Michał Lubina

NIEDŹWIEDŹ W CIENIU SMOKA

Rosja-Chiny 1991-2014

NIEDŹWIEDŹ W CIENIU SMOKA

Rosja-Chiny 1991-2014

ROSJA
Wczoraj, dziś i jutro
Polityka – kultura – religia

Pod redakcją Mieczysława Smolenia, Joachima Dieca i Anny Jach

Tom 18

Książkę dedykuję Rodzicom

Michał Lubina

NIEDŹWIEDŹ W CIENIU SMOKA

Rosja-Chiny 1991-2014

KSIĘGARNIA AKADEMICKA

Kraków 2014

© Copyright by Michał Lubina 2014

Recenzenci:
Prof. dr hab. Roman Bäcker
Dr hab. Joachim Diec, prof. UJ

Opracowanie redakcyjne: Justyna Bachniak, Karolina Kalinowska

Skład i łamanie: Małgorzata Manterys-Rachwał

Publikacja dofinansowana przez
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego

Publikacja wydana dzięki pomocy *de minimis*
z Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego

ISBN 978-83-7638-497-9

KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 012 431 27 43, 012 663 11 67
e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:
www.akademicka.pl

Spis treści

Wstęp ... 7
Wprowadzenie ... 11

Rozdział I. Stosunki rosyjsko-chińskie 1991-1999 ... 51
1. Stosunki rosyjsko-chińskie do 1991 roku ... 51
2. Rosyjsko-chińskie stosunki polityczne 1991-1999 ... 56
   a) Od désintéressement do konstruktywnego partnerstwa 1991-1994 ... 57
   b) Od konstruktywnego do strategicznego partnerstwa 1994-1996 ... 68
   c) „Strategiczne partnerstwo" Moskwy i Pekinu ... 76
   d) Partnerstwo w ostatnich latach XX wieku (1996-1999) ... 83
3. Stosunki gospodarcze w latach 1991-1999 ... 99
   a) Główne obszary współpracy ... 105
   b) Najważniejsze wspólne inicjatywy dotyczące handlu w latach 90. XX wieku ... 107
   c) Przeszkody w rozwoju stosunków gospodarczych Rosji i Chin w latach 90. ... 109
4. Stosunki militarne 1991-1999 ... 115
   a) Handel bronią ... 115
   b) Najważniejsze porozumienia i kontrakty ... 120
   c) Pozostałe obszary stosunków militarnych ... 128
5. Stosunki regionalne 1991-1999 ... 129
   a) Azja-Pacyfik ... 130
      Japonia ... 132
      Półwysep Koreański ... 134
      Mongolia ... 136
      Indie ... 136
      Tajwan ... 137
   b) Azja Środkowa ... 141
      Kwestie graniczne. „Szanghajska Piątka" ... 145
      Współpraca gospodarcza ... 149
      Stosunki Rosji i Chin z poszczególnymi krajami Azji Środkowej ... 150
6. Rosyjski Daleki Wschód a Chiny ... 156
   a) Współpraca gospodarcza Regionu Dalekowschodniego z Chinami ... 157
   b) Demarkacja granicy rosyjsko-chińskiej ... 166
   c) Chińska migracja na rosyjski Daleki Wschód ... 173
7. Podsumowanie stosunków rosyjsko-chińskich 1991-1999 ... 182

Rozdział II. Stosunki rosyjsko-chińskie 2000-2014 ... 187
1. Stosunki polityczne 2000-2014 ... 187
   a) Władimir Putin i nowe kierownictwo rosyjskie ... 187
   b) Traktat jako kontynuacja. Rosyjsko-chiński „Traktat o dobrosąsiedztwie, przyjaźni i współpracy" z 2001 r. ... 190
   c) Prozachodni zwrot Moskwy i jego konsekwencje dla stosunków z Chinami ... 197

d) Powrót do zrównoważenia. „Bismarkowska" polityka Władimira Putina 203
e) Ponowne zbliżenie z Chinami 226
f) Rosyjsko-chińska „oś wygody" 258
g) W stronę „zaplecza surowcowego Chin": kształtująca się asymetria na rzecz Pekinu 267
h) Amerykański zwrot ku Azji a relacje rosyjsko-chińskie 308
i) Xi Jinping i nowe kierownictwo chińskie 329
j) Kryzys ukraiński a Rosja-Chiny 363
2. Stosunki gospodarcze 2000-2014 381
a) Geopolityka surowcowa 381
b) Ropociąg WSTO 384
c) Kontrakt gazowy i gazociąg Siła Syberii 392
d) Wymiana handlowa 399
e) Podsumowanie 407
3. Stosunki militarne 2000-2014 408
a) Równowaga militarna 408
b) Handel bronią 411
c) Pozostałe obszary współpracy. Wspólne manewry 418
d) Podsumowanie 430
4. Stosunki regionalne 2000-2014 430
a) Azja Środkowa 430
Szanghajska Organizacja Współpracy 441
Nowa Wielka Gra: republiki środkowoazjatyckie a Rosja i Chiny 455
Unia Euroazjatycka a „nowy Jedwabny Szlak" 470
b) Azja-Pacyfik 476
Indie 479
Japonia 481
Półwysep Koreański 487
ASEAN 494
BRICS 497
Mongolia 500
Tajwan 506
5. Rosyjski Daleki Wschód a Chiny w XXI wieku 509
a) Ostateczne ustalenia linii granicy 511
b) Chińska emigracja na rosyjskim Dalekim Wschodzie w XXI wieku 512
c) Wpływ Chin na obecną sytuację na rosyjskim Dalekim Wschodzie 525
d) „Rosyjski zwrot ku Azji" 531
6. Podsumowanie stosunków rosyjsko-chińskich w latach 2000-2014 536

Niedźwiedź w cieniu smoka. Podsumowanie okresu 1991-2014 541

Bibliografia 553
Indeks osobowy 605
Indeks geograficzny 617
Summary 625

Wstęp

Wśród wielu metafor określających relacje rosyjsko-chińskie jedna zdaje się szczególnie adekwatna. Jest to stwierdzenie, że Rosjanie grają w szachy, a Chińczycy w *weiji* („chińskie szachy", znane w Polsce lepiej pod japońską nazwą *go*)[1]. Podstawowe różnice między tymi grami dobrze pokazują odmienne style prowadzenia polityki między Rosją a Chinami.

W szachach gra toczy się o zupełne zwycięstwo – celem jest pokonanie przeciwnika, ustawienie go w pozycji bez wyjścia. Zwycięstwo jednej strony oznacza klęskę drugiej. Wiktoria następuje dzięki całkowitemu zniszczeniu zasobów przeciwnika lub dzięki genialnemu kunsztowi gracza. Alternatywą dla rozstrzygnięcia jest pat, oznaczający, że żadna ze stron nie wygrała. W szachach cały czas widać ruchy przeciwnika, figury przeciwnika są rozstawione, eliminuje się je stopniowo w kolejnych starciach. Widząc potencjał, łatwiej można przewidywać posunięcia oponenta, a przede wszystkim starać się zadać mu decydujący cios. Szachy uczą determinacji i kształtują myślenie w kategoriach decydujących rozgrywek. Jest to zgodne z rosyjską mentalnością, odwołującą się do monoteistycznych koncepcji uniwersalnych wartości, dychotomii dobra i zła.

Go z kolei, której nazwa po chińsku oznacza „grę otaczających pionków", świetnie ukazuje podstawową chińską cechę, jaką jest względność. Nie ma jednej prawdy absolutnej, świat składa się z nachodzących na siebie i uzupełniających się przeciwności i podlega ciągłej przemianie. W *go* pojedynki toczą się równolegle, w różnych częściach planszy, a przewagę osiąga się stopniowo, poprzez cierpliwą i konsekwentnie budowaną strategię. To powoduje długie kampanie, konieczność powolnego zajmowania pustych obszarów na planszy i tym samym stopniowego zmniejszania potencjalnych ruchów przeciwnika. *Go* uczy umiejęt-

---

[1] W rozważaniach tutaj idących parafrazuję Henry'ego Kissingera, który pokazywał różnice szachy – *go* na przykładzie działań Zachodu i Chin. H. Kissinger, *O Chinach*, Wołowiec 2014, s. 38-46.

ności strategicznego okrążania. Co więcej, w *go* nie wszystkie ruchy przeciwnika są widoczne i czytelne, co wzmacnia czynnik psychologiczny gry – trudniej przewidzieć ruchy oponenta, może on nieoczekiwanie zaskoczyć. Często zwycięstwo jest osiągnięte nieznacznie, a partię można nawet przegrać, nie podejrzewając tego aż do ostatniej chwili, kiedy gra okazuje się zakończona.

Rosjanie są mistrzami w politycznych szachach, ale w pojedynku z Chińczykami trafiają na arcymistrzów *go*.

Książka ta ma na celu przybliżyć współczesne stosunki rosyjsko-chińskie od roku 1991 do listopada 2014 roku. Pokazać, w jaki sposób rosyjski „niedźwiedź" znalazł się w cieniu chińskiego „smoka". W ciągu dwudziestu trzech lat Pekin był w stanie narzucić Rosji własną wizję relacji – oczywiście nie bez problemów i nie zawsze ze stratą dla Rosji. Uczynił to – i nadal czyni – jednak właśnie w sposób przypominający grę w *go*. Tak, że chociaż gra toczy się dalej, to wyraźnie zarysowuje się przewaga chińska, ale nie jest ona zero-jedynkowa (kiedy zysk jednego gracza powoduje stratę drugiego). Tu wszystko jest zdecydowanie bardziej względne, tak jak względny jest chiński świat, w którym nie ma miejsca na jednoznaczności. Przekładając to na relacje rosyjsko-chińskie, oznacza to, że zysk Chin niekoniecznie zawsze oznacza stratę Rosji. Albo też, że przegrany może nawet nie zorientować się, kiedy został pokonany.

Praca ta wieńczy sześć lat moich badań nad relacjami rosyjsko-chińskimi *sensu stricto*, a jedenaście lat *sensu largo*. Te sześć lat to okres pracy nad dysertacją doktorską („Rosnąca asymetria. Stosunki rosyjsko-chińskie 1991-2011") obronioną w 2013 roku na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego i będącą podstawą niniejszej pracy (kolejny rok to uzupełnianie materiału o wydarzenia z czasu, jaki upłynął między napisaniem doktoratu a 1 lipca 2014 roku, gdy zakończyłem pisanie książki; wraz z późniejszymi uzupełnieniami we wrześniu, październiku i listopadzie 2014 roku). Jedenaście lat w sensie ogólnym – obejmujące pięć lat studiów rosjoznawczych UJ, które podjąłem, by zrozumieć Rosję, trzy lata studiów dalekowschodnich UJ i stypendium w Pekinie na Beijing International Studies University w latach 2009--2010, które odbyłem, by zrozumieć Chiny. Do tego dochodzi osiem wyjazdów do Rosji (w tym na rosyjski Daleki Wschód) i siedem do Chin (w tym na obszar Północnego Wschodu), a także dwa do Azji Środkowej i wiele do Azji-Pacyfiku. Te jedenaście lat życia to trzy kraje, trzy kierunki, dwa uniwersytety, trzy stypendia i jeden grant, a także niezliczona ilość lektur i spotkań.

Pracę tę traktuję jako swoisty naukowy i intelektualny egzamin dojrzałości. Studiując i poznając Rosję i Chiny, wiele się nauczyłem, ale chyba przede wszystkim poznałem swoje ograniczenia. Daleki już jestem od tupetu i przekonania, jakie posiadałem, idąc na studia, że zdołam poznać Rosję i Chiny – mam tylko nadzieję, że udało mi się zrozumieć je w stopniu umożliwiającym napisanie dobrej pracy. Poza tym wielka intelektualna przygoda, jaką było (i jest) poznawanie Rosji i Chin, uczyniła ze mnie relatywistę kulturowego i realistę politycznego. Patrząc na

rozgrywające się wydarzenia polityczne, „przeszedłem na drugi brzeg", używając metafory Hercena – mam gorzką świadomość, że większość dyskursu publicznego na temat polityki to przysłowiowy teatr cieni. Mając dostęp do jawnych danych, można próbować domyślać się znaczeń i czasem może nawet uda się je odgadnąć… Dzięki tej pracy nauczyłem się przede wszystkim pokory – w obliczu niedostępności źródeł, braku twardych danych, a przede wszystkim nieustannej manipulacji informacjami z obu stron, czyli codzienności, z jaką badacz styka się, zajmując się relacjami rosyjsko-chińskimi – drugi raz nie podjąłbym się takiej pracy. Mogę się tylko krzepić słowami Wilde'a: „Jedyną rzeczą, która pociesza człowieka po głupstwach, które popełnia, jest jego własna pochwała, że się na nie zdobył".

Praca ta nie powstałaby bez pomocy wielu ludzi, którym teraz chciałbym podziękować. W pierwszej kolejności będą to moi Rodzice, którym tę książkę dedykuję. Bez ich wsparcia i pomocy nie byłbym dzisiaj tu, gdzie jestem. To oni nauczyli mnie starać się zrozumieć świat, otwarli we mnie ciekawość w jego poznawaniu, ale też nauczyli tego, jak w nim sobie radzić. W drugiej kolejności chciałbym bardzo serdecznie podziękować mojej ukochanej Magdzie, która musiała znosić moją pracę nad książką (nieustanne rozterki i załamania w obliczu konieczności objęcia nieobjętego) i była mi wielkim wsparciem. Nie byłbym tutaj dziś, gdyby nie naukowa i okołonaukowa opieka ze strony dr Anny Jach: w skomplikowanym świecie naukowego uniwersum służyła mi bezcenną radą i wsparciem. Dziękuję prof. Mieczysławowi Smoleniowi, mojemu promotorowi, za życzliwość i opiekę przez te lata. Za namacalne i odczuwalne wsparcie dziękuję prof. Joachimowi Diecowi, Dyrektorowi Instytutu Rosji i Europy Wschodniej UJ, mojej pierwszej jednostki w naukowej karierze. Dziękuję mojemu „chińskiemu" Mistrzowi prof. Bogdanowi Góralczykowi, sinologowi i ambasadorowi w kilku azjatyckich krajach (w tym w mojej ukochanej Birmie), za to, że dzięki niemu wiedziałem, gdzie postawić pierwsze kroki w tym „przechodzeniu przez rwącą rzekę", jakim jest uczenie się o Chinach. Dziękuję prof. Adamowi Jelonkowi, b. ambasadorowi RP w Kuala Lumpur, za wieloletnie wsparcie i życzliwość. Dziękuję prof. Romanowi Bäckerowi za cenne uwagi metodologiczne i za życzliwość. Dziękuję ambasadorowi Jerzemu Bayerowi za to, że gdy jako nieopierzony student przyszedłem ongiś do niego z prośbą o pomoc i materiały, zachował się w sposób nietypowy dla wysokiego urzędnika państwowego, czyli życzliwie. Z tych samych powodów dziękuję dr. Marcinowi Kaczmarskiemu z (wówczas) OSW, który gdy zaczynałem bezpośrednią pracę nad doktoratem, dał mi przysłowiową „wędkę" w badaniu stosunków rosyjsko-chińskich, podpowiadając odpowiednie lektury – bez nich ta praca byłaby znacznie uboższa. Wreszcie dziękuję Jarosławowi Poniewierze, który w pośredni sposób sprawił, że mogłem skończyć studia doktoranckie – w warunkach polskich, gdzie uprawianie nauki zamienia się powoli w swoiste intelektualne i społeczne hobby, tego typu wsparcie było bezcenne.

Ponadto dziękuję następującym osobom za dostarczenie mi niezbędnych materiałów i za rozmowy – gdyby nie pomoc z ich strony, praca byłaby o wiele uboższa: Piotr Leszczewicz, Robert Krzesaj, Stefan Hejnowicz i Gala Hejnowicz, Radosław Pyffel, Aleksandra Łopińska, Oskar Pietrewicz, Bartłomiej Niedziński, Łukasz Bonczol, Karolina Schab, Mariusz Dąbrowski, Piotr Fudała, Joanna Wardęga, Jacek Bartosiak, Sylwia Kowalczyk, Jacek Raś, Krystyna Palonka, Adrian Brona, Artur Wyszyński, Antoni Trzmiel, Elżbieta Wierzbicka, Piotr Druzgała, Franciszek Filipowicz, Grażyna Szymańska-Matusiewicz, Tomasz Pugacewicz, Marcin Mączka, Maria Kowalska, Michał Kuryłowicz, Elżbieta Żak, Zbigniew Rokita, Wojciech Górecki, Krzysztof Iwanek i wielu innych (z pewnych względów przemilczę osoby z Rosji i Chin, które pomogły mi przy tej pracy).

Rzecz jasna odpowiedzialność za wszelkie niedociągnięcia w tej książce spada na mnie.

Michał Lubina

Pracę nad książką ukończono 1 lipca 2014 roku,
z małymi uzupełnieniami we wrześniu, październiku i listopadzie 2014 roku.

Wprowadzenie

Stosunki rosyjsko-chińskie zawsze budziły zainteresowanie wielu politologów, historyków i ekonomistów. Z racji wielkości państw, ich znaczenia i wpływu politycznego, położenia geograficznego, potencjału gospodarczego i wojskowego stanowią one jedno z najważniejszych zagadnień współczesnego świata.

Rosja (Federacja Rosyjska), spadkobierczyni Związku Radzieckiego – jednego z dwóch mocarstw zimnowojennych – mimo upadku znaczenia w porównaniu z okresem ZSRR pozostaje nadal największym (pod względem terytorialnym) państwem świata, siódmą gospodarką pod względem parytetu siły nabywczej PKB, posiadającą największe na świecie zasoby naturalne oraz źródła energii (jest największym producentem ropy naftowej i drugim producentem gazu); jest szóstym na świecie państwem, jeśli chodzi o rezerwy walutowe, mającym jedną z największych na świecie armii; jest stałym członkiem Rady Bezpieczeństwa ONZ (Organizacji Narodów Zjednoczonych), członkiem m.in. G20, BRICS (Brazylia, Rosja, Indie, Chiny, Afryka Południowa) i in.; krajem będącym jednym z najważniejszych, o mocarstwowych ambicjach, aktorów światowego ładu politycznego[2].

Chiny (Chińska Republika Ludowa) to najludniejszy kraj świata, trzeci pod względem powierzchni i druga gospodarka świata (zarówno pod względem PKB nominalnego, jak i realnego), mająca w 2013 roku ponad 3 tryliony USD rezerw walutowych i będąca największym eksporterem na świecie; jest stałym członkiem Rady Bezpieczeństwa ONZ i m.in. takich organizacji, jak: G20, BRICS, APEC (Forum Ekonomiczne Azji-Pacyfiku) i in.[3]; Chiny to czołowy aktor polityczny regionu Azji

---

[2] *Russia*, The World Factbook CIA 2014, [on-line:] https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rs.html – 1 IX 2014.

[3] *China*, The World Factbook CIA 2014, [on-line:] https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html – 1 IX 2014.

i Pacyfiku i jeden z najważniejszych uczestników światowego ładu politycznego, przeżywający okres bezprecedensowego rozwoju gospodarczego zapoczątkowanego trzydzieści lat temu reformami rynkowymi i coraz częściej zwany „drugim supermocarstwem". Rosja i Chiny są więc jednymi z najważniejszych państw współczesnego świata i analiza stosunków między nimi ma kluczowe znaczenie dla zrozumienia procesów zachodzących na naszym globie.

Zasadniczym celem badawczym tej pracy jest wieloaspektowe przedstawienie złożoności relacji między Rosją a Chinami w okresie od 1991 do 2014 roku. Stawiana w pracy podstawowa teza głosi, iż 1) to dwudziestolecie było przełomowe dla stosunków między tymi krajami, gdyż po raz pierwszy w historii najnowszej to Chiny stały się partnerem silniejszym. Praca ma ukazać proces, w wyniku którego Chiny uzyskały wieloaspektową przewagę nad Rosją w relacjach wzajemnych. Jednocześnie teza naczelna jest uzupełniona przez kolejne istotne tezy: 2) sytuacja obecna jest „powrotem do przeszłości" stosunków rosyjsko-chińskich, a więc modelu ukształtowanego w XVII wieku, 3) w relacjach rosyjsko-chińskich dominuje oportunizm, zgodnie z zasadą „osi wygody" (obie strony wiedzą, że nie mogą na siebie liczyć), 4) charakter stosunków rosyjsko-chińskich wynika z realistycznego podłoża rozumienia stosunków międzynarodowych i wpisuje się w cele geopolityczne polegające na zwiększeniu swoich wpływów w polityce międzynarodowej, 5) interes państwa jest dla obu stron najważniejszy, są dla niego w stanie poświęcić interesy obywateli (*vide*: ograniczanie chińskiej migracji na rosyjski Daleki Wschód przez Pekin, by nie budzić obaw miejscowych Rosjan, które mogłyby popsuć stosunki). Te podstawowe tezy, oraz wiele pomniejszych, spaja konkluzja, głosząca, iż 6) główną prawidłowością w relacjach rosyjsko-chińskich jest „rosnąca asymetria" na rzecz Pekinu.

Chociaż w pierwszym okresie wzajemnych relacji, tj. w wieku XVII, to Chiny były silniejsze i pod tym względem mamy do czynienia z powrotem do stanu pierwotnego (można to określić mianem „powrotu do przeszłości" w relacjach rosyjsko-chińskich), to jednakże w historii najnowszej zawsze Rosja, czy to jako Imperium Rosyjskie (XIX wiek, okres półkolonialnego uzależnienia i wyzysku Chin przez mocarstwa zachodnie, w którym Rosja odgrywała czołową rolę), czy jako Związek Radziecki (dominacja ideologiczna i polityczna do początku lat 60.), była stroną silniejszą, narzucającą swoją wolę i wizję wzajemnych stosunków Chinom. Upadek ZSRR i będące jego konsekwencją obniżenie znaczenia Rosji z jednej strony, a reformy rynkowe i ogromny wzrost gospodarczy Chin z drugiej strony zasadniczo zmieniły tę sytuację. Do tego doszły badane w tej pracy w okresie od roku 1991 do roku 2014 liczne aspekty natury politycznej, gospodarczej, ekonomicznej oraz kulturowej, które sprawiły, że w 2014 roku przewaga Chin nad Rosją nie tylko uwidoczniła się i stała się wyraźną, ale wciąż rośnie i może mieć dalekosiężne skutki dla Rosji, Europy i świata.

Na skutek procesów obiektywnych i subiektywnych, które zostaną ukazane w tej pracy, Chiny stają się coraz silniejsze, w konsekwencji ich pozycja w relacjach z Rosją rośnie, a co za tym idzie – zwiększa się możliwość kształtowania tych stosunków po myśli Pekinu, zgodnie z własną wizją świata i ładu międzynarodowego. Wzmocnienie Chin powoduje osłabienie Rosji, w efekcie z relacji tych zaczyna wyłaniać się obraz dominującego Państwa Środka narzucającego Rosji swoją wizję stosunków wzajemnych. Rosja z kolei ma coraz mniej narzędzi wpływania na Pekin i przeciwdziałania tendencji do spychania jej do roli „surowcowego zaplecza Chin". Stąd też stosunki rosyjsko-chińskie charakteryzują się rosnącą asymetrią. W pracy wykazane zostanie, że jest to proces swą genezą sięgający roku 1991, prześledzone zostaną kolejne jego fazy, co pozwoli dać odpowiedź na pytanie o przyczyny tego stanu rzeczy.

Praca jest analizą stosunków rosyjsko-chińskich na gruncie nauk społecznych ze szczególnym uwzględnieniem teorii stosunków międzynarodowych. Stosowanie języka teoretycznego, obok stosowania metodologii (a więc umiejętności posługiwania się warsztatem badawczym – określenie pola badawczego, adekwatne sformułowanie problemów i hipotez badawczych, dobór źródeł i odpowiednich metod, technik i narzędzi badawczych; jednym słowem – przestrzegania całej procedury badawczej), jest spełnieniem podstawowego założenia badań – ich naukowości. Głównym celem badań jest dążenie do wyjaśniania faktów, a więc budowy teorii w celach poznawczych – chodzi o systematyczny opis (lub lepiej: wyjaśnienie) faktów i prawidłowości, by odpowiedzieć na najważniejsze pytania: jak i dlaczego?[4]. Tym samym będzie to próba realizacji ideału nauki, za jaki Barbara Krauz-Mozer uznała „sprzężenie poznania z użytecznością praktyczną" – nauka ma pomagać w osiągnięciu prawdy, a jednocześnie stanowić sposób racjonalizacji życia: „posiąść wiedzę prawdziwą o czymś, co realnie istnieje, i móc zrobić z niej praktyczny użytek w świecie" to jej główny cel[5].

Temat pracy zawiera w sobie oba wyżej wymienione cele: służy poznaniu oraz jest użyteczny. Wymiar poznawczy zawiera się w tym, iż jest to pierwsza w Polsce praca syntetycznie ujmująca te relacje. Mimo faktu, iż niektóre z aspektów relacji rosyjsko-chińskich (podkreślić należy: rosyjsko-, nie radziecko-) zostały już zbadane, to są one tylko wyrywkami; ogólnie wiedza na temat tych stosunków jest w naszym kraju fragmentaryczna – i często wtórna (wątki te pojawiają się na marginesie innych rozważań). Ta praca ma ambicję w jakimś stopniu wypełnić tę lukę. Użyteczność tego tematu ujawnia się na kilku poziomach. Po pierwsze, opisuje on wszak relacje dwóch mocarstw, więc powinno to być dla nas ważne

---

[4] B. Krauz-Mozer, W. Szostak, *Teoria polityki. Podstawy metodologiczne politologii empirycznej*, Kraków 1993, s. 50-70. Również: B. Krauz-Mozer, *Teorie polityki. Założenia metodologiczne*, Warszawa 2005; B. Krauz-Mozer, P. Borowiec, P. Ścigaj, *Kim jesteś politologu? Historia i stan dyscypliny w Polsce*, Kraków 2011.

[5] B. Krauz-Mozer, W. Szostak, *Teoria polityki…*, s. 50-70.

niejako automatycznie. Po drugie – i ważniejsze – oba te państwa nie są Polsce obojętne. Szczególna rola Rosji nie tylko w historii Polski, ale też w obecnej polityce, jest oczywista; Chiny – jako drugie mocarstwo, ostatnimi czasy szczególnie Polską zainteresowane, również nie mogą być nam obojętne. Tym samym znajomość stosunków dwóch państw-gigantów za naszą wschodnią granicą leży w naszym bezpośrednim interesie narodowym. Wreszcie po trzecie – analiza tych stosunków pozwala wyciągnąć lekcję, jak w danych warunkach prowadzić politykę (a czasem – jak nie prowadzić) i tym samym uniknąć błędów.

W ujęciu naukowym stosunki międzynarodowe jako dyscyplina badawcza koncentrują się przede wszystkim na objaśnianiu polityki państw i innych uczestników ładu międzynarodowego[6]. Ze względu na badany obszar (Rosja i Chiny) ze spokojem można uznać, że najbardziej adekwatną z dostępnych metod w teorii stosunków międzynarodowych jest ujęcie neorealistyczne, w którym pole badawcze koncentruje się na państwie, jego interesach i ich następstwach[7]. Neorealizm, jak sama nazwa wskazuje, bierze swoją genezę z klasycznego realizmu politycznego, istniejącego od starożytności (w Chinach za klasyków uznaje się Sun Zi i Han Feizi, w Europie Tukidydesa, a w czasach późniejszych Machiavelliego i Hobbesa), ale naukowo ugruntowanego dopiero po II wś. Realizm w nauce o stosunkach międzynarodowych będzie jedną z dwóch metaszkół fundamentalnie różniących się w postrzeganiu świata, człowieka, społeczeństwa i polityki. Pierwsza szkoła, funkcjonującą pod różnymi nazwami i wcieleniami (idealizm, liberalizm itp.), wierzy w racjonalny i moralny porządek, który można zbudować tu i teraz, według uniwersalnych zasad. Zakłada ona, że natura ludzka jest dobra, a zło i niesprawiedliwości wynikają z niewiedzy, złych zasad, niekompetencji itd., ale mogą zostać naprawione. Wierzy w edukację, reformy i dopuszcza nawet użycie sił w imię zaprowadzenia wyżej wspomnianych uniwersalnych reguł. Realizm jest jej zaprzeczeniem. To pesymistyczna filozofia polityczna, zakładająca, że świat jest taki, jak człowiek – niedoskonały: składa się ze sprzecznych interesów, niekompatybilnych wartości i jest miejscem, gdzie zasady moralne nigdy nie są w stanie być zrealizowane w pełni. Odwołuje się więc „raczej do zasady wzajemnego równoważenia (*check and balances*) i historycznych precedensów niż do abstrakcyjnych reguł i skupia się raczej na próbie realizacji mniejszego zła niż absolutnego dobra"[8].

Realizm polityczny w swym klasycznym ujęciu wywodzącym się od Hansa Morgenthau'a zakłada sześć najważniejszych zasad: 1) polityka, jak społeczeństwo, rządzi się obiektywnymi prawami mającymi korzenie w ludzkiej naturze, 2) najważniejszym punktem realizmu politycznego jest koncepcja interesu

---

[6] T. Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe: teorie, systemy, uczestnicy*, Wrocław 2000, s. 42.
[7] Eadem, *Stosunki międzynarodowe*, [w:] *Encyklopedia politologii*, t. 5, Kraków 2002, s. 346.
[8] H. Morgenthau, *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, New York 1948, p. 3.

rozumianego w kategoriach władzy, 3) interes ten jest kategorią obiektywną i uniwersalną, jest „istotą polityki", na którą nie mają wpływu ani okoliczności czasu, ani miejsca – opiera się na słowach Tukidydesa, „wspólnota interesów jest najsilniejszym z więzi, czy to między ludźmi, czy państwami", a także na założeniu Salisbury'ego: „jedyna więź wspólnoty, jaka może przetrwać między narodami, to nieobecność konfliktowych interesów", 4) realizm jest świadomy moralnego znaczenia działań politycznych, ale utrzymuje, że uniwersalne zasady moralne nie mogą być odnoszone do działań państw w sposób abstrakcyjny, lecz muszą zostać przefiltrowane przez konkretne okoliczności miejsca i czasu. Człowiek może powiedzieć „sprawiedliwości musi się stać zadość, nawet jeśli świat miałby zginąć", ale państwo nie może tak powiedzieć w imieniu tych, których ma w swojej opiece[9]. Nie może być politycznej moralności bez rozwagi, to znaczy wzięcia pod uwagę politycznych konsekwencji działań moralnych. Realizm uznaje rozwagę, ważenie konsekwencji alternatywnych działań politycznych, za najwyższą wartość polityki, 5) realizm odmawia uznania aspiracji moralnych określonego narodu za moralne prawa rządzące wszechświatem (i „to właśnie koncepcja interesów definiowanych przez władzę ratuje nas zarówno przed moralnymi ekscesami, jak i polityczną głupotą"), 6) realizm utrzymuje autonomię sfery politycznej, tak jak ekonomista sfery gospodarczej: myśli kategoriami interesu definiowanego przez władzę, tak jak ekonomista myśli o interesie w kategorii bogactwa – tak jak ekonomista pyta: „czy to działanie przyczyni się do bogactwa społeczeństwa?", tak polityczny realista pyta: „w jaki sposób to działanie przyczyni się do władzy państwa?"[10].

Paradygmat realistyczny w neorealistycznej formie nadal nie stracił atrakcyjności i wartości eksplanacyjnej w ukazywaniu rzeczywistości międzynarodowej[11]. Co więcej, jak twierdzi Edward Haliżak, jego dominacja w badaniach nad regionem Azji i Pacyfiku jest „bezdyskusyjna"[12]. Zarówno Rosja, jak i Chiny opowiadają się za wzmocnieniem roli państwa, a wzrost znaczenia tych podmiotów na arenie międzynarodowej świadczy o słuszności wyboru przywołanej wyżej realistycznej definicji państwa jako najważniejszego aktora stosunków międzynarodowych w badaniu tego zagadnienia. Realizm w stosunkach międzynarodowych zamyka się w tezie, iż „państwo jest najważniejszym i podstawowym uczestnikiem

---

[9] Słowa o sprawiedliwości pochodzą od św. Augustyna. Wyżej wspomniana koncepcja Morgenthaua dobrze łączy się ze słowami Sun Zi, odnoszącymi się do wojny (ale i do polityki): „władca nie może rozpętać wojny, bo się rozzłościł. Wódz nie może rozpętać bitwy, bo się obraził […] Gniew ostygnie, obraza przejdzie, ale niszczone państwo się nie odrodzi, a zabici nie wrócą do życia". Sun Zi, *Sztuka wojenna*, Kraków 2010, s. 124.

[10] H. Morgenthau, *op. cit.*, p. 3.

[11] *Globalizacja polityki światowej. Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych*, red. J. Baylis, S. Smith, Kraków 2008, s. 195-223.

[12] E. Haliżak, *Zmiana układu sił USA–Chiny a transformacja porządku międzynarodowego*, Warszawa 2005, s. 42.

stosunków międzynarodowych", zorientowanym przede wszystkim na siebie, swoje interesy i cele, nie zaś na uniwersalne wartości, najdoskonalsze nawet prawo międzynarodowe czy solidarność państw[13]. Ujęcie realistyczne jest odpowiednie do charakteru badanego obszaru, jakim są Rosja i Chiny, gdyż oba te państwa dokładnie wpisują się w paradygmat realistyczny, zgodnie z którym „państwo w stosunkach międzynarodowych działa racjonalnie, tzn. z wielu alternatywnych rozwiązań wybiera najkorzystniejsze dla siebie, nie kierując się względem na dobro innych"[14]. To sprawia, iż państwa są ze swej natury nastawione względem siebie egoistycznie, w swojej polityce zagranicznej dążą do maksymalizacji własnych narodowych interesów, które udaje się zrealizować, jeśli posiada się odpowiednią siłę polityczną. Tym samym głównym założeniem tego paradygmatu jest dążenie państwa do maksymalizacji siły politycznej, gdyż tylko siła (*power*) daje państwu poczucie bezpieczeństwa[15].

Paradygmat realistyczny jest zorientowany na państwo, szczególnie silnie eksponuje interes państwa i czynniki determinujące jego zachowanie na arenie międzynarodowej[16]. To właśnie państwo jest „najważniejszym i najdynamiczniejszym uczestnikiem stosunków międzynarodowych"[17]. W ujęciu neorealistycznym, które nawiązuje do klasycznego paradygmatu realistycznego, koncepcja państwa wciąż stanowi najważniejszy element tego paradygmatu, gdyż tak rozumiane państwo jest „dominującym aktorem społeczności międzynarodowej"[18]. Jak pisze jeden z najważniejszych współczesnych badaczy stosunków międzynarodowych, Robert Keohane, „najważniejszym interesem państwa wciąż pozostaje «władza» i «wpływ», natomiast jego wszelkie działania są zorientowane na maksymalizację tychże wartości"[19].

Rosja i Chiny wymykają się podstawowej typologii państw[20]. Po demontażu ZSRR w 1991 roku. Rosja wkroczyła na drogę reform rynkowych i demokratyzacji, co miało upodobnić ją do państwa liberalno-demokratycznego. Jednakże na skutek czynników wewnętrznych (kryzys ekonomiczny, „terapia szokowa" Gajdara, konflikt prezydent–parlament, oligarchizacja życia politycznego i in.) nie była

---

[13] T. Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe: teorie…*, s. 59, 65.
[14] *Ibidem*, s. 65.
[15] Eadem, *Państwo jako uczestnik stosunków międzynarodowych*, [w:] *Studia z teorii polityki*, t. 2, red. A. W. Jabłoński, L. Sobkowiak, Wrocław 1998, s. 86.
[16] G. Jellinek, *Nauka o państwie*, Warszawa 1921, s. 312, [za:] T. Łoś-Nowak, *Państwo jako…*, s. 56, 79.
[17] E. Cziomer, L. Zyblikiewicz, *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2005, s. 41.
[18] T. Łoś-Nowak, *Paradygmat realistyczny – projekcje porządku międzynarodowego w XXI wieku*, [w:] *Porządek międzynarodowy u progu XXI wieku*, red. R. Kuźniar, Warszawa 2005, s. 27-31.
[19] P. R. Viotti, M. V. Kaupi, *International Relations Theory: Realism*, *Pluralism*, *Globalism*, New York 1993, p. 155, [za:] T. Łoś-Nowak, *Państwo jako…*, s. 87.
[20] Zaprezntowanej chociażby w: B. Szmulik, M. Żmigrodzki, *Typ i forma państwa*, [w:] *Wprowadzenie do nauki…*, s. 47-80.

to transformacja ani ukończona, ani udana. Co więcej, po reformie federacyjnej Putina, wyznaczającej zwrot w kierunku zdecydowanej centralizacji stosunków centrum–regiony[21] i innych działań ograniczających pluralizm polityczny tej ekipy (mających wyraźne źródło w kulturze politycznej Rosji, ceniącej „silną władzę"), Rosji w żadnym razie nie można określić mianem państwa liberalno-demokratycznego[22]. Co więcej, co najmniej od połowy lat 90. Rosja stoi w aksjologicznej opozycji do zachodniego modelu liberalno-demokratycznego (początkowo czerpiąc inspirację poniekąd z Chin)[23], co dodatkowo komplikuje klasyfikację. Rosyjski system wyraża sobą „niezwykły przykład trwania tradycyjnego paradygmatu władzy połączony z kilkoma instrumentami adaptacji" – opiera się na trzech podstawowych zasadach: personalizacji władzy, fuzji władzy i własności oraz pretensji do statusu wielkiego mocarstwa i stref wpływu w obszarze postradzieckim[24]. Jak twierdzą Lilia Szewcowa i Bobo Lo, Rosyjscy postkomunistyczni architekci z sukcesem adoptowali się do nowej sytuacji, budując wyszukany mechanizm władzy, który zakłada: imitację zachodnich instytucji, zastąpienie koherentnej ideologii nieideologicznym pragmatyzmem, przekupywanie społeczeństwa za pomocą wysokich cen ropy, dokooptowanie wpływowych przedstawicieli różnych grup społecznych i grup politycznych w orbitę reżimu, szeroką wolność osobistą, ambiwalencję i niepewność co do kursu, agendy i trajektorii oraz selektywne prześladowanie opozycji[25].

Od prezydentury Władimira Putina w rosyjskim systemie politycznym „przeważają elementy działań nieformalnych i pozainstytucjonalnych, co daje powody do nazywania go «sterowaną demokracją»"[26]. „Sterowana", podobnie jak popularna swego czasu w pewnych kręgach elit rosyjskich „suwerenna" demokracja, jest typowym w autokracji zabiegiem maskującym, sposobem, w jaki „system

---

[21] Lilia Szewcowa nazywa nawet modernizacyjne próby Putina trzecią w historii Rosji (po Piotrze I i Stalinie) „próbą ożywienia rosyjskiego systemu poprzez wzorowanie się na zachodnich sposobach i technologii". B. Lo, L. Shevtsova, *A 21th Century Myth. Authoritarian Modernization in Russia and China*, Moscow 2012, p. 10-30.

[22] *Rosja Putina. Leksykon*, red. A. Głowacki, A. Stępień-Kuczyńska, Łódź 2004, s. 27.

[23] Jednakże obecnie nie może być w Rosji mowy o inspiracji ze strony Chin: „rosyjskie elity już nie patrzą na Chiny jako na model. Rosja i Chiny nie mają już nic wspólnego – trudno wyobrazić sobie, by reżim Putina potrzebował replikować modernizację w chińskim stylu. Musiałby scedować decyzje ekonomiczne na regiony, ukończyć największą gospodarczą restrukturyzację od czasów industrializacji Stalina, zdywersyfikować gospodarkę spod wpływu surowców naturalnych i ich wpływu na wzrost i rozmontować większość systemu opieki społecznej. Politycznie, Putin musiałby już odejść na emeryturę, utrzymując, w najlepszym razie, honorową pozycję «starszego», podczas gdy inne ważne osobistości, takie jak Igor Sieczin czy Siergiej Iwanow objęłyby stanowiska. Biorąc to wszystko pod uwagę, trudno się dziwić, że chiński model wydaje się być aż tak nieatrakcyjny!". B. Lo, L. Shevtsova, *op. cit.*, p. 14-30.

[24] *Ibidem*, p. 55-66.

[25] *Ibidem*.

[26] *Rosja Putina. Leksykon*, s. 7.

autokratyczny stara się zachować fasadowość legitymizacji wynikającej z woli społeczeństwa, utrzymując jednak w praktyce monopol sprawowania władzy"[27]. Nazwa ta nawiązuje do wprowadzonego przez Sartoriego wzorca tzw. „innych demokracji", które „z demokracją nie mają nic wspólnego i de facto są maskującymi się dyktaturami"[28]. Co więcej, określenie „suwerenna demokracja" nawiązuje do najlepszych komunistycznych wzorców tzw. „przymiotnika niwelującego". Stąd najbezpieczniejszym terminem na określenie Rosji byłoby po prostu „państwo postkomunistyczne".

Z kolei jeśli chodzi o Chiny, sytuacja jest jeszcze trudniejsza, gdyż z jednej strony pod względem politycznym Chiny pozostają państwem komunistycznym, a z drugiej, po reformach rynkowych Deng Xiaopinga w 1978 roku, gospodarczo stały się państwem kapitalistycznym w rozumieniu kapitalizmu państwowo-monopolistycznego[29]. Jak słusznie zauważył Bogdan Góralczyk, jedni uznają Chiny za państwo komunistyczne – i mają rację; inni uznają Chiny za państwo kapitalistyczne – i też mają rację[30]. Sama liczba terminów opisujących chiński system daje do myślenia, nazywany on bywa: „kapitalizmem nomenklaturowym", „kapitalizmem biurokratycznym", „kapitalizmem o chińskich cechach", „kapitałowym socjalizmem", „niepełnym socjalizmem państwowym", „socjalistycznym korporacjonizmem" i na wiele innych sposobów[31]. Sami Chińczycy nazywają swój ustrój „socjalizmem o chińskich cechach" lub bardziej eufemistycznie „demokracją socjalistyczną"[32]. Wszystkie te zawiłości terminologiczne biorą się z tego, iż w Chinach w 1978 roku rozpoczął się demontaż komunizmu, który w sferze gospodarczej (lecz nie politycznej) jest nadal kontynuowany; natomiast sam komunizm jako ideologiczne spoiwo państwa po wydarzeniach na placu Tiananmen stracił poparcie społeczne (choć oczywiście sposobu myślenia i języka rozpoznawania świata społecznego to nie zmieniło), zaś główną legitymizacją władzy KPCh jest wzrost gospodarczy i „przywrócenie Chinom należnego ich miejsca na świecie" (mające silne źródło w sinocentrycznej kulturze politycznej kraju). Tym samym wydaje się, iż również Chiny najbezpieczniej należałoby określić mianem „państwa postkomunistycznego", bo chociaż komuniści wciąż rządzą Państwem Środka, to są oni już w dużej mierze komunistami tylko z nazwy. Rozważania te zostaną szerzej omówione przy omawianiu komunizmu w Rosji i Chinach i drogi wychodzenia z tego systemu.

---

[27] J. Garlicki, A. Noga-Bogomilski, *Kultura polityczna w społeczeństwie demokratycznym*, Warszawa 2004, s. 52.

[28] M. Bankowicz, *Demokracja. Zasady, procedury, instytucje*, Kraków 2006, s. 46.

[29] B. Szmulik, M. Żmigrodzki, *op. cit.*, s. 64.

[30] B. Góralczyk, *Chiński feniks. Paradoksy wschodzącego mocarstwa*, Warszawa 2009, s. 18.

[31] R. Baum, A. Shevchenko, *The "State of the State"*, [w:] *The paradox of China's Post-Mao Reforms*, eds. M. Goldman, R. MacFarquhar, Harvard–Cambridge 1999, p. 333-360.

[32] K. Gawlikowski, *Dwie drogi odchodzenia od komunizmu: Rosja i Chiny*, [w:] *Rosja – Chiny. Dwa modele transformacji*, red. R. Paradowski, K. Gawlikowski, Toruń 2001, s. 151.

Również w podziale ze względu na formę państw Rosja i Chiny wymykają się prostym klasyfikacjom, szczególnie w stosunku do kryterium reżimu politycznego[33]. W przypadku Chin byłby to reżim autorytarny z elementami totalitarnego, zaś społeczeństwo autorytarne z elementami wymiany; w przypadku Rosji – reżim mieszany: z początku demokratyczny, z czasem ewoluujący w stronę „miękkiego" autorytaryzmu, zaś społeczeństwo, podobnie jak w Chinach (choć pod względem kulturowym diametralnie inne): autorytarne z elementami wymiany. Podział ten można uprościć, jeśli przyjmie się odmienną klasyfikację reżimów politycznych: na reżimy demokratyczne (parlamentarno-gabinetowe, prezydenckie i półprezydenckie) i niedemokratyczne (autorytarne i totalitarne)[34]. W takim podziale zarówno Rosja, jak i Chiny znalazłyby się wśród reżimów niedemokratycznych (autorytarnych).

W tym miejscu istotnym jest dokładniejsze wyjaśnienie pojęcia „autorytaryzmu". W definiowaniu tego terminu należy odwołać się do klasycznej definicji Juana Linza, mówiącej, iż

> systemy autorytarne to systemy polityczne o ograniczonym, zwolnionym z odpowiedzialności przed społeczeństwem pluralizmie politycznym, pozbawione dopracowanej wiodącej ideologii, ale z wyraźnymi cechami mentalnymi, wolne (z wyjątkiem pewnych okresów swojego rozwoju) od ekstensywnej i intensywnej mobilizacji politycznej, i takie, w których przywódca lub niewielka mała grupa przywódcza dysponuje władzą o słabo określonych formalnych granicach, które jednakże w istocie łatwo przewidzieć[35].

Piotr Pawełczuk uzupełnia tę definicję uwagami o tym, iż władza autorytarna nie dąży do kontrolowania wszystkich obszarów życia zbiorowego ani nie narzuca określonego światopoglądu (co odróżnia ją od totalitarnej), żąda natomiast posłuszeństwa i potrafi wymusić je środkami niekiedy nie mniej brutalnymi niż władza totalitarna[36]. Można to podsumować krótkim, acz celnym zdaniem: „w autorytaryzmie tylko polityka stanowi strefę zastrzeżoną, poza nią istnieje względna swoboda; rządzący zdają się mówić: pozostawcie nam władzę polityczną, a poza tym róbcie, co chcecie"[37]. Z powodów kulturowych dobre zastosowanie w tym przypadku będzie też miało podejście Giovanniego Sartoriego, który pisał, iż „autokracja jest najwłaściwszym przeciwieństwem demokracji, zawiera

---

[33] Więcej o podziałach: T. Dmochowski, *Radziecko-chińskie stosunki polityczne po śmierci Mao Zedonga*, Gdańsk 2009, s. 45; B. Szmulik, M. Żmigrodzki, *op. cit.*, s. 87; *Rosja Putina…*, s. 19; R. Herbut, *Reżim polityczny*, [w:] *Leksykon politologii*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 1998, s. 362.

[34] *Ibidem*.

[35] J. J. Linz, *Totalitaryzm i autorytaryzm*, [w:] *Władza i społeczeństwo*, red. J. Szczupaczyński, Warszawa 1995, s. 310.

[36] P. Pawełczuk, *Przywódca w państwie autorytarnym – w ujęciu socjotechnicznym*, [w:] *Przywództwo polityczne. Teorie i rzeczywistość*, red. L. Rubisz, K. Zuba, Toruń 2004, s. 101.

[37] M. Bankowicz, *Niedemokratyzmy*, Kraków 2011, s. 14.

się w niej element zawłaszczenia władzy oraz traktowania jej jako niezbywalnej własności”[38]. W praktyce politycznej „autorytaryzm jest synonimem braku demokracji, oznacza niedemokratyczność, czy wręcz antydemokratyczność”[39]. A zatem w tym kontekście autokratyzm wiąże się ze swoistym aksjologicznym sprzeciwem wobec Zachodu (i identyfikowanej z nim demokracji), rozumianym jako swoiste zagrożenie dla rodzimych wartości.

Zarówno Rosja, jak i Chiny w opisywanym w pracy okresie przeszły drogę od totalitaryzmu komunistycznego do autokratyzmu. Drogę przejścia od władzy totalitarnej do autorytarnej dobrze oddał Andrzej Walicki, pisząc, iż

> kryterium i miarą totalitarności nie jest zwyczajny brak demokracji, jest nim zakres i intensywność z zewnątrz sterowanego, lecz również głęboko uwewnętrznionego konformizmu. Reżim totalitarny realizuje ideał konformizmu absolutnego (…) Czyni to za pomocą nieustannej i wszechobecnej zorganizowanej presji moralno-politycznej, wspomaganej terrorem, ale opartej na indoktrynacji, na zdolności wywarcia masowej hipnozy. Jeśli zatraca zdolność do wytwarzania takiej presji, to wkracza nieuchronnie na drogę detotalitaryzacji[40].

Tak właśnie działo się w Rosji (ZSRR) po 1953 roku (a w szczególności po rozpoczęciu pieriestrojki), a w Chinach po 1976 roku (tj. po śmierci Mao Zedonga). Szerzej przejście od totalitaryzmu do autorytaryzmu ukazał Roman Bäcker. Uznał on, iż u podstaw totalitaryzmu, jako fenomenu XX wieku, leżał mit o tym, że nastąpi „apokatastaza”, czyli zwycięstwo jednego systemu na całym świecie. Jednakże zmierzch epoki industrialnej i narodziny cywilizacji informatycznej spowodowały znaczne ograniczenie możliwości realizacji tego mitu. Tym samym systemy totalitarne stanęły przed dwoma scenariuszami: zachowania tego systemu przy samoizolacji albo „rezygnacji z pewnej części totalitarnego władztwa na rzecz utrzymania dotychczasowej pozycji na mapie sił geopolitycznych przy jednoczesnym mniej lub bardziej kontrolowanym otwarciu na świat”[41]. Można powiedzieć, że zarówno Rosja (ZSRR), jak i Chiny wybrały drugi scenariusz, z tą różnicą, iż w Chinach przejście do autokratyzmu było udane: wzmocniło państwo, nie osłabiając jednocześnie władzy rządzącej KPCh. Natomiast w ZSRR reformy Gorbaczowa doprowadziły do rozpadu Związku Radzieckiego i nieudanej demokratyzacji Rosji, czego następstwem była ponowna jej autokratyzacja; tym samym nastąpiło zjawisko opisane przez Juana Linza: „autokratyzacja jest przyjmowana z ulgą przez obywateli zmęczonymi napięciami poprzedniego okresu”[42].

---

[38] *Ibidem*, s. 120.
[39] *Ibidem*, s. 11.
[40] A. Walicki, *Totalitaryzm i posttotalitaryzm. Próba definicji*, [w:] *Społeczeństwa posttotalitarne. Kierunki przemian*, red. Z. Sadowski, Warszawa 1991, s. 20-21.
[41] R. Bäcker, *Władza przywódcza a totalitaryzm*, [w:] *Przywództwo polityczne: teorie i rzeczywistość*, red. L. Rubisz, K. Zuba, Toruń 2004, s. 127.
[42] J. J. Linz, *op. cit.*, s. 315.

Bardzo ważnym czynnikiem w specyfice zarówno chińskiej, jak i rosyjskiej jest fakt, iż oba te kraje mają za sobą ustrój komunistyczny, zaś „przeskok od komunizmu do autorytaryzmu, od totalnego zniewolenia do wolności z pewnymi ograniczeniami, głównie w sferze politycznej, jest zdecydowanie większy”[43]. Zresztą komunizm w Rosji nie był tożsamy z komunizmem w Chinach. Dlatego też ważna jest charakterystyka komunizmu jako systemu panującego w tych krajach, a także dróg wychodzenia z niego, zarówno przez Rosję, jak i przez Chiny. W analizie tej najlepiej iść śladami takich badaczy, jak Minxin Pei czy Krzysztof Gawlikowski, podkreślających odmienność komunizmu europejskiego (w tym wypadku rosyjskiego) od azjatyckiego.

Krzysztof Gawlikowski wyróżnił cztery modele państw socjalistycznych (komunistycznych): „półkolonialny” (Europa Wschodnia, Mongolia), „parakolonialny” (Azja Środkowa, kraje nadbałtyckie, Kaukaz), „rewolucyjny” (Rosja, Białoruś, wschodnia Ukraina) oraz „rewolucyjno-narodowy” (Chiny, Wietnam)[44]. W tej pracy użyte zostaną dwa ostatnie modele – „rewolucyjny” i „rewolucyjno-narodowy”. W modelu rewolucyjnym komunizm był przyjmowany w wyniku rewolucyjnej wojny domowej, a nie był narzucany z zewnątrz i służył reżimowi do „budowy potęgi mocarstwowej”[45]. W przypadku Rosji należy zwrócić uwagę na to, że tu „model rewolucyjny, poza kontynuacją ekspansywnej polityki zagranicznej okresu cesarstwa rosyjskiego, kontynuował również, aczkolwiek w zamienionej formie, głęboko zakorzenione rosyjskie formy mesjanizmu, wypływające z przekonania o wyjątkowej roli Rosji”[46]. Wreszcie w Rosji komunizm w swojej formie stał się czymś w rodzaju *quasi*-religii (z bardzo silnym elementem *quasi*-sakralnym, zaczerpniętym z rosyjskiej tradycji mistycznej), nieświadomie powielającym niektóre wzorce wschodniego chrześcijaństwa[47].

Z kolei w modelu „rewolucyjno-narodowym”, do którego należą Chiny, reżim komunistyczny doszedł do władzy w wyniku wojny rewolucyjnej i jednocześnie narodowowyzwoleńczej, służąc tak samo komunizmowi, jak i dążeniom nie-

---

[43] Jak pisze Krzysztof Gawlikowski, ustrój ten różni się od innych systemów autorytarnych i totalitarnych tym, że zawłaszcza nie tylko władzę polityczną i całe życie społeczne, ale i całą sferę gospodarczą: „partia panuje zatem nie tylko politycznie, kontroluje nie tylko całe życie społeczne oraz narzuca obowiązującą ideologię, lecz ponadto jeszcze organizuje całe życie gospodarcze przejmując pod swą kontrolę pracę oraz zaspokajanie podstawowych potrzeb życiowych”. K. Gawlikowski, *Dwie drogi…*, s. 130. Dzięki temu „kontrola ludności jest w tym systemie tak pełna, a panowanie nad gospodarką, poprzez system własności państwowej i dyrektywnego zarządzania, jest kluczowym elementem ustroju komunistycznego, odróżniającego go od innych systemów politycznych”. Idem, *Demontaż komunizmu w Chinach i w Rosji*, [w:] *Azja-Pacyfik*, t. 2, Toruń 1999, s. 264.

[44] Idem, *O komunizmie w Europie i Azji uwag kilka*, [w:] *Rosja – Chiny…*, s. 8-11.

[45] *Ibidem*, s. 8.

[46] T. Dmochowski, *Radziecko-chińskie…*, s. 41.

[47] Por. S. Bułhakow, *Rozmyślania nad religijną naturą inteligencji rosyjskiej*, [w:] *Drogowskazy. Zbiór rozpraw o inteligencji rosyjskiej*, Warszawa 1986, s. 35-50.

podległościowym (i wyzwalaniu się z zależności kolonialnej). W Chinach – jak pisze Gawlikowski – „komunizm przynosił zarówno wyzwolenie narodowe, przywrócenie godności narodowej, modernizację kraju, likwidację pozostałości feudalnych, równouprawnienie kobiet, jak i represyjny system oparty o przemoc i łamanie praw jednostki oraz odbieranie ogółowi obywateli podstawowych praw obywatelskich”[48]. Co więcej, komunistyczne zasady organizacji społeczeństwa znalazły w Azji zaplecze w tradycji konfucjańskiej oraz w tysiącletnich autorytarnych wzorcach funkcjonowania państwa i społeczeństwa („orientalna despotia”), jak również w normach moralnych i wartościach (np. prymat kolektywu nad jednostką), zaś sam komunizm – cytując tego samego autora – „nie tylko nie wywołał negatywnych skojarzeń w skali społecznej, ale może być tam traktowany jako heretycka wersja konfucjanizmu, realizująca wiele z jego podstawowych wartości i zasad”[49]. Wreszcie, w Chinach brak było owego tak charakterystycznego dla rosyjskiego komunizmu aspektu religijnego. Tak więc, rozpatrując odmienne odchodzenie Chin i Rosji od komunizmu, należy mieć na uwadze właśnie te różnice w charakterze jego rosyjskiej i chińskiej odmiany.

Minxin Pei wyróżnił trzy teoretyczne modele odchodzenia od komunizmu: drogę ewolucyjno-autorytarną (urynkowienie gospodarki i częściowa liberalizacji polityczna reżimu); rewolucyjną (w formie dwóch przełomów: nagłego – politycznego, i stopniowego – w sferze gospodarczej) oraz drogę równoczesnego przejścia do demokracji politycznej i gospodarczej (który to trzeci model jest czysto teoretyczny i nigdzie nie wystąpił)[50]. W tym podziale Chiny będą występować w modelu pierwszym, zaś Rosja w drugim. Modele te uzupełnia Krzysztof Gawlikowski[51]. Idąc tropem tych modeli, dodać trzeba, że w Chinach skoncentrowano się na gospodarce i rozwoju kraju, zmianie realiów społecznych, wprowadzeniu podstaw państwa prawa, ale przy zachowaniu władzy i przywilejów rządzącej KPCh. Jak pisze Gawlikowski: „odrzucono tam zatem większość podstawowych pryncypiów komunizmu, ale zachowano pewne ideały i szacunek dla partii, która (…) obecnie kieruje tworzeniem pewnej odmiany kapitalizmu

---

[48] K. Gawlikowski, *O komunizmie…*, s. 8.

[49] Idem, *Dwie drogi…*, s. 129. Rozumiem tutaj konfucjanizm jako filozofię polityczną (podejrzewam, że zgodnie z intencją piszącego te słowa autora). „Heretycki” w tym sensie nie powinien mieć konotacji religijnych, lecz czysto polityczne.

[50] M. Pei, *From Reform to Revolution. The Demise of Communism in China and the Soviet Union*, Harvard–Cambridge 1998, p. 252.

[51] Tworząc trzy kolejne: w pierwszym komunizm będzie obalany i potępiony, a na jego miejscu zbudowana zostaje demokracja parlamentarna i gospodarka rynkowa (Europa Środkowa). W drugim obalenie komunizmu następuje tylko w sferze politycznej, ale bez społecznego przyzwolenia (Rosja i obszar postradziecki). W trzecim, „azjatyckim” (Chiny, Wietnam) następuje stopniowa transformacja gospodarcza (a do pewnego stopnia również polityczna), przeprowadzona przez dotychczasowe elity polityczne i przy zachowaniu władzy partii komunistycznej. K. Gawlikowski, *Dwie drogi…*, s. 129.

z szeroko rozbudowanym interwencjonizmem państwowym, przechodząc do nowoczesnego i pragmatycznego autorytaryzmu”[52]. Chiny tym się odróżniały od Europy Wschodniej, że to właśnie tam partie rządzące podjęły dzieło demontażu komunizmu, gdy okazało się, iż nie zapewnia on wystarczająco szybkiego rozwoju gospodarczego i jest coraz mniej popularny[53]. Jak podsumowuje tę kwestię Krzysztof Gawlikowski:

> w Chinach w warunkach stabilności politycznej przejście od gospodarki nakazowo-rozdzielczej do rynkowej prowadzi do natychmiastowego i skokowego wzrostu produkcji oraz dobrobytu. Kraj szybko modernizuje się, a dobrobyt ludności szybko wzrasta, zaś protesty nie zagrażają władzom tak długo, jak długo kraj przeżywa największe prosperity w swoich dziejach[54].

To wszystko sprawia, iż „można już nie interesować się polityką, a zajmować tym, co każdy niemal Chińczyk lubi najbardziej: robieniem pieniędzy, dbaniem o rodzinę i cieszeniem się przyjemnościami życia”[55]. Podsumowując te rozważania, można skonstatować, iż chińska droga reform sprowadziła się do tego, że „komunizm w Chinach uległ redukcji do systemu autorytarnego”[56].

Należąca do drugiego modelu (zarówno u Pei’a, jak i u Gawlikowskiego) Rosja wybrała zupełnie inną drogę: politycznego rozrachunku z dawnym systemem: tutaj nacisk położono na burzenie dawnego ładu, wprowadzanie nowych instytucji i terminologii, zaś sam komunizm odrzucono i potępiono. Stało się tak, gdyż – jak twierdzi Jadwiga Staniszkis – w Rosji centralną rolę w dekomunizacji odegrała „wielka idea” określająca i kształtująca rzeczywistość, przyjmowana w kategoriach wręcz religijnej walki dobra ze złem[57]. Sąd ten wydaje się tym bardziej trafny, jeśli weźmie się pod uwagę znaczenie kulturowego czynnika w Rosji: przyjmowanie i odrzucanie idei narodowej („rosyjskiej idei”) ma tam wręcz charakter religijny (tak jak sam komunizm rosyjski, w przeciwieństwie do chińskiego, miał silne zabarwienie *quasi*-religijne). Gdy komunizm przestał być tą „ideą”, rozprawiono się z nim bez skrupułów, skupiając się przede wszystkim na warstwie symbolicznej: dokonując „operacji na symbolach”, do których niejednokrotnie ograniczano działania polityczne, zaniedbując realia życia[58]. Ten rys kulturowy wydaje się tutaj motywem wiodącym: jak pisze Stanisław Bieleń:

> wiara w sprawcze możliwości rozwiązań wolnorynkowych, bez uwzględnienia podłoża kulturowego – w tym przypadku wątłych tradycji przedsiębiorczości i etyki

---

[52] Idem, *Demontaż…*, s. 263.
[53] Idem, *Dwie drogi…*, s. 129.
[54] *Ibidem*, s. 129-140.
[55] *Ibidem*.
[56] *Ibidem*, s. 129.
[57] J. Staniszkis, *Postkomunizm. Próba opisu*, Warszawa 2005, s. 217.
[58] *Ibidem*.

> kapitalistycznej w Rosji, przytłoczonych do tego mentalnością kolektywistyczną – nadawała reformom rys utopijnej inżynierii społecznej. Zgodnie z tradycyjną rosyjską krańcowością i spokrewnioną z nią bolszewicką bezwzględnością, błyskawicznie zniszczono istniejący system, aby w jego miejsce zbudować ad hoc kolejny „nowy wspaniały świat"[59].

Jednym słowem – uczyniono dokładnie odwrotnie niż w Chinach. Efekty tego były takie, iż nastąpił rozpad systemu upaństwowionej gospodarki nakazowo-rozdzielczej, co nie doprowadziło do rozwoju, a wręcz przeciwnie – do załamania gospodarczego, na którym skorzystały grupy powiązane z dawną elitą władzy, które przejmowały na szeroką skalę majątek państwowy. W tym modelu

> mechanizmy czysto rynkowe odgrywają rolę drugorzędną i nie są w stanie generować rozwoju, następuje maksymalizacja prywatnych zysków przy spadku produkcji oraz formowanie prawdziwych „imperiów gospodarczych" osób posiadających władzę lub ściśle z nią powiązanych, przez co dochodzi do sytuacji, w której obok „fasadowej demokracji" mamy do czynienia z „fasadowym rynkiem"[60].

Owo określenie „fasadowa demokracja" – przyjęte za Antonim Podolskim – najlepiej charakteryzuje próby demokratyzacyjne w Rosji[61]. W wyniku ostrego kryzysu politycznego, gospodarczego i społecznego, jaki nastał w Rosji po rozpadzie ZSRR, partie i ugrupowania uznające się za demokratyczne, nie znajdując wystarczająco dużo poparcia społecznego, muszą zdobywać władzę lub walczyć o jej utrzymanie w sposób niedemokratyczny, co prowadzi do ich szybkiego wyradzania się:

> ktokolwiek sprawuje władzę, stosować musi podobne metody: autorytaryzmu mieszanego z populizmem, przy znacznym udziale machinacji, „kupowania sobie" popleczników lub wręcz uciekać się do przemocy (vide: konflikt Borysa Jelcyna z Dumą w 1993 r.). Formujące się reżimy nie służą szybkiej modernizacji kraju oraz wymuszaniu rozwoju gospodarczego kraju, lecz samemu utrzymaniu władzy, w rezultacie czego zacofanie takich krajów musi się pogłębiać, co owocować musi niestabilnością polityczną[62].

Diagnozujący taką właśnie sytuację Krzysztof Gawlikowski trzynaście lat temu opisał scenariusz rozwoju dla tego modelu, polegający na „formowaniu się autorytarnych dyktatur, które przezwyciężają chaos i powściągają prywatę potężnych grup kapitałowo-politycznych, stwarzając w ten sposób warunki dla rozwoju gospodarczego i poprawy bytu ludności"[63]. To właśnie nastąpiło w Rosji. Poczynając od 1993 roku, brak tam było alternacji władzy, zaś wraz z dojściem

---

[59] S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2006, s. 184.
[60] K. Gawlikowski, *Dwie drogi…*, s. 126.
[61] A. Podolski, *Rosyjskie partie fasadowe*, „Polska w Europie" 1998, z. 27, nr 10, s. 35.
[62] K. Gawlikowski, *Dwie drogi…*, s. 127.
[63] *Ibidem*.

do władzy tzw. ekipy siłowników[64], po reformach centralizacyjnych Władimira Putina i ponad dekadzie jego rządów Rosja również stała się w pełni państwem autorytarnym. Tym samym zarówno Chiny, jak i Rosja, demontując komunizm, dokonały transformacji w stronę autorytaryzmu, choć innymi drogami. Te drogi wszakże spowodowały, że Chiny są państwem znacznie lepiej rządzonym i wydolnym od Rosji:

> przy wszystkich swoich słabościach KPCh jest bardziej dynamicznym i modernizującym przedsiębiorstwem niż „Kreml spółka z o.o." KPCh odrobiła historyczną lekcję polegająca na zrozumieniu, że prawdziwa legitymizacja wynika z odpowiedzi na imperatywy zmian – chińskie kierownictwo odpowiedziało na imperatywy zmian znacznie bardziej efektywnie niż jakakolwiek ekipa rosyjska[65].

Biorąc pod uwagę te wszystkie rozważania, wydaje się, iż najtrafniejszym byłoby uznać Rosję i Chiny w zaproponowanej przez Wojciecha Sokoła typologii krajów autorytarnych za „posttotalitarne autokratyczne reżimy", czyli tzw. „autorytaryzm socjalistyczny" (w przypadku Chin z elementami typu „reżimu pokolonialno-mobilizującego")[66]. Z kolei w klasyfikacji autorytaryzmów Juana Linza Rosję i Chiny należałoby uznać za „autokracje posttotalitarne" (z tym że Chiny z elementami „mobilizacji postniepodległościowej", zaś Rosję z elementami „mobilizacji postdemokratycznej")[67]. Słabością obu tych autokracji jest to, co Juan Linz nazwał ceną, jaką reżimy autorytarne płacą za brak ideologii: ograniczenie ich zdolności do mobilizacji mającej na celu tworzenie atmosfery psychologicznej i emocjonalnej identyfikacji mas z reżimem. Rządzenie polega na stosowaniu (bądź groźbie użycia) siły, a od rządzonych wymaga się jedynie tego, by nie podejmowali działań skierowanych przeciw rządzącym[68]. Zarówno w Rosji, jak w i Chinach znajdzie się dużo argumentów na poparcie tej tezy. Rosja po rozpadzie ZSRR wciąż szuka swojej drogi i wciąż nie odnalazła tego, co w tej kulturze politycznej nazywa się „rosyjską ideą". Władza obecnej ekipy „siłowników" opiera się w głównej mierze na splocie umiejętnie podsycanych resentymentów imperialnych, ograniczaniu pluralizmu i braku alternatywy politycznej. W przypadku Chin jest

---

[64] „Po raz pierwszy w historii Rosji przedstawiciele służb specjalnych rządzą krajem. Jednakże Rosja nie jest wyłącznie czekistowskim fenomenem, jest amalgamatem czekistów i «chłopców z Chicago»". B. Lo, L. Shevtsova, *op. cit.*, p. 50-66. [tłum. M. L., w pozostałych przypadkach również, chyba że zaznaczono inaczej].

[65] *Ibidem*.

[66] Badacz ten wyróżnia następujące modele: biurokratyczno-militarystyczne; pokolonialno-mobilizujące, rasowe i etniczne demokracje; reżimy teokratyczne; posttotalitarne autokratyczne reżimy. W. Sokół, *Autorytaryzm*, [w:] *Mała encyklopedia wiedzy politycznej*, red. M. Chmaj, W. Sokół, Toruń 2001, s. 31.

[67] J. Linz wyróżnia modele: wojskowo-biurokratyczne, ograniczonego statalizmu, mobilizacji postdemokratycznej, mobilizacji postniepodległościowej, posttotalitarne, niedoskonałego totalitaryzmu, rasistowskiej demokracji. M. Bankowicz, *Niedemokratyzmy*, s. 16-17.

[68] B. Szmulik, M. Żmigrodzki, *Autorytaryzm i totalitaryzm*..., s. 126.

to jeszcze bardziej widoczne, gdyż po wydarzeniach na placu Tiananmen KPCh straciła ideologiczną legitymizację i jej rządy opierają się na swoistym niepisanym kontrakcie ze społeczeństwem, polegającym na tym, że reżim zostawia obywatelom wolność w wielu dziedzinach życia, ale pod warunkiem nieinteresowania się sprawami politycznymi, co się w dużej mierze udaje („chińskie społeczeństwo przestało wierzyć w ideologię marksistowsko-leninowsko-maoistyczną lata temu. Dzisiejszymi bogami są materializm i w mniejszym stopniu, nacjonalizm")[69]. W przeciwnym razie odpowiada represjami. W obu tych krajach obecnie brak silnej legitymizacji ideologicznej (co zresztą jest cechą charakterystyczną dla autokracji)[70], może z wyjątkiem (nie zawsze chcianego przez reżim i nie zawsze możliwego do kontroli) nacjonalizmu. Mając świadomość podobieństw, trzeba jednocześnie pamiętać o specyficznych różnicach autorytaryzmu rosyjskiego i chińskiego, prezentujących odmienne rodzaje autorytaryzmu, będące kombinacją spersonalizowanej i zbiurokratyzowanej władzy oraz różnych form fuzji między władzą a własnością – według Bobo Lo politycznie „Rosja jest bardziej półautorytarna niż autorytarna", zarówno z wolnościami, jak i restrykcjami:

> jest nie do pomyślenia, że chińskie władze tolerowałyby demonstracje na wielką skalę, pozwoliłyby na istnienie stacji takiej jak Echo Moskwy, tylko częściowo i bez entuzjazmu próbowały kontrolować blogosferę czy dały nawet ograniczoną polityczną przestrzeń liderom opozycji; z drugiej strony chińska gospodarka jest znacznie bardziej otwarta i liberalna niż rosyjska[71].

Kolejnym ważnym terminem używanym w tej pracy jest „system polityczny"[72]. Każdy system wartości i instytucji politycznych jest – z jednej strony – odzwierciedleniem kulturowej specyfiki danego państwa, z drugiej zaś – determinuje jego funkcjonowanie na poziomie polityki wewnętrznej i zagranicznej[73]. W przypadku omawianej tematyki rosyjsko-chińskiej można przyjąć założenie Tadeusza Dmochowskiego, że „system polityczny jest szczególną definicją ról autorytarnych oraz norm prawnych, a także alokacją praw i obowiązków określonych historycznie przez konflikt lub poprzez równoważenie władzy, zaś ci, którzy wypełniają te

---

[69] B. Lo, L. Shevtsova, *op. cit.*, p. 50-66.

[70] Systemy autorytarne, nie mogąc się powołać na mandat demokratyczny, poszukują innych legitymizacji. Są to m.in. nadzwyczajna charyzma przywódcy („ojciec narodu"), dobro (interes) narodowy, gwarancja społecznej harmonii, względy geopolityczne, argumentacja socjalna i egalitarna („obrona ludu"), argumenty technokratyczne i funkcjonalistyczne (sprawne rządzenie, kwalifikacje i kompetencje rządzących), por. M. Bankowicz, *Niedemokratyzmy…*, s. 21. Prawie wszystkie te cechy występują w Rosji i w Chinach, choć w różnych proporcjach.

[71] B. Lo, L. Shevtsova, *op. cit.*, p. 45.

[72] A. Antoszewski, *Wspólnota polityczna*, [w:] *Leksykon politologii*, s. 469; K. A. Wojtaszczyk, *System polityczny*, [w:] *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, red. B. Szmulik, M. Żmigrodzki, Lublin 2003, s. 371-378; M. Żmigrodzki, System polityczny, [w:] Mała encyklopedia…, s. 304.

[73] M. Nizioł, *Dylematy kulturowe międzynarodowej roli Rosji*, Lublin 2004, s. 104.

role, którzy mają prawo kierowania innymi, stanowią elitę polityczną”[74]. Cechą charakterystyczną obu tych państw jest to, że „elity dysponują większą siłą przymusu oraz większą władzą nad obywatelem («silne państwo»); ważny jest czynnik osobowościowy, określenie grona decydentów oraz wpływu przywódców na decyzje polityczne”[75].

Zdaniem niektórych badaczy przeważający wpływ na historię, zachowania i zmiany w układzie sił międzynarodowych wywiera ludzka natura i zachowanie człowieka, czyli jednostka z jej osobowością[76]. Obecnie nie kwestionuje się znaczenia czynników osobowościowych i wpływu wybitnych jednostek na rozwój i zmienność stosunków międzynarodowych, o ile są one decydentami politycznymi[77]. Znaczenie to maleje w społeczeństwach demokratycznych, ale jest nie do przecenienia w systemach autorytarnych, ponieważ „rola i możliwości przywódcy w dużym stopniu zależą od zakresu władzy – pojęcia stanowiącego główną kategorię polityki – jaka skupiona jest w jego rękach lub w rękach niewielkiej grupy otaczających go ludzi”[78]. Tak właśnie dzieje się zarówno w Rosji, jak i w Chinach, gdzie proces decyzyjny w państwie jest realizowany przez niewielką liczbę decydentów z przywódcą na czele, ograniczających tym samym rolę oficjalnych struktur państwowych, teoretycznie odpowiedzialnych za prowadzenie polityki, do jej akceptacji (struktury państwowe czy partyjne tylko ją formalizują swoimi procedurami). Tak w jednym, jak w i drugim kraju najważniejsze decyzje zapadają w wąskim gronie, często podczas nieformalnych spotkań. Czynnik osobowościowy ma w tej pracy znaczenie głównie w przypadku Rosji, gdzie osobowość przywódcy – Jelcyna, a następnie Putina (lecz Miedwiediewa już nie), wyraźnie wpływała na politykę państwa. W przypadku Chin po przejściu Deng Xiaopinga na polityczną emeryturę (uznaje się, iż nastąpiło to po 1992 roku) większą rolę odgrywa „kolektywne przywództwo” kolejnych generacji liderów KPCh i choć osobowości przywódców (Jiang Zemina i Hu Jintao) miały znaczenie, to jednak nie aż takie jak w Rosji. Zmienia się to wszakże pod dojściu do władzy Xi Jinpinga (2012/2013), uznawanego za silnego przywódcę. Periodyzacja w tej pracy odpowiadać będzie dwóm okresom w najnowszej historii politycznej Rosji – „Jelcynowskiemu” (1991-2000) i „Putinowskiemu” (2000-obecnie, czyli 2014).

Do istotnych kategorii należy pojęcie środowiska międzynarodowego[79]. To właśnie środowisko międzynarodowe państw (obok wewnętrznego) kształtuje

---

[74] T. Dmochowski, *Radziecko-chińskie…*, s. 45.

[75] *Ibidem*, s. 46-51.

[76] A. J. Chodubski, *O aktualnych tendencjach w badaniach politologicznych*, [w:] *Problemy badawcze i metodologiczne politologii w Polsce*, red. A. J. Chodubski, M. J. Malinowski, Gdańsk 2006, s. 17-18.

[77] *Ibidem*.

[78] T. Dmochowski, *Radziecko-chińskie…*, s. 62.

[79] Środowisko międzynarodowe „charakteryzuje poliarchia, czyli rządy wielu podmiotów, z których wynika zdecentralizowanie, złożoność i pluralizm, nierówność wpływu poszcze-

ich politykę, konfrontując system polityczny z zestawem problemów wzrostu ekonomicznego, inflacji, bezpieczeństwa narodowego oraz możliwości i ograniczeń zasobów i potencjału dla ich rozwiązywania. Rosja i Chiny są bardzo istotnymi elementami środowiska międzynarodowego, stąd analiza ich wzajemnych stosunków musi zostać pogłębiona o kontekst międzynarodowy, szczególnie o tzw. „czynnik Zachodu", mający pierwszorzędne znacznie dla zrozumienia relacji między Moskwą a Pekinem i będący głównym punktem odniesienia w polityce obu państw.

W ostatnim 23-leciu relacje rosyjsko-chińskie nabierały dynamiki wtedy, gdy jedno lub drugie z tych państw (bądź oba) miało napięte relacje z Zachodem (przede wszystkim z USA); gdy zaś stosunki z USA się poprawiały, następowało osłabianie tempa relacji rosyjsko-chińskich. Przyczyny tego zjawiska obok *stricte* politycznych mają charakter kulturowy zarówno w przypadku Rosji, jak i Chin, choć niewątpliwie w Rosji jest to zdecydowanie bardziej widoczne (w przypadku Chin czynnik ekonomiczny jest jednak ważniejszy, chociaż koncepcja „odzyskania twarzy" przez Chiny po XIX-wiecznym upokorzeniu również nie może być niedoceniana), gdyż Rosja na skutek czynników historycznych ma bardzo rozwiniętą potrzebę uznania ze strony innych podmiotów. Jest to „zjawisko złożone, znane w socjologii jako pewien splot afiliacji oznaczający, że «uznanie samego siebie, podtrzymywane jest przez uznanie siebie przez innych, których samemu się uznaje»"[80].

Jak pisze Tadeusz Dmochowski, „w przypadku państw autorytarnych, jak ZSRR [w tym przypadku Rosja, ale trafność twierdzenia pozostaje ta sama – przyp. M. L.] i Chiny, polityka zagraniczna odzwierciedla kombinację interesów narodowych i grupowych (klasowych, partyjnych) tak, jak je rozumiał i nakazywał realizować przywódca" (dodać można – indywidualny bądź grupowy, np. Biuro Polityczne Komunistycznej Partii Chin, BP KPCh)[81]. Przy badaniu wpływu różnych czynników na przebieg, zakres, intensywność i dynamikę oraz zmienność stosunków między Rosją a Chinami należy odwołać się do podziału Józefa Kukułki na czynniki czasowe, przestrzenne i strukturalne oraz połączone kryterium dynamiki i intensywności oddziaływań[82].

---

gólnych uczestników i ich roli oraz miejsca, jakie zajmują w środowisku, na które z kolei wpływa potencjał podmiotu oraz sposób podejmowania decyzji (centrum decyzyjne), który w zamkniętym układzie sterowania (państwo autorytarne) charakteryzuje się brakiem (lub tylko śladem) sprzężenia zwrotnego między władzą a społeczeństwem (czynniki wewnętrzne)". *Ibidem*, s. 55.

[80] S. Bieleń, *op. cit.*, s. 31.

[81] T. Dmochowski, *Radziecko-chińskie…*, s. 59.

[82] W tym podziale badacza czynniki czasowe dzielą się na historyczne, aktualne i potencjalne; czynniki przestrzenne – na monocentryczne (państwowe), policentryczne (międzynarodowe) oraz te według zasięgu terytorialnego (lokalne, regionalne, kontynentalne i globalne); czynniki strukturalne to: obiektywne – naturalne (ludność, obszar, klimat, środowisko, zasoby

W ujęciu neorealistycznym charakter systemu międzynarodowego wymusza na państwie poleganie na sile, która stanowi gwarancję bezpieczeństwa i przetrwania państwa[83]. Stąd też, korzystając w tej pracy z osiągnięć szkoły neorealistycznej, interesujące będą przede wszystkim rozkład siły i władzy czy też maksymalizacja siły i wpływu, czyli to, co R. Cox określił mianem „problem solving theory"[84]. Ważna będzie również kwestia „siły" i „zmiany", *power politics* oraz dorobek Roberta Gilpina, przede wszystkim koncepcja „nierównego wzrostu" oraz założenie, że „źródłem zmian w stosunkach międzynarodowych są głównie potencjał ekonomiczny i technologiczny"[85]. Można stwierdzić, że właśnie te dwie przyczyny są powodem rosnącej przewagi Chin nad Rosją w stosunkach wzajemnych.

Pojęcie „siły" będzie rozumiane w tej pracy za Kuglerem i Domke jako „suma wewnętrznych zdolności państwa i zasobów zewnętrznych"[86]. „Wzrost siły" rozumiany będzie za Erhardem Cziomerem i Lubomirem Zyblikiewiczem jako „zdolność do wykorzystywania wszystkich atutów wewnętrznych dla osiągania korzystnych efektów w kontaktach politycznych, gospodarczych, społecznych itp. z innymi państwami oraz uczestnikami stosunków międzynarodowych"[87]. Pojęcie „siły" jest kluczowym w paradygmacie neorealistycznym, który „definiuje państwo w kategoriach siły (*power*), uznając je za podstawowy element systemu międzynarodowego"[88]. Dzieje się tak, gdyż

> charakter systemu międzynarodowego wymusza na państwie poleganie na sile, która stanowi gwarancję bezpieczeństwa i przetrwania państwa (…). Pozycję w systemie warunkuje siła państwa (potencjał), ustanawiając wertykalne poziomy, na których funkcjonują wszystkie państwa w układzie od najsilniejszych do najsłabszych, przy czym pozycja państwa w systemie wymusza jego określone zachowania w środowisku międzynarodowym dla zapewnienia bezpieczeństwa i przetrwania państwa (*power politics*)[89].

---

naturalne) i te stworzone przez człowieka (gospodarka, kultura, technika, systemy i siły polityczne), oraz subiektywne – świadomościowe, moralne (idee, poglądy, koncepcje, doktryny, programy polityczne, religie, wizerunki międzynarodowe). Wreszcie ostatnie, najważniejsze, kryterium dynamiki i intensywności oddziaływań obejmuje czynniki warunkujące procesy działań i interakcji międzynarodowych, które wywierają wpływ pośredni, tworząc przesłanki warunkujące procesy działań oraz czynniki sprawcze (realizacyjne) procesów, które wywierają wpływ bezpośredni, inicjując i organizując owe procesy. Do pierwszych zaliczamy: uwarunkowania geograficzno-społeczne, narodowo-państwowe oraz ideologiczno-świadomościowe. Do tych drugich: ekonomiczno-techniczne, wojskowe, organizacyjno-społeczne, osobowościowe. J. Kukułka, *op. cit*, s. 51-53.

[83] T. Dmochowski, *Radziecko-chińskie…*, s. 37.

[84] E. Cziomer, L. Zyblikiewicz, *op. cit.*, s. 38.

[85] *Ibidem*, s. 89.

[86] *Ibidem*, s. 146.

[87] *Ibidem*, s. 131.

[88] T. Dmochowski, *Radziecko-chińskie…*, s. 37.

[89] *Ibidem*.

Pojęcie siły wiąże się bezpośrednio z pojęciem „władzy", czyli – w tym wypadku – „ogólną zdolnością państwa do kontrolowania zachowania innych"[90]. Dla niniejszych badań najważniejsza będzie jednak definicja Robert Gilpina, który wyróżnił władzę ze względu na militarne, ekonomiczne i technologiczne zdolności[91]. W przypadku zarówno Rosji, jak i Chin istotne zastosowanie ma również termin wprowadzony przez Erharda Cziomera i Lubomira Zyblikiewicza: „władza nad"[92] (polegająca na przymusie i dominacji).

Z terminem „władza" łączy się inny: „współzależność". Chcąc zrozumieć rolę władzy we współzależności, należy odwołać się do Keohane i Nye i podjąć za nimi rozróżnienia pojęć: wrażliwości i bezsilności, słabości, podatności na zranienie[93]. Według tych badaczy „asymetryczna współzależność jako źródło władzy oznacza władzę jako kontrolę nad zasobami lub potencjał wpływania na rezultaty. Aktor mniej zależny ma znaczące zasoby władzy wówczas, gdy zmiany, jakie może zapoczątkować lub zagrozić ich dokonaniem, będą go kosztować mniej niż jego partnerów"[94]. Tym samym „wrażliwość" oznacza obciążenie kosztami polityki narzuconej z zewnętrz, tak długo, dopóki nie zostanie zmieniona polityka, która zmieni tę sytuację. „Bezsilność" jest wtedy, gdy polityka została już zmieniona[95]. W przypadku stosunków rosyjsko-chińskich mamy do czynienia z sytuacją, w której na skutek skutecznych działań Pekinu Rosja staje się coraz bardziej „wrażliwa" na politykę chińską i znajduje się na dobrej drodze, by stać się „bezsilna" wobec niej. Dlatego też stosunki te charakteryzuje „rosnąca asymetria".

„Bezsilność" i „wrażliwość" trzeba jednak przefiltrować przez chińską tradycję strategiczno-polityczną, sięgającą czasów Sun Zi. W niej akcent kładzie się na osiąganie zwycięstw za pomocą metod psychologicznych i nawołuje do unikania bezpośredniego starcia. Preferuje raczej cierpliwe budowanie dominującej pozycji politycznej i psychologicznej, tak by doprowadzić przeciwnika do świadomej rezygnacji (największym zwycięstwem jest wygrać, nie musząc walczyć). Zwycięstwo nie oznacza triumfu sił zbrojnych, lecz raczej realizację ostatecznych celów politycznych – zamiast rzucać wyzwanie do walki, lepiej jest zepchnąć przeciwnika na niekorzystną pozycję. Celem jest osiągnięcie zwycięstwa niebezpośrednio, poprzez zwodzenie i manipulowanie przeciwnikiem – Sun Zi „radzi dowódcy, by zmusił wroga do realizowania jego celów i zepchnął go na pozycję tak niedogodną, że sam wybierze kapitulację swojej

---

[90] K. J. Hosti, *International Politics. A Framework for Analysis*, New Jork 1967, p. 193, [za:] E. Cziomer, L. Zyblikiewicz, *op. cit.*, s. 145.

[91] E. Cziomer, L. Zyblikiewicz, *op. cit.*, s. 145.

[92] *Ibidem*, s. 144. O specyfice rosyjskiego rozumienia władzy por. R. Bäcker, *Rosyjskie myślenie…*, s. 43.

[93] R. O. Keohane, J. S. Nye, *Power and Independence*, New York 1989, p. 12-40.

[94] *Ibidem*.

[95] *Ibidem*.

armii albo państwa w nienaruszonym stanie”[96]. Patrząc na ostatnie słowa, jakże nieodpartym jest wrażenie, że opisują obecną rosyjsko-chińską „rosnącą asymetrię” na rzecz Pekinu.

Tutaj pojawia się kluczowy termin, jakim jest „asymetria”. Idąc za stwierdzeniem Waltza, że „im bardziej «wrażliwe» stają się kraje, tym bardziej wewnętrzna polityka gospodarcza musi być dostosowana do warunków zewnętrznych”[97], dochodzi się do konstatacji uczynionej przez idącego tym samym sposobem myślenia R. Harrisona Wagnera, iż „współzależność między stronami nierównymi oznacza asymetrię, czyli sytuację, w której jedna ze stron potrzebuje korzyści czerpanych ze stosunku bardziej niż druga”[98]. Można powiedzieć, że obecne stosunki rosyjsko-chińskie to, w zaproponowanych przez Lowella Dittmera wzorcach wymiany (stosunków) między państwami, wzorzec wymiany „asymetrycznej pozytywnej”, w którym występuje zależność ekonomiczna, ale nie wrogość (jak we wzorcu asymetrycznym negatywnym)[99]. Badacz ten wyróżnia trzy wzorce wymiany: w pierwszym wartość wymiany (stosunków) jest determinowana przez zachowanie obu uczestników stosunków dwustronnych wobec siebie, w drugim na asymetrię wpływa głównie stosunek siły, zaś w trzecim wartość i symetria stosunków dwustronnych są głównie pochodną relacji z państwem (państwami) trzecimi[100]. Wszystkie trzy wzorce miały zasadnicze znaczenie w relacjach rosyjsko-chińskich.

Ujęcie *stricte* realistyczne dla opisania krajów tak specyficznych, jak Rosja i Chiny, powinno zostać pogłębione o niektóre narzędzia charakteryzujące metodę konstruktywistyczną. Ta modyfikacja nada pracy walory interdyscyplinarności. Tym samym będzie to pójście śladem Tadeusza Dmochowskiego, który badał stosunki radziecko-chińskie i skonstatował, że

> dla zrozumienia wzajemnego oddziaływania państw niezbędne jest zbadanie nie tylko międzypaństwowych, lecz również innych poziomów stosunków, a ani realizm, ani liberalizm w czystej postaci nie dają komplementarnej możliwości wyjaśnienia tych stosunków. W ujęciu problematyki badań przydatne okazuje się ujęcie konstruktywistyczne, które zwraca uwagę na wartości i idee, które wpływają na podejmowane działania i wybory[101].

Stąd też ważne w tej pracy będą kwestie tożsamości i świadomości, które wpływają na wzorce kultury politycznej, preferencje polityczne, interesy,

---

[96] H. Kissinger, *op. cit.*, p. 44.
[97] R. H. Wagner, *Economic Independence, Bargaining Power and Political Influence*, „International Organisation” 1988, t. 42, no 3, p. 461.
[98] *Ibidem*, p. 462.
[99] L. Dittmer, *The Strategic Triangle: An Elementary Game-Theoretical Analysis*, „World Politics” 1982, t. 33, no 4, p. 485-515.
[100] *Ibidem*, s. 486-487.
[101] T. Dmochowski, *Radziecko-chińskie…*, s. 67-78.

podejmowane decyzje. Świadomość jednostki i grupy kierowniczej kształtuje się przez uznanie ponadjednostkowych wzorców (schematów myślenia), zwrotnie oddziałujących na myślenie jednostkowe, czyli istnienie świadomości społecznej (grupowej)[102]. Do form świadomości Piotr Sztompka zalicza: myślenie potoczne (zdroworozsądkowe), idee i wyobrażenia na temat świata nadnaturalnego (mity, magia, religia), ideologie, opinię publiczną (kompleks poglądów na sprawy publiczne), wiedzę naukową (przekonania i poglądy oceniane w kategoriach prawdy i fałszu)[103]. Tożsamość z kolei będzie rozumiana jako funkcja tradycji, kultury, religii, jak również jako możliwy rezultat oddziaływania, kształcenia i pracy, czyli zestaw treści, z jakimi jednostki i grupy się identyfikują i je realizują[104].

W związku z tym bardzo istotny element stosunków między Rosją a Chinami stanowią uwarunkowania historycznie. Jak pisze Tadeusz Dmochowski:

> w przypadku obu krajów istotną rolę w tym aspekcie odgrywała tradycja historyczna utrwalona zarówno na płaszczyźnie behawioralnej, gdzie niewielki krąg elity komunikuje się zarówno formalnie, jak i nieformalnie; jak i na płaszczyźnie instytucjonalnej, w której instytucje przenoszą utrwalone w pamięci urzędników formalne i nieformalne zasady rządzenia i zwyczajów elit politycznych; a wreszcie na płaszczyźnie strukturalnej, w której głęboko zakorzenione struktury kultury politycznej utrzymują ciągłość postaw rządzących i rządzonych[105].

Stąd też, przed przejściem do omawiania uwarunkowań historycznych, należy poświęcić trochę miejsca kwestii kultury politycznej Rosji i Chin.

W definiowaniu pojęcia kultury politycznej zastosowana zostanie jej klasyczna, wywodzącą się z Maxa Webera wykładnia, mówiącą, iż jest to „sposób bycia ludzi, a przede wszystkim polityków, w sferze rzeczywistości politycznej, tworzących ją idei, instytucji, działań i stosunków społecznych"[106]. Kultura polityczna będzie więc tutaj „zbiorowym, trwałym i zobiektywizowanym oraz zintegrowanym całościowo dorobkiem, będącym rezultatem twórczego i przetwórczego wysiłku pokoleń, obejmującym materialne i niematerialne wytwory działań ludzkich, w tym także systemy wartości i wzory zachowań, których jądrem jest polityka, a osobliwie władza i jej wykorzystanie"[107]. Dla tej pracy kluczowe będą przede wszystkim badania Almonda, Verby i Powella, rozumiejących kulturę polityczną jako „ustrój polityczny uzewnętrzniony przez członków społeczeństwa w postaci pojęć, uczuć i ocen"[108]. Przydatna będzie też definicja Jana Garlickiego i Artura

---

[102] P. Sztompka, *Socjologia*, Kraków 2003, s. 293.
[103] *Ibidem*, s. 295-298.
[104] E. Haliżak, *op. cit.*, s. 51.
[105] T. Dmochowski, *Radziecko-chińskie…*, s. 51.
[106] K. Janowski, *Kultura polityczna*, [w:] *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce. Podręcznik akademicki*, red. B. Szmulik, M. Żmigrodzki, Lublin 2002, s. 343.
[107] *Ibidem*.
[108] *Ibidem*, s. 345.

Nogi-Bogomilskiego, którzy zdefiniowali kulturę polityczną jako „zmienny w czasie, wytworzony głównie pod wpływem tradycji historycznej oraz struktury instytucji politycznych i zasad funkcjonowania danego systemu całokształt orientacji społeczeństwa, grupy społecznej, jednostek wobec polityki”[109]. Korzystając ze stworzonego przez Almonda i jego współpracowników podziału typów kultur politycznych na „zaściankowe”, „podporządkowania” i „uczestnictwa”, wyróżnić należy kultury polityczne Rosji i Chin jako modelowe wręcz przykłady kultur „podporządkowania”, występujących w strukturach scentralizowanych państw o władzy autorytarnej[110]. Tego typu kultura polityczna „odznacza się świadomością wpływu systemu politycznego i jego wytworów na życie obywateli, ale równocześnie biernym podporządkowaniem decyzjom władz i brakiem motywacji do aktywnego uczestniczenia w działalności politycznej”[111]. W tym układzie

> obywatele posiadają wiedzę na temat funkcjonowania systemu politycznego i są zainteresowani uczestnictwem w życiu politycznym, ale jednocześnie mają świadomość, że system polityczny w sposób znaczący ogranicza możliwości tego rodzaju aktywności – ważne decyzje są podejmowane przez wąskie grono osób sprawujących całkowitą władzę w państwie, a społeczeństwo stanowi jedynie grupę biernych odbiorców ustanowionych zasad, którzy nie mają wpływu na ich kształt[112].

Tak właśnie dzieje się zarówno w Rosji, jak i w Chinach. Do Rosji i Chin będzie się odnosiło to, co Stanisław Ossowski określa w swoich czterech typach ładu społecznego jako „ład monocentryczny”, który zakłada koncentrację władzy kierującej hierarchicznie strukturalizowanym społeczeństwem i scentralizowanym systemem politycznym[113]. Wreszcie, w warunkach zarówno Rosji, jak i Chin, zastosowanie znajduje również Weberowski podział na etykę odpowiedzialności i etykę przekonań.

Z kultur politycznych Rosji i Chin bierze się ich pojmowanie polityki i stosunków międzynarodowych, a wyrastają one z odmiennych od zachodnich założeń aksjologicznych. Krzysztof Gawlikowski uważa, że niemożliwe tym samym jest określenie uniwersalnej tożsamości międzynarodowej, gdyż o jej kształcie często decyduje kontekst kulturowy[114]. A ten w przypadku Rosji i Chin jest diametralnie odmienny od zachodniego. Uwydatnia się to szczególnie w takich kwestiach, jak spojrzenie na jednostkę, społeczeństwo czy państwo. Można za Feliksem Koneczným powiedzieć, że oba te państwa są cywilizacjami typu gromadnościowego, przeciwieństwem personalistycznych: w obu grupa (np. rodzina, kolektyw) jest

---

[109] J. Garlicki, A. Noga-Bogomilski, *op. cit.*, s. 44.
[110] J. Szczupaczyński, *Władza i społeczeństwo*, s. 145.
[111] J. Garlicki, A. Noga-Bogomilski, *op. cit.*, s. 51.
[112] *Ibidem*, s. 143-151.
[113] S. Ossowski, *O osobliwościach nauk społecznych*, Warszawa 1983, s. 82.
[114] *Postacie narodów a współczesność (Wstęp)*, red. K. Gawlikowski, Warszawa 1984, s. 7.

ważniejsza niż jednostka[115]. Po drugie: w obu ceni się silną władzę, uważając, iż tylko ona jest w stanie zapewnić normalne funkcjonowanie państwa. Najlepszym przykładem tej tezy jest stosunek obu tych państw do demokracji. Oba uważają ją za coś niebezpiecznego, coś, co prowadzi do chaosu. W Chinach słowa Deng Xiaopinga o demonstracjach na placu Tiananmen określiły dyskurs polityczny elit tego kraju na najbliższe 20 lat. Deng nazwał wydarzenia na placu „luan" (co można oddać jako „chaos", „anarchia", „bezkrólewie" – w wersji rosyjskiej istnieje analogiczne słowo, znacznie bardziej znane: „smuta", co dosłownie po polsku znaczy „zamęt"). Jeszcze bardziej dobitnie swoje zdanie o demokracji Deng wypowiedział w trakcie dyskusji z Zhao Ziyangiem tuż przed rozprawą z protestującymi na Tiananmen. „Mam armię" – powiedział Deng. „A ja mam lud" – odparł Zhao. „To nic nie masz" – skwitował Deng[116].

Autorytarne władze obu tych krajów żywią przekonanie, że gdy pełna władza wymyka się spod kontroli, to kraj pogrąża się w anarchii i wkrótce zginie. Jedynym sposobem na sprawne funkcjonowanie państwa jest więc silna władza. A demokracja jest w ich przekonaniu prostą drogą do anarchii, czyli do smuty/*luan*. Stąd też państwa te w polityce kierują się innymi od zachodnich paradygmatami. Jest to szczególnie widoczne w przypadku Chin, gdyż sinocentryczne pojmowanie świata, tak charakterystyczne dla okresu Cesarstwa Chińskiego, wcale nie zanikło w myśleniu elit politycznych ChRL, zostało tylko skutecznie zakamuflowane; w przypadku Rosji czynniki kulturowe również odgrywają niebagatelną rolę. Oba te kraje w definiowaniu swego interesu narodowego stosują aspekt „holistyczny", charakterystyczny dla reżimów autorytarnych i totalitarnych[117]. Za Huntingtonem można przyjąć, że oba te kraje są skore do korzystania ze zdobyczy technologicznych Zachodu, ale nie przyjmują jego wartości ideologicznych i kulturowych, zwłaszcza zaś liberalnej demokracji czy też prymatu jednostki nad zbiorowością[118]. Ową kulturową zbieżność dobrze widać w relacjach biznesowych, gdyż zarówno w Chinach, jak i w Rosji polityka jest ściśle spleciona z gospodarką, w obu państwach dominuje model relacji państwo–biznes i dopuszczalny jest znacznie większy zakres „ręcznego sterowania"[119].

Dzieje się tak, gdyż oba te państwa są (uznają się) za osobne cywilizacje. Właśnie ten czynnik kulturowy jest decydujący w badaniu stosunków rosyjsko-chińskich, gdyż kontakty Rosji z Chinami to nie tylko relacje między największym a najludniejszym państwem świata, ale spotkanie dwóch całkowicie odmien-

---

[115] J. Diec, *Cywilizacje bez okien. Teoria Mikołaja Danilewskiego i późniejsze koncepcje monadycznych formacji socjokulturowych*, Kraków 2002, s. 169.

[116] Cyt. za: B. Góralczyk, *Pekińska wiosna. Początku ruchu demokratycznego w Chinach*, Warszawa 1999, s. 225.

[117] S. Bieleń, *op. cit.*, s. 39.

[118] S. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa 1997, s. 180.

[119] W. Rodziński, *Zwrot na Wschód. Ułomna dywersyfikacja rosyjskiej polityki zagranicznej*, „Punkt widzenia" 2014, nr 44 (październik), OSW, s. 36.

nych i światów, i „cywilizacji". Dla badania stosunków rosyjsko-chińskich ma to znacznie kluczowe: „stąd brało się ich odmienne wyobrażenie o wartościach nadrzędnych, polityce państwa i polityce światowej, ocenie tendencji w rozwoju sytuacji międzynarodowej i istniejących sprzeczności"[120]. Stosunki między Rosją a Chinami nie są więc relacjami *stricte* politycznymi, lecz „były i są formą kontaktu międzycywilizacyjnego"[121].

Termin „cywilizacja" będzie tutaj rozumiany za Arnoldem Toynbee, który uznał cywilizację za „pewne zgrupowanie ludzkości i najmniejszą jednostkę dającą się określić historycznie". Każdy z najważniejszych badaczy cywilizacji (z wyjątkiem Spenglera) uznawał Rosję i Chiny za osobne cywilizacje bądź dominujące części większych cywilizacji. Należy jeszcze dodać, że w omawianym obszarze krzyżują się wpływy innych cywilizacji, przede wszystkim różnie nazywanej, ale rozumianej podobnie – cywilizacji zachodniej. Jest to ważne o tyle, że zarówno Rosja, jak i Chiny będą się określać w stosunku do Zachodu, a często „czynnik Zachodu" będzie kluczowy w zrozumieniu relacji rosyjsko-chińskich.

W przypadku Rosji najważniejszym czynnikiem cywilizacyjnym jest przekonanie o własnej unikatowości, literacko wyrażone słynnym wierszem Tiutczewa zaczynającym się od słów „rozumem Rosji nie pojmiesz"[122]. To przekonanie o unikatowości Rosji znalazło wyraz w tzw. „rosyjskiej idei", czyli terminie – jak pisze Stanisław Bieleń – „oznaczającym z jednej strony odrębność rosyjskiej kultury i instytucji, z drugiej zaś idealny model społeczeństwa, oparty na ekstrapolacji tych elementów. O ile pierwsze rozumienie odnosiło się do pewnej interpretacji rosyjskiej historii, o tyle drugie miało związek z praktyczną realizacją ustroju państwowego"[123]. Tak zwana „rosyjska idea" sprowadza się do przekonania, iż „Rosja posiada własną, niezależną i samoistną tradycję, która stawia ją obok Zachodu i zapewnia przyszły rozkwit"[124]. Co więcej, Rosja przedstawia siebie jako samodzielny „organizm", jako szczególny typ cywilizacyjny, z własną kulturą, historią i obyczajowością. Specyficzne poczucie wspólnoty jest przeciwstawiane zachodniemu indywidualizmowi, zaś duchowość prawosławna – zachodniemu materializmowi[125]. Jak pisze Bieleń:

---

[120] T. Dmochowski, *Radziecko-chińskie…*, s. 29.

[121] В. С. Мясников, *Россия и Китай. Контакты государств и цивилизации*, „Общественные науки и современность" 1996, № 2, с. 72.

[122] „Ta prawie banalna konstatacja musi być rozpatrywana w porządku analizy myśli politycznej, z istoty swej należącej do opisywanych przez Vilfredo Pareto derywacji". R. Bäcker, *Rosyjskie myślenie…*, s. 20. Por również: idem, *Typy myślenia społecznego Vilfredo Pareto a typologia kultur politycznych*, [w:] *Teoretyczne i metodologiczne problemy badań nad kulturą polityczną*, red. Z. Blok, Poznań 2005.

[123] S. Bieleń, *op. cit.*, s. 55.

[124] А. Каморов, *О российской национаднолой идее*, „Духовное наследе. Аналитика", [on-line:] http://www.nasled.ru/analit/vnutr/4_02.HTM – 4 IV 2014.

[125] А. Валицкий, *По поводу «русской идеи» в русской философии*, Вопросы философии 1994, № 1, [za:] S. Bieleń, *op. cit.*, s. 58.

> jedną z najistotniejszych konsekwencji „idei rosyjskiej" jest traktowanie przez Rosjan swego państwa w kategoriach wyjątkowych. Przeciętni mieszkańcy nie zwykli myśleć o kraju w kategoriach podobnych do innych. Wszystkie nieszczęścia, które spadają na Rosjan, lubią oni tłumaczyć za pomocą takiej właśnie magicznej formuły, że są do nikogo niepodobni[126].

Z wyjątkowością w parze szedł (i dalej idzie) u Rosjan mesjanizm: przekonanie o „misji" Rosji („Święta Ruś", „Trzeci Rzym", „Obrońca Słowiańszczyzny"), splatające elementy metafizyczne i teologiczne z mocarstwowością i imperializmem.

Właśnie imperializm będzie kluczem do zrozumienia polityki rosyjskiej. Przekonanie o wyższości kulturowej i moralnej Rosji, która predestynowała ją do bycia potęgą, to imperatyw niezwykle silnie zakorzeniony w mentalności rosyjskiej. Historyczny proces kształtowania się tożsamości Rosjan sprawił, że jest ona nierozerwalnie związana z tradycją imperialną, Rosja istniała zawsze nie tyle w czasie, ile w przestrzeni[127]. Rosyjska koncepcja bytu narodowego była koncepcją ekspansji – Rosjanie bardziej troszczyli się o powiększenie terytorium niż o rozwój gospodarczy, polityczny czy kulturalny[128]. Ten imperatyw jest wpisany w instynkt przetrwania Rosjan – żyjąc w ciągłym zagrożeniu (wynikającym z otwartych, kontynentalnych granic), postępują zgodnie z zasadą, że najlepszą obroną jest atak.

Determinantą geograficzną Rosji jest nieobronność, co powoduje, że główną strategią pozostaje uzyskanie bezpieczeństwa. W przeciwieństwie do innych mocarstw, obszar rdzeniowy Rosji – Moskwa – nie jest chroniony przez naturalne bariery (rzeki, morza, bagna, góry) i przez to był wielokrotnie najeżdżany – historia Rosji to „kronika agonii przeżywania jednej inwazji za drugą"[129]. W swojej historii Rosja wielokrotnie rozszerzała swoje geograficzne bariery w celu tworzenia strategicznej głębi między rosyjskim rdzeniem a zewnętrznymi wrogami – „krótko mówiąc, Rosja by czuć się bezpiecznie musi być mocarstwem"[130]. Jednakże

---

[126] S. Bieleń, *op. cit.*, s. 58.

[127] M. Nizioł, *Dylematy kulturowe międzynarodowej roli Rosji*, Lublin 2004, s. 67-71.

[128] Wynika to ze specyficznego stosunku do ziemi, w którym terytorium ma charakter sakralny, który z kolei implikuje symboliczny związek władzy jako łącznika między zwykłym człowiekiem a całą Rosją. R. Bäcker, *Rosyjskie myślenie…*, s. 18.

[129] Historycznie Rosja była najeżdżana z dwóch kierunków: albo ze stepów prowadzących ku Azji Środkowej, albo przez Północną Równinę Europejską. To powodowało strategię konieczności zajmowania wielkiej ilości ziemi – by w razie najgorszego mieć terytorium, na którym agresor się wykrwawi. Jednakże takie bufory „oznaczały zatrutą pigułkę" – by je utrzymać, potrzeba było środków, a przede wszystkim – potężnego aparatu bezpieczeństwa i wywiadu, co z kolei powodowało, że Rosja „albo miała scentralizowany rząd i gospodarkę – albo rozpadała się od ruchów odśrodkowych". Naturalną tendencją było rozdrobnienie, potrzeba więc było silnego rządu centralnego, by to zatrzymać – to tłumaczy konieczność autorytaryzmu. *The Geopolitics of Russia. Permanent Struggle*, Stratfor, 2012, 15 IV, [on-line:] http://www.stratfor.com/sample/analysis/geopolitics-russia-permanent-struggle – 3 IX 2014.

[130] L. Goodich, *Russia: Rebuilding Empire While it Can*, Stratfor, 2011, 31 X, [on-line:] http://www.stratfor.com/weekly/20111031-russia-rebuilding-empire-while-it-can#axzz3CJklHuox – 3 IX 2014.

zagarnianie nowych obszarów prowadzi do paradoksalnej sytuacji – podboje terytorialne, rodząc nowe zagrożenia, powodują dążenie do ekspansji – wynikiem jest niekończące się błędne koło. U podstaw państwowej ideologii rosyjskiej leży więc kompleks „oblężonej twierdzy". Poczucie permanentnego zagrożenia wzmacnia myślenie w kategoriach imperialnych. Ekspansja terytorialna zawsze w historii Rosji pełniła rolę kompensacyjną. Wynagradzała Rosjanom zacofanie cywilizacyjne i rządy autorytarne. Myślenie w kategoriach mocarstwowych było (i jest) narzędziem wykorzystywanym przez władze w celu podtrzymania spójności i integralności społeczeństwa rosyjskiego – brak swobód obywatelskich, uprzedmiotowienie mieszkańców, niski standard życia kompensowany był świadomością przynależności do imperialnej potęgi[131]. Tworzony przez mocarstwowość militaryzm, połączony z „nieustannym poszukiwaniem wroga", był środkiem konsolidacji społeczeństwa rosyjskiego i „tworzył podstawy życia codziennego przez stulecia" – „wojna i przygotowania do nowej wojny były sposobem, w jaki rosyjska cywilizacja przetrwała"[132].

Syndrom mocarstwowy ma wciąż bardzo duży, jeśli nie decydujący wpływ na funkcjonowanie Rosji. Jego istotą jest inercja w myśleniu elit i społeczeństwa o miejscu i roli ich państwa w świecie, brak trzeźwości w ocenie własnych możliwości na arenie międzynarodowej. Światopogląd obecnych rosyjskich elit politycznych, syntetyzujący tradycje Rosji carskiej i radzieckiej, można określić jako tzw. „umiarkowany neoimperializm": promuje on formułę stref wpływów (np. WNP) i odwołuje się do archetypu przestrzeni i przekonania o geostrategicznej i kulturowej wyjątkowości Rosji[133].

Tradycje wyjątkowości i imperializmu kontynuował i rozwinął ZSRR poprzez podkreślanie odrębności i wyjątkowości tym, iż odwołuje się do innego zestawu wartości – pierwszego państwa socjalistycznego, oblężonej twierdzy i komunistycznego mesjanizmu dążącego do unicestwienia kapitalizmu na całym świecie i zaprowadzenia w nim ustroju „sprawiedliwości społecznej"[134]. Korzeniem tego czynnika tożsamościowego Rosji jest sprzeciw wobec Zachodu: „Rosjanie definiowali siebie raczej w opozycji wobec innych, a «rosyjska idea» nie stanowiła podstaw do syntezy, procesu adaptacji opartego na kompromisie, jak to miało miejsce wśród idei chińskich, czy japońskich; w rosyjskiej mentalności tkwi utrwalona od stuleci konstrukcja «my» i «oni» odnosząca się także do stosunków międzynarodowych

---

[131] M. Nizioł, *op. cit.*, s. 67-71.

[132] B. Lo, L. Shevtsova, *op. cit.*, p. 52-60. Widać tutaj wyraźną różnicę z Chinami, które zazwyczaj akcentowały niemilitarne osiąganie własnych celów.

[133] *Ibidem*, p. 64-74. Wielkomocarstwowość jest podstawowym aspektem polityki zagranicznej Rosji, różnica między jej koncepcjami (euroazjatyzm, atlantyzm itp.) polega tylko na różnych uzasadnieniach stosowania polityki wielkomocarstwowej, a nie na jej kwestionowaniu. *Ibidem*, p. 139.

[134] T. Dmochowski, *op. cit.*, s. 31.

(Rosjanie-obcy)"[135]. Doprowadziło to do sytuacji chronicznego dyskomfortu związanego z poczuciem zagrożenia, a znoszące się wzajemnie wpływy Wschodu i Zachodu uczyniły Rosję państwem wyobcowanym, nienależącym ani do jednej, ani do drugiej „wielkiej rodziny ludzkości"[136]. Odpowiedzią na te lęki miało być właśnie to przekonanie o wyjątkowości i unikatowości, które wpływało i wpływa na politykę rosyjską. Tradycję grania na strunie wyjątkowości kontynuuje Federacja Rosyjska, podkreślając takie aspekty, jak: odrębność cywilizacyjno-kulturowa, specyfika demokracji rosyjskiej czy misja obrońcy Rosjan poza granicą Federacji[137]. Oczywiście nie są to pretensje o takim natężeniu ideologicznym i emocjonalnym jak dawniej (ale też siła państwa jest dużo słabsza niż za czasów carskich czy w okresie radzieckim), tym niemniej wpisują się we wspomnianą tradycję. Ważnym wszakże wyjątkiem wyróżniającym Federację Rosyjską od Imperium Rosyjskiego czy Związku Radzieckiego jest brak spójnej „nowej idei rosyjskiej". Po rozpadzie ZSRR zdaniem wielu Rosja „utraciła ideę" – komunizm został zdewaluowany, a w jego miejsce nie pojawiła się żadna wizja o podobnym natężeniu emocjonalnym i aksjologicznym (sama mocarstwowość to w warunkach rosyjskich za mało). Fakt ten ma tłumaczyć niepowodzenie transformacji z lat 90.[138], gdyż upodobnienie się do Zachodu było i jest absolutnie nie do przyjęcia dla Rosjan. Stąd też od rozpadu ZSRR mamy w Rosji do czynienia z „poszukiwaniem idei" – a cytując za jednym z autorów – „wielu Rosjan jest przekonanych, że bez idei przypominającej *The Great American Dream* państwo nie będzie w stanie odzyskać swojego statusu jednego z najważniejszych potęg współczesnego świata"[139]. Przekłada się to na politykę zagraniczną: Rosja ma istotne problemy ze zdefiniowaniem swojej roli i uznaniem, co jest jej żywotnymi interesami (poza byciem mocarstwem rzecz jasna)[140], a także za pomocą jakich mechanizmów

---

[135] S. Bieleń, *op. cit.*, s. 60.

[136] *Russian Exeptionism. Is Russia Different?*, „The Economist" 1996, 15 VI, [za:] S. Bieleń, *op. cit.*, s. 60 [tłum. S. Bieleń].

[137] T. Dmochowski, *op. cit.*, s. 31.

[138] Eksperyment demokratyczny w Rosji nie powiódł się z kilku powodów. Po pierwsze, ze względu na koszty społeczne, których nie kompensowały pozytywne zmiany. Rosjanie zauważyli jedynie negatywne skutki przemian – demokracja zaczęła się kojarzyć elitom i społeczeństwu ze słabością państwa, idea wolności stała się równoznaczna z bezprawiem, a wolna konkurencja z chaosem i nierównością społeczną. Znaczenie pojęcia „demokracja" uległo dewaluacji do tego stopnia, że słowo nabrało pejoratywnych konotacji i często nazywanie kogoś demokratą uważane jest za obraźliwe. M. Nizioł, *op. cit.*, s. 107.

[139] I. V. Podberezsky, *Between Europe and Asia. The Search for Russia's Civilisational Identity*, [w:] *Russia and Asia. The Emerging Security Agenda*, ed. G. Chufrin, Oxford 1999, p. 44.

[140] „Jedyną stałą w rosyjskiej polityce jest niechęć do rezygnacji z mocarstwowych ambicji. Tworzone przez władze koncepcje są odzwierciedleniem nastrojów społecznych, w mniejszym zaś stopniu próbą adaptacji do zmieniających się uwarunkowań międzynarodowych. Działania te można określić jako rodzaj adaptacji «sklerotycznej», nieodpowiadającej realiom międzynarodowym i nieadekwatnej do możliwości państwa". M. Nizioł, *op. cit.*, s. 156.

powinna budować swoją pozycję: Rosja nie potrafi znaleźć skutecznego sposobu realizacji mocarstwowości, jest rozdarta między wszelkimi możliwymi koncepcjami, żadnej nie wybierając ostatecznie i nie realizując konsekwentnie[141]. Stąd swoiste miotanie się i taktyczne zmiany sojuszy. Poszukiwanie własnego miejsca w świecie jest następstwem wspomnianego wyżej czynnika cywilizacyjnego, jakiego nie można pominąć przy badaniu tego kraju.

W przypadku Chin najważniejszym czynnikiem cywilizacyjnym jest sinocentryzm, a więc przekonanie o centralnym położeniu Chin wobec innych państw świata. W pojęciu chińskim, wywodzącym się jeszcze z czasów Cesarstwa Chińskiego, każdy kraj nawiązujący relacje z Chinami był automatycznie ich wasalem. W tradycyjnym sinocentrycznym oglądzie świata cesarz Chin był władcą Tianxia, Podniebia, czyli wszystkiego pod niebem[142]. Cesarz to „Mandatariusz Nieba, a więc wybrany z wybranych, posiadacz nadprzyrodzonego glejtu na sprawowanie władzy nad światem"[143]. Chińskie warstwy rządzące posiadały „absolutne przekonanie o wyższości Chin nad «barbarzyńcami», którym to mianem określano wszelkie inne narody"[144]. Chińczycy uważali swój kraj za „jedyny prawdziwy ośrodek cywilizacji"[145], byli przekonani, że żyją „w samym środku wszechświata, a otaczające ich niższe rasy pławiąc się w ich blasku, zyskują status, okazując im posłuszeństwo i składając daniny"[146]. Jak podsumowuje David Landes, „Państwo Środka – już ta nazwa mówi sama za siebie – uważało się za najważniejszą jednostkę polityczną świata: pierwszą pod względem rozmiarów i liczby ludności, a także wieku i doświadczenia, niezrównaną, jeśli chodzi o osiągnięcia kultury oraz poczucie moralnej, duchowej i intelektualnej wyższości"[147]. Cesarstwo rozumiano – jak pisze Wiesław Olszewski – jako „twór w pełni uniwersalistyczny, obejmujący cały świat (…) poza granicami imperium dostrzegano oczywiście i inne państwa, nie były jednakże w rozumieniu tej teorii ani w pełni odrębne, ani równoprawne"[148]. Relacje z zagranicą regulowała doktryna *waifan* (trybutariuszy zewnętrznych), u której fundamentalnego założenia leżała nierównoprawność stron. Cesarstwo było tworem uniwersalnym, w swych założeniach pełniło funkcję suwerena nad pozostałymi, zaś każdy kraj utrzymujący stosunki z Chinami automatycznie stawał się ich wasalem[149], nawet jeśli o tym nie wiedział[150]. Z tej

---

141 *Ibidem*, s. 151-157.
142 W. Olszewski, *Chiny. Zarys kultury*, Poznań 2003, s. 57.
143 *Ibidem*, s. 58.
144 *Ibidem*, s. 10.
145 N. Sivin, *Science and Medicine in Chinese History*, [w:] *Heritage of China: Contemporary Perspectives on Chinese Civilisation*, ed. P. Ropp, Berkeley 1990, p. 166.
146 D. S. Landes, *Bogactwo i nędza narodów*, tłum. H. Jankowska, Warszawa 2008, s. 378.
147 *Ibidem*.
148 W. Olszewski, *op. cit.*, s. 59.
149 *Ibidem*, s. 60.
150 M. Morzycki-Markowski, *Dwugłowy orzeł i złoty smok*, „Mówią Wieki" 2002, nr 10, s. 10.

tradycji bierze się charakterystyczne dla obecnych Chin „ustawiczne podkreślanie – w opozycji do Zachodu – chińskiej odmienności i specyfiki opartej o pojęcia zakorzenione w tradycji konfucjańskiej oraz modyfikacji marksizmu-leninizmu w duchu socjalizmu z chińską specyfiką”[151] .

Należy jeszcze dodać, że bardzo ważnym w charakterystyce cywilizacyjnej Chin jest tzw. okres 100 lat państwowego poniżenia (*bai nian guo chi*, 1842-1949), czyli okres zależności kolonialnej. Jak wielką traumą dla Chin stał się kolonializm, najlepiej widać na liczbach: na początku XIX wieku Chiny pod względem technologicznym, organizacyjnym i gospodarczym należały do największych potęg ekonomicznych świata. Jeszcze w 1820 roku wytwarzały 32,4% całej produkcji światowej. Dwadzieścia lat później, w okresie rewolucji przemysłowej i wielkich podbojów kolonialnych, ciągle zajmowały drugie miejsce wśród przemysłowych potęg świata. Tajwańskie źródła głoszą, że za czasów rządów cesarza Qianlonga (1736-1795) z ostatniej, mandżurskiej dynastii Qing, panującej do 1912 r., PKB Chin stanowiło 51% całości produktu światowego[152]. Jednakże wskutek własnego – i dobrowolnego – zacofania konfrontacja ze światem zewnętrznym okazała się dla Chin katastrofalna i poniżająca. Stały się bowiem łatwym łupem XIX-wiecznego kolonializmu, który za pomocą wojen zdobył sobie w Chinach przywileje, sankcjonowane przez nierównoprawne układy, umożliwiające początkowo nieograniczony wwóz towarów zagranicznych do Chin, a następnie znalazł w tym kraju dogodne warunki do uruchamiania produkcji przemysłowej w oparciu o tanią siłę roboczą[153]. Szczególnie dotkliwe było wprowadzenie koncesji terytorialnych, tzw. *settlementów*, rządzonych na zasadzie eksterytorialności, w których obowiązywało ustawodawstwo europejskie, a obywatele obcych państw podlegali na terenie Chin jurysdykcji swoich państw, co prowadziło do ich bezkarności[154]. Słynnym symbolem poniżenia Chińczyków była tablica przy wejściu do parku Huangpu w Szanghaju: „Chińczykom i psom wstęp wzbroniony!” (chociaż nie jest udowodnione, czy naprawdę istniała). Legitymizacja rządzącej KPCh jest dlatego tak silna, że komuniści byli w stanie wmówić społeczeństwu, iż wrócili mu nadwyrężoną i sponiewieraną kolonializmem narodową dumę. Teraz zaś, odzyskując dla Chin „należne mu miejsce” na świecie, świadomie sięgają po wspomniane wyżej sinocentryczne wzorce stosunków z innymi krajami.

Z doświadczeń historycznych bierze się postrzeganie otoczenia międzynarodowego przez Rosję i Chiny. W przypadku Rosji będzie to przede wszystkim tradycja imperialna, sięgająca czasów „zbierania ziem ruskich” i spajająca dzieje zarówno Imperium Rosyjskiego, jak i Związku Radzieckiego. Stąd też tak waż-

---

151 T. Dmochowski, *op. cit.*, s. 30.

152 W. J. Dziak, J. Bayer, *Mao. Zwycięstwa, nadzieje, klęski*, Warszawa 2007, s. 19.

153 *Ibidem*.

154 *Najnowsza historia Chin: 1917-1976*, red. odpow. M. Sładkowskij, tłum. J. Urkowski, Warszawa 1976, s. 10.

nym, przełomowym wydarzeniem był rozpad ZSRR, będący dla Rosjan szokiem i klamrą czasową: państwo utraciło status mocarstwa. Różne koncepcje polityki zagranicznej Rosji od 1991 roku są tak naprawdę próbą odpowiedzi na pytanie: Jak odbudować imperium w warunkach nowoczesności?[155]. W przypadku Chin będą to trzy determinanty: 1) odbudowa statusu mocarstwowego („odzyskanie należnego miejsca na świecie"), 2) postrzegane samego siebie jako ofiary kolonializmu zachodniego („sto lat państwowego upokorzenia", *bai nian guo chi*), tym mocniej uwypuklane w kontraście do swej poprzedniej chwały (oraz – chętnie podkreślanej „pokojowości" cesarskich Chin), 3) defensywne podejście do otoczenia międzynarodowego (strach przed „okrążeniem Chin")[156]. W przypadku uwarunkowań współczesnych najważniejszy dla Rosji jest rozpad ZSRR. W postzimnowojennym świecie Rosja szuka dla siebie miejsca, miotając się między próbą *bandwagoning* (czyli przyłączenie się do silniejszego: jeśli nie możesz pokonać wroga, przyłącz się do niego) z USA, a próbą ograniczania hegemonii amerykańskiej. Z kolei dla Chin współczesną cezurą czasową są reformy Deng Xiaopinga: chińska modernizacja i wiążące się z nią wyjście do świata oraz przekonanie o konieczności pokojowego środowiska międzynarodowego (w którym Chiny mogą się spokojnie rozwijać). Z tym wiąże się słynna formuła szesnastu znaków Deng Xiaopinga, z których za najważniejsze można uznać dwie frazy: „ukrywaj swoje możliwości, czekaj na stosowną chwilę" (*tao guang, yang hui*) oraz wielokrotnie podkreślana przez Deng Xiaopinga przestroga „nie podnoście głów" (*bu chou tou*) – Chiny swoimi działaniami nie mogą sprowokować innych, w szczególności aktualnego hegemona (USA) do starcia, gdyż Państwo Środka wciąż nie jest gotowe na taki konflikt[157]; do konfliktu z perspektywy chińskiej może dojść dopiero, gdy Chiny będą już na tyle potężne, by móc go wygrać, zgodnie ze wskazaniem Sun Zi[158].

Jeśli chodzi o cele polityki zagranicznej Rosji, to dąży ona do zapewnienia sobie bezpieczeństwa, zaś priorytetowym obszarem jest krąg „bliskiej zagranicy" (stało się to jeszcze bardziej widoczne po 2009 roku, gdy Władimir Putin wyraźnie przyspieszył procesy reintegracyjne na obszarze byłego ZSRR). Rosja wykorzystywała do kontroli „bliskiej zagranicy" różne instrumenty – od bilateralnych po multilateralne (WNP), a także szeroki wachlarz środków – od dyplomatycznych

---

[155] A. Bryc, *Cele polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Toruń 2004, s. 30-32.

[156] K. Kozłowski, *Państwo Środka a Nowy Jedwabny Szlak. Poradziecka Azja Centralna i Xinjiang w polityce ChRL*, Toruń 2011, s. 40-50.

[157] T. Dmochowski, *Radziecko-chińskie…*, s. 774-775.

[158] „Wojna to sprawa o żywotnym znaczeniu dla państwa, obszar życia lub śmierci, droga do przetrwania lub zagłady […]. Za dawnych czasów ten, kto biegły w prowadzeniu wojny, najpierw czynił się niezwyciężonym i czekał, kiedy okaże się, że przeciwnika można zwyciężyć […]. Zwycięskie wojsko nie rusza do bitwy, dopóki nie ma zapewnionych warunków do zwycięstwa. Natomiast wojsko skazane na klęskę najpierw rusza do bitwy, a potem spodziewa się wygrać". Sun Zi, *op. cit.*, s. 17-48.

po wojskowe. Generalnie obszar „bliskiej zagranicy" jest kluczowy z perspektywy interesów rosyjskich rozumianych zarówno na sposób realistyczny (strefa wpływu, bufor osłaniający rosyjski rdzeń), jak i autotelicznie mocarstwowy[159]. Tym ostatnim jest traktowanie „bliskiej zagranicy" jako rosyjskiego odpowiednika amerykańskiej „doktryny Monroe"[160]. Wielkomocarstwowe ambicje na terenie „bliskiej zagranicy" kompensują również Rosji nieradzenie sobie z problemami wewnętrznymi[161].

Kolejnymi istotnymi obszarami są dla Rosji Europa Zachodnia oraz Stany Zjednoczone, czyli szeroko rozumiany Zachód (inne państwa Zachodu, takie jak Kanada czy Australia, nie mają większego znaczenia w rosyjskiej polityce zagranicznej). Zachód jest kluczowym punktem odniesienia w rosyjskim myśleniu politycznym, na dobrą sprawę cała reszta jest swoistym dodatkiem do rosyjskich relacji z Zachodem (aczkolwiek przykład opisywanych tu stosunków z Chinami dowodzi ewolucji tej postawy, szczególnie ostatnio, wciąż jednak relacje rosyjsko-chińskie nie mogą się równać rosyjsko-zachodnim). Rosja po 1991 roku miała świadomość, że jej pozycja globalna zależy od relacji z Zachodem – odrodzenie gospodarki rosyjskiej zależne od jej integracji z finansowymi strukturami świata, kontrolowanymi przez USA i ich sojuszników. Początkowy entuzjazm rosyjski wobec Zachodu i przyjęcie zachodnich modeli rozwoju („terapia szokowa") szybko ustąpił jednak miejscu głębokiemu poczuciu rozczarowania i przekonaniu o wykorzystaniu przez Zachód rosyjskiej słabości. Generalnie po 1991 roku można zauważyć dwie zasadnicze postawy rosyjskie wobec Stanów Zjednoczonych uznawanych za politycznego lidera Zachodu. Pierwszą jest *bandwagoning*, Rosja zastosowała tę taktykę dwukrotnie (1991-1996 i 2001-2003, chociaż periodyzacja jest tutaj raczej umowna) i próbowała stosować jeszcze raz w ramach „resetu" (2009-2012). Za każdym razem kończyło się to jednakże poczuciem zawodu i zwiększonymi resentymentami wobec Zachodu, co miało wpływ na relacje z Chinami. Drugim – alternatywnym – podejściem wobec *bandwagoning* była próba ograniczenia wpływów Stanów Zjednoczonych (w których Chiny zawsze

---

[159] W przypadku myślenia politycznego rosyjskich elit bardzo trudno jest rozdzielić, gdzie kończy się chłodne myślenie realistyczne (niejako „każące" być Rosji mocarstwem – Rosja potrzebuje być mocarstwem, by czuć się bezpiecznie), a zaczyna się wielkomocarstwowa mania – autoteliczna potrzeba bycia mocarstwem dla samego poczucia wielkości.

[160] Zwolennikiem tezy o „rosyjskiej doktrynie Monroe" jest np. N. Gvosdev, *Rival views of the thaw provoke another chill*, „The New York Times" 2006, 25 I, [on-line:] http://www.nytimes.com/2006/01/25/opinion/25iht-edgvosdev.html?_r=0 – 30 VI 2014.

[161] „Kremlowska ambicja tworzenia Unii Euroazjatyckiej z autorytarnymi Kazachstanem i Białorusią oraz Rosją jako rdzeniem uwypukla rosyjski fenomen: potrzebę wzmocnienia *quasi*-imperalnego porządku w przestrzeni postaradzieckiej. Jest to paradoksem, zważywszy na fakt, że problemy wewnętrzne Rosji i jej zmierzch popychają rosyjskie elity, by szukały kompensacji przez nową asertywność w polityce zagranicznej". B. Lo, L. Shevtsova, *op. cit.*, p. 52-66.

były – i są – kluczem), uczyniona najpierw w ramach euroazjatyckiej koncepcji Primakowa (1996-1999), następnie „Bismarckowskiego" manewrowania Putina (2003-2008) i wreszcie trwającej obecnie przyspieszonej reintegracji obszaru postradzieckiego (po 2009 r.), czego wymownym przykładem jest tworzenie Unii Euroazjatyckiej.

Europa Zachodnia, chociaż politycznie jest mniej istotna od Stanów Zjednoczonych, jest dla Rosji niemal równie ważna z przyczyn strategicznych, ekonomicznych i kulturowych. Strategicznych – bo silne miejsce w Europie wzmacnia pozycję Rosji na świecie. Ekonomicznych – bo handel z Unią Europejską stanowi prawie 50% rosyjskiej wymiany handlowej i to właśnie stąd Rosja czerpie największe zyski ze sprzedaży surowców. Wreszcie przyczyny kulturowe to dominujące przekonanie o przynależności do Europy – Rosjanie czują się Europejczykami i mają potrzebę uznania ich za Europejczyków[162]. To z krajami Europy Zachodniej Rosja ma najlepsze stosunki (szczególnie z wybranymi, takimi jak Niemcy, Francja czy Włochy – Rosja preferuje dyplomację bilateralną ponad porozumiewanie się z całą Unią)[163].

Chiny od 1991 roku pełniły dla Rosji bardzo ważną dualistyczną funkcję. Była to przede wszystkim funkcja psychopolityczna, polegająca na przekonaniu o posiadaniu alternatywy wobec Zachodu (w razie pogarszających się relacji) – Chiny były ulubionym rosyjskim straszakiem, czy to politycznym, czy – częściej – ekonomicznym (dywersyfikacja dostaw). Obecnie widać wyraźnie ożywienie tej perspektywy. Jednocześnie jednak drugą funkcją była realnie pogłębiająca się współpraca rosyjsko-chińska i powolna normalizacja relacji, w tym niemałe sukcesy (zakończenie sporu granicznego, wzrost wymiany handlowej, współpracy w Azji Środkowej, uspokojenie antychińskich nastrojów na rosyjskim Dalekim Wschodzie).

Jeśli chodzi o cele polityki zagranicznej Chin, to bardzo ważną rolę odgrywają w niej tzw. *tifa* (wskazówki co do strategii państwa), „swego rodzaju meta zasady dotyczące celów polityki Państwa Środka", których zastosowanie polega na regule „posłuszeństwa linii partii, ale z zachowaniem niezbędnej elastyczności", co wprowadza element ciągłości połączony z elastycznością[164]. Są nimi: „polityka wielostronna" (*quanfang wei waijiao*), polegająca na wszechstronnej realizacji interesów Chin, a nie ideologii; „pokój, rozwój i kooperacja" mające tworzyć

---

[162] A rosyjskie elity w dużej mierze zintegrowały się z Zachodnią Europą: „rosyjskie elity osiągnęły sukces w osobistej integracji z (i w) zachodnim społeczeństwem – żyją na Zachodzie, edukują swoje dzieci na Zachodzie, trzymają swoje pieniądze na Zachodzie". *Ibidem*, p. 10-30.

[163] Rosja buduje swoją pozycję, kupując poparcie zachodnich elit: „Kremlowi udało się skutecznie przyciągnąć polityków zachodnich (najsłynniejszym przykładem jest Gerhard Schröder), ekspertów i intelektualistów w swoje projekty mające na celu poprawę wizerunku Kremla i zagwarantowanie integracji rządzącej rosyjskiej elity ze społeczeństwami Zachodu. Ponadto Kreml usiłuje związać zachodni biznes i kręgi polityczne różnymi układami". *Ibidem*.

[164] K. Kozłowski, *Państwo Środka…*, s. 40.

pokojowe środowisko Chin; „harmonijny świat" (poszanowanie suwerenności i integralności terytorialnej), co jest połączone z „harmonijnym społeczeństwem" (hasłem przewodnim KPCh za czasów Hu Jintao) i dobrze ukazuje korelacje między polityką wewnętrzną a zagraniczną w ChRL[165]. Od czasów Xi Jinpinga doszła do tego nowa koncepcja: „chińskiego marzenia". Najważniejszymi celami polityki zagranicznej Chin są: promowanie rozwoju gospodarczego, budowanie silnej, niezależnej polityki międzynarodowej, ochrona suwerenności i integralności terytorialnej. Najistotniejszy jest ten pierwszy: polityka zagraniczna Chin opiera się głównie na logice ekonomicznej – chodzi o stworzenie sprzyjającego otoczenia międzynarodowego dla nieprzerwalnego rozwoju i modernizacji (rozwój w sytuacji wewnętrznej powoduje utrzymanie się legitymizacji KPCh). Zgodnie z tym Chiny dążą do minimalizacji zagrożeń, szczególnie w swoim sąsiedztwie. Ponadto celem jest uzyskanie dostępu do rynków gospodarczych, pozyskanie inwestycji zagranicznych (ostatnio szczególnie technologii), zbudowanie powiązań z otoczeniem międzynarodowym zapewniających stały rozwój[166]. Jednym słowem: Chiny muszą się rozwijać, by przetrwać (a następnie stać się mocarstwem), a by się rozwijać, potrzebują kontaktu ze światem. W tym celu Chiny za wszelką cenę chcą pokazać, że ich wzrost jest bardziej „szansą" niż „zagrożeniem" dla otoczenia.

Kolejnymi celami są: dążenie do minimalizacji potencjalnych ograniczeń działania politycznego (szczególnie istotna jest tu obawa o „okrążenie Chin", stworzenie wokół nich wrogich sojuszy, ostatnio bardzo żywa przy okazji „amerykańskiego zwrotu ku Azji"), co powoduje, że Chiny starają się nie dopuścić do sytuacji, w której aktualny hegemon (USA) byłby w stanie ograniczyć ich wzrost (czynią to poprzez wymuszoną politykę multilateralną)[167]. Kolejną cechą jest konieczność zdywersyfikowania dostaw surowców energetycznych, których dostawy są krytyczne dla utrzymania chińskiego rozwoju (szerzej opisane w dalszej części pracy), oraz ograniczenie pola samodzielnych działań mniejszości we wrażliwych regionach Tybetu i Xinjiangu, a także międzynarodowej aktywności wokół Tajwanu.

Ważne w chińskiej narracji międzynarodowej jest podkreślanie przez Pekin unikatowości chińskiego modelu rozwoju – Chiny, inaczej niż inne państwa i inaczej niż za czasów Mao, nie zamierzają eksportować swoich rozwiązań, uznając, że są one produktem specyficznie chińskich uwarunkowań i mogą być skuteczne jedynie w Chinach[168]. Można stwierdzić, że dobrze wyraża się w tym sinocentryczne

---

165 *Ibidem*, s. 40-50.

166 *Ibidem*.

167 Obawa o dominację amerykańską bierze się wprost z chińskiego pojmowania przeszłości, E. Dryjańska, *Historyczne determinanty kształtowania się cech charakterystycznych i specyfiki polityki zagranicznej Chin*, [w:] *Chiny i państwa azjatyckie – karty z historii i wyzwania współczesności*, red. D. K. Gemechu, Olsztyn 2010, s. 30-48.

168 Szerzej o tej chińskiej percepcji: B. Góralczyk, *Chiński feniks…*

podejście do świata: Chiny są do tego stopnia przekonane o własnej wyższości, wartości i wspaniałości swoich rozwiązań, że nie muszą tego udowadniać.

W realizacji celów polityki zagranicznej Chiny uznają cztery filary: relacje z mocarstwami są najważniejsze, z sąsiadami – priorytetowe, z państwami rozwijającymi się – stanowią fundament, zaś sceną rozgrywek jest wielobiegunowość[169]. Mocarstwami w ujęciu Chin są przede wszystkim Stany Zjednoczone, Unia Europejska, Rosja oraz Japonia. Do tego dochodzi współpraca gospodarcza (od 2008 roku realizowana dzięki strategii globalnego wyjścia – *zou chu qu*) i realizowana przy użyciu wielu instrumentów, np. stref wolnego handlu, organizacji multilateralnych czy grup typu G20. Chińska polityka zagraniczna opiera się raczej na przyciąganiu do siebie i tworzeniu sojuszników niż otwartej rywalizacji/konfrontacji – „Chiny prowadzą politykę zagraniczną w sposób bardzo zróżnicowany, z wykorzystaniem szerokiej gamy możliwości oferowanych przez obecny porządek międzynarodowy (generalnie Chiny nie kwestionują obecnego porządku międzynarodowego, lecz starają się go wykorzystać do własnych celów)"[170]. Dodatkowo Chiny wypracowały formułę współpracy z państwami lub grupami państw dla siebie priorytetowymi – „partnerami strategicznymi" (*zhanlue huoban guanxi*). Relacje z Rosją mieszczą się więc w tym właśnie podwójnym spektrum teoretycznym polityki chińskiej: Moskwa jest więc dla Chin partnerem szczególnym – zarówno mocarstwem, jak i partnerem strategicznym. Nie jest najważniejsza (tymi są zdecydowanie Stany Zjednoczone), ale bez wątpienia jej pozycja jest szczególna. Niczym w dawnym sinocentrycznym świecie, w którym Rosja wymykała się chińskim klasyfikacjom (nie była wasalem, ale jednocześnie nie była również Chinom równa – to ostatnie było ontologicznie niemożliwe), obecnie również Rosja nie daje się łatwo ująć w ramy teoretyczne chińskiej polityki zagranicznej.

Ramy czasowe poruszanych tu zagadnień, a przynajmniej ich data początkowa, wydają się w pewien sposób narzucać samoistnie. Dwadzieścia trzy lata temu upadł Związek Radziecki i fakt ten był (i jest) kluczowym dla współczesnej Rosji. Stanowił również ważną klamrę w stosunkach rosyjsko-chińskich, bo chociaż do ocieplenia na linii Moskwa–Pekin doszło już w 1989 roku, to dopiero nowa sytuacja geopolityczna dała impuls do intensywniejszego rozwoju tych relacji, a także do zmiany układu sił między Rosją a Chinami na korzyść ChRL, co ta praca ma ambicje udowodnić. Datą końcową niniejszych rozważań jest rok 2014: praca stara się ukazać deskrypcję stosunków rosyjsko-chińskich poprowadzoną do maksymalnie aktualnego momentu.

Praca składa się z dwóch zasadniczych części. W rozdziale pierwszym opisano okres od 1991 do 1999 roku. W rozdziale tym zawarto również streszcze-

---

[169] Hu Jintao, *Hold High the Great Banner of Socialism with Chinese Characteristics and Strive for New Victories in Building a Moderately Prosperous Society in All*, Report to 17th Party Congress, [on-line:] http://www.china.org.cn/english/congress/229611.htm – 30 VI 2014.
[170] K. Kozłowski, *Państwo Środka…*, s. 55.

nie okresu do 1991 roku. Jest to bardzo ważny element, gdyż żadne stosunki polityczne nie przebiegają w próżni historycznej: dawne dzieje w sposób istotny wpływają na teraźniejszość. Tak było również w przypadku stosunków rosyjsko-chińskich, stąd też niezbędnym działaniem było przytoczenie kontekstu historycznego, który w przypadku Rosji i Chin ma ogromne znaczenie m.in. dlatego, iż okres obecny jest swoistym powrotem do punktu wyjścia, czyli do XVII wieku, gdy to Chiny były państwem silniejszym. Ale to nastąpiło później: dominacja najpierw Imperium Rosyjskiego, a następnie Związku Radzieckiego w Chinach również nie mogła zostać pominięta, gdyż wciąż ma wpływ na współczesne stosunki. Jednakże praca ta traktuje o współczesnych stosunkach. Momentem dzielącym te dwadzieścia lat stosunków rosyjsko-chińskich jest przekazanie władzy przez Borysa Jelcyna na rzecz Władimira Putina. Wraz z tym krokiem nastąpiła na tyle ważna zmiana, że można dla porządku mówić o „dekadzie Jelcynowskiej" (1991-1999) i „(długiej) dekadzie Putinowskiej" (2000-obecnie) stosunków rosyjsko-chińskich. Nominowanie i wybór Dmitrija Miedwiediewa na prezydenta Federacji Rosyjskiej w 2008 roku nie miały już takiego znaczenia, gdyż, jak czas pokazał, i tak dominującą rolę wciąż odgrywał Putin, tyle że jako premier. Stąd też uznano, że fakt ten nie jest na tyle istotny i nie wpłynął w znaczący sposób na relacje rosyjsko-chińskie, by w sposób szczególny go wyróżniać. W opisywanym 23-letnim okresie w Chinach również nastąpiła zmiana władzy – Hu Jintao od 2002 roku stopniowo zastąpował Jiang Zemina w roli Przewodniczącego ChRL (i innych funkcji partyjno-państwowych), z kolei jego od 2012 roku zmienił Xi Jinping. Jednakże mając świadomość konieczności wyboru – siłą rzeczy ułomnego – w tej pracy zdecydowano się oprzeć ją w dużej mierze o schemat „dwóch dekad" stosunków rosyjsko-chińskich: Jelcynowskiej i Putinowskiej.

Każdy z tych dwóch rozdziałów dzieli się na następujące podrozdziały: stosunki polityczne, gospodarcze, wojskowe, regionalne oraz kwestię rosyjskiego Dalekiego Wschodu. Podział ten wynika z ogromnej złożoności i wieloaspektowości relacji rosyjsko-chińskich: niepodobna, by opisać je wyłącznie chronologicznie, stąd też zaproponowano wspomniany podział problemowy. Pierwszą i najważniejszą częścią są w obu rozdziałach stosunki polityczne: czyli relacje bilateralne między Rosją a Chinami. W tych częściach opisano wszystkie najważniejsze spotkania, umowy i ogólny nurt relacji rosyjsko-chińskich w badanym okresie. Kolejną stanowią stosunki gospodarcze, które zwłaszcza w „drugiej dekadzie" miały istotne znaczenie. Trzecia to relacje militarne – wyodrębnione z podrozdziału gospodarczego ze względu na ich szczególne znaczenie, głównie w „pierwszej dekadzie". Czwarty podrozdział to polityka regionalna, a więc zbadanie relacji rosyjsko-chińskich w kontekście czy to łączących się, czy sprzecznych interesów w Azji Środkowej i Azji-Pacyfiku. Wreszcie ostatnią część stanowią podrozdziały opisujące rosyjski Daleki Wschód: najważniejszy aspekt polityki wewnętrznej Federacji Rosyjskiej, na który wpływ ma Chińska Republika Ludowa.

Krytyka źródeł

Dokumenty dotyczące relacji rosyjsko-chińskich są dostępne w języku rosyjskim – zarówno w zbiorach *Сборник российско-китайских документов 1949-1999*, Moskwa 1999; *Сборник российско-китайских договоров 1999-2007*, Moskwa 2007 oraz *Россия и Китай: сборник документов 1991-2006*, Petersburg 2007, jak również na rosyjskich stronach internetowych (np. archiwum Prezydenta FR). Dobrze dostępne są również najważniejsze dokumenty takich organizacji, jak Szanghajska Organizacja Współpracy, Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym itp. Problem ze zbiorami dokumentów jest taki, że często są one niekompletne, wybiórcze i prezentują tylko taką wizję, jaką Rosja/Chiny chciałyby przekazać (trudno doszukać się upublicznionych dokumentów o współpracy wojskowo-technicznej czy w kwestiach bezpieczeństwa, za to bez problemów można znaleźć dokumenty o ułatwieniach wizowych). W przypadku różnych dokumentów podpisywanych na kolejnych szczytach największym problemem jest ustalenie: a) faktycznej liczby dokumentów podpisanych, b) ich treści, c) ich implementacji. Sprawdzanie rzeczywistych wyników każdego rosyjsko-chińskiego szczytu to każdorazowo gotowa recepta na frustrację. Z dokumentami chińskimi jest jeszcze trudniej (z wyjątkiem najważniejszych z nich, jak np. traktat, nie są one zawsze upublicznianie). Część z dokumentów dotyczących wzajemnych relacji jest dostępna również w wersji angielskiej. W języku polskim występują tylko fragmentarycznie. Oficjalne dokumenty rosyjsko-chińskie charakteryzują się kilkoma najważniejszymi cechami, z których urzędowy optymizm jest najważniejszy. Badając je, należy mieć również świadomość przemilczeń, omijania drażliwych kwestii i stosowania eufemizmów. Często to, czego nie napisano, jest ważniejsze od tego, co zawarto. Wczytywanie się w każde słowo jest normą i koniecznością.

Jeśli chodzi o opracowania, to w języku polskim ukazało się niemało materiałów na temat stosunków rosyjsko-chińskich. Czołową rolę pełnią tutaj prace Tadeusza Dmochowskiego (przede wszystkim: *Rosyjsko-chińskie stosunki polityczne (XVII-XIX w.)*, Gdańsk 2001 i *Radziecko-chińskie stosunki polityczne po śmierci Mao Zedonga*, Gdańsk 2009); ważne w kontekście relacji tych krajów są prace (najczęściej artykuły, czasem prace zbiorowe, rzadziej monografie) Krzysztofa Gawlikowskiego, Bogdana Góralczyka, Wiktora Rossa, Stanisława Zapaśnika, Waldemara Dziaka, Jerzego Bayera, Małgorzaty Pietrasiak, Jakuba Polita, Dominika Mierzejewskiego, Ireneusza Topolskiego czy Roberta Jakimowicza. Bardzo cenne są artykuły i komentarze na temat współczesnych relacji rosyjsko-chińskich Marcina Kaczmarskiego, Wojciecha Konończuka, Witolda Rodkiewicza i Szymona Kardasia z Ośrodka Studiów Wschodnich. Ten sam Ośrodek specjalizuje się w tematyce Azji Środkowej, ważnego pola rywalizacji rosyjsko-chińskiej, stąd też prace Wojciecha Góreckiego, Krzysztofa Strachoty czy Aleksandry Jarosiewicz (i in.) są pozycjami obowiązkowymi. W kwestii Azji Środkowej równie ważny jest również imponujący dorobek Tadeusza Bodio (redagował on prace

zbiorowe o każdym z krajów Azji Środkowej i napisał wiele artykułów) i innych badaczy ze szkoły etnopolityki (Piotr Załęski, Andrzej Wierzbicki), a także świetna monografia Krzysztofa Kozłowskiego, *Państwo Środka a Nowy Jedwabny Szlak. Poradziecka Azja Centralna i Xinjiang w polityce ChRL* (Toruń 2011). Ostatnio ukazała się również praca Łukasza Gacka, *Azja Centralna w polityce ekonomicznej Chin* (Kraków 2013). Do tego dochodzą prace, w których pojawiają się wątki rosyjsko-chińskie, tak uznanych autorów, jak Mieczysław Smoleń, Jan Rowiński, Ziemowit Jacek Pietraś, Roman Bäcker, Edward Haliżak, Stanisław Bieleń, Włodzimierz Marciniak i in. Brak jednakże w literaturze polskiej jednej, monograficznej pozycji obejmującej całość współczesnych (tj. rozumianych jako okres po 1989 roku) stosunków rosyjsko-chińskich.

Bardzo bogata jest literatura rosyjskojęzyczna. Można wyróżnić w niej kilka nurtów. Pierwszym są prace sinologów radzieckich i rosyjskich dawnej daty – charakteryzują się one najczęściej programowym optymizmem wobec Chin i naszpikowane są antyamerykańskością (w stopniu, nawet jak na Rosję, ponadprzeciętnym). W pracach tych zdarzają się wartościowe wątki, ale trzeba się dobrze naszukać, by je znaleźć. Są to prace takich autorów, jak Michaił Titarienko, Jurij Galenowicz, Władimir Miasnikow czy Siergiej Tichwinski. Drugą grupę stanowią prace sinologów rosyjskich będące na światowym poziomie (opisujące wiele aspektów relacji rosyjsko-chińskich od politycznych, po migracyjne) i stanowiące jedne z najważniejszych pomocy naukowych przy pisaniu tej pracy. Są to monografie i artykuły takich autorów, jak: Aleksiej Woskriesienskij, Aleksandr Łukin, Władimir Łarin czy Wilija Giełbras. Trzecią grupę stanowią pracę analityczne, również na bardzo wysokim poziomie. Tutaj wyróżniają się przede wszystkim opracowania Dmitrija Trienina, dyrektora moskiewskiego centrum Carnegie, a także kilku innych autorów związanych z tym ośrodkiem. Niezwykle wartościowe, choć z biegiem czasu coraz bardziej prokremlowskie, są opracowania Fiodora Łukjanowa – otwierają one kolejny nurt tekstów: prorządowych, lecz nadal do przyjęcia (Władimir Portiakow). W drugą z kolei stronę (antyrządową) lokują się teksty takich osób jak Lilia Szewcowa – zwolenników okcydentalizacji i demokratyzacji Rosji, krytykujących obecne władze z pozycji ideologii demokratycznej. Pozostałe opracowania po rosyjsku o Chinach, z czasem coraz bardziej popularne, to przysłowiowy „groch z kapustą". Osobną kategorię stanowią natomiast tłumaczenia nie-rosyjskich prac (niekoniecznie angielskich) o stosunkach rosyjsko-chińskich na rosyjski – przykładem są chociażby prace Akihiro Iwashity. Wreszcie nadzwyczaj dobrze prezentują się teksty pisane przez Rosjan po angielsku.

Istotna jest literatura anglojęzyczna. Tutaj najważniejsze, być może dla całej dysertacji, są prace Azjatów bądź badaczy o azjatyckich korzeniach będących obywatelami państw Zachodu i piszących po angielsku, w tym przede wszystkim Bobo Lo (*Axis of Convenience*) oraz Yu Bina (kwartalna seria *Comparative Connections*). Dobrze prezentują się również badania Szweda Ingmara Oldberga

oraz Holendra Marcela de Haasa dotyczące Szanghajskiej Organizacji Współpracy. Pozycje anglojęzyczne pisane przez Anglosasów są z kolei bardzo nierówne. Z jednej strony mamy znakomite prace takich badaczy, jak: Jeanne L. Wilson (*Strategic partners*), Elisabeth Wishnick (*Mending fences*), Gilbert Rozman czy James Bellacqua (zbiór *The Future of China-Russia Relations*), oraz historyków – Marka Mancalla (*Sino-Russian Relationships to 1727*) czy Johna Stephana (*Russian Far East. A History*). Wątki dotyczące relacji rosyjsko-chińskich pojawiają się u takich znanych badaczy, jak Richard Pipes, Jonathan Spence, John Fairbank, Jennifer Anderson, Stuart Harris, Gary Klintworth czy Paul Kennedy. Z drugiej – wadą większości pozycji anglojęzycznych jest fakt, że ich autorzy mają tendencję do lepszego rozumienia (i często większej sympatii do) strony chińskiej. Co więcej: w swoich opracowaniach zdają się nie dostrzegać czynników kulturowych, tak ważnych dla Rosji, koncentrując się na zunifikowanym, i przez to spłyconym, spojrzeniu z perspektywy ekonomicznej.

Jeśli chodzi o opracowania chińskie, to najważniejszymi autorami piszącymi o stosunkach rosyjsko-chińskich są Feng Shaolei, dziekan Szkoły Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Wschodniochińskiego w Szanghaju, Yan Xuetong z Uniwersytetu Qinghua (wielki zwolennik rosyjsko-chińskiego sojuszu), Su Han, dyrektor centrum studiów rosyjskich w pekińskim Instytucie Spraw Zagranicznych, Wang Haiyun z Chińskiej Fundacji Stosunków Międzynarodowych w Pekinie, Niu Jun z Uniwersytetu Pekińskiego, Hou Aijun z Chińskiej Akademii Nauk czy Yang Cheng ze Wschodniochińskiego Uniwersytetu Pedagogicznego. Osobną kategorię chińskich badaczy stanowią autorzy zajmujący się Azją Środkową, tutaj wyróżniają się szczególnie teksty Zhao Huashenga, dyrektora Centrum na rzecz Studiów Rosyjskich i Środkowoazjatyckich Uniwersytetu Fudan. Oprócz tego wartościowe są artykuły autorstwa następujących badaczy: Minxin Pei, Wang Xiadong, Zhao Suisheng oraz Tajwańczyków J. C. Hsiung czy Ming Yen Tsai.

ROZDZIAŁ I

Stosunki rosyjsko-chińskie 1991-1999

1. Stosunki rosyjsko-chińskie do 1991 roku

Rosja i Chiny chętnie podkreślają, że zostawiły za sobą historyczne antagonizmy, a ich obecne partnerstwo jest bezprecedensowe. W istocie jest w tym sporo prawdy: stosunki rosyjsko-chińskie opierają się na pragmatycznym rozumieniu interesów, a obie strony zrobiły wiele, by zminimalizować negatywny wpływ historii na ich współczesne relacje. Niemniej jednak historia ma wpływ na ich stosunki, choć niebezpośredni – głównie psychologiczny. Konkretne aspekty relacji rosyjsko-chińskich wciąż mają znaczenie i stąd rzeczą istotną jest krótkie przedstawienie ich dziejów, w szczególności zaś tych momentów, które są najbardziej istotne dla współczesnych stosunków między tymi państwami, czyli przede wszystkim pierwszego okresu relacji rosyjsko-chińskich, do którego obecny stan stosunków Moskwa–Pekin wyraźnie nawiązuje.

Chiny po raz pierwszy dowiedziały się o istnieniu Rusi w XIII w., gdy Mongołowie, najechawszy Ruś, przywieźli ruskich jeńców do Pekinu, gdzie panowała wówczas mongolska dynastia Yuan (1271-1368)[171]. Do Rosji z kolei pierwsze informacje o Chinach dotarły okrężną drogą – poprzez kupców angielskich pragnących znaleźć krótszą trasę do Chin. Angielski nacisk i spowodowane przezeń pobudzenie wyobraźni bogactwami Chin stały się bezpośrednią przyczyną wysłania pierwszej misji (wywiadowczo-rozpoznawczej) do Chin – kozaka Iwana Petlina w 1618 r., podczas której po raz pierwszy dały o sobie znać problemy protokolarne[172].

---

[171] А. Д. Воскресенский, *Китай и Россия в Евразии. Историческая динамика политических взаимовлиянии*, Москва 2004, с. 405.

[172] Mimo iż Petlin dotarł do Pekinu, nie został przyjęty przez cesarza z powodu braku podarunków. Tym niemniej cesarz Wangli napisał dwa listy do cara. Jednakże na Kremlu nikt nie władał chińskim, listy powędrowały więc do archiwum, gdzie cierpliwie czekały na odczytanie…

Tak naprawdę jednak do pierwszego kontaktu tych dwóch państw-cywilizacji doszło, gdy rosyjska kolonizacja Syberii i ziem nadamurskich doprowadziła do konfliktu z Chinami mandżurskiej dynastii Qing, której ziemie te były ojcowizną[173]. W kolonizacji ziem nadamurskich czołową rolę odegrał Jerofiej Chabarow – rosyjska krzyżówka odkrywcy, kolonizatora, biznesmena i konkwistadora. Podczas jego wypraw doszło do pierwszego starcia interesów rosyjskich i chińskich[174]. Pierwszą turę wygrał Pekin, wysyłając wojska, które zniszczyły oddziały następcy Chabarowa, Stiepanowa, i przegnały Rosjan z Nadamurza. Jednak nie zakończyły migracji rosyjskiej na te tereny, prowadzonej teraz głównie przez indywidualnych poszukiwaczy przygód, uciekinierów i awanturników, wśród których wyróżnił się Polak – Nicefor Czernichowski[175]. W międzyczasie dochodziło między Moskwą a Pekinem do pierwszych nieudanych kontaktów dyplomatycznych. Ich przyczyną było odmienne rozumienie natury stosunków międzynarodowych. Ze strony chińskiej polegało to na wspomnianym już sinocentrycznym systemie *waifan*, z góry wykluczającym równość pomiędzy państwami i zakładającym „naturalną" zwierzchność Chin nad wszystkimi innymi krajami świata. Z kolei Rosjanie próbowali oprzeć relacje na europejskiej tradycji równoprawności stron i stosunków horyzontalnych między państwami. To właśnie z tego powodu pierwszy oficjalny rosyjski poseł na dwór chiński, Bojkow, poniósł klęskę. Za odmowę uczynienia gestu *koutou* (dziewięciokrotne padnięcie na twarz przed cesarzem) został odprawiony. Na chińskim dworze uznano, że Bojkow „nie rokuje nadziei na ucywilizowanie się"[176].

---

57 lat. *Русско-китайские отношеиия в XVII в. т.1 1608-1683*, отв. ред. С. Л. Тихвинский, ред. В. С. Мяасников, Москва 1969, с. 10-64; В. С. Мяасников, *Договорными статьями утвердили (дипломатическая история русско-китайской границы XVII-XX вв.)*, Хабаровск 1997, с. 6-165; T. Dmochowski, *Rosyjsko-chińskie stosunki polityczne (XVII-XIX w.)*, Gdańsk 2001, s. 100; M. Heller, *Historia Imperium Rosyjskiego*, Warszawa 2000, s. 245.

[173] В. С. Мяасников, Н. Р. Шепелева, *Империя Цин и Россия в XVII – начале XX в.*, [w:] *Китай и соседи в новое и новейшее время*, ред. С. Л. Тихвинский, Москва 1982, с. 34-89.

[174] Wyprawy Chabarowa mają kluczowe znaczenie dla dalszych stosunków rosyjsko-chińskich. Rosyjscy historycy uważają, że ich owocem było przyłączenie Kraju Nadamurskiego (Przyamurza) do Rosji, ponieważ spowodowały one podporządkowanie Rosji i obłożenie jasakiem miejscowych ludów oraz zapoczątkowały administrację i kolonizację rosyjską. Dla Chińczyków z kolei są one obcą inwazją i ekspansją na tereny należące do cesarstwa. Tak naprawdę tereny te były niczyje, choć Pekin uznawał je za swój obszar. В. С. Мяасников, Н. Р. Шепелева, *op. cit.*, с. 38; А. Д. Воскресенский, *op. cit.*, с. 223, 408-410; T. Dmochowski, *op. cit.*, s. 122.

[175] Nicefor „Jaksa" Czernichowski był klasycznym przykładem europejskiego dalekowschodniego awanturnika, który trwale wpisał się do historii stosunków rosyjsko-chińskich, tworząc praktycznie własne niezależne księstwo w Ałbazinie, tolerowane wszakże przez Pekin. Po czasie jednak Czernichowski oddał się w służbę carowi i przekazał mu Ałbazin, co wkrótce doprowadziło do konfliktu z Chinami. O tej nietuzinkowej postaci: E. Kajdański, *Długi cień Wielkiego Muru. Jak Polacy odkrywali Chiny*, Warszawa 2005, s. 218-225; M. Kałuski, *Polacy w Chinach*, Warszawa 2001, s. 9.

[176] M. Mancall, *Russia and China. Their Diplomatic Relations to 1728*, Cambridge 1972, p. 30-36.

Znacznie bardziej udane były za to relacje handlowe. Karawany kupieckie z Rosji przywoziły głównie futra, a wywoziły złoto, drogie kamienie i herbatę. W rozwijającym się handlu początkowo nie przeszkadzała nasilająca się rosyjska obecność na ziemiach nadamurskich, głównie dlatego, że – jak twierdzi Mark Mancall – do ok. 1670 roku w Pekinie nie rozróżniano Rosjan od Kozaków[177]. Dopiero, gdy dwór mandżurski zorientował się, że Kozacy to poddani cara (co stało się mniej więcej w tym samym czasie, w którym Ałbazin Czernichowskiego przeszedł pod panowanie carskie), rozwijające się relacje handlowe zostały zerwane, a przedłużająca się rosyjska obecność ostatecznie doprowadziła do zwycięskiej dla Pekinu wojny w latach 1685-1686 r. Zwycięstwo chińskie utorowało drogę do kompromisu, jaki zawarto w 1689 r. w Nerczyńsku[178]. W traktacie ustalono, że całe dorzecze Amuru ma pozostać w rękach mandżurskich, zaś Ałbazin ma być zniszczony i opuszczony. Nadamurze znalazło się więc w granicach mandżurskich Chin, a przy Rosji pozostało Zabajkale i ziemie nad Morzem Ochockim[179]. W zamian za ustępstwo Rosjanie uzyskali przywileje handlowe[180]. Traktat nerczyński, wraz z późniejszą modyfikacją w Kiachcie (1727), zapoczątkował tzw. „ład nerczyński" – specyficzny model relacji rosyjsko-chińskich. Jego istota polegała na tym, że Rosja w zamian za korzyści handlowe poszła na ustępstwo – wbrew tradycji europejskiej uznała wyższość Chin i zrzekła się pretensji do Nadamurza, ale jednocześnie nie stała się częścią chińskiego systemu trybutarnego – była jakby poza sinocentrycznym światem, choć z perspektywy Pekinu pod żadnym pozorem nie była Chinom równa (to było niemożliwe z samej istoty ideologicznej chińskiej wizji świata) – również dlatego, że Chiny były po prostu państwem

---

[177] Władający Chinami Mandżurowie, mający spore problemy z rozróżnieniem narodowości, myśleli, że to dwie nacje. Niezbyt orientując się w światowej geografii, sądzili, że Kozacy – podbijający akurat Przyamurze – to naród morski, którego ojcowizna znajduje się za oceanem, 10 tys. km od Chin. Do tego rozumowania skłaniał ich fakt, że Kozacy przybyli na ziemie chińskie drogą wodną (rzekami), *ergo* – musieli być ludem morskim. Z kolei rosyjskie misje docierały drogą lądową (karawanami), co skłaniało Mandżurów do logicznego wniosku, że Rosjanie muszą być ludem kontynentalnym. *Ibidem*, p. 34.

[178] Dodać można: wymuszonego kompromisu. Źródła rosyjskie z lubością podają, że chińska delegacja przyprowadziła ze sobą 12 tys. żołnierzy, co przy 1400 żołnierzach rosyjskich wywarło istotną presję tak psychologiczną, jak i fizyczną, przyczyniając się do ustępstw strony rosyjskiej. *Русско-китайские отношения в XVII веке. Материалы и документы*, т. 2: *1686--1691*, сост. Н. Ф. Демидова, В. С. Мясников, Москва 1972, с. 5-54; В. С. Мяасников, *Сведения китайцев о России в XVII в.*, „Вопросы истории" 1985, № 12, с. 90-101.

[179] *Русско-китайские отношения 1689-1916. Официалные документы*, сост. П. Е. Скачков, В. С. Мясников, Москва 1958, с. 9-11.

[180] T. Dmochowski, *Rosyjsko-chińskie…*, s. 179. Handel z Chinami stał się dla Rosji niezwykle opłacalny: ze strony rosyjskiej sprzedawano głównie futra i skóry, a w mniejszym stopniu sól. Kupowano głównie tkaniny, a w mniejszych ilościach: herbatę, porcelanę, fajki, emalię, lakę oraz wszelkie rodzaje tkanin (szale, adamaszek, brokat, jedwab i bawełnę). Pierwotnie był to handel karawanowy. M. Mancall, *op. cit.*, p. 134-150.

o wiele potężniejszym. Kwestii rosyjskich nie rozstrzygało w Pekinie Ministerstwo Rytuałów (zajmujące się z urzędu krajami „wasalnymi", ale i np. Portugalią czy Holandią), a specjalny urząd – Lifai Yuan, który ongiś zajmował się ważnymi dla Qingów sprawami mongolskimi. Tym samym Pekin dawał do zrozumienia, że stosunki z północnym sąsiadem były kwestią szczególną i wymagały innego podejścia[181]. Rosyjska pozycja w Chinach była więc znacznie lepsza od tej, jaką miały do lat 40. XIX wieku państwa zachodnie, czego najlepszym dowodem była stała misja prawosławna w Pekinie[182]. Chociaż więc Rosja nie była traktowana na równi z Chinami, to zaakceptowała ten model relacji wzajemnych i w zamian za to ustępstwo otrzymała zgodę na lukratywny handel z Chinami.

Ten pierwszy okres w stosunkach rosyjsko-chińskich jest istotny o tyle, że obecny wyłaniający się model tych relacji jest w swej istocie nawiązaniem do tamtych czasów. Obraz dominujących Chin i Rosji siłą rzeczy godzącej się z tym faktem i usiłującej się do tego dostosować tak, by wyciągnąć maksymalnie dużo korzyści, bardzo przypomina XVII i XVIII wiek. Jest to więc poniekąd „powrót do przeszłości".

„Ład nerczyński" trwał do połowy wieku XIX, gdy Rosjanie wykorzystali osłabienie Chin w wyniku wojen opiumowych i wymusili na nich zrzeczenie się Nadamurza i Kraju Ussuryjskiego. W wyniku działalności przede wszystkim dwóch postaci – komandora Giennadija Niewielskiego i gubernatora Syberii Wschodniej hrabiego Nikołaja Murawjowa-Amurskiego – Rosji udało się bez walki wykroić największy kawałek „chińskiego tortu". Z perspektywy rosyjskiej była to niejako sprawiedliwość dziejowa. Z perspektywy chińskiej zaś przesądzające o aneksji tych ziem traktaty w Ajgunie (1858) i Pekinie (1860) są uznawane za „nierównoprawne" – czyli narzucone Chinom przez mocarstwa kolonialne. Od tego momentu radykalnie zmienił się model relacji rosyjsko-chińskich: zaczęła w nim niepodzielnie dominować Rosja[183]. Stosunki rozwijały się „w wa-

---

[181] J. Spence, *op. cit.*, p. 71.

[182] Była to pierwsza stała rosyjska misja za granicą. Formalnie jej funkcjonowanie rozpoczęło się dopiero na mocy traktatu w Kiachcie 1727 r., jednakże realnie rosyjska dzielnica w Pekinie istniała już dużo wcześniej – stworzyli ją mieszkańcy zburzonego w 1685 r. Ałbazinu: część z nich przeniosła się do Pekinu, gdzie została osiedlona w północnej części miasta, nieopodal murów miejskich. W 1700 r. Piotr I wydał dekret o utworzeniu na ich bazie misji duchownej. Cesarz Kangxi zgodził się na jej pobyt w 1712 r., a pierwszy skład misji wyjechał do Pekinu w roku 1715. А. Д. Воскресенский, *op. cit.*, c. 406.

[183] O drugim okresie we wzajemnych relacjach wspominają następujące pozycje: M. Heller, *Historia Imperium…*; L. Bazylow, *Historia Rosji*, Wrocław 1985; *Historia polityczna Dalekiego Wschodu od końca XVI w. do 1945 r.*, red. J. Żukow, M. Sładkowski, A. Dubiński, Warszawa 1981; W. Rodziński, *Historia Chin*, Wrocław–Warszawa 1992; W. Rojek, *Ekspansja mocarstw w Chinach i jej wpływ na rozwój stosunków międzynarodowych w latach 1895-1914*, Kraków 1990; E. Kajdański, *Korytarz. Burzliwe dzieje Kolei Wschodniochińskiej 1898-1998*, Warszawa 2000; T. Dmochowski, *Walka polityczna mocarstw o dominację w dorzeczu Amuru*, t. 1: *Mandżuria i Przyamurze w okresie zmierzchu dawnych potęg (koniec XIX w. – 1917 r.)*, Toruń 1999.

runkach wzrastającej przewagi Rosji w zakresie militarnym, gospodarczym i psychopolitycznym"[184].

Przewaga ta utrzymała się w kolejnym okresie – radzieckim. ZSRR od początku kontrolował ruch komunistyczny w Chinach, poniekąd nawet go stworzył, a na pewno dominował w nim w latach 20. Jednakże radzieckie wpływy zostały gwałtownie zahamowane na skutek działań Czang Kaj-szeka, a chińscy komuniści wycofali się na wieś, gdzie dominację nad ruchem przejęła frakcja Mao Zedonga, będąca w istocie bardziej nacjonalistyczną niż komunistyczną. Mao, mimo otrzymywania wsparcia materialnego z Moskwy i formalnej podległości, zdołał zachować niezależność. Chińscy komuniści zdobyli władzę przy małym wsparciu Stalina (który do końca wojny domowej w Chinach grał na dwie strony, tj. utrzymywał relacje zarówno z komunistami, jak i Kuomintangiem). Stąd też od momentu powstania Chińskiej Republiki Ludowej komuniści chińscy mimo deklarowanego posłuszeństwa starali się zachować maksymalnie dużo autonomii, co w dużej mierze udało im się osiągnąć po śmierci Stalina. Pozycja Chin wzrosła na tyle, że pod koniec lat 50. rzuciły one wyzwanie Związkowi Radzieckiemu jako przywódcy ruchu komunistycznego i chociaż przegrały tę rywalizację, to fakt rzucenia wyzwania doprowadził do rozłamu radziecko-chińskiego, którego najbardziej jaskrawym przykładem były starcia o Wyspę Damanską w 1969 r. (przegrane przez Chiny). Po nich Chiny dokonały spektakularnej wolty na Zachód, zaś stosunki radziecko-chińskie praktycznie zamarły: ich normalizacja nie nastąpiła aż do 1989 roku. Okres „radziecki" charakteryzuje się dominującym wpływem ZSRR, które nieustannie ingerowało w sprawy chińskie, oraz dwuznaczną postawą chińskich komunistów, z jednej strony widzących za Amurem wzór modernizacyjny reform społecznych i ustrojowych, a z drugiej – zagrożenie dla suwerenności kraju[185].

Do normalizacji stosunków radziecko-chińskich doszło dopiero w wyniku wizyty Michaiła Gorbaczowa w Pekinie w maju 1989 roku (choć przez całą dekadę lat 80. ten proces powoli postępował)[186]. Jednakże był to ostatni moment istnienia

---

[184] B. Rychłowski, *op. cit.*, s. 16.

[185] Wątki stosunków radziecko-chińskich pojawiają się w następujących monografiach: M. Smoleń, *Stracone dekady. Historia ZSRR 1917-1991*, Warszawa–Kraków 1994; J. Polit, *Chiny [Historia państw świata w XX wieku]*, Warszawa 2004; J. Polit, *Pod wiatr. Czang Kaj-szek 1887-1976*, Kraków 2008; L. M. Lüthi, *Chiny–ZSRR. Zimna wojna w świecie komunistycznym*, Warszawa 2011; Р. А. Мировицская, *Китайская государственность и советская политика в Китае 1941-1945*, Москва 2000; M. R. Sławiński, *Geneza Chińskiej Republiki Ludowej*, Warszawa 1987; W. J. Dziak, J. Bayer, *Mao. Zwycięstwa…*; A. Fursenko, T. Naftali, *Tajna wojna Chruszczowa*, Warszawa 2007.

[186] O procesie normalizacji stosunków radziecko-chińskich traktuje przede wszystkim monografia T. Dmochowskiego, *Radziecko-chińskie…*; również: Ю. М. Галенович, *История взаимоотношеий России и Китая*, к. 3: *Один строй, два государства (1949-1991)*, Москва 2011.

Związku Radzieckiego – rozpoczął się już czas jego rozpadu, na który chińskie kierownictwo patrzyło z wyraźną trwogą, mając w pamięci wydarzenia na placu Tiananmen w maju-czerwcu 1989 roku i utożsamiając to z chaosem i groźbą rozpadu państwa. Za ten stan rzeczy Chińczycy winą obarczyli Gorbaczowa, ale mimo to wspierali go, uznając, że alternatywa w postaci Jelcyna jest jeszcze gorsza. Swój krytycyzm potrafili jednak zachować dla siebie, co zaowocowało później. W tym ostatnim okresie stosunków radziecko-chińskich (1989-1991) oprócz normalizacji zwrócić należy uwagę przede wszystkim na kwestię podpisania porozumienia w sprawie granicy[187] z maja 1991 roku, które normowało kwestię granic, przyznając większość spornych wysp na Amurze Chinom (m.in. Wyspę Damanską) zgodnie z zasadami prawa międzynarodowego. Z tego porozumienia wyłączono jednakże kilkanaście obszarów, których przynależność określono dopiero w 2008 roku.

Upadek ZSRR i będące jego konsekwencją obniżenie się znaczenia Rosji z jednej strony, a reformy rynkowe i ogromny wzrost gospodarczy Chin z drugiej, zasadniczo zmieniły tę sytuację. W następstwie upadku Związku Radzieckiego Chiny stopniowo zyskiwały przewagę nad Rosją w relacjach wzajemnych, która to tendencja nie tylko nie zmieniła się, ale i zyskała na intensywności.

2. Rosyjsko-chińskie stosunki polityczne 1991-1999

Wraz z upadkiem ZSRR rozpoczyna się nowy etap relacji między Rosją a Chinami: tym razem między Federacją Rosyjską a Chińską Republiką Ludową. Federacja Rosyjska, będąca prawnym następcą ZSRR, przejęła 4/5 terytorium ZSRR, nieco ponad połowę jego ludności, mniej niż połowę dochodu narodowego PKB z 1990 r.; ponadto zachowała unikatowe położenie strategiczne, duże zasoby ludzkie, surowcowe i nuklearne, przejęła również międzynarodowe zobowiązania ZSRR, w tym stałe miejsce w RB ONZ. Nie utrzymała jednakże statusu mocarstwa (za to mentalność wielkomocarstwową – jak najbardziej), spadając do rangi mocarstw regionalnych, średnich, albo będąc po prostu światowym unikatem – „mocarstwem euroazjatyckim"[188]. Chiny tymczasem wchodziły w nową dekadę wzmocnione sukcesem reform, ale jednocześnie osłabione reperkusjami wydarzeń na placu Tiananmen w czerwcu 1989 r.: ideologiczną anatemą oraz embargiem na broń

---

[187] O kwestii granicy w dziejach stosunków rosyjsko-chińskich: T. Dmochowski, *Proces kształtowania się granicy rosyjsko-chińskiej (1689-1911)*, [w:] *Problemy badawcze i metodologiczne politologii w Polsce*, red. A. J. Chodubski, M. J. Malinowski, Gdańsk 2006.

[188] K. Łastawski, *Koncepcje polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, red. A. Czarnocki, I. Topolski, Lublin 2006, s. 55-57.

ze strony Zachodu. Krótko mówiąc, można powiedzieć, że w 1991 r. „Rosja była spadkobiercą mocarstwa, a Chiny wschodzącym mocarstwem”[189].

Stosunki polityczne w latach 1991-1999 między Rosją a Chinami należałoby podzielić, modyfikując klasyfikację chińskiego badacza Li Jingjie, który w 1998 r. wyróżnił trzy okresy ich obowiązywania: 1) 1989-1992; 2) 1992-1994; 3) 1994--1998[190]. Zgadzając się ze stanowiskiem, iż stosunki rosyjsko-chińskie nie działy się w próżni i były następstwem relacji radziecko-chińskich, a „fundamenty obecnego partnerstwa zostały położone w okresie radzieckim”[191], ale jednocześnie traktując rok 1991 jako swoisty *limes* w dziejach najnowszych Rosji, można zaproponować inny podział: 1) od *désintéressement* do konstruktywnego partnerstwa lat 1991-1994; 2) od konstruktywnego do strategicznego partnerstwa 1994-1996; 3) partnerstwo w ostatnich latach XX w.

a) Od *désintéressement* do konstruktywnego partnerstwa 1991-1994

Początkowo w relacjach rosyjsko-chińskich dominuje rezerwa i ostrożność, stan politycznego *désintéressement*, „swoistego zacisza”: oba państwa – jak pisze Bogumił Rychłowski – „jakby się odwracały od siebie, kierując podstawowe wektory aktywności zewnętrznej w przeciwne strony”[192]. Dotyczyło to głównie Rosji, gdzie do władzy doszli reformatorzy, zwani również „nowymi realistami”, tacy jak Jegor Gajdar czy Andriej Kozyriew. To właśnie ten ostatni był twarzą dominującej w pierwszej połowie lat 90. koncepcji polityki zagranicznej FR, zwanej „atlantycką”, której głównymi wyznacznikami były wspólne interesy z USA i Europą Zachodnią, a także integracja z cywilizacją zachodnią[193]. Ekipie Kozyriewa marzyła się „normalizacja” Rosji, tzn. zbliżenie jej do standardów państw zachodnich, łączyła ich również nadzieja na to, że strategiczne partnerstwo z Zachodem nie tylko oznaczać będzie poważną pomoc i inwestycje, ale wzmocni również demokratyczne przeobrażenia w Rosji. Reformatorzy liczyli wreszcie

---

[189] J. L. Wilson, *Strategic Partners. Russian-Chinese Relations in the Post-Soviet Era*, London 2004, p. 143.

[190] Li Jingjie, *From Good Neighbors to Strategic Partners*, [w:] *Rapprochement or Rivalry? Russia–China Relations in a Changing Asia*, ed. S. W. Garnett, Washington D. C. 2000, p. 71.

[191] S. W. Garnett, *Limited Partnership*, [w:] *ibidem*, p. 3.

[192] B. Rychłowski, *Stosunki Chiny–Rosja w okresie transformacji*, [w:] *Rosja–Chiny. Dwa modele…*, red. R. Paradowski, K. Gawlikowski, s. 22.

[193] Poglądy te odzwierciedlone zostały np. w koncepcji bezpieczeństwa FR z 5 marca 1992 r., *Закон РФ «О Безопасности»*, № 2446-1 от 5 III 1992 года, Служба внешней разведки Российской Федерации. Официальный сайт, 2000, [on-line:] http://svr.gov.ru/svr_today/doc04.htm – 19 V 2014, oraz w podstawowych założeniach polityki zagranicznej FR z 1993 r., *Основные положения концепции внешней политики Российской Федерации в редакции распоряжения Президента Российской Федерации* от 23 IV 1993, № 284-рп, „Дипломатический вестник. Официальные материалы”, 1993.

na to, że bliska współpraca ze Stanami Zjednoczonymi i innymi rozwiniętymi demokracjami pozwoli na odzyskanie utraconej pozycji na świecie[194]. W kontekście chińskim znaczenie miało również to, że dla reformatorów tylko Zachód był wzorcem, tak politycznym, jak i ekonomicznym, nadchodzących reform, a same Chiny kojarzyły się głównie z masakrą wokół Tiananmen i ewentualnym zagrożeniem w przyszłości. Dla reformatorów Chiny nawet w samej Azji stały niżej w priorytetach niż Japonia, Indie czy Korea Południowa. Wszystko to świadczyło o tym, że relacje z Chinami zeszły dla Rosji na drugi plan, co zresztą rosyjskie MSZ samo przyznało w 1992 r.[195]

Chiny z kolei, poddane obstrukcji ze strony Zachodu, swoją główną aktywność prowadziły w rejonie Morza Południowochińskiego, rozwijając i normalizując stosunki z sąsiadami. Chińczycy nie mieli sympatii do Jelcyna i grupy związanych z nim reformatorów, upatrując w nich głównych winowajców upadku ZSRR, a tym samym – przyczynę zagrożeń wewnętrznych (i *vice versa*: Jelcyn pamiętał o chińskich afrontach, jakie miały miejsce pod koniec istnienia ZSRR[196], zaś po zaprzysiężeniu na prezydenta odmówił nowemu ambasadorowi chińskiemu zaszczytu własnoręcznego odebrania listów uwierzytelniających). Chiński „płacz Jarosławny"[197] po ZSRR nie sprawił jednak, że chińskie kierownictwo odeszło od jednego z priorytetów swojej polityki – porozumiewania się z takimi sąsiadami, jakimi oni są[198]. W Pekinie szybko zrozumiano korzyści płynące z utrzymania dobrosąsiedzkich relacji z nową Rosją, z których najważniejszą był spokój na nowo powstałych granicach w Azji Środkowej. Ponadto dobre stosunki z Rosją stawały się czynnikiem zachowania równowagi w regionie i przeciwwagą dla wpływów amerykańskich i japońskich. Perspektywa włączenia Rosji do świata zachodniego oznaczałaby fatalną wizję wzmocnienia presji na Chiny jako ostatnie-

---

194 A. Kuchins, *Russian Perspective on China: Strategic Ambivalence*, [w:] *The Future of China–Russia Relations*, ed. J. Bellacqua, Kentucky 2010, p. 33; S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa…*, s. 67-71; Li Jingjie, *op. cit.*, p. 73; A. Bryc, *Rosja w XXI wieku. Gracz światowy, czy koniec gry?*, Warszawa 2008, s. 9.

195 Sam Kozyriew w lutym 1992 r. na konferencji Komisji Praw Człowieka ONZ w Genewie skrytykował Chiny za łamanie praw człowieka w Tybecie, por. Ю. М. Галенович, *История…*, с. 26. Później, w trakcie swojej wizyty w Chinach podkreślił różnice między Rosją a Chinami w kwestiach praw człowieka, stwierdzając nawet, że interwencja humanitarna w ich obronie jest w pewnych kwestiach dozwolona, co było dokładnie sprzeczne wobec pozycji chińskiej, por. J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 145; Y. V. Tsyganov, *What is in the pipeline*…, p. 302.

196 Spis owych afrontów pod koniec istnienia ZSRR dokładnie opisuje T. Dmochowski, *Radziecko-chińskie…*, s. 721-734.

197 „Płacz Jarosławny" to fragment *Słowa o wyprawie Igora* (XII w.), staroruskiego poematu opisującego nieudaną wyprawę dwóch książąt ruskich, Igora i Wsiewołoda na Połowców. W wyniku przegranej bitwy obaj dostają się do niewoli, a żona Igora – Jarosławna, płacze, błagając przyrodę i bóstwa o pomoc. W rosyjskiej kulturze „płacz Jarosławny" oznacza daremną rozpacz nad czymś, czego już nie można odwrócić.

198 Ю. М. Галенович, *История взаимоотношеий…*, с. 15.

go mocarstwa socjalistycznego. Wreszcie, upadek ZSRR zlikwidował zagrożenie dla Chin z północy[199].

Już 27 grudnia 1991 r. minister spraw zagranicznych ChRL Qian Qichen w swoim telegramie uznał Federację Rosyjską (podobnie jak i jedenaście innych postsowieckich republik, kraje nadbałtyckie Chiny uznały wcześniej)[200]. Dnia 27 grudnia do Moskwy przybyła delegacja na czele z wiceministrem spraw zagranicznych ChRL Tang Jiaxuan, który odbył rozmowy z wiceministrem spraw zagranicznych FR Georgijem Kunadze, a w ich rezultacie 29 grudnia 1991 r. podpisano pierwszy dokument między FR a ChRL – Protokół ze spotkania rządowych delegacji FR i ChRL[201]. Potwierdzono w nim ustalenia komunikatów z lat 1989 i 1991; podkreślono chęć rozwijania stosunków dobrosąsiedztwa, przyjaźni i współpracy oraz dalszych rozmów o granicy i budowaniu środków zaufania; Chiny uznały FR za następczynię ZSRR, zaś FR podkreśliła przynależność Tajwanu do Chin. Dnia 31 stycznia 1992 r. doszło do pierwszego spotkania na wysokim szczeblu: podczas specjalnej sesji RB ONZ prezydent FR Borys Jelcyn spotkał się z premierem ChRL Li Pengiem. Był to również pierwszy raz, gdy chińscy przywódcy spotkali się z Jelcynem. Obaj przywódcy wyrazili chęć rozwijania dobrosąsiedzkich i przyjacielskich stosunków. Prezydent Jelcyn nakreślił dwie nowe zasady relacji FR–ChRL: podkreślił, że FR ma zamiar respektować wszystkie porozumienia z Chinami podpisane przez ZSRR oraz że różnice w ustroju nie powinny przeszkadzać we współpracy[202]. Spotkanie to odegrało dużą rolę w rozwijaniu chińskich obaw wobec polityki Moskwy. Po nim nastąpiły kolejne. W tym pierwszym trudnym okresie nawiązywania współpracy, pełnym podejrzeń i wzajemnych uprzedzeń, ważne było to, że oba państwa odziedziczyły po erze radzieckiej ramy instytucjonalne relacji: teraz zostały one przekształcone bez większych zmian jakościowych[203].

W lutym 1992 r. parlamenty obydwu krajów ratyfikowały układ o wschodnim odcinku granicy (13 lutego 1992 – FR, 16 lutego 1992 – ChRL), podpisany podczas pobytu Jiang Zemina w Moskwie 16 maja 1991 r. pierwszy raz w historii stosunków rosyjsko-chińskich państwa te określiły legalnie swoją wschodnią

---

199 *Сотрудничество Китая и России по международным проблемам*, [w:] *Международные отношения северно-восточной Азии*, к. 2, Москва 1996, с. 1-3; E. Wishnick, *Mending Fences. The Evolution of Moscow's China Policy from Brezhnev to Yeltsin*, Washington 2001, p. 122; Li Jingjie, *op. cit.*, p. 74.

200 *История отношений России и КНР*, РИА Новости, справки, [on-line:] http://ria.ru/spravka/20070326/62607849.html – 16 IV 2014.

201 *Протокол переговоров между правительственными делегациями РФ и КНР 1991 года*, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999*, Москва 1999, с. 132.

202 Zhou Qingchang, *Sino-Russian Strategic Partnership*, „Beijing Review", [on-line:] http://202.194.48.102/englishonline/bjzs/BeijingReview/99Dec/Tfzaqbir99-50-7.asp? – 17 IV 2014.

203 Li Jingjie, *op. cit.*, p. 75; Ю. М. Галенович, *op. cit.*, с. 25-26; J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 25.

granicę[204]. W marcu 1992 roku Pekin odwiedzili minister ds. zagranicznych stosunków gospodarczych RF Piotr Awen (5 marca) i minister spraw zagranicznych RF Kozyriew (16-17 marca)[205]. Strona chińska z Kozyriewem wymieniła się ratyfikowanymi dokumentami „porozumień w sprawie wschodniego odcinka granicy", z Awenem zaś podpisała „porozumienie o stosunkach handlowo-gospodarczych" (przygotowane 5 marca), w którym strony wzajemnie przyznały sobie status największego uprzywilejowania oraz sankcjonowały reguły handlu, m.in. barterowego (artykuł 5)[206]. Ponadto podczas wizyty Kozyriewa (16-17 marca) zgodzono się też co do rozszerzenia współpracy w sferze wojskowo-technicznej. Mimo niezgody w kilku kwestiach wiążących się z „atlantycką" polityką Rosji (m.in. praw człowieka, których łamanie rosyjskim gospodarzom minister wypomniał), Kozyriew podkreślał pragmatyczne interesy obu krajów; w trakcie spotkania w Pekinie strona chińska oficjalnie zaprosiła do Pekinu Jelcyna[207]. Po tej wizycie kontakty na wysokim szczeblu nieco się zintensyfikowały. Chiny odwiedzili kolejno: wicepremier Szochin (maj), minister sprawiedliwości Fiedorow (czerwiec)[208], wiceminister obrony Kokoszyn (październik); z drugiej strony Rosję w sierpniu 1992 r. odwiedzili: ponownie wiceminister spraw zagranicznych Tang Jiaxuan, minister obrony Qin Jiwei (który omawiał ze swoim rosyjskim odpowiednikiem Pawłem Graczowem dyslokację wojsk w strefie pogranicznej i ich redukcję) oraz zastępca premiera ChRL Tang Ziyun, który przybył na pierwsze posiedzenie Rosyjsko-Chińskiej Komisji ds. Handlu, Gospodarki, Nauki i Techniki (17-22 sierpnia 1992)[209]. Pod koniec sierpnia odbyło się również pierwsze spotkanie wspólnego komitetu ds. demarkacji granicy[210]. Wreszcie, 24-26 listopada 1992 r. w Moskwie przebywał minister spraw zagranicznych ChRL Qiang

---

[204] *Соглашение между СССР и КНР о советско-китайской государственной границе на ее восточной части*, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999…*, c. 117. Oznaczało to zakończenie demarkacji 97% terytorium wschodniego odcinka.

[205] *Хроника событий в истории отношений Китая и России за сто лет (1900-2005 годы)*, [w:] Ю. М. Галенович, *op. cit.*, c. 572.

[206] *Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Китайской Народной республики „О торгово-экономических отношениях"*, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999…*, c. 134.

[207] E. Wishnick, *op. cit.*, p. 123.

[208] W trakcie wizyty 19 czerwca podpisano Porozumienie między FR a ChRL o pomocy prawnej w sprawach obywatelskich i karnych. *Договор между Российской Федерацей и Китайской Народной Республикой о правовой помощи по гражданским и уголовым делам*, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999…*, c. 136.

[209] *Хроника событий…*, c. 572. Podczas pobytu Tang Ziyuna 19 sierpnia podpisano Porozumienie międzyrządowe o zasadach odprawy i przyjęcia obywateli chińskich do pracy w rosyjskich przedsiębiorstwach, stowarzyszeniach i organizacjach, *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999…*, c. 145.

[210] Ю. М. Галенович, *op. cit.*, c. 572; Li Jingjie, *op. cit.*, p. 75.

Qichen[211], co było bezpośrednim przygotowaniem grudniowej wizyty Borysa Jelcyna w Pekinie. W rozmowie z Qiangiem Jelcyn stwierdził, że Chiny zajmują „priorytetową pozycję" w polityce Rosji, zaś kilka dni później, 4 grudnia, minister spraw zagranicznych Kozyriew stwierdził, że Chiny zostały włączone do preferencyjnej pozycji, jaką posiadają kraje „bliskiej zagranicy"[212] w polityce Rosji[213]. I chociaż było to oświadczenie w dużej mierze sloganowe, to świadczyło o wrastającym znaczeniu czynnika chińskiego w polityce rosyjskiej.

Oprócz kontaktów politycznych, szczególnie rzucających się w oczy wizyt osobistości związanych z wojskiem (ministrowie, generalicja, wymiana specjalistów z różnych dziedzin techniki wojskowej), odbywały się również wizyty naukowców i kierowników różnych instytucji naukowo-technicznych, jak również studentów. W dniach 11-13 listopada 1992 r. odbyła się w Pekinie pierwsza wspólna konferencja naukowców chińskich i rosyjskich pt. „Stosunki chińsko-rosyjskie we współczesnym etapie"[214].

Intensyfikacji współpracy z całą pewnością sprzyjał fakt wydania przez Borysa Jelcyna 18 września 1992 r. dekretu w sprawie stosunków FR z Tajwanem[215]. Dekret rozwiewał wątpliwości co do dosyć niejednoznacznej polityki Moskwy wobec Tajpej w 1992 r., przez niektórych badaczy nazywanej „krótkotrwałym flirtem", na który Pekin zareagował bardzo zdecydowanie[216]. W efekcie Jelcyn w swym dekrecie jednoznacznie stwierdził, że Rosja uznaje jedność Chin, a Tajwan ma za część Chińskiej Republiki Ludowej i że nie będzie utrzymywać żadnych oficjalnych kontaktów z władzami w Tajpej[217]. To formalnie przecięło spekulacje i chociaż „krótkotrwały tajwański flirt" nie zaszkodził bezpośrednio stosunkom rosyjsko-chińskim, to sprawił, iż w wielu następnych „wspólnych deklaracjach" rosyjsko-chińskich niezmiennie pojawiała się wzmianka o rosyjskim poparciu dla „jednych Chin"[218].

---

[211] *Продолжается визит в Россию министра иностранных дел Китая Цянь Цичэня*, „Коммерсантъ" 1992, 27 XI, № 46, [on-line:] http://www.kommersant.ru/doc/31333 – 16 IV 2014.

[212] Oznacza to przede wszystkim kraje byłego ZSRR, np. Ukrainę czy Białoruś, które historycznie i kulturowo są związane z Rosją, które były ongiś jej częścią i wobec których Moskwa nie wyzbyła się myślenia kategoriami imperialnymi. Bez wątpienia Rosja uznaje się za lidera i swoistego opiekuna tych krajów, z których żaden nie dorównuje potencjałowi FR.

[213] Li Jingjie, *op. cit.*, p. 75.

[214] Jej plonem była monografia *Отношения между Китаем и Россией в современных условиях*, Доклады международной научной конференции, Пекин 1992 – Москва 1993.

[215] *Указ Президента РФ об отношениях между Российской Федерацией и Тайванем*, [on-line:] http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=131978 – 4 IV 2014.

[216] S. Rigger, *The Taiwan Issue and the Sino-Russian Strategic Partnership. The View from Beijing*, [w:] *The Future of China–Russia*… , p. 314.

[217] *Указ Президента РФ об отношениях…*

[218] Wyraźnie tam wpisywana na życzenie ChRL. А. В. Лукин, *Медведь наблюдает за драконом. Образ Китая в России в XVII-XXI веках*, Москва 2007, с. 430.

Borys Jelcyn przyczynił się do pierwszego przełomowego wydarzenia w początkowym okresie stosunków rosyjsko-chińskich, jakim była jego zakończona sukcesem wizyta w Pekinie w grudniu 1992 r. Była to pierwsza w historii wizyta rosyjskiego prezydenta w ChRL i jednocześnie pierwsze spotkanie Jelcyna z Jiang Zeminem. Jelcyn wybierał się do Pekinu w trudnej sytuacji wewnętrznej, poddany presji ze strony części własnego obozu, chcącego sformułować alternatywną wizję polityki zagranicznej (byli to przede wszystkim Siergiej Stankiewicz i ambasador w Waszyngtonie Władimir Łukin) oraz atakowany przez nacjonalistyczną opozycję o nadmiernie prozachodni kurs[219]. Krytyka ta wiązała się z szerszym rozczarowaniem efektami „atlantyckiej" polityki państwa:

> nierealistyczne oczekiwania odnośnie do Zachodniej pomocy, inwestycji i „równego traktowania" przez Stany Zjednoczone ustąpiły gorzkiemu rozczarowaniu i głębokiemu poczuciu zdradzenia. Odczuwalna klęska zachodniego modelu gospodarczego – konsensu waszyngtońskiego – była akcentowana przez teorie spiskowe, oskarżające Zachód o chęć osłabienia Rosji i „niewdzięczność" za zakończenie istnienia ZSRR[220].

W tej sytuacji Jelcyn wykorzystał tę wizytę, by zademonstrować, że polityka rosyjska nie jest wyłącznie skoncentrowana na Zachodzie. Kierownictwo chińskie, wciąż izolowane po Tiananmen, również powitało ten pobyt jako okazję do zwiększenia współpracy. Podczas dwudniowej wizyty, trwającej od 17 do 19 grudnia, Jelcyn spotkał się m.in. z przewodniczącym ChRL Jiang Zeminem i premierem Li Pengiem; nie doszło do spotkania z Deng Xiaopingiem, mimo iż Jelcyn na to liczył[221]. Sam rosyjski prezydent początkowo budził przerażenie gospodarzy: „jego zachowanie było kwintesencją Jelcyna – dosłownym uosobieniem jego nieprofesjonalnego i niedyskretnego stylu". Jelcyn na konferencji prasowej stwierdził, że wcześniej uznawał Chiny „za państwo jednowymiarowe, na kolanach przed partią", nie wierzył, że „osiągnęły dobrobyt" oraz że „Deng Xiaoping nie jest w najlepszym zdrowiu"; ponadto skrócił wizytę o jeden dzień z uwagi na polityczne przepychanki w Moskwie[222]. Później jednak, gdy Jelcyn – będący

---

[219] E. Wishnick, *op. cit.*, p. 123.

[220] B. Lo, *The Axis of Convenience. Moscow, Beijing and the New Geopolitics*, London 2008, p. 29.

[221] *История отношений России и КНР...* Deng okazał tym samym swoją niechęć do człowieka, którego oskarżał o zniszczenie ZSRR; sprawę tę jednak wyciszono i nie miała ona wpływu na dalszą część wizyty. Ю. М. Галенович, *op. cit.*, c. 33.

[222] J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 26. Warto dodać, że każde z tych słów było koszmarnym nietaktem z perspektywy chińskiej: przyznanie się do krytycznego stosunku do Chin, partii i chińskiego sukcesu oraz skrócenie wizyty (dozwolone tylko w nagłych wypadkach), nie mówiąc już o wypominaniu jakiemukolwiek przywódcy chińskiemu „złego stanu zdrowia" – każda z tych gaf mogła zakończyć wizytę w atmosferze skandalu. Mimo to, jak pisze Wilson, „chińskie kierownictwo wytrzymało i zniosło to z taktem i wyrozumiałością". Można od siebie dodać, że stosunek Chińczyków do Jelcyna charakteryzowała konfucjańska wyrozumiałość wobec

pod wrażeniem chińskich sukcesów – zaczął wychwalać chińską drogę unikania rewolucji i działań szokowych – bardzo przypadł do gustu gospodarzom. Nim rosyjski prezydent zmuszony został do wcześniejszego powrotu do Rosji z uwagi na wydarzenia w Moskwie, podpisano Deklarację o zasadach wzajemnych stosunków FR i ChRL, która z perspektywy prawa międzynarodowego wypełniła istniejącą od roku 1980, czyli momentu wyczerpania się traktatu radziecko-chińskiego z 1950 r., pustkę. W 21-punktowej deklaracji strony podkreślały swoje przyjacielskie stosunki, budowane na „pięciu zasadach pokojowego współistnienia". Strony zadeklarowały, że: szanują własne drogi rozwoju, nie będą w spornych kwestiach uciekały się do użycia siły, nie będą wchodziły w bloki przeciwko sobie, nie będą usiłowały osiągnąć hegemonii w regionie Azji-Pacyfiku w żadnej formie, podkreślają znaczenie ONZ i wzajemnych konsultacji oraz będą prowadzić negocjacje w sprawie granicy, sprzyjać rozwojowi handlu, wzajemnym inwestycjom, wymianie naukowo-technicznej, przeciwdziałać przestępczości, ochraniać środowisko. Ponadto znalazło się tam sformułowanie, że Federacja Rosyjska uznaje Tajwan za część Chin[223].

Deklaracja o zasadach wzajemnych stosunków była kontynuacją i rozwinięciem tradycji dwóch „wspólnych deklaracji radziecko-chińskich", jednakże w dużo bardziej szczegółowej formie, przypominającej nawet, jak twierdzi Li Jingjie, w pewnym sensie minitraktat[224]. Dała ona początek wielu kolejnym „wspólnym deklaracjom", charakterystycznym z powodu swoich „przykuwających oczy sloganów pełnych symbolizmu i mocarstwowości"[225].

Oprócz „deklaracji" podpisano jeszcze szereg innych porozumień i dokumentów[226]. Chociaż większość z tych porozumień została na papierze, to dwa doku-

---

cywilizującego się barbarzyńcy, któremu należy dać czas i ze spokojem znosić jego wybryki, do czasu, aż nauczy się zachowywać w sposób kulturalny.

[223] *Совместная декларация об основах взаимоотношений между Российской Федерации и Китайской Народной Республикой*, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1949--1999…*, c. 150.

[224] Li Jingjie, *op. cit.*, p. 79.

[225] G. Rozman, *Sino-Russian Relations. Mutual Assessments and Predictions*, [w:] *Rapprochement or Rivalry…*, p. 147.

[226] Były to m.in.: Memorandum międzyrządowe o wzajemnym zrozumieniu w kwestii wzajemnej redukcji wojsk i wzmocnienia zaufania w rejonie granicy; Porozumienie międzyrządowe o współpracy w stworzeniu na terenie ChRL elektrowni atomowej i udzieleniu Rosji kredytu państwowego; Porozumienie międzyrządowe o rządowym kredycie na dostawy towarów spożywczych; Porozumienie międzyrządowe o rządowym kredycie na dostawy towarów spożywczych (dwa dokumenty o tym samym tytule, lecz różnej treści); Porozumienie międzyrządowe o międzynarodowej współpacy w dziedzinie automobilizmu; Porozumienie międzyrządowe o współpracy naukowo-technicznej; Porozumienie międzyrządowe o współpracy w dziedzinie badania i wykorzystywania przestrzeni kosmicznej dla celów pokojowych; Porozumienie międzyrządowe o współpracy kulturalnej; Porozumienie międzyrządowe o bezwizowych grupowych przejazdach turystycznych; Porozumienie międzyrządowe o współpracy w dziedzinie

menty miały swoją wagę: założono w nich perspektywę zmniejszenia obecności wojsk i redukcji broni ofensywnej w regionie i utworzenie wzdłuż granicy strefy zaufania o szerokości 200 km. Ponadto porozumiano się w kilku innych kluczowych kwestiach: rosyjskiej pomocy przy budowie dwóch elektrowni jądrowych w Chinach (rosyjscy naukowcy wyjechali do Chin w kwietniu 1993 r.), odbudowy chińskiego kompleksu przemysłowego z lat 50. oraz chińskich kredytów na dostarczenie 10 milionów ton kukurydzy do Rosji w okresie dwóch lat[227].

Wizyta Jelcyna zakończyła się sukcesem. On sam nazwał ją „wprowadzeniem w nową erę stosunków rosyjsko-chińskich" i – jak złośliwie skomentował to Bobo Lo – „chociaż raz hiperbola była właściwa"[228]. Wizyta jest uznawana za powrót do wielowektorowej polityki zagranicznej Rosji po okresie „prozachodniego zwrotu". Chińczycy przekonali się, że „antykomunizm Jelcyna nie jest antychiński"[229]. Ta konkluzja miała wielkie znaczenie dla dalszych relacji. Jak podsumowuje dyrektor Rosyjskiego Instytutu Dalekiego Wschodu Michaił Titarienko, po tej wizycie „Rosja i Chiny zrozumiały, że żadne sobie nie zagraża, a za to może się wzajemnie wspierać"[230].

W następstwie wizyty, jak podsumował były przewodniczący ChRL Yang Shangkun, „stosunki rosyjsko-chińskie weszły w nową fazę"[231]. Kontakty rosyjsko-chińskie bardzo się ożywiły, szczególnie w sferze gospodarczej, w której Chiny już w 1992 r. zajęły miejsce drugiego partnera handlowego Rosji (tu szczególną rolę odgrywał handel bronią). Rosja i Chiny zintensyfikowały dialog polityczny na najwyższych szczeblach, obejmujących przywódców, premierów, szefów najważniejszych resortów (szczególnie spraw zagranicznych i obrony), kontakty międzyparlamentarne i spotkania na szczeblu regionów; do tego dochodziły bezprecedensowe kontakty ludności, liczone w skali milionowej (ograniczone wszak w styczniu 1994 r. wprowadzeniem przez Rosję wiz)[232]. Dobrze rozwijającym

---

socjalno-pracowniczej; Porozumienie międzyrządowe o współpracy w budowie na terenie ChRL fabryki ds. wzbogacania uranu w celu uzyskania energii atomowej; Memorandum międzyrządowe o zasadach współpracy wojskowo-technicznej. *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999…*, c. 155-197.

[227] *Ibidem*; Т. А. Шаклеина, *Внешняя политика и безопасность современной России. 1991-2002. Хрестоматия в четырех томах*, т. 3, Москва 2002, с. 491; B. Rychłowski, *op. cit.*, s. 24.

[228] B. Lo, *op. cit.*, p. 29.

[229] Li Jingjie, *op. cit.*, p. 75.

[230] М. Л. Титаренко, *Россия и Восточная Азия: Вопросы международных и межцивилизационных отношении*, Москва 1994, с. 124.

[231] Li Jingjie, *op. cit.*, p. 79.

[232] Wprowadzenie wiz z formalnego punktu widzenia odbyło się na podstawie międzyrządowego porozumienia FR–ChRL z 29 grudnia 1993 r. o przejazdach wizowych obywateli ChRL i FR, które weszło w życie 29 stycznia 1994 r. *Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Китайской Народной Республики о визовых поездках граждан России и КНР*, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999…*,

się relacjom nie przeszkodziły takie wydarzenia, jak seria incydentów na Morzu Wschodniochińskim wiosną 1993 r., podczas których chińskie okręty zatrzymały szereg statków rosyjskich pod zarzutem przemytu, czy polityczna zawierucha w samej Rosji jesienią 1993 r. Podczas konfliktu Jelcyna z parlamentem Chińczycy zachowali neutralność (i to – w przeciwieństwie do „puczu Janajewa" – nie tylko formalną), oświadczając, iż „bez względu na to, co się stanie, Chiny chcą rozwijać dobrosąsiedzkie relacje"; po spacyfikowaniu parlamentu chińskie oświadczenie głosiło „zaniepokojenie" i „nadzieję na odpowiednie rozwiązanie konfliktu"[233]. Jednocześnie notowania Jelcyna w Pekinie wzrosły: kierownictwo chińskie nabrało „wyraźnego szacunku do jego umiejętności przetrwania"[234].

Rozwijały się kontakty polityczne – w latach 1993-1994 Rosja wysłała do Chin liczne delegacje: ponad dwudziestu pięciu wiceministrów w 1993 r. i ponad trzydziestu sześciu w 1994[235]. Z najważniejszych wizyt w 1993 roku należy odnotować, iż: ze strony rosyjskiej wizyty w Chinach odbyli m.in.: wiceprzewodniczący Rady Najwyżej RF Woronin, wicepremier Szochin, minister obrony Graczow, minister spraw zagranicznych Kozyriew, szef sztabu generalnego Kolesnikow, przewodniczący Dumy Rybkin (z drugiej strony Rosję odwiedził wiceszef Centralnej Komisji Wojskowej Liu Huaqing)[236]. Z kolei rok 1994 w relacjach rosyjsko-chińskich rozpoczął się wizytą Kozyriewa w styczniu 1994 roku w Pekinie – podczas wizyty strony 27 stycznia podpisały Protokół o konsultacjach między ministerstwami spraw zagranicznych FR i ChRL z 27 stycznia 1994 r., w którym strony obiecały wzajemnie się konsultować[237]. Głównym wydarzeniem wizyty Kozyriewa był jego

---

c. 203. Inicjatorem rzecz jasna była Rosja, która uczyniła to na skutek antychińskiej kampanii na rosyjskim Dalekim Wschodzie.

[233] E. Wishnick, *op. cit.*, p. 125.

[234] J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 27.

[235] Li Jingjie, *op. cit.*, p. 79. W 1993 r. wśród oficjalnie wymienianych podpisanych dokumentów znajdują się: Porozumienie w obszarze turystyki (podpisane w Pekinie 3 XI 1993), Porozumienie o bezwizowych wjazdach za okazaniem paszportów dyplomatycznych i służbowych (podpisane w Moskwie 29 XII 1993) oraz Porozumienie o wizowych wjazdach obywateli FR i CHRL (podpisane w Moskwie 29 XII 1993). Ostatnie dwa miały związek z wprowadzeniem wiz dla Chińczyków przez FR. *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999*..., c. 198-203.

[236] *Overview of Sino-Russian Bilateral Ties*, People's Daily. Com, 2000, 18 VII, [on-line:] http://english.peopledaily.com.cn/200007/18/sino-russia.html – 18 V 2014. *Хроника событий*..., c. 572. Według Galenowicza w trakcie listopadowej wizyty ministra obrony FR Pawła Graczowa podpisano Porozumienie o współpracy wojskowo-technicznej; dokument ten nie figuruje jednak w żadnym oficjalnym wykazie dokumentów (co, oczywiście, nie oznacza, że nie istnieje).

[237] *Протокол о консультациях между Министерством иностранных дел Российской Федерации и Министерством иностранных дел Китайской Народной Республики от 27 января 1994 года*, „Дипломатический вестник. Официальные материалы" 1994, XII. Podczas wizyty Kozyrierwa podpisano również Porozumienie o przejściach granicznych FR i ChRL. Tego samego dnia (27 I 1994) w Ułan Bator podpisano trójstronne rosyjsko-mongolsko-chińskie Porozumienie o ustaleniu punktów styczności granic trzech państw

występ 27 stycznia w Chińskim Stowarzyszeniu Ludowej Dyplomacji, podczas którego ogłosił on „ponowne odkrycie Chin dla Rosji". Występując, stwierdził on, że „realizacja interesów Rosji nie poprzez konfrontację, a współpracę ze światem zewnętrznym pozwoliła Rosji na nowo odkryć dla siebie cały rząd krajów azjatyckich. To odnosi się do Chin – naszego wielkiego wschodniego sąsiada (….) Rosja i Chiny – dwa wielkie kontynenty cywilizacji, mocno wstąpiły na drogę dobrosąsiedztwa i współpracy"[238]. Chociaż spora część tego przemówienia dopiero antycypowała późniejsze zaangażowanie Rosji w Azji, był to pierwszy krok na drodze powrotu zainteresowania Rosji regionem Azji i Pacyfiku. To właśnie unormowania relacji z Chinami „nadały polityce Rosji wiarygodność w oczach jej azjatyckich bliższych i dalszych sąsiadów", co pomogło uporządkować relacje Rosji z wszystkimi krajami Azji z wyjątkiem Japonii[239]. Najważniejszym następstwem wizyty Kozyriewa było przekazanie osobistego listu Jelcyna do Jiang Zemina, w którym rosyjski prezydent zaproponował utworzenie między Rosją a Chinami „stosunków konstruktywnego partnerstwa" ukierunkowanych na XXI w.[240] Propozycja Jelcyna była dosyć nietypowa w tym sensie, że zazwyczaj w relacjach rosyjsko-chińskich inicjatywa kolejnych przedsięwzięć wychodziła od Chińczyków. Tym razem jednak autorstwo bez wątpienia należy przyznać Jelcynowi.

Propozycja została przyjęta, zaś sposób jej przedstawienia dobrze ilustruje ważny trend w początkowych relacjach rosyjsko-chińskich, jakim było odgórne „sterowanie" procesem rozwoju stosunków Rosja–Chiny. Jak podsumowuje Bogumił Rychłowski:

> trudności, przeszkody czy wręcz sprzeczności, pojawiające się w stosunkach między Rosją a Chinami, władze obu państw starały się przezwyciężyć drogą żmudnych zabiegów politycznych i praktycznych przedsięwzięć realizowanych pod bezpośrednią kontrolą przywódców. To właśnie przywódcy inicjowali rozmaite poczynania, którymi ostrożnie, ale zarazem konsekwentnie starali się poszerzać bazę wzajemnego porozumienia i podwyższać rangę wzajemnych stosunków[241].

Dobrym przykładem na potwierdzenie tej tezy jest wizyta rosyjskiego premiera Wiktora Czernomyrdina 24-29 maja w Pekinie[242]. Czernomyrdin przybywał do Pekinu w momencie malejącej współpracy regionalnej i silnych resentymentów

---

(ze strony rosyjskiej i chińskiej podpisali je ambasadorzy, ze strony mongolskiej zastępca ministra spraw zagranicznych). *Ibidem*, c. 206-214.

238 А. В. Козырев, *Азиатским путем к системе безопасности в Азии*, „Сегодня" 1994, 4 II, c. 4.

239 J. Abkowicz, *Rosja–Chiny. Partnerstwo w 21. Stuleciu?*, „Dziś" 2001, nr 1, s. 43.

240 Ю. М. Галенович, *op. cit.*, c. 68.

241 B. Rychłowski, *op. cit.*, s. 26.

242 Wcześniej, w dniach 14-18 maja 1994 r., Chiny odwiedził przewodniczący Dumy, Rybkin. *Chronology. Major events in Sino-Russian relations since 1992*, Xinhuanet.com, [on-line:] http://news.xinhuanet.com/english/2004-05/22/content_1484467.htm – 4 IV 2014.

antychińskich na rosyjskim Dalekim Wschodzie, gdy na skutek wprowadzenia wiz i innych obostrzeń dla Chińczyków na początku 1994 r. obroty handlowe między Rosją a Chinami spadły o 50% w pierwszych miesiącach 1994 r., zaś Chiny spadły z drugiego na piąte miejsce wśród partnerów handlowych Rosji[243]. Jednakże z drugiej strony sama osoba nowego premiera była dla Pekinu „znacznie bardziej sympatyczna" niż jego poprzednika – Jegora Gajdara. Uznawano, że Czernomyrdin ma znacznie więcej zrozumienia dla chińskiej wrażliwości[244]. I chyba rzeczywiście tak było: Czernomyrdin zdołał w dużej mierze uspokoić stronę chińską, niemniej jednak pierwszą połowę roku 1994 uznaje się za wyłom w nieustannym rozwoju relacji rosyjsko-chińskich. Rozmowy dotyczyły rozwoju współpracy w zarządzaniu makroekonomicznym, podnoszenia jakości dóbr, rozszerzania pól współpracy gospodarczej i budowy bazy prawno-instytucjonalnej współpracy. Wizyta zakończyła się podpisaniem szeregu porozumień[245].

Z kolei w dniach 27-29 czerwca 1994 roku do Rosji przybył wicepremier i minister spraw zagranicznych ChRL Qian Qichen[246]. Podczas spotkania z Jelcynem, będącego przygotowaniem przyjazdu Jiang Zemina do Moskwy, Qian miał przekazać rosyjskiemu prezydentowi ustną zgodę Jianga na ustanowienie „partnerskich relacji" między Rosją a Chinami. Tym samym rozpoczął się nowy etap w stosunkach politycznych.

---

[243] E. Wishnick, *op. cit.*, p. 126. Tamże: agencja Xinhua wydała nawet specjalnie oświadczenie w tej sprawie, winiąc za ten stan wprowadzenie wiz, na które Rosjanie odpowiedzieli, iż przyczyną spadku jest cofnięcie kredytów chińskich.

[244] J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 27.

[245] Były to: Porozumienie międzyrządowe o porządku granicy; Porozumienie międzyrządowe o unikaniu podwójnego opodatkowania; Porozumienie międzyrządowe o współpracy ekonomicznej i naukowo-technicznej w obszarze kompleksu agroprzemysłowego; Porozumienie międzyrządowe o współpracy w dziedzinie przemysłu stoczniowego; Porozumienie międzyrządowe o współpracy w obszarze ochrony środowiska naturalnego; Porozumienie międzyrządowe o współpracy w obszarze ochrony, regulowania i użytkowania żywych wodnych surowców w pogranicznych rzekach Amur i Ussuri. *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999*..., c. 215-261.

[246] *Chronology. Major events...* Wcześniej, 21 czerwca 1994 r., w trakcie wizyty ministra komunikacji FR W. B. Bułgaka podpisano Porozumienie o współpracy w dziedzinie komunikacji; z kolei 12 lipca 1994 r. podczas wizyty ministra obrony ChRL w Moskwie Chi Haotiana podpisano Porozumienie o przeciwdziałaniu niebezpiecznej działalności wojskowej. *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999*..., c. 261-273. Z kolei w dniach 28-29 czerwca 1994 r. odbyła się wizyta wicepremiera Szochina w Pekinie, z którym spotkał się m.in. Jiang Zemin. *Chronology. Major events...*

b) Od konstruktywnego do strategicznego partnerstwa 1994-1996

Rok 1994 i powstała wówczas formuła „konstruktywnego partnerstwa" stanowią ważny punkt w najnowszych relacjach między tymi krajami. Li Jingjie podkreśla, że wtedy powstał „fundament długofalowego i stabilnego rozwoju stosunków rosyjsko-chińskich", a w tym podokresie relacji rosyjsko-chińskich najważniejsze były trzy cechy: instytucjonalizacja relacji, włączając w to zwiększenie częstotliwości i rangi kontaktów; internacjonalizacja relacji bilateralnych (obie strony po raz pierwszy zaczęły poruszać kwestie globalne) oraz ciągły postęp w rozwiązywaniu narastających problemów[247].

Proklamowanie „konstruktywnego partnerstwa" między Rosją a Chinami było najważniejszym wydarzeniem drugiego rosyjsko-chińskiego spotkania na szczycie, do którego doszło w dniach 2-6 września 1994 r. w Moskwie[248]. Wizyta Jiang Zemina była pierwszą od 1957 r. oficjalną wizytą przewodniczącego ChRL w Moskwie i formalnie pierwszą wizytą głowy ChRL w Federacji Rosyjskiej. Rosjanie zapewnili Jiangowi iście cesarską oprawę, podczas pobytu w Moskwie mieszkał w Pałacu Kremlowskim, a Jelcyn odbył z nim kilka prywatnych spotkań, toczonych w bliskiej, jelcynowskiej atmosferze. Zresztą od tego czasu datuje się „swoista chemia" w relacjach personalnych między przywódcami: otwarty styl Jianga bardzo dobrze współgrał z ekstrawertyczną „rosyjską duszą" Jelcyna, co ułatwiło zbliżenie obu krajów. Przywódcy do tego stopnia polubili wzajemne biesiady, że później kilkukrotnie dochodziło do umyślnego łamania protokołu, m.in. w 1996 r. podczas kolejnego szczytu, w trakcie odbywającego się bankietu Jiang Zemin wstał, poprosił o ciszę i zaśpiewał płynnie po rosyjsku *Oj, wy mgły, moje mgły rozemglone*[249]. Jiang odwiedzał również później (w 1998 r.) chorego Jelcyna w szpitalu.

Nie tyle jednak obopólna sympatia sprawiła, że oba kraje się do siebie zbliżyły, co interesy. Zbliżenie odpowiadało żywotnym interesom obu państw, zainteresowanych stabilnym i bezpiecznym otoczeniem międzynarodowym. Dla Jelcyna polityka wobec Chin była jednym z niewielu obszarów, w których mógł liczyć na pełne poparcie klasy politycznej: za wyjątkiem skrajnych prodemokratycznych i nacjonalistycznych ugrupowań nikt jej (jeszcze) nie kwestionował. Ważniejsze jednak było pogłębiające się rozczarowanie wobec polityki Zachodu. Rozszerzenie NATO na wschód oraz zachodnia infiltracja Azji Środkowej zostały w Moskwie uznane za przejawy wrogiej polityki. W tych okolicznościach „zbliżenie z Chinami stało się nieuniknionym skutkiem wewnętrznej i zewnętrznej słabości państwa

---

[247] Li Jingjie, *op. cit.*, p. 87.

[248] *Chronology. Major events…*

[249] J. Abkowicz, *op. cit.*, s. 43. Jiang znał rosyjski ze studiów w latach 50. w Moskwie; obok niego w najwyższym kierownictwie chińskim wykształciło się swoiste „rosyjskie lobby": w ZSRR studiowali i mówili po rosyjsku, obok Jianga, premier Li Peng i wicepremier, minister spraw zagranicznych Qian Qichen.

oraz zagrożenia jego pozycji w Azji, jak i elementem wzmacniającym własną pozycję w grze politycznej ze światowym hegemonem – USA"[250]. Rosja zaczęła traktować swoją politykę w regionie Azji-Pacyfik jako przeciwwagę dla potencjalnej marginalizacji Moskwy w sprawach europejskich, jak również jako odpowiedź na globalne wpływy Ameryki. Do tego dochodziły względy pragmatyczne: współpraca z ChRL miała zwiększyć rolę Rosji w strukturach regionalnych, takich jak APEC, ASEAN czy ASEM, a dynamicznie rozwijająca się gospodarka chińska stwarzała szansę na rynki zbytu i rozwój Dalekiego Wschodu. Potwierdził to sam Jelcyn, mówiąc, że dla Rosji nie ma alternatywy innej niż prowadzenie aktywnej polityki zarówno na Zachodzie, jak i na Wschodzie[251].

Pod wieloma względami spojrzenie Chin było podobne. Oba te państwa nie są zachodnie i mając „wielkie i niespełnione wielkomocarstwowe ego", próbują blokować ofensywę cywilizacji zachodniej, występując w imię wielobiegunowości i szukając własnych dróg na przeciwstawienie się ideologicznemu naporowi Zachodu[252]. Tym samym w połowie lat 90. można mówić o powrocie, zarzuconej po zimnej wojnie, koncepcji patrzenia poprzez schemat „trójkąta" USA, Chiny, Rosja, a na pewno „trójkątne" myślenie powróciło jako dominanta w relacjach rosyjsko-chińskich.

Jednakże między antyzachodnim podejściem Rosji i Chin istnieje specyficzna różnica. Chiny – chociaż od 1982 r. deklarowały „niezależną politykę"[253] – obawiając się teraz amerykańskiego unilateryzmu, były skłonne do większego zbliżenia z Moskwą, ale tylko do granic, w których nie traciłyby politycznego pola manewru. Chiny w żadnym razie nie zamierzały wstępować w żaden nowy sojusz, a już szczególnie w jakikolwiek sojusz przeciwko USA (co znalazło odzwierciedlenie w tekście deklaracji), chciały jedynie wzmocnić swoją pozycję. Jednocześnie godziły się na rosyjską propozycję „konstruktywnego partnerstwa", gdyż chciały bronić własnych zagrożonych interesów na rosyjskim Dalekim Wschodzie, gdzie dały o sobie znać silne resentymenty antychińskie, połączone z obawami o „migracyjną ekspansję". Stąd też Jiang w Moskwie kładł nacisk na rozwój współpracy gospodarczej, akcentując komplementarność obu gospodarek i – wyrażając nadzieję na przezwyciężenie dalszych problemów – stwierdził, cytując chińskie przysłowie, że „lepsze to niż przestać jeść w obawie o zadławienie się"[254].

---

[250] T. Dmochowski, *Radziecko-chińskie…*, s. 812.

[251] S. Popowski, *Jiang Zemin w Moskwie. Rosyjsko-chińskie ocieplenie*, „Rzeczpospolita" 1994, 5 IX; R. Jakimowicz, *Azja Północno-Wschodnia w polityce zagranicznej Rosji w pierwszych latach XXI wieku*, [w:] *Rosja*, *Chiny*, *Japonia w polityce globalnej. Materiały pokonferencyjne*, Piotrków Trybunalski 2008, s. 169; S. Bieleń, *op. cit.*, s. 305.

[252] G. Rozman, *op. cit.*, p. 154.

[253] Termin „niezależna polityka zagraniczna" został wpisany do preambuły konstytucji ChRL w 1982 r.; *中华人民共和国宪法(1982年)*, 中国人大网 www.npc.gov.cn, [on-line:] http://www.npc.gov.cn/wxzl/gongbao/1982-12/04/content_1478495.htm – 18 V 2014.

[254] Ю. М. Галенович, *op. cit.*, с. 73.

Odzwierciedleniem poglądów obu krajów była podpisana 3 września 1994 r. Wspólna rosyjsko-chińska deklaracja 1994 roku. Jej najważniejszymi założeniami były: określenie stosunków rosyjsko-chińskich mianem „konstruktywnego partnerstwa" niebędącego sojuszem i nieskierowanego przeciwko nikomu; oświadczenie o chęci rozwijania stosunków na podstawie „pięciu zasad pokojowego współistnienia" oraz ułożenia stosunków międzynarodowych na ich podstawie; niedopuszczanie do ekspansji, hegemonizmu, polityki siły i tworzenia bloków; podkreślenie chęci demarkacji granicy; chęć rozwoju kontaktów gospodarczych i wojskowych[255].

Oprócz tego strony podpisały 3 września 1994 r. jeszcze szereg dokumentów[256]. Najważniejszymi z tych dokumentów były jednak dwa: Wspólne oświadczenie Prezydenta FR i Przewodniczącego ChRL o niecelowaniu w siebie strategicznymi rakietami[257] oraz Porozumienie FR i ChRL o zachodnim odcinku granicy rosyjsko-chińskiej[258] (54 km), zamykające wieloletni okres prawnych uregulowań między Rosją a Chinami[259].

W roku 1995, pomimo rosnących kontrowersji dotyczących handlu pogranicznego i opozycji ze strony dalekowschodnich regionów FR wobec cesji terytorialnej na rzecz ChRL, stosunki na najwyższym szczeblu rozwijały się bez przeszkód. W roku 1995 intensywność kontaktów była dość duża[260]. Pierwszą z ważnych wizyt był lutowo-marcowy (28 luty – 2 marca) przyjazd ministra spraw zagranicznych RF Andrieja Kozyriewa do Pekinu: minister chwalił stan politycznych stosunków rosyjsko-chińskich, ale narzekał na spowolniony wzrost wymiany handlowej, pozostający wyraźnie w tyle za relacjami

---

[255] *Совместная Российско-китайская декларация 1994 года*, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999*..., c. 271-273.

[256] *Договорная база российско-китайских отношений, основные документы (1992-1999 годы)*, „Эксперт" 2000, 17 VI, № 27 (240), [on-line:] http://expert.ru/expert/2000/27/27ex-chindog_23146/ – 16 IV 2014. Podpisano m.in. Porozumienia o pływaniu staktów po Amurze i Ussuri wokół Chabarowska i Porozumienie o wzajemnej pomocy w kwestiach celnych. *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999*..., c. 278-287.

[257] *Совместное заявление Президента Российской Федерации и Председателя Китайской Народной Республики о взаимном ненацеливании стратегических ядерных ракет под их соответствующим командованием*, [w:] *ibidem*, c. 274.

[258] *Соглашение между РФ и КНР о российско-китайской границе в ее западной части 1994 года*, [w:] *ibidem*, c. 275-277. Rok 1994 zakończył się podpisaniem Porozumienia o wzajemnym przekazaniu certyfikatów dotyczących towarów importowych i technologii podwójnego użytku. *Ibidem*, c. 288-290.

[259] W 2004 r. podpisano jeszcze uzupełniające porozumienie, a w 2008 r. dodatkowy protokół demarkacyjny.

[260] Chiny odwiedzili m.in.: minister spraw zagranicznych Kozyriew, szef partii „Jabłoko" Jawlinskij, przewodniczący Agrarnej Partii Rosji Łapszyn, minister obrony Graczow, przewodniczący KPFR Ziuganow. Z chińskiej strony przybyli do Rosji m.in.: przewodniczący ChRL Jiang Zemin, premier Li Peng, minister spraw zagranicznych Qian Qichen, wiceprzewodniczący Rady Wojennej KC KPCh Liu Huanjin i inni. Ю. М. Галенович, *op. cit.*, c. 79.

politycznymi[261]. Podkreślenia jedności towarzyszyły pierwszej w 1996 r. wizycie na wysokim szczeblu, jaką odbył do Moskwy przewodniczący Stałego Komitetu Ogólnochińskiego Zgromadzenia Przedstawicieli Ludowych Qiao Shi (31 marca – 5 kwietnia)[262]. Wizyta ta również miała na celu głównie przygotowanie dokumentów do podpisania przez przywódców podczas planowej wizyty Jelcyna w Chinach jesienią (m.in. Porozumienia o umacnianiu bezpieczeństwa i budowie militarnych środków zaufania w regionach granicznych między Rosją, Chinami, Kazachstanem, Kirgistanem i Tadżykistanem; do wizty doszło jednak dopiero w kwietniu 1996 r.). Podczas swojej wizyty Shi spotkał się m.in. z Jelcynem na Kremlu, który stwierdził, że „polityka wobec Chin to jeden z priorytetów Rosji", a on sam „aktywnie przygotowuje się do wyjazdu do Chin"[263]. Znakiem dobrej atmosfery w tych relacjach była ponowna wizyta Jiang Zemina w Moskwie – tym razem na obchodach 50. rocznicy zakończenia II wojny światowej 9 maja 1995 r.[264]. W trakcie uroczystości nie odbywały się spotkania dwustronne na najwyższym poziomie, ale dla Jiang Zemina Jelcyn zrobił wyjątek, zaś ich spotkanie 8 maja „przebiegło w ciepłej, przyjacielskiej atmosferze"[265].

Znacznie mniej ciepła była za to atmosfera wizyty ministra obrony RF Pawła Graczowa w połowie maja 1995 r. w Pekinie[266]. Cieniem położyło się na niej dokonanie przez Chińczyków próby jądrowej. I chociaż strona chińska zapewniała o wstrzymaniu dalszych testów, to rosyjskie MSZ wyraziło „żal" i oświadczyło, że „test nie sprzyjał korzystnej atmosferze rozmów"; same rozmowy Graczowa z chińską generalicją o wycofaniu wojsk na odległość 100 km od wspólnej granicy również nie należały do najłatwiejszych – Chińczycy chcieli pełnego wycofania całej broni, na co Graczow odpowiadał, że z powodów terenowych i klimatycznych będzie to trudne do wykonania[267].

Znacznie lepiej zakończyła się robocza wizyta premiera ChRL Li Penga w Moskwie w dniach 25-28 czerwca 1995 r., podczas której spotkał się m.in. z premierem Czernomyrdinem i prezydentem Jelcynem[268]. Spotkanie odbywało się w napiętej sytuacji związanej z wizytą prezydenta Tajwanu Lee Tenghui w USA[269]. Wtedy to

---

261 *Просто соседи. Пока без претензий на союз. Визит Андрея Козырева в Китай*, Коммерсант.Ru, 1995, 2 III, [on-line:] http://www.kommersant.ru/doc/103300 – 18 V 2014.

262 *Chronology. Major events…*

263 Ю. М. Галенович, *op. cit.*, c. 118.

264 *Overview of Sino-Russian Relations*, People's Daily.Com, [on-line:] http://english.peopledaily.com.cn/200007/18/sino-russia.html – 18 V 2014.

265 Ю. М. Галенович, *op. cit.*, c. 81.

266 *Grachev on China Visit*, „The Moscow Times" 1995, 16 V, [on-line:] http://www.themoscowtimes.com/news/article/grachev-on-china-visit/339386.html – 18 V 2014.

267 E. Wishnick, *op. cit.*, p. 128.

268 *Chronology. Major events…*

269 *Taiwan Leader On Historic U.S. Trip*, „The Seattle Times" 1995, 7 VI, [on-line:] http://community.seattletimes.nwsource.com/archive/?date=19950607&slug=2124994 –18 V 2014.

nie po raz ostatni dał o sobie znać ważny czynnik w relacjach rosyjsko-chińskich (szczególnie istotny dla Chińczyków), a mianowicie wzajemne wspieranie się w ważnych kwestiach wewnętrznych (lub uznawanych za wewnętrzne), poddawanych międzynarodowej krytyce (Tajwan, Tybet i Xinjiang w Chinach, Czeczenia w Rosji). To właśnie z tych powodów w swoich kolejnych „wspólnych oświadczeniach" Rosja i Chiny akcentowały takie wartości, jak „państwowa suwerenność i integralność" czy „nieingerowanie w sprawy wewnętrzne innych krajów". Później dało to wyraz w przyjęciu przez oba kraje podobnej wizji stosunków międzynarodowych, charakteryzującej się promowaniem „wielobiegunowości", krytykowaniem amerykańskiego „hegemonizmu", potępianiem zachodnich „podwójnych standardów" i „mieszania się w wewnętrzne sprawy"[270].

W efekcie Rosja poparła stanowisko ChRL w sprawie Tajwanu, a w zamian Li Peng nie wspomniał ani słowem o działaniach w Czeczenii, uznając to za wewnętrzną sprawę Rosji[271]. Czeczenia zresztą była pewną klamrą w stosunkach rosyjsko-chińskich: „zakończyła rosyjską tendencję do moralizowania Chińczyków na temat praw człowieka"[272]. Li Peng miał podczas rozmów powiedzieć, że „nie wolno dopuścić, aby obcokrajowcy się u nas rządzili", i podsumował obecne stosunki rosyjsko-chińskie starym chińskim przysłowiem: „Daleki krewny nie jest równy bliskiemu sąsiadowi"[273]. Dla Chin Rosja stała się krajem, który przeszedł „test Tiananmen": nie ryzykował interesów w imię krytykowania wewnętrznych spraw chińskiego reżimu[274].

Czernomyrdin i Li Peng podkreślili, że wzajemne wsparcie jest ważnym czynnikiem stabilności w regionie Azji-Pacyfiku i na całym świecie. Omawiano kwestie rozwoju handlu i inwestycji, współpracy technicznej m.in. w projektach na dużą skalę z udziałem wielkiego przemysłu oraz długofalowej współpracy w kwestiach pogranicznych. Podczas wizyty podpisano pakiet dokumentów, dotyczących głównie współpracy gospodarczej[275]. Owocność wizyty akcentowano podczas uroczystego bankietu 26 czerwca, na którym obie strony podkreślały swoje do-

---

[270] B. Lo, *op. cit.*, p. 30.

[271] Można dodać, że trudno byłoby oczekiwać od Li Penga, głównego zwolennika użycia siły na placu Tiananmen w 1989 r., potępienia działań rosyjskich w Czeczenii…

[272] J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 29.

[273] Ю. М. Галенович, *op. cit.*, c. 92-105.

[274] S. W. Garnett, *Limited*…, p. 11.

[275] Wspólny komunikat; Porozumienie o ochornie lasów od pożarów; Porozumienie w obszarze informatyzacji; Porozumienie o budowie mostu na Amurze (z Błagowieszczeńska do Heihe); Porozumienie o udziale Rosji w budowie elektrowni atomowej w prowincji Laoning; Porozumienie o współpracy regionów przygranicznych; Porozumienie o reżimie w strefie przygranicznej; Porozumienie w dziedzinie budowy maszyn; Umowa o ekstradycji; Umowa o współpracy w dziedzinie informacji; Umowa o wzajemnym uznawaniu stopni naukowych; Konwencja dotycząca ochrony roślin i kwarantanny; Protokół o współpracy w dziedzinie kultury w 1996 r. *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999*…, c. 291-320; B. Rychłowski, *op. cit.*, s. 27.

bre stosunki. Czernomyrdin, wyrażając nadzieję na rozwój relacji w przyszłości, cytował rosyjskie przysłowie: „Idący (każdą) drogę pokona", a Li Peng chińskie: „Im częściej będzie się przybywać do sąsiada, tym krótsza będzie to droga"[276].

Kolejna wizyta na wysokim szczeblu miała miejsce we wrześniu 1995 r., gdy Moskwę odwiedził wicepremier i minister spraw zagranicznych Qian Qichen[277]. Miał to być bezpośredni wstęp do planowanego przyjazdu Jelcyna do Pekinu w listopadzie 1995 r. – w tym celu przygotowano do podpisu szereg dokumentów, m.in. o bezpieczeństwie zbiorowym w Azji Środkowej (wizyta została odłożona z powodu problemów Jelcyna z sercem i jego hospitalizacji w październiku 1995 r.; Jelcyn przybył do Pekinu dopiero w kwietniu roku 1996). Ponownie w centrum uwagi była rosnąca współpraca polityczna. Oba kraje znów podkreśliły jedność w wielu kwestiach międzynarodowych, tym razem kładąc nacisk na wielobiegunowość i promując większą rolę ONZ[278].

Rok 1996 był niezwykle istotny dla Rosji ze względu na wybory prezydenckie i realną obawę Borysa Jelcyna o przegraną w nich. Reelekcja Jelcyna była najważniejszym celem politycznym decydentów kremlowskich – podporządkowana została mu cała polityka wewnętrzna i zagraniczna. Miało to również bardzo istotny wpływ na stosunki z Chinami, jak się okazało – dużo bardziej dalekosiężny niż tylko obejmujący wybory. Wyrażało się to przede wszystkim w dwóch aspektach. Pierwszym było zastąpienie Andrieja Kozyriewa Jewgienijem Primakowem, drugim – podpisanie „strategicznego partnerstwa" z Chinami. Jewgienij Primakow, który objął stanowisko ministra spraw zagranicznych 10 stycznia 1996 r.[279], reprezentował całkowicie odmienną wizję polityki zagranicznej Rosji, nazwaną euroazjatycką[280]. Zwolennicy tej koncepcji, wywodzący się często z instytutów badawczych zajmujących się Azją[281], byli grupą dość eklektyczną, łączącą szerokie

---

[276] Ю. М. Галенович, *op. cit.*, c. 94.

[277] *Top-Level Meetings Mark Russia-China Thaw*, „The Moscow Times" 1995, 21 IX, [on-line:] http://www.themoscowtimes.com/news/article/top-level-meetings-mark-russia-china--thaw/334380.html – 16 IV 2014.

[278] E. Wishnick, *op. cit.*, p. 128. Dnia 6 grudnia w siedzibie ONZ w Nowym Jorku podpisano jeszcze trzy ważne dokumenty dotyczące kontekstu regionalnego – rozwoju basenu rzeki Tumen: jeden bilateralny rosyjsko-chiński o powstaniu komitetu koordynującego rozwój strefy ekonomicznej basenu rzeki Tumen, jeden trójstronny rosyjsko-chińsko-północnokoreański o powstaniu komisji konsultacyjnej ws. rozwoju strefy ekonomicznej basenu rzeki Tumen i jedno pięciostronne rosyjsko-chińsko-mongolsko-południowokoreańsko-północnokoreańskie Memorandum o podstawowych zasadach ochrony środowiska w rejonie strefy ekonomicznej basenu rzeki Tumen. *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999*…, c. 321-332.

[279] *Указ Президента РФ от 09.01.1996 N 23 «О Примакове Е.М.»*, Сборник законов.Ru, 1996, 9 I, [on-line:] http://sbornik-zakonov.ru/218768.html – 18 V 2014.

[280] Co stanowi wyraźne nawiązanie do eurazjatyzmu, jednego z ważniejszych nurtów filozofii rosyjskiej.

[281] Jak sam Primakow, który w latach 70. był korespondentem „Prawdy", dyplomatą i szpiegiem w krajach arabskich, a następnie dyrektorem Instytutu Orientalistyki Akademii Nauk ZSRR.

spektrum ugrupowań (często nacjonalistycznych) rozczarowanych prozachodnim kursem. Euroazjatyści już od lutego 1992 r. (m.in. Siergiej Stankiewicz) podkreślali konieczność odejścia od jednostronnej, prozachodniej polityki „atlantyckiej". Krytykowali zwrot dyplomacji rosyjskiej w kierunku zachodnim i zaniedbywanie przy tym innych opcji – przede wszystkim wschodniej i południowej. Opowiadali się za konsolidacją polityczną i gospodarczą na terenie „bliskiej zagranicy" i reintegracją WNP. Stosunki z Chinami były dla nich kluczem do przywrócenia równowagi w polityce rosyjskiej, co dawałoby większą niezależność w stosunkach z Zachodem. Euroazjatyści stopniowo zyskiwali coraz większy wpływ na Jelcyna i politykę zagraniczną, a nominacja Primakowa była tego najlepszym dowodem. Główną rolę w tej decyzji odegrała jednak motywacja wyborcza Jelcyna – tym ruchem chciał pozyskać on sobie głosy konserwatywno-nacjonalistycznej części społeczeństwa. Było to bardzo udane posunięcie, chociaż bowiem zgodnie z konstytucją prezydent FR wyznacza główne linie polityki zagranicznej, to Kozyriew, a nie Jelcyn, był uznawany za bezpośrednio odpowiedzialnego za upadek prestiżu Rosji na arenie światowej[282].

Jewgienij Primakow przedstawił swoją koncepcję, nazwaną później „pragmatyczną" lub „realistyczną", na 51 Sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ 19 sierpnia 1996 r.[283] Od tej pory uznaje się ją za przełom, cezurę w rosyjskiej polityce zagranicznej, choć jej elementy, jak chociażby równoważenie wpływu Zachodu stosunkami z Chinami, były widoczne wcześniej. Primakow uznawał, że bezpieczeństwo Rosji jest pochodną jej wpływów: założył, że nawet osłabiona Rosja może balansować wpływy USA przy pomocy ONZ – i tym samym wymusić na Zachodzie uznanie za „równorzędną" potęgę, mającą szczególne wpływy na terenie „bliskiej zagranicy". Politykę tę postrzegano na Zachodzie jako odmianę gaullizmu, jednakże – jak udowadnia Giennadij Czufrin – Primakow nawiązywał do XIX-wiecznego księcia Aleksandra Gorczakowa, kanclerza, który stał na czele polityki zagranicznej Imperium Rosyjskiego przez dwadzieścia sześć lat i odbudował pozycję Rosji po klęsce w wojnie krymskiej; zdanie to wydaje się o tyle trafne, że sam Primakow wskazywał Gorczakowa jako swojego patrona ideowego, w szczególności zaś jego formułę: „nie ma stałych wrogów, są za to stałe narodowe interesy"[284]. Tych interesów Primakow chciał bronić poprzez balansowanie wpływów najważniejszych aktorów. Stąd też koncepcja „multipolarnego ładu światowego" stanowiła podstawę ideologiczną dyplomacji rosyjskiej w czasie

---

[282] Е. Бажанов, *Эволюция внешней политики 1991-1999*, Москва 1999, с. 16; S. Bieleń, *op. cit.*, s. 72-76; A. Bryc, *op. cit.*, s. 11.

[283] *Выступление министра иностранных дел РФ Е.М. Примакова на 51-й сессии Генеральной Ассамблей ООН*, [w:] *Внешняя политика России 1996*, Москва 2001, с. 449.

[284] G. Chufrin, *Asia as a factor in Russia's international posture*, [w:] *Russia and Asia…*, p. 493. Swoją drogą warto dodać, że zdanie o stałych interesach narodowych Gorczakow wyraźnie przejął od swego kolegi i rywala – brytyjskiego premiera i męża stanu lorda Palmerstona.

sprawowania funkcji przez Primakowa[285]. On sam „czuł się jak ryba w wodzie w kalkulacjach geopolitycznych" i, podobnie jak jego chińscy koledzy, twardo opowiadał się za utworzeniem świata wielobiegunowego[286]. W tym Chiny były kluczem, czego Primakow wcale nie ukrywał i z czym był kojarzony. Gdy później, już jako premier, był rozpatrywany jako jeden z kandydatów na następcę Jelcyna, liberalny tygodnik „Moskowskije nowosti" na swojej okładce, zatytułowanej „Jewgienij Maksymowicz Deng Xiaoping", zrobił fotomontaż, dosztukowując głowę Primakowa do chińskiego „mundurka Mao" i pytając: „czy Primakow zdoła uczynić z Rosji to, co Deng zrobił z Chinami?"[287].

Nominacja Primakowa była więc „zwiastunem nowej rosyjsko-chińskiej ententy", a on sam – nazywany przez Michaela Levina „rosyjskim Kissingerem" – był architektem nie tylko zbliżenia z Chinami i Indiami, ale i – jak twierdzi Levin – protoplastą całej wschodniej polityki Rosji już za Władimira Putina[288]. Jednakże należy pamiętać, że wpływ Primakowa na politykę zagraniczną nie był wyłączny. W drugiej kadencji rządów Jelcyna skład jego ekipy odzwierciedlał „dwutorowość" polityki rosyjskiej: „pragmatycy" skupieni wokół Primakowa optowali za bardziej zbalansowaną polityką zagraniczną, z kolei ekonomiści (głównie Anatolij Czubajs, Boris Niemcow i Siergiej Kirijenko) nadal orientowali się na Zachód, szukając wśród międzynarodowych instytucji wsparcia dla kraju[289]. Tym samym wpływ Primakowa, wyraźny i odczuwalny, nie był jednak całkowity. Miał za to świetne notowania w Pekinie: „te same cechy Primakowa, które wzbudzały podejrzenie i brak zaufania na Zachodzie, zostały bardzo dobrze powitane przez Pekin. Chińscy przywódcy patrzyli na karierę Primakowa w wywiadzie jako przykład jego kompetencji i biegłości: z chińskiego punktu widzenia Primakow był pełnym profesjonalistą – Chińczycy powitali go z radością jak pokrewną duszę"[290]. To pod Primakowa i Qian Qichena (weterana „rosyjskiej polityki" Chin) okiem miała począć się koncepcja „strategicznego partnerstwa".

---

[285] 10 stycznia 1996 – 11 września 1998; Primakow był następnie premierem od 11 września 1998 do 12 maja 1999 r.

[286] J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 149.

[287] В. Г. Лошак, *Евгений Максимович Дэн Сяопин*, „Московское новости" 1999, 3-9 VIII, c. 1-4.

[288] M. L. Levin, *The Next Great Clash. China and Russia vs. The United States*, Westport– London 2008, p. 130. Ten badacz sugeruje również, że Primakow był jednym z czekistów, którzy przejęli władzę po 2000 r., albo przynajmniej sympatyzował z nimi.

[289] G. Rozman, *op. cit.*, p. 158.

[290] J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 30, 149.

c) „Strategiczne partnerstwo" Moskwy i Pekinu

Właśnie proklamowanie owego „strategicznego partnerstwa" było drugim kluczowym wydarzeniem politycznym roku 1996, a może nawet całej pierwszej dekady stosunków rosyjsko-chińskich. Doszło do tego podczas trzeciego rosyjsko-chińskiego spotkania na szczycie – wizyty Borysa Jelcyna w Pekinie (24--26 kwietnia 1996 r.)[291]. Istotnym czynnikiem w tym spotkaniu była kampania wyborcza w Rosji: spotkanie odbyło się na kilka tygodni przed I turą wyborów prezydenckich. Chociaż chińscy przywódcy formalnie zachowali neutralność, tak naprawdę byli zaniepokojeni możliwymi wynikami i po cichu liczyli na to, że Jelcyn wygra, mimo tego, że jego konkurentem był komunista Giennadij Ziuganow. Ziuganow, podobnie jak Władimir Żyrinowski, budził u Chińczyków obawy o wzrost nacjonalizmu, szczególnie na terenie rosyjskiego Dalekiego Wschodu, co mogłoby popsuć relacje rosyjsko-chińskie; dlatego też sympatyzowali oni z gwarantującym stabilność Jelcynem. Jelcyn wykorzystał swój pobyt w Chinach, a konkretnie wyjazd do Szanghaju, by podkreślić sukcesy wiążące się z polityką pragmatyzmu, będące przeciwieństwem modelu komunistycznego, lansowanego przez jego oponenta, Ziuganowa. Sama wizyta i jej efekty znacząco polepszyły kampanię Jelcyna[292].

Drugim najważniejszym czynnikiem mającym wpływ na to spotkanie było tradycyjne już wspieranie się przeciwko Zachodowi i wykorzystywanie własnej współpracy jako elementu nacisku w rozgrywkach z zachodnimi rządami. W połowie lat 90. stał się on dla Chin i Rosji „immanentnym czynnikiem powodującym zbliżenie i dalsze pogłębienie współpracy"[293]. Ten „miękki antyzachodni sojusz" był napędzany upokorzeniem i wyrażał się w ostrym nacjonalizmie: w Rosji, byłym mocarstwie, stymulowanym przez chęci odzyskania straconego statusu; w Chinach, wschodzącym mocarstwie, opierającym się próbom powstrzymywania jego wschodzącego, globalnego znaczenia[294].

Spotkanie Jelcyna z Jiangiem odbyło się wkrótce po podpisaniu przez Stany Zjednoczone i Japonię deklaracji o wspólnym bezpieczeństwie w 1996 r.[295]. Jednocześnie trwał kryzys w Cieśninie Tajwańskiej – w marcu 1996 r. Stany

---

[291] *Overview of Sino-Russian Relations...* Dla porządku należy wymienić jeszcze wizytę przewodniczącego OZPL Qiao Shi w Moskwie (31 marca – 5 kwietnia 1996), w trakcie której spotkał się m.in. z Jelcynem. *Ibidem*.

[292] E. Wishnick, *op. cit.*, p. 129-130. Sympatia wobec Jelcyna, nawiasem mówiąc, pokazuje pragmatyzm Chińczyków, wszak z ideologicznych pozycji powinni poprzeć Ziuganowa… Późniejsze zwycięstwo Jelcyna zostało przyjęte w Pekinie z dużą ulgą.

[293] Ю. М. Галенович, *op. cit.*, с. 114.

[294] M. L. Levin, *op. cit.*, p. 99.

[295] *Japan-U.S. Joint Declaration On Security – Alliance For The 21st Century*, Ministry of Foreign Affairs of Japan, [on-line:] http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/security.html – 16 IV 2014.

Zjednoczone, odpowiadając na chińską demonstrację siły, wzmocniły swoje wojska na Tajwanie, na co Pekin twardo odpowiedział, że Waszyngton powinien przestrzegać zasad zawartych w komunikatach amerykańsko-chińskich z lat 1972, 1978 i 1982[296]. Dlatego też, oprócz tradycyjnego poparcia swoich pozycji (Chińczycy solidaryzowali się z rosyjską pozycją w sprawie rozszerzenia NATO na wschód, a Rosjanie poparli stanowisko Pekinu w sprawie Tajwanu), Pekin i Moskwa chciały wysłać wyraźny sygnał do Waszyngtonu, że należy się z nimi liczyć jako mocarstwami regionalnymi.

Wszystko to sprawiło, iż podczas pobytu Jelcyna manifestacyjnie podkreślano zbliżenie i przyjazne stosunki między obu krajami: służyło temu m.in. powitanie Jelcyna „na misia" przez Jiang Zemina (obce chińskiej tradycji) czy przecieki do prasy o śpiewaniu przez Jianga „mgieł rozemglonych"[297]. Jiang określił szczyt mianem „pełnego sukcesu", a Jelcyn mówił, że „między Rosją a Chinami nie ma żadnych problemów politycznych", i to właśnie on w ostatnich godzinach spotkania doprowadził, mimo wahania Chińczyków, do wprowadzenia do Wspólnej deklaracji FR i ChRL z 1996 r. terminu „strategiczne partnerstwo"[298]. Termin ten, biorący początek od intuicji politycznej Jelcyna i mający ambicje zrobienia wrażenia na świecie, jak mało który wyzwalał i wyzwala bardzo spolaryzowane poglądy. Początkowo nie traktowano gestu Jelcyna jako czegoś poważnego, a tylko jako manewr, by włączyć „czynnik chiński" do dyskutowanego wówczas całkowitego zakazu prób nuklearnych. W pewnym sensie słusznie. Bez wątpienia w momencie podpisywania fraza ta znaczyła w praktyce „niewiele więcej niż zmienne nazwy partnerstwa rosyjsko-amerykańskiego"[299]. Była raczej obietnicą partnerstwa w XXI wieku niż realnym fundamentem współpracy.

Chociaż termin został zaproponowany przez Rosjan, to dobrze współgrał ze zwykłymi chińskimi oświadczeniami. Dla Chin termin ten należało rozumieć jako „dążenie ChRL do uregulowania stosunków między mocarstwami (światowymi i regionalnymi) oraz organizacjami międzynarodowymi (które zdaniem Chin posiadają status mocarstw) w celu umożliwienia jak najlepszego funkcjonowania wielobiegunowego porządku międzynarodowego"[300]. W takim ujęciu „strategiczne partnerstwo" z Rosją antycypowało sposób układania bilateralnych relacji przez Chiny. W praktyce oznacza to, że w chińskiej kulturze politycznej koncepcja „strategicznego partnerstwa" (*zhanlüe huoban guanxi*) przejawia się podpisywaniem porozumień z państwami, które są istotne dla interesów ChRL (a niekoniecznie

---

[296] W. Miasnikow, *Chiński aspekt bezpieczeństwa Rosji*, „Dziś" 1997, nr 6, s. 42-47.
[297] J. Abkowicz, *op. cit.*, s. 43.
[298] L. Buszynski, *Overshadowed by China. The Russia-China Strategic Partnership in the Asia--Pacific Region*, [w:] *The Future of China-Russia…*, p. 266; E.Wishnick, *op. cit.*, p. 130; Ю. М. Галенович, *op. cit.*, с. 119.
[299] А. Д. Воскресенский, *Ветер с Запада или ветер с Востока*, „Свободная мысль" 1996, № 10, с. 89-100.
[300] *Porządek międzynarodowy…*, s. 353.

są mocarstwami). Warto dodać, iż termin „strategiczne partnerstwo" nie jest ścisły, a jego znaczenie w porównaniu z latami 90. ewoluowało. Kluczem do jego zrozumienia wydaje się ważna w tradycji politycznej Chin tendencja, jaką jest wertykalny stosunek między władzą a pozostałymi atrybutami państwa. Gospodarka czy wymiana handlowa z innymi państwami funkcjonują „z góry w dół", a nie jak w społeczeństwach zachodnich – „z dołu do góry". Najpierw musi być decyzja polityczna, by potem mogło dojść do porozumień gospodarczych, handlowych czy kulturalnych. Dlatego też nadawanie przez Pekin miana „strategicznego partnerstwa" stosunkom z danym krajem ma być swoistą zachętą, wyrazem woli politycznej rozwijania tychże stosunków na większą skalę. Stąd też najpierw nadaje się nazwę, a dopiero potem do tego dodaje się znaczenie (co jest zgodne z tradycją konfucjańską). Wydaje się, że tak właśnie było z proklamowanym szumnie „strategicznym partnerstwem" Rosji i Chin z 1996 r.

Rosjanie rozumieli ten termin nieco inaczej niż Chińczycy. Borys Jelcyn, komentując tę formułę, stwierdzał, że jest to partnerstwo dwóch państw, rozporządzających solidnym potencjałem przemysłowym, zasobami surowcowymi i potencjałem ludzkim, będzie ono skierowane na kształtowanie policentrycznej wizji struktury świata i przeciwdziałanie próbom ustanowienia zmonopolizowanej kontroli nad globem ze strony jednego mocarstwa – wyraźnie też dało się odczuć, iż „Jelcyn próbował nadać tej formule większą pojemność niż Chińczycy gotowi byli publicznie zaakceptować"[301]. Przyczyny tego zjawiska wiązały się przede wszystkim z kulturą polityczną Rosji: „Rosjanie pod względem psychologiczno-kulturowym i emocjonalnym pozostają bardziej przywiązani do Zachodu niż do Wschodu. Oceniają swoje sukcesy i porażki według zachodnich punktów odniesienia"[302]. Rosyjskie elity od „wieków patrzyły na swoich wschodnich sąsiadów z wyższością i nutką pogardy: miejsce Chin w ich myśleniu było w najlepszym razie drugorzędne"[303]. Stąd wynikało charakterystyczne myślenie, w którym Chiny stawały się ważne nie same w sobie, ale jako nieformalny partner przeciw Stanom Zjednoczonym. To właśnie z tej przyczyny brały się wysiłki Rosji, by nadać stosunkom z Chinami rangę znacznie większą od rzeczywistej – Rosjanie pragnęli zrekompensować sobie kolejne porażki na arenie międzynarodowej. Chiny zaczęły pełnić rolę swoistego „straszaka" w polityce rosyjskiej, karty, którą rozgrywa się własne interesy (ale i kompleksy) z Zachodem.

Chiny pełnią istotną rolę w charakterystycznym dla Rosji „myśleniu życzeniowym". Spora część rosyjskiej klasy politycznej chciałaby widzieć stosunki z Chinami jako bardziej znaczące niż one w rzeczywistości są, przykładem tego mogą być chociażby słowa Władimira Miasnikowa w przededniu wizyty Jelcy-

---

[301] B. Rychłowski, *op. cit.*, s. 29.
[302] *Ibidem*, s. 309.
[303] D. Trenin, *The China Factor. Challenge and Chance for Russia*, [w:] *Rapprochement or Rivalry*..., p. 41.

na o tym, że „stosunki Rosji z Chinami stają się bliższe i ściślejsze niż każdego z nich ze Stanami Zjednoczonymi”[304]. Postawa ta, charakterystyczna dla części rosyjskich elit, ma swoje źródło w typowej dla kultury rosyjskiej skłonności do skrajności. Jak podsumowuje Aleksiej Woskriesienskij: „jeśli przyjaźń, to tak bliska, jak w latach 50.; jeśli wrogość, to tak niebezpieczna, jak konflikt graniczny na Wyspie Damanskiej”[305].

Wreszcie, zbliżenie z Chinami było pochodną charakterystycznego dla Rosji myślenia w kategoriach „gry o sumie zerowej”, a także czynników psychopolitycznych, z których „potrzeba uznania i szacunku”, nadszarpnięta przez upadek ZSRR, pełnić będzie główną rolę[306]. Rosja ze względów historycznych ma bardzo rozwiniętą potrzebę uznania ze strony innych podmiotów. Jest to „zjawisko złożone, znane w socjologii jako pewien splot afiliacji oznaczający, że «uznanie samego siebie, podtrzymywane jest przez uznanie siebie przez innych, których samemu się uznaje»”[307]. Tezę tę potwierdzają zresztą słowa samego Borysa Jelcyna z czerwca 1995 r., który stwierdził, że „szacunek ze strony Zachodu wymaga współpracy z Chinami”[308]. „Strategiczne partnerstwo” miało pełnić bardzo ważną rolę wzmacniającą pozycję Rosji na świecie, szczególnie w świetle wyraźnego rozczarowania polityką Zachodu. Chiny miały być „kartą przetargową” Rosji[309].

Chińczycy wyraźnie i skutecznie hamowali te zapędy. ChRL, głosząc strukturę świata pozbawioną bloków, woli nie przystępować do jakichkolwiek sojuszy czy bloków polityczno-wojskowych. Przywództwo chińskie na czele z Jiang Zeminem wyraźnie stwierdzało, że stosunki z Rosją będą mieć u podstaw zasadę „ani sojusz, ani konfrontacja”[310]. Chińczycy ani w 1996 r., ani później nie przekroczyli bariery wyznaczonej przez to hasło: przykładem słowa Chen Qimao, o tym, że „strategiczne partnerstwo” charakteryzuje się „trzema nie”: nie dla konfrontacji, nie dla sojuszu i nie dla kierunku przeciw komuś[311]. Nie tylko dlatego, że polityka niewstępowania w bloki była jedną z głównych zasad Deng Xiaopinga. Również dlatego, że „Chiny nie mają potrzeby sojuszów, szczególnie ze słabą i nieprzewidywalną Rosją”, i „nigdy nie zgodzą się na przywództwo Moskwy” – Dmitrij

---

[304] В. Мясников, *Второе хождение президента в Китай*, „Сегодня” 1996, 18 IV.
[305] A. D. Voskressenski, *Russia's Evolving Grand Strategy toward China*, [w:] *Rapprochement or Rivalry*…, p. 118.
[306] S. Bieleń, *op. cit.*, s. 31.
[307] *Ibidem*, s. 31.
[308] Е. Бажанов, *Актуалные проблемы международных отношений*, т. 2, Москва 2002, с. 419.
[309] А. Воскресенский, *Китай и Россия*, с. 494; idem, *Russia's Evolving*, p. 124; Y. V. Tsyganov, *op. cit.*, p. 304.
[310] *Chinese Rule Out Alliance*, „The Moscow Times” 1997, 25 IV, [on-line:] http://www.themoscowtimes.com/news/article/chinese-rule-out-alliance/308068.html – 18 V 2014.
[311] Chen Qimao, *Sino-Russian relations after the break-up of the Soviet Union*, [w:] *Russia and Asia*…, p. 297.

Trienin twierdzi, że „strategiczne partnerstwo" odpowiada przede wszystkim podstawowym interesom Pekinu związanym z bezpieczeństwem: dzięki niemu w najdalej dającej się przewidzieć przyszłości nie ma zagrożenia ze strony Rosji: „partnerstwo gwarantuje, że Rosja nie weźmie udziału w żadnym antychińskim sojuszu, a ewentualna izolacja Chin nigdy nie będzie pełna dzięki «rosyjskiemu zaworowi»"[312]. Ponadto „strategiczne partnerstwo" jest najlepszym przykładem pragmatycznego i długofalowego stosunku Pekinu do kontaktów z Moskwą. Jak podsumowuje Bobo Lo:

> Pekin pogodził się z westernizacją Kremla i zaakceptował fakt, że rosyjski establishment będzie zawsze patrzył przede wszystkim na Zachód. Co było dlań znacznie ważniejsze, to fakt, iż „strategiczne partnerstwo" służyło konkretnym celom: popieraniu stanowiska wobec Tajwanu, Tybetu i Xinjiangu; bezpieczeństwu północnych i zachodnich granic; zapewnieniu ciągłego dopływu zaawansowanej techniki wojskowej; i politycznemu wsparciu dla chińskich starań o odgrywanie bardziej aktywnej roli na świecie. By osiągnąć te cele, komunistyczne kierownictwo mogło (i wytrzymało) wiele[313].

„Strategiczne partnerstwo" dla Chińczyków – jak pisze Elisbeth Wishnick – „współgra z najważniejszymi zasadami polityki zagranicznej: pokojowego rozwoju, dyplomacji budowanej na zasadzie *win-win* i skierowanej w stronę wielobiegunowości oraz (później, od 2002 r.) stworzenia harmonijnego świata zbudowanego na zasadach demokratyzacji stosunków międzynarodowych"[314]. To po prostu wygodna, bardzo pojemna formuła, dzięki której można rozwijać współpracę z największym sąsiadem, jakim jest Rosja, a przy okazji wygrywać własne interesy na świecie.

„Strategiczne partnerstwo" Rosji i Chin jest po prostu przykładem tendencji zwyżkowej we wzajemnych relacjach, ilustracją tego, jak Rosja i Chiny daleko w tych relacjach doszły. Dominuje w nich pragmatyzm, pozwalający obu stronom nie czuć się zagrożonymi oraz czerpać korzyści ze stale rozbudowywanej współpracy w wielu dziedzinach. Partnerstwo ma również swój inny aspekt pragmatyczny: dla obu krajów przyjazne relacje ze sobą są elementem „zabezpieczenia tyłów" w ich stosunkach z Zachodem. To nie jest sojusz ani alternatywa dla związków z Zachodem, a raczej coś, co zwiększa pole manewru.

Jednakże przez całą pierwszą dekadę stosunków rosyjsko-chińskich „strategiczne partnerstwo" pojawiało się głównie w retoryce i było w istocie dru-

---

[312] D. Trenin, *op. cit.*, p. 46-53.
[313] B. Lo, *op. cit.*, p. 32.
[314] E. Wishnick, *Why a „Strategic Partnership"? The View from China*, [w:] *The Future...*, p. 56. Patrz też: Miao Huashou, Liu Jian, *Podstawa teoretyczna i jej kierunek realizowany w polityce zagranicznej ChRL*, [w:] *Chińska Republika Ludowa i jej uwarunkowania*, red. J. Marszałek-Kawa, Toruń 2008.

gorzędne. Poniekąd oświadczenia z nim związane „zaczęły przypominać czasy komunistyczne, z ich retoryką podkreślającą wzrost relacji jako historyczny postęp, przechodzenie kolejnych stadiów w ewolucyjnym rozwoju”[315]. Ponadto, jak szybko się okazało, „strategiczne partnerstwo” było ledwie dodatkiem do stosunków obu tych państw z krajami Zachodu, wciąż postrzeganymi jako źródło prawdziwej siły i wpływów na świecie.

Termin „strategiczne partnerstwo” pojawił się we Wspólnej deklaracji podpisanej przez Borysa Jelcyna i Jiang Zemina 25 kwietnia 1996 r. w Pekinie. Oprócz niego istotnymi kwestiami poruszonymi w tej deklaracji były: ustanowienie „gorącej linii” telefonicznej między Moskwą a Pekinem; stwierdzenie o „możliwie krótkim” czasie zakończenia demarkacji granicy; potwierdzenie niecelowania w siebie rakietami z bronią jądrową; powołanie Rosyjsko-Chińskiego Komitetu Przyjaźni, Pokoju i Rozwoju; narzekanie na „brak spokoju na świecie”, „istnienie hegemonizmu, ucisku, polityki siły i nowych przejawów polityki bloków”; nawoływanie do współpracy według zasady „pokojowego współistnienia”; podkreślenie, że „każdy naród ma samodzielne prawo wybierać ustrój społeczny i model rozwoju bez ingerencji ze strony innych państw”; apel o zwiększenie roli ONZ, a szczególnie RB ONZ; podkreślenie, że przy wykorzystywaniu „sił pokojowych” ONZ nie powinny mieć miejsca „podwójne standardy”, a przy wprowadzaniu sankcji należy zachować szczególną ostrożność[316].

Oprócz podpisania „Deklaracji” na szczycie uzgodniono jeszcze dwie ważne kwestie. Pierwszą było uzyskanie przez Jelcyna zgody Pekinu na przystąpienie do „Traktatu o całkowitym zakazie prób z bronią jądrową”, co umożliwiło podpisanie tego traktatu na najbliższym spotkaniu G8[317]. Drugą było podpisanie 26 kwietnia 1996 r. w Szanghaju przez pięć krajów (Chiny, Rosję, Kazachstan, Kirgizję i Tadżykistan) wielostronnego porozumienia o „umacnianiu wzajemnego bezpieczeństwa i budowie militarnych środków zaufania w regionach granicznych”[318]. Podpisano również dokumenty dotyczące m.in. handlu zagranicznego, nośników energii, oswojenia kosmosu i stworzenia linii komunikacyjnych[319]. Podczas szczy-

---

[315] J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 148.

[316] *Совместная декларация Российской Федерации и Китайской Народной Республики*, 1996, 25 IV, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999*..., c. 333-337.

[317] *Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty*, [on-line:] http://www.ctbto.org/fileadmin/content/treaty/treatytext.tt.html – 16 IV 2014.

[318] *Соглашение между Российской Федерацией, Республикой Казахстан, Кыргызской Республикой, Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой об укреплении доверия в военной области в районе границы*, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999*..., c. 365-373. Dokument ten zostanie szerzej omówiony w podrozdziale 5 („Stosunki regionalne 1991-1999”).

[319] Porozumienia: o stworzeniu „gorącej linii”; o ochronie prawa intelektualnej własności; pokojowego wykorzystywania energii atomowej; o współpracy w sferze energetycznej; o walce z narkotykami i środkami psychotropowymi; o rezerwacie jeziora Chanka; o ocenie

tu obaj przywódcy buńczucznie zapowiedzieli zwiększenie wymiany handlowej do 20 miliardów USD w 2000 roku; i mimo wzrostu tej wymiany, cel okazał się niewykonalny, głównie ze względu na brak porozumienia w sprawie budowy ropociągów i gazociągów do Chin[320]. Wizyta Jelcyna zapoczątkowała również proces instytucjonalizacji spotkań na wysokim szczeblu. Od tego czasu, zgodnie z podpisanym na szczycie porozumieniem o regularności wizyt, przywódcy mieli planowo spotykać się dwa razy do roku, raz w Chinach, raz w Rosji, zwiększyła się też częstotliwość kontaktów na szczeblu ministerialnym[321].

Wizyta Jelcyna zakończyła się sukcesem, a podpisanie „strategicznego partnerstwa" jest swoistą symboliczną klamrą w relacjach Rosji z Chinami w latach 90. Chociaż entuzjastyczne głosy o tym, iż podpisanie „strategicznego partnerstwa" znamionowało sobą początek „nowej ery" i podniosło stosunki Rosji i Chin do najwyższego poziomu od lat 50., były trochę przesadzone, to „strategiczne partnerstwo" symbolizowało nowy etap stosunków rosyjsko-chińskich, które uwolnione od brzemienia historii (np. ideologii komunistycznej) mogły nabrać cech typowych stosunków międzynarodowych z dominującym w nich pragmatyzmem i akcentem na kwestie ekonomiczne. Rosja i Chiny stały się „po prostu sąsiadami", a unormowanie stosunków odpowiadało ich żywotnym interesom[322]. Dla Moskwy „strategiczne partnerstwo" z Chinami było jednym z niewielu sukcesów dyplomacji podpierającym pozycję Rosji w Azji i uderzającym przypomnieniem rosyjskiego potencjału w szukaniu partnerów poza Zachodem. Jak dodaje Dmitrij Trienin, chińska polityka była w latach 90. XX w. bezdyskusyjnym sukcesem Rosji, chociażby z tego powodu, iż Moskwie udało się zakończyć „równoległą zimną wojnę na Wschodzie" na honorowych warunkach[323]. Dla Chińczyków z kolei był to jeden z wielu znaków wzrastającej roli tego państwa na świecie, część najistotniejszego celu, jakim jest wyłonienie się w roli mocarstwa; normalizacja relacji z Rosją była częścią większej strategii Pekinu, nie jej sednem. Rosja była potrzebna politycznie, ekonomicznie i wojskowo w realizacji tego celu, i zadanie to spełniła.

---

wartości importowanych i eksportowanych towarów; o współpracy w kontroli walutowej; o współpracy w walce z nieuczciwą konkurencją i w polityce antymonopolowej. *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999*..., c. 338-364.

320 E. Wishnick, *Mending fences*..., p. 130.

321 *Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Китайской Народной Республики о создании и организационных основах механизма регулярных встреч глав Правительств России и Китая*, [w:] „Бюллетень международных договоров" 1997, № 10, c. 69-71.

322 А. В. Баранов, *Переход к партнёрским отношениям стратегического взаимодействия во взаимоотношениях россии и китая (вторая половина 1990-х гг.)*, [on-line:] http://www.bgpu.ru/site/content/kafs/kitae/russiaandchina/2012/history/baranov.pdf – 16 IV 2014; Т. А. Шаклеина, *Внешняя политика и безопасность*..., т. 4, c. 538; Ю. М. Галенович, *op. cit.*, c. 138.

323 D. Trenin, *op. cit.*, p. 39.

Chińskie kierownictwo bardzo pozytywnie oceniało poziom relacji z Rosją. Jiang Zemin pod koniec 1996 r. określił w bardzo chińskim stylu nawiązującym do Deng Xiaopinga, za pomocą szesnastu znaków, stan stosunków rosyjsko-chińskich: „dobrosąsiedztwo, równość i zaufanie, obopólne korzyści i współpraca, wspólny rozwój"[324]. Każde z tych słów jest prawdą, jednakże niepełną. Mimo wyraźnego sukcesu we wzajemnych relacjach, nie zmienia to jednakże faktu, iż wciąż pozostawały one w dużej mierze zależne od relacji obu tych krajów z Zachodem. Miało się to szczególnie silnie okazać podczas drugiej kadencji Borysa Jelcyna.

d) Partnerstwo w ostatnich latach XX wieku (1996-1999)

Pierwszym spotkaniem mającym rozpocząć cykl regularnych wizyt na wysokim szczeblu między przywódcami Rosji i Chin była trwająca od 26 do 28 grudnia 1996 r. wizyta Li Penga w Moskwie[325]. Li Peng był jednocześnie pierwszym gościem Jelcyna po jego powrocie na Kreml po półrocznej przerwie związanej z chorobą i operacją serca. Wizyta to została przygotowana przez wicepremiera Aleksieja Bolszakowa, który przybył do Pekinu 12 grudnia 1996 r. i odbył rozmowy ze swoim chińskim odpowiednikiem Li Lanqingiem; dotyczyły one głównie sektora energetycznego i możliwości udziału rosyjskich firm przy budowie Tamy Trzech Przełomów, kwestie pobudzenia handlu zostawiono do konsultacji premierom[326]. Efektem wizyty Li Penga była zgoda na budowę elektrowni atomowej o mocy 2 mln kW w Lianyuangang w prowincji Jiangsu (pierwotnie miała powstać w Liaoning, lecz Chińczycy poprosili o zmianę lokalizacji ze względu na braki energii w Jiangsu)[327]. Ponadto uzgodniono współpracę między Bankiem Chin a Rosyjskim Bankiem Federalnym, a Rosja zgodziła się wyszkolić chińskich kosmonautów, zbudować stację kontrolną i wypuścić satelitę[328]. Najważniejszym następstwem wizyty Li Penga było przede wszystkim uruchomienie mechanizmu regularnych spotkań[329]. Praktyka ta stała się jednym z czynników najbardziej

---

[324] *Jiang Zemin's Meeting with Russia's Foreign Minister*, „People's Daily" 1996, 19 XII, p. 1.

[325] *Chronology. Major Events…* Dla porządku należy również wspomnieć o wcześniejszej (10-24 października 1996) wizycie przewodniczącego Dumy FR Strojewa (formalnie pierwszej wizycie przewodniczącego Dumy FR w ChRL); głównym tematem rozmów była demarkacja granicy rosyjsko-chińskiej. *Overview of Bilateral Ties*, People's Daily.Com, [on-line:] http://english.peopledaily.com.cn/200007/18/sino-russia.html – 19 V 2014.

[326] E.Wishnick, *Mending Fences…*, p. 131.

[327] *Протокол к Соглашению между Правительством Российской Федерации и Правительством Китайской Народной Республики о сотрудничестве в сооружении на территории Китайской Народной Республики газоцентрифифужного завода по обогащению урана для атомной энергетики от 18 декабря 1992, подписан в Москве 27 декабря 1996*, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999*…, с. 379-381.

[328] E.Wishnick, *Mending fences…*, p. 131.

[329] *Справка: механизм регулярных встреч глав правительствКитая и России*, Russian China.Org.Cn, [on-line:] http://russian.china.org.cn/exclusive/txt/2012-12/07/content_30313889.htm – 16 IV 2014.

rozwijających stosunki. Bliskie związki między Rosją a Chinami budowano „od góry do dołu", najważniejsi urzędnicy spotykali się regularnie, a ministrowie i wiceministrowie mieli ze sobą częsty kontakt poprzez różnorakie komisje i komitety – to pozwalało zachowywać dobrą atmosferę rozmów i budowało grunt pod długofalowy rozwój relacji. Co więcej – obu stronom spieszyło się, by wykorzystać dogodną koniunkturę dla wynegocjowania i podpisania najważniejszych dokumentów i załatwienia różnych nierozwiązanych spraw, które mogłyby skomplikować się w razie odwrócenia koniunktury. Stąd wynikała chęć stworzenia gotowych struktur, będących barierą na wypadek odwrócenia się dynamiki stosunków. Chińczycy obawiali się wewnętrznej destabilizacji w Rosji będącej następstwem słabnięcia Jelcyna, Rosjanie bali się, że po śmierci Deng Xiaopinga Chiny znajdą się w ogniu walki o władzę: „obie strony dążyły więc do stworzenia tak mocnych podwalin pod dobre stosunki wzajemne, aby żadne ekipy, które po nich nastaną «nie mogły odwrócić biegu rzek»"[330].

Pierwszą wizytą na wysokim szczeblu w 1997 r. było przybycie wicepremiera i ministra spraw zagranicznych ChRL Qian Qichena 24 marca do Moskwy[331]. Qian spotkał się z ministrem spraw zagranicznych Primakowem i prezydentem Jelcynem, podkreślano rozwój strategicznego partnerstwa i tradycyjnie już występowano za wielobiegunowością stosunków międzynarodowych. Wizyta ta była jednakże wstępem do najważniejszego wydarzenia wiosny 1997 r. – przyjazdu Jiang Zemina do Moskwy.

Jiang Zemin przebywał w Moskwie pięć dni (22-25 kwietnia), a program jego pobytu był bardzo napięty: Jiang spotkał się dwukrotnie z Jelcynem, który miał w tym celu specjalnie skrócić swój pobyt sanatoryjny na Krymie, oraz z premierem Czernomyrdinem, przewodniczącym Dumy Państwowej Sielezniowem, przywódcami frakcji parlamentarnych, przewodniczącym Rady Federacji Strojewem, a także wystąpił w Dumie Państwowej[332]. Jiang Zemin wystąpił w Dumie z odczytem pt. „Łączyć wzajemne wysiłki w celu budowy sprawiedliwego i racjonalnego porządku na świecie", podczas którego przedstawił koncepcję wielobiegunowości świata, a kiedy zakończył swoje wystąpienie po rosyjsku, mówiąc: „narody dwóch państw nieodzownie mogą na wieki stać się dobrymi sąsiadami, dobrymi partnerami i dobrymi przyjaciółmi", otrzymał burzę oklasków[333]. Wystąpienie to było częścią szczególnej oprawy tej wizyty: strona rosyjska starała się nadać jej specjalny charakter i wręcz przełomowe znaczenie, a podpisanym dokumentom

---

330 B. Rychłowski, *op. cit.*, s. 31; G. Rozman, *op. cit.*, p. 155.

331 *Newsline – March 25, 1997*, Radio Free Europe, [on-line:] http://www.rferl.org/content/article/1141375.html – 16 IV 2014.

332 *Overview of Sino-Russian Bilateral…*

333 *Речь Председателя КНР Цзян Цзэминя в Государственной Думе 24 апреля 1997 г.*, „Думский вестник" 1997, № 4; *Working Together for the Establishment of a Just and Equitable New International Order. Text of Jiang Zemin Speech to Duma, April 23, 1997: Beijing Xinhua in English,* 1997, 23 IV; *Речь Председателя КНР…*

(Rosyjsko-chińska wspólna deklaracja o świecie wielobiegunowym i kształtowaniu się nowego ładu międzynarodowego oraz wielostronne, rosyjsko-chińsko-kazachsko-kirgisko-tadżyckie Porozumienie o redukcji o wzajemnej redukcji sił w rejonie granicy Rosji, Kazachstanu, Kirgizji, Tadżykistanu i Chin)[334] – przełomowe znaczenie oraz bezprecedensowy charakter. Rzeczywiście, ani Rosja, ani Chiny nie podpisały podobnych dokumentów z żadnym innym państwem, ale wydaje się, że celem tej demonstracji było ukrycie faktu zaakceptowania przez Rosję swej zredukowanej pozycji w świecie i przyłączenie się do chińskiej koncepcji wielobiegunowości.

We „wspólnej deklaracji" z 23 kwietnia 1997 r. Rosja i Chiny podkreśliły przede wszystkim, że: „budowa wielobiegunowego świata jest żądaniem epoki"; „każdy kraj ma prawo do wyboru swojej drogi rozwoju, bez ingerencji innych państw"; sprzeciwiły się „hegemonizmowi i polityce siły, konfrontacji i konfliktowi" oraz „polityce blokowej"; wystąpiły za wzmocnieniem roli ONZ i RB ONZ, by „pięć zasad pokojowego współistnienia" stało się fundamentem współczesnego porządku międzynarodowego; podkreśliły, że wszyscy członkowie wspólnoty międzynarodowej są równi, a żaden kraj nie powinien dążyć do hegemonizmu, prowadzić polityki siły"; podkreśliły, że operacje pokojowe mogą być organizowane tylko za zgodą RB ONZ i pod jej mandatem i kontrolą[335].

„Wspólna deklaracja", wyraźnie nawiązująca do ideologii ruchu państw niezaangażowanych, tak naprawdę powtarzała stanowisko od dawna prezentowane przez ChRL, do którego przyłączyła się Rosja: „faktycznie oba państwa zaakceptowały zredukowaną pozycję Rosji i rosnącą rolę Chin we współczesnym świecie, przy jednoczesnym kwestionowaniu zasadności zachowania przez USA pozycji jedynego supermocarstwa"[336]. Koncepcja wielobiegunowości świata po zakończeniu zimnej wojny była koncepcją chińską (nic więc dziwnego, że Jiang Zemin przedstawił ją w Dumie), opierającą się na „pięcu zasadach pokojowego współistnienia", zgodnych z Kartą Narodów Zjednoczonych. Chiny przyznawały, że Stany Zjednoczone są jedynym supermocarstwem, ale uznawały, że ich pozycja będzie z czasem słabnąć, powodując tworzenie się świata wielobiegunowego; do tego czasu Chiny zamierzały prowadzić politykę niezależności, niewstępowania w żadne bloki ani wyścigi zbrojeń, zamierzały prowadzić politykę zgodną z Pięcioma Zasadami Pokojowego Współistnienia. Rosyjskie poparcie dla wielobiegunowości i niezbyt skrytą krytykę USA natomiast trzeba łączyć ze sprzeciwem wobec rozszerzenia NATO na wschód (mimo formalnej zgody na takie

---

[334] *Российско-Китайская совместная декларация о многополярном мире и формировании нового международного порядка*, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999*..., с. 382-384; *Соглашение о взаимном сокращении вооруженных сил в районе границы между Россией, Казахстаном, Киргизией, Таджикистаном и Китаем*, [w:] *ibidem*, с. 385-392.

[335] *Российско-Китайская совместная*..., с. 382-384.

[336] B. Rychłowski, *op. cit.*, s. 32.

rozszerzenie wydanej w marcu 1997 r. w Helsinkach)[337] i chęcią poszukiwania równowagi. Ich „wspólna deklaracja" odzwierciedlała zbieżność poglądów na najważniejsze regionalne i globalne kwestie, jak również na stabilność w Eurazji. Oba państwa zbliżały się do siebie, czując, że ich pozycja jest blokowana przez Zachód: rosyjska poprzez rozszerzenie NATO, a chińska – przez twarde warunki wstąpienia do WTO. Jednakże żadne z nich, mimo krytyki USA, nie zamierzało zmieniać swojej głównej orientacji politycznej, jaką był wciąż Zachód. „Wspólna deklaracja" była po prostu kolejnym przykładem wzmacniania pozycji obu tych krajów w stosunku do Zachodu.

Drugim najważniejszym dokumentem podpisanym podczas kwietniowego szczytu było Porozumienie o wzajemnej redukcji sił w rejonie granicy między Rosją, Kazachstanem, Kirgizją, Tadżykistanem i Chinami na całym odcinku 4700 km² granicy[338]. Redukcja wojsk była punktem spornym i jedną z głównych barier na drodze do normalizacji radziecko-chińskiej, a jej rozwiązanie stanowi „punkt zwrotny" w relacjach rosyjsko-chińskich[339]. Dokument ten był rozwinięciem podpisanego rok wcześniej Porozumienia o umacnianiu środków zaufania na granicy i przewidywał zmniejszenie w ciągu dwóch lat oddziałów w stukilometrowej strefie granicy Chin i czterech pozostałych państw poradzieckich. Zgodnie z porozumieniem wszystkie kraje zgodziły się zmniejszyć oddziały przy granicy. Porozumienie obejmowało siły lądowe, powietrzne, obrony przeciwlotniczej i określone klasy oddziałów, lecz nie obejmowało wojsk ochrony pogranicza, strategicznych rakiet, obrony antyrakietowej, floty, floty powietrznej dalekiego zasięgu; ponadto Władywostok i Chabarowsk, miasta w obrębie 100 km od granicy, będące ważnymi ośrodkami wojskowymi, zostały wyłączone z porozumienia[340]. Tym samym strona chińska poszła na duże ustępstwa, w porównaniu ze swoimi dotychczasowymi żądaniami. Przykładowo, jak stwierdził ówczesny ambasador rosyjski, głowa delegacji rosyjskiej, Gienrich Kirijew, w toku negocjacji zrezygnowano z żądania przemieszczenia wojsk wzdłuż granicy – punktu, na który Chińczycy nalegali od 1969 r.[341] Tym samym „podpisane porozumienie w sensie militarnym ma bardziej symboliczny niż redukcyjny charakter"[342]. Jego polityczne znaczenie jest wszakże znaczące.

---

[337] *Clinton*, *Yeltsin Agree on Arms Cuts and NATO*, „The Washington Post" 1997, 22 III, [on-line:] http://www.washingtonpost.com/wp-srv/inatl/longterm/summit/summit.htm – 18 V 2014.
[338] *Соглашение о взаимном сокращении*.., c. 385-392.
[339] E. Wishnick, *Mending fences…*, p. 131.
[340] *Соглашение о взаимном сокращении*…, c. 385-392.
[341] E. Wishnick, *Mending fences…*, p. 132. Dla Rosji byłoby ono trudne do spełnienia ze względów geograficznych i klimatycznych, podczas gdy Chińczycy i tak nie mieli większych oddziałów w paśmie przygranicznym.
[342] B. Rychłowski, *op. cit.*, s. 34.

Kolejnym efektem wizyty Jiang Zemina było utworzenie 23 kwietnia 1997 r. Rosyjsko-Chińskiego Komitetu Przyjaźni, Pokoju i Współpracy (Komitet XXI wieku), który miał wspierać działalność władz i tworzyć korzystne warunki dla współpracy przedsiębiorców[343]. Jego współprzewodniczącymi zostali wiceprzewodniczący Komisji Finansów i Gospodarki OZPL Huang Yisheng oraz przewodniczący Rosyjskiego Zrzeszenia Przemysłowców i Przedsiębiorców Arkadij Wolskij. Ta ostatnia nominacja świadczyła o ogromnej roli kompleksu wojenno-przemysłowego w rosyjskiej polityce zagranicznej, gdyż Wolskij był znanym lobbystą na rzecz większej współpracy z Chinami[344]. Właśnie kwestie współpracy wojskowej i gospodarczej były, obok politycznych, głównym tematem rozmów, a strony podtrzymały zapewnienie o chęci wzrostu obrotów handlowych do 20 mld USD do 2000 roku[345].

Następną wizytą w cyklu regularnych spotkań na wysokim szczeblu był przyjazd premiera FR Wiktora Czernomyrdina 26 czerwca 1997 r. do Pekinu[346]. Podczas trwającej trzy dni wizyty Czernomyrdin spotkał się 27 czerwca z chińskim premierem, Li Pengiem; strony rozmawiały o dalszym rozszerzeniu współpracy w dziedzinie gospodarki, handlu zagranicznego, nauki i techniki[347].

Mimo rozwoju współpracy rosyjsko-chińskie „strategiczne partnerstwo" w latach 1997-1998 przeszło wyraźny test wiarygodności, jakim było zachowanie

---

[343] *О российско-китайском Комитете дружбы, мира и развития*, Посолство России в Китае, [on-line:] http://www.russia.org.cn/rus/2830/31292977.html – 16 IV 2014.

[344] А. В. Лукин, *op. cit.*, c. 472.

[345] „Российские вести" 1997, 24 IV, c. 1; *Overview of Sino-Russian Bilateral…* Dla porządku należy jeszcze wspomnieć o podpisanym 30 kwietnia 1997 r. w Pekinie Porozumieniu o uproszczonym porządku przekraczania granicy Kani Kurgan-Czangfatun w związku z budową mostu na Amurze. *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999*…, c. 393-395.

[346] *Chronology. Major events…*

[347] Efektem spotkania było podpisanie następujących dokumentów: Porozumienie między FR a ChRL o powstaniu mechanizmu regularnych spotkań głów państw i jego organizacyjnych zasadach; Protokół o handlu zagranicznym między rządami Rosji i Chin na lata 1997-2000; Porozumienie obu rządów w roku 1997 w sferze gospodarczej i handlu zagranicznym; Porozumienie o zachowaniu konsulatu generalnego FR w Hong Kongu; Plan współpracy kulturalnej na lata 1997-1998; Porozumienie o współpracy w dziedzinie kolejnictwa; Porozumienie w sprawie urzeczywistnienia współpracy w sferze gazu i ropy naftowej. *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999*…, c. 396-407; *Великий «газовый путь» Продолжается визит в Китай премьера России Виктора Черномырдина*, „Российская газета" 1997, 27 VI; *Хроника событий Июнь 97*, Лица России. Интеллектульная элита России. База данных Современная Россия, [on-line:] http://www.allrus.info/main.php?ID=15492&arc_new=1– 16 IV 2014. Według Galenowicza w trakcie tej wizyty wicepremier FR Boris Niemcow i wicepremier ChRL Li Lanqing podpisali inne ważne dokumenty: Memorandum o wzajemnym zrozumieniu w kwestii koordynacji komisji współpracy Rosji i Chin na granicy i między regionami; Porozumienie o współpracy w związku z powstaniem wspólnej rosyjsko-chińskiej komisji handlowo-przemysłowej ds. przemysłu maszynowego (ponownie dokumentów tych brak w oficjalnym spisie). Ю. М. Галенович, *op. cit.*, c. 188.

się obu tych państw w zmieniającej się sytuacji międzynarodowej. Poprawa relacji chińsko-amerykańskich i rosyjsko-japońskich, wyścig atomowy w Azji Południowej i rozlewający się kryzys finansowy w Azji udowodniły, że partnerstwo to miało dość wąski zakres.

Pierwszym z tych czynników było wyraźne poprawienie się relacji chińsko-amerykańskich w latach 1997-1998. Najpierw w październiku 1997 r. Jiang Zemin odwiedził USA (wznawiając tym samym po dwunastu latach spotkania na najwyższym szczeblu), a następnie w czerwcu 1998 r. Chiny w towarzystwie ponad tysiącosobowego orszaku odwiedził Bill Clinton[348]. Obie wizyty były wielkim sukcesem dyplomacji chińskiej, „uwieńczeniem jej konsekwentnych i misternych zabiegów zmierzających do stałego umacniania pozycji własnego kraju i realizacji jego interesów"[349]. Na tym tle współpraca z Rosją wyraźnie zbladła.

W dniach 9-11 listopada 1997 r. Pekin kolejny raz odwiedził Borys Jelcyn[350]. Rozmowy toczyły się w uroczystej atmosferze, pełnej pompy, a wraz z udziałem Jelcyna i Jianga otwarto pierwsze posiedzenie Rosyjsko-Chińskiego Komitetu Przyjaźni, Pokoju i Rozwoju[351]. Najważniejszym osiągnięciem szczytu było podpisanie demarkacji wschodniego odcinka granicy rosyjsko-chińskiej, która wzbudzała dużo kontrowersji w samej Rosji[352]. Mimo podpisania tego dokumentu sam szczyt „uwidocznił stratę dotychczasowej dynamiki": podpisane dokumenty pomijały najważniejsze kwestie dwustronne i międzynarodowe i „sprawiały wrażenie wypełniania pustki dyplomatycznej"[353]. Rzeczywiście, trudno uznać podpisanie porozumień o ochronie tygrysów tudzież o rozwoju handlu diamentami za wielki sukces dyplomatyczny Jelcyna…

---

348 *Chronology of China-US Relations*, China.Org.Cn, [on-line:] http://www.china.org.cn/english/china-us/26890.htm – 16 IV 2014.

349 B. Rychłowski, *op. cit.*, s. 37.

350 *Overview of Sino-Russian Bilateral…*

351 *Визит Бориса Ельцина в Пекин*, „Дипломатический вестник. Официальные материалы" 1997, XII.

352 *Совместная российско-китайское заявление (о завершении демаркации восточного участка российско-китайской границы) от 10 ноября 1997 г.*, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999*…, c. 408-410. Więcej o demarkacji i związanych z nią kontrowersjach w podrozdziale 6 („Rosyjski Daleki Wschód a Chiny").

353 B. Rychłowski, *op. cit.*, s. 35. Owe dokumenty to: Rosyjsko-chińskie memorandum o wzajemnym zrozumieniu w głównych kwestiach dotyczących zasad ułożenia gazociągu i współpracy przy budowie obiektów kondensacji gazu na miejscu jego wydobycia w obszarze Kowyktinskoje; Rosyjsko-chińskie porozumienie o zasadach współpracy lokalnych organów władzy; Rosyjsko-chińskie memorandum o wzajemnym zrozumieniu w kwestii podstawowych kierunków współpracy w nauce i technice; Porozumienie o głównych zasadach wspólnego gospodarczego użytkowania niektórych wysp i przylegających do nich akwenów na rzekach przygranicznych; Porozumienie o ochronie tygrysów amurskich; Porozumienie o współpracy w rozwoju handlu diamentowo-brylantowego w obu państwach; Porozumienie o podstawach działalności Komitetu Przyjaźni, Pokoju i Rozwoju. *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999*…, c. 428-430.

Chcąc ukryć wyraźną merytoryczną pustkę wizyty, strona chińska przyjęła Jelcyna w uroczystym stylu. Chińczycy bowiem „nauczyli się grać na resztkach wielkości Rosji": wobec rosyjskiej „zranionej dumy" zachowują się „nieskazitelnie", podkreślając na każdym kroku równość między partnerami, tak naprawdę jednak nie uznają Rosji za niezależny biegun systemu stosunków międzynarodowych[354]. Punktem odniesienia dla Chin były i wciąż pozostały Stany Zjednoczone. Małym, ale wymownym tego przykładem był fakt, że gdy w 1996 r. Rosja i Chiny uzgodniły utworzenie „gorącej linii" telefonicznej między przywódcami obu krajów[355], ChRL zawiesił jej wykonanie aż do 1998 r., gdy ustanowiono podobną linię między Pekinem a Waszyngtonem[356]. Zaś różnice między stosunkami chińsko-rosyjskimi a chińsko-amerykańskimi podsumował trafnie, choć mało dyplomatycznie, chiński ambasador w Moskwie Li Fenglin, który stwierdził: „pomiędzy Chinami a USA jest współpraca bez sentymentalizmu, a między Chinami a Rosją – sentymentalizm bez współpracy"[357].

Co więcej, naprawa relacji chińsko-amerykańskich pokazała, że „Chiny wygrały długi pojedynek z Rosją o pozycję strategicznego partnera USA", który oba państwa nieoficjalnie toczyły od zakończenia zimnej wojny[358]. Stało się tak przede wszystkim dlatego, że te dwa państwa prowadziły od 1991 r. zupełnie inną jakościowo politykę wobec zmieniającej się sytuacji międzynarodowej. Rosyjskie reakcje były „zakorzenione w krótkotrwałych kalkulacjach i poczuciu upokorzenia" – Rosjanie nie mogli się pogodzić z tak wielką utratą statusu po upadku ZSRR, rozgrabieniem gospodarki i słabym stanem państwa – w efekcie, niezadowoleni ze światowego porządku, „reagowali bardziej nagłymi gestami niż strategią, by ten porządek zmienić"[359]. Jak to ujął Bobo Lo, Rosja rozumiała bycie mocarstwem jako przede wszystkim względy prestiżowe: siedzenie przy jednym stole w grupie G8, udział w rozwiązywaniu problemu koreańskiego czy kryzysu w Kosowie, a nie jako nową wizję świata. Do tego dochodziła „nieobliczalna" polityka samego Jelcyna, który nie mógł się zdecydować, czy USA są „równym partnerem" czy też rywalem: niby skłaniał się do integracji z Zachodem, ale jed-

---

354 D. Trenin, *op. cit.*, p. 47.

355 Konkretnie w trakcie wizyty Jiang Zemina w Pekinie 25 kwietnia 1996 r. *Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Китайской Народной Республики об организации линии прямой засекреченной телефонной связи*, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999…*, c. 339-340.

356 Y. V. Tsyganov, *op. cit.*, p. 307.

357 Li Fenglin, *Chinese-Russian relations after the fifth summit in Beijing*, [w:] *Rosia and Asia…* Li Fenglin jest dyplomatą jak na Chiny niezwykłym – wielokrotnie wyrażał sądy otwarcie krytyczne wobec Rosji, tak podczas pełnienia urzędu, jak i (szczególnie) później. W rozmowie ze mną (10 X 2012) stwierdził m.in., że „Rosja wielokrotnie nas oszukiwała" i „rosyjskim przywódcom nigdy nie należy zbytnio ufać".

358 B. Rychłowski, *op. cit.*, s. 37.

359 G. Rozman, *op. cit.*, p. 165.

nocześnie trzymał się kurczowo radzieckich idei dwubiegunowości, równowagi sił i sfer wpływów, co sprawiło, że stosunki rosyjsko-chińskie stały się zakładnikiem ubocznych geopolitycznych rozważań, a „karta chińska" (a nie partnerstwo z Chinami) – priorytetem Kremla, tak jak strategiczne kierunki ustępowały serii wypowiedzi *ad hoc*. Chiny miały stać się „Jelcynowskim stabilizatorem": dzięki „strategicznemu partnerstwu" Zachód miał, w najgorszym razie, bardziej brać pod uwagę interesy Rosji, a w najlepszym Rosja mogła stać się rozgrywającym między Chinami a Zachodem. Niestety dla Rosji, „inni odmówili gry moskiewskimi kratami": na Zachodzie nikt nie przejął się wschodnią polityką Rosji, a Jelcynowska „niezdarna gra chińską kartą zdradzała Rosję jako kłopotliwego, ale słabego partnera, którego apetyty zdecydowanie przewyższają możliwości"[360].

Chińczycy na tym tle prezentowali stabilną i długofalową politykę obliczoną na zyskanie czasu potrzebnego na okrzepnięcie i ponowne wyłonienie się regionu Azji-Pacyfiku jako centrum politycznego świata. Znacznie lepiej od Rosji wiedzieli, czego potrzebują od relacji wzajemnych w „trójkącie". Potrzebowali Rosji jako przeciwwagi dla rosnącego nacisku ze strony Zachodu i dla wzmocnienia swojej armii. Ogólnie jednak Rosja była tylko częścią, choć ważną, większej długofalowej strategii powrotu Chin do statusu mocarstwowego, w którym to Zachód był kluczem. Umiejętna polityka Pekinu i bycie tak naprawdę już wtedy „odpowiedzialnym udziałowcem"[361] sprawiło, że to Chiny pod koniec lat 90. stały się ważniejszym partnerem dla Zachodu niż Rosja. Wyrazem zwycięstwa Pekinu w tym wyścigu było ochłodzenie relacji z Rosją w 1998 r. Nie był to jedyny powód. Drugim było krótkotrwałe rosyjsko-japońskie *détente*[362]. Chociaż nie doszło do rozwoju relacji rosyjsko-japońskich, wydarzenia te pokazały, że Moskwa jest gotowa wiele poświęcić ze specjalnych relacji z Chinami, gdy tylko pojawi się alternatywna możliwość.

Kolejnymi czynnikami oddalania się Rosji i Chin były: nagły wyścig nuklearny między Indiami a Pakistanem w Azji Południowej, który postawił Moskwę i Pekin po przeciwnych stronach barykady, oraz kryzys finansowy, który doprowadził do tego, że w roku 1998 nastąpił 10-procentowy spadek obrotów w handlu, a poziom współpracy gospodarczej był „żenująco niski"[363]. Dla Jelcyna priorytetami polityki na lata 1997-1998 był powrót do strategii rozwoju ekonomicznego zorientowanego na Zachód i Japonię, a nie udowadnianie przyjaźni z Chinami. Pekin z kolei przełożył wizytę Jiang Zemina w Moskwie, planowaną na wrzesień

---

[360] B. Lo, *op. cit.*, p. 33.

[361] Słowa zastępcy sekretarza stanu USA Roberta Zoellicka z 2005 r., *Whither China: From Membership to Responsibility? Remarks to National Committee on U.S.-China Relations*, U.S. Department of State Archive, 2005, 21 IX, [on-line:] http://2001-2009.state.gov/s/d/former/zoellick/rem/53682.htm – 18 V 2014.

[362] Opisane szerzej w podrozdziale 5 („Stosunki regionalne 1991-1999").

[363] J. Abkowicz, *op. cit.*, s. 46.

1998 r., pod pretekstem powodzi w Chinach[364]. Tym samym w roku 1998 nastąpił w relacjach wyraźny zastój. Z istotnych zdarzeń wypada odnotować wizytę Li Penga w Moskwie 17-18 lutego 1998 roku, jednak ważność podpisanych w jej następstwie dokumentów nie imponowała[365]. Dla porządku wypada również wspomnieć o jednodniowej wizycie krótkotrwałego premiera Rosji, Siergieja Kirijenki, 14 czerwca 1998 r. w Pekinie, podczas której spotkał się z Jiang Zeminem i nowym chińskim premierem Zhu Rongji, oraz wizytę przewodniczącego Dumy FR Sieliezniowa (25-30 października 1998) w Pekinie, w trakcie której spotkał się m.in. z Li Pengiem i Jiang Zeminem[366].

Wszystkie te czynniki świadczyły wyraźnie, że Rosja i Chiny nie traktowały współpracy ze sobą jako najważniejszego wektora polityki. Chociaż obie strony podkreślały, że ich partnerstwo zajmuje centralne miejsce w ich polityce zagranicznej, fakty jawnie świadczyły przeciw temu. Lata 1997-1998 pokazały, że „nawet na oficjalnym poziomie stosunki rosyjsko-chińskie wyglądają sztucznie i sterylnie, zaś ich agenda jest bardzo wąska i w zasadzie ogranicza się tylko do geopolityki”[367]. Działo się tak, gdyż ich partnerstwo opierało się „bardziej na ocenach niż na interesach”: na ich wspólnym widzeniu świata, natomiast poziom relacji wzajemnych „wznosił się i upadał bardziej w reakcji na działania innych graczy, zaś partnerstwo zależało od widzenia świata, które to jest bardziej zmienne niż interesy narodowe”[368]. A te, w szczególności ekonomiczne – leżały dla obu na Zachodzie. Dla Chin Stany Zjednoczone są ważniejsze od Rosji chociażby z tego prostego powodu, że w samym 1998 r. wymiana handlowa z USA wyniosła 60 mld USD, podczas gdy z Rosją 5,8 mld: stąd też „Pekin nie zaryzykuje takiego zbliżenia z Rosją, które mogłoby go kosztować utratę dolarów”[369]. Dla Jelcynowskiej Moskwy to Zachód był głównym punktem odniesienia, to tam pokładano

---

[364] *Russian-Chinese Summit is Postponed*, The Jamestown Fundation, 1998, 31 VIII, [on-line:] http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews[tt_news]=17172&tx_ttnews[backPid]=212&no_cache=1#.U3fBX3brArw – 18 V 2014.

[365] Podpisano następujące dokumenty: Porozumienie o współpracy w dziedzinie budowy statków; Międzyrządowy list uwierzytelniający o uproszczeniu procedury dostępu obywateli FR w strefy wspólnego handlu na granicy Chin i Rosji; Międzyrządowy list uwierzytelniający o otwarciu przejścia granicznego Hunchun – Machalino; Porozumienie o rozwiązaniu kwestii odpowiedzialności państw za kredyty; Protokół o współpracy handlowo-gospodarczej na rok 1998. *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999…*, c. 437-442; *Overview of Sino-Russian Bilateral…*

[366] Dla porządku należy jeszcze wspomnieć o podpisanych 3 czerwca 1998 r. Porozumieniu o uproszczonym przejściu granicznym Zabajkalsk – Manzhouguo dla personelu budującego ropociąg oraz podpisanym 3 listopada w Phenianie trójstronnym Porozumieniu rosyjsko-chińsko-północnokoreańskim o rozgraniczeniu przestrzeni wodnych trzech państw na rzece Tumen. *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999…*, c. 443-452.

[367] D. Trenin, *op. cit.*, p. 40-53.

[368] G. Rozman, *op. cit.*, p. 151-162.

[369] A. Voskressenski, *op. cit.*, p. 133.

nadzieję na pożyczki, mogące postawić na nogi gospodarkę rosyjską, szczególnie w 1998 roku. Tym samym zarówno Rosja, jak i Chiny mogły dać sobie radę bez siebie, natomiast bez współpracy z USA – już nie. Stąd też krytyka Zachodu i wspieranie się w najważniejszych kwestiach, takich jak Tajwan dla Chin czy rozszerzenie NATO na Wschód dla Rosji, nie kosztowało ich politycznie wiele. Moskwa i Pekin robili to w dużej mierze na pokaz, by nie powiedzieć – obłudnie. Rosjanie, ku irytacji Pekinu, rozwijali kontakty gospodarcze z Tajpej, a chińskie poparcie dla rosyjskiego „nie" rozszerzeniu NATO nie kosztowało ChRL nic poza słowami. Ponadto wewnętrzne spoiwa współpracy w obu krajach pozostawały słabe: obojętna albo sceptyczna opinia publiczna, wahanie bądź opór w najważniejszych kwestiach dla partnera, słabość grup lobbujących za współpracą i silny czynnik nacjonalistyczny przeszkadzający zbliżeniu. Dmitrij Trienin dodawał, że

> Rosja, poza frazesami, nie ma większej strategii, a rosyjskie elity, które wciąż nie pozbyły się kompleksu wyższości wobec sąsiadów, nie tracą zbyt wiele czasu na to, by zrozumieć Chińczyków i w zasadzie są im obojętni. Są ukontentowani, ograniczając się do symboliki „wysokiej polityki" i nie zniżają się do „niskiej polityki" kontraktów komercyjnych. Stosunki ekonomiczne są zależne od przygranicznych „mrówek" i handlu bronią, kontakty kulturalne są sporadyczne, a Rosyjsko-Chiński Komitet Przyjaźni, stworzony w 1997 r., to biurokratyczny zaścianek, całkowicie nieefektywny[370].

Chińczycy z kolei poza frazeologią nie traktowali Rosji na równi, nie dowierzali w prawdziwe zaangażowanie Rosji na rzecz partnerstwa i wciąż uznawali Rosję za „przechyloną w stronę Zachodu". Stąd, jak podsumował Gilbert Rozman w 1999 r., „w tym związku Rosji i Chin geopolityka jest rdzeniem, a opozycja wobec porządku światowego ich powodem istnienia"[371].

To, jak bardzo stosunki te były w dużej mierze dodatkiem do ich relacji z Zachodem, służącym głównie przeciwwadze dla tegoż, pokazały wydarzenia jesieni 1998 r. i wiosny 1999 r., gdy pokaz siły Stanów Zjednoczonych związał ich ponownie ze sobą i wojna w Jugosławii dała nowy impuls partnerstwu. Rosja i Chiny wspólnie ustawiły się w opozycji do międzynarodowych działań USA i Wielkiej Brytanii. Najpierw zareagowały krytycznie na decyzję NATO z 13 października pozwalającą na użycie siły w Jugosławii[372]; następnie 23 października Rosja i Chiny wstrzymały się od głosu nad rezolucją w RB ONZ przeciwko Jugosławii[373]; później w połowie grudnia wojska amerykańskie i brytyjskie dokonały bombardowania

---

[370] D. Trenin, *op. cit.*, p. 40-54.
[371] *Ibidem*, p. 167.
[372] *Statement to the Press by the Secretary General Following Decision on the ACTORD*, NATO HQ 1998, 13 X, [on-line:] http://www.nato.int/DOCU/speech/1998/s981013a.htm – 18 V 2014.
[373] *Security Council Demands Federal Republic of Yugoslavia Comply Fully with NATO and OSCE Verification Missions in Kosovo*, United Nations Press Release SC/6588, 1998, 24 X, [on-line:] http://www.un.org/News/Press/docs/1998/19981024.sc6588.html – 18 V 2014.

Iraku bez zgody ONZ, przeciw czemu zaprotestowali wspólnie ministrowie spraw zagranicznych Rosji i Chin 19 grudnia[374]. W międzyczasie Moskwę w dniach 22-25 listopada odwiedził Jiang Zemin[375]. Była to szczególna wizyta, gdyż Jiang odwiedził chorego Jelcyna w szpitalu klinicznym. Główne rozmowy Jiang odbywał jednak z pełniącym wówczas funkcję premiera Jewgienijem Primakowem, a ich owocem było podpisanie Wspólnego oświadczenia o stosunkach rosyjsko-chińskich na progu XXI wieku oraz komunikatu dla prasy[376].

We Wspólnym oświadczeniu (Stosunki rosyjsko-chińskie na progu XXI wieku. Wspólne oświadczenie po rezultatach spotkania na najwyższym poziomie): podkreślono znaczenie „strategicznego partnerstwa Rosji i Chin" jako nowego typu stosunków międzynarodowych oraz to, że „XXI wiek nie może się stać wyłącznie «amerykańskim», «europejskim» czy «azjatyckim» wiekiem, przejść pod znakiem dominacji jakiegokolwiek religijnego czy ideologicznego systemu poglądów czy wartości"; podkreślono centralną rolę RB ONZ; przestrzeżono przed próbami obejścia Rady, co „grozi zerwaniem istniejącego mechanizmu poparcia dla pokoju, pojawieniem się chaosu i ustanowieniem prymatu siły nad prawem międzynarodowym"; zaapelowano, by „mocarstwa nie dokonywały kroków obliczonych na rozszerzenie albo stworzenie nowych sojuszów polityczno-wojskowych, nie staczały się ku konfrontacji"; wyrażono „trwogę" z powodu sytuacji w Kosowie, podkreślono konieczność znalezienia politycznego rozwiązania osadzonego na respektowaniu suwerenności i integralności terytorialnej Jugosławii i uznano, że „użycie jakichkolwiek siłowych wariantów może tylko zwiększyć opór w kraju"; z „radością" powitano dialog Azji Południowej; podkreślono, że zażegnanie kryzysu w Afganistanie nie może być osiągnięte siłą; uznano, że „pięciostronne spotkanie 3 czerwca w Ałma Acie otwiera nowe perspektywy dla zwiększenia pokoju i współpracy w Azji Środkowej"; podkreślono „przywiązanie do ideałów pokoju, sprawiedliwości i współpracy"[377].

Sama wizyta Jiang Zemina była ważnym krokiem w kierunku powrotu do zacieśnienia współpracy, a następujące po niej amerykańskie bombardowania

---

[374] *A Kosovo Chronology*, PBS, [on-line:] http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/kosovo/etc/cron.html – 18 V 2014.

[375] *Overview of Sino-Russian Bilateral…*

[376] *Совместное информационное коммюнике о неформальной встрече президента Российской Федерации Б.Н. Ельцина и председателя Китайской Народной Республики Цзян Цзэминя*, „Дипломатический вестник. Официальные материалы" 1998, XII, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/78cb4912623ff494c3256887004dff10!OpenDocument – 16 IV 2014; *Совместное заявление о российско-китайских пограничных вопросах*, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999…*, c. 458.

[377] *Российско-китайские отношения на пороге XXI века* (*Совместное заявление по итогам российско-китайской встречи на высшем уровне*), [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999…*, c. 453-457.

Iraku znów zbliżyły do siebie Pekin i Moskwę. W takich okolicznościach 24 lutego 1999 r. przybył z trzydniową wizytą do Moskwy premier Chin, Zhu Rongji[378]. Zhu, znany ze swoich liberalnych poglądów, przyjechał głównie w celu ożywienia kulejącej współpracy gospodarczej między oboma krajami. Gospodarka bowiem pozostawała wyraźnie w tyle za współpracą polityczną i wojskową, a wielkość obrotów (5,8 mld USD) w 1998 r. stanowiła zaledwie 1,7% łącznych obrotów Chin z zagranicą i 5% obrotów Rosji[379]. Zhu, który był zwolennikiem rozwoju współpracy z Zachodem, zaskoczył gospodarzy chęcią ożywienia współpracy rosyjsko-chińskiej. Ponoć podczas spotkania z Jelcynem skrytykował rosyjskich partnerów za brak inicjatywy, co zdarzyło się Chińczykom po raz pierwszy (a Jelcyn miał się z nim zgodzić)[380]. Wizyta Zhu miała to zmienić: specjalnie dla chińskiego premiera gospodarze przygotowali uroczysty obiad z ponad setką przedstawicieli kręgów handlowo-przemysłowych, co było pierwszą tego typu imprezą dla przywódcy z zagranicy. Główne rozmowy Zhu toczył z premierem Primakowem, z którym znajdował dobry język, gdyż Primakow był znanym z większej sympatii do chińskiego modelu reform od jego poprzedników. Wizyta zakończyła się „pewnym przełomem": podpisano umowy dotyczące budowy i rozbudowy z chińskim udziałem obiektów wydobywczo-przesyłowych gazu i ropy naftowej na użytek chiński[381]. Ponadto Chiny postanowiły zaangażować swój kapitał w rozbudowę gazociągu z Zagłębia Kowyktyńskiego w obwodzie irkuckim do Mandżurii. Przewidziano też rozbudowę dwóch elektrowni rosyjskich i budowę mostu energetycznego do Chin, na koszt chiński. Zwiększył się również udział Rosji w budowie chińskiej elektrowni atomowej w Lianyuangang, a także nawiązane zostały kontakty między podmiotami FR a chińskimi prowincjami. Ogółem podpisano szesnaście porozumień[382].

Jednakże to sytuacja międzynarodowa, a konkretnie kryzys w Kosowie, była tym, co znów zbliżyło oba kraje. Istniała wszakże specyficzna różnica postaw: zaangażowanie Chin w kryzys kosowski brało się głównie z faktu bycia stałym członkiem RB ONZ, podczas gdy Rosja próbowała grać pierwszoplanową rolę w rozwiązaniu konfliktu[383]. W odpowiedzi na amerykańskie bombardowania Jugo-

---

378 *Chronology. Major events…*

379 J. Abkowicz, *op. cit.*, s. 46.

380 Ю. М. Галенович, *op. cit.*, с. 207.

381 *Протокол между Правительством Российской Федерации и Правительством Китайской Народной Республики о таргово-экономическом сотрудничестве в 1999 году*, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999…*, с. 475-480; Ю. М. Галенович, *op. cit.*, с. 207.

382 *Россия — Китай, визит Чжу Жунцзи в Россию*, „Дипломатический вестник. Официальные материалы " 1999, III, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/9aa880016aba4b13c32568870044373c!OpenDocument – 9 V 2014.; Ю. М. Галенович, *op. cit.*, с. 214-215; J. Abkowicz, *op. cit.*, s. 47.

383 Co jej się nie udało, a najbardziej wymownym tego przykładem było odmówienie Rosji kontrolowania jednej ze stref Kosowa po zakończeniu konfliktu.

sławii, rozpoczęte 23 marca 1999 r.[384], Rosja i Chiny zjednoczyły wysiłki przeciw temu pokazowi unilateralnej siły, zupełnie tak, jak USA i Chiny sprzymierzyły się w latach 70. i 80. przeciwko radzieckiemu „hegemonizmowi". Pomiędzy Moskwą a Pekinem trwały nieustanne konsultacje, a obie stolice podkreślały zbieżność swoich pozycji wobec ataków NATO. Rosyjscy i chińscy dyplomaci (razem z białoruskimi i indyjskimi) przedsięwzięli kilka wspólnych inicjatyw przeciwko bombardowaniom: 26 marca wnieśli do ONZ projekt potępiający użycie siły przez NATO, a 14 kwietnia w Moskwie odbyli rozmowy o „strategicznej stabilności"[385]. Dodatkowym czynnikiem zbliżenia było „omyłkowe" zbombardowanie ambasady chińskiej w Belgradzie przez amerykańskie lotnictwo 7 maja[386]. Spowodowało ono wściekłość w Pekinie (Jiang Zemin nazwał to „aktem barbarzyństwa"), domaganie się przeprosin USA i radykalne umocnienie stanowiska w sprawie Kosowa[387]. Rosja udzieliła wyraźnego wsparcia Chinom: minister spraw zagranicznych Iwanow odłożył wizytę w Wielkiej Brytanii, Borys Jelcyn zadzwonił do Jiang Zemina z wyrazami „skrajnego oburzenia tym barbarzyńskim działaniem"; 11 maja były premier Czernomyrdin jako specjalny wysłannik prezydenta FR poleciał do Pekinu na konsultacje, a 13 maja przedstawiciel Rosji przy ONZ nazwał atak „tragedią i barbarzyństwem"[388]. Czernomyrdin, który spotkał się z szeregiem dygnitarzy chińskich, starał się przekonać Pekin o nieodrzucaniu przygotowywanej przez grupę G8 rezolucji w RB ONZ na temat Kosowa. Podobnie przekonywał Pekin przybyły tam 1 czerwca minister spraw zagranicznych Rosji, Iwanow[389]. Podczas wizyty uzgodniono, że kolejne spotkanie na najwyższym szczeblu odbędzie się jesienią, a po spotkaniu strony wydały „wspólny komunikat o spotkaniu w Pekinie", w którym wyraziły „zaniepokojenie" atakiem NATO na Jugosławię i osądziły zbombardowanie ambasady jako „grube naruszenie norm międzynarodowych i suwerenności Chin"[390]. Dnia 8 czerwca, jeszcze przed głosowaniem nad rezolucją w sprawie Kosowa, Jelcyn dzwonił do Jiang Zemina, przekonując go do niewetowania rezolucji. Tak też się stało, rezolucję przyjęto[391], co zakończyło bombardowania,

---

384 *A Kosovo Chronology…*

385 *Ibidem*.

386 *Nato hits Chinese embassy*, BBC News Europe, 1999, 8 V, [on-line:] http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/338424.stm – 16 IV 2014.

387 *China Strongly Condemns "Barbarian" NATO Strike on Belgrade Embassy*, Agence France Presse, Beijing 1999, 10 V, [on-line:] http://www.ibiblio.org/chinesehistory/news/199905.htm#1010 – 5 IV 2014.

388 Ю. М. Галенович, *op. cit.*, с. 214-215.

389 *Overview of Sino-Russian Bilateral…*

390 *Совместное информационное сообщение по итогам пекинской встречи министров иностранных дел России и Китая*, „Российская газета" 1999, 2 VI, [on-line:] http://www.rg.ru/oficial/from_min/mid_99/44.htm – 5 IV 2014.

391 *Resolution 1244*, United Nations Security Council 1999, 10 VI, [on-line:] http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement – 18 V 2014.

a Chiny, choć wstrzymały się od głosu, to uczyniły to niechętnie, twierdząc, że pozbawia ona Jugosławię suwerenności i przygotowuje grunt dla secesji Kosowa[392].

Chociaż kwestia Kosowa zjednoczyła ponownie Rosję i Chiny, to ich reakcje były odmienne. Rosja zareagowała gwałtownie: odmawiając NATO jakiegokolwiek prawa do ingerencji w wewnętrzne sprawy Jugosławii, a premier Primakow zerwał dawno zaplanowaną wizytę w Waszyngtonie, zawracając znad Atlantyku samolot[393]. Ponadto Rosja, chcąc udowodnić, że nie da się odsunąć od głosu w sprawach bałkańskich, próbowała stworzyć antynatowski blok. Chiny z kolei, dopóki ich bezpośrednie interesy nie zostały zagrożone, trzymały się na uboczu tego konfliktu, a premier Zhu Rongji nie poszedł w ślady Primakowa i kilka dni później złożył w USA wizytę, podczas której uzyskał poparcie USA dla wstąpienia ChRL do WTO[394]. Dopiero gdy zbombardowana została ambasada amerykańska, Chiny zareagowały ostro, ale czyniły to przede wszystkim w celu umocnienia swojej pozycji na świecie i spychania USA do defensywy w ideologicznych kwestiach (np. prawa człowieka)[395]. Była wszak jedna długofalowa antyzachodnia cecha konfliktu w Kosowie: po tych atakach Chiny na trwałe zmieniły percepcję NATO. Gdy poprzednio Pekin patrzył na tę organizację jako na instytucję regionalną o ograniczonych polach interesu, teraz uznał ją za sposób, którego USA może użyć do utrwalenia swojej dominacji na świecie: tym samym NATO stało się „bezpośrednim zagrożeniem bezpieczeństwa Chin"[396].

Jednocześnie Chiny dbały o swoje interesy: na początku czerwca przybył do Rosji zastępca przewodniczącego Centralnej Komisji Wojskowej ChRL Zhang Wannian. Dnia 9 czerwca rozmawiał telefonicznie z Jelcynem, spotkał się również z ministrem obrony FR marszałkiem Siergiejewem oraz sekretarzem rady bezpieczeństwa FR Władimirem Putinem[397]. Wizyta była kolejnym dowodem na

---

[392] Jak się okazało – Chiny miały rację. Zresztą interwencja ta, uczyniona w imię obrony praw człowieka z pogwałceniem suwerenności danego kraju, tylko wyczuliła chińskie zagrożenie na wykorzystywanie tej tematyki przy ingerencji w wewnętrzne sprawy Chin; podobieństwa między Jugosławią a Chinami (Tybet, Xinjiang) „obudziły alarm w Pekinie, który był wysoce świadomy podobieństw". J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 154.

[393] *Into the fire*, CNN, 1999, 29 III, [on-line:] http://www.cnn.com/ALLPOLITICS/time/1999/03/29/kosovo.html – 18 V 2014.

[394] *Chronology of China-US Relations…*

[395] B. Rychłowski, *op. cit.*, s. 39.

[396] J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 155.

[397] *Overview of Sino-Russian Bilateral…* Dla porządku wymienić należy jeszcze podpisane 5 maja 1999 r. w Ałma Acie trójstronne rosyjsko-chińsko-kazachskie Porozumienie o ustaleniu punktów styku granic trzech państw (*Сборник российско-китайских договоров 1949--1999…*, c. 492-494) oraz podpisanie Porozumienia o uproszczonym przekraczaniu granicy przez obywateli obu państw udających się do kompleksów handlowych znajdujących się w rejonie rosyjsko-chińskiej granicy. Ze strony rosyjskiej dokument podpisała ambasada w Pekinie, ze strony chińskiej MSZ (*Сборник российско-китайских договоров 1999-2007*, Москва 2007, c. 21-25).

centralne znaczenie, jakie współpraca wojskowa ma dla Pekinu w stosunkach z Moskwą. Z kolei 25 sierpnia przy okazji spotkania „Szanghajskiej Piątki" przewodniczący ChRL Jiang Zemin spotkał się z Borysem Jelcynem, a 12 września podczas szczytu APEC w Auckland w Nowej Zelandii Jiang Zemin spotkał się po raz pierwszy z Władimirem Putinem, wówczas premierem FR, który zadeklarował chęć rozwijania współpracy gospodarczej z Chinami[398]. Najważniejszym wszakże wydarzeniem końca 1999 r. w stosunkach wzajemnych było drugie nieoficjalne spotkanie Borysa Jelcyna i Jiang Zemina w Pekinie 9-10 grudnia[399].

Jak się później okazało, była to ostatnia zagraniczna wizyta Jelcyna jako głowy państwa. Obfitowała w osobiste akcenty i podkreślenie bliskości obu krajów. Jelcyn miał powiedzieć Jiangowi: „jeśli macie jakieś sprawy, póki jestem na stanowisku, załatwię"; opowiadał też, że nagle obudził się w nocy i nie wiedział, gdzie jest, ale potem sobie przypomniał: „u przyjaciół, w Chinach"[400]. Jak bardzo owa „przyjaźń" miała związek ze złymi stosunkami z Zachodem, dał przykład sam Jelcyn, wypowiadając w Pekinie najostrzejszą w swojej karierzę tyradę przeciwko USA: „Clinton najwyraźniej zapomniał, co to znaczy Rosja. Rosja ma pełny arsenał jądrowy, a Clinton postanowił prężyć muskuły. Chcę powiedzieć Clintonowi: niech on nie zapomina, w jakim świecie żyje. Nie było i nie będzie tak, że on będzie dyktować ludziom, jak mają żyć. My będziemy dyktować, nie on"[401]. W kontekście napiętej sytuacji międzynarodowej zdanie to odbiło się szerokim echem, ale – podobnie jak wcześniej – okazało się tylko słowami coraz bardziej bezsilnego Jelcyna. Ten ostatni rosyjsko-chiński szczyt zakończył się przyjęciem Wspólnego oświadczenia, które zawierało najostrzejszą z dotychczasowych krytykę Stanów Zjednoczonych (bez wymieniania z nazwy).

We Wspólnym oświadczeniu Rosja i Chiny wystąpiły za „stworzeniem wielobiegunowego świata", „pokojowym rozwiązaniem sporów", „równoprawnością", „szacunkiem do wyboru własnej drogi rozwoju i suwerenności", „nieingerencją w wewnętrzne sprawy suwerennych państw"; uznały, że „tworzenie systemu obrony przeciwrakietowej to naruszenie Traktatu START z 1972 przez jedno z państw, które podpisały ten Traktat", co „okaże destruktywny wpływ" i państwa, które „inicjują rozłam w podstawowych porozumieniach o kwestii rozbrojenia", „ponosić będą całą odpowiedzialność za następstwa możliwego zerwania strategicznej stabilności"; sprzeciwiły się „próbom narzucenia społeczeństwu międzynarodowemu jednobiegunowego modelu porządku światowego, jedności

---

398 Dla porządku należy jeszcze wymienić spotkanie ministrów spraw zagranicznych FR Iwanowa i ChRL Tang Jiaxuana w Nowym Jorku 23 września 1999 r., *Overview of Sino-Russian Bilateral…*

399 *Chronology. Major events…*

400 Ю. М. Галенович, *op. cit.*, c. 219-223.

401 Д. Горностаев, *Ельцин напомнил Клинтону и миру: Россия остается ядерной державой*, „Независимая газета" 1999, 10 XII, [on-line:] http://www.ng.ru/world/1999-12-10/1_pekin.html – 5 IV 2014.

kulturowej, aksjologicznej i ideologicznej", „próbom osłabienia roli ONZ i jej RB, poszukiwaniu podstaw dla bezpodstawnych interpretacji zasad Aktu ONZ i jego rewizji", „wzmacnianiu i rozszerzaniu wojennych bloków", „próbom siłowej zamiany prawa międzynarodowego na wojenne", „wykorzystywaniu tezy o «wyższości praw człowieka na suwerennością» i teorii «interwencji humanitarnej» dla zamachu na suwerenne prawa niepodległych państw"; opowiedziały się za umocnieniem wiodącej roli ONZ w kwestiach międzynarodowych; wyraziły zadowolenie z wypełnienia Deklaracji Biszkeckiej z 25 sierpnia 1999 r.; podkreśliły konieczność szybkiego uregulowania problemu irackiego wyłącznie politycznymi metodami i z normami prawa międzynarodowego oraz centralnej roli RB ONZ i na podstawie przyjętych przez ONZ rezolucji; wyraziły „poważne zaniepokojenie rozwojem sytuacji w Kosowie" oraz „zauważalnej tendencji zmierzającej do oderwania Kosowa od Jugosłowiańskiej Republiki Związkowej"[402].

Wizyta Borysa Jelcyna zamknęła pierwszy okres politycznych stosunków rosyjsko-chińskich. Dnia 31 grudnia 1999 r. Jelcyn w przemówieniu telewizyjnym ogłosił rezygnację z funkcji prezydenta FR. W stosunkach rosyjsko-chińskich zakończyła się pewna era.

W stosunkach politycznych lat 90. XX wieku relacje Rosji i Chin przeszły długą drogę. Od początkowej rezerwy, by nie relacje – niechęci, jaką oba państwa siebie darzyły, przez kolejno „konstruktywne" i „strategiczne partnerstwo", do bardzo bliskich związków w końcówce wieku. Rosję i Chiny łączyło wspólne postrzeganie świata, sprzeciw przeciwko amerykańskiemu unilateralizmowi i niechęć wobec zachodnich wartości, w tym przede wszystkim liberalnej demokracji i uniwersalności praw człowieka. Jest to szczególnie widoczne w Chinach, które przez całą dekadę – na skutek następstw masakry wokół Tiananmen – znajdowały się w ideologicznej opozycji do Zachodu. W Rosji miało to raczej znamiona „zranionej dumy", „zawiedzionej miłości" do Zachodu: niespełnionych nadziei pierwszego okresu istnienia niepodległej Federacji Rosyjskiej. To właśnie opozycja wobec Zachodu, w bardzo różnych aspektach, połączyła Moskwę i Pekin i nadała dynamikę, a może nawet istotę, ich *détente* z lat 90. Nie był to wszakże żaden sojusz ani próba tworzenia nowego bloku, lecz raczej podbijanie i wzmacnianie swojej pozycji w relacjach z Zachodem. Zarówno dla Moskwy, jak i dla Pekinu to Zachód, przede wszystkim Stany Zjednoczone, pozostawał podstawowym punktem odniesienia. Można wręcz powiedzieć, że relacje rosyjsko-chińskie w latach 90. były w dużej mierze dodatkiem do relacji Rosji i Chin ze Stanami Zjednoczonymi i innymi państwami Zachodu.

---

[402] *Российско-Китайское совместное заявление*, „Российская газета" 1999, 11 XII, [on-line:] http://www.rg.ru/oficial/from_min/mid_99/561.htm – 4 V 2014. Oprócz „wspólnego oświadczenia" podpisano jeszcze Porozumienie międzyrządowe o wspólnym użytkowaniu wysp i należących do nich akwenów przygranicznych rzek. *Сборник российско-китайских договоров 1999-2007*..., c. 32-43.

3. Stosunki gospodarcze w latach 1991-1999

W pierwszej dekadzie stosunków rosyjsko-chińskich dynamicznie rozwijały się relacje polityczne, zdołano doprowadzić do demarkacji i demilitaryzacji granicy, a oba te kraje aktywnie współpracowały w szeregu działań regionalnych, przede wszystkim w Azji Środkowej. Na tym tle relacje gospodarcze Rosji i Chin „rozwijały się bardzo wolno i chaotycznie”[403] i pozostawały „najsłabszym punktem” stosunków rosyjsko-chińskich[404] (nie licząc handlu bronią, omówionego w osobnym rozdziale).

Przyczyny tego stanu rzeczy leżały w dużej mierze po stronie rosyjskiej. Nieudana transformacja gospodarcza (terapia szokowa), niedostosowanie gospodarki do wymagań kapitalizmu, pozostałości radzieckiego myślenia ekonomicznego, a także zdezaktualizowana percepcja Chin jako biednego, rozwijającego się kraju stanowiły główne przyczyny niepowodzeń. Do tego dochodziły warunki obiektywne, przede wszystkim geograficzne. Oddalenie Chin od głównych ośrodków gospodarczych i przemysłowych Rosji, a także słaba komunikacja z graniczącym z Chinami rosyjskim Dalekim Wschodem. Wreszcie, podobnie jak w stosunkach politycznych, gospodarczo oba państwa przede wszystkim orientowały się na Zachód. To wszystko sprawiło, że w 1999 r. poziom wymiany handlowej między Rosją a Chinami był mniejszy niż w 1992 r., pierwszym roku relacji. Można to prześledzić na kilku tabelach[405].

Tabela 1. Wysokość obrotów handlowych między ChRL a FR 1992-1999

	1992	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**
Mld USD	5,849	7,678	5,044	5,273	6,85	6,119	5,5	5,72

Źródło: I. Topolski, *Stosunki chińsko-rosyjskie*, [w:] *Chiny w stosunkach międzynarodowych*, red. A. Ziętek, K. Iwańczuk, Lublin 2004, s. 146.

[403] Y. V. Tsyganov, *op. cit.*, p. 308.
[404] J. L. Wilson, *Strategic Partners...*, p. 61.
[405] Ich dane się różnią, ale mimo to ukazują pewną tendencję w stosunkach wzajemnych.

Tabela 2. Rosyjsko-chińska wymiana handlowa (w mld USD)

Dane chińskie:

Lata	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Eksport do Rosji	2,705	3,046	1,748	1,817	1,804	2,133	1,900	1,530
Import z Rosji	4,066	5,641	3,840	4,124	5,494	4,281	3,759	4,315
Procent w ogólnej wymianie handlowej								
Eksport do Rosji	2,7	2,9	1,3	1,1	1,1	1,1	1,0	0,8
Import z Rosji	4,3	4,8	3,0	2,9	3,7	2,9	2,6	2,5

Dane rosyjskie:

Lata	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Eksport do Chin	3,169	3,471	3,144	3,666	4,991	4,173	3,259	3,552
Import z Chin	1,932	2,642	1,055	939	1,061	1,321	1,188	909
Procent w ogólnej wymianie handlowej								
Eksport do Chin	6,9	7,0	4,5	4,4	5,6	4,7	4,4	4,8
Import z Chin	4,8	8,7	2,5	1,9	2,2	2,4	2,7	2,9

Źródło: R. Lotspeich, *Economic Integration of China and Russia in the Post-Soviet Era*, [w:] *The Future of China-Russia Relations*, ed. J. Bellacqua, Kentucky 2010, p. 94.

Tabela 3. Handel chińsko-rosyjski 1992-1999 (w mln USD)

Rok	Eksport	Import	Ogółem
1992	2,336	3,526	5,862
1993	2,691	4,988	6,679
1994	1,581	3,495	5,076
1995	1,665	3,798	5,463
1996	1,693	5,153	6,846
1997	2,032	4,086	6,118
1998	1,839	3,641	5,480
1999	1,497	4,222	5,720

Źródło: *Zhongguo duiwai jingji maoyi nianjian* 1996-2000 [chiński rocznik statystyczny relacji ekonomicznych i handlu], [za:] J. L. Wilson, *Strategic Partners. Russian-Chinese Relations in the Post-Soviet Era*, New York 2004, p. 62.

Tabela 4. Handel chińsko-rosyjski 1992-1999 (w mld USD)

Rok	Eksport	Import	Razem	+/- %
1992	2,337	3,512	5,849	+50
1993	2,692	4,986	7,678	+31
1994	1,578	3,466	5,044	-34
1995	1,674	3,799	5,473	+9
1996	1,693	5,156	6,849	+25
1997	2,035	4,084	6,119	-11
1998	1,833	3,627	5,460	-11
1999	1,497	4,223	5,720	+5

Źrodło: Międzynarodowy Fundusz Walutowy, IMF, *Direction of Trade Statistic Yearbook.*

Tabela 5. Kluczowi partnerzy handlowi Rosji i Chin 1992-2000

	1992		1995		2000	
Rosyjski eksport	**procent**	**miejsce**	**procent**	**miejsce**	**procent**	**miejsce**
Niemcy	14,7	1	7,8	2	9,0	1
Chiny	6,9	3	4,4	5	5,1	5
USA	1,7	16	6,6	3	7,7	2
Japonia	3,9	9	4,1	8	2,7	13
Ogółem		27		23		24

	1992		1995		2000	
Chiński eksport	**procent**	**miejsce**	**procent**	**miejsce**	**procent**	**miejsce**
USA	10,1	2	16,6	2	20,9	1
Japonia	13,7	1	19,1	1	16,7	2
Korea Płd.	2,8	4	4,5	3	4,5	3
Rosja	2,7	5	1,1	10	0,9	16
Ogółem		29		41		43

	1992		1995		2000	
Rosyjski import	**procent**	**miejsce**	**procent**	**miejsce**	**procent**	**miejsce**
Niemcy	19,2	1	14,1	2	11,5	1
Chiny	4,8	5	1,9	15	2,8	9
Japonia	4,8	4	1,6	17	1,7	14
USA	8,2	3	5,7	4	8,0	4
Ogółem		37		23		24

	1992		1995		2000	
Chiński import	**Procent**	**Miejsce**	**Procent**	**Miejsce**	**Procent**	**Miejsce**
Japonia	16,7	1	22,0	1	18,4	1
Korea Płd.	3,2	25	7,8	3	10,3	2
USA	10,9	2	12,2	2	9,9	3
Rosja	4,3	4	2,9	5	2,6	5
Ogółem		35		45		41

Źródło: Międzynarodowy Fundusz Walutowy, IMF, *Direction of Trade Statistic Yearbook*.

Tabela 6. Chińsko-rosyjska struktura towarowa 1995-1998 (w mld USD)

	1995		1998	
Chiński import z Rosji	**Wartość**	**Procent**	**Wartość**	**Procent**
Materiały jednorodne	1,351	36	940	26
Surowce naturalne	201	5,3	116	3,2
Chemikalia	1,193	31	778	21
Drewno	35	0,9	134	3,7
Pojazdy	94	2,5	414	11
Ryby	116	3,0	277	8
Maszyny	240	6	399	11
Papier	54	1,4	268	7
Inne	515	14	317	9
Razem	3,799	100	3,641	100

	1995		1998	
Chiński eksport do Rosji	**Wartość**	**Procent**	**Wartość**	**Procent**
Ubrania i tekstylia	340	20	512	28
Materiały skórzane	323	19	477	26
Obuwie	145	9	174	9
Maszyny elektr. i elektronika	59	3,6	54	2,9
Mięso	383	23	222	12
Maszyny	34	2,1	26	1,4
Warzywa	101	6	87	4,7
Materiały jednorodne	59	3,5	18	1,0
Pojazdy	8,3	0,5	3,9	0,2
Inne:	213	13	267	14
Razem:	1,665	100	1,840	100

Źródło: *China Customs Statistic Yearbook* 1995-1998, [za:] R. Lotspeich, *Economic Integration of China and Russia in the Post-Soviet Era*, [w:] *The Future of China-Russia Relations*, ed. J. Bellacqua, Kentucky 2010, p. 98-100.

Tabela 7. Struktura towarowa chińskiego eksportu i importu w 2001 r.

	Procent	
Produkt	**Eksport**	**Import**
Żywność i produkty rolnicze	9,1	6,9
Chemikalia	5,1	16,3
Tekstylia, obuwie, skóry	64,8	<1
Leśnictwo, przemysł drzewny	<1	15,0
Szkło, ceramika itp.	1	<1
Kamienie szlachetne	<1,0	<1
Materiały jednorodne	1,8	20,8
Maszyny i części zamienne	9,3	4,9
Transport	<1	23,4
Optyka	<1	<1
Surowce	2,5	10,8
Manufaktura (w tym zabawki)	3,5	<1,0
Różne	<1,0	<1,0

Źródło: *China Customs Statistic Yearbook* 2001, [za:] J. L. Wilson, *Strategic Partners. Russian-Chinese Relations in the Post-Soviet Era*, New York 2004, p. 66.

Tabela 8. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne (FDI) w Chinach i w Rosji 1995 i 2000 (w mld USD)

Bezpośrednie inwestycje (FDI) do:	**Rok 1995**	**Rok 2000**
Chin	35,85	40,72
Rosji	2,02	2,71

Bezpośrednie inwestycje (FDI) z:	**Rok 1995**	**Rok 2000**
Chin	2,00	0,92
Rosji	0,36	3,18

Źródło: *United Nations, World Investment Report 2000*, [za:] R. Lotspeich, *Economic Integration of China and Russia in the Post-Soviet Era*, [w:] *The Future of China-Russia Relations*, ed. J. Bellacqua, Kentucky 2010, p. 118.

Przytoczone dane z tabel wymagają kilku słów uściślenia. Jak widać chociażby w tabeli 3 poziom handlu rosyjsko-chińskiego był w latach 90. dość niski. Rosja była na ósmym miejscu wśród partnerów handlowych Chin, z poziomem handlu w wysokości 11,927 mld USD, co bledło przy zestawieniu dwóch głównych partnerów Chin: Japonii (101,905 mld USD) i USA (97,181 mld USD)[406].

Tym niemniej poziom obrotów handlu był wyższy niż ten ujęty we wszystkich przytoczonych tutaj statystykach, i to z kilku powodów. Większość z nich (szczególnie rosyjskie) nie ujmowała drobnego „niezorganizowanego" handlu przygranicznego (dokonywanego przez „mrówki"), wymiany barterowej i nielegalnej kontrabandy produktów (głównie drewna z Rosji oraz produktów konsumpcyjnych z Chin)[407]. A każdy z tych czynników był istotny. Według ostrożnych szacunków w samych latach 1997-1998 wielkość nielegalnego importu z Chin wyniosła przynajmniej 3,6 mld USD w ciągu roku[408]. O skali zjawiska świadczy fakt, że w 1997 r. Rosyjskie Ministerstwo Handlu wydało oświadczenie (*sic!*), w którym stwierdziło, że deficyt handlowy z Chinami zniknąłby, gdyby w statystykach wziąć pod uwagę handel przygraniczny[409]. Ponadto część wymiany handlowej (w takich obszarach jak lotnictwo czy kosmonautyka) nie była ujęta bądź była zaniżona w statystykach, wreszcie obie strony celowo nie ujmowały w nich handlu bronią, który stanowił podstawę wzajemnych relacji ekonomicznych w latach 90.

Obroty handlu między Rosją a Chinami w latach 90. przypominają sinusoidę. Od 1991 do 1995 r. można wyróżnić trzy podetapy: 1) szybkiego wzrostu (1991-1993), 2) spowolnienia (1994), 3) uregulowania i powrotu do wzrostu (1995). Lata 1995-1996 to kolejny wzrost, podczas gdy lata 1997-1998 to kolejny spadek, a od 1999 r. zaczęła się następna tendencja zwyżkowa (tabela 2).

Ponadto trzeba dokonać podziału między dwa aspekty rosyjskiego handlu z Chinami: centralnie planową wymianę (taką jak sprzedaż broni) oraz zdecentralizowaną (w tym barterową). Ta druga forma, choć stanowiła na przestrzeni całej dekady tylko 17% całości, przyczyniła się do pierwotnego wzrostu i późniejszego spadku[410]. Początkowy wyraźny wzrost handlu był związany z otwarciem granic, niekontrolowanym handlem przygranicznym i chińskimi zakupami broni. Następujące w 1994 r. spowolnienie wiązało się z szerszym „rozczarowaniem" Chinami: resentymentami na rosyjskim Dalekim Wschodzie, wprowadzeniem ceł importowych i wiz, a także wejściem firm zachodnich na rynek rosyjski. Ponow-

---

[406] J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 65.
[407] L. Popova, *Recent Trends in Russian-Chinese Economic Cooperation*, „World Economic Papers" (special issue), 2006, № 7, p. 37-46.
[408] I. Topolski, *op. cit.*, s. 146.
[409] J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 65.
[410] J. Thornton, *Reform in the Russian Far East. Implications for Economic Cooperation*, [w:] *Rapprochement or Rivalry…*, p. 262-293.

ny wzrost obrotów wiązał się ze wsparciem „od góry" rządów obu państw. Lata 1995-1996 to częste wizyty decydentów związanych z resortami gospodarczymi w obu krajach, które zaowocowały licznymi umowami (energetyka atomowa, przemysł chemiczny, ciężki przemysł), które doprowadziły do ponownego wzrostu obrotów. Tym samym to właśnie aspekt „centralistyczny" wymiany handlowej (głównie sprzedaż broni) doprowadził do wzrostu w 1996 r. Kolejny spadek (1997-1998) i ponowny wzrost (1999) niewątpliwie wiążą się z „polityzacją relacji gospodarczych": w latach 1997-1998 oba państwa ponownie oddaliły się od siebie politycznie, w efekcie, gdy zabrakło państwowego wsparcia dla projektów gospodarczych (*vide*: Tama Trzech Przełomów), obroty handlowe zmalały (były także czynniki *stricte* ekonomiczne: kryzys gospodarczy, niekonkurencyjność rosyjskich produktów w Chinach itp.). Impuls do ponownego wzrostu dała wizyta premiera ChRL Zhu Rongji w lutym 1999 r. w Moskwie, podczas której podpisano liczne umowy dotyczące współpracy w energetyce, drewnie, mieszanych spółek w elektronice; udział we wzroście miała też rozwijająca się pod koniec lat 90. współpraca w dziedzinie surowcowej. Stanie się ona lejtmotywem w następnej dekadzie.

a) Główne obszary współpracy

Pierwsza dekada stosunków rosyjsko-chińskich charakteryzowała się głównie eksportem rosyjskich surowców i półproduktów (nawozy, ruda żelaza, drewno) oraz importem z Chin tekstyliów, ubrań, obuwia i produktów skórzanych (tabele 6 i 7). Rosyjski odbiorca albo nie był w stanie kupować bardziej zaawansowanych produktów chińskich (telewizorów, elektroniki, sprzętu wideo), albo (częściej) nie chciał, wybierając produkty z innych krajów. Rosyjska strategia gospodarcza w handlu z Chinami w latach 90. polegała głównie na promowaniu eksportu wysoko zaawansowanych technologii (eksport był jedyną szansą na przeżycie dla szerokich kręgów przemysłowych), jednakże mimo sprzyjającego aspektu, jakim była wzajemna komplementarność obu gospodarek, Rosjanie generalnie byli niekonkurencyjni wobec firm zachodnich. Udało im się odnieść skutek tylko w dwóch sektorach (nie licząc przemysłu wojskowego!) – przemyśle atomowym i kosmicznym[411].

Rosja, poza bronią, sprzedawała do Chin głównie produkty związane z transportem, metale (żelazo i stal), chemikalia, produkty papiernicze i surowce (tabela 7). Jedynym produktem spożywczym dostarczanym na szeroką skalę przez Rosjan Chińczykom były ryby[412]. Ponadto Rosja dostarczała Chinom technologię i pomoc techniczną przy budowie elektrowni jądrowej, za co Chińczycy płacili

[411] J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 78.
[412] R. Lotspeich, *Economic Integration of China and Russia in the Post-Soviet Era*, [w:] *The Future of China-Russia*..., p. 98.

dostawami dóbr konsumpcyjnych, co nie było ujęte w tych statystykach[413]. Jeśli chodzi o surowce, to ich rola w handlu rosyjsko-chińskim lat 90. była dość nikła, szczególnie w porównaniu z zestawieniem handlu Rosji z innymi krajami, a także następną dekadą. Niewątpliwym sukcesem Rosji w handlu z Chinami w latach 90. było dostarczanie maszyn i sprzętów, głównie dzięki współpracy w sektorach atomowym, lotniczym i kosmicznym. Jednakże był to sukces chwilowy, gdyż już w następnej dekadzie sprzedaż maszyn, stanowiąca w latach 90. 1/5 chińskiego importu, spadła do mniej niż 1%[414].

Chiny z kolei dostarczały do Rosji głównie produkty konsumpcyjne: odzież, tkaniny, artykuły spożywcze i narzędzia. Rosja lat 90. była dla Chin przede wszystkim rynkiem zbytu dla nadwyżek dóbr konsumpcyjnych. Chińskie towary rozwiązywały problem braków produktów codziennego użytku w Rosji, tak dotkliwy w pierwszych latach transformacji[415]. W połowie lat 90. Chiny importowały głównie metale i chemikalia (w tym nawozy), co stanowiło ponad 50% całości; eksport obejmował skóry, wyroby z wełny, tekstylia, zwierzęta i produkty zwierzęce, kapelusze, parasole i buty[416]. Tym samym chiński eksport do Rosji koncentrował się na dobrach codziennego użytku i brak w nim wysoko zaawansowanych produktów sprzedawanych na Zachód. Przytaczając statystki, należy również pamiętać o tym, że niepoliczalna liczba chińskich produktów znalazła się na rosyjskim Dalekim Wschodzie w wyniku kontrabandy i nie jest ujęta w szacunkach. Właśnie rosyjski Daleki Wschód sprawił, że połowa lat 90. to znaczący wzrost eksportu chińskich produktów żywnościowych. W momencie załamania się centralistycznej gospodarki i oddalenia od Moskwy region stanął w obliczu problemów z niedoborem produktów spożywczych. Wyjściem było zwrócenie się w stronę Chin, co znalazło odzwierciedlenie w statystykach (szczególnie w roku 1995). Udział żywności w obrotach handlowych Chin i Rosji zaczął spadać pod koniec dekady.

Jak już zostało wspomniane, Rosja odniosła sukces w Chinach w dwóch branżach wysoko zaawansowanej techniki: przemyśle atomowym i kosmicznym. Brała udział w wzbogacaniu uranu w elektrowni jądrowej w prowincji Shanxi w 1996 r., instalowaniu reaktora w prowincji Hefei, pierwszego eksperymentalnego neutronowego reaktora w Guizhou oraz, co było największym sukcesem, w dostarczeniu reaktorów do elektrowni jądrowej Tianwan w prowincji Jiangsu w 1997 r. Współpraca przy elektrowni Tianwan, o łącznym kapitale 2,5 mld USD,

---

413 I. Topolski, *op. cit.*, s. 147. Chiny w latach 90. były zainteresowane pozyskiwaniem wysokokwalifikowanych naukowców, inżynierów i techników z Rosji oraz powstawaniem wspólnych firm i instytutów badawczych.

414 J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 66; R. Lotspeich, *op. cit.*, p. 98.

415 E. Bazhanov, *Russian Policy toward China*, [w:] *Russian Foreign Policy Since 1990*, ed. P. Shearman, San Francisco 1995, p. 165-168.

416 I. Topolski, *op. cit.*, s. 147.

była największym wspólnym przedsięwzięciem obu tych państw w latach 90., największą inwestycją rosyjską w Chinach i największą międzynarodową inwestycją rosyjską w dziedzinie przemysłu atomowego[417].

Znacząca była współpraca w dziedzinie przemysłu kosmicznego. W marcu 1994 r. Rosyjska Agencja Kosmiczna podpisała porozumienie o współpracy z Chińską Narodową Administracją Kosmosu, na mocy którego Rosja dostarczyła sprzęt, technologie, ekspertyzy i szkolenia stronie chińskiej (a chińscy astronauci otrzymali trening w Ośrodku Gagarina pod Moskwą)[418]. Najważniejsze dane dotyczące współpracy rosyjsko-chińskiej w dziedzinie przemysłu kosmicznego pozostają tajne (w trakcie wizyty Jelcyna w grudniu 1996 r. miano podpisać tajne porozumienie w tej sprawie), niemniej jednak wsparcie rosyjskie wymienia się jako główny czynnik, który umożliwił Chinom wystrzelenie w listopadzie 1999 r. bezzałogowej kapsuły kosmicznej (chociaż Chińczycy przedstawili to jako wielki sukces narodowy i „całkowicie własne" osiągnięcie, zachodni analitycy konstatowali, że kapsuła „Shenzhou" jest po prostu udoskonaloną wersją sowieckiego „Sojuza")[419].

b) Najważniejsze wspólne inicjatywy dotyczące handlu w latach 90. XX wieku

Rosyjsko-chińskie stosunki gospodarcze, podobnie jak polityczne, nie działy się w próżni. Były kontynuacją okresu radzieckiego i funkcjonowały początkowo w ramach struktur i mechanizmów utworzonych jeszcze za Gorbaczowa[420]. Jednocześnie jeszcze pod koniec istnienia ZSSR, w listopadzie 1991 r., Jelcyn wydał dekret „o liberalizacji zagranicznej polityki ekonomicznej państwa", w rezultacie zniesione zostały ograniczenia handlu zagranicznego, zmniejszony został asortyment licencjonowanych towarów importowanych i eksportowanych, zmniejszono podatki itp.[421] Chiński kapitał miał szybko zyskać na tym posunięciu. Rząd ChRL, widząc pojawiającą się możliwość zarobku, już pod koniec grudnia 1991 r. wysłał do Moskwy delegację z ministrem handlu i gospodarki Li Lanqinem, który odbył rozmowy m.in. z wicepremierem Szochinem i ministrem spraw zagranicznych Kozyriewem. Szybko, bo w marcu 1992 r., do Pekinu z rewizytą przybył Piotr Awen, minister handlu zagranicznego FR, by omówić plan współpracy na najbliższe pięć lat. Podczas spotkania podpisano „porozumienie między rządami ChRL

---

[417] J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 79.

[418] B. Harvey, *China's Space Program. From Conception to Manned Spaceflight*, Chicester 2004, p. 248-289; J. Oberg, *Great Leap Forward*, „Scientific American" 2003, № 4, p. 81.

[419] Jing-dong Yuan, *Sino-Russian Defense Ties*, [w:] *The Future of China-Russia…*, p. 215.

[420] O ponownie nawiązanej współpracy ekonomicznej ZSRR z ChRL pod koniec istnienia tego pierwszego patrz znakomita monografia T. Dmochowskiego, *Radziecko-chińskie…*

[421] *Указ президента РСФСРО либерализации внешнеэкономической деятельности на территории РСФСР*, 1991, 17 XI, [on-line:] http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=12244 – 5 IV 2014.

i FR o stosunkach gospodarczych", w którym obie strony udzieliły sobie klauzuli największego uprzywilejowania[422]. W sierpniu 1992 r. odbyło się pierwsze posiedzenie Rosyjsko-Chińskiej Międzyrządowej Komisji ds. Handlu, Gospodarki, Nauki i Techniki (komisja była następczynią sowieckiej, zmieniono tylko nazwę). Kilka dokumentów dotyczących handlu znalazło się wśród dokumentów podpisanych przez Jelcyna w trakcie jego wizyty w Pekinie w grudniu 1992 r. Mimo to działania rosyjskie w Chinach były słabe i często charakteryzowały się niedocenianiem sąsiada: przykładowo wspomniany wiceminister Awen proponował Chińczykom sprzedaż rosyjskiej elektroniki, której z powodu marnej jakości nie kupowano nawet w Rosji[423]. Potem, na skutek sytuacji wewnętrznej w Rosji, instytucjonalne inicjatywy w ogóle ustały: spotkania komisji ds. handlu były przekładane przez stronę rosyjską (nie odbyło się żadne spotkanie aż do maja 1994 r.). Na Kremlu panował chaos decyzyjny i brak zgody co do kierunku inwestycji, co wiązało się głównie z biurokratyczną obstrukcją ze strony Ministerstwa Handlu Zagranicznego, przyzwyczajonego do radzieckich metod planowania. W efekcie większość projektów ekonomicznych sformalizowanych przez Jelcyna w 1992 r. pozostało na papierze[424].

Ożywieniu wzajemnych stosunków ekonomicznych służyła m.in. wizyta chińskiego premiera Li Penga w Moskwie w grudniu 1996 r. i jego spotkanie z premierem Wiktorem Czernomyrdinem. Podczas niej ustalono mechanizm regularnych spotkań na najwyższym szczeblu. W rezultacie rosyjsko-chiński komitet ds. handlu, operujący na szczeblu wiceministrów, został zobligowany do przygotowania tych rozmów poprzez trzy stałe podkomitety ds. współpracy w: 1) handlu, nauce i technologii, 2) energii, 3) transporcie. Podniesienie dyskursu o współpracy ekonomicznej na poziom premierów było w pewnym sensie motywowane chęcią ustanowienia rosyjsko-chińskich relacji gospodarczych na podobnym poziomie jak rosyjsko-amerykańskie. „Komisja Czernomyrdin-Li" (jak potocznie nazywano spotkania komitetu) miała być odpowiedzią na „Komisję Gore-Czernomyrdin". To właśnie podczas spotkania Czernomyrdina z Li Pengiem ogłoszono również chęć osiągnięcia obrotów handlowych na poziomie 20 mld USD w 2000 roku[425]. Na marzeniach się skończyło, i to w obu przypadkach. Jelcynowi nominowanie głowy rosyjskiej delegacji Komitetu zajęło cztery miesiące, a kryzys gospodarczy i ciągłe zmiany premierów w Rosji (pięciu między rokiem 1998 a 1999) uniemożliwiły efektowność pracy tego ciała, które „zaczęła charakteryzować inercja, brak instytucjonalnych podstaw istnienia i mobilizacja

---

[422] *Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Китайской Народной республики «О торгово-экономических отношениях»*, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999*..., c. 109-116.

[423] Ю. Б. Савенков, *Китай и Россия создают новый механизм торговых отношений*, „Известия" 1992, 7 III, c. 4.

[424] J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 68.

[425] G. Rozman, *Sino-Russian...*, p. 156.

ad hoc podczas spotkań bilateralnych"[426]. Jeśli zaś chodzi o wymianę handlową, to – jak pisze Irenusz Topolski – z deklarowanej sumy 20 mld USD w 2001 r. udało się osiągnąć połowę[427].

Podczas kolejnego ważnego dla wzajemnych stosunków ekonomicznych spotkania na szczycie, między premierem FR Jewgienijem Primakowem a premierem ChRL Zhu Rongji w lutym 1999 r., oficjalnie zarzucono ten cel. Zhu, orędownik większej współpracy gospodarczej, zrzucał winę za słaby poziom obrotów handlowych na stronę rosyjską[428]. Gospodarze byli skłonni się z nim zgodzić, że winne są chroniczne problemy gospodarki rosyjskiej, ale różnili się w propozycjach zwiększenia handlu. Podczas gdy Zhu lobbował za większym udziałem lokalnego handlu i prywatnych form współpracy bilateralnej poprzez ustanowienie mieszanych spółek i specjalnych stref ekonomicznych na terenach pogranicznych, Rosjanie pozostawali wierni idei wspierania wielkich państwowych inwestycji, w takich obszarach jak energia, kosmos, budowa maszyn czy lotnictwo cywilne. W rezultacie do przełomu nie doszło, a zwiększenie się obrotów handlowych w następnej dekadzie związane było z czynnikami zupełnie innej natury (wzrost zapotrzebowania Chin na surowce i wzrost ich cen na świecie).

c) Przeszkody w rozwoju stosunków gospodarczych Rosji i Chin w latach 90.

Na relatywnie mały obrót handlowy w latach 90. i zapóźnienie kontaktów gospodarczych rosyjsko-chińskich w porównaniu do politycznych wpływ miało szereg czynników, wynikających głównie z dziedzictwa komunistycznego. Były to odpowiednio: dziedzictwo rozłamu radziecko-chińskiego, nieumiejętność wyzwolenia się z wymiany barterowej, pozostałości komunistycznego myślenia w gospodarce oraz drugorzędność partnerów wobec Zachodu.

Pierwszym z czynników był rozłam radziecko-chiński, mający fatalne konsekwencje dla relacji ekonomicznych między ZSRR a ChRL. Doprowadził on do przekształcenia się rosyjskiego Dalekiego Wschodu w „zamkniętą fortecę", co skutecznie przekreśliło możliwość normalnych transakcji gospodarczych na dziesięciolecia[429]. Przykładowo jedyna linia telefoniczna do Chin biegła z Władywostoku przez… Moskwę. Lecz były też ważniejsze problemy. Infrastruktura transportowa była całkowicie nieprzygotowana do nowej sytuacji – nie było przejść granicznych ani dróg, a linie kolejowe były dwie, co powodowało gigantyczne korki. Co więcej, sam Region Dalekowschodni był słabo skomunikowany z resztą Rosji:

---

[426] J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 68.
[427] I. Topolski, *op. cit.*, s. 147.
[428] Ю. М. Галенович, *op. cit.*, c. 207.
[429] G. Rozman, *Turning Fortress into Free Trade Zone*, [w:] *Rapprochement or Rivalry…*, p. 177.

brak było autostrad, a opłaty za kolej transsyberyjską potroiły się w latach 90., w efekcie koszt transportu dóbr z zachodnich części Rosji do wschodnich zaczął przekraczać ich wartość[430]. Jak ocenił w 1994 r. Oleg Dawidow, minister handlu zagranicznego FR, 25-30% wszystkich transakcji nie doszło do skutku z powodu problemów transportowych[431]. Wymownym przykładem nieudolności państwa rosyjskiego w tej kwestii była sprawa Jukosu, który nie był w stanie zrealizować zamówionego przez Chiny kontraktu na ropę, co sprawiło, że premier Władimir Putin we wrześniu 1999 r. wydał instrukcję (*sic!*) wszystkim odpowiednim ministerstwom oraz służbie granicznej, w której polecił tak skoordynować działania, by ropa dotarła do Chin[432]. Po chińskiej stronie następstwa rozłamu były takie, że jeśli w latach 50. cały przemysł i technologia chińska były wzorowane na radzieckiej, a za tym szły kontakty handlowe, kulturowe i ogólnoludzkie, to po rozłamie i prozachodnim zwrocie w latach 70. Chiny odwróciły się do Rosji plecami, preferując zachodnie dobra, usługi i orientując całą swoją gospodarkę na Zachód[433]. Rosja w latach 90. stała się dla Pekinu drugorzędnym kierunkiem, ważnym tylko dla prowincji przygranicznych. Wreszcie ostatnim następstwem rozłamu były chińskie resentymenty na rosyjskim Dalekim Wschodzie[434]. Wymownym symbolem ich wpływu na kontakty gospodarcze było powstrzymanie prac nad budową uzgodnionego w 1995 r. mostu na Amurze łączącego Błagowieszczeńsk z Heihe.

Drugim najważniejszym czynnikiem był wpływ dawnej komunistycznej polityki gospodarczej na handel rosyjsko-chiński, szczególnie w transakcjach finansowych. Za czasów radzieckich handel odbywał się w formie wymiany towarowej, czyli barteru. Próby reformy tego systemu w FR w latach 90. zawiodły: barter pozostał główną formą wymiany handlowej Rosji, w 1997 r. 73% wszystkich transakcji handlowych FR miało miejsce w barterze i innych formach pozawalutowych[435]. Chiny poradziły sobie z dziedzictwem komunistycznym znacznie lepiej, niemniej przykładowo sektor bankowy pozostał w wyraźnym tyle za dynamicznie rozwijającą się gospodarką rynkową. Dopiero wejście do WTO w 2001 r. dało impuls do głębszych zmian, ale to nastąpiło już w następnej dekadzie. W momencie upadku ZSRR handel rosyjsko-chiński nagle „zdecentralizował się": stał się chaotyczny i niekontrolowany, czego wymownym symbolem były przygraniczne „mrówki". Wymiana odbywała się radzieckim sposobem, głównie w formie barterowej, która jest trudna do ujęcia w statystykach (jeśli w ogóle): zdaniem chińskich źródeł barter stanowił ponad 60% wymiany han-

---

430 J. Thornton, *op. cit.*, p. 265.
431 J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 71-72.
432 *Ibidem*, p. 72.
433 В. П. Федотов, *Полвека вместе с Китаем. Воспоминания, записы, розмышления*, Москва 2005, с. 31.
434 Opisane szerzej w podrozdziale 6: „Rosyjski Daleki Wschód a Chiny".
435 C. Gaddy, B. Ickes, *Russia's Virtual Economy*, „Foreign Affairs" 1998, nr 77 (5), p. 56.

dlowej w 1992 r., ale już tylko 20% w 1998 r.[436]. Teoretycznie od 1995 r. wymiana handlowa między Rosją a Chinami miała się odbywać tylko w twardej walucie (początkowo we franku szwajcarskim, potem w dolarze amerykańskim), ale brak zinstytucjonalizowanych reform bankowych[437], niewymienialność chińskiego yuana (RMB), chwiejność rubla oraz brak porozumień bankowych między oboma stronami skutecznie uniemożliwiły realizację tego celu (podobnie jak zahamowały wzrost wymiany handlowej). Barter dominował przede wszystkim w handlu przygranicznym (również kontrabanda była w większości barterowa): wymieniano głównie chińskie towary konsumpcyjne na rosyjskie bogactwa naturalne (np. drewno) oraz broń: jak potocznie mówiono, „zamieniano rakiety na płaszcze"[438]. W rosyjsko-chińskim międzyrządowym protokole o współpracy gospodarczej z 1999 r. zapisano, że Rosja dostarczy sprzętu, materiałów i usług o równowartości 9,2 mln USD, za które Chiny zapłacą w 78% towarami, a za resztę gotówką[439]. Barter, poza oczywistymi ułomnościami, sprawił jednak, że Rosja bywała konkurencyjna na rynku chińskim: wygrała przetarg na zbudowanie dwóch zbiorników reaktora atomowego w Tianwan m.in. dlatego, iż zgodziła się na to, żeby część zapłaty miała miejsce w chińskich towarach[440]. Ciosem dla prób zastąpienia barteru był wreszcie kryzys finansowy w Rosji w 1998 r., który doprowadził do upadku rubla. Część banków rosyjskich handlujących z Chinami zbankrutowała (co ponoć doprowadziło do tajnego rozporządzenia zakazującemu Bankowi Chin, najważniejszemu w ChRL, ustanawiania dalszych kontaktów z Rosją), a przedsiębiorcy również nie byli skłonni do utrzymywania niestabilnego rubla. Barter pozostał i tak naprawdę dopiero następna dekada przyniosła w tej kwestii zmianę.

Trzecim powodem były pozostałości komunistycznego myślenia w gospodarce. W przypadku Rosji była nim dawno zdezaktualizowana percepcja Rosji jako rozwiniętej gospodarki przemysłowej, a Chin jako gospodarki wiejskiej i potrzebującej pomocy. Stąd brało się przekonanie, że relacje handlowe polegają na dostarczaniu rosyjskiej technologii, produktów i usług w zamian za chińskie dobra konsumpcyjne. Tymczasem Chiny nie potrzebowały rosyjskiej technologii, bo miały

---

436 J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 73.

437 Operacje walutowe między firmami chińskimi a rosyjskimi odbywały się w latach 90. przez banki państw trzecich, takich jak Hong Kong, Singapur czy Stany Zjednoczone. Nie trzeba dodawać, że nie służyło to wzrostowi wymiany handlowej.

438 A. Voskressenski, *op. cit.*, p. 134.

439 *Протокол между Правительством Российской Федерации и Правительством Китайской Народной Республики о торгово-экономическом сотрудничестве в 1999 году подписан в Москве 25 февраля 1999*, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999*..., c. 475-481.

440 Y. Borisova, *Report: Ministry Cost Russia Billions*, „Moscow Times" 2001, 16 III, [on-line:] http://www.themoscowtimes.com/business/article/report-ministry-cost-russia-billions/254592.html – 6 IV 2014.

lepszą – zachodnią. Pekin kupował od Rosji to, czego potrzebował, i nic więcej: ograniczoną ilość zaawansowanej broni i technologii wojskowej, wykształconą siłę roboczą dla rozwoju bazy technologicznej chińskiej gospodarki, szczególnie potencjału militarnego, oraz surowce z rosyjskiego Dalekiego Wschodu[441]. Inną pozostałością myślenia dogmatycznego u Rosjan było nastawianie się na wielkie międzyrządowe kontrakty oraz nieskrywana niechęć wobec niekontrolowanego handlu przygranicznego. Masowe kontakty handlowe zwykłych ludzi po obu stronach Amuru były dla moskiewskich oficjeli „anarchistyczne", „niecywilizowane" i reprezentujące „najgorsze aspekty drobnoburżuazyjnej wymiany handlowej"; w efekcie decydenci rosyjscy, tak centralni, jak i regionalni, robili wszystko, by ograniczyć ten handel[442]. Dalekowschodni gubernatorzy dodatkowo, z powodu antychińskiego nastawienia, nie zamierzali wchodzić w żadne większe interakcje handlowe z regionami po drugiej stronie granicy, co także stanowiło dużą barierę dla rozwoju handlu. Chińczycy – odwrotnie. Wspierali i popierali handel przygraniczny oraz małe i średnie przedsiębiorstwa, widząc w nich, słusznie, sposób na rozwój obu stron. Jednak to spotykało się z oporami strony rosyjskiej, a rozwój handlu był hamowany podejrzeniami bądź otwartą wrogością, wyrażającą się w przekonaniu, że Chiny stanowią zagrożenie dla rosyjskiej suwerenności ekonomicznej. Podczas wizyty w lutym 1999 r. w Moskwie premier Zhu Rongji pochwalił handel przygraniczny w swoim wystąpieniu do rosyjskich kręgów przemysłowych[443]. Jak podaje Li Jingjie, w samym roku 1992 handel przygraniczny stanowił 80% całości obrotów handlowych między Rosją a Chinami[444]. Tym samym na tle stosunku do handlu przygranicznego doszło do paradoksu – chińska strona, ostentacyjnie wciąż socjalistyczna, była wielkim zwolennikiem rynkowych norm i wartości, podczas gdy rosyjska – nominalnie postsowiecka – trzymała się wciąż radzieckiego podejścia do gospodarki[445]. Chińskie przejście na zasady rynkowe miało jeszcze jeden ważny aspekt w relacjach rosyjsko-chińskich. Chińczycy nie zamierzali przyznawać Rosji specjalnego statusu (ku frustracji Rosjan, uznających, że byłby to dowód na „przyjaźń"), a „strategiczne partnerstwo" nie rozciągało się na kwestie ekonomiczne: pierwsza dekada kontaktów gospodarczych pełna jest przykładów niespełnionych umów i projektów, które nigdy nie zostały ukończone[446]. Najbardziej wymownym przykładem klęski Rosjan w Chinach na polu gospodarczym jest porażka w przetargu na zamówienie turbin do Tamy Trzech Przełomów na Jangcy w 1997 r. Temat „tamy" przewijał się w dyskusjach

---

441 A. Voskressenski, *op. cit.*, p. 133.
442 J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 75-76.
443 *Визит Чжу жунцзи в Россию*, „Дипломатический вестник. Официальные материалы" 1999, III, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/9aa880016aba4b13c32568870044373c!OpenDocument – 5 IV 2014.
444 Li Jingjie, *op. cit.*, p. 76.
445 J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 76.
446 E. Wishnick, *Mending fences…*, p. 135.

wszystkich najważniejszych spotkań rządowych, a wielu na Kremlu liczyło, iż po ustanowieniu „strategicznego partnerstwa" to Rosja otrzyma ten kontrakt[447]. Pekin wszakże wybrał zachodnioeuropejskie firmy. Dla Moskwy chińskie rozdzielenie gospodarki od polityki było szokiem: „rosyjskie przywództwo – jak pisze Wilson – nosiło ideologiczne dziedzictwo systemu, w którym zysk był nic nie znaczącą kategorią wobec przyjaźni"[448]. Chińczycy widzieli to zupełnie inaczej; jak stwierdził jeden z urzędników chińskiego ministerstwa handlu: „pomiędzy Chińczykami a Amerykanami jest współpraca, ale nie ma przyjaźni, podczas gdy między Rosjanami a Chińczykami jest przyjaźń, ale nie ma współpracy"[449].

Tama Trzech Przełomów nie była jedyną klęską Rosjan. Z wyjątkiem przemysłu wojskowego, w którym Rosja miała dobrą pozycję ze względu na embargo nałożone na Chiny, rosyjskie firmy miały duże trudności z wejściem na rynek chiński i były praktycznie bezradne wobec konkurencji z Zachodu. ChRL dla swojej modernizacji wybrał Zachód, nie Rosję: „Chiny chcą samolotów od Boeinga czy Airbusa, a nie Tupolewa, podpisują mieszane spółki z Audi i General Motors, a nie z Ładą"[450]. Rosyjski przemysł cywilny miał opinię przestarzałego, nieefektywnego i o marnej jakości, a rosyjskie próby sprzedaży wspomnianych samolotów Tupolewa zakończyły się klęską, której przyczyny dobrze, choć mało dyplomatycznie, podsumował ówczesny ambasador chiński w Moskwie Li Fenglin: „Rosjanie chcą nam sprzedawać samoloty pasażerskie, takie jak Iljuszyn 96 czy Tupolew 204; ale nawet Aerofłot ich nie chce, więc musi być z nimi coś nie tak"[451].

Ten przykład ilustruje pewną szerszą tendencję. Jest nią dominacja Zachodu w relacjach ekonomicznych, zarówno z Chinami, jak i z Rosją. Jak widać, nie tylko w kwestiach politycznych Moskwa i Pekin najpierw orientowały się na Zachód, a dopiero potem na siebie. Tak było również w gospodarce, a wzajemne inwestycje miały miejsce głównie tam, gdzie zachodnie firmy nie stanowiły konkurencji (np. w kwestii broni czy chińskich dóbr konsumpcyjnych, konkurencyjnych ze względu na cenę). Jak pisze Aleksiej Woskriesienskij: „finansowo, gospodarczo i technologicznie oba kraje są bardziej zależne od Zachodu niż od samych siebie"[452]. Tak naprawdę „zarówno Rosja, jak i Chiny mogą obejść się bez siebie, natomiast bez współpracy z USA obejść się nie mogą"[453]. Chiny potrzebują kontaktu ze światem, by kontynuować modernizację i „uciec do przodu" przed społecznymi problemami transformacji. Stąd też relacje chińsko-amerykańskie są dla Pekinu ważniejsze chociażby z tego powodu, że wymiana handlowa między Chinami

---

447 D. Trenin, *op. cit.*, p. 51.
448 J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 77.
449 Q. Chen, *op. cit.*, p. 294.
450 S. W. Garnett, *op. cit.*, p. 10.
451 Cyt. za: J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 77.
452 A. Voskressenski, *op. cit.*, p. 132.
453 B. Rychłowski, *op. cit.*, s. 33.

a USA w samym 1998 r. wyniosła 60 mld USD (podczas gdy z Rosją 5,8 mld USD). Chiny z przyczyn wewnętrznych nie zaryzykują żadnego zbliżenia z Moskwą, które mogłoby oznaczać ryzyko wycofania amerykańskich inwestycji[454]. Rosja, w przeciwieństwie do USA, nie miała takich możliwości inwestycyjnych, by zapewnić chińskie tempo modernizacji, tym bardziej że sama desperacko potrzebowała inwestycji (ponadto była oporna w przekazywaniu ChRL najnowocześniejszego *know-how*); Chiny z kolei były oporne przed inwestowaniem w Rosję, eksportując tam tylko tanie towary, jedzenie i niewykwalifikowaną siłę roboczą i rezerwując eksport bardziej zaawansowanych towarów na Zachód. Dobrze widać to w tabeli 5. Chiny dla Rosji były trzecim partnerem handlowym w 1992 r., ale dopiero piątym w 2000 r. (dużo ważniejsze były Niemcy, a potem USA). Dla Chin najważniejsze były USA oraz partnerzy azjatyccy (Japonia i Korea Płd.). Z tabel można również wywnioskować jedną rzecz: w pewnym sensie Chiny były ważniejsze dla Rosji niż Rosja dla Chin: od 1992 r. Chiny zawsze znajdowały się w pierwszej piątce najważniejszych kierunków rosyjskiego eksportu. Tak naprawdę dla Chin kontakty gospodarcze z Rosją były w latach 90. ważne przede wszystkim z powodu rozwoju trzech prowincji północno-wschodnich zagłębia ciężkiego przemysłu, przestarzałego i niedoinwestowanego. W samym 1995 r. udział tych trzech prowincji (najważniejszą z nich w kontekście rosyjskim jest Heilongjiang) w chińskim handlu z Rosją wyniósł 71% całości chińskiego eksportu (dla porównania: rosyjski Daleki Wschód miał 16% udziału w rosyjskim eksporcie do Chin, później wzrósł, ale nie przekroczył 20%; Chiny byłyby bardzo atrakcyjnym partnerem handlowym regionu, ale było to hamowane przez resentymenty)[455].

Chiny wygrały z Rosją na jeszcze jednym polu gospodarczym: przyciągnięcia inwestycji zagranicznych (tabela 8)[456]. Wiązało się to głównie z percepcją ich rynków przez przedsiębiorców: Rosja była uznawana za nieprzyjazną firmom zagranicznym, podczas gdy Chiny stworzyły środowisko sprzyjające kapitałowi zagranicznemu[457]. Stabilność i przewidywalność systemu politycznego i prawnego Chin wyraźnie kontrastowały z chaosem i anarchią okresu Jelcynowskiego w Rosji. Atrakcyjność Chin w porównaniu z Rosją nie powinna więc dziwić.

---

[454] A. Voskressenski, *op. cit.*, p. 133.

[455] D. Kerr, *Problems in Sino-Russian Economic Relations*, „Europe-Asia Studies" 1998, № 7, p. 113-56.

[456] Warto dodać, tytułem porównania, że wartość bezpośrednich inwestycji zagranicznych do Rosji w 1996 r. wyniosła 2,2 mld USD, podczas gdy w Polsce… 2,3 mld, por. J. Thornton, *op. cit.*, p. 268.

[457] To właśnie w dekadzie lat 90. napłynęły do Chin główne inwestycje zachodnie, wcześniej w Chinach inwestowała głównie chińska diaspora.

4. Stosunki militarne 1991-1999

W badaniu relacji rosyjsko-chińskich w latach 90. szczególne miejsce przypada stosunkom militarnym. Można wręcz powiedzieć, że współpraca wojskowa Rosji i Chin była najbardziej zauważalnym i konkretnym aspektem „strategicznego partnerstwa". Zdaniem niektórych była wręcz „klejem relacji wzajemnych", „znakiem rozpoznawczym relacji", „kluczowym czynnikiem" poprawy relacji i jedynym stabilnym sektorem handlu, a na pewno ważnym powodem nawiązania przyjacielskich stosunków w tej dekadzie[458]. Jednocześnie jednak jej badanie nastręcza najwięcej kłopotów, z powodu niedostępności i nieweryfikowalności źródeł oraz aury tajemniczości otaczającej ten aspekt. Można powiedzieć za Konstantinem Makijenko, jednym z najważniejszych rosyjskich badaczy tego zagadnienia, że „jakikolwiek pozarządowy ekspert badający sprzedaż rosyjskiej broni do Chin nieuchronnie natrafia na brak wiarygodnych informacji"[459]. Niemniej jednak, opierając się na dostępnych materiałach, można wyróżnić kilka ogólnych ram współpracy i spróbować zgłębić to zagadnienie na tyle, na ile jest to możliwe.

a) Handel bronią

Handel bronią był najważniejszym aspektem rosyjsko-chińskiej współpracy militarnej w latach 90., a można wręcz powiedzieć, że tak naprawdę to on był sednem tej współpracy, poza nim niewiele się działo. W tej dziedzinie interesy Chin i Rosji idealnie ze sobą współgrały. W kontaktach z Chinami grupą najbardziej zainteresowaną w Rosji był sektor wojenno-przemysłowy, który najmocniej ucierpiał na reformach Gajdara – zadłużenie państwa wobec przedsiębiorstw i brak nowych zamówień sprawiały, że konieczne okazało się zdobycie środków finansowych na dalsze funkcjonowanie i utrzymanie miejsc pracy. W tych warunkach „eksport stał się jedynym możliwym źródłem finansowania sektora wojskowego", a handel z Chinami „manną z nieba dla rosyjskiego kompleksu wojenno-przemysłowego"[460]. Pomiędzy 1992 r. a 1999 r. zakłady przemysłu wojskowego wyprodukowały 2 statki na zamówienie krajowe i 11 na eksport, 31 czołgów na rynek krajowy i 433 na eksport oraz 7 samolotów dla krajowego sektora i 278 na eksport[461]. W samym 1996 r. współpraca wojskowa z zagranicą

---

[458] Jing-dong Yuan, *op. cit.*, p. 203; S. W. Garnett, *op. cit.*, p. 12; J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 112; Y. V. Tsyganov, *op. cit.*, p. 302-310.

[459] К. Макиенко, *Опасно ли тарговать оружем с Китаем?*, Москва 1999, с. 1.

[460] А. В. Лукин, *op. cit.*, с. 472; Y. V. Tsyganov, *op. cit.*, p. 311.

[461] K. Gonchar, *Russia's Defense Industry at the Turn of the Century*, Brief 17, Bonn International Center for Conversion, November 2000, p. 40, [on-line:] http://www.bicc.de/publications/publicationpage/publication/russias-defense-industry-at-the-turn-of-the-century-121/ – 5 IV 2014.

dawała pracę 400 tysiącom ludzi, a 2/3 wszystkich zamówień było związanych z bronią na eksport[462]. Jak przyznał dyrektor głównej agencji eksportowej broni, „Rosworużenije", A. I. Kotiołkin, ponad 50% zakładów produkcyjnych było finansowanych z eksportu, a znacząca część dotyczyła sprzedaży Chinom, które wykazywały największe zainteresowanie zakupem rosyjskiej broni[463]. Zależność od eksportu doprowadziła do „zachowań wynikających z finansowej desperacji": chińskie delegacje wojskowe przybywające do Rosji przypominały wielkie wyprawy na zakupy, takie dawne symbole narodowej dumy jak Su-27 zostały zredukowane do statusu produktu na rynku usług, a ongiś dumny wojskowy personel, spadkobierca radzieckiej potęgi, zamienił się w przekupa zachwalającego swe usługi na targu[464]. Chiny stały się do tego stopnia atrakcyjnym partnerem, że rosyjski kompleks wojenno-przemysłowy wykształcił nawet własną politykę wobec tego kraju, zamykającą się w zdaniu: „sprzedawać komu popadnie, praktycznie wszystko, co popadnie"[465]. Chaos pierwszych lat Jelcynowskiej Rosji sprzyjał niekontrolowanemu handlowi. Chociaż formalnie w Rosji istniała kontrola eksportu broni, a Rosja wzięła na siebie międzynarodowe zobowiązania, by sprzedawać tylko broń defensywną, „ani MSW, ani nawet służby specjalnie nie były w stanie dokładnie ustalić, co zostało wywiezione, szczególnie w 1992 r., kiedy według powszechnej opinii, nie było żadnej kontroli"[466]. Przedsiębiorstwa miały swoje powody, by handlować bezpośrednio z Chinami, omijając oficjalnie kanały, bo dzięki temu miały gwarancję, iż wynagrodzenie za ich produkty znajdzie się w ich rękach, a nie w „notorycznie skorumpowanej" państwowej agencji Rosyjska Broń (Rosworużenije) (zdaniem niektórych źródeł 40% chińskiego wynagrodzenia nie docierało do zakładów produkujących broń)[467].

Dlatego też kompleks wojenno-przemysłowy był gorącym i trwałym orędownikiem współpracy z Chinami. W tym samym czasie, w którym minister spraw zagranicznych Kozyriew kierował politykę Kremla na tory atlantyzmu, przedstawiciele kompleksu wojenno-przemysłowego robili wszystko, by utrzymać i rozwinąć współpracę z Chinami. Zadanie mieli ułatwione, i to podwójnie. Po pierwsze: instytucjonalne ramy współpracy zostały utworzone jeszcze u schyłku ZSRR, po normalizacji radziecko-chińskiej w 1989 r. Ponadto z czasem rola kompleksu wojskowo-przemysłowego w samym rządzie rosyjskim rosła: w każdym rządzie po dymisji Gajdara był przedstawiciel kompleksu, a wyraźnym znakiem jego znaczenia była nominacja Arkadija Wolskiego, znanego lobbysty na rzecz

---

462 J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 105.

463 П. Е. Фельгенгауэр, *Оружe для Китая и национальная безопасность России*, „Россия в мировой тарговле оружем: статегия, политика,экономика", Москва Карнеге 1996, с. 128.

464 J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 94-109.

465 П. Е. Фельгенгауэр, *op. cit.*, с. 135.

466 *Ibidem*, с. 136.

467 A. Zhilin, *Generals Do Arms Business First*, „Moscow News" 1995, 7-13 IV.

współpracy wojskowej z Chinami, na przewodniczącego rosyjskiej strony Komitetu Pokoju, Przyjaźni i Rozwoju, powołanego w trakcie wizyty Jiang Zemina w Moskwie w kwietniu 1997 r. Zresztą, „lobbyści nie musieli się bardzo starać, by przekonać decydentów o swojej sprawie": już w styczniu 1992 r. Borys Jelcyn stwierdził, iż „handel bronią jest konieczny dla nas, by uzyskać obcą walutę, której natychmiast potrzebujemy, i by utrzymać przemysł obronny przy życiu"[468]. Handel bronią, nieujmowany zresztą w rosyjskich statystykach celnych, był jedną z niewielu nisz w rosyjskim eksporcie: broń była jednym z najbardziej zaawansowanych technologicznie produktów, które Rosja mogła zaoferować i którymi mogła konkurować na światowym rynku. Pawieł Fielgiengauer, jeden z najważniejszych rosyjskich analityków zajmujących się kwestiami handlu bronią, streścił politykę rosyjską odnośnie do handlu z Chinami w latach 90. w jednym zdaniu: „po pierwsze, to pieniądze. Po drugie: to pieniądze. I wreszcie po trzecie: to też pieniądze"[469].

Dla Chińczyków handel bronią z Rosją był kluczowy w wyniku zachodniego embarga na sprzedaż nowoczesnej broni i technologii nałożonego na ChRL po wydarzeniach na Tiananmen. Po upadku ZSRR zniknęło zagrożenie z północy dla Chin, a wraz ze zmianą doktryny wojskowej z wojny lądowej na szeroką skalę na tzw. „peryferyjną obronę" (polegającą na ograniczonych, ale efektywnych operacjach w regionach graniczących z Chinami) oraz uznaniem, że najważniejsze interesy ChRL skupiają się na Tajwanie i Morzu Południowochińskim, wzrosło zapotrzebowanie na nowoczesną broń przede wszystkim w lotnictwie i flocie. Ponadto doświadczenia wojny w Zatoce Perskiej uświadomiły chińskim wojskowym rosnące znaczenie zaawansowanej technologii, od której zostali odcięci poprzez embargo. W tej sytuacji Pekin zrozumiał konieczność znalezienia nowego dostawcy zaawansowanych systemów uzbrojenia – w okolicznościach początku lat 90. mogła to być tylko Rosja. Ponadto fakt, że chiński przemysł zbrojeniowy został zbudowany w latach 50. przez specjalistów radzieckich, a armia chińska była uzbrojona w zmodyfikowaną broń według wzorów radzieckich, sprawiał, iż Rosja stawała się najlogiczniejszym i najbardziej adekwatnym dostarczycielem broni dla Chin. Dalej – Rosja nie miała nic przeciw sprzedaży broni i handel z nią nie powodował problemów politycznych w relacjach wzajemnych. Wreszcie – rosyjska broń była relatywnie tania, a ponadto Moskwa była skłonna przyjmować elastyczne opłaty, w tym barter. Przykładowo 75% pierwszego kontraktu na dostarczenie Su-27 i łodzi podwodnych klasy Kilo[470]

---

[468] A. A. Sergounin, S. V. Subbotin, *Sino-Russian Military-Technical Cooperation. A Russian View*, [w:] *Russia and the Arms Trade*, ed. I. Anthony, Oxford 1998, p. 196.

[469] P. Felgenhauer, *An Uneasy Partnership: Sino-Russian Defense Cooperation and Arms Sales*, [w:] *Russia in the World Arms Sales*, eds. A. J. Pierre, D. Trenin, Washington 1997, p. 87.

[470] Jako ciekawostkę można przypomnieć fakt, że nazwa Kilo w odniesieniu do tych okrętów podwodnych jest terminem NATO. Termin rosyjski to… Warszawianka (Варшавянка), a nazwa pochodzi z czasów Układu Warszawskiego. N. Polmar, *Cold War Submarines*, *The Design and Construction of U.S. and Soviet Submarines*, Potomac 2003, p. 214-219.

było zapłacone w barterze[471]. Na tym tle zaczęło dochodzić do „rozgoryczenia, by nie powiedzieć otwartej rozpaczy" wśród rosyjskich obserwatorów, którzy widzieli, jak ich zaawansowana broń jest wymieniana na marne produkty w rodzaju zużytych butów i mięsa w puszkach[472]. To wtedy zrodziło się pełne goryczy stwierdzenie o wymianie „rakiet na płaszcze"[473]. Z czasem jednak udało się Rosji doprowadzić do zwiększonego udziału operacji gotówkowych, tak że pod koniec lat 90. wszystkie rosyjsko-chińskie kontrakty na zamówienie wysoko zaawansowanej technologii były zawarte w twardej walucie. Ponadto inne czynniki, które doprowadziły do chińskiego wyboru Rosji jako głównego dostawcy uzbrojenia, to: potrzeba szybkiej modernizacji armii w wybranych obszarach (lotnictwo, flota), rozwój gospodarczy, który sprawił, iż było więcej środków na zakupy broni, czy nieadekwatność rodzimego przemysłu zbrojeniowego jako wiarygodnego źródła dostarczania sprzętu dla armii. Nie ulega wszakże najmniejszej wątpliwości, że najważniejszym i podstawowym podwodem wybrania Rosji przez Pekin było zachodnie embargo.

W efekcie w latach 90. Rosja była największym dostawcą broni do ChRL, jednak dokładne oszacowanie wielkości tego handlu jest trudne, bo tylko część informacji jest upubliczniona. Według ACDA w latach 1992-1997 Chiny zakupiły broń o wartości 5,145 mld USD, z czego 3,9 mld przypadło na Rosję; źródła zachodnie szacują wartość rosyjskiego eksportu broni w latach 1991-1995 na poziomie 3-6 mld USD, zaś rosyjskie – 2,260 mld; ogółem można przyjąć, iż w latach 1991-1996 wskaźnik ten oscylował w granicach 5 mld USD[474]. Tabela 9 pokazuje, że Rosja była największym dostawcą broni do Chin i że przewaga ta była przytłaczająca (ok. 90%). Z kolei dla Rosji Chiny były kluczowe, gdyż po upadku ZSRR szereg tradycyjnych rynków zbytu (Afganistan, Syria) zniknął, a inne (Wietnam, Angola) zostały gwałtownie ograniczone przez realia rynkowe. W momencie powstania FR jako samodzielnego państwa głównym odbiorcą broni były Indie, lecz szybko się to zmieniło i Chiny wyszły na prowadzenie. W ciągu pierwszych czterech lat Rosja zwiększyła swoją sprzedaż do Chin, dochodząc do średniej prawie miliarda USD obrotu na rok[475]. Chiny już w połowie lat 90. zajmowały

---

[471] Później Rosjanom udało się zmniejszyć do 50% udział barteru w sprzedaży Kilo. P. Felgenhauer, *Russia Too Busy Arming China To Care About Consequences*, „St. Petersbourg Times" 1997, 17 VII, [on-line:] http://www.radioradicale.it/exagora/st-petersburg-times--pavel-felgenhauer-russia-too-busy-arming-china-to-care-about-consequences-1 – 5 IV 2014.

[472] J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 104; Jing-dong Yuan, *op. cit.*, p. 219. Jednakże i ten kij miał dwa końce: Chińczycy kilkukrotnie skarżyli się na marną jakoś broni, którą otrzymywali od Rosjan, do tego stopnia, iż w ramach protestu odwołali kilka spotkań komisji ds. współpracy wojskowo-technicznej, por. R. Weitz, *China –Russia Security Relations. Strategic Parallelism Without Partnership or Passion?*, Washington 2012, p. 28.

[473] A. Vosskressenski, *op. cit.*, p. 34.

[474] I. Topolski, *op. cit.*, s. 143.

[475] K. Ryan, *Russo-Chinese Defense Relations. The View from Moscow*, [w:] *The Future of China-Russia…*, p. 181.

¼ wszystkich dostaw i chociaż procent ten obniżył się do 16 pod koniec dekady, na początku następnej ponownie wzrósł.

Tabela 9. Sprzedaż broni do Chin w latach 1993-1999 (w mld USD i %)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Rosja	772 91%	79 55%	376 90%	945 89%	430 80%	111 49%	1334 89%
Ukraina	55 6%	22 15%	- 0%	73 7%	73 14%	73 32%	73 5%
Izrael	18 2%	18 13%	18 4%	18 2%	18 3%	18 8%	18 1%
Francja	5 1%	19 13%	14 3%	21 2%	15 3%	7 3%	18 1%
Włochy	-	5 3%	11 3%	5 0%	3 0%	-	11 1%
USA	1 1%	-	-	-	-	-	31 2%
Wielka Brytania	-	-	-	-	-	16 7%	10 1%
Razem	851	143	419	1062	539	225	1495

Źródło: J. L. Wilson, *Strategic Partners. Russian-Chinese Relations in Post-Soviet Era*, New York 2004, p. 101.

Tabela 10. Rosyjska (radziecka) sprzedaż broni do wybranych najważniejszych klientów, lata 1991-1999 (w mld USD i %)

	1991-1993	%	1993-1995	%	1995-1997	%	1997-1999	%
Razem	11,550	100	7,925	100	9,225	100	7,950	100
Chiny	1,700	15	1,200	15	2,200	24	1,300	16
Indie	1,100	9,5	675	8,5	700	7,5	1,300	16
Kuwejt	-	-	240	3	775	8	-	-
Malezja	-	-	550	7	550	6	-	-
Iran	2,300	20	1,000	13	480	5	675	8
Wietnam	220	2	290	4	320	3	290	4
Afganistan	1,900	16	-	-	-	-	-	-
Angola	50	<1	525	7	160	1	280	4
Syria	950	8	120	1,5	-	-	260	3

Źródło: J. L. Wilson, *Strategic Partners. Russian-Chinese Relations in Post-Soviet Era*, New York 2004, p. 103.

Tabela 11. Rosyjski eksport broni w latach 1994-1999

Rok	Miliardy USD
1994	1,7
1995	3,05
1996	3,52
1997	2,60
1998	2,60
1999	3,34

Źródło: J. L. Wilson, *Strategic Partners. Russian-Chinese Relations in Post-Soviet Era*, New York 2004, p. 102.

b) Najważniejsze porozumienia i kontrakty

Pierwsza ważna dla stosunków militarnych Rosji i Chin wizyta miała miejsce już w lutym 1992 r., gdy Chiny odwiedził generał Wiktor Samsonow, szef sztabu Wspólnych Sił WNP (tabela 12). Samsonow przyjechał formalnie po to, by negocjować ograniczenie liczby sił zbrojnych na granicy, ale również po to, by potwierdzić rosyjską zgodę na sprzedaż Chinom dwudziestu sześciu Su-27 (według radzieckiego-chińskiego kontraktu z sierpnia 1991 r.)[476]. Właśnie kontrakt na Su-27, chronologicznie zawarty jeszcze w czasach ZSRR, miał się stać pierwszym chińskim zakupem rosyjskiego sprzętu wojskowego (Su dotarły do Chin w 1992 r.)[477]. Wkrótce współpraca w dziedzinie dostaw rosyjskiego uzbrojenia nasiliła się tak, że wzbudziła obawy sąsiadów, m.in. Japonii; przyczyniła się również do znaczącego wzrostu wzajemnych obrotów handlowych do poziomu 5,6 mld USD (co kontrastowało z ich wyraźnym spadkiem w końcówce istnienia ZSRR – odpowiednio 4,4 mld w 1990 i 3,3 mld w 1991)[478]. Podczas wizyty Jelcyna w Pekinie w grudniu 1992 r. obie strony podpisały memorandum o zasadach współpracy wojskowo-technicznej (w której potwierdzono sprzedaż Su-27 i systemów obrony przeciwlotniczej S-300)[479]. Ponadto oba kraje utworzyły międzyrządową

[476] T. Dmochowski, *op. cit.*, s. 732; Yu Bin, *In Search for a Normal Relationship. China and Russia Into the 21st Century*, „China and Eurasia Forum Quarterly" 2007, vol. 5, № 4, p. 47-81, [on-line:] http://www4.wittenberg.edu/academics/poli/faculty/yu/CEFQ-YB07chinarussia--Dec07.pdf – 9 IV 2014.

[477] K. Makienko, *Preliminary Estimates of Russian Performance in Military-Technical Cooperation with Foreign States in 2000*, „Eksport Vooruzheniy Journal", № 1/2001 (January-February), [on-line:] http://www.cast.ru/eng/journal/2001/1-preliminary/ – 25 IV 2014.

[478] B. Rychłowski, *op. cit.*, s. 23.

[479] *Меморандум о понимании между Правительством Российской Федерации и Правительством Китайской Народной Республики о военно-техническом сотрудничестве от 18 декабря 1992г.*, [w:] *Россия и Китай: сборник документов 1991--2006*, сост. И. И. Климин, СПБ 2007, с. 15-17.

mieszaną komisję ds. współpracy w wojskowej technologii. Podczas wizyty sam Jelcyn wyjawił – ku konsternacji wielu chcących utrzymać ten fakt w tajemnicy – że w samym 1992 r. rosyjskie dostawy broni do Chin wyniosły 1,9 mld USD[480]. W samym 1992 r. Rosja i Chiny podpisały ponadto szereg umów dotyczących programów szkoleniowych, wyjazdów rosyjskich instruktorów i techników do Chin, jak również szkolenia chińskich wojskowych w rosyjskich instytutach. Współpraca ta była sukcesywnie rozbudowywana (od 1996 r. ponad 2 tysiące oficerów ALW studiowało w rosyjskich akademiach). Od grudnia 1992 r. rozpoczęły się również regularne wizyty i rewizyty oficjeli związanych z wojskiem po obu stronach. Pierwsze porozumienie o współpracy wojskowo-technicznej, w oparciu o memorandum z grudnia 1992 r., zawarto w październiku 1992 r.[481]

Tabela 12. Najważniejsze rosyjsko-chińskie wizyty wojskowe 1991-1999

Data	Wizyta	Uwagi
02/1992	Szef sztabu wspólnych sił WNP Wiktor Samsonow odwiedził Chiny	Dyskusja na temat redukcji wojsk na rosyjsko-chińskim pograniczu
04/1993	Dowódca ALW Zhang Lianzhong odwiedził Rosję	Dyskusja na temat zakupów rosyjskiej broni w dziedzinie floty
23/06/1993	Wiceprzewodniczący Chińskiej Centralnej Komisji Wojskowej Liu Huaqing odwiedził Rosję	
07/11/1993	Rosyjski Minister Obrony Pawieł Graczow odbył 4-dniową wizytę w Chinach	Podpisano pięcioletnie porozumienie o współpracy wojskowej
19/04/1994	Szef sztabu FR Generał Michaił Kolesnikow odwiedził Pekin	
11/06/1994	Minister Obrony ChRL Chi Haotian odwiedził Rosję	Podpisano porozumienie o przeciwdziałaniu niebezpiecznej działalności wojskowej
02/11/1994	Głównodowodzący Rosyjskiej Floty Feliks Gromow odwiedził Pekin	
15/05/1995	Rosyjski Minister Obrony Pawieł Graczow odwiedził Chiny	
02/12/1995	Wiceprzewodniczący ChCKW Liu Huaqing odwiedził Rosję	
12/10/1996	Z-ca komendanta głównego Pekińskiego Ośrodka Wojskowego generał Guo Boxing odwiedził Rosję	

[480] J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 95.

[481] *Соглашение между Министерством обороны РФ и Министерством обороны Китая о военном сотрудничестве* 1993, 11 X, [on-line:] http://www.bestpravo.ru/rossijskoje/rf-dokumenty/y0b.htm – 6 IV 2014.

Data	Wizyta	Uwagi
14/04/1997	Rosyjski Minister Obrony Igor Rodionow odwiedził Pekin	
24/08/1997	Wiceprzewodniczący ChCKW Liu Huaqing odwiedził Moskwę z oficjalną wizytą	Podpisano umowę na zakup części zamiennych i techniczny nadzór nad ostatnio kupionymi myśliwcami Su-27
21/01/1998	Rosyjski Inspektor Wojskowy i Sekretarz Rosyjskiej Rady Obrony Andriej Kokoszyn odwiedził Chiny	
20/10/1998	Rosyjski Minister Obrony Igor Siergiejew odwiedził Chiny	Zgoda na to, że Rosja dostarczy pomoc techniczną w chińskiej produkcji wysoko zaawansowanej broni, wstępna zgoda na sprzedaż samolotów Su-30 MKK
22-29/05/ 1999	Admirał Władimir Kurojedow Głównodowodzący Rosyjskiej Floty, odwiedził Pekin i Szanghaj	
31/05/1999	Z-ca szefa sztabu Rosyjskiej Armii Walentin Korabielnikow odwiedził Chiny	
7-17/06/ 1999	Wiceprzewodniczący ChCKW Zhang Wannian odwiedził oddział Rosyjskich Strategicznych Wojsk Rakietowych k. Nowosybirska	Podpisano porozumienie o współpracy w dziedzinie szkolenia personelu wojskowego. Generał Zhang odwiedził również Rosyjską Flotę Pacyfiku
24-28/ 08/1999	Rosyjski Wicepremier Ilja Klebanow, odpowiedzialny za nadzór nad kompleksem wojskowo-przemysłowym, odwiedził Pekin	Finalizacja szczegółów chińskiego zakupu 50 myśliwców Su-30
11/10/1999	Dwa rosyjskie okręty wojskowe pod dowództwem Głównodowodzącego Floty Pacyfiku Michaiła Zacharienko odwiedziły Chiny	
18-25/ 10/1999	Dowódca Floty ALW Shi Yunsheng odbył tygodniową wizytę w Rosji	

Źródło: Jing-dong Yuan, *Sino-Russian Defence Ties*, [w:] *The Future of China-Russia Relations*, ed. J. Bellacqua, Kentucky 2010, p. 210.

To, jak duże znaczenie Rosjanie przydawali rozwojowi kontaktów handlowych i eksportowi, najlepiej odzwierciedla doktryna wojenna Federacji Rosyjskiej z 1993 r. Podkreśla się w niej nieustająco cele militarno-techniczne (czyli ekonomiczne) oraz kluczową rolę współpracy wojskowej (czyli eksportu) w odbudowie potencjału kompleksu wojenno-przemysłowego[482]. W samym dokumencie znaj-

[482] *The Basic Provisions of the Military Doctrine of the Russian Federation*, „Federation of American Scientists", [on-line:] http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/russia-mil-doc.html – 8 IV 2015.

duje się lista pięciu szczegółowych zadań dla współpracy militarnej, cztery z nich dotyczącą obaw o kompleks wojenno-przemysłowy. Tenże 1993 rok w relacjach militarnych to przede wszystkim kontakty obu flot: Chińczycy byli zainteresowani głównie łodziami podwodnymi klasy Kilo, systemami rakiet S-300 i zakupem nowego zestawu Su-27[483]. Podczas listopadowej wizyty ministra obrony FR Pawła Graczowa podpisano pięcioletnie porozumienie o współpracy wojskowej (tabela 12). Jednak szczegóły dotyczące najważniejszej części tego porozumienia – współpracy wojskowo-technicznej – pozostały tajemnicą, ale ewidentnie dały podstawę do serii transakcji, podobnie jak transferów technologii i szkoleń technicznych dla Chińczyków – najważniejszym punktem tej umowy miała być sprzedaż licencji na budowę myśliwców Su-27[484]. Generalnie to właśnie kwestia transferu technologii i sprzedaży licencji na własną produkcję była główną przeszkodą w dalszym rozwoju współpracy: Moskwa była znacznie mniej skora do współpracy w tej kwestii. Zmieniła to dopiero grudniowa wizyta Liu Huaqinga w Rosji (tabela 12). Ogłoszona jako wizyta „dobrej woli", zakończyła się podpisaniem porozumienia o konwersji obronnej, którego treści nie upubliczniono. Jednakże w lutym 1996 r. pułkownik Piotr Diejniekin, głównodowodzący siłami powietrznymi FR, wyjawił – wbrew chińskim życzeniom – że Rosja sprzedała licencję na produkcję Su-27 (kolejne przecieki ujawniły, że chodziło o zakup czterdziestu ośmiu Su-27, w tym dwudziestu sześciu już zakontraktowanych; Chiny otrzymały prawo do wyprodukowaniu dwustu Su-27 w okresie piętnastu lat bez prawa odsprzedaży krajom trzecim; Chiny miały zapłacić za licencję od 1 mld do 2,5 mld USD)[485].

Właśnie kwestia transferu technologii, forsowana przez Chińczyków od połowy lat 90., była głównym rozdźwiękiem między stronami. Chińczycy doskonale rozumieli, że dla kontynuacji modernizacji przemysłu obronnego nie wystarczy po prostu kupować broń i sprzęt: potrzebna jest technologia oraz pomoc techniczna specjalistów w tworzeniu własnych programów. Z oczywistych względów Rosjanie byli znacznie mniej skłonni sprzedawać technologię swych najlepszych modeli i starali się utrzymywać równowagę sprzedaży 70 do 30 na korzyść broni[486]. Z geostrategicznej perspektywy transfer technologii nie był najbardziej racjonalnym zachowaniem, gdyż dla Rosji mogło to oznaczać zbrojenie potencjalnego przeciwnika w przyszłości – szczególnie członkowie najwyższego dowództwa wyrażali obawy o potencjalne ryzyko sprzedaży zaawansowanej technologicznie broni Chinom. Minister obrony Pawieł Graczow w 1995 r. stwierdził, że

---

483 P. Felgenhauer, *op. cit.*, p. 87-103.

484 *Соглашение между Министерством обороны РФ...*

485 К. Макиенко, *Военно-технические сотрудничество России и КНР в 1992-2002 годах:достижения, тенденции, перспективы*, документ 2, Москва 2002, с. 41-42; idem, *U. S. Congressional Research Service Report on Russia's Place in the Arms Market*, „Moscow Defence Brief" 2001, № 5, [on-line] http://mdb.cast.ru/mdb/5-2001/at/uscr/ – 6 IV 2014.

486 J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 97.

„Chińczycy chcą pokojowo zawładnąć rosyjskim Dalekim Wschodem", a jego następca Igor Rodionow umieścił Chiny wśród „głównych potencjalnych wrogów Rosji"[487]. Zdanie Rodionowa z pewnością nie było tylko jego opinią, lecz wyrazem odczuć wojskowego establishmentu: „nic lepiej nie ilustruje ambiwalencji rosyjskich elit niż trudne położenie wojskowego establishmentu: musiał się zgadzać na ogromne dostawy broni do Chin, by uratować kruszący się kompleks wojenno-przemysłowy, jednocześnie zaliczając Chiny do potencjalnych adwersarzy w przyszłości"[488]. Ponadto w samych elitach miały miejsce podziały: przedstawiciele kompleksu przemysłowego lobbowali za dalszą sprzedażą, a ministerstwa siłowe blokowały transfery najnowszej technologii. Za sprzedażą broni Chinom optowali również niektórzy specjaliści, widząc w niej „nie tylko prywatny interes producentów, ale i rozsądną kalkulację strategicznych i narodowych interesów"[489]. Handel bronią miał w tym ujęciu być motorem długofalowego strategicznego partnerstwa, które doprowadzi do nowego i korzystnego układu sił w Azji Wschodniej. W tym ujęciu Chiny nie były uznawane za przeciwnika, gdyż Rosja miała mieć co najmniej piętnastoletnią przewagę technologiczną. Rosyjscy eksperci nie uznawali Chin jako zagrożenia nie tylko z powodu przewagi technologicznej, lecz i z powodu geostrategicznej orientacji Pekinu na Tajwan i Morze Południowochińskie. Jednak najważniejszą przyczyną, dla której Rosja, mimo oporów, sprzedawała (jeszcze) w latach 90. technologie, były pieniądze. Jak skonstatował Gieorgij Arbatow, „ułatwiliśmy im (Chińczykom – przyp. M. L.) to z powodu całkowitego fiaska naszych reform ekonomicznych – dla nas najsłabszym punktem jest nasza gospodarka"[490]. Krach gospodarki rosyjskiej w sierpniu 1998 r. doprowadził do wymuszonej rezygnacji z proporcji 70 do 30 na korzyść broni. W rezultacie na współpracy wojskowej zyskały głównie Chiny: „Rosja pomogła zmodernizować ich siły zbrojne w zamian za skromną pomoc ekonomiczną, która i tak nie mogła uratować, a już tym bardziej zmodernizować, kompleksu wojenno-przemysłowego"[491].

Podczas wizyty ministra Siergiejewa zawarto zgodę na to, że Rosja dostarczy pomoc techniczną w chińskiej produkcji wysoko zaawansowanej broni, była też

---

[487] А. В. Лукин, *op. cit.*, c. 480. Jednocześnie, jak słusznie zauważa Łukin, ci sami dowódcy byli często kontradyktoryjni w swoich poczynaniach: Graczow, który wskazywał Chiny jako ewentualnego najeźdźcę, jednocześnie handlował z nimi bronią, a ponadto w 1995 r. zaproponował Chinom system bezpieczeństwa zbiorowego (zob. niżej). Rodionow z kolei raz nazywał Chiny „potencjalnym wrogiem", drugi raz „długofalowym partnerem strategicznym", a po raz trzeci – występował z planami współpracy wojskowej z Japonią i USA, wymierzonej ewidentnie w Pekin, por. *ibidem*.

[488] D. Trenin, *op. cit.*, p. 41-53.

[489] S. Blank, *The Dynamics of Russian Weapon Sales to China*, Washington 1997, p. 4-5.

[490] C. Virant, *China*, *Russia Hammer Out Arms Deal*, „Reuters" 1998, 22 X, [za:] Johnston's Russia List, [on-line:] http://www.russialist.org/archives/2444.html – 8 IV 2014.

[491] D. Trenin, *op. cit.*, p. 63.

wstępna zgoda na sprzedaż samolotów Su-30 MKK (tabela 12). Następną ważną wizytą były odwiedziny Rosji przez wiceprzewodniczącego ChCKW Zhang Wanniana (tabela 12). Podczas wizyty podpisano porozumienie o współpracy w dziedzinie szkolenia wojskowego (rosyjscy technicy mieli wyszkolić chińskich w instytutach Ministerstwa Obrony FR), ale rozmawiano o zakupach: ponoć na kwotę 5-6 mld USD w ciągu sześciu lat, a sam Zhang odbył prawdziwą „wycieczkę na zakupy", zwiedzając zakłady i koszary w Nowosybirsku, Komsomolsku, Władywostoku i nad Amurem. Kolejnym ważnym spotkaniem, które zdominowały kwestie handlu bronią, była wizyta rosyjskiego wicepremiera Ilji Klebanowa w Pekinie w sierpniu 1999 r., kiedy sfinalizowano zakup pięćdziesięciu myśliwców Su-27 na sumę 2 mld USD (tabela 12). Premier ChRL Zhu Rongji określił spotkanie jako „bardzo udane", a Klebanow stwierdził, że Rosja i Chiny są niczym „bracia na zawsze"[492]. Tym samym, jak podsumowuje Jeanne Wilson, pod koniec lat 90. Rosja ustąpiła w kwestii transferu najlepszych modeli, gdyż „potencjalne niebezpieczeństwo transferu wysoko zaawansowanych broni zostało wyparte przez krótkoterminowe imperatywy"[493].

Podsumowując, do najważniejszych chińskich osiągnięć w tym zakresie należy zaliczyć porozumienie z 1992 r. na dostawę myśliwców wielozadaniowych Su-27. Kontrakt obejmował dwadzieścia sześć maszyn Su-27 i Su-27 UB wraz z uzbrojeniem i wyszkoleniem pilotów chińskich. W latach 1995-1996 zamówiono kolejne dwadzieścia dwa samoloty oraz zakupiono licencję na produkcję dwustu Su-27 w Shenyangu; oprócz tego ChRL zakupiła także rakiety powietrze-powietrze, samoloty transportowe Ił-27, śmigłowce Mi-17 i Ka-27, silniki lotnicze typu RD-33 i prawdopodobnie silniki rakietowe do międzykontynentalnych pocisków balistycznych, radary do obserwacji okrężnej, kontroli ognia i pokładowe do samolotów wojskowych, rakietowe systemy przeciwlotnicze – około stu strategicznych S-300 PMU-1 (SA-10) oraz Tor-M1 (SA-15), rakietowe systemy przeciwpancerne, czołgi T-80U i T-72, bojowe wozy opancerzone MMP-3, haubice samobieżne, wieloprodawnicowe wyrzutnie rakietowe, cztery okręty podwodne klasy Kilo, dwa niszczyciele rakietowe typu Sowriemiennyj wraz z wyposażeniem i uzbrojeniem, system tankowania w powietrzu i specjalistyczne technologie do produkcji tytanu z wykorzystaniem do budowy samolotów[494]. Dokładne podsumowanie chińskich zakupów ilustruje tabela 13.

---

492 К. Макиенко, *Военно-технические сотрудничество*..., с. 42-43.
493 J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 97-99.
494 Dane za: I. Topolski, *op. cit.*, s. 143-144.

Tabela 13. Transfer najważniejszej konwencjonalnej broni z Rosji do Chin w latach 1992--1998 (kwoty w USD)

Liczba	Nazwa	Opis	Rok zamówienia/ licencji	Rok dostarczenia	Liczba dostarczonych / wyprodukowanych	Komentarze
7	Ił-76M Candid-B	Samolot transportowy	1992	1993	7	Umowa barterowa warta 200 mln (offset 60%); dostarczono 3 sztuki więcej do wojskowych linii lotniczych
(8)	Ka-27PL Helix-A	Helikopter ASW	1998		…	Włączając 4Ka-28PS wersja SAR
24	Su-27 SK Flanker-B	Samolot FGA	1995	1996-1997	24	Umowa warta 2,2 mld, włączając 6 Su-27UB, wersja szkoleniowa
(288)	AA-11 Archer/R-73	Rakieta powietrze-powietrze	1995	1996	(288)	Za 24 myśliwce Su-27
2	Su-27 UBK Flanker-C	FGA/samolot szkoleniowy	1992	1992	2	Pierwotna oferta na 12 samolotów Su-27 SK FGA zredukowana do 2 Su-27UB, wersja szkoleniowa
24	Su-27SK Flanker-B	Samolot FGA	1991	1992	(24)	Umowa warta 700 mln (offset 40%), włączając 4 Su-27UBK, wersja szkoleniowa
(288)	AA-11 Archer/R-73	Rakieta powietrze-powietrze	(1991)	1991-1992	(288)	Za 24 myśliwce Su-27
(96)	AA-8 Aphid/ R-60	Rakieta powietrze-powietrze	1991	1991-1992	(96)	Za 24 myśliwce Su-27
(15)	SA-15/ Tor-M1	AAV(M)	(1996)	1997	(15)	
(255)	SA-15 Gauntlet/ 9M330	SAM	1996	1997	(255)	Za system SA-15 SAM
(4)	SA-10d/ S-300PMU-1	System SAM	1992	1993-1997	(4)	Prawdopodobna liczba dostarczonych: 6

Liczba	Nazwa	Opis	Rok zamówienia/ licencji	Rok dostarczenia	Liczba dostarczonych / wyprodukowanych	Komentarze
(1)	36D6/Tin Shield	Radar kontroli obszaru	1992	1993	1	Do użycia z 4 SA-10c/ S-300PMU system SAM
1	76N6 Clam Shell	Radar kontroli obszaru	1992	1993	1	Do użycia z 4 SA-10c/ S-200PMU system SAM
(144)	SA-10 Grumble/ 5V55R	SAM	1992	1993-97	144	Do 4 SA-10c/ S-200PMU system SAM
2	Kilo class/ Type-636E	Łódź podwodna	1993	1997	1	
2	Kilo class/ Type-877E	Łódź podwodna	1993	1997	2	Pierwotnie zbudowane dla Polski i Rumunii, ale anulowane
2	Sovremenny Class	Niszczyciel	1996		...	Pierwotnie zamówiony dla rosyjskiej floty, ale anulowany przed zakończeniem i sprzedany Chinom
2	Top Plate	Radar kontroli obszaru	1996		...	Na 2 niszczycielach Sowriemiennyj
4	Bass Tilt	Radar kontroli ognia	1996		...	Na 2 niszczycielach Sowriemiennyj, do użycia z pociskami AK-630 30mm
12	Front Dome	Radar kontroli ognia	1996		...	Na 2 niszczycielach Sowriemiennyj, do użycia z SA-N-7 ShAMs
2	Kite Screech	Radar kontroli ognia	1996		...	Na 2 niszczycielach Sowriemiennyj, do użycia z pociskami AK-130 30mm
6	Palm Fond	Radar kontroli obszaru	1996		...	Na 2 niszczycielach Sowriemiennyj
4	SA-N-7 ShAMS/Shtil	System ShAM	1996		...	Na 2 niszczycielach Sowriemiennyj

Liczba	Nazwa	Opis	Rok zamówienia/ licencji	Rok dostarczenia	Liczba dostarczonych / wyprodukowanych	Komentarze
(132)	SA-N-7 Gadfly/ Smerch	ShAM	1996		...	Dla 2 niszczycieli Sowriemiennyj, oznaczeniem może być SA-N-17 Grizzly
2	SS-N-22 ShMS	ShSM system	1996		...	Na 2 niszczycielach Sowriemiennyj
(50)	Sunburn/ P-80	ShSM	1998		...	Dla 2 niszczycieli Sowriemiennyj
4	AK-130 130 mm	Pocisk morski	1996		...	Na 2 niszczycielach Sowriemiennyj
Licencja (200)	Su-27 SK Flanker-B	Myśliwiec FGA	1996	1998	(2)	Włączając niektóre montowane w Chinach, chińskie oznaczenie: J-11

Źródło: *Russia and Asia the Emerging Security Agenda,* ed. G. Chufrin, Oxford 1999, p. 506-507.

c) Pozostałe obszary stosunków militarnych

Formalne kontakty pomiędzy wojskowymi obu krajów poza sferą finansową były mocno ograniczone – Dmitrij Trienin twierdzi nawet, że chińscy wojskowi mieli głębsze związki z amerykańskimi niż z rosyjskimi kolegami[495]. Wizyty na najwyższym szczeblu wojskowym odbywały się regularnie, ale rzadko dotyczyły czegoś innego niż handel bronią. Strony podpisały kilka umów niezwiązanych z handlem bronią, dotyczących: zapobiegania niebezpiecznej działalności wojskowej (w celu uniknięcia przypadkowych starć na granicy) (czerwiec 1994); niewymierzania w siebie strategicznych rakiet nuklearnych i nieużywania jako pierwsi broni jądrowej (1994); wzmacniania bezpieczeństwa w rejonie granicy (1996) i wzajemnej redukcji wojsk w regionie granicznym (1997). Ponadto armie obu krajów zaczęły się odwiedzać. W sierpniu 1993 r. grupa statków Floty Oceanu Spokojnego FR przypłynęła do Qingdao w Shandongu (była to pierwsza wizyta rosyjskiej armii w Chinach od 30 lat!), a chińska armia – do Władywostoku, natomiast rosyjskie niszczyciele zadokowały w Szanghaju w październiku 1999 r., w ramach obchodów 50. rocznicy proklamacji ChRL. W 1996 r. siły powietrzne obu krajów podpisały porozumienie o wymianie i współpracy, a w 1999 r. rosyj-

[495] Д. Тренин, *Китайская проблема России*, Москва 1998, с. 38.

ska i chińska flota zawarły protokół o współpracy; ponadto miało miejsce szereg porozumień granicznych między wojskowymi z rosyjskiego Dalekiego Wschodu i ich chińskimi kolegami.

Nie udało się wszakże doprowadzić do bardziej intensywnej współpracy. Najlepszym tego przykładem jest nieudana inicjatywa ministra obrony FR Pawła Graczowa. Minister ten, skądinąd znany ze zdania o „chińskim zagrożeniu" rosyjskiego Dalekiego Wschodu, jednocześnie zaproponował w 1995 r. Chinom, bez powiadomienia rosyjskiego MSZ i bez wcześniejszych konsultacji ze stroną chińską, stworzenie systemu bezpieczeństwa zbiorowego w Azji Wschodniej, obejmującego Rosję, Chiny, USA, Japonię i obie Koree[496]. Abstrahując od utopijności tego pomysłu, był on od początku skazany na niepowodzenie, gdyż ChRL z zasady nie wchodzi w żadne sojusze: nic dziwnego, że Pekin grzecznie odmówił. Chiny, których stanowisko jest znane od dawna, podobnie jak Japonia czy Korea Południowa, nie odczuwały potrzeby wiązania się jakimiś schematami bezpieczeństwa w regionie, preferując ustanowione dawno i wypróbowane kanały bilateralnych porozumień ze Stanami Zjednoczonymi. Rosja nie była im do niczego potrzebna.

Za to w 1997 r. sztaby generalne obu armii odbyły konsultacje na temat kwestii strategicznych i bezpieczeństwa, a w trakcie spotkań ministrów obrony obu krajów poruszano kwestie bezpieczeństwa na świecie (np. sprawę Kosowa). Jednakże interakcje między wojskowymi obu krajów nie obejmowały kwestii polityczno-strategicznych, nie osiągnięto imponującego stopnia instytucjonalizacji ani programów wymian, co wiązało się głównie ze zubożeniem rosyjskich wojskowych, którzy po prostu nie mieli środków na bilateralne wizyty i wymiany z Chinami.

5. Stosunki regionalne 1991-1999

Kolejnym aspektem stosunków rosyjsko-chińskich była współpraca regionalna. W latach 90. na skutek rozpadu systemu dwubiegunowego znacznie wzrosło znaczenie stosunków na poziomie regionalnym. Czynnik ten miał ważny, choć nie dominujący wpływ na relacje rosyjsko-chińskie. Z perspektywy stosunków regionalnych stosunki rosyjsko-chińskie muszą być rozpatrywane na tle polityki tych państw w dwóch subregionach największego kontynentu: w regionie Azji i Pacyfiku oraz w Azji Środkowej. Tak jak w pierwszym przypadku interesy Moskwy i Pekinu, biorące się z zupełnie odmiennych celów polityki zagranicznej, były rozbieżne, tak w drugim – w regionie Azji Środkowej – stały się one zbieżne za sprawną obopólnej chęci zachowania stabilności regionalnej.

---

[496] Г. И. Чуфрин, *Как перелезть через Великую китайскую стену?*, „Московкое новости" 1995, 21-28 V, c. 5.

a) Azja-Pacyfik

Region Azji i Pacyfiku ma symbolizować jedność i integralność państw o różnej tradycji, kulturze i poziomie rozwoju. Jednocześnie kładzie się nacisk na podobieństwo i komplementarność cech państw regionu. Region Azji-Pacyfiku dzieli się na cztery subregiony: Azję Północno-Wschodnią (Rosja, Japonia, KRLD, Korea Płd., Chiny [ChRL i Tajwan] i Mongolia[497]); Azję Południowo-Wschodnią (Birma, Wietnam, Laos, Kambodża, Tajlandia, Brunei, Malezja, Indonezja, Singapur i Filipiny); Oceanię (Australia, Nowa Zelandia i państwa oraz terytoria archipelagów: Melanezji, Mikronezji i Polinezji); Amerykę Północną z USA, Kanadą i Meksykiem. Warto dodać za Huntingtonem, iż region ten to prawdziwy „kocioł cywilizacji", bez regionalnej tożsamości albo tradycji współpracy[498]. Do tego sam region Azji i Pacyfiku jest jednym z najszybciej rozwijających się na świecie, symbolizuje rosnące znaczenie Azji w stosunkach międzynarodowych.

W tym regionie świata pozycje Chin i Rosji były diametralnie różne. Chiny to dla regionu tradycyjnie Państwo Środka, kraj stanowiący centralny punkt stosunków politycznych, ekonomicznych i kulturalnych, punkt odniesienia najważniejszych interesów, nadziei i lęków, nieunikniony czynnik każdej politycznej układanki w regionie. Słowem: gracz kluczowy, mocarstwo, którego najważniejsze interesy ulokowane są właśnie w tym regionie. Co więcej, Chiny w przeciwieństwie do Rosji nie mają problemu tożsamości: wiedzą, że są krajem azjatyckim i głównym, jeśli nie najważniejszym, aktorem w kontekście azjatyckiej polityki regionalnej. Na tym tle Rosja, „będąc w Azji, ale nie będąc Azją", wypadała blado[499]. Po rozpadzie ZSRR Rosja przestała być mocarstwem azjatyckim, a ponieważ nigdy nie była ważnym aktorem ekonomicznym w Azji, jej źródła wpływu (np. pozycja militarna) uległy ograniczeniu albo rozpadły się. Rosja stała się drugorzędnym mocarstwem regionalnym nie tylko wobec USA, ale i Chin czy Japonii. Ponadto, kraj ten tradycyjnie traktował Azję jako mniej istotny od europejskiego wektor polityki, co w latach 90. tylko się uwidoczniło: „Kozyriew zwracał małą uwagę na Azję i niemal wszędzie się wycofał. W rezultacie osłabły więzy nie tylko z tradycyjnymi sojusznikami, takimi jak Wietnam, Korea Północna, ale nawet z Indiami – głównym partnerem politycznym i handlowym; odpuszczono również Azję Środkową"[500].

Sama Rosja była postrzegana w Azji jako państwo europejskie, a do tego – kolonialne. Jak pisze Stanisław Bieleń: „paradoks w latach 90. XX stulecia polegał na tym, że Rosja postrzegając siebie jako naturalny pomost między Europą a Azją,

---

[497] Historycznie Mongolia należy do obszaru Azji Środkowej, jednakże współcześnie zwykło się sytuować ten kraj w Azji Północno-Wschodniej (w rozszerzonym sensie), stąd też w tej pracy Mongolia zostanie opisana w regionie Azji-Pacyfik, a nie Azji Środkowej.

[498] S. Huntington, *op. cit.*, p. 218.

[499] B. Lo, *op. cit.*, p. 57.

[500] G. Chufrin, *op. cit.*, p. 475.

nie była akceptowana ani przez stronę europejską, ani azjatycką”[501]. Szukając swej roli w Azji i wciąż tęskniąc za statusem mocarstwa, Rosja próbowała odgrywać rolę, której już nie ma – i stała się przez to regionalnym outsiderem. Federacja Rosyjska była w pierwszej połowie lat 90. politycznie i ekonomicznie nieobecna w Azji–Pacyfiku.

Zaczęło się to zmieniać m.in. za sprawą nowego ministra spraw zagranicznych Jewgienija Primakowa, który zaraz po objęciu urzędu w lutym 1996 r. podwyższył znaczenie regionu Azji i Pacyfiku w rosyjskiej koncepcji polityki zagranicznej z szóstego miejsca na trzecie. Moskwa, jak pisał Michaił Titarienko, próbowała podnieść swoją pozycję, wykorzystując sprawdzone na Zachodzie metody selektywnego zaangażowania na płaszczyźnie dwustronnej, włączyć się w azjatyckie procesy integracyjne w procesach gospodarczych i bezpieczeństwa[502]. W tej strategii to Chiny były kluczem: uprzywilejowane stosunki z Chinami miały zwiększyć możliwości politycznego manewru Moskwy, tak w Azji, jak i na arenie międzynarodowej. Jednocześnie jednak wybór Chin nie wynikał z wykalkulowanej strategii, ale z nieudanych prób nawiązania współpracy z innymi państwami czy też sformułowania większej politycznej strategii dla regionu – tak naprawdę w latach 90. Chiny dla Rosji były „jedyną realną opcją współpracy w Azji”[503].

W tych okolicznościach również z perspektywy stosunków regionalnych „zbliżenie z Chinami stało się dla Rosji koniecznym skutkiem zagrożenia jej pozycji w Azji, jak i czynnikiem wzmacniającym pozycję wobec USA”[504]. Tym samym czynnik Zachodu ponownie dał o sobie znać, gdyż Rosja traktowała swoją politykę azjatycką jako przeciwwagę dla marginalizacji w sprawach europejskich i globalnej dominacji Stanów Zjednoczonych. Najlepszym przykładem takich działań było ogłoszenie „doktryny Primakowa”, czyli idei strategicznego trójkąta Moskwa–Pekin–Delhi (1998) mającego równoważyć wpływy USA. Jednak ani Chiny, ani Indie nie wyraziły wobec tej propozycji entuzjazmu. Ponadto Chiny miały pomóc w zwiększeniu roli Rosji w strukturach regionalnych, takich jak APEC, ASEAN czy ASEM. I chociaż rzeczywiście Chiny poparły starania Rosji o przystąpienie do APEC (1998)[505] oraz do Forum Regionalnego ASEAN (1996) (przyjęcie do ASEM Rosja uzyskała dopiero w 2010 r.), to jeśli chodzi o namacalne, realne wsparcie

---

[501] S. Bieleń, *op. cit.*, s. 304.

[502] М. Л. Титаренко, *Россия лицом к Азии*, Москва 1998, с. 304.

[503] S. W. Garnett, *op. cit.*, p. 6.

[504] M. G. Nosov, *Russian-US Relations in Asia-Pacific*, [w:] *Russia and Asia…*, p. 353; S. Bieleń, *op. cit.*, s. 305.

[505] Poparcie Pekinu dla wstąpienia Rosji do APEC zostało uznane „za gest polityczny Pekinu”, por. V. B. Amirov, *Russia in the Asia-Pacific area: challenges and opportunities*, [w:] *Russia and Asia: The Emerging Security Agenda*, ed. G. Chufrin, New York, p. 280. „Rosja była w APEC czymś w rodzaju anomalii, z jej historycznym dziedzictwem socjalizmu, wciąż niekompletnym statusem gospodarki rynkowej, upadającym sektorem wytwórczym zatopionym w ciężkim przemyśle”, por. J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 57.

mogące zmienić słabą pozycję Rosji w Azji, uczyniły niewiele. Zbliżenie rosyjsko-chińskie nie stało się dla Azji „dalekowschodnim Rapallo", jakby chciał John Garner[506]. Tak naprawdę dla Chin Rosja była dobra jako element utrzymywania równowagi w regionie i przeciwwaga dla czynnika amerykańskiego, ale realne interesy Pekinu i Moskwy w najważniejszych kwestiach regionu Azji i Pacyfiku (stosunkach z Japonią, problemie półwyspu koreańskiego, relacji z Indiami, a nawet kwestii Tajwanu) były rozbieżne. Tak naprawdę poza chęcią uniknięcia konfliktu na półwyspie koreańskim Chiny i Rosję niewiele łączyło (i łączy) w Azji Wschodniej. Chiny nie stały się „odźwiernym" Rosji w Azji, państwem, dzięki któremu Moskwa odzyska pozycję mocarstwową w regionie, bo nie miały w tym najmniejszego interesu. Zaś pozycja Rosji pod koniec lat 90. w Azji była „upośledzona" nie tylko nieumiejętnością prowadzenia polityki z Japonią czy Koreą, ale przede wszystkim z dwóch powodów: słabości wewnętrznej i niemożności przyciągnięcia inwestycji do azjatyckiej części kraju oraz nieumiejętności prowadzenia szerszej polityki zagranicznej w regionie. W efekcie współpraca Rosji z regionem ograniczała się głównie do eksportu broni. Słabość Rosji, podobnie jak rozbieżność interesów z Chinami, uwidoczniła się w najważniejszych kwestiach regionalnych: stosunkach z Japonią, oboma Koreami, Indiami i Tajwanem.

Japonia

W stosunkach Rosji i Chin z Japonią uwidoczniło się w sposób najbardziej wyraźny to, że tak naprawdę Moskwa i Pekin nie są dla siebie najważniejszymi partnerami i gotowe są poświęcić swoją współpracę, gdy tylko pojawi się lepsza możliwość. Właśnie stosunki rosyjsko-japońskie są tego barometrem i to nie tylko dlatego, że Japonia w latach 90. wypracowywała 70% PKB regionu, ale także dlatego, że miała największą możliwość inwestycyjną w Rosji z wszystkich krajów regionu. Początkowo, po 1991 r., na linii Moskwa–Tokio wiało chłodem. Japończycy wciąż uznawali Rosję za zagrożenie i domagali się zwrotu wszystkich czterech Wysp Kurylskich (a nie dwóch, jak oferowała Moskwa). To przekreśliło możliwość kompromisu, do którego ponoć skłaniał się Jelcyn (prozachodnia Japonia była też logicznym sojusznikiem ideologicznym reformatorów). Ponadto Tokio stanowczo protestowało przeciwko przyjęciu Rosji do G7, zaś szczytem chłodu było nagłe odwołanie wizyty Jelcyna w Tokio jesienią 1992 r. Tym samym do 1997 r. w relacjach japońsko-rosyjskich istniała wyraźna sytuacja patowa, a żadna ze stron nie chciała ustąpić ze swoich stanowisk, mających symboliczną wartość. Były co prawda inicjatywy ministra spraw zagranicznych Jewgienija Primakowa na temat wspólnego użytkowania Kuryli Południowych, ale Tokio nie wyraziło zainteresowania. Dopiero zbliżenie Moskwy z Pekinem sprawiło, iż Tokio zaczęło

[506] J. W. Garner, *A Far Eastern Rapallo. The post cold-war Russian-Chinese strategic partnership*, „Проблемы Далнего Востока" 1998, № 1, с. 53-62.

naprawiać stosunki z Rosją i zmodyfikowało swoją rosyjską politykę – jej autorem został ówczesny premier Ryutaro Hashimoto. W nowym podejściu Tokio wyróżniała gotowość do inwestycji na terenie rosyjskiego Dalekiego Wschodu przed zwrotem Kuryli oraz wycofanie sprzeciwu wobec udziału Jelcyna w G7. To właśnie Hashimoto doprowadził do wyraźnego ocieplenia relacji, do którego doszło w trakcie dwóch „spotkań bez krawatów" między nim a Jelcynem, w listopadzie 1997 r. i kwietniu 1998 r. Zwieńczeniem rosyjsko-japońskiego *détente* było podpisanie w listopadzie 1998 r. w Moskwie w obecności prezydenta Jelcyna i nowego japońskiego premiera Keizo Obuchi „kreatywnego partnerstwa" [507].

Jeszcze zanim do tego doszło, w maju miało miejsce kolejne spięcie w kontekście Japonii na linii Moskwa–Pekin. Przebywający w Tokio minister obrony FR Igor Rodionow (znany ze swego krytycznego stosunku do Pekinu) stwierdził, że nowe porozumienie USA–Japonia w dziedzinie bezpieczeństwa nie stanowi próby wywarcia presji na sąsiadów: Rosjanom, w przeciwieństwie do Chińczyków, sojusz amerykańsko-japoński w Azji nie wadził. To zdecydowanie nie była postawa, jakiej Pekin, zawsze czuły na punkcie okrążenia przez państwa sąsiednie (w tym wypadku sojusz japońsko-amerykański), mógł się spodziewać po swoim „strategicznym partnerze", i nawet jeśli weźmiemy pod uwagę chaos decyzyjny, konflikty prestiżowe i brak koordynacji w rosyjskiej polityce zagranicznej czasów Jelcyna, to i tak „incydent ten jaskrawo zademonstrował napięcie, jakiemu podlega rosyjska polityka w Azji Wschodniej pod wpływem przeciwstawnych napięć generowanych przez stosunki z Chinami i Japonią"[508]. W latach 1997 i 1998 wydawało się, że dojdzie do autentycznego rosyjsko-japońskiego *détente*, tym bardziej że dla wielu członków elity rosyjskiej (przede wszystkim reformatorów) to Japonia była wymarzonym partnerem na Dalekim Wschodzie. Ponadto to na Japonię, a nie na Chiny, ukierunkowane były elity i społeczności rosyjskiego Dalekiego Wschodu. Tak naprawdę to Japonia, nie Chiny, pozostawała kluczem w rosyjskich nadziejach na odnowienie relacji z Azją Wschodnią. Jednakże jedna przeszkoda skutecznie uniemożliwiła masowy napływ kapitału japońskiego do Rosji, na co mieli nadzieję zwolennicy zbliżenia z Tokio. Jak pisze Harry Gelman: „to nie przeszkoda polityczna (Kuryle), ale raczej percepcja przez japońskich biznesmenów Rosji jako frustrującego, niegościnnego i ogólnie nierokującego nadziei celu inwestycji (bez względu na pociągające złoża surowców) sprawiła iż zalewu inwestycji nie było"[509]. Bliższe związki z Japonią nie mogły się pojawić, dopóki gospodarka rosyjska nie stałaby się bardziej przejrzysta, uporządkowana

---

[507] *Moscow Declaration On Establishing a Creative Partnership Between Japan and the Russian Federation*, The Ministry of Foreign Affairs of Japan, 1998, 13 XI, [on-line:] http://www.mofa.go.jp/region/europe/russia/territory/edition01/moscow.html – 1 IX 2014. Tsuyoshi Hasegawa, *Russo-Japanese relations and the security of North-East Asia in the 21 century*, [w:] *Russia and Asia…*, p. 318; G. Chufrin, *op. cit.*, p. 484.

[508] H. Gelman, *The Changing Asia Area*, [w:] *Rapprochement or Rivalry…*, p. 424.

[509] *Ibidem*, p. 418.

i przewidywalna, podczas gdy Chiny nie potrzebują takich zmian: „Chiny wezmą Rosję taką, jaką ona jest”[510]. Stąd też ten czynnik, podobnie jak kwestia niemożności porozumienia w sprawie Wysp Kurylskich, uniemożliwił długotrwałą tendencję zwyżkową w relacjach. Zaś kryzys ekonomiczny roku 1998 w Azji pogrzebał szanse na współpracę. Tym samym, chociaż w relacjach rosyjsko-japońskich w latach 90. nie doszło do przełomu, pokazały one, że Rosja gotowa jest poświęcić szczególne stosunki z Chinami, jeśli tylko pojawi się bardziej korzystna okazja.

Półwysep Koreański

Różnica dysproporcji potencjału między Chinami i Rosją nie była nigdzie tak dobrze widoczna, jak na Półwyspie Koreańskim. Podczas gdy Chiny w latach 90. umocniły swoją tradycyjną hegemonistyczną pozycję w regionie, próby odgrywania przez Rosję roli równoważnika wpływów mocarstw na półwyspie całkowicie zawiodły.

Dysproporcja potencjałów Chin i Rosji na korzyść Pekinu nigdzie w Azji nie jest tak wyraźnie widoczna jak w Korei. Chiny to państwo, od którego Koreańczycy przyjęli większą część swojej kultury: od konfucjanizmu po sposób rządzenia. Koreańskie elity zawsze spoglądały w stronę Chin, których przez wieki były wasalami. Na tym tle Rosja wypadała blado, obco, by nie powiedzieć – kolonialnie. Nawet satelizacja Korei Północnej w czasach ZSRR niewiele Moskwie pomogła, gdyż Kim Ir Sen po początkowym okresie podległości wybił się na niezależność podczas sporów radziecko-chińskich. Od tego czasu w stosunkach rosyjsko-(północno) koreańskich dominowały nieufność i niechęć[511]. Moskwa miała poczucie zdradzenia, niewdzięczności i nieprzewidywalności Kima, a ten z kolei – zawiedzionych nadziei na pomoc w zjednoczeniu Korei. Do tego za czasów Gorbaczowa ZSRR stracił zainteresowanie Koreą Północną i uznał Koreę Południową (1990), gdyż zależało mu na przyciągnięciu inwestycji na rosyjski Daleki Wschód. W zamian za to uznanie ZSRR otrzymał od Seulu „pożyczkę” w wysokości 3 mld USD, ale nim ZSRR upadł, Moskwa otrzymała tylko pierwszą transzę w wysokości 1,47 mld USD, a po rozpadzie Związku Korea wstrzymała wypłatę reszty[512]. Ukierunkowanie na Koreę Południową kosztem Północnej kontynuował później Jelcyn (rządzona przez niego Rosja znalazła się na drugim biegunie ideologicznym niż ortodoksyjnie komunistyczna Korea Północna),

---

[510] S. W. Garnett, *op. cit.*, p. 29. Można dodać, że zdanie to, napisane w 1999 r., nie traci na aktualności…

[511] Więcej o relacjach radziecko-północnokoreańskich patrz prace Waldemara Dziaka, przede wszystkim *Korea Północna. U źródeł sukcesji władzy*, Warszawa 2009.

[512] Y. V. Tsyganov, *op. cit.*, p. 302; A. N. Fedorovsky, *Russian Policy and interests in the Korean Peninsula*, [w:] *Russia and Asia…*, p. 394; H. Gelman, *op. cit.*, p. 408. Temat pożyczki był jednym z lejtmotywów stosunków rosyjsko-południowokoreańskich przez całe lata 90.

to właśnie Seul obrał na miejsce swojej pierwszej wizyty w regionie. Za jego prezydentury Rosja przestała wspierać gospodarkę północnokoreańską, gdyż po prostu nie była już w stanie tego czynić: w samym 1995 r. obroty handlowe z Republiką Korei wyniosły 3,2 mld USD, a z KRLD spadły z 3,5 mld USD w 1988 r. do 100 mln w połowie lat 90.[513] Ponadto prozachodnia i prodemokratyczna (początkowo) Moskwa miała nadzieję na wejście na rynek południowokoreański, ale nie miała na to szans, gdyż był on zdominowany przez USA, Japonię. Najbardziej wyraźnym tego przykładem była historia z rosyjskimi dostawami broni dla armii południowokoreańskiej. Moskwa proponowała dostawy broni „defensywnej" w zamian za przyciągnięcie koreańskich inwestycji. Seul oświadczył w kwietniu, że przyjmuje broń jako część spłaty długu i w czerwcu 1996 r. „defensywne" rodzaje broni (takie jak czołgi) zaczęły przybywać na front, ku oburzeniu Phenianu. Po tym obiecującym początku współpracy Moskwa liczyła na więcej i zaproponowała sprzedaż rakiet i samolotów, ale reakcja USA była szybka i transakcja została przebita. Wreszcie ostatnim czynnikiem słabości ekonomicznej Rosji na Półwyspie Koreańskim był kryzys 1998 r., który całkowicie pogrzebał możliwości współpracy gospodarczej Rosji z Koreą Południową. Generalnie rzecz biorąc, polityka Moskwy na Półwyspie Koreańskim na początku lat 90. zakończyła się przewidywalnym spadkiem pozycji Moskwy. Rosja była praktycznie nieobecna w najważniejszych kwestiach dotyczących Półwyspu Koreańskiego. Najbardziej wyraźną oznaką słabości Rosji na Półwyspie Koreańskim było wykluczenie jej z rozmów pokojowych, które doprowadziły do (tymczasowego) rozwiązania kryzysu nuklearnego 21 października 1994 r., oraz nieujęcie jej w programie rozmów czterostronnych (USA, Chiny oraz obie Koree) prowadzonych od kwietnia 1994 r. do sierpnia 1999 r. Propozycja Moskwy, by przekazać energię dla północnokoreańskich elektrowni jądrowych w zamian za porzucenie programu nuklearnego Północy, została, mimo pełnych goryczy skarg Moskwy, odrzucona, a tym samym perspektywy większych interesów oraz zwiększenia znaczenia zostały zaprzepaszczone[514]. Generalnie za Jelcyna Rosja miała ambicję stać się mediatorem między Północą a Południem, ale słabe związki z Południem uniemożliwiły realizację tych marzeń. Chiny, „strategiczny partner" Rosji, bynajmniej nie zamierzały jej na Półwyspie Koreańskim wspierać. Pekin nie zamierzał promować włączenia Rosji do rozmów czterostronnych, bo nie miał w tym interesu. Podobnie jak w tym, by pomóc rosyjskiemu kapitałowi wejść do Korei, skoro musiałby konkurować z chińskim (z którym, nawiasem mówiąc, i tak nie miałby szans). Jednym słowem: Pekin „nie kiwnął palcem", by pomóc w urzeczywistnianiu rosyjskich nadziei na większe wpływy w Korei.

---

[513] J. C. Moltz, *Russian Policy on the North Korean Nuclear Crisis*, Monterey Institute of International Studies, [on-line:] http://cns.miis.edu/north_korea/ruspol.htm – 9 IV 2014.

[514] Sang-Woo Rhee, *Russia and a new balance of power in East Asia. Implications for stability on the Korean Peninsula*, [w:] *Russia and Asia…*, p. 404-410.

Mongolia

Mongolia długo pozostawała zakładnikiem stosunków radziecko-chińskich. Ze względu na swoją historię starała się zawsze szukać równowagi między Moskwą a Pekinem, jednakże do upadku ZSRR pozostawała pod wyraźnym jego (ZSRR) wpływem, stając się prawdziwą „marionetką Moskwy" i nieoficjalną „szesnastą republiką". W momencie upadku ZSRR brak subsydiów z Moskwy doprowadził gospodarkę Mongolii niemal do katastrofy. W latach 1992-1997 obroty handlowe z Rosją spadły o połowę, a nowe niepodległościowe kierownictwo mongolskie, chcąc uniezależnić się od Moskwy, doprowadziło do wycofania z Mongolii w 1992 r. 100 tys. żołnierzy rosyjskich; to w połączeniu z brakiem zainteresowania Azją na Kremlu doprowadziło do wyraźnego poluzowania się związków mongolsko-rosyjskich. Jednocześnie Ułan Bator próbował normalizować stosunki z Pekinem, ale tarcia etniczne w Mongolii Wewnętrznej i wzajemne uprzedzenia uniemożliwiły ich prawdziwą normalizację. I chociaż w drugiej połowie lat 90. stosunki mongolsko-rosyjskie się poprawiły, to Mongolia pozostawała krajem w najlepszym razie drugorzędnym tak dla Moskwy, jak i dla Pekinu, a jej wpływ na stosunki rosyjsko-chińskie był minimalny.

Indie

Indie zawsze były traktowane jako potencjalny sojusznik Moskwy. Początkowo po rozpadzie ZSRR Moskwa oddaliła się od Indii, ale już w 1993 r. realizm powrócił i podczas styczniowej wizyty Jelcyna w Delhi podpisano Układ o przyjaźni i współpracy[515]. Chociaż obie strony nie były dla siebie najważniejszymi partnerami (dla Delhi były to USA i Chiny, dla Moskwy mimo wszystko Chiny, główny partner azjatycki), Indie dbały o dobre kontakty z Rosją, jako głównym dostarczycielem broni, ale nic więcej: Delhi nawet nie poinformowało Moskwy o planowanej próbie jądrowej w 1998 r.[516]

Stosunki indyjsko-chińskie były znacznie bardziej skomplikowane. Chociaż zostały one znormalizowane pod koniec lat 80., to ściślejszą współpracę ograniczają takie czynniki, jak: sporne kwestie graniczne, rząd Dalajlamy na uchodźstwie, polityka Azjatyckiego Banku Rozwoju czy rywalizacja w Azji Południowo-

---

[515] *Договор о дружбе и сотрудничестве между российской федерацией и республикой индией*, Best Pravo.Ru, [on-line:] http://www.businesspravo.ru/Docum/DocumShow_DocumID_158743.html – 9 IV 2014.

[516] V. Shukla, *Russia in South Asia. A View from India*, [w:] *Russia and Asia…*, p. 248; T. Kapuśnik, *Chiny i Indie w polityce Federacji Rosyjskiej na początku XXI wieku*, [w:] T. Kapuśnik, D. Mierzejewski, J. Zajączkowski, *Strategiczny Trójkąt Rosja-Chiny-Indie. Szanse i wyzwania*, Lublin–Łódź–Warszawa 2009, s. 9; B. Bojarczyk, *Stosunki międzynarodowe Federacji Rosyjskiej z państwami Azji Południowej*, [w:] *Federacja Rosyjska…*, s. 247; V. Moskalenko, T. Shaumian, *Russia's security and the geopolitical situation in South Asia*, [w:] *Russia and Asia…*, p. 229.

-Wschodniej. Chociaż te trzy państwa uznają siebie za „partnerów", a łączy ich wspólne dążenie do ustanowienia wielobiegunowego ładu międzynarodowego i niechęć do amerykańskiego hegemonizmu, to ich podstawowe interesy są często sprzeczne[517]. Stąd też rosyjskie próby stworzenia „strategicznego trójkąta" Moskwa–Pekin–Delhi w 1998 r. były skazane na niepowodzenie. Koncepcja ta została przedstawiona przez ówczesnego ministra spraw zagranicznych Jewgienija Primakowa w trakcie wizyty w Indiach i w jego zamyśle sojusz ten mógłby wykraczać poza stosunki polityczno-wojskowe trzech największych niezachodnich mocarstw i współkształtować postzimnowejenny ład. Jednakże sama koncepcja „była tylko pomnikiem rosyjskiego myślenia politycznego określonego czasu i niczym więcej"[518]. Ani Pekin, ani Delhi nie były zainteresowane tym pomysłem, gdyż ich priorytety w polityce zagranicznej pozostawały inne, a Rosji nie postrzegano jako alternatywy wobec Zachodu.

Tym samym lejtmotywem stosunków rosyjsko-indyjskich w tej dekadzie był handel bronią, co ma o tyle znaczenie dla relacji rosyjsko-chińskich, że współpraca z Delhi poszła o wiele dalej niż z Pekinem, ku frustracji tego ostatniego. Współpraca ta obejmowała, na podstawie Umowy o współpracę w dziedzinie obronności do 2010 r. podpisanej w grudniu 1998 r., wspólną produkcję rakiet, pomoc przy rozbudowie indyjskiej floty, sprzedaż samolotów (SU-30 MKI; dla porównania Pekinowi sprzedano SU-39 MKK, które są mniej zaawansowane), a także transfer technologii wojskowych, który nie miał miejsca w kontaktach z Pekinem, z uwagi na rosyjskie lęki[519]. Pekin nie był zachwycony współpracą Moskwa–Delhi, uznając to za nieszczerość rosyjskich deklaracji o partnerstwie, skądinąd słusznie, gdyż Rosja zbroiła najważniejszego rywala Chin w Azji. Ponadto reakcje na wyścig atomowy Indii i Pakistanu w 1998 r. postawiły Moskwę i Pekin po przeciwnych stronach barykady (chociaż i Pekin, i Moskwa potępiły próby Indii i Pakistanu, to Chiny podkreślały winę Indii w rozpoczęciu wyścigu zbrojeń, czego nie uczyniła Rosja), co dobrze zilustrowało wątpliwą wspólnotę interesów rosyjsko-chińskich w tym regionie świata. Tym samym również w tym obszarze stosunków w Azji Południowej dobrze uwidoczniła się kolejna różnica interesów Rosji i Chin.

Tajwan

Kwestia Tajwanu jest centralnym i fundamentalnym punktem polityki Pekinu. Pozostaje najważniejszym priorytetem polityki zagranicznej i wewnętrznej, a zapobieżenie ogłoszenia niepodległości przez Tajpej musi być osiągnięte przez

---

517 D. Mierzejewski, *Chińska Republika Ludowa wobec możliwości strategicznego sojuszu z Federacją Rosyjską i Indiami*, [w:] *Strategiczny Trójkąt…*, s. 26; B. Bojarczyk, *op. cit.*, s. 248.
518 D. Trenin, *op. cit.*, p. 53.
519 G. Chufrin, *op. cit.*, p. 482; L. Buszynski, *Overshadowed by China…*, p. 280.

Pekin za wszelką cenę. By tego dokonać, Pekin stara się maksymalnie izolować Tajwan, stąd też od wszystkich swoich dyplomatycznych partnerów wymaga spełnienia podstawowego warunku, jakim jest przyjęcie polityki „jednych Chin" (są tylko jedne Chiny, a Tajwan jest częścią Chin, którego legalnym rządem jest rząd ChRL)[520]. Podobnej postawy Chiny domagały się od Federacji Rosyjskiej, ale szczególnie pierwszy okres wzajemnych stosunków ujawnił, że „prochiński" zwrot Jelcyna był przede wszystkim posunięciem wynikającym z kalkulacji interesów. Rok 1992 ujawnił, że nawet w tak – wydawałoby się – oczywistej kwestii jak Tajwan, Rosja może prezentować inną postawę i nie brać pod uwagę zdania Pekinu.

Nowo powstała administracja Jelcyna była sceptycznie nastawiona do Chin, jako represyjnych i komunistycznych. Tajwan z kolei jawił się niektórym rosyjskim politykom (szczególnie związanym z merostwem Moskwy) jako demokratyczny i postępowy kraj, co wiązało się głównie z brakiem świadomości realiów i ideologicznym podejściem do świata. Tajwańczycy, wyczuwając koniunkturę, już na początku 1991 r. powołali specjalną grupę roboczą mającą na celu zdynamizowanie współpracy z Rosją, a być może również, dzięki wsparciu ekonomicznemu osłabionej Rosji, doprowadzenie do dyplomatycznego uznania Tajpej. Jak podaje Łukin, w styczniu 1992 r. FR odwiedził wiceminister spraw zagranicznych Tajwanu John Chiang, szukając uznania, a – jak głoszą plotki – również możliwości kupna broni. Chiang miał się także spotkać z Olegiem Łobowem, postacią, która o mały włos nie doprowadziłaby do zerwania rosyjsko-chińskiego. Łobow był jednym z pomocników Jelcyna, jego znajomym jeszcze z Swierdłowska, byłym zastępcą premiera, który samowolnie, wykorzystując chaos w rosyjskich strukturach i dawną znajomość z Jelcynem (oraz – jak dodają krytycy – tajwańskie korzyści majątkowe), zaczął prowadzić *quasi*-oficjalną rosyjską politykę wobec Tajwanu. Łobow, porozumiawszy się z Tajwańczykami, uzyskał 2 września 1992 r. od mało świadomego konsekwencji Jelcyna zgodę na powstanie moskiewsko-tajpejskiej komisji gospodarczej i kulturalnej, posiadającej status dyplomatyczny i mającej prawo wydawania wiz, której istnienie Tajpej sfinansowało. Tym samym „powstał na pół oficjalny organ, na mocy dekretu prezydenta, składający się z urzędników rosyjskich i finansowany przez Tajpej"[521]. Był to szczyt współpracy rosyjsko-tajwańskiej.

Reakcja Pekinu była na tyle ostra, że groziła zerwaniem grudniowego szczytu rosyjsko-chińskiego, a Kozyriew musiał się tłumaczyć „z plotek" chińskiemu ambasadorowi. Sam Jelcyn, poinformowany o konsekwencjach przez Kozyriewa, wydając 15 września dekret, pokrzyżował plany Łobowa, który działał tak energicznie, że w tym czasie dokonywał już *quasi*-oficjalnej wizyty na Tajwanie.

---

[520] Wang Jisi, *China's Changing Role in Asia*, [w:] *The Rise of China and a Changing East Asian Order*, eds. Kokubun Ryosei, Wang Jisi, Tokyo 2004, p. 3-21. Chiny nie mają za to nic przeciwko kontaktom ekonomicznym, pod warunkiem, że nie noszą one żadnych znamion oficjalności.
[521] А. В. Лукин, *op. cit.*, с. 431.

Mimo oficjalnego dementi Jelcyna i jego bardzo udanej wizyty w Pekinie, Łobow nie złożył broni i nadal lobbował na rzecz Tajpej. W czerwcu 1993 r. otwarto Tajpejsko-Moskiewską Komisję ds. Współpracy Gospodarczej i Kulturalnej w Moskwie, a Jelcyn powołał Łobowa na szefa rosyjskiego biura w Tajpej[522]. Jednakże w międzyczasie Rosjanie nauczyli się chińskich reguł gry i zrozumieli, że poświęcanie stosunków z Wielkim Smokiem na rzecz Małego Smoka[523] się po prostu nie opłaca. Odroczyli więc otwarcie swojego biura w Tajpej, a tajwańskie biuro w Moskwie zaczęli izolować: „Tajwańczycy szybko odkryli, że byli praktycznie całkowicie izolowani, bez możliwości nawiązania żadnego kontaktu z członkami koordynującego ich rosyjskiego biura, którzy – jak mówił jeden z dyplomatów – «zapadli się pod ziemię»"[524]. W następstwie tych opóźnień równoległe rosyjskie biuro w Tajpej otwarto dopiero w grudniu 1996 r., co było czytelnym znakiem zmieniającej się rosyjskiej polityki. W połowie lat 90. nastąpiło w Moskwie i Pekinie wzajemne zrozumienie, „nieoficjalne porozumienie" polegające na tym, że Rosja nie przedsiębierze żadnych poważnych kroków na rzecz rozwoju stosunków z Tajwanem, a Pekin zgadza się na rozwój kontaktów nieoficjalnych i handlu[525]. Po początkowych nietaktach dyplomatycznych rosyjskie MSZ było bardziej ostrożne w kontaktach z Tajpej, za każdym razem konsultując się z Pekinem przed podjęciem jakichś dwustronnych inicjatyw[526].

Moskwa poparła Pekin w trakcie kryzysu tajwańskiego lat 1995-1996, ale było to w dużej mierze „ceremonialne". Chociaż Rosja oficjalnie uznała tę sprawę za wewnętrzną kwestię Chin, to optowała za „pokojowym rozwiązaniem" problemu. Podkreślanie „pokojowości" można w tym wypadku uznać za delikatne dystansowanie się Moskwy od twardej postawy Pekinu. Dla Moskwy konflikt w cieśninie nie był niczym pożądanym, gdyż jego wybuch oznaczałby konieczność opowiedzenia się wyraźnie po jednej ze stron. Nie ulega wątpliwości, że gdyby wybuchł prawdziwy kryzys, Rosja trzymałaby się z boku, poza oczywiście sprzedażą broni.

Tajwan tymczasem znalazł w Rosji nieoczekiwanego stronnika w osobie lidera LDPR Władimira Żyrinowskiego. Żyrinowski kilkakrotnie próbował podnieść kwestię tajwańską, choć nie ma do końca pewności na ile był to manewr polityczny, a na ile – kolejne w jego wykonaniu polityczne show. Wszystko zaczęło się na początku roku 1994, gdy zaprosił on do Rosji prezydenta Tajwanu, Li Denghui, obiecując mu, że dostanie wizę, jeśli przybędzie jako osoba prywatna.

---

522 S. Rigger, *The Taiwan Issue…*

523 C. Tubilewicz, *The Little Dragon and the Bear. Russian-Taiwanese Relations in the Post--Cold War Period*, „Russian Review" 2002, vol. 61, № 4, p. 282.

524 J. L. Wilson, *China*, *Russia…*, p. 296.

525 А. В. Лукин, *op. cit.*, с. 463.

526 Czyli czyniąc to, czego Chiny oczekują od innych państw w ich relacjach z Tajwanem. Wang Jisi, *China's Changing…*

To oczywiście miałoby fatalne konsekwencje dla stosunków rosyjsko-chińskich, gdyż Pekin zawsze reaguje nerwowo na jakiekolwiek kontakty z urzędnikami tajwańskimi. Ostatecznie prezydent nie przybył, gdyż oficjalne stanowisko rządu rosyjskiego było wizycie przeciwne. O tym, że akcja Żyrinowskiego mogła być kolejnym politycznym happeningiem, świadczy fakt, iż lider LDPR zaprosił prezydenta Tajwanu podczas programu telewizyjnego, a „większość społeczeństwa rosyjskiego przyjęła to oświadczenie lidera LDPR tak jak zwykle, czyli jako żart" [527].

Znacznie poważniejsze konsekwencje mogła mieć kolejna inicjatywa LDPR, jaką była próba ustanowienia „ustawy o stosunkach z Tajwanem" (wzorowanej na amerykańskim Taiwan Relations Act)[528]. W 1998 r. deputowani LDPR próbowali poddać pod głosowanie w Dumie ustawę, która m.in. *de facto* zmieniała biuro FR na Tajwanie w oficjalny konsulat. Jednakże nikt nie poparł projektu w obawie o reakcję Pekinu i nie została ona nawet włączona w porządek dnia. Wreszcie ostatnim przedsięwzięciem Żyrinowskiego była jego podróż na Tajwan w październiku 1998 r. razem z liczną świtą 40 osób, podczas której spotkał się z czołowymi przywódcami tajwańskimi. Wizyta oczywiście nic nie przyniosła, a w samej Rosji podniosły się głosy, iż Żyrinowski żeruje na tajwańskich nadziejach, co – zważywszy na fakt, iż podróż opłaciło Tajpej – nie musiało być dalekie od prawdy[529]. Generalnie współpraca z LDPR niewiele Tajwanowi dała.

Tymczasem oficjalna polityka Rosji stawała się coraz bardziej prochińska. W listopadzie 1998 r. Jelcyn ogłosił politykę „cztery nie" wobec Tajwanu: „nie dla «dwóch Chin» albo «jednych Chin i jednego Tajwanu»; nie dla niepodległości Tajwanu; nie dla wstępu Tajwanu do organizacji międzynarodowych pod nazwą państwa, nie dla sprzedaży broni na wyspę"[530]. Pełny propekiński zwrot łączył się w czasie z obopólnym rosyjsko-tajwańskim rozczarowaniem. Tajpej zrozumiało, że nie może liczyć na uznanie Rosji i straciło zainteresowanie rozszerzeniem współpracy gospodarczej z Moskwą. Z kolei Rosji nie udało się stworzyć sprzyjającego klimatu dla inwestycji tajwańskich. W efekcie handel między Rosją a wyspą wahał się w latach 90. między 1 a 2 mld USD, a w większości stanowił go rosyjski eksport – głównie surowców[531]. W swojej polityce wobec Tajwanu

---

527 А. В. Лукин, *op. cit.*, c. 454.

528 *Проект Федерального закона n 97802229-2 «О развитии сотрудничества Российской Федерации с Тайванем»*, (ред., внесенная в ГД ФС РФ), [on-line:] http://www.lawmix.ru/lawprojects/76811 – 9 IV 2014. Autorem projektu był A. W. Mitrofanow, jeden z najbliższych współpracowników Żyrinowskiego.

529 А. В. Лукин, *op. cit.*, p. 455.

530 *Российско-китайские отношения на пороге XXI века* (*Совместное заявление по итогам российско-китайской встречи на высшем уровне*), [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999*…, c. 453-457. Omówienie kwestii broni miało znaczenie z uwagi na krążące plotki o sprzedaży rosyjskiej broni na wyspę i chociaż ich nie przecięło, to dla Pekinu było ważne, że Moskwa jest gotowa „recytować katechizm", por. S. Rigger, *op. cit.*, p. 315.

531 А. В. Лукин, *op. cit.*, c. 466.

Jelcynowska Rosja po prostu zaczęła podążać za przykładem innych, nie uznając niepodległości Tajwanu, ale liczyła na rozwój handlu i nieformalne związki. Ponieważ jednak te nie nastąpiły, zwróciła się w stronę Pekinu.

Tym samym politykę rosyjską w kwestii tajwańskiej cechowało spóźnione, ale jednak zrozumienie faktu, że główne interesy Moskwy leżą w Pekinie, a nie Tajpej. Jednakże sposób prowadzenia tej polityki dobrze wykazał, że była to czysta kalkulacja, w której postawa Rosji nie była do końca jednoznaczna, a na pewno nie tak jednoznaczna, jakiej by pragnął Pekin. Gdyby oferta tajwańska miała większą moc, historia mogłaby się potoczyć inaczej. Tak się nie stało, co nie zmienia faktu, iż propekiński wybór Moskwy był czysto koniunkturalny, zbieżny z podstawowymi interesami kraju i na pewno nie prowadził do „przyjaźni na wieki" między Rosją a Chinami.

b) Azja Środkowa

Azja Środkowa jest miejscem szczególnym na geopolitycznej mapie świata. To centrum Eurazji – most między Europą a Azją (jak lubi podkreślać prezydent Kazachstanu, Nazarbajew)[532] – co sprawia, że staje się ona obiektem uwagi mocarstw. Pół wieku temu brytyjski podróżnik Peter Flemming nazwał Azję Środkową „ostatnim miejscem romantyzmu w międzynarodowej polityce"[533]. Od tego czasu romantyzm ustąpił miejsca realizmowi, a dodatkowymi czynnikami zainteresowania wielkich graczy są ogromne zasoby naturalne i relatywna słabość nowo powstałych w 1991 r. państw. Republiki środkowoazjatyckie ze względu na wzajemną niechęć nie tworzą regionu w sensie politycznym: „granicom państw – zamykanym okresowo dla ruchu osobowego i towarowego – towarzyszy infrastruktura przypominająca czasy zimnej wojny: zasieki, druty kolczaste, wieżyczki strażnicze, pola minowe. Ilustruje to stan relacji między sąsiadami, charakteryzujący się brakiem zaufania wynikającym z katalogu wciąż nierozwiązanych problemów sięgających korzeniami czasów ZSRR (spory terytorialno-etniczne, w tym wokół eksklaw jednych państw na terytoriach innych, konflikty o wodę itp.)"[534]. Azja Środkowa jest również najważniejszym regionem na świecie, w którym interesy Rosji i Chin stały się najbardziej zbieżne.

Przez dwa wieki Rosja posiadała tutaj hegemoniczną pozycję (tylko od czasu do czasu kwestionowaną przez innych – *vide*: Wielka Gra), co sprawiło, iż „Moskwa

---

[532] Ostatnio: *Центральная Азия издавна считалась мостом, соединяющим Восток и Запад, Европу и Азию – Президент Казахстана*, „Zakon.kz", [on-line:] http://www.zakon.kz/4509701-centralnaja-azija-izdavna-schitalas.html – 9 IV 2014.

[533] P. Flemming, *To Peking: A Forgotten Journey from Moscow to Manchuria*, London 1998 (reprint wydania z 1952), p. 85.

[534] W. Górecki, *Coraz dalej od Moskwy. Rosja wobec Azji Centralnej*, Warszawa 2014, s. 6. Więcej o braku regionalnych więzi patrz: А. Малашенко, *Центральная Азия: на что рассчитывает Россия?*, Москва 2012, с. 16.

nieuniknienie patrzyła na Azję Środkową w sposób patriarchalny. Percepcja Rosji jako imperium brała się z tego, iż realia regionu były takie, że albo należał on do Rosji/ZSRR, albo był pod jej hegemoniczną kontrolą"[535]. Dla Rosji Azja Środkowa to część „bliskiej zagranicy" – Moskwa wiąże z nią swoją historię imperialną, a także ma rozmaite psychologiczne i polityczne kompleksy, przypominające o utraconej potędze. Dominująca pozycja Rosji opiera się przede wszystkim na odziedziczonych po Związku Radzieckim powiązaniach gospodarczych i komunikacyjnych wiążących ten region z Moskwą oraz sieci radzieckich powiązań, w tym osobistych kontaktów obejmujących polityków, ludzi biznesu czy funkcjonariuszy struktur siłowych oraz powszechnej w regionie – choć z czasem coraz mniejszej – znajomości języka rosyjskiego[536].

Przez lata mocarstwa uznawały tę szczególną pozycję Rosji i nie ingerowały w Azję Środkową (z wyjątkiem kolonialnej Wielkiej Brytanii z uwagi na interesy w Indiach) – region był jednym z niewielu miejsc, w który USA podczas zimnej wojny nie próbowały ingerować. Waszyngton, również po rozpadzie ZSRR, przykładał małą wagę do Azji Środkowej, skupiając się na stosunkach z Moskwą. Ponadto Zachód, uznając ekipę Jelcyna za „demokratów", tym chętniej zostawił im rolę „żandarma" tego niespokojnego regionu[537]. Zresztą zaraz po rozpadzie ZSRR przewaga Rosji nad innymi mocarstwami w regionie była znaczna. Moskwa posiada doskonałą orientację wśród lokalnych elit, których bezpieczeństwa chroniła (dostawy broni, stacjonowanie wojsk), rozwinięte stosunki handlowe, pomoc specjalistów oraz znaczną rosyjską diasporę[538]. Na korzyść Moskwy działa również dziedzictwo radzieckie: zintegrowana gospodarka, sieci komunikacyjne i dla transportu surowców, a także zależność środkowoazjatyckiego przemysłu od rosyjskiej technologii i usług. Azja Środkowa jest wreszcie żywotnym obszarem rosyjskich interesów bezpieczeństwa (ochrona szlaków transportowych i tranzytowych, zapobieganie islamskiemu fundamentalizmowi czy przemytowi narkotyków i innych zagrożeń)[539]. Jednakże na początku lat 90. XX w. relacje z Azją Środkową nie były punktem centralnym polityki zagranicznej Moskwy. Reformatorzy uznawali byłe republiki za niepotrzebne brzemię Rosji, tak polityczne, jak i ekonomiczne, zaś elity środkowoazjatyckie zdawały się podzielać ten pogląd[540]. Z perspektywy rosyjskiej panowało „paternalistyczne przekonanie", że środkowoazjatyckie republiki są zdane na Rosję, „nie trzeba o nie zabiegać: kiedy ta przeprowadzi reformy gospodarcze, wrócą do niej same na rosyjskich warunkach

---

535 B. Lo, *op. cit.*, p. 91.
536 W. Górecki, *Coraz dalej od Moskwy…*, s. 6.
537 M. Brill Olcott, *Central Asia*, *Russia and the West*, [w:] *Russia and Asia…*, p. 137.
538 S. Bieleń, *op. cit.*, s. 310.
539 R. Weitz, *op. cit.*, p. 53.
540 А. А. Картков, *Россия и Центральная Азия*, [w:] *Россия в Азии: проблемы взаимодействия*, ред. К. А. Кокарев, Москва 2006, с. 229; Patrz również: И. Звягельская, *Становление государств Центральной Азии. Политические процессы*, Москва 2009, с. 41.

(czyli już bez dotowania przez Moskwę ich budżetów)"[541]. W rezultacie nie tyle republiki odłączyły się od ZSRR/Rosji, ile „ZSRR pozostawił je na pastwę losu"[542]. Rosja stopniowo wycofywała się z regionu, a jej zaangażowanie było w dużym stopniu oparte na inercji i mechanicznym wykorzystywaniu dawnych powiązań z ZSRR[543]. Dopiero nominacja Jewgienija Primakowa na ministra spraw zagranicznych w 1996 r. to zmieniła. Primakow odbył właśnie w Azji Środkowej swoją pierwszą wizytę zagraniczną, podczas której podkreślił, że stosunki z regionem będą „najwyższym priorytetem Rosji"[544]. Jednakże zwiększenie zainteresowania Moskwy tym regionem nastąpiło ponownie już w „Putinowskiej" dekadzie. Generalnie w latach 90. „pozycja Rosji w regionie uległa daleko idącej erozji", na co wpłynął szereg czynników: zaniechanie ze strony Moskwy, działania ze strony innych „aktorów" (USA, Turcja, Iran) oraz proces desowietyzacji przybierający w lokalnych warunkach postać derusyfikacji[545].

Po upadku ZSRR Chiny pojawiły się jako istotny gracz w tym regionie świata. Dla Chin Azja Środkowa jest ważna przede wszystkim ze względu na implikacje wobec Xinjiangu. Powstanie nowych republik po rozpadzie ZSRR groziło przeniesieniem wolnościowych tendencji wśród narodów Azji Środkowej na terytorium Chin. Wśród głównych powodów obaw Pekinu znalazły się kwestia Xinjiangu i zagrożenie tendencjami separatystycznymi. Xinjiang jest jedną z kluczowych prowincji Chin, chociażby dlatego, że na jego terenie znajduje się 1,5 mld ton ropy, 370 mld m^3 gazu ziemnego, 4 mld ton węgla, 120 ton złota i prawie pół miliona ton wełny. Ponadto, w przeciwieństwie do Tybetu, Chińczykom w Xinjiangu w dużej mierze nie udało się spacyfikować ruchu separatystycznego (narodowowyzwoleńczego) Ujgurów, a starcia i krwawe zamieszki wybuchały przez całą dekadę lat 90. (najbardziej w latach 1997 i 1998)[546].

Dlatego też ChRL uczyniła wszystko, by dobrze ułożyć sobie relacje z przywódcami nowych republik i przekonać ich, że bardziej opłaca się im kierować swoje interesy w stronę Pekinu niż w stronę swoich krewnych w Xinjiangu. Zasady polityki chińskiej wobec Azji Środkowej wyraził premier Li Peng w kwietniu 1994 r. w Taszkiencie podczas swojej podróży do państw regionu. Były to cztery

---

541 W. Górecki, *Coraz dalej od Moskwy*..., s. 15.

542 Д. Тренин, *Post-Imperium: Евразийская история*, Москва 2012, с. 176.

543 V. V. Naumkin, *The emerging political balance in Central Asia: a Russian view*, [w:] *Russia and Asia*..., p. 85.

544 G. Chufrin, *op. cit.*, p. 477.

545 W następstwie tych wszystkich czynników, „hegemonistyczna pozycja Moskwy uległa podważeniu", ale „tracąc rolę jedynego cywilizacyjnego „punktu odniesienia", Rosja zachowała jednocześnie atrakcyjność jako pożądane miejsce studiów czy pracy, a wielu mieszkańców regionu czuło cały czas silne związki z językiem i kulturą rosyjską. W. Górecki, *Coraz dalej od Moskwy*..., s. 16.

546 M. Burles, *Chinese Policy Toward Russia and the Central Asian Republics*, Santa Monica 1999, p. 8-10; M. Brill Olcott, *Russian-Chinese*..., p. 385; B. Rychłowski, *op. cit.*, s. 21; R. Weitz, *op. cit.*, p. 54.

zasady: „pokojowe współistnienie i dobrosąsiedztwo, promowanie obopólnie korzystnej współpracy, nieingerencja w sprawy polityczne tych krajów tak, by szanować niezależny wybór systemu politycznego, poszanowanie niepodległości i suwerenności krajów jako formuła regionalnej stabilności”[547]. Przywódcy środkowoazjatyccy, którzy mieli w pierwszych latach niepodległości duże braki w rozumieniu świata niesowieckiego, a już tym bardziej specyfiki chińskiej (czego przykładem była m.in. podróż prezydenta Nazarbajewa do Chin w lipcu 1991 r., podczas której odwiedził on najpierw Urumqi, a dopiero potem Pekin), szybko pojęli realia. Chiny były zbyt wielkim i zbyt potężnym sąsiadem, by szukać z nim zwady dla takich powodów jak sprawa ich „kuzynów” – Ujgurów. Stąd też w latach 90. przywódcy nowych republik starali się intensyfikować relacje na najwyższym, państwowym poziomie, a jednocześnie nie poruszać sprawy ujgurskiej. Przyszło im to o tyle łatwo, iż separatyzm ujgurski był potencjalnie groźny również dla nich, dlatego też, wspierając integralność Chin, występowali w imieniu interesów swoich reżimów.

Kolejnym ważnym powodem zainteresowania Chin Azją Środkową były obawy władz chińskich o rozprzestrzenianie się na chińskim terytorium wrogich ideologii, takich jak liberalna demokracja czy islamski fundamentalizm. Tutaj Pekin również mógł liczyć na zrozumienie przywódców nowych republik. Stało się tak w dużej mierze dlatego, że „nowi satrapowie” Azji Środkowej „podzielają antypatię ich większych sąsiadów do demokracji” i „nawet najbardziej politycznie tolerancyjni z nich czują się niekomfortowo z tym rodzajem politycznej nieprzewidywalności, jaki wiąże się z demokracją”[548]. Dobrym przykładem tego typu postaw jest Islam Karimow, podkreślający na każdym kroku „azjatyckość” Azji Środkowej, jako kultury politycznej adekwatnej dla autorytaryzmu. Zaś fundamentalizm islamski (z wyjątkiem Tadżykistany) w latach 90. nie był jeszcze dużym problemem, gdyż w republikach środkowoazjatyckich, na skutek sowieckiej ateizacji, widoczny był brak typowej dla muzułmanów solidarności, a głównym wyznacznikiem ich polityki były i są interesy narodowe. Generalnie współpraca Chin z przywódcami nowych republik ułożyła się dobrze, chociaż w stolicach Azji Środkowej dało się odczuć wyraźną nerwowość w związku z wielkością, potencjałem i ewentualnymi imperialnymi zakusami Chin. Był to więc kolejny powód bliższej współpracy z Rosją. „Mając wybór, Azja Środkowa wybrała «stare zło»: rosyjskich przywódców, których środkowoazjatyccy liderzy często znali osobiście, mówili wspólnym językiem i z którymi byli zaprawieni w subtelnych bojach o pozycję i wpływy”[549].

Również Chiny, układając sobie stosunki z nowymi krajami Azji Środkowej, uznały tradycyjną rosyjską dominację w tym regionie. Obszar Azji Środkowej był

---

[547] P. Li, *China's Basic Policy towards Central Asia*, „Beijing Review” 1994, 2-8 V, p. 19 (wystąpienie Li Penga w parlamencie uzbeckim, 19 IV 1994).
[548] C. E. Ziegler, *Russia and China in Central Asia*, [w:] *The Future of China-Russia…*, p. 235.
[549] M. Brill Olcott, *Russian-Chinese…*, p. 375.

postrzegany przez elity chińskie jako domena wyłącznych wpływów i interesów rosyjskich, co sprawiło, że Chiny w przeciwieństwie do innych graczy międzynarodowych „początkowo podchodziły z dużą ostrożnością i szacunkiem do interesów rosyjskich (…), co zresztą spotkało się z uznaniem Rosji" i było jednym z elementów zbliżenia między tymi państwami[550]. Rosja była dla Chin „krzepiącą stałą", gwarancją stabilności w niespokojnych czasach: „dzięki zabezpieczeniu przez Rosję strategicznych tyłów, Chiny mogły się skupić na wewnętrznej modernizacji i na Tajwanie"[551]. Dlatego też Azja Środkowa w latach 90. była miejscem, gdzie interesy Chin i Rosji najbardziej się pokrywały. Chiny wyraźnie uznały dominującą rolę Rosji, co było wówczas korzystne z perspektywy ich interesów: podtrzymywanie silnych wpływów rosyjskich było „panaceum na braki doświadczenia i słabości państw regionu" – tworzyło najprostszą gwarancję obrony regionu przed fundamentalizmem islamskim, wejściem w orbitę turecką czy islamską, a przede wszystkim „oznaczało spokój na zachodniej granicy ChRL"[552]. Współpraca ułożyła się „harmonijnie" – przede wszystkim dlatego, że dla Pekinu region ten miał mniejsze znaczenie strategiczne niż dla Moskwy[553]. Poza tym Pekin nie zamierzał ryzykować „obrazy Moskwy" i utraty lukratywnych kontraktów wojskowych, a dodatkowo miał wystarczająco dużo problemów w Xinjiangu, by szukać nowych poza granicami. Jak podsumowuje Bobo Lo: „Pekin zawarł milczący układ z Moskwą: był gotowy uznać *status quo* w Azji Środkowej i rosyjskie przywództwo w zamian za to, że Moskwa dbała o porządek"[554].

Kwestie graniczne. „Szanghajska Piątka"

Jednym z najważniejszych problemów odziedziczonych po Związku Radzieckim była kwestia granic. Ważny jest tutaj fakt, iż nie ma „naturalnej" granicy między Chinami a Azją Środkową, ani geograficznej, ani kulturowej, podobnie jak nigdy nie było jej między posiadłościami rosyjskimi a chińskimi. Nie było też mowy

---

550 W latach 90. „Chiny wkraczały na arenę poradziecką stopniowo i ostrożnie, koncentrując się na tworzeniu dla siebie przestrzeni, która miała umożliwić im realizację celów w długiej perspektywie czasowej bez zadrażnień z Federacją Rosyjską (…) Państwo Środka dało sobie czas na dokładniejsze rozeznanie się w sytuacji". Dodatkowo sprzyjały im okoliczności – „w warunkach zaostrzającej się konkurencji między Stanami Zjednoczonymi a Rosją mało kto zwracał uwagę na Chiny". Z perspektywy chińskiej oznaczało to minimalistyczną agendę (choć z czasem coraz bardziej rosnącą) rozwiązywania najbardziej palących problemów (nawiązanie stosunków, granice), a także inicjowanie współpracy ekonomicznej. K. Kozłowski, *Państwo Środka a Nowy…*, s. 11, 120, 150.

551 B. Lo, *op. cit.*, p. 93.

552 „Spolegliwa polityka chińska spotkała się z ciepłym przyjęciem Rosji, co tworzyło korzystne warunki do dyskretnego, a jednocześnie bezkonfliktowego wkroczenia na scenę poradziecką". K. Kozłowski, *Państwo Środka a Nowy…*, s. 96.

553 R. Weitz, *op. cit.*, p. 51.

554 B. Lo, *op. cit.*, p. 92.

o tym, by zbudować tutaj drugi wielki mur chiński, bo geografia na to nie pozwala. Spory radziecko-chińskie z lat 60. i ciągnąca się kwestia uregulowania granicy nie sprzyjały stabilności i normalizacji relacji. Dodatkowym czynnikiem komplikującym tę sprawę był fakt, że kiedyś rozmowy toczyły się między dwoma stronami, a od pewnego momentu było ich pięć. Chiny graniczyły z: Rosją (54 km na odcinku zachodnim), Kazachstanem (ponad 1770 km), Tadżykistanem (ponad 500 km) i Kirgistanem (ponad 1096 km). Na tej granicy było dziewiętnaście spornych odcinków o ogólnej powierzchni 34 tys. km^2 – tylko granica z Rosją takich spornych odcinków nie posiadała. Najbardziej wrażliwą była natomiast granica chińsko-kirgiska.

Chiny od początku dążyły nie tylko do rozwiązania kwestii granicy, ale również do jej demilitaryzacji i zbudowania środków zaufania. Służyły temu m.in.: Porozumienie z 8 września 1992 r. w Mińsku o wzajemnym zmniejszeniu sił zbrojnych[555]; spotkanie wiceministrów spraw zagranicznych tych pięciu krajów w Mińsku we wrześniu 1993 r.; Porozumienie o granicy z kwietnia 1994 r. między Chinami a Kazachstanem[556]; Porozumienie między Rosją a Chinami o zachodnim odcinku granicy z 3 września 1994 r.[557] Najważniejszy jednak był układ zawarty 26 kwietnia 1996 r. w Szanghaju podczas wizyty Borysa Jelcyna (podpisano wówczas „strategiczne partnerstwo") o „umacnianiu wzajemnego bezpieczeństwa i budowie militarnych środków zaufania w regionach granicznych". Układ ten zobowiązuje strony do niestosowania siły lub groźby użycia siły wobec pozostałych sygnatariuszy; nakazuje im informować się o liczebności i uzbrojeniu sił zbrojnych dyslokowanych w stukilometrowym pasie granicznym, planach ruchów wojsk w tych rejonach, a także zobowiązuje do wymiany obserwatorów, delegacji i informacji o charakterze militarnym. Wreszcie, siły wojskowe żadnej ze stron nie mogą być wykorzystane przeciwko któremukolwiek z sygnatariuszy. W razie ćwiczeń dozwolone są ruchy wojsk do 25 tys. żołnierzy, a jeśli miałaby być wykorzystana liczba do 35 tys. żołnierzy wymagane jest zaproszenie zagranicznych obserwatorów. Dozwolone jest czasowe użycie wojsk morskich na terenie 100 km od granicy w razie kataklizmów bądź w ramach napraw[558]. Porozumienie to

---

555 *Соглашение между Правительствами Республики Казахстан, Республики Кыргызстан, Российской Федерации и Республики Таджикистан о переговорах с Китайской Народной Республикой по взаимному сокращению Вооруженных Сил и укреплению доверия в военной области в районе границы*, Минск 1992, 8 IX, Параграф. Kz, [on-line:] http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1024715 – 9 IV 2014.

556 *Соглашение между Республикой Казахстан и Китайской Народной Республикой о казахстанско-китайской государственной границе*, Алматы 1994, 26 IV, Параграф. Kz, [on-line:] http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1016993 – 9 IV 2014.

557 *Соглашение между Российской Федерацией и Китайской Народной Республикой о российско-китайской государственной границе на ее Западной части*, [w:] *Сборник российско-китайских отношении 1949-1999*..., c. 275-278.

558 *Соглашение между Российской Федерацией*..., c. 365-373.

było kamieniem milowym na drodze unormowania stosunków granicznych, choć pełna delimitacja granicy zaczęła się dopiero w kwietniu 1998 r. Porozumienie to nazwano również „Układem Szanghajskim", a jego sygnatariuszy – Szanghajską Piątką, z której później wyrosła Szanghajska Organizacja Współpracy.

Porozumienie z Szanghaju oznaczało, że Chiny porzuciły swoje wcześniejsze roszczenia wobec Imperium Rosyjskiego i ZSRR. Obecna granica, z małymi zmianami, w zasadzie pokrywa się z dawną chińsko-radziecką, ustanowioną na bazie traktatów carsko-chińskich w Liwadii (1879) i Petersburgu (1881). Jak podkreśla Martha Brill Olcott:

> kwestia granicy jest poniekąd sprawą dobrej woli, bo przebiega ona wzdłuż Pamiru, gdzie jest tylko kilka punktów dostępu. Innymi słowy: bliscy przyjaciele nie będą walczyć o tę ziemię, ale nieprzyjazne dla siebie kraje będą starały się sprzeczać, by uzyskać choćby kawałek przewagi[559].

Dlatego też chińskie ustępstwo należy rozumieć jako kompromis mający na celu ułożenie sobie relacji z republikami środkowoazjatyckimi – kompromis, który Pekin niewiele kosztował, a zwiększał znacznie jego możliwości oddziaływania politycznego i wyciągania korzyści ekonomicznych. Ponadto mechanizm zastosowany przy okazji „Piątki" stał się „książkowym przykładem nacisku na porozumienia i negocjacje wielostronne jako cechy charakterystycznej dyplomacji chińskiej w ogóle"[560].

Kolejnym ważnym szczytem „Piątki" było spotkanie w Moskwie 24 kwietnia 1997 r. Zakończyło się ono podpisaniem Porozumienia między FR, Republiką Kazachstanu, Republiką Kirgizji, Republiką Tadżykistanu i ChRL o wzajemnej redukcji sił zbrojnych w rejonie granicy dotyczącego pogranicza Chin i dawnych republik sowieckich, dzięki czemu dokończono delimitację ponad czterotysięcznej granicy[561]. Kolejny szczyt „Piątki" odbył się w Ałma Acie w marcu 1998 r. Tematyka rozmów została poszerzona o kwestie szeroko pojętego bezpieczeństwa regionu: terroryzmu, ekstremizmu, separatyzmu i przestępczości zorganizowanej. Nacisk został przesunięty z problematyki granicznej na sprawy bezpieczeństwa, co zaowocowało podpisaniem wspólnej deklaracji, dotyczącej zwoływania spotkań ekspertów, ministrów spraw zagranicznych, premierów i głów państw w celu omówienia aktualnych problemów regionalnych[562].

---

559 M. Brill Olcott, *Russian-Chinese…*, p. 377.

560 W przypadku Xinjinagu i Azji Środkowej Chiny zdały sobie sprawę, że tylko współpraca wielostronna może być skuteczna w walce z nietradycyjnymi zagrożeniami, takimi jak separatyzm ujgurski. K. Kozłowski, *Chiny a Nowy Jedwabny Szlak…*, s. 125.

561 *Соглашение между Российской Федерацией…*, c. 385-392.

562 *Многосторонняя встреча в алма-ате*, „Дипломатический вестник. Официальные материалы" 1998, VIII, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/dip_vest.nsf/19c2fdee616f12e54325688e00486a45/c603b3915829207dc32568890029bb34!OpenDocument – 9 IV 2014.

Najważniejszym, obok założycielskiego, był czwarty szczyt „Piątki", który odbył się 25 sierpnia 1999 r. w Biszkeku, a jego owocem było podpisanie Porozumienia między Republiką Kazachstanu, ChRL i Republiką Kirgistanu o punkcie styku państwowych granic trzech państw[563] oraz tzw. „Deklaracji Biszkeckiej". „Deklaracja Biszkecka", najważniejszy dokument „Piątki" w latach 90., głosiła m.in. uznanie zasady ochrony praw człowieka, ale przy „uwzględnieniu specyficznych cech suwerennych państw" i niewykorzystywaniu tego do „ingerencji w wewnętrzne sprawy innych państw". Ponadto wyrażono w niej zaniepokojenie sytuacją w Afganistanie i podkreślono rolę ONZ w tym konflikcie; deklarowano współpracę na zasadzie wzajemnego uznania suwerenności i integralności terytorialnej, równości, pokojowego rozwiązywania konfliktów, dążenia do umocnienia roli ONZ, przestrzegania umowy o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej i zakazie jego prób oraz uczynienia z Azji Środkowej strefy bezatomowej[564]. Ten ostatni punkt wynikał z obaw Kazachstanu i Kirgistanu w związku z chińskim programem nuklearnym i próbami jądrowymi w Lob Nor, wzbudzającymi niepokój Astany i Biszkeku[565]. Generalnie rzecz biorąc, „Piątka" osiągnęła sukces, gdyż – jak twierdzi Qingguo Jia – państwa łączyły podobne normy i zachowania międzynarodowe i rozwiązywały one kwestie korzystne dla nich wszystkich w sposób ewolucyjny, co pozwoliło na wypracowanie zaufania i usprawniło koordynację między nimi"[566].

W latach 90. to Chiny były głównym rozgrywającym w „Piątce", to one występowały z nowymi pomysłami i inicjatywami. Rosja tymczasem nie przydawała „Piątce" większego znaczenia. Podczas spotkania w 1998 r. Moskwę reprezentował tylko minister spraw zagranicznych Primakow (a nie prezydent) – sam Jelcyn

---

563 *Соглашение между Республикой Казахстан, Китайской Народной Республикой и Кыргызской Республикой о точке стыка государственных границ трех государств*, Законодательство стран СНГ, [on-line:] http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=5032 – 1 IX 2014.

564 *Бишкекская декларация Глав государств Республики Казахстан*, *Китайской Народной Республики*, *Кыргызской Республики*, *Российской Федерации и Республики Таджикистан*, [w:] „Дипломатический вестник. Официальные материалы" 1999, IX, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/75840e107e23bf94c3256886005242a7!OpenDocument – 9 IV 2014.

565 M. Brill Olcott, *Russian-Chinese*…, p. 394. Przywódcy środkowoazjatyccy przeforsowali podczas szczytu z Chinami w czerwcu 1998 r. rezolucję o nieproliferacji broni jądrowej i zaprzestaniu wyścigu atomowego. Ponadto przywódcy państw członkowskich wyrazili zadowolenie z postępu procesu pokojowego w Tadżykistanie oraz poparli zgłoszoną przez gospodarza szczytu, prezydenta Kirgistanu Askara Akajewa, ideę odrodzenia „Wielkiego Jedwabnego Szlaku" i oparcia na nim współpracy w dziedzinie gospodarki i bezpieczeństwa, por. K. Wańczyk, *Szanghajska Organizacja Współpracy*, Portal Spraw Zagranicznych, [on-line:] http://www.psz.pl/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=3059 – 9 IV 2014.

566 Q. Jia, *The Success of Shanghai Five: Interests*, *Norms and Pragmatism*, Commonwealth Institute, [on-line:] www.comw.org/cmp/fulltext/0110jia.htm – 28 VI 2014.

pojawił się co prawda w 1999 r. na spotkaniu w Biszkeku, ale był – dyplomatycznie to ujmując – „chwiejny" i pozostawał wyraźnie w cieniu energicznego Jiang Zemina. Wreszcie Rosja była ostatnim państwem, które wyznaczyło swojego przedstawiciela do „Piątki" (w lutym 2000 r., co było już decyzją Putina). Ta różnica w podejściu do „Piątki" brała się z tego, że dla Rosji był to jeden z elementów utrzymywania pozycji w regionie, podczas gdy dla Chin był to sposób na wejście do regionu i stworzenie struktury gwarantującej bezpieczeństwo i stabilność – kluczowe dla chińskich interesów.

Współpraca gospodarcza

Kontakty Chin z krajami Azji Środkowej mają długą historię, sięgającą czasów Jedwabnego Szlaku. Po upadku ZSRR Chiny postawiły na współpracę ekonomiczną z regionem, mając na względzie dobro Xinjinagu – słusznie zakładano, że zwiększone obroty handlowe przyczynią się do większego dobrobytu, a co za tym idzie – stabilności tej niespokojnej prowincji. Handel Xinjiangu z sąsiednimi republikami został umożliwiony w 1988 r. i od tego czasu systematycznie wzrastał: od 100 mln USD w 1992 r., przez 695 mln w 1995 r., po 869 mln w 1998 r., co dało 57% całości obrotów handlowych prowincji[567]. W tym celu Chiny tworzyły przygraniczne specjalne strefy ekonomiczne, mające stymulować handel z Azją Środkową, oraz stały się konkurencyjne dla środkowoazjatyckich konsumentów ze względu na tanie i dostępne dobra[568]. Jednocześnie Chiny zaczęły promować rozwój sieci transportowej, co spotkało się z przychylnością ONZ czy Banku Rozwoju Azji. W marcu 1995 r. otwarto „Autostradę Karakorum" z Karaczi w Pakistanie do Kashi w Chinach, Ponadto w maju 1998 r. Kirgistan i Chiny otwarły bezpośrednie połączenie lotnicze, zaś połączenia z Kazachstanem zostały rozszerzone[569]. Mimo tych wszystkich sukcesów linie transportowe z Chinami były w latach 90. wciąż sporadyczne. Stanowiło to jaskrawe przeciwieństwo zintegrowania gospodarek środkowoazjatyckich z Rosją, które było następstwem wspólnego spadku po ZSRR. Nie dziwi więc fakt, iż w tamtym okresie obroty handlowe regionu z Rosją były znacznie większe niż z Chinami.

Tabela 14. Handel Rosji z Azją Środkową (w mln USD) do 2001 r.

Lata	1995	2000
Kazachstan	5,230	4,447
Kirgistan	206	192
Tadżykistan	357	293

567 E. Wishnick, *Mending fences…*, p. 137.
568 K. Kozłowski, *Państwo Środka…*, s. 104-108.
569 *Ibidem*; R. Weitz, *op. cit.*, p. 53; M. Brill Olcott, *Russian-Chinese…*, p. 384.

Lata	1995	2000
Turkmenistan	272	603
Uzbekistan	1,713	937
CAŁOŚĆ	7,778	6,472

Źródło: C. E. Ziegler, *Russia and China in Central Asia*, [w:] *The Future of China-Russia Relations*, ed. J. Bellacqua, Kentucky 2010, p. 252.

Tabela 15. Handel Chin z Azją Środkową (w mln USD) do 2001 r.

Lata	1995	2000
Kazachstan	391	1,557
Kirgistan	231	178
Tadżykistan	24	17
Turkmenistan	18	16
Uzbekistan	119	51
CAŁOŚĆ	783	1,819

Źródło: C. E. Ziegler, *Russia and China in Central Asia*, [w:] *The Future of China-Russia Relations*, ed. J. Bellacqua, Kentucky 2010, p. 253.

Jak wynika z przytoczonych tabel, handel Rosji z regionem był siedmiokrotnie większy w 1995 r., a sześciokrotnie w 2000 r. Jednakże są to tylko dane oficjalne – prawdziwy poziom handlu między Chinami a Azją Środkową, szczególnie Kazachstanem i Kirgistanem, jest trudny do oszacowania, gdyż „z oboma tymi krajami Chiny mają długą granicę o ugruntowanej korupcyjnej reputacji", zaś w początkowych latach 90. handel między Chinami a nowymi republikami był w większości barterowy[570]. Nie zmienia to jednak faktu, że współpraca regionu z Chinami była w latach 90. mniejsza niż z Rosją. Prawdziwy napływ inwestycji chińskich i zainteresowanie Pekinu surowcami naturalnymi Azji Środkowej zaczęło się dopiero w następnej dekadzie.

Stosunki Rosji i Chin z poszczególnymi krajami Azji Środkowej

Przywódcy państw środkowoazjatyckich wchodzili w 1991 r. do światowej polityki z małym doświadczeniem międzynarodowym. Owi dawni komunistyczni aparatczycy po rozpadzie ZSRR odnaleźli w sobie ogromne pokłady lokalnego patriotyzmu (by nie powiedzieć nacjonalizmu), od 1991 r. obrali wyraźny kurs na niezależność i suwerenność. Oznaczało to próbę wyzwolenia się spod wpływów Moskwy, a przynajmniej wywalczenie sobie o wiele większej dozy niezależności niż w czasach radzieckich. Oznaczało to konieczność prowadzenia polityki równoważenia wpływów mocarstw („rozgrywania ich" między sobą) i chociaż

[570] M. Brill Olcott, *Russian-Chinese...*, p. 388-390.

przywódcy środkowoazjatyccy dopiero w kolejnej dekadzie zaczęli na szeroką skalę rozgrywać dla własnych interesów Rosję i Chiny, to początki tego procesu były widoczne już w latach 90.

Dobrym przykładem jest **Uzbekistan**[571], najludniejsze państwo Azji Środkowej, którego prezydent Islam Karimow obrał wyraźny kurs na niepodległość, zdystansowanie kraju od Rosji i próbę uzyskania pozycji lidera Azji Środkowej (często w sposób asertywny, powodujący konflikty z innymi państwami regionu, oskarżającymi Uzbekistan o próby regionalnego hegemonizmu)[572]. Niepodległość po uzbecku oznaczała demonstracyjną walkę z „syndromem postkolonialnym" – desowietyzację i derusyfikację (zmiana nazw na uzbeckie, wprowadzenie w 1992 r. alfabetu łacińskiego, demontaż pomników rosyjskich i radzieckich czy budowa muzeum rosyjskiej okupacji)[573]. Jednocześnie Taszkient rozwinął „serdeczne, choć wyciszone" stosunki ze Stanami Zjednoczonymi, wszędzie szukał sojuszników do walki z islamskimi fundamentalistami, a przy tym zazdrośnie strzegł suwerenności kraju[574]. Zainteresowanie było obopólne: USA wybrało Uzbekistan jako siłę przeciwstawiającą się zarówno islamizmowi, jak i rosyjskim mocarstwowym zakusom w regionie. W 1999 r. Uzbekistan przystąpił do GUAM (Gruzja, Ukraina, Azerbejdżan, Mołdawia), tym samym tworząc GUUAM, swoisty „anty-WNP" będący efemeryczną próbą zbudowania prozachodniej alternatywy dla Wspólnoty[575]. Jednakże Taszkient nie zrywał całkiem relacji z Moskwą, ponieważ to właśnie na szczycie w Taszkiencie w 1992 r. powołano Układ o Bezpieczeństwie Zbiorowym (Uzbekistan w 1999 r. wycofał się jednak, nie przystępując do następczyni UBZ – Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym, stworzonej w 2002 r.)[576]. Do tego Karimow był pierwszym, który publicznie wskazał Chiny jako alternatywny model rozwoju – taki, który warto zastosować w tym regionie. Jednakże uczynił to zbyt szybko, w 1991 r., i w efekcie po kilku dniach musiał się ze swoich słów wycofać (co, nawiasem mówiąc, uczynił w kuriozalny i przeczący wcześniejszej wypowiedzi sposób, gdyż stwierdził, że

---

571 Więcej o Uzbekistanie patrz: *Uzbekistan*, *historia*, *społeczeństwo*, *polityka*, red. T. Bodio, Warszawa 2001.

572 Wyraźnie uwidoczniła się w tym różnica w prowadzeniu polityki między Uzbekistanem a jego najważniejszym konkurentem do miana regionalnego lidera – Kazachstanem: „podczas gdy Astana włącza się we wszystkie inicjatywy integracyjne, często je inicjując, Taszkient się od nich zazwyczaj dystansuje". W. Górecki, *Coraz dalej od Moskwy…*, s. 56.

573 *Ibidem*.

574 C. E. Ziegler, *op. cit.*, p. 237.

575 V. V. Naumkin, *op. cit.*, p. 84.

576 *Договор о коллективной безопасности*, 1992, 15 V, Организация договора о коллективной безопасности. Официальный сайт, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=126 – 11 V 2014; *Устав Организации Договора о коллективной безопасности*, 2002, 7 X, Организация договора о коллективной безопасности. Официальный сайт, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=124 – 11 V 2014.

miał na myśli Tajwan!)[577]. Mimo to zdania z pewnością nie zmienił, co pokazały lata jego rządów jako przywódcy Uzbekistanu.

Innym mocno antyrosyjskim w retoryce krajem Azji Środkowej na początku lat 90. był **Turkmenistan**[578] Saparmurata Nijazowa (czyli: Turkmenbaszy). Turkmenbasza, postać skądinąd niecodzienna[579], odrzucając panturkizm i islamizm, stworzył własną unikalną ideologię paternalistycznego państwa kierowanego przez nieomylnego przywódcę (czyli jego) i legitymizowanego duchową księgą – Ruchnamą[580]. Turkmenbasza był w swojej retoryce antyrosyjski, gdyż oskarżał Imperium Rosyjskie i ZSRR o zniszczenie i skolonizowanie Turkmenistanu. Starał się więc prowadzić politykę niezależności, czego przykładem było uznanie przez ONZ „permanentnej neutralności" Turkmenistanu w 1995 r.[581] Antyrosyjska retoryka nie przeszkadzała jednakże Turkmenbaszy w sprzedawaniu Moskwie gazu (którego Turkmenistan ma największe zasoby w Azji Środkowej), dzięki czemu miał środki na utrzymywanie kraju w izolacji i coraz bardziej groteskową inżynierię społeczną oraz kult własnej osoby. Właściwie do śmierci Turkmenbaszy w 2006 r. kontakty z Moskwą koncentrowały się głównie na gazie, zaś z Pekinem, chociaż poprawne, nie osiągnęły zauważalnej dynamiki.

Zupełnie inna sytuacja była w **Tadżykistanie**[582]. Kraj ten wyróżnia się od sąsiadów, gdyż Tadżykowie są ludem perskim – w przeciwieństwie do sąsiadów będących ludami tureckimi. Ponadto Tadżykistan jest krajem o największym odsetku fundamentalistów islamskich i przez to najbardziej kruchym w regionie.

---

577 M. Brill Olcott, *Russian-Chinese…*, p. 374.

578 Więcej o Turkmenistanie patrz: *Turkmenistan*, *historia*, *społeczeństwo*, *polityka*, red. T. Bodio, Warszawa 2005.

579 Nijazow stworzył kult własnej osoby o skali nieporównywalnej w regionie, by nie powiedzieć – na świecie. Swoim przybranym imieniem (Turkmenbasza – „wódz Turkmenów") nazwał ulice, miasta, szkoły, lotniska, a nawet meteor. Następnie poszedł krok dalej i pozmieniał nazwy miesięcy i tygodni – na część siebie i członków swojej rodziny (szczególnie matki). Kult uzupełniały wszechobecne złote posągi Turkmenbaszy, z których największym był ten znajdujący się w Aszchabadzie i liczący 12 metrów monument: stojący na szczycie złoty posąg Turkmenbaszy obracał się wraz z promieniami słońca – witał świt, żegnał zachód. Wizyta w Turkmenistanie, maj 2013 r.

580 Z 800-stronnicowej księgi, która ukazała się w 2001 r. i której trzykrotne przeczytanie ma gwarantować automatyczne pójście do nieba (Turkmenbasza twierdził, że uzgodnił to z Panem Bogiem) można się dowiedzieć m.in., że „przyjaźń jest odpowiedzią na samotność", „oczy zwykłego człowieka widzą tylko to, co teraz, zaś oczy mędrca widzą też przyszłość", zaś „tym, co cierpią od tyranii, należy pomóc, aby malała liczba tyranów i ludzi bezlitosnych". Ruhnama.Info, [on-line:] http://www.ruhnama.info/ruhnama-en/category/en/ – 9 IV 2014. Trudno się nie zgodzić z tymi sądami, szczególnie z ostatnim.

581 *Permanent Neutrality of Turkmenistan*, „United Nations. Resolutions Adopted by the General Assembly", A/RES/50/80, [on-line:] http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/50/80&Lang=E – 9 IV 2014.

582 Więcej o Tadżykistanie patrz: *Tadżykistan*, *historia*, *społeczeństwo*, *polityka*, red. T. Bodio, Warszawa 2002.

Żadna z pozostałych republik środkowoazjatyckich nie została tak bardzo „doświadczona niepodległością i specyficzną transformacją polityczną, społeczną i kulturową i nigdzie nie przebiegała ona tak dramatycznie”[583]. Najważniejszym doświadczeniem Tadżykistanu była wojna domowa z lat 1992-1997, będąca wojną ideologiczną (postkomunistyczna nomenklatura przeciwko opozycji demokratyczno-islamskiej), wojną klanów (elity poszczególnych regionów) i swoistą „wojną zastępczą” o przyszłość regionu (wizja Rosji i częściowo Uzbekistanu zderzyła się z wizją muzułmańską i afgańską)[584]. Następstwem wojny był kompromis, w którym uwzględnione zostały interesy głównych „aktorów”, opozycja została dopuszczona do władzy (30%), zaś gwarantem stabilności kraju była Rosja, która w największym stopniu przyczyniła się do zakończenia konfliktu (finalne negocjacje między prezydentem Rachmonowem a przywódcą opozycji Saidem Adbullo Nurim toczyły się w Moskwie – tam też podpisano porozumienie pokojowe 27 czerwca 1997 r.)[585]. W efekcie od czasu zakończenia wojny Tadżykistan pozostał najbliższym sojusznikiem Moskwy w regionie. Kraj ten pozostawał w bardzo silnej zależności od Rosji, czego praktycznym wyrazem była znajdująca się w obiegu waluta – rosyjska bądź ściśle z rosyjską powiązana[586]. Ponadto Rosja była gwarantem bezpieczeństwa i stabilności kraju (m.in. poprzez stacjonowanie w nim oddziałów rosyjskich), „patronowała też niemal całej aktywności zagranicznej Tadżykistanu”[587]. Rola Chin w Tadżykistanie w latach 90. była niewielka.

Kolejnym słabym państwem Azji Środkowej pozostawał (i pozostaje) **Kirgistan**[588]. Jego prezydent Askar Akajew początkowo próbował zwrócić się w stronę Zachodu i eksperymentował z liberalizacją i demokratyzacją, próbując uczynić z Kirgizji „Szwajcarię Azji Środkowej” (*sic!*)[589]. Szybko jednak zrezygnował z tych pochopnych i potencjalnie groźnych dla jego władzy eksperymentów i powrócił na sprawdzone tory autorytaryzmu, w następstwie czego kraj pogrążał się w korupcji, nepotyzmie i marazmie. W polityce zagranicznej Akajew próbował balansować Rosję wpływami Zachodu, ale z czasem stawał się coraz bardziej uległy i nie kwestionował promoskiewskiego *status quo* w regionie. Kirgistan jako kraj graniczący z Chinami z natury rzeczy był zainteresowany rozwojem wzajemnych stosunków. Był pierwszym, obok Turkmenistanu, krajem, który odwiedził chiński premier Li Peng w kwietniu 1994 r. Wzrost handlu postępo-

---

583 K. Strachota, *Tadżykistan: czas próby*, „Prace OSW” 2004, nr 15, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/PRACE_15.pdf – 29 IV 2012.

584 *Ibidem*.

585 M. Olimov, *The policy of Russia in Central Asia. A perspective from Tajikistan*, [w:] *Russia and Asia*..., p. 121.

586 W. Górecki, *Coraz dalej od Moskwy*..., s. 46.

587 K. Strachota, *Tadżykistan: czas*...

588 Więcej o Kirgistanie patrz: *Kirgistan*, *historia*, *społeczeństwo*, *polityka*, red. T. Bodio, Warszawa 2004.

589 C. E. Ziegler, *op. cit.*, p. 241.

wał imponująco: Chiny zostały czwartym partnerem handlowym Biszkeku (po Rosji, Kazachstanie i Uzbekistanie), a w samym 1997 r. obroty wzrosły o 47% w porównaniu do roku ubiegłego; Kirgistan został w latach 90. drugim partnerem gospodarczym Chin w regionie (głównie ze względu na handel przygraniczny). Jednakże większą współpracę z Chinami hamowały lęki o dominację Pekinu i strach przed masową migracją Chińczyków na tereny słabo zaludnionego (pięć milionów) Kirgistanu[590].

Wreszcie najważniejsze państwo Azji Środkowej, **Kazachstan**[591], „jasny punkt Azji Środkowej", z jego prosperującą gospodarką, stabilnym społeczeństwem, łagodnym autorytaryzmem i prezydentem Nursułtanem Nazarbajewem, który prowadzi ostrożną politykę balansowania wpływów mocarstw, wielce zainteresowanych bogactwami naturalnymi kraju[592]. W efekcie Kazachstan wygrał rywalizację z Uzbekistanem o pozycję lidera regionu, a jego stabilny system polityczny sprzyjający rozwojowi gospodarczemu, nazwany „aksamitnym autorytaryzmem", stał się wzorem sukcesu dla regionu[593]. Nazarbajew od początku niepodległości Kazachstanu znakomicie lawirował między Moskwą, Pekinem a Waszyngtonem, a jego polityka „wielosektorowości" zaowocowała dobrymi relacjami z wszystkimi głównymi graczami i pozwoliła nawet na grę ponad możliwości. Elementem tej gry było postawienie na procesy integracyjne (Nazarbajew był pierwszym, który zgłosił pomysł stworzenia Unii Euroazjatyckiej w 1994 r.), co wynikało z jednej strony z obaw przed chińską dominacją i chęci równoważenia chińskich wpływów, z drugiej zaś – z budowy wizerunku kraju jako promotora stabilności i międzynarodowej współpracy oraz wyrazistego, samodzielnego podmiotu o pewnych ambicjach globalnych[594].

Z Moskwą łączą Astanę związki gospodarcze (przez FR jest transportowana większość kazachskiej ropy), polityczno-wojskowe (udział w organizacjach regionalnych, stacjonowanie rosyjskiej armii oraz kompleksu Bajkonur w Kazachstanie, za które Moskwa słono płaci) i psychopolityczne (sprzeciw wobec demokratyzacji i praw człowieka). Do tego w latach 90. dochodziły dobre relacje między Jelcynem a Nazarbajewem, jednak wyraźnie rzucały się w oczy problemy: kwestia dyskryminacji licznej mniejszości rosyjskiej i budowanie tożsamości na odrzuceniu sowieckiego dziedzictwa jako elementu kolonializmu rosyjskiego,

---

590 M. Brill Olcott, *Russian-Chinese…*, p. 392-400.

591 Więcej o Kazachstanie patrz: *Kazachstan* , *historia*, *społeczeństwo*, *polityka*, red. T. Bodio, Warszawa 2000.

592 C. E. Ziegler, *op. cit.*, p. 242.

593 A. Wołoska, *Kazachstan: regionalny przykład sukcesu*, [w:] *Prace OSW*…, s. 5, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_15_1.pdf – 9 V 2014.

594 Sprzyjała temu promowana przez Nazarbajewa wizja Kazachstanu jako państwa wielonarodowego i wielokulturowego – prezydent nie dopuścił do rozwinięcia się kazaskiego nacjonalizmu, zapobiegając konfliktom i napięciom na tle etnicznym. W. Górecki, *Coraz dalej od Moskwy*…, s. 78.

a także „retoryczne" odpowiadanie na zachodnie postulaty dotyczące demokracji i praw człowieka sprawiły, że Nazarbajew oddalił się od Moskwy. Zresztą Rosja również nie była szczególnie zainteresowana bliższymi związkami: afront, jakim był brak Jelcyna na otwarciu nowej stolicy Kazachstanu – Astany (lipiec 1998), najlepiej o tym świadczy[595]. Nazarbajew, oddaliwszy się od Moskwy, uczynił to jednak na tyle sprawnie, by mieć swobodę działania i nie spalić za sobą mostów. To zaowocowało w następnej dekadzie.

W stosunkach z Chinami ważna była kwestia ujgurska, gdyż w Kazachstanie znajduje się największa mniejszość ujgurska. Oficjalnie Astana popierała stanowisko chińskie: trzymała twardą ręką własne grupy ujgurskie, w efekcie z terenu Kazachstanu nigdy nie miały miejsca żadne akcje terrorystyczne skierowane przeciw chińskiej administracji w Xinjiangu. Niemniej jednak w mediach kazachskich, posiadających umiarkowaną dozę wolności, pojawiały się głosy popierające sprawę Ujgurów, nigdy jednak w takim stopniu, by mogło to zaszkodzić relacjom z Pekinem. Kazachstan nie miał najmniejszego interesu w popieraniu Ujgurów z Xinjiangu, gdyż groziło to implikacjami wewnętrznymi i przeniesieniem się ujgurskich żądań niepodległościowych i separatyzmu na teren tego państwa. Kłopotliwe politycznie sąsiedztwo z Xinjiangiem dawało wszakże duże możliwości ekonomiczne. Kazachstan jest głównym partnerem handlowym Chin w regionie i przez całą dekadę lat 90. handel rósł, zwiększając się w ostatnim pięcioleciu prawie czterokrotnie (patrz tabele 14 i 15). Rozwojowi handlu nie przeszkadzały tarcia i antychińskie resentymenty – m.in. o masową emigrację Chińczyków czy też niską jakość chińskich towarów (np. „skandal piwny" z 1995 r.)[596]. Do prawdziwego rozwoju stosunków kazachsko-chińskich doszło jednak dopiero w następnej dekadzie.

***

Przegląd relacji Rosji i Chin z państwami regionów Azji-Pacyfik i Azji Środkowej dobrze ilustruję tezę o utylitarności relacji rosyjsko-chińskich w tych regionach. Tam, tak jak w Azji Środkowej, gdzie Moskwę i Pekin łączyły wspólne interesy, obie stolice ze sobą współpracowały (lub nie wchodziły sobie w drogę). Z kolei w przypadku sprzeczności interesów – czego najlepszymi przykładami były relacje na Półwyspie Koreańskim, stosunek do Japonii oraz sprzedaż broni Indiom – Moskwa i Pekin nie zwracały na siebie większej uwagi, poświęcając swoje „strategiczne partnerstwo" na rzecz doraźnych korzyści. Poniekąd wiązało się to z niedominującym znaczeniem relacji regionalnych w stosunkach Moskwa–Pekin, ważniejsze było jednak to, iż postawa ta ilustrowała najistotniejszy aspekt relacji rosyjsko-chińskich w ogóle: użyteczność. W wypadku jej braku strony nie

[595] K. Syroezhkin, *Russian policy in Central Asia. A perspective from Kazakhstan*, [w:] *Russia and Asia…*, p. 105-106; C. E. Ziegler, *op. cit.*, p. 242.
[596] M. Brill Olcott, *Russian-Chinese…*, p. 394.

zwracały większej uwagi na reakcję „strategicznego partnera" i bezwzględnie realizowały swoje partykularne interesy, nawet jeśli szkodziły one samemu „partnerstwu strategicznemu".

6. Rosyjski Daleki Wschód a Chiny

Rosyjski Daleki Wschód to miejsce szczególne w relacjach rosyjsko-chińskich. Tutaj po raz pierwszy „spotkały" się te dwa państwa. Ten teren był miejscem najbardziej spektakularnego podboju Imperium Rosyjskiego. To tutaj w krótkim konflikcie 1969 r. o 1 km mokradeł wyspy Damanskiej zwarły się dwa mocarstwa komunistyczne. To Daleki Wschód Rosji był miejscem szczególnych inwestycji i rozwoju w czasach sowieckich – oraz równie spektakularnego upadku po rozpadzie ZSRR w 1991 r. W latach 90. był zaś miejscem najbardziej wrażliwym w stosunkach rosyjsko-chińskich, pełnym napięć, podejrzeń i wzajemnej niechęci. To właśnie wtedy narodziły się tam obawy o „żółte zagrożenie" i „demograficzną ekspansję" Chin, to tam demarkacja granicy spotkała się z największym sprzeciwem, grożącym jej zerwaniem, a polityka regionalna doprowadziła do wzrostów i spadków w rosyjsko-chińskim handlu. Wpływ czynników rosyjskiego Dalekiego Wschodu na relacje rosyjsko-chińskie w latach 90. był znaczący: ukazywał, że relacje te są bardzo dobre tylko na najwyższym poziomie – na linii Moskwa–Pekin, ale im niżej, tym gorzej: region uznawał Chiny nie za „strategicznego partnera", lecz za przeciwnika, zagrożenie, a nawet wroga. Tym samym rosyjski Daleki Wschód był w tamtym okresie „głównym hamulcowym" rozwoju stosunków rosyjsko-chińskich.

Rozpad ZSRR okazał się ogromnym szokiem dla mieszkańców rosyjskiego Dalekiego Wschodu: uwolnienie cen przez Gajdara było katastrofą dla regionu żyjącego z przemysłu ciężkiego i dotacji państwowych. Nagle okazało się, że wszystko stało się szokująco drogie, gdy państwo przestało łożyć na liczne zakłady i znacznie ograniczyło system dopłat i zniżek – ludziom w oczy zajrzała bieda. Nie tylko ona: przez cały okres sowiecki w regionie dalekowschodnim i na Syberii wydobywano zasoby naturalne, na których opierał się cały kraj. Teraz, w warunkach kryzysu gospodarczego, regiony te nadal dostarczały bezcennych dóbr i były głównym źródłem dochodów budżetu spośród wszystkich jednostek administracyjnych kraju, ale centrum, z roku na rok, zmniejszało dotacje i przestało łożyć na dopłaty dla mieszkańców tego regionu. Co więcej, Moskwa dla mieszkańców regionu coraz bardziej oddalała się w znaczeniu jak najbardziej dosłownym: cofnięcie dopłat m.in. do transportu (w ZSRR istniał rozbudowany system komunikacji lotniczej po dumpingowych cenach – w momencie jego rozpadu ceny stały się realne, a więc dla mieszkańców horrendalne) doprowadziło do odcięcia mieszkańców regionu od reszty kraju. Teraz stolica stała się miejscem

niedostępnym. Brak dopłat do transportu rozerwał więzi regionu z pozostałym terytorium państwa – gospodarcze, finansowe, kulturowe, a także zwykłe, ludzkie. Mieszkańcy Dalekiego Wschodu nagle znaleźli się na tyłach kraju, który o nich zapomniał, w miejscu, gdzie nie sięgały ręce osłabionego rządu centralnego[597]. Doprowadziło to, zdaniem rosyjskiego badacza, G. A. Agranata, do pojawienia się nowej kategorii mieszkańców Dalekiego Wschodu, tzw. „niepotrzebnych ludzi"[598] (ros. *избыточное население*).

W takich warunkach miała miejsce pierwsza masowa interakcja z Chińczykami. Zaś jej wpływ na stosunki rosyjsko-chińskie można rozpatrywać w trzech wymiarach: 1) współpracy gospodarczej i handlowej na terenach pogranicznych, 2) demarkacji granicy, 3) migracji.

a) Współpraca gospodarcza Regionu Dalekowschodniego z Chinami

W latach 90. współpraca gospodarcza rosyjskiego Dalekiego Wschodu miała bardzo ważne znaczenie dla rozwoju stosunków rosyjsko-chińskich. We wspomnianej dekadzie można wyróżnić następujące okresy: 1) 1992-1993, gdy relacje pograniczne doprowadziły do polepszenia stosunków wzajemnych, 2) 1994-1995, gdy popsuły rodzące się „konstruktywne partnerstwo", 3) 1996-1998, gdy uniemożliwiły powiązanie „strategicznego partnerstwa" z sukcesem ekonomicznym[599].

Pierwszym okresem była „euforia braku granicy" lat 1991-1993. Wpływ na jej ożywienie miały czynniki z lat 80. Pierwszym była chińska próba przeniesienia sukcesu gospodarczego specjalnych stref ekonomicznych z południa kraju na północ. W jej ramach przewodniczący KC KPCh, Hu Yaobang, odwiedził prowincję Heilongjiang i powiedział: „Na południu jest Shenzhen, na północy zaś Heihe" (*Nan you shen, bei you hei*)[600]. Motorem rozwoju regionu, „głową smoka", miało być miasto Dalian. Poprzez ustanowiony w 1987 r. system „połączenia Południa z Północą" („połączyć Południe z Północą, otworzyć możliwości rozwoju na wszystkich kierunkach", *nan lian bei kai, quan fangwei kaifeng*) miano nadzieję na transfer technologii z południa Chin do otwierającego się rynku radzieckiego i przez to rozwój regionu[601]. Drugim była pieriestrojka Gorbaczowa i idąca za nią liberalizacja w handlu – pierwsza wymiana barterowa radzieckich surowców na

---

[597] Л. Г. Ивашов, *Хоронить не спешите Россию*, Москва 2003, с. 26; А. В. Лукин, *op. cit.*, с. 324; J. Thornoton, *op. cit.*, c. 265; T. Wites, *Wyludnianie Syberii i rosyjskiego Dalekiego Wschodu*, Warszawa 2007, s. 9-164.

[598] Г. А. Агранат, *Возможности и реальности освоения Севера: глобальные уроки*, Москва 1992, с. 145; T. Wites, *op. cit.*, p. 164.

[599] G. Rozman, *Turning Fortress…*, p. 177.

[600] *Ibidem*, p. 181. Według innej wersji: „na południu Shenzhen, na północy Heihe (razem) powinny wzbić się do lotu" (*nan shen*, *bei hai*, *biyi qifei*); E. Wishnick, *Chinese Perspectives on Cross-Border Relations*, [w:] *Rapprochement or Rivalry…*, p. 229-230.

[601] G. Rozman, *Turning Fortress…*, p. 232.

chińskie arbuzy otworzyła drogę do porozumienia z 1988 r. o rozwoju handlu przygranicznego[602]. Wreszcie trzecim powodem były wzrost regionalizmu i nadzieje na inwestycje japońskie, koreańskie, a także satysfakcja z handlu radziecko-chińskiego z lat 1986-1990 i nadzieja, że będzie jeszcze lepiej.

Rozwojowi handlu sprzyjały władze regionalne. W Kraju Nadmorskim pierwszy postkomunistyczny gubernator, Władimir Kuzniecow, były akademik z MGIMO obeznany z sukcesem „tygrysów azjatyckich", pragnął wprzęgnąć gospodarkę regionu w struktury Azji i Pacyfiku i tym samym doprowadzić do jego rozwoju. Wzorował się na chińskich doświadczeniach specjalnych stref ekonomicznych i nawet próbował stworzyć strefę Wielkiego Władywostoku. Nie trzeba dodawać, że był wielkim zwolennikiem otwarcia się na Chiny. Po przeciwnej stronie granicy spotkał nawet większego zwolennika zbliżenia, gubernatora Heilongjiangu, Du Xianzonga – autora powiedzenia, że „granice są przeszkodą, ale nie ma przeszkód dla handlu przygranicznego" (*bianjing you bian, bianmao wu bian*)[603]. Entuzjazm Hailongjiangu związany z handlem z Rosją opierał się na przekonaniu, że dzięki połączeniu Rosji z bogatym południem Chin temu regionowi uda się wyrwać z biedy i przestanie on być tylko surowcową kolonią, drenowaną z bogactw przez Pekin. Dzięki otwarciu granic Heilongjiang miał przestać być „zaściankiem Chin" i dogonić lepiej rozwinięte regiony wschodniego i południowego wybrzeża. Takie były przyczyny „szalonego handlu" początku lat 90.[604]

W momencie otwarcia granic po rozpadzie ZSRR nastąpiło prawdziwe szaleństwo: „gorączka pograniczna", „gorący punkt", „euforia braku granic" i wiele innych terminów określa to, co działo się w latach 1992 i 1993[605]. Dalekowschodni Rosjanie rozsmakowali się w nowych możliwościach kontaktów. Chińczycy, którym zniesiono wizy i wszelkie utrudnienia z czasów radzieckich, wypełnili lukę, jaką był brak handlu zagranicznego, a do tego, nie mając wysokich wymagań, byli konkurencyjni i nie żądali twardej waluty. Wobec upadku subsydiów państwowych i niekontrolowanego

---

[602] *Ibidem*, p. 181. Wśród pierwszych porozumień najbardziej dalekosiężne skutki dla rozwoju handlu przygranicznego miało to o wspólnych spółkach z 8 czerwca 1988 r. *Соглашение между правительством Союза Советских Социалистических Республик и правительством Китайской Народной Республики о принципах создания и деятельности совместных предприятий*, Пекин 1988, 8 VI, [on-line:] http://www.chinaruslaw.com/RU/CnRuTreaty/004/2011225222754_823742.htm – 15 IV 2014. Więcej o radziecko-chińskim relacjach przygranicznych i handlu patrz: T. Dmochowski, *Radziecko-chińskie…*, s. 403-570.

[603] G. Rozman, *op. cit.*, s. 230-235.

[604] M. McFaul, *The Far Eastern Challenge to Russian Federalism*, [w:] *Rapprochement or Rivalry…*, p. 320; P. Kirkow, *The Siberian and Far Eastern Challenge to Center-Periphery Relations in Russia: A Comparison between Altaiskii and Primorskiy Krai*, [w:] *Transformation from Below: Local Power and the Political Economy of Post-Communist Transitions*, ed. J. Gibson, P. Hanson, Cheltenham 1995, p. 233; J. L. Wilson, *Strategic Partners…*, p. 134.

[605] А. В. Лукин, *op. cit.*, c. 291; G. Rozman, *Turning Fortress…*, p. 180; T. Troyakova, *A View from the Russian Far East*, [w:] *Rapprochement or Rivalry…*, p. 204; E. Wishnick, *Chinese perspectives…*, p. 236.

wzrostu cen, gospodarka regionu się załamała; handel z Chinami stał się jedynym sposobem na przeżycie. Nie mogąc liczyć na pomoc Moskwy, dalekowschodni Rosjanie postawili na handel z Chinami, co wyrażało się znamiennym hasłem: „nie ma pieniędzy, to dajcie wolność" (*niet dienieg, daetie swobodu*)[606]. Jak podsumował Władimir Łarin: „Chińczycy na początku lat 90. uratowali dalekowschodnich Rosjan od pustych półek"[607]. W rezultacie region został „najechany" przez chińskich handlarzy (w samym 1993 r. granicę przekroczyło 2,5 mln ludzi), a rosyjskie „mrówki" kursowały w tę i z powrotem, sprowadzając tanią odzież, buty, produkty spożywcze, talerze i urządzenia AGD. Jak grzyby po deszczu zaczęły wyrastać mieszane spółki chińsko-rosyjskie (w samym 1993 r. 43% mieszanych spółek w regionie było chińsko-rosyjskich). Ich błyskawiczne powstawanie przyspieszyła decyzja Pekinu o przeniesieniu praw nadawania licencji handlowych na władze Heilongjiangu: efektem było to, że w ciągu kilku dni, korzystając z miejscowych *guanxi* („układów") i przekupstwa, zarejestrowało się tysiące spółek, które specjalizowały się w wymianie barterowej. Chiny importowały materiały budowlane, żelazo i inne metale, nawozy sztuczne oraz ryby. Rosja otworzyła przed Chińczykami wielkie możliwości handlu: odzwierciedlało to ówczesne powiedzenie: „jeśli chcesz zarobić, jedź do Rosji"[608]. Rosja stała się symbolem zrobienia szybkich pieniędzy: chociaż obie strony były chętne do handlu, Chińczycy byli bardziej entuzjastyczni – barter im nie przeszkadzał i zdawali się wiedzieć, jak osiągać porozumienia przy pomocy minimum formalności i roboty papierkowej. Wraz ze zmniejszeniem się kontraktów rządowych, rola tych handlarzy gwałtownie rosła, przyczyniając się do zmiany modelu wymiany handlowej bez przewidywania możliwych konsekwencji[609].

Heilongjiang popierał ten „szalony pęd" do rosyjskiej granicy: region bogacił się na handlu – standard życia w pogranicznych miastach takich jak Suifenhe, ongiś pobierających subsydia z Pekinu, przewyższył ten ze stolicy regionu, Harbinu. W samym 1993 r. handel barterowy Heilongjiangu z Rosją stanowił 1/3 całej rosyjsko-chińskiej wymiany handlowej i znacząco przyczynił się do jej ogromnego wzrostu na początku lat 90. (od 3,9 mld USD w 1991 do 7,68 mld USD w 1993)[610]. Wzrost handlu regionu dalekowschodniego z Chinami ilustruje tabela 16.

---

606 E. Wishnick, *Chinese Perspectives…*, p. 236.

607 В. Л. Ларин , *Россия и Китай на пороге третьего тысячелетия: кто же будет отстаивать наши национальные интересы?*, „Проблемы Дальнего Востока" 1997, № 1, с. 25.

608 Li Jingjie, *op. cit.*, p. 76.

609 А. В. Лукин, *op. cit.*, с. 291-304; Chen Qimao, *op. cit.*, p. 196; T. Troyakova, *op. cit.*, p. 208; G. Rozman, *Turning Fortress…*, p. 182.

610 E. Wishnick, *Chinese perspectives…*, p. 235-240.

Tabela 16. Wymiana handlowa rosyjskiego Dalekiego Wschodu z Chinami w latach 1992--1997 (w mld USD)

Całość	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Eksport	2,728	3,238	2,260	4,180	4,568	4,146
Import	1,539	2,048	1,610	2,426	2,831	2,034
Chiny	0,984	1,181	0,250	0,328	0,926	0,620
% całości	(36)	(36)	(11)	(08)	(20)	(15)
Eksport	0,564	0,575	0,156	0,172	0,707	0,358
% całości	(37)	(28)	(10)	(07)	(25)	(18)
Import	0,419	0,606	0,094	0,155	0,219	0,262
% całości	(35)	(54)	(15)	(09)	(13)	(12)

Źródło: J. L. Wilson, *Strategic Partners. Russian-Chinese Relations in Post-Soviet Era,* New York 2004, p. 131.

Ten pierwszy okres charakteryzował się tym, że handel rosyjsko-chiński przyjął prymitywną formę barteru pomieszaną z ingerencją administracyjną w okolicznościach słabych mechanizmów rynkowych i małego nadzoru instytucjonalnego; Chińczycy uznali, że jest to *shijian cha* (przerwa w czasie), krótkotrwałe okno możliwości, podczas którego należy szybko zarobić pieniądze: nastawili się na krótkotrwałe zyski, a nie budowanie długofalowej strategii[611]. To się szybko zemściło.

Drugi okres handlu, w latach 1993-1995, to jego całkowity upadek. Obniżka była równie spektakularna, jak wzrost i swoją gwałtownością zaskoczyła zarówno władze w Moskwie, jak i w Pekinie. Przyczyny tego były różne: słaba jakość chińskich towarów, spory napływ Chińczyków, który ożywił stary strach o „migracyjnej ekspansji", i wreszcie wykorzystywanie tego lęku przez regionalnych polityków w ich potyczkach z Kremlem. Na rosyjskim Dalekim Wschodzie zapanowało przekonanie, że Rosja wyprzedaje swoje bogactwa naturalne za grosze, a „region będący eksploatowaną placówką centralnej Rosji może stać się dostarczycielem surowców do Chin w prawdziwie kolonialnym stylu"[612]. Jak podsumowuje Aleksandr Łukin, „chińska miłość się skończyła": u Rosjan pojawiła się alergia na wszystko, co chińskie[613]. Wielką rolę miała w tym spuszczona ze smyczy cenzury prasa, która goniąc za sensacją, malowała pandemoniczny obraz mniejszości chińskiej. Rok 1993 to krzyki o „chińskim zagrożeniu", 1994 – to już bicie na alarm w sprawie bezpieczeństwa narodowego, które połączone z polityką nowego gubernatora Kraju Nadmorskiego, Jewgienija Nazdratenko, przygotowało

611 G. Rozman, *Turning Fortress...*, p. 185.
612 *Ibidem*, p. 187.
613 А. В. Лукин, *op. cit.*, с. 292.

grunt pod „szczyt mentalności oblężonej twierdzy", jaki zapanował w regionie w 1994 r. Antychińskie nastawienie, które przekształciło się w ważny czynnik życia społecznego, wyzwalało w ludziach przekonanie, że „w starych, dobrych czasach" zamkniętej granicy żyło się spokojniej i było mniej niebezpiecznie[614].

Ta atmosfera bezpośrednio doprowadziła do załamania się handlu. Wpłynęło na to kilka czynników, które znacznie ograniczyły liczbę przybywających do Rosji Chińczyków: ponowne wprowadzenie wiz dla Chińczyków w styczniu 1994 r. (w wysokości 150 USD!), operacja rosyjskich pograniczników „obcokrajowiec", polegająca na bezwzględnym tropieniu Chińczyków przebywających w Rosji nielegalnie, urzędowym zamykaniu mieszanych spółek z chińskim kapitałem, restrykcjach i ścisłej kontroli w wydawaniu dokumentów podróży. Jednakże najważniejszymi czynnikami zahamowania handlu przygranicznego były: wprowadzenie taryf na eksport i obligatoryjną rejestrację strategicznych surowców (w roku 1993 eksportowano do Chin głównie surowce), uszczelnienie polityki fiskalnej, wprowadzenie wyższych stawek celnych i podatków (czterdzieści cztery rodzaje, zabierające 85% dochodów, co zatrzymało handel albo wpędziło go w szarą strefę)[615]. Centrum podjęło tę decyzję nie tylko z uwagi na skargi dalekowschodnich prowincji, ale też ze względu na wciąż pokutującą radziecką mentalność i podejrzliwość wobec niekontrolowanego handlu. Kolejnymi powodami spadku handlu były: wysokie stawki m.in. w energii i transporcie oraz inflacja, które uczyniły pewne operacje nieopłacalnymi. Struktury legislacyjne i administracyjne nie były stabilne i wystarczająco przewidywalne, by zwiększać handel – rząd był często miejscem nadregulacji i złego administrowania. Ponadto w latach 1993-1994 chińskie towary, tanie i podłej jakości, nasyciły rosyjski rynek dalekowschodni, zaś droższe, ale lepsze produkty japońskie i koreańskie stały się bardziej atrakcyjne i popyt na chińskie wyroby zmalał. Równocześnie rozpoczęło się przechodzenie z barteru na operacje w walucie, gdyż barter nie był w stanie zaspokoić długofalowych potrzeb. Podczas gdy w 1993 r. barter stanowił 60% operacji, w 1994 r. spadł do 49%, a w 1995 r. – już do 28%[616]. Wreszcie to również rząd ChRL w latach 1993-1994 rozpoczął ściślejszą kontrolę gospodarki, wprowadzając przydziały na główne gałęzie importu z rosyjskiego Dalekiego Wschodu, takie jak maszyny, chemikalia, nawozy czy stal. Przeprowadził także reformę waluty, co doprowadziło do dodatkowych komplikacji, oraz cofnął strefę przywilejów przygranicznych do 20 km od samej granicy. Kolejnymi przyczynami spowolnienia handlu były „nieetyczne praktyki biznesowe", korupcja i brak zaufania[617]. Obie strony podejrzewały się o spiski i wymieniały oskarżenia

---

[614] *Ibidem*, c. 324; G. Rozman, *Turning Fortress…*, p. 189.
[615] T. Troyakova, *op. cit.*, p. 209.
[616] *Ibidem*; E. Wishnick, *Chinese perspectives…*, p. 237.
[617] G. Rozman, *Turning Fortress…*, p. 196; T. Troyakova, *op. cit.*, p. 209. Jak pisze ta ostatnia, poniekąd skłonność do korupcji i przestępstw brała się z braku normalnych mechanizmów.

o wzajemne ograbianie się przy pomocy band przestępczych. Chińczycy oskarżali administrację rosyjską o przymykanie oczu na wymuszenia, nieterminową płatność i ogólną niesłowność, a Rosjanie szkalowali Chińczyków za brak higieny i porywanie biznesmenów: „w warunkach, gdzie bariery celne są uznawane za jedyną nadzieję na uniknięcie ogromnych strat gospodarczych i zniszczenia tradycyjnego stylu życia, niełatwo osiągnąć zaufanie”[618]. Niekontrolowany handel lat 1992-1993 doprowadził do tego, że związki gospodarcze stworzyły raczej wrogość niż zaufanie, a Rosjanie i Chińczycy nie ufali sobie do tego stopnia, że nie byli w stanie otworzyć konsulatów we Władywostoku i Harbinie, jak wcześniej planowano. Jak podsumował wpływ pierwszych lat otwartego handlu na stosunki między Rosjanami a Chińczykami Władimir Łarin, „krótkotrwała epoka rozkwitu «dzikiego barteru» w stosunkach między Rosją a Chinami pozwoliła całym grupom ludności Dalekiego Wschodu przeżyć na pierwszym etapie reform, wytrzymać głód towarowy, a niektórym nawet nazbierać niezły kapitał, ale ogólnie pozostawiła trwały ślad w świadomości dalekowschodnich Rosjan”[619].

Ostatnim powodem upadku handlu była słaba jakość towarów chińskich. Na to ostatnie zwracają uwagę nawet źródła chińskie, podkreślając, że popsuło to reputację chińskiej wiarygodności handlowej. Władze centralne w Pekinie w dużej mierze powtarzały rosyjskie skargi i chociaż podkreślały, że winni są również rosyjscy handlarze (szczególnie „mrówki”), to wzięły się do zrobienia porządku z winnymi tego stanu rzeczy: władzami regionalnymi. Sytuację na pograniczu określono jako „chaotyczną” (*hunluan*), pozbawioną porządku (*wuxu*), a brak kontroli rządu jako „anarchię”[620]. Co więcej, w tym samym czasie w Heilongjiangu wybuchły protesty przeciwko słabym płacom, co zaalarmowało Pekin, żyjący w permanentnym strachu przed wybuchem społecznego niezadowolenia. Do regionu ruszyły kontrolne delegacje najwyższego szczebla – m.in. członków Biura Politycznego KC KPCh Li Ruihan i Hu Jintao (późniejszy przewodniczący KC KPCh) a także Zhu Rongji (późniejszy premier), po którego wizycie „poleciały” głowy regionalnego sekretarza partyjnego i gubernatora prowincji Du Xianzonga. Pekin, pragnąc dobrych relacji z Moskwą, przyjął większość skarg rosyjskich i zrzucił winę na władze regionalne w Heilongjiangu, w pewien sposób poświęcając je na ołtarzu dobrych relacji dwustronnych z Rosją[621].

Konsekwencje upadku handlu dla Heilongjiangu były od razu namacalne: pierwsza połowa 1994 r. to spadek obrotów o 56,7% w porównaniu do 1993 r.:

Przykładowo, brak porozumień handlowych między chińskimi a rosyjskimi bankami sprawiał, że biznesmeni często uciekali się do pomocy zorganizowanych grup przestępczych.

618 G. Rozman, *Turning Fortress…*, p. 195.

619 В. Л. Ларин, *op. cit.*, с. 25.

620 Chen Qimao, *op. cit.*, p. 293. Słowo *luan*, użyte tutaj na określenie anarchii, ma bardzo negatywne konotacje w chińskiej kulturze politycznej i jest określeniem najgorszego możliwego stanu. Dość powiedzieć, że tym słowem oficjalnie nazwano protesty na Tiananmen w 1989 r.

621 G. Rozman, *Turning Fortress…*, p. 191; E. Wishnick, *Chinese perspectives…*, p. 241.

w Heihe i innym miastach pozamykano tysiące sklepów, ulice opustoszały, tysiące firm zbankrutowało, zwiększył się drenaż siły roboczej i mózgów do południowych Chin. Po stronie rosyjskiej najwięcej straciły bazujące na chińskim imporcie Obwód Amurski i Czytyjski – zahamowanie handlu przyczyniło się do poważnych problemów gospodarczych w tych regionach[622].

W tym samym czasie rosyjski Daleki Wschód pogrążał się w antychińskich sentymentach związanych z demarkacją granicy i działalnością Nazdratenki, więc do handlu z Chinami i jakichkolwiek bliższych relacji nikt nie miał już serca. Najlepszym tego przykładem była kwestia oddania Chinom 330 ha ziemi w dorzeczu Tumenu: miała tam powstać specjalna strefa ekonomiczna, jednak Nazdratenko i jego zwolennicy twierdzili, że ma ona na celu powstanie nowego chińskiego portu nad Morzem Japońskim, który będzie konkurować z rosyjskimi portami (Władywostokiem, Nachodką). Chociaż Moskwa nie mogła sobie poradzić z Nazdratenką, to nie wpłynął on znacząco na relacje bilateralne głównie ze względu na postawę Chińczyków: Pekin ignorował problem i lokalne resentymenty, skupiając się na rozwoju relacji z Moskwą. Rozumiejąc strach Moskwy przed decentralizacją, nie naciskał na otworzenie specjalnych stref ekonomicznych, nie reagował na spowolnioną demarkację granicy, wyciszył krytykę i zwrócił się w stronę „cichej dyplomacji" w imię zasady: „najpierw się zaprzyjaźnijmy, a dopiero potem będziemy robić interesy" (*xian jiao pengyou, hou zuo maimai*)[623].

Owo „zaprzyjaźnienie się" na poziomie politycznym rzeczywiście wyszło, czego najlepszym przykładem było podpisanie „strategicznego partnerstwa". Z robieniem interesów poszło jednak znacznie gorzej. Ostatni okres w handlu dekady lat 90. to lata 1996-1999, podczas których nie udało się przełożyć owego partnerstwa na realne sukcesy gospodarcze, mimo pewnego wzrostu pod koniec lat 90., czego najbardziej wymownym przykładem było niespełnienie obietnicy osiągnięcia wymiany handlowej na poziomie 20 mld USD do 2000 r. Największym problemem na drodze do zwiększenia interakcji handlowej był stosunek rosyjskiego Dalekiego Wschodu do Chin. Jak pisze Tamara Trojakowa, „w regionach stosunki rosyjsko-chińskie nie są napędzane przez kalkulacje geopolityczne i strategiczne rozważania. Ludzie są zajęci sprawami życia codziennego, takimi jak regularne dostawy energii, pożywienia, czy przestępczością; w rezultacie relacje na poziomie lokalnym są często przeciwstawne kierunkowi i tonowi nadawanemu w Moskwie i Pekinie"[624]. „Strategiczne partnerstwo" w latach 90. opierało się głównie na geopolityce, resztą kwestii zbytnio się nie przejmowano – elity na rosyjskim Dalekim Wschodzie miały inny zestaw priorytetów

---

[622] J. L. Wilson, *Strategic Partners…*, p. 75-76. W których resentymenty wobec Chińczyków były najsłabsze i w których brak było populistów pokroju Nazdratenki grających na „chińskiej karcie"…

[623] G. Rozman, *Turning Fortress…*, p. 193.

[624] T. Troyakova, *op. cit.*, p. 219.

(zorientowanych na Zachód) i inną percepcję Chin niż władze na Kremlu: rosyjski Daleki Wschód postrzegał Chiny jako chcące dominacji (poczynając od kwestii demarkacji granicy), jako zmierzające do osiągnięcia gospodarczej przewagi (początkowo przez migrację i handel) oraz jako obcą cywilizację, która otacza tę europejską placówkę. W tych warunkach integracja z północnym wschodem Chin była zagrożeniem mogącym doprowadzić do nierówności i utraty statusu mocarstwa. Dla rosyjskiego Dalekiego Wschodu Chiny były raczej strategicznym rywalem niż strategicznym partnerem.

W roli tego ostatniego mieszkańcy regionu najchętniej widzieliby Japonię[625]. Preferencje lokalnych przywódców i ankiety opinii publicznej świadczyły o tym, że w latach 90. to właśnie Japonia była postrzegana jako najatrakcyjniejszy partner, obok państw Zachodu. Dalekowschodni Rosjanie uznawali się za część Europy, patrzyli w stronę Zachodu (utożsamianego z Japonią), celowo i świadomie odwracając się plecami do Chin. Mając świadomość nieuniknioności integracji z regionem Azji i Pacyfiku, chętniej wybierali tworzenie związków gospodarczych z Japonią i Koreą Południową. Japonia w połowie lat 90. stała się głównym partnerem regionu – w Kraju Nadmorskim w samym 1995 r. wymiana z Japonią stanowiła 30%, a w Kraju Chabarowskim eksportującym głównie drewno większość z niego trafiała właśnie do Japonii. Japońsko-rosyjskie *détente* polityczne z lat 1997-1998 dawało nadzieje na większe inwestycje japońskie. Jednakże nie spełniły się one głównie ze względu na kryzys finansowy roku 1998 i znów chińscy handlarze wypełnili pustkę barterem. Region, chcąc nie chcąc (raczej nie chcąc), musiał przystać na współpracę z Chinami.

Tym bardziej że sami Chińczycy postanowili wyjść z tego impasu. Władze pekińskie zrozumiały, że spadek przygranicznego handlu źle wpływa na całość interesów z Rosją. Pierwszym, bardzo wczesnym, zwiastunem poprawy nastrojów było porozumienie z 27 maja 1994 r. „o reżimie w strefie przygranicznej", regulujące warunki życia i prowadzenie działalności gospodarczej przez mieszkańców tej strefy[626]. Co prawda wówczas jeszcze współpraca nosiła głównie deklaratywny charakter, ale z czasem operacje barterowe zmniejszyły się dwukrotnie – rozmawiano również o stworzeniu infrastruktury energetycznej, bankowej i innych, które pozwoliłyby wyeliminować barter[627]. Kolejnym wydarzeniem było utworzenie z inicjatywy Pekinu w 1996 r. przy Rosyjsko-Chińskim Komitecie Współpracy Gospodarczej i Handlowej międzyrządowej grupy ds. współpracy regionalnej;

---

[625] А. В. Лукин, *op. cit.*, c. 313-314; G. Rozman, *Turning Fortress…*, p. 196; J. L. Wilson, *Strategic Partners…*, p. 137.

[626] *Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Китайской Народной Республики о режиме российско-китайской государственной границы 27.05.1994*, [w:] *Сборник российско-китайских отношении 1949-1999*…, c. 215-225.

[627] М. Л. Титаренко, *Россия. Безопасность через сотрудничество. Восточноазиатицкий вектор*, Москва 2003, c. 114-152.

w styczniu 1998 r. w Błagowieszczeńsku spośród członków lokalnej administracji powołano Komitet Współpracy ds. Granicy, Gospodarki i Handlu; w listopadzie 1999 r. oba państwa podpisały porozumienie o utworzeniu systemu mediacji przy problemach związanych z handlem przygranicznym[628]. Najważniejszą chińską inicjatywą ożywienia współpracy przygranicznej była podróż chińskiego premiera Zhu Rongji w lutym 1999 r. do Moskwy, gdzie podpisano Porozumienie nt. współpracy handlowo-gospodarczej[629], które dało płaszczyznę do porozumień między szeregiem regionów Rosji i Chin[630]. W nawiązaniu do tego porozumienia odbyły się na prośbę chińską w 1999 r. dwa seminaria (styczeń i czerwiec) mające na celu ustalenie mapy rozwoju regionu; władze chińskie pracowały nad redukcją opłat i taryf oraz uproszczeniem procedur wizowych, by przyciągnąć rosyjski kapitał (pozwolono na bezwizowe wjazdy do Manzhouli w Mongolii Wewnętrznej, Heihe i Suifenhe w Heilongjiangu; odbyły się również rozmowy na temat bezwizowego wjazdu Chińczyków do Pogranicznego i Błagowieszczeńska).

Dodatkowym przykładem rozwoju relacji handlowych pod koniec lat 90. była zmiana postawy lokalnej administracji rosyjskiej, przede wszystkim samego Nazdratenki, który zmniejszył poziom swojej antychińskiej retoryki, a realia ekonomiczne sprawiły, że nie widział już więcej w Chinach głównego zagrożenia: jego sprzeciw wobec rozwoju Dorzecza Tumenu zmienił się w akceptację, gdy projekt, i tak dogorywający z powodu braku funduszy, został poważnie zredukowany, a pomysł budowy portu w tym miejscu – zarzucony (co więcej, Nazdratenko był w stanie przekonać Chińczyków do udziału w programie rozwoju sieci tranzytu amerykańskich towarów z Władywostoku i Nachodki na północny wschód Chin!). Gdy tylko osłabła antychińska retoryka gubernatora, natychmiast ruszyły chińskie inwestycje, zwiększając się w 1999 r. o 32% w porównaniu do 1998 r.[631] Podobnie było w Kraju Chabarowskim, którego Chiny pod koniec lat 90. stały się głównym partnerem handlowym. Działo się tak głównie dlatego, że gubernator Chabarowska, Wiktor Iszajew, chociaż bardzo krytyczny wobec chińskiej emigracji, nie rozkręcił aż takiej kampanii antychińskiej jak Nazdratenko i okazał się pragmatykiem w stosunkach z Chinami, co chińskie władze zauważyły i doceniły, zwiększając współpracę z Krajem Chabarowskim.

Tym samym pod koniec lat 90. nastąpiła zwyżka w handlu i rozwój relacji międzyregionalnych. Nie mogło to jednak przysłonić negatywnych konsekwencji

---

628 J. L. Wilson, *Strategic Partners…*, p. 136.

629 *Протокол между Правительством Российской Федерации и Правительством Китайской Народной Республики о торгово-экономическом сотрудничестве в 1999 году*, [w:] *Сборник российско-китайских отношении 1949-1999*…, c. 475-480.

630 Spis tych porozumień znajduje się w oficjalnym podsumowaniu wizyty Zhu: *Россия-Китай. Визит Чжу Жунцзи в Россию*, „Дипломатический вестник. Официальные материалы" 1999, III, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/9aa880016aba4b13c32568870044373c!OpenDocument – 11 IV 2014.

631 J. L. Wilson, *Strategic Partners…*, p. 139.

całej dekady i negatywnych kulturowych następstw pierwszego masowego kontaktu Rosjan i Chińczyków w regionach pogranicznych. Do lepszego zrozumienia i poprawy relacji miało dojść dopiero w następnej dekadzie.

b) Demarkacja granicy rosyjsko-chińskiej

Granica rosyjsko-chińska o długości 4195,22 km (na odcinku wschodnim) długi czas była cierniem we wzajemnych relacjach tych państw. Nie przypominając zawiłych losów jej genezy ani kontrowersji związanych z jej zakwestionowaniem przez ChRL w latach 60., warto zaznaczyć, że Związek Radziecki i Chińska Republika Ludowa w zasadzie uporały się z tym problemem, dzięki porozumieniu z maja 1991 r., na mocy którego granica na rzekach została utworzona zgodnie ze standardami międzynarodowymi wzdłuż głównego farwateru. Na jego mocy przyznano 1281 wysp Chinom, pozostawiając 1163 przy Rosji; ZSRR zobowiązał się również do przekazania części ziem Kraju Nadmorskiego[632]. Ta zmiana dawnego *status quo*, jak pisze Jeanne Wilson, „wskazywała na znaczącą zmianę równowagi – albo raczej nierównowagi – sił w regionach pogranicznych na niekorzyść Rosji"[633]. I chociaż porozumienie to przyznawało Chinom 1,5 mln km^2, to w świetle (prawie) ostatecznej demarkacji granicy i zażegnania potencjalnych pretensji terytorialnych Chin, należy je ocenić jako wielkie zwycięstwo dyplomacji radzieckiej (rosyjskiej). Takimi względami kierowała się również Rada Najwyższa FR, która w lutym 1992 r. praktycznie jednogłośnie (174 do 2 przy 24 wstrzymujących się) przyjęła warunki porozumienia[634]. Tak wyglądało to z perspektywy Moskwy, zaś punkt widzenia w regionie był zupełnie inny. Na rosyjskim Dalekim Wschodzie porozumienie uznawano za nieuczciwe, nieadekwatne i uczynione przez odległy i obojętny na miejscowe potrzeby rząd; wrażenie to było zwielokrotnione przez tajność negocjacji i nieopublikowanie tekstu porozumienia. Opublikowanie części porozumienia w dalekowschodniej prasie latem 1993 r. i świadomość, że trzeba oddać Chinom 1500 km^2, stały się dla mieszkańców prawdziwym szokiem i wywołały burzę. Regionalni przywódcy „szybko podczepili się pod te nastroje, wykorzystując demarkację granicy jako środek uzyskania poparcia w ich własnych rozgrywkach z władzami centralnymi"[635]. Gubernatorzy

---

632 *Соглашение между Союзом Советских Социалистических Республик и Китайской Народной Республикой о советско-китайской государственной границе на ее Восточной части*, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999…*, c. 117-125.

633 J. L. Wilson, *Strategic Partners…*, p. 116.

634 *Верховный Совет Российской Федерации постановление от 13 февраля 1992 г. n 2348 -1 о ратификации соглашения между ссср и кнр о советско-китайской государственной границе на ее восточной части*, [on-line:] http://www.alppp.ru/law/konstitucionnyj-stroj/territorija/5/postanovlenie-vs-rf-ot-13-02-1992--2348-1.pdf – 11 IV 2014.

635 Акихиро Ивасита, *4000 километров проблем. Российско-китайская граница*, Москва 2006, c. 65-70.

Jewgienij Nazdratienko (Kraj Nadmorski) i Wiktor Iszajew (Kraj Chabarowski) z powodu własnych interesów „w pełni świadomie sprowokowali konflikt wokół demarkacji granicy w celach politycznych", który w sposób znaczący wpłynął na stosunki rosyjsko-chińskie[636]. Zresztą nie tylko oni: gubernator Żydowskiego Okręgu Administracyjnego, Nikołaj Wołkow, który miał oddać pięć wysp na Amurze Chinom, podpisał rezolucję rekomendującą mieszkańcom tworzenie milicji i oddziałów Kozaków Amurskich w celu obrony wysp, a Okręgowa Duma wysłała propozycję do Dumy Państwowej, by powstrzymać demarkację i przeprowadzić na miejscu referendum. Protesty wybuchły również w Obwodzie Czytyjskim na wieść o konieczności oddania wyspy Mankeseli, służącej mieszkańcom jako miejsce letnich dacz (jednakże tę kwestię udało się rozwiązać dzięki propozycji miejscowych, że zatrzymają oni swoją własność, mimo że wyspa przejdzie pod jurysdykcję Chin)[637].

Znacznie trudniejsza sytuacja panowała w Obwodzie Chabarowskim. Obok samego miasta Chabarowsk znajdowały się dwie z trzech wyłączonych z porozumienia z 1991 r. wysp[638]. Zarówno gubernator Obwodu Chabarowskiego, jak i miejscowa Duma wyrażali niezmienną wrogość wobec jakichkolwiek planów przekazania tych wysp Chinom. Jak mówił gubernator, „dla centrum te wyspy to tylko piasek", podczas gdy z wyspy Wielkiej Ussuryjskiej można przeprowadzić ostrzał Chabarowska[639]. Równie wielkie emocje budził punkt porozumienia dający chińskim statkom prawo do pływania po Amurze. Gubernator Iszajew w liście do premiera Czernomyrdina we wrześniu 1993 r. twierdził, że porozumienie szkodzi bezpieczeństwu i rybołówstwu, a Chińczycy „odkryli swoje plany: skończyć z rosyjską obecnością na rzekach Tabarow i Wielkiej (Bolszoj) Ussuryjskiej"[640]. Ponadto gubernator wezwał MSZ do niepodejmowania żadnych decyzji odnośnie do demarkacji granic bez konsultacji z władzami regionalnymi i polecił, aby przyjąć nowe zasady żeglugi chińskich statków. W maju 1994 r. Iszajew jednostronnie wydał dekret nakazujący chińskim statkom na Amurze informować rosyjską straż graniczną o swoich planach na dzień wcześniej i zabronił im pływać nocą. Jelcyn załagodził sprawę, włączając w lutym 1995 r. Flotyllę Amurską do rosyjskiej straży granicznej[641].

Generalnie problemy z Obwodem Chabarowskim udało się rozwiązać m.in. dzięki zostawieniu decyzji o dwóch wyspach na później oraz postawie samego Isza-

---

[636] А. В. Лукин, *op. cit.*, c. 300.

[637] Akihiro Iwashita, *The Influence of Local Russian Initiatives on Relations with China: Border Demarcation and Regional Partnership*, „Acta Slavica Iaponica" 2002, vol. 19, p. 10-13.

[638] Trzy wyspy wyłączono z porozumienia, zostawiając jego rozstrzygnięcie „następnym pokoleniom"; były to: Wielka Ussuryjska (Heixiazi), Tabarow (Yinlong) oraz Wyspa Wielka (Bolszoj ostrow, Abagaitu zhouzhu) koło Manhouli. Chen Qimao, *op. cit.*, p. 291.

[639] Акихиро Ивасита, *op. cit.*, c. 77.

[640] G. Rozman, *Turning Fortress...*, p. 193.

[641] А. В. Лукин, *op. cit.*, c. 300-301.

jewa, który, w przeciwieństwie do swojego kolegi z Władywostoku, Nazdratienki, publicznie toczącego batalię o wyspy, wolał się po cichu porozumieć z Kremlem. Niemniej jednak sprawa wysp i nawigacji po Amurze nadal pozostawała cierniem, i to nawet po zakończeniu demarkacji w 1997 r. W grudniu 1998 r. obwodowa Duma uznała, że chińskie statki zagrażają rosyjskiej żegludze na Amurze, a wysychanie kanału Kozakiewicza powoduje zmianę granic na korzyść Chin (zmianę głównego farwateru: tym samym wyspy miałyby przypaść Chinom), do czego Chińczycy przyczyniają się, „celowo i potajemnie spłycając kanał" [642]. Zresztą miejscowa prasa również tworzyła najbardziej niewiarygodne teorie chińskiego spisku: chińska dyplomacja „tradycyjnie pełna podłości" zażąda w przyszłości nie tylko owych wysp, „ale i samego Chabarowska, czyli dawnego chińskiego grodu Boli, co doprowadzi do kryzysu, a nawet wojny między obu państwami"[643]. Natomiast oddawanie wysp, na których znajdują się mogiły radzieckich żołnierzy, to „narodowe upokorzenie", a w ogóle jakiekolwiek ustępstwa są „wykopanym własnymi rękami ekonomicznym grobem mieszkańców Dalekiego Wschodu"[644]. Nawet po roku 2000, gdy temperatura sporów osłabła, Iszajew nadal podnosił kwestię wysp, sprzeciwiając się jakimkolwiek wspólnym inwestycjom na ich terenie oraz podejmując szereg prowokacyjnych akcji, takich jak: próba budowy mostu pontonowego, który oddzieliłby wyspy od Chin, zbudowanie prawosławnego soboru na wyspie Wielkiej Ussuryjskiej i przeprowadzenie prac archeologicznych, które „udowodniły", że „ziemie te bezdyskusyjnie mają pochodzenie rosyjskie" (*sic!*)[645].

Wszystkie te spory i protesty w różnych dalekowschodnich jednostkach bledły w porównaniu do reakcji w Kraju Nadmorskim, kierowanym przez gubernatora Jewgienija Nazdratienkę. Gubernator codziennymi publikacjami w przychylnej sobie gazecie „Władywostok" rozpętał prawdziwą burzę. Kraj Nadmorski miał oddać Chinom ok. 1600 ha ziem: 410 ha w regionie Chankajskim, 960 ha w Usuryjskim i, najbardziej kontrowersyjne, 328 ha w Chasanskim regionie wzdłuż rzeki Tumen[646]. Nazdratienko otwarcie ogłosił, że nigdy nie zgodzi się na oddanie Chinom nawet skrawka rosyjskiej ziemi – prędzej sam zrezygnuje. Znalazł w tym wielu zwolenników: jedni uznawali Chińczyków za niszczycieli środowiska, którzy zburzą równowagę w regionie; opozycja nacjonalistyczna protestowała przeciw oddawaniu ziemi, na której były groby żołnierzy radzieckich z bojów przeciw Japonii w 1938 r. (w regionie jeziora Chasan); największe kontrowersje budziła jednak konieczność przekazania ziemi w regionie jeziora

---

642 G. F. Kunadze, *Border Problems Between Russia and Its Neighbors*, [w:] *Russia and East Asia: The 21st Century Security Environment*, New York 1999, p. 133-149.
643 А. В. Лукин, *op. cit.*, с. 305.
644 *Ibidem*.
645 J. L. Wilson, *Strategic Partners…*, p. 120.
646 *Соглашение между Союзом…*, с. 117-125.

Chasan, które dałyby Chinom dostęp do Morza Japońskiego i możliwość rzucenia wyzwania Władywostokowi i Nachodce. Nazdratienko napisał list do ministra spraw zagranicznych Kozyriewa i głowy delegacji radzieckiej na rozmowy w 1991 r., Kirijewa, z protestem przeciwko przekazaniu tego terytorium Chinom. Nazdratienko swój sprzeciw argumentował względami gospodarczymi (rolnictwo i leśnictwo) i proponował zaprzestać demarkacji, by nie wyzwolić „masowego oburzenia ludności"[647]. Zastępca Nazdratienki, Biełczuk, wyjechał do Moskwy, a Rada Kraju Nadmorskiego we wrześniu 1993 r. wezwała do anulowania porozumienia z 1991 r. na podstawie jego niekonstytucyjności. Jednakże Moskwa miała do rozwiązania ważniejsze problemy: trwał konflikt Jelcyna z parlamentem i mało kto przejmował się głosami z Dalekiego Wschodu. W toczącym się konflikcie Nazdratienko poparł, choć nie od razu, Jelcyna, co dało mu mocniejszą pozycję w rozgrywkach z centrum. Dnia 13 stycznia 1995 r. Nazdratienko oświadczył, że będzie się domagać od rządu zmiany porozumienia (co chiński MSZ skomentował jako „absolutny brak odpowiedzialności") oraz odmówił wejścia w skład delegacji ministra Kozyriewa udającego się do Chin (choć miał taki obowiązek)[648]. Jednakże po rozpuszczeniu nacjonalistycznej Rady Najwyższej, która mógłby poprzeć stanowisko Kraju Nadmorskiego, dalekowschodnia administracja zmiękczyła stanowisko, domagając się jedynie zmian, a nie anulowania całości porozumienia. To bynajmniej nie zakończyło konfliktu: administracja lokalna wciąż uniemożliwiała zakończenie demarkacji, a Kozacy Ussuryjscy zostali zmobilizowani, by pikietować sporne odcinki granicy. Niemożność prowadzenia robót demarkacyjnych ogłosił sam premier Czernomyrdin w październiku 1995 r., który w oficjalnym liście do Jelcyna opisał sytuację w Kraju Nadmorskim[649]. Ponadto taktyka Nazdratienki, polegająca na robieniu wielkiego szumu medialnego wokół problemu demarkacji zaczęła przynosić efekty i gubernator zyskał pewne poparcie w Dumie. Wśród osób mniej lub bardziej popierających jego postawę byli m.in. Aleksandr Lebiedź i premier Wiktor Czernomyrdin oraz Iwan Rybkin z Rady Bezpieczeństwa[650]. Mimo to Duma potwierdziła w 1995 r. pozycję Rosji z porozumienia z 1991 r. Jelcyn, który przygotowywał się do wizyty w Chinach, odpowiedział rozporządzeniem z lutego 1996 r. „o środkach zakończenia prac demarkacyjnych na wschodnim odcinku granicy rosyjsko-chińskiej", w którym nakazywał jak najszybsze zakończenie robót[651]. Administracja prezydenta miała

---

[647] Б. И. Ткаченко, *Россия-Китай: восточная граница в документах и материалах*, Владивосток 1999, с. 283.

[648] M. McFaul, *op. cit.*, p. 322; Akihiro Iwashita, *op. cit.*, p. 71.

[649] Б. И. Ткаченко, *op. cit.*, с. 277-304.

[650] Акихиро Ивасита, *op. cit.*, с. 72.

[651] *Распоряжение Президента Российской Федерации от 19 февраля 1996 г. № 77-рп «О мерах по завершению демаркационных работ на Восточной части российско--китайской государственной границы»*, *Сборник законов законодательство Российской Федереаци*, [on-line:] http://sbornik-zakonov.ru/217419.html – 11 IV 2014.

świadomość, że czas ucieka – do daty końcowej demarkacji (1997 r.) pozostały już tylko dwa lata. Nazdratienko ani myślał zastosować się do prezydenckiego rozporządzenia, ale był na tyle ostrożny, że nie skrytykował osobiście Jelcyna – uczyniła to podległa mu Krajowa Duma, która uznała rozporządzenie Jelcyna za „niezgodne z interesami Rosji", a ratyfikację porozumienia z 1992 r. za „niekonstytucyjną", gdyż nie poprzedziło jej referendum[652]. Nazdratienko umiał sprawić mnóstwo kłopotów administracji Jelcyna, strategicznie synchronizując swoje działania z wizytą prezydenta w Chinach. Najpierw Waleri Rozow, szef delegacji Kraju Nadmorskiego w Rosyjsko-Chińskiej Komisji ds. Demarkacji, zrezygnował na znak protestu przeciw umniejszaniu interesów narodowych FR, a następnie samozwańczo stwierdził, że Jelcyn wezwał do moratorium wykonania demarkacji, co spotkało się z ostrą reakcją wiceministra spraw zagranicznych, Aleksandra Panowa, który oskarżył gubernatora o chęć podkopania relacji rosyjsko-chińskich. Później jednak, 10 kwietnia, podczas spotkania z Jelcynem w obecności ministra Primakowa, Nazdratienko miał się zgodzić z prezydentem, by następnego dnia, 11 kwietnia, stwierdzić, że prace demarkacyjne ustaną[653]. W odpowiedzi na to Jelcyn w ostrej formie oświadczył, że wydał dekret o przyspieszeniu prac (któremu media nadały duży rozgłos), a w ramach okazania niełaski Nazdratience poleciał do Chin nie przez Władywostok, a przez Chabarowsk i w ostatniej chwili przed odjazdem podpisał porozumienie o rozdziale kompetencji między centrum a Krajem Chabarowskim, na co Kraj Nadmorski też liczył: tym posunięciem Jelcyn zademonstrował swój ciepły stosunek do Iszajewa, czym skłócił go z Nazdratienką[654]. Sam Nazdratienko wziął udział w tej wizycie w składzie delegacji rosyjskiej, co można uznać za „gest pojednania" ze strony Jelcyna; politycy odbyli rozmowę i ponoć doszli do porozumienia (25 kwietnia podpisano w Pekinie wspólną deklarację wzywającą do szybkiej demarkacji granicy)[655]. To właśnie podczas tej wizyty przyjęto formułę „strategicznego partnerstwa" rosyjsko-chińskiego, co miało być swoistą „ucieczką do przodu" Jelcyna w sprawie problemów na granicy.

Nazdratienko podczas swojego udziału w delegacji do Pekinu miał się zachowywać w sposób przyjazny („niczym agent handlowy"); powiedział nawet, że „nie istnieje problem terytorialny z Chinami", dodał jeszcze, że jest „posłańcem przyjaźni" (*sic!*)[656]. Jednakże, jak tylko wrócił z Pekinu, natychmiast powrócił do swoich poglądów, twierdząc, że twardo bronił interesów Kraju Nadmorskiego

---

652 *Постановление Думы Приморского Края От 13.03.96 N 295 о неконституционности решения верховного совета рсфср от 13.02.92 о ратификации соглашения между ссср и кнр о советско-китайской государственной границе на ее восточной части от 16.05.91*, [on-line:] http://www.referent.ru/107/1981 – 11 IV 2014.

653 Акихиро Ивасита, *op. cit.*, c. 73; J. L. Wilson, *Strategic Partners…*, p. 119.

654 А. В. Лукин, *op. cit.*, c. 303.

655 *Совместная декларация Российской Федерации и Китайской Народной Республики*, 1996, 25 IV, [w:] *Сборник российско-китайских отношении 1949-1999*…, c. 333-337.

656 Акихиро Ивасита, *op. cit.*, c. 76.

w Pekinie. Sam zaś skoncentrował swoje wysiłki na Radzie Federacji, gdzie próbował zorganizować publiczną dyskusję (w ostatniej chwili została ona wycofana pod presją Kremla), a na posiedzeniu Komitetu Rady Federacji ds. Obrony i bezpieczeństwa gubernator odmalował wizję rozpadu Rosji, który zacznie się od Dalekiego Wschodu[657]. Po tej akcji Jelcyn 21 grudnia 1996 r. nakazał Nazdratience na wszystkie wypowiedzi na temat Chin uzyskiwać uprzednią zgodę MSZ[658]. Było to prezydenckie „oficjalne ostrzeżenie", rzecz dla nowej Rosji unikalna, gdyż prezydent zasadniczo nie mieszał się do spraw wewnętrznych gubernatorów – oznaczało to, że nadmorski gubernator „był w stanie swoimi działaniami wyprowadzić Jelcyna z równowagi"[659]. Ostrzeżenie nie poskutkowało (przynajmniej na krótką metę) i Nazdratienko nadal kontynuował kampanię przeciw demarkacji. Nasiliła się ona w 1997 r. i sprawiła, że w tym roku demarkacja była główną kwestią w stosunkach rosyjsko-chińskich.

Kampania Nazdratienki była skierowana głównie przeciwko Moskwie, oskarżając władze centralne o brak patriotyzmu i krótkowzroczność: „sądząc po artykułach prasowych, Nazdratienko uważał, że oddanie Tumenu da Chinom wyjście na morze, pozwoli zbudować port i linię kolejową przez Kazachstan do Europy i prawie, o ile nie całkowicie, unicestwi gospodarkę rosyjskiego Dalekiego Wschodu, a rozmowy o granicy są utajnione przez Chińczyków w celu realizacji tego perfidnego planu"[660]. Co więcej, twierdzono, że oddanie kilku wysp to tylko pierwszy krok na drodze do ogłoszenia większych roszczeń terytorialnych, od których przywództwo chińskie nigdy się nie odcięło. Działania te doprowadziły do sytuacji, w której data zakończenia demarkacji, 1997 r., minęła, a większych szans na jej rozstrzygnięcie nie było.

W całym zamieszaniu związanym z demarkacją ważne było stanowisko chińskie. Pekin przyjął spokojną postawę, uznając zachowania Nazdratienki i innych prowincjonalnych liderów jako wyraz upadku autorytetu centrum w Rosji, a nie jako celową akcję ukrytych intencji Kremla[661]. Chińczycy byli gotowi na kompromis, m.in. na przesunięcie granicy w rejonie chasanskim tak, by groby radzieckie pozostały na rosyjskiej ziemi, ale jednocześnie twardo dawali do zrozumienia, że ich cierpliwość ma swoje granice – i jest nią rok 1997 (chińskie MSZ wydało ultimatum, że demarkacja musi się zakończyć do końca

---

657 „Jeśli teraz oddamy część w rejonie jeziora Chasan ChRL, to od razu odezwą się Finowie i Niemcy. Niemcy – Kaliningrad, Finowie: swoje ziemie koło Wyborga i jeszcze Japończycy – cztery Wyspy Kurylskie". А. П. Деревянко, *Российское Приморе на пороге третего тысячилетия*, Владивосток 1999, с. 259.

658 Б. И. Ткаченко, *op. cit.*, с. 318; А. В. Лукин, *op. cit.*, с. 304.

659 А. В. Лукин, *op. cit.*, с. 304.

660 *Ibidem*, с. 305.

661 G. Rozman, *Troubled Choices for the Russian Far East: Decentralization*, *Open Regionalism and Internationalism*, „Journal of East Asian Affairs" 1997, № 2, p. 560; J. L. Wilson, *Strategic Partners…*, p. 121; Акихиро Ивасита, *op. cit.*, с. 83.

1997 r.)[662]. Przeprowadzenie demarkacji było utrudnione nie tylko ze względu na obstrukcję miejscowej administracji. Sam Jelcyn nie chciał jej dokonywać przed wyborami w 1996 r., by nie tracić głosów, i zwolnił jej tempo. Ponadto demarkacja napotykała na obiektywne problemy postsowieckiej Rosji, takie jak brak środków na jej przeprowadzenie – np. brak paliwa dla statków (stąd też samo postawienie słupów granicznych zakończyło się dopiero w kwietniu 1999 r., a nie, jak szumnie ogłoszono, w 1997). Niemniej jednak rok 1997 i zagrożenie zerwania z Pekinem sprawiło, iż władze w Moskwie poważnie podeszły do kwestii demarkacji. Jak pisze Gilbert Rozman, „jeśli strategiczne partnerstwo nie miało zatonąć w otchłani, Jelcyn musiał, wbrew nacjonalistycznemu wrzaskowi, trzymać się porozumienia z 1991 r."[663]. Postawa Pekinu pomogła: kompromis w kwestii Chasanu osiągnięty w sierpniu 1997 r. „ruszył negocjacje z martwego punktu"[664]. Chiny ustąpiły w najbardziej drażliwych kwestiach regionów chankaskiego i chasanskiego w Kraju Nadmorskim, groby żołnierzy radzieckich pozostały w Rosji, a wraz z tym kompromisem zniknęła nawet teoretyczna możliwość uzyskania przez Chiny dostępu do Morza Japońskiego. Zresztą Chiny i tak nie zamierzały budować tam żadnego portu, chociażby z tego powodu, że jest to niemożliwe na tak małym skrawku ziemi. Ponadto chińska zgoda na obecność Rosjan na wyspach i w ich okolicach (rolnictwo, myślistwo i rybołówstwo na małą skalę) nadała impetu negocjacjom[665]. Jednocześnie Kreml był wreszcie w stanie uciszyć Nazdratienkę, być może w ramach układu, że w zamian za zgodę Jelcyn nie będzie próbował go usunąć[666]. Tym samym podczas wizyty Jelcyna w Pekinie 10 listopada 1997 r. udało się podpisać deklarację o zakończeniu demarkacji, co było największym osiągnięciem tej wizyty[667]. Na obszarze 4204 km (tyle pozostało po odjęciu trzech spornych wysp) rozstawiono 1182 słupy graniczne i 24 boje (ostatnią na trzy dni przed wizytą Jelcyna) – przybywszy do Pekinu, Jelcyn już na lotnisku nazwał zakończenie demarkacji „wielkim zwycięstwem" i dodał, że „tylko dla niej samej warto było przybyć do Chin"[668]. Kwestia granicy została niemal zakończona (z wyjątkiem wspomnianych trzech małych wysp o powierzchni 408 km^2) 8 kwietnia 1999 r., gdy Wspólna Rosyjsko-Chińska Komisja Demarkacyjna ustaliła jej kształt: podział wysp (Rosji przypadło 1163, Chinom 1281) i długość linii granicznej, która wynosiła w sumie 4195 km (578,18 km, rzecznej 3547,01 km, na jeziorze

---

662 L. Wilson, *Strategic Partners…*, p. 121.
663 G. Rozman, *Sino-Russian…*, p. 168.
664 Акихиро Ивасита, *op. cit.*, c. 83.
665 Chen Qimao, *op. cit.*, p. 295; Акихиро Ивасита, *op. cit.*, c. 83.
666 W marcu 1999 r. Jelcyn odznaczył Nazdratienkę orderem państwowym za… „służbę w obronie Ojczyzny", J. L. Wilson, *Strategic Partners…*, p. 119.
667 *Совместное российско-китайское заявление (о завершении демаркации восточного участка российско-китайской границы) от 10 ноября 1997 г.*, [w:] *Сборник российско-китайских отношении 1949-1999*…, c. 408-410.
668 Акихиро Ивасита, *op. cit.*, c. 85. Można dodać: i w zasadzie tylko dlatego przybył.

Chanka 70,03 km)[669]. Bazując na tych ustaleniach, 9 grudnia 1999 r. ministrowie spraw zagranicznych Chin (Tang Jiaxuan) i Rosji (Igor Iwanow) podpisali w Pekinie protokoły dotyczące odcinka wschodniego granicy, przynależności wysp i żeglugi po akwenach przygranicznych rzek[670].

c) Chińska migracja na rosyjski Daleki Wschód

Jedną z najważniejszych kwestii w regionalnych stosunkach rosyjsko-chińskich była sprawa chińskiej migracji na tereny rosyjskiego Dalekiego Wschodu, która ożywiła dawne rosyjskie lęki. Na tym tle doszło do niebywałego zideologizowania tego tematu, który stał się doskonałym pretekstem dla miejscowych władz w ich pojedynku o wpływy z Moskwą. Temat chińskiej migracji w latach 90. był jednym z największych problemów we wzajemnych stosunkach tych państw, lecz nie wiązał się bezpośrednio z polityką chińską, tylko z kwestiami wewnątrzrosyjskimi.

Masowe pojawienie się Chińczyków na początku lat 90. w wyniku otwarcia granicy było wielką zmianą społeczną. To, co ongiś było dosłownie zamkniętym i silnie zmilitaryzowanym regionem, nagle stało się otwarte i niepodlegające jakiejkolwiek kontroli. Napływ Chińczyków był bardzo widoczny, ale nieliczne dane (przykładowo w 1988 r. w Obwodzie Amurskim przekroczyło granicę 6233 Chińczyków, a w 1992 r. – 287 215) nie pozwalały dokładnie ustalić ich liczby, co stanowiło doskonałą pożywkę dla wszelkich spekulacji[671]. Pojawienie się nagle takiej liczby Chińczyków wyzwoliło dawne obawy i lęki miejscowej ludności o chińskiej demograficznej ekspansji. Ów strach przed napływem rasy żółtej na rosyjskie dalekowschodnie posiadłości ma w Rosji długą tradycję, sięgającą początku XX w. Nestor rosyjskiej sinologii, Siergiej Tichwinskij, twierdzi nawet,

---

669 *Заключительная сессия российско-китайской демаркационной комиссии*, „Дипломатический вестник. Официальные материалы" 1999, V, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/2db6e0793cba1c3ec3256887004154b8!OpenDocument – 12 IV 2014.

670 *Протокол-описание линии российско-китайской государственной границы на ее Восточной части между Правительством Российской Федерации и Правительством Китайской Народной Республики от 9 декабря 1999 года*, [on-line:] http://www.mamt74.ru/zakonnie-soveti/026407pravovie.html – 15 IV 2014; *Соглашение между Правительством РФ и Правительством Китайской Народной Республики о совместном хозяйственном использовании отдельных островов и прилегающих к ним акваторий пограничных рек*, Пекин 1999, 9 XII, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1999-2007*..., c. 32-43. Z kolei zachodni odcinek granicy rosyjsko-chińskiej (w Ałtaju) został uregulowany Porozumieniem ministrów spraw zagranicznych FR i ChRL z 3 września 1994, granica wynosi tam 54,57 km. *Соглашение между Российской Федерацией И Китайской Народной Республикой о российско-китайской государственной границе на ее западной части*, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999*..., c. 275-277.

671 G. Vitkovskaya, Z. Zayonchkovskaya, K. Newland, *Chinese Migration into Russia*, [w:] *Rapprochement or Rivalry*..., p. 347.

że „strach przed napływem Chińczyków był wśród Rosjan czynnikiem stale obecnym, choć często skrywanym”[672]. Pod koniec XIX w. Chińczycy, którzy znacznie przyczynili się do pierwotnej eksploatacji regionu, mieli stanowić 1/3 populacji regionu, osiągając liczbę 500 tys.[673] Jednakże po „emigracji Stołypinowskiej” ich procent się zmniejszył: na przełomie wieków XIX i XX Chińczycy stanowili 10-12% populacji regionu; w 1926 r. w ZSRR było 100 tys. Chińczyków, w tym 70% na Dalekim Wschodzie[674]. Czystki stalinowskie, przymusowa repatriacja Chińczyków w 1937 r. oraz szczelne zamknięcie granicy za czasów radzieckich praktycznie zlikwidowały ich obecność: przez następnych kilka dekad „w regionie było więcej Cyganów niż Chińczyków”[675]. Za to konflikt z 1969 r. i antychińska kampania w radzieckiej prasie walnie przyczyniły się do odrodzenia strachu przed Chinami. Teraz, po otwarciu granicy ten strach powrócił: rosyjska antypatia wobec Chińczyków opierała się na obawie, że doprowadzi to do sinizacji rosyjskiego Dalekiego Wschodu i ostatecznej utraty rosyjskiej suwerenności nad tym obszarem. Co więcej, w związku ze złą sytuacją gospodarczą i zniesieniem systemu dopłat nastąpiła masowa emigracja rosyjskiej ludności Dalekiego Wschodu do centralnych części kraju, region wyludniał się i stanął w obliczu depopulacji: gwarantowane przez państwo zaopatrzenie po rozpadzie ZSRR docierało z mniejszą regularnością, produkty żywnościowe podrożały, a system specjalnych udogodnień i zachęt utracił dawne znaczenie – kto miał możliwość, uciekał do centralnych części kraju; w wyniku depopulacji lat 90. rosyjski Daleki Wschód stracił 7% swojego stanu sprzed 1991 r.[676]

W samym roku 2000 populacja rosyjskiego Dalekiego Wschodu stanowiła 7,2 mln ludności, podczas gdy sąsiednie trzy prowincje chińskiego północnego wschodu zamieszkiwało ok. 105 mln[677]. Dla niektórych ludzi te liczby mówiły same za siebie, a ich przekaz był taki, że musi nastąpić nieunikniony i niekontrolowany napływ Chińczyków na wolne obszary. Masowe pojawienie się chińskich kupców po zniesieniu wiz w 1988 r. i upadku radzieckiego systemu rozdzielczego, a także zapotrzebowanie na chińską tanią siłę roboczą doprowadziły do zauważalnej obecności chińskiej w tym dotychczas homogenicznym regionie. To ożywiło stary strach – w połowie lat 90. jak grzyby po deszczu wyrastały publikacje mówiące o „cichej ekspansji”, „demograficznym najeździe”,

---

672 С. Л. Тихвинский, *Воспиятие в Китае образа России*, Москва 2008, с. 215.

673 Э. Паин, *Нелегалы на берегах Амура*, „Российские вести” 1997, с. 3; J. L. Wilson, *Strategic Partners…*, p. 123.

674 Г. Витковская, Ж. Зайончковская, *Новая Столупинская политика на Далнем Востоке*, [w:] *Перспективы Далневосточного региона межстранное взаимодействия*, Москва 1999, с. 80-120.

675 T. Trojanowa, *op. cit.*, p. 215.

676 T. Wites, *op. cit.*, p. 7; G. Vitkovskaya, Z. Zayonchkovskaya, K. Newland, *op. cit.*, p. 351.

677 Г. Витковская, Ж. Зайончковская, *op. cit.*, с. 82.

„żółtym zalewie", „ruchu na północ", „niebezpiecznej inwazji" czy nawet „żółtej dżumie"[678]. Chińczycy byli przedstawiani w najgorszych barwach jako bandy złodziei, kontrabandzistów, bandytów, mafiosów itp., żerujących na Rosjanach, psujących miejscową gospodarkę, drenujących z niej pieniądze i bogactwa naturalne oraz wpędzających ludność w biedę. W latach 1993-1995 w miejscowej i ogólnokrajowej prasie pojawiło się ponad 150 artykułów straszących „chińską demograficzną ekspansją" i utraceniem przez Rosję suwerenności na tych terenach[679]. Sam gubernator Nazdratienko stwierdził, że „wśród Chińczyków jest cała masa przestępców, chorych i narkomanów"[680]. Ponadto władze ChRL pomawiano o wszystko, co najgorsze: próbę przeniesienia zbędnej populacji na tereny rosyjskie, by pozbyć się problemu przestępczości i by przez stymulowanie migracji i tworzenie swoistych „Chinatown" ponownie wysunąć pretensje terytorialne wobec tych ziem. Tymczasem powody migracji chińskiej były natury jak najbardziej obiektywnej, a najważniejsze z nich to: rosyjska potrzeba dóbr konsumpcyjnych, zapotrzebowanie na siłę roboczą (głównie w rolnictwie i budownictwie), brak instytucji kontrolnych na granicach, a także bazy prawnej, rosnąca integracja ekonomiczna regionów pogranicznych, wysokie bezrobocie w sąsiednich regionach Chin oraz duża dysproporcja populacji po dwóch stronach granicy.

Fobie o „żółtym zagrożeniu" zostały szybko podchwycone przez miejscowych polityków, przede wszystkim Jewgienija Nazdratienkę i Wiktora Iszajewa, którzy chętnie podłączyli się do antyemigracyjnej fali. Niepokój rodzimej ludności o masową migrację został wykorzystany przez nich jako świetna okazja do walki z Moskwą oraz jako doskonała wymówka dla złych rządów, korupcji, przestępczości itd. Czołową postacią w tym ruchu był Jewgienij Nazdratienko, gubernator Kraju Nadmorskiego. Nazdratienko, były dyrektor kopalni Wostok i przedstawiciel kręgów przemysłowych regionu, powiązanych z kompleksem militarnym oraz miejscową mafią, usunął w 1993 r. poprzedniego gubernatora, Kuzniecowa (uznanego w regionie za intelektualistę, co gorsza – moskiewskiego, co było podwójną obelgą), a dzięki bliskim związkom z ochroniarzem Jelcyna – Aleksandrem Korżakowem, uzyskał zgodę Kremla na tę decyzję. Nazdratienko, rządzący w stylu łączącym cechy księcia udzielnego i komunistycznego aparatczyka, szybko skoncentrował władzę, przejął media

---

[678] Publikacje prasowe z tamtego czasu przytaczają Л. Л. Рубаковский, *Маштабы проникнования иммигрантов на Далний Восток*, [w:] *Современная социально-демографическая ситуация и запатность населения России*, Москва 1994, c. 30-38; А. В. Лукин, *op. cit.*, c. 294-297.

[679] В. Ларин, *Китай и Дальний Восток России в первой половине 90-х: проблемы регионального взаимодействия*, Владивосток 1998, c. 72.

[680] М. Г. Носов, *Российский Далний Восток и Китай: проблемы сегодняшнего дня и перспективы сотрудничества*, [w:] *Миграционная ситуация на Дальнем Востоке России*, Москва 1996, c. 33.

i bezpardonowo usuwał kolejnych wybranych demokratycznie oponentów[681]. Gubernator,

> bazując na napięciach etnicznych między Rosjanami a Chińczykami, legitymizował łamanie praw człowieka i swobód obywatelskich, a problem graniczny dostarczył mu wygodną kwestię „nacjonalistyczną", by uzyskać poparcie dla swoich metod autorytarnych: w cieniu mocarstwa, jakim są Chiny, i tysiące kilometrów kwadratowych od Moskwy taktyka „silnego człowieka" miała przekonać miejscowych, bardziej zaniepokojonych Chińczykami niż brakiem demokracji[682].

Opozycja wobec chińskiej migracji, obok kwestii demarkacji granicy, stała się cechą charakterystyczną polityki regionu. Nie tylko zresztą Nazdratienki, bo i jego sąsiad w Kraju Chabarowskim, gubernator Wiktor Iszajew, na początku lat 90. nie pozostawał w tyle w antychińskiej retoryce (chociaż jednocześnie nie miał nic przeciwko robieniu interesów z Chińczykami): stał się wręcz jej najgłośniejszym krytykiem[683]. W maju 1994 r. oświadczył, że „ma miejsce skryta ekspansja chińska" związana z chińskim programem kolonizacji Dalekiego Wschodu[684], a w 1999 r. w artykule napisanym dla rządowej „Rossijskiej gaziety" dorzucił do tego przekonanie, iż w samym Chabarowsku w niektórych miejscach mieszka więcej Chińczyków niż miejscowych[685]. Doskonale wpisywał się w nastroje społeczne: jak pokazały badania chabarowskiego badacza, Jewgienija Motricza, większość chabarowszczan uznawała, że migracja jest częścią „oficjalnego planu" Pekinu, zakładającego pokojowe przejęcie ziemi, mieszkań i zakładów pracy oraz kontroli nad gospodarką[686]. Iszajew, bazując na tych nastrojach, stwierdził nawet, że „zagrożenie niemilitarnym przejęciem rosyjskiego Dalekiego Wschodu jest realne"[687].

---

681 Najsłynniejszym działaniem Nazdratienki było bezprawne usunięcie prodemokratycznego mera Władywostoku Wiktora Czeriepkowa w czerwcu 1993 r. Walka ta była sławna, gdyż Czeriepkow zabarykadował się w budynku merostwa; ostatecznie jednak przegrał, szukał ratunku w Moskwie, a nic nie zdziaławszy… powrócił i przyłączył się do Nazdratienki! M. McFaul, *op. cit.*, p. 324.

682 *Ibidem*.

683 To on spopularyzował termin „cicha ekspansja" – najpierw na łamach prasy, a następnie w swojej książce: В. Ишаев, *Дальний Восток России: долговременные перспективы сотрудничества в Северо-Восточной Азии*, Хабаровск 2000; A. Łopińska, *Stereotyp i mit*…, s. 7.

684 А. В. Лукин, *op. cit.*, с. 296.

685 В. И. Ишаев, *Китайские женихи оказываются фиктивными мужьями*, „Российская газета" 1999, 30 X, с. 3.

686 Е. Л. Мотрич, *Китайские Мигранты в Хабаровске*, [w:] *Перспективы Далневосточного Региона: Китайский фактор*, Москва 1999, с. 50.

687 А. Бабакин, А. Шинкин, *Тридцать шесть границ России*, „Российская газета" 1999, 10 VII, с. 4.

Tego typu głosy z regionu dalekowschodniego przeniosły się do Moskwy: nie tylko lokalna prasa zaczęła pisać o „dwóch milionach" nielegalnych imigrantów z Chin, ale temat podchwyciły również „Izwiestija" – jedna z głównych gazet rosyjskich, a w ślad za nimi inne media i państwowa telewizja, które podawały informacje, że liczba Chińczyków w regionie dalekowschodnim przewyższa liczbę Rosjan 1,5-2 razy (*sic!*), a niektóre miasta mają już całkiem chiński wygląd[688]. Następnie głos zabrali naukowcy: Aleksandr Jakowlew z Instytutu Dalekiego Wschodu RAN stwierdził, że „Chińczycy intensyfikują ogromną infiltrację Dalekiego Wschodu, czyli ziem, które uznają za swoje"[689]. Po nich odezwali się twórcy: Aleksandr Sołżenicyn i Nikita Michałkow, podnosząc krzyk przeciwko „moskiewskiej obojętności wobec regionu i stopniowej cichej okupacji Dalekiego Wschodu przez Chińczyków"[690]. Na temacie „żółtego zagrożenia" postanowili zbić kapitał również czołowi politycy rosyjscy – od nacjonalisty Żyrinowskiego poczynając, na liberale Grigoriju Jawlinskim kończąc (Jawlinskij doliczył się 5 mln nielegalnych chińskich imigrantów na Dalekim Wschodzie, czym początkowo przebił wszystkich)[691]. Nawet członkowie rządu, tacy jak minister obrony Pawieł Graczow, który stwierdził w sierpniu 1995 r., że „Chińczycy pokojowo podbijają rosyjski Daleki Wschód", przyłączyli się do tej wrzawy[692]. Sam Jelcyn podczas pobytu w Chabarowsku w 1996 r. powiedział o „180 tysiącach nielegalnych imigrantów, głównie Chińczyków", choć wypowiedź tę należy raczej przypisać kampanii wyborczej[693]. Generalnie od początku lat 90. skala chińskiej migracji była stale obecna w mediach i w politycznym dyskursie i stale przesadzona, a liczba 2 mln Chińczyków cytowana powszechnie. Tych głosów nie były w stanie przebić bardziej rozsądne wypowiedzi, jak chociażby MSZ czy administracji prezydenckiej. Doradca Jelcyna, Emil Pain, stwierdził, że „dalekowschodni politycy rozpalają sinofobię, by przenieść część odpowiedzialności za fatalną sytuację regionu na obcokrajowców", a „władze rosyjskiego Dalekiego Wschodu nie mają prawa grać «chińską kartą» i siać przerażenia dla swoich własnych, egoistycznych interesów w celu stworzenia politycznego obrazu, który skrajnie skomplikuje rosyjskie geopolityczne interesy"[694]. Pain cytował obliczenia Pawła Minakiera z RAN, według którego Chińczycy stanowią zaledwie 3% populacji rosyjskiego

---

688 G. Vitkovskaya, Z. Zayonchkovskaya, K. Newland, *op. cit.*, p. 356.

689 А. Яковлев, *Международная политическая обстановка в СВА и положение России в регионе*, „Проблемы Дальнего Востока" 1995, № 2, с. 3-16.

690 V. Shlapentokh, *Russia*, *China and the Far East: Old Geopolitics Or a New Peaceful Cooperation?*, „Comunist and Post-Communist Studies", 1995, vol. 28, № 3, p. 307-318.

691 J. L. Wilson, *Strategic Partners…*, p. 123-124.

692 А. В. Лукин, *op. cit.*, с. 480.

693 T. Troyakova, *op. cit.*, p. 215.

694 Э. Паин, *Нелегалы на берегах…*

Dalekiego Wschodu, podczas gdy na początku XX w. ich populacja stanowiła 1/3 wszystkich mieszkańców regionu[695].

Migracja nagle stała się problemem politycznym, a także kwestią w rozmowach bilateralnych. Oficjalnie Pekin potępiał nielegalną migrację (m.in. minister spraw zagranicznych Qian Qichen w swoim wystąpieniu na Uniwersytecie Moskiewskim w czerwcu 1994 r.), jednocześnie podkreślając, że liczby podawane przez Rosjan są grubo zawyżone – na rosyjskim Dalekim Wschodzie miało być 1-2 tys. nielegalnych imigrantów[696]. Zgodnie ze statystykami chińskimi Chińczyków na terenie WNP (całej!) mieszkało ok. 300 tys., a większość nawet nie na stałe[697]. Chiński ambasador Li Fenglin w odpowiedzi na słowa Jawlinskiego o 5 mln nielegalnych imigrantów we wrześniu 1995 r. zwołał konferencję prasową, na której powiedział, że „problem nielegalnej emigracji w zasadzie nie istnieje", a w samym Chabarowsku mieszka na stałe 170 Chińczyków[698]. Premier Li Peng w trakcie swojej wizyty w Rosji w lutym 1998 r. w wywiadzie dla „Niezawisimoj Gaziety" zaprzeczył, iż istnieje migracja chińskich robotników i tworzenie przez nich „Chinatownów"[699]. Generalnie rząd ChRL wybrał ignorowanie napastliwych wypowiedzi lokalnych rosyjskich polityków, tylko chiński MSZ wystosował szereg not protestacyjnych wobec złego traktowania obywateli chińskich w okresowych akacjach deportacyjnych w regionie. Jednocześnie Pekin był wrażliwy na rosyjskie lęki i próbował regulować napływ migrantów, a przede wszystkim był zdeterminowany, by nie dopuścić, aby ta kwestia stała się poważną komplikacją wzajemnych stosunków.

W wyniku tej antymigracyjnej kampanii rząd rosyjski w 1994 r. ponownie wprowadził wizy i szereg zaostrzeń w wymianie handlowej, a regionalne władze zaczęły prowadzić bezwzględne kontrole i akcje wyłapywania nielegalnych imigrantów, co natychmiast przyniosło skutek w postaci drastycznego spadku obrotów handlowych między Rosją a Chinami. Liczba Chińczyków, która nigdy nie była zbyt wielka, spadła, a kampania antychińska na chwilę osłabła, by wybuchnąć ze zdwojoną siłą w 1996 r. Wiązało się to bezpośrednio z próbami usunięcia Nazdratienki przez jedną z frakcji kremlowskich, kierowaną przez Anatolija Czubajsa. Czubajs uznawał Nazdratienkę za główną przeszkodę do rozwoju regionu – uważał, że odstrasza on inwestorów swoimi autokratycznymi metodami i monopolistycznymi praktykami: kilkukrotnie próbował odwołać Nazdratienkę

---

695 P. A. Minakir, *Chinese Immigration in the Russian Far East: Regional, National, and International Dimnsions*, [w:] *Cooperation and Conflict in the Former Soviet Union: Implications for Migrations*, eds. J. R. Azrael, E. A. Pain, Santa Monica 1996, p. 94.

696 *Foreign Minister Qian Qichen's speech at Moscow University*, Xinhua 1994, 28 VI, p. 3.

697 D. Kerr, *Opening and Closing the Sino-Russian Border: Trade, Regional Development and Political Interests in Northeast Asia*, „Europe-Asia Studies" 1996, vol. 48, № 6, p. 960.

698 J. L. Wilson, *Strategic Partners…*, p. 127.

699 Н. Сванидзе, *Ли Пэн заявляет Китай не поощряет переселение своих граждан в России*, „Независимая газета" 1998, 19 II, с. 1.

i choć ostatecznie mu się to nie udało, podkopał pozycję gubernatora. Sięgnął więc Nazdratienko po sprawdzoną kartę, jaką było obwinianie Moskwy za kłopoty finansowe regionu, czym zjednoczył wokół siebie ludność. Gubernator sprawnie połączył ksenofobię i antychińskie sentymenty w swoją strategię polityczną. Manewr się powiódł: jak napisała jedna reporterka,

> Nazdratienko nie jest lubiany w regionie, ale „Moskwa" jest nienawidzona do takiego stopnia, że ludzie poprą Nazdratienkę, żeby tylko zrobić na złość diabelskim reformatorom; choć wszyscy uważają, że gubernator jest powiązany z mafią, to „najgorsi mafioso są w Moskwie"; a jeśli usunie się go, będzie jeszcze gorzej[700].

Ważnym elementem tej kampanii było wznowienie antychińskiej retoryki, by pokazać, że Moskwa ustanawiająca „strategiczne partnerstwo" z Chinami tak naprawdę dogaduje się z Pekinem ponad głowami dalekowschodnich Rosjan. Dodatkowym powodem, już w trakcie trwania kampanii, był kryzys gospodarczy – należało odwrócić od niego uwagę, rozpętując antychińską kampanię.

Zaczęła się zmasowana kampania prasowa, w której antychińskich artykułów była cała masa: co chwilę publikowano zatrważające dane o migracji (ale bez źródeł albo z odwołaniami typu „jak wynika ze źródeł chińskich"), strasząca teoriami o spisku o politycznym podłożu migracji i zaplanowanej akcji Pekinu (podbudowanymi argumentami pokroju „jak twierdzą rosyjskie służby specjalne"), a przede wszystkim – lamentująca (dzięki posiadaniu „tajnych dokumentów") nad „zdradliwym" Kremlem, który za ich plecami oddał Chińczykom część rosyjskiej ziemi[701]. Chińskie społeczności na Dalekim Wschodzie, zamknięte i homogeniczne, miały być siedliskiem szpiegów, a nawet „tyłami armii"[702]. Wszystkie te doniesienia przebił jednakże artykuł brukowego dziennika „Nowosti", który 18 marca 1997 r. dał tytuł: „Czy będzie jutro wojna?"[703]. Oprócz tekstów prasowych zaczęły pojawiać się osobne monografie poświęcone „migracyjnej ekspansji". W 1996 r. wyszła książka *Żółte zagrożenie*[704]. Nietrudno zgadnąć, jaka była zawartość książki, nie tylko po tytule, ale i po rozdziałach: znalazły się tam m.in. wystąpienia Spiridiona Mierkułowa (z 1912 r. pt. „Rosyjskie interesy na Dalekim Wschodzie"), Władimira Arsieniewa (z 1928 r. przestrzegające przed zagrożeniem napływem Chińczyków, Japończyków i Koreańczyków), zbiór artykułów i fotografii z gazety „Władywostok" pokazujący areszty i przesłuchania Chińczyków, „Krótka chronologia relacji Rosji z żółtym światem" oraz przedruk z miejscowej gazety artykułu pt. „Tajna historia moskiewskich urzędników", według którego Moskwa

---

700 Cyt za: M. McFaul, *op. cit.*, p. 330.
701 А. В. Лукин, *op. cit.*, с. 298.
702 *Ibidem*.
703 Cyt za: T. Troyanova, *op. cit.*, p. 221.
704 *Желтая опасность*, ред. Б. Дяченко, Владивосток 1996, [on-line:] http://elib.clubdv.ru/elib-files/6/Zheltaya_opasnost_2lib.pdf – 30 IV 2012.

chciała odstąpić Chinom rosyjską ziemię. Redaktor serii, Diaczenko, podkreślił we wstępie, że „żółte zagrożenie ma długą historię i bynajmniej się nie przedawniło". Mer Władywostoku, bliski stronnik Nazdratienki, Tołstoszein, napisał pozytywną recenzję książki, a sam gubernator w swoim artykule „Potrzebujemy kultury narodowego odrodzenia" cytował mowy Mierkułowa i Arsieniewa[705]. Nie była to jedyna z serii antychińskich publikacji: pozycję Nazdratienki popierał szereg miejscowych uczonych, takich jak A. P. Dieriewianko czy B. I. Tkaczenko. Szczególnie książka Dieriewianki jest warta wspomnienia, gdyż wstęp napisał do niej sam Nazdratienko, a pojawiały się tam takie informacje, jak: dane mówiące o tym, że „co trzeci mieszkaniec Władywostoku to Chińczyk" i że na rynku Baljajewskim wznosi się napis po chińsku: „dalekowschodni okręg Chin"[706]. W styczniu 1997 r. administracja Kraju Nadmorskiego wydała spory i szeroko nagłośniony zbiór dokumentów odnoszących się do problemów pogranicznych. W rozdziale „Polityka ChRL wobec Rosji na Dalekim Wschodzie" chińską politykę posądzano o chęć zajęcia regionu z powodu problemów obiektywnych (nadmiar ludzi i brak ziemi) i subiektywnych (polityka popierania migracji). Polityka ta miała być częścią chińskiej strategii z 1987 r., czyli doktryny otwartych granic (i w zamyśle miała dawać prawo ekspansji poza granice państwa), a także innej – przyjętej w 1991 r. doktryny „niebieskich granic państwowych" (i powodować chęć budowy strefy nadmorskiej ku uszczerbkowi Rosji)[707]. Jak zauważa Aleksandr Łukin: „w tekście brak było dokładnych cytatów z chińskich dokumentów albo chociaż odnośników potwierdzających podane cyfry"[708]. Co więcej, Chińczyków oskarżano o wszystkie możliwe przewiny: od pojedynczych przestępstw („dokonywanych przez co czwartego przybywającego Chińczyka"), przez politykę ChRL mobilizującej wojska na granicy, po potępienie podpisania współpracy między FR a ChRL w dziedzinie walki z grupami narkotykowymi (*sic!*) – to ostatnie miało być perfidną strategią chińską polegającą na walce z grupami handlującymi opium, ale już nie tymi przemycającymi efedrynę[709]. Wszystkie te czynniki doprowadziły do tego, że główną tendencją w latach 90. w regionie było ograniczenie dostępu, a nie otwartość. Działania lokalnych władz bezpośrednio przyczyniły się do powstania w regionie mentalności „oblężonej twierdzy", a sam region zamienił się w „strefę absurdu politycznego"[710].

---

[705] *Ibidem*.

[706] А. П. Деревянко, *op. cit.*, c. 252-253. Abstrahując od ogólnie demagogicznej treści tej książki, warto dodać, że Chińczycy nie używają nazwy „Daleki Wschód", gdyż uznają ją za obraźliwą…

[707] *Предложение администрации Приморского края по завершению демаркации российско-китайской границы в пределах Уссурийского и Хасанского районов*, [w:] *ibidem*, c. 276.

[708] А. В. Лукин, *op. cit.*, c. 297.

[709] *Предложение…*, [w:] А. П. Деревянко, *op. cit.*, c. 276.

[710] V. B. Amirov, *op. cit.*, p. 277.

O tym, jak bardzo była to rozgrywka lokalnych polityków w ich pojedynkach z Moskwą o redystrybucję władzy, świadczą liczby. W 1997 r. Moskiewskie Centrum Carnegie w specjalnym projekcie „Chińska migracja na rosyjskim Dalekim Wschodzie i na Syberii" przeprowadziło dokładne badania liczby Chińczyków[711]. Zdaniem Pawła Minakira, dyrektora Instytutu Badań Gospodarczych Dalekowschodniego Oddziału Rosyjskiej Akademii Nauk (RAN), chińscy emigranci stanowili nie więcej niż 50-80 tys. w latach 1992-1993 – w większości byli to sezonowi robotnicy i studenci; liczba nielegalnych imigrantów była jeszcze mniejsza: podczas operacji „obcokrajowiec" dokonywanej przez straż graniczną w Kraju Nadmorskim, Kraju Chabarowskim i Obwodzie Amurskim deportowano 5-6 tys. ludzi[712]. Zresztą w trakcie tej akcji usuwania nielegalnych imigrantów okazało się, że Chińczycy stanowili niewielki procent zatrzymanych: większość pochodziła z Kaukazu[713]. Według innych szacunków, dokonanych przez demografa, Ł. Ł. Rybakowskiego, dyrektora Centrum Demografii Moskiewskiego Instytutu Badań Socjopolitycznych RAN, liczba imigrantów wynosiła około 100 tys.[714] Galina Witkowskaja, wicedyrektor projektu Carnegie, stwierdziła, że najbardziej realistyczne szacunki Chińczyków na rosyjskim Dalekim Wschodzie mówią o kilkuset tysiącach (od 200 do 300 tys. na obszarze od Irkucka do Kraju Nadmorskiego); w październiku 1996 r. w Kraju Nadmorskim i Kraju Chabarowskim żyło od 30 do 70 tys. Chińczyków, włączając przygraniczne „mrówki"[715]. Co więcej, jak stwierdziła w 1999 r. Witkowskaja, „większe wspólnoty chińskie na rosyjskim Dalekim Wschodzie po prostu nie istnieją": z jej badań wynikało, że najliczniejsza populacja Chińczyków znajduje się w Moskwie (20-25 tys.), a większość emigrantów chińskich opuściła Rosję po kryzysie w 1998 r.[716] Podsumowując: nacjonalistyczna retoryka o próbie kolonizacji Dalekiego Wschodu nie miała żadnych podstaw.

Ponadto cała kampania wyszła regionowi na szkodę, gdyż i bez Chińczyków brakowało tam rąk do pracy. Byli oni niezbędni dla ważnego w regionie przemysłu rybnego. Bezpośrednią zaś konsekwencją antychińskiej retoryki, która przyczyniła się do zaostrzenia kontroli na granicach, wprowadzenia wiz itp.,

---

711 Jej rezultaty zostałty upublicznione m.in. w artykule: Г. Витковская, Ж. Зайончковская, *Новая Столупинская политика…* c. 90-102.

712 P. A. Manakir, *op. cit.*, p. 94.

713 T. Troyanova, *op. cit.*, p. 216.

714 Л. Л. Рыбаковский, О. Д. Захарова, В. В. Миндогулов, *Нелегалная миграция в приграничных районах Дальнего Востока: история, современность и последстия*, Москва 1994, c. 19.

715 Г. Витковская, Ж. Зайончковская, *op. cit.*, c. 98; G. Vitkovskaya, Z. Zayonchkovskaya, K. Newland, *op. cit.*, p. 357; Ж. Зайончковская, *Перед лицом иммиграции*, „Pro et Contra" 2005, № 3, p. 73.

716 *Does Chinese Migration Endanger Russian. Security*? *Moscow Carnegie Center Briefing Papers*, 1999, VIII, vol. 1, № 8, p. 1.

był upadek handlu. Obrót handlowy Dalekiego Wschodu z Chinami w samym 1994 r. zmalał 4,7 raza, w Kraju Chabarowskim – 7 razy, w Obwodzie Amurskim – 5,5 raza, w Obwodzie Czytyjskim – 2,2 raza, a w Kraju Nadmorskim w roku 1996 w porównaniu do 1992: o 46%[717]. Takie były bezpośrednie konsekwencje antychińskiej kampanii. I chociaż pod koniec dekady obroty handlowe zaczęły ponownie rosnąć, to region dalekowschodni wciąż „zamiast być oknem Rosji na Azję, pozostawał pierwszą linią obrony"[718].

***

Pierwszy masowy kontakt Rosjan i Chińczyków, pomimo początkowego entuzjazmu, okazał się aspektem mającym fatalny wpływ na relacje rosyjsko-chińskie. Strony długo wyzwalały się z negatywnych konsekwencji całej dekady i negatywnych kulturowych następstw tego kontaktu w regionach pogranicznych (do lepszego zrozumienia i poprawy relacji miało dojść dopiero w następnej dekadzie). Niekontrolowany napływ Chińczyków obudził w Rosjanach strach o utratę ziemi, który został umiejętnie podsycony i wykorzystany w wewnętrznej rozgrywce o władzę między przywódcami dalekowschodnich prowincji a centrum. Tym samym rosyjsko-chińskie relacje regionalne stały się zakładnikiem polityki wewnątrzrosyjskiej, co miało fatalne konsekwencje dla wzajemnych stosunków i odbiło się na ich ogólnym wymiarze. Region dalekowschodni pozostawał nie tylko niewykorzystaną szansą, lecz także główną przeszkodą w rozwoju tych relacji w latach 90. XX w.

7. Podsumowanie stosunków rosyjsko-chińskich 1991-1999

Stosunki rosyjsko-chińskie w ostatniej dekadzie XX w. przeszły długą drogę. Od początkowej rezerwy, by nie powiedzieć niechęci, jaką oba państwa siebie darzyły, przez kolejno „konstruktywne" i „strategiczne partnerstwo", do bardzo bliskich związków w końcówce wieku. Rosję i Chiny łączyło wspólne postrzeganie świata, sprzeciw wobec amerykańskiego unilateryzmu i niechęć wobec zachodnich wartości, w tym przede wszystkim liberalnej demokracji i uniwersalności praw człowieka. Jest to szczególnie widoczne w Chinach, które przez

[717] А. В. Лукин, *op. cit.*, с. 300.
[718] T. Troyakova, *op. cit.*, p. 222.

całą dekadę – na skutek następstw masakry wokół Tiananmen – znalazły się w ideologicznej opozycji do Zachodu. W Rosji miało to raczej znamiona „zranionej dumy", „zawiedzionej miłości" do Zachodu: niespełnionych nadziei pierwszego okresu istnienia niepodległej Federacji Rosyjskiej. To właśnie opozycja wobec Zachodu, w bardzo różnych aspektach, połączyła Moskwę i Pekin i nadała dynamikę, a może nawet istotę, ich *détente* z lat 90. Nie był to wszakże żaden sojusz ani próba tworzenia nowego bloku, lecz raczej podbijanie i wzmacnianie swojej pozycji w relacjach z Zachodem. Zarówno dla Moskwy, jak i dla Pekinu to Zachód, a przede wszystkim Stany Zjednoczone pozostawały podstawowym punktem odniesienia. Można wręcz powiedzieć, że relacje rosyjsko-chińskie w latach 90. były w dużej mierze dodatkiem do relacji Rosji i Chin ze Stanami Zjednoczonymi i innymi państwami Zachodu.

Nie zmienia to wszakże faktu, że Rosji i Chinom udało się osiągnąć kilka sukcesów. Za Shermanem Garnettem[719], możemy wyróżnić osiem z nich:

- demilitaryzację i redukcję wojsk na granicy;
- demarkację granicy;
- kwestie gospodarcze i handlowe;
- nieingerencję w wewnętrzne sprawy;
- wspólną percepcję kwestii globalnych;
- handel bronią;
- energię;
- mechanizm współpracy.

Z wymienionych punktów bardzo ważnym, a niedocenianym był pierwszy. Redukcja wojsk w dużej mierze uspokoiła nastroje w obu państwach, a przede wszystkim w Chinach, zawsze czułych na zagrożenie z północy. Jednocześnie to właśnie wyścig zbrojeń i militaryzacja granicy chińskiej były jednym z powodów upadku Związku Radzieckiego, który gospodarczo nie wytrzymał takich obciążeń na wojsko. Demarkacja granicy, choć wyzwalająca niezwykłe spory i emocje, szczególnie na rosyjskim Dalekim Wschodzie, również leżała w interesie obu państw. Szczególnie dążyły do niej Chiny, tradycyjnie czułe na punkcie granic i dokładnego wytyczenia terytorium, ale też kierujące się maksymą Deng Xiaopinga: „spokój na granicach". Dla Rosji oddanie kilku tysięcy kilometrów kwadratowych, bez względu na to, że były to słabo zamieszkałe i mało znaczące wyspy, było trudnym przeżyciem psychopolitycznym, ale leżało w długofalowym interesie Moskwy, gdyż odsuwało groźbę znacznie większych pretensji terytorialnych Pekinu, przynajmniej na nieokreśloną przyszłość. Chociaż proces demarkacji nie zakończył się w pełni w latach 90. (nastąpiło to dopiero w 2008 r.), to właśnie w tej dekadzie doprowadzono do jego urzeczywistnienia, co jest bezdyskusyjną zasługą Borysa Jelcyna. Punkty trzeci i siódmy mogą wydać się bardziej kontrowersyjne: współpraca gospodarcza była niezwykle intensywna na początku lat

[719] S. W. Garnett, *op. cit.*, p. 7-15.

90., głównie za sprawą barteru i handlu przygranicznego, potem dramatycznie spadła na skutek demagogii dalekowschodnich polityków rosyjskich. Niemniej jednak to właśnie lata 90. stanowiły trudny początek, niejako lekcję błędów, których uniknięcie pozwoliło na lepszą współpracę w kolejnej dekadzie. Najbardziej uwidoczniło się to w handlu energią, która – choć rozpoczęła się pod koniec tej dekady – tak naprawdę rozkwitła dopiero w następnej. Nieingerencja w wewnętrzne sprawy może wydawać się osiągnięciem dość bladym w porównaniu do innych, ale w kontekście czterystuletniej historii relacji Rosji z Chinami jest dużym sukcesem, szczególnie z perspektywy Pekinu. Chiny nie znoszą być pouczane i hojnie nagradzają tych, którzy tego nie czynią. Rosja, która ongiś nie raz, nie dwa mieszała się w sprawy chińskie, nauczyła się tej sztuki mniej więcej w połowie lat 90. i tylko na tym zyskała. Nieingerencja była więc kolejnym fundamentem budowy lepszych relacji na przyszłość. Rosję i Chiny połączyła wspólna percepcja spraw globalnych, w tym przede wszystkim niechęć do hegemonizmu amerykańskiego, wiążąca się z jednej strony z ambicjami mocarstwowymi, a z drugiej ze strachem przed ingerencją amerykańską w wewnętrzne sprawy tych krajów pod pozorem ochrony demokracji i praw człowieka. Tutaj szczególnie interwencja w Kosowie miała dalekosiężne następstwa, utwierdzające Moskwę i Pekin w przekonaniu o nieustającej chęci dominacji USA nad globem. Kolejna dekada tylko to wzmocni. Handel bronią, jak twierdzą złośliwi, spoiwo relacji rosyjsko-chińskich w latach 90., wyrażał bezpośrednie interesy obu państw. Rosja musiała utrzymać kompleks wojskowo-przemysłowy przy życiu, a Chiny musiały zmodernizować armię, obchodząc zachodnie embargo. Pomimo pojawiających się lęków po stronie rosyjskiej i wzajemnych nieporozumień handel bronią był ważną i zdecydowanie udaną częścią współpracy w latach 90. Wreszcie, utworzenie mechanizmu współpracy było ważnym elementem w budowaniu fundamentów trwałego rozwoju stosunków. Dzięki stworzeniu instytucjonalno-strukturalnej bazy (m.in. dzięki regularnym spotkaniom na szczycie) Rosja i Chiny stworzyły podstawę, która zaprocentuje w następnej dekadzie.

Pamiętając o sukcesach, należy jednak równie mocno podkreślić różnice. Partnerstwo między Rosją a Chinami w latach 90. było nie tyle „strategiczne", co po prostu użyteczne. Tam, gdzie interesy Moskwy i Pekinu łączyły się, tam kraje te wzajemnie się popierały (jak na przykład w Azji Środkowej). Tam, gdzie były rozbieżne, Rosja i Chiny nie zwracały na siebie większej uwagi, gotowe na poświęcenie „strategicznego partnerstwa" na rzecz lepszych relacji z USA, a nawet (w przypadku Rosji) z Japonią. Było to szczególnie widoczne w Azji Wschodniej, gdzie Chiny nie stały się „przewodnikiem" Rosji – najlepszym tego przykładem była kwestia koreańska. Najważniejszą rozbieżnością, w zasadzie przysłaniającą większość sukcesów, lub raczej spychającą je do rangi drugorzędnych, była orientacja obu państw na Zachód, co sprawiało, że to tam lokowały one większość swoich interesów (głównie gospodarczych, choć nie tylko), których ochrona miała znacznie większy priorytet niż baczenie na reakcję „strategicznego partnera".

Gdy przychodziło do najistotniejszych kwestii, w Moskwie i Pekinie zawsze najważniejszy był Waszyngton.

Ciągłe pozostawanie stosunków rosyjsko-chińskich w cieniu relacji tych państw z Zachodem skutkowało swoistym wyścigiem między Moskwą a Pekinem w tym, kto będzie głównym partnerem w relacjach z USA. Rywalizację tę bez dwóch zdań wygrały Chiny, głównie ze względu na spokojną, zrównoważoną i długofalową politykę, będącą przeciwieństwem Jelcynowskiego miotania się (i to mimo wzmocnienia pozycji Rosji po nominacji Primakowa). Najważniejsze jednak było to, że Rosja i Chiny dzięki wzajemnym relacjom budowały swoją pozycję mocarstwową. W roku 1991 kraje te były mniej więcej na równym poziomie. Rosja była następczynią jednego z dwóch supermocarstw, a Chiny – rosnącą potęgą. Przez pierwszą dekadę dobrze widać, jak oba te państwa wykorzystały dany im czas. Rosja, która nie utrzymała statusu mocarstwa, bardzo źle znosząc transformację do realiów rynkowych i próbując za wszelką cenę utrzymać prestiż (przynajmniej wizerunkowo), tak naprawdę spadła do rangi mocarstwa drugorzędnego. Chiny z ich pragmatyzmem i nieuleganiem emocjom w polityce (z wyjątkiem kwestii tajwańskiej) spokojnie i konsekwentnie zmierzały do podstawowego celu – odbudowania swej mocarstwowej, „centralnej" roli w Azji Wschodniej i nie tylko. To właśnie te czynniki subiektywne: sposób prowadzenia polityki, wynikający głównie z kultury politycznej, w większej mierze niż czynniki obiektywne, takie jak potencjał, siła czy zasoby, doprowadziły do tego, że już pod koniec lat 90. Chiny były na mocniejszej pozycji niż Rosja. Jak pisał w 1999 r. Bogumił Rychłowski, „wielcy mistrzowie dyplomacji, jakimi są niewątpliwie Chińczycy, rozporządzają obecnie nieco mocniejszymi figurami"[720]. Miało się to tylko zwielokrotnić w następnej dekadzie.

[720] B. Rychłowski, *op. cit.*, s. 39.

ROZDZIAŁ II

Stosunki rosyjsko-chińskie 2000-2014

1. Stosunki polityczne 2000-2014

a) Władimir Putin i nowe kierownictwo rosyjskie

Władimir Putin przystępował do władzy z hasłami wzmocnienia, ustabilizowania państwa i przywrócenia mu autorytetu, tak w kraju, jak i za granicą. Miało to być istotną zmianą w stosunku do okresu „kierowanej niestabilności" Jelcyna, charakteryzującej się rozrostem prezydenckiego „dworu", a także kręgów regionalnych liderów i oligarchów, systemem, w którym Jelcyn wymarzył sobie pozycję ostatecznego arbitra, niejednokrotnie wzniecającego konflikty po to, by wzmocnić swoją pozycję. Putin z kolei postawił na hierarchiczny model państwa, dokonał konsolidacji władzy, ograniczył władzę „udzielnych książąt", oddalił groźbę secesji i rozpadu państwa, a bazując na skompromitowanych w społeczeństwie rosyjskim ideach demokracji i liberalizmu, postawił na centralizację, a następnie tworzenie systemu półautorytarnego, zwanego „sterowaną demokracją": była to demokracja nieliberalna, oparta wyłącznie na mechanizmach formalnych[721]. Putin w istocie zmienił kraj wewnętrznie (wzrost gospodarczy, reformy prawne, ograniczenie władzy gubernatorów i oligarchów, proprezydencka Duma), co sprawiło, że okres, w którym sprawował (i nadal sprawuje) władzę, został przyrównany do francuskiego Thermidora (okres, w którym rozpoczyna się przywracanie reguł, pewności i stabilności): społeczeństwo miało dość rewolucji i niezbędna była stabilizacja[722].

---

[721] M. Kaczmarski, *Rosja na rozdrożu. Polityka zagraniczna Władimira Putina*, Warszawa 2006, s. 24

[722] *Ibidem*; M. McFaul, *Odwrót rosyjskiego liberalizmu*, [w:] *Imperium Putina*, Warszawa 2007, s. 48; E. B. Rumer, C. A. Wallander, *Russia: Power in Weakness*, „Washington Quarterly" 2003-2004, vol. 27, № 1, p. 57-73, [on-line:] http://csis.org/files/media/csis/pubs/031101_ruseur_wallander.pdf – 20 V 2012.

Putin zagwarantował tę stabilizację, a nawet swoiste *prosperity* – w 1999 r., kiedy przejmował on władzę, PKB Rosji wynosił 195 bln dolarów, podczas gdy w 2013 r. osiągnął 2,113 bln USD. Piętnaście lat temu produkt krajowy brutto w przeliczeniu na jednego mieszkańca wynosił 1320 dolarów, zaś w 2013 – 14 800 USD. W 1999 r. inflacja sięgała 36,5%, a w 2013 – 6,5% Przed piętnastu laty rosyjskie rezerwy walut i złota wynosiły 12,6 mld dolarów, a w 2013 r. – 511 mld USD. W 1999 r. dług publiczny osiągnął 78% PKB, natomiast w 2013 wynosił – 8% PKB[723]. Putin jednocześnie planował zmodernizować Rosję, ale przy zachowaniu silnej i dominującej władzy, za wzór stawiając sobie, dość buńczucznie, Piotra Wielkiego. Putin jest najważniejszym przedstawicielem tzw. „gosudarstwiennikow" („państwowców"), czyli ludzi zakładających, że bez silnej władzy Rosja się rozpadnie, a z silną władzą – będzie potęgą. W tym ujęciu dobro kraju jest równoznaczne z dobrem państwa, a to należało podnieść po chaosie okresu Jelcynowskiego. Było to przekonanie wynikające, jak twierdzi Richard Pipes, z głębokiego zrozumienia rosyjskiej historii: państwo powinno być silne, by bronić poddanych przed samymi sobą i wrogami zewnętrznymi, co implikuje mocarstwowy status Rosji. Stąd też większość społeczeństwa poparła ograniczenie demokracji, wolności słowa i prawa obywateli i była obojętna bądź życzliwa tworzeniu nowego systemu będącego zbitką caryzmu, komunizmu i stalinizmu[724]. Zbigniew Brzeziński przyrównał nawet Putina do Mussoliniego, z jego inicjatywami wpisującymi się w nostalgię za utratą imperium, budzeniem narodowej dumy poprzez odwołanie do potęgi oraz połączeniem tradycji KBG, Cerkwi i mitologii Trzeciego Rzymu[725]. Jak pisał ongiś Leonid Radzichowski, Rosjanie mają ogromną potrzebę szacunku, ale przez wieki nie wykształcili innego sposobu zdobycia tego szacunku, jak tylko przez strach: jeśli ktoś będzie się ich bał, to będzie ich szanować[726]. Stąd bierze się potrzeba mocarstwowa i Putin doskonale wpisał się w tę nostalgię.

Putin jest wszakże przede wszystkim realistą i pragmatykiem, który bierze pod uwagę głównie interesy Rosji (rozumiane na sposób mocarstwowy). By podnieść kraj i ponownie uczynić go mocarstwem, Putin potrzebował spokoju z zewnętrz, „przestrzeni do reform" – jak napisał Nikolas Gvosdev, autor pierwszej poważnej analizy reform Putina[727]. W tym celu nowe kierownictwo Kremla uznało, że nie

---

[723] J. Malczyk, *Rosja: Era Putina trwa już 15 lat i może potrwać jeszcze długo,* Depesza Polskiej Agencji Prasowej, 2014, 8 VIII.

[724] R. Pipes, *Flight from Freedom: What Russians Think and Want*, „Foreign Affairs" 2004, vol. 83, № 3, [on-line:] http://www.foreignaffairs.com/articles/59887/richard-pipes/flight--from-freedom-what-russians-think-and-want – 20 V 2012. Zobacz także: idem, *Rosja carów*, tłum. W. Jeżewski, Warszawa 2006.

[725] Z. Brzezinski, *Moscow's Mussolini*, „Wall Street Journal" 2004, 20 IX.

[726] L. Radzichowski, *Traktat o szacunku i strachu*, „Newsweek" 2004, 20 XII.

[727] N. K. Gvosdev, *The Sources of Russian Conduct*, „The National Interest" 2004, 1 IV, № 75, [on-line:] http://nationalinterest.org/article/the-sources-of-russian-conduct-647 – 20 V

ma możliwości konkurowania ze Stanami Zjednoczonymi ani prób rywalizacji o globalną dominację, za to jest szansa na odnowienie swojej pozycji w klubie mocarstw i uznanie przez świat zewnętrzny „euroazjatyckiej doktryny Monroe" – gwarantującej Rosji strefę wpływów w krajach „bliskiej zagranicy"[728]. Putinowska Rosja po 11 września 2000 r. dokonała ważnej zmiany myślenia geopolitycznego: miejsce wymiaru globalnego zajął wymiar regionalny. Wcześniej jednak, półtora roku po wstąpieniu Putina na urząd prezydenta, polityka zagraniczna Rosji była kontynuacją tej z ostatnich lat „dekady Jelcynowskiej": z Jugosławią i Kosowem jako dominującymi punktami odniesienia. Wyrażała to najlepiej koncepcja bezpieczeństwa narodowego FR podpisana przez Putina, jeszcze jako p.o. prezydenta w styczniu 2000 r. W koncepcji FR, pod wpływem wydarzeń z lat 1998-1999, priorytetowe miejsce przyznaje się czynnikom zewnętrznym. Lista zagrożeń obejmuje: osłabienie roli OBWE i ONZ, osłabienie wpływów Rosji na świecie – politycznych, gospodarczych i wojskowych, konsolidację bloków polityczno-wojskowych i sojuszy (zwłaszcza rozszerzenie NATO na wschód, co jest głównym zagrożeniem dla stabilności międzynarodowej i grozi nowym wyścigiem zbrojeń), rozprzestrzenianie broni masowego rażenia, słabnięcie WNP, eskalację konfliktów wokół jej granic i terytorialne żądania wobec Rosji. Głównymi zadaniami uznano: obronę terytorialnej integralności państwa oraz ochronę przed terroryzmem. Uznano za możliwe użycie broni jądrowej w przypadku odparcia agresji zbrojnej, gdy inne środki zawiodą, ponadto dopuszczono użycie broni jądrowej wobec państwa nienuklearnego, gdyby groziło ono suwerenności lub integralności terytorialnej FR. W reformach wewnętrznych podkreślono rolę państwa, utrwalenie bezpieczeństwa wiążąc z rozwojem gospodarczym i integracją z gospodarką światową (wstąpienie do WTO)[729].

To na takiej podstawie na samym początku prezydentury Putina formowała się rosyjska polityka wobec Chin. Postawa rosyjska wobec zachodzących na świecie wydarzeń była dość typowa: charakteryzowała się wzmożeniem retoryki antyzachodniej i wzmocnieniem relacji dwustronnych z Chinami. Zbliżenie z Pekinem osiągnęło szczyt w lipcu 2001 r. w momencie podpisania przez obie strony traktatu „o dobrosąsiedztwie, przyjaźni i współpracy".

2012. Przyrównując Putina, chyba niesłusznie, do Stołypina; swoją drogą koncepcja spokoju z zewnętrz jest bardzo… chińska z ducha.

[728] *Ibidem*.

[729] Концепция национальной безопасности Российской Федерации, „Независимая газета" 2000, 14 I, [on-line:] http://nvo.ng.ru/concepts/2000-01-14/6_concept.html – 26 IV 2014.

b) Traktat jako kontynuacja. Rosyjsko-chiński „Traktat o dobrosąsiedztwie, przyjaźni i współpracy" z 2001 r.

Dojście Władimira Putina do władzy nie miało początkowo znaczącego wpływu na relacje rosyjsko-chińskie. Putin obiecał kontynuować kurs polityki zagranicznej Jelcyna, w tym na odcinku relacji z Chinami, ale był politykiem o znacznie większym od Jelcyna dynamizmie (oraz lepszego zdrowia), więc relacje z Pekinem tylko na tej zmianie zyskały. Ponadto Putin znacznie lepiej od swojego poprzednika znał świat i rozumiał implikacje ogromnego wzrostu znaczenia Chin: wiedział, że wzmocnienie pozycji Rosji wobec Zachodu jest uzależnione od wzmocnienia pozycji rosyjskiej w Azji Wschodniej. Władimir Putin jako pierwszy uświadomił sobie w pełni, iż „ścisłe polityczne partnerstwo z Pekinem nie jest dla Rosji żadnym luksusem i nawet nie kwestią wyboru – to bezwzględna konieczność w długiej perspektywie dziejowej"[730]. Stąd też za jego dekady polityka zagraniczna była bardziej zrównoważona i zwracano w niej większą uwagę na azjatycki wektor. W przeciwieństwie do dekady Jelcyna, stosunki z Pekinem nie były już tylko funkcją relacji wobec Zachodu. Po objęciu przez Putina urzędu doszło do zintensyfikowania współpracy ekonomicznej, zaś współpraca wojskowa jeszcze bardziej się rozwinęła. Chociaż polityka Putina w Azji była o wiele szersza niż poprzednika, to i tak Chiny za rządów Putina pozostawały kluczowym partnerem politycznym i gospodarczym Rosji w regionie.

Chińska strona zareagowała na rosyjską zmianę na szczytach władzy tak jak zwykle – czyli uznaniem decyzji rosyjskiej i nawiązaniem relacji z nowymi decydentami. Jiang Zemin już 1 stycznia zadzwonił do Putina z gratulacjami (później, 13 stycznia, pożegnał się, również telefonicznie, z Jelcynem), zaś Li Peng 19 stycznia wysłał telegram gratulacyjny nowemu-staremu przewodniczącemu Dumy – Seliezniowowi[731]. Pierwszym chińskim politykiem, który spotkał się z Putinem po tym, jak został on wybrany na urząd prezydenta FR, był minister obrony ChRL Chi Haotian, który przybył na rozmowy do Rosji 16-18 stycznia 2000 r.[732] W dniach 28 lutego – 1 marca do Moskwy przybył minister spraw zagranicznych ChRL, Tang Jiaxuan[733]. Minister spotkał się m.in. z prezydentem Putinem i ministrem spraw zagranicznych FR Iwanowem, omówiono najważniejsze kwestie międzynarodowe, a także podpisano dwa porozumienia o wzajemnych przejazdach obywateli obu państw oraz o zwolnieniu z obowiązku wizowego dla grup turystycznych[734].

---

[730] S. Bieleń, *op. cit.*, s. 320.

[731] *China and Russia. Review…* Dnia 21 stycznia wymieniono się również podpisanym przez obie strony Porozumieniem o dostarczaniu elektrowni jądrowej w Laoning (ChRL) paliwa atomowego, *Сборник российско–китайских отношении 1999-2007…*, c. 59-61.

[732] *Ibidem*.

[733] *Chronology: Major events…*

[734] *Соглашение между Правительством Российской Федерации И Правительством Китайской Народной Республики о взаимных поездках граждан*, [w:] *Сборник россий-*

Ponadto już po wybraniu Putina Chińczycy wysłali szereg depesz gratulacyjnych. Jiang Zemin przesłał następujące: 27 marca – z okazji zwycięstwa Putina w wyborach, 7 maja – z okazji jego wstąpienia na urząd prezydenta, 9 maja – z okazji rocznicy zakończenia II wojny światowej. Putin odwdzięczył się chińskiemu przywódcy listem z 18 maja. Do ich pierwszego spotkania doszło dość późno, bowiem 5 czerwca, przy okazji spotkania „Szanghajskiej Piątki" w Duszanbe[735]. Jest faktem, że objeżdżający świat Putin dość długo nie odwiedzał Pekinu: mimo pierwotnej deklaracji Kremla, iż pierwsza wizyta prezydenta-elekta będzie miała miejsce w Chinach, Putin odwiedził Pekin dopiero w lipcu 2000 r. Jego wizytę w Chinach przygotował minister spraw zagranicznych FR, Igor Iwanow, przebywający w Pekinie w dniach 15-16 czerwca 2000 r.[736]

Wizyta Putina w Chinach była ważna, gdyż podtrzymywała pewien istotny trend rosyjskiej polityki zagranicznej. Chociaż Putin spotkał się z chińskimi przywódcami późno, to nie zmienia to faktu, że kontynuował kurs na zbliżenie z Chinami. Podczas trwającej dwa dni wizyty Putina (17-18 lipca 2000 r.) wydano oświadczenia krytykujące amerykańskie plany obrony przeciwrakietowej, a także podpisano układy dotyczące rozszerzenia współpracy wojskowej (w sumie podpisano siedem międzyrządowych porozumień)[737]. We „wspólnym oświadczeniu w kwestii obrony przeciwrakietowej" Moskwa i Pekin protestowały przeciwko amerykańskim planom budowy systemu antyrakietowego, które „budzą niepokój" i spowodują „kolejny wyścig zbrojeń" oraz „mogą doprowadzić do zniszczenia globalnej równowagi strategicznej"[738].

Jeszcze ważniejsza była podpisana 18 lipca 2000 r. przez Władimira Putina i Jiang Zemina „Deklaracja Pekińska". W „Deklaracji" dokonano przeglądu wza-

---

ско–китайских отношении 1999-2007…, c. 44-54; *Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Китайской Народной Республики о безвизовых групповых туристических поездках (заключено в г. Москве 29 II 2000)*, „Бюллетень международных договоров" 2001, № 5, c. 40-44.

[735] *Хроника событий в истории…*, c. 575. Dodatkowo 24 maja w trakcie wizyty w Moskwie przewodniczącego rządowego urzędu ds. ochrony tajemnic państwowych ChRL Mao Linguna podpisał on z dyrektorem FSB Nikołajem Patruszewem Porozumienie międzyrządowe o wzajemnej ochronie i zabezpieczeniu informacji tajnych. *Сборник российско–китайских отношении 1999-2007…*, c. 62-68.

[736] *China and Russia. Review…*

[737] *Chronology: Major events…* Były wśród nich m.in. międzyrządowe porozumienia o kontynuacji współpracy w dziedzinie energetyki i współpracy w dziedzinie budowy i eksploatacji w ChRL eksperymentalnego reaktora szybkich neutronów. *Сборник российско-китайских документов 1999-2007…*, c. 78-89.

[738] Совместное заявление Президента Российской Федерации, В. В. Путина и, *Председателя Китайской Народной Республики Цзян Цзэминя по вопросам противоракетной обороны*, „Дипломатический вестник. Официальные материалы" 2000, VIII, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/c856f4f3997c922bc325695f0021fdd8!OpenDocument – 26 IV 2014.

jemnych stosunków w okresie ostatniej dekady i uznano, że należy przenieść je na wyższy poziom. W polityce międzynarodowej opowiedziano się przeciw „hegemonizmowi", „polityce siły i bloków", „ingerencji w wewnętrzne sprawy niepodległych państw" oraz „zamysłom i akcjom skierowanym na rozpad państwa", a za wzmocnieniem ONZ i RB ONZ; zaprotestowano też przeciwko budowie systemu antyrakietowego. Strony wyraziły zadowolenie z uczestnictwa Uzbekistanu w spotkaniu „Szanghajskiej Piątki" w Duszanbe 5 czerwca 2000 r. Rosja poparła stanowsko ChRL w kwestii Tajwanu. Strony wyraziły nadzieję na dalszy rozwój stosunków handlowych oraz całkowite uregulowanie kwestii granicy, a także ogłosiły początek rozmów w sprawie podpisania traktatu o dobrosąsiedztwie, przyjaźni i współpracy[739].

Obie deklaracje świadczyły o utrzymaniu przez oba państwa antyzachodniego kursu z końcówki ostatniej dekady. Moskwę i Pekin przyciągały do siebie następstwa Kosowa i lęk przed konsekwencjami trwałego przyjęcia przez Zachód takich koncepcji jak „interwencja humanitarna" czy „ograniczona suwerenność". „Deklaracja pekińska" była typowym przykładem rosyjsko-chińskiej wizji ładu międzynarodowego, podkreślającego konieczność ustanowienia ładu wielobiegunowego jako bardziej sprawiedliwego: „pod tą retoryką kryła się chęć odzyskania (Rosja) i zdobycia (Chiny) wpływów wolnych od ingerencji innych mocarstw", szczególnie USA, które zagrażają rosyjskim i chińskim interesom narodowym[740]. Nowością, która przykuła uwagę, była wzmianka o chęci podpisania traktatu. Inicjatywę podpisania traktatu należy bezwzględnie przypisać stronie chińskiej. Ponoć właśnie po zbombardowaniu ambasady chińskiej w Belgradzie Pekin miał zacząć rozmowy na ten temat z (wysoko tam cenionym) Primakowem; na pewno zaś idea ta wyszła ze strony chińskiej – ujawnił to sam Jiang Zemin[741]. Podpisanie traktatu z Rosją miało wzmocnić pozycję międzynarodową Chin – dlatego też Pekin odszedł od swojej wcześniejszej niechęci do tego typu dokumentów[742]. Podpisanie traktatu w ówczesnych warunkach pasowało również w Rosji. Następstwa zachodniego ataku na Jugosławię z ominięciem RB ONZ i pod hasłami obrony praw człowieka wywołały w Rosji podobny lęk jak w Chinach. Oba te państwa, mające problemy zarówno z separatyzmem w swoich krajach, jak i z przestrzeganiem praw człowieka, miały świadomość, że precedens raz uruchomiony w Kosowie może zostać kiedyś wykorzystany przeciwko nim.

---

739 *Пекинская декларация*, Президент России, официальный сайт, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/events/articles/2000/07/125088/125165.shtml – 20 V 2012.

740 M. Kaczmarski, *op. cit.*, s. 43 i 112-113.

741 J. L. Wilson, *Strategic partners…*, p. 162.

742 Co było o tyle niezwykłe, że Chińczycy po złych doświadczeniach radziecko-chińskiego traktatu z 1950 r. trzymali się z dala od tego typu porozumień i prowadzili konsekwentną politykę niezaangażowania; Rosja również nie planowała podpisywania traktatu z Chinami. Ю. М. Галенович, *Россия-Китай…*, с. 342-360.

Drugim powodem zaproponowania przez Chiny podpisania traktatu była niepewność związana z osobą Putina. Jego zwlekanie z odwiedzeniem Pekinu, a także niektóre wypowiedzi (m.in. o rozważaniu wstąpienia Rosji do NATO) budziły niepokój Pekinu. W tym kontekście idea podpisania traktatu służyła chińskiemu przywództwu jako środek do przypomnienia Rosji jej zobowiązań wobec Chin w świetle silnej presji zachodniej: krok miał „związać Putina zobowiązaniami traktatowymi"[743]. Ponoć po podpisaniu przez Putina dokumentu w Pekinie „odetchnęli z ulgą", nie będąc do końca pewnymi, czy rosyjski prezydent to podpisze: chińscy przywódcy chcieli mieć pewność co do swego północnego sąsiada, a czuli, że – używając chińskiej metafory – „energia życiowa *qi* stosunków rosyjsko-chińskich się wypala"[744].

Chińska inicjatywa dobrze zagrała z początkowymi próbami czynionymi przez Putina, by nadać relacjom z Chinami większe znaczenie. Ideę zrównoważenia zachodniego komponentu polityki rosyjskiej wschodnim, azjatyckim, Putin oddał w 2000 r. w alegoryczny sposób, przyrównując Rosję do ptaka szybującego dzięki dwóm skrzydłom – europejskiemu i azjatyckiemu[745]. Rzeczywiście, relacje się rozwijały, między innymi dzięki większej systematyczności nowej administracji (Putin spotkał się w roku 2000 z Jiang Zeminem cztery razy)[746]. Ponadto w 2000 r. nastąpił wzrost wymiany handlowej, a Rosja utrzymała pozycję głównego dostawcy broni do Chin (ponad 70%)[747]. Rozwijały się kontakty dyplomatyczne. Po wizycie Putina z najważniejszych kontaktów dyplomatycznych na szczycie należy wymienić: telegram kondolencyjny ministra spraw zagranicznych Tang Jiaxuana w związku z zamachem w metrze moskiewskim (9 sierpnia); telegram kondolencyjny Jiang Zemina do Władimira Putina w związku z tragedią okrętu „Kursk" (21 sierpnia); spotkanie Li Penga z przewodniczącym Dumy, Sieliezniowem, z okazji sesji ONZ w Nowym Jorku (31 sierpnia); spotkanie Władimira Putina i Jiang Zemina z okazji tejże sesji (6 września); roboczą wizytę premiera Li Penga w Moskwie (11-19 września), telegram kondolencyjny Władimira Putina do Jiang Zemina z powodu zamachu w Xinjiangu (14 września); odwiedziny Jewgienija Primakowa (teraz lidera frakcji Ojczyzna-Cała Rosja) w Pekinie – Primakow został przyjęty przez całe najwyższe kierownictwo chińskie (25-31 października)[748]. Kolejnym ważnym wydarzeniem bilateralnym była piąta regularna wizyta premiera FR Michaiła Kasjanowa w Pekinie w dniach 3-4 listopada: Kasjanow spotkał się

---

743 J. L. Wilson, *Strategic partners…*, p. 162.
744 Ю. М. Галенович, *Россия-Китай…*, с. 350-361.
745 *Putin's Asia Tour to boost Russia's Role in the Region*, Reuters, 2000, 16 VII, [on-line:] http://www.russialist.org/archives/4407.html##4 – 25 IV 2014.
746 *China and Russia. Review of Bilateral Relations,* CCTV.Com, [on-line:] http://www.cctv.com/lm/1039/20/1.html – 26 IV 2014.
747 K. Makienko, *op. cit.*, p. 1.
748 *China and Russia. Review…*

z chińskim premierem Zhu Rongji[749]. Podczas spotkania podpisano szesnaście porozumień i dokumentów[750].

Dnia 15 listopada odbyło się z kolei czwarte spotkanie Jiang Zemina z Putinem w 2000 r. – tym razem z okazji szczytu APEC w Brunei[751]. Od grudnia 2000 r. urzędnicy ministerstw spraw zagranicznych obu państw rozpoczęli prace przygotowawcze nad traktatem między Rosją a Chinami[752]. Zawartość traktatu mieli omówić Putin z Jiangiem podczas nieopublikowanej rozmowy telefonicznej w połowie stycznia 2001 r. Prace zakończono podczas wizyty chińskiego ministra spraw zagranicznych Tang Jiaxuana w Moskwie (29 kwietnia – 1 maja 2001 r.), podczas której ministrowie spraw zagranicznych obu państw podpisali dokument o uzgodnieniu stanowisk[753].

Uroczyste podpisanie rosyjsko-chińskiego Traktatu o dobrosąsiedztwie, przyjaźni i współpracy miało miejsce 16 lipca 2001 r. podczas wizyty Jiang Zemina w Moskwie (15-18 lipca 2001 r.)[754]. Składający się z dwudziestu pięciu artykułów

---

[749] *Ibidem*.

[750] Były to m.in.: Wspólny komunikat o piątym regularnym spotkaniu premierów FR i ChRL; Protokół czwartego regularnego spotkania głów rządów FR i ChRL; Porozumienie o krótkoterminowych kontraktach dla obywateli FR w Chinach; Porozumienie o współpracy w wyrębie lasów; Porozumienie o handlu zagranicznym na lata 2001-2005; Porozumienie o współpracy naukowo-technicznej przy poszukiwaniu surowców; Memorandum o współpracy w dziedzinie nowych technologii; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu w kwestii polityki fiskalnej; Porozumienie o współpracy między Bankiem Rozwoju Chin i Bankiem Handlu Zagranicznego FR; Porozumienie w sprawie standaryzacji, licencji i kontroli towarów rosyjskich; Porozumienie o chińskim wsparciu dla rosyjskiej budowy zbiornika Tianwan; Porozumienie o uczestnictwie południowokoreańskiej kampanii gazowej w przygotowywaniu wydobycia gazu w Kowyktinskoje. *Россия – Китай. Визит М.М. Касьянова в Китай. Совместное коммюнике по итогам пятой регулярной встречи глав правительств России и Китая*, „Дипломатический вестник. Официальные материалы" 2000, XII, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/b294bc8113458a65432569cb0043af8e!OpenDocument – 25 IV 2014.

[751] *China and Russia. Review…*

[752] Dla porządku należy wymienić dwa dokumenty podpisane 5 grudnia 2000 r.: Protokół uzupełniający o mechanizmie regularnych spotkań głów rządów oraz Plan współpracy kulturalnej na lata 2001-2002, a także jeden z 15 lutego 2001 r.: Porozumienie o wspólnej budowie mostu granicznego na rzece Arguń w rejonie Ołoczy – Shiwei. *Сборник российско–китайских отношении 1999-2007…*, c. 123-142.

[753] *Ibidem*.

[754] *В Кремле подписан российско-китайский Договор о добрососедстве, дружбе и сотрудничестве*, News. Ru, [on-line:] http://www.newsru.com/russia/16jul2001/jiansign.html – 25 IV 2014. Wymiana ratyfikowanymi dokumentami traktatu miała miejsce 28 lutego 2002 r. w Pekinie, tym samym traktat oficjalnie wszedł w życie (*China and Russia. Review…*). Jiang podkreślał znaczenie traktatu podczas swojego wykładu na Uniwersytecie Moskiewskim 17 lipca. *Цзян Цзэминь выступил перед студентами МГУ*, Pravda.Ru, 2001, 17 VII, [on-line:] http://www.newsru.com/russia/17jul2001/mgu.html – 9 VI 2014. W trakcie wizyty podpisano również „wspólne oświadczenie moskiewskie", w którym podkreślano wagę

traktat podpisano na dwadzieścia lat z możliwością przedłużenia na kolejne pięć. Podkreślał on podstawowe założenia stosunków rosyjsko-chińskich: strategiczne partnerstwo; niewycelowywanie w siebie broni jądrowej; uznanie „pięciu zasad pokojowego współistnienia"; rosyjskie poparcie Chin w kwestii Tajwanu oraz chińskie wsparcie dla jedności terytorialnej Rosji; wspólne poparcie dla prawa międzynarodowego i niechęć do interwencji humanitarnej; przywiązanie do globalnej równowagi, wzmocnienie ONZ; wzajemne konsultacje; rozwiązanie kwestii granicznych (z wyjątkiem trzech spornych wysp); nieprowadzenie polityki zagranicznej godzącej w interesy partnera – niepartycypowanie w układach mogących podkopać suwerenność, bezpieczeństwo i integralność terytorialną sygnatariuszy. Chociaż traktat nie stworzył sojuszu między Rosją i Chinami, to wprowadził określone warunki ich interakcji z innymi państwami – żadne z nich nie mogło uczestniczyć w sojuszach i blokach kosztem suwerenności, bezpieczeństwa i integralności terytorialnej drugiej strony ani pozwalać żadnej organizacji, krajowi bądź grupie wykorzystywać własne terytorium w celu uczestniczenia w sojuszach i blokach kosztem drugiej strony[755].

Traktat z 2001 r. zwykło się postrzegać głównie w geopolitycznym wymiarze – jako zwarcie sił przeciwko dominacji Stanów Zjednocznych w układzie globalnym. Rzeczywiście, wymiaru geopolitycznego traktatu nie da się ominąć: było nim dążenie do stworzenia świata wielobiegunowego, a tym samym traktat niedwuznacznie implikował, że zimnowojenna koncepcja „trójkąta" nie przeszła jeszcze do politycznego lamusa. W tym ujęciu traktat był ożywieniem Jelcynowskiej polityki „grania chińską kartą" ze Stanami Zjednoczonymi: „strategiczne partnerstwo" było cenne tylko jako przeciwwaga dla hegemonicznej pozycji Stanów Zjednoczonych, a tym samym „była to «antyrelacja», której korzeniem był «amerykanocentryzm», a nie sinocentryzm"[756].

Jednakże traktat ten był czymś więcej niż tylko kolejnym elementem gier obu państw ze Stanami Zjednoczonymi. Jego retoryka w najważniejszych kwestiach geopolitycznych była znacznie łagodniejsza niż we wspólnych komunikatach (brak było odniesień do „hegemonizmu", „wielobiegunowości" i „polityki siły"), co wskazywało na to, iż jest zaplanowany na okres długoterminowy: taka ostrożność dawała obu państwom większe możliwości manewru w przyszłości[757].

---

znaczenia traktatu dla obu stron. *Сборник российско-китайских документов 1999-2007…*, с. 152-158.

[755] *Договор о добрососедстве, дружбе и сотрудничестве между Российской Федерацией и Китайской Народной Республикой*, Сайт Президента Российской Федерации, [on-line:] http://2002.kremlin.ru/events/260.html – 25 IV 2014.

[756] B. Lo, *op. cit.*, p. 160.

[757] J. L. Wilson, *Strategic partners…*, p. 36-164. Rosyjski wiceminister Aleksandr Łosiukow powiedział prawie, że *explicite*: „strategiczne partnerstwo nie jest cywilnym ani militarnym sojuszem. Rosja i Chiny trzymają się tej pozycji i rezerwują sobie prawo do niezależnych działań, szczególnie w stosunkach międzynarodowych".

Tym samym wyłącznie geopolityczne spojrzenie na rezultaty tego traktatu jest niewystarczające.

Traktat był ważny przede wszystkim w kwestiach bilateralnych. Jak podkreśla dyrektor Instytutu Dalekiego Wschodu RAN Michaił Titarienko, traktat spełniał przede wszystkim trzy główne funkcje. Po pierwsze, stworzył podstawę prawną dla rozwoju stosunków (m.in. mechanizm regularnych spotkań na szczycie) i był zwieńczeniem procesu normalizacji relacji rosyjsko-chińskich, prawnym wzmocnieniem „strategicznego partnerstwa". Po drugie, traktat tworzył nowy model stosunków międzynarodowych, opartych o „pięć zasad pokojowego współistnienia". Wyraźnym przykładem tego typu wpływu miało być utworzenie Szanghajskiej Organizacji Współpracy. Wreszcie po trzecie, dzięki traktatowi Rosja i Chiny mogły znaleźć kompromis we wzajemnych interesach – najlepszym tego przykładem było uregulowanie kwestii granicy[758].

Chociaż traktat był sukcesem obu stron, to jego podpisanie było sukcesem przede wszystkim Chin. Jeśli dla Rosji traktat oznaczał zamknięcie pewnego etapu i możliwość wszechstronnego pogłębienia współpracy z Chinami (ekonomicznej i społecznej) oraz wzmocnienie pozycji Rosji w regionie Azji i Pacyfiku, to Chinom służył on jako środek podsumowujący osiągnięcia epoki Jelcyna i zabezpieczający kontynuację tego dziedzictwa – modernizujące się Chiny potrzebowały dobrych stosunków z Rosją. To Pekin był głównym inicjatorem podpisania tego dokumentu i to chińscy przywódcy opracowali jego treść. Dlatego też znalazły się tam punkty ważne głównie dla Chin: kwestia Tajwanu, niecelowanie w siebie bronią jądrową, demilitaryzacja granicy, kwestia uczestnictwa Rosji w rozwoju zachodu Chin (ale bez wzmianki o chińskim uczestnictwie w rozwoju rosyjskiego Dalekiego Wschodu), fragment o niewystępowaniu grup szkodzących interesom obu państw (co z perspektywy chińskiej oznaczało m.in. działaczy praw człowieka czy zwolenników wolnego Tybetu) czy wreszcie oparcie traktatu o fundamentalne dla dyplomacji chińskiej „pięć zasad pokojowego współistnienia"[759]. To przede wszystkim Chińczycy podkreślali i podkreślają jego fundamentalne i podstawowe znaczenie dla stosunków rosyjsko-chińskich[760]. Wreszcie, traktat, choć ważny, był dość ogólnikowy, np. nie było w nim odniesień do kwestii bezpieczeństwa. Rosja i Chiny kolejny raz opublikowały tezy o „wszystkim i niczym": o maksy-

---

758 М. Титаренко, *Геополитическое значение Дальнего Востока. Россия, Китай и другие страны Азии*, Москва 2008, с. 269-271. Dla porządku należy zauważyć, że SzOW utworzono miesiąc wcześniej (14-15 czerwca 2001) niż podpisano traktat, ale nie zmienia to znaczenia tezy Titarenki.

759 Ю. М. Галенович, *Россия-Китай…*, с. 350-364. W pewnym sensie formuła „3 x nie": niekonfrontacyjności, niewstępowania w sojusze i nieagresji, jest konceptualnym rozwinięciem „pięciu zasad pokojowego współistnienia", por. М. Титаренко, *Геополитическое…*, с. 257.

760 Miao Huashou, *Retrospekcje i perspektywy rozwoju stosunków dyplomatycznych między ChRL a Federacją Rosyjską*, [w:] *Chińska polityka zagraniczna…*, s. 130-132.

malnej współpracy we wszystkich możliwych obszarach i minimalnym stopniu odpowiedzialności za rezultaty tej współpracy[761].

Traktat zawarto pod dewizą „przyjaciele na zawsze i nigdy więcej wrogowie"[762], co, przynajmniej w pierwszym członie tego zdania, było w 2001 r. prawdą. Nie zmienia to jednak faktu, iż – jak pokazała nieodległa przyszłość – stosunki te, mimo „przyjaźni", nie zdołały się wyrwać ze swego okcydentalizmu: ukierunkowania głównie na Zachód. Nowe wydarzenia międzynarodowe – atak terrorystyczny na WTC w Nowym Jorku 11 września 2001 r., ponownie pokazały, gdzie znajdują się najważniejsze interesy Chin, a przede wszystkim – Rosji.

c) Prozachodni zwrot Moskwy i jego konsekwencje dla stosunków z Chinami

Władimir Putin był jednym z pierwszych przywódców światowych, który zadzwonił do George'a Busha z kondolencjami z powodu ataku na WTC i zaproponował wsparcie w „wojnie z terroryzmem". Wbrew pozorom nie była to tylko retoryka. Korzystając z okazji, jaką dał zamach, Putin postanowił dokonać istotnego zwrotu w polityce zagranicznej Moskwy, uznając, że przyłączenie się do Stanów Zjednoczonych będzie najkorzystniejsze dla interesów rosyjskich: pozwoli odzyskać przynajmniej część pozycji wielkomocarstwowej (m.in. wpływy w „bliskiej zagranicy"), a w kwestii wewnętrznej – da czas na modernizację oraz umożliwi połączenie konfliktu w Czeczenii z amerykańską wojną z terroryzmem. Była to

> pragmatyczna kalkulacja rosyjskich interesów, w których odrodzenie gospodarki rosyjskiej było zależne od jej integracji z finansowymi strukturami świata, trzymanymi w ręku przez USA i ich sojuszników; w tym ujęciu Putin nie był przedawnionym radzieckim aparatczykiem ulegającym mirażom, lecz prawdziwym rosyjskim okcydentalistą w klasycznym tego słowa znaczeniu, rodzajem współczesnej inkarnacji Piotra I[763].

Podstawowym celem nowej strategii stała się rezygnacja z rywalizacji ze Stanami Zjednoczonymi o kształt ładu międzynarodowego i odejście od prowadzenia polityki globalnej: „Putin nie mogąc wygrać ze Stanami Zjednoczonymi przyjął strategię określaną jako *bandwagoning*, oznaczającą przyłączenie się do silniejszego (jeśli nie możesz pokonać wroga, przyłącz się do niego)"[764]. Rosja zrezygnowała z prowadzenia polityki globalnej (oczywiście w działaniach

---

[761] Huei-Ming Mao, *The U. S. – China – Russia Strategic Triangle Relationship. Since the Beginning of the Bush Adinistration*, „Tamkang Journal of International Affairs" 2003, [on-line:] http://www2.tku.edu.tw/~ti/Journal/8-3/834.pdf – 20 V 2012.

[762] *Россия и Китай «навеки друзья и никогда – Враги»*, Pravda.Ru, 2001, 16 VII, [on-line:] http://www.pravda.ru/politics/16-07-2001/803406-0/ – 25 IV 2014.

[763] J. L. Wilson, *Strategic Partners…*, p. 165. To zdanie Wilson jest niezwykle charakterystyczne dla początkowej percepcji Putina na Zachodzie.

[764] M. Kaczmarski, *op. cit.*, s. 43-57.

faktycznych, w retoryce Moskwa nadal rościła sobie pretensje do przywództwa), czego przykładem były chociażby: zamknięcie bazy marynarki w Cam Ranh w Wietnamie (2001 r.) i centrum wywiadu w Lourdes na Kubie, wyrażenie zgody na wykorzystywanie amerykańskich baz w Azji Środkowej w operacji przeciw Afganistanowi (jednocześnie milcząca zgoda na amerykańską obecność w Uzbekistanie i Tadżykistanie), współpraca służb specjalnych USA i Rosji oraz wycofanie sił pokojowych z Bośni i Hercegowiny[765]. Ponadto Rosja spokojnie zareagowała na amerykańskie wycofanie się z traktatu ABM, nie otrzymując w zamian większych koncesji (13 grudnia 2001 r. Putin nazwał wycofanie się z ABM „pomyłką", ale nie uczynił nic więcej)[766]. Rosja zgodziła się też na amerykańskie warunki w podpisanym 24 maja 2002 r. w Moskwie traktacie SORT (*Strategic Offensive Reduction Treaty*), redukującym arsenał jądrowy do 1700--2200 głowic w ciągu dziesięciu lat, mającym zredukować broń nuklearną obu państw[767]. Traktat ten był „podzwonnym dla rosyjskich pretensji do równowagi ze Stanami Zjednoczonymi w broni nuklearnej"[768], gdyż jego ogólnikowy tekst sprawiał, że Stany Zjednoczone mogły sobie pozwolić na modernizację swych sił, a Rosja nie (z przyczyn finansowych). Wreszcie, Rosja zgodziła się na przyjęcie państw bałtyckich do NATO i przedefiniowanie swoich relacji z sojuszem, które zakończyło się utworzeniem Rady NATO–Rosja w Rzymie w 2002 r.: podczas przemówienia Putin wysunął ideę powołania „systemu bezpieczeństwa od Vancouver do Władywostoku"[769]. Symbole tego nowego zbliżenia amerykańsko-rosyjskiego były równie wymowne, co kuriozalne słowa George'a Busha po spotkaniu z Putinem w Lubljanie (czerwiec 2001 r.): „spojrzałem mu w oczy i zobaczyłem jego duszę (*sic!*). Jest uczciwym, prostolinijnym człowiekiem, który kocha swój kraj. Kocha swoją rodzinę. Podzielamy wiele wartości (*sic!*)"[770].

Rosyjska strategia *bandwagoning* oznaczała rezygnację Rosji z przeciwstawiania się USA i zamiast tego przyłączenie się do nich. Jak pisze Marcin Kaczmarski, „siłą rzeczy musiało to pociągnąć za sobą negatywne konsekwencje dla stosunków rosyjsko-chińskich – załamaniu uległo jedno z najpoważniejszych łączących je spoiw: antyamerykanizm"[771]. Niemal w ciągu jednej nocy „pozory co do geopo-

---

[765] *Ibidem*.

[766] T. Neilan, *Bush Pulls Out of ABM Treaty; Putin Calls Move a Mistake*, „New York Times" 2001, 13 X, [on-line:] http://www.nytimes.com/2001/12/13/international/13CND-BUSH.html – 25 IV 2014.

[767] *Strategic Offensive Reductions Treaty (SORT)*, The Nuclear Threat Initiative, [on-line:] http://cns.miis.edu/inventory/pdfs/aptsort.pdf – 25 IV 2014.

[768] J. L. Wilson, *Strategic Partners…*, p. 167-170.

[769] *NATO-Russia Council. Rome Summit 2002*, Nato.Doc, [on-line:] http://www.nato.int/docu/comm/2002/0205-rome/rome-eng.pdf – 25 IV 2014.

[770] C. Wyatt, *Bush and Putin: Best of friends*, BBC News, 2001, 16 VI, [on-line:] http://news.bbc.co.uk/2/hi/1392791.stm – 20 V 2012.

[771] M. Kaczmarski, *op. cit.*, s. 45.

litycznej równowagi ustąpiły miejsca jawnemu zwrotowi prozachodniemu”[772]. Na Kremlu zawieszono traktowanie współpracy z Chinami jako przeciwwagi dla zbliżenia z USA. Mówiąc wprost: o Pekinie zapomniano. Putin nie kontaktował się z Jiangiem zaraz po ataku na WTC, przywódcy odbyli rozmowę telefoniczną dopiero po tygodniu[773]. Prozachodni zwrot Moskwy był więc dobrym testem relacji rosyjski-chińskich. Jak pisze tajwański badacz Huei Ming Mao, przed 11 września istniały trzy najważniejsze komponenty tych relacji: relacje gospodarcze, terroryzm i stabilność Azji Środkowej (rozumiana jako powstrzymywanie ingerencji amerykańskiej), po 11 września ostał się najsłabszy – gospodarka[774]. Po 11 września sytuacja międzynarodowa zmieniła się tak, że „przełomowy” traktat rosyjsko-chiński z lipca 2001 r. zdawał się już tylko „kolejną rundą strategicznego manewrowania”[775]. Stało się tak, gdyż jednym z celów Moskwy w przyłączeniu się do USA – nieartykułowanym wprost, ale odczuwalnym – były Chiny. Już wtedy Rosja była zaniepokojona dynamicznym wzrostem Chin (ich dominacją w Azji Wschodniej i Południowo-Wschodniej, rosnącymi wpływami w Afryce i Azji Środkowej, a przede wszystkim instrumentami ekonomicznymi) i bała się spadku do roli „młodszego brata” – USA miały być swoistą rosyjską „polisą ubezpieczeniową” na wypadek pogorszenia stosunków z Chinami[776].

Chińskie kierownictwo początkowo również poparło „wojnę z terroryzmem” z przyczyn pragmatycznych. Dobre relacje z Zachodem były konieczne w dalszej modernizacji kraju, a poza tym Pekin autentycznie uważał terroryzm za zagrożenie dla siebie i tym chętniej skorzystał z okazji, by uznać walkę przeciw separatystom ujgurskim w Xinjiangu za część światowej kampanii antyterrorystycznej. Jednakże Pekin nie poparł Waszyngtonu w takim stopniu, w jakim zrobiła to Moskwa:

> Chiny pozostały bardziej ostrożne i podejrzliwe wobec Stanów Zjednoczonych i znacznie mniej skłonne do zapominania o realistycznych analizach, zakorzenionych w klasycznych koncepcjach *Realpolitik*, zgodnie z którymi Stany Zjednoczone pod przykrywką walki z terroryzmem nadal dążyły do narzucenia światu unipolaryzmu[777].

W takim układzie Chiny miałyby najwięcej do stracenia: oznaczałoby to przede wszystkim powstrzymanie chińskich dążeń do supremacji w Azji Wschodniej i klęskę nadziei na reunifikację z Tajwanem. Ponadto obawy Pekinu budziła szczególnie amerykańska obecność w Azji Środkowej. Chińczycy, mając świadomość teorii serca kontynentu (*Heartland*) Halforda MacKinleya („ten, kto rządzi

---

[772] B. Lo, *op. cit.*, p. 53.
[773] *China and Russia. Review…*
[774] Huei-Ming Mao, *op. cit.*, p. 100.
[775] Yu Bin, *One Year Later: Geopolitics or Geoeconomics?*, „Comperative Connections” 2002, vol. 4, № 3, [on-line:] http://csis.org/files/media/csis/pubs/0203qchina_russia.pdf – 20 V 2012.
[776] M. Kaczmarski, *op. cit.*, s. 122.
[777] J. L. Wilson, *Strategic Partners…*, p. 167.

sercem kontynentu, rządzi wyspą świata"), właśnie nią wyjaśniali amerykańską próbę dominacji Azji Środkowej, a gotowość wielu państw środkowoazjatyckich do współpracy z Amerykanami (w zamian za ogromne korzyści finansowe) tylko pogłębiała te lęki[778]. Chociaż Rosja również nie była zachwycona amerykańską obecnością, to jej stanowisko było znacznie bardziej kompromisowe, co dla Pekinu było niemiłą niespodzianką.

Te fakty sprawiły, że Chiny i Rosja „po wydarzeniach 11 września *de facto* znalazły się w przeciwstawnych obozach, chociaż żadne z nich otwarcie tego nie przyznało" – układ w „trójkącie" ponownie się zmienił, tym razem to Chiny pozostały osamotnione[779]. Przykładem tego był stosunek do budowy systemu tarczy antyrakietowej (MD), którą początkowo Rosja zaakceptowała, a której Chiny były mocno przeciwne, głównie dlatego, iż system ten był skierowany, wbrew wszystkim deklaracjom, przeciwko nim i bezpośrednio zagrażał bezpieczeństwu narodowemu. Chiny z coraz większym niepokojem obserwowały rosyjsko-amerykańskie zbliżenie. W pewnym sensie Pekin poczuł się „zdradzony", szczególnie po wycofaniu rosyjskiego sprzeciwu wobec traktatu ABM[780]. Reakcje chińskie na politykę rosyjską, tradycyjne wyważone (oficjalnie Pekin oświadczył, że jest „szczęśliwy" z powodu poprawy relacji rosyjsko-amerykańskich, a Rosja i Chiny wydały wspólny komunikat po wycofaniu się Waszyngtonu z traktatu ABM, w którym łączyło ich „wspólne rozumienie tej kwestii")[781], ujawniały jednak coraz większą dozę niepokoju: „Rosja znów «zapomniała» wyjaśnić Pekinowi zmiany w swoich strategicznych priorytetach, jednocześnie dalej oficjalnie głosiła ich niezmienność"[782]. Oficjalna Moskwa wznosiła się na wyżyny dyplomacji i retorycznej gimnastyki, próbując udowodnić Chinom, że zbliżenie ze Stanami Zjednoczonymi nie zagraża ich wzajemnym relacjom. Putin informował Jiang Zemina o negocjacjach NATO–Rosja zarówno przez „gorącą linię" telefoniczną 20 marca 2002 r., jak i podczas spotkania SzOW w czerwcu 2002 r. [783] Dodatkowo udzielił wywiadu „Renmin Ribao" (głównej chińskiej gazecie rządowej), w którym powiedział, że traktat z 2001 r. wskazuje, że „natura relacji rosyjsko-chińskich stawia je ponad relacje rosyjsko-amerykańskie w wielu kwestiach"[784]. Wreszcie, minister spraw zagranicznych FR, Igor Iwanow, 8 czerwca 2002 r. stwierdził *explicite*, że

---

[778] *Ibidem*, s. 171.
[779] M. Kaczmarski, *op. cit.*, s. 117.
[780] B. Lo, *op. cit.*, p. 51.
[781] J. L. Wilson, *Strategic Partners…*, p. 168-170.
[782] *Китай. Угрозы, риски, вызовы развитию*, ред. В. Михаев, Москва Центр Карнеге 2005, с. 365, [on-line:] http://carnegieendowment.org/files/9275book_Kitai1.pdf – 16 VI 2014.
[783] *China and Russia. Review…*
[784] *Владимир Путин: между Москвой и Вашингтоном нет конкуренции за влияние на страны СНГ*, Интервью Президента Российской Федерации В. В. Путина китайской газете «Жэньминь Жибао» 2002, 4 VI, [on-line:] http://www.shanhai.rfn.ru/interviews/doc.html?id=392 – 25 IV 2014.

„Chiny nie mają powodów, by obawiać się rosyjskiej więzi z USA”[785]. Chiny, rzecz jasna, nie dały się zwieść takim sformułowaniom – „chińscy towarzysze nigdy nie zapomnieli Rosji tego kroku”[786]. Rosyjska proamerykańska wolta została przyjęta w Pekinie z silnym uczuciem rozczarowania – tym silniejszym, że szkodzącym interesom chińskim, gdyż powodującym konieczność większej ustępliwości Pekinu wobec Waszyngtonu. Pekin uznał wręcz prozachodni zwrot za „zagrożenie dla strategicznego charakteru relacji rosyjsko-chińskich”[787]. Negatywne stanowisko chińskie miało swój wyraz choćby w cierpkich komentarzach w chińskiej prasie, uznającej „dramatyczną poprawę relacji rosyjsko-amerykańskich” za przejaw słabości gospodarczej Rosji i zależności tego kraju od zachodniej pomocy – jeden z komentatorów chińskich po spokojnej reakcji na wycofanie się USA z traktatu ABM pisał, iż „Rosja nie ma zbyt wielu kart w ręku, przeciwnie, nie tylko Stany Zjednoczone mogą wzmagać presję na Rosji w kilku kwestiach, ale mogą odłączyć jej ekonomiczną kroplówkę”[788]. Samo kierownictwo chińskie było coraz bardziej zaniepokojone polityką rosyjską i Władimirem Putinem. W przededniu wyjazdu do Moskwy w czerwcu 2002 r. Jiang Zemin zwołał zebranie specjalistów, by przedyskutować sposób reakcji na rosyjski zwrot. Jiang miał na nim powiedzieć: „nie wiemy, jakim człowiekiem jest ten Putin – ani co myśli”, i nakazał przeprowadzenie dokładnej analizy Putina i jego politycznej agendy[789].

Chociaż relacje rosyjsko-chińskie po amerykańskim zwrocie Putina mocno osłabły, to nie znaczy, że zanikły. Nadal funkcjonował mechanizm regularnych spotkań na wysokim szczeblu, zintensyfikowany dodatkowo powstaniem SzOW, co dawało więcej możliwości do spotkań. Z ważniejszych wizyt po podpisaniu traktatu w lipcu 2001 r. wypada wymienić: spotkania ministrów spraw zagranicznych FR, Igora Iwanowa, i ChRL, Tang Jiaxuana, w Hanoi (26 lipca 2001 r.), Szanghaju (17 października 2001 r.), Nowym Jorku (11 listopada 2001 r.), Moskwie (24-26 lipca 2002 r.), Brunei (1 sierpnia 2002 r.), Nowym Jorku (15 września 2002 r.), Meksyku (25 października 2002 r.), Moskwie (23-24 listopada 2002 r. z okazji szczytu SzoW); spotkania prezydenta FR, Władimira Putina, z przewodniczącym ChRL, Jiang Zeminem (20 października 2001 r. w Szanghaju, 7 lipca 2002 r. w Petersburgu przy okazji szczytu SzOW), oraz jego następcą – Hu Jintao (27 października 2001 r. w Moskwie), a także spotkania Jiang Zemina z ministrem Iwanowem 7 stycznia 2002 r. z okazji szczytu SzOW oraz z premierem Kasjanowem 27 października 2002 r. z okazji spotkania APEC w Meksyku[790]. Najważniejszymi jednak były dwa z odbywających się regularnie spotkań premierów Rosji, Michaiła

---

785 Cyt. za: J. L. Wilson, *Strategic Partners…*, p. 169.
786 M. Słowikowski, *op. cit.*, s. 200.
787 *Китай. Угрозы, риски…*, с. 365.
788 Cyt. za: J. L. Wilson, *Strategic Partners…*, p. 168.
789 Willy Wo-Lap Lam, *Moscow Tilts West*, *Beijing Worries*, „China Brief” 2002, 6 VI, p. 1-3.
790 *China and Russia. Review…*

Kasjanowa, i ChRL, Zhu Rongji: szóste (7-12 września 2001 r. w Moskwie)[791] oraz siódme (21-23 sierpnia 2002 r. w Pekinie)[792].

Siódme spotkanie premierów, z sierpnia 2002 r., zdawało się wskazywać na omówienie większej liczby kwestii (handel, energia, energia atomowa, transport, technologia kosmiczna, kosmos, bankowość, technologia informatyczna, handel bronią, lotnictwo, edukacja, kultura, ochrona zdrowia, sport i turystyka), ale zakończyło się znacznie skromniejszymi rezultatami. Podpisano tylko dwa dokumenty (nie licząc komunikatu i protokołu nt. siódmego regularnego spotkania premierów): Porozumienie między Ludowym Bankiem Chin a Bankiem Centralnym FR o rozliczeniach finansowych między tymi bankami w handlu zagranicznym w rejonach przygranicznych oraz Porozumienie o rozmiarach kredytu na zakup towarów eksportowych na sumę 200 mld USD udzielonego przez ICBC (Industrial and Comercial Bank of China) Bankowi Handlu Zagranicznego FR[793]. Chociaż premier Kasjanow wyraził „pełną satysfakcję" wynikami spotkania, było dokładnie odwrotnie: Rosja była nieusatysfakcjonowana chińskim brakiem zainteresowania gazem z Irkucka oraz wysokimi taryfami za ewentualny tranzyt gazu do Korei – Chiny nie były zainteresowane rosyjskim gazem, bo wolały gaz LNG, którego Rosja nie dostarczała; w czasie negocjacji z Moskwą porozumiały się w tej kwestii z Australią i Indonezją[794].

Mimo tych problemów prozachodni zwrot Moskwy, choć skomplikował międzynarodowy aspekt relacji z Pekinem, nie zachwiał podstawami stosunków rosyjsko-chińskich. Przede wszystkim zaś – nie popsuł dobrze rozwijających się

---

[791] Podczas szóstej wizyty podpisano następujące dokumenty: Komunikat i protokół nt. spotkania; Reguły pracy podkomisji ds. łączności i informatyki; Porozumienie o podwyższeniu bezpieczeństwa w lotnictwie; Porozumienie w sprawie prac badawczych nad możliwością wspólnej budowy ropociągu; Kontrakt na dostawę 5 samolotów 204 produkcji rosyjskiej; Wymiana not nt. konkretnie wymienionych produktów w latach 2001-2002; Porozumienie o stworzeniu wspólnej rady ds. nawozów sztucznych. *Визит Чжу Жунцзи в Россию, Совместное коммюнике по итогам шестой регулярной встречи глав правительств России и Китая*, „Дипломатический вестник. Официальные материалы" 2001, X, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/ffa9935b3814ecb3c3256b09003a299a!OpenDocument – 25 IV 2014. Dla porządku należy wymienić jeszcze jeden dokument, „umowę konsulską", podpisaną przez ministrów spraw zagranicznych FR, Igora Iwanowa, i ChRL, Tang Jiaxuana, 25 kwietnia 2002 r. w Moskwie. *Сборник российско-китайских договоров 1999-2007…*, c. 172-203.

[792] *Chronology: Major events…*

[793] *Визит М. М. Касьянова В Китай. Совместное коммюнике по итогам седьмой регулярной встречи глав правительств России и Китая*, „Дипломатический вестник. Официальные материалы" 2002, IX, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/d68ed3202891d107c3256c5c0027f65a!OpenDocument – 25 IV 2014. Dla porządku w spisie wydarzeń 2002 r. należy wymienić jeszcze jedno Porozumienie zawarte 24 października 2002 r. o zasadach przekraczania granicy przez personel i sprzęt budujący most na Arguni. *Сборник российско-китайских договоров 1999-2007…*, c. 202-219.

[794] Yu Bin, *One Year Later…*

relacji gospodarczych, którym pomógł metodyczny i spokojny, będący przeciwieństwem Jelcynowskiego chaosu, sposób administrowania Putina. W kwestiach gospodarczych nowa ekipa na Kremlu była znacznie bardziej pragmatyczna i znalazła pełne zrozumienie po chińskiej stronie. Jak zauważył jeden z najważniejszych chińskich badaczy stosunków rosyjsko-chińskich, Yu Bin: „bilateralny traktat o przyjaźni nie oznacza przyjacielskich cen w handlu, co zresztą jest oznaką normalności, a nawet dojrzałości w stosunkach wzajemnych”[795]. Po raz pierwszy gospodarka i polityka zaczęły uwalniać się od swojej bezpośredniej współzależności: wymiana handlowa nieustannie rosła i obejmowała coraz szersze obszary.

d) Powrót do zrównoważenia. „Bismarkowska” polityka Władimira Putina

O ile łatwo ustalić początek prozachodniego zwrotu Moskwy, trudniej ustalić ścisłą datę jego zakończenia. Bez wątpienia był to proces stopniowy, a rozczarowanie Zachodem i niespełnionymi oczekiwaniami wobec USA szło w parze ze wzrostem możliwości państwa rosyjskiego na arenie międzynarodowej na skutek podwyżki cen ropy oraz ambicjami prowadzenia aktywniejszej polityki zarówno w Azji, jak i na całym świecie. To pozwoliło Władimirowi Putinowi prowadzić ambitną i wielowektorową politykę równoważenia różnych wpływów, której podstawowym celem było przywrócenie Rosji statusu mocarstwa. Wynikało to z rosyjskiej perspektywy stosunków międzynarodowych. Moskwie marzył się XXI-wieczny odpowiednik XIX-wiecznego koncertu mocarstw, w którym żadne z nich nie ma dominującej pozycji i które wzajemnie się blokują, co sprawia, że powstaje system strategicznych „kontroli i hamulców” (*check and balances*)[796]. Właśnie dlatego tę ambitną próbę Putina, której dalekosiężnym celem było wyprowadzenie Moskwy na geopolityczną szachownicę mocarstw, chiński badacz Yu Bin przyrównał do XIX-wiecznej polityki Bismarcka. Putin próbował nie tylko zdobyć dla Rosji pozycję równą wśród mocarstw, ale także uzyskać centralną i kluczową pozycję między Zachodem a krajami „osi zła”. Polityka zagraniczna była napędzana chęcią maksymalizacji możliwości. Poprzez równoważenie wpływów USA, Europy, Chin i Indii Rosja miała się stać „strategicznym i cywilizacyjnym mostem” między Wschodem a Zachodem, a może nawet „trzecim biegunem” między USA a Chinami. Ważnym elementem tej wizji było istotne wzmocnienie i intensyfikacja azjatyckiego wektora polityki zagranicznej FR[797].

Władimir Putin mógł sobie pozwolić na tak ambitną politykę, gdyż miał w ręku jeden wielki atut: surowce. To właśnie dzięki niemu rozpoczęło się w rosyjskiej polityce wykorzystywanie surowców jako narzędzia do budowy pozycji mocar-

---

[795] *Ibidem*.

[796] B. Lo, *op. cit.*, p. 124.

[797] Yu Bin, *One Year Later…* Zob. również: B. Lo, *op. cit.*, p. 44; М. Титаренко, *Геополитическое значение…*, с. 232.

stwowej. Chociaż elementy tej polityki były widoczne już w pierwszej kadencji (a nawet pod koniec dekady lat 90.), to sprzyjający zbieg kilku cech, w tym przede wszystkim doskonałej koniunktury światowej, doprowadził do tego, że właśnie druga kadencja Putina była czasem, w którym Rosja mogła w pełni używać tej karty. W świecie, w którym kurczą się zasoby naturalne, „energia zaczęła symbolizować nową geopolitykę XXI wieku"[798], a ponieważ rosyjskie myślenie polityczne „niezależnie od zasłony ideologicznej przebiega wyłącznie w ramach *Realpolitik*", Rosjanie postrzegają działania innych tylko geopolitycznie[799]. Na pewno zaś postrzeganie Chin mieści się w tej tradycyjnej realistycznej perspektywie *Realpolitik* jako procesów między mocarstwami (dlatego też tak często relacje z Pekinem są frakcją tych z Waszyngtonem). Dobrym przykładem takiego myślenia jest jeden z największych propagatorów zbliżenia z Pekinem w Rosji, dyrektor Instytutu Dalekiego Wschodu RAN, Michaił Titarienko, który napisał wprost: „*de facto* geopolityczne myślenie USA polega na powstrzymywaniu i ograniczaniu roli ChRL i FR"[800]. Putin, podobnie jak jego poprzednicy w Związku Radzieckim, postrzega świat w kategoriach gry o sumie zerowej, co sprawia, że geopolityka jest kluczowym narzędziem w rozumieniu rosyjskiej polityki zagranicznej. Teraz, w połowie pierwszej dekady XXI w., surowce stały się kluczową kartą w tej geopolityce, tak jak broń nuklearna była nią czasie zimnej wojny – „środki międzynarodowego wpływu są bardziej zróżnicowane i skomplikowane, ale cele pozostały te same: narodowe bezpieczeństwo, siła i kontrola nad zasobami i terytorium"[801].

Federacja Rosyjska stała się kluczowym rozgrywającym w globalnym starciu o kurczące się zasoby naturalne i trasy ich przesyłu. Dla Rosji surowce naturalne zaczęły odgrywać podwójną rolę: z jednej strony dostarczały środków finansowych (ropa i gaz to ponad 50% przychodów z eksportu), z drugiej zapewniały poprawę położenia strategicznego (FR dysponuje dwoma potężnymi atutami, którymi są zasoby i kontrola tras przesyłowych)[802]. Kombinacja ogromnych zasobów naturalnych kraju oraz szybko rosnące światowe zapotrzebowanie na surowce pozwoliły Rosji grać bardziej wpływową rolę w światowej polityce. Rosja, zdaniem Lilii Szewcowej, zamieniła się w „państwo paliwowe" (*petro-state*), z gospodarką opartą wyłącznie na surowcach i idei supermocarstwa surowcowego, która „opanowała umysły rosyjskich elit"[803]. Ponadto wysokie ceny

---

[798] B. Lo, *op. cit.*, p. 132.

[799] I przez to nie są w stanie zrozumieć, że dla Zachodu oprócz czystej geopolityki liczą się również (czasami) wartości, M. Kaczmarski, *op. cit.*, s. 168.

[800] М. Титаренко, *Геополитическое значение…*, с. 246.

[801] A. Petersen, K. Barysch, *Russia, China and the geopolitics of energy in Central Asia*, CRR Report 2011, 16 XI, [on-line:] http://carnegieendowment.org/2011/11/30/russia-china-and-geopolitics-of-energy-in-central-asia/a173 – 1 VI 2012.

[802] M. Kaczmarski, *op. cit.*, s. 152.

[803] L. Szewcowa, *Rosja przed nowym cyklem politycznym: paradoksy stabilności i petro-state*, [w:] *Imperium Putina*…, s. 22. Najlepsze monograficzne ujęcie roli surowców we współczesnej

ropy pozwalały zachować spokój społeczny i przyczyniały się do stabilności – kluczowej dla ekipy Putina ideologicznej koncepcji legitymizacyjnej. Ponadto dzięki surowcom powróciło centralne dla rosyjskiej mentalności pojęcie mocarstwowości: „rosyjskie elity wyobraziły sobie, że Rosja ponownie jest potężnym mocarstwem”[804]. Bycie mocarstwem jest dla rosyjskiej mentalności absolutnie kluczowe, jednakże, jak słusznie zauważa Dmitrij Orieszkin, nie w rozumieniu politologicznym (mocarstwo jako potężne państwo dysponujące siłą i zasobami), lecz raczej „w nawiązaniu do XIX-wiecznych rozmyto-metaforycznych Tiutczewowskich koncepcji imperium jako światowego lidera i ekskluzywnego centrum źródła kultury, państwowości i duchowości”[805]. Rosjanie muszą czuć się imperium – jest to swoista determinanta psychologiczna rosyjskiej mentalności, a surowce dały im taką możliwość w pierwszej dekadzie XXI w. – „dzisiejsze «mocarstwo energetyczne» nie jest niczym innym jak wczorajszym «składem surowców»: za to jak władczo brzmi!”[806]. Patrząc na to chłodnym okiem, trzeba powiedzieć, że surowce były ostatnią realną rzeczą, dającą możliwość restauracji imperium, jaka pozostała Rosji (bo ani upadającego kompleksu wojskowego, ani chwiejnej gospodarki, ani kulejącego rosyjskiego „soft power” nie można zaliczyć do atutów). W momencie, gdy Moskwie pozostały tylko surowce, Rosja zapragnęła się stać mocarstwem dzięki uzyskaniu pozycji globalnego „sekretarza energii”[807].

W putinowskiej Rosji nastąpiło połączenie geopolityki z gospodarką, przejawiające się uznaniem atrybutów surowcowych za ważny wyznacznik pozycji międzynarodowej, co świadczy o racjonalnym wyborze środków w realizacji wielkomocarstwowego celu. Jak pisze Lilia Szewcowa: „ropa i gaz stały się decydującym narzędziem rosyjskiej polityki zagranicznej i wewnętrznej, stanowiąc przy tym rzeczywistą podporę rosyjskiej państwowości”, a prezydent Putin w swojej polityce zagranicznej „zaczął uprawiać dyplomację surowcową, a zwłaszcza gazową”[808]. Energia stała się centralnym punktem rosyjskiej polityki zagranicznej nie tylko jako źródło dochodu, ale przede wszystkim jako źródło wywierania

---

Rosji patrz: M. I. Goldman, *Petrostate. Putin, Power and the New Russia*, New York 2008, p. 93-116.

[804] J. Fiedorow, *Rosyjskie supermocarstwo: mity i rzeczywistość*, [w:] *Imperium Putina*..., s. 124.

[805] „Starożytny Rzym, tak, to było imperium. Rosja jest jego bezpośrednim i jedynym prawowitym następcą przez cioteczkę Bizancjum. A Wielka Brytania to nic nadzwyczajnego, po prostu duże państwo handlowe... Jaką strzeżoną przed ludzkim okiem tajemnicą, jakie niosące oświecenie przesłanie może zaproponować ludzkości handlarka Brytania? W świadomości Tiutczewa nie mieści się możliwość jednoczesnego istnienia na planecie dwóch lub więcej Imperiów. Imperium może być tylko jedno, jak jeden jest Bóg. To dlatego tak trudno Rosjanom pogodzić się z pozycją i działaniem Ameryki: podświadomie odbieramy USA jako uzurpatora przejmującego naszą imperialną funkcję właśnie w tym określonym przez Tiutczewa rozumieniu”. D. Orieszkin, *Imperialny projekt Rosji – smutna perspektywa*, [w:] *ibidem*, s. 166.

[806] *Ibidem*, s. 179.

[807] D. Trenin, *Russia's Strategic Choices*, Moskwa 2007.

[808] L. Szewcowa, *op. cit.*, p. 22.

nacisku. Wielkie państwowe koncerny energetyczne, rosyjskie odpowiedniki *czeboli*, takie jak Gazprom, stały się czynnikami polityki zagranicznej, do tego bardziej wpływowymi niż tradycyjne urzędy typu MSZ. Poprawa rosyjskiej sytuacji gospodarczej, która nastąpiła głównie dzięki wysokim cenom nośników energii, „doprowadziła rosyjskie elity do iluzorycznego wniosku, że zakończył się okres «zamętu i chwiejności», charakterystyczny dla lat 90., a kraj odzyskał – lub przynajmniej odzyskuje – dawny status supermocarstwa"[809]. Ropa i gaz stały się dla Rosji tym, czym broń w czasach radzieckich – symbolem statusu mocarstwowego: świat, tak jak ongiś obawiał się konfrontacji nuklearnej, tak teraz potrzebuje rosyjskiej energii, a jednocześnie boi się Rosji. Gdy kremlowscy włodarze mówią o Rosji jako o „energetycznym supermocarstwie", przekaz jest prosty: „Rosja wróciła do gry jako mocarstwo", a energia nie jest tylko bezpośrednim instrumentem wpływu, ale wpływa też na inne obszary: militarny, polityczny, ekonomiczny, technologiczny, kulturowy, a nawet normatywny, i jest podporą innych rodzajów siły: politycznej, ekonomicznej, technologicznej, kulturowej i „miękkiej"[810].

Na bazie możliwości, jakie daje rozgrywanie kwestii surowcowych, nowa ekipa na Kremlu zaczęła tworzyć ideologię państwową – „historyczny rewanżyzm", polegającą na odtworzeniu wielkości kraju i zbudowaniu euroazjatyckiego imperium[811]. Właśnie w tej euroazjatyckiej imperialnej Rosji mieści się rosyjska percepcja Chin. „Idea historycznego rewanżyzmu" opiera się na „wyobrażeniu o przywróceniu geopolitycznej potęgi Rosji, która dzisiaj bazuje nie tyle na broni jądrowej, ile na istnieniu w kraju wielkich zasobów ropy naftowej i gazu", które powinny zapewnić Rosji potężny wpływ strategiczny[812]. Jego ważnym elementem, swoistym „znakiem czasu" była ogłoszona w 2005 r. koncepcja „suwerennej demokracji", co miało oznaczać demokrację wolną od wpływów zachodnich, swoistą obronę „szczególności" Rosji przed zagranicznymi wpływami[813]. Odegrała ona również ogromną rolę wewnętrzną: miała podkreślać, że Putin przywrócił stabilność i porządek po okresie „smuty" Jelcynowskiej. Jak zwraca uwagę Marie Mendras, koncepcja „suwerennej demokracji" została ogłoszona *a posteriori* po przyjęciu przez Putina bardziej asertywnej polityki zagranicznej, co było kolejnym dowodem na możliwości ideologiczne, jakie dawała karta surowcowa. Putin do-

---

809 J. Fiedorow, *op. cit.*, p. 119.
810 B. Lo, *op. cit.*, p. 133-138.
811 J. Fiedorow, *op. cit.*, p. 121.
812 *Ibidem*.
813 Koncepcja Suwerennej Demokracji, ogłoszona na briefingu prasowym przez Władisława Surkowa w Moskwie 28 czerwca 2006 r., *Наша российская модель демократии называется «суверенной демократией»*, Единая Россия, официальный сайт, [on-line:] htttp://web.archive.org/web/20080430012854/http://www.edinros.ru/news.html?id=114108 – 25 IV 2014. Koncepcja ta z czasem jednak straciła na znaczeniu, a wraz z odejściem jej promotora z obozu władzy prawie całkowicie zaniknęła.

konał „geopolityzacji" gospodarczych priorytetów Rosji, używając surowców jako broni w polityce zagranicznej[814]. Rosji chodziło o wytworzenie wśród partnerów – konsumentów (przede wszystkim na Zachodzie) „kontrolowanej niepewności": ani samozadowolenia, ani paniki, dzięki czemu mogłaby zmaksymalizować swój wpływ na sprawy regionalne i światowe[815].

Surowce naturalne zaczęły również odgrywać kluczową rolę w polityce chińskiej – ale z innego powodu. Gdy Rosja stała się najważniejszym eksporterem surowców, Chiny powoli stawały się drugim (po USA) najważniejszym ich importerem. Już w 1993 r. państwo to stało się importerem ropy, a w 2001 r. importowana ropa zaspokajała już 28% krajowego pobytu – i wskaźnik ten wciąż rośnie, zbliżając się do 50%; w 2004 r. Chiny stały się drugim konsumentem ropy naftowej na świecie[816]. Potrzebę surowców wymusza na Chinach sytuacja wewnętrzna. Bez energii modernizacja kraju i kroczenie do rangi drugiego supermocarstwa zostałyby zatrzymane, a co za tym idzie: legitymizacja KPCh zostałaby poważnie nadwyrężona. Chińska polityka zagraniczna jest bowiem bardzo mocno powiązana z polityką wewnętrzną.

Rodzime zapasy nie były w stanie zaspokoić chińskich potrzeb, dlatego też Chiny rozpoczęły prowadzenie aktywnej „dyplomacji surowcowej" – m.in. w Azerbejdżanie, Kanadzie, Kazachstanie, Wenezueli, Sudanie, Indonezji, Iraku czy Iranie. Pekin uczynił z poszukiwania surowców jeden z głównych celów swojej polityki zagranicznej: region Azji i Pacyfiku, Bliski Wschód, Afryka, Rosja, Środkowa i Południowa Ameryka – nie ma chyba części świata, która nie odczułaby śladu chińskiego głodu surowcowego. Jak podsumowuje Bobo Lo:

> dla Chin, tak jak dla Rosji, energia i geopolityka ściśle się przeplatają, ale z jedną zasadniczą różnicą. Dla Pekinu energia nie jest instrumentem ambicji geopolitycznych, ale bazową, racjonalną postawą bardziej asertywnej polityki zagranicznej, mającej prawdziwie globalne ambicje. W porównaniu do skomplikowanych motywacji rosyjskich, chińskie cele są proste: [Pekin] chce maksymalizować import. W przeciwień-

---

[814] W polityce zagranicznej doktrynę „suwerennej demokracji" przedstawił minister spraw zagranicznych Siergiej Ławrow podczas swojego wykładu w MGIMO w styczniu 2007 r. Miała się ona opierać na pragmatyzmie, wielosektorowości, stałej obronie interesów narodowych, a porządek światowy miał być demokratyczny, wielobiegunowy i z centralną rolą ONZ. M. Mendras, *Powrót do oblężonej twierdzy?*, [w:] *Imperium Putina*..., s. 146. Profesor Włodzimierz Marciniak podczas wykładu w Krakowie (16 XII 2011) zwrócił uwagę, że koncepcja „suwerennej demokracji" jest… kalką z Tajwanu (Tajwan rzeczywiście w połowie lat 90. ogłosił „suwerenną demokrację") i abstrahując od sfery psychopolitycznej, na którą zwracał uwagę profesor (poczucie zagrożenia elit rosyjskich), jest to dość paradoksalny aspekt stosunków rosyjsko-chińskich.

[815] B. Lo, *op. cit.*, p. 138-139.

[816] D. Mierzejewski, *Rosyjski zwrot. Chińskie relacje z Rosją a zapotrzebowanie Państwa Środka na surowce naturalne*, [w:] *Chińska polityka zagraniczna*..., s. 55. Tamże: opis geograficznego rozłożenia chińskich surowców.

stwie do Rosji nie chce tworzyć tutaj żadnych geopolitycznych osi; energia nie jest środkiem zewnętrznej siły, lecz życiową potrzebą narodową[817].

Właśnie na tle surowców uwypukla się największa różnica między Rosją a Chinami. Dla Moskwy „surowce to XXI-wieczny ekwiwalent bomby atomowej", czyli główny instrument w projekcji siły, a w tej wizji Chiny służą głównie jako środek nacisku na Zachód; z kolei dla Pekinu Moskwa jest tylko jednym z wielu dostarczycieli surowców – „w tym sensie znacznie mniej «strategicznym partnerem» niż Arabia Saudyjska, Angola czy Iran"[818].

Nie zmienia to jednak faktu, że pozostaje ona partnerem istotnym. To między innymi potrzeba surowców sprawiła, że Chińczycy ze spokojem podeszli do prozachodniego zwrotu Moskwy: Pekin „przeczekał" „drugi miesiąc miodowy" Moskwy i Waszyngtonu bez wykonywania ruchów, które mogłyby popsuć stosunki z Moskwą, i cierpliwie doczekał się powrotu do zrównoważonej polityki rosyjskiej. Miał w tym jeden kluczowy interes – budowę ropociągu z Angarska do Daqingu, mającego żywotne znaczenie dla Chin. Tym samym chiński pragmatyzm pozwolił Putinowi zneutralizować negatywne następstwa swego prozachodniego zwrotu po 11 września 2001 r. Za umowną datę początkową tego nowego podokresu w relacjach rosyjsko-chińskich można uznać wizytę Władimira Putina w Pekinie w dniach 1-3 grudnia 2002 r.[819]

Putin przybył do Pekinu, by „ożywić utracony impet relacji z Chinami"[820]. Podczas swojej wizyty spotkał się m.in. z Jiang Zeminem i Zhu Rongji, odchodzącymi przywódcami „trzeciego pokolenia" przywódców chińskich, oraz Hu Jintao, nowym przewodniczącym KC KPCh. Właśnie spotkanie z Hu było istotne, gdyż Putin był pierwszym politykiem tej rangi, który spotkał się z nim po objęciu przez niego funkcji przewodniczącego KPCh (co nastąpiło w listopadzie 2002 r.). Ponadto Putin podpisał sześć dokumentów, udzielił wywiadu dla chińskiej telewizji (w którym stwierdził, że Rosja i Chiny są strategicznymi partnerami i nie ma między nimi konfliktów) oraz wystąpił z wykładem na Uniwersytecie Pekińskim, w którym zaakcentował sprzeciw Rosji wobec jednostronnego użycia sił wojskowych do rozwiązywania konfliktów[821]. Wystąpienie Putina na Uniwersytecie Pekińskim

---

817 B. Lo, *op. cit.*, p. 133-141.

818 *Ibidem*, p. 147.

819 *Владимир Путин: Пекин, Дели, Бишкек*, News.Ru, [on-line:] http://www.temadnya.ru/archive/3dec2002/index.html – 25 IV 2014.

820 A. Kuchins, *op. cit.*, p. 41.

821 Podpisano następujące dokumenty: Wspólna deklaracja; Umowa o wzajemnym przekazywaniu osób osądzonych; Protokół do umowy z 27 lipca 1997 o podstawach regularnych spotkań głów rządów (o stworzeniu podkomisji ds. turystyki); Współpraca między służbami bezpieczeństwa FR i ChRL w obszarze walki z uchylaniem się od podatków i innych przestępstw gospodarczych; Porozumienie między Centralnym Bankiem FR i Ludowym Bankiem Chin o stworzeniu wymiany informacji i przygotowania kadr w sferze przeciwdziałania legalizacji dochodów osiągniętych drogą przestępczą, walki z finansowaniem terroryzmu i w sferze

było ponownym potwierdzeniem znaczenia Chin dla rosyjskiej polityki. Sam Putin wypadł znakomicie, wzbudzając entuzjazm studentów, co „wyraźnie kontrastowało z chłodnym przyjęciem, jakie zgotowali oni występującemu wcześniej w tej samej roli Bushowi Juniorowi”[822]. Wizyta Putina była ważna choćby dlatego, że było to jego pożegnanie z Jiang Zeminem jako przywódcą chińskim (choć oczywiście Jiang po ustąpieniu ze stanowiska zachował znaczne wpływy, a zdaniem wielu – nadal kierował polityką Pekinu). Wizyta Putina, poza podpisaniem dokumentów, oznaczała jednakże przede wszystkim początek powrotu do bardziej zrównoważonej polityki Moskwy, czego najlepszym przykładem było podpisane 2 grudnia przez Jiang Zemina i Władimira Putina „wspólne oświadczenie ChRL i RF”.

W „oświadczeniu” strony zadeklarowały, że „podstawami relacji rosyjsko-chińskich stały się kwestie socjalno-polityczne”, zaś traktat między FR a ChRL ma „historyczne znaczenie i jest fundamentem stosunków”: „bez względu na to, jak by się nie zmieniała sytuacja międzynarodowa, jakie by nie przechodziły zmiany wewnątrz Rosji i Chin, będą się oni trzymać, wypełniając wielką strategiczną ideę «zawsze przyjaciele, nigdy wrogowie»”. Strony uznały, że „państwowa niezależność, suwerenność i integralność terytorialna” są „najważniejszymi elementami prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych”. Dały również „zdecydowany odpór wszelkim zamysłom i działaniom skierowanym na złamanie wyżej wskazanych zasad”. Rosja uznaje Tajwan i Tybet za nieodłączne części ChRL. Strony ustaliły, że „nadszedł sprzyjający czas, by zakończyć kwestię przechodzenia linii rosyjsko-chińskiej granicy” oraz wyraziły nadzieję na „przełom w stosunkach handlowo-gospodarczych”. Rosja i Chiny stwierdziły, że „terroryzm, separatyzm i ekstremizm stanowią poważne zagrożenie dla suwerennych państw”, ale w rozwiązywaniu tych problemów nie może być mowy o „podwójnych standardach”; podkreśliły, że „terroryści i separatyści Czeczenii i «Wschodniego Turkiestanu» są nieodłączną częścią terroryzmu międzynarodowego”. Szanghajska Organizacja Współpracy stała się „jednym z podstawowych elementów przyszłej konstrukcji świata wielobiegunowego”. Strony opowiedziały się za wzmocnieniem roli ONZ oraz jej RB i przyznały „ważne znaczenie współpracy w dziedzinie obrony praw człowieka”, uznając jednak za „niedopuszczalną” politykę „podwójnych standardów” – wystąpiły przeciwko wykorzystywaniu kwestii praw człowieka jako pretekstu do nacisku w stosunkach międzynarodowych. Strony podkreśliły konieczność rozwiązywania konfliktów drogą polityczną i dyplomatyczną – w tym

---

kontroli walutowej; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu między Wsznietorgbankiem (WTB) FR i Bankiem Chin w kwestii stworzenia dla WTB kredytu na 10 lat na sumę 200 mln USD na sfinansowanie eksportu chińskiego sprzętu do Rosji. *Сборник российско-китайских договоров 1999-2007…*, c. 220-242; *Путин в Китае: посетил Пекинский университет*, News.Ru, [on-line:] http://www.temadnya.ru/spravka/03dec2002/1950.html – 24 IV 2014.

[822] R. Pyffel, *Chiny-Rosja: Kto kogo? Komentarz wizyty premiera Putina w Chinach*, Centrum Studiów Polska-Azja, 2009, 16 X, [on-line:] http://www.polska-azja.pl/2009/10/16/chiny--rosja-kto-kogo-komentarz-wizyty-premiera-putina-w-pekinie/ – 20 V 2012.

kwestii irackiej. Strony wyraziły „zaniepokojenie z związku z perspektywami rozmieszczenia w niektórych krajach Azji Wschodniej systemu obrony antyrakietowej" oraz wystąpiły za pozostawieniem Półwyspu Koreańskiego w stanie wolnym od broni jądrowej; wreszcie podkreśliły konieczność zachowania centralnej koordynacyjnej roli ONZ w uregulowaniu kwestii afgańskiej[823].

Warto zwrócić uwagę, iż w tej deklaracji powróciła fraza o „wielobiegunowości" – której brak było w traktacie z 2001 r. Jawnie świadczyło to o „początku końca" prozachodniego zwrotu Putina i powrocie do tradycyjnej polityki wpływania na Zachód poprzez dobre relacje z Chinami. Tym oświadczeniem, znacznie mocniejszym od wymowy traktatu, ale słabszym od retoryki ostatnich wspólnych oświadczeń Borysa Jelcyna i Jiang Zemina, Rosja i Chiny wyrażały niezadowolenie z dominacji USA – szczególnie w takich kwestiach jak Irak czy Korea Południowa. Rosja jeszcze próbowała prowadzić zrównoważoną politykę, zbliżać się z Chinami, a jednocześnie nie oddalać zbytnio od USA. Jednak wkrótce się to zmieniło i przybrała wyraźnie antyamerykańską postawę, co ponownie popchnęło ją w stronę Pekinu – głównie z powodu wojny w Iraku.

Już jesienią 2002 r. sytuacja w Iraku zmieniała się w całkowity kryzys międzynarodowy. Stany Zjednoczone, wspierane przez Wielką Brytanię, prowadziły ofensywę dyplomatyczną w RB ONZ mającą na celu zdobycie przyzwolenia Rady na użycie siły przeciwko Saddamowi Husajnowi. Jednocześnie USA groziły atakiem na Irak nawet bez zgody RB ONZ. Rosja i Chiny głosowały za rezolucją nr 1441 8 listopada 2002 r., która nakazywała Irakowi przyjęcie z powrotem inspektorów ONZ i groziła „poważnymi konsekwencjami" w razie odmowy[824]. Jednakże tego samego dnia Chiny, Rosja i Francja wydały oświadczenie, że „wyklucza to użycie siły"[825]. Od tego czasu Rosja i Chiny kontynuowały kampanię na rzecz pokojowego rozwiązania konfliktu, czego przykładem była również cytowana tutaj Wspólna deklaracja Rosji i Chin z 2 grudnia 2002 r. Jednakże – jak słusznie zauważa Jeanne Wilson – zachowanie Rosji i Chin w kwestii Iraku było zupełnie inne, mimo tego samego stanowiska. Chiny pozostały na drugim planie, choć przeciwne wojnie, to często milczące i starające nie narażać się na konfrontację z USA. Rosja – przeciwnie, była dużo bardziej konfrontacyjna, przyjąwszy bardzo aktywną rolę i razem z Francją i Niemcami stojąc na czele wielkiej kampanii przeciwko wojnie oraz doprowadzając do otwartego zerwania z USA[826]. Symbolem dyplomatycznego

---

[823] *Совместная декларация Российской Федерации и Китайской Народной Республики, Президент России Официальный сайт*, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/interdocs/2002/12/02/0000_type72067_30569.shtml?type=72067 – 26 IV 2014.

[824] *Resolution 1441(2002)*, United Nations Security Council, [on-line:] http://www.un.org/depts/unmovic/new/documents/resolutions/s-res-1441.pdf – 26 IV 2014.

[825] *Joint Statement by China, France and Russia Interpreting UN Security Council Resolution 1441 (2002)*, City University London, [on-line:] http://www.staff.city.ac.uk/p.willetts/IRAQ/FRRSCHST.HTM – 26 IV 2014.

[826] J. L. Wilson, *Strategic Partners...*, p. 173.

zwycięstwa Rosji nad USA była nieudana amerykańska próba przeciągnięcia Pekinu na swoją stronę. Dnia 27 lutego Sekretarz Stanu USA, Colin Powell, przybył do Pekinu, mając nadzieję na zdobycie przychylności albo chociaż neutralności chińskiej w rezolucji w RB ONZ (a także zdobycie poparcia w kwestii Korei Północnej). Powell poniósł porażkę, wyjeżdżając z Pekinu z pustymi rękami[827]. Natychmiast po jego wizycie do Pekinu przybył rosyjski minister spraw zagranicznych, Igor Iwanow, który był znacznie skuteczniejszy od swojego konkurenta: Rosja i Chiny wydały po jego wizycie wspólne oświadczenie, w którym podkreślały, że kryzys musi zostać rozwiązany w ramach ONZ i powinno się uniknąć wojny[828]. Dnia 6 marca 2003 r. minister spraw zagranicznych ChRL Tang Jiaxuan stwierdził, że Chiny popierają stanowisko Rosji, Niemiec i Francji wyrażone dzień wcześniej we wspólnym oświadczeniu[829]. Przez cały marzec, gdy stawało się jasne, że USA ominą RB ONZ i unilateralnie uderzą na Irak, Rosja i Chiny przeprowadzały konsultacje – jak stwierdził Tang Jiaxuan, „Chiny konsultują się z wszystkimi najważniejszymi graczami w kwestii Iraku, ale przede wszystkim z Rosją"[830].

Dla Rosji Irak oznaczał zakończenie strategii *bandwagoning*: nie przyniosła ona bowiem namacalnych korzyści, a spory między USA a Niemcami i Francją dawały możliwość powrotu do starej sowieckiej strategii dzielenia Zachodu i skłócania Europy Zachodniej ze Stanami Zjednoczonymi. Irak ujawnił dwie prawdy: współpraca rosyjsko-amerykańska ma swoje ograniczenia, zaś ekipa Busha młodszego nie uznaje żadnego kraju za wyłączną strefę wpływów Moskwy[831]. Od roku 2003 rozpoczął się i trwał przez cały 2004 rok antyzachodni zwrot w polityce Moskwy, mający korzenie zarówno w sytuacji wewnętrznej, jak i w zmianie polityki zagranicznej na bardziej zrównoważoną. Przyczyny wewnętrzne to oczywiście rosnąca autokratyzacja życia politycznego (aresztowanie Chodorkowskiego w paź-

---

827 *Powell lauds China on N. Korea*, *disagrees over Iraq*, „Asian Political News" 2003, 24 II, [on-line:] http://business.highbeam.com/435555/article-1G1-98002288/2nd-ld-powell-lauds-china-n-korea-disagrees-over-iraq – 26 IV 2014.

828 *Совместное коммюнике министров иностранных дел КНР и РФ о ситуации на Корейском полуострове*, China.Org, [on-line:] http://russian.china.org.cn/russian/61880.htm – 26 IV 2014. Warto dodać, iż podczas pobytu w Pekinie minister Iwanow podkreślił konieczność wycofania się wojsk amerykańskich z Afganistanu po zakończeniu misji, co było dowodem na ponowne zbliżanie się stanowisk Rosji i Chin w kwestii amerykańskiej obecności w Azji Środkowej, por. A. Bryc, *op. cit.*, s. 167.

829 *Китай поддерживает позицию России, Германии и Франции по Ираку*, Pravda.Ru, [on-line:] http://www.pravda.ru/unknown/06-03-2003/837561-0/ – 26 IV 2014.

830 J. L. Wilson, *Strategic Partners…*, p. 174. W przededniu konfliktu irackiego dyplomatyczne kontakty rosyjsko-chińskie nabrały intensyfikacji: ministrowie spraw zagranicznych: FR Igor Iwanow i ChRL Tang Jiaxuan, spotkali się: 20 stycznia, 5 lutego, 14 lutego i 7 marca w Nowym Jorku; 19 lutego Jiang Zemin rozmawiał z Putinem przez „gorącą linię", a 18 marca uczynił to Hu Jintao; ponadto intensywne były również kontakty na niższym szczeblu, por. *Хроника событий в истории…*, c. 583.

831 M. Kaczmarski, *op. cit.*, s. 62.

dzierniku 2003 r.)[832], reformy administracyjne Putina[833], usztywnienie polityki po ataku na szkołę w Biesłanie (wrzesień 2004 r.)[834]. Po roku 2003 Putin zaczął tworzyć nową piramidalną, hierarchiczną strukturę władzy w Rosji, na której czele znajdował się on sam wraz z grupą „siłowników" (oficerów byłych służb specjalnych) – uniemożliwiało to jakiekolwiek zmiany demokratyzacyjne, gdyż wiązałyby się one z rezygnacją z ambicji mocarstwowych[835]. Rosja nie podjęła próby budowy postimperialnego państwa narodowego, lecz przeciwnie – wciąż marzyła o imperialnej chwale[836]. Stabilność tego układu gwarantowały wysokie ceny surowców, pozwalające społeczeństwu cieszyć się względnym dobrobytem, jakże kontrastującym z niepewnością dekady Jelcynowskiej. Chociaż nie jest do końca pewne, czy wzrost gospodarczy był zasługą Putina, czy też po prostu miał on szczęście (trudno odróżnić przyczynę od skutku), to bez wątpienia skorzystał on na tym najbardziej, gdyż pozwoliło mu to poprowadzić Rosję na tory autorytaryzmu oraz niszczenia zalążków demokracji i społeczeństwa obywatelskiego[837]. Przyczyny zewnętrzne to: rozszerzenie Unii Europejskiej o nowych członków, w tym o byłe republiki radzieckie (1 maja 2004 r.), a także zachodnie promowanie demokracji na terenie postradzieckim, uznane za bezpośrednią ingerencję w kluczowy dla interesów rosyjskich obszar. Wszystkie te czynniki biorą się z wojny irackiej, która na dodatek, poprzez gwałtowny wzrost cen surowców będący jej następstwem, dała Rosji wielki atut.

Irak ponadto dodał nowego impulsu stosunkom rosyjsko-chińskim, wydobył je z cienia, w którym pozostawały po 11 września 2001 r., i przywrócił podstawowe ich spoiwo – sprzeciw wobec globalnej dominacji USA i promocję wielobiegunowości jako alternatywy wobec supremacji Stanów Zjednoczonych. Tendencje autorytarne i centralistyczne Putina również przyjęto w Pekinie ze zrozumieniem – jako coś oczywistego, swoiste „przywrócenie normalności".

> Dla chińskich elit rządzących, Rosja, z którą Chiny po udanej transformacji gospodarczej, zamieniły się miejscami, szybko stała się przykładem, że demokracja i głasnost nie popłaca, a także potwierdzeniem tezy, iż w modernizacji kraju, zwłaszcza takiego

---

832 *Ходорковский задержан в Новосибирске*, Lenta.Ru, 2003, 25 X, [on-line:] http://lenta.ru/russia/2003/10/25/arrest/ – 12 VI 2014.

833 *Курс Президента В. В. Путина на консолидацию общества*, [w:] А. В. Филиппов, Новейшая история России. 1945-2006 г., [on-line:] http://www.prosv.ru/umk/istoriya/6.html – 12 VI 2014.

834 *Владимир Кара-Мурза: Под эхо теракта в метро закрутят гайки оппозиции*, „Свободная пресса" 2010, 29 III, [on-line:] http://svpressa.ru/politic/article/23132/ – 12 VI 2014.

835 W. Marciniak, *Od retrospekcji do prognozy: o trudnościach w prognozowaniu rozwoju sytuacji politycznej w Rosji*, [w:] *Imperium Putina*..., s. 40-44.

836 Budowa postimperialnego państwa jest postulowana chociażby przez Trienina: Д. Тренин, *Интеграция и идентичность. Россия как новый Запад*, Москва 2006, с. 210-217.

837 M. McFaul, *Odwrót od rosyjskiego*..., s. 50.

jak Rosja czy Chiny, niezbędna jest dyktatura, a nie demokratyczny eksperyment, który w Rosji okazał się mrzonką[838].

„Demokratyczna" epoka Jelcyna jest postrzegana w Chinach druzgocąco, o czym świadczą słowa Yu Bina: „Rosja była politycznie zdemoralizowana i zdestabilizowana, gospodarczo porażona i zagubiona, a strategicznie wgnieciona i okrążona"[839]. Nie dziwi więc, że „*comeback* Putina – silnego człowieka Rosji przyjęto w Pekinie nie tyle z wielką nadzieją, co po prostu ze zrozumieniem. W Chinach tacy przywódcy mają poważanie. Skoro utrzymali się przy władzy to znaczy, że sprzyjały im Niebiosa, a z ich wolą się nie dyskutuje"[840]. Putin był więc dla Chińczyków „oczywistą pragmatyczną i narodową odpowiedzią [Rosjan] na chaos i frustrację"[841]. Jednego tylko Chińczycy nie mogli pojąć – rosyjskiej obsesji „mocarstwowości". Dla Chińczyków „supermocarstwo" to *chao daguo* („duże państwo, które przebrało miarę" – określenie pejoratywne)[842], w chińskiej tradycji politycznej należy raczej ukrywać swoje możliwości niż wszem i wobec oświadczać, że jest się państwem potężnym. Dlatego też Chiny wolały w kwestii Iraku (i nie tylko) pozostać w cieniu i pozwolić Rosji wziąć główny ciężar krytyki USA na siebie. Bezpośrednie powiązanie Iraku z wielobiegunowością miało miejsce w kolejnym „wspólnym oświadczeniu FR i ChRL", tym razem z 27 maja 2003 r., podczas wizyty Hu Jintao w Moskwie[843]. Strony oświadczyły, iż stosunki między nimi są stosunkami między „sąsiadami i mocarstwami", pozostaną „priorytetowymi kierunkami strategicznymi polityki zagranicznej obu państw" oraz że doszły one do „historycznego poziomu strategicznego partnerstwa i wypracowany został optymalny model współpracy". Strony potwierdziły szybkie osiągnięcie porozumienia w kwestii uregulowania granicy. Rosja „niezmiennie podtrzymuje" swoje pryncypialne pozycje w kwestii Tajwanu i Tybetu. Strony podkreśliły, że „współpraca w sferze energetycznej ma ogromne znaczenie", a podstawą jej wzmocnienia powinny się stać: realizacja ropociągu „Rosja–Chiny" i dostawy do Chin rosyjskiego gazu, uczestnictwo Rosji w budowie gazociągu „Zachód–Wschód" z rozpatrzeniem dostaw rosyjskiej energii dla tego projektu i współpracy firm wydobywczych obu państw w poszukiwaniu złóż i ich eksploatacji na terenie Rosji. W odniesieniu do sytuacji międzynarodowej podkreślono, że „świat współczesny przeżywa trudne przemiany", „logika siły i polityka działań jednostronnych wprowadzają nowe czynniki niestabilności w i tak niespokojny świat". Rosja i Chiny wystąpiły za „światem wielobiegunowym, sprawiedliwym i demokratycznym

---

838 R. Pyffel, *Chiny-Rosja: Kto kogo…*

839 Yu Bin, *Crouching Missiles*, *Hidden Alliances*, „Comparative Connections", [on-line:] http://csis.org/files/media/csis/pubs/0101qchina_russia.pdf – 20 VI 2012.

840 R. Pyffel, *Chiny-Rosja: Kto kogo…*

841 Yu Bin, *Crouching missiles…*

842 J. Polit, *Chiny…*, s. 325.

843 *Московский дебют товарища Ху*, „Известия" 2003, 26 V, [on-line:] http://izvestia.ru/news/277017 – 12 VI 2014.

na podstawie przestrzegania prawa międzynarodowego", w którym państwa powinny budować swe relacje na zasadach wzajemnego poszanowania interesów, a spory należy koniecznie rozwiązywać drogą dialogu i współpracy. Strony podkreśliły priorytetowe wykorzystywanie pokojowych środków rozwiązywania konfliktów, rolę ONZ i przestrzeganie karty ONZ. Uznały, że należy odbudować Irak, z centralną rolą w tym procesie ONZ; przypomniały, że „występowały za polityczno-dyplomatycznym uregulowaniem kryzysu", a obecnie w interesie całej społeczności międzynarodowej jest minimalizowanie szkód, jakie zostały wyrządzone stosunkom międzynarodowym w wyniku wojny w Iraku. „Optymalną drogą" do osiągnięcia tego celu jest wzmocnienie roli ONZ. Strony podkreśliły znaczenie SzOW oraz potrzebę ochrony pokoju i stabilności na Półwyspie Koreańskim. Przestrzegły również, że „scenariusze nacisku siłowego albo użycia siły dla rozstrzygnięcia istniejących tam problemów są nie do przyjęcia"[844].

„Wspólne oświadczenie" wydano w trakcie pierwszej oficjalnej wizyty Hu Jintao w Moskwie (z okazji trzeciego szczytu SzOW) po objęciu urzędu przewodniczącego ChRL[845]. Na przełomie 2002 i 2003 r. doszło do zmiany kierownictwa chińskiego. Ekipa Jiang Zemina i Zhu Rongji, nazwana „trzecią generacją" przywódców, przekazała władzę „czwartej generacji": Hu Jintao (przewodniczącemu ChRL i KPCh) i Wen Jiabao (premierowi ChRL)[846]. „Czwarta generacja" była wielką niewiadomą dla stosunków chińsko-rosyjskich. Byli to w większości „inteligenci techniczni", ludzie o wykształceniu technicznym (Hu Jintao jest inżynierem wodnym, a Wen Jiabao – geologiem), którzy karierę zrobili w prowincjonalnych strukturach partii (np. Hu Jintao był sekretarzem w Tybecie i „sprawdził się" na tym trudnym odcinku). W przeciwieństwie do „trzeciej generacji" całkowicie nie znali Rosji, nie studiowali tam ani nie mówili po rosyjsku (za to po angielsku – tak)[847].

---

[844] *Совместная декларация Российской Федерации и Китайской Народной Республики от 27 мая 2003 года*, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1999-2007…*, c. 243--253. W trakcie spotkania podpisano również Porozumienie o współpracy w obszarze badań i wykorzystywania światowego oceanu, *Ibidem*, c. 254-259.

[845] *China's Hu arrives in Russia*, ABC, 2003, 26 V, [on-line:] http://www.abc.net.au/news/2003-05-26/chinas-hu-arrives-in-russia/1860050 – 26 IV 2014.

[846] Najpierw, w grudniu 2002 r., odbył się XVI Zjazd KPCh, na którym Jiang Zemin ustąpił ze swojego stanowiska, zachowując jednak wpływową funkcję przewodniczącego Komisji Wojskowej KC KPCh. Na szefa partii 15 listopada 2002 r. nominowany został Hu Jintao – wyznaczony ongiś przez Deng Xiaopinga, przy rezerwie Jianga – a większość w 356-osobowym Komitecie Centralnym stanowiły nowe osoby. Hu został 15 marca 2003 r. przewodniczącym ChRL, a dwa lata później stanął na czele Centralnej Komisji Wojskowej KC KPCh oraz Państwowej Centralnej Komisji Wojskowej. Chociaż wyraźnie pojawiały się głosy, że Jiang Zemin, niczym ongiś Deng Xiaoping, rządził „zza kurtyny", to stopniowo jednak usuwał się w cień, a przekazanie władzy odbyło się dość płynnie i było skutkiem rosnącej instytucjonalizacji sukcesji władzy w Pekinie.

[847] Warto dodać, że „trzecia generacja" czuła się w jakiś sposób związana z Rosją i kulturą rosyjską, czego najlepszym przykładem były ongiś odwiedziny Jiang Zemina w Jasnej Polanie

Co więcej, ich „polityczna socjalizacja" nastąpiła w czasach rozłamu radziecko-chińskiego. Wszystko wskazywało, że zmiana przywódców chińskich będzie dla Rosji problemem: Yu Bin pisał, że Rosja ma swój własny problem: „kim jest Hu?" (*who is Hu*), gdyż nowe kierownictwo chińskie nie mówi po rosyjsku i nie umie śpiewać „Podmoskowskich wieczorów"[848].

A jednak okazało się, że pragmatyczni Chińczycy potrafili znaleźć wspólny język z obcymi im kulturowo Rosjanami. Geopolityczne kalkulacje zwyciężyły nad obawami i niepewnością, czego najlepszym przykładem było wybranie przez Hu Jintao Moskwy jako miejsca pierwszej wizyty zagranicznej 26-28 maja 2003 r.[849] Była to bardzo ważna wizyta dla relacji rosyjsko-chińskich, gdyż potwierdziła ich dotychczasową linię polityczną. Putin jako gospodarz wykazał się dużym wyczuciem, organizując dla niepewnego i nieznającego rosyjskiego Hu 26 marca nieformalne spotkanie 2+2 (razem z żonami) na swojej podmoskiewskiej daczy[850]. Podczas wizyty przywódcy podkreślili chęć budowy ropociągu Daqing–Angarsk – po japońskiej ofercie ze stycznia 2003 r. i aresztowaniu Chodorkowskiego w październiku 2003 r. Chińczykom bardzo zależało na potwierdzeniu tej trasy[851].

Przywódcy w krótkim czasie spotkali się później kilkukrotnie z okazji różnych szczytów: trzeciego szczytu SzOW (26-28 maja 2003 r.), rocznicy trzystulecia Petersburga (30-31 maja 2003 r.) oraz spotkania G8 we Francji[852]. Relacje Władimira Putina z Hu Jintao z czasem stały się tak dobre, że prasa określiła je nawet wdzięcznym skrótowcem „Pu-Hu". Ważniejsze jednak, że połączyło ich podejście do polityki. Wizja „harmonijnego społeczeństwa" (*hexie shehui*)[853] Hu

---

– rezydencji Lwa Tołstoja, a Qian Qichena nazywano „carem chińskiej dyplomacji". W przypadku „czwartej generacji" takich związków brak, była ona „najmniej zrusycyzowaną chińską elitą polityczną od 100 lat", por. Yu Bin, *Presidential Politicking and Proactive Posturing*, „Comperative Connections" 2004, vol. 6, № 1, [on-line:] http://csis.org/files/media/csis/pubs/0401qchina_russia.pdf – 20 V 2012.

[848] Yu Bin, *China and Russia…*, p. 325; idem, *One Year Later…*

[849] *China's Hu arrives…*

[850] Yu Bin, *China-Russia…*, p. 236. Oprócz tego Hu Jintao wystąpił z wykładem w MGIMO, podczas którego cytował chińskie powiedzenie: „sąsiedzi życzą sobie tylko dobra", *Председатель КНР Ху Цзиньтао выступил перед студентами МГИМО*, China.Org, [on-line:] http://russian.china.org.cn/russian/72730.htm – 26 IV 2014.

[851] *Совместная Декларация Российской Федерации и Китайской Народной Республики*, „Дипломатический вестник. Официальные материалы" 2003, VI, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/00fbb02166aacc4fc3256d6b004b6ba5!OpenDocument – 9 V 2014. Jak się miało później okazać, było to krótkotrwałe zwycięstwo. Szerzej wątek WSTO opisany zostanie w dalszej części pracy.

[852] *Хроника событий в истории…*, c. 582-583.

[853] Koncepcja Hu Jintao lansowana od 2004 r., a przyjęta jako oficjalna koncepcja partii w 2007 r. zakłada zrównoważenie rozwoju bogatych wschodnich prowincji i biednych zachodnich, wyrównywanie różnic w rozwoju i budowę średnio zamożnego społeczeństwa („społeczeństwa powściągliwego dobrobytu"). Jest to „dewiza rządowa" ekipy Hu Jintao, wyraźnie nawiązująca

Jintao i Putinowski zwrot ku większej odpowiedzialności socjalnej i sprawiedliwości społecznej stanowiły „reakcję na «kapitalistyczne» ekscesy w poprzednich dekadach w Chinach i Rosji – przywódcy znaleźli wiele wspólnego w swoich programach recentralizacji władzy, po jej znaczącym osłabnięciu na rzecz regionów i prowincji w latach 90."; poprawa relacji rosyjsko-chińskich była wszakże „główną zasługą Putina", który „chociaż pozostał zwolennikiem okcydentalizmu w polityce zagranicznej, to jednocześnie optował za autentycznie wielowektorową polityką, odzwierciedlającą jego wizję statusu Rosji na świecie"[854]. W tym znajdował zrozumienie z Hu – obaj byli realistami w stosunkach międzynarodowych i obaj dążyli przede wszystkim do zwiększenia siły swoich państw i ich wpływu. Co prawda cały czas miały miejsce wolty i zmiany, ale nie wpływało to na „osobiste zaangażowanie" Putina w budowę dobrych relacji z Chinami: „Rosja mogła być «europejską cywilizacją», jak wielokrotnie stwierdził Putin, ale nie przeszkodziło mu to w rozwoju «strategicznego partnerstwa» z Chinami"[855]. Ponadto w polityce Putina wobec Chin pojawiło się znacznie więcej konkretów niż za jego poprzednika – wizyty kończyły się podpisywaniem gospodarczych umów, a w delegacjach do Chin jeździli głównie najważniejsi biznesmeni, co dowodziło, że Rosja podchodziła do tej sprawy poważnie. Relacje rosyjsko-chińskie, przede wszystkim gospodarcze, „zmechanizowały się" – regularność spotkań i zbudowanie instytucjonalnego mechanizmu bardzo pomogło wzajemnym stosunkom. Działo się tak również ze względu na politykę chińską. Pekin w swojej koncepcji polityki zagranicznej ogłoszonej w grudniu 2005 r. (o nazwie „pokojowej drogi rozwoju Chin") akcentował konieczność stworzenia pokojowego środowiska na świecie („harmonijnego świata") w celu dokończenia gospodarczej modernizacji Chin[856]. Ekipa Hu Jintao szczególną rolę nadała bezpieczeństwu dostaw surowców energetycznych, wiążąc z tym bezpośrednio los skutecznej modernizacji Chin, a co za tym idzie – własnego pozostania u władzy. Było to więc wyraźne nawiązanie do hasła Deng Xiaopinga: „spokój na granicach", a „spokój od północy" był tutaj niezwykle ważny (po raz pierwszy od trzystu lat Chiny poczuły się

---

do praktyk cesarskich oraz konfucjanizmu. *Harmonious society*, The 17th National Congress of the Commuist Party of China, English.People.Com, 2007, 29 IX, [on-line:] http://english.people.com.cn/90002/92169/92211/6274603.html – 13 VI 2014. Pełne omówienie tej koncepcji: http://www.cuhk.edu.hk/centre/ccss/publications/km_chan/CKM_14.pdf – 20 V 2012. Patrz też: R. Malek, *Hexie shehui: nowa utopia? Budowa harmonijnego i stabilnego społeczeństwa chińskiego oraz rola religii*, „Azja-Pacyfik" 2008, nr 11, s. 202.

854 B. Lo, *op. cit.*, p. 39.

855 *Ibidem*, p. 40.

856 *China's Peaceful Development Road*, China Daily.Com, [on-line:] http://www.chinadaily.com.cn/english/doc/2005-12/22/content_505678.htm – 26 IV 2014. Cel miał zostać osiągnięty poprzez pokojowe metody, przede wszystkim „pięć zasad pokojowego współistnienia", dyplomację na zasadach wzajemnych korzyści (*win-win*), i stworzenie „harmonijnego świata poprzez demokratyzację stosunków międzynarodowych".

bezpiecznie od północy). Rosja jest więc dla Chin „strategicznym tyłem" i *vice versa*[857]. Zresztą sukces zbliżenia z Rosją w latach 90. sprawił, że w pewnym sensie relacje z tym państwem były dla Pekinu, jak twierdzi Elisabeth Wishnick, „prototypem nowego modelu postzimnowojennych relacji państwowych", a „wiele z idei, które stały się centralne dla chińskiej wizji świata na początku XX w. (dyplomacja *win-win*, wzajemne wsparcie i konsensus co do polityki zagranicznej) można odnaleźć we wspólnych oświadczeniach rosyjsko-chińskich"[858]. Można powiedzieć, że pragmatyczni Chińczycy dużo szybciej zrozumieli korzyści ze współpracy z Rosją na tych obszarach, gdzie jest to możliwe, i z przemilczania tych sfer, gdzie jest to niemożliwe[859]. Tym samym można stwierdzić, iż mozolnie budowane od dekady instytucjonalne ramy stosunków bilateralnych sprzyjały spokojowi i dalszej współpracy.

Można też powiedzieć, że relacje rosyjsko-chińskie za Putina odróżniały się od dekady Jelcynowskiej jednym istotnym elementem. Chociaż na poziomie politycznym (geopolitycznym) nadal były głównie relacyjne wobec stosunków obu tych państw ze Stanami Zjednoczonymi, to znacznie wzrosło znaczenie stosunków bilateralnych. Za Jelcyna poza geopolityką istniało niewiele więcej. Za Putina geopolityka nadal dominowała, ale oprócz tego było coś jeszcze – gospodarka, rosnąca wymiana handlowa i rozszerzająca się współpraca na wielu innych płaszczyznach. Putin zrozumiał, że to właśnie gospodarka jest kluczem do poprawy nie tylko międzynarodowej pozycji Rosji, ale również jej pozycji *vis à vis* Pekinu. To właśnie za jego rządów „strategiczne partnerstwo" nabrało kształtów – wcześniej było głównie retoryką. W jego ramach udało się rozwiązać kwestię graniczną, otworzyć regiony przygraniczne dla rozwoju i współpracy, zinstytucjonalizować dialog polityczny wyższego i średniego szczebla, rozwinąć wielowektorową współpracę wojskową i poprawić relacje ogólnoludzkie. Z trzech najważniejszych komponentów zbliżenia rosyjsko-chińskiego za Putina (geopolityka, wymiana gospodarcza, uregulowanie granicy), dwa ostatnie są wyraźnym wyróżnieniem na korzyść nowego prezydenta Rosji. Uregulowanie kwestii granicy w październiku 2004 r.[860] było ogromnym osiągnięciem osobistym Putina – na jego konto należy też przypisać intensyfikację kontaktów ekonomicznych.

---

[857] Yu Bin, *Russia Says „No" to the West and „Sort of" to China*, „Comparative Connections" 2007, vol. 9, № 1, [on-line:] http://csis.org/files/media/csis/pubs/0701qchina_russia.pdf – 20 V 2012.

[858] E. Wishnick, *Why a Strategic Partnership…*, p. 60.

[859] Tak stwierdził ambasador Chin w Moskwie w latach 90. Li Fenglin. Cyt za: С. Тихвинский, *Воспиятие в Китае образа России*, Москва 2008, с. 222. Ambasador Li Fenglin był znany z wielu mało dyplomatycznych określeń (m.in. na temat niekupowania przez Chiny Tupolewów), nie dziwi więc fakt, że gdy odszedł ze swojego stanowiska, stał się jeszcze bardziej szczery (mówił m.in. o kwestii nierównoprawnych traktatów).

[860] Dokładnie omówione w dalszej części pracy.

Przykładem była wizyta premiera Rosji Michaiła Kasjanowa w dniach 24-26 września 2003 r. w Pekinie, gdzie podczas ósmego regularnego spotkania premierów spotkał się z Wen Jiabao[861]. Podczas mającej *stricte* gospodarczy charakter wizyty strony omówiły możliwości rozwoju współpracy przede wszystkim w energetyce, dostawie surowców do Chin, w obszarze małych i średnich przedsiębiorstw, spółek mieszanych, wzajemnych inwestycji (m.in. wyrąb lasów w Rosji) i inne[862]. Chociaż współpraca się rozwijała, to wciąż daleko było do jej pełnych możliwości – strony musiały omówić wiele kwestii, jak pisze Jurij Galenowicz, „objąć to, co nieobjęte": stworzyć ramy współpracy w najważniejszych kwestiach (energetyka, wzajemne inwestycje itp.)[863]. To wciąż było przed nimi. W roku 2003, podobnie jak w następnych, wciąż jeszcze dominowała geopolityka. Nie zmienia to jednak faktu, że utrzymana została regularność spotkań na wysokim szczeblu. Z najważniejszych kontaktów na przełomie 2003 i 2004 r. wypada wymienić: spotkanie Hu Jintao i Władimira Putina na szczycie APEC w Bangkoku (19 października 2003 r.), rozmowę telefoniczną Putina i Hu (19 grudnia 2003 r.), uznanie roku 2004 za rok młodzieży Rosji i Chin (26 grudnia 2003 r.), wizytę ministra spraw zagranicznych FR, Igora Iwanowa, i rozmowę z nowym chińskim ministrem spraw zagranicznych Li Zhaoxingiem (14 stycznia 2004 r.)[864]. Ogólnie rok 2003 był bardzo intensywny dla stosunków rosyjsko-chińskich: ministrowie spraw zagranicznych tych państw spotkali się dwanaście razy i odbyli dziesięć rozmów telefonicznych; siedemdziesiąt delegacji rosyjskich na szczeblu wiceministra i czterdzieści delegacji chińskich odwiedziło się w tym właśnie roku[865].

Początek drugiej kadencji Putina upłynął pod znakiem ponownego zbliżenia rosyjsko-chińskiego, będącego następstwem ochłodzenia stosunków rosyjsko-amerykańskich. Mizerne rezultaty zbliżenia z Zachodem, a zwłaszcza brak koncesji amerykańskich na rzecz „bliskiej zagranicy" Rosji, po 11 września 2001 r. poskutkowały „niemal identycznym rozczarowaniem", jakie miało miej-

---

861 *Касьянов в Пекине принял участие в заседании Шанхайской организации сотрудничества*, News.Ru, [on-line:] http://www.newsru.com/finance/23sep2003/pekin.html – 26 IV 2014.

862 Podczas wizyty podpisano następujące dokumenty: Komunikat po ósmym regularnym spotkaniu głów rządów; Protokół siódmego posiedzenia rosyjsko-chińskiej komisji ds. przygotowań regularnych spotkań głów rządów; Memorandum o rozwoju współpracy między ministerstwem rozwoju gospodarczego i handlu FR a rządowym komitetem ChRL ds. rozwoju i reform; Protokół pomiędzy ministerstwem rozwoju gospodarczego i handlu FR a ministerstwem handlu ChRL o stworzeniu mechanizmu wczesnego ostrzegania i konsultacji w kwestiach wrażliwych towarów w rosyjsko-chińskim handlu; Protokół o ratyfikacji porozumienia konsulskiego; Porozumienie o współpracy między Wniesztorgbankiem i Bankiem Citik Industrial. *Визит М. М. Касьянова в Китай. Совместное Коммюнике…*

863 Ю. М. Галенович, *Взаимоотношения…*, c. 295.

864 *Хроника событий в истории…*, c. 583-85.

865 Yu Bin, *Living with Normalcy*, „Comperative Connections" 2007, vol. 5, № 4, [on-line:] http://csis.org/files/media/csis/pubs/0304qchina_russia.pdf – 20 V 2012.

sce za czasów Jelcyna: USA czuły się zbyt silne, by przejmować się Rosją, co dla włodarzy na Kremlu było trudne do zniesienia[866]. W efekcie rozczarowany Putin zaczął prowadzić politykę będącą dokładnym przeciwieństwem stanowiska po 11 września 2001: szczególnie po 2004 r. w jego wypowiedziach narastała retoryka antyzachodnia, zaczęto też formułować coraz bardziej oryginalne konfiguracje geopolityczne, takie jak BRIC czy trójkąt Rosja–Chiny–Indie. Rosja po 2003 r. znów zaczęła uważać Stany Zjednoczone za głównego geostrategicznego przeciwnika, starającego się nie dopuścić do jej odrodzenia jako supermocarstwa – sojusz z Chinami czy Indiami miał jej pomóc w izolacji Stanów Zjednoczonych. Jak pisze Jurij Fiedorow, „logika [ta] jest tak prosta, że aż prymitywna: na horyzoncie pojawiają się potężne Chiny i Indie, które w sposób nieunikniony wejdą w konflikt ze Stanami Zjednoczonymi, Rosja dołączy do nich i tym samym wejdzie do grona państw, które wspólnie będą kształtować przyszłość świata"[867].

Kluczem w tym ujęciu, tradycyjnie rzecz jasna, były Chiny, a powrót Rosji na tradycyjne tory antyamerykanizmu okazał się pomocny w ugruntowaniu „strategicznej konwergencji Rosji i Chin"[868]. Stanowiły ją przede wszystkim dwie cechy: wspólna wizja systemu międzynarodowego, opierająca się na zwalczaniu amerykańskiej hegemonii w stosunkach międzynarodowych, oraz spójność aksjologiczna (podobne podejście do roli ONZ, kwestii suwerenności państw, prawa międzynarodowego, praw człowieka, separatyzmu czy stosunek do upolitycznionego islamu) – „Chiny i Rosja dzielą wspólne wartości, których nie potrafią lub nie chcą zrozumieć ludzie Zachodu, nachalnie domagający się w tych krajach wprowadzenia demokracji"[869]. Jednak wspólna niechęć wobec demokracji i praw człowieka to jedno, a rosyjski mesjanizm to drugie. Wraz z rosnącą współpracą z Chinami w Rosji zaczęły się pojawiać koncepcje nawołujące do budowy imperium euroazjatyckiego. Najsłynniejszym ich twórcą był (i jest) Aleksandr Dugin, „rodzaj geopolitycznego Dostojewskiego", neoimperialny ideolog dopominający się ścisłego sojuszu z Iranem i Wschodem, by przeciwdziałać ekspansji USA w dziedzinie wartości[870]. Jest to, jak słusznie zauważa Dmitrij Orieszkin, „miraż":

> wydaje się to naturalne – skoro Zachód jest naszym wrogiem, to szykujmy przyjaciół na Wschodzie. Jednakże dzisiejszy Wschód jest przestrzenią dużo bardziej agresywną i niebezpieczną w sensie ideowym – islamską lub nacjonalistyczno-wielkohańską [czyli chińską], z zewnętrzną powłoką komunizmu. Na tle tego zupełnie nowego Wschodu imperialna retoryka współczesnych Euroazjatów zaczyna trącić parodią:

---

866 M. Kaczmarski, *op. cit.*, s. 49.
867 J. Fiedorow, *op. cit.*, p. 127-128.
868 K. E. Braekhus, I. Øverland, *A Match Made in Heaven? Strategic Convergence between China and Russia*, „China and Eurasia Quarterly" 2007, vol. 5, № 2, p. 42; M. Słowikowski, *op. cit.*, s. 203.
869 R. Pyffel, *Chiny-Rosja: Kto kogo…*
870 A. Kuchins, *op. cit.*, p. 39.

co by tu zrobić, żeby azjatyccy przyjaciele nie połknęli niechcący tego wspaniałego Imperium Dugina[871].

Nie zmienia to jednakże faktu, że tego typu prądy, zdobywające coraz większą popularność w pierwszej dekadzie XXI w. w Rosji i będące odpowiedzią na rosnącą niechęć wobec Zachodu, budowały dobry klimat do dalszego rozwijania współpracy z Chinami. Chińczycy zresztą również dbali o dobry klimat: nowy ambasador chiński w Moskwie (listopad 2003 r.), Liu Suchang, obejmując swoją funkcję, stwierdził, że „relacje bilateralne są na najwyższym poziomie w historii" i że „nie wie, jak ma promować już i tak doskonałe stosunki"[872].

Druga kadencja Władimira Putina (został wybrany 14 marca 2004 r.) w relacjach rosyjsko-chińskich charakteryzuje się kontynuacją i pogłębieniem współpracy oraz mocniejszym akcentowaniem kwestii energetycznych (choć to miało już miejsce podczas pierwszej kadencji, podczas drugiej się zintensyfikowało). W pewnym sensie lejtmotywem w relacjach z Chinami będzie „chocholi taniec" Rosji i Chin wokół ropociągu WSTO i rozgrywki geopolitycznej, która się wokół niego toczyła. Jednakże druga kadencja Putina to nie tylko energetyka. To również ostateczne uregulowanie kwestii granicy, co należy jednoznacznie przypisać Putinowi jako sukces. To również zwiększająca się współpraca z Chinami na dotychczas nieznanych obszarach – wspólne manewry wojskowe w 2005 r. z jednej strony, a z drugiej wymiany kulturalne (Rok Rosji w Chinach w 2006 i Rok Chin w Rosji w 2007). Jednym słowem – poszerzył się zakres współpracy i choć geopolityka wciąż dominowała, to nie była jedyną dziedziną relacji.

Ponowny wybór Putina – powitany na Zachodzie z mieszanymi uczuciami z powodu rosnącego rozczarowania „mocarstwową polityką" Władimira Władimirowicza – w Chinach został przyjęty bardzo dobrze, z nadzieją na pogłębienie współpracy – tak regionalnej, jak i strategicznej (energetyka)[873]. Przez cały 2004 rok odbywały się spotkania na wysokim szczeblu: wizyta ministra spraw zagranicznych ChRL, Li Zhaoxinga (21-22 kwietnia), wizyta przewodniczącego OZPL (Parlamentu) ChRL, Wu Bangguo (22-28 maja), spotkanie Władimira Putina z Hu Jintao podczas szczytu SzOW w Taszkiencie (17 czerwca)[874]. Wśród tych spotkań należy omówić przede wszystkim pierwszą wizytę w Rosji nowego premiera Chin, Wen Jiabao, i dziewiąte z odbywających się regularnie spotkań premierów Chin i Rosji (23-25 października)[875]. Wen Jiabao, „pragmatyczna twarz" KPCh, po raz pierwszy przybył do Rosji i spotkał się nie tylko z nowym, bezbarwnym

---

871 D. Orieszkin, *op. cit.*, p. 174.

872 Cyt. za: Yu Bin, *Living with Normalcy…*

873 *President Hu Jintao congratulates Putin on reelection*, English.People.Com, 2004, 15 III, [on-line:] http://english.peopledaily.com.cn/200403/15/eng20040315_137549.shtml – 13 V 2014.

874 *Китай-Россия, 2004 год: хроника двусторонних отношений*, China.Org, [on-line:] http://russian.china.org.cn/russian/187543.htm – 27 IV 2014.

875 *Досье: Встречи глав правительств России и Китая с 2004 года*, Itar-Tass, [on-line:] http://itar-tass.com/spravochnaya-informaciya/693360.

premierem rosyjskim Michaiłem Fradkowem[876], lecz z całą *wierchuszką* rosyjską: prezydentem Putinem, przewodniczącym Rady Federacji, Mironowem, przewodniczącym Dumy, Gryzłowem, a także z przedstawicielami nauki i techniki. Wizyta zakończyła się ambitną deklaracją chęci podniesienia wymiany handlowej do poziomu 60 mld USD w 2010 r., powiązaniem „strategicznego partnerstwa" ze współpracą w dziedzinie energetyki (wyraźny, choć nic nieznaczący rosyjski ukłon w stronę Chin)[877] oraz podpisaniem licznych dokumentów[878].

Najważniejszą w 2004 r. była jednak wizyta Władimira Putina w Pekinie – wizyta, którą spokojnie można nazwać przełomową. Putin odwiedził Chiny w dniach 14-16 października 2004 r. Wizyta odbywająca się w pięćdziesiątą piątą rocznicę ustanowienia stosunków dyplomatycznych, miała podkreślać przyjacielskie stosunki między tymi dwoma państwami (Putin przybył do Chin z ówczesną małżonką, co mu się rzadko zdarzało, zwiedził również, niczym Clinton siedem lat wcześniej, Muzeum Terakotowej Armii)[879]. Jej najważniejszym następstwem i sukcesem było bez wątpienia podpisanie „uzupełniającego porozumienia o wschodnim odcinku granicy" i tym samym ostateczne uregulowanie kwestii granicy rosyjsko-chińskiej[880]. Tym samym, kompromisem polegającym na podziale trzech ostatnich spornych wysp zakończył się jeden z największych sporów w dotychczasowych relacjach – czterdziestoletnia batalia negocjacyjna, i zamknięta została problematyczna dla poprzedniej dekady kwestia demarkacji granicy[881]. Obie strony w negocjacjach poszły na ustępstwa – Putin na takie, że w ogóle zgodził się negocjować oddanie części wysp wzbudzające poważne resen-

---

[876] Jak nazwał go jeden analityk, „przejrzystym niczym prawda ostateczna". S. Biełkowski, *Biznes Władimira Putina. Zakończenie*, [w:] *Imperium Putina*..., s. 60.

[877] *Совместное коммюнике по итогам 9-ой встречи глав правительств*, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1999-2007*..., c. 271-282.

[878] Oprócz tradycyjnego protokołu z posiedzenia i komunikatu były to: Memorandum o zrozumieniu porządku przydania normatywnego charakteru handlowi zagranicznego między Chinami a Rosją; Wymiana not między Ministerstwem Rozwoju Gospodarczego i Handlu Zagranicznego FR a Ministerstwem Handlu ChRL o poparciu rozwijającej się współpracy w dziedzinie przemysłu elektrotechnicznego; Protokół z 22 sierpnia 2002 r. o podpisaniu między Bankiem Ludowym ChRL a Bankiem Centralnym FR umowy o rozliczeniach bankowych w handlu zagranicznym na terenach przygranicznych; Porozumienie o współpracy między Komitetem ds. ubezpieczeń eksportowych kredytów Chin i Sowieckim Bankiem ds. Zagranicznej Działalności Gospodarczej oraz Rosyjskim Bankiem Eksportowo-Importowym; Porozumienie o przekazaniu środków przez rząd ChRL na odbudowę szkół w Republice Czeczeńskiej. *Ibidem*, c. 271-285.

[879] *Официальный визит в Китайскую Народную Республику. Хроника. Официальный сайт Президента России*, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/events/chron/2004/10/77866.shtml – 27 IV 2014.

[880] *Дополнительное соглашение между Российской Федерацией и Китайской Народной Республикой о российско-китайской границе на ее Восточной части*, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1999-2007*..., c. 318-323.

[881] Dokładny opis porozumienia w dalszej części pracy.

tymenty na rosyjskim Dalekim Wschodzie. Kierownictwo chińskie miało nadzieję na większe współdziałanie z Rosją w kwestiach regionalnych (podkreślał to Hu Jintao w swoim wystąpieniu, w którym określił „cztery zasady" współpracy z Rosją – w trzech z nich padało słowo „wspólny"), a także na pozytywne zakończenie batalii o ropociąg Angarsk–Daqing[882]. Można powiedzieć, że jeśli motywacją Putina było przede wszystkim zamknięcie przeszłości, to motywacja chińska polegała przede wszystkim na lepszej współpracy w przyszłości. Jak podkreśla Yu Bin, nowe kierownictwo chińskie mniej przywiązywało wagę do splendoru (tak miłego Jiang Zeminowi), a więcej do realnej implementacji porozumień i zaczynało być zniecierpliwione „pogłębiającą się przepaścią między słowami a rzeczywistością w relacjach bilateralnych" (chociaż wymiana handlowa osiągnęła rekordowy poziom 20 mld USD w 2004 r., kwestie gospodarcze wciąż pozostawały daleko w tyle za politycznymi)[883]. Po obu stronach narastało rozczarowanie: Rosjanie skarżyli się na to, że Chińczycy są zainteresowani wyłącznie kupnem surowców i broni, a nie produktów przemysłowych. Chińczycy z kolei czuli, że w relacjach rosyjsko-chińskich, „choć głośno grzmi, to mało pada" („z dużej chmury mały deszcz"), szczególnie w energetyce (szczyt nie zakończył się żadną wzmianką o ropociągu Angarsk–Daqing)[884]. Putin zrzucał winę za słabe wyniki wymiany handlowej na biurokrację, ale „nie powiedział, jak ma zamiar poradzić sobie ze zwłoką biurokratyczną bez biurokratów, skoro przez wieki to biurokraci byli głównymi aktorami w obu państwach", a poza tym przywiózł ze sobą do Pekinu silną ekipę urzędników najwyższego szczebla (dyrektorów Gazpromu, kompanii aluminiowej, dyrektorów głównych banków, a także naczelnika izby celnej)[885].

Podczas szczytu podpisano dwanaście dokumentów[886]. Szczególnie cenne były porozumienia w kwestii współpracy banków, natomiast porozumienie Gazpromu

---

[882] Cyt. za: Yu Bin, *End of History*, *What Next?*, „Comperative Connections" 2005, vol. 6, № 4, [on-line:] http://csis.org/files/media/csis/pubs/0404qchina_russia.pdf – 20 V 2012.

[883] *Ibidem*.

[884] Ю. М. Галенович, *Взаимоотношения…*, с. 338-340.

[885] Yu Bin, *End of History…*

[886] Rosyjsko-chiński plan działań wg traktatu z 2001 r. na lata 2005-2008, uzupełniające Porozumienie między FR a ChRL o wschodnim odcinku granicy; Międzyrządowy protokół o zasadach żeglugi rosyjskich i chińskich statków wokół rejonu wysp Tabarow i Wielka Ussuryjska; Protokół do porozumienia między rządem FR a ChRL o wspólnym użytkowaniu oddzielnych wysp z 9 grudnia 1999; Memorandum międzyrządowe o dostosowaniu istniejących porozumień między Rosją a Chinami do nowych zdelimitowanych odcinków granicy; Porozumienie międzyrządowe o utworzeniu konsulatu generalnego FR w Kantonie i konsulatu generalnego ChRL w Jekaterynburgu; Protokół między FR a ChRL o zakończeniu negocjacji w kwestii dostępu na rynek towarów i usług; Porozumienie w sprawie współpracy w walce z nielegalnym handlem narkotykami; Porozumienie o współpracy strategicznej Gazpromu i CNCP; Porozumienie o współpracy między Roseksimbankiem i Sinosure, chińską korporacją ubezpieczeniową; Porozumienie między Wniesztorgbankiem a Agricaltural Bank of China; Porozumienie między Sbierbankiem a Bank of China; Porozumienie o utworzeniu Rosyjsko-

z CNCP było w dużej mierze tylko intencją współpracy i niewiele z niego wyniknęło[887]. Ponadto Władimir Putin i Hu Jintao podpisali kolejne „wspólne oświadczenie" będące ilustracją ich aktualnej wizji międzynarodowej. W „oświadczeniu" strony: odnotowały pięćdziesięciopięciolecie ustanowienia stosunków dyplomatycznych; uzgodniły, że rok 2006 będzie Rokiem Rosji w Chinach, a 2007 Rokiem Chin w Rosji; potwierdziły gotowość popierania się w kwestiach jedności państwowej, suwerenności i integralności terytorialnej (Tajwan, Tybet, Czeczenia); uznały, że osiągnięto porozumienie w kwestii przechodzenia linii granicy na pozostałych jej wschodnich odcinkach; podkreśliły wszechstronne pogłębienie współpracy handlowo-ekonomicznej i wyraziły chęć osiągnięcia obrotów w wysokości dwudziestu 20 mld USD do 2010 r.; opowiedziały się za wzmocnieniem roli OZN i RB ONZ, za walką z terroryzmem, separatyzmem i ekstremizmem (jednak z zastrzeżeniem, że w walce tej nie może być „podwójnych standardów"); potwierdziły, że „separatyści i terroryści" z Czeczenii i „Wschodniego Turkiestanu" są częścią międzynarodowej sieci terrorystycznej; ze zrozumieniem przyjęły „działania na rzecz przywrócenia porządku konstytucyjnego w Czeczenii i walkę z separatystami i terrorystami ze «Wschodniego Turkiestanu»"; podkreśliły „priorytetowość" SzOW dla polityki zagranicznej obu państw i uznały, że SzOW jest „najważniejszym instrumentem wzmacniania pokoju i bezpieczeństwa i współpracy na kontynencie Euroazjatyckim – filarem świata wielobiegunowego"; potwierdziły swój sprzeciw wobec prób umieszczania w przestrzeni kosmicznej broni dowolnego rodzaju i opowiedziały się za koniecznością pokojowego rozwiązania problemu koreańskiego i minimalizacji strat wynikających z wojny w Iraku[888].

Ogólnie rzecz biorąc, wizyta Putina była przełomowa w kwestii granicy – i to był wielki i niezaprzeczalny sukces: jak twierdzi Dmitrij Trienin, „najważniejszy sukces jego polityki zagranicznej"[889]. Zamknięcie tej sprawy jest osobistą zasługą rosyjskiego prezydenta, który zdołał doprowadzić do zakończenia długiego i żmudnego procesu, co nie udało się Jelcynowi. Kwestia granicy była „puszką Pandory" w relacjach rosyjsko-chińskich i to Putin ją zamknął[890]. Jednakże poza tym jednym osiągnięciem sam szczyt był w pewnym sensie typowy dla relacji rosyjsko-chińskich: wiele w nim było zapewnień i podniosłych słów, a mało

---

-Chińskiej Rady Handlowej. *Сборник российско-китайских договоров 1999-2007…*, c. 287--331; *Список российско-китайских документов, подписанных в ходе визита в Китайскую Народную Республику*, Официальный сайт Президента России, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/events/articles/2004/10/77866/161388.shtml – 27 IV 2014.

887 Yu Bin, *End of History…*

888 *Совместная декларация Российской Федерации и Китайской Народной Республики*, Президент России. Официальный сайт, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/events/articles/2004/10/77866/161384.shtml – 20 V 2012.

889 Д. Тренин, *Верные друзья? Как Россия и Китай воспринимают друг друга*, [on-line:] http://www.carnegieeurope.eu/publications/?fa=47390 – 1 VI 2012.

890 М. Титаренко, *Геополитическое значение…*, c. 277.

konkretów – był „on w pewnym sensie końcem historii, lecz nie początkiem nowego”[891]. Dzięki tej wizycie został zlikwidowany ostatni fundamentalny problem w stosunkach rosyjsko-chińskich, ale gra na azjatyckiej szachownicy toczyła się nadal, a najbliższe wydarzenia skomplikowały relacje rosyjsko-chińskie.

Niedługo po wizycie nad relacjami rosyjsko-chińskimi zaczęły gromadzić się czarne chmury. Pierwszą z nich było uznanie fizyka Walentina Daniłowa za winnego przez moskiewski sąd[892]. Naukowiec ten został oskarżony o szpiegostwo na rzecz Chin 5 listopada 2001 r., a skazujący go wyrok sądowy był ostateczny i niepodlegający apelacji[893]. Wyrok, który zapadł, był interpretowany jako forma ostrzeżenia dla środowiska naukowego, by uważało na kontakty z Chinami, uznanymi za jeden z najaktywniejszych krajów w dziedzinie szpiegostwa przemysłowego. Tę interpretację potwierdziły słowa rosyjskiego sekretarza rosyjsko-chińskiego podkomitetu ds. współpracy naukowo-technicznej, Wiktora Godina, który stwierdził, że „po tej sprawie rosyjscy naukowcy będą przejawiać bardziej odpowiedzialną postawę odnośnie do informacji, które posiadają”[894].

Drugim, znacznie poważniejszym problemem w stosunkach rosyjsko-chińskich, była wizyta Dalajlamy w Rosji[895]. Dalajlama jest uznawany przez Pekin za groźnego separatystę i jednego z największych przeciwników politycznych. Dla Chin to absolutna *persona non grata* i ChRL konsekwentnie odrzuca wszelkie formy międzynarodowego uznania tego przywódcy – nawet jako przywódcy religijnego. Każde spotkanie z Dalajlamą dla dowolnego kraju, a w szczególności dla krajów Zachodu, gdzie tybetański przywódca jest bardzo szanowany, powoduje uszczerbek w stosunkach z Chinami: Pekin każdorazowo reaguje gniewnymi notami albo nawet ostrzejszymi środkami dyplomatycznymi. Stąd też kwestia przyjazdu Dalajlamy do Rosji – mimo wszystko „strategicznego partnera” Chin – była przez Pekin odbierana bardzo negatywnie, jak stwierdził przedstawiciel chińskiego MSZ, Zhang Qiyue, Chiny „oniemiały na wieść o przybyciu Dalajlamy do Rosji”[896]. Chińczycy interpretowali przyjazd Dalajlamy jako pogwałcenie artykułu ósmego traktatu z 2001 r., który mówi, że strony nie będą wspierać na swoim terenie organizacji występujących przeciwko integralności terytorialnej i suwerenności krajów. Dla Chińczyków Dalajlama podpada pod tę interpretację, gdyż walcząc o wolny Tybet, występuje przeciwko integralności terytorialnej Chin. Rosjanie zapłacili tym samym za lekkomyślne wpisanie tego punktu do trakta-

---

[891] Yu Bin, *End of History…*

[892] *Валентина Данилова признали мошенником и шпионом*, Newslab.Ru, [on-line:] http://newslab.ru/news/146908 – 27 IV 2014.

[893] *Физик Данилов сел на 14 лет*, Polit.Ru, [on-line:] http://polit.ru/article/2004/11/24/danilovsrtog/ – 27 IV 2014.

[894] Cyt. za: Yu Bin, *End of History…*

[895] *Dalai Lama begins Russian visit*, BBC News, 2004, 29 XI, [on-line:] http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/4052569.stm – 13 VI 2014.

[896] *Ibidem*.

tu, nie będąc chyba do końca świadomi chińskiej interpretacji tego artykułu[897]. Nie pomagały tłumaczenia, że Dalajlama przyjeżdża jako przywódca religijny (rzeczywiście tak było – Dalajlama odwiedził Kałmucję, nie spotkał się z nim nikt z rządu FR), gdyż dla Pekinu w tej kwestii religia i polityka są sprzężone. Kwestia przyjazdu Dalajlamy była obecna w stosunkach rosyjsko-chińskich co najmniej od lipca 2002 r. i Chińczycy wielokrotnie blokowali jego przyjazd[898]. Tak było i tym razem – sprawa Dalajlamy pojawiła się podczas spotkania Putina z Hu Jintao (20 listopada, szczyt APEC w Chile), a także podczas spotkania ministrów spraw zagranicznych Chin, Li Zhaoxianga, i Rosji, Siergieja Ławrowa, w ramach spotkania ASEAN w Laosie (27 listopada); ostatecznie jednak Chiny „przełknęły tę gorzką pigułkę" i porzuciły ten temat z uwagi na obiecujące widoki współpracy wojskowo-technicznej[899]. Już 12 grudnia do Pekinu przybył rosyjski minister obrony, Igor Iwanow[900]. Podczas trzydniowej wizyty strony zawarły kontrakt na zakup dwudziestu czterech myśliwców Su-30 i części zamiennych do Su-27 oraz podpisały porozumienie o współpracy wojskowo-technicznej na lata 2005--2010, ogłaszając zamiar przeprowadzenia wspólnych manewrów wojskowych w 2005 r.[901] W obliczu „kurczącej się przestrzeni strategicznej" (Tajwan dla Chin, Ukraina dla Rosji) Rosja i Chiny ponownie się do siebie zbliżały[902].

Niemniej jednak rok 2004 zakończył się wydarzeniem, które mogło mieć fatalne konsekwencje dla stosunków rosyjsko-chińskich. Dnia 31 grudnia 2004 r. premier Michaił Fradkow ogłosił w końcu rosyjską decyzję odnośnie do ropociągu WSTO: na korzyść propagowanej przez Japonię trasy do Skorowodkina, a kosztem chińskiego odgałęzienia do Daqingu[903]. Nowa trasa, będąca egzemplifikacją geopolitycznej gry Putina w Azji (poprzez lawirowanie odnośnie do trasy ropociągu starał się on wygrywać między sobą Chiny i Japonię, by uzyskać jak najlepszą ofertę dla siebie), zdawała się dawać Rosji większe możliwości, a przede wszystkim pozwalała uwolnić się od zbyt wielkiej zależności od Chin w Azji. Dlatego też wydawało się, iż decyzja ta, podjęta wbrew wszystkim dotychczasowym zapewnieniom Moskwy o realizacji odcinka do Daqingu, będzie mieć bardzo złe konsekwencje dla stosunków rosyjsko-chińskich. Jednakże rok 2005 pokazał, że tak się nie stało, a historia przyznania nowej trasy WSTO jest niczym wyjęta z taoistycznej koncepcji dynamicznej równowagi i cyklicznej zmienności – według której w momencie zwycięstwa pojawiają się już zalążki

---

897 Ю. М. Галенович, *Взаимоотношения…*, с. 346.
898 D. Mierzejewski, *Stosunki rosyjsko-chińskie…*, s. 136.
899 Yu Bin, *End of History…*
900 *Китай-Россия, 2004 год…*
901 *Иванов уговорил Китай купить российские истребители*, Lenta.Ru, [on-line:] http://lenta.ru/russia/2004/12/20/su – 27 IV 2014.
902 Ibidem.
903 *Russia approves Pacificpipeline*, BBC News, [on-line:] http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/4138157.stm – 27 IV 2014.

przyszłej porażki, zaś w chwili porażki rozpoczyna się droga ku zwycięstwu – czas pokazał, że było to pyrrusowe zwycięstwo Tokio (Japonia, wygrawszy wówczas tę batalię, tak naprawdę ostatecznie ją przegrała).

e) Ponowne zbliżenie z Chinami

Od roku 2005 można wyróżnić kolejną zmianę w polityce rosyjskiej: ponowne zbliżenie z Chinami. Przyczyn tego faktu było kilka. Pierwszym powodem kolejnego zwrotu Moskwy były tradycyjnie relacje ze Stanami Zjednoczonymi i łącząca się z tym wizja ładu międzynarodowego. Proamerykański zwrot Putina zakończył się „wielkim niezrozumieniem": Rosja liczyła, że w zamian za poparcie USA dostanie wolną rękę od Amerykanów na obszarze postradzieckim, USA – że Moskwa poprze ich politykę wobec Bagdadu[904]. Rozczarowanie owocami zbliżenia z USA było wśród rosyjskich kręgów powszechne – odczuwano, że poparcie Stanów Zjednoczonych po 11 września 2001 r. nie zostało przez Waszyngton ani docenione, ani nagrodzone. Głównym celem rosyjskich elit politycznych, aczkolwiek nigdy niewypowiedzianym *explicite*, było uzyskanie od USA swoistego euroazjatyckiego odpowiednika „doktryny Monroe" na obszarze postradzieckim: z centralną rolą Rosji, tak polityczną, jak i gospodarczą – bez mieszania się w to innych wielkich mocarstw na tym terenie[905]. Tak się jednak nie stało, gdyż globalne interesy amerykańskie i rosyjskie okazały się sprzeczne. Odgórna centralizacja państwowa Putina, stanowiąca dla niego konieczny element wzmocnienia kraju i przeprowadzona w sposób będący antytezą zachodnich idei sprawiła, że na Moskwę spadła fala krytyki za łamanie praw człowieka i porzucanie demokracji na rzecz autorytaryzmu. Co więcej, Waszyngton ani myślał przyznawać Rosji statusu „regionalnego supermocarstwa" i szczególnego miejsca na obszarze WNP i – by użyć rosyjsko-chińskiej terminologii – „konsekwentnie budował hegemonistyczny ład" na świecie, czego najlepszym przykładem były działania w Afganistanie czy Iraku[906]. Ponadto chęć odbudowy statusu Rosji jako mocarstwa wiązała się z przynajmniej częściowym ograniczeniem unilateryzmu amerykańskiego, stanowiącego zagrożenie dla interesów rosyjskich. Stało się dokładnie odwrotnie: to Zachód naruszył najbardziej żywotne interesy Rosji poprzez niemający precedensu wzrost aktywności państw i instytucji Zachodu na obszarze postaradzieckim, wyrażający się poparciem dla „kolorowych rewolucji" obalających prorosyjskie rządy na ternie WNP – i to jeszcze w scenariuszu najgorszym dla Kremla, bo w wyniku oddolnych ruchów społecznych. Dla Rosji „kolorowe rewo-

---

904 M. Kaczmarski, *op. cit.*, s. 62.

905 N. N. Gvosdev, *op. cit.*, p. 34-36.

906 Przymiotnik „hegemonistyczny", używany często przez Pekin i Moskwę na oznaczenie polityki amerykańskiej, jest o tyle paradoksalny, że właśnie ten epitet Pekin stosował wobec Moskwy w latach 70.; por. D. J. Mitchell, *op. cit.*, p. 140.

lucje" były bezpośrednio inspirowane przez Zachód w celu osłabienia Moskwy i były uznawane za element strategicznego okrążania[907].

To wszystko sprawiło, iż z geopolitycznego punktu widzenia wypada się zgodzić z tezą Yan Jiann-Fa, że to USA popchnęły Rosję w objęcia Chin. Tym samym kolejny raz okazało się, że stosunki rosyjsko-chińskie są przede wszystkim funkcją relacji rosyjsko-amerykańskich, a Rosja traktuje Chiny (i szerzej – całą Azję) jako przeciwwagę dla prób zmarginalizowania jej w sprawach europejskich oraz wzmacniania globalnej pozycji Moskwy wobec Waszyngtonu. Zgodnie z nakreślonym przez Yan Jiann-Fa scenariuszem, relacje w trójkącie Waszyngton–Moskwa–Pekin odbywają się wedle strukturalnej zasady „popychania i ciągnięcia" (*push-pull framework*): Stany Zjednoczone (Zachód) poprzez swoją politykę albo odpychają od siebie, albo popychają ku sobie Moskwę i Pekin[908]. Znakomitym tego przykładem była koncepcja „osi zła" George'a Busha, ogłoszona w styczniu 2002 r., która wskazała Irak, Iran i Koreę Północną jako główne zagrożenia dla Ameryki[909]. Zarówno reakcja rosyjska, jak i chińska były już wtedy chłodne (Chiny stwierdziły, że „nie preferują tego typu słownictwa w stosunkach międzynarodowych"[910], a Putin, że „jest przeciwny czarnym listom")[911] – oba te państwa kwestionowały „drugą rundę" amerykańskiej wojny z terroryzmem (uderzenie na Irak) i z czasem coraz bardziej utwierdzały się w przekonaniu o hegemonistycznych zapędach administracji Busha. Druga kadencja amerykańskiego prezydenta, w której zapowiedział on „krucjatę wolności" i chęć zmiany świata, nie tylko Bliskiego Wschodu, nie mogła nie wpłynąć na postawę Rosji i Chin[912]. „Pokorny realizm" Busha znów przyciągnął Rosję i Chiny do siebie[913].

Najważniejszym powodem ponownego ocieplenia relacji rosyjsko-chińskich na początku 2005 r. były jednak „kolorowe rewolucje" na Ukrainie i w Kirgi-

---

907 В. Иванов, Д.. Тренин, Э. Кучин, *Российско-американские отношения. Как добится лучшего*, Москва 2005, с. 12; M. Kaczmarski, *op. cit.*, s. 199; M. Słowikowski, *op. cit.*, s. 199.

908 Yan Jiann-Fa, *Vladimir Putin's Deepening Rapprochement with China in the Tangled China-Russia-US Triangle*, [on-line:] http://rustudy.nccu.edu.tw – 20 V 2012.

909 *The President's State of the Union Address*, The White House President George W. Bush Archive, 2002, 29 I, [on-line:] http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/print/20020129-11.html – 30 IV 2014.

910 B. Stoller, *China slams Bush over „Evil Axis" speech*, The Mail Archive, 2002, 3 II, [on-line:] https://www.mail-archive.com/kominform@lists.eunet.fi/msg12008.html – 30 IV 2014.

911 *Putin warns US on Iraq*, BBC News, 2002, 11 II, [on-line:] http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1814252.stm – 30 IV 2014.

912 Chociaż Bush w swojej mowie inaugurującej drugą kadencję nie użył określenia „krucjata wolności", to tak zwykło się potocznie określać jego przemówienie. *President Sworn-In to Second Term*, The White House President George W. Bush Archive, 2005, 20 I, [on-line:] http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2005/01/20050120-1.html – 13 VI 2014; D. C. Hendrickson, R. W. Tucker, *The Freedom Crusade*, The National Interests, Fall 2005, [on-line:] http://nationalinterest.org/article/the-freedom-crusade-1091 – 13 VI 2014.

913 Yu Bin, *Crouching Missiles…*

stanie. Szczególnie następstwa „pomarańczowej rewolucji" są tutaj istotne, gdyż porażka ówczesnej polityki ukraińskiej Putina sprawiła, że w wymiarze globalnym przestał się on kierować wyłącznie rachunkiem ekonomicznym i powrócił do myślenia geopolitycznego każącego mu szukać korzystnych układów, które mogłyby zrównoważyć dominację Zachodu, wkraczającego na obszar jego najbardziej żywotnych interesów. Nieustanna fala kolorowych rewolucji i wynikająca z nich „zachodnia frustracja" Putina popchnęły Moskwę ponownie w stronę Chin[914]. Pekin z kolei również był coraz bardziej zaniepokojony „kolorowymi rewolucjami", szczególnie tą w Kirgistanie, która mogła doprowadzić do destabilizacji regionu, a co za tym idzie – Xinjiangu. Reakcje Moskwy i Pekinu na kolorowe rewolucje stanowią potwierdzenie tezy Bobo Lo. Według niego Chiny w swojej polityce zagranicznej bardziej zwracają uwagę na kontekst regionalny (Azja Wschodnia i Azja Środkowa), podczas gdy Rosja – na globalny; Pekin ma również dużo bardziej „egzystencjonalny" stosunek do dominacji amerykańskiej (system antyrakietowy w Azji zagraża Chinom bezpośrednio, podczas gdy tarcza antyrakietowa Rosji już nie), zaś Rosja – psychologiczny[915].

Wreszcie ostatnim czynnikiem powodującym zbliżenie rosyjsko-chińskie był fakt, że Rosja, począwszy od końca 2004 r., kierując się względami nie tylko geopolitycznymi, zaczęła zwracać większą uwagę na Chiny. Stłumiła trochę antychińskie postawy, tak na politycznym, jak i na psychologicznym poziomie, i zaczęła bardziej współpracować z Chinami we wspólnych wyzwaniach takich jak walka z terroryzmem, przestępczością międzynarodową, w mniejszym stopniu koncentrując się na działaniach „przeciwdziałających Chinom" (walka z migracją, nielegalna działalność Chińczyków w Rosji). Wreszcie w dekadzie Putina udało się stworzyć ważny schemat rosyjsko-chińskich politycznych interakcji: powstała instytucjonalna infrastruktura, pozwalająca przenieść większość problemów dotyczących stosunków dwustronnych z poziomu politycznego na biurokratyczny[916]. Rosja była znacznie bardziej stała w swoim zaangażowaniu wobec Pekinu, dlatego też poprawa relacji w połowie pierwszej dekady XXI w. jest zdecydowaną zasługą Putina.

Już 1 lutego 2005 r. na rozmowy do Moskwy przybył sekretarz Rady Państwa ChRL, Tang Jiaxuan[917]. Utworzono podczas nich mechanizm regularnych konsultacji w kwestii bezpieczeństwa[918]. Był to pierwszy raz, gdy Chiny podpisały z innym państwem porozumienie dotyczące konsultacji w kwestii bezpieczeństwa, a spotkanie było znakomitym pretekstem do podkreślenia „wysiłków obu stron

---

914 D. Mierzejewski, *Rosyjski zwrot…*, s. 71.
915 B. Lo, *op. cit.*, p. 51.
916 В. Михаев, *op. cit.*, с. 366.
917 *The World in February 2005*, DW.De, [on-line:] http://www.dw.de/the-world-in-february-2005/a-1134756-1 – 30 IV 2014.
918 *Китай-Россия, 2005 г: хроника двусторонних отношений*, CRI russian.ru. Международное радио Китая, [on-line:] http://russian.cri.cn/1143/2008/12/25/1s270766.htm – 30 IV 2014.

w obronie światowego pokoju i regionalnej stabilności" czy wzajemnego poparcia w najważniejszych kwestiach geopolitycznych[919]. Rosja tradycyjnie wsparła Chiny w kwestii Tajwanu zarówno podczas tego spotkania, jak i 14 marca, gdy rosyjski MSZ wydał specjalne oświadczenie w związku z przyjętą przez OZPL ChRL „ustawą o walce przeciw rozpadowi państwa" dającą rządowi chińskiemu wolną rękę w użyciu armii w razie ogłoszenia niepodległości przez Tajwan[920]. Chiny natomiast poparły Rosję w kwestii „pomarańczowej rewolucji". Ponadto strony zacieśniały współpracę w ramach SzOW oraz negocjowały formułę wspólnych ćwiczeń wojskowych planowanych na lato – chociaż niezmiennie deklarowano, że „ćwiczenia są skierowane przeciw międzynarodowemu terroryzmowi", przeprowadzenie ich w okolicach Morza Żółtego miało jednoznacznie polityczny wydźwięk[921]. Symbolem kolejnego ocieplenia relacji z Pekinem były również coraz częściej pojawiające się głosy o możliwości budowy odgałęzienia ropociągu WSTO do Daqingu. Rosja kolejny raz wykorzystywała ten projekt w bieżącej polityce.

Drugim aspektem wykorzystywanym przez Moskwę w ówczesnej polityce była historia. Rok 2005 obfitował w rocznice: zakończenia II WŚ, zrzucenia bomby atomowej na Hiroszimę czy włączenia się Rosji do wojny na Pacyfiku, co miało miejsce na terytorium chińskim. Rzecz jasna to uroczysta parada z okazji Dnia Zwycięstwa 9 maja 2005 r. dała Putinowi największe możliwości na zagranie wielkomocarstwową kartą. To odwołanie się do historii i podkreślanie roli ZSRR w zwycięstwie nad III Rzeszą miało podkreślić ambicje Rosji do odegrania większej roli. Sam Putin, występując w orędziu do Zgromadzenia Federalnego 25 kwietnia, użył sławnego określenia o „rozpadzie ZSRR jako największej geopolitycznej katastrofie XX w."[922] Rocznica II WŚ miała dać impuls do odrodzenia Rosji jako kontynuacji ZSRR.

Chiny miały tutaj odegrać istotną rolę. Sukces „strategicznego partnerstwa" był „ważną psychologiczną podporą" dla Rosji, szczególnie wobec pogarszających się relacji z Zachodem – „był najbardziej przekonującym przykładem pewności siebie, jaką Rosja prezentowała światu"[923]. Jednym z gości parady był Hu Jintao (odbył on dwudniową wizytę w Rosji w dniach 8-9 maja, podczas której spotkał się z Putinem)[924], co miało szczególną wymowę w obliczu rosnącego krytycyzmu

---

[919] Yu Bin, *Back to Geostrategics*, „Comperative Connections" 2005, vol. 7, № 1, [on-line:] http://csis.org/files/media/csis/pubs/0501qchina_russia.pdf – 20 V 2012.

[920] *Россия поддержала Китай в узаконивании войны с Тайванем*, Корреспондент.net, 2005, 14 III, [on-line:] http://korrespondent.net/world/116554-rossiya-podderzhala-kitaj-v-uzakonivanii-vojny-s-tajvanem – 30 IV 2014.

[921] Yu Bin, *Back to Geostrategics…*

[922] *Послание Федеральному Собранию Российской Федерации*, Президент России. Официальный сайт, 2005, 25 IV[on-line:] http://archive.kremlin.ru/text/appears/2005/04/87049.shtml – 30 IV 2014.

[923] B. Lo, *op. cit.*, p. 44.

[924] *Китай-Россия, 2005 г…*

ze strony Zachodu w sprawie roli ZSRR w II WŚ. Podczas obchodów tej rocznicy w Chinach podkreślano zasługi radzieckich żołnierzy, a chińska telewizja wypuściła rosyjsko-chińską operę mydlaną na podstawie łzawej książki Wasiliewa *A zory zdies tichije* („Tak tu cicho o zmierzchu") o bohaterskich *sołdatach* radzieckich w trakcie II WŚ. Tym samym obchody sześćdziesiątej rocznicy zakończenia II WŚ posłużyły Rosji i Chinom, jak to eufemicznie stwierdził Yu Bin, za „wygodną okazję do oceny wielce niezrównoważonego świata po 11 września 2001 r."[925].

Po obchodach nadal podkreślano łączącą Rosję i Chiny współpracę i brak problemów: 20 maja Duma bezproblemowo ratyfikowała porozumienie o wschodnim odcinku granicy[926], które następnie Putin podpisał 1 czerwca[927], a ministrowie spraw zagranicznych FR i ChRL, Siergiej Ławrow i Li Zhaoxing, wymienili się ratyfikowanymi dokumentami podczas spotkania we Władywostoku 2 czerwca 2005 r.[928]

Właśnie we Władywostoku dzień wcześniej doszło do kolejnego ważnego wydarzenia na geopolitycznej szachownicy: odbyło się spotkanie ministrów spraw zagranicznych Rosji, Chin i Indii. Czwarte w kolejności, ale pierwsze tego typu – osobne, bez żadnego kontekstu wielostronnego[929]. Był to kolejny dowód na zacieśnianie współpracy w ramach tego powstającego układu. Siłą sprawczą trójkąta Rosja–Chiny–Indie, wymarzonego sobie ongiś przez Primakowa, była oczywiście Rosja, traktująca to jako element budowy wielkomocarstwowej pozycji. Kolejnym istotnym wydarzeniem podkreślającym zacieśniającą się rosyjsko-chińską współpracę było wzmocnienie SzOW: podczas corocznego spotkania ministrów spraw zagranicznych Organizacji (3-4 czerwca w Astanie) podjęto decyzję o przyjęciu Indii, Pakistanu i Iranu jako obserwatorów[930]. Ponadto Rosja i Chiny, bojąc się kolejnej „kolorowej rewolucji", wspólnie wsparły prezydenta Uzbekistanu, Islama Karimowa, w trakcie i po wydarzeniach w Andiżanie (12 maja

---

[925] Yu Bin, *Politics of Anniversaries…*

[926] *Госдума ратифицировала соглашение о границе с Китаем, которому отойдут полтора острова*, News.Ru, [on-line:] http://www.newsru.com/russia/20may2005/granica.html – 30 IV 2014.

[927] *Справка к Федеральному закону «О ратификации Дополнительного соглашения между Российской Федерацией и Китайской Народной Республикой о российско-китайской государственной границе на ее Восточной части»*, Президент России. Официальный сайт, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/text/docs/2005/06/88865.shtml – 30 IV 2014.

[928] *Китай и Россия мирно решили все пограничные вопросы*, China.Org, 2005, 3 VI, [on-line:] http://russian.china.org.cn/russian/176858.htm – 30 IV 2014.

[929] *Совместное коммюнике неформальной встречи глав МИД КНР*, РФ и Индии, 2005, 3 VI, Генеральное Консульство Китайской Народной Республики в г. Хабаровске, [on-line:] http://www.chinaconsulate.khb.ru/rus/xwdt/t199594.htm – 30 IV 2014.

[930] *Декларация глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, 2005, 5 VII, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=98 – 30 IV 2014.

2005 r.), co doprowadziło do istotnej zmiany kursu polityki zagranicznej tego państwa i było wielkim sukcesem Moskwy i Pekinu na obszarze Azji Środkowej. Właśnie utrzymanie obecnych reżimów w Azji Środkowej i tym samym uniemożliwienie Zachodowi ingerencji w ten region stało się kolejnym mocnym filarem zbliżenia rosyjsko-chińskiego, dla wielu nawet „punktem zwrotnym pojawiającej się rosyjsko-chińskiej osi w regionie, autorytarnej międzynarodówki w Eurazji"[931] albo po prostu „anty-Nato"[932]. Jednakże zdania mówiące o „ideologicznym konkordacie" czy „autorytarnej międzynarodówce" są przesadzone o tyle, że to nie wspólne wartości, a interesy popchnęły Rosję i Chiny do siebie w Azji Środkowej: Pekin i Moskwa uznają kwestię wspierania demokratyzacji czy praw człowieka za próbę podkopania i osłabienia ich własnej pozycji (głównie przez USA). Sprzeciw wobec nich w tym momencie jest bardzo pragmatyczną odpowiedzią na zagrożenia osłabienia pozycji[933].

Geopolityczny aspekt współpracy rosyjsko-chińskiej stał się aż nadto widoczny latem 2005 r. Za chińskim badaczem i analitykiem, Yu Binem, można wyróżnić cztery aspekty intensyfikacji rosyjsko-chińskiej współpracy. Pierwszym było wydanie 1 lipca 2005 r. „Wspólnego oświadczenia o porządku międzynarodowym w XXI w." Drugim – szczyt SzOW 5 lipca, podczas którego Organizacja wezwała USA do określenia daty wyjścia wojsk z Afganistanu. Trzecim – wspólne manewry wojskowe pod koniec sierpnia, zaś czwartym – ciągle rosnąca współpraca wojskowa[934].

Pierwszym aspektem była pełna pompy wizyta przewodniczącego ChRL, Hu Jintao, w Moskwie na przełomie czerwca i lipca 2005 r. (30 czerwca – 1 lipca)[935]. Była to pierwsza z licznych tego lata okazji do spotkań między Putinem a Hu; następne to: szczyt SzOW 5 lipca, szczyt G8 (6-8 czerwca) oraz jubileuszowy szczyt z okazji sześćdziesięciolecia ONZ (14 września)[936]. Podczas wizyty Hu został przyjęty przez Putina na prywatnej kolacji (która ponoć przeciągnęła się do późnych godzin nocnych, a przywódcy „wymienili się pogłębionymi poglądami na szereg kwestii", które miały „strategiczny charakter") w jego rezydencji w Nowo-Ogariewie, a następnego dnia po trzygodzinnej rozmowie na Kremlu opublikowali Wspólne oświadczenie o porządku międzynarodowym w XXI w."[937] Podczas

---

931 A. Kuchins, *op. cit.*, s. 37

932 R. Kagan, *The Return of History and the End of Dreams*, New York 2008, p. 74.

933 Д. Тренин, Верные друзья...

934 Yu Bin, *The New World Order...*

935 *Российско-китайская встреча на высшем уровне*, Москва 30 VI – 1 VII 2005, Досье событий, Президент России. Официальный сайт, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/events/detail/2005/06/90767.shtml – 30 IV 2014.

936 *Китай-Россия, 2005 г...*

937 *Российско-китайская встреча на высшем уровне*, Москва 30 VI – 1 VII 2005, Хроника, Президент России. Официальный сайт, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/events/chron/2005/06/90767.shtml – 30 IV 2014.

spotkania w Nowo-Ogariewie Putin i Hu podkreślali, że wszystkie najważniejsze problemy z przeszłości w relacjach rosyjsko-chińskich zostały rozwiązane i podłożono fundament pod długotrwałą przyjaźń i współpracę[938]. Niemniej jednak tamto spotkanie i będące jego następstwem „wspólne oświadczenie" były raczej reakcją na ówczesną sytuację. Dokument ten jest „najważniejszym przykładem na wspólne spojrzenie Rosji i Chin na najważniejsze kwestie międzynarodowe" i chociaż „każdy szczyt rosyjsko-chiński przebiega niczym chiński bankiet, z wielką ilością potraw o skomplikowanych nazwach, bez względu na ich prawdziwą wartość odżywczą", to należy „przedrzeć się przez mgłę retoryki i dojść do sedna kwestii"[939]. A było nim to, że Putin i Hu rzeczywiście zgadzali się co do spojrzenia na sytuację na świecie, która nie była taka, jakiej by oczekiwali: asertywna polityka Busha, ciągły wzrost militarnego znaczenia Japonii (oraz podkreślane przez Chińczyków zbliżenie amerykańsko-japońskie z lutego 2005 r.), kwestia nuklearna w Korei czy wreszcie niekończący się wyścig zbrojeń w Cieśninie Tajwańskiej – to wszystko łączyło przywódców tych krajów. Ogólnie dokument ten wyraża „coraz bardziej zgodną i koherentną wizję świata Rosji i Chin, całkowicie inną od unilateryzmu i jednobiegunowości Stanów Zjednoczonych", tym samym „miesiąc miodowy Stanów Zjednoczonych po 11 września skończył się", co nie zmienia jednak faktu, że Moskwa i Pekin chcą wyłącznie „poprawić", a nie odrzucić istniejący porządek[940].

We „wspólnym oświadczeniu" z 1 lipca 2005 r. Rosja i Chiny podkreśliły m.in., że wszystkie państwa powinny ściśle przestrzegać „pięciu zasad pokojowego współistnienia", a każde państwo powinno mieć prawo do własnej drogi rozwoju; należy „powstrzymywać się od jednostronnych działań, nie stosować polityki dyktatu, nie grozić użyciem siły"; społeczność międzynarodowa powinna „całkowicie pozbyć się myślenia konfrontacyjnego i blokowego, dążenia do monopolu i dominacji w stosunkach międzynarodowych, prób podziału państw na wiodące i pozostałe". Podkreślono w nim także znaczenie ONZ oraz fakt, iż „prawa człowieka mają charakter uniwersalny", jednak powinno się ich przestrzegać, „biorąc pod uwagę specyfikę i tradycje każdego państwa", zaś obronę praw człowieka należy „budować na podstawie równości wszystkich państw i nieingerencji w ich sprawy wewnętrzne"; ponadto należy szanować „tradycje wieloetnicznych państw", bowiem wielość kultur i cywilizacji powinna stać się podstawą do wzajemnego wzbogacania się, a nie do konfliktów czy „starć cywilizacji" – wszelkie działania skierowane na rozłam suwerennych państw są „nie do przyjęcia", a różnice w historii, tradycji kulturowej, ustrojach społeczno-

---

938 *Заявления для прессы по итогам российско-китайских переговоров*, Президент России. Официальный сайт, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/appears/2005/07/01/1908_type63377type63380_90631.shtml – 30 IV 2014.

939 Yu Bin, *Politics of Anniversaries…*

940 *Ibidem*.

-politycznych i systemach wartości „nie powinny stać się pretekstem do ingerencji w sprawy wewnętrzne innych państw”[941].

Oprócz „wspólnego oświadczenia” obie strony podpisały szereg dokumentów gospodarczych, takich jak: porozumienia w obszarze energii, transmisji prądu, banków i kredytów, długów i innych[942]. Chińczycy kolejny raz próbowali wpłynąć na rosyjską decyzję odnośnie do ropociągu WSTO, a Hu Jintao wystąpił nawet z „prośbą do Rosji o poważne wypełnienie istniejących porozumień w kwestii energii”, ale niewiele to wówczas zmieniło[943].

Drugim aspektem zbliżenia Rosji i Chin był szczyt SzOW 5 lipca 2005 r. w Astanie[944]. Przyjęto na nim Indie, Pakistan i Iran jako obserwatorów (co uczyniło SzOW drugą największą organizacją na świecie, której działalność dotyczyła połowy populacji globu). Najważniejszym następstwem był nieoczekiwany zapis w deklaracji końcowej szczytu, w którym wezwano „koalicję antyterrorystyczną” do określenia daty swojego wyjścia z Afganistanu[945]. Antyamerykanizm tego szczytu był do tego stopnia zauważalny, iż sama Moskwa musiała go łagodzić, oświadczając, iż „nikt tu nikomu nie daje ultimatum” – Siergiej Iwanow, minister obrony FR, zapewniał także, że SzOW nie jest „Anty-NATO”, gdyż „czas bloków militarnych i sojuszy minął” [946]. Nie brzmiał jednak przekonywająco.

Jeszcze mocniejszy sygnał dały wspólne rosyjsko-chińskie manewry wojskowe – „Misja Pokoju 2005”[947]. Były to pierwsze tego typu manewry w historii obu państw – nawet w trakcie radziecko-chińskiego „miesiąca miodowego” (pierwsza połowa lat 50.) nie miały miejsca podobne wydarzenia. Manewry rozpoczęły się 18 sierpnia niedaleko Władywostoku, gdzie ponad 10 tys. żołnierzy (w więk-

---

941 *Совместная декларация Российской Федерации и Китайской Народной Республики о международном порядке в XXI веке*, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1999--2007…*, c. 332-338.

942 Podpisano następujące dokumenty: Wspólna deklaracja FR i ChRL o porządku międzynarodowym w XXI wieku; Wspólny komunikat; Porozumienie między rządem FR a rządem ChRL o ostatecznym uregulowaniu długu byłego ZSRR i FR wobec ChRL; Porozumienie o współpracy długoterminowej między OAO JEC Rosji i GEK Chin; Porozumienie o współpracy między Wniesztorgbankiem i Sinosure; Porozumienie o współpracy między Sbierbankiem a Sinosure; Porozumienie kredytowe między Wnieszekonombankiem i Bankiem Rozwoju Chin; Porozumienie o współpracy między NK Rosnieft i Sinopec; Ramowe porozumienie o długofalowej współpracy między NK Rosnieft i CNPC. *Список документов, подписанных в ходе официального визита в Россию Председателя КНР Ху Цзиньтао*, Президент России. Официальный сайт, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/events/articles/2005/06/90767/153814.shtml – 30 IV 2014.

943 Ю. М. Галенович, *Взаимоотношения…*, c. 351.

944 *В Астане открылся саммит ШОС*, Gazeta.KZ, [on-line:] http://news.gazeta.kz/art.asp?aid=200251 – 30 IV 2014.

945 Декларация глав…

946 Cyt. za: Yu Bin, *The New World Order…*

947 *Во Владивостоке начались первые российско-китайские учения*, Lenta.Ru, 2005, 18 VIII, [on-line:] http://lenta.ru/news/2005/08/18/exercises/ – 30 IV 2014.

szości chińskich – 1800 rosyjskich na 7000 chińskich) rozpoczęło ćwiczenia, których główna część przebiegła na półwyspie Shandong. W ostatniej części manewrów rosyjski minister obrony, Siergiej Iwanow, spotkał się w Qingdao ze swoim chińskim odpowiednikiem, Cao Gangchunem, oraz innymi ministrami obrony SzOW[948].

Oficjalnie ćwiczenia nazwano „antyterrorystycznymi", ale w to nie wierzyli chyba nawet autorzy tych słów. Świat zachodni zareagował na manewry z rozdrażnieniem. W Stanach Zjednoczonych postrzegano je jako krok wymierzony w USA (co do pewnego stopnia było prawdą: i Rosja, i Chiny czuły bowiem w sposób niewypowiedziany zagrożenie ze strony Waszyngtonu) oraz przede wszystkim – w Tajwan. To, co ćwiczono – inwazję morską, spadochronową, blokady morskie, ostrzał statków przez łodzie podwodne, precyzyjne bombardowanie z bombowców strategicznych – jawnie świadczyło o głównym celu: zastraszeniu Tajwanu. Wyspiarze i ich sojusznicy nie pozostali dłużni: w podobnym czasie odbyły się manewry Floty Pacyfiku USA, floty koreańskiej oraz „rutynowe" ćwiczenia tajwańskie w odpieraniu inwazji z kontynentu: manewry rosyjsko-chińskie były w epicentrum „wojny na słowa" w Azji Wschodniej[949]. Jednakże w przeciwieństwie do Pekinu, mającego wręcz obsesyjny stosunek do Tajwanu, Moskwa chciała raczej uczynić z nich demonstrację siły, niż grozić komukolwiek. To Moskwa nalegała, by zachować pozory i przenieść same ćwiczenia z pierwotnej lokalizacji (naprzeciwko Tajwanu) do prowincji Shandong, na co Chińczycy niechętnie się zgodzili, odpowiadając zmianą nazwy z „Przyjaźń 2005" na „Misja Pokoju 2005", co było obniżeniem statusu[950]. Był wreszcie jeszcze jeden kluczowy aspekt ćwiczeń: wystawienie na pokaz kolejnych modeli rosyjskiej broni. Zaraz po zakończeniu ćwiczeń, 6 września, na „bankiet promocyjny broni na sprzedaż" do Soczi przybył chiński minister obrony, Cao Gangchun: Cao, który studiował w latach 50. w ZSRR, został przyjęty przez Putina, który zwrócił się do niego *per* „towarzyszu", frazą niespotykaną w stosunkach Rosji z Chinami od dekady, oraz zaprosił go na piwo. Nic dziwnego, że Cao po spotkaniu z Putinem stwierdził, że „trzeba robić więcej wspólnych ćwiczeń"[951].

Generalnie rok 2005 był niezwykle udany dla stosunków rosyjsko-chińskich. Oprócz wspomnianych wyżej kwestii należy odnotować: imponujący wzrost wymiany handlowej, która wyniosła 29 mld USD (wzrost o 33%), coraz bardziej skoordynowaną politykę zagraniczną (ponad trzydzieści konsultacji

---

948 *Мирная миссия-2005*, „Известия" 2005, 23 VIII, [on-line:] http://izvestia.ru/news/305367 – 30 IV 2014; *Мирная миссия – 2005*, Lenta.Ru, 2005, 18 VIII, [on-line:] http://lenta.ru/articles/2005/08/18/jointforce – 30 IV 2014.

949 Yu Bin, *The New World Order…*

950 Wspólne ćwiczenia Chin np. z Pakistanem mają nazwę „misji przyjaźni". Ю. М. Галенович, *Взаимоотношения…*, c. 373-376.

951 Cyt. za: Yu Bin, *The New World Order…*

między ministerstwami), przejawiającą się w coraz częstszych spotkaniach na szczycie: w ostatnim kwartale 2005 r. należy odnotować wizytę premiera Wen Jiabao w Moskwie na spotkaniu głów rządów SzOW (26-27 października, spotkanie z Putinem – 26 października), dziesiątą rundę regularnych konsultacji premierów (wizyta premiera FR, Michaiła Fradkowa, w Pekinie, 3-4 listopada), spotkanie Hu Jintao z Władimirem Putinem przy okazji szczytu APEC (18 listopada), spotkanie ministrów spraw zagranicznych FR, Ławrowa, i ChRL, Li Zhaoxinga, przy okazji szczytu ASEAN (10 grudnia) czy spotkanie Władimira Putina z premierem Wen Jiabao w Kuala Lumpur (13 grudnia)[952]. Oprócz tego odbyła się druga runda rosyjsko-chińskich rozmów strategicznych, tym razem w Pekinie (19-21 października), pomiędzy sekretarzem Rady Bezpieczeństwa FR, Igorem Iwanowem, a chińskim sekretarzem Rady Państwa, Tang Jiaxuanem (Iwanow spotkał się również z ministrem spraw zagranicznych, Li Zhaoxiangiem, i prezydentem Hu Jintao)[953]. Rozmowy obejmowały szeroki wachlarz kwestii: bilateralnych czy bezpieczeństwa (Korea, SzOW, antyterroryzm, stosunki militarne itp.), ale sięgały dalej niż dotychczasowe techniczne rozmowy między ministrami spraw zagranicznych (od 1991) czy Sztabami Generalnymi (od 1997). Z wymienionych spotkań najważniejsze były dwa: rozmowa Władimira Putina z Wen Jiabao podczas pobytu tego ostatniego na spotkaniu SzOW w Moskwie (26 października) oraz dziesiąte z regularnych spotkań premierów FR i ChRL w dniach 3-4 listopada[954]. Podczas pierwszego spotkania Putin podkreślał, że strony powinny optymalizować strukturę handlu (czytaj: niech Chiny kupują więcej wysoko zaawansowanych produktów rosyjskich), a Wen wyrażał nadzieję na implementację istniejących porozumień[955]. Same te oświadczenia dobrze pokazywały rysy na tej – mimo wszystko – dynamicznie rozwijającej się współpracy. Jeszcze bardziej uwidoczniło się to podczas wizyty Fradkowa. Rosjanie zdawali się autentycznie sfrustrowani niezrównoważoną strukturą handlu (eksport do Chin opierał się głównie na surowcach) – Fradkow zaapelował do Chin o zbudowanie większej liczby rosyjskich elektrowni jądrowych, by zbalansować tę nierównowagę. Natomiast premier Wen Jiabao nalegał, by Rosja honorowała wszystkie swoje zobowiązania w dostarczaniu ropy do Chin (w trakcie spotkania były w tej kwestii opóźnienia) oraz naciskał na decyzję w sprawie ropociągu; strony jednakże nie zdołały ustalić ceny za eksport elektryczności do

---

952 *Китай-Россия, 2005 г...* Warto dodać jeszcze wizytę w Moskwie Deng Rong, córki Deng Xiaopinga, z którą spotkał się Putin 20 października. Yu Bin, *Pollution*, *Politics and Partnership*, „Comparative Connections" 2005, vol. 7, № 4, [on-line:] http://csis.org/files/media/csis/pubs/0504qchina_russia.pdf – 20 V 2012. W kontekście faktu, że Deng nie chciał się za życia spotkać z Jelcynem, dobrze ilustruje to poprawę relacji rosyjsko-chińskich.

953 *Китай-Россия, 2005 г...*

954 *Major Events in Sino-Russian Relations*, People.Com.Cn, [on-line:] http://english.cpc.people.com.cn/66102/6926290.html – 30 IV 2014.

955 Yu Bin, *Pollution...*

Rosji[956]. Spotkanie mimo wszystko nie zakończyło się całkowitą porażką: podpisano dwanaście dokumentów – istotnych, chociaż drugorzędnych[957].

Dziesięć dni po zakończeniu wizyty Fradkowa doszło do zdarzenia, które bardzo negatywnie wpłynęło na stosunki rosyjsko-chińskie i popsuło długo budowany dobry *image* tych relacji. Dnia 13 listopada doszło mianowicie do wielkiej eksplozji w zakładach chemicznych w prowincji Jilin, ok. 600 km od rosyjskiej granicy[958]. Skażona ponad stu tonami benzyny i jej pochodnych została rzeka Sungari (dopływ Amuru): ponad pięćdziesięciokilometrowy ciąg toksycznej benzyny minął Harbin, przekraczając chińskie normy zanieczyszczenia (i tak niskie) trzydzieści trzy razy i zmierzał w stronę Rosji, co wywołało panikę (zagrożone było ponad siedemdziesiąt obszarów: m.in. Chabarowsk, Amursk i Komsomolsk nad Amurem) i antychińską kampanię po rosyjskiej stronie[959]. Przez pięć dni chińskie władze nie informowały społeczeństwa o tym zdarzeniu, co doprowadziło do paniki, wykupywania wody i wściekłości, która udzieliła się również po drugiej stronie Amuru: Rosjanie oskarżali Chińczyków o niedostateczną informację i spóźnioną reakcję. Zachowanie Chińczyków zirytowało Rosjan i obudziło podejrzenia o brak przejrzystości i dobrej woli w stosunkach przygranicznych. Chociaż centralne władze chińskie już po ujawnieniu skutków katastrofy w bezprecedensowy sposób współpracowały z rosyjskimi w celu uniknięcia najgorszego (co się ostatecznie udało – czarny scenariusz się nie sprawdził, a Amur nie został poważnie zanieczyszczony), premier Wen Jiabao przepraszał Putina, a w prowincji Jilin „poleciały" głowy lokalnej administracji odpowiedzialnej za katastrofę. To wydarzenie dobrze pokazało prawdziwe oblicze stosunków rosyjsko-chińskich[960].

---

956 *Ibidem*.

957 Były to: Wspólne oświadczenie; Porozumienie o studiach rosyjskiego w Chinach i chińskiego w Rosji; Wspólne zrozumienie dla rehabilitacji dzieci z Biesłanu; Wspólne zrozumienie w implementacji międzyrządowych porozumień w prewencji wobec nieuczciwej konkurencji oraz antymonopolistycznej polityki; Porozumienie dotyczące aktywów bankowych; Porozumienie o kredycie dla Wniesztorgbanku od State Developement Bank of China; Porozumienie między Wniesztorgbankiem a Bank of China na otwarcie linii kredytowej w wysokości 200 mln USD dla Wniesztorgbanku; Porozumienie o współpracy między Wniesztorgbankiem a chińskimi firmami w sprawie używaniu kard kredytowych China Union Play; Porozumienie o nauce języka rosyjskiego w Chinach i chińskiego w Rosji; rozmawiano również o nadchodzących latach Rosji w Chinach (2006) i Chin w Rosji (2007). *Совместное коммюнике по итогам десятой регулярной встречи глав правительств Китая и России*, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1999-2007…*, c. 373-389.

958 *На химической фабрике в Китае произошла серия взрывов*, Lenta.Ru, 2005, 13 XI, [on-line:] http://lenta.ru/news/2005/11/13/plant – 30 IV 2014.

959 *На Дальний Восток надвигается катастрофа*, „Известия" 2005, 23 XI, [on-line:] http://izvestia.ru/news/308624 – 30 IV 2014.

960 Głowy poleciały w pewnym sensie dosłownie: wiceprezydent miasta Jilin, gdzie miała miejsce katastrofa, popełnił samobójstwo. Po tym incydencie Rosja i Chiny podpisały w czerwcu 2006 r. Porozumienie nt. monitorowania jakości wody we wspólnych akwenach.

Katastrofa ekonomiczna była „bolesnym przypomnieniem, że dyplomacja na najwyższym szczeblu nie jest jedynym aspektem relacji między tymi dwoma krajami" i „wyciągnęła na powierzchnię głęboko skrywany brak zaufania i podejrzliwość między tymi państwami (przede wszystkim strony rosyjskiej), które, mimo wyraźnego postępu w wielu aspektach relacji wzajemnych, nadal były silnie obecne"[961]. Zwykli Rosjanie i Chińczycy „ani nie znają siebie, ani nie lubią, ani tym bardziej nie kochają"[962]. Jak to podsumował bardzo „radziecki" i bardzo prochiński Michaił Titarienko, „nastąpiła przepaść między głębokim zaufaniem [*sic!*] w relacjach z Chinami wśród wyższych eszelonów obu krajów i niedostatecznym poinformowaniem [*sic!* – przyp. M. L.] szerokich kręgów społecznych Rosji"[963]. Tym samym „elity polityczne Pekinu i Moskwy zderzyły się z wyzwaniem niezrozumienia i niechęci pomiędzy zwykłymi Chińczykami a Rosjanami pomimo dekady „strategicznego partnerstwa"[964]. Cóż z tego, że telewizja kontrolowana przez Kreml karmiła społeczeństwo korzystnym obrazem Chin, a większość ankietowanych w tym czasie odpowiadała, że ma pozytywny stosunek do Chińczyków, skoro ta sympatia była „szeroka na kilometr, a głęboka na włos"[965]. Wydarzenie z wyciekiem chemikaliów jak żadne inne pokazało stan stosunków rosyjsko-chińskich, określanych plastycznie jako: „na górze gorąco, na dole zimno"[966].

Owo niefortunne wydarzenie z wyciekiem chemicznym zdarzyło się w przededniu otwarcia Roku Rosji w Chinach, mającego za zadanie zbliżyć do siebie oba narody. Szczególnie rosyjska strona przywiązywała do tych obchodów duże

---

Nie zapobiegło ono wszak kolejnemu wyciekowi, tym razem 20 sierpnia 2006 r. Ten wyciek, na mniejszą skalę i wyciszony przez oba rządy, nie spowodował takich zanieczyszczeń, choć ponownie zwiększył rosyjskie podejrzenia, por. E. Wishnick, *Why a Strategic Partnership…*, p. 70; zob również: Yu Bin, *Pollution…* ; M. Титаренко, *Геополитическое значение…*, c. 271.

[961] Yu Bin, *Pollution…* Yu Bin zwraca jednocześnie uwagę na paradoksalny fakt, iż zakłady przemysłowe, które zanieczyściły Sungari, zostały zbudowane w latach 50. przez… radzieckich inżynierów (*sic!*). Jednakże dodaje on, iż Chińczycy pierwotnie planowali zbudować zakłady przy ujściu Sungari do Amuru przy granicy, ale Sowieci się nie zgodzili i wymogli budowę zakładów 600 km od granicy. Godna pochwały przewidywalność…

[962] Idem, *China's Year of Russia and the Gathering Nuclear Storm*, „Comparative Connections" 2006, vol. 8, no 1, [on-line:] http://csis.org/files/media/csis/pubs/0601qchina_russia.pdf – 20 V 2012.

[963] M. Титаренко, *Геополитическое значение…*, c. 264. Chińczycy również są biegli w tego typu kwiecisto-biurokratycznej retoryce: „poziom wzajemnego zaufania ulega ciągłemu wzrostowi, mechanizmy regulujące ulegają ciągłemu udoskonaleniu, zaś idee przyjaźni zostały przeniesione z płaszczyzny formalnej na relacje międzyludzkie", por. Miao Huashou, *op. cit.*, p. 133.

[964] Yu Bin, *China's Year…*

[965] Dosłownie „na milę szeroka, na cal głęboka". Ankiety z 2005 r. pokazały, że choć 56% Rosjan ma Chiny za „strategicznego partnera", to 62% obawia się wzmocnienia roli Chin, a 66% uznaje inwestycje i migracje chińskie za zagrożenie, por. A. Kuchins, *op. cit.*, p. 47.

[966] C. Тихвинский, *op. cit.*, c. 219.

znaczenie, asygnując na ten cel spore środki (nieoficjalnie mówiło się, że ok. 300 mln rubli)[967]. Na czele rosyjskiej strony stanął wicepremier Dmitrij Miedwiediew (późniejszy prezydent), co świadczyło o randze wydarzenia dla Moskwy[968]. W ramach Roku Rosji miało się odbyć ok. dwustu imprez kulturalnych (wizyty teatrów, baletów, orkiestr), sportowych, edukacyjnych (wymiany między uczelniami, wydania i wznowienia najważniejszych dzieł) i ekonomicznych, co nie miało precedensu nawet w czasach „przyjaźni" radziecko-chińskiej[969]. Do tego w ramach podkomisji ds. współpracy naukowo-technicznej opracowującej programy wizyt na najwyższych szczeblach przygotowano aż dwieście osiemdziesiąt siedem projektów[970].

Oficjalnie Rok Rosji w Chinach zainaugurował swoją wizytą w Chinach Władimir Putin w dniach 21-22 marca 2006 r.[971] Delegacja Putina liczyła ponad tysiąc osób, w tym urzędników, naukowców, parlamentarzystów i dziennikarzy. Wizyta wypadła w dziesiątą rocznicę ustanowienia „strategicznego partnerstwa" i piątą rocznicę podpisania traktatu o dobrosąsiedztwie, przyjaźni i współpracy[972]. Ceremonia przyjęcia Putina w Wielkiej Sali Ludowej w Pekinie była pełna przepychu. Ponad 5 tys. osób, występy najlepszych rosyjskich baletów oraz wielkie słowa o przyjaźni, wzajemnej pomocy w trudnych momentach historii oraz o tym, że „obecne stosunki są najlepsze w dziejach" (Putin) – to wszystko miało pokazać, jak dobre są relacje rosyjsko-chińskie[973]. W ramach budowania dobrej atmosfery między oboma krajami drugiego dnia wizyty prezydent Putin udał się do klasztoru Shaolin, gdzie jako judoka podziwiał popisy chińskiego kung-fu[974].

Najważniejsze rozmowy miały jednak miejsce 21 marca. Podjęto podczas nich dwa główne tematy: Iranu oraz współpracy energetycznej. Co do Iranu, będącego dla obu państw ważnym partnerem handlowym, to zarówno Pekin, jak i Moskwa bardzo niepokoiły się programem nuklearnym Teheranu, a jeszcze bardziej – możliwą kolejną wojną Stanów Zjednoczonych w regionie. Tym bardziej iż druga

---

967 O randze Roku Rosji świadczy chociażby jej szerokie omówienie na oficjalnej stronie prezydenta FR: *О Годе России в Китае*, Президент России. Официальный сайт, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/events/articles/2006/03/103278/103295.shtml – 30 IV 2014.

968 М. Титаренко, *Геополитическое значение…*, с. 315.

969 *Год России в Китае*, Программа мероприятий года России в Китае, Сайт Общества Российско-Китайской Дружбы, [on-line:] http://orkd.ifes-ras.ru/index.php?page=china_year – 30 IV 2014.

970 С. Тихвинский, *op. cit.*, с. 196.

971 *Официальный визит в Китай 21 – 22 марта 2006. Программа*, Президент России. Официальный сайт, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/events/sched/2006/03/103278.shtml – 30 IV 2014.

972 *Ibidem*.

973 Cyt. za: Yu Bin, *China's Year…* Można za Derekiem Mitchellem stwierdzić, że owszem, stosunki rosyjsko-chińskie są najlepsze w historii, ale poprzeczka nigdy nie była podniesiona zbyt wysoko, więc to mała zasługa. D. J. Mitchell, *China and Russia…*

974 *Официальный визит в Китай…*

kadencja Busha charakteryzowała się twardszą postawą wobec Rosji i Chin, co odzwierciedliło się we „wspólnym oświadczeniu" większą liczbą odniesień do sytuacji międzynarodowej niż w poprzednim (choć było ono bardziej stonowane od tego z lipca 2005 r.). W przeciwieństwie do poprzedniego oświadczenia, tym razem znów pojawiło się odniesienie do Tajwanu, co wskazywało na rosnące zaniepokojenie Pekinu. Podsumowując: mimo iż to Iran miał być „tematem nr 1" rozmów, w końcowym oświadczeniu poświęcono mu tylko jedną linijkę, a spotkanie zakończyło się w atmosferze ogólnej niepewności co do przyszłości rozwoju sytuacji międzynarodowej[975]. „Wspólne oświadczenie" z tego spotkania jest ważne dlatego, że „obie strony ustanowiły zasady podpierające partnerstwo, zamiast tylko okopywać się na znanych pozycjach politycznych" i chociaż zasady te „były amalgamatem chińskich «pięciu zasad» i innych frazesów" i „nie ukazują szczegółowego, a tym bardziej dokładnego kontekstu ideologicznego stosunków ani celów Pekinu czy Moskwy", to mimo wszystko stanowią podstawę „strategicznego partnerstwa"[976].

We „wspólnym oświadczeniu", mającym być „nową formułą zasad stosunków rosyjsko-chińskich", z 21 marca 2006 r. ogłoszono m.in., iż „stosunki rosyjsko-chińskie osiągnęły niebywały poziom"; Rosja i Chiny podkreśliły w nim znaczenie 2006 r. jako Roku Rosji w Chinach i 2007 r. jako Roku Chin w Rosji; podtrzymały zobowiązanie o zakończeniu prac demarkacyjnych na dwóch odcinkach granicy do końca 2007 r.; Rosja uznała Tajwan za część Chin i „ze zrozumieniem" odniosła się do pokojowego zjednoczenia Chin na podstawie Ustawy Antysecesyjnej oraz uznała Tybet za nieodłączną część Chin. Strony ustaliły, że podejmą wysiłki w celu wzrostu wymiany handlowej do 60-80 mld USD w 2010 r. Strony zauważyły też, że współpraca w dziedzinie energetyki jest jednym z głównych składników „strategicznego partnerstwa"; przywódcy obu państw wysoko ocenili współpracę militarną, szczególnie wspólne manewry z sierpnia 2005 r. pt. „Misja pokoju". Rosja i Chiny podkreśliły ważną rolę ONZ i stwierdziły, że reforma ONZ powinna przebiegać na podstawie szerokiego konsensusu – zadeklarowały również „ścisłą współpracę" w uregulowaniu kwestii atomowej Iranu, zadowolenie z formuły sześciostronnych rozmów w kwestii koreańskiej oraz „z zadowoleniem przyznały", że SzOW, który obchodzi pięciolecie, stał się samodzielnym czynnikiem w stosunkach międzynarodowych. Wreszcie, strony wystąpiły za jak najszybszym stworzeniem mechanizmu trójstronnej współpracy Rosja–Chiny–Indie[977].

Największą uwagę szczytu przykuły jednak nie tyle oświadczenia o sytuacji międzynarodowej, co kwestie energetyczne. Wśród podpisanych w trakcie szczytu czternastu dokumentów[978] najważniejsze dotyczyły gazu i ropy. Były to m.in.:

---

[975] Yu Bin, *China's Year…*; B. Lo, *op. cit.*, p. 42.

[976] B. Lo, *op. cit.*, p. 42.

[977] *Совместная декларация Российской Федерации и Китайской Народной Республики*, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1999-2007…*, c. 397-408.

[978] Porozumienie między rządem FR a rządem ChRL o współpracy w obszarze zapobiegania i likwidacji sytuacji nadzwyczajnych; Protokół do porozumienia między rządem FR

porozumienie między Gazpromem, Rosnieftem i rosyjskim Rao Jes (potentat energetyczny) a Chinami (CNPC), na mocy którego w ciągu piętnastu lat Rosja ma stać się największym dostawcą surowców do Chin – Gazprom miał wybudować w ciągu pięciu lat dwie nitki gazociągu (jedną przez Ałtaj do zachodniej granicy rosyjsko-chińskiej, drugą z Sachalinu, przez Chabarowsk, do Chin), przez które ma płynąć od 60 do 80 mln^3 gazu rocznie, a projekt zakłada inwestycje na około 10 mln USD; Putin zaakceptował również pomysł wspólnej eksploatacji złóż w Kowykcie, które wcześniej miały być wydobywane przez prywatne przedsiębiorstwo TKN-BP. Kolejnymi z najważniejszych porozumień były te o dostawach ropy: CNPC i Rosnieft podpisały umowę wstępną na wspólne inwestycje w branży petrochemicznej – dokument dotyczący powołania wspólnego przedsiębiorstwa (rafinerii), w którym strona chińska dysponowałaby pakietem kontrolnym[979].

Mimo to w najważniejszej kwestii Pekin nie osiągnął tego, czego chciał. Chociaż podpisano porozumienie o przeprowadzeniu „analizy wykonalności" budowy siedemdziesięciokilometrowego odgałęzienia ropociągu WSTO, to mimo zapewnień Putina o tym, że zostanie on zbudowany, nie powiedziano, kiedy to nastąpi[980]. Jak gorzko przyznawali Chińczycy: „rosyjski prezydent tylko mówi o ropie, ale nie pozwala jej popłynąć do głodnego energii sąsiada" – dla Pekinu było „bolesną prawdą, że nawet chwytające za serce słowa [Putina] podczas Roku

---

a rządem ChRL o stworzeniu organizacyjnych podstaw regularnych spotkań głów rządów Rosji i Chin z 27 czerwca 1997; Plan konsultacji między MSZ FR i MSZ ChRL na 2006 rok; Memorandum o współpracy między federalną agencją ds. zarządu na specjalnymi strefami ekonomicznymi i ministerstwem handlu ChRL; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu między ministerstwem finansów FR i ministerstwem finansów ChRL o stworzeniu mechanizmu dialogu; Porozumienie między rosyjskimi kolejami a ministerstwem kolejnictwa ChRL o wzajemnym wykorzystywaniu wielkogabarytowych kontenerów przy przewozach ładunków importowo-eksportowych; Porozumienie o współpracy w obszarze rozwoju inwestycyjnego; Porozumienie między federalną służbą monitoringu finansowego FR i Bankiem Ludowym Chin o współpracy wzajemnej w wymianie informacji w sferze przeciwdziałania legalizacji dochodów osiągniętych drogą przestępczą i finansowaniu terroryzmu; Porozumienie o podstawowych zasadach w stworzeniu wspólnych przedsiębiorstw na terytorium FR i ChRL dla pogłębienia współpracy w obszarze naftowym między NK Rosnieft i chińską CNPC; Protokół między Transnieft i CNPC; Porozumienie między RAO JEC Rosji i Chińską Korporacją Energetyczną o wszechstronnej współpracy w projekcie dostaw energii elektrycznej z FR do ChRL; Memorandum między Gazpromem i CNPC o dostawach gazu; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu w organizacji transmisji satelitarnych Igrzysk Olimpijskich w 2008 r. między FGUP „Kosmiczna łączność" i CNCL; Porozumienie o partnerstwie strategicznym między merostwem Petersburga i chińskim bankiem ekportowo-importowym i szanghajską zjednoczoną kompanią inwestycji zagranicznych w kwestii projektu „Perła Bałtyku". *Список документов, подписанных в присутствии Президента России Владимира Путина и Председателя КНР Ху Цзиньтао*, Президент России. Официальный сайт, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/events/articles/2006/03/103278/103438.shtml – 1 V 2014.

979 D. Mierzejewski, *Rosyjski zwrot…*, s. 66.

980 *Протокол между ОАО «АК Транснефть» и Китайской национальной нефтегазовой корпорацией*, [w:] *Список документов…*

Rosji w Chinach nie doprowadzą do popłynięcia syberyjskiej ropy"[981]. Teoretycznie więc wydawało się, iż po kilku latach dyplomatycznych sporów udało się Chinom wywalczyć ten ropociąg, ale prawda była taka, że rosyjska energetyczna „ropopolityka" (oryg. *oil-politik*) trwała nadal[982]. Jak powiedział sfrustrowany chiński wiceminister rozwoju narodowego i komisji ds. reform ChRL, Zhang Guobao:

> raz Rosja mówi, że już podjęła ostateczną decyzję, a potem – że nie ma decyzji. Wciąż nie ma jasnej informacji, co jest godne pożałowania. Obecnie kwestia ropociągu rosyjsko-chińskiego to: krok do przodu, dwa kroki do tyłu. Niczym w prognozie pogody: dziś jest pochmurno z szansą na słońce, natomiast jutro jest słonecznie z możliwością chmur[983].

Jednakże ten ropopolityczny moskiewski kij miał dwa końce. Z jednej strony pozwalał Rosji wciąż manewrować, z drugiej ukazywał, że Chiny nie były zainteresowane w zmianie struktury handlu. Co prawda już 18 stycznia 2006 r. Chiny stały się drugim partnerem handlowym Rosji, ale na handel ten składały się w większości surowce (w 2005 r. produkty wysoko zaawansowane stanowiły 2,2% eksportu do Rosji, podczas gdy w 2001 – 28%); sam Putin kolejny raz narzekał na „nieracjonalność handlową", ale Chińczycy ani myśleli czegokolwiek zmieniać: w oczach Pekinu „Kreml grał kartą geopolityki energetycznej, koncentrując się na strategicznych i politycznych kalkulacjach kosztem racjonalności gospodarczej"[984]. Ponadto, jak słusznie zauważali gospodarze, to w dużej mierze nie była kwestia polityczna, lecz gospodarcza: rosyjskie produkty były prostu niekonkurencyjne na chińskim rynku. Rosjanie mieli tego świadomość, w związku z tym w trakcie wizyty Putin niedwuznacznie połączył kwestię nitki ropociągu z inwestycjami rosyjskimi w chiński przemysł atomowy – dałoby to Rosjanom wielkie możliwości zarobku i zatrudnienia[985]. Tym samym kwestia budowy odgałęzienia ropociągu WSTO zaczęła przypominać „podbijanie stawki": Moskwa chciała wytargować jak najlepsze warunki zgody na budowę tej nitki.

Wśród najważniejszych wydarzeń, jakie nastąpiły po marcowej wizycie Putina w Chinach, warto odnotować: wizytę ministra spraw zagranicznych FR, Siergieja Ławrowa, w Pekinie 16 maja i jego spotkanie z ministrem spraw zagranicznych ChRL, Li Zhaoxingiem, oraz prezydentem Hu Jintao[986]; czterodniową wizytę

---

981 Yu Bin, *China's Year...*

982 *Ibidem*.

983 *Interview with NDRC Vice Director Zhang Guobao – full text*, China Business News, 2006, 8 III, [on-line:] http://business.highbeam.com/407731/article-1G1-142978628/interview-ndrc-vice-director-zhang-guobao-full-text – 20 V 2012.

984 Yu Bin, *China's Year...*

985 *Ibidem*.

986 *Сергей Лавров: Россия и Китай не поддержат резолюцию СБ ООН против Ирана*, IA Regnum 2006, 16 V, [on-line:] http://www.regnum.ru/news/640904.html – 1 V 2014; *РФ и Китай подписали соглашение о строительстве нового моста через Аргунь*, RIA Novosti,

przewodniczącego OZPL, Wu Bangguo, w Rosji (26-30 maja), podczas której spotkał się on z przewodniczącym Rady Federacji FR, Siergiejem Mironowem, przewodniczącym Dumy, Borysem Gryzłowem, oraz prezydentem Putinem i premierem Fradkowem (ponadto Wu wziął udział w pierwszym spotkaniu rosyjsko-chińskiego komitetu międzyparlamentarnego oraz pierwszego posiedzenia przewodniczących parlamentów SzOW, które odbyło się 30 maja[987]). Warto również odnotować mało upubliczniony postęp we współpracy militarnej (wizyty na najwyższym wojskowym szczeblu, kolejne transakcje w kupnie broni i współpracę w technologii)[988].

Najważniejszym wszakże wydarzeniem lata 2006 r. był szósty doroczny szczyt SzOW w Szanghaju, odbywający się w piątą rocznicę powołania tej Organizacji[989]. Urządzony z wielką pompą, w przystrojonym odświętnie na tę okazję Szanghaju, był pokazem siły tej organizacji[990]. W ówczesnej sytuacji największe kontrowersje wzbudziła obecność na obradach prezydenta Iranu, Mahmuda Ahmedineżada[991]. Spotkało się to z ostrą krytyką USA (z jej powodu na szczycie nieobecny był premier Indii) – dla Rosji i Chin Iran stanowi trudną sprawę: chcą oni chronić swe własne interesy w Iranie, jednocześnie minimalizując możliwe negatywne tego następstwa w stosunkach z USA w regionie, co sprawia, że dla wszystkich Iran bez bomby atomowej jest najlepszym rozwiązaniem[992]. Latem 2006 r. możliwość konfliktu z Iranem wydawała się bardzo realna, czego zarówno Pekin, jak i Moskwa chciały uniknąć, propagując multilateralne negocjacje i usiłując wpłynąć na Teheran. Ten jednakże ewidentnie grał na zwłokę, stając się drugim, obok Korei Północnej, „kłopotliwym sojusznikiem" Moskwy i Pekinu.

Z owych dwóch „kłopotliwych sojuszników" latem 2006 r. to Phenian zdecydowanie wysunął się na pierwsze miejsce sprawiających problemy Rosji i Chinom wraz z wystrzeleniem 5 czerwca rakiety Taepodong-2, zdolnej dotrzeć do zachod-

---

2006, 16 V, [on-line:] http://viperson.ru/wind.php?ID=301483&soch=1 – 1 V 2014. Podczas spotkania podpisano dwa dokumenty, dotyczące migracji oraz budowy mostu na Arguni, *Сборник российско-китайских договоров 1999-2007…*, c. 424-435.

987 *Хроника российско-китайских отношений за 2006 год*, CRI russian.ru. Международное радио Китая, [on-line:] http://russian.cri.cn/1143/2008/12/25/1s270769.htm – 1 V 2014.

988 Yu Bin, *SCO Five Years On: Progress and Growing Pains*, „Comperative Connections" 2006, vol. 8, № 2, [on-line:] http://csis.org/files/media/csis/pubs/0602qchina_russia.pdf – 20 V 2012.

989 *SCO holds 2006 summit in Shanghai*, 2006, 15 VI, Chinese Government's Official Web Portal, [on-line:] http://english.gov.cn/2006-06/15/content_310527.htm – 1 V 2014.

990 *Fireworks, cruise and handshakes precede SCO summit*, CCTV.Com, 2014, 14 VI, [on-line:] http://www.cctv.com/english/special/C15892/20060615/100923.shtml – 1 V 2014; *Evening gala marks 5th founding anniversary of SCO*, People.Com.Cn, [on-line:] http://english.peopledaily.com.cn/200606/16/eng20060616_274607.html – 1 V 2014.

991 *Iran's president attends SCO summit*, UPI News, 2006, 15 VI, [on-line:] http://www.upi.com/Top_News/2006/06/15/Irans-president-attends-SCO-summit/UPI-20521150397015 – 1 V 2014

992 Yu Bin, *SCO Five Years On…*

nich wybrzeży USA[993]. Reakcja rosyjska była iście „schizofreniczna": Rosja miotała się między potępieniem testu (nazywając go „prowokacją" i „pogwałceniem wszystkich możliwych norm zachowania", jak to ujął minister spraw zagranicznych, Ławrow) a niezrażaniem do siebie Korei (prezydent Putin: „Korea miała prawo do testu")[994]. Chiny z kolei, choć oficjalnie tradycyjnie bardziej wstrzemięźliwe, nieoficjalnie były bardzo krytyczne („Chiny są bardzo zawiedzione zachowaniem Korei – to jest coś, czego nie chcą widzieć")[995]. Trudno się dziwić takim postawom, bowiem test natychmiast skomplikował i podkopał rosyjskie i chińskie pozycje w rozmowach sześciostronnych i dodał argumentów Amerykanom i Japończykom. Rosja i Chiny znalazły się między młotem a kowadłem – musiały balansować między japońskimi żądaniami nałożenia sankcji a koreańskim uporem i dystansowaniem się od wpływów Pekinu i Moskwy. Ostatecznie po wielu manewrach dyplomatycznych (głównie chińskich), 15 czerwca udało się przeforsować kompromisową rezolucję RB ONZ potępiającą Phenian i domagającą się zawieszenia prób, ale niewprowadzającą sankcji[996]. O tym, że to głównie Chiny doprowadziły do rozwiązania kryzysu, świadczy fakt, że tuż przed rozpoczęciem szczytu G8 Hu Jintao spotkał się z George'em Bushem: ten ostatni po spotkaniu powiedział, że jest „wdzięczny", zaś kilka dni później sekretarz stanu USA, Condoleeza Rice, stwierdziła, że „Chiny dają dowody na to, że są odpowiedzialnym udziałowcem"[997].

Podczas obu kryzysów: irańskiego i koreańskiego, Rosja i Chiny aktywnie ze sobą współpracowały, dokonując licznych konsultacji i uzgadniając stanowiska. W zaangażowaniu obu stron w te sprawy można wyróżnić zasadniczą różnicę: w Iranie to Rosja była aktywniejszą stroną, podczas gdy w Korei – Chiny[998]. Nie miało to jednak większego znaczenia, gdyż okazało się, że oba państwa miały niewielki wpływ na swoich „krnąbrnych" sojuszników, bynajmniej nie zniechęcając ich do dalszego rozwoju programu atomowego. Pod koniec roku, po kolejnym

---

993 *North Korea Test-Fires Several Missiles*, „The New York Times" 2006, 4 VI, [on-line:] http://www.nytimes.com/2006/07/04/world/asia/04cnd-korea.html?_r=0 – 1 V 2014.

994 *КНДР испытала семь ракет, которые упали в российской экономзоне Японского моря*, News.Ru, [on-line:] http://www.newsru.com/world/05jul2006/racket.html – 1 V 2014; *North Korea Rejects Protests on Missile Firings*, „The New York Times" 2006, 7 VI, [on-line:] http://www.nytimes.com/2006/07/07/world/asia/07korea.html – 1 V 2014; Yu Bin, *G-8, Geoeconomics, and Growing "Talk" Fatigue*, „Comperative Connections" 2006, vol. 8, № 3, [on-line:] http://csis.org/files/media/csis/pubs/0603qchina_russia.pdf – 20 V 2012.

995 W ramach „kary" Chiny zaczęły zamrażać konta północnokoreańskich przywódców w swoich bankach. Cyt. za: Yu Bin, *G-8, Geoeconomics*…

996 *UN Security Council Resolution 1695 (2006)*, UN.Org, [on-line:] http://www.un.org/News/Press/docs/2006/sc8778.doc.htm – 1 V 2014.

997 *Chinese President Hu Jintao meets U.S. President Bush*, GOV.Cn, 2014, 17 VII, [on-line:] http://www.gov.cn/misc/2006-07/17/content_337429.htm – 1 V 2014; *Rice says China showing evidence of becoming responsible stakeholder*, Xinhua English, 2006, 21 VII, [on-line:] http://english.sina.com/china/1/2006/0721/84045.html – 1 V 2006; Yu Bin, *G-8, Geoeconomics*…

998 Yu Bin, *G-8, Geoeconomics*…

teście Korei Północnej z 9 października[999], Rosja i Chiny zgodziły się na sankcje wobec Phenianu (rezolucja nr 1718 z 14 października 2006) [1000], które zmusiły go do powrotu do stołu negocjacyjnego (niestety bezowocnego). Z kolei 23 grudnia Rosja i Chiny nie sprzeciwiły się sponsorowanej przez USA rezolucji nakładającej sankcje wobec Iranu[1001].

Najważniejszym politycznym wydarzeniem lata i jesieni 2006 r. nie były wszakże ciągłe przepychanki z Iranem czy Koreą, lecz szczyt G8 w Petersburgu, mający miejsce w dniach 15-17 lipca 2006 r.[1002], w trakcie którego prezydent Hu Jintao spotkał się na „mini szczycie" z Władimirem Putinem (ale po spotkaniu z George'em Bushem)[1003]. Obecność „wschodzących gospodarek" – Chin, Indii, Brazylii, Meksyku i RPA – była wybawieniem dla Putina, coraz bardziej krytykowanego na Zachodzie. G8 stawało się powoli formułą, w której obecność Rosji była coraz bardziej paradoksalna i kłopotliwa: „Rosja nie była ani odpowiednio demokratyczna, ani odpowiednio rozwinięta ekonomicznie"[1004]. Jak zauważa Yu Bin, „w normalnych okolicznościach przyjmowanie najważniejszych przywódców świata w najbardziej «zwesternizowanym» mieście powinno symbolizować wielki powrót Rosji do Zachodu (po przyjęciu Rosji do tego forum w 1997 r.), ale teraz gospodarczo podbudowana wysokimi cenami energii i politycznie coraz bardziej asertywna Rosja nie była dobrze przyjmowana przez członków G8; stosunek do niej przybierał formę od sceptycyzmu po otwartą wrogość, a wzajemne «połajanki» z USA osiągnęły szczyt tuż przed G8"[1005]. Był to okres, w którym bardzo głośno mówiło się o odchodzeniu Rosji od rdzennych wartości Zachodu i dryfowaniu w stronę Azji, przyjmowaniu „wartości azjatyckich"[1006] w takich

---

999 *North Korea Nuclear Test Confirmed by U.S. Intelligence Agency*, Bloomberg, 2006, 16 X, [on-line:] http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=aO7kW.RjqqaE&refer=japan – 1 V 2014.

1000 *United Nations Security Council Resolution 1718 (2006)*, UN.Org, 2006, 14 X, [on-line:] http://www.un.org/News/Press/docs/2006/sc8853.doc.htm – 1 V 2014.

1001 *United Nations Security Council Resolution 1737 (2006)*, UN.Org., 2006, 23 XII, [on-line:] http://www.un.org/News/Press/docs/2006/sc8928.doc.htm – 1 V 2014.

1002 *Reporter's diary*, *G8 summit*, BBC News, 2006, 17 VI, [on-line:] http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/5179330.stm – 1 V 2014.

1003 *Chinese President Hu Jintao meets U.S. President Bush…*; *Chinese President Hu meets Russian President Putin*, Xinhua. English, 2006, 18 VII, [on-line:] http://news.xinhuanet.com/english/2006-07/18/content_4846585.htm – 1 V 2014; *Major Events…*

1004 Д. Тренин, *Верные друзья…*

1005 Yu Bin, G-8, *Geoeconomics…*

1006 Koncepcja „wartości azjatyckich" zaprezentowana po raz pierwszy przez premiera Malezji Mahathira bin Muhammada 21 maja 1996 r. zrobiła od tego czasu wielką karierę jako przykład azjatyckiej alternatywy wobec takich koncepcji jak liberalna demokracja czy prawa człowieka. Por. M. bin Mohamad, *Rozważania o wartościach azjatyckich*, „Azja-Pacyfik" 1999, nr 2, s. 157. Więcej o „wartościach azjatyckich" por. K. Gawlikowski, *Problem „wartości azjatyckich" uwagi o koncepcjach Mahathira Ben Mohamada*, „Azja-Pacyfik" 1998, nr 1, s. 193-237,

kwestiach jak prawa człowieka, demokracja czy koncepcje społeczne, a tym samym pojawiło się hasło o „normatywnej zbieżności" (*normative convergence*) Rosji i Chin[1007]. Jednakże, jak słusznie zauważa Bobo Lo, Rosja bez względu na autokratyzację życia politycznego jest „znacznie bardziej demokratyczna, pluralistyczna i liberalna niż Chiny, a Rosjanie nie uważają się za część normatywnej tradycji chińskiej, lecz za integralną część cywilizacji europejskiej" i tym samym „strategiczne partnerstwo" pozostaje związkiem między „normatywnie różnymi całościami"[1008]. Mimo utarczek z Zachodem Rosja uważa się za część Europy i Zachód pozostaje jej głównym punktem odniesienia. Chiny i Wschód są dobrymi elementami taktycznymi i politycznymi w rozgrywkach z Zachodem, ale na pewno nie konkurencyjnie atrakcyjnym obszarem cywilizacyjnym.

Niemniej jednak w lipcu 2006 r. to właśnie obecność krajów rozwijających się, w tym Chin, znacznie pomogła Putinowi uratować szczyt. Podczas niego 18 lipca doszło do spotkania głów państw Rosji, Chin i Indii[1009], zaś później, 21 września, minister spraw zagranicznych Rosji doprowadził do spotkania ministrów Rosji, Chin, Indii i Brazylii[1010]; wizja BRIC zaczęła się spełniać[1011]. Chociaż Chiny i Indie były tradycyjnie bardziej sceptyczne co do stworzenia „trójkąta" Moskwa–Pekin–Delhi, to nie miały nic przeciwko, by wykorzystać go taktycznie w aktualnych utarczkach z Zachodem; w sierpniu propekińska gazeta z Hong Kongu przyrównała nawet politykę Pekinu w tej materii do taktyki „wymuszonych sojuszy" Lenina (*sic!*)[1012].

Szczyt G8 zakończył się względnym sukcesem Rosji: nie odbył się żaden bojkot, a umocnione zostały więzi z krajami niezachodnimi. Sporą rolę odegrała tu również „konstruktywna" postawa Chin. Jednak tradycyjny dobry nastrój stosunków rosyjsko-chińskich (wsparty m.in. odmową przyznania Dalajlamie wizy do Rosji 8 czerwca 2006 r.[1013]) nie doprowadził do przełomu w najistotniejszej kwestii: energii. Chociaż dwa dni po szczycie G8 CNPC kupił udziały w Rosniefcie za 500 mln USD (pierwszy raz w historii chińska firma kupiła udziały w rosyjskim

---

także: idem, *Problem praw człowieka z perspektywy azjatyckiej*, „Azja-Pacyfik" 1999, nr 1, s. 9-52.

1007 R. Kagan, *op. cit.*, s. 59-80.

1008 B. Lo, *op. cit.*, p. 52.

1009 *China*, *Russia*, *India hold first trilateral summit*, Xinhua. English, 2006, 18 VII, [on-line:] http://news.xinhuanet.com/english/2006-07/18/content_4847936.htm – 1 V 2014;

1010 *Внешнеполитические итоги 2006 года*, Министерство иностранных дел РФ. Официальный сайт, [on-line:] http://www.mid.ru/Brp_4.nsf/arh/C2CCA83758DD7414C3257251004854CE – 1 V 2014.

1011 Akronim BRIC (Brazylia, Rosja, Indie, Chiny) został po raz pierwszy użyty przez ekonomistę Banku Goldman Sachs, Jima O'Neilla, w 2001 r. Artykuł dostępny na: http://www.goldmansachs.com/our-thinking/brics/brics-reports-pdfs/build-better-brics.pdf – 20 V 2012.

1012 Cyt. za: Yu Bin, G-8, *Geoeconomics...*

1013 *МИД России вновь отказал в выдаче въездной визы Далай-ламе*, ИА REGNUM, 8 VI 2006, 8 VI, [on-line:] http://www.strategy-spb.ru/print.php?doc=3301 – 1 V 2006.

sektorze paliwowym)[1014], to była to tylko połowa zakupu BP wartego 1 mld USD i daleka od spekulowanej sumy 3 mld USD. Ostrożna postawa chińska wiązała się z dużo wyższą ceną rynkową, a także „silnym poczuciem niepewności w kwestii współpracy z Rosją w sprawach energii, szczególnie w sprawie ciągle niezrealizowanego ropociągu do Chin" (sam prezydent Hu stwierdził, że współpraca między Rosją a Chinami powinna być „wzajemnie korzystna", co miało jednoznaczny wydźwięk)[1015]. W kwestiach surowcowych i gazowych Rosja kierowała się przede wszystkim zyskiem, a interesy państwa i koncernów surowcowych zostały splecione, co sprawiło, że Rosja Putinowska zaczęła być nazywana „Kremlem Sp. z o.o."[1016]. W takim układzie deklaracje o przyjaźni i strategicznym partnerstwie z Chinami były jednym, a namacalne interesy (czytaj: zyski z surowców) – drugim. Kreml nie zamierzał opuszczać Pekinowi ceny Rosnieftu, a w takiej sytuacji Pekin – wciąż niemogący się doczekać nitki ropociągu WSTO – zakupił znacznie mniej, niż mógł. Tym samym dobrze było widać, że tam, gdzie interesy Rosji i Chin były wspólne (geopolityka, współpraca wojskowa, kwestie regionalne), tam współpraca świetnie się układała; gdzie były rozbieżnie (surowce, a przede wszystkim ich cena) – tam pozostawały tylko słowa.

Do kolejnego ważnego wydarzenia w relacjach rosyjsko-chińskich doszło w listopadzie 2006 r. Najpierw 9 listopada oficjalnie zamknięto Rok Rosji w Chinach[1017]. Spektakl przebiegał z podobną pompą jak inauguracja: ponad 5 tys. gości w Wielkiej Hali Ludowej, występ orkiestry Filharmonii Czajkowskiego oraz podniosłe mowy premierów ChRL i FR – Wen Jiabao i Michaiła Fradkowa[1018]. Poza tradycyjnymi mowami o rosyjsko-chińskiej „przyjaźni z pokolenia na pokolenie", przede wszystkim robiono interesy. Zakończeniu towarzyszyła wystawa rosyjskich firm w Pekinie (ponad siedmiuset przedsiębiorców z czterdziestu sześciu regionów wystawiło swe produkty)[1019]. Dnia 9 listopada Fradkow i Wen podpisali siedemnaście dokumentów dotyczących współpracy gospodarczej o wartości ponad 800 mln USD, pięcioletni plan rozwoju handlu wzajemnego, pakt o pokojowym wykorzystywania energii jądrowej, dokumenty o współpracy w edukacji, ubezpieczeniach, bankowości i naturalnym gazie; ponadto obie strony zgodziły się na ustanowienie podkomisji ds. ochrony środowiska oraz lotnictwa, zaś we

---

1014 *CNPC invests $500M in Rosneft's IPO*, China Daily, 2006, 19 VII, [on-line:] http://www.chinadaily.com.cn/china/2006-07/19/content_644031.htm – 13 VI 2014.

1015 Cyt. za: Yu Bin, *G-8, Geoeconomics…*

1016 M. Mandras, *op. cit.*, p. 150.

1017 *Главы правительств КНР и РФ на закрытии Года России в Китае*, Посольство китайской народной республики в российской федерации, [on-line:] http://ru.china-embassy.org/rus/xwdt/t279895.htm – 1 V 2014.

1018 *«Чайковский» закрыл Год России в Китае*, China.Org.Cn, [on-line:] http://russian.china.org.cn/russian/272722.htm – 1 V 2014.

1019 Yu Bin, *What Follows China „Russia's Year"?* „Comperative Connections" 2006, vol. 8, № 4, [on-line:] http://csis.org/files/media/csis/pubs/0604q.pdf – 20 V 2012.

„wspólnym oświadczeniu" na koniec spotkania ogłoszono ulepszenie strategicznego partnerstwa na wszystkich płaszczyznach[1020].

Po „dobiciu" interesów Fradkow spotkał się m.in. z Hu Jintao 10 listopada i nie jest pewne, czy było to tylko protokolarne spotkanie, czy też znak zadowolenia Chin z wyników wymiany handlowej[1021]. Niemniej jednak najważniejszy dla Chin projekt nitki ropociągu WSTO był wciąż sprawą niejasną. Rosjanie „wysyłali sprzeczne sygnały w tej kwestii, a Pekin nie ukrywał swojego braku zadowolenia wobec «kontrproduktywnej postawy» Rosji wobec Chin w obszarze energii"[1022]. Dla ekipy Hu Jintao kwestia energii była szczególnie ważna, dlatego że chińskie kierownictwo przyjęło w 2005 r. program rozwoju Chin Północno-Zachodnich w oparciu o założenie, że będzie się to opierać na rosyjskiej energii[1023]. Lawirowa-

---

[1020] Podpisano następujące dokumenty: Protokół dziesiątego posiedzenia rosyjsko-chińskiej komisji ds. przygotowań regularnych spotkań głów rządów; Protokół siódmego posiedzenia rosyjsko-chińskiej komisji ds. współpracy w obszarze edukacji, kultury, zdrowia i sportu; Porozumienie między rządem FR a rządem ChRL o reżimie rosyjsko-chińskiej granicy; Protokół o wymianie notami w sprawie ratyfikacji porozumienia o przekazywaniu osądzonych; Porozumienie między rządem FR a rządem ChRL ws. wzajemnych zachęt i ochrony inwestycji; Memorandum pomiędzy Ministerstwem Handlu ChRL i Ministerstwem Rozwoju Ekonomicznego I Handlu FR o zakończeniu prac nad programem rozwoju rosyjsko-chińskiej handlowo-ekonomicznej współpracy na lata 2006-2010; Plan działań Ministerstwa Handlu ChRL i Ministerstwa Rozwoju Ekonomicznego i Handlu FR w kwestii stymulowania dwustronnego handlu produkcji maszynowo-technicznej na lata 2007-2008; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu między Komitetem Obronnej Nauki, Techniki i Przemysłu Obronnego ChRL i Federalną Agencją Energii Atomowej o rozwoju średnioterminowej współpracy w obszarze pokojowego wykorzystywania energii atomowej; Porozumienie o rozszerzeniu linii kredytowej przez Państwowy Bank Rozwoju Chin na rzecz Wnieszekonombank; Porozumienie między Ministerstwem Edukacji ChRL i Ministerstwem Edukacji i Nauki FR o współpracy w obszarze edukacji; Porozumienie o współpracy w obszarze rozwoju inwestycyjnego między Państwowym Bankiem Chin, administracją obwodu Sachalińskiego i Wnieszekonombankiem; Protokół między Ludowym Bankiem Chin i Centralnym Bankiem FR o rozszerzeniu geograficznych ram terytoriów w Chinach, gdzie znajdują się banki mające prawo dokonywać operacji w walutach narodowych w rosyjsko-chińskim handlu przygranicznym; Kontrakt między CNPC i RAO JES Rosji o skupie i sprzedaży energii dla pierwszego etapu projektu dostaw energii z FR do ChRL; Ramowe porozumienie o strategicznej współpracy między chińską Sinopec i NK Rosnieft; Porozumienie o współpracy w obszarze ubezpieczeń finansowych projektu „Perła Bałtyku" w Petersburgu; Porozumienie o stworzeniu wspólnego przedsiębiorstwa między firmami Petrochina i Rosnieft-International; Porozumienie o współpracy między agencjami Xinhua i RIA Nowosti. Заявление по итогам 11-й регулярной встречи глав правительств Китая и России, [w:] Сборник российско-китайских документов 1999-2007…, c. 479-488.

[1021] *Встреча Ху Цзиньтао с премьер-министром РФ М. Фрадковым*, China.Org.Cn, 2006, 10 XI, [on-line:] http://russian.china.org.cn/russian/273024.htm – 1 V 2006.

[1022] Yu Bin, *What Follows…*

[1023] *China's strategy to rejuvenate old industrial base*, GOV.CN, 2005, 19 VII, [on-line:] http://english.gov.cn/2005-07/19/content_21170.htm – 1 V 2014. Oryginał dokumentu (po chińsku): *Plan Rewitalizacji Północnego Wschodu*, Rada Państwa ChRL, 2007, 20 VIII, [on-line:] http://www.gov.cn/gzdt/2007-08/20/content_721632.htm

nie, zwlekanie i kunktatorstwo Rosji w kwestii ropociągu były szczególnie bolesne dla Pekinu: brak budowy odgałęzienia był „złamaniem danej obietnicy”[1024]. Jednak Pekin, choć sfrustrowany postawą Moskwy, uznawał konieczność dostosowania się do warunków, by móc skoncentrować się na ważniejszych kwestiach gdzie indziej: „ogólna chińska postawa wobec Rosji łączy w sobie pragmatyzm, cynizm i wyrozumiałą wzniosłość Państwa Środka”[1025].

Brak decyzji o budowie nitki wynikał nie tylko ze strategicznych kalkulacji, lecz również z gwałtownie spadającego eksportu przemysłowego i maszynowego do Chin – Moskwa chciała to za wszelką cenę zmienić, niejako zmuszając Chiny do swoistego „offsetu”: w zamian za nitkę chciała większego eksportu do Chin swoich maszyn i urządzeń[1026]. Rosjanie uważali, że w zamian za dobre relacje polityczne należą im się preferencje gospodarcze. Świadczyło to o tym, że w stosunkach rosyjsko-chińskich, w przeciwieństwie do amerykańsko-chińskich, nie nastąpiła „depolityzacja”, oddzielenie gospodarki od polityki[1027]. Tyle tylko, że Chiny wcale nie chciały iść na taki układ, bo rosyjskie produkty nie były (i nie są) konkurencyjne na chińskim rynku. Mimo ciągle zwiększającej się wymiany handlowej nadal istniała przepaść między „gorącymi” stosunkami politycznymi a „zimnymi” gospodarczymi[1028]. Przyczyna była obiektywna: rosyjska niekonkurencyjność. Chińczycy doskonale wiedzieli, że, jak to eufemicznie ujął Chen Qimao, „ani rosyjskie maszyny, ani przemysł nie są najlepsze na świecie”[1029]. Nawet sami Rosjanie zaczynali to rozumieć. Ekspert ds. energetycznych, Michaił Worobjow, stwierdził: „cóż poza surowcami Rosja jest w stanie dostarczać Chinom? Nie licząc broni i lotnictwa cywilnego oraz przemysłu jądrowego, wygląda na to, że Rosja nie ma nic do zaoferowania”[1030]. W tej sytuacji „tylko ogromne inwestycje w sektor cywilnego przemysłu jądrowego były jedyną nadzieją na wejście na rynek chiński”; ale Chińczycy, mimo wysiłków Fradkowa, kolejny raz wybrali kapitał zachodni (i to z przyczyn czysto technologicznych): 16 grudnia Chiny zakupiły cztery reaktory amerykańsko-japońskiego konsorcjum Wastinghouse warte 5,3 mld USD[1031].

[1024] В. Михаев, *op. cit.*, c. 366.
[1025] B. Lo, *op. cit.*, p. 3.
[1026] E. Wishnick, *Why a Strategic Partnership…*, p. 64.
[1027] М. Титаренко, *Геополитическое значение…*, c. 330.
[1028] E. Wishnick, *Why a Strategic Partnership…*, p. 64.
[1029] Cyt. za: Chen Qimao, *op. cit.*, p. 294.
[1030] Cyt. za: Yu Bin, *What Follows…*
[1031] *Westinghouse Wins $5.3 Billion China Nuclear Contract*, Bloomberg, 2006, 16 XII, [on-line:] http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=afySIU_KW_r4 – 1 V 2014. Rosjanie pocieszali się, że „zwycięstwo Amerykanów będzie ich ostatnim, gdyż Chińczycy podkradną, jak to mają w zwyczaju, ich *know-how* i nie będą więcej ich potrzebować”. Yu Bin, *What Follows…* Nie da się odmówić logiki temu wywodowi, z wyjątkiem cisnącego się na usta pytania: to w takim razie czemu i Rosjanie starali się o ten kontrakt?

Rok 2007, mający być Rokiem Chin w Rosji, całkowicie dosłownie rozpoczął się pod tym znakiem: 1 stycznia otwarto oficjalną stronę internetową Roku Chin oraz zaprezentowano logo Roku, z dwoma sympatycznymi misiami: brunatnym rosyjskim i chińską pandą[1032]. Politycznie rok 2007 zaczął się 12 stycznia pierwszym od 1972 r. wspólnym wetem Rosji i Chin w Radzie Bezpieczeństwa ONZ przeciwko amerykańsko-brytyjskiej rezolucji przeciwko represjom i nieprzestrzeganiu praw człowieka przez juntę w Birmie[1033]. Rosyjski ambasador Witalij Czurkin stwierdził, że „ta kwestia nie podpada pod agendę RB, bo nie stanowi bezpośredniego zagrożenia dla pokoju światowego", zaś chiński ambasador Wang Guangyya ujął to prościej: „żaden kraj nie jest doskonały; podobne problemy istnieją też w innych krajach"[1034]. Rosja i przede wszystkim Chiny w tej kwestii broniły swoich uprzywilejowanych pozycji w Birmie: na skutek zachodniej izolacji tego kraju Chińczycy tak go zdominowali, iż stał się czymś w rodzaju „chińskiego protektoratu", a Rosjanie znaleźli nowy kierunek dla eksportu broni[1035]. Weto było ważne o tyle, że od niego rozpoczyna się wspólne wetowanie przez Pekin i Moskwę niektórych rezolucji w RB ONZ: ani Chiny, ani Rosja nie chciały w pojedynkę wetować, a że we dwójkę jest raźniej, dlatego też okazywanie sobie wsparcia stało się jedną z cech charakterystycznych międzynarodowej współpracy obu tych państw[1036].

Wydarzeniem zimy 2007 r. było monachijskie wystąpienie Putina (10 lutego 2007 r.), w którym bardzo ostro zaatakował on amerykańską politykę zagraniczną[1037]. Rosja prowadziła intensywną kampanię przeciwko budowie tarczy antyrakietowej w Polsce i radaru w Czechach, co było częścią „nowej asertywności" polityki moskiewskiej: próby ułożenia stosunków z Zachodem na nowo, w sposób, który odzwierciedlałby panujące wśród rosyjskich elit przekonanie o odzyskaniu przez FR statusu mocarstwa[1038]. Było to wyrazem siły państwa: Rosja, mimo iż

[1032] *2007 Год Китая в России*, Russian Xinhua.Com, [on-line:] http://www.russian.xinhuanet.com/russian/2007china/index.htm – 1 V 2014.

[1033] *China and Russia veto US/UK-backed Security Council draft resolution on Myanmar*, UN News Office, 2007, 12 I, [on-line:] http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=21228#.U2KRG6LrArw – 1 V 2014.

[1034] *Russia*, *China Veto Resolution On Burma*, „The Washington Post" 2007, 12 I, [on-line:] http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/01/12/AR2007011201115.html – 1 V 2014.

[1035] Więcej o sytuacji w Birmie i polityce zagranicznej Rosji i Chin wobec Rangunu/Naypyidaw piszę w swojej monografii: M. Lubina, *Birma*, Warszawa 2014, s. 283-304.

[1036] Chiny od 2007 r. nie zawetowały same żadnej rezolucji; jeśli nie uzyskiwały wsparcia Rosji, często wycofywały się. D. J. Mitchell, *op. cit.*, p. 139.

[1037] *Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности*, Официальный сайт Президента России, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/appears/2007/02/10/1737_type63374type63376type63377type63381type82634_118097.shtml – 20 V 2012.

[1038] M. Kaczmarski, E. Smolar, *Unia Europejska wobec Rosji*, Portal Spraw Zagranicznych, 2007, 17 VII, [on-line:] http://www.psz.pl/tekst-12102/Marcin-Kaczmarski-Eugeniusz-Smolar-Unia-Europejska-wobec-Rosji – 20 V 2012.

nie podjęła wysiłku znaczących reform strukturalnych, to korzystając z wysokich cen ropy uzyskała znaczny wzrost PKB i dzięki temu istotnie poprawiła swoją pozycję finansową (oraz stworzyła znaczne rezerwy walutowe), co w połączeniu z aktywną i skuteczną dyplomacją stworzyło obraz odradzającej się potęgi. Rosyjskie elity triumfowały: Rosja podniosła się z kolan, sytuacja ekonomiczna stale się poprawiała, problem Czeczenii został (na razie) rozwiązany, a Rosja coraz więcej znaczyła na świecie – pięła się do góry, podczas gdy USA spadały w dół, a Europa się nie liczyła. Cel Rosji był prosty: stać się mocarstwem, na równi ze Stanami Zjednoczonymi i Chinami[1039].

Częścią tej strategii było oczywiście wzmocnienie pozycji na Wschodzie. Działo się to niejako automatycznie: „wzrastająca irytacja na linii Stany–Rosja i Europa–Rosja przyczyniła się do poprawy stosunków rosyjsko-chińskich"[1040]. Dnia 14 lutego 2007 r. odbyło się drugie spotkanie ministrów spraw zagranicznych Rosji, Chin i Indii (tym razem w Nowym Delhi)[1041], a 3 marca przybył do Pekinu szef sztabu generalnego FR, Jurij Bałujewski, by omówić kolejne wspólne manewry – tym razem w lecie 2007 r.[1042] Jednak Chiny nie zamierzały się włączać w rosyjski sprzeciw wobec tarczy antyrakietowej (poza, rzecz jasna, wsparciem moralnym i retorycznym). W Pekinie wiedziano, że tarcza w Azji Wschodniej była już nieodwracalnym procesem, i Pekin musiał się z tym pogodzić, a poza tym chińscy decydenci dobrze pamiętali pierwsze dwa lata Putina na Kremlu, gdy był on głośnym przeciwnikiem amerykańskiego wycofania się z traktatu ABM, a po 11 września po prostu przełknął tę gorzką pigułkę[1043]. Tym bardziej Pekin nie zamierzał ścigać się z Moskwą w antyamerykanizmie. Zachowywał się jak zwykle: tam, gdzie USA naruszały żywotne kwestie Pekinu (Tajwan, Azja Środkowa), tam ChRL reagowała ostro – w innym kwestiach pozostawała wstrzemięźliwa[1044].

Najważniejszym wydarzeniem wiosny 2007 r. była trzydniowa (26-28 marca) wizyta prezydenta ChRL, Hu Jintao, w Moskwie[1045]. Wizyta ta oficjalnie otwierała Rok Chin w Rosji 2007 i była równie spektakularna jak wcześniejsza inauguracja Roku Rosji w Chinach. W Wielkiej Sali Kremlowskiej w obecności 5 tys. gości (taka sama liczba!), chińskich i rosyjskich artystów (m.in. Orkiestry Czajkowskiego i sławnego pianisty, Lang Langa, który zagrał koncert pt. „Rzeka Żółta", będący symbolem nacjonalizmu chińskiego z czasów II WŚ) prezydenci, Putin i Hu, tra-

---

1039 D. Trenin, *Russia's Strategic…*, p. 1. W oryginale: „Russia is up, USA is down and EU is out".
1040 A. Kuchins, *op. cit.*, p. 33.
1041 *Россия, Китай и Индия начали демонтаж „однополярного миропорядка"?*, InoCMI.Ru, 2007, 20 II, [on-line:] http://www.inosmi.ru/world/20070220/232978.html – 1 V 2014.
1042 *Major Events…*
1043 Yu Bin, *Russia Says „No"…*
1044 B. Lo, *op. cit.*, p. 4-5.
1045 *Официальный визит Председателя КНР Ху Цзиньтао. Открытие Года Китая в России, Хроника*, Официальный сайт Президента России, 2007, 26-27 III, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/events/chron/2007/03/120593.shtml – 1 V 2014.

dycyjnie podkreślali wspaniałość stosunków i to, że „jeszcze nigdy nie były one tak dobre”[1046]. Ponadto otwarto wystawę Chin w Rosji. Natomiast po bankiecie, następnego dnia, tradycyjnie przystąpiono do interesów. Po ponoć „bardzo poważnym i satysfakcjonującym” spotkaniu podpisano „wspólne oświadczenie” oraz dziewięć innych dokumentów[1047]. Pewnym *novum* było podpisanie w trakcie równolegle odbywającej się chińskiej wystawy narodowej czterech kontraktów na dostawę z Rosji do Chin urządzeń elektrycznych i mechanicznych oraz sześciu kontraktów dotyczących zaopatrzeniowych produktów mechanicznych i elektronicznych[1048].

We „wspólnym oświadczeniu” Rosji i Chin z 26 marca 2007 r., strony zadeklarowały m.in., że będą „wzmacniać współpracę” w dziedzinie politycznej, gospodarczej, a także w nauce, technologii, sztuce i bezpieczeństwie; w odniesieniu do stosunków międzynarodowych podkreślono, że „konieczna jest demokratyzacja stosunków międzynarodowych”, „wzmocnienie roli ONZ i centralnej roli RB ONZ”, zaś reforma ONZ powinna być przeprowadzona na zasadzie „konsensusu”, a „próby forsowania jej rozszerzenia uznać należy za kontrproduktywne”. Działania antyterrorystyczne należy „koordynować z centralną rolą ONZ”. Ponadto strony sprzeciwiły się „wyścigowi zbrojeń w przestrzeni kosmicznej”, podkreślając, że problem programu nuklearnego Iranu powinien zostać rozwiązany drogą pokojową, „poprzez negocjacje”; podtrzymano „niezmienną pozycję” w kwestii bezatomowego statusu Półwyspu Koreańskiego; podkreślono „konieczność szacunku dla unikalnej historii i tradycji kulturowych państw Azji Środkowej,

---

[1046] *Председатель КНР и президент РФ присутствуют на открытии Года Китая в России, Год Китая в России*, [on-line:] http://russian.china.org.cn/international/archive/zhongguonian/2007-03/27/content_8020274.htm – 1 V 2014; *Владимир Путин и Председатель КНР Ху Цзиньтао открыли Год Китая в России*, Официальный сайт Президента России, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/events/articles/2007/03/120593/120797.shtml – 20 V 2012; Yu Bin, *Russia Says ”No”*…

[1047] Były to: Wspólna deklaracja; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu między korporacjami Sitronicks i Zti; Porozumienie kredytowe między bankiem WTB i Export-Import Bank of China; Porozumienie kredytowe między Bankiem WTB a State Development Bank of China; Porozumienie o współpracy między Sbierbankiem a State Development Bank of China; Porozumienie w obszarze rozwoju inwestycyjnego między Radą Kraju Krasnojarskiego, Wnieszekonombankiem i State Development Bank of China; Porozumienie między Rosyjskimi Kolejami a Ministerstwem Kolejnictwa ChRL o wzmocnieniu współpracy w obszarze transportu ropy; Memorandum o współpracy naukowo-technicznej między Rosyjskimi Kolejami a Ministerstwem Kolejnictwa ChRL; Protokół między służbą celną FR a służbą celną ChRL o zorganizowaniu eksperymentalnej wymiany informacji o handlu wzajemnym; Porozumienie między Federalną Agencją Kosmiczną i Chińską Narodową Administracją Kosmiczną o współpracy w dziedzinie badań Fobosa i Marsa. *Документы, подписанные по итогам российско-китайских переговоров*, Официальный сайт Президента России, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/events/articles/2007/03/120593/120797.shtml – 20 V 2012.

[1048] Ł. Gacek, *Chiny-Rosja*: *Strategiczne partnerstwo, czy nieunikniony konflikt? Wybrane aspekty kształtowania się relacji wzajemnych*, [w:] *Chińska polityka zagraniczna*…, s. 24.

które mają prawo samodzielnie wybierać drogi rozwoju w zgodzie z własnymi cechami"; strony występiły też za rozszerzeniem współpracy w formacie Rosja–Indie–Chiny oraz uznały, że spotkanie ministerialne BRIC, które odbyło się przy okazji sześćdziesiątej pierwszej sesji ZG ONZ we wrześniu 2006 r., będzie przyczyniać się do wzmocnienia kontaktów tych czterech krajów[1049].

Jak widać, w oświadczeniu dominują kwestie międzynarodowe. Niemniej jednak najważniejszą częścią dokumentu jest fragment o pięciu kierunkach „strategicznego partnerstwa" (współpracy w dziedzinie politycznej, wzmocnieniu współpracy gospodarczej, a także wzmocnieniu współpracy w nauce, technologii i sztuce oraz w bezpieczeństwie): wszystkie miały być przyjęte z inicjatywy Hu Jintao. Konieczność dopisania tego typu rzeczy do „wspólnego oświadczenia" brała się z tego, iż kierownictwo chińskie „po prostu nie wierzyło, że istniejący schemat i mechanizm między Rosją a Chinami zagwarantuje jakość i impet między dwoma krajami"; poza częstymi szczytami prawie każdy obszar relacji wzajemnych posiada poważne i potencjalne problemy, co powoduje niezrozumienie i brak zaufania po obu stronach i jest szczególnie widocznie na poziomie socjalnym[1050].

Dlatego też Rok Chin w Rosji, z ponad trzystoma wydarzeniami i projektami, miał przede wszystkim służyć Rosji w lepszym zrozumieniu Chin – na poziomie centralnym za jego realizację odpowiadał wpływowy wicepremier (i późniejszy prezydent), Dmitrij Miedwiediew, co było czytelnym znakiem zaangażowania Rosji[1051]. Tym niemniej, chociaż zainteresowanie Chinami rzeczywiście w Rosji nieustannie wzrastało, a liczba studentów studiujących chiński już w 2007 r. przewyższyła ich liczbę z czasów „przyjaźni" radziecko-chińskiej w latach 50., zaś w całej Rosji otwierano Instytuty Konfucjusza, to wciąż liczba studiujących chiński w Rosji stanowiła ok. 1/6 ogólnej liczby osób studiujących ten język w Stanach Zjednoczonych[1052].

Jednakże politycznie Rosja wysyłała sprzeczne sygnały: ustanowiła Rok Chin, ale na samym jego początku, 15 stycznia, wprowadziła dla wszystkich obcokrajowców zakaz pracy na terenie FR na stanowiskach sprzedawców tak w sklepach, jak i na targach[1053]. Decyzja zaskoczyła Chiny, gdyż uderzyła przede wszystkim w drobnych przedsiębiorców chińskich i podważyła podstawowy sens Roku Chin: zbliżenia do siebie Rosjan i Chińczyków[1054]. W samym Władywostoku połowę rynków zamknięto i mimo wyraźnej nieopłacalności ekonomicznej, ankiety

---

[1049] *Совместная декларация Российской Федерации и Китайской Народной Республики*, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1999-2007…*, c. 491-501.

[1050] Yu Bin, *Russia Says „No"…*

[1051] M. Титаренко, *Геополитическое значение…*, c. 237.

[1052] E. Wishnic, *Why a Strategic Partnership…*, p. 73.

[1053] *Постановление Правительства Российской Федерации от 15 января 2007 г.*, „Российская газета" 2007, 27 I, [on-line:] http://www.rg.ru/2007/01/27/migranty-dok.html – 1 V 2014.

[1054] Yu Bin, *Russia Says „No"…*

społeczne pokazały mocne poparcie dla tej ustawy[1055]. Tym samym kolejny raz okazało się, że w Rosji odgórne projekty to jedno, a życie – drugie.

Niemniej jednak Rok Chin trwał w najlepsze, z setkami wydarzeń zapełniających najważniejsze rosyjskie miasta. Chyba najważniejszym z nich był „Szanghajski tydzień" w Petersburgu, rozpoczynający się 9 czerwca, na który przybyło ponad stu sześćdziesięciu ośmiu dyrektorów najważniejszych chińskich przedsiębiorstw na czele z wpływową wicepremier, Wu Yi (która odwiedziła m.in. największą chińską inwestycję w sektor poza energetyczny w Rosji – kompleks mieszkalny „Perłę Bałtyku" oraz podłożyła kamień węgielny pod moskiewskie Chińskie Centrum Handlu: Chinese Trade Center)[1056]. „Tydzień" odbywał się paralelnie z Jedenastym Międzynarodowym Forum Ekonomicznym WNP, które zakończyło się podpisaniem kontraktów na sumę ponad 3,3 mld USD (jednak nie jest jasne, ile z nich zawarto między rosyjskimi a chińskimi firmami – raczej niewiele)[1057]. Oba wydarzenia – niezwykle nagłośnione – miały wzmocnić pozycję Putina wobec coraz gorszych relacji z Zachodem (szczególnie po spotkaniu G8 w Niemczech), jednak, jak to kąśliwie podsumował Yu Bin: „niezwykle nagłośnione spotkanie było bardzo w rosyjskim stylu, jakże różniącym się od chińskiego w dwóch kwestiach: istocie sprawy i rezultatach"[1058]. Jako kontrprzykład podał on forum ekonomiczne w Harbinie (15-19 czerwca)[1059], podczas którego Rosjanie i Chińczycy „bez fanfar i bez najważniejszych dygnitarzy chińskich" podpisali kontrakty warte dwadzieścia trzy razy więcej niż te podpisane w Petersburgu[1060].

Kontakty na szczycie nie były zresztą zbyt intensywne w tym kwartale: Putin spotkał się z Hu Jintao 8 czerwca przy okazji szczytu G8 w Heiligendamm[1061]. Pozostałe kontakty obejmowały: kilkukrotne spotkania nowego chińskiego ministra spraw zagranicznych, Yang Jiechi, z rosyjskim ministrem spraw zagranicznych, Siergiejem Ławrowem (pierwsze przy okazji międzynarodowego szczytu w sprawie Iraku w Sharm El-sheikh w Egipcie 4 maja[1062], drugie 4 czerwca w Seulu przy okazji szczytu Dialogu Współpracy w Azji[1063], trzecie 9 lipca przy

---

1055 E. Wishnic, *Why a Strategic Partnership…*, p. 63.

1056 *Жемчуга на болоте*, PPT.Ru, 2007, 18 VI VI, [on-line:] http://ppt.ru/news/40036 – 1 V 2014.

1057 Yu Bin, *Partying and Posturing…*, „Comparative Connections" 2007, vol. 9, № 2, [on-line:] http://csis.org/files/media/csis/pubs/0702qchina_russia.pdf – 20 V 2012.

1058 *Ibidem*.

1059 *18-ой ХМТЭЯ 15 – 19 VI 2007 года, Российско-китайское Экспо*, [on-line:] http://ru.ichtf.com/ljhm.php?id=44525 – 13 VI 2014.

1060 *Ibidem*.

1061 *Chinese*, *Russian presidents meet on closer co-op*, Gov.Ch, 2007, 9 VI, [on-line:] http://english.gov.cn/2007-06/09/content_642241.htm – 2 V 2014.

1062 *Главы МИД России и Китая обсудили ядерную проблему КНДР*, Радио Голос России, 2007, 4 V, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2007/05/04/676842/ – 2 V 2014.

1063 *Ядерная проблема КНДР – одна из главных тем «Диалога Азиатского Сотрудничества»*, Радио Голос России, 2007, 4 VI, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2007/06/04/686859/ – 2 V 2014.

okazji spotkana ministrów spraw zagranicznych SzOW w Biszkeku[1064], czwarte 12-15 lipca z okazji trzydniowej wizyty w Moskwie – podczas niej Yang Jiechi spotkał się również z prezydentem Putinem, a rozmowy obejmowały głównie kwestię północnokoreańską)[1065]. Ponadto należy odnotować wizytę przewodniczącego Dumy FR, Borysa Gryzłowa, w Chinach (14-16 maja)[1066] oraz spotkanie nowego rosyjskiego ministra obrony, Anatolija Sierdiukowa, ze swoim chińskim odpowiednikiem, Cao Gangchunem, przy okazji czwartego spotkania ministrów obrony SzOW w Biszkeku (26-27 czerwca)[1067]. W relacjach wzajemnych również nie wydarzyło się nic nadzwyczajnego. Kwestia dostaw ropy do Chin trwała w zawieszeniu (dyrektor Rosyjskich Kolei, Władimir Jakunin, zasugerował, że Rosja może dostarczyć koleją 15 mln ton ropy rocznie, podczas gdy Chiny oczekiwały 45 mln ton), pod dużym znakiem zapytania znalazł się również gazociąg do Chin – w czerwcu Rosjanie „ostrzegli", że jego budowa może się opóźnić, jeśli nie będzie porozumienia z Chinami w sprawie ceny gazu[1068].

Pekin jednocześnie nie marnował czasu i doprowadził do realizacji gazociągu środkowoazjatyckiego. Sam pomysł, zwany pierwotnie gazociągiem chińsko-kazachskim, narodził się podczas wizyty Hu Jintao w Kazachstanie w czerwcu 2003 r. i miał obejmować tranzyt gazu z Kazachstanu do Chin[1069]. Od tego czasu Chiny jednocześnie kontynuowały zakulisowe negocjacje z Turkmenistanem i Uzbekistanem, czego ostatecznym rezultatem był trzydziestoletni kontrakt z Turkmenistanem na dostawy turkmeńskiego gazu (gazociąg biegnie przez Uzbekistan i Kazachstan do Chin), podpisany w trakcie wizyty turkmeńskiego przywódcy, Berdymuchamedowa, w Pekinie 17-18 czerwca 2007 r.[1070] Pozyskanie gazu z Azji Środkowej stało się ważnym elementem układanki stosunków rosyjsko-chińskich, gdyż zasadniczo zmieniło pozycję Pekinu, wzmacniając ją. Od tej pory Chińczycy nie byli już zdani na łaskę Rosji i wytrącili Moskwie jeden

---

1064 *Страны ШОС выстраивают новую систему внешних связей с партнерами*, Радио Голос России, 2007, 9 VII, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2007/07/09/698355/ – 2 V 2014.

1065 *Глава МИД КНР Ян Цзечи находился в России с официальным визитом*, Торговое представительство Российской Федерации в Китайской Народной Республике, 2014, 12 VII, [on-line:] http://www.russchinatrade.ru/ru/news/2007-07-12-fmprc-head-in-russia – 2 V 2014.

1066 *President Hu meets chairman of the Russian State Duma*, People's Daily Online, 2007, 16 V, [on-line:] http://english.peopledaily.com.cn/200705/16/eng20070516_375025.html – 2 V 2014.

1067 *В Кыргызстане состоялась встреча министров обороны стран-членов ШОС*, Радио Голос России, 2007, 28 VI, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2007/06/28/695207/ – 2 V 2014.

1068 Yu Bin, *Partying ...*

1069 *China*, *Kazakhstan Discuss Cross-border Gas Pipeline*, China Daily, 2004, 25 VIII, [on-line:] http://www.china.org.cn/english/BAT/105031.htm – 2 V 2014.

1070 *Analysis: Turkmen Gas Deal Extends Chinese Influence*, Downstream Today.Com, 2014, 25 VI, [on-line:] http://www.downstreamtoday.com/news/article.aspx?a_id=5015&AspxAutoDetectCookieSupport=1 – 2 V 2014. Gazociąg został uruchomiony 14 grudnia 2009 r.

z najważniejszych argumentów w rosyjskiej geopolityce surowcowej – monopol na dostawy gazu.

Latem 2007 r. pozostałe najważniejsze wydarzenia w stosunkach rosyjsko-chińskich były związane z Szanghajską Organizacją Współpracy. Najpierw w dniach 9-17 sierpnia odbyły się wspólne manewry wojskowe (pod egidą SzOW)[1071], a w ich trakcie, 16 sierpnia, odbył się szczyt SzOW w Biszkeku, podczas którego podpisano wspólny traktat i „deklarację biszkecką"[1072].

Manewry wojskowe odbywające się pod hasłem zwalczania terroryzmu i ponownie nazwane „Misją Pokoju", tym razem odbyły się z dala od wybrzeża Chin, wzdłuż rosyjsko-kazachskiej granicy koło Czebarkulu, by nie wywoływać skojarzeń z Tajwanem. Sam skład wojsk (m.in. brak bombowców) świadczył o tym, że naprawdę trenowano walkę z terrorystami, a nie inwazję (jak poprzednio), i tym samym był to pokaz rosyjsko-chińskiej siły w Azji Środkowej. W przeciwieństwie do poprzednich, nie były to wyłącznie rosyjsko-chińskie manewry, lecz brały w nich udział oddziały wszystkich państw SzOW. Pod tym względem było to wydarzenie bez precedensu w jedenastoletniej historii tej organizacji (licząc od 1996 r., czyli powstania Szanghajskiej Piątki). Tym razem to rosyjski udział był bardziej widoczny niż chiński: Rosjanie wysłali więcej oddziałów (2000 wobec 1600 chińskich), językiem manewrów był rosyjski (choć Chińczycy mieli dwustu tłumaczy), manewry łączyły się bardziej z rosyjską wizją SzOW (akcent na kwestie bezpieczeństwa) niż chińską (akcent na kwestie gospodarcze) – wreszcie manewry bardzo nagłośniono, co bardzo odpowiadało interesom rosyjskim z uwagi na napięte relacje z Zachodem[1073].

Sam szczyt SzOW, wbrew medialnemu szumowi wokół manewrów, nie był zogniskowany na kwestiach bezpieczeństwa, które stanowią tylko część relacji. Szczyt zakończył się sukcesem, jakim było podpisanie wspólnego traktatu o długoterminowym dobrosąsiedztwie, przyjaźni i współpracy, wyznaczającego poza ramy współpracy w obrębie SzOW[1074]. To głównie gospodarka oraz rozwój kontaktów socjalnych i kulturalnych, a nie bezpieczeństwo, były tematami roz-

---

[1071] *ШОС отрабатывает методы борьбы с терроризмом*, Радио Голос России, 2007, 9 VIII, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2007/08/09/708763/ – 2 V 2014.

[1072] В *Бишкеке завершил работу саммит стран ШОС*, Радио Голос России, 2007, 16 VIII, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2007/08/16/711040/ – 2 V 2014.

[1073] Na manewry zaproszono obserwatorów z 80 krajów, ale nie z USA, *Совместные а нти-террористические военные учения „Мирная миссия 2007"*, Russian.China.Org, [on-line:] http://russian.china.org.cn/international/node_7024466.htm – 2 V 2014; *«МИРНАЯ МИССИЯ 2007»: евразийское предупреждение мировому терроризму*, „Российское военное обозрение" 2007, № 8 (43), [on-line:] http://www.grinchevskiy.ru/rvo/082007/mirnaja-missija-2007.php – 2 V 2014.

[1074] *Подписание Договора о долгосрочном добрососедстве, дружбе и сотрудничестве – «главное событие» саммита ШОС*, Радио Голос России, 2007,16 VIII, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2007/08/16/711273/ – 2 V 2014.

mów, co przyznał nawet sam Putin, mówiąc, że „SzoW nie jest anty-NATO" i że „kwestie gospodarcze są dominujące" w ramach Organizacji[1075]. Tutaj jednak cele Chin i Rosji były zasadniczo odmienne: Rosja pragnęła stworzyć w regionie coś w rodzaju „energetycznego klubu", co podkreśliłoby jej dominującą pozycję, Chiny z kolei przez całe lato intensywnie pracowały nad dywersyfikacją dostaw z Azji Środkowej, by ominąć Rosję (gazociąg z Turkmenistanu przez Kazachstan i Uzbekistan) i uniezależnić się od energetycznej geopolityki Rosji. Podczas szóstego spotkania premierów SzoW w Duszanbe 2 listopada premier Wen Jiabao przemilczał rosyjską propozycję klubu, a brak entuzjazmu Pekinu wobec tej propozycji sprawił, że odniesienie do energetyki znalazło się na odległym miejscu (m.in. za walką z narkotykami i migracją) we „wspólnym oświadczeniu" po zakończeniu szczytu[1076]. Sukcesem Moskwy było podpisanie 5 października memorandum o współpracy SzOW i Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (w którym Rosja ma decydującą rolę i w którym nie ma Chin)[1077]. Moskwa zrobiła wówczas krok w stronę, jak to ujął Yu Bin, stania się „mostem" między tymi dwiema organizacjami, a „małżeństwo z rozsądku" SzOW i OUBZ tylko wzmocniłoby pozycję Moskwy w Azji Środkowej. Tym samym w 2007 r. w relacjach rosyjsko-chińskich w regionie dominowały: kooperacja (kwestie bezpieczeństwa), rywalizacja (surowce) i kompromis (podział wpływów) [1078].

Oprócz tych wydarzeń z najważniejszych kwestii rosyjsko-chińskich w drugiej połowie 2007 r. należy wyróżnić: spotkanie Władimira Putina z Hu Jintao przy okazji szczytu APEC w Sydney 8 września (co było ostatnim ich spotkaniem przed odejściem Putina z urzędu prezydenckiego)[1079] i dwudniową wizytę w Chinach Siergieja Mironowa (przewodniczący Rady Federacji FR), który spotkał się z przewodniczącym OZPL, Wu Bangguo, prezydentem Hu i premierem Wen Jiabao 26-28 września[1080]. Bardzo ciekawe było trzecie spotkanie ministrów spraw

---

[1075] *Putin: SCO different from NATO*, Xinhua.English.Com, 2007, 18 VIII, [on-line:] http://news.xinhuanet.com/english/2007-08/18/content_6555462.htm – 2 V 2014.

[1076] *Совместное коммюнике по итогам заседания Совета глав государств-членов ШОС*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, 2007, 16 VIII, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=110 – 2 V 2014.

[1077] *Меморандум о взаимопонимании между Секретариатом ШОС и Секретариатом ОДКБ*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, 2007, 5 X, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=112 – 2 V 2014.

[1078] W oryginale: „cooperation, competition and compromise", por. Yu Bin, *Between Cooperation and Competition*, „Comparative Connections" 2007, vol. 9, № 3, [on-line:] http://csis.org/files/media/csis/pubs/0703qchina_russia.pdf – 20 V 2012.

[1079] *Россия и Китай добились за последнее время наивысшего расцвета двусторонних отношений – Путин*, Радио Голос России, 2007, 8 IX, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2007/09/08/718781/ – 2 V 2014.

[1080] *Russian Federation Council chairman to visit China*, The National People's Congress of the People's Republic of China, 2007, 25 IX, [on-line:] http://www.npc.gov.cn/englishnpc/news/Exchanges/2007-09/25/content_372467.htm – 2 V 2014.

zagranicznych Rosji, Chin i Indii – tym razem 24 października w Harbinie[1081]. Zakończyło się ono „wspólnym oświadczeniem", w którym wszystkie trzy kraje powtarzały swoje stare tezy o wielobiegunowości, wzmocnieniu roli ONZ itd., co ważne jednak – po raz pierwszy wszystkie trzy kraje napisały to wspólnie[1082]. Ta współpraca nie była jednak taka prosta: strony zasadniczo różniły się co do oceny sytuacji w Birmie, gdzie junta niedawno „utopiła we krwi" demonstracje mnichów (tzw. „szafranową rewolucję"). Chiny w pełni popierały juntę, Rosja opowiadała się za większą rolą ONZ, a Indie były rozdarte między koniecznością dobijania targu z birmańskimi generałami a własnym zapleczem demokratycznym[1083].

Najważniejszym wydarzeniem jesieni 2007 r. w bilateralnych relacjach rosyjsko-chińskich była wizyta premiera Wen Jiabao w Moskwie w dniach 5-6 listopada, podczas której kończący tą wizytą swój długi objazd (wcześniej był m.in. Turkmenistanie i na Białorusi) Wen spotkał się m.in. z prezydentem Putinem i nowym rosyjskim premierem, Wiktorem Zubkowem[1084]. Wizyta ta oficjalnie zamknęła Rok Chin w Rosji – tradycyjnie były wielkie słowa: Wen mówił m.in., że „stosunki rosyjsko-chińskie są najlepsze w historii i na najwyższym historycznym poziomie"[1085], a we „wspólnej deklaracji" znów znalazły się słowa o „wielkim wkładzie w obronę pokoju i sprzyjaniu wspólnemu rozwojowi planety"[1086]. Tradycyjnie również po słowach robiono interesy: podpisano dziewięć dokumentów – m.in. „wspólny komunikat", porozumienia w sferze bankowej, techniki maszynowej, a przede wszystkim porozumienie między rosyjskim Atomstrojeksport a Chińskim Jiangsu Nuclear Power Corporation na budowę drugiej fazy elektrowni jądrowej w Tianwan[1087].

1081 *Сообщение для сми о встрече Министра иностранных дел России С.В.Лаврова с Министрами иностранных дел Индии П.Мукерджи и Китая Ян Цзечи*, Министерство инностранных дел РФ. Официальный сайт, [on-line:] http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/E3E368E324CA1C54C325737E003DA6B3 – 2 V 2014.

1082 *Совместное коммюнике о встрече министров иностранных дел Российской Федерации, Республики Индия и Китайской Народной Республики*, Министерство инностранных дел РФ. Официальный сайт, [on-line:] http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/FE8D3E7E723B9959C325737F002AEE01 – 2 V 2014.

1083 Sytuację w Birmie i zaangażowanie tych państw omawiam szerzej w swojej monografii: M. Lubina, *op. cit.*, s. 283-341.

1084 *В. Путин встретился с Вэнь Цзябао*, Посольство Китайской Народной Республики в Российской Федерации, 2007, 6 XI, [on-line:] http://ru.china-embassy.org/rus/sgxw/t378467.htm – 2 V 2014.

1085 *В Москве прошла торжественная церемония закрытия Года Китая в России*, Russian.Xinhua.Com, 2014, 7 XI, [on-line:] http://www.russian.xinhuanet.com/russian/2007-11/07/content_518085.htm – 2 V 2014.

1086 *Совместное коммюнике по итогам двенадцатой регулярной встречи глав Правительств России и Китая*, Москва 2007, 6 XI, Konsultant Plus, [on-line:] http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=INT;n=40809 – 2 V 2014.

1087 *Досье: Встречи глав правительств…*; Yu Bin, *Living with Putin…*

Dominantą ostatniego kwartału 2007 r. była kwestia następstwa władzy w Chińskiej Republice Ludowej. Obradujący w październiku siedemnasty Zjazd KPCh wybrał 15 października piątą generację przywódców: do Stałego Komitetu BP KC KPCh zostali dołączeni Xi Jinping i Li Keqiang – następcy Hu Jintao i Wen Jiabao[1088]. Jednak zbladło to wobec spektakularnej decyzji Putina z 10 grudnia (po zwycięstwie Jednej Rosji w wyborach do Dumy 2 grudnia) o niekandydowaniu na trzecią kadencję i „zaproponowaniu" kandydatury dotychczasowego wicepremiera Dmitrija Miedwiediewa na prezydenta przy jednoczesnym zamiarze objęcia funkcji premiera[1089]. Już wtedy wielu komentatorów uznawało, że Putin pozostanie przy realnej władzy i że zmieni się z Miedwiediewem rolami po pierwszej lub drugiej kadencji. Chińskie reakcje na wybór Putina były tradycyjnie zdystansowane, choć Pekin był tak samo zdziwiony decyzją, jak Zachód: „Jeśli Putin przechytrzył Zachód i uniemożliwił wieloletnim Kremlinologom zrozumienie jego duszy, to chińscy specjaliści od Rosji byli tak samo zdziwieni"[1090]. Panował jednak ostrożny optymizm co do dalszego rozwoju stosunków rosyjsko-chińskich. Chińscy komentatorzy skupiali się na podkreślaniu, że „Miedwiediew to dobry przyjaciel ludu chińskiego" (w związku z jego szefowaniem Roku Chin 2007 w Rosji) oraz na uznaniu, że Putin „chce mieć ciastko i zjeść ciastko"[1091].

f) Rosyjsko-chińska „oś wygody"

Ustąpienie Władimira Putina z urzędu prezydenta Federacji Rosyjskiej i zastąpienie go przez Dmitrija Miedwiediewa nie było, jak czas dobrze pokazał, żadnym przełomem. Roszada na szczytach rosyjskiej władzy jest wszakże dobrą okazją chronologiczną do podsumowania ośmiu lat prezydentury Putina w relacjach rosyjsko-chińskich. Do jesieni 2008 r. stosunki te najlepiej oddaje termin zaproponowany przez jednego z najważniejszych zachodnich badaczy stosunków rosyjsko-chińskich, Bobo Lo – „oś wygody" (*axis of convenience*), w książce o tym samym tytule z końca 2008 r.[1092]

Rosyjsko-chińska „oś wygody" w ujęciu Bobo Lo „łączy taktyczne korzyści (dogodność napędzana instrumentalizmem i oportunizmem) ze strategicznymi długofalowymi kalkulacjami"[1093]. Jej sens dobrze oddaje powiedzenie „we dwójkę raźniej" – w takich obszarach jak Azja Środkowa czy RB ONZ, a szczególnie jako

---

1088 *Sprawozdanie z XVII Kongresu KPCh*, [on-line:] http://www.china.com.cn/17da/node_7032458.htm – 20 V 2012.

1089 *Владимир Путин поддержал кандидатуру Дмитрия Медведева на пост главы государства на выборах*, Радио Голос России, 2007, 10 XII, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2007/12/10/755487/ – 2 V 2014.

1090 Yu Bin, *Living with Putin...*

1091 *Ibidem*.

1092 B. Lo, *op. cit.*

1093 *Ibidem*, p. 54-55.

sprzeciw wobec unilateryzmu amerykańskiego. Jednak nie jest to „oś" w sensie wojskowym ani nie jest to żaden sojusz – „dzielą ją perspektywy, sprzeczne interesy, różne oczekiwania, uczucie wzajemnej obcości i brak wspólnego fundamentu ideowego" – to „oś zrodzona z konieczności, realnej i odczuwalnej, a nie naturalnej inklinacji, która funkcjonuje, bo jest zbudowana na konkretnych celach strategicznych i taktycznych"[1094]. Zbliżenie rosyjsko-chińskie wiąże się nie tyle z wizjami strategicznymi albo wspólnymi wartościami, co ze wspólnymi interesami tak gospodarczymi, jak i politycznymi. Pomiędzy Rosją a Chinami, wbrew retoryce, nie ma „przyjaźni": jak pisze Trienin, „nigdy nie było ducha koleżeństwa na szczytach, przywódcy nie ściągają krawatów, nie mówią sobie po imionach i prawie nigdy nie prowadzą rozmów strategicznych: szczyty są bardzo rzeczowo-biznesowe i zogniskowane na namacalne rezultaty"; w relacjach rosyjsko-chińskich „grzeczność jest normą, szczerość – rzadkością"[1095].

Relacja ta była i jest dla obu państw wygodna, jak pokazuje Bobo Lo, zarówno z powodów wewnętrznych, jak i zewnętrznych. Rosji odpowiada to w związku z bezpośrednimi interesami bezpieczeństwa i globalnymi ambicjami geopolitycznymi. Wzmacnia bezpieczeństwo rosyjskiego Dalekiego Wschodu, chroni przed ewentualnymi „agresywnymi działaniami Chin" (uznając, że współpraca jest dobrym remedium na zagrożenia wedle zasady: „bądź blisko z przyjaciółmi i jeszcze bliżej z wrogami") i pozwala czuć pewność w prowadzeniu asertywnej polityki zagranicznej kwestionującej światowe przywództwo Stanów Zjednoczonych. W tym najbardziej prymitywnym sensie Chiny są mniej strategicznym partnerem, a bardziej strategiczną przeciwwagą dla USA, a stosunki rosyjsko-chińskie są „antyrelacją". W bardziej szerokim sensie, relacje z Chinami pozwalają na prowadzenie wielowektorowej polityki. Rosja rozgrywa „strategiczne partnerstwo", by maksymalizować możliwości polityki zagranicznej i kompensować sobie straty w relacjach z Zachodem. Dobre relacje z Pekinem są kluczowe dla szerszej wizji ponownego wzmocnienia Rosji jako globalnego gracza – „tworzenia miejsca dla manewrowania na światowej scenie"[1096].

Chiny działają inaczej. Chociaż łączy je z Rosją głęboka niechęć do amerykańskiego „hegemonizmu", to inaczej widzą jego ograniczenie. Pekin nie musi ograniczać interesów Zachodu gdziekolwiek je znajdzie, lecz tylko tam, gdzie bezpośrednio zagrażają one ChRL (a i tam jest dyskretniejszy od Moskwy, *vide*: Iran). Najważniejszą różnicą jest to, że dla Pekinu Rosja nie jest strategiczną przeciwwagą dla USA. Pekin nie używa „karty rosyjskiej" w rozgrywkach z Zachodem (i dobrze na tym wychodzi), bo nie musi: ma znacznie więcej kart w ręku i znacznie więcej „przyjaciół" na świecie niż Rosja, a zbyt bliski związek z Moskwą mógłby raczej ograniczać niż pomagać chińskiej pozycji międzynarodowej.

[1094] *Ibidem*.
[1095] Д. Тренин, *Верные друзья...*
[1096] B. Lo, *op. cit.*, p. 3-44.

ChRL traktuje interakcje ze Stanami Zjednoczonymi i UE pragmatycznie: jako konieczność w osiągnięciu modernizacji swojego kraju (dlatego też Chiny mają podpisane strategiczne partnerstwo z wieloma krajami, w tym z USA, Japonią, a od 2011 r. nawet z Polską). Dlatego partnerstwo z Rosją jest „raczej dodatkiem niż alternatywą" do związków z Zachodem, a Pekin nie pozwoli na to, by stało się ono nadmiernie antyzachodnie, gdyż mogłoby to zaszkodzić podstawowemu celowi polityki zagranicznej: osiągnięciu sprzyjających warunków do wewnętrznej modernizacji. Ponadto Rosja jest za słaba, by być przeciwwagą dla Zachodu, a poza tym nie można na niej polegać: Pekin nie ma złudzeń co do tego, że w razie zderzenia interesów ze Stanami Zjednoczonymi (np. o Tajwan) Rosja poprzestałaby wyłącznie na moralno-politycznym wsparciu. Chiny doskonale rozumieją, że to Stany Zjednoczone, a nie Rosja, są ich „niezbędnym partnerem". Wreszcie, dla Pekinu dobre relacje z Rosją to przede wszystkim zabezpieczenie „strategicznego tyłu", co pozwala skoncentrować się na ważniejszych kwestiach, czyli na modernizacji i Tajwanie, zabezpieczeniu dostaw energii i innych dóbr oraz na wspólnym stabilizowaniu Azji Środkowej. I chociaż chińskie kierownictwo ceni sobie współdziałanie z Rosją w szeregu kwestii międzynarodowych (a poza tym Rosja jest jedynym niezachodnim członkiem RB ONZ) i w łagodzeniu zachodniej krytyki dotyczącej praw człowieka, to traktuje Rosję nie tyle jako strategicznego partnera, co jako drugorzędnego i ograniczonego partnera w „niszowych" sprawach[1097].

Jednakże Rosja nie podpada pod kategorię „państw trybutariuszy" – jest zbyt duża i zbyt niezależna, a poza tym Chińczycy mają problem z jej kategoryzacją: dla Pekinu nie należy ani do pierwszego, ani do trzeciego świata. Są za to bardzo ostrożni – nie chcą irytować Rosji, by nie stała się ona zbyt agresywna wobec Chin[1098]. Postawa ta dobrze wpisuje się w ogólną chińską politykę „spokoju na granicach" i utrzymywania przyjaznych relacji z sąsiadami. Dzięki temu Chiny mają zabezpieczoną flankę z północy, nie muszą martwić się o kwestie bezpieczeństwa i mogą się skupić na ważniejszych kwestiach, takich jak Tajwan czy stosunki z USA.

„Oś wygody" opiera się na interesach, a nie na ideologii, co pozwoliło Rosji i Chinom uciec od bagażu przeszłości i skupić się na tym, co łączy, a nie na tym, co dzieli. Współpraca ponad konkurencją, pragmatyzm ponad niechęcią i podejrzliwością, a przede wszystkim przekonanie, że każde z tych państw więcej zyska na dobrych relacjach. Ponadto obecny brak jasności w środowisku geopolitycznym pozwala ukazywać rosyjsko-chińskie „strategiczne partnerstwo" jako coś ważniejszego niż w rzeczywistości, walczyć w większej wadze, gdzie złudzenie siły jest często mylone z prawdziwą siłą przebicia. Do tego slogan o strategicznym partnerstwie świetnie się nadaje: ukrywa brak szerszej wizji i podkreśla korzyści

---

1097 *Ibidem*, s. 3-54. Także: М. Титаренко, *Геополитическое…*, с. 245.
1098 Д. Тренин, *Верные друзья…*, с. 20.

długofalowe, a także wysyła sygnał do społeczności międzynarodowej, że trzeba się z Rosją i Chinami liczyć[1099].

Ustąpienie Władimira Putina i nominacja na prezydenta Dmitrija Miedwiediewa nie miały większego znaczenia dla relacji rosyjsko-chińskich (podobnie jak spodziewana reelekcja Hu Jintao na stanowisku Przewodniczącego ChRL w marcu 2008 r.)[1100]. Pekin, w przeciwieństwie do Zachodu, który widział w rosyjskiej zamianie miejsc odejście od demokracji, nie miał nic przeciwko temu. Dla Chińczyków w ciągu ośmiu lat rządów Putina „Rosja przeszła od chaosu do stabilności, od rozdrobnienia do recentralizacji, od biedy do bogactwa", a zmiany Putina były „ewolucyjnym rozwojem bez szoków", w przeciwieństwie do terapii szokowej Jelcyna oznaczającej „wiele szoków bez terapii" – „Putinizm" oznaczający „polityczną stabilność, gospodarczy spokój i bardziej nacjonalistyczną i aktywną politykę zagraniczną" był dla Chińczyków czymś całkowicie zrozumiałym[1101]. A to, w jakiej formie rządzić będzie Putin, również było drugorzędne. Zresztą, jak czas pokazał, Putin jako premier wciąż miał decydujący głos we wszystkich sprawach, a Miedwiediew „służył mu bardzo dobrze i był lojalny nawet wówczas, gdy się z nim nie zgadzał"[1102].

Stosunki rosyjsko-chińskie w pierwszym kwartale 2008 r. były „zahibernowane": oba państwa miały ważniejsze kwestie na głowie, takie jak deklarację niepodległości Kosowa (17 lutego)[1103], wybory na Tajwanie (22 marca)[1104] czy zamieszki w Tybecie (połowa marca)[1105]; ożywiły się dopiero w marcu, wraz z serią wzajemnych gratulacji z okazji elekcji i reelekcji, a także współpracą w ramach SzOW i powstrzymywaniem Iranu przed wstąpieniem do Organizacji. Jedynym istotniejszym wspólnym działaniem była rosyjsko-chińska propozycja traktatu o niedopuszczeniu do wyścigu zbrojeń w przestrzeni kosmicznej z 12 lutego na posiedzeniu konferencji ds. rozbrojenia w Genewie[1106].

1099 B. Lo, *op. cit.*, p. 3-54.

1100 *Hu Jintao Reelected Chinese President*, „Beijing Review" 2008, 15 III, [on-line:] http://www.bjreview.com.cn/NPC&CPPCC2008/txt/2008-03/15/content_105127.htm – 2 V 2014.

1101 Yu Bin, *From Election Politics to Economics Posturing*, „Comperative Connections" 2008, vol. 10, № 1, [on-line:] http://csis.org/files/media/csis/pubs/0801qchina_russia.pdf – 1 VI 2012; idem, *Living with Putin…*

1102 *„Co z tą Rosją?" Wywiad z Dmitrijem Treninem*, „Polityka" 2011, nr 41, s. 54.

1103 *Kosovo Declaration of Independence*, Republic of Kosovo Assembly, 2008, 17 II, [on-line:] http://www.assembly-kosova.org/?cid=2,128,1635 – 2 V 2014.

1104 *Taiwan Voters Elect New President*, „The Washington Post" 2014, 23 III, [on-line:] http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/03/22/AR2008032200442.html – 2 V 2014.

1105 *Tibetan riots continue in China*, BBC News, 2008, 24 III, [on-line:] http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/7311289.stm – 2 V 2014.

1106 *Proposed Prevention of an Arms Race in Outer Space (Paros) Treaty*, Center for Nonproliferation Studies, 2012, 12 III, [on-line:] http://cns.miis.edu/inventory/pdfs/paros.pdf – 2 V 2014. Propozycja nie została przyjęta ze względu na niechęć USA.

Zmieniło się to dopiero w maju wraz z inauguracją rządów Miedwiediewa (7 maja)[1107] i jego wizytą w Pekinie (23-24 maja)[1108]. Wizyta Miedwiediewa była jego drugą podróżą zagraniczną (po Kazachstanie) i pierwszą poza WNP, co Chińczycy skrzętnie podkreślali. Co więcej: docenili, pamiętając o tym, że Putin w analogicznej sytuacji w 2000 r. najpierw ogłosił, że wybiera się odwiedzić Chiny, lecz mimo to pojechał do Wielkiej Brytanii. Pekinowi podobno bardzo zależało na tej wizycie i starano się o nią na długo przed oficjalnym wysłaniem zaproszenia (8 maja): polityka kontynuacji bardzo leżała na sercu przywódcom chińskim[1109]. Wizyta wyniknęła w bardzo trudnym momencie: tuż po ogromnym trzęsieniu ziemi w Syczuanie (12 maja)[1110]. Jednakże właśnie to wydarzenie pozwoliło nadać mu dobrą atmosferę: Rosja pomogła Chinom[1111], co kontrastowało z dwuznaczną postawą Zachodu, nadającego priorytet krytyce poczynań w Tybecie, a czasem wręcz łączącego wydarzenia w Syczuanie z kwestią tybetańską[1112]. Tym samym Miedwiediewowi w związku z trzęsieniem ziemi udało się ugrać wiele „jedynek": był pierwszym przywódcą światowym odwiedzającym Chiny po tej tragedii, rosyjskie wojsko wysłało największy kontyngent sił ratunkowych w swojej historii, rosyjscy ratownicy byli jednymi z pierwszych, którzy dotarli na miejsce, i jedynymi obcokrajowcami, którzy odnaleźli jakichkolwiek ocalałych[1113]. Drugim aspektem, w którym Miedwiediew bardzo „zapunktował", był jego wykład na Uniwersytecie Pekińskim 24 maja[1114]. Rosyjski prezydent, popularny już wcześ-

---

[1107] *Третий Президент России официально вступил в должность*, Радио Голос России, 2008, 7 V, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2008/05/07/813866/ – 2 V 2014.

[1108] *Д. Медведев прибыл с визитом в Китай*, Радио Голос России, 2008, 23 V, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2008/05/23/819932/ – 2 V 2014;

[1109] Yu Bin, *From Election…*

[1110] *Earthquake measuring 7.8 Richter scale hits SW China, 5 dead*, Xinhua.Com, [on-line:] http://news.xinhuanet.com/english/2008-05/12/content_8153541.htm – 2 V 2014.

[1111] *Chinese president commends Russian rescue team's quake efforts*, Xinhua.Com, [on-line:] http://news.xinhuanet.com/english/2008-05/24/content_8239921.htm – 1 VI 2012.

[1112] Krytyka poczynań ChRL w Tybecie, m.in. blokowanie przemarszu ognia olimpijskiego we Francji, wyzwalała ostre nacjonalistyczne i antyzachodnie nastawienia w Chinach, a gdy chwilę później wybuchło trzęsienie ziemi w Syczuanie i część mediów zachodnich nadal koncentrowała się na Tybecie, a niektórzy – jak Hollywoodzka gwiazda Sharon Stone, która nazwała to trzęsienie ziemi „złą karmą Chin za działania w Tybecie" (*Stone: China earthquake was karma for Tibet*, „The Guardian" 2008, 28 V, [on-line:] http://www.theguardian.com/film/2008/may/28/news.chinaearthquake – 2 V 2008) – bezpośrednio łączyli te dwa wydarzenia, to tylko wzmogło chińskie antyzachodnie nastroje oskarżające Zachód o chęć „blokowania" Chin i niepozwolenia mu na powrócenie na swoje miejsce na świecie.

[1113] Yu Bin, *Medvedev's Ostpolitik and Sino-Russian Relations*, „Comperative Connections" 2008, vol. 10, № 2, [on-line:] http://csis.org/files/media/csis/pubs/0802qchina_russia.pdf – 1 VI 2012.

[1114] *Лекция в Пекинском университете и ответы на вопросы студентов и преподавателей*, Президент России. Официальный сайт, 2008, 24 V, [on-line:] http://www.kremlin.ru/transcripts/198 – 2 V 2014.

niej w Chinach ze względu na swoją rolę przy okazji Roku Rosji i Roku Chin, dał przykład znajomości chińskiej kultury i filozofii („a nie tylko kung-fu" jak Putin), a po spotkaniu kontynuował rozmowę ze studentami na terenie uniwersyteckiego jeziora Weiming: po jednej z egzaltowanych wypowiedzi chińskiej studentki o jej miłości do Rosji odwdzięczył się jej pocałunkiem w policzek[1115].

Poza tymi działaniami z dziedziny *public relations*, podpisano „wspólne oświadczenie" oraz ogólne porozumienie dotyczące technologii lotniczych i szereg porozumień handlowych, w tym warty 1 mld USD kontrakt na wirówki gazowe do elektrowni wzbogacającej uran[1116]. Nie udało się natomiast uregulować kwestii ochrony intelektualnej, dość istotnej dla Moskwy. Ponadto w najważniejszych kwestiach pozostało po staremu: „żadna ze stron nie była do końca zadowolona z jakości stosunków, z tym, że Pekin i Moskwa inaczej definiują «jakość»": Chiny chcą więcej ropy i gaz bez obstrukcji biurokratycznej, Rosja zaś nie kwapi się, by zostać surowcowym dodatkiem dla Chin, a poza tym irytują ją chińskie próby dywersyfikacji dostaw w Azji Środkowej[1117]. Niemniej jednak spotkanie „dało zastrzyk nowej energii relacjom wzajemnym", a wizyta była „tyleż symboliczna, co treściwa": tuż po niej premierzy Putin i Wen zgodzili się powołać wspólną komisję ds. energii na poziomie wiceministrów[1118]. Zaś 17 czerwca odbyła się w Chinach wizyta gen. Nikołaja Frołowa, szefa rosyjskiej obrony przeciwlotniczej (w celu negocjacji sprzedaży rosyjskich antyrakiet), będąca skutkiem porozumień zawartych podczas tej wizyty[1119].

[1115] Yu Bin, *Medvedev's Ostpolitik...* Sam wykład Miedwiediewa: http://news.xinhuanet.com/english/2008-05/24/content_8243558.htm – 1 VI 2012.

[1116] Podpisano następujące dokumenty: Wspólną deklarację; Plan wspólnych działań federalnej agencji turystyki i państwowego urzędu turystycznego ChRL na lata 2008-2010 zgodnie z realizacją porozumienia FR–ChRL o współpracy w dziedzinie turystyki z 3 listopada 1993 r.; Porozumienie o podstawach kontraktów w dziedzinie współpracy technicznej przy budowie czwartej części fabryki gazowej w ChRL i dostaw rosyjskich usług w celu wzbogaceniu uranu i produktów z uranu, począwszy od 2010 r. na okres 11 lat, między SA Techsnabeksport i chińską firmą przemysłu energii atomowej; Generalne porozumienie o współpracy między federalnym państwowym unitarnym przedsiębiorstwem Uralski optyczno-mechaniczna fabryka im. Jałamowa i chińską narodową firmą eksportowo-importową technologii lotniczych; Memorandum o rozwoju współpracy między s.a. „Helikoptery Rosji" i chińską narodową firmą eksportowo-importową technologii lotniczych; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu między Bankiem WTB i Construction Bank of China; Memorandum między administracją obwodu tomskiego FR i północno-zachodnią firmą przemysłu leśnego Yantai ChRL o stworzeniu na terenie obwodu tomskiego kompleksowego przedsiębiorstwa przemysłu leśnego obejmującego skup i przerób do 4,5 tys. m^2 w rok. *Совместное российско-китайское коммюнике об итогах встречи на высшем уровне в Пекине*, Президент России. Официальный сайт, 2008, 24 V, [on-line:] http://www.kremlin.ru/ref_notes/246 – 2 V 2014.

[1117] Yu Bin, *Medvedev's...*

[1118] *Ibidem*.

[1119] *Russian military delegation visiting China*, China Business News, 2008, 17 VI, [on-line:] http://business.highbeam.com/407731/article-1G1-180237160/russian-military-delegation-visiting-china – 2 V 2014.

Najważniejszym jej plonem było kolejne „wspólne oświadczenie" podpisane 23 marca 2008 r. Było ono ważne o tyle, że Rosja i Chiny potwierdziły w nim swoje pozycje odnośnie do najważniejszych kwestii międzynarodowych. We „wspólnym oświadczeniu" strony: wyraziły przywiązanie do pięciu zasad pokojowego współistnienia; podkreśliły konieczność „wyzwalania się od mentalności «zimnej wojny» i polityki bloków"; poparły centralną rolę ONZ, uznając, że „bezpieczeństwo międzynarodowe jest niepodzielne – bezpieczeństwo jednych nie może być osiągnięte kosztem innych, szczególnie drogą rozszerzenia wojskowo-politycznych sojuszy"; stwierdziły, że tworzenie systemu obrony antyrakietowej, włączając w to rozmieszczenie tego systemu w niektórych regionach świata, nie przyczynia się do poparcia równowagi i stabilności strategicznej, lecz przeciwdziała wysiłkom międzynarodowym w kwestii kontroli broni i jej nieproliferacji (w związku z tym wyraziły swoje „zaniepokojenie"); pozytywnie oceniły proces rozmów sześciostronnych w kwestii problemu jądrowego Półwyspu Koreańskiego; opowiedziały się za rozwiązaniem drogą dialogu i równoprawnych negocjacji problemu irańskiego programu nuklearnego; wezwały wszystkich do stosowania środków dyplomatycznych (powstrzymywania się od użycia siły i innych skrajnych środków) i podchodzenia z ostrożnością do kwestii nakładania sankcji oraz do brania pod uwagę interesów wszystkich państw; potwierdziły uniwersalny charakter praw człowieka i to, że każde państwo powinno je chronić zgodnie ze swoją specyfiką; stwierdziły, że powinny występować przeciwko polityzacji i podwójnym standardom, przeciwko wykorzystywaniu kwestii praw człowieka do mieszania się w sprawy wewnętrzne innych państw; podkreśliły znaczenie dialogu G8 z rozwijającymi się krajami, BRIC i trójkątem Rosja–Chiny–Indie[1120].

Dodatkowo w trakcie szczytu Hu Jintao wyróżnił cztery sugestie w kwestii rozwoju relacji: dalsze pogłębienie zaufania politycznego w najważniejszych kwestiach; rozwój wymiany handlowej; rozwój wymiany kulturowej; bliższa współpraca w najważniejszych kwestiach regionalnych i międzynarodowych[1121]. Jeśli w przypadku trzech pierwszych postulaty te nie wzbudziły kontrowersji, tak w ostatniej kwestii zarysował się odmienny punkt widzenia na sprawę reformy RB ONZ (Rosja preferuje ograniczone rozszerzenie Rady, Chiny zaś szersze otwarcie tego ciała), a także na rozszerzenie NATO (dla Rosji stanowi ono zagrożenie, Chiny z kolei nie będą się angażować w spór w tej kwestii)[1122].

[1120] *Совместная декларация КНР и РФ по основным международным вопросам*, Russian.China.Org, 2008, 24 V, [on-line:] http://russian.china.org.cn/china/txt/2008-05/24/content_15445098.htm – 2 V 2014.

[1121] *China raises four-point proposal for Sino-Russian ties*, Xinhua.Com, 2008, 23 V, [on-line:] http://news.xinhuanet.com/english/2008-05/24/content_8239832.htm – 2 V 2014.

[1122] Ł. Gacek, *Chiny–Rosja…*, s. 27.

Wkrótce różnice miały się jeszcze bardziej zwielokrotnić wraz z najważniejszymi wydarzeniami roku 2008: igrzyskami olimpijskimi, wojną w Osetii Południowej oraz światowym kryzysem finansowym[1123].

Wraz z otwarciem Olimpiady w Pekinie (8 sierpnia) nastąpił gruziński atak na tereny Osetii Południowej – separatystycznej republiki wspieranej przez Rosję. Następnego dnia miała miejsce kontrofensywa rosyjska, która odbiła tereny osetyńskie i kontynuowała natarcie na Tbilisi. Dnia 12 sierpnia prezydenci FR (Miedwiediew) i Francji (Sarkozy) doszli do porozumienia w sprawie zawieszenia ognia[1124].

Reakcja Chin była oczywista. Pekinowi nie mogła się podobać wojna w momencie rozpoczęcia igrzysk – najważniejszego wizerunkowo wydarzenia początku XXI w. dla Chin. Pierwszą reakcją ChRL miało być – według Władimira Putina przebywającego w Pekinie – stwierdzenie: „nikt nie chce wojny"[1125]. Dla Chin konflikt był kłopotem: Pekin utrzymywał dobre relacje zarówno z Rosją, jak i z Gruzją (i stojącym za nią Waszyngtonem) i nie zamierzał ich psuć[1126]. Wojna zirytowała Pekin, postrzegający ją jako destabilizator systemu międzynarodowego, a szerzej – jako coś, co może mieć niebezpieczne konsekwencje w postaci konieczności dokonania wyborów geopolitycznych (Chiny nie chcą konfrontacji między USA a FR, bo nie chcą mieć trudnego wyboru, optują więc za formułą: ani sojusz, ani konfrontacja między Waszyngtonem a Moskwą)[1127]. Dlatego też oficjalna reakcja chińska była tradycyjnie zdystansowana: Chiny wyraziły „poważne zaniepokojenie" i wezwały wszystkie strony do spokoju i powstrzymania działań[1128]. Chociaż Pekin wysłał 1 mln USD pomocy dla Osetii Południowej, to

---

[1123] Dla porządku należy wymienić dwa istotne wydarzenia chronologicznie poprzedzające olimpiadę i wojnę w Gruzji. Dnia 9 lipca Hu Jintao i Dmitrij Miedwiediew spotkali się podczas szczytu G8 w Hokkaido, *«Большая Восьмерка» ищет компромиссы в решении вопросов, актуальных для всего человечества*, Радио Голос России, 2008, 9 VII, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2008/07/09/837632/ – 2 V 2014. Zaś w dniach 21-22 lipca przybył do Chin minister spraw zagranicznych Rosji Siergiej Ławrow, który razem ze swoim chińskim odpowiednikiem Yang Jiechi podpisał „protokół dodatkowy dotyczący linii granicy rosyjsko-chińskiej na jej wschodnim odcinku", tym samym kwestia granicy w stosunkach rosyjsko-chińskich został formalnie zakończona. *Россия и Китай окончательно закрыли пограничную проблему*, Радио Голос России 2008, 21 VII, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2008/07/21/841346/ – 2 V 2014.

[1124] *Kalendarium konfliktu rosyjsko-gruzińskiego*, „Tydzień na Wschodzie" 2008, 20 VIII, OSW.

[1125] *Prime Minister Vladimir Putin had several meetings with the leaders of the PRC and of the other countries*, Archive of the Official Site of the 2008-2012 Prime Minister of the Russian Federation V. Putin, 2008, 8 VIII, [on-line:] http://archive.premier.gov.ru/eng/visits/world/6049/events/1711/ – 2 V 2014.

[1126] Yu Bin, *Guns and Games of August: Tales of Two Strategic Partners*, „Comperative Connections" 2008, vol. 10, № 3, [on-line:] http://csis.org/files/media/csis/pubs/0803qchina_russia.pdf – 1 VI 2012.

[1127] Д. Тренин, *Верные друзья…*

[1128] *China calls for ceasefire in South Ossetia*, Xinhua.Com, 2008, 9 VIII, [on-line:] http://news.xinhuanet.com/english/2008-08/09/content_9081615.htm – 2 V 2014.

w konflikcie zachował neutralność: „ani publicznie, ani dosłownie" nie poparł Rosji[1129]. Podobnie było, gdy Rosja oficjalnie uznała Osetię Południową i Abchazję (25 września 2006 r.)[1130] – chińska agencja Xinhua w odpowiedzi opublikowała materiał o pogarszających się relacjach Rosji i Zachodu[1131]. Najbardziej wymowna była jednak neutralność Pekinu podczas szczytu Szanghajskiej Organizacji Współpracy w Duszanbe 28 sierpnia 2008 r.

Chociaż Dmitrij Miedwiediew zobaczył się z Hu Jintao na osobnym spotkaniu w przededniu szczytu, 27 sierpnia[1132], niewiele to pomogło: Chiny, które nie uznały, podobnie jak inne kraje SzOW, Osetii Południowej i Abchazji, zablokowały rosyjską propozycję o włączeniu do „wspólnego oświadczenia" zdania o „wspólnym działaniu na rzecz bezpieczeństwa i prewencji"[1133]. W rezultacie w dokumencie końcowym Deklaracji duszanbejskiej znalazły się jedynie słowa o „głębokim zaniepokojeniu ostatnimi napięciami", a co gorsza dla Rosji – w deklaracji podkreślono „konieczność integralności terytorialnej państw" (niejako na pocieszenie dodano zdanie, skądinąd dość groteskowe, że uczestnicy szczytu „popierają aktywną rolę Rosji w promowaniu pokoju i współpracy w regionie")[1134]. Ponoć przewodniczący Hu powiedział, że „rozumie stanowisko rosyjskie, ale nie może oficjalnie poprzeć Moskwy", zaś prezydent Nazarbajew miał później przepraszać za brak poparcia dla Rosji „z różnych przyczyn"[1135]. Taka postawa była całkowicie zrozumiała: Chiny ze względu na sytuację wewnętrzną (Tybet, Xinjiang) oraz kwestię Tajwanu kategorycznie sprzeciwiały się jakimkolwiek zmianom granic; państwa Azji Środkowej, z których większość ma sztuczne granice, również nie miały najmniejszego interesu w popieraniu secesji. Cóż z tego, że Chiny rozumiały postawę Rosji (czołowy komentator polityczny, Chin He Liangliang, nazwał je „strategicznym kontrposunięciem" wobec „kolorowych rewolucji" i ingerencji Zachodu w obszar bezpośrednich interesów Rosji), skoro popieranie jej byłoby wbrew ich interesom[1136].

1129 Yu Bin, *Guns and Games…*

1130 *Russia recognizes independence of South Ossetia and Abkhazia*, Xinhua.Com, 2008, 26 VIII, [on-line:] http://news.xinhuanet.com/english/2008-08/26/content_9716666.htm – 2 V 2008.

1131 *South Ossetia conflict casts shadow over Russia-West ties*, Xinhua.Com, 2008, 25 VIII, [on-line:] http://news.xinhuanet.com/english/2008-08/25/content_9709224.htm – 2 V 2014.

1132 *Chinese, Russian presidents meet in Tajik capital*, Xinhua.Com, 2008, 27 VIII, [on-line:] http://news.xinhuanet.com/english/2008-08/27/content_9727998.htm – 2 V 2014.

1133 Yu Bin, *Sino-Russian relations in the 'post'-Putin era*, [w:] *Rising China: power and reassurance*, ed. R. Huisken, Canbera 2009, [on-line:] http://press.anu.edu.au/sdsc/rc/mobile_devices/ch08s07.html – 2 V 2014.

1134 *Душанбинская Декларация*, Шанхайска Организация Сотрудничества. Официальный сайт, 2008, 28 VIII, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=115 – 2 V 2014.

1135 Cyt. za: Yu Bin, *Guns and Games…*

1136 *Ibidem*.

Rosjanie robili dobrą minę do złej gry: Witalij Trietiakow, dziekan Wydziału Telewizji Uniwersytetu Moskiewskiego, stwierdził nawet, że „milczenie Chin było przyznaniem prawa Rosji do tego, co zrobiła”[1137]. Z kolei moskiewska „Gazeta”, komentując szczyt SzOW i brak wzmianki o Osetii Płd. i Abchazji, stwierdziła, że „SzOW dał takie poparcie, jakie nie zaszkodziłoby jego stosunkom z USA i bez poważnej urazy dla Moskwy – «wspólna deklaracja» jest klasycznym przykładem kunsztu dyplomacji”[1138]. Całą kwestię dobrze podsumował Władimir Putin w wywiadzie dla francuskiego „Le Figaro”: „doskonale rozumiemy priorytety polityki zagranicznej i wewnętrznej ChRL i nie chcemy narażać jej na dyskomfort. Uznanie przez jedno państwo w zupełności wystarczy”[1139]. Tak naprawdę jednak milczenie Chin i całego SzOW było porażką dyplomatyczną Rosji i największa nawet ekwilibrystyka słowna nie była w stanie tego ukryć.

Chociaż neutralność Chin w konflikcie osetyńskim nie stała się – jak twierdzono wówczas – oznaką kryzysu rosyjsko-chińskiego „partnerstwa strategicznego”, to dobrze pokazała jego ograniczenia. Ponownie potwierdzone zostały tezy przytoczone na początku tego rozdziału o „osi wygody”, a także fakt, iż relacje z Moskwą nie mają centralnego znaczenia dla Pekinu. Chiny w kwestii wojny w Gruzji miały zbyt wiele do stracenia, tak wewnętrznie, jak i zewnętrznie, i zbyt mało do zyskania w wypadku poparcia Rosji w sprawie Osetii Płd. i Abchazji. Dlatego też jest rzeczą całkowicie zrozumiałą, że tego nie zrobiły.

g) W stronę „zaplecza surowcowego Chin”: kształtująca się asymetria na rzecz Pekinu

Światowy kryzys finansowy, którego umownym początkiem jest upadek banku Lehman Brothers (15 września 2008 r.)[1140], był ważnym czynnikiem w relacjach rosyjsko-chińskich. Kryzys uderzył bardzo mocno w Rosję, doprowadzając do gwałtownego spadku PKB i, poprzez gwałtowny spadek cen surowców, do konieczności wykorzystania prawie połowy funduszu rezerwowego, nagromadzonego w ciągu siedmiu lat na kwotę 600 mld USD, do ratowania równowagi rynkowej[1141]. Chiny z kolei dobrze radziły sobie z kryzysem i wyszły z niego wzmocnione. To właśnie kryzys pogłębił już i tak istniejącą nierównowagę między Pekinem a Moskwą, a co najważniejsze – wytrącił Moskwie z ręki najważniejszą kartę

[1137] *Август 2008-го: уроки и последствия*, „Известия” 2008, 11 IX, [on-line:] http://izvestia.ru/news/340607 – 2 III 2014.

[1138] Cyt. za: Yu Bin, *Guns and Games…*

[1139] *Владимир Путин дал интервью газете «Фигаро»*, Комсомольская правда, 2008, 13 IX, [on-line:] http://kazan.kp.ru/online/news/139757/ – 2 V 2014.

[1140] *Lehman Files for Bankruptcy; Merrill Is Sold*, „The New York Times” 2008, 14 V, [on-line:] http://www.nytimes.com/2008/09/15/business/15lehman.html?pagewanted=all&_r=0 – 2 V 2014

[1141] W. Ross, *op. cit.*, p. 140.

przetargową: możliwość manipulacji dostawami surowców. Teraz, gdy rezerwy finansowe gwałtownie się kurczyły, a Rosja była ogarnięta kryzysem niespotykanym od 1998 r., Moskwa miała znacznie gorszą pozycję. Tym samym jesień roku 2008 kończy okres „bismarckowskiej" geopolityki Putina, a rozpoczyna nowy czas: coraz wyraźniejszej asymetrii w tych relacjach na rzecz Pekinu. Symbolem tego był ropociąg WSTO.

Dla przypomnienia: strategiczny plan Rosji zakładał przyciągnięcie inwestycji nie tylko chińskich, ale również japońskich i koreańskich (tak, by wzajemnie równoważyły swe wpływy) i dzięki nim doprowadzenie do awansu cywilizacyjnego rosyjskiego Dalekiego Wschodu (a szerzej – do wzmocnienia roli Rosji w Azji). Ropociąg WSTO był kluczem w tej rozgrywce, gdyż dzięki temu, iż jego trasa została tak ułożona, ropa miała być eksportowana na rynki kilku państw azjatyckich (m.in. Japonia, Chiny, Korea Południowa), co – ze względu na możliwość konkurencji między odbiorcami – miało sprawić, że Rosjanie otrzymają za nią wyższą cenę, niż gdyby była ona transportowana jedynie do Chin. To zaś sprawiłoby, iż karty w tej rozgrywce rozdawałaby Rosja. Można bez większego ryzyka stwierdzić, iż poprzez umiejętne rozgrywanie kwestii ceny surowca, a także szereg określonych działań pozabiznesowych (jakie Rosja skutecznie stosuje wobec odbiorców gazu i ropy w Europie) Rosja miałaby doskonałe narzędzie do prowadzenia skutecznej polityki w Azji. Celem strategicznym Rosji było wciąganie do współpracy wszystkich najważniejszych partnerów w regionie Azji i Pacyfiku, a więc Chiny, Japonii i Korei Południowej, w celu rozwoju Syberii i rosyjskiego Dalekiego Wschodu. Umiejętne rozegranie tej kwestii dawało szansę na istotne wzmocnienie pozycji FR w Azji, a co za tym idzie – również na świecie.

Jednakże światowy kryzys gospodarczy skutecznie pokrzyżował te plany. Jego skutki dały się mocno we znaki Rosji – na przykład Rosnieft i Transnieft, państwowe giganty o zadłużeniu odpowiednio 21 mld USD i 7,7 mld USD, nie były w stanie zdobyć środków w bankach zachodnich na sfinansowanie WSTO, co wręcz uniemożliwiało dalsze nowe inwestycje[1142]. W tym momencie z pomocą (chciałoby się rzec – bratnią) pośpieszyli Chińczycy, oferując kredyty jako przedpłatę za przyszłe dostawy ropy transportowane odgałęzieniem do Daqingu. Tym samym reaktywowany, z małymi zmianami, został pierwotny plan budowy rurociągu do Chin i – jak sardonicznie spointował Yu Bin – „zakończyła się najdłuższa opera mydlana w dziejach transportu ropy"[1143]. Dodajmy: zakończyła się *happy endem* dla Chin.

[1142] M. Kaczmarski, W. Konończuk, *Rosja-Chiny: umowa o ropociągu do Daqingu jako przejaw nowego kształtu stosunków dwustronnych*, OSW, 2008, 30 X, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2008-10-30/rosja-chiny-umowa-o-ropociagu-do-daqingu-jako-przejaw-now – 26 VI 2011.

[1143] Yu Bin, *Embracing a Storm and Each Other?*, „Comparative Connections" 2008, vol. 8, № 4, [on-line:] http://csis.org/files/media/csis/pubs/0804qchina_russia.pdf – 1 VI 2012.

Stało się to podczas wizyty premiera ChRL, Wen Jiabao, w Moskwie 28 października 2008 r. (wizyta trwała trzy dni, od 27 do 29 października)[1144]. Podczas spotkania najważniejszą decyzją było podpisanie porozumienia o budowie odgałęzienia ropociągu do Daqingu[1145]. Jak pisali eksperci Ośrodka Studiów Wschodnich:

> Podpisanie porozumienia stanowi przełom w rosyjsko-chińskiej współpracy energetycznej. Rosja zgodziła się bowiem na budowę infrastruktury do przesyłu surowców do Chin. Jednocześnie zawarta umowa świadczy o wyłanianiu się nowego modelu w stosunkach rosyjsko-chińskich, w którym to Rosja jest stroną słabszą, a Chiny narzucają ich agendę[1146].

Tym samym był to „strategiczny przełom w relacjach wzajemnych"[1147]. Stało się tak, gdyż mimo zgody na budowę ropociągu Moskwa nie uzyskała od Pekinu żadnych koncesji politycznych, żadnego wsparcia w „przepychankach" z Zachodem. Sytuacja ta wskazywała, że w „stosunkach dwustronnych nastąpiła wyraźna zmiana układu sił na korzyść Pekinu", ale Rosja przymuszona kryzysem musiała się zgodzić na zacieśnienie kontaktów gospodarczych, nawet w tak ważnej sferze jak współpraca energetyczna[1148].

Kryzys przymusił również Rosję do implementacji tego układu. Mimo porozumienia Putina z Wenem, strony podczas dwóch tur negocjacji w 2008 r. nie były w stanie porozumieć się co do ceny. Trzecią turę przełożono na luty 2009 r. i do tego czasu negocjacyjna pozycja Rosji gwałtownie osłabła. Po pierwsze dlatego, iż pogłębiający się kryzys mocno uderzył w rosyjskie kompanie surowcowe, a wymiana handlowa z Chinami na początku 2009 r. spadła o 42% w porównaniu do poprzedniego roku. Po drugie dlatego, że 12 lutego przewodniczący Hu odbył bardzo udaną wizytę w Arabii Saudyjskiej (czyli u największego dostawcy surowców dla Chin), która zakończyła się podpisaniem kilku porozumień w dziedzinie energetyki, co wywołało istotny efekt psychologiczny[1149]. Jak podsumował zawsze dyplomatyczny Yu Bin, „to «saudyjski kopniak» ostatecznie przymusił Rosjan do zgody na chińskie warunki"[1150].

[1144] *Премьер Госсовета КНР обсудит в Москве с руководством РФ сотрудничество в области энергетики*, Радио Голос России, 2008, 28 X, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2008/10/28/876164/ – 3 V 2014.

[1145] *Соглашение о принципах строительства и эксплуатации нефтепровода «Сковородино – граница с КНР» между Китайской национальной нефтегазовой корпорацией и ОАО «АК «Транснефть»*, [w:] *Совместное коммюнике по итогам тринадцатой регулярной встречи глав правительств КНР и РФ*, Russian.China.Org, 2008, 29 X, [on-line:] http://russian.china.org.cn/international/txt/2008-10/29/content_16681397.htm – 3 V 2014.

[1146] M. Kaczmarski, W. Konończuk, *Rosja-Chiny: umowa…*

[1147] Yu Bin, *Embracing a Storm…*

[1148] M. Kaczmarski, W. Konończuk, *Rosja-Chiny: umowa…*

[1149] *Chinese president continues visit in Saudi Arabia*, CCTV.Com, 2009, 12 II, [on-line:] http://www.cctv.com/english/20090212/104494.shtml – 3 V 2014.

[1150] Yu Bin, *Embracing a Storm…*

Oprócz porozumienia o zbudowaniu odgałęzienia do Daqingu oraz „wspólnego oświadczenia" z moskiewskiego spotkania strony podpisały trzynaście porozumień, wśród których najważniejszymi były: Porozumienie o wspólnym finansowaniu rosyjsko-chińskich projektów na kwotę 300 mln USD, szczególnie produktów maszynowych i technicznych, pomiędzy bankami obu państw; Memorandum o wspólnym rozwoju cywilnych helikopterów między rosyjskim Oboronprom i chińskim Aviacopter; List intencyjny w sprawie zakupu helikopterów do celów cywilnych; Memorandum między Rosatomem a State Nuclear Power Technology Corporation na budowę w Chinach dwóch dodatkowych bloków elektrowni jądrowej Tianwan i demonstrację szybkiego reaktora neutronowego; Porozumienie o współpracy w rozwoju nanotechnologii; Porozumienie o utworzeniu Roku Języka Rosyjskiego w Chinach w 2009 r. i Roku Języka Chińskiego w Rosji w 2010 r.[1151]

Decyzja o budowie WSTO była symptomatyczna i stanowiła symbol nie tylko zmieniającego się układu między Rosją a Chinami (oba pojawiły się jako nowe bieguny świata wielobiegunowego, lecz z czasem rosyjski osłabł, a chiński się wzmocnił)[1152], ale również wizji świata obu tych państw. Bowiem chociaż oba

---

[1151] Wszystkie podpisane dokumenty to: Wspólny komunikat; Protokół dwunastego posiedzenia rosyjsko-chińskiej komisji ds. przygotowań regularnych spotkań głów rządów; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu w sferze petrochemicznej; Protokół posiedzenia rosyjsko-chińskiej komisji ds. współpracy humanistycznej; Porozumienie międzyrządowej o wspólnej budowie mostu kolejowego przez rzekę Amur w rejonie miasta Tongjiang w prowincji Heilongjiang ChRL i osady Niżnieleninskoje żydowskiego okręgu autonomicznego FR; Protokół do planu wspólnych działań państwowego urzędu ds. turystyki ChRL i federalnej agencji turystyki FR na lata 2008-2010 w sprawie realizacji porozumienia między rządem ChRL i rządem FR w kwestii współpracy w turystyce z 3 listopada 1993 r.; Plan roboczy współpracy w obszarze szkolnictwa wyższego na lata 2009-2012 rosyjsko-chińskiej podkomisji ds. współpracy w obszarze szkolnictwa chińsko-rosyjskiej komisji ds. współpracy humanistycznej; Porozumienie między Ministerstwem Nauki i Techniki ChRL i państwową firmą rosyjska korporacja nanotechnologii o stworzeniu współpracy strategicznej w nanotechnologiach; Memorandum między chińską państwową firmą przemysłu jądrowego i państwową firmą energii atomowej Rosatom o współpracy w budowie w Chinach dwóch bloków projektu rozszerzenia elektrowni jądrowej Tianwan i reaktora demonstracyjnego szybkich neutronów w celach komercyjnych; Porozumienie o zasadach budowy i eksploatacji ropociągu Skorowodin – granica ChRL między CNPC i AK Transnieft; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu między śmigłowcową firmą AWIKopter i spółką „Śmigłowce Rosji" w kwestii wspólnej rozwoju cywilnych helikopterów; Protokół między chińską firmą eksportowo-importową technologii lotniczych a spółką „Śmigłowce Rosji" o dostawie Chinom helikopterów cywilnych; Kredytowe porozumienie bazowe między Bankiem Importowo-Eksportowym ChRL i Gazprombank; Porozumienie między State Developement Bank of China i Bankiem Rozwoju i Zagranicznej Działalności Gospodarczej FR o współpracy w obszarze wspólnego finansowania projektów rosyjsko-chińskich. *Совместное коммюнике по итогам тринадцатой регулярной встречи глав правительств КНР и РФ*, Russian.China.Org, 2008, 29 X, [on-line:] http://russian.china.org.cn/international/txt/2008-10/29/content_16681397.htm – 3 V 2014.

[1152] Д. Тренин, *Верные друзья…*

te kraje są „wschodzącymi potęgami", to sposób prowadzenia polityki przez Rosję i Chiny jest zupełnie inny. Rosja jest przywiązana do idei mocarstwowości, wręcz „mesjanistycznej wizji Rosji jako wiecznej potęgi", czego współczesnym przykładem jest „mocarstwo energetyczne", a co kończy się „na kartezjańskiej optyce: «myślimy, że jesteśmy mocarstwem, więc jesteśmy» – samochwalstwem i mitomanią, które są podstawą promowania Rosji jako ważnego aktora globalnego[1153]. Chociaż Rosjanie zdają sobie sprawę, że czas się zmienił, to wciąż pozostają w mocarstwowej optyce, bazującej na złudzeniu potęgi. W momencie, w którym następuje zderzenie z rzeczywistością – a takim był kryzys światowy – okazuje się naprawdę, jak niewiele zostaje z tej potęgi.

Chiny tymczasem zachowują się zupełnie inaczej. Mają świadomość braków i ograniczeń swego państwa i – w przeciwieństwie do Rosji – raczej zaniżają swoje znaczenie i mówią o swoich brakach, co wiąże się z czysto pragmatyczną potrzebą minimalizacji opozycji wobec swoich interesów[1154]. WSTO był dobrym tego przykładem. Chiny go potrzebowały, poczekały i w końcu dopięły swego. Bez krzyków o mocarstwowości, za to dzięki umiejętnemu poprowadzeniu polityki surowcowej osiągnęły wszystko, czego chciały. I wyszły z tego wzmocnione, tak w relacjach wzajemnych, jak i w skali globalnej.

W ostatnim kwartale 2008 r. z innych ważnych wydarzeń w stosunkach rosyjsko-chińskich należy odnotować: spotkania przywódców obu państw – Hu Jintao i Dmitrij Miedwiediew spotkali się dwukrotnie w ciągu tygodnia (najpierw podczas szczytu G20 w Waszyngtonie 16 listopada[1155], a następnie podczas szczytu APEC w Limie 23 listopada[1156]). Premierzy FR i ChRL po szczycie moskiewskim (27-29 października) spotkali się z okazji spotkań premierów SzOW (30-31 października w Astanie)[1157]. Ponadto intensywnie rozwijała się również współpraca wojskowa, zaś 14 października odbyło się oficjalne (i wyciszone) przekazanie Chinom kontroli nad połową Wielkiej Wyspy Ussuryjskiej (Hei Xia Zi Dao) i całą wyspą Tabarow (Yin Long Dao) o powierzchni 375 km[1158].

Rok 2009 zaczął się dla Rosji i Chin dwoma wydarzeniami. Na poziomie politycznym była to finalizacja porozumienia o budowie odgałęzienia WSTO do Daqingu. Porozumienie podpisano 17 lutego 2009 r. w Pekinie pomiędzy

---

[1153] B. Lo, *op. cit.*, p. 81.
[1154] *Ibidem*.
[1155] *Дмитрий Медведев провел в Вашингтоне переговоры с председателем КНР Ху Цзиньтао*, Радио Голос России, 2008, 16 XI, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2008/11/16/882949/ – 3 V 2014.
[1156] *16-й саммит стран АТЭС завершил свою работу*, Радио Голос России, 2008, 24 XI, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2008/11/24/885828/ – 3 V 2014.
[1157] *В столице Казахстана открывается заседание глав правительств ШОС*, Радио Голос России, 2008, 30 VIII, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2008/10/30/877124/ – 3 V 2014.
[1158] *Россия и Китай окончательно закрыли пограничный вопрос, Радио Голос России*, 2008, 14 X, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2008/10/14/871612/ – 3 V 2014.

wicepremierami Wang Qishanem (ChRL) i Igorem Sieczinem (FR)[1159]. Ten dokument, razem z sześcioma innymi, został nazwany „pożyczką za ropę": w zamian za odgałęzienie do Daqingu chińskie banki udzieliły pożyczki rosyjskim w wysokości 25 mld USD. Według dostępnych informacji stawka kredytu miała sięgać 5,5-6% rocznie, a cena ropy miała być powiązana z ceną w porcie Koźmino – punkcie końcowym WSTO[1160].

Dzięki wygodnej dla siebie umowie Rosja uzyskała środki finansowe, które pozwoliły jej dokończyć budowę pierwszej nitki ropociągu WSTO i rozpocząć realizację innych projektów, a zadłużona na około 20 mld USD Rosnieft miała możliwość częściowo spłacić długi w bankach zachodnich[1161]. Ostateczne porozumienie w tej sprawie, umożliwiające uruchomienie chińskich kredytów rosyjskim kompaniom Transnieft (10 mld USD) i Rosnieft (15 mld USD) podpisano 21 kwietnia w Moskwie[1162]. Według niego odgałęzienie do chińskiego Daqingu (960 km długości, w większości finansowane przez Pekin) miało zostać zbudowane do końca 2010 r., zaś przez kolejne dwadzieścia lat Chiny miały otrzymywać tym szlakiem 15 mln ton ropy[1163].

Na początku 2009 r. dużo więcej uwagi przykuło jednak wydarzenie z 15 lutego, gdy u wybrzeży Nachodki zatonął statek „New Star"[1164]. Początkowo rosyjska agencja prasowa RIA Nowosti po prostu poinformowała, że zatonął z powodu burzy (a na dodatek, że pogranicznicy uratowali tonących marynarzy)[1165]. Jednak już następnego dnia lokalne media podały, że na pokładzie było dziesięciu Chińczyków – pojawiły się również plotki, że statek został ostrzelany, czemu rosyjskie służby zaprzeczyły. Jednak 18 lutego władywostocka telewizja WDN pokazała filmik, na którym widać, jak dwa statki rosyjskie straży granicznej strzelają do niego. Tego samego dnia pokazała to państwowa telewizja NTV. Wybuchł skandal. Okazało się, że był to statek pod banderą Sierra Leone, ale z chińską załogą i należący do szanghajskiego przedsiębiorcy. Przywiózł on ryż, jednak nie był

1159 *Россия и Китай заключили соглашения в нефтяной сфере*, Радио Голос России, 2009, 18 II, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2009/02/18/926653/ – 3 V 2009.

1160 Yu Bin, *Between Crisis and Cooperation*, „Comparative Connections" 2009, vol. 11, № 1, [on-line:] http://csis.org/files/media/csis/pubs/0901qchina_russia.pdf – 1 VI 2012.

1161 *Chiński kredyt w zamian za odgałęzienie ropociągu WSTO*, OSW, 2009, 18 II, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2009-02-18/chinski-kredyt--w-zamian-za-odgalezienie-ropociagu-wsto – 1 VI 2012.

1162 *Россия и Китай подписали соглашение о поставках российской нефти в КНР в обмен на предоставление кредита*, Радио Голос России, 2009, 22 IV, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2009/04/22/954256/ – 3 V 2014.

1163 *Ropociąg WSTO dotrze do Chin*, OSW, 2009, 29 IV, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2009-04-29/ropociag-wsto-dotrze-do-chin – 1 VI 2012.

1164 *Российские пограничники спасли экипаж тонущего судна в Японском море*, Радио Голос России, 2009, 15 II, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2009/02/15/925185/ – 3 V 2014.

1165 *Российские пограничники спасли в Японском море 8 иностранных моряков*, РИА Новости 2009, 15 II, [on-line:] http://ria.ru/incidents/20090215/162145674.html – 3 V 2014.

w stanie porozumieć się ze swoim rosyjskim kontrahentem, który nałożył na niego grzywnę. W tym momencie statek odpłynął. W ośmiogodzinny pościg za nim ruszyły okręty rosyjskiej straży granicznej, które nakazały mu zawrócić. Bezskutecznie. Gdy statek nie posłuchał i nie poskutkowały strzały ostrzegawcze, Rosjanie zaczęli strzelać do niego, uszkadzając go. Wtedy zawrócił, jednak z powodu burzy zatonął – z szesnastoosobowej chińskiej załogi siedmiu marynarzy zaginęło, czyli pewnie zmarło[1166].

W chińskich mediach rozszalała się burza: był to główny temat pod koniec lutego i na początku marca: dominowały złość i krytycyzm. Towarzyszyły temu serie ostrych artykułów wymierzonych w Rosję, a chiński Internet szalał w antyrosyjskiej histerii (m.in. hakerzy zaatakowali stronę konsulatu FR w Szanghaju). W prasie obok artykułów przypominających zestrzelenie koreańskiego samolotu w 1983 r. i twierdzących, że „nie takiego zachowania można się spodziewać po strategicznym partnerze", pojawiły się i takie, które przypominały nierównoprawne traktaty, twierdzące, że „Władywostok był ongiś chińskim miastem", a także wypominające Rosji carskiej imperializm[1167].

Równolegle wybuchł skandal dyplomatyczny. Wiceminister spraw zagranicznych ChRL, Li Hui, wezwał rosyjskiego ambasadora, Siegieja Razowa, i stwierdził, że „Chiny są zszokowane i głęboko zaniepokojone" i żądają śledztwa w tej sprawie[1168]. Rosyjskie MSZ 20 lutego wyraziło „żal", ale upierało się, że wszystkiemu winny jest kapitan, a akcję ratunkową utrudnił sztorm – ponadto komentujący to urzędnik MSZ posunął się tak daleko, że wypomniał Chinom protokolarne podziękowanie chińskiego MSZ za akcję ratunkową chińskich obywateli 15 lutego![1169] W podobnym duchu zredagowano raport końcowy śledztwa, który był dla Pekinu „nie do przyjęcia"[1170]. W relacjach dyplomatycznych nastąpił zastój: nikt nie chciał zrezygnować ze swojego stanowiska.

Ostatecznie ustąpili Chińczycy, poświęcając tę sprawę na ołtarzu ważniejszych kwestii. Dnia 23 lutego ambasador chiński wystąpił z odczytem w Moskiewskim Klubie Przemysłowym nt. relacji rosyjsko-chińskich i nie wspomniał o incydencie

---

1166 *Ситуация вокруг судна «Нью Стар»*, РИА Новости, 2009, 26 V, [on-line:] http://ria.ru/trend/death_sailor_japan_sea_15022009/ – 3 V 2014.

1167 Cyt. za: Yu Bin, *Between Crisis and Cooperation*, „Comparative Connections" 2009, vol. 11, № 1, [on-line:] http://csis.org/files/media/csis/pubs/0901qchina_russia.pdf – 1 VI 2012.

1168 *Китай считает неприемлемым обстрел пограничниками судна «Нью Стар»*, РИА Новости, 2009, 20 II, [on-line:] http://ria.ru/trend/death_sailor_japan_sea_15022009/ – 3 V 2014.

1169 *Комментарий официального представителя МИД России А.А. Нестеренко в связи с инцидентом с судном «Нью Стар»*, Министерство иностранных дел РФ. Официальный сайт, 2009, 20 II, [on-line:] http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newsline/8448A8FBF089FBC7C32575620057B8EE – 3 V 2014.

1170 Yu Bin, *Between Crisis and Cooperation*, „Comparative Connections" 2009, vol. 11, № 1, [on-line:] http://csis.org/files/media/csis/pubs/0901qchina_russia.pdf – 1 VI 2012.

ze statkiem; podobnie minister spraw zagranicznych ChRL, Yang Jiechi, podczas sprawozdania rocznego w trakcie sesji OZPL, mówiąc o stosunkach z Moskwą, nie wspomniał o „New Star"[1171]. Zaś rodziny ofiar protestujących pod Ambasadą FR w Pekinie przegoniono[1172]. Chińczycy odpuścili, bo mieli ważniejsze kwestie: problem koreański, pogarszająca się sytuacja w Afganistanie i jej wpływ na Azję Środkową, współpraca w ramach SzOW w sprawie Afganistanu, a także współpraca wojskowa (planowane manewry w 2009 r.) – wszystko to było ważniejsze od losu „New Star".

Wreszcie, sprawę udało się medialne przykryć obchodami Roku Języka Rosyjskiego w Chinach zainaugurowanego 27 marca 2009 r. w Wielkiej Sali Ludowej w Pekinie, w obecności 6 tys. widzów, przewodniczącej OZPL, Liu Yandong, i rosyjskiego wicepremiera, Aleksandra Żukowa[1173]. W ramach tego roku miało się odbyć ponad dwieście sześćdziesiąt imprez kulturalnych – m.in. konkursy językowe i muzyczne, wystawy – i miała zostać uruchomiona rosyjskojęzyczna telewizja w Chinach. Zamysł tego wydarzenia był podobny do poprzednich „lat": zbliżyć do siebie Rosjan i Chińczyków. Mimo wielu prób uczynienia tego, incydent z „New Star" pokazał, że w relacjach rosyjsko-chińskich nadal było „na górze gorąco, na dole zimno".

Te ważniejsze kwestie w relacjach rosyjsko-chińskich dały o sobie znać w czerwcu 2009 r., który obfitował w szczyty. Najpierw w dniach 14-16 czerwca w Jekaterynburgu odbył się szczyt SzOW[1174], następnie ponownie w Jekaterynburgu 16-18 czerwca miał miejsce historyczny, pierwszy szczyt grupy BRIC (Brazylia, Rosja, Indie, Chiny)[1175], wreszcie 17 czerwca w Moskwie odbył się szczyt Miedwiediew–Hu[1176]. Wybór Jekaterynburga na te dwa szczyty nie był przypadkowy. Lokując szczyt w mieście leżącym na geograficznej granicy Europy i Azji Miedwiediew chciał uwypuklić rolę Rosji jako kraju między Azją a Europą, a także pogrozić odchodzeniem Rosji od Zachodu (tak jak wcześniej, wybierając Chabarowsk na szczyt Rosja–UE, chciał pokazać przywódcom europejskim nie tylko „wielkość Rosji", jak sam stwierdził, ale niedwuznacznie dać do zrozumienia, że Rosja może się zwrócić do Chin, będących tuż za miedzą)[1177].

[1171] *Ibidem*.

[1172] *Пикетчики требовали от РФ компенсаций за гибель моряков с «Нью Стар»*, РИА Новости 2009, 18 III, [on-line:] http://ria.ru/society/20090318/165257641.html – 3 V 2014.

[1173] А. Жуков откроет в Пекине Год русского языка, Радио Голос России, 2009, 27 III, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2009/03/27/942841/ – 3 V 2014.

[1174] *В Екатеринбурге проходит саммит ШОС*, Радио Голос России, 2009, 15 VI, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2009/06/15/975036/ – 3 V 2014.

[1175] *First summit meeting of BRIC leaders begins in Yekaterinburg*, Xinhua.Com, 2009, 16 VI, [on-line:] http://news.xinhuanet.com/english/2009-06/16/content_11552453.htm – 3 V 2014.

[1176] *China's Hu meets with Russian leaders for energy*, *economy talks*, RIA Novosti, 2009, 17 VI, [on-line:] http://en.ria.ru/world/20090617/155277687.html – 3 V 2014.

[1177] Yu Bin, *Summitry: Between Symbolism and Substance*, „Comparative Connections" 2009, vol. 11, № 2, [on-line:] http://csis.org/files/publication/0902qchina_russia.pdf – 1 VI 2012.

W przypadku szczytu SzOW miała miejsce niedwuznaczna próba odzyskania przez Rosję (wówczas przewodniczącą Organizacji) pola do manewru po wojnie w Gruzji: „była to geopolityczna kontrofensywa Rosji, mająca zahamować postępującą erozję jej wpływów w Azji Centralnej, zbiegła się ze względnym osłabieniem pozycji Zachodu m.in. w związku z wojną w Gruzji, problemami w Afganistanie i zmianą administracji w USA oraz światowym kryzysem gospodarczym"; spotkała jednak niespodziewanie silny opór ze strony państw środkowoazjatyckich (głównie Turkmenistanu i Kazachstanu), które zintensyfikowały działania na rzecz budowy alternatywnych wobec Rosji powiązań politycznych i gospodarczych (energetycznych) – głównie z Chinami[1178]. Chiny, od dawna głoszące, iż Organizacja powinna „chodzić na dwóch nogach"[1179], tj. zwracać uwagę nie tylko na kwestie bezpieczeństwa (domena Rosji), ale i na gospodarcze (domena Chin), nie mogły patrzeć na to życzliwie. W wyniku kryzysu Chiny miały dodatkowe argumenty na swoją korzyść: hojnie oferowały kredyty w zamian za dostawy surowców: 15 mld USD Kazachstanowi (w zamian za 50% udziałów w MangistauMunaiGaz i zwiększenie eksportu ropy o 22%), 1 mld USD Tadżykistanowi na projekty infrastrukturalne oraz 3 mld USD Turkmenistanowi na rozwój złóż Południowego Jolatanu[1180]. Moskwa, osłabiona kryzysem, wspierana chińskim kredytem i niepotrafiąca nawet wyegzekwować od Kirgistanu usunięcia amerykańskiej bazy Manas, nie mogła nic zrobić.

Więcej uwagi przykuł wszakże pierwszy w historii szczyt BRIC. Od czasu wymyślenia tego akronimu przez Jima O'Neilla, BRIC pozostawał głównie konceptem akademickim. Ministrowie BRIC spotykali się na marginesie większych szczytów, ale nigdy nie miało to szczególnej wagi. Kraje BRIC, szczególnie Rosja, chciały to zmienić, i przed kryzysem miały powody: w 2008 r. kraje BRIC reprezentowały 25,9% lądu na ziemi, 42% światowej populacji (2,7 mld ludzi), 16,6% światowego PKB, 12,8% światowej wymiany handlowej, 42% światowych rezerw złota i waluty oraz przyczyniały się do 50% światowego wzrostu[1181]. Jednak kryzys znów pomieszał szyki. Spotkanie zakończyło się podpisaniem wspólnego oświadczenia, które w dużej mierze było bardzo podobne do stanowiska przyjętego przez grupę G20 w kwietniu w Londynie[1182]. Przywódcy BRIC wobec kryzysu gospodarczego przyjęli postawę „wewnątrzsystemową" i hasła o tworzeniu wielobiegunowego świata, tak miłe Rosjanom, nie mogły przykryć faktu, iż była to w tym momencie „melodia niepewnej przyszłości"[1183].

[1178] *Nowa Wielka Gra. Przesilenie*, OSW, 2009, 12 V, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2009-05-12/nowa-wielka-gra-przesilenie – 1 VI 2012.

[1179] Cytat z Mao Zedonga, swoją drogą powiedziany *à propos* polityki Chin wobec ZSRR.

[1180] Yu Bin, *Summitry...*

[1181] *Ibidem*.

[1182] *Joint Statement Of The BRIC Countries Leaders June 16, 2009 Yekaterinburg, Russia*, BRICS5.Co, [on-line:] http://www.brics5.co.za/about-brics/summit-declaration/first-summit/ – 3 V 2014.

[1183] Yu Bin, *Summitry...*

Wreszcie ostatni z letnich szczytów miał miejsce w Moskwie, dokąd udali się Miedwiediew z Hu, dla którego była to kulminacja pięciodniowego pobytu w Rosji[1184]. Wieczorem 17 czerwca obaj przywódcy uczestniczyli w wielkiej gali w Teatrze Bolszoj poświęconej sześćdziesięcioleciu nawiązania stosunków dyplomatycznych między Moskwą a Pekinem. Podczas gali występowała Rosyjska Orkiestra Symfoniczna, która zagrała chińską *Czerwoną Flagę* i poloneza z *Eugeniusza Oniegina* Czajkowskiego[1185]. Obaj przywódcy podkreślali sześćdziesięciolecielecie stosunków, sprawnie przemilczając trudne dekady lat 60., 70. i 80. Hu Jintao mówił o tym okresie jako o „czasie nieustającego postępu", ale jednocześnie zwrócił uwagę na to, że „trzeba sobie ufać i się szanować", co było ewidentną aluzją do głośnych problemów rosyjsko-chińskich, takich jak zatopienie „New Star" czy burza wokół rynku Czerkizowskiego[1186]. Mimo wszystko Pekin, tradycyjnie, poświęcił te małe sprawy na rzecz większych. Szczyt pokazał, iż „Chiny stopniowo przeforsowują swoje warunki współpracy z Rosją": w zamian za rosyjskie ustępstwa Pekin poparł Moskwę w kwestiach politycznych – we wspólnym oświadczeniu obie strony skrytykowały amerykańskie plany budowy systemów (regionalnych i globalnego) obrony przeciwrakietowej, zaś Chiny wyraziły poparcie dla „wysiłków Rosji w celu zachowania pokoju i stabilności na Kaukazie" oraz zapowiedziały rozszerzenie obecności rosyjskich firm na chińskim rynku energetyki nuklearnej[1187]. Poza tym szczyt zakończył się podpisaniem memorandum w kwestii współpracy w sektorze gazu ziemnego i węgla kamiennego oraz ramowego porozumienia o chińskim kredycie dla rosyjskiego banku Wnieszekonombank na 700 mln USD[1188] .

[1184] *К поездке Ху Цзиньтао в Москву*, Радио Голос России, 2009, 18 VI, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2009/06/18/976407/ – 3 V 2014.

[1185] *Выступление Ху Цзиньтао на торжественном вечере, посвященном 60-летию установления дипотношений между Китаем и Россией*, Russian.Xinhua.Com, 2009, 18 VI, [on-line:] http://www.russian.xinhuanet.com/russian/2009-06/18/content_894793.htm – 3 V 2014.

[1186] *Выступление Ху Цзиньтао на торжественном вечере, посвященном 60-летию установления дипотношений между Китаем и Россией*, Russian.Xinhua.Com, 2009, 18 VI, [on-line:] http://www.russian.xinhuanet.com/russian/2009-06/18/content_894770.htm – 3 V 2014.

[1187] *Szczyt rosyjsko-chiński demonstruje wzrost pozycji Pekinu*, OSW, 2009, 24 VI, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2009-06-24/szczyt-rosyjsko-chinski-demonstruje-wzrost-pozycji-pekinu – 1 VI 2012.

[1188] Podpisano następujące dokumenty: Protokół do porozumienia międzyrządowego o stworzeniu i podstawach organizacyjnych mechanizmu regularnych spotkań głów rządów z 27 lipca 1997; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu dla współpracy w sferze gazu ziemnego; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu dla współpracy w sferze węglowej; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu między Ministerstwem Rozwoju Gospodarczego RF i Ministerstwem Handlu ChRL o stymulacji dwustronnego handlu innowacyjnej produkcji i maszynowo-technicznej; Ramowe porozumienie między Wnieszekonombank i Eksportowo-Importowym Bankiem Chin o udzieleniu kredytu na sumę 700 mln USD; Memorandum o wzajemnym zrozu-

We „wspólnym oświadczeniu" strony: podtrzymały wzajemne poparcie w najważniejszych kwestiach – strona rosyjska oświadczyła, że popiera Chiny w kwestii Tajwanu i Tybetu, strona chińska wyraziła poparcie dla wysiłków Rosji na rzecz ochrony pokoju i stabilności na Kaukazie; strony ogłosiły gotowość okazywania wzajemnego poparcia w takich przedsięwzięciach jak: sześćdziesięciopięciolecie Zwycięstwa w II WŚ, Światowa Wystawa EXPO 2010 w Szanghaju, XXVI i XXVII światowe uniwersjady w Shenzhen i Kazaniu (2013 r.) szczyt APEC we Władywostoku w 2012 r., zimowe Igrzyska Olimpijskie w Soczi w 2014 r. Strony ogłosiły: koordynację działań w kwestii walki z kryzysem – oświadczyły, że wzajemny handel jest ważnym środkiem do minimalizacji negatywnego wpływu kryzysu i że należy stworzyć warunki dla rozliczeń w rublach i juanach (koordynacja strategii rozwoju sąsiednich regionów Rosji i Chin powinna dać impuls dla przyspieszenia rozwoju gospodarczego obu państw). Strony włożyły dużo pracy w przygotowanie Programu Współpracy między Dalekim Wschodem i Wschodnią Syberią FR a Chinami Północno-Wschodnimi i chciały, by program wszedł w życie już pod koniec 2009 r. Ponadto strony wysoko oceniły rosyjsko-chiński dialog energetyczny, w tym porozumienie o współpracy w sferze ropy, gazu, energetyki atomowej, a także elektroenergetyki. Strony zgodziły się, że przystąpią do budowy drugiej części elektrowni w Tianwan i drugiego komercyjnego reaktora. W kwestiach międzynarodowych strony oświadczyły, iż szczyt SzOW w Jekaterynburgu zademonstrował, że Organizacja zamieniła się w efektywny czynnik stabilności globalnej i regionalnej; strony dostrzegły perspektywiczność formatów BRIC i Rosja–Indie–Chiny. Rosja i Chiny uznały również bezpieczeństwo międzynarodowe za rzecz wszystkich (bezpieczeństwo jednych nie może się odbywać kosztem innych, m.in. poprzez rozszerzenie wojskowo-politycznych sojuszy i tworzenie globalnego systemu tarczy antyrakietowej). Przywódcy Rosji i Chin wyrazili głębokie zaniepokojenie sytuacją na Półwyspie Koreańskim i wezwali wszystkich uczestników rozmów do wzięcia za nią odpowiedzialności. Rosja i Chiny opowiedziały się też za obniżeniem napięcia w Azji Północno-Wschodniej i wezwały wszystkich do wyjaśnienia sprzeczności drogą pokojową. Rosja i Chiny zauważyły, że uregulowanie sytuacji wokół programu nuklearnego Iranu jest możliwe tylko polityczno-dyplomatycznymi metodami[1189].

Wydarzeniem lata 2009 w relacjach rosyjsko-chińskich była niespodziewana decyzja władz Moskwy z 29 czerwca o zamknięciu największego chińskiego targowiska w stolicy – Bazaru Cherkizowskiego[1190]. „Cherkizon", jak się o nim

---

mieniu między grupą firm Renowa i chińską państwową firmą wydobywczą złota. *Совместное Российско-Китайское заявление об итогах встречи на высшем уровне в Москве, 17 VI 2009 года*, Президент России. Официальный сайт, 2009, 17 VI.

[1189] *Ibidem*.

[1190] *Приостановлена работа крупнейшего вещевого рынка России*, Радио Голос России, 2009, 29 VI [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2009/06/29/981199/ – 3 V 2014.

potocznie mówiło, był jednym z największych w europejskiej części Rosji ośrodków handlu (w tym hurtowego) m.in. odzieżą czy elektroniką – rzeczami importowanymi głównie z Chin. Na powierzchni 234 ha mieściło się dwanaście targowisk, a także infrastruktura gastronomiczna i hotelowa. Szacuje się, że w wyniku zamknięcia bazaru pracę straciło około 100 tys. osób (60 tys. Chińczyków)[1191]. Zamknięcie nastąpiło nagle – rosyjskie służby weszły i rozpędziły handlowców bez ostrzeżenia: „dla wielu był to ich 11 września"[1192]. Oficjalnym powodem zamknięcia bazaru 29 czerwca były naruszenia przepisów sanitarnych i przeciwpożarowych[1193]. Tak naprawdę jednak Bazar (Rynek) Czerkizowski był największym bazarem chińskim w całej Rosji, symbolem tanich towarów z przemytu, na działalność którego urzędnicy przymykali oko co najmniej od dekady, a także był swoistym „miastem w mieście"[1194]. Podobno Putin od 2001 r. trzykrotnie próbował zamknąć ten bazar, ale nigdy się to nie udało, bo łączyło się to z szerszą kwestią – niemożnością wyplewienia korupcji w samej Rosji. Zresztą podobne bazary funkcjonowały również w innych miastach Rosji (np. w Irkucku była to olbrzymia „Szanghajka")[1195] i wszyscy na tym zyskiwali: urzędnicy, bo dostawali łapówki za przymykanie oka, mieszkańcy – bo mogli kupować towary, których ze względu na cenę nie dostaliby nigdzie indziej, i wreszcie sami kupcy – bo zarabiali. W tej sprawie nie chodziło o korupcję. Jak piszą analitycy Ośrodka Studiów Wschodnich, w mediach pojawiło się wiele spekulacji na temat m.in. rzekomego konfliktu premiera Władimira Putina z właścicielem bazaru – biznesmenem Telmanem Ismaiłowem; niezależnie od tego, co było przyczyną likwidacji bazaru, rosyjskie władze, zasłaniając się walką z korupcją, przemytem i ochroną produkcji rodzimego przemysłu lekkiego, mogły, nie licząc się z kosztami społecznymi, przejąć w ciągu niecałego miesiąca kontrolę nad atrakcyjną działką w Moskwie i znajdującymi się tam towarami (według prokuratury wartość zarekwirowanych towarów pochodzących z przemytu wynosiła ok. 2 mld USD)[1196].

1191 *Moskwa Zamyka Gigantyczny Bazar*, OSW 2009, 29 VII, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2009-07-29/moskwa-zamyka-gigantyczny-bazar – 1 VI 2012.

1192 Yu Bin, *Market Malaise and Mirnaya Missiya*, „Comparative Connections" 2009, vol. 11, № 3, [on-line:] http://csis.org/files/publication/0903qchina_russia.pdf – 1 VI 2012.

1193 *Приостановлена работа крупнейшего вещевого рынка России*, Радио Голос России, 2009, 29 VI, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2009/06/29/981199/ – 3 V 2014.

1194 *Market Closure Still Reverberates In Moscow*, Radio Free Europe, 2009, 8 VIII, [on-line:] http://www.rferl.org/content/Market_Closure_Still_Reverberates_In_Moscow/1795488.html – 3 V 2014.

1195 Е. Стригин, *Эра дракона*, Москва 2008, с. 437.

1196 *Moskwa Zamyka Gigantyczny Bazar*, OSW, 2009, 29 VII, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2009-07-29/moskwa-zamyka-gigantyczny-bazar – 1 VI 2012.

Według Dmitrija Trienina, Chińczycy zostali złapani w potrzask wojny różnych moskiewskich klanów[1197].

Takie zachowanie rosyjskich władz wpłynęło negatywnie na stosunki z Chinami. Chińskie MSZ w dość ostry sposób zareagowało na działania władz Moskwy, a do rosyjskiej stolicy przybyła delegacja na czele z wiceministrem handlu, Gao Huchengiem: był to pierwszy raz, gdy tego typu delegacja przybyła z Chin do Rosji[1198]. Podobno negocjacje zakończyły się kompromisem – Moskwa zgodziła się na oddanie części towaru i znalezienie nowego miejsca dla bazaru (co by potwierdzało hipotezę o lokalizacji będącej przyczyną zajęcia budynku). Czynnikiem, który z całą pewnością skłonił Rosjan do kompromisu, było czasowe zawieszenie przez Chiny 25 mld kredytu dla Rosnieftu i Transnieftu. Chińska strona po rozmowach oświadczyła, że chińscy biznesmeni nie mają już żadnych uwag do strony rosyjskiej. Szczegóły owego kompromisu są owiane tajemnicą, ale choć na wymianę handlową zamknięcie bazaru miało bez wątpienia mały wpływ, to niosło za sobą ogromne koszty psychologiczne: w Chinach znów wybuchła burza, a Internet zalała fala antyrosyjskiej retoryki. To był kolejny cios w relacjach ogólnoludzkich między Chińczykami a Rosjanami, znowu „na dole było zimno". Mocno ucierpiał na tym również wizerunek Rosji i samego Putina: z tradycyjnie życzliwego na bardziej krytyczny[1199].

A na górze – tradycyjnie – gorąco. Lato 2009 roku to również kolejne wspólne manewry wojskowe – ponownie przeprowadzone pod hasłem zwalczania terroryzmu, ponownie nazwane „Misją Pokoju"[1200]. Tym razem manewry odbywały się w kilku etapach: najpierw w lipcu w prowincji Jilin, potem w sierpniu w Heilongjiangu, a na końcu we wrześniu w Zatoce Adeńskiej w ramach ćwiczeń floty. W ćwiczeniach wzięło udział 3 tys. żołnierzy, trzysta sztuk uzbrojenia

---

[1197] Д. Тренин, *Верные друзья…*

[1198] *Market Closure Still Reverberates In Moscow*, Radio Free Europe, 2009, 8 VIII, [on-line:] http://www.rferl.org/content/Market_Closure_Still_Reverberates_In_Moscow/1795488.html – 3 V 2014; Ю. М. Галенович, *Взаимоотношения…*, c. 400-420.

[1199] Yu Bin, *Market Malaise and Mirnaya Missiya*, „Comparative Connections" 2009, vol. 11, № 3, [on-line:] http://csis.org/files/publication/0903qchina_russia.pdf – 1 VI 2012; idem, *Mr. Putin Goes to China. Ten Years After*, „Comparative Connections" 2009, vol. 11, № 4, [on-line:] http://csis.org/files/publication/0904qchina_russia.pdf – 1 VI 2012. Autor tej pracy był w tym czasie (dzień po zamknięciu Czerkizonu) w drodze z Moskwy do Pekinu i na własne oczy widział nerwową atmosferę między Chińczykami a Rosjanami. Samolot, którym podróżował, był opóźniony, a Rosjanie – z tradycyjnym u nich bałaganem – nie potrafili zapewnić ani hotelu, ani poczekalni: podróżni, w większości Chińczycy, czekali stłoczeni w małym pokoju koło lotniska. W późnych godzinach nocnych podniósł się bunt i prawie doszło do bijatyki między Chińczykami a obsługą Aerofłotu. Chińczycy krzyczeli: „Wystarczająco długo już czekaliśmy!", co można interpretować zarówno dosłownie, jak i wręcz metaforycznie, jako symbol wzrastającego chińskiego nacjonalizmu.

[1200] *Начались российско-китайские учения „Мирная миссия – 2009"*, Lenta.Ru, 2009, 22 VII, [on-line:] http://lenta.ru/news/2009/07/22/manoevres – 3 V 2014.

i czterdzieści helikopterów. W przeciwieństwie do poprzednich ćwiczeń, w przerwie między lipcową a sierpniową serią obie armie były razem skoszarowane, co pozwoliło im lepiej się poznać i zwiększyć poziom wzajemnej interakcji[1201].

Ćwiczenia niezwykle kontrastowały z niedawnymi wydarzeniami na Bazarze Czerkizowskim: „podczas gdy żołnierze obu państw mieli swój «dobry czas» (org. *happy hour*), 60 tys. chińskich sprzedawców walczyło o uratowanie swego dobytku i przeżycie nadchodzącej rosyjskiej zimy i końca swojego rosyjskiego marzenia (org. *Russian dream*)"[1202]. Wspomniane wydarzenia miały miejsce wtedy, gdy we wszystkich innych aspektach relacje Chin i Rosji wyglądały „na interesy jak zawsze": odbyły się spotkania ministrów spraw zagranicznych (22 lipca na Phuket w Tajlandii)[1203] oraz prezydentów (23 września w Nowym Jorku) – to drugie jest istotne, gdyż podpisano wówczas rosyjsko-chiński plan rozwoju Dalekiego Wschodu do 2018 r.[1204]; dyplomaci dogrywali stanowiska w kwestiach od Iranu po Koreę, trwały „lata języków", a chińskie dzieci z Syczuanu odpoczywały w Rosji po trzęsieniu ziemi. Chyba najlepiej stan tych stosunków podsumował nowy chiński ambasador w Moskwie, Li Hui, mówiąc, że stają się one „coraz bardziej dojrzałe"[1205].

Obie strony nie zwracały większej uwagi na kwestię Bazaru Cherkizowskiego: miały ważniejsze kwestie, takie jak wizyta premiera Putina w Pekinie. Właśnie odbyta w dniach 12-15 października wizyta Putina była wydarzeniem jesieni 2009 r. w stosunkach rosyjsko-chińskich[1206]. Było to czternaste z regularnie odbywających się spotkań głów rządów, a wypadło w sześćdziesiątą rocznicę nawiązania stosunków dyplomatycznych między Chinami a Rosją: premier Wen Jiabao nazwał Putina „starym przyjacielem", ale to nie jubileusze, lecz interesy były główną częścią spotkania – Putin zabrał ze sobą delegację liczącą ponad sto osób, w tym wicepremierów Aleksandra Żukowa i Igora Sieczina, ministra transportu, Igora Lewitina, i przedstawicieli wielkich zakładów przemysłowych[1207]. Podczas wizyty i towarzyszącego jej forum gospodarczego podpisano trzynaście

---

[1201] *Совместные а нтитеррористические военные учения „Мирная миссия 2009"*, Russian.China.Org, [on-line:] http://russian.china.org.cn/international/node_7071264.htm – 3 V 2014.

[1202] Yu Bin, *Market Malaise…*

[1203] *Сообщение для СМИ, о встрече Министра иностранных дел России С. В. Лаврова с Министром иностранных дел КНР Ян Цзечи*, Министерство инностранных дел РФ. Официальный сайт, 2009, 22 VII, [on-line:] http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newsline/ABA2E5657A21B563C32575FB00563058 – 3 V 2014.

[1204] *Медведев отдал Китаю ресурсы Дальнего Востока и Восточной Сибири*, Радио Голос России, 2009, 23 IX, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2009/10/12/1920329/ – 4 V 2014.

[1205] Cyt. za: Yu Bin, *Market Malaise…*

[1206] *Путин прибыл с визитом в Пекин*, Радио Голос России, 2009, 12 X, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2009/10/12/1920737/ – 3 V 2014.

[1207] *В Пекине состоялась 14-я регулярная встреча глав правительств Китая и России*, Russia.People.Com, 2009, 14 X, [on-line:] http://russian.people.com.cn/31521/6782706.html.

porozumień, m.in.: kontrakty na ponad 3,5 mld USD oraz kontrakt w wysokości 1 mld USD na budowę we Władywostoku „superstoczni", gdzie powstawać miały platformy wiertnicze; Umowę o udziale rosyjskiego Atomstrojeksportu w rozbudowie elektrowni atomowej w Tianwan; memorandum między rosyjskimi i chińskimi kolejami w kwestii budowy szybkiej kolei w Rosji. Rosnieft i CNPC podpisały długo negocjowaną Umowę o wspólnej budowie i eksploatacji rafinerii w Tiencinie (o wartości 3 mld USD i mocy 10 mln ton rocznie) i budowie trzystu stacji benzynowych[1208].

Najważniejszym następstwem szczytu była jednak umowa gazowa podpisana przez Gazprom i chiński koncern energetyczny CNPC. Było to wstępne porozumienie o warunkach dostaw rosyjskiego gazu, które przewidywało dostawy ok. 70 mld m^3 gazu rocznie. Dokument był uszczegółowionym wariantem umowy z lutego 2006 r. i prognozował, że surowiec będzie dostarczany dwiema trasami: ze złóż na Syberii Zachodniej (około 30 mld m^3 rocznie) oraz na Syberii Wschodniej i Dalekim Wschodzie (około 38 mld m^3). Gazprom zapowiadał, że dostawy rozpoczną się już w roku 2014 albo 2015, co już wtedy było uznawane za mocno wątpliwe z uwagi na kluczową kwestię, od lat uniemożliwiającą zawarcie ostatecznego kontraktu – cenę surowca (Rosjanie chcieli ceny europejskiej, Chińczycy – niższej). Podpisanie umowy bez podania ceny wskazywało wyraźnie na kolejną próbę rozgrywania przez Rosję współpracy z Chinami na użytek doraźnych celów swojej polityki europejskiej[1209].

Tym samym spotkanie to, mimo pozornie doskonałej współpracy, było zderzeniem dwóch wizji stosunków rosyjsko-chińskich. Jak pisał ekspert OSW, Wojciech Konończuk:

[1208] Wszystkie podpisane w trakcie szczytu dokumenty to: Protokół trzynastego posiedzenia rosyjsko-chińskiej komisji ds. przygotowań regularnych spotkań głów rządów; Uzupełnienie mapy drogowej do memorandum z 24 czerwca 2009 r. o wzajemnym zrozumieniu we współpracy w sferze gazu ziemnego; Protokół dziesiątego posiedzenia rosyjsko-chińskiej komisji ds. współpracy humanistycznej; Porozumienie międzyrządowe o wzajemnych powiadomieniach w wystrzeliwaniu rakiet balistycznych i rakiet kosmicznych; Porozumienie międzyrządowe o tworzeniu centrów kultury; Memorandum między służbą celną FR i głównym urzędem celnym ChRL o współpracy w sferze udoskonalenia procedur celnych i kontroli; Program współpracy FR-ChRL w obszarze kosmosu na lata 2010-2012; Ramowe porozumienie między Gazpromem i CNPC o podstawowych zasadach dostaw gazu z Rosji do Chin; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu między Rosnieft i CNPC o rozszerzeniu współpracy w projektach Upstream i Downstream; Memorandum między ministerstwem transportu i ministerstwem kolejnictwa ChRL o wzajemnym zrozumieniu o obszarze organizacji i rozwoju szybkiej kolei na terenie Federacji Rosyjskiej. *По итогам российско-китайских межправительственных переговоров в Пекине состоялось подписание совместных документов*, Архив Сайта Председателя Правительства Российской Федерации Владимира Путина 2008-2012, 2009, 13 X, [on-line:] http://archive.premier.gov.ru/visits/world/7889/events/7896/ – 4 V 2014.

[1209] *Wizyta premiera Putina w Chinach pod znakiem zacieśnienia współpracy*, Tydzień na Wschodzie, 2009, 14 X, OSW. I tak też było, kontrakt gazowy pospisano dopiero w 2014 r.

> Rosja i Chiny mają odmienne wizje dalszego rozwoju stosunków dwustronnych. Strategia rosyjska zakłada wciąganie Chin w system współzależności gospodarczych: w zamian za pomoc w zagospodarowaniu Syberii Wschodniej i Dalekiego Wschodu na rosyjskich warunkach – dostawy surowców i uzyskanie udziału w ich dystrybucji na rynku chińskim. Rosja chce również w ten sposób neutralizować zagrożenie szkodliwą dla rosyjskich interesów polityką chińską, w tym niekontrolowaną ekspansją gospodarczą i demograficzną. Jednocześnie Moskwa próbuje propagandowo przedstawiać na Zachodzie swoje stosunki z Pekinem jako sojusz strategiczny. Pekin tymczasem widzi Rosję wyłącznie jako zaplecze surowcowe dla swojej szybko rosnącej gospodarki, a nie sojusznika politycznego[1210].

Przewaga Chin uwidoczniła się również podczas spotkania premierów Szanghajskiej Organizacji Współpracy 14 października 2009 r., podczas którego premier ChRL, Wen Jiabao, potwierdził pożyczkę dla regionu w wysokości 10 mld USD na współpracę gospodarczą i technologiczną[1211]. W obliczu kryzysu światowego sprawy gospodarcze zdominowały obrady SzOW, a w końcowej deklaracji dziesięć na piętnaście punktów dotyczyło kwestii ekonomicznych[1212]. Rosja, wyraźnie zmarginalizowana na szczycie, by zwrócić na siebie uwagę, zaproponowała utworzenie wspólnego konkursu piosenki (*sic!*) mającej być konkurencją dla Eurowizji[1213]. Jeszcze większym ciosem dla pozycji Rosji w Azji Środkowej było otwarcie 14 grudnia 1800 km gazociągu Turkeministan–Uzbekistan–Kazachstan–Chiny[1214]. Był to wyłom w monopolistycznej pozycji Rosji w Azji Środkowej, jakiego dokonała ChRL. Rosjanie z trudem potrafili ukryć swoją niechęć, gdyż wytrącało im to z ręki najważniejszą kartę przetargową, a co gorsza – mocno osłabiało pozycję w negocjacjach gazowych. Za to odegrali się w inny sposób: w ten sam dzień, w który otwarto gazociąg, w Moskwie przebywał premier Wietnamu, Nguyen Tan Dung, który podpisał wielomiliardowe kontrakty na dostawy najnowocześniejszej rosyjskiej broni do Wietnamu – takiej, której Rosjanie Chinom nie sprzedawali[1215]. Niemniej jednak Rosjanie, choć wyraźnie zirytowani poczynaniami Chin w Azji

---

[1210] *Ibidem*.

[1211] *China to carry out US$10b loans for SCO member states*, Xinhua, 2009, 14 X, [on-line:] http://www.china.org.cn/world/2009-10/14/content_18704502.htm – 4 V 2014.

[1212] *Совместное коммюнике по итогам заседания Совета глав правительств (премьер-министров) государств-членов Шанхайской организации сотрудничества*, Russian.People.Com, 2009, 14 IX, [on-line:] http://russian.people.com.cn/31521/6783761.html – 4 IV 2014.

[1213] *Prime Minister Vladimir Putin took part in the Shanghai Cooperation Organisation's Heads of Government Council meeting*, Archive of the Official Site of the 2008-2012 Prime Minister of the Russian Federation Vladimir Putin, 2009, 14 X, [on-line:] http://archive.premier.gov.ru/eng/visits/world/7889/events/7902/ – 4 IV 2014.

[1214] *China extends influence into C.Asia with pipeline*, Reuters, 2009, 14 XII, [on-line:] http://uk.reuters.com/article/2009/12/14/china-pipeline-idUKSGE5BD0BQ20091214?sp=true – 4 V 2014.

[1215] *Президент РФ принял вчера в Кремле премьера Вьетнама*, „Новости Вьетнама" 2009, 16 XII, [on-line:] http://www.vietnamrussia.ru/news_345.htm – 4 V 2014.

Środkowej, kolejny raz przełknęli tę gorzką pigułkę, gdyż dla Rosji chiński gazociąg i chińskie zaangażowanie w region było „mniejszym złem" w porównaniu do planów zachodnich[1216]. Rosja „z dwojga złego" woli udział i obecność w Azji Środkowej Chin niż Zachodu.

W roku 2009 z ważnych wydarzeń w stosunkach rosyjsko-chińskich wypada jeszcze dla porządku wymienić spotkanie ministrów spraw zagranicznych Rosji, Chin i Indii 27 października w Bangalore, podczas którego Siergiej Ławrow i Yang Jiechi spotkali się także na osobności, by omówić kwestie bilateralne[1217], oraz spotkanie prezydenta FR Dmitrija Miedwiediewa z przewodniczącym Hu Jintao podczas szczytu APEC w Singapurze 14 listopada[1218].

Początek roku 2010 w porównaniu do poprzedniego nie był szczególnie ważny dla relacji rosyjsko-chińskich. Do marca nie działo się nic istotnego. Zmiana nastąpiła, gdy do Rosji udał się z oficjalną wizytą chiński wiceprezydent, Xi Jinping, w dniach 20-24 marca 2010 r.; Xi Jinping, już wówczas uznawany za następcę Hu Jintao, odbył podróż po czterech krajach (Rosja, Białoruś, Finlandia i Szwecja), a w samej Rosji – od Władywostoku do Petersburga, kończąc trasę w Moskwie. Kreml miał wysokie oczekiwania w związku z objęciem przez niego władzy[1219]. Najbardziej owocne było spotkanie we Władywostoku, podczas którego Xi podpisał piętnaście porozumień o wartości 1,6 mld USD o współpracy w dziedzinie technologii, energii i infrastruktury[1220]. Były one częścią uzgodnionego planu rozwoju rosyjskiego Dalekiego Wschodu z udziałem chińskim, obejmującego ponad dwieście projektów, czyli Programu współpracy między regionami Dalekiego Wschodu i Syberii Wschodniej a Północno-Wschodnimi Chinami (lata 2009-2018), który został zatwierdzony 23 września 2009 r. przez prezydentów Dmitrija Miedwiediewa i Hu Jintao podczas spotkania przy okazji sesji ONZ w Nowym Jorku[1221]. Ten obszerny dokument jest spisem dwustu pięciu planowanych wspólnych projektów, które dotyczą głównie wydobycia rosyjskich surowców (m.in. węgla kamiennego, rudy żelaza, metalów szlachetnych) i przeróbki drewna[1222]. Plan był

[1216] Yu Bin, *Mr. Putin…*

[1217] *Сообщение для СМИ, Об итогах 9-й встречи министров иностранных дел России, Индии и Китая*, Министерство инностранных дел РФ. Официальный сайт, 2009, 27 X, [on-line:] http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newsline/6A3E9ACE571E4351C325765C0041CF64 – 4 V 2014.

[1218] *Медведев и Цзиньтао настроены на продолжение регулярных контактов*, Радио Голос России, 2009, 14 XI, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2009/11/14/2242543/ – 4 V 2014.

[1219] *Chinese Vice President visits four European countries*, English.People.Com, 2010, 30 IV, [on-line:] http://english.people.com.cn/98666/99677/ – 4 V 2014.

[1220] *China, Russia sign major agreements worth $1.6bn*, China Daily, 2010, 22 III, [on-line:] http://www.chinadaily.com.cn/china/2010-03/22/content_9619799.htm – 4 V 2014.

[1221] *Медведев отдал Китаю ресурсы Дальнего Востока и Восточной Сибири*, Радио Голос России, 2009, 23 IX, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2009/10/12/1920329/ – 4 V 2014.

[1222] *Программа сотрудничества между регионами Дальнего Востока и Восточной Сибири РФ и Северо-Востока КНР (2009 – 2018 годы)*, Политическое образование.Ru, [on-

następstwem kryzysu gospodarczego, który mocno dotknął Rosję: inwestycje chińskie były w tym momencie uznawane za kluczowe dla odbudowy gospodarki regionu dalekowschodniego. Projekty miały być realizowane z pomocą chińskich technologii, inwestycji i siły roboczej, a przetwórstwo surowców znajdowałoby się na terytorium Chin. Tym samym można powiedzieć, że w polityce rosyjskiej nastąpił kolejny zwrot: do tej pory na inwestycje chińskie patrzono krzywym okiem, preferowano japońskie bądź koreańskie, a nad zaangażowaniem Chin w Region Dalekowschodni unosiło się widmo „chińskiej migracyjnej ekspansji". Teraz, gdy kryzys tak mocno uderzył Rosję, pogodziła się ona z nieuniknionym i zrozumiała wreszcie, że dla regionu nie ma wyboru: tylko Chiny, gdyż nikt inny nie chce tam inwestować[1223].

W Petersburgu Xi Jinping, oprócz zwiedzania biura Lenina w Smolnym, zwiedzał „Bałtycką Perłę" – największą inwestycję chińską w mieście wartą 1,3 mld USD. W Moskwie z kolei Xi wziął udział we wspólnej konferencji partyjnej, podczas której spotkało się ponad stu delegatów w najbardziej prestiżowym hotelu w Moskwie – Prezydenckim. Po spotkaniu Xi otworzył Rok Języka Chińskiego w Moskwie, przewodniczył podpisaniu trzynastu handlowych i technologicznych kontraktów na sumę 6,7 mld USD oraz spotkał się osobno z premierem Putinem, prezydentem Miedwiediewem, przewodniczącym Dumy, Gryzłowem, a nawet liderem LDPR, Władimirem Żyrinowskim[1224].

Drugi kwartał 2010 r. obfitował z kolei w mnóstwo wydarzeń w relacjach rosyjsko-chińskich. Zatonięcie południowokoreańskiego okrętu Cheonan 26 marca rozpętało kolejną burzę na Półwyspie Koreańskim[1225]. Sytuację tę politycy rosyjscy i chińscy omawiali na kolejnych szczytach: 15 kwietnia (szczyt BRIC w Brasilii)[1226], 8-9 maja (sześćdziesiąta piąta rocznica końca II WŚ)[1227],

---

-line:] http://www.lawinrussia.ru/kabinet-yurista/zakoni-i-normativnie-akti/2010-07-18/programma-sotrudnichestva-mezhdu-regionami-dalnego-vostoka-i-vostochnoy-sib – 4 V 2014.

[1223] Tę argumentację przedstawiła autorowi tego tekstu Chen Yurong, dyrektor Departamentu Rosji Chińskiego Instytutu Studiów Międzynarodowych (CIIS), w trakcie naszego spotkania w Pekinie, 1 VI 2010.

[1224] *Ответы официального представителя МИД России А.А. Нестеренко на вопросы СМИ по итогам визита в Российскую Федерацию Заместителя Председателя КНР Си Цзиньпина*, Министерство иностранных дел РФ. Официальный сайт, 2010, 26 III, [on-line:] http://gov.cap.ru/news.asp?govid=84&date=26 III 2010 – 4 V 2014; Yu Bin, *Putin Invited Xi Overture to 2012*, „Comparative Connections" 2010, vol. 12, № 1, [on-line:] http://csis.org/files/publication/1001qchina_russia.pdf – 4 V 2014.

[1225] *S Korean Navy ship sinks possibly caused by mine explosion: YTN*, Xinhua.Com, 2010, 27 III, [on-line:] http://news.xinhuanet.com/english2010/world/2010-03/27/c_13227086.htm – 1 VI 2012.

[1226] *Второй саммит БРИК в Бразилии*, РИА Новости, 2010, 16 IV, [on-line:] http://ria.ru/trend/brik_summit_brazil_09042010/ – 4 V 2014.

[1227] *Медведев после парада провел переговоры с лидером КНР*, News.Ru, 2010, 9 V, [on-line:] http://palm.newsru.com/russia/09may2010/hu.html – 4 V 2010.

11 czerwca (dziesiąta rocznica powstania SzOW w Taszkiencie)[1228], 26 czerwca (szczyt G20 w Toronto)[1229], a także podczas licznych rozmów dyplomatów, m.in.: 20-22 kwietnia podczas wizyty wiceministra Aleksieja Borodawkina w Pekinie i jego spotkania z Wu Dawei[1230] oraz wizyty ministra spraw zagranicznych Siergieja Ławrowa w dniach 3-4 czerwca i jego spotkania z Yang Jiechi[1231]. Tutaj pierwsze skrzypce grały Chiny, a Rosja – nieposiadająca zbyt wiele instrumentów w Korei – po prostu się dołączyła. Oba państwa zakwestionowały oficjalny raport z zatonięcia statku, a Pekin (przyjmujący w tym czasie Kim Dzong-ila) wykorzystał tę sytuację w swoim nacisku na Phenian[1232].

Drugim z najważniejszych kryzysów była sytuacja w Kirgistanie, gdzie 7 kwietnia w wyniku gwałtownych wystąpień społecznych na tle socjalnym i politycznym doszło do obalenia prezydenta Kurmanbeka Bakijewa. Bakijew, niepopularny w społeczeństwie po drastycznych podwyżkach energii, został obalony w wyniku zamieszek, które zaczęły się 6 kwietnia aresztowaniem jednego z liderów opozycji. Następnego dnia doszło do wcześniej zaplanowanych masowych protestów przeciwko podwyżce, które zamieniły się w zamieszki, bijatyki i plądrowanie urzędów i sklepów. Reakcja struktur siłowych była skrajnie nieudolna (ograniczyła się do ostrzału tłumu szturmującego siedzibę rządu i prezydenta), a sam Bakijew uciekł (najpierw do swojego obwodu dżalalabadzkiego, a następnie na Białoruś). Uwolniona opozycja ogłosiła wówczas utworzenie rządu tymczasowego[1233].

Kirgistan, będący najbiedniejszym i najbardziej niestabilnym krajem Azji Środkowej, był jednocześnie krajem, gdzie krzyżują się interesy Rosji, USA i Chin. Dla USA Kirgistan ma kluczowe znaczenie ze względu na dostawy do Afganistanu, Chiny są jego głównym partnerem handlowym (2/3 importu), a Rosja, poza tym że jest to dla niej część „bliskiej zagranicy", obawia się wzrostu fundamentali-

---

[1228] *Заседание Совета глав государств – членов Шанхайской организации сотрудничества*, Официальный сайт Президента России, 2010, 11 VI, [on-line:] http://www.kremlin.ru/news/8018 – 4 V 2014.

[1229] Саммит *G20 в Торонто*, РИА Новости, 2010, 28 VI, [on-line:] http://ria.ru/trend/g20_summit_toronto_26062010/ – 4 V 2010.

[1230] *Сообщение для СМИ, о консультациях заместителя Министра иностранных дел России А.Н. Бородавкина в МИД КНР*, Министерство иностранных дел РФ. Официальный сайт, 2010, 4 XII, [on-line:] http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newsline/24110D0DEFC362FBC325770D0046216A – 4 V 2010.

[1231] *Сообщение для сми, об официальном визите Министра иностранных дел России С.В. Лаврова в КНР*, Министерство иностранных дел РФ. Официальный сайт, 2010, 5 VI, [on-line:] http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newsline/6BB5081BD08A403BC32577390024FAB2 – 4 V 2010.

[1232] Yu Bin, *Reset under Medvedev: Zapad-Politik and Vostok 2010*, „Comparative Connections" 2010, vol. 11, № 2, [on-line:] http://csis.org/files/publication/1002qchina_russia.pdf – 1 VI 2012.

[1233] *Государственный переворот в Киргизии*, РИА Новости, 2010, 3 V, [on-line:] http://ria.ru/trend/revolution_Kirgizia_07042010/ – 4 V 2014.

zmu na swoim południowym „podbrzuszu". Kirgistan jest też jedynym krajem na świecie, gdzie jednocześnie znajdowały się amerykańskie i rosyjskie bazy – i to o nie chodziło. Chociaż brak dowodów na to, że Rosja stała za zamieszkami i przewrotem (miały one raczej charakter spontaniczny), to bez wątpienia Kreml opozycji sprzyjał ze względu na zachowanie Bakijewa w sprawie amerykańskiej bazy: pomimo przyjęcia 450 mln USD rosyjskiej pomocy, której warunkiem było wypowiedzenie dzierżawy Amerykanom, Bakijew zdecydował się na przedłużenie umowy z USA. Zmienił jej nazwę na „centrum tranzytowe" i nawet ją rozszerzył, czym zszokował Moskwę, która wstrzymała pożyczkę i nawiązała kontakt z opozycją[1234].

Jednakże wydaje się, iż skala wydarzeń przerosła rosyjskie plany. Po utworzeniu rządu tymczasowego reakcja Moskwy była szybka. Dnia 8 kwietnia premier Putin odbył rozmowę z premier rządu tymczasowego – Rozą Otunbajewą, a wicepremier Ałmazbek Atambajew poleciał do Moskwy i otrzymał bezzwrotną pożyczkę w wysokości ponad 150 mln USD oraz wstępną zapowiedź zniesienia ceł na produkty naftowe; tego samego dnia do Kirgistanu przerzuconych zostało stu pięćdziesięciu żołnierzy rosyjskich, oficjalnie dla wzmocnienia ochrony bazy lotniczej w Kancie. Zaangażowanie rosyjskie było oczywiste: Kirgistan to obszar postradziecki i Rosja próbowała odzyskać to, co utraciła w wyniku „kolorowych rewolucji" (w tym wypadku – tulipanowej) – była to ostatnia próba odzyskania przez Rosję swej dawnej dominacji, prawdziwej bądź wyimaginowanej[1235].

W przeciwieństwie do Rosji, zaangażowanie Chin było słabe, by nie powiedzieć – żadne. Pekin przyjął postawę „poczekać i zobaczyć", poniekąd dlatego, że nie miał większych wpływów, a także dlatego, że uważał, iż ktokolwiek nie przejmie władzy, będzie Chinom przyjazny. Ta postawa kosztowała Chińczyków mieszkających w Kirgistanie poważną utratę mienia (to głównie ich sklepy plądrowano), a Chiny – marginalizację w kwestiach Azji Środkowej: kryzys kirgiski udowodnił, że chińska obecność była krucha i bez bezpośredniego wpływu w czasie kryzysu; gdy Moskwa i Waszyngton często się porozumiewały, by ustabilizować sytuację, „Chiny czekały, aż pył opadnie"[1236]. Podobnie marginalna była rola SzOW w całym kryzysie: „Organizacja zawiodła jako grupa mogąca przyjść z pomocą jednemu ze swoich członków w czasie zamieszek, a już tym bardziej nie dopuścić do ich rozpoczęcia: każdy kraj prowadził własną politykę"[1237]. W efekcie jedynym namacalnym rezultatem działań SzOW była deklaracja w dokumencie końcowym

---

[1234] Yu Bin, *Reset…*

[1235] *Государственный переворот…*; *Przewrót w Kirgistanie*, Tydzień na Wschodzie, 2010, 14 IV, OSW, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2010-04-14/przewrot-w-kirgistanie – 1 VI 2012.

[1236] Yu Bin, *Reset…*

[1237] *Ibidem*.

szczytu w Taszkiencie (10-11 czerwca 2010), w której państwa członkowskie zgodziły się pomóc nowemu rządowi po referendum 27 czerwca[1238].

Wydarzeniem pierwszego półrocza nie były wszakże ani Korea, ani Kirgistan, lecz amerykańsko-rosyjski „reset". Termin biorący początek z wystąpienia wiceprezydenta USA, Joe Bidena, 7 lutego 2009 r.[1239] oznaczał łagodniejsze podejście do Rosji nowej administracji prezydenta Obamy, która mniej entuzjastycznie podchodziła do pomysłu tarczy antyrakietowej oraz miała nadzieję na porozumienie z Moskwą kosztem ustępstw w kwestii tarczy. Najważniejszym polem współpracy miał się stać Afganistan, gdzie Rosja od marca pozwoliła na transporty niebojowego zaopatrzenia dla wojsk koalicji. Rosja również przyjęła „reset", gdyż – jak twierdziła wówczas Lilia Szewcowa – moskiewska *Realpolitik*, tak skuteczna z perspektywy elit rządzących w kwestiach wewnętrznych (legitymizacja ich władzy i *status quo*), w polityce zagranicznej nie doprowadziła do niczego poza pogorszeniem relacji z Zachodem[1240]. Dmitrij Trienin stwierdził z kolei, że kryzys światowy był błogosławieństwem dla relacji rosyjsko-amerykańskich, bo po wojnie w Gruzji zaczęły one przypominać Wielką Grę, a kryzys przywrócił je ponownie na tory globalizacji. Badacz wymienił również czynnik chiński: brak zgody na uznanie Abchazji i Osetii miał być dla rosyjskiego MSZ wyraźnym ostrzeżeniem na temat limitów współpracy z Pekinem[1241]. Dlatego też Rosja próbowała kolejnego zwrotu. Najlepszym tego dowodem było wydarzenie z 10 maja 2010 r., gdy rosyjski „Newsweek" wypuścił „tajny" dokument rządowy zatytułowany Program efektywnego wykorzystania zewnętrznych czynników politycznych w celu długofalowego rozwoju Federacji Rosyjskiej[1242]. W dokumencie mówi się o zacieśnianiu więzi z Zachodem (przede wszystkim z UE i USA) w zamian za wsparcie w modernizacji. Dokument miał zostać podpisany w lutym przez prezydenta Miedwiediewa i miał być tylko do użytku wewnętrznego[1243]. Rola Chin była

---

[1238] *Декларация десятого заседания Совета глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества*, Ташкент, 2010, 10-11 VI, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=395 – 4 V 2014.

[1239] *Remarks by Vice President Biden at 45th Munich Conference on Security Policy*, Office of the Vice President, 2010, 7 II, [on-line:] http://www.whitehouse.gov/the_press_office/RemarksbyVicePresidentBidenat45thMunichConferenceonSecurityPolicy – 4 V 2014.

[1240] *Is Russia Ready for Change?*, Carnegie Moscow Center 2010, 6 II, [on-line:] http://carnegie.ru/events/?fa=1258&solr_hilite=Russia-China – 1 VI 2012.

[1241] *Ibidem*.

[1242] *СМИ: в России разработана секретная программа по сближению с Западом*, News.Ru, 2010, 12 V, [on-line:] http://www.newsru.com/russia/12may2010/doktrina.html – 4 V 2010.

[1243] *Программа эффективного использования на системной основе внешнеполитических факторов в целях долгосрочного развития Российской Федерации*, Українська правда, 2010, 13 IV, [on-line:] http://blogs.pravda.com.ua/authors/kuzyo/4bec22fe3e992/ – 4 V 2014. „Русский Newsweek" już nie istnieje (został zamknięty w październiku 2010 r.), podobnie jak jego archiwum. Program odnaleźć można tylko na prywatnych blogach, takich jak wymieniony powyżej.

tam marginalna. Dokument „wyciekł" na dzień po tym, jak Moskwę odwiedził Hu Jintao i brał udział w paradzie z okazji sześćdziesiątej piątej rocznicy II WŚ[1244]. Co więcej, Rosja zacieśniła współpracę z USA w kwestii Iranu, a co najgorsze dla Pekinu, 13 maja minister spraw zagranicznych, Siergiej Ławrow, poinformował Radę Federacji, że „Rosja jest gotowa pomóc w rozwiązaniu sporu między Chinami a Dalajlamą i jest zainteresowana normalizacją ich stosunków" (tuż przed „tybetańskim epizodem")[1245]. Szczególnie kwestia Dalajlamy była symptomatyczna: świadczyła o ponownym poczuciu siły – w normalnych okolicznościach Kreml bardzo uważa, by nie zwrócić przeciwko sobie Chin takimi kwestiami jak Dalajlama czy prawa człowieka[1246]. Wszystko to sprawiało, że w stosunkach rosyjsko-chińskich ponownie ujawnił się dominujący wpływ czynnika zachodniego. Tak też zresztą uważał Dmitrij Trienin, który wyróżnił cztery czynniki „resetu": wojnę w Gruzji, kryzys światowy, Obamę oraz fakt nieustannego wzrostu Chin i coraz słabszego statusu Rosji w „strategicznym partnerstwie"[1247].

Tymczasem ruszył program rozwoju rosyjskiego Dalekiego Wschodu z udziałem chińskiego kapitału. Dnia 22 czerwca rosyjskie Ministerstwo Rozwoju Regionalnego (MRR) zatwierdziło realizację pierwszych dziewięciu projektów inwestycyjnych w ramach przyjętego w 2009 r. programu współpracy między rosyjskimi i chińskimi regionami na Dalekim Wschodzie do 2018 r.[1248] Plan został podpisany przez prezydentów Rosji i Chin we wrześniu 2009 r. i zawiera spis dwustu pięciu wspólnych projektów, m.in.: budowy elektrowni w obwodzie amurskim, zagospodarowania złóż węgla na Czukotce i w obwodzie magadańskim, rozwoju przemysłu leśnego na Sachalinie, utworzenia centrów turystycznych w regionie Bajkału, budowy mostu kolejowego na Amurze. Ogólna wartość wszystkich pro-

---

1244 *Россия и КНР намерены развивать стратегическое партнёрство*, Радио Голос России, 2010, 9 V, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2010/05/09/7558514/ – 4 V 2014.

1245 *Фрагмент выступления С.В. Лаврова на Совете Федерации*, Geshe.Ru, 2010, 17 V, [on-line:] http://geshe.ru/node/435 – 4 V 2014; co ciekawe, fragment o Dalajlamie nie znalazł się w oficjalnym stenogramie wystąpienia Ławrowa opublikowanym przez rosyjski MSZ: *Стенограмма выступления Министра иностранных дел России С.В. Лаврова в Совете Федерации Федерального Собрания Российской Федерации в рамках «правительственного часа» по теме: «Проблемы международно-правового обеспечения приоритетных направлений внешней политики»*, Москва, 13 V 2010, Министерство иностранных дел РФ. Официальный сайт, [on-line:] http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newsline/4C257006D591F8F9C325772200591162 – 4 V 2014. Najwidoczniej Moskwa postanowiła nie przesadzać w drażnieniu Pekinu.

1246 Yu Bin, *Reset…*

1247 D. Trenin, *Russia Hits the Reset Button*, Project Sindicate, 2010, 31 V, [on-line:] http://www.project-syndicate.org/commentary/russia-hits-the-reset-button – 4 V 2014.

1248 *Rusza program współpracy rosyjsko-chińskiej na Dalekim Wschodzie*, Tydzień na Wschodzie, 2010, 30 VI, OSW, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2010-06-30/rusza-program-wspolpracy-rosyjsko-chinskiej-na-dalekim-ws – 1 VI 2012.

jektów sięga 13 mld USD – z tego 1,7 mld USD ma pochodzić z budżetu rosyjskiego, a reszta od inwestorów z obu krajów[1249].

Latem 2010 r. odbyły się kolejne wspólne manewry rosyjsko-chińskie w ramach SzOW – „Misja Pokoju 2010", które miały miejsce w dniach 9-25 sierpnia w Matybulak w Kazachstanie. Wzięło w nich udział po tysiąc oddziałów rosyjskich, chińskich i kazachskich. Odbywające się w ramach SzOW ćwiczenia, w tradycyjnym celu (antyterroryzm), nie były zbyt liczne i nie przykuły większej uwagi[1250].

Wydarzeniem lata 2010 r. było osobiste otwarcie przez Putina 29 sierpnia liczącego 72 km odgałęzienia ropociągu WSTO do Daqingu[1251]. Miało to miejsce w Skorowodino i tym samym w symboliczny sposób zamykało dwudziestopięciomiliardową inwestycję na 300 mln ton ropy, która ma zostać dostarczona do Chin w ciągu dwudziestu lat (2011-2030). Ceremonia była w dużej mierze symboliczna, gdyż w jej trakcie wciąż nieskończona była chińska część ropociągu, przebiegająca przez trudno dostępne tereny. Sam Putin wspomniał o tym podczas inauguracji[1252]. Putin podkreślił wówczas fakt dywersyfikacji rosyjskiej ropy: że od tego momentu transportowana będzie nie tylko do Europy. Jednakże była to w dużej części propaganda skierowana w stronę Zachodu, gdyż Chiny nie są i w najbliższym czasie nie będą alternatywą dla Zachodu – głównie z powodu cen, ale również braku infrastruktury i linii przesyłowej. Ponadto Rosja tak naprawdę przegrała rozgrywkę o ten ropociąg, gdyż zamiast ambitnego planu rozgrywania azjatyckiej karty poprzez sprzedaż różnym odbiorcom, zmuszona została do akceptacji projektu chińskiego, na którym głównie korzysta Pekin, powoli spychając Rosję do roli „surowcowego zaplecza" Państwa Środka. Chiny w 2009 r. wyprzedziły USA i stały się największym konsumentem energii na świecie i w relacjach z Rosją, największym eksporterem energii, potrafią ten fakt bezwzględnie wykorzystać. Fakty są bowiem nieubłagane: „ze strategicznym partnerstwem Rosji i Chin coś jednak musi być nie tak, skoro największy sprzedawca surowców na świecie, eksportuje do największego ich konsumenta mniej

---

[1249] *Программа сотрудничества между регионами Дальнего Востока и Восточной Сибири РФ и Северо-Востока КНР (2009-2018 годы)*, Политическое образование.Ru, [on-line:] http://www.lawinrussia.ru/kabinet-yurista/zakoni-i-normativnie-akti/2010-07-18/programma-sotrudnichestva-mezhdu-regionami-dalnego-vostoka-i-vostochnoy-sib – 4 V 2014.

[1250] *Совместные антитеррористические учения ШОС «Мирная миссия – 2010»*, РИА Новости, 2010, 24 IX, [on-line:] http://ria.ru/trend/sco_joint_maneuvres_22092010/ – 4 V 2014; *Генштаб уехал на учения*, „Российская газета" 2010, 10 IX, [on-line:] http://www.rg.ru/2010/09/10/ycheniya.html – 4 V 2014.

[1251] *Путин побывал на открытии участка нефтепровода из России до границы с Китаем*, Радио Голос России, 2010, 29 VIII, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2010/08/29/17710671/ – 4 V 2014.

[1252] *Российская нефть дошла до Китая*, Радио Голос России, 2010, 29 VIII, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2010/08/29/17720667/ – 4 V 2014. Warto dodać, że Chińczycy skończyli pracę we wrześniu 2010 r.

więcej tyle samo, co do czterdziestokrotnie mniejszej Polski”[1253]. Jak podkreśla Yu Bin, „Rosja nie tyle będzie dywersyfikować strategię surowcową, ile zamieni się w dostarczyciela surowców dla «chińskiej fabryki», z czym rosyjskie elity nie poradzą sobie zbyt łatwo”[1254]. Był jednak jeszcze jeden powód rozgrywania kwestii ropociągu – tym razem odnoszący się wyłącznie do stosunków rosyjsko-chińskich. Moskwa chciała poprzez zgodę na budowę ropociągu otrzymać miejsce na inwestycje w chińskim sektorze energii jądrowej oraz implementację planu rozwoju rosyjskiego Dalekiego Wschodu poprzez inwestycje chińskie.

Było to bardzo widoczne podczas wizyty prezydenta Miedwiediewa w Chinach w dniach 26-28 września 2010 r., podczas której odwiedził Dalian, Pekin i Szanghaj. Miedwiediew rozpoczął swoją wizytę w Dalian, gdzie złożył kwiaty na grobie żołnierzy radzieckich w dawnym Port Artur i stwierdził, że „przyjaźń z Chinami to nasz strategiczny wybór, wybór przypieczętowany przelaną krwią”[1255]. Spotkanie w Port Artur było wielkim zwycięstwem dyplomatycznym Pekinu: wykorzystując rocznicę wojny i antyjapońską retorykę z tym powiązaną, Chińczycy znów oddalili możliwość porozumienia na linii Moskwa–Tokio, co jest jednym z głównych celów politycznych Pekinu – „im bardziej są podzieleni sąsiedzi Chin, tym mniej muszą się one obawiać o swoje północno-wschodnie granice”[1256].

Po tym patetycznym przemówieniu Miedwiediew udał się do Pekinu, żeby robić interesy. Tam rozmowy koncentrowały się na kwestii zacieśnienia współpracy w sferze energetycznej: w trakcie wizyty obaj liderzy oficjalnie otworzyli ropociąg Skoworodino–Daqing (Chińczycy zdążyli go już zbudować)[1257]. Jednocześnie koncern Rosnieft podpisał kontrakt z chińskim koncernem naftowym CNPC o dostawach nową trasą 15 mln ton ropy rocznie do 2030 r. Oprócz tego podpisano kilka dokumentów: Memorandum o wzajemnym porozumieniu ds. współpracy w dziedzinie węgla; Porozumienie o strategicznej współpracy w pokojowej utylizacji energii atomowej; List intencyjny pomiędzy China North Industries Corporation i RUSAL (największym światowym producentem aluminium); dodatkowy Protokół na kredyt dla Wniesztorgbanku od ICBC (Industrial and Commercial Bank of China); kilka porozumień w kwestii energii oraz – co było najważniejsze dla rosyjskiej strony – Atomstrojeksport i Jiangsuńska Jądrowa

---

[1253] R. Pyffel, *Miedwiediew nie dał rady w Pekinie*, Centrum Studiów Polska-Azja, 2010, 4 X, [on-line:] http://www.polska-azja.pl/2010/10/04/radoslaw-pyffel-miedwiediew-nie-dal-rady-w-pekinie/ – 1 VI 2012.

[1254] Yu Bin, *Peace Mission 2010 and Medvedev's Visit to China*, „Comparative Connections” 2010, vol. 11, № 3, [on-line:] http://csis.org/files/publication/1003qchina_russia.pdf – 1 VI 2012.

[1255] *Russian President arrives in NE China for state visit*, Xinhua.Com, 2010, 26 IX, [on-line:] http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2010-09/26/c_13529947.htm – 1 VI 2012;

[1256] Д. Тренин, *Верные друзья…*

[1257] *В Пекине состоялись переговоры Дмитрия Медведева и Председателя КНР Ху Цзиньтао*, Президент России. Официальный сайт, 2010, 27 IX, [on-line:] http://www.kremlin.ru/news/9035 – 4 V 2014.

Kompania Energetyczna zawarły kontrakt na wykonanie projektu trzeciego i czwartego bloku elektrowni atomowej w Tianwan[1258].

W jednym tylko nie udało się wciąż porozumieć: w kwestii gazu. Przeszkodą nadal pozostawała cenę surowca. W tej sytuacji strona chińska zaproponowała, iż chętnie gaz kupi, ale za ceną o połowę niższą niż w Europie. Według dziennika „Kommiersant" Gazprom za 1000 m^3 gazu żądał 220 USD, podczas gdy tę samą ilość surowca Moskwa sprzedawała w Europie za 308 USD. Pekin za 1000 m^3 oferował jej tylko 150 USD[1259]. Przyjęto jedynie dokument o warunkach dostaw tego surowca (30 mld m^3 rocznie poprzez gazociąg Ałtaj)[1260], w umowie nie pojawił się drugi planowany wcześniej gazociąg z Dalekiego Wschodu[1261]. Wiele

[1258] Wszystkie podpisane dokumenty to: Wspólne oświadczenie z okazji 65-lecia zakończenia II wojny światowej; Wspólne oświadczenie o pogłębieniu rosyjsko-chińskiego partnerstwa i strategicznego współdziałania; Protokół z zapisem zmian w Porozumieniu międzyrządowym o współpracy w sferze ropy naftowej z 21 kwietnia 2009 r. i Protokół do Memorandum o wzajemnym zrozumieniu we współpracy w sferze węgla kamiennego z 24 czerwca 2009 r.; Porozumienie między FR a ChRL o współpracy w walce z terroryzmem, separatyzmem i ekstremizmem; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu między ministerstwem energetyki FR i państwowym komitetem ChRL ds. rozwoju i reform o współpracy w obszarze efektywności wykorzystywania energii i odnawialnych źródeł energii; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu między Ministerstwem Energetyki FR i państwowym energetycznym urzędem ChRL o współpracy w obszarze rozwoju gospodarstw elektrosieciowych i mapę drogową ds. współpracy w sferze węglowej; Memorandum między federalną agencją rybołówstwa FR i ministerstwem rolnictwa ChRL o wzajemnym zrozumieniu w obszarze przeciwdziałania bezprawnego, nieograniczonego i nieregularnego połowu morskich surowców; Porozumienie między państwową korporacją energii atomowej Rosatom i chińską państwową firmą przemysłu jądrowego o strategicznym współdziałaniu w obszarze pokojowego wykorzystywania energii atomowej; List intencyjny między spółką Rusał i chińską firmą Norinco; Porozumienie ogólne o wspólnych stosunkach i współpracy przy dostawach ropy ropociągiem Skorowodino-Mohe; Kontrakt na projekt techniczny budowy bloków N3 i N4 elektrowni jądrowej w Tianwan między spółką Atomostrojeksport i Jiangsuńską firmą energii atomowej, chińską firmą inżynieryjną jądrowo-energetyczną i chińską firmą przemysłu energii jądrowej; Rozszerzenie podstawowych warunków dostaw gazu ziemnego z Rosji do Chin; Porozumienie między bankiem WTB i Trade and Industrial Bank of China o kredycie; Kontrakt na dostawy ropy w celu zapełnienia ropociągu Skorowodino-Daqing; Memorandum o współpracy między spółką Firma Generująca Terytorium nr 2 i chińską firmą Huadian i Trade and Industrial Bank of China. *Перечень документов, подписанных в ходе официального визита Президента России в Китайскую Народную Республику*, Президент России. Официальный сайт, 2010, 27 IX, [on-line:] http://news.kremlin.ru/ref_notes/718 – 4 V 2014.

[1259] R. Pyffel, *Miedwiediew nie dał rady w Pekinie*..., [on-line:] http://www.polska-azja.pl/2010/10/04/radoslaw-pyffel-miedwiediew-nie-dal-rady-w-pekinie/ – 1 VI 2012.

[1260] Konkretnie: *Расширенные основные условия поставок природного газа из России в Китай*, [w:] *Перечень документов, подписанных в ходе официального визита Президента России в Китайскую Народную Республику*, Президент России. Официальный сайт, 2010, 27 IX, [on-line:] http://news.kremlin.ru/ref_notes/718 – 4 V 2014.

[1261] *Prezydent Miedwiediew w Chinach o współpracy energetycznej*, Tydzień na Wschodzie, 2010, 29 IX, OSW, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2010-09-29/prezydent-miedwiediew-w-chinach-o-wspolpracy-energetyczne – 1 VI 2012.

wskazuje na to, iż Rosjanie zostali wzięci przez Pekin na przetrzymanie, a ponieważ sytuacja była dla Chin dużo lepsza, nie spieszyło im się, bo mogli decydować, u kogo kupować. Zwłaszcza że akurat w trakcie wizyty uruchomiono tłocznię zbudowanego przez Chiny w 2009 r. gazowego rurociągu Azja Środkowa–Chiny, który daje im dostęp do złóż w Turkmenistanie[1262].

Wreszcie ostatnim punktem wizyty było przyjęcie „wspólnego oświadczenia" FR i ChRL o wszechstronnym pogłębieniu partnerskich stosunków rosyjsko-chińskich i strategicznego współdziałania, na poziomie politycznym „być może najważniejszego kroku na drodze do pogłębienia strategicznych relacji"[1263]. We „wspólnym oświadczeniu" przywódcy państw zadeklarowali, że Rosja popiera Chiny w kwestii Tajwanu, Tybetu i Xinjiangu. Chiny popierają wysiłki Rosji w obronie swoich rdzennych interesów na Kaukazie i w WNP. Strony: nie dopuszczą do rewizji dziejów II wojny światowej i będą przeciwdziałać próbom falsyfikacji historii, heroizacji nazistów, militarystów i ich stronników oraz oczernianiu wyzwolicieli; razem będą przeciwdziałać światowemu kryzysowi finansowemu; zaaprobują współdziałanie, które zostało zaplanowane w ramach podpisanego w czerwcu 2009 r. planu rosyjsko-chińskiej współpracy inwestycyjnej; uznają, że zakończenie budowy ropociągu rosyjsko-chińskiego jest ważnym sukcesem współdziałania obu krajów; kontynuują aktywną realizację Programu współpracy między regionami Dalekiego Wschodu, Wschodniej Syberii FR a Północnym Wschodem Chin na lata 2009-2018; potwierdzają wprowadzenie rozliczeń wzajemnych w rublach i juanach. W kwestiach międzynarodowych strony: oświadczają, że będą razem występować za wielobiegunowością i demokratyzacją stosunków międzynarodowych; będą kontynuować, z uwzględnieniem specyfiki każdego kraju, stymulację gospodarki przy zabezpieczeniu stabilności narodowych systemów finansowych i przeciwdziałaniu protekcjonizmowi; wskazują na uniwersalny charakter i centralną rolę ONZ i popierają reformę RB ONZ drogą szerokich konsultacji, dążąc do konsensusu; pozytywnie oceniają ważną rolę G20 w przeciwdziałaniu światowemu kryzysowi gospodarczemu i popierają ją jako główne forum współpracy międzynarodowej (G20 powinno być główną strukturą przeprowadzającą reformę światowej gospodarki i systemu finansowego); oświadczają, że nadają ważne znaczenie problemom globalnych zmian klimatycznych, twardo trzymając się zasady „ogólnej, ale wyszczególnionej odpowiedzialności"; nadają ważne znaczenie rozwojowi dialogu zaufania między Rosją a Chinami w problematyce obrony antyrakietowej; podejmą wysiłki w celu wzmocnienia SzOW; wyrażają zaniepokojenie w związku z sytuacją na Półwyspie Koreańskim i opowiadają się za szybkim wznowieniem rozmów sześciostronnych; podkreślają, że rozwój dialogu i współpracy w ramach BRIC przyczynia się do ustanowienia nowego, bardziej harmonijnego systemu międzynarodowego zbudowanego na wielobie-

---

[1262] R. Pyffel, *Miedwiediew nie dał rady w Pekinie…*
[1263] Yu Bin, *Peace Mission 2010…*

gunowości i demokratycznych zasadach kierownictwa globalnego; kontynuują wzmocnienie trójstronnego dialogu między Rosją, Chinami i Indiami w celu stworzenia warunków dla bezpiecznego regionu Azji i Pacyfiku[1264].

Po negocjacjach w Pekinie Miedwiediew udał się do Szanghaju, gdzie trwało EXPO 2010, druga po olimpiadzie wielka impreza odbywająca się w Chinach i będąca nie tylko wielką ich promocją, ale także odzwierciedleniem chińskiej wizji świata (układ pawilonów był taki: w centrum stał pawilon chiński, a od niego koncentrycznie rozchodziły się pozostałe; chiński zresztą był najbardziej szturmowanym ze wszystkich, bowiem EXPO było imprezą głównie dla Chińczyków albo jak mówią niektórzy – miejscem, w którym świat przyjechał się pokazać Chinom)[1265]. Miedwiediew otworzył w towarzystwie chińskiego wiceprezydenta i następcy Hu, Xi Jinpinga, „dzień rosyjski" oraz zwiedził popularny pawilon rosyjski (odwiedziło go ok. 5 mln ludzi i był to pierwszy pawilon, jaki Rosjanie zbudowali na wystawy EXPO od trzydziestu lat)[1266]. Tym zakończyła się wizyta.

Jesień 2010 r. na świecie to przede wszystkim „incydent Yeonpyeong" z 23 listopada – pierwszy od czasów wojny w 1953 r. atak Korei Północnej na południe (ostrzelanie wyspy Yeonpyeong, na które Południe również odpowiedziało ogniem)[1267]. Kryzys zastał Rosję i Chiny podczas wizyty premiera Wen Jiabao w Moskwie i wyraźnie te kraje zaskoczył: informacja o nim nie pojawiła się we wspólnym oświadczeniu[1268], podobnie brak jej było podczas najbliższego szczytu premierów SzOW 25 listopada w Duszanbe[1269]. Rosja i Chiny przyjęły wobec tego wydarzenia odmienne postawy. Chociaż oba państwa próbowały minimalizować kryzys, to jednak ich gesty i retoryka wskazywały na znaczne różnice. Pekin wyraził „zaniepokojenie" wymianą ognia, nalegał na zachowanie stabilności i pokoju, ale ta wypowiedź jednoznacznie nie potępiała Korei Północnej[1270]. Tymczasem

---

[1264] *Совместное заявление Российской Федерации и Китайской Народной Республики о всестороннем углублении российско-китайских отношений партнерства и стратегического взаимодействия*, Президент России. Официальный сайт, 2010, 27 IX, [on-line:] http://news.kremlin.ru/ref_notes/719 – 4 V 2014.

[1265] Wizyta na EXPO w Szanghaju, lipiec 2011.

[1266] *Открытие Дня России на Всемирной выставке «ЭКСПО-2010»*, Президент России. Официальный сайт, 2010, 28 IX, [on-line:] http://www.kremlin.ru/news/9053 – 4 V 2014.

[1267] *Желтое море под обстрелом*, Радио Голос России, 2010, 23 XI, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2010/11/23/35462546/ – 4 V 2014.

[1268] *Совместное коммюнике по итогам 15-ой регулярной встречи глав правительств России и Китая*, Посольство России в Китае, 2010, 1 XII, [on-line:] http://www.russia.org.cn/rus/2839/31293007.html – 5 V 2014.

[1269] *Совместное коммюнике по итогам заседания Совета глав правительств /премьер-министров/ государств-членов Шанхайской организации сотрудничества*, Russian. Xinhua.Com, 2010, 26 XI, [on-line:] http://russian.news.cn/dossiers/2010-11/26/c_13622832.htm – 4 V 2014.

[1270] *China expresses concern over alleged exchange of fire between DPRK, ROK*, Xinhua.Com, 2010, 23 XI, [on-line:] http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2010-11/23/c_13618711.htm – 5 V 2014.

Siergiej Ławrow ostrzegł o „kolosalnym niebezpieczeństwie”[1271] oraz zaznaczył, że „ci odpowiedzialni za atak biorą na siebie wielką odpowiedzialność”[1272]. Pekin, dla którego stabilność półwyspu ma kluczowe znaczenie, próbował zmusić strony do powrotu do stołu negocjacyjnego, ale nie udało się to. Rosja, dla której kwestia koreańska jest drugorzędna, mogła sobie pozwolić na ostrzejszą reakcję. Poza tym słabość Rosji wśród graczy na półwyspie tym razem zagrała na jej korzyść, dając jej „przestrzeń strategiczną”: to do niej dyplomaci z Japonii i obu Korei zwrócili się o mediacje, gdy wysiłki Chin zawiodły[1273].

Działania Rosji mogły mieć również związek z trwającym „resetem” z Zachodem. Trzy decyzje Obamy (wznowienie rozmów o rozbrojeniu nuklearnym, zawieszenie rozszerzenia NATO na wschód oraz rezygnacja z tarczy antyrakietowej) sprawiły, że relacje znacznie się poprawiły[1274]. W zamian Moskwa pozwalała na transfer zaopatrzenia do Afganistanu i przejawiała większą skłonność do poparcia sankcji wobec Iranu; wreszcie 22 grudnia senat USA zatwierdził nowy program redukcji uzbrojenia – START[1275]. Ocieplały się również stosunki Moskwy z NATO po szczycie w Lizbonie. To wszystko, a szczególnie zbliżenie z NATO, zaczęło niepokoić Pekin.

W międzyczasie do Moskwy udał się premier Wen Jiabao na piętnaste spotkanie głów rządów Rosji i Chin; po szczytach w Petersburgu i Moskwie Wen udał się na szczyt SzOW w Duszanbe i na koleje rundy spotkań z przywódcami regionu[1276]. Podczas gdy Rosja była zajęta „resetem” (czyli wysoką polityką), chiński premier zajmował się „niską polityką”, czyli gospodarką: w trzy dni Wen wziął udział w prawie dwudziestu spotkaniach, wygłosił wiele przemówień i podpisał prawie pięćdziesiąt dwustronnych i wielostronnych porozumień w Petersburgu, Moskwie i Duszanbe[1277]. Rosyjska wizyta rozpoczęła się od piętnastego szczytu premierów w Petersburgu (23 listopada 2010)[1278] oraz udziału Wena w Międzynarodowym Forum ds. Ochrony Tygrysów („konik”

[1271] *Северная Корея продолжает обстрел острова Ёнпхендо*, BFM.RU, 2010, 23 XI, [on-line:] http://www.bfm.ru/news/107442 – 5 V 2014.

[1272] *США и Южная Корея в ответ на обстрел КДНР острова Ёнпхёндо проведут совместные военные учения*, News.Ru, 2014, 24 XI, [on-line:] http://www.newsru.com/world/24nov2010/korea.html – 5 V 2014.

[1273] Yu Bin, *Coping with Korea*, „Comparative Connections” 2010, vol. 11, № 4, [on-line:] http://csis.org/files/publication/1004q.pdf – 1 VI 2012.

[1274] *Ibidem*.

[1275] *Senate ratifies new U.S.-Russia nuclear weapons treaty*, „The Washington Post” 2010, 22 XII, [on-line:] http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/12/21/AR2010122104371.html – 5 V 2014.

[1276] *Wen's visits boost trust, co-op, development*, Sino.Com, 2010, 26 XI, [on-line:] http://english.sina.com/z/101123WenvisitRussia/index.shtml – 5 V 2014

[1277] Yu Bin, *Coping…*

[1278] *Председатель Правительства России В. В. Путин провел переговоры с Премьером Государственного совета КНР Вэнь Цзябао*, Архив Сайта Председателя Правительства

Putina)[1279]. Następnie Wen pojechał do Moskwy spotkać się z Miedwiediewem i otworzyć V Rosyjsko-Chińskie Forum Handlowo-Gospodarcze, a także oficjalnie zamknąć Rok Języka Chińskiego w Rosji[1280].

Podczas jego wizyty podpisano dziewiętnaście kontraktów handlowych wartych 8,5 mld USD; sześć z nich dotyczyło sektora energii, linii tankowców na Kole Polarnym, budowy tankowców, produkcji węgla, transportu, infrastruktury oraz dostarczenia prądu do Chin, a najważniejsze z nich to: Umowa o budowie za 1,3 mld USD kombinatu wzbogacania ołowiu i cynku w Buriacji; warta 3,6 mln USD Umowa między rosyjskim TagAZ i chińskim BYD Auto o wspólnej produkcji nowego modelu samochodu i otwarcie przez chiński Eximbank Sbierbankowi linii kredytowej na 2 mld USD[1281]. Najważniejszym wydarzeniem było podpisanie generalnego kontraktu na budowę przez korporację państwową Rosatom kolejnych bloków elektrowni atomowej w Tianwan (sukces ten został osiągnięty kosztem ustępstw ze strony Rosji – obniżenia ceny i zmniejszenia udziałów w projekcie do 30% – co pokazuje, że rosyjskim koncernom trudno jest inwestować w sektorach strategicznych Chin, głównie w energetyce, o co szczególnie zabiegają) oraz

---

Российской Федерации Владимира Путина 2008-2012, 2010, 23 XI, [on-line:] http://archive.premier.gov.ru/visits/ru/13008/events/13022/ – 5 V 2014.

[1279] *Председатель Правительства Российской Федерации В.В.Путин принял участие в работе проходящего в Санкт-Петербурге Международного форума по проблемам, связанным с сохранением тигра на Земле*, Архив Сайта Председателя Правительства Российской Федерации Владимира Путина 2008-2012, 2010, 23 XI, [on-line:] http://archive.premier.gov.ru/visits/ru/13049/events/13043/ – 5 V 2014.

[1280] *Встреча с Премьером Государственного совета КНР Вэнь Цзябао*, Президент России. Официальный сайт, 2010, 24 XI, [on-line:] http://www.kremlin.ru/news/9603 – 5 V 2014.

[1281] Pozostałe dokumenty to: Memorandum między służbą celną FR i głównym urzędem celnym ChRL o wzmocnieniu współpracy w kwestii ochrony praw własności intelektualnej; Porozumienie między federalną agencją granicy państwowej i głównym urzędem celnym ChRL o współpracy w sferze rozwoju przejść granicznych; Memorandum między Ministerstwem Przemysłu i Handlu FR i Ministerstwem Handlu ChRL o współpracy w obszarze wprowadzenia i stosowania antydumpingowskich, kompensacyjnych i specjalnych kroków ochronych przy imporcie towarów; Protokół o wprowadzeniu zmian do protokołu uzupełniającego porozumienia międzyrządowego o stworzeniu i organizacyjnych podstawach mechanizmu regularnych spotkań głów rządów z 27 czerwca 1997; Memorandum między Ministerstwem Transportu FR i Ministerstwem Kolei ChRL o wzajemnym zrozumieniu w obszarze transportu kolejowego; Porozumienie międzyrządowe o połączeniach lotniczych; Protokół do porozumienia międzyrządowego o ostatecznym uregulowaniu długu dawnego ZSRR i FR wobec ChRL z 1 czerwca 2005; Protokół o wniesieniu zmian do porozumienia międzyrządowego o stosunkach handlowo-gospodarczych z 5 marca 1992; Protokół jedenastego posiedzenia rosyjsko-chińskiej komisji ds. współpracy humanistycznej; Protokół czternastego posiedzenia rosyjsko-chińskiej komisji ds. przygotowań regularnych spotkań głów rządów. *По итогам российско-китайских межправительственных переговоров был подписан ряд документов*, Архив Сайта Председателя Правительства Российской Федерации Владимира Путина 2008-2012, 2010, 23 XI, [on-line:] http://archive.premier.gov.ru/visits/ru/13008/events/13037/ – 5 V 2010; Yu Bin, *Coping*...

zawarcie wstępnego porozumienia w sprawie przejścia w wymianie handlowej na rozliczenia w walutach narodowych[1282].

Ostatnim wydarzeniem roku 2010 był fakt, że Chiny stały się najważniejszym partnerem handlowym Rosji (59,3 mld USD wymiany, co stanowi 9,6% rosyjskiego handlu zagranicznego)[1283]. Rok 2011 zaczął się od symbolicznego otwarcia ropociągu Skorowodino–Daqing[1284]. Jest to pierwsza trasa przesyłu rosyjskich surowców do Chin: w ciągu najbliższych dwudziestu lat trafiać tam będzie co najmniej 6% całości rosyjskiej ropy, a Pekin ma gwarancję dostaw 15 mln ton rocznie[1285].

Drugim ważnym wydarzeniem zimy 2011 r. była wizyta sekretarza Rady Państwa ChRL, Dai Bingguo, w Moskwie 23-25 stycznia na piątej rundzie rosyjsko-chińskich rozmów strategicznych z sekretarzem Rady Bezpieczeństwa FR, Nikołajem Patruszewem[1286]. Chociaż strony „wymieniły pogłębione opinie na najważniejsze kwestie międzynarodowe", to właśnie w jednej z tych kwestii się nie zgadzały – w sprawie Iranu. Moskwa w ramach „resetu" z Waszyngtonem zmiękczyła twarde stanowisko wobec sankcji, stawiając Chiny w trudnym położeniu, tym bardziej że „sprytna polityka Obamy" (w Korei Północnej, na Morzach Wschodniochińskim i Południowochińskim) „ograniczała przestrzeń strategiczną Pekinu"[1287]. Strony najwyraźniej nie doszły do porozumienia w tej kwestii, gdyż nie znalazło się to w komunikatach ani po spotkaniu Wu z Patruszewem, ani z prezydentem Miedwiediewem[1288].

[1282] *Wizyta premiera Wen Jiabao pod znakiem współpracy*, Tydzień na Wschodzie, 2010, 1 XII, OSW, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2010-12-01/wizyta-premiera-wen-jiabao-w-rosji-pod-znakiem-wspolpracy – 1 VI 2012.

[1283] Yu Bin, *Between Geo-Economics and Geo-politics*, „Comparative Connections" 2011, vol. 12, № 3, [on-line:] http://csis.org/files/publication/1103qchina_russia.pdf – 1 VI 2012.

[1284] *Нефтепровод "Россия – Китай" официально введен в коммерческую эксплуатацию*, Russian.China.Org, 2011, 2 I, [on-line:] http://russian.china.org.cn/news/txt/2011-01/02/content_21660395.htm – 5 V 2014.

[1285] *Uruchomiono ropociąg z Rosji do Chin*, Tydzień na Wschodzie, 2011, 12 I, OSW, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2011-01-12/uruchomiono--ropociag-z-rosji-do-chin – 1 VI 2012.

[1286] *Russia*, *China Hold Fifth Round of Strategic Security Consultation*, Ministry of the Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2011, 25 I, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3220_664352/3222_664356/default_6.shtml – 5 V 2014.

[1287] Yu Bin, *Mounting Challenges and Multilateralism*, „Comparative Connections" 2011, vol. 12, № 1, [on-line:] http://csis.org/files/publication/1101qchina_russia.pdf – 1 VI 2012.

[1288] *Russia*, *China Hold Fifth Round of Strategic Security Consultation*, Ministry of the Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2011, 25 I, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3220_664352/3222_664356/default_6.shtml – 5 V 2014; *Russian President Medvedev Meets with Dai Bingguo*, Ministry of the Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2011, 25 I, [on-line:] http://www.

Za to 11 lutego Gazprom poinformował, iż osiągnięto postęp w toczonych od 2004 r. negocjacjach z CNPC w sprawie dostaw gazu. Strony uzgodniły parametry ilościowe oraz mechanizm kształtowania ceny rosyjskiego gazu, który ma być eksportowany do Chin, jednakże wciąż nie ustalono ceny. To sprawia, iż informacja ta

> miała znaczenie głównie medialne i była najprawdopodobniej jednym z argumentów Moskwy na rzecz zmiany coraz trudniejszych dla rosyjskiego koncernu warunków obecności na europejskim rynku gazowym; ma to stanowić argument w negocjacjach Gazpromu z kontrahentami europejskimi o warunkach dostaw na – jedyny dotąd i coraz trudniejszy dla Rosji – rynek Europy[1289].

Później uwagę świata, podobnie jak Rosji i Chin, przykuła „arabska wiosna": państwa były zajęte ewakuowaniem własnych obywateli, a w przypadku Pekinu – niedopuszczeniem do rozlania się protestów w samych Chinach oraz w Azji Środkowej. Z tego powodu 24 kwietnia zwołano w Pekinie zjazd szefów sztabów SzOW, na którym Chiny zaczęły mówić o wspólnych planach bezpieczeństwa[1290]. Witający zebranych wiceprezydent ChRL, Xi Jinping, użył sformułowania „współpraca w dziedzinie obrony i bezpieczeństwa", a nie tylko bezpieczeństwa, jak Chiny miały w zwyczaju[1291]. Było to *novum*, gdyż do tej pory to głównie Moskwa zwracała uwagę na ten aspekt, podczas gdy Pekin koncentrował się na kwestiach ekonomicznych. Jednak arabskie rewolucje zmieniły to nastawienie: „Chiny były zdeterminowane, by nie dopuścić do powtórzenia się podobnej sytuacji, a przynajmniej nie w swoim «przedpokoju» w Azji Środkowej, dlatego Pekin nie mógł się już więcej skrywać z «wlewaniem nowego wina w starą butelkę» (SzOW)"[1292].

Najważniejszym wydarzeniem wiosny był wszakże szczyt BRICS[1293] 13 kwietnia w stolicy chińskiej wyspy Hajnan, Sanyi[1294]. Wziął w nim udział prezydent FR Dmitrij Miedwiediew (który dodatkowo uczestniczył w konferencji ekonomicznej oraz w dwudniowej wizycie w Hong Kongu – w sumie spędził pięć dni w Chinach

---

fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3220_664352/3222_664356/t789909.shtml– 5 V 2014.

1289 *Postęp w rozmowach Gazprom-CNPC*, Tydzień na Wschodzie, 2011, 16 II, OSW, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2011-02-16/postep-w-rozmowach-gazprom-cnpc – 1 VI 2012.

1290 *Shanghai Cooperation Organization ministers to meet in Kazakhstan*, The China and Eurasia Forum Quarterly, 2011, 28 IV, [on-line:] http://www.chinaeurasia.org/news-digest.html?start=200 – 5 V 2011.

1291 Yu Bin, *Mounting…*

1292 *Ibidem*.

1293 Do grupy w grudniu 2010 r. dołączyła RPA, stąd owo „S" w nazwie.

1294 *President Hu Jintao Meets with His Russian Counterpart Medvedev*, Ministry of the Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2011, 13 IV, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3220_664352/3222_664356/t815654.shtml – 5 V 2014.

Południowych), przewodniczący ChRL Hu Jintao, prezydent Brazylii Dilma Rousseff, premier Indii Manmohan Singh oraz prezydent RPA Jacob Zuma[1295]. Rozmawiano głównie o kryzysie światowym, co podkreślał Hu, mówiąc o tym, że „pokój i stabilność są fundamentem rozwoju ekonomicznego"; najważniejszym następstwem szczytu było wszak przyjęcie porozumienia pięciu banków narodowych grupy o rozszerzeniu płatności własnymi walutami, by zredukować zależność od dolara[1296]. Na spotkaniu uwidoczniła się różnica poziomów grupy oraz słabnąca jej dynamika: jej najważniejszym ogniwem zaczęła stawać się nieoczekiwanie Brazylia. Jednak dominacja Chin była oczywista. Wobec istotnych różnic w łonie samej grupy (skargi Indii i Brazylii na politykę walutową Pekinu, gwałtowne zaangażowanie firm chińskich, indyjskich i brazylijskich w Afryce, widziane przez RPA jako zagrożenie, a ponadto interesy każdego z tych krajów z USA) pytanie, w jaki sposób Chiny staną się ich liderem bez wzbudzania podejrzliwości innych członków, wydaje się bardzo aktualne; dotychczasowa strategia „poszukiwania wspólnego i omijania różnic" (*qui tong cun yi*) może nie wystarczyć[1297].

Wydarzeniami lata 2011 były dwie okrągłe, dziesięcioletnie, rocznice: powstania Szanghajskiej Organizacji Współpracy oraz podpisania rosyjsko-chińskiego traktatu z 2001 r. Poprzedziły je spotkania ministrów spraw zagranicznych Siergieja Ławrowa i Yang Jiechi 6 maja w Moskwie[1298] oraz 14 maja z okazji spotkania ministrów spraw zagranicznych SzOW w Ałma Acie[1299].

Obchody dziesiątej rocznicy Szanghajskiej Organizacji Współpracy miały miejsce w dniach 14-15 czerwca 2011 r. w Astanie w Kazachstanie[1300]. Najważniejszym dokumentem przyjętym na szczycie była dziesięcioczęściowa Deklaracja Astańska[1301]. W czasie szczytu najbardziej uwidoczniła się rola Chin, przejmujących

---

1295 *The Third Meeting of BRICS April 13-14, 2011*, CCTV.Com, [on-line:] http://english.cntv.cn/special/3rdBRICSmeeting/homepage/index.shtml – 8 V 2014.

1296 *Sanya Declaration*, Third Summit BRICS 14 IV 2011, BRICS5.Com, [on-line:] http://www.brics5.co.za/about-brics/summit-declaration/third-summit/ – 5 V 2014.

1297 Yu Bin, *Mounting…*

1298 *Yang Jiechi Holds Talks with Russian Foreign Minister Lavrov*, Ministry of the Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2011, 6 V, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3220_664352/3222_664356/t821251.shtml – 8 V 2014.

1299 *Yang Jiechi Meets with His Russian Counterpart Lavrov*, Ministry of the Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2014, 14 V, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3220_664352/3222_664356/t822768.shtml – 8 V 2014.

1300 *SCO summit vows to boost regional security*, *economic*, *cultural ties*, People's Daily Online, 2011, 16 VI, [on-line:] http://english.people.com.cn/90001/90776/90883/7411330.html – 8 V 2014.

1301 *Астанинская Декларация десятилетия Шанхайской организации сотрудничества*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, 2011, 15 VI, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=474 – 8 V 2014.

przewodnictwo w latach 2011-2012 i coraz wyraźniej akcentujących kwestie bezpieczeństwa. Działo się tak z kilku powodów. Po pierwsze – Afganistan i wycofanie się Amerykanów, które z pewnością nie przyniesie stabilizacji regionowi. Po drugie – kolejne tysiące kilometrów gazociągów i ropociągów w Azji Środkowej, czyli ewentualny cel ataków terrorystycznych. Po trzecie – „arabska wiosna" i jej następstwa, również ekonomiczne (utrata przez Pekin kontraktów). Wreszcie po czwarte – brak zainteresowania Rosji wspólną agendą bezpieczeństwa i skupienie się na działaniach unilateralnych w regionie (transport dla wojsk NATO)[1302]. Rosnące zaangażowanie Chin podkreślało również wydanie przez agencję Xinhua specjalnego raportu o dziesięcioleciu SzOW, w którym podkreślano kwestie bezpieczeństwa[1303]. Jednakże mimo ponownego wpisania do deklaracji końcowej („astańskiej") konieczności walki z „trzema rodzajami zła": terroryzmem, separatyzmem i ekstremizmem, w praktyce nie udało się dotąd stworzyć instytucji realnie przeciwdziałających tym zagrożeniom w sferze bezpieczeństwa, które leżały u podstaw powołania organizacji[1304]. Kwestie bezpieczeństwa zawsze pozostawały na uboczu organizacji, podobnie jak kwestie przyjęcia obserwatorów (Mongolii, Iranu, Indii i Pakistanu), „partnerów w dialogu" (Białorusi i Sri Lanki) oraz grupy ds. Afganistanu. Mimo wielu różnych prób przez lata nie udało się przyjąć dodatkowych członków ze względu na konflikt interesów. Podczas tego szczytu również się to uwidoczniło: Rosja, chcąc ograniczyć coraz bardziej dominującą rolę Chin w organizacji, optowała za przyjęciem Indii, co Chiny sprytnie zablokowały, argumentując, że trzeba przyjąć i Indie, i Pakistan (co byłoby do przyjęcia), ale po rozwiązaniu ich sporu terytorialnego (o Kaszmir), czyli „na świętego nigdy"[1305].

Jednakże położenie akcentu na bezpieczeństwo nie oznaczało od razu zmiany priorytetów. Te wciąż pozostały ekonomiczne. Szczyt przyniósł liczne propozycje zacieśnienia współpracy: deklaracje ze strony przywódców państw Azji Środkowej (np. propozycja prezydenta Uzbekistanu powołania banku

---

[1302] Yu Bin, *Politics of Two Anniversaries*, „Comparative Connections" 2011, vol. 12, № 2, [on-line:] http://csis.org/files/publication/1102qchina_russia.pdf – 1 VI 2012; http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2011-06-29/szczyt-szanghajskiej-organizacji-wspolpracy – 1 VI 2012.

[1303] *Special Report: SCO at 10: Charting a modern Silk Road of security and prosperity*, Xinhua.Com, 2011, 15 VI, [on-line:] http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2011-06/15/c_13931506_2.htm – 8 V 2014.

[1304] *Астанинская Декларация десятилетия Шанхайской организации сотрудничества*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, 2011, 15 VI, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=474 – 8 V 2014.

[1305] Yu Bin, *Politics of Two Anniversaries*, „Comparative Connections" 2011, vol. 12, № 2, [on-line:] http://csis.org/files/publication/1102qchina_russia.pdf – 1 VI 2012; http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2011-06-29/szczyt-szanghajskiej-organizacji-wspolpracy – 1 VI 2012.

SzOW)[1306] wskazują, że region coraz bardziej zainteresowany jest pogłębianiem współpracy ekonomicznej także w ramach SzOW, o co od dawna zabiegają Chiny, ale czego obawia się Rosja[1307]. W przededniu szczytu w „Kommiersancie" pojawił się artykuł, w którym napisano, że dalsza integracja gospodarcza SzOW doprowadzi do tego, że Rosja i Azja Środkowa staną się „zapleczem surowcowym" Chin, a ich gospodarki dodatkami do ekonomiki Wielkich Chin[1308]; jeden z rosyjskich działaczy przed szczytem użył określenia „chińska ekspansja gospodarcza" w regionie[1309]. Te właśnie obawy sprawiały, że do tej pory Chiny realizowały swoje interesy gospodarcze w regionie przy pomocy porozumień dwustronnych (m.in. w przeddzień szczytu Chiny i Kazachstan zawarły umowy o *swapie* walutowym o wartości ok. 1 mld USD oraz kredycie na 1,5 mld USD)[1310].

Drugim najważniejszym wydarzeniem lata 2011 r. był szczyt rosyjsko-chiński w Moskwie w dniach 16-18 czerwca, na który prezydent ChRL, Hu Jintao, przybył prosto ze szczytu SzOW[1311]. Przywódcy spotkali się w sytuacji, w której dwa wydarzenia kładły się cieniem na relacjach pomiędzy państwami członkowskimi. Pierwszą kwestią była rosyjska wolta w sprawie Libii. Kwestia libijska jest tutaj istotna (gdyż będzie mieć wpływ na postawę Rosji i Chin w kryzysie syryjskim w 2013 r.), dlatego należy ten wątek trochę rozwinąć. Wysunęła się ona na czoło problematyki międzynarodowej wiosną 2011 roku. Reżim Kaddafiego usiłował stłumić „arabską wiosnę" w Libii, używając armii i lotnictwa przeciwko powstańcom oraz cywilom. To doprowadziło do zachodniej interwencji – nalotów na Libię, które skutecznie podkopały zdolności bojowe armii Kaddafiego i w pośredni sposób przyczyniły się do zwycięstwa rebeliantów i przejęcia przez nich władzy w Libii w sierpniu 2011 r.

W toczącym się konflikcie w Libii Rosja i Chiny pozornie zajęły podobne stanowisko – zarówno Moskwa, jak i Pekin nie zawetowały rezolucji ONZ nr 1973 z 17 marca 2011 r. pozwalającej na „podjęcie wszystkich niezbędnych środków w celu ochrony cywilów (…) przy jednoczesnym wykluczeniu udziału obcych

---

1306 *President of Uzbekistan proposes to establish SCO bank*, Trend.Az, 2011, 15 VI, [on-line:] http://en.trend.az/capital/business/1891824.html – 8 V 2014.

1307 Yu Bin, *Politics of Two…*

1308 *Россия проигрывает Китаю Центральную Азию*, MK.Ru, 2011, 14 VI, [on-line:] http://www.km.ru/v-mire/2011/06/14/mezhdunarodnaya-politika/rossiya-proigryvaet-kitayu-tsentralnuyu-aziyu – 8 V 2014.

1309 *Между рублем и юанем*, Коммерсант.Ru, 2011, 11 VI, [on-line:] http://www.kommersant.ru/doc/1947318 – 8 V 2014.

1310 *China*, *Kazakhstan sign currency swap deal*, People's Daily Online, 2011, 14 VI, [on-line:] http://english.people.com.cn/90001/90776/90883/7409000.html – 8 V 2014.

1311 *President Hu Jintao Arrives in Russia for State Visit and the St. Petersburg International Economic Forum*, Ministry of the Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2011, 16 VI, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3220_664352/3222_664356/t832088.shtml – 8 V 2014.

wojsk okupacyjnych w jakiejkolwiek formie w jakiejkolwiek części terytorium Libii"[1312]. Jednakże przy pozornej zgodności różnica między Moskwą a Pekinem polegała na tym, że Moskwa miała nadzieję na odegranie roli arbitra w konflikcie libijskim i dlatego nie mogła sobie pozwolić na zawetowanie rezolucji i zantagonizowanie państw zachodnich[1313]. Pekin był od początku znacznie bardziej sceptyczny wobec planów państw zachodnich, jednakże w sytuacji, w której został opuszczony przez Rosję, wybrał „mniejsze zło", jakim było zrezygnowanie z zastosowania prawa weta, a nie zawetowanie i – w konsekwencji – wzięcie na siebie *odium* krytyki zachodniej (oraz arabskiej) w – mimo wszystko – drugorzędnym dla interesów chińskich obszarze[1314]. Jednakże w Pekinie postawa Rosji wzbudziła resentymenty: z perspektywy elit chińskich wyglądało to tak, że Moskwa znów „nie zdążyła poinformować Pekinu" i pozostawiła Chiny osamotnione w popieraniu Kaddafiego, co doprowadziło do kolejnych antyrosyjskich komentarzy w chińskich mediach, wśród których dominował ton: „Rosja nigdy nie była godna zaufania" [1315].

W momencie, w którym stało się jasne, że naloty są *de facto* formą pomocy dla rebeliantów i pośrednim udziałem Zachodu w wojnie, przy jednoczesnym odrzuceniu propozycji rosyjskiego arbitrażu (Zachód postawił na zmianę reżimu, a nie na dogadywanie się z Kaddafim), Moskwa znów zmieniła front i przyłączyła się do Pekinu, stając w opozycji do nalotów i oskarżając Zachód o manipulację i nadinterpretację rezolucji nr 1973. Istotą sporu było rozumienie słów: „wszystkie niezbędne środki" – dla Zachodu oznaczało to przyzwolenie na naloty, czyli *de facto* doprowadzenie do zwycięstwa powstańców[1316], natomiast dla Rosji i Chin było to pogwałcenie rezolucji, „skandal i afront dla społeczności międzynarodowej", jak to ujął Putin[1317]. Postawa Zachodu zostawiła „gorzki posmak w ustach Rosji i Chin"[1318]. Reakcja rosyjska nie wiązała się jednak z troską o społeczność

[1312] *Security Council Resolution 1973*, UN Press Realese, 2011, 17 III, [on-line:] http://www.un.org/News/Press/docs/2011/sc10200.doc.htm – 20 VI 2014.

[1313] *Russia and China Team Up Against NATO Libya Campaign*, Forbes, 2011, 17 V, [on-line:] http://www.forbes.com/sites/kenrapoza/2011/06/17/russia-and-china-team-up-against-nato-libya-campaign/ – 20 VI 2014.

[1314] Wątek brania pod uwagę reakcji świata arabskiego uwypuklił ambasador chiński przy ONZ, Li Baodong; *Security Council Resolution 1973*..., [on-line:] http://www.un.org/News/Press/docs/2011/sc10200.doc.htm – 20 VI 2014.

[1315] Cyt. za: Yu Bin, *Politics of Two*...

[1316] *Short War, Long Shadow. The Political and Military Legacies of the 2011 Libya Campaign*, Royal United Service Institute Report 2012, [on-line:] https://www.rusi.org/downloads/assets/WHR_1-12.pdf – 20 VI 2014.

[1317] *Putin attacks Britain and US for 'violating Libya resolution'*, „The Independent" 2011, 12 XI, [on-line:] http://www.independent.co.uk/news/world/europe/putin-attacks-britain-and-us-for-violating-libya-resolution-6261163.html – 20 VI 2014.

[1318] *Short War, Long Shadow*..., [on-line:] https://www.rusi.org/downloads/assets/WHR_1-12.pdf – 20 VI 2014.

międzynarodową, lecz z faktem, że Moskwa została pominięta przy ustalaniu losu Libii. Chiny z kolei z chęcią przyłączyły się do krytyki Zachodu, bezpiecznie schowane za plecami Rosji.

Z perspektywy stosunków rosyjsko-chińskich (a przede wszystkim stanowiska Moskwy) najważniejsze następstwo konfliktu libijskiego uwidoczniło się dopiero po dwóch latach – w 2013 r., w trakcie konfliktu syryjskiego, gdzie Moskwa i Pekin, pomne złych doświadczeń z Libii, były znacznie bardziej stanowcze w obronie reżimu Assada[1319].

Drugą kontrowersyjną sprawą w trakcie szczytu była wzrastająca sprzedaż najnowocześniejszej broni rosyjskiej do Wietnamu, która wywołała zaniepokojenie Pekinu i kolejną antyrosyjską falę komentarzy w chińskim Internecie[1320]. Szczyt zakończył się fiaskiem w najważniejszej kwestii: nie doszło do zawarcia kontraktu na dostawy rosyjskiego gazu do ChRL. Główną przeszkodą wciąż pozostawała nieuzgodniona cena surowca: Gazprom oczekiwał, że CNPC będzie płacił na poziomie zbliżonym do ceny rosyjskiego gazu dla odbiorców w UE, natomiast strona chińska spodziewała się znaczącej obniżki. W związku z planowanym zwiększeniem importu z Azji Środkowej Chiny nie były zmuszone do szybkiego podpisania porozumienia, co usztywniło stanowisko negocjacyjne tego kraju[1321].

Nie mogąc porozumieć się w najważniejszych kwestiach, skupiono się na wizerunkowym podkreślaniu współpracy i dziesięciolecia podpisania wspólnego traktatu. Podczas konferencji prasowej prezydent Hu nazwał rozmowy „szczerymi, przyjaznymi i owocnymi", a przywódcy podpisali „wspólne oświadczenie", składające się z aż dwudziestu dwóch punktów (w porównaniu do piętnastu podpisanych rok wcześniej). We wspólnym oświadczeniu strony: popierają centralną rolę ONZ i jej reformę w ramach „pakietu" – decyzji polegającej na maksymalnie szerokiej zgodzie państw; popierają wysiłki G20 w sferze kierowania globalną gospodarką i występują za intensyfikacją jej działań w kwestii reformowania światowego systemu walutowo-finansowego; podkreślają ważne znaczenie współpracy w ramach BRICS; patrzą z zadowoleniem na wyniki jubileuszowego szczytu SzOW z 15 czerwca 2011 r. w Astanie i z zadowoleniem zauważają ważną rolę SzOW; są nastawione na dalszą współpracę w formacie Rosja–Chiny–Indie, popierają dalszą walkę z terroryzmem, przy centralnej roli ONZ i RB ONZ; chcą wspólnymi siłami zmierzyć się z nowymi wyzwaniami w ramach współpracy sekretariatów SzOW, ASEAN i APEC; nadają ogromne znaczenie wzmocnieniu wzajemnego

---

[1319] *Opinion: Russia's attitude over Syria is significantly affected by West's deception over Libya*, Left Foot Forward, 2013, 9 IX, [on-line:] http://www.leftfootforward.org/2013/09/opinion--russias-attitude-over-syria-is-significantly-affected-by-wests-deception-over-libya/ – 20 VI 2014.

[1320] Yu Bin, *Politics of Two…*

[1321] *Fiasko rosyjsko-chińskich negocjacji w sprawie kontraktu gazowego*, Tydzień na Wschodzie, 2011, 29 VI, OSW, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2011-06-29/fiasko-rosyjskochinskich-negocjacji-w-sprawie-kontraktu-g – 1 VI 2012.

zrozumienia w kwestii problemów obrony antyrakietowej, zaznaczając priorytet metod polityczno-dyplomatycznych; uznają, że problem zmian klimatycznych jest poważnym wyzwaniem; potwierdzają swoje obowiązki w wykonywaniu protokołu z Kioto zgodnie z zasadą „ogólnej, ale zróżnicowanej odpowiedzialności" i „według możliwości"; strona chińska potwierdza poparcie wysiłków Rosji na rzecz zabezpieczenia swoich rdzennych interesów i przyczyniania się do pokoju regionalnego i stabilności na Zakaukaziu i WNP, rozwoju współpracy i integracji w przestrzeni WNP. Strony: zauważają wysiłki rządu Republiki Kirgistanu w dążeniu do przezwyciężenia istniejących w kraju trudności; zgadzają się, że kwestia jądrowa na Półwyspie Koreańskim może być rozwiązana tylko metodami polityczno-dyplomatycznymi; będą trzymać się kursu na jak najszybsze uregulowanie sytuacji wokół irańskiego programu jądrowego środkami polityczno-dyplomatycznymi; uznają, że poszukiwanie rozwiązania problemów w krajach Bliskiego Wschodu i Północnej Afryki powinno mieć charakter prawny i powinno odbywać się drogą polityczną. Strony wzywają także do rozwiązywania sporów środkami pokojowymi; wyrażają zaniepokojenie kryzysową sytuacją w Libii i podkreślają, że ważne jest rozwiązanie problemu polityczno-dyplomatycznymi metodami; wyrażają szczery żal z powodu trzęsienia ziemi i tsunami w Japonii 11 marca 2011 r. i są gotowe okazać jej konieczne wsparcie[1322].

Drugim bardzo ważnym dokumentem szczytu było krótkie oświadczenie w dziesiątą rocznicę podpisania traktatu rosyjsko-chińskiego, w którym podkreślono „pragmatyczną współpracę"[1323]. Ponownie z tą współpracą nie było najlepiej, gdyż strony nie tylko nie umiały się porozumieć w sprawie gazu, lecz również ceny ropy płynącej ropociągiem Skorowodino–Daqing. Podczas gdy strona rosyjska uważała, że cena powinna być skalkulowana według całości trasy, Chińczycy twierdzili, że tylko od Skorowodina (2 tys. km mniej). Mimo wielu rund negocjacjacyjnych nie udało się tego problemu rozwiązać, a w czerwcu dostawy ropy spadły o połowę, co świadczyło o rosnącym niezadowoleniu Pekinu[1324]. Szczyt zakończył się podpisaniem dokumentów, których spis dobrze świadczy o próbie zapełnienia luki[1325].

[1322] *Совместное заявление Российской Федерации и КНР по текущей ситуации в мире и основным международным вопросам*, Посольство России в Китае, 2011, 21 VI, [on-line:] http://www.russia.org.cn/rus/2839/31293775.html – 8 V 2014.

[1323] *Совместное заявление в связи с 10-летием Договора о добрососедстве, дружбе и сотрудничестве между Российской Федерацией и КНР*, Посольство России в Китае, 2011, 21 VI, [on-line:] http://www.russia.org.cn/rus/2839/31293778.html – 8 V 2014.

[1324] Yu Bin, *Politics of Two…*

[1325] Ramowe porozumienie o współpracy w obszarze odnawialnych źródeł energii i efektywności energetycznej między rosyjską agencją energetyczną Inter Rao Jes i narodową firmą bioenergetyczną Chin o stworzeniu wspólnego przedsiębiorstwa; Memorandum między Wnieszekonombankiem i State Developement Bank of China o współpracy w chińskiej walucie narodowej; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu między Wnieszekonombankiem i Trade and Developement Bank of China; Porozumienie o współpracy w sferze realizacji

Co do ceny gazu nie zdołano się porozumieć również w trakcie kolejnego szczytu premierów Chin i Rosji, 11-12 października 2011 r., gdy premier FR Władimir Putin odwiedził Chiny[1326]. Była to jego jedyna podróż zagraniczna w trakcie trwającej pół roku kampanii wyborczej przed wyborami parlamentarnymi i prezydenckimi[1327]. Co prawda Putin został powitany przez przewodniczącego ChRL Hu Jintao jako „stary przyjaciel Chin", ale negocjacje bynajmniej nie były przyjacielskie. Choć udało się rozwiązać kwestię ceny ropy w ropociągu WSTO, negocjacje w sprawie gazu nie posunęły się naprzód. Rosja liczyła, że jej pozycja negocjacyjna uległa wzmocnieniu wraz z rezygnacją Niemiec z energetyki atomowej i przewidywanym zwiększeniem dostaw w kierunku europejskim oraz, w razie budowy gazociągu, do obu państw koreańskich; Chiny z kolei wywierały presję na Moskwę, zawierając kolejne porozumienia z krajami Azji Środkowej (Turkmenistanem i Kazachstanem) o zwiększeniu dostaw poprzez funkcjonujący od końca 2009 r. gazociąg z Turkmenistanu[1328]. Tym samym, w najważniejszej kwestii gospodarczej stosunków wzajemnych (ponad 70% rosyjskiego eksportu do Chin to surowce; drewno i papier, maszyny i sprzęt stanowią nie więcej niż 5%) nadal trwały „zapasy przypominające maraton", które dotyczyły głównie ceny – Chiny w kwestii gazu nie zamierzały płacić ceny powiązanej z aktualnym kursem za ropę, w zamian proponowały kwotę związaną z ceną węgla, która jest znacznie niższa; Rosjanie zaś „nie byli gotowi do przyjęcia próśb o cenę nieleżącą w ich interesach"[1329].

---

projektu inwestycyjnego budowy na terenie Obwodu Kałużskiego fabryki do budowy szkła samochodowego między rządem obwodu kałużskiego i chińską firmą Fuyao Industry Group; Memorandum o stretegicznym partnerstwie między spółką akcyjną Sistiema i chińską firmą ZTI; Ramowe porozumienie między grupą En i Export-Import Bank of China w sferze energetyki i wydobycia surowców; Porozumienie akcjonariuszy spółek kompanii energetycznych TGK no 2 i Huadian. *Список документов, подписанных по итогам российско-китайских переговоров*, Президент России. Официальный сайт, 2011, 16 VI, [on-line:] http://www.kremlin.ru/ref_notes/968, – 8 V 2014.

[1326] *Wen Jiabao*, *Putin Co-chair the 16th Regular Meeting between Chinese and Russian Prime Ministers*, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2011, 12 X, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3220_664352/3222_664356/t867012.shtml – 8 V 2014.

[1327] Д. Тренин, Верные друзья… Z istotnych wydarzeń pomiędzy szczytami w lipcu i październiku należy wymienić spotkanie Siergieja Ławrowa z Yang Jiechi przy okazji Regionalnego Forum ASEAN na Bali – 22 lipca, oraz wizytę przewodniczącego OZPL Wu Bangguo w Moskwie – 14-18 września, w trakcie której spotkał się m.in. z prezydentem Miedwiediewem, premierem Putinem, przewodniczącym Dumy Gryzłowem. Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3220_664352/3222_664356/t842381.shtml – 8 V 2014.

[1328] *Rosja-Chiny. Współpraca energetyczna największym wyzwaniem*, Tydzień na Wschodzie, 2011, 12 X, OSW, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2011-10-12/rosja-chiny-wspolpraca-energetyczna-najwiekszym-wyzwaniem – 1 VI 2012.

[1329] Yu Bin, *Between Geo-Economics…*

W innych kwestiach gospodarczych, na które został położony nacisk (delegacja Putina liczyła stu sześćdziesięciu biznesmenów), spotkanie zakończyło się jednak sukcesem – podpisano szesnaście porozumień na kwotę 7 mld USD, dotyczących obszaru finansów (jeden projekt wart 4 mld USD, w tym 1 mld USD dla Rosyjskiego Funduszu Inwestycyjnego), inwestycji (cztery projekty warte 90 mln USD), handlu (pięć projektów wartych 2,55 mld USD) i dziesięć innych (380 mln USD) – przestrzeń kosmiczna, biochemia, IT, odnawialna energia itp.[1330] Strony zadeklarowały ambicję podwojenia wymiany handlowej do 2 bln USD w 2020 r. Obaj przywódcy wymienili trzynaście obszarów współpracy, takich jak: inwestycje, utworzenie specjalnych stref ekonomicznych i parków technologicznych, zarządzanie, finanse, cła, projekty na rosyjskim Dalekim Wschodzie, transport transgraniczny, infrastruktura, współpraca wysokich technologii, przestrzeń kosmiczna, ochrona środowiska, rolnictwo, leśnictwo i migracja siły roboczej[1331].

Wskazuje to na fakt, iż Rosja próbuje zmienić niekorzystny dla siebie model współpracy gospodarczej, w ramach którego rosyjski eksport jest zdominowany przez surowce naturalne i produkty nieprzetworzone (razem 80%), zaś udział przemysłu maszynowego sięga jedynie 5%: chińskie inwestycje pozwoliłyby część przetwórstwa surowców ulokować na terytorium Rosji. Strona rosyjska usiłuje zwiększyć dostęp do chińskiego rynku, oferując technologie w takich dziedzinach jak: energetyka atomowa, produkcja śmigłowców czy przemysł kosmiczny[1332]. Wśród podpisanych dokumentów było pierwsze w historii Memorandum w sprawie ekonomicznej modernizacji[1333]. Wzorowane na podobnym

---

[1330] Najważniejsze dokumenty obejmowały: Memorandum międzyrządowe o obszasrze modernizacji gospodarki; Protokół o wniesieniu zmian do porozumienia międzyrządowego o współpracy w obszarze turystyki z 3 listopda 1993; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu między Ministerstwami Rolnictwa FR i ChRL o wzmocnieniu współpracy w sferze rolnictwa; Memorandum między Ministerstwem Rolnictwa FR i głównym urzędem ChRL ds. kontroli jakości, inspekcji i kwarantanny ws. współpracy w obszasrze nadzoru weterynaryjnego; Ramowe porozumienie między Wnieszekonombankiem i China Developement Bank; Porozumienie o współpracy między spółką Firma Bałkajska Górska i Trade and Industrial Bank of China; Memorandum o wspólnych zamiarach między Wnieszekonombank, firmą Rosyjski fundusz inwestycji bezpośrednich i chińską korporacją inwestycyjną o współpracy w stworzeniu funduszu inwestycyjnego; Memorandum o rozwoju współpracy między Sibir Holding i Sinopec; Porozumienie o zamiarze współpracy między państwową korporacją Rostechnołogii i chińską firmą Poly Group; Porozumienie o zamiarze współpracy między państwową firmą Rostechnołogii i chińką firmą China Electronics Technology Group Corporation; Porozumienie o zamiarach Czek-su.Bk i Jilińską kompanią wyposażenia elektromechanicznego. *Совместное Коммюнике по итогам Шестнадцатой регулярной встречи глав правительств России и Китая*, Посольство России в Китае, 2011,12 X, [on-line:] http://russia.org.cn/rus/2842/31294063.html – 8 V 2014.

[1331] *Ibidem*.

[1332] *Rosja-Chiny. Współpraca energetyczna ...*

[1333] *Меморандум между Правительством Российской Федерации и Правительством Китайской Народной Республики о сотрудничестве в области модернизации экономи-*

dokumencie podpisanym przez FR i UE, wieńczyło długotrwałe wysiłki Chin w kierunku uzyskania analogicznego dokumentu – do tej pory Rosja była sceptyczna wobec rozwoju technologicznego Chin, patrząc wyłącznie na Zachód jako źródło technologii (jedynym państwem azjatyckim, z którym Rosja podpisała podobne porozumienie, była Korea Południowa)[1334], jednak ostatnie osiągnięcia Chin to zmieniły[1335].

Chiny miałyby wspomóc Rosję w rozwoju szybkich kolei, transportu, przemysłu stoczniowego, alternatywnej energii, sprzętu zasilającego (Rosja miała nadzieję, że będzie to proces dwustronny i że rosyjskie firmy pozyskają kontrakty w dziedzinie energii atomowej, kosmosu i lotnictwa)[1336]. Była to nowość w relacjach wzajemnych, jednakże „rosyjskie zabiegi o udział Chin w procesie modernizacji można interpretować jako sygnał pod adresem Zachodu, demonstrujący, że państwa zachodnie nie muszą być jedynym źródłem technologii i kapitału"[1337]. Tak naprawdę Rosjanie wciąż bowiem nie uznają Pekinu za szczególnie atrakcyjne źródło kapitału i innowacyjności – Pekin nadal nie jest dla nich kluczowym partnerem modernizacyjnym, choć nie klasyfikują już Chin tylko jako miejsca tanich produktów. Nie zmienia to jednak faktu, że Zachód pozostaje głównym źródłem technologii, a historia Skołkowa (parku technologicznego pod Moskwą wzorowanego na Dolinie Krzemowej) jest tego najlepszym przykładem. Zawarte porozumienia udowadniają, że pogłębia się – na korzyść Chin – nierównowaga w relacjach dwustronnych. Z ostatnich ważnych ustaleń szczytu warto wymienić deklarację, że rok 2012 będzie rokiem rosyjskiej turystyki w Chinach, a 2013 – rokiem chińskiej turystyki w Rosji[1338].

Wzrastająca rola Chin była również widoczna w trakcie dziesiątego spotkania premierów SzOW w Petersburgu 7 listopada 2011 r.[1339] Temat kryzysu gospodar-

---

ки, Pravo.Ru, [on-line:] http://docs.pravo.ru/document/view/25735226/25471731/ – 8 V 2014.

[1334] Konkretnie 10 listopada 2010 r. podczas wizyty prezydenta Miedwiediewa w Seulu. *Документы, подписанные в ходе официального визита Президента России в Республику Корея*, Официальный сайт Президента России, 2010, 10 XI, [on-line:] http://special.kremlin.ru/ref_notes/766 – 8 V 2014.

[1335] *Rosja-Chiny. Współpraca energetyczna …*

[1336] *Меморандум между Правительством Российской Федерации и Правительством Китайской Народной Республики о сотрудничестве в области модернизации экономики*, Pravo.Ru, [on-line:] http://docs.pravo.ru/document/view/25735226/25471731/ – 8 V 2014.

[1337] *Rosja-Chiny. Współpraca energetyczna …*

[1338] *Совместное Коммюнике по итогам Шестнадцатой регулярной встречи глав правительств России и Китая*, Посольство России в Китае, 2011, 12 X, [on-line:] http://russia.org.cn/rus/2842/31294063.html – 8 V 2014.

[1339] *Wen Jiabao Arrives in St. Petersburg for 10th SCO Prime Ministers' Meeting*, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2011, 6 XI, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3220_664352/3222_664356/t874975.shtml – 8 V 2014.

czego dominował do tego stopnia, iż po raz pierwszy w historii wydano Wspólne oświadczenie o sytuacji gospodarczej na świecie i w regionie[1340]. Ważniejszy był jednak powrót do chińskiej idei Banku Rozwoju SzOW, o której wspomniał po raz pierwszy premier Wen Jiabao na dziewiątym spotkaniu. Wtedy idea spotkała się z poparciem wszystkich z wyjątkiem Rosji, która obawiała się – i słusznie – że zwiększyłoby to wpływ Pekinu na Organizację oraz umocniło pozycję juana. Fakt, że kwestia ponownie się pojawiła, także w oświadczeniu końcowym, świadczył o determinacji Pekinu w dążeniu do celu. Stało to w wyraźnym kontraście do rosyjskich prób tworzenia „klubu energetycznego" (na które Chiny odpowiadały „inicjatywą z Xi'an"[1341]): mimo ponownego pojawienia się kwestii „klubu", wzmianka o nim nie znalazła się w komunikacie końcowym[1342].

Z pozostałych interakcji rosyjsko-chińskich w 2011 r. warto wymienić: wizytę Sekretarza Rady Bezpieczeństwa FR, Nikołaja Patruszewa, w Chinach (19--22 października)[1343] oraz spotkanie prezydentów Hu i Miedwiediewa 3 listopada przy okazji szczytu G20 w Cannes[1344]. Oprócz tego dyplomaci obu państw byli ze sobą w stałym kontakcie w takich kwestiach jak: Syria (wspólny sprzeciw wobec sankcji) oraz Korea Północna (wspólne zaniepokojenie z powodu następstw

---

[1340] *Совместное заявление глав правительств (премьер-министров) государств-членов ШОС об экономическом положении в мире и на пространстве ШОС*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, 2011, 7 XI, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=498 – 8 V 2011.

[1341] Inicjatywa z Xi'an została przyjęta 23 września 2011 r. na Euroazjatyckim Forum Ekonomicznym z udziałem ministrów energii Rosji, Chin, Kirgistanu i Tadżykistanu w Xi'an. Jej założeniami są „pogłębienie komunikacji o strategiach energetycznych, polityce i kwestiach bezpieczeństwa oraz promowanie technologicznej współpracy". *В Сиане состоялся Евразийский экономический форум*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт 2011, 24 IX, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=487 – 8 V 2014; *The new power of Central Asia*, ABO, 2012, 31 VII, [on-line:] https://www.abo.net/en_IT/publications/topic/lifan_luglio2012.shtml – 8 V 2014. Inicjatywy współgrają ze strategią Chin, lecz nie Rosji, która nie zamierza się „dzielić strategią energetyczną" ani promować wspólnej polityki, lecz sama rozgrywa kwestie energetyczne na swoją korzyść.

[1342] *Совместное коммюнике по итогам заседания Совета глав правительств (премьер-министров) государств-членов ШОС (Санкт-Петербург, 7 ноября 2011 г.)*, Посольство России в Китае, 2011, 11 XI, [on-line:] http://www.russia.org.cn/rus/2887/31294234.html – 8 V 2014. Na szczycie nie przyjęto także nowych członków ani obserwatorów oraz zignorowano aplikację Turcji i USA do bycia „partnerem w dialogu" organizacji. Yu Bin, *Between Geo-Economics…*

[1343] *China*, *Russia Hold the Sixth Round of Strategic Security Consultations*, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China 2011, 20 X, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3220_664352/3222_664356/t870065.shtml – 8 V 2014.

[1344] *Hu Jintao Meets with Russian President Medvedev*, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2011, 3 XI, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3220_664352/3222_664356/t874486.shtml – 8 V 2014.

śmierci Kim Dzong-ila)[1345]. Rok 2011 zakończył się w Rosji wyborami do Dumy (4 grudnia) i związanymi z nimi masowymi protestami społecznymi, które nie doprowadziły jednak do ich powtórzenia[1346] (reakcja chińska była spokojna – Pekin pogratulował zwycięstwa Putinowi)[1347].

h) Amerykański zwrot ku Azji a relacje rosyjsko-chińskie

Koniec roku 2011 przyniósł kolejną ważną zmienną w relacjach rosyjsko-chińskich, która choć nie wiąże się z relacjami Moskwa–Pekin, to ma na nie, poczynając od 2012, a szczególnie od 2013 r., ogromny wpływ. Tą zmienną jest rzecz jasna „amerykański zwrot ku Azji"[1348].

W 2011 r. Stany Zjednoczone, dotychczas skoncentrowane głównie na Bliskim Wschodzie, poniewczasie zorientowały się, że to Chińczycy dominują w kluczowym dla światowej gospodarki regionie Azji i Pacyfiku i postanowiły tę dominację zatrzymać[1349]. Chińskie działania prowadziły lub mogły doprowadzić w przyszłości do zakwestionowania amerykańskiej hegemonii. Wzmocnieni wyjściem obronną ręką ze światowego kryzysu ekonomicznego Chińczycy podsycali brak zaufania do dolara jako waluty rozliczeniowej (chcąc długoterminowo doprowadzić do jego zastąpienia) i alarmowali świat o dodrukowywaniu przez USA waluty w celu ratunku własnej gospodarki. Co jeszcze ważniejsze, rozbudowywali, m.in. z pomocą Rosji, marynarkę do tego stopnia, żeby chińska flota stanowiła wyzwanie dla amerykańskiej pozycji w regionie: już dziś w razie konfliktu amerykańsko-chińskiego Państwo Środka zdaniem wielu specjalistów wygrałoby potencjalną

[1345] Yu Bin, *Between Geo-Economics…*

[1346] *Mass protests in Russia put Putin under pressure*, BBC News, 2011,12 XII, [on-line:] http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-16135999 – 8 V 2014.

[1347] *China lauds Russian Duma elections – diplomats*, Ria Novosti, 2011, 9 XII, [on-line:] http://en.ria.ru/russia/20111209/169513641.html – 8 V 2011.

[1348] Innymi słowy „amerykański pivot" (*pivot to Asia*, choć od połowy 2012 r. administracja USA woli określenie *rebalance*, „ponowne zrównoważenie"). Będę się starał używać w tej pracy jednak nazw w języku polskim (a więc „zwrot"), a nie wprowadzać językowych nowotworów. „Piwot" w języku polskim to nazwa na ruch zawodników w koszykówce (konkretnie obrót z piłką w ręku), jak również określenie kroku tanecznego.

[1349] Dość powiedzieć, że według prognoz do 2025 r. region Azji i Pacyfiku ma być miejscem niemal połowy produkcji światowej, a także dynamicznie rozwijających się społeczeństw, silnie zintegrowanych ze światową gospodarką. *Australia in the Asian Century*, *White Paper*, Department of the Prime Minister and Cabinet, Australian Government, 2012, X, [on-line:] http://pandora.nla.gov.au/pan/133850/20130914-0122/asiancentury.dpmc.gov.au/white-paper/foreword.html – 13 VI 2014. W 2010 r. po raz pierwszy w historii amerykański eksport do Azji przewyższył ten do Europy. K. Evans, *Sign of the Times: Emerging Asia Surpasses EU as U.S. Export Destination*, „The Wall Street Journal" 2010, 13 V, [on-line:] http://blogs.wsj.com/economics/2010/05/13/sign-of-the-times-emerging-asia-surpasses-eu-as-us-export-destination/ – 13 VI 2014.

konwencjonalną wojnę z USA w obrębie tzw. pierwszego łańcucha wysp (Riukiu, Tajwan, Filipiny). Długoterminowym celem ChRL jest spowodowanie utraty przez Stany Zjednoczone kontroli nad szlakami w Azji Południowo-Wschodniej, a w konsekwencji wypchnięcie ich z regionu, co oznaczałoby koniec światowej hegemonii Ameryki[1350].

Odpowiedzią Stanów Zjednoczonych był „zwrot ku Azji". Jego zapowiedzią była Strategia bezpieczeństwa narodowego z 2010 r., w której wyraźnie podkreślano rosnące znaczenie Azji z punktu widzenia ekonomicznego oraz z powodu jej pozycji w światowym układzie sił – zapowiedziano również wzmocnienie obecności militarnej USA w regionie[1351]. Za symboliczny początek „zwrotu ku Azji" uznaje się jednak artykuł ówczesnej sekretarz stanu, Hillary Clinton, w „Foreign Policy" z listopada 2011 r., pt. *Amerykański wiek Pacyfiku*[1352]. Za nim poszły kolejne działania. Wizyta Baracka Obamy w Australii w listopadzie 2011 r., podczas której nazwał się on „pierwszym pacyficznym prezydentem USA" i otwarcie zapowiedział strategiczny zwrot w kierunku Azji i Pacyfiku[1353]. Amerykanie wzmocnili obecność dyplomatyczną w regionie Azja-Pacyfik – zaczęli brać udział w szczytach regionalnych organizacji wielostronnych (Szczyty Azji Wschodniej, Regionalne Forum ASEAN) i podkreślać znaczenie APEC. Sama Hillary Clinton odbyła więcej wizyt w tym regionie niż trzej jej poprzednicy łącznie[1354]. Kolejnym namacalnym dowodem na „amerykański zwrot" była pierwsza wizyta Baracka Obamy po reelekcji w listopadzie 2012 r. – odwiedził wtedy Kambodżę i Birmę[1355]. W 2013 r.,

---

[1350] J. Bartosiak, *Nowa Jałta. Gotujmy się na strategiczny koszmar*, „Rzeczy Wspólne" 2012, 10 X, [on-line:] http://www.rzeczywspolne.pl/2012/10/nowa-jalta-gotujmy-sie-na-strategiczny-koszmar/ – 13 VI 2014.

[1351] *National Security Strategy*, The White House, 2010, V, [on-line:] http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf – 13 VI 2014.

[1352] Wśród zaangażowania amerykańskiego Clinton wymieniła sześć punktów: zaangażowanie w regionalne organizacje multilateralne (np. ASEAN), rozwój handlu i inwestycji, promocja demokracji i praw człowieka, pogłębienie relacji z wschodzącymi mocarstwami, szeroka i intensywna obecność militarna USA w regionie, wzmocnienie sojuszy wojskowych z państwami regionu. H. Clinton, *America's Pacific Century*, The Foreign Policy, 2011, 11 X, [on-line:] http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/10/11/americas_pacific_century – 1 VI 2014.

[1353] *Remarks by President Obama to the Australian Parlament*, The White House, 2011, 17 XI, [on-line:] http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/11/17/remarks-president-obama-australian-parliament – 13 VI 2014.

[1354] O. Pietrewicz, Amerykański zwrot w kierunku Azji i Pacyfiku: problemy i wyzwania (nieopublikowany artykuł w posiadaniu autora).

[1355] Szczególnie wizyta w Birmie była tu znacząca, gdyż była najlepszym potwierdzeniem „odwilży birmańskiej" – odgórnie zainicjowanej liberalizacji reżimu birmańskiego, która wyciągnęła Birmę z izolacji międzynarodowej i uczyniła jednym z kluczowych państw w rodzącym się dwubiegunowym świecie amerykańsko-chińskim. Więcej o wizycie Obamy i implikacjach „amerykańskiego zwrotu" dla Birmy piszę w swojej monografii: M. Lubina, *Birma*..., s. 352-355 i 365-368.

głównie z przyczyn wewnątrzamerykańskich, „zwrot ku Azji" osłabł, ale mimo to Obama odwiedził Japonię, Koreę Południową, Malezję i Filipiny wiosną 2014 r., a więc w szczytowej fazie kryzysu ukraińskiego, co świadczyło o niesłabnącym zainteresowaniu USA Azją i utrzymaniu tego kierunku jako priorytetowego[1356]. Jeśli można podsumować „amerykański zwrot ku Azji" jednym zdaniem, to jest on niczym innym jak tylko nową „doktryną powstrzymywania", tyle że już nie Moskwy, lecz Pekinu, i nie otwarcie, lecz przy zachowaniu wszystkich dyplomatycznych grzeczności.

W rodzącej się rywalizacji amerykańsko-chińskiej Amerykanie postawili na kwestie bezpieczeństwa, a Chińczycy na kwestie ekonomiczne. Komponent militarny amerykańskiej obecności od początku był najbardziej widoczny. Już w trakcie swojej wizyty w Australii w 2011 r. Barack Obama podpisał porozumienie o rotacyjnym stacjonowaniu 2500 żołnierzy amerykańskich w bazie w Darwin[1357]. W styczniu 2012 r. opublikowano wskazówki dotyczące obronności pt. „Utrzymanie światowego przywództwa USA: priorytety dla obronności XXI wieku". W dokumencie tym otwarcie przyznano się do „wyzwania ze strony chińskiej armii" i podkreślono, że by utrzymać przywództwo, USA będą musiały zwiększyć zaangażowanie w regionie Azji i Pacyfiku, czego najważniejszym elementem będzie wzmacnianie obecności militarnej[1358]. Tak rzeczywiście było – mimo sporych cięć wydatków wojskowych USA, regionu Azja-Pacyfik dotyczyło to w najmniejszym stopniu[1359]. Następnym krokiem było oświadczenie sekretarza obrony, Leona Panetty, w Singapurze w czerwcu 2012 r., iż do 2020 r. 60% jednostek amerykańskiej marynarki wojennej zostanie rozmieszczonych na wodach Pacyfiku[1360]. W strategii amerykańskiej od początku kluczowe znaczenie miało zacieśnienie sojuszy ze sprzymierzeńcami w regionie – Japonią, Koreą Południową, Australią, Filipinami, Indiami, Tajlandią[1361], a także nawiązanie współpracy

---

[1356] W tym kontekście zainicjowany w 2009 r., a więc przed „zwrotem ku Azji", reset z Rosją może być tratowany jako „zabezpieczenie tyłów" przed dokonaniem tej dalekosiężnej zmiany globalnej strategii amerykańskiej. Zaś łagodna reakcja na rosyjską aneksję Krymu – jako potwierdzenie strategicznego kierunku azjatyckiego w polityce amerykańskiej (*vide*: dalsza część pracy, tam również więcej o kryzysie ukraińskim i jego konsekwencjach).

[1357] *Marines arriving in Darwin*, ABC, 2014, 26 III, [on-line:] http://www.abc.net.au/local/stories/2014/03/26/3971865.htm – 13 VI 2014.

[1358] *Sustaining U.S. Global Leadership: Priorities for 21st Century Defense*, U.S. Department of Defense, 2012, I, [on-line:] http://www.defense.gov/news/defense_strategic_guidance.pdf – 13 VI 2014.

[1359] *Words and Deeds Show Focus of the American Military on Asia*, „The New York Times" 2012,10 XI, [on-line:] http://www.nytimes.com/2012/11/11/world/asia/us-militarys-new-focus-on-asia-becomes-clearer.html?_r=0 – 13 VI 2014.

[1360] *Remarks by Secretary Panetta at the Shangri-La Dialogue in Singapore*, U.S. Department of Defense, 2012, 2 VI, [on-line:] http://www.defense.gov/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=5049 – 13 VI 2014.

[1361] O. Pietrewicz, *op. cit.*

wojskowej z Birmą. Mówiąc obrazowo, Amerykanie na chiński „sznur pereł" chcą nałożyć własny naszyjnik[1362].

Odpowiadając na amerykańskie wyzwanie, Chińczycy postawili na gospodarkę i skupienie się na regionie Azji Południowo-Wschodniej. Pekin używa ekonomii, by wzmocnić relacje bilateralne w regionie, czego przykładem jest inicjatywa powołania Azjatyckiego Banku Inwestycji Infrastrukturalnych[1363]. Ponadto Chińczycy działają poprzez organizacje wielostronne, w których mają przewagę, takie jak ASEAN +3[1364], „Inicjatywa Cziang Mai"[1365], a przede wszystkim strefa wolnego handlu z ASEAN (CAFTA/ACFTA)[1366]. W każdej bowiem inicjatywie ekonomicznej Chiny mają przewagę, nawet jeśli drugą stroną jest organizacja multilateralna typu ASEAN, a co dopiero gdy stroną jest pojedyncze państwo.

Polityka Pekinu stała się zależna od relacji państw regionu Azja-Pacyfik ze Stanami Zjednoczonymi: asertywna (by nie powiedzieć ostra) wobec Japonii i Filipin, łagodniejsza wobec Malezji i Brunei (zatargi, ale łagodzone przez dobrą współpracę), starająca się nie zepsuć bardziej i tak nie najlepszych relacji z Wietnamem i Indiami (duże relacje ekonomiczne) i akcentująca współpracę z państwami niemającymi sojuszy z USA (np. Kambodża). Ponadto z perspektywy ChRL istotne są przede wszystkim relacje z Koreą Południową, Australią, Tajlandią, a w największym stopniu z Indonezją, będącą niezwykle ważnym państwem kluczowego regionu Azji Południowo-Wschodniej[1367].

Chiny, które poczuły się żywotnie zagrożone przez amerykański zwrot, zaczęły mu przeciwdziałać w energiczny sposób, szczególnie po przejęciu władzy

---

[1362] B. Góralczyk, *Amerykański „naszyjnik" wokół Chin – USA zwiększają obecność w Azji*, Wp.pl, 2014, 7 V, [on-line:] http://wiadomosci.wp.pl/kat,1329,title,Amerykanski-naszyjnik--wokol-Chin-USA-zwiekszaja-obecnosc-w-Azji,wid,16584874,wiadomosc.html – 13 VI 2014. „Sznur pereł" to obrazowe określenie punktów na trasie przesyłu surowców energetycznych z Afryki do Chin, dzięki któremu Chiny chcą uniezależnić się od ewentualnego zagrożenia dostaw przez amerykańską flotę.

[1363] Bank ma mieć kapitał 50 mld USD i nie obejmować USA, Japonii i Indii. *China's $50 Billion Asia Bank Snubs Japan*, *India*, Bloomberg News, 2014, 12 V, [on-line:] http://www.bloomberg.com/news/2014-05-11/china-s-50-billion-asia-bank-snubs-japan-india-in-power-push.html – 12 VI 2014.

[1364] ASEAN plus Chiny, Japonia i Korea.

[1365] Inicjatywa z Czieng Mai, nazwana nawet „mini MFW", wyrosła ze swapów walutowych między krajami ASEAN + 3 po kryzysie azjatyckim w 1997 r. Zhang Yuanan, *What China Sees When It Looks at Southeast Asia*, Real Clear World, 2003, 17 X, [on-line:] http://www.realclearworld.com/articles/2013/10/17/what_china_sees_when_it_looks_at_southeast_asia_105526.html – 13 VI 2014.

[1366] *China-Asean Trade Deal Begins Today*, The Jakarta Globe, 2010, 1 I, [on-line:] http://www.thejakartaglobe.com/archive/china-asean-trade-deal-begins-today/350274/ – 13 VI 2014.

[1367] Zhao Kejin, *China Turns to Southeast Asia*, Carnegie-Tsinghua, 2014, [on-line:] 28 III, http://www.carnegietsinghua.org/2014/03/28/china-turns-to-southeast-asia/h621 – 13 VI 2014.

przez piąte pokolenie przywódców. Strategia chińska wobec „amerykańskiego zwrotu" jest zdaniem jej zwolenników strategią defensywną. Jej istota polega na stworzeniu buforu w najbliższym sąsiedztwie i wpisuje się w odwieczną chińską tradycję niedopuszczania do tworzenia się mocarstw w bezpośrednim sąsiedztwie Chin i niedopuszczania nikogo do dominacji[1368]. Natomiast zdaniem jej przeciwników jest to chińska odmiana „doktryny Monroe"[1369]. Bez względu na oceny, sytuacja ta powoduje sprzeczność interesów amerykańskich i chińskich w regionie Azja-Pacyfik, czego najlepszym dowodem są dwie wykluczające się inicjatywy ekonomiczne w regionie: amerykańska TPP, w której nie ma Chin, i chińska CAFTA/ACFTA, w której nie ma USA[1370]. Od tego, czy Amerykanom uda się zneutralizować znaczenie CAFTA/ACFTA oraz powołać do życia TPP, zależy w dużej mierze los rywalizacji amerykańsko-chińskiej w regionie.

W kontekście relacji rosyjsko-chińskich amerykański zwrot był istotny o tyle, że wpłynął na intensyfikację i ocieplenie kontaktów politycznych między tymi państwami. Tym razem inicjatorem tego zbliżenia były Chiny, które, zagrożone przez nową politykę Waszyngtonu na południu i wschodzie, starały się zabezpieczyć się od strony północnej. Tym samym kolejny raz w relacjach rosyjsko-chińskich dał o sobie znać czynnik amerykański, zbliżający bądź odpychający, a na pewno będący najważniejszym punktem odniesienia dla obu stron. Ważne jest jednak to, że chińskie zbliżenie z Rosją na poziomie politycznym nie oznaczało z perspektywy Pekinu koncesji ekonomicznych – Pekin „po staremu" dbał o swoje interesy gospodarcze w relacjach z Moskwą. Wreszcie, owoce ponownego politycznego zbliżenia rosyjsko-chińskiego stały się widoczne nie od razu, lecz dopiero po pewnym czasie, szczególnie w 2013 r. Nim to jednak nastąpiło, zarówno Moskwa, jak i Pekin musiały zmierzyć się z istotnymi problemami wewnątrzpolitycznymi.

Rok 2012 był trudny zarówno dla kierownictwa rosyjskiego, jak i chińskiego. Putin, ponownie zwyciężywszy w wyborach prezydenckich 4 marca[1371], musiał zmagać się z masowymi protestami, trwającymi od grudniowych wyborów do Dumy[1372]. I chociaż wygrał wybory, a protesty (na których czele stanął, nawiasem mówiąc, Aleksiej Nawalnyj, który wypłynął dzięki swojej działalności

---

[1368] Munir Majid, *Southeas Asia Between China and the United States*, LSE, [on-line:] http://www.lse.ac.uk/ideas/publications/reports/pdf/sr015/sr015majid-china-vs-us.pdf – 13 VI 2014.

[1369] J. Singh, *A Chinese Monroe Doctrine?*, Project Syndicate, 2014, 5 VI, [on-line:] https://www.project-syndicate.org/commentary/jaswant-singh-believes-that-india-has-no-choice--but-to-challenge-china-s-hegemonic-ambitions-in-asia – 13 VI 2014.

[1370] TPP, Partnerstwo Ponad Pacyfikiem – proponowane porozumienie handlowe w negocjacjach które biorą udział Australia, Brunei, Chile, Japonia, Kanada, Malezja, Meksyk, Nowa Zelandia, Peru, Singapur, Wietnam i USA.

[1371] *Подсчет голосов на выборах президента России*, РИА Новости, 2012, 9 III, [on-line:] http://ria.ru/trend/electon_voting_results_04032012 – 30 V 2014.

[1372] *Массовые акции по итогам президентских выборов в РФ*, РИА Новости Украина, 2012, 22 III, [on-line:] http://rian.com.ua/trend/postelection_rally_russia/ – 30 V 2014.

antykorupcyjnej w sprawie ropociągu WSTO) z czasem ucichły, to Putin utracił poparcie wśród wielkomiejskiej klasy średniej, inteligencji i rosyjskich „białych kołnierzyków". Z kolei kierownictwo chińskie, przygotowujące się do kolejnej „zmiany generacji" na szczytach władzy – czwarte pokolenie przywódców ChRL przygotowywało grunt pod piąte pokolenie – było wstrząśnięte aferą Bo Xilaia i skandalem polityczno-kryminalnym z nią związanym[1373].

Te polityczne burze nie miały jednak większego wpływu na relacje bilateralne. 2012 rok był formalnie „rokiem rosyjskiej turystyki w Chinach" (oficjalnie rozpoczętym 23 marca w Pekinie)[1374], ale w politycznym sensie rok 2012 zaczął się dla Rosji i Chin 4 lutego od wspólnego zawetowania rezolucji w RB ONZ wzywającej do ustąpienia syryjskiego prezydenta Bashara Assada[1375]; następnie Chiny i Rosja głosowały przeciwko rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ, które potępiało Syrię (16 lutego; rezolucję przyjęto)[1376], oraz przeciwko projektowi rezolucji Rady Praw Człowieka ONZ w sprawie Syrii (1 marca)[1377]. Jednocześnie zarówno Rosja, jak i Chiny wysyłały do Syrii swoich wysokich rangą przedstawicieli (Rosja 8 lutego 2012 r. ministra spraw zagranicznych, Ławrowa, i szefa wywiadu zagranicznego, byłego premiera, Michaiła Fradkowa[1378], Chiny natomiast 18 lutego specjalnego

---

[1373] Bo Xilai, potężny regionalny baron partyjny z Chongqingu, uznawany za poważnego kandydata do wejścia do Politbiura w nowym rozdaniu po odchodzących Xu Jintao i Wen Jiabao, został usunięty z partii i skazany na dożywocie jesienią 2012 r. za udział w morderstwie brytyjskiego biznesmena Neila Heywooda w listopadzie 2011 r. Sprawa wyszła na jaw, gdy jeden z najbliższych współpracowników Bo, szef policji z Chongqingu, Wang Lijun 2 lutego 2012 r. próbował otrzymać azyl w amerykańskim konsulacie w Chengdu. Od tego momentu pętla wokół Bo zaczęła się zacieśniać, w rezultacie czego został on usunięty (28 września) i skazany na dożywocie w sierpniu 2013 r. (jego żona Gu Kailai otrzymała karę śmierci w zawieszeniu, zaś Wang 15 lat więzienia). Rozgrywka z Bo Xilaiem była interpretowana jako walka frakcyjna przed zmianą na chińskich szczytach władzy jesienią 2013 r., *Bo Xilai Scandal. Timeline*, BBC News, 2013, 11 XI, [on-line:] http://www.bbc.com/news/world-asia--china-17673505 – 30 V 2014.

[1374] *Открытие Года туризма России в Китае*, Торговое представительство Российской Федерации в Китайской Народной Республике, [on-line:] http://www.russchinatrade.ru/ru/news/2012-03-24_3 – 30 V 2014.

[1375] *Security Council Fails to Adopt Draft Resolution on Syria as Russian Federation*, *China Veto Text Supporting Arab League's Proposed Peace Plan*, UN Security Council SC/10536, 2012, 4 II, [on-line:] http://www.un.org/News/Press/docs/2012/sc10536.doc.htm – 30 V 2014.

[1376] *Resolution adopted by the General Assembly on 16 February 2012*, *66/253. The situation in the Syrian Arab Republic*, United Nations General Assembly, 2012, 21 II, [on-line:] http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/66/253 – 30 V 2014.

[1377] *Резолюция принятая Советом по правам человека 19/1*, Эскалация грубых нарушений прав человека и ухудшение гуманитарной ситуации в Сирийской Арабской Республике, 2012, 10 IV, ООН Генеральная Ассамблея, [on-line:] http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G12/129/87/PDF/G1212987.pdf?OpenElement – 30 V 2014.

[1378] *Сообщение для сми о визите Министра иностранных дел России С.В.Лаврова и Директора Службы внешней разведки России М.Е.Фрадкова в Дамаск*, Министерство

przedstawiciela, wiceministra spraw zagranicznych, Zhai Jun)[1379], łamiąc tym samym izolację międzynarodową Damaszku. Postawa Rosji i Chin w sprawie Syrii była przykładem tego, że oba te państwa wyciągnęły lekcję z „arabskiej wiosny", a szczególnie sprawy Libii, którą Moskwa i Pekin wyraźnie przegrały, m.in. poprzez zbyt ugodowe i koncyliacyjne stanowisko wobec Zachodu. Twarda postawa wobec Syrii była szczególnie ważna dla Rosji, której Syria jest najważniejszym sojusznikiem w regionie, znacznie ważniejszym od Libii. Chiny z kolei nie chciały dopuścić do utraty Syrii z przyczyn strategicznych i ekonomicznych: Pekin bał się, iż następny w kolejności może być Iran, a utrata Syrii może doprowadzić do wzrostu cen surowców energetycznych. Ponadto, jak podkreślał Yan Xuetong z uniwersytetu Qinghua, „im więcej problemów Zachód napotka w Syrii, tym mniej będzie miał energii na Chiny"[1380].

W sprawie Syrii podobne do rosyjsko-chińskiego stanowisko wyraziły inne państwa BRICS na dorocznym spotkaniu organizacji, tym razem odbywającym się 29 marca w Indiach. Na szczycie (w jego trakcie ustępujący prezydent Miedwiediew spotkał się z Hu Jintao; z kolei 13 kwietnia w Moskwie miało miejsce spotkanie ministrów spraw zagranicznych Rosji, Chin i Indii – opowiedzieli się oni przeciwko sankcjom nałożonym na Koreę Północną)[1381], w trakcie którego Indie zaproponowały utworzenie banku BRICS, dominował krytycyzm wobec polityki finansowej Zachodu, a w szczególności protekcyjnych kroków zachodnich banków centralnych, a także – tradycyjne już – nawoływania do większego udziału „wschodzących gospodarek" w organizacjach międzynarodowych[1382].

Syria i BRICS, kwestie niewątpliwie ważne dla stosunków rosyjsko-chińskich, ustąpiły jednak znacznie ważniejszemu wydarzeniu, jakim była reelekcja Putina 4 marca 2012 r.[1383] Pekin tradycyjnie przyjął rzeczywistość taką, jaka jest, a nie taką, jaką chciałby ją widzieć. Hu Jintao pogratulował Putinowi i podkreślił, że „Chiny

---

Инностранных дел России. Официальный сайт, 2012, 7 II, [on-line:] http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newsline/FF5D9B0886F3B9FC4425799D0062E7DE – 4 VI 2014.

[1379] *China urges Syrian gov't, political parties to end violence: vice FM*, English.Xinhua.Com, 2012, 18 II, [on-line:] http://news.xinhuanet.com/english/china/2012-02/18/c_131418091.htm – 4 VI 2014.

[1380] Cyt. za: Yu Bin, *Succession, Syria… and the Search for Putin's Soul*, „Comparative Connections" 2012, vol. 14, № 1, [on-line:] http://csis.org/files/publication/1201qchina_russia.pdf – 4 VI 2014.

[1381] *Выступление и ответы Министра иностранных дел России С.В.Лаврова на вопросы СМИ в ходе совместной пресс-конференции по итогам 11-й встречи министров иностранных дел России, Индии и Китая, Москва, 13 апреля 2012 года*, Министерство Инностранных дел России. Официальный сайт, 2012, 13 IV, [on-line:] http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newsline/C543C0D3AE1CCE99442579DF00411C64 – 4 VI 2014.

[1382] *Fourth BRICS Summit – Delhi Declaration*, Ministry of External Affairs, Government of India, 2012, 29 III, [on-line:] http://mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/19158/Fourth+BRICS+Summit++Delhi+Declaration – 1 VI 2014.

[1383] *Подсчет голосов на выборах президента России*, РИА Новости, 2012, 9 III, [on-line:] http://ria.ru/trend/electon_voting_results_04032012 – 30 V 2014.

popierają rosyjski wybór własnej drogi rozwoju”[1384], co było czytelną aluzją do zachodnich protestów wobec przebiegu wyborów i reakcji Kremla na protesty, jak i – równie czytelnym – znakiem poparcia dla każdej władzy na Kremlu bez względu na to, jaka ona jest.

Kwestia ponownej elekcji Putina zyskała w Chinach spore zainteresowanie, a niektórzy analitycy wykazali się dobrą intuicją w przewidywaniu bardziej asertywnej polityki zagranicznej w jego wykonaniu. Na przykład gazeta „Huangqiu Shibao” („Global Times”) nazwała Putina „wielkim przywódcą”, który miał na początku swoich (pierwszych) rządów obiecać, że w „ciągu dwudziestu lat uczyni Rosję ponownie silną i potężną” i że jego wybór może być koszmarem dla USA, których strategia opiera się „na próbie dominacji nad światem”[1385]. Z kolei Yin Shuguang z Chińskiej Fundacji na Rzecz Stosunków Międzynarodowych w Pekinie uznał, że „Putin ma silne poczucie historii”, a „odbudowa dawnej chwały i potęgi staje się ideologicznym kamieniem węgielnym jego strategii rozwoju narodowego”, co powoduje, że jego polityka zagraniczna będzie twarda w takich kwestiach jak Syria czy Iran, zaś relacje rosyjsko-amerykańskie pozostaną „niestabilne” z uwagi na „mieszanie USA na rosyjskim podwórku”; z tych samych powodów relacje rosyjsko-chińskie pozostaną stabilne, gdyż „Putin nie postrzega wzrostu Chin jako zagrożenia”[1386]. Wu Dahui z uniwersytetu Qinghua, choć podkreślał liczne wyzwania stojące przed Putinem – tak wewnętrzne, jak i zewnętrzne – to przewidywał bardziej asertywną politykę zagraniczną Moskwy wobec Waszyngtonu, a co za tym idzie – większe możliwości współpracy rosyjsko-chińskiej. Co do tej ostatniej Chińczycy nie mieli jednak większych złudzeń – sumujący tę dyskusję Yu Bin słusznie uznał, że „sojusz z Chinami może być dla Putina tylko krokiem taktycznym w urzeczywistnieniu celu, jakim jest odbudowa wielkości Rosji”[1387].

Świetnym dowodem na chińskie uznanie Putina była wizyta chińskiego wicepremiera, Li Keqianga, (26-30 kwietnia 2012) w Moskwie[1388]. Li, wówczas uznawany już za przyszłego premiera ChRL, przybył do Moskwy jako pierwszy dygnitarz zagraniczny po ponownym wyborze Putina na prezydenta. Jeśli wierzyć relacjom z jego spotkania z Putinem, musiało być bardzo ciekawe. Nie tylko trwało ono ponad godzinę dłużej niż planowano, ale na dodatek w jego trakcie Putin robił notatki, co mu się nigdy nie zdarza, zaś Li cytował słowa Konfucjusza,

---

[1384] *Председатель КНР поздравил Владимира Путина с победой на президентских выборах в России*, Итар-Тасс, 2012, 5 III, [on-line:] http://itar-tass.com/arhiv/580522 – 8 V 2014.

[1385] Cyt. za: Yu Bin, *Succession, Syria… and the Search for Putin's Soul*, „Comparative Connections” 2012, vol. 14, № 1, [on-line:] http://csis.org/files/publication/1201qchina_russia.pdf – 8 VI 2014.

[1386] *Ibidem*.

[1387] *Ibidem*.

[1388] *В Москве состоялись переговоры между Ли Кэцяном и Владимиром Путиным*, russian.china.org.cn, 2012, 28 IV, [on-line:] http://russian.china.org.cn/news/txt/2012-04/28/content_25264644.htm – 1 VI 2014.

iż „obietnice muszą być dotrzymywane, a działania wykonywane”[1389]. Znając ten kontekst, można dojść do wniosku, że tradycyjny banał komunikatów po spotkaniach na szczycie („wymieniono się pogłębionymi poglądami”)[1390] nabiera w tym wypadku nowego sensu. Symboliczne były również inne działania Li: w trakcie swojej wizyty spotkał się on z rosyjskimi weteranami II WŚ, którzy walczyli w Mandżurii w 1945 r.[1391] Każdemu z nich podarował wódkę, herbatę, komputer oraz urządzenia do mierzenia ciśnienia[1392]. Ponadto wygłosił bardzo dobrze przyjęty wykład na Uniwersytecie Moskiewskim[1393]. Wizyta Li, oprócz symboliki, przyniosła wszakże namacalne rezultaty: podpisano dwadzieścia siedem kontraktów handlowych na sumę 15 mld USD[1394]. Najważniejsze z nich to m.in. dwudziestopięcioletni kontrakt na dostawy energii elektrycznej do Chin (szczegóły nie zostały ujawnione) oraz Umowa o przejęciu przez chińską korporację górniczą 50% udziałów w projektach wydobycia rud metali przez rosyjską spółkę Metale Wschodniej Syberii (mającą m.in. 47% rosyjskich złóż cynku i 24% złóż ołowiu)[1395]. Wizyta Li Keqianga miała miejsce w trakcie trwających od 22 do 27 kwietnia wspólnych manewrów rosyjsko-chińskich, odbywających się na Morzu Żółtym.

To właśnie manewry były ostatnim ważnym wydarzeniem pierwszego kwartału 2012 r. – największe od siedmiu lat i w ogóle największe w historii manewry chińskiej floty z udziałem partnera zagranicznego[1396]. Chociaż oficjalnie były one „rutynowymi ćwiczeniami” i „nie były nakierowane przeciwko krajom trzecim”, to w świetle rosnących chińskich napięć z sąsiadami o przynależność spornych wysp ich wydźwięk był jednoznacznie polityczny[1397]. Tym bardziej, że w przeci-

---

1389 Cyt. za: Yu Bin, *Succession*, *Syria…*

1390 *Вице-премьер Госсовета КНР Ли Кэцян завершил визит в Россию*, CRIrussian.ru., 2012, 2 V [on-line:] http://russian.cri.cn/841/2012/05/02/1s425578.htm – 4 VI 2014.

1391 Ли Кэцян встретился с российскими ветеранами Второй мировой войны, russian.china.org.cn, 2012, 30 IV, [on-line:] http://russian.china.org.cn/news/txt/2012-04/30/content_25272155.htm – 1 VI 2012.

1392 Yu Bin, *Succession*, *Syria…*

1393 *Мир превратился в Глобальную деревню. выступление Ли Кэцяна в МГУ*, „Российская газета” 2012, 2 V, [on-line:] http://www.rg.ru/2012/05/02/mnenie.html – 1 VI 2014.

1394 *Китай и Россия заключили 27 торговых контрактов общей стоимостью 15 млрд долларов США*, Russian.china.org.cn, 2012, 30 IV, [on-line:] http://russian.china.org.cn/news/txt/2012-04/30/content_25272185.htm – 1 VI 2012.

1395 M. Kaczmarski, *Rosja–Chiny: postępująca zmiana układu sił*, OSW, 2012, 9 V, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2012-05-09/rosja-chiny-postepujaca-zmiana--ukladu-sil – 23 VI 2014.

1396 *Совместные военно-морские учения Китая и России 2012 года*, Russian.People.Cn, [on-line:] http://russian.people.com.cn/31857/204853/index.html – 1 VI 2014.

1397 *Совместные военно-морские учения Китая и России не направлены против третьих стран -- Минобороны КНР*, RussianPeople.Cn, 2012, 27 IV, [on-line:] http://russian.people.com.cn/31521/7801316.html – 1 VI 2012.

wieństwie do poprzednich ćwiczeń, organizowanych pod egidą SzOW, tym razem ćwiczenia te były *stricte* państwowe, rosyjsko-chińskie. Istotny w przypadku tych ćwiczeń był fakt, że wpisały się one w kontekst amerykańsko-chińskiej rywalizacji w Azji Wschodniej, co oznaczało, że „Moskwa pogodziła się z tym, by Chiny grały kartą współpracy wojskowej z Rosją wobec Zachodu, co dotychczas było domeną rosyjską”[1398].

Wydarzeniem lata 2012 r. w stosunkach rosyjsko-chińskich była wizyta Władimira Putina w Pekinie w dniach 5-6 czerwca[1399]. W przeciwieństwie do Miedwiediewa, a podobnie jak w czasie swej pierwszej prezydentury, Putin po ponownym wstąpieniu na urząd prezydenta FR odwiedził Chiny dość późno (choć nie aż tak późno jak w 2000 r.), udając się najpierw do Białorusi (31 maja)[1400], następnie do Niemiec i Francji (1-2 czerwca)[1401], potem do Uzbekistanu (4 czerwca)[1402], a dopiero później do Chin (5-6 czerwca)[1403]. Wizyta była kolejną okazją do tego, by Putin poznał się z szykującymi się do przejęcia rządów Xi Jinpingiem i Li Keqiangiem – piątym pokoleniem przywódców chińskich. Przy założeniu, że Putin będzie rządzić przez dwanaście lat, to przez dziesięć z nich będzie kontaktował się właśnie z nimi. I to z ich pomocą będzie musiał odpowiedzieć na

---

1398 M. Kaczmarski, *Rosja–Chiny: postępująca zmiana układu sił...*

1399 *Визит Владимира Путина в Китай*, РИА Новости, 2012, 6 VI, [on-line:] http://ria.ru/trend/Putin_visit_China_05062012/ – 1 VI 2014. Z wcześniejszych istotnych wydarzeń należy wymienić trójstronne spotkanie ministrów spraw zagranicznych FR, ChRL i Indii w Moskwie (13 IV 2012). Сообщение для СМИ О встрече министров иностранных дел России, Индии и Китая, Министерство Инностранных дел России. Официальный сайт, 2012, 13 IV, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/Brp_4.nsf/arh/28F99452AA80CDD7442579DF003BBC5B?OpenDocument – 8 VI 2014. Na uwagę zasługuje także wizyta ministra spraw zagranicznych Siergieja Ławrowa, który spotkał się m.in. z wiceprezydentem Xi i otworzył muzeum wyzwolenia Chin Północno-Wschodnich w Lushun (Port Artur). Сообщение для СМИ Об официальном визите Министра иностранных дел России С .В. Лаврова в Китайскую Народную Республику, [on-line:] http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newsline/1FCB182108C7DCCB442579FB003A3EC1 – 8 VI 2014.

1400 *Путин: Беларусь – особый партнер России*, Новости Беларуси, 2012, 31 V, [on-line:] http://www.belta.by/ru/all_news/president/Putin-Belarus---osobyj-partner-Rossii--FOTO_i_599070.html – 1 VI 2014.

1401 *Визит Путина в Германию и Францию*, РИА Новости, 2012, 2 VI, [on-line:] http://ria.ru/trend/putin_visits_frg_france_01062012/ – 1 VI 2014.

1402 *Визит в Узбекистан*, Президент России. Официальный сайт, 2012, 4 VI, [on-line:] http://www.kremlin.ru/visits/15551 – 1 VI 2014. Wizyta w Taszkiencie miała być próbą nakłonienia Karimowa do zmiany decyzji o zawieszeniu członkowska w OUBZ; okazała się jednak daremna – Uzbekistan zawiesił członkostwo w OTBZ 28 czerwca 2012 r. Узбекистан официально сообщил о приостановке членства в ОДКБ, Радио Голос России, 2012, 29 VI, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2012_06_29/79700217/ – 1 VI 2014.

1403 *Визит Владимира Путина в Китай*, РИА Новости, 2012, 6 VI, [on-line:] http://ria.ru/trend/Putin_visit_China_05062012/ – 1 VI 2014.

najważniejsze pytanie: „jak pogłębić i rozszerzyć «najlepsze w historii» stosunki rosyjsko-chińskie”[1404].

Znalazło to odzwierciedlenie we „wspólnym oświadczeniu” po szczycie, w którym pada m.in. zdanie o „konieczności pogłębienia stosunków rosyjsko-chińskich”. Ponadto strony zapowiadają w nim podwojenie wzajemnej wymiany handlowej (do 100 mld USD w 2015 r. i 200 mld USD przed 2020 r.), wzmiankują o „strategicznej współpracy”, m.in. w obszarze Azji i Pacyfiku, Korei, Iranu, Syrii i Afganistanu. Wreszcie, co we „wspólnych oświadczeniach” zdarza się rzadko – podkreślają współpracę wojskową (i to pomiędzy „siłami zbrojnymi”, do których odniesienie *explicite* pojawiło się po raz pierwszy)[1405]. Oprócz „wspólnego oświadczenia” podpisano siedemnaście innych dokumentów[1406].

[1404] Yu Bin, *Succession*, *SCO*, *and Summit Politics in Beijing*, „Comparative Connections” 2012, vol. 14, № 2, [on-line:] http://csis.org/files/publication/1202qchina_russia.pdf – 8 VI 2014.

[1405] *Совместное заявление Российской Федерации и Китайской Народной Республики о дальнейшем углублении российско-китайских отношений всеобъемлющего равноправного доверительного партнерства и стратегического взаимодействия*, Президент России. Официальный сайт, 2012, 5 VI, [on-line:] http://news.kremlin.ru/ref_notes/1230 – 1 VI 2014.

[1406] Były to: Wspólne oświadczenie; Protokół do międzyrządowego porozumienia z 18 grudnia 1992 o współpracy w budowie na terytorium ChRL atomowej elektrowni i przyznaniu Rosji kredytu państwowego (parafowany); Memorandum o wzajemnym zrozumieniu między Ministerstwem Przemysłu i Handlu FR i Minsterstwiem Przemysłu i Informatyzacji ChRL o obszarze wzmocnienia współpracy w obszarze przemysłu; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu między federalną agencją turystyki FR i państwowym urzędem ds. turystyki ChRL o dalszym rozszerzeniu współpracy w sferze turystyki; Porozumienie między federalnym państwowym unitarnym przedsiębiorstwem Itar-Tass i agencją Xinhua ChRL o współpracy informacyjnej; mapa drogowa różnych kierunków rosyjsko-chińskiej współpracy w obszarze energii atomowej między państwową korporacją Rosatom i agencją energii atomowej ChRL; Memorandum o rozszerzeniu współpracy w obszarze energii elektrycznej między grupą Inter RAO JEC i państwową korporacją sieci energetycznych ChRL; Protokół między rosyjskim funduszem inwestycji bezpośrednich i chińską korporacją inwestycyjną o zakończeniu powstawania kompanii kierowniczej rosyjsko-chińskiego funduszu inwestycyjnego i uzgodnieniu podstawowych zasad jej działalności; Ramowe porozumienie o współpracy między niekomercyjną organizacją fundusz rozwoju centra przerobu i komercjalizacji nowych technologii FR i administracyjnym komitetem naukowego parku Zhongguancun, ChRL; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu w kwestiach współpracy między rosyjską agencją ds. ubezpieczeń kredytów eksportowych i inwestycji i chińską firmą ubezpieczeń kredytów eksportowych (Sinosure); Porozumienie kredytowe między Bnieszkenombankiem i Developement Bank of China w projekcie budowy fabryki aluminium Taishet; Porozumienie o współpracy między Wniesztorgbankiem i Export-Import Bank of China; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu między zintegrowaną firmą budowy samolotów i chińską korporacją samolotów komercyjnych (na projekt wspólnego stworzenia samolotu szerokokadłubowego dalekiego zasięgu); Porozumienie o współpracy strategicznej między RAO systemy energetyczne Wschodu, chińskim Bankiem CITIC i sojuszem przemysłu energetycznego z Heilongjiang – „Sojusz Prac Energetycznych Amur”; Protokół o planach współpracy „Kurortów Północnego Kaukazu”, „Dalian Wanda Group” i „China Oceanland Holding Group” w ramach rozwoju turystycznego klastera; Porozumienie

Wzmianka o współpracy wojskowej kolejny raz wzmogła nurt komentarzy głoszących konieczność zacieśnienia współpracy rosyjsko-chińskiej. W związku z komplikującą się sytuacją międzynarodową, związaną z narastającymi sporami na Morzu Południowochińskim między Chinami i Wietnamem, Filipinami oraz Malezją oraz powrotem Stanów Zjednoczonych do Azji (USA zacieśniało współpracę z sojusznikami, czyli z Koreą Południową, Japonią i Filipinami oraz życzliwym Waszyngtonowi Wietnamem – każdy z tych krajów jest niezbyt przychylnie nastawiony do Chin), pojawiły się komentarze o powstających dwóch stronach rozgrywki w regionie Azja-Pacyfik: Chiny z Rosją z jednej strony, USA ze swoimi sprzymierzeńcami z drugiej. Słowa komentujących to w tym duchu chińskich badaczy są znamienne. Generał Wang Haiyun z Chińskiej Fundacji na Rzecz Stosunków Międzynarodowych w Pekinie uznał, że nadchodzi czas „wspólnego frontu" lub „*quasi*-sojuszu": Putin konsolidujący „bliską zagranicę" współgra z celami politycznymi Chin, nie ma więc przeszkód, by „pogłębić strategiczną współpracę"[1407]. Su Han, dyrektor studiów rosjoznawczych w pekińskim Instytucie Stosunków Międzynarodowych, podkreślił, że powrót Putina na Kreml oznacza spokój dla północy i północnego wschodu Chin, co w momencie niepewności na wschodzie i południu Chin ma ogromne znaczenie. Wreszcie, we wstępniaku do gazety „Huangqiu Shibao" uznano, że „Putinowska Rosja daje Chinom najlepszą strategiczną szansę pogłębienia stosunków rosyjsko-chińskich" i Pekin „powinien jak najbardziej cenić sobie kolejne dwanaście lat Putina u władzy"[1408].

Drugą część wizyty Putina zdominował dwunasty szczyt SzOW, odbywający się tym razem w Pekinie[1409]. Chiny, które przejęły rotacyjne kierowanie organizacją, miały ambicje uczynienia SzOW bardziej efektywną w kwestiach ekonomicznych i bezpieczeństwa. Szczyt zakończył się podpisaniem dziesięciu dokumentów, przyznaniem Afganistanowi statusu obserwatora, a Turcji partnera dialogu[1410]. Podpisano również deklarację głów państwa (zwracano w niej szczególną uwagę na „budowę pokoju" w regionie, co było aluzją do niepokojącej państwa

---

o współpracy między Sibir Holding i SINOPEK; Ramowe porozumienie o współpracy między firmą naukowo-produkcyjną Uralwagonzawod i chińską Południową firmą budowy wagonów. *Документы, подписанные в ходе государственного визита Владимира Путина в Китайскую Народную Республику*, Президент России. Официальный сайт, 2012, 5 VI, [on-line:] http://news.kremlin.ru/ref_notes/1229 – 1 VI 2014.

[1407] Cyt. za: Yu Bin, *Succession*, *SCO…*

[1408] *Ibidem*.

[1409] *В Пекине состоялся саммит Шанхайской организации сотрудничества*, Президент России. Официальный сайт, 2012, 7 VI, [on-line:] http://www.kremlin.ru/news/15570 – 1 VI 2014.

[1410] *Информационное сообщение по итогам заседания Совета глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества (Пекин, 6-7 VI 2012 года)*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, 2012, 7 VI, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=648 – 1 VI 2014.

członkowskie SzOW sytuacji w Afganistanie)[1411]. Szczyt ten nie przyniósł jednak żadnego przełomu, co wynika zresztą z samej istoty SzOW: dominującej w niej minimalistycznej agendy i braku zaufania między poszczególnymi członkami (nie wspominając o zderzających się planach integracyjnych Chin i Rosji). Wystarczy nadmienić, że najważniejsze projekty ekonomiczne (energetyczne) Chiny uzgodniły albo bilateralnie z częścią państw SzOW (Kazachstan, Uzbekistan), albo poza SzOW (Turkmenistan). Niemniej jednak szczyt nie zakończył się całkowitą porażką Chin: uzgodniono procedury wczesnego ostrzegania, konsultacji i działań na wypadek kryzysów (co sygnalizowało wzrastające znaczenie kwestii bezpieczeństwa dla SzOW)[1412]. Przede wszystkim jednak na szczycie przyjęto chińską propozycję rozbudowy linii transportowych. W zamian za „marchewkę" – Hu Jintao zaoferował pożyczkę dla państw regionu (fundusz w wysokości 10 mld USD) i 30 tys. stypendiów dla naukowców i studentów w Chinach – przyjęto ich sugestię o rozwoju szlaków komunikacyjnych mających połączyć ten odcięty od świata region z Azją Zachodnią, a domyślnie – z Europą[1413]. Chociaż sukces przedsięwzięcia wciąż napotyka problemy polityczne (opór Rosji) i techniczno-polityczne (np. rozstaw torów kolejowych – Chiny preferują własne, 1435 mm, podczas gdy państwa regionu operują na rosyjskich, 1520 mm, a ich wymiana byłaby kosztowna i oddalałaby region politycznie od Moskwy), to na tym szczycie po raz pierwszy Chiny pokazały ambicję tworzenia „nowego Jedwabnego Szlaku".

Z innych ważniejszych wydarzeń lata 2012 r. w relacjach łączących Rosję i Chiny należy wymienić spotkanie Putina z Hu Jintao przy okazji nieformalnego spotkania przywódców BRICS 18 czerwca 2012 r. w Los Cabos „na marginesie" szczytu grupy G20, a także ponowne weto Rosji i Chin w RB ONZ w sprawie proponowanej rezolucji przeciwko Syrii (19 lipca – było to trzecie wspólne weto Moskwy i Pekinu ws. Syrii)[1414]. Wreszcie, 16 lipca doszło do incydentu na Morzu

---

[1411] *Декларация глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества о построении региона долгсрочного мира и совместного процветания*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, 2012, 7 VI, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=648 – 1 VI 2014..

[1412] *Информационное сообщение по итогам заседания Совета глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества (Пекин, 6-7 VI 2012 года)*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, 2012, 7 VI, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=648 – 1 VI 2014. Niedługo po szczycie (9-14 czerwca) odbyły się kolejne wspólne manewry SzOW – Misja Pokoju 2012, z udziałem państw członkowskich (bez Uzbekistanu), w tadżyckim Czoruk-dajron. Manewry były znacznie skromniejsze niż w poprzednich latach – wzięło w nich udział ok. 2 tys. żołnierzy. Военные учения ШОС Мирная миссия – *2012*, Russian.China.Org.Cn, [on-line:] http://russian.china.org.cn/international/node_7156419.htm – 1 VI 2014.

[1413] *Ibidem*; *Successful SCO summit*, „China Daily" 2012, 8 VI, [on-line:] http://english.sina.com/china/2012/0607/474571.html – 8 VI 2014.

[1414] *Security Council Fails to Adopt Draft Resolution on Syria that Would Have Threatened Sanctions, due to Negative Votes of China, Russian Federation*, UN Security Council SC/10714,

Japońskim – rosyjski statek służby ochrony pogranicza „Dzierżyński" zajął chiński statek pod zarzutem kłusownictwa na rosyjskich wodach terytorialnych[1415]. Chińskie MSZ wyraziło „głębokie niezadowolenie" z tego faktu[1416], jednak obie strony zatuszowały incydent i – w przeciwieństwie do sprawy „New Star" z 2009 r. – kwestia ta nie wpłynęła w żaden sposób na klimat relacji rosyjsko-chińskich.

Latem 2012 r. uwagę świata przykuły japońsko-chińskie spory o przynależność wysp Senkaku–Diaoyu, które doprowadziły do wybuchu aktów nacjonalizmu i masowych protestów w Chinach[1417]. Głośno było również, choć w mniejszym stopniu, o sporach japońsko-południowokoreańskich o przynależność wysp Takeshima-Dokdo[1418]. Generalnie kwestia wysp i linii brzegowej na Morzu Południowochińskim urosła w 2012 r. do miana podstawowej w regionie Azji i Pacyfiku, co w połączeniu z coraz bardziej asertywną polityką Chin i amerykańskim zwrotem ku Azji sprawiło, że ta do tej pory „spychana pod polityczny dywan" sprawa przeistoczyła się w najważniejszą linię podziału politycznego w tym regionie. Po jednej stronie stanęły Chiny, po drugiej wspierane przez Stany Zjednoczone: Japonia, Filipiny, Wietnam (w mniejszym stopniu Malezja i Tajwan). Sprawa wysp, choć pozostała „tematem 2012 roku" w Azji, wówczas nie wpłynęła jednak w znaczący sposób na stosunki rosyjsko-chińskie. Wpłynęło na nie natomiast wydarzenie pozostające lekko w cieniu sytuacji międzynarodowej (za to doskonale odnotowane w Rosji), a mianowicie przepłynięcie przez chiński lodołamacz „Xuelong" (Śnieżny Smok) Arktyki[1419]. „Xuelong" był pierwszym chińskim statkiem, który tego dokonał, co symbolizowało wzrastające zainteresowanie Chin Arktyką. Działania Chin zostały szybko odnotowane w Moskwie, dla której Arktyka staje się jednym z najważniejszych pól aktywności politycznej. Dzieje się tak głównie z dwóch powodów: po pierwsze – z uwagi na znajdujące się tam surowce naturalne (Arktyka już teraz posiada według obliczeń ok. 13%

Department of Public Information, 2012, 19 VII, [on-line:] http://www.un.org/News/Press/docs/2012/sc10714.doc.htm – 1 VI 2014.

1415 *Российские пограничники обстреляли браконьерское судно из Китая*, Lenta.Ru, 2012, 17 VI, [on-line:] http://lenta.ru/news/2012/07/17/poachers/ – 1 VI 2014.

1416 *Пекин требует от РФ тщательного расследования инцидента с обстрелом китайского судна*, РИА Новости, 2012, 20 VII, [on-line:] http://dv.ria.ru/politics/20120720/82143065.html – 8 VI 2014.

1417 *Timeline: the Diaoyu-Senkaku Islands dispute*, South China Morning Post, 2012, 17 IX, [on-line:] http://www.scmp.com/news/china/article/1039204/timeline-diaoyu-senkaku-islands-dispute – 1 VI 2014; R. Baker, *Understanding the China-Japan Island Conflict*, Stratfor, 2012, 25 IX, [on-line:] http://www.stratfor.com/weekly/understanding-china-japan-island-conflict – 1 VI 2014.

1418 *Profile: Dokdo/Takeshima Island*, BBC News, 2012, 10 VIII, [on-line:] http://www.bbc.com/news/world-asia-19207086 – 1 VI 2014.

1419 *First Chinese ship crosses Arctic Ocean amid record melt*, Reuters, 2012, 17 VIII, [on-line:] http://www.reuters.com/article/2012/08/17/us-china-environment-idUSBRE87G0P820120817 – 15 VI 2014.

światowych zasobów ropy i ok. 30% nieodkrytego gazu)[1420]. Z tego powodu Rosja ma zamiar rozpocząć ich intensywną eksploatację, co ma być odpowiedzią na zmniejszające się zasoby surowców w samej Rosji[1421]. Moskwa do 2020 r. planuje uczynić z Arktyki swoją główną bazę surowcową[1422]. W warunkach państwa surowcowego, jakim jest Rosja, takie działanie jest całkowicie logiczne. Drugim powodem zainteresowania Rosji Arktyką są możliwości transportu morskiego (z uwagi na globalne ocieplenie prognozuje się istotne zwiększenie przepustowości Północnego Szlaku dostaw)[1423]. To wszystko powoduje, że Rosja rozbudowuje swoją obecność militarną w regionie – m.in. w sierpniu 2007 roku wysłała ekspedycję, która zawiesiła rosyjską flagę na Biegunie Północnym (ku irytacji Zachodu)[1424], zaś w 2013 r. Putin nakazał stworzenie nowej grupy wojsk w rosyjskiej Arktyce do końca 2014 r.[1425]

Rosja, traktująca Arktykę priorytetowo, nie patrzyła przychylnie na chińskie próby wejścia do „wielkiej gry o Arktykę"[1426]. Ta ostatnia ma dla Pekinu znaczenie z kilku powodów – na przykład w związku z eksploatacją surowców naturalnych czy połowem ryb, ale najważniejszym jest jednak nowy szlak transportowy, czyli Przejście Północne („nowy Kanał Sueski")[1427]. Przejście Północne po pierwsze

---

1420 *Billion Barrels of Oil and 1,670 Trillion Cubic Feet of Natural Gas Assessed in the Arctic*, USGS Newsroom, 2008, 23 VII, [on-line:] http://www.usgs.gov/newsroom/article.asp?ID=1980#.U52azZR_s6c – 15 VI 2014.

1421 *The Emerging Arctic*, Council of Foreign Relations, 2014, [on-line:] http://www.cfr.org/arctic/emerging-arctic/p32620#!/ – 15 VI 2014; *The Arctic: Where the U.S. and Russia Could Square Off Next*, „The Atlantic" 2014, 28 III, [on-line:] http://www.theatlantic.com/international/archive/2014/03/the-arctic-where-the-us-and-russia-could-square-off-next/359543/ – 15 VI 2014.

1422 *Основы государственной политики Российской Федерации в Арктике на период до 2020 года и дальнейшую перспективу*, Совет Безопасности Российской Федерации. Официальный сайт, 2008, 18 IX, [on-line:] http://www.scrf.gov.ru/documents/98.html – 15 VI 2014.

1423 K. Zysk, *Russia, Norway and the High North – past, present, future*, Geopolitics in the High North, [on-line:] http://www.geopoliticsnorth.org/index.php?option=com_content&view=article&id=2:russia-norway-and-the-high-north-past-present-future&catid=3&Itemid=71&showall=&limitstart – 15 VI 2014.

1424 *Холодная война пришла на север. Россия и Запад начинают борьбу за Арктику*, Коммерсант, 2007, 4 VIII, [on-line:] http://www.kommersant.ru/doc/792832 – 15 VI 2014; *Russia's Claim Under Polar Ice Irks American*, „The New York Times" 2008, 19 II, [on-line:] http://www.nytimes.com/2008/02/19/world/europe/19arctic.html?adxnnl=1&adxnnlx=1311810481-IXSrMDBjzhfGopGmYcf6tw&_r=0 – 15 VI 2014.

1425 *Президент поручил в 2014 году развернуть воинские части в Арктике*, „Российская газета" 2013, 10 XII, [on-line:] http://www.rg.ru/2013/12/10/arktika1-anons.html – 15 VI 2014.

1426 Где-то в Китарктике. Пекин подбирается к полярным богатствам, Lenta.Ru, 2013, 14 VI, [on-line:] http://lenta.ru/articles/2013/06/14/chinarctic/ – 15 VI 2014.

1427 A. Gushin, *Understanding China's Arctic Policies*, „The Diplomat" 2013, 14 XI, [on-line:] http://thediplomat.com/2013/11/understanding-chinas-arctic-policies/ – 15 VI 2014.

stanowi odpowiedź na Dylemat Malakki, a po drugie skraca czas transportu chińskich dóbr do Europy do ok. szesnastu dni (do 2020 r. od 5% do 15% chińskich towarów ma być transportowanych Północnym Przejściem)[1428]. Z tych powodów Chiny stały się pierwszym państwem azjatyckim zainteresowanym Arktyką, jednakże ich oddalenie od terenu powodowało gorszą pozycję wyjściową. Chiny nie były zadowolone z układu sił w Arktyce, postanowiły więc wejść do gry „tylnymi drzwiami". Z miłą chęcią zostawiły Rosji rolę „złego" (państwa agresywnie domagającego się poszanowania swoich interesów), a same po cichu przyłączyły się do „arktycznej gry"[1429]. Po pierwsze zaczęły kamuflować swe zainteresowanie regionem troską o ochronę środowiska (*sic!*)[1430] i promowaniem takich działań jak sponsorowanie ekspedycji, urządzanie wypraw badających zmiany klimatyczne, wspieranie lokalnych plemion w ramach zachowywania kultur, promowania zrównoważonego rozwoju, a także kampanie na rzecz walki z zanieczyszczeniem[1431]. Wszystko to miało służyć „umiędzynarodowieniu" Arktyki – skoro Arktyka będzie międzynarodowa, to Chiny jako państwo „bliskiej Arktyki" (*sic!* – Chiny same się w ten sposób nazwały) będą miały prawo do decydowania o jej losie[1432]. Drugim chińskim sposobem na wejście do „arktycznej gry" była próba uzyskania członkowstwa w Radzie Arktyki poprzez zacieśnianie kontaktów z mniejszymi członkami Rady – Islandią (której Pekin pomógł w trakcie kryzysu), Szwecją, Norwegią czy Danią, by w ten sposób uzyskać ich poparcie dla swojej kandydatury[1433]. Na razie cel ten wciąż nie został osiągnięty, ale Chiny są w swoich zamierzeniach konsekwentne, więc nie należy przekreślać ich szans.

Moskwa od początku nieprzychylnie patrzyła na chińskie działania w Arktyce. W momencie, w którym „Xuelong" przepływał przez Północne Przejście, Rosja rozpoczęła manewry wojskowe w regionie[1434]. Dziwnym trafem akurat wtedy, gdy lodołamacz przepływał przez cieśniny obok Sachalinu, Moskwa postanowiła

---

[1428] *China to Drill in Barents Sea*, Arctic Portal, 2013, 3 IV, [on-line:] http://arcticportal.org/news/23-energy-news/979-china-to-drill-in-barents-sea – 15 VI 2014.

[1429] Где-то в Китарктике…

[1430] Jest to kuriozalne, zważywszy na fakt monstrualnego zniszczenia środowiska w samych Chinach; więcej na temat tego problemu: E. C. Economy, *The River Runs Black. The Enviromental Challange to China's Future*, Cornell 2004.

[1431] A. Gushin, *Understanding…* Można by złośliwie dodać, że Chińczycy w Arktyce promują działania dokładnie odwrotne od ich własnych działań w swoim kraju od trzydziestu pięciu lat…

[1432] *What Is China's Arctic Game Plan?*, „The Atlantic" 2013, 16 V, [on-line:] http://www.theatlantic.com/china/archive/2013/05/what-is-chinas-arctic-game-plan/275894/ – 15 VI 2014.

[1433] *Где-то в Китарктике…*

[1434] *Russia's Pacific Fleet wraps up shooting drills off Sakhalin*, Radio Voice of Russia, 2012, 6 VII, [on-line:] http://voiceofrussia.com/2012_07_06/Russia-Pacific-Fleet-wraps-up-shooting--drills-off-Sakhalin/ – 15 VI 2014.

wypróbować, jak działają jej pociski przeciwokrętowe[1435]. Było to więc czytelne ostrzeżenie dla Chin, by powstrzymały swoje arktyczne ambicje, a przynajmniej – brały pod uwagę interesy Rosji.

W relacjach Moskwy i Pekinu wydarzeniem drugiej połowy 2012 r. był bez wątpienia szczyt APEC odbywający się we Władywostoku[1436]. Szczyt miał symbolizować „rosyjski zwrot (*pivot*)" do Azji i stać się początkiem aktywniejszej polityki Moskwy w regionie[1437]. Odnowiony i wypucowany na szczyt Władywostok miał się stać dowodem na to, co Dmitrij Trienin napisał w głośnym artykule *Rosja również może zwrócić się ku Pacyfikowi*[1438] (będącym, nawiasem mówiąc, czytelną aluzją do tekstu Hillary Clinton, symbolicznie rozpoczynającego „amerykański zwrot")[1439]. Trienin poszedł jednak krok dalej, porównując obecną sytuację, przed jaką stanęła Rosja, do tej pod koniec XVII w. i pisząc, że „gdyby dziś wciąż żył Piotr I, to nie zbudowałby od nowa stolicy na północy, tylko przeniósł się z całym dworem do Władywostoku", zaś „rosyjski zwrot do Azji" ma cele zarówno geostrategiczne, jak i geoekonomiczne – Moskwa chce po prostu utrzymać taki sam dystans do Stanów Zjednoczonych i Chin, by nie stać się „młodszym partnerem" żadnego z tych państw[1440].

Celem Rosji jest utrzymanie się w grze, a do tego potrzebuje ona rozwinięcia Regionu Dalekowschodniego – „przyszłość Rosji na Wschodzie zależy od tego, co uczyni ona z dalekowschodnimi prowincjami"[1441]. Pomysł Rosjan polega na „złapaniu chińskiego wiatru", jak sam Putin napisał w artykule *Rosja i zmieniający*

[1435] F. Hill, *Gang of Two. Russia and Japan Make a Play for the Pacific*, „The Foreign Affairs" 2013, 27 XI, [on-line:] http://www.foreignaffairs.com/articles/140288/fiona-hill/gang-of--two – 15 VI 2014.

[1436] *Саммит АТЭС во Владивостоке*, РИА Новости, 2012, 11 IX, [on-line:] http://ria.ru/trend/APEC_summit_Vladivostok_02092012/ – 1 VI 2014. Na szczyt nie przyjechał prezydent USA Barack Obama, co było czytelną odpowiedzią na afront Putina, jakim była nieobecność rosyjskiego prezydenta na szczycie G8 w Camp David w maju 2012 r. *Obama's absence at APEC summit triggersunfit reset in U.S.-Russia ties*, English.People.Cn, 2012, 5 XII, [on-line:] http://english.peopledaily.com.cn/90777/7938046.html – 1 VI 2014. *Russia President Putin will miss G8 Camp David summit*, BBC News, 2012, 10 V, [on-line:] http://www.bbc.com/news/world-europe-18016106 – 1 VI 2014.

[1437] Tak się jednak nie stało: sam zwrot był niczym szczyt, którego przebieg „można uznać za mało efektywny: Rosja nie przedstawiła ani wizji swojego miejsca w porządku azjatycko--pacyficznym, ani nowych inicjatyw politycznych czy ekonomicznych". M. Kaczmarski, *Rosyjski zwrot ku Azji. Więcej słów niż czynów*, OSW, 2012, 9 X, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2012-10-09/rosyjski-zwrot-ku-azji-wiecej-slow--niz-czynow – 23 VI 2014.

[1438] D. Trenin, *Russia Can Pivot to the Pacific*, *Too*, „The Globalist" 2012, 7 IX, [on-line:] http://www.theglobalist.com/russia-can-pivot-to-the-pacific-too/ – 1 VI 2014.

[1439] H. Clinton, *America's Pacific Century*, The Foreign Policy, 2011, 11 X, [on-line:] http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/10/11/americas_pacific_century – 1 VI 2014.

[1440] D. Trenin, *Russia Can Pivot...*

[1441] Rozmowa z Fiodorem Łukjanowem, Moskwa, 27 IX 2013.

się świat z lutego 2012 r.[1442] Chiński wiatr ma pomóc „zmienić region z fortecy w fortunę"[1443]. Polega to na rozwoju regionu w oparciu o źródła zewnętrzne: w tym wypadku przede wszystkim chińskie[1444], lecz nie tylko – również japońskie czy koreańskie (dowodem na to miała być chociażby odradzająca się rosyjsko-japońska aktywność dyplomatyczna)[1445]. Temat przewodni szczytu APEC i kończącej go „Deklaracji Władywostockiej", który brzmiał: „integracja w celu rozwoju, innowacja – by rozkwitać", był tego najlepszym dowodem[1446]. Przy okazji tych działań nasuwa się refleksja, że pomysł oparcia się o źródła zewnętrzne jest dla Rosji czymś nowym, bo do tej pory raczej panowała w tym kraju podejrzliwość wobec inwestycji zagranicznych (a szczególnie obawa przed dominacją obcego kapitału), która wskazuje, że sukces tego pomysłu wcale nie jest przesądzony. By rosyjski zwrot ku Azji mógł się powieść, potrzeba „znacznie więcej niż odnowienia Władywostoku"[1447]. Na razie na tym się to właśnie skończyło. O Władywostoku w szerszym sensie politycznym i geopolitycznym szybko zapomniano, koncentrując się na kolejnej wielkiej imprezie – czyli na Soczi[1448].

Z perspektywy połowy roku 2014 widać wyraźnie, że w momentach przełomowych (a takim był kryzys ukraiński) azjatycki wektor polityki rosyjskiej schodzi na dalszy plan – jest ważnym, ale drugorzędnym jej kierunkiem. Dotychczasowe rezultaty „rosyjskiego zwrotu" z 2012 r. najlepiej podsumował Oleg Timofiejew z Uniwersytetu Amurskiego w Błagowieszczeńsku, mówiąc, iż „rosyjski zwrot zakończył się na Wyspie Rosyjskiej" (czyli tam, gdzie odbył się szczyt APEC we Władywostoku)[1449].

[1442] *Россия и меняющийся мир. Статья Владимира Путина в «Московских новостях»*, „Московские новости", 2012, 27 II, [on-line:] http://www.mn.ru/politics/20120227/312306749.html – 1 VI 2014.

[1443] Yu Bin, *Tales of Different 'Pivots'*, „Comparative Connections" 2012, vol. 14, № 3, [on-line:] http://csis.org/files/publication/1203qchina_russia.pdf – 8 VI 2014. Zdanie to wyraźnie nawiązuje do tekstu Gilberta Rozmana *Turning Fortress…*

[1444] *Vide*: Plan rozwoju rosyjskiego Dalekiego Wschodu: *Программа сотрудничества между регионами Дальнего Востока и Восточной Сибири РФ и Северо-Востока КНР (2009 – 2018 годы)*, Политическое образование.Ru, [on-line:] http://www.lawinrussia.ru/kabinet-yurista/zakoni-i-normativnie-akti/2010-07-18/programma-sotrudnichestva-mezhdu-regionami-dalnego-vostoka-i-vostochnoy-sib – 4 V 2014.

[1445] Podczas szczytu APEC Putin spotkał się z japońskim premierem Noda Yoshihiko; w czasie spotkania podpisano szereg kontraktów, od rybołówstwa po leśnictwo, a także otwierający fabrykę Mazdy we Władywostoku. *Japan-Russia Summit Meeting on the Occasion of APEC Leaders' Meeting in Vladivostok (Overview)*, Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2012, 8 IX, [on-line:] http://www.mofa.go.jp/announce/jfpu/2012/09/0908-03.html – 1 VI 2014.

[1446] *Принята Владивостокская декларация лидеров экономик-участниц АТЭС*, Российский центр исследования АТЭС, 2012, 2012, 9 IX, [on-line:] http://www.apec-center.ru/1074/show/ – 1 VI 2014.

[1447] Yu Bin, *Tales of Different 'Pivots'…*

[1448] Przed czym zresztą Trienin przestrzegał: D. Trenin, *Russia Can Pivot…*

[1449] Rozmowa z prof. Olegiem Timofiejewem, Łódź, 7 VI 2014.

Wówczas, we wrześniu 2012 r. szczyt APEC przepełniony był jednak nadzieją na rosyjski powrót do Azji przy pomocy „chińskiego wiatru". Symboliczną ilustracją tego było uczynienie Hu Jintao pierwszym mówcą wśród dwudziestu jeden głów państw na szczycie[1450]. Pierwszym przywódcą, z jakim Putin widział się na osobnym spotkaniu w ramach szczytu (7 września), był również Hu Jintao – w trakcie spotkania przywódcy „wymienili się pogłębionymi poglądami", miało ono być „szczere, pogłębione i pragmatyczne", zaś Putin – dla którego było to pożegnanie z Hu Jintao jako przewodniczącym ChRL – podziękował chińskiemu koledze za „osobisty wkład" w wysoki poziom relacji bilateralnych; Hu z kolei nazwał Putina „szanowanym, starym przyjacielem"[1451]. Hu ponadto – w bardzo chińskim stylu – zsumował wyzwania dla dalszych relacji rosyjsko-chińskich za pomocą siedmiu haseł: pogłębiać wzajemne zaufanie i promować relacje polityczne na najwyższym szczeblu; podnieść wielkość i jakość relacji ekonomicznych; współpracować przy przygotowaniu nowego traktatu; promować współpracę wojskową; stworzyć mechanizmy spotkań przywódców regionalnych; stworzyć plany działań ws. współpracy humanitarnej; współpracować przy kwestiach globalnych i regionalnych[1452]. Wypada się zgodzić z Yu Binem, że sugestie Hu „można interpretować zarówno jako chęć poprawy, jak i brak satysfakcji z relacji rosyjsko-chińskich"[1453].

Prawdopodobnie najważniejszą krótkoterminową konsekwencją ustaleń na szczycie APEC było pogłębienie współpracy wojskowej między Rosją a Chinami. Pod koniec listopada nowy rosyjski minister obrony Siergiej Szojgu odwiedził Pekin – był pierwszym członkiem nowej administracji Putina, który odwiedził Chiny po XVIII Zjeździe KPCh (na którym wybrano Xi Jinpinga na sekretarza generalnego KPCh)[1454], zaś Chiny były jego pierwszą wizytą zagraniczną jako ministra obrony[1455]. Szojgu, który współprzewodniczył siedemnastej sesji rosyjsko-chińskiej międzyrządowej komisji ds. współpracy wojskowo-technicznej miał powiedzieć, że „im wyższy poziom współpracy (wojskowej) między naszymi

---

[1450] *Саммит АТЭС. Выступление председателя КНР Ху Цзиньтао*, Вести.Ру, 2012, 8 IX, [on-line:] http://www.vestifinance.ru/videos/5221 – 1 VI 2014.

[1451] *Встреча с Председателем Китайской Народной Республики Ху Цзиньтао*, Президент России. Официальный сайт, 2012, 7 IX, [on-line:] http://www.kremlin.ru/news/16408 – 1 VI 2014.

[1452] *Ху Цзиньтао встретился с президентом РФ В. Путиным*, Министерство Иностранных дел Китайской Народной Республики, 2012, 7 IX, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/rus/zxxx/t969028.htm – 8 VI 2014.

[1453] Yu Bin, *Tales of Different 'Pivots'...*

[1454] *Xi Jinping Elected Secretary General*, *The 18th National Congress of the Communist Party of China*, China.Org.Cn, 2012, 15 XI, [on-line:] http://www.china.org.cn/china/18th_cpc_congress/2012-11/15/content_27121146.htm – 8 VI 2014.

[1455] *Первый зарубежный визит Шойгу в качестве министра обороны совершает в Китай, выступая за тесное военное сотрудничество с Пекином*, Business-Gazeta.Ru, 2012, 21 XI, [on-line:] http://www.business-gazeta.ru/article/70488/ – 4 VI 2014.

krajami, tym nasz region staje się spokojniejszy”[1456]. Zdanie to, nawiązując do najlepszych komunistycznych wzorców nowomowy, należy traktować dokładnie odwrotnie: im większa współpraca wojskowa rosyjsko-chińska w regionie Azja-Pacyfik, tym spokoju mniej.

Kolejnym ważnym wydarzeniem pod koniec roku 2012 było jedenaste spotkanie szefów rządów SzOW w Biszkeku 4-5 grudnia[1457]. Podczas tego szczytu rotacyjne, trzyletnie kierownictwo nad organizacją przejął rosyjski działacz, były gubernator Irkucka, Dmitrij Mieziencew (został on mianowany 7 czerwca 2012 r.)[1458].W trakcie obrad rosyjski premier Miedwiediew (który w maju 2012 r. pożegnał się z Kremlem i został mianowany premierem FR) podkreślał konieczność współpracy w dziedzinie antyterroryzmu, z kolei chiński premier Wen Jiabao nawoływał do wzmocnienia i pogłębienia współpracy ekonomicznej, a także lepszej implementacji powziętych działań[1459]. Nie uzyskał jednak wsparcia, o czym świadczy fakt, że żaden z tych punktów nie znalazł się w końcowym wspólnym oświadczeniu[1460]. Powodem nieustannego dystansowania się krajów SzOW od pogłębienia współpracy ekonomicznej z Chinami (najlepszym dowodem tego dystansu jest przemilczenie postulatu Chin o stworzenie strefy wolnego handlu SzOW – najpierw w 2003, a następnie w 2011 r.) jest naturalnie obawa o zostanie zdominowanym przez Pekin. Od 2010 r. doszedł też nowy czynnik – rosyjski pomysł Unii Celnej, zwanej od 2012 r. Euroazjatycką Wspólnotą Gospodarczą, z Rosją, Białorusią i Kazachstanem jako członkami, będący najważniejszym krokiem ku stworzeniu (według planu – w 2015 r.) Unii Euroazjatyckiej. W momencie, w którym te dwie idee – integracji chińskiej poprzez SzoW i rosyjskiej poprzez EaWG – są ze sobą sprzeczne i wzajemnie się wykluczają, państwa regionu stawiają na postawę „patrzeć i czekać” (kto da więcej) – lawirowanie pomiędzy Moskwą a Pekinem wzmacnia pozycję polityczną republik środkowoazjatyckich, przynajmniej do czasu.

Ostatnim ważnym wydarzeniem w relacjach rosyjsko-chińskich w 2012 r. była pożegnalna wizyta premiera Wen Jiabao w Moskwie (6-7 grudnia) – wkrótce przekazał on władzę swojemu następcy, Li Keqiangowi[1461]. Wen prowadził roz-

---

1456 *Шойгу отметил важность сотрудничества России и Китая в военной сфере*, Русская Служба Новостей, 2012, 21 XI, [on-line:] http://www.rusnovosti.ru/news/233459 – 4 VI 2014.

1457 *ШОС: встреча в Бишкеке*, Слово Кыргыстана, 2012, 5 XII, [on-line:] http://slovo.kg/?p=15173

1458 *Мезенцев получил полномочия генсека ШОС*, РИА Новости, 2012, 5 XII, [on-line:] http://ria.ru/politics/20121205/913479432.html – 2 VI 2014.

1459 Yu Bin, *Tales of Different ‘Pivots’...*

1460 *Совместное коммюнике по итогам заседания Совета глав правительств (премьер-министров) государств-членов Шанхайской организации сотрудничества (Бишкек, 4-5 XII 2012)*, Инфо ШОС, [on-line:] http://www.infoshos.ru/ru/?id=111 – 2 VI 2014.

1461 *Прощальный визит Вэнь Цзябао*, Радио Голос России, 2012, 7 XII, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2012_12_07/Proshhalnij-vizit-Vjen-Czjabao/ – 2 VI 2014.

mowy głównie z premierem Dmitrijem Miedwiediewem. W trakcie siedemnastego spotkania premierów FR i ChRL podpisano siedemnaście dokumentów[1462]. Lecz fakt, że Wen Jiabao podkreślił po raz kolejny konieczność rozwoju relacji ekonomicznych (rzucił hasło wzrostu wymiany handlowej do 100 mld USD do 2015 r.), może świadczyć, że strona chińska nie była do końca zadowolona ze współpracy[1463]. Po rozmowach z Miedwiediewem Wen pojechał do Soczi, gdzie został przyjęty przez Władimira Putina[1464]. Było to interpretowane jako rzadki dowód uznania i swoiste podziękowanie za dekadę współpracy[1465].

[1462] Podpisano następujące dokumenty: Wspólny komunikat, Protokół szesnastego posiedzenia komisji ds. przygotowań regularnych spotkań głów rządów; Protokół dziewiątego posiedzenia dialogu energetycznego Rosji i Chin; Protokół do porozumienia międzyrządowego o stworzeniu i podstawach organizacyjnych mechanizmu regularnych spotkań głów rządów z 27 czerwca 1997; Protokół trzynastego posiedzenia komisji ds. współpracy humanistycznej; Memorandum o realizacji planu działań ws. rozwoju rosyjsko-chińskiego współdziałania w sferze humanistycznej; Porozumienie międzyrządowej o współpracy w obszarze poszukiwań lotniczych i akcji ratunkowych cywilnych okrętów; Porozumienie międzyrządowe o współpracy w obszarze ostrzegania, zatrzymywania i likwidacji bezprawnego, nieuzgodnionego i nieuregulowanego wykorzystywania morskich surowców; Protokół międzyrządowy o współpracy w stworzeniu na terytorium ChRL bloków energetycznych nr 3 i 4 elektrowni atomowej Tianwan; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu między Ministerstwem Przemysłu i Handlu FR i Ministerstwem Handlu ChRL; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu między Ministerstwem Transportu FR i Ministerstwem Transportu ChRL w obszarze przyciągnięcia inwestycji i udziału chińskich firm w budowie infrastruktury transportowej na terytorium FR; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu i współpracy między Ministerstwem Szkolnictwa i Nauki FR i Ministerstwem Nauki i Techniki ChRL w obszarze realizacji wspólnych projektów w priorytetowych kierunkach rozwoju nauki, technologii i techniki; Protokół między Ministerstwem Rozwoju Ekonomicznego FR i Ministerstwem Handlu ChRL o mechanizmie realizacji Memorandum międzyrządowego o współpracy w obszarze modernizacji gospodarki; Memorandum między służbą celną FR i głównym urzędem celnym ChRL o współpracy w obszarze przygotowania i szkolenia kadr, Porozumienie między spółką „Wschodnia kompania energetyczna" i państwową korporacją energii elektrycznej ChRL o ilości i cenie dostarczanej energii w 2013 r.; mapa drogowa rozwoju rosyjsko-chińskiej współpracy w sferze węglowej; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu między Ministerstwem Energetyki FR i państwowym urzędem energetycznym ChRL ws. rozwoju współpracy w kwestiach oceny koniunktury rynków energetycznych, *Российско-китайские межправительственные переговоры*, Правительство России. Официальный сайт, 2012, 6 XII, [on-line:] http://government.ru/news/6561 – 2 VI 2014; *Россия и Китай подписали ряд партнерских соглашений*, Цена вопроса, 2014, 6 XII, [on-line:] http://tcenavoprosa.ru/news_archive/new_detail.php?ID=3459 – 2 VI 2014.

[1463] *Встреча Вэнь Цзябао и Дмитрия Медведева*, RussianPeople.Com, 2014, 7 XII, [on-line:] http://russian.people.com.cn/31519/8049766.html – 2 VI 2014.

[1464] *Встреча с Премьером Государственного совета КНР Вэнь Цзябао*, Президент России. Официальный сайт, 2012, 6 XII, [on-line:] http://www.kremlin.ru/news/17082 – 2 VI 2014.

[1465] Yu Bin, *Tales of Different 'Pivots'...* Dla porządku należy wymienić jeszcze inne ważne wizyty w 2013 r.: wizytę rosyjskiego sekretarza Rady Bezpieczeństwa Nikołaja Patruszewa w Pekinie w dniach 8-9 stycznia, podczas której spotkał się on z sekretarzem Rady Państwa ChRL Dai Bingguo (w ramach ósmej rundy strategicznych konsultacji) oraz Xi Jinpingiem, *China*

i) Xi Jinping i nowe kierownictwo chińskie

Kolejną bardzo ważną zmienną w relacjach rosyjsko-chińskich było przekazanie władzy piątej generacji przywódców chińskich. Nowa ekipa rządząca Chinami, na czele z Xi Jinpingiem, różni się zdecydowanie nie tylko od ekipy Hu Jintao, ale w ogóle od wszystkich przywódców chińskich od czasów Deng Xiaopinga. Xi Jinping od początku pokazał, że jest przywódcą silnym i zdecydowanym. Xi zastępuje „kolektywne kierownictwo" czasów Hu Jintao i Wen Jiabao własnym osobistym przywództwem, nieśmiałe reformy liberalizacyjne – wzmocnieniem partii i zwiększeniem kontroli, Dengowskie „niepodnoszenie głów" asertywną polityką zagraniczną, akcentowaniem wielkości Chin i domaganiem się równego wielkomocarstwowego statusu z USA. Ta asertywna polityka zagraniczna tworzy drugą po „amerykańskim zwrocie" najważniejszą zmienną dla relacji rosyjsko-chińskich od 2011 r.

Xi Jinping został przewodniczącym Komunistycznej Partii Chin na XVIII Zjeździe partii (8-14 listopada 2012)[1466], zaś 14 marca 2013 r. objął funkcję przewodniczącego Chińskiej Republiki Ludowej[1467]. Xi doszedł do władzy dzięki poparciu przywódcy trzeciej generacji, Jiang Zemina, oraz starszyzny partyjnej. Nie był człowiekiem Hu Jintao, którego słabnąca pozycja sprawiła, że nie zdołał przeforsować swojego kandydata, Li Keqianga – podobnego do Hu technokra-

---

vows deeper cooperation with Russia on security, English.Sina.Com, 2013, 8 I, [on-line:] http://english.sina.com/china/p/2013/0108/546315.html – 8 VI 2014; 27 stycznia Wu Bangguo, przewodniczący OZPL, odbył wizytę we Władywostoku z okazji dwudziestego pierwszego spotkania Forum Parlamentarnego APEC i spotkał się m.in. z Walentiną Matwijenko, *Wu Bangguo Arrives in Vladivostok for the 21st Annual Meeting of the Asia-Pacific Parliamentary Forum*, Foreign Ministry of the People's Republic of China, 2013, 27 I, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3220_664352/3222_664356/t1008847.shtml – 8 VI 2014; 20 lutego miała miejsce wizyta w Moskwie ministra spraw zagranicznych ChRL Yang Jiechi, który przygotowywał zbliżającą się wizytę nowego przewodniczącego ChRL, Xi Jingpinga. *Russian President Vladimir Putin Meets with Yang Jiechi*, 2013, 22 II, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3220_664352/3222_664356/t1016208.shtml – 8 VI 2014; wreszcie 22 lutego Xi Jinping spotkał się z Dmitrijem Mieziencewem, nowym przewodniczącym SzOW, *Chinese leader calls for further development of SCO*, CCTV English, 2013, 22 II, [on-line:] http://english.cntv.cn/20130222/104655.shtml – 8 VI 2014.

[1466] Oprócz Xi w stałym komitecie BP KC KPCh znaleźli się: Li Keqiang, Zhang Dejiang, Yu Zhengsheng, Liu Yunshan, Wang Qishan i Zhang Gaoli. *Xi Jinping Elected Secretary General, The 18th National Congress of the Communist Party of China*, 2012, 15 XI, China.Org.Cn, [on-line:] http://www.china.org.cn/china/18th_cpc_congress/node_7167318.htm – 30 VI 2014.

[1467] *中华人民共和国全国人民代表大会公告*, NPC.GovCn, 2013, 15 III, [on-line:] http://www.npc.gov.cn/npc/dbdhhy/12_1/2013-03/15/content_1784254.htm – 30 VI 2014. Więcej o układach polityczno-personalnych wśród „piątego pokolenia" przywódców chińskich patrz: A. Miller, *The Work System of the Xi Jinping Leadership*, The Hoover Institution, 2013, 6 VI, [on-line:] http://media.hoover.org/sites/default/files/documents/CLM41AM.pdf – 14 VI 2014.

ty – na stanowisko przewodniczącego KPCh (Li został „numerem dwa": wiceprzewodniczącym i premierem ChRL, który jednak jest w wyraźnym cieniu Xi). Głównym zadaniem Li jest reforma gospodarki, jedno z najtrudniejszych zadań, przed jakimi stoi piąta generacja[1468]. Xi reprezentował obóz „książątek" – partyjną oligarchię, potomków przywódców chińskich pierwszej i drugiej generacji. Był w stanie wymanewrować i zwieść nie tylko swoich przeciwników, kolegów, a nawet swojego mentora (Jiang Zemina). Niewiele o sobie mówił, okazywał słabość (na dwa tygodnie przed XVIII Zjazdem tajemniczo zniknął), by uśpić czujność innych, a gdy doszedł do władzy, szybko ją skonsolidował[1469].

Jego przywództwo łamie normy ustalone przez Denga – średnia wieku jego członków jest wyższa niż poprzednio, zastąpił „kolektywne przywództwo" powrotem do władzy osobistej, przemawia w pierwszej osobie, podkreśla wielkość Chin i często cytuje Mao[1470]. To silny przywódca – wprowadził do chińskiej polityki „nowy wigor po wystudiowanej szarości Hu Jintao"[1471]. W polityce wewnętrznej rządy Xi to próba odtworzenia państwa partyjnego jako efektywnego wzorca dla budowy państwa, zaś ekonomicznie to wertykalna próba rozwoju, z góry do dołu, z akcentem na kontrolę i nadzór[1472]. W tej wizji nie ma miejsca na liberalizację polityczną – Xi miał powiedzieć, że ZSRR upadło, bo odeszło od ideologicznej ortodoksji[1473]. Jak podsumowuje François Godement, działania Xi to „twardogłowa modernizacja", łącząca „XIX-wieczną geopolitykę z XX-wiecznym leninizmem", zaś Xi Jingping to „chiński Jurij Andropow"[1474].

Ta jednoznaczna ocena powinna zostać jednak podparta czynnikiem wewnętrznym, a więc rywalizacją trzech szkół społeczno-politycznych w Chinach i trwającą w tym kraju żywą debatą nad „chińskim modelem rozwojowym" (*Zhongguo Moshi*), mającą wpływ na agendę polityczną Xi. Pierwsza szkoła „marzycieli" (od „chińskiego marzenia/snu") jest jednoznacznie nacjonalistyczna: głosi, że świat wszedł już w erę postamerykańską. Stany Zjednoczone są w tym ujęciu na pozycji schyłkowej i to Chiny mają odgrywać rolę pierwszoplanową. Druga szkoła, na czele z prof. Hu Angangiem, odnosi się do chińskiego dziedzictwa i chińskiej cywilizacji. Jej przedstawiciele nie szukają wzorców na Zachodzie, tylko w chińskiej tradycji i kulturze, w chińskim dziedzictwie cywilizacyjnym – nawołują do powrotu do chińskiej tradycji (*Guo Qing)* i szukania w niej inspiracji

---

[1468] Li Keqiang i inni reformatorzy zostali postawieni na pozycje technokratyczne, ale nie mają realnej władzy. Mają wybór: albo lojalnie służyć, albo zostać zmarginalizowanymi. Na razie lojalnie służą.

[1469] F. Godement, *Xi Jinping's China*, European Council on Foreign Affairs, 2013, 17 VII, [on-line:] http://www.ecfr.eu/publications/summary/xi_jinpings_china212 – 14 VI 2014.

[1470] *Ibidem*.

[1471] *Chasing the Chinese dream*…

[1472] F. Godement, *Xi Jinping's…*

[1473] *Chasing the Chinese dream*…

[1474] F. Godement, *Xi Jinping's…*

i rozwiązań na przyszłość. Trzecia szkoła, na czele z prof. Chi Fulianem, głosi, że pierwszy etap transformacji w Chinach jest skończony, apelując o drugi etap, „drugą reformę" (*Di er ci gaige*). W tym ujęciu skończyła się efektywność i trzeba postawić nie na wzrost, lecz na sprawiedliwość społeczną[1475].

Również w przypadku polityki zagranicznej następuje wypadkowa tych trzech szkół, choć wpływ „marzycieli" jest najbardziej odczuwalny. Chociaż polityka zagraniczna Xi Jinpinga wciąż jest *in statu nascendi* i nadal brakuje jej dokumentów programowych, można pokusić się o wskazanie kilku najważniejszych jej cech. Jin Canrong z Uniwersytetu Renmin (Ludowego) w Pekinie wyróżnił cztery najważniejsze założenia polityki zagranicznej Xi: utrzymywanie dobrych relacji z USA, UE i Rosją, utrzymywanie dobrych relacji z regionalnymi potęgami, bardziej aktywna rola w rozstrzyganiu problemów z sąsiadami, większe zaangażowanie międzynarodowe, m.in. poprzez specjalnych wysłanników (na wzór specjalnych wysłanników USA ds. pokoju na Bliskim Wschodzie)[1476]. Ujmując to w sposób mniej dyplomatyczny, polityka zagraniczna Xi opiera się na hierarchicznych zasadach budowania relacji najpierw z mocarstwami, następnie z sąsiadami, potem z czołowymi krajami rozwijającymi się i wreszcie na wykorzystywaniu organizacji multilateralnych jako użytecznego instrumentu politycznego[1477]. W praktyce oznacza to próbę stworzenia dialogu równych z USA bez ustępowania pola (przykładem jest chociażby wprowadzenie po raz pierwszy do raportu końcowego z XVIII Zjazdu terminu „neointerwencjonizm", razem z „hegemonizmem" i „polityką siłową")[1478] i jednocześnie rosnącą asertywność, by nie powiedzieć – twardość, wobec sąsiadów i geopolitycznych przeciwników (Japonii, Indii). Najlepszym tego przykładem są zaostrzające się spory z Japonią o wyspy Senkaku/Diaoyu oraz wzrastająca chińska asertywność w sporach o przynależność wysp na Morzu Południowochińskim. Wszystko to świadczy o tym, że dla Xi Jinpinga Chiny są już mocarstwem światowym, a nie tylko „częściowym mocarstwem"[1479]. Parafrazując słynne zdanie Deng Xiaopinga, można powiedzieć, że za Xi Chiny zaczęły podnosić głowę.

[1475] B. Góralczyk, *Wokół chińskiego modelu rozwojowego. W odpowiedzi R. Pyfflowi*, Centrum Studiów Polska-Azja, 2013, 1 VI, [on-line:] http://www.polska-azja.pl/2013/06/01/prof-b-goralczyk-wokol-chinskiego-modelu-rozwojowego-w-odpowiedzi-r-pyfflowi/ – 14 VI 2014; *Relacja ze spotkania z prof. Bogdanem Góralczykiem – „Chiny: Wczoraj. Dziś. Jutro"*, Centrum Studiów Polska-Azja, 2012, 5 XII, [on-line:] http://www.polska-azja.pl/2012/12/05/relacja-ze-spotkania-z-prof-bogdanem-goralczykiem-chiny-wczoraj-dzis-jutro/ – 14 VI 2014.

[1476] Jin Canrong, *Chinese Foreign Policy. New Trends*, wykład w trakcie konferencji China's Great Power Status and Its Relations with the EU and US, Warszawa, 14 V 2014.

[1477] Yu Bin, *Pivot to Eurasia...*

[1478] M. Swaine, *The 18th Party Congress and Foreign Policy: The Dog that Did Not Bark?*, The Hoover Institution, 2014, 14 I, [on-line:] http://media.hoover.org/sites/default/files/documents/CLM40MS.pdf – 14 VI 2014.

[1479] Termin za Davidem Shambaugh z jego głośnej książki *China Goes Global. The Partial Power*, Oxford 2012.

Najsłynniejszym tego przykładem jest koncepcja „chińskiego snu/marzenia" (*zhongguo meng*). Według najpopularniejszej wersji pochodzi ona z tytułu książki pułkownika Liu Mingfu *Chińskie marzenie: myślenie mocarstwowe i postawa strategiczna w erze postamerykańskiej* z 2010 r.[1480] Główną tezą Liu jest to, że Chiny powinny odzyskać swoją pozycję najpotężniejszego państwa świata, którą miały przez tysiąclecia do „wieku upokorzenia" (1842-1949). By mogło się to stać, potrzeba wizji – właśnie „chińskiego marzenia", dzięki któremu nadejdzie „era Chin", epoka, w której Chiny będą pierwsze w świecie bez hegemonów. By to urzeczywistnić, potrzeba zreformować gospodarkę i wzmocnić państwo i armię, a w polityce zagranicznej koncentrować się przede wszystkim na relacjach ze słabnącym hegemonem – Stanami Zjednoczonymi[1481].

„Chiński sen/marzenie" stał się popularny po tym, jak zaczął mówić o nim Xi Jinping. Dnia 29 listopada 2012 r. Xi odwiedził Muzeum Narodowe na placu Tiananmen (którego ekspozycja ukazuje wielkość Chin zniszczoną w XIX w. i ponowne odrodzenie pod rządami KPCh), gdzie stwierdził, że „największym chińskim snem/marzeniem" jest „wielkie odrodzenie chińskiego narodu" (*Zhonghua minzu wei da fuxing*)[1482]. To połączenie „chińskiego marzenia" z „chińskim odrodzeniem" stworzyło diadę, mającą symbolizować nową asertywną politykę chińską[1483]. Wreszcie 17 marca 2013 r., wstępując w rolę przewodniczącego ChRL również użył określenia „chińskie marzenie"[1484]. To rozpoczęło kampanię propagowania tego hasła w całym kraju[1485].

[1480] 刘明福，*中国梦：后美国时代的大国思维与战略定位*，北京 2010. Według „The Economist" Xi Jinping mógł jednak przejąć tę koncepcję z artykułu Thomasa Friedmana w „New York Timesie", zatytułowanego *Chiny potrzebują własnego snu*. Nawet jeśli tak się stało, to przejął tylko tytuł, na pewno nie zaś sens artykułu Friedmana. *Xi Jinping and the Chinese Dream*, „The Economist" 2013, 2 V, [on-line:] http://www.economist.com/news/leaders/21577070-vision-chinas-new-president-should-serve-his-people-not-nationalist-state-xi-jinping – 14 VI 2014; T. L. Friedman, *China Needs Its Own Dream*, „The New York Times" 2012, 2 X, [on-line:] http://www.nytimes.com/2012/10/03/opinion/friedman-china-needs-its-own-dream.html?_r=0 – 14 VI 2014.

[1481] 刘明福，*中国梦…*, s. 69-73, 103-124.

[1482] *Xi highlights national goal of rejuvenation*, English.People.Com, 2012, 30 XI, [on-line:] http://english.people.com.cn/90785/8040810.html – 14 VI 2014.

[1483] B. Góralczyk, *Chiński sen*, „Komentarz Międzynarodowy Pułaskiego" 2013, nr 3, [on-line:] http://www.pulaski.pl/images/publikacje/kmp/Komentarz_Miedzynarodowy_Pulaskiego_nr_3_13_PL.pdf – 14 VI 2014. Kampanię „chińskiego snu/marzenia" poprzedziła emisja w chińskiej telewizji dwunastoodcinkowego serialu o roli wielkich mocarstw w dziejach (*Da Guo jueqi*), od Portugalii i Hiszpanii po ZSRR i USA, który zdobył niezwykłą popularność w Chinach. Idem, *Chińskie sny*, „Obserwator finansowy" 2013, 21 VII, [on-line:] http://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/chinskie-sny/ – 14 VI 2014.

[1484] Xi Jinping, *'The people are our strength'*, CCTV, 2013, 14 III, [on-line:] http://english.cntv.cn/special/newleaders/xijinping.html – 14 VI 2014.

[1485] Hasło propaguje się w mediach, naucza się go w szkołach, pokazuje w zakładach pracy, a na witrynach chińskich księgarni książka Liu Mingfu jest wyeksponowana i wszechobecna; pobyt w Pekinie, czerwiec-lipiec 2013.

Koncepcja „chińskiego snu/marzenia" w naturalny sposób nawiązuje do „amerykańskiego snu/marzenia", jednakże jej znaczenie jest odmienne. Nie chodzi w niej o *prosperity* dla klasy średniej, lecz o odrodzenie państwa chińskiego jako potęgi. W warunkach chińskich koncepcja ta jest zupełnie odmienna od poprzednich haseł „pokoleń przywódców" ChRL – odwołuje się głównie do emocji, podkreśla narodową wielkość, nie ma odniesień do ideologii czy polityki partyjnej, naśladuje zewnętrzny wzorzec i ma inspirować, a nie reformować. Krytycy podkreślają również, że w momencie mniejszego wzrostu gospodarczego ma służyć jako nowe źródło legitymizacji dla KPCh[1486].

W warunkach rosnącej chińskiej asertywności spod znaku „chińskiego marzenia" kształtuje się również nowa polityka Pekinu wobec Moskwy. Minister spraw zagranicznych ChRL Wang Yi podkreślał, że Chiny dążą do budowy „nowego modelu relacji z mocarstwami"[1487] (którego istotą ma być „poszanowanie podstawowych interesów"[1488]): w tym nowym układzie Rosja ma być „najważniejszym partnerem strategicznym"[1489]. Ta retoryka jest oczywiście bardzo przyjemna dla rosyjskich uszu, lecz nie jest prawdziwa. Dla Chin punktem odniesienia pozostają Stany Zjednoczone[1490]. To właśnie wobec Waszyngtonu są kierowane tego typu podprogowe komunikaty o zacieśnianiu współpracy z Rosją. Prawdą nie jest też, że obie strony nie do końca respektują własne najważniejsze interesy (*vide*: polityka Chin w Azji Środkowej czy rosyjskie próby *rapprochement* z Japonią). Lecz sprzeczności te mimo wszystko nie przekraczają wzajemnych „cienkich czerwonych linii", czego nie da się powiedzieć o relacjach amerykańsko-rosyjskich (Ukraina) czy amerykańsko-chińskich („zwrot ku Azji").

Polityka Xi Jinpinga bywa nazywana „Bismarckowską"[1491], co ciekawie współgra z „Bismarckowską polityką Putina" – terminem ongiś wprowadzonym przez Yu Bina. Jest to trop słuszny: i Putin, i Xi nawiązują do XIX-wiecznego realizmu politycznego. To powoduje, że podczas gdy dla Waszyngtonu objęcie władzy przez Xi jest wiadomością złą, dla Moskwy – dobrą. Xi rozumie się z Putinem. Obaj są realistami, obaj marzą o odbudowaniu potęgi własnych państw i obaj pragną końca amerykańskiej hegemonii. I chociaż w wielu obszarach ich interesy są sprzeczne,

---

1486 *Xi Jinping and the Chinese Dream…*; *Chasing the Chinese dream…*

1487 *Foreign Minister Wang Yi on Major-Country Diplomacy with Chinese Characteristics*, World Peace Forum, 2013, 27 III, [on-line:] http://www.wpfforum.org/index.php?m=content&c=index&a=show&catid=15&id=92 – 14 VI 2014.

1488 F. Godement, *Xi Jinping's…*

1489 *Golden opportunity to hone world-defining China-Russia partnership*, China Daily, 22 X 2013, [on-line:] http://www.chinadaily.com.cn/china/2013-10/22/content_17050529.htm – 14 VI 2014.

1490 B. Góralczyk, *Chińskie sny*, „Obserwator finansowy", 2013, 21 VII, [on-line:] http://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/chinskie-sny/ – 14 VI 2014. Więcej: Jin Canronga, *Odpowiedzialność wielkiego mocarstwa. Chińska perspektywa*, Toruń 2012.

1491 F. Godement, *Xi Jinping's…*

to nie prowadzi to do poważniejszych konfliktów, a przede wszystkim – powoduje przewidywalność partnera. Moskwa i Pekin, pod rządami przywódców myślących podobnie i mających podobną wizję stosunków międzynarodowych, wywiedzioną z XIX-wiecznego koncertu mocarstw, nawet jeśli wchodzą sobie czasem w drogę, nie czynią tego tak, by „spalić mosty". Zgodne z zasadami *Realpolitik*: równowagi sił i poszanowania własnych stref interesów, obie strony biorą na siebie poprawkę – koncepcja „osi wygody" pozostaje tu niezwykle aktualna. A ponieważ ich najważniejsze interesy są ulokowane gdzie indziej (Azja Południowo-Wschodnia dla Chin, „bliska zagranica" dla Rosji), to nie muszą martwić się o „tylną flankę": dzięki temu partnerstwu zarówno Moskwa, jak i Pekin, mają zabezpieczone tyły.

Podsumowując kształtującą się politykę zagraniczną Xi Jinpinga, można uznać, że Xi stara się budować: równorzędne relacje ze Stanami Zjednoczonymi; „mocarstwowe" relacje z innymi ważniejszymi graczami (UE, Indie, Rosja) – relacje „mocarstwowe" oznaczają oparcie się o geopolityczny model *Realpolitik* (wzajemne uznawanie własnych stref interesów); relacje z regionalnymi liderami (wśród nich jest również Polska, a w Azji Południowo-Wschodniej Indonezja) w oparciu o model „starszego-młodszego partnera"; oraz politykę podporządkowywania mniejszych sąsiadów.

Za symboliczny początek polityki zagranicznej Xi Jinpinga można uznać jego podróż do Moskwy 22 marca 2013 r.[1492] Była to jego pierwsza podróż zagraniczna po zostaniu formalnie nowym przewodniczącym ChRL. W Moskwie docenili ten gest – Xi wybrał Rosję jako cel swojej pierwszej wizyty, podobnie jak Hu Jintao (choć Xi przybył do Moskwy o dwa miesiące wcześniej niż Hu), a odwrotnie niż Jiang Zemin (który zawitał na rosyjską ziemię dopiero dwa lata po zostaniu przewodniczącym ChRL). Było mnóstwo fanfar – witający chińskiego gościa na lotnisku wiceminister spraw zagranicznych, Siergiej Riabkow, nazwał jego wizytę „największym wydarzeniem w dwustronnych relacjach rosyjsko-chińskich"[1493] (co było chyba niezamierzoną ironią), zaś Putin i Xi mówili o „szczególnym charakterze" relacji Moskwa–Pekin[1494]. Na wspólnej konferencji prasowej z Putinem po zakończeniu szczytu Xi podkreślał „priorytetowość" relacji, charakteryzującą się „dobrą tradycją" wzajemnych pierwszych wizyt przywódców[1495], a na wykła-

---

[1492] *Визит Си Цзиньпина в Россию*, РИА Новости, 2013, 25 III, [on-line:] http://ria.ru/trend/china_russia_visit_22032013/ – 15 VI 2014.

[1493] *В Москве рассчитывают на преемственность в китайско-российских отношениях при Си Цзиньпине – МИД РФ*, Китай, 2013, 21 III, [on-line:] http://www.kitaichina.com/se/txt/2013-03/26/content_530051.htm – 8 VI 2014.

[1494] *Российско-китайские переговоры в расширенном составе*, Президент России. Официальный сайт, 2013, 22 III, [on-line:] http://www.kremlin.ru/transcripts/17726 – 2 VI 2014.

[1495] *Заявления для прессы по итогам российско-китайских переговоров*, Президент России. Официальный сайт, 2013, 22 III, [on-line:] http://www.kremlin.ru/transcripts/17728 – 2 VI 2014.

dzie w Moskiewskim Państwowym Instytucie Stosunków Międzynarodowych stwierdził, że „stosunki rosyjsko-chińskie są jednym z najważniejszych na świecie i pośród relacji wielkich mocarstw są one najlepsze”[1496]. Wreszcie, chińskie media uznały, że „wizyta Xi odciśnie historyczny ślad, tworząc nowy paradygmat, w którym dwa światowe mocarstwa mogą zbudować więź opartą na dobrosąsiedztwie, równości i wzajemnym zaufaniu bez uciekania się do staromodnych sojuszy lub wspierania się przeciwko trzeciej stronie”[1497]. Te podniosłe słowa służyły wszakże głównie temu, by przykryć podstawowy fakt, że wizyta Xi nie była czymś szczególnym, lecz chińską protokolarną odpowiedzią na wizytę Putina w Chinach rok wcześniej[1498]. Przede wszystkim zaś – Xi udał się do Rosji po drodze do Afryki, która była jego najważniejszym celem[1499]. Tym samym przy okazji tej wizyty kolejny raz ujawnił się kunszt dyplomacji chińskiej, która przykryła wizytę Xi w Afryce jego podróżą do Rosji z jednej strony, z drugiej „dała twarz” Moskwie, zawsze łasej na tego typu prestiżowe gesty, a ponadto wysłała wyraźny sygnał polityczny na Zachód.

Nie zmienia to rzecz jasna faktu, że wizyta była bardzo ważna (choć nie aż tak, jak obie strony chciałyby to przedstawić). W trakcie swego pobytu w Moskwie Xi odbył ponad dwadzieścia spotkań, w tym najważniejsze z Putinem. Debatowano głównie nad tym, jak rozwinąć relacje ekonomiczne – tradycyjnie „najsłabsze ogniwo” stosunków rosyjsko-chińskich – oraz jak pogłębić współpracę i kooperację w kwestiach globalnych i regionalnych. W tej pierwszej kwestii przywódcy uzgodnili „plan działań na lata 2013-2016 w realizacji zasad Traktatu o dobrosąsiedztwie, przyjaźni i współpracy między FR i ChRL”. Wśród najważniejszych postulatów „planu działań” było: zwiększenie wymiany handlowej do 100 mld USD w 2015 i do 200 mld USD w 2020 r. (postulat ten pojawił się po raz trzeci w ciągu niecałego roku – pierwszy raz mówiono o tym w trakcie wizyty Putina w Chinach w czerwcu 2012), zwiększenie wzajemnych inwestycji, promowanie użycia rubla i juana we wzajemnych kontaktach gospodarczych, współpraca w kwestiach energetycznych (ropa, gaz, elektryczność, energia nuklearna i nowa energia) i zwiększanie regionalnego bezpieczeństwa energetycznego, współpraca w obszarach surowców leśnych, rolnictwa, rozwoju regionalnego, ochrony środowiska, zaawansowanej technologii, kosmosu i transportu oraz wzmacnianie

---

[1496] *Председатель КНР Си Цзиньпин выступил с лекцией в МГИМО*, МГИМО Университет, 2013, 23 III, [on-line:] http://www.mgimo.ru/news/guests/document236526.phtml – 2 VI 2014.

[1497] Cyt. za: Yu Bin, *Pivot to Eurasia and Africa: Xi Style*, „Comparative Connections” 2013, vol. 15, № 1, [on-line:] http://csis.org/files/publication/1301qchina_russia.pdf – 8 VI 2014.

[1498] *Ibidem*.

[1499] Xi odwiedził Tanzanię, RPA (gdzie wziął udział w szczycie BRICS) i Kongo. *China's Leader Tries to Calm African Fears of His Country's Economic Power*, „The New York Times” 2013, 25 III, [on-line:] http://www.nytimes.com/2013/03/26/world/asia/chinese-leader-xi-jinping-offers-africa-assurance-and-aid.html?_r=0 – 2 VI 2014.

kontaktów międzyludzkich poprzez takie wydarzenia jak turystyczny rok Chin w Rosji czy rosyjsko-chińskie wymiany młodzieży w latach 2014-2015[1500].

Najbardziej uderzającym było sformułowanie *explicite*: „konieczności strategicznego zadania przełożenia relacji politycznych na najwyższym szczeblu w bardziej namacalne korzyści dla obu stron"[1501]. Chodziło o tradycyjnie niekorzystny, asymetryczny model relacji ekonomicznych, w których – mimo iż obroty w 2012 r. wzrosły o 12% (osiągając prawie 90 mld USD) – struktura handlu jest wciąż niekorzystna dla Rosji (eksport prawie wyłącznie surowców przy imporcie wyrobów przemysłowych i niewielkim poziomie chińskich inwestycji)[1502]. Wśród trzydziestu pięciu porozumień i memorandów podpisanych w trakcie szczytu znalazły się z jednej strony porozumienia niemalże humorystyczne – jak to o ochronie migrujących ptaków czy współpracy w dziedzinie królikarstwa, a z drugiej strony istotne – o energii i bankowości, które zasadniczo zwiększą przypływ surowców z Rosji do Chin (większość memorandów była wszakże finansowana przez chińskie banki, co oznacza, że Chiny zgodziły się płacić z góry za rosyjskie dostawy ropy i gazu). Na przykład Rosnieft na mocy umowy potroi dostawy ropy (kontrakt przewiduje stopniowe zwiększanie eksportu rosyjskiej ropy z 15 mln ton do maksymalnego poziomu 31 mln ton w ciągu najbliższych dwudziestu pięciu lat, nie wykluczając w przyszłości zwiększenia dostaw do 50 mln ton rocznie), co ma uczynić Rosję głównym dostarczycielem ropy do Chin. Podpisano również porozumienie między Rosnieft a Państwowym Bankiem Rozwoju Chin w sprawie kredytu dla rosyjskiego koncernu (2 mld USD przeznaczone na eksploatację złóż naftowych) oraz memorandum ustaleń między Gazpromem a CNPC na długo negocjowany kontrakt gazowy (choć – jak się miało okazać – sam kontrakt zawarto dopiero rok później)[1503].

[1500] *План действий по реализации положений Договора о добрососедстве, дружбе и сотрудничестве между Российской Федерацией и Китайской Народной Республикой (2013–2016 годы), Документы, подписанные по итогам российско-китайских переговоров*, Президент России. Официальный сайт, 2013, 22 III, [on-line:] http://news.kremlin.ru/ref_notes/1425 – 2 VI 2014; *Китай и Россия: приоритеты сотрудничества и необходимость установления между крупными державами нового типа взаимоотношений*, Китай, 2013, 23 III, [on-line:] http://www.kitaichina.com/se/txt/2013-03/26/content_530080.htm – 2 VI 2014; Yu Bin, *Pivot to Eurasia…*

[1501] *Совместное заявление Российской Федерации и Китайской Народной Республики о взаимовыгодном сотрудничестве и углублении отношений всеобъемлющего партнёрства и стратегического взаимодействия*, Президент России. Официальный сайт, 2013, 22 III, [on-line:] http://news.kremlin.ru/ref_notes/1423 – 2 VI 2014.

[1502] *Chiński przywódca w Moskwie: geopolityczna harmonia, umiarkowany postęp we współpracy energetycznej*, OSW, 2013, 27 III, http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-03-27/chinski-przywodca-w-moskwie-geopolityczna-harmonia-umiarkowany-postep – 23 VI 2014.

[1503] Podpisano następujące dokumenty: Wspólne oświadczenie; Plan działań realizacji zasad Traktatu o dobrosąsiedztwie, przyjaźni i współpracy między FR i ChRL na lata 2013-2016; Porozumienie międzyrządowe o ułatwieniu przejazdów obywateli; Porozumienie międzyrządowe o współpracy w walce z bezprawną migracją; Porozumienie międzyrządowe o rozszerzeniu

współpracy w sferze handlu ropą naftową; Porozumienie międzyrządowe o współpracy w budowie i eksploatacji fabryki przerobu ropy naftowej i petrochemii w Tianjinie i projektów w sferze poszukiwania i wydobycia ropy naftowej; Porozumienie międzyrządowe o ochronie migrujących ptaków i ich miejsc pobytu; Protokół uzupełniający do Porozumienia międzyrządowego o wspólnym powstaniu centrów kultury z 13 października 2009; Porozumienie między Ministerstwem Rolnictwa FR i głównym państwowym urzędem ChRL ws. kontroli jakości, inspekcji i kwarantanny w kwestiach potrzeb sanitarnych przy wzajemnych dostawach ziarna i produktów jego przerobu; Memorandum o współpracy między Ministerstwem FR ds. Rozwoju Dalekiego Wschodu i Ministerstwem Handlu ChRL; Porozumienie o współpracy w obszarze radiofonii, wymiany informacyjnej i kulturalnej między Głosem Rosji i dyrekcją strony internetowej Renminwan; Porozumienie kredytowe między Rosnieft i State Developement Bank of China; Porozumienie o podstawowych zasadach dostaw ropy naftowej na zasadach przedpłaty między Rosnieft i CNPC; Porozumienie między Rosnieft i CNPC o strategicznej współpracy w obszarze geologicznych badań, poszukiwań, wydobycia i realizacji węglowodorów; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu o obszarze współpracy między Gazpromem i CNPC w projekcie dostaw gazu ziemnego „wschodnią nitką"; Porozumienie między grupą Inter RAO JES i państwową korporacją energii elektrycznej Chin o opracowaniu podstaw techniczno-gospodarczych projektu rozszerzenia rosyjsko-chińskiej współpracy energii elektrycznej; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu między spółką Rusał Global Management i chińską firmą Aluminium; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu dla rozpoczęciu inwestycji w infrastrukturalne projekty i projekty na Dalekim Wschodzie Rosji między Bankiem Rozwoju i Zagranicznej Działalności Gospodarczej, Rosyjskim Funduszem Inwestycji Bezpośrednich, China Insurance Company i rosyjsko-chińskim funduszem inwestycyjnym; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu między Ministerstwem Rolnictwa FR i Ministerstwem Rolnictwa ChRL o współpracy w obszarze królikarstwa; Ramowe porozumienie o współpracy między grupą Sintez i państwową firmą energetyczną Chin; Ramowe porozumienie między grupą kompanii En+, chińską firmą rozwoju zagranicznego i inwestycji Shenhua i State Development Bank of China o współpracy w eksploatacji surowców węglowych, budowie kompleksowej infrastruktury i finansowania; Porozumienie o zasadach współpracy finansowej między spółką z o.o. Korporacja Metale Wschodniej Syberii, chińską międzynarodową kompanią inżynieryjno-budowlaną kolorowej metalurgii i State Development Bank of China; Porozumienie o fakultatywnym ubezpieczeniu między rosyjską agencją ds. ubezpieczeń kredytów eksportowych i inwestycji i China Export-Import Insurance Company; Porozumienie o współpracy między Bankiem WTB i Construction Bank of China; Porozumienie między naukowo-przemysłową firmą Uralwagonzawod, WTB Leasing i grupą Hunhua o przeróbce wiertni na terytorium FR; Porozumienie o współpracy między Rosgosstrach i chińską firmą ds. inwestycji międzynarodowych Chengtung; Porozumienie o współpracy między stowarzyszeniem z o.o. „Rosyjski królik" i pekińską królikarską firmą „Junghen Jungshin"; Plan realizacji wydarzeń w ramach „roku turystyki chińskiej w Rosji" między federalną agencją turystyki FR i państwowych urzędem ds. turystyki ChRL; Porozumienie o współpracy między federalną agencją ds. kwestii WNP, rodaków mieszkających za granicą i międzynarodowej współpracy humanistycznej FR i chińskim ludowym stowarzyszeniem przyjaźni z zagranicą na lata 2013-2014; Porozumienie o współpracy między Głosem Rosji i międzynarodowym radiem Chin; Porozumienie o współpracy między niekomercyjnym partnerskim zjednoczeniem międzynarodowych integracji w turystyce „Świat bez granic" i urzędem ds. turystyki prowincji Guangdong (Kanton); Porozumienie o strategicznej współpracy z klubem rosyjsko-chińskim i komitetem ds. rozwoju turystyki prowincji Hajnan; Porozumienie o współpracy w obszarze wykształcenia wyższego i badań naukowych w sferze turystyki między petersburskim Uniwersytetem Ekonomicznym, chińskim Instytutem Turystyki i uniwersytetem Heilongjiang; Memorandum o wzajemnym

Mimo imponującej liczby porozumień i ważnego przekazu, jaki niosły z sobą te umowy (chiński minister spraw zagranicznych, Wang Yi, nazwał je „przełomowymi porozumieniami" oraz „porozumieniami wieku"), charakterystyczne było, iż „większość z nich to zaledwie porozumienia ramowe albo niezobowiązujące memoranda o współpracy"[1504], co oznacza, że „obie strony zostawiły sobie miejsce na dalsze negocjacje"[1505].

Drugą ważną kwestią na szczycie były sprawy międzynarodowe. Xi przybywał do Moskwy w momencie bardzo niestabilnej i zmiennej sytuacji międzynarodowej, co odzwierciedliło się w dominacji tematyki międzynarodowej we „wspólnym oświadczeniu"[1506]. Dla Chin wydarzenia ostatnich miesięcy były alarmujące: amerykański zwrot do Azji, kryzysy w Korei, napięcie na Morzu Południowochińskim, kwestia nuklearna w Iranie oraz pogłębiająca się wojna domowa w Syrii – wszystko to sprawiło, że „normalność w relacjach z Rosją była dla Chin wyspą stabilności w coraz bardziej chaotycznym otoczeniu międzynarodowym Chin"[1507]. Stąd właśnie wzięły się podkreślania „nowego typu relacji między mocarstwami" opartych na „równości, wzajemnym zaufaniu, konkretach, uczeniu się od siebie, obopólnej korzyści, wspólnej promocji pokoju i stabilności, dążeniu do wspólnego rozwoju i dobrobytu i zbudowania sprawiedliwego, demokratycznego i harmonijnego światowego porządku"[1508]. Cel tego typu frazeologii był jasny. „Zademonstrowanie pełnej politycznej harmonii w kwestiach globalnych i regionalnych miało wzmocnić pozycję obu państw wobec Stanów Zjednoczonych"[1509]. I chociaż Stany Zjednoczone nie zostały wymienione z nazwy, to właśnie do nich z pewnością odnosiły się kończące oświadczenie słowa o „wzywaniu wszystkich mocarstw do wychodzenia poza mentalność zerojedynkową i politykę opartą na blokach"[1510].

---

zrozumieniu ws. współpracy w sferze antymonopolowej między federalną służbą antymonopolową FR i Ministerstwem Handlu ChRL; Protokół o wszechstronnej współpracy między firmą petrochemiczną Rosnieft i firmą SINOPEC. *Документы, подписанные по итогам российско-китайских переговоров*, Президент России. Официальный сайт, 2013, 22 III, [on-line:] http://news.kremlin.ru/ref_notes/1425 – 2 VI 2014.

[1504] *Chiński przywódca w Moskwie ...*

[1505] Yu Bin, *Pivot to Eurasia*... Zawarte porozumienia bez wątpienia były przełomowe w dziedzinie królikarstwa.

[1506] *Совместное заявление Российской Федерации и Китайской Народной Республики о взаимовыгодном сотрудничестве и углублении отношений всеобъемлющего партнёрства и стратегического взаимодействия*, Президент России. Официальный сайт, 2013, 22 III, [on-line:] http://news.kremlin.ru/ref_notes/1423 – 2 VI 2014.

[1507] Yu Bin, *Pivot to Eurasia*...

[1508] *Совместное заявление Российской Федерации и Китайской Народной Республики о взаимовыгодном сотрудничестве и углублении отношений всеобъемлющего партнёрства и стратегического взаимодействия*, Президент России. Официальный сайт, 2013, 22 III, [on-line:] http://news.kremlin.ru/ref_notes/1423 – 2 VI 2014.

[1509] *Chiński przywódca w Moskwie ...*

[1510] *Совместное заявление Российской Федерации и Китайской Народной Республики о взаимовыгодном сотрудничестве и углублении отношений всеобъемлющего партнёр-*

Nagły powrót tego typu asertywnej, by nie powiedzieć ofensywnej, retoryki charakterystycznej dla niektórych okresów stosunków rosyjsko-chińskich w latach 90. i pierwszej dekadzie XXI w., wiązał się rzecz jasna z amerykańskim zwrotem ku Azji. W tej sytuacji to Chiny zaaranżowały wizerunkowe zbliżenie z Rosją, czego wizyta Xi była najlepszym dowodem. Komentujący tę politykę Fiodor Łukjanow stwierdził, że „Chiny czują, iż starcie z USA jest nieuniknione i poprzez zbliżenie z Rosją formalizują sojusznika”[1511]. I chociaż „amerykański czynnik” wydaje się tutaj tropem właściwym, tak jak w poprzednich dwóch dekadach (gdy pogarszały się relacje Chin i Rosji ze Stanami Zjednoczonymi, Pekin i Moskwa zwracały się ku sobie, następowało zbliżenie i ocieplenie relacji rosyjsko-chińskich, a gdy relacje z Waszyngtonem się poprawiały, wtedy na linii Moskwa–Pekin entuzjazm słabł), to polityka Pekinu jest bardziej zniuansowana.

Rosyjscy i chińscy komentatorzy podkreślali czynnik osobisty relacji – Xi i Putin mieli znaleźć wspólny język, a Putin towarzyszył Xi przez osiem godzin w trakcie spotkań chińskiego przywódcy, co było bezprecedensowe w rosyjskim protokole[1512]. W trakcie wizyty Xi jako pierwszy chiński przywódca, na wyraźną sugestię Putina, złożył wizytę w rosyjskim Ministerstwie Obrony oraz Centrum Dowodzenia rosyjskiej armii[1513]. Xi zresztą wiedział, w jaki sposób przypodobać się gospodarzom – do prasy wyciekły informacje o tym, że przed wizytą „ćwiczył swój rosyjski” (którego uczył się kiedyś w szkole), a nawet „urządził recital poezji rosyjskiej”[1514]. Według rosyjskiej prasy Xi miał powiedzieć, że dzielą z Putinem „wspólne charaktery”[1515]. Na pewno zaś – dramatyczne doświadczenia z prze-

---

ства и стратегического взаимодействия, Президент России. Официальный сайт, 2013, 22 III, [on-line:] http://news.kremlin.ru/ref_notes/1423 – 2 VI 2014.

[1511] Rozmowa z Fiodorem Łukjanowem, Moskwa, 27 IX 2013.

[1512] *Путин и Си Цзиньпин сошлись характерами*, Столетие, 2013, 24 III, [on-line:] http://www.stoletie.ru/na_pervuiu_polosu/putin_i_si_czinpin_soshlis_kharakterami_746.htm – 2 VI 2014; *Китайско-кремлевская церемония*, Коммерсантъ, 2013, 23 III, [on-line:] http://www.kommersant.ru/doc/2153489 – 2 VI 2014; Yu Bin, *Pivot to Eurasia…*

[1513] Си Цзиньпин посетил Министерство обороны РФ, Генеральное консульство Китайской Народной Республики в г. Санкт-Петербурге, 2013, 24 III, [on-line:] http://saint-petersburg.china-consulate.org/rus/zgxw/t1027330.htm – 2 VI 2014. Z perspektywy chińskiej było to połączeniem przyjemnego z pożytecznym, gdyż świadczyło o wzrastającej roli współpracy wojskowej – strony negocjowały zakup przez Chiny myśliwców Su-24 i łodzi podwodnych Łada. Komponent militarny wizyty był wyraźnie widoczny (demonstracyjnie go wręcz podkreślano). Jednakże mimo wstępnych porozumień o sprzedaży okrętów podwodnych (w 2012 r.) i Su-35 (na początku 2013 r.) zdementowano informację o finalizacji kontraktu. *Chiński przywódca w Moskwie …*

[1514] *China at crossroads as Xi takes wheel*, „The Sydney Morning Herald” 2014, 14 III, [on-line:] http://www.smh.com.au/comment/china-at-crossroads-as-xi-takes-wheel-20130314-2g35o.html#ixzz35XnHzMYQ – 27 VI 2014.

[1515] *Путин и Си Цзиньпин сошлись характерами*, Столетие, 2013, 24 III, [on-line:] http://www.stoletie.ru/na_pervuiu_polosu/putin_i_si_czinpin_soshlis_kharakterami_746.htm – 2 VI 2014.

szłości. Obaj doświadczyli w swoich krajach chaosu i anarchii (Putin – rozpadu ZSRR, Xi – rewolucji kulturalnej), tym bardziej więc cenią sobie porządek rozumiany na sposób autorytarny. Za te same cechy, które Putin jest krytykowany na Zachodzie (autorytaryzm, próba przywrócenia rządów silnej ręki po rozpadzie ZSRR), jest on szanowany w Pekinie – nic więc dziwnego, że znalazł wspólny język z Xi[1516]. Dobrym tego przykładem jest koncepcja „chińskiego marzenia", które zasadza się na założeniu odrodzenia potęgi chińskiej: gdy przywódcy chińscy rozmawiają z Putinem, który marzy o odrodzeniu potęgi rosyjskiej, rozumieją się bez słów.

Trzy dni po szczycie w Moskwie Putin spotkał się ponownie z Xi Jinpingiem, tym razem przy okazji piątego szczytu BRICS w Durbanie w RPA[1517]. Szczyt przyniósł decyzję o porozumieniu w sprawach funduszu rezerwy, rady biznesowej i *think tanku* BRICS[1518]. Odbywający się po raz pierwszy w Afryce szczyt siłą rzeczy był skoncentrowany na zagadnieniach kontynentu. Odpowiadało to agendzie Chin, coraz bardziej dominującej w tej organizacji (PKB Chin jest większy od PKB wszystkich pozostałych czterech państw organizacji razem wziętych)[1519]. Chiny chcą traktować BRICS w Afryce jak miejscową odmianę SzOW – a mianowicie jako użyteczne narzędzie wpływu politycznego w Afryce bez wzbudzania lęku swoją przewagą ekonomiczną. Rosja z kolei tratuje BRICS jako użyteczny element wzmacniania swojej pozycji międzynarodowej za małą cenę, jedno z narzędzi do stworzenia wielobiegunowego porządku międzynarodowego, który zastąpiłby obecną (słabnącą) hegemonię USA. Na razie jednak w samej organizacji coraz bardziej ujawnia się dominacja Chin, a co za tym idzie – również ich ekonomiczny pomysł na organizację.

Szczyt BRICS pozostał w cieniu kolejnego kryzysu koreańskiego. Ówczesna faza kryzysu zaczęła się 12 grudnia 2012 r., gdy Phenian wypuścił satelitę w przestrzeń kosmiczną[1520]. W odpowiedzi ONZ (za zgodą Moskwy i Pekinu) wprowadził sankcje 22 stycznia 2013 r.[1521] To tylko podgrzało atmosferę: 12 lu-

---

[1516] Yu Bin, *Pivot to Eurasia…*

[1517] *Chinese President Xi Jinping Attends 5th BRICS Summit in Durban and Delivers an Important Speech*, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2013, 27 III, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/xjpcf1_665694/t1026742.shtml – 2 VI 2014.

[1518] *Fifth BRICS Summit*, *Background*, Official BRICS Durban 2013 webside, [on-line:] http://www.brics5.co.za/ – 2 VI 2014.

[1519] Yu Bin, *Pivot to Eurasia…*

[1520] *North Korea rocket launch raises nuclear stakes*, Reuters, 2012, 12 XII, [on-line:] http://www.reuters.com/article/2012/12/12/us-korea-north-rocket-idUSBRE8BB02K20121212 – 2 VI 2014.

[1521] *Resolution 2087 (2013)*, *Adopted by the Security Council at its 6904th meeting*, *on 22 January 2013*, United Nations Security Council, [on-line:] http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2087(2013) – 2 VI 2014.

tego tego roku Phenian przeprowadził test nuklearny[1522], 13 marca wycofał się z porozumienia o wstrzymaniu ognia z 1953 r.[1523], 3 kwietnia zablokował udział południowokoreańskich robotników w pracach wspólnej specjalnej strefy ekonomicznej Kaesong[1524], 5 kwietnia ostrzegł wszystkie ambasady i zagranicznych turystów, że mają opuścić kraj[1525], zaś 24 kwietnia zażądał uznania KRLD za państwo nuklearne jako warunek wstępny dalszego dialogu[1526]. W tym samym czasie Stany Zjednoczone i ich sojusznicy (Korea Południowa) prowadziły nieustanne manewry, a japoński minister obrony, Ishiba Shigeru, oświadczył, że Tokio ma prawo do uprzedzającego ataku na Koreę Północną[1527]. W trakcie kryzysu Rosja i Chiny potępiły tekst nuklearny KRLD i poparły rezolucję ONZ z 7 marca potępiającą ten ruch[1528]. Niemniej jednak zaprotestowały przeciwko dalszym sankcjom wobec Phenianu – 14 marca we wspólnym oświadczeniu uznały, że „kryzys należy rozwiązać drogą polityczną i dyplomatyczną"[1529]. Te działania udowadniały, że „Moskwa i Pekin znalazły się w dyplomatycznym dylemacie" – przyznawano, że nikt, nawet Chiny, nie jest w stanie wpłynąć na Phenian, zaś oba państwa zaczęły przejawiać „syndrom zmęczenia Koreą Północną"[1530]. Jak to ujął były rosyjski poseł w Seulu, Georgi Kunadze, „Phenian zarobił na życie, szantażując nas w ten sposób od 20 lat, skutecznie udoskonalając sztukę bycia żebrakiem z kijem w ręku"[1531]. Z perspektywy Moskwy i (szczególnie) Pekinu

---

[1522] *North Korea stages nuclear test in defiance of bans*, „The Guardian" 2013, 12 II, [on-line:] http://www.theguardian.com/world/2013/feb/12/north-korea-nuclear-test-earthquake – 2 VI 2014.

[1523] *North Korea withdraws from inter-Korean armistice agreement*, „The Voice of Russia" 2013, 13 III, [on-line:] http://voiceofrussia.com/2013_03_13/North-Korea-withdraws-from-inter-Korean-armistice-agreement/ – 2 VI 2014.

[1524] *North Korea blocks South workers from Kaesong zone*, BBC News, 2013, 3 IV, [on-line:] http://www.bbc.com/news/world-asia-22011207 – 2 VI 2014.

[1525] *North Korea warns embassies over safety following missile threat*, „The Guardian" 2013, 5 IV, [on-line:] http://www.theguardian.com/world/2013/apr/05/north-korea-missiles-embassy-threats – 2 VI 2014.

[1526] *North Korea demands recognition as nuclear arms state*, „The Chicago Tribune News" 2013, 23 IV, [on-line:] http://articles.chicagotribune.com/2013-04-23/news/sns-rt-us-korea-northbre93m03r-20130422_1_dprk-north-korea-third-nuclear-test – 2 VI 2014.

[1527] *Japan Mulls a Preemptive Strike Capability*, „The Diplomat" 2014, 4 VI, [on-line:] http://thediplomat.com/2013/06/japan-mulls-a-preemptive-strike-capability/ – 2 VI 2014.

[1528] *Resolution 2094 (2013) Adopted by the Security Council at its 6932nd meeting, on 7 March 2013*, United Nations Security Council, [on-line:] http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2094(2013) – 2 VI 2014.

[1529] *Сообщение для СМИ О российско-китайских консультациях по ядерной проблеме Корейского полуострова*, Министерство Иностранных дел России. Официальный сайт, 2013, 14 III, [on-line:] http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newsline/40530CAEB00D2A8144257B2E0043FAC1 – 8 VI 2014.

[1530] Yu Bin, *Pivot to Eurasia…*

[1531] *Цена вопроса*, Коммерсант, 2013, 1 IV, [on-line:] http://www.kommersant.ru/doc/2156825 – 2 VI 2014.

najgorsze było to, że z uwagi na te okoliczności Azja Północno-Wschodnia stała się jednym z najniebezpieczniejszych miejsc na ziemi, zaś kryzys dał pretekst Japonii do zrzucania konstytucyjnych ograniczeń nałożonych po II wojnie światowej na Tokio przez Stany Zjednoczone. W przeciwieństwie do Stalina i Mao, którzy sześćdziesiąt lat wcześniej rozgrywali Kim Ir Sena, Putin i Xi Jinping nie mają dzisiaj żadnego wpływu na jego wnuka. Jak sardonicznie podsumował Yu Bin: „witamy w nowym wspaniałym świecie XXI-wiecznej geopolityki, w której płotka (krewetka) drażni grube ryby”[1532].

W cieniu Korei znalazł się Afganistan. Niepokój, jaki budzi zapowiedziane wyjście Amerykanów z Afganistanu w 2014 r. udziela się przede wszystkim państwom Azji Środkowej, ale również i Chinom, które tracą przez to możliwość rozwiązania kłopotu Talibów rękami Amerykanów. Rosjanie również wiedzą z własnej historii, jak trudne jest wycofywanie się z Afganistanu. Moskwa i Pekin brały udział w szeregu konsultacji na temat obecnej i przyszłej sytuacji w tym kraju – zarówno bilateralnych, jak i multilateralnych. Dnia 20 lutego 2013 r. w Moskwie miało miejsce spotkanie przedstawicieli Rosji, Chin i Indii[1533]. Te dwa ostatnie państwa mają miliardowe interesy w Afganistanie, zaś Rosja nie chce, by wyjście Amerykanów doprowadziło do politycznego *vacuum*, które może zakwestionować ich dominującą polityczną pozycję w regionie[1534]. Dnia 3 kwietnia w Pekinie odbyło się z kolei spotkanie dyplomatów Chin, Rosji i Pakistanu[1535], zaś 26 kwietnia – trzecie spotkanie ministrów Procesu Stambulskiego, tym razem w Ałma Acie[1536]. Spotkanie „miało mnóstwo publicznego poparcia na zewnątrz, ale istotą jego zwołania było to, że Zachód umywa ręce i potrzeba nowych rozwiązań, by pokierować tym rozdartym wojną krajem”[1537].

[1532] Yu Bin, *Pivot to Eurasia…* W oryginale: „krewetka drażni wieloryby” – zdanie to nawiązuje do tradycyjnej metafory opisującej geopolityczną pozycję Korei jako „krewetki między wielorybami” (Chinami i Japonią).

[1533] *Trilateral helps India air opinion about Afghanistan's future*, „The Times of India” 2013, 4 III, [on-line:] http://timesofindia.indiatimes.com/india/Trilateral-helps-India-air-opinion--about-Afghanistans-future/articleshow/18796500.cms?referral=PM – 8 VI 2014.

[1534] N. Bhatiya, *Securing Afghanistan Requires a Truly Regional Effort*, „World Politics Review” 2013, 24 IV, [on-line:] http://www.worldpoliticsreview.com/articles/12895/securing--afghanistan-requires-a-truly-regional-effort – 8 VI 2014.

[1535] *China*, *Russia*, *Pak. discuss Afghanistan situation*, „The Hindu” 2013, 4 IV, [on-line:] http://www.thehindu.com/news/international/china-russia-pak-discuss-afghanistan-situation/article4577718.ece – 8 VI 2014.

[1536] Proces Stambulski to inicjatywa państw sąsiadujących z Afganistanem wspólnej platformy dialogu i współpracy w różnych sferach regionalnych związanych z Afganistanem, w tym przede wszystkim w bezpieczeństwie. *Пресс-Релиз по итогам проведения Алматинской Конференции Министров иностранных дел Стамбульского процесса по Афганистану*, Министерство Инностранных дел Республики Казахстан, 2013, 26 IV, [on-line:] http://mfa.gov.kz/ru/#!/news/article/10058 – 2 VI 2014.

[1537] Yu Bin, *Pivot to Eurasia…*

Osobnym wydarzeniem było Międzynarodowe Forum Ekonomiczne w Petersburgu (19-22 czerwca), w którym udział wziął chiński wicepremier Zhang Gaoli (spotkał się m.in. z prezydentem Putinem)[1538]. W ramach spotkania rosyjsko-chińskiego komitetu ds. współpracy energetycznej podpisano wart 270 mld USD kontrakt na dostawy ropy (do 46 mln ton) do Chin na dwadzieścia pięć lat ropociągiem WSTO[1539]. Według niezależnych rosyjskich komentatorów „z ekonomicznego punktu widzenia kontrakt ten jest dla Rosji nieopłacalny – jest to projekt czysto polityczny"[1540]. Stanowi on więc kolejny namacalny dowód na prawdziwość tezy, że Rosja w celach politycznych (poparcie Pekinu) poświęca swoje interesy ekonomiczne, na czym najwięcej zyskują Chiny.

Politycznym wydarzeniem lata 2013 r. – dotyczącym bezpośrednio Rosji i Chin – była sprawa Edwarda Snowdena. Pracownik Agencji Bezpieczeństwa Narodowego (NSA) Stanów Zjednoczonych (prawdopodobnie) w maju i (na pewno) w czerwcu znalazł się w Hongkongu, skąd puścił w świat informacje o działaniach wywiadowczych prowadzonych przez USA wobec Rosji, Chin, a także państw UE. Następnie 23 czerwca odleciał z Hongkongu do Moskwy, skąd bezskutecznie próbował uzyskać azyl kilkudziesięciu państw i pozostał w Rosji[1541].

Tajemnicą pozostaje fakt lotu Snowdena z Hongkongu do Moskwy – tego dnia USA cofnęły Snowdenowi paszport, lecz administracja hongkongijska mimo wszystko wpuściła go na pokład samolotu, argumentując, że amerykański wniosek ekstradycyjny został źle skonstruowany – pomylono się w drugim imieniu Snowdena[1542]. Waszyngton stwierdził, że „jest bardzo rozczarowany tym, jak władze w Pekinie i Hongkongu załatwiły sprawę Snowdena"[1543], na co Pekin (który sprawnie „umył ręce", przerzucając sprawę Snowdena do Hongkongu, formalnie – i tylko formalnie – regionu autonomicznego) odparł, że „działano zgodnie z prawem"[1544]. Na pewno zaś działano w porozumieniu z Moskwą – Snowden

---

[1538] *Юрий Ушаков: Президент России на ПМЭФ проведет ряд международных встреч*, Радио Голос России, 2013, 19 VI, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/news/2013_06_19/JUrij-Ushakov-Prezident-Rossii-na-PJEF-provedet-rjad-mezhdunarodnih-vstrech-3468/ – 3 VI 2014.

[1539] *«Роснефть» поставит в Китай нефти на 270 млрд долларов*, EKportal.Ru, 2013, 21 VI, [on-line:] http://www.ekportal.ru/page-id-2987.html – 3 VI 2014.

[1540] *«Роснефть» подписала контракт на $270 млрд на поставку нефти в Китай по ВСТО*, PrimeMedia.Ru, 2013, 22 VI, [on-line:] http://primamedia.ru/news/dv/22 VI 2013/284302/rosneft-podpisala-kontrakt-na-270-mlrd-na-postavku-nefti-v-kitay.html – 3 VI 2014.

[1541] *Edward Snowden: Timeline*, BBC News, 2013, 20 VIII, [on-line:] http://www.bbc.com/news/world-us-canada-23768248 – 2 VI 2014.

[1542] *Name mix-up in extradition docs: Hong Kong denies assisting Snowden's departure*, Russia Today, 2013, 26 VI, [on-line:] http://rt.com/news/snowden-us-hong-kong-267/ – 2 VI 2014.

[1543] *US 'very disappointed' with China's handling of Edward Snowden*, The Telegraph, 2013, 12 VI, [on-line:] http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/china/10175207/US-very-disappointed-with-Chinas-handling-of-Edward-Snowden.html – 2 VI 2014.

[1544] *China and US wage war of words over Snowden's flight from Hong Kong*, „South China Morning Post" 2013, 25 VI, [on-line:] http://www.scmp.com/news/china/article/1268690/china-and-us-war-over-snowdens-flight-hong-kong – 2 VI 2014.

miał spędzić ostatnich kilka dni przed odlotem do Moskwy w rosyjskim konsulacie w Hongkongu, zaś rozegranie tak delikatnej sprawy bez wcześniejszego porozumienia z Kremlem wydaje się nieprawdopodobne. W podobny sposób zareagowali Amerykanie – „New York Times" nazwał to nawet „nową antyamerykańską osią"[1545].

Snowden ostatecznie pozostał w Moskwie, pod (prawdopodobnie) czułą opieką rosyjskich służb, zwykłych nie marnować takich podarunków od losu. Rosjanie zresztą rozegrali sprawę po mistrzowsku – publicznie pokazując, jak bardzo są niezadowoleni z tego „kłopotu" (a prywatnie z pewnością zacierając ręce, że trafił im się taki skarb – amerykański „użyteczny idiota" będący wizerunkową katastrofą dla Stanów Zjednoczonych). Przez kilkanaście dni Snowden był przetrzymywany w strefie tranzytowej lotniska Szeremietiewo, nie będąc formalnie wpuszczonym na teren Federacji Rosyjskiej. Putin, wszem wobec okazujący niezadowolenie z pobytu Snowdena, którego ironicznie określił mianem „prezentu Bożonarodzeniowego" (*sic!*)[1546], stwierdził, że „powinien on wybrać cel podróży i wylecieć"[1547], a nawet (1 czerwca) że mu „przyzna azyl, jeśli tylko Snowden przestanie wypuszczać informacje szkodzące Stanom Zjednoczonym" (*sic!*)[1548]. Ostatecznie, rzecz jasna, Snowden azyl otrzymał (1 sierpnia), zaś Putin – którego Lilia Szewcowa słusznie uznała za „jedynego zwycięzcę w tym koszmarze"[1549] – tłumaczył się obłudnie w duchu „nie chcem, ale muszem": stwierdził, że „USA zastraszyły wszystkie państwa świata, nikt go nie chce przyjąć i tym samym jest on zablokowany w Rosji"[1550]. FR odmówiła również ekstradycji Snowdena do Stanów Zjednoczonych. Rosjanie wreszcie popisali się poczuciem humoru godnym znudzonych KGB-istów: Snowdenowi oświadczyła się (*sic!*) sławna i piękna rosyjska agentka, Anna Chapman, deportowana uprzednio z USA za szpiegostwo[1551].

[1545] *A New Anti-American Axis?*, „The New York Times" 2013, 6 VII, [on-line:] http://www.nytimes.com/2013/07/07/opinion/sunday/a-new-anti-american-axis.html?pagewanted=all&_r=0 – 2 VI 2014.

[1546] *Путин: США, по сути, заблокировали Сноудена на территории России*, РИА Новости, 2013, 15 VII, [on-line:] http://ria.ru/politics/20130715/949881768.html – 2 VI 2014.

[1547] *Путин: Россия не будет выдавать Сноудена*, Ule.Ft, 2013, 26 VI, [on-line:] http://yle.fi/uutiset/putin_rossiya_ne_budet_vydavat_snoudena/6704655 – 2 VI 2014.

[1548] *В. Путин огласил условия, на которых оставит Э.Сноудена в Москве*, РБК, 2013, 1 VII, [on-line:] http://top.rbc.ru/politics/01/07/2013/864152.shtml – 2 VI 2014.

[1549] L. Shevtsova, *Tinker*, *Tailor*, *Snowden*, *Spy?*, Project Syndicate 2013, 18 VII, [on-line:] http://www.project-syndicate.org/commentary/what-the-snowden-scandal-revealed-about--the-state-of-western-liberal-democracies-by-lilia-shevtsova – 3 VI 2014.

[1550] *Путин: США заблокировали Сноудена в РФ, напугав другие страны*, НТВ.Ru, 2013, 15 VII, [on-line:] http://www.ntv.ru/novosti/631242 – 2 VI 2014.

[1551] *Анна Чапман предложила Сноудену пожениться*, РИА Новости, 2013, 4 VII, [on-line:] http://ria.ru/world/20130704/947511722.html – 3 VI 2014. To błyskotliwe, tabloidowe rozegranie sprawy można uznać za XXI-wieczny ekwiwalent carówny Anastazji.

Chińczycy docenili sprawność działań Rosji. „Huangqiu Shibao" uznało załatwienie „trudnej sprawy Snowdena" przez Rosję jako „wysoce sprawne, wspaniale taktowne i wyszukane", a przekucie tej kłopotliwej sprawy w kartę przetargową w relacjach z Waszyngtonem jako „prawie nieskazitelne". Komentarz kończył się podsumowaniem, które musiało wzbudzić zachwyt czytających go rosyjskich dyplomatów, że „Rosja zasługuje na szacunek Chin i Chiny mają się czego uczyć od Rosji"[1552].

Chińczycy na pewno uczyli się od Rosjan tego, w czym ci drudzy są najlepsi, czyli wojaczki: latem 2013 r. odbyły się dwa wielkie wspólne rosyjsko-chińskie manewry. Najpierw morskie: „Morskie Współdziałanie 2013" między 5 a 12 lipca[1553], a następnie kolejna „Misja Pokoju", ponownie w Czeberkulu, od 27 lipca do 15 sierpnia[1554]. „Morskie Współdziałanie 2013" miało bardzo wysoką agendę – chińska flota wysłała na nie najwięcej statków w całej historii wojskowych ćwiczeń ChRL z innymi państwami poza granicami Chin[1555]. Ćwiczenia komentowano, iż „osiągnięto wyższy poziom zaufania" i prawdopodobnie tak było, ale to zdanie jest prawdziwe tylko dlatego, że wcześniej zaufanie było bardzo małe. Teraz zrobiono wiele, by to zmienić – chińskim marynarzom nakazano nauczyć się przynajmniej dwudziestu pięciu słów po rosyjsku i dwóch piosenek (*sic!*) – ale i tak językiem ćwiczeń był angielski[1556]. Jest to dość humorystyczny akcent, zważywszy na polityczną implikację tych manewrów.

Manewry rozumiano głównie w kontekście wzrastających napięć pomiędzy Chinami a ich sąsiadami dotyczącymi przynależności spornych wysp, w tym przede wszystkim rywalizacji chińsko-japońskiej. By nie pozostawić złudzeń, chińska flota, wracając z manewrów, przepłynęła przez cieśninę Soya (La Perouse) na zachód od Japonii, co miało „pomóc Chinom wyrwać się z pacyficznego okrążenia przez Stany Zjednoczone i Japonię", jak stwierdził Hong Yuan z Chińskiej Akademii Nauk Społecznych[1557]. Japonia i Stany Zjednoczone podjęły wyzwanie, przeprowadzając wspólne ćwiczenia na

---

[1552] Cyt. za: Yu Bin, *Summer Heat and Sino-Russian Strategizing,* „Comparative Connections" 2013, vol. 15, № 2, [on-line:] http://csis.org/files/publication/1302qchina_russia.pdf – 8 VI 2014.

[1553] *«Морское взаимодействие-2013»: Россия и Китай успешно одолели общего врага*, Радио Голос России, 2013, 11 VII, [on-line:] http:, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2013_07_11/Morskoe-vzaimodejstvie-2013-Rossija-i-Kitaj-uspeshno-odoleli-obshhego-vraga-5314/ – 3 VI 2014.

[1554] Военные учения «Мирная миссия-2013», CNTV Россия, [on-line:] http://russian.cntv.cn/special/peace_mission_2013/index.shtml – 3 VI 2014.

[1555] *«Морское взаимодействие-2013»: важный шаг для организации совместных китайско-российских военных учений*, Russian.China.Org.Cn, 2013, 4 VII, [on-line:] http://russian.china.org.cn/exclusive/txt/2013-07/04/content_29321967.htm – 3 VI 2014.

[1556] Yu Bin, *Summer Heat*…

[1557] Cyt. za: *ibidem*.

Hokkaido[1558]. Odbyły się one na znacznie większą skalę, gdyż siły i możliwości floty zarówno amerykańskiej, jak i japońskiej są większe niż floty chińskiej.

Drugimi ćwiczeniami była kolejna „Misja Pokoju" (tym razem bez auspicjów SzoW), również na wielką skalę[1559]. Choć ćwiczenia prowadzone były pod tradycyjnym hasłem antyterroryzmu, to wzięło w nich udział ponad 25 tys. żołnierzy (w większości z regularnych oddziałów obu armii) i dwieście różnych jednostek sprzętu wojskowego (m.in. dwadzieścia bombowców – np. rosyjskie Su-24Mr, a także helikoptery takie jak Mi-24)[1560]. Tak wielka liczba żołnierzy i sprzętu, niewspółmierna do walki z terroryzmem, wywoływała liczne wątpliwości. Chiński dziennikarz, zadając pytanie głównodowodzącemu ćwiczeniami z chińskiej strony, gen. Pan Liangshiemu, użył chińskiej metafory: „użyć noża do zabijania bydła, by zabić kurczaka". Odpowiedź generała („terroryści stali się nieprawdopodobnie okrutni i przebiegli i mogą zdobyć każdy rodzaj broni") trudno uznać za rozwiewającą wątpliwości, lecz to, co generał powiedział dalej – a mianowicie, że wzorem dla ćwiczeń była wojna rosyjsko-gruzińska z 2008 r. – daje już do myślenia[1561]. Prawdopodobnie więc gen. Pan w typowy dla Chińczyków niebezpośredni sposób dał do zrozumienia, że prawdziwym celem ćwiczeń było doskonalenie szybkiej kampanii („małej zwycięskiej wojenki"). W taki też sposób zrozumiała je chińska opinia publiczna – w sondzie przeprowadzonej przez Fenghuang TV aż 70% respondentów uznało USA i Japonię za cel ćwiczeń – choć przeprowadzone zostały one w środku Eurazji[1562].

Rozmach ćwiczeń powinien być rozumiany jako kolejny gest polityczny wysłany przez Moskwę i Pekin. Jego celem miało być „wzmocnienie relacji" i „stabilizacja wpływu", zaś ćwiczenia należało rozumieć w kontekście pogarszających się relacji Rosji z Zachodem: „Moskwa demonstracyjnie robiła przerwę w czasie, gdy w relacjach rosyjsko-amerykańskich problemy dominują nad izolowanymi punktami współpracy w różnych regionach świata"[1563].

Nagłośnienie ćwiczeń miało również odwrócić uwagę od innego znaczącego faktu – nieoczekiwanych i przeprowadzonych w ostatniej chwili rosyjskich ćwiczeń we Wschodnim Okręgu Wojskowym na pograniczu z Chinami od 12 do 20 lipca

---

[1558] *US, Japan launch drill to monitor China-Russia exercise*, „Want China Times" 2013, 10 VII, [on-line:] http://www.wantchinatimes.com/news-subclass-cnt.aspx?id=20130710000032&cid=1101 – 3 VI 2014.

[1559] *Военные учения «Мирная миссия-2013»*, CNTV Россия, [on-line:] http://russian.cntv.cn/special/peace_mission_2013/index.shtml – 3 VI 2014.

[1560] *«Мирная миссия-2013»: китайская армия установила четыре рекорда*, Russian.China.Org.Cn, 2013, 23 IX, [on-line:] http://russian.china.org.cn/exclusive/txt/2013-09/23/content_30104850.htm – 3 VI 2014.

[1561] Cyt. za: Yu Bin, *Summer Heat*...

[1562] *Ibidem*.

[1563] М. Агаджанян, *Международная динамика толкает Россию и Китай в «объятия» друг другу*, Политком.Ru, 2013, 15 VIII, [on-line:] http://www.politcom.ru/16219.html – 3 VI 2014.

2013 r. (a więc w ostatnim dniu morskich manewrów z Chinami i kilka dni przed początkiem „Misji Pokoju") – były to największe rosyjskie manewry od upadku ZSRR (wzięło w nich udział 160 tys. żołnierzy, 5 tys. czołgów i transporterów opancerzonych, 130 samolotów i 70 statków)[1564]. Tak nagłe ich przeprowadzenie wiązało się prawdopodobnie z chińską demonstracją po wspólnych ćwiczeniach. Pięć chińskich okrętów wracających z ćwiczeń nieoczekiwanie popłynęło trasą na wschód od Sachalinu, przez Wyspy Kurylskie i wokół Japonii. Chociaż statki cały czas trzymały się wód międzynarodowych, ta demonstracja siły podziałała na Rosję jak „płachta na byka"[1565]. Natychmiast rozpoczęto ćwiczenia, prawdopodobnie po to, by pokazać Chińczykom „miejsce w szeregu". Chiny miały zostać poinformowane o manewrach tylko na kilka godzin wcześniej, chociaż zgodnie z szanghajskim porozumieniem „o wzmacnianiu zaufania w regionie pogranicznym" z 1996 r., powinny się o nich dowiedzieć trzydzieści dni wcześniej[1566]. Pekin, choć zirytowany, przełknął kolejny rosyjski afront, gdyż liczył na finalizację kontraktów na rosyjską broń[1567].

Nagłe rosyjskie manewry można rozumieć jako formę odpowiedzi na chińską demonstrację siły, uspokojenie wciąż licznego grona osób obawiających się współpracy z Chinami, a nawet bardziej jako formę pokazania Pekinowi miejsca w szeregu we wzajemnych relacjach militarnych (armia rosyjska jest wciąż znacznie potężniejsza niż chińska), a najbardziej – jako element podbijania stawki negocjacyjnej. Latem 2013 r. toczyły się bowiem zaawansowane rozmowy na temat nabycia przez Chińczyków Su-35, łodzi podwodnych Łada i systemów ochrony przeciwlotniczej SS-400. Temu poświęcona była głównie wizyta chińskiego sekretarza rady państwa, Yang Jiechiego, w Moskwie 16 sierpnia 2013 r.[1568]

[1564] *Главное – маневры*, Газета.Ру, 2013, 13 VII, [on-line:] http://www.gazeta.ru/politics/2013/07/13_a_5426557.shtml – 3 VI 2014.

[1565] F. Hill, *Gang of Two. Russia and Japan Make a Play for the Pacific*, „The Foreign Affairs" 2013, 27 XI, [on-line:] http://www.foreignaffairs.com/articles/140288/fiona-hill/gang-of--two – 15 VI 2014.

[1566] *Соглашение между Российской Федерацией, Республикой Казахстан, Кыргызской Республикой, Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой об укреплении доверия в военной области в районе границы*, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999…*, c. 365-373.

[1567] Cyt. za: Yu Bin, *Summer Heat*…

[1568] *Putin meets China's State Councilor, lauds military cooperation*, The Voice of Russia, 2013, 16 VIII, [on-line:] http://voiceofrussia.com/news/2013_08_16/Putin-lauds-Russia-China--military-cooperation-6624/ – 3 VI 2014. Wśród innych ważnych wizyt w połowie 2013 r. warto wymienić wizytę patriarchy Moskwy i Wszechrusi Cyryla w Pekinie od 10 do 15 maja, w trakcie której spotkał się m.in. z Xi Jinpingiem (*Председатель КНР высоко оценивает визит патриарха Кирилла в Китай*, Радио Голос России, 2013, 10 V, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2013_05_10/Predsedatel-KNR-visoko-ocenivaet-vizit-patriarha-Kirilla-v-Kitaj/ – 3 VI 2014), oraz wizytę przewodniczącego Dumy Siergieja Naryszkina w Pekinie 26-28 maja, który również spotkał się przewodniczącym Xi (*Сергей Нарышкин начинает визит в Китай*,

Drugą połowę 2013 roku zdominowała kwestia Syrii. Pogarszająca się sytuacja wewnętrzna w tym kraju (wojna domowa między rządem a podzieloną opozycją) sprawiła, że Zachód – do tej pory nieznacznie wspierający opozycję – zwrócił swoje oczy na ten zrujnowany kraj. W sierpniu roku 2013 Barack Obama uznał użycie broni chemicznej za „cienką czerwoną linię", której przekroczenie przez reżim Bashara Assada oznaczać będzie konieczność amerykańskiej interwencji[1569]. Reżim Bashara 21 sierpnia mimo wszystko tej broni użył[1570], a niechętny do podjęcia interwencji Obama najpierw próbował dla niej uzyskać poparcie międzynarodowe, a gdy się to nie powiodło (m.in. brytyjski parlament 29 sierpnia odmówił zgody na udział Wielkiej Brytanii w ataku)[1571], uciekł się do fortelu, jakim była konieczność uzyskania zgody Kongresu na atak na Syrię (choć zgodnie z amerykańskim prawem nie musiał prosić o zgodę)[1572]. Kongres z kolei nie wniósł do porządku obrad prezydenckiej prośby o autoryzację ataku na Syrię i do interwencji nie doszło. Zachód – kolejny raz oskarżany o hipokryzję – nie przestał jednak wspierać opozycji dyplomatycznie i medialnie i nawoływać do obalenia reżimu Assada. W całym kryzysie syryjskim Stany Zjednoczone i inne państwa Zachodu znalazły się po przeciwnej stronie barykady niż Rosja i Chiny. Moskwa i Pekin wielokrotnie wetowały i blokowały (np. wychodząc z sali obrad RB ONZ)[1573] rezolucje przeciwko Syrii, jednakże to Moskwa wysunęła się na pierwszy plan jako największy światowy obrońca reżimu Assada i to właśnie

---

Итар-Тасс, 2013, 26 V, [on-line:] http://itar-tass.com/glavnie-novosti/576337 – 3 VI 2014). Wypada jeszcze wspomnieć o dwóch spotkaniach ministrów spraw zagranicznych FR i ChRL, Siergieja Ławrowa i Wang Yi: 1 stycznia 2013 r. w Brunei oraz 14 lipca 2013 r. z okazji rady ministrów spraw zagranicznych SzOW w Czołpon-Acie (Kirgistan). *Foreign Minister Wang Yi Meets with Foreign Minister Sergei Lavrov of Russia*, Ministry of the Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2013, 1 VII, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3220_664352/3222_664356/t1063382.shtml – 3 VI 2014; *Foreign Minister Wang Yi Meets with Foreign Minister Sergei Lavrov of Russia*, Ministry of the Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2013, 1 VII, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3220_664352/3222_664356/t1061929.shtml – 3 VI 2014.

[1569] *Chemical weapons would be 'red line' sparking US action in Syria*, Obama says, Fox News, 2013, 20 VIII, [on-line:] http://www.foxnews.com/politics/2012/08/20/chemical-weapons--would-be-red-line-sparking-us-action-in-syria-obama-says/ – 3 VI 2014.

[1570] *Government Assessment of the Syrian Government's Use of Chemical Weapons on August 21, 2013*, The White House. Office of the Press Secretary, 2013, 30 VIII, [on-line:] http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/08/30/government-assessment-syrian-government--s-use-chemical-weapons-august-21 – 3 VI 2014.

[1571] *Syria crisis: Cameron loses Commons vote on Syria action*, BBC News, 2013, 30 IX, [on-line:] http://www.bbc.com/news/uk-politics-23892783 – 3 VI 2014.

[1572] *Obama to seek Congress vote on Syria military action*, BBC News, 2013, 1 IX, [on-line:] http://www.bbc.com/news/world-middle-east-23916752 – 3 VI 2014.

[1573] *RF, China walk out of UN SC meeting after US call for immediate action in Syria*, Tass. Russian News Agency, 2013, 28 VIII, [on-line:] http://en.itar-tass.com/world/699753 – 3 VI 2014.

Putin nie dopuścił do jego obalenia i do interwencji amerykańskiej. Został za to (oraz za ówczesne rozegranie sprawy ukraińskiej) uznany przez „Forbesa" za najbardziej wpływowego lidera politycznego świata[1574].

Rosja podjęła decydujące działania w sprawie niedopuszczenia do interwencji w Syrii po szczycie G20 w Petersburgu 5 września[1575]. Rosja bardzo liczyła tam na poparcie Chin i państw BRICS i nie zawiodła się. Xi Jinping, który spotkał się z Putinem przy okazji szczytu[1576], chwalił fakt, że w ciągu ostatniego półrocza udało się ruszyć z pięćdziesięcioma projektami na szesnastu polach współpracy oraz, wyrażając nadzieję na jej intensyfikację w obszarze wojskowo-technicznym (o czym wspomniał sam Putin, mówiąc o współpracy – czytaj: sprzedaży helikopterów), poparł stanowisko Rosji w kwestii syryjskiej[1577]. Xi wyraził „poważne zaniepokojenie" ewentualnym uderzeniem amerykańskim i próbował przekonać Obamę do porzucenia tego planu (mówiąc, że Pekin „oczekuje, że państwa pomyślą dwa razy zanim podejmą działania")[1578]. Amerykański prezydent, który z Putinem rozmawiał zaledwie dwadzieścia minut, nie zdołał przekonać przywódców G20

[1574] *The World's Most Powerful People 2013*, „Forbes" 2013, 30 X, [on-line:] http://www.forbes.com/sites/carolinehoward/2013/10/30/the-worlds-most-powerful-people-2013/ – 3 VI 2014.

[1575] *Саммит G20 в Санкт-Петербурге*, РИА Новости, 2013, 10 IX, [on-line:] http://ria.ru/trend/summit_g20_04092013/ – 3 VI 2014.

[1576] Xi spotkał się z Putinem na osobnym spotkaniu przed samym szczytem, a następnie razem z innymi przywódcami BRICS odbyli miniszczyt. *Xi Jinping Meets with Russian President* V. Putin, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2013, 5 IX, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3220_664352/3222_664356/t1074364.shtml – 3 VI 2014. Następnego dnia odbyło się również osobne spotkanie ministrów spraw zagranicznych FR i ChRL, Siergieja Ławrowa i Wang Yi. *Сообщение для сми о встрече Министра иностранных дел России С. В. Лаврова с Министром иностранных дел Китая Ван И*, Министерство Инностранных дел России. Официальный сайт, 2013, 6 IX, [on-line:] http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newsline/3408678516FBC10544257BDE0033970D – 3 VI 2014. Ławrow i Wang Yi spotkali się później jeszcze w ONZ 25 października z powodu kwestii syryjskiej (*Wang Yi Meets with Foreign Minister Sergey Lavrov of Russia*, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2013, 26 IX, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3220_664352/3222_664356/t1082195.shtml – 3 VI 2014) oraz w Nowym Delhi 10 listopada przy okazji szczytu ministrów spraw zagranicznych FR, ChRL i Indii (*Wang Yi Meets with Russian Foreign Minister Seigei Lavrov*, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2013, 11 XI, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3220_664352/3222_664356/t1098111.shtml – 3 VI 2014).

[1577] *Xi Jinping Meets with Russian President* V. Putin, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2013, 5 IX, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3220_664352/3222_664356/t1074364.shtml – 3 VI 2014.

[1578] *Obama rejects G20 pressure to abandon Syria air strike plan*, Reuters, 2013, 6 IX, [on-line:] http://www.reuters.com/article/2013/09/06/russia-g-idUSL2N0H220W20130906 – 3 VI 2014.

do poparcia jego planów interwencji w Syrii. W tej sytuacji Waszyngton, próbując wyjść z twarzą z kryzysu syryjskiego, ustami Johna Kerry'ego stwierdził 9 września, że Assad „może uniknąć odpowiedzi militarnej, jeśli Syria przekaże swoją broń chemiczną w ciągu tygodnia"[1579]. Putin zareagował natychmiast, wysuwając propozycję umieszczenia syryjskiej broni chemicznej pod międzynarodowym nadzorem. To wytrąciło Waszyngtonowi argument o konieczności ataku (którego administracja Obamy wcale nie pragnęła). Po pięciu dniach Rosja i Stany Zjednoczone wypracowały Plan eliminacji syryjskiej broni chemicznej do połowy 2014 r.[1580], który sprawił, że kwestia użycia broni chemicznej została rozmyta (o co chodziło reżimowi syryjskiemu, Moskwie, Pekinowi i kilku innym graczom), zaś do interwencji amerykańskiej nie doszło.

Rosja, dzięki sprawnemu podejściu do tego kryzysu przez Putina, dała się ponownie poznać jako jeden z najważniejszych graczy międzynarodowych. Putin, który wiedział, czego chciał, osiągnął swoje cele – w przeciwieństwie do Obamy, zmuszonego do kluczenia między świadomością, że pod względem politycznym wikłanie się w kolejną awanturę polityczną na Bliskim Wschodzie nie jest opłacalne, a koniecznością działania w zgodzie z głoszonymi wszem wobec wartościami. Kryzys syryjski udowodnił, nawiasem mówiąc, tezę, że Rosja, której potencjał nie dorównuje innym mocarstwom, może odgrywać pierwszoplanową, światową rolę tylko w sytuacjach kryzysowych, gdy sprawna dyplomacja, intuicja polityczna i brak skrupułów sprawdzają się zdecydowanie lepiej niż zachodnie rozdarcie między obroną interesów a przestrzeganiem wartości. W momencie, w którym sytuacja się uspokaja, Rosja automatycznie odsuwa się w cień, dlatego też w interesie Moskwy jest dążenie do utrzymywania sytuacji „kontrolowanej niepewności" w tych regionach świata, w których ma ona tradycyjnie dobrą bądź najlepszą orientację („bliska zagranica", Bliski Wschód, w mniejszym stopniu region Azja-Pacyfik). Jednocześnie jednak Rosja, cierpiąca na nieuleczalną megalomanię, ma tendencję do triumfalizmu i ryzykanckiego grania ponad swoją stawkę. Sukces w kwestii syryjskiej (oraz – wówczas – ukraińskiej) tak podbudował pewność siebie Putina (i jego „przybocznych"), że podjął on próbę zbudowania wokół siebie alternatywnego globalnego centrum polityczno-ideologicznego. Chciał się stać światowym liderem bloku antyzachodniego, rzucającym wyzwanie Stanom Zjednoczonym zarówno politycznie, jak i przede wszystkim aksjologicznie (obrona „tradycyjnych wartości" przed szeroko rozumianym liberalizmem – politycznym i obyczajowym). Przykładem takich działań był chociażby jego artykuł w „New York Timesie", w którym krytykował poczucie wyjątkowości Stanów Zjednoczo-

---

[1579] *John Kerry gives Syria week to hand over chemical weapons or face attack*, „The Guardian" 2013, 9 IX, [on-line:] http://www.theguardian.com/world/2013/sep/09/us-syria-chemical--weapons-attack-john-kerry – 3 VI 2014.

[1580] *Framework for Elimination of Syrian Chemical Weapons*, U. S. Department of State, 2013, 14 IX, [on-line:] http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/09/214247.htm – 3 VI 2014.

nych (stwierdzając, że „Bóg stworzył nas równymi") i uznał, że USA „polegają na brutalnej sile"[1581]. I chociaż na dzień dzisiejszy wciąż nie wiadomo, jak zakończy się ta próba, następstwa kryzysu ukraińskiego z 2014 r. pokazały, że Rosja nie ma sił, by konkurować ze Stanami Zjednoczonymi globalnie i tego typu próby są raczej pomnikiem rosyjskiej megalomanii i bólów fantomowych po utraconym imperium niż realnym zagrożeniem dla amerykańskiej globalnej dominacji (dla której znacznie większy problem stanowią Chiny).

To właśnie Chiny doceniły działania Putina w czasie kryzysu syryjskiego. Podczas spotkania głów państw SzOW w Biszkeku prezydent Xi poparł stanowisko Rosji. Chińska prasa była jeszcze bardziej otwarta: „Huangqiu Shibao" uznał rosyjską politykę w Syrii za „wybitne działanie" i stwierdził – chyba trochę na wyrost – iż „kryzys syryjski uczy nas, że Rosja jest światowym równoważnikiem" (ta ostatnia pochwała staje się bardziej zrozumiała przy innym określeniu tej gazety, a mianowicie, iż „Rosja pragnie przejąć światowe przywództwo, a Chiny popierają to bez zazdrości")[1582]. Trudno się dziwić chińskiemu entuzjazmowi: kwestionowanie przywództwa amerykańskiego i osłabianie go cudzymi rękami jest wręcz wymarzonym scenariuszem długoterminowym dla Pekinu. Lecz zachwyt chińskich elit wzbudził jeszcze inny fakt: to, że Putin nie wykorzystywał swojej władzy, lecz właściwie zareagował na groźną sytuację i – wykazując geostrategiczny instynkt – posłużył się otwartym tylko na chwilę „oknem możliwości"[1583]. Podsumowując, tradycyjnie ceniący sobie mistrzostwo, sprawność i skuteczność Chińczycy docenili Putina.

Sam Putin świętował swoje sukcesy (wraz z sześćdziesiątymi pierwszymi urodzinami) na szczycie APEC na Bali 7 października[1584]. Gospodarz, prezydent Indonezji, Yodhoyono, wyciągnął gitarę i zaśpiewał Putinowi *Sto lat*[1585]. Jeszcze bardziej zażyłe było świętowanie z przewodniczącym Xi. Według agencji Tass, Putin miał wyciągnąć wódkę, zaś Xi – chiński tort[1586]. Skoro mieli wódkę i zagryzkę,

---

[1581] V. Putin, *A Plea for Caution From Russia*, „The New York Times" 2013, 11 IX, [on-line:] http://www.nytimes.com/2013/09/12/opinion/putin-plea-for-caution-from-russia-on-syria.html?_r=0 – 3 VI 2014.

[1582] Cyt. za: Yu Bin, *Putin's Glory and Xi's Dream*, „Comparative Connections" 2013, vol. 15, № 3, [on-line:] http://csis.org/files/publication/1303qchina_russia.pdf – 3 VI 2014.

[1583] *Ibidem*.

[1584] *APEC CEO Summit Indonesia 2013, 5-7 October 2013 Bali*, [on-line:] http://www.apec2013ceosummit.com/ – 3 VI 2014.

[1585] W pewnym sensie było to odwdzięczenie się ze strony Yudhoyono Putinowi za życzenia urodzinowe złożone mu rok wcześniej publicznie w trakcie szczytu APEC we Władywostoku; indonezyjski prezydent, będący zamiłowanym amatorem śpiewu (wydał trzy płyty), odwdzięczył mu się z nawiązką. *SBY sings 'Happy birthday' to Putin*, „The Jakarta Post" 2013, 8 X, [on-line:] http://www.thejakartapost.com/news/2013/10/08/sby-sings-happy-birthday-putin.html – 3 VI 2014.

[1586] Co jest o tyle intrygujące, że według starannie budowanego wizerunku rosyjskiego przywódcy nie pija on wódki, lecz piwo. Widać, wraz z wiekiem, przyzwyczajenia mu się

trudno się dziwić, że „spotkanie było bardzo ciepłe i przyjacielskie”[1587]. Przywódcy – jak można mniemać, „pa duszam” – mieli omówić współpracę wojskowo-techniczną, sprzedaż broni i wspólne ćwiczenia (w oficjalnej terminologii: „wspólnie zachowywać bezpieczeństwo i stabilność w regionie Azja-Pacyfik”)[1588], zaś Xi nazwał rok 2013 „rokiem dobrych zbiorów w relacjach rosyjsko-chińskich[1589].

„Dobre zbiory” w relacjach rosyjsko-chińskich kontynuowano podczas kolejnego szczytu premierów obu tych państw[1590]. W dniach 22-23 października Dmitrij Miedwiediew odwiedził Pekin w ramach osiemnastego z regularnie odbywających się spotkań głów rządów FR i ChRL[1591]. Podpisano dwadzieścia porozumień, a wśród nich: opiewający na kwotę 85 mld USD kontrakt na dostawy 10 mln ton ropy rocznie przez dziesięć lat, powstanie wspólnej spółki petrochemicznej w Tianjinie mogącej wytworzyć 16 mln ton ropy rocznie, formułę ustalającą cenę za gaz w związku z negocjowanym kontraktem gazowym i wysokość chińskich pożyczek na różne projekty (1,9 mld USD)[1592]. Ponadto w trakcie wizyty

---

zmieniają i coraz bardziej zwraca się on ku rdzennie rosyjskim tradycjom. Do wniosku tego skłania również jego stwierdzenie, że „na powrót do Moskwy zostawił sobie sake, podarunek od japońskiego premiera”. *Путин выпил водки с Си Цзинпинем в честь своего дня рождения*, Mail.ru, 2013, 8 X, [on-line:] http://news.mail.ru/politics/15098737/ – 4 VI 2014.

[1587] *День рождения Путин отметил тортом и водкой*, „Эхо Сибири” 2013, 9 X, [on-line:] http://echosib.ru/stati/obschestvo/den-rozhdenija-putin-otmetil-tortom-i-vodkoi.html – 4 VI 2014.

[1588] *President Xi Jinping Meets with President Vladimir Putin of Russia*, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2013, 8 X, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3220_664352/3222_664356/t1087038.shtml – 4 VI 2014.

[1589] *Chinese and Russian presidents meet for fifth time this year*, China Daily, 2013, 8 X, [on-line:] http://www.chinadaily.com.cn/china/2013xiapec/2013-10/08/content_17012626.htm – 4 VI 2014.

[1590] Dla porządku należy wymienić jeszcze wcześniejszą, odbytą w dniach 22-25 września wizytę w Moskwie przewodniczącego stałego komitetu OZPL Zhang Dejianga, który spotkał się m.in. z prezydentem Putinem i odwiedził Irkuck. *China*, *Russia seek closer legislative ties*, China.Org.Cn, 2014, 26 IX, [on-line:] http://china.org.cn/world/2013-09/26/content_30133277.htm – 4 VI 2014.

[1591] *Визит премьер-министра России в Китай*, РИА Новости, 2013, 23 X, [on-line:] http://ria.ru/trend/visit_Medvedev_China_21102013/ – 4 VI 2014.

[1592] Protokół czternastego posiedzenia komisji ds. współpracy humanistycznej; Protokół siedemnastego posiedzenia komisji ds. przygotowań regularnych spotkań głów rządów; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu między Ministerstwem Edukacji i Nauki FR i Ministerstwem Edukacji ChRL o współpracy w stworzeniu towarzystw uniwersytetów profilowanych FR i ChRL; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu w kwestii obniżki taryf na międzynarodowe usługi sieci telekomunikacyjnej (roaming) między FR i ChRL; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu o wspólnej organizacji wystawy „EXPO rosyjsko-chińskie przez Ministerstwo Rozwoju Gospodarczego FR, Ministerstwo Handlu ChRL i administrację prowincji Heilongjiang; Memorandum o współpracy między Ministerstwem Zdrowia FR i państwowym komitetem ds. ochrony zdrowia i planowaniu rodziny ChRL w obszarze me-

Miedwiediew apelował o zwiększenie chińskich inwestycji w Region Dalekowschodni FR[1593]. Po zakończeniu szczytu Miedwiediew udał się do Hefei, gdzie z rąk miejscowego Chińskiego Uniwersytetu Nauki i Technologii otrzymał tytuł honorowego profesora[1594]. Przyznając mu to wyróżnienie, Chińczycy kolejny raz okazali się wierni własnej tradycji honorowania tych przywódców innych państw, z którymi ongiś utrzymywali kontakty, a którzy z czasem utracili realną władzę bądź są już na politycznej emeryturze.

Świętowanie Putina z Xi i kolejne kontrakty podpisane przez Miedwiediewa w Pekinie świadczyły o podtrzymaniu rosyjskich marzeń o większej aktywności w Azji. „Rosyjski zwrot" ku Azji ruszył z miejsca pod koniec 2013 r. Moskwa, mając świadomość, że sukces tego przedsięwzięcia zależy od uniezależnienia się rosyjskiej polityki w Azji od dominacji Chin, postawiła na trzy karty: po

---

dycyny katastrof; Protokół między federalną służbą celną i głównym urzędem celnym ChRL o wzajemnym uznaniu wyników kontroli celnej w kwestii określonych rodzajów towarów; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu między federalną służbą celną i głównym urzędem celnym ChRL w sferze walki z naruszeniem prawa w sferze przelotów lotniczych; Program miar federalnej służby celnej i głównego urzędu celnego ChRL w sferze pogłębienia współpracy przygranicznych organów celnych dalekowschodnich i syberyjskich izb celnych FR i izb celnych Północnego-Wschodu ChRL; Wspólne oświadczenie federalnej agencji turystyki FR i państwowego urzędu ds. turystyki ChRL o rezultatach przeprowadzonych „roku rosyjskiej turystyki w Chinach 2012" i „roku chińskiej turystyki w Rosji 2013"; Podstawowe zasady porozumienia o kupnie-sprzedaży gazu naturalnego między „Jamał SPG" i firmą Petrochina International; Porozumienie ramowe o współpracy strategicznej między grupą firm En+ i chińską firmą energetyczną Huanian; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu ds. współpracy między Pocztą Rosji i Pocztą Chin; Porozumienie kredytowe między Wnieszekonombankiem i State Development Bank of China o udzieleniu kredytu wysokości 800 mln USD na sfinansowanie projektu budowy wielofunkcyjnego kompleksu na terenie moskiewskiej spółki Sława; Porozumienie kredytowe między Wnieszekonombankiem i State Development Bank of China o udzieleniu kredytu w wysokości 400 mln USD na sfinansowanie projektu budowy trzeciego bloku energetycznego Ekibastuz GREC-2 w Kazachstanie; Porozumienie na zaprojektowanie, zakup i budowę kombinatu górniczo-przetwórczego w Buriacji; Porozumienie ramowe między Wnieszekonombankiem i Export-Import Bank of China na udzielenie linii kredytowej na 700 mln USD; kontrakt na budowę fabryki przetwórstwa cementu do 3 tys. ton dziennie; podstawowe zasady w sferze grafiku uruchomienia fabryki petrochemicznej w Tianjinie i dostaw ropy naftowej dla przeróbki w tej fabryce; Memorandum na kontrakt eksportowy między Rosnieft i firmą SINOPEC na zasadach przedpłaty. *Совместное коммюнике по итогам 18-й регулярной встречи глав правительств России и Китая*, Правительство России. Официальный сайт, [on-line:] http://government.ru/media/files/41d4999905acab08a52d.pdf – 8 VI 2014; *Россия и Китай договорились о поставках энергоресурсов*, Коммерсант, 2013, 22 X, [on-line:] http://www.kommersant.ru/doc/2325899 – 4 VI 2014.

[1593] *Medvedev China Visit Sees Deal-signing Flurry*, Johnston's Russia List, 2013, 23 X, [on-line:] http://russialist.org/medvedev-china-visit-sees-deal-signing-flurry/ – 4 VI 2014.

[1594] *Д. Медведев посетил Хэфэйский научно-исследовательский институт физики плазмы и встретился со студентами и преподавателями Китайского университета науки и технологий*, Правительство России. Официальный сайт, 2013, 23 X, [on-line:] http://government.ru/news/7705 – 4 VI 2014.

pierwsze na Japonię, po drugie na Wietnam i po trzecie na Koreę. Dnia 2 listopada 2013 r.odbyło się spotkanie „dwa plus dwa" ministrów spraw zagranicznych i obrony Rosji i Japonii[1595], które było kolejnym krokiem – po kwietniowej wizycie Shinzo Abe w Moskwie[1596] – w rosyjsko-japońskiej odwilży. W jego ramach Moskwa w dość stonowany sposób zareagowała na wizytę japońskiego premiera w świątyni Yasukuni 26 grudnia 2013 r. (rzecznik rosyjskiego MSZ, Łukaszewicz, stwierdził, że „nie może to nie wyzwolić żalu")[1597]. Prawdziwym przełomem w relacjach Moskwa–Tokio miała być wizyta Putina w Japonii w 2014 r., jednakże kryzys ukraiński (na razie) skutecznie zatrzymał normalizację relacji japońsko-rosyjskich.

Dużo lepiej poszło z Wietnamem, który Putin odwiedził 12 listopada i gdzie dyskutował nad powrotem rosyjskiej floty do zatoki Cam Ranh[1598]. Wcześniej do Wietnamu przybyły pierwsze rosyjskie okręty podwodne Kilo (będące lepszymi wersjami tych sprzedawanych przez Moskwę Pekinowi)[1599]. Wszystko to świadczyło o zacieśniającej się wojskowej współpracy rosyjsko-wietnamskiej. Po Wietnamie Putin odwiedził Seul 13 listopada[1600]. Tam na spotkaniu z nową prezydent, Park Geun-Hye, zaproponował potrójną koncepcję normalizacji sytuacji na Półwyspie Koreańskim: połączenia kolei transkoreańskiej i transsyberyjskiej, zbudowania ropociągu transkoreańskiego i normalizacji relacji politycznych Północ–Południe; Seul jednakże odniósł się do tej propozycji z rezerwą[1601].

[1595] *Сообщение для сми об итогах визита Министра иностранных дел России С.В.Лаврова в Японию*, Министерство Инностранных дел России. Официальный сайт, 2013, 3 XI, [on-line:] http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newsline/BC1FBFB3DCC79CBA44257C1800220F9E – 4 VI 2014.

[1596] Abe odbył wizytę w Moskwie 29 kwietnia 2013 r., *Российско-японские переговоры*, Президент России. Официальный сайт, 2013, 29 IV, [on-line:] http://www.kremlin.ru/news/17997 – 4 VI 2014.

[1597] *Комментарий официального представителя МИД России А. К. Лукашевича в связи с посещением Премьер-министром Японии С.Абэ храма Ясукуни*, Министерство Иностранных дел России. Официальный сайт, 2013, 26 XII, [on-line:] http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newsline/2BBA6EBF7D5AE2FF44257C4D004E4E4C – 4 VI 2014.

[1598] *Официальный визит во Вьетнам*, Президент России. Официальный сайт, 2013, 12 XI, [on-line:] http://news.kremlin.ru/visits/19608 – 4 VI 2014.

[1599] Sześć okrętów Kilo zostało zakupionych na bazie wartego 2 mld USD kontaktu z 2009 r., będącego jednym z największym kontraktów zawartych przez Rosję na sprzedaż broni. *Russia hands over Cam Ranh submarine sailor training center to Vietnam*, Vietnam.Net, 2013, 7 XI, [on-line:] http://english.vietnamnet.vn/fms/government/88663/russia-hands-over-cam-ranh-submarine-sailor-training-center-to-vietnam.html – 4 VI 2014.

[1600] *Официальный визит в Республику Корея, Президент России*. Официальный сайт, 2013, 13 XI, [on-line:] http://news.kremlin.ru/visits/19617 – 4 VI 2014.

[1601] Ostrożność Seulu wynikała nie tyle z niechęci do tego projektu, ile z braku złudzeń, że uda się porozumieć z Koreą Północną. *Seoul Cautious on Putin's Far East Development Push*, The Wall Street Journal Asia, 2013, 13 XI, [on-line:] http://blogs.wsj.com/korearealtime/2013/11/13/putin-arrives-in-seoul-on-far-east-development-push/ – 4 VI 2014.

Wszystkie te działania świadczyły o wyraźnym dystansowaniu się od Chin, co jest zresztą zrozumiałe, gdyż ewentualny sukces „rosyjskiego zwrotu" ku Azji zależy od wyrwania się od pozostawania w cieniu Chin i wypracowania niezależnej polityki azjatyckiej. To mogłoby zdywersyfikować azjatyckie inwestycje w Region Dalekowschodni i umocniłoby pozycję Rosji wobec samych Chin, sprawiając, że „Pekin zacząłby traktować Moskwę bardziej poważnie"[1602]. Na razie tak nie jest, gdyż pozycja Rosji w Azji jest zbyt słaba. Nawet pozornie korzystna dla Moskwy zmienna, jaką jest amerykański zwrot ku Azji (mogąca pozwolić na większe pole manewru i rozgrywanie przez Moskwę sprzeczności na linii Pekin–Waszyngton), nie działa na jej korzyść. Dzieje się tak z kilku powodów: rywalizacja chińsko-amerykańska „dodatkowo zmniejsza pole manewru dla Rosji, której oferta wobec mniejszych państw regionu pozostaje ograniczona [na skutek tego, że] Moskwa nie zdołała zbudować trwałych więzi politycznych czy gospodarczych z państwami mogącymi równoważyć potencjał Chin – pozostają one w sferze deklaracji". Ponadto „realizacja ambicji odgrywania większej roli międzynarodowej w regionie jest hamowana przez problemy wewnętrzne, przede wszystkim zapóźnienia rozwojowe na rosyjskim Dalekim Wschodzie", co powoduje, że „bilans realizacji pomysłów Kremla pokazuje, iż Rosja pozostaje mało istotnym aktorem w regionalnym ładzie politycznym i gospodarczym"[1603]. Tym samym to raczej Chiny rozgrywają Rosję w swojej grze ze Stanami Zjednoczonymi, niż Rosja rozgrywa rywalizację chińsko-amerykańską.

Tym bardziej że podskórna rywalizacja z Pekinem uwidocznia się na obszarze dla Rosji znacznie ważniejszym, bo uznawanym za część „bliskiej zagranicy" – czyli w Azji Środkowej. Sam Putin po spotkaniu z Xi na szczycie APEC powiedział, że „konkurencja jest motorem zarówno polityki, jak i gospodarki" oraz: „[z Chinami] mamy konkurencję w jednych aspektach i kooperację w innych"[1604]. Mówiąc o konkurencji, bez wątpienia miał na myśli Azję Środkową. Moskwa bowiem sceptycznie odnosi się do chińskiego pomysłu „ekonomicznego korytarza (pasa) Jedwabnego Szlaku", zainicjowanego przez Xi Jinpinga w trakcie pobytu w Kazachstanie (7-8 września), będącego częścią jego wrześniowego *tournée* po regionie i obejmującego, oprócz Astany, wizyty w Turkmenistanie (3 września), Uzbekistanie (9-10 września) i Kirgistanie (11-12 września) oraz szczyt SzOW w Biszkeku, 13 września 2013 roku[1605]. Tak długa wizyta Xi w Azji Środkowej

---

[1602] Yu Bin, *Putin's Glory and Xi's Dream*…

[1603] M. Kaczmarski, *Rosyjski zwrot ku Azji…*

[1604] *Заявление для прессы и ответы на вопросы журналистов по окончании саммита АТЭС*, Президент России. Официальный сайт, 2013, 8 X, [on-line:] http://www.kremlin.ru/transcripts/19382 – 4 VI 2014.

[1605] *President Xi Jinping Pays State Visits to Central Asia*, *Attends Eighth G20 Summit and Thirteenth Meeting of Council of Heads of Member States of Shanghai Cooperation Organization*, Embassy of the People's Republic of China in the United States of America, 2013, 14 IX,

była „bezprecedensowa dla przywódcy mocarstwa" i świadczyła o tym, że Chiny „naprawdę przydają Środkowej Azji wielkie znaczenie"[1606].

Powodów tego stanu rzeczy jest kilka. Pierwszym były naturalne interesy ekonomiczne łączące Chiny z regionem (polityka Pekinu wobec Azji Środkowej wypływa przede wszystkim z interesów ekonomicznych, w przeciwieństwie do ideologicznej postawy Zachodu i geopolityczno-mocarstwowej postawy Rosji), wiążące się z potrzebą dywersyfikacji źródeł energii, których region ma w nadmiarze i których transport – co ważniejsze – nie jest zagrożony w żaden, nawet hipotetyczny sposób, przez Stany Zjednoczone (jak w przypadku cieśniny Malakka). Drugim fakt, że Azja Środkowa stała się miejscem, w którym Pekin mógł z łatwością poradzić sobie z presją Waszyngtonu i jego polityki „zwrotu ku Azji". Trzecim wreszcie była odpowiedź na rosyjskie działania integracyjne w regionie (Pekin stara się uzyskać dominującą pozycję, a w najgorszym wypadku – nie dać się wypchnąć z regionu w razie jego skutecznej reintegracji przez Moskwę).

W trakcie wizyty Xi Jinpinga najwięcej fanfar było w Turkmenistanie – u największego zagranicznego dostawcy gazu do Chin (21,3 mld m^3 i 51,4% chińskiego importu gazu, czyli około trzy razy tyle, ile dostarcza Chinom Katar – dostawca numer dwa)[1607]. Xi Jinping został w Turkmenistanie powitany przez stutysięczny tłum zagnany na trasę z lotniska w Aszchabadzie do złóż gazu Galkynysh, gdzie oficjalnie oznajmiono o zakończeniu budowy pierwszej fazy kompleksu, czyniąc go drugim największym złożem gazu na świecie (z rezerwami wynoszącymi ok. 4-6 trylionów cm^3 naturalnego gazu)[1608]. Podczas wizyty podpisano trzynaście porozumień, w tym deklarację o stworzeniu „strategicznego partnerstwa", a także porozumienia o zwiększeniu dostaw turkmeńskiego gazu do 65 mln cm^3 do 2020 r., współpracy w sferach infrastruktury, telekomunikacji, przemysłu chemicznego, tekstylnego, rolnictwa, służby zdrowia, zaawansowanych technologii i wspólnych wielkich projektów[1609]. „Gazopolityka" Xi Jinpinga w Turkmenistanie miała kilka celów: krótkoterminowe i średnioterminowe to podbicie własnej pozycji negocjacyjnej wobec Gazpromu przed podpisaniem długo negocjowanego kontraktu gazowego oraz wzmocnienie własnej pozycji w Szanghajskiej Organizacji Współpracy (wobec rosyjskich planów powstania klubu energetycznego

---

[on-line:] http://www.china-embassy.org/eng/zt/xijinpingfangwenzhongyawuguobingchuxiG20fenghui/ – 4 VI 2014.

[1606] Yu Bin, *Putin's Glory and Xi's Dream*…

[1607] *Ibidem*.

[1608] *Xi Jinping and Turkmen President Gurbanguly Berdymukhamedov Jointly Attend the Inauguration Ceremony of First-Phase Construction of Fuxing Gas Field*, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2013, 4 IX, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/xjpfwzysiesgjtfhshzzfh_665686/t1073632.shtml – 4 VI 2014.

[1609] *Xi Jinping secures greater security and energy ties with Turkmenistan*, „South China Morning Post" 2013, 3 IX, [on-line:] http://www.scmp.com/news/china/article/1302636/xi-arrives-turkmenistan-first-leg-central-asia-tour – 4 VI 2014.

SzOW), a długoterminowe to przejęcie możliwie jak największej ilości z rezerw środkowoazjatyckiego gazu, stanowiącego około połowy światowych rezerw tego surowca[1610].

Nie tylko w Turkmenistanie skutecznie dobijano targu. W Uzbekistanie podpisano kontrakty warte 15 mld USD, a Xi porozumiał się z Karimowem na budowę czwartej nitki środkowoazjatyckiego ropociągu[1611]. W Kirgistanie zgodził się na warte 3 mld USD kredyty dla Kirgistanu, uzgodnił nową trasę gazociągu z Turkmenistanu oraz ustanowił „strategiczne partnerstwo" z Kirgistanem[1612]. Najważniejszym miejscem w trakcie *tournée* Xi był jednak Kazachstan, który przyjął „strategię rozwoju do 2050 r." mającą uczynić go jednym z trzydziestu najbardziej rozwiniętych państw świata[1613]. By to osiągnąć, Astana dała priorytet współpracy z Chinami (wymiana handlowa wyniosła 25 mld USD w 2012 i ma wzrosnąć do 40 mld w 2015, czyli do połowy obecnej wymiany między Rosją a Chinami)[1614]. Elementem tej koncepcji była współpraca w dziedzinie ropy naftowej – wraz z ukończeniem budowy w grudniu 2013 r. dwóch nowych sprężarek do istniejącego od 2006 r. ropociągu, jego przepustowość wzrośnie z 10 mln do 20 mln ton. W trakcie wizyty Xi CNPC zakupiło 8,33% złóż ropy Kaszagan (uznawanego za drugie największe złoże na świecie) za 5 mld USD – ogółem w trakcie wizyty Xi podpisano dwadzieścia dwa dokumenty na łączną kwotę 30 mld USD[1615].

Najważniejszym wydarzeniem politycznym wizyty była deklaracja Xi o stworzeniu „gospodarczego korytarza (pasa) Jedwabnego Szlaku". W trakcie swego wykładu na Uniwersytecie Nazarbajewa w Astanie Xi ogłosił najważniejsze aspekty tego założenia: koordynację działań politycznych i implementacji, poprawę szlaków transportowych w celu połączenia Wschodniej, Zachodniej i Południowej

---

[1610] Yu Bin, *Putin's Glory and Xi's Dream*…

[1611] *Xi Jinping signs deals worth US$15b in Uzbekistan*, „South China Morning Post" 2013, 9 IX, [on-line:] http://www.scmp.com/news/china/article/1307127/china-uzbekistan-sign-agreements-worth-us15-billion – 4 VI 2014.

[1612] *President Xi Jinping Holds Talks with President Almazbek Atambaev of Kyrgyzstan Announcing to Upgrade China-Kyrgyzstan Relationship to Strategic Partnership*, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2013, 11 IX, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/xjpfwzysiesgjtfhshzzfh_665686/t1077178.shtml – 4 VI 2014; *Xi Jinping agrees US$3b in credits for Kyrgyzstan*, „South China Morning Post", 2013, 11 IX, [on-line:] http://www.scmp.com/news/china/article/1308454/xi-jinping-agrees-us3b-credits-kyrgyzstan – 4 VI 2014.

[1613] *Стратегия «Казахстан-2050». Послание Президента Республики Казахстан – Лидера Нации Н. А. Назарбаева народу Казахстана*, Служба центральных коммуникаций при Президенте РК, 2014, 17 I, [on-line:] http://ortcom.kz/ru/program/program-2050/text/show – 4 VI 2014.

[1614] Yu Bin, *Putin's Glory and Xi's Dream*…

[1615] *China buys into giant Kazakh oilfield for $5 billion*, Reuters, 2013, 7 IX, [on-line:] http://www.reuters.com/article/2013/09/07/us-oil-kashagan-china-idUSBRE98606620130907 – 4 VI 2014.

Azji, zwiększenie handlu i inwestycji w ten „niemający precedensu rynek trzech miliardów ludzi", promowanie operacji w lokalnych walutach, by zwiększyć odporność na zewnętrzne ryzyka finansowe i by wzmocnić wymianę międzyludzką. Jednocześnie Xi zapewnił, że Chiny „nie mieszają się do spraw wewnętrznych państw Azji Środkowej", „nie próbują zdobyć dominującej roli w kwestiach regionalnych" oraz „nie próbują tworzyć stref wpływów"[1616]. Polityka ta miała być „przekreśleniem mentalności imperialistycznej" i „dążeniem do normalnej, polegającej na wzajemnej korzyści wymianie"[1617]. Nie brzmiało to przekonująco, a już na pewno nie dla Moskwy. Jej reakcja przyszła od razu – ustami zastępcy ministra spraw zagranicznych FR, Igora Morgułowa, który stwierdził, że „Rosja i Chiny nie rywalizują w Azji Środkowej", a wręcz przeciwnie – uzupełniają się, gdyż „nasi chińscy przyjaciele uznają tradycyjną rolę naszego kraju w regionie, więc nie widzimy jakichkolwiek problemów związanych z rywalizacją"[1618]. Oświadczenie to należy interpretować według starego sowieckiego klucza, polegającego na rozumieniu tego typu sformułowań *à rebours* – im bardziej oficjalnie zaprzecza się, że nie ma rywalizacji, tym wyraźniej świadczy to o tym, że rywalizacja ta istnieje i się pogłębia. Chińska propozycja „nowego Jedwabnego Szlaku" jest bowiem oczywistą konkurencją wobec Euroazjatyckiej Przestrzeni Gospodarczej (Unii Euroazjatyckiej), czyli regionalnej inicjatywy integracyjnej zogniskowanej wokół Moskwy, wywodzącej się z Unii Celnej Rosji, Białorusi i Kazachstanu, zinstytucjonalizowanej we Wspólną Przestrzeń Gospodarczą w styczniu 2012 r. i mającej zamienić się w 2015 r. w Związek Euroazjatycki, czyli swoisty „ZSRR–bis", albo „ZSRR–light".

Chiny, którym powstanie nowej formy ZSRR wcale nie jest na rękę (ale które w pragmatyczny sposób znajdą nić porozumienia z nowym tworem politycznym), robią swoje w regionie nie tylko z ominięciem Rosji, ale także – co znamienne – z ominięciem SzOW, dogadując się bilateralnie z państwami regionu. Rosyjskie weto wobec chińskich propozycji strefy wolnego handlu SzOW (a także niezgody w kwestii banku SzOW – proponowanego przez Chiny, i specjalnego funduszu – proponowanego przez Rosję) *de facto* zatrzymało rozwój tej organizacji. Sfrustrowany takim obrotem sprawy Pekin postanowił porozumieć się indywidualnie z republikami środkowoazjatyckimi.

W tej sytuacji spotkanie głów rządów SzOW w Biszkeku 13 września 2013 r. nie miało szans na żaden przełom: dotyczyło głównie Syrii i Iranu oraz w mniej-

---

[1616] *President Xi Jinping Delivers Important Speech and Proposes to Build a Silk Road Economic Belt with Central Asian Countries*, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2013, 7 IX, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/xjpfwzysiesgjtfhshzzfh_665686/t1076334.shtml – 4 VI 2014.

[1617] Yu Bin, *Putin's Glory and Xi's Dream*…

[1618] *Будущее России в Центральной Азии на фоне масштабной скупки Китаем центральноазиатских энергоресурсов*, VOA Голос Америки, 2013, 24 IX, [on-line:] http://blogs.voanews.com/russian/russia-watch/2013/09/24/ – 4 VI 2014.

szym stopniu Afganistanu[1619]. SzOW dała swoje poparcie stanowisku rosyjskiemu („nie" dla interwencji), co było tym prostsze, że wyrażało konsensus panujący w tej kwestii w samej organizacji. Natomiast jeśli chodzi o kwestie ekonomiczne, to przewodniczący Xi, agitując za swoją koncepcją „ekonomicznego korytarza Jedwabnego Szlaku", wspomniał jednocześnie o koncepcji „klubu energetycznego", czyli wrócił do rosyjskiej propozycji z 2006 r.[1620] Miało to być prawdopodobnie „marchewką" dla Rosji, by zaakceptowała projekt „nowego Jedwabnego Szlaku", ale Moskwa nie dała się złapać na tak prostą przynętę. Putin w swoim wystąpieniu ogłosił postawienie na transport kolejowy – rozwój kolei transsyberyjskiej i BAM-u (do modernizacji których zaprosił państwa SzOW) oraz rozwój linii kolejowej w ramach mającej powstać Unii Euroazjatyckiej grupującej Rosję, Białoruś i Kazachstan[1621]. Nieoczekiwane zainteresowanie Moskwy rozbudową szlaków kolejowych miało być może związek z chińskim projektem linii kolejowej z Chin do Uzbekistanu przez Kirgistan. Gdyby powstała (a w trakcie *tournée* Xi po Azji Środkowej ogłoszono, że budowa rozpocznie się w 2014 r., zaś w listopadzie Taszkient podpisał z Chinami umowę na kredyt)[1622] byłaby pierwszą poważną linią kolejową niezależną od Rosji w regionie, co gorsza – z chińskim rozstawem torów (1435 mm), a nie rosyjskim. W Moskwie od razu zapaliły się lampki alarmowe, by nie powiedzieć alarmistyczne: od „konkurencji dla kolei transsyberyjskiej", przez „chiński plan wykorzystania gospodarczego Azji Środkowej za pomocą rurociągów i kolei", po „chęć podziału Kirgistanu na północ i południe", „chińską infiltrację" oraz – rzecz jasna – „chińską migracyjną ekspansję"[1623]. Wszystkich przebiła jednak „Niezawisimaja Gazieta", która przyrównała kierownictwo chińskie do chicagowskiej mafii, gdyż „Xi składa propozycję nie do odrzucenia" oznaczającą „próbę narzucenia zunifikowanego systemu kontroli nad Azją Środkową", a na pewno „cywilizacyjną zmianę paradygmatu Kirgistanu i jego reorientację na Chiny"[1624].

[1619] *Бишкекская декларация глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, 2013, 13 IX, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=699 – 8 VI 2014.

[1620] *Си Цзиньпин выступил с важной речью на 13-м саммите ШОС в Бишкеке*, Russian. China.Org.Cn, 2013, 13 IX, [on-line:] http://russian.china.org.cn/exclusive/txt/2013-09/13/content_30024982.htm – 8 VI 2014.

[1621] *Выступление на заседании Совета глав государств – членов Шанхайской организации сотрудничества*, Президент России. Официальный сайт, 2013, 13 IX, [on-line:] http://www.kremlin.ru/transcripts/19215 – 8 VI 2014.

[1622] *Chinese loan funds rail expansion*, „The Economist" 2013, 3 XII, [on-line:] http://country.eiu.com/%28F%28qNRaO4PR6lIaFs4Evz0fVDvTDuTer2sp96t_Sj103dv8hzfoKJSccfs9kaYmvl9OUuYLC8uqgNOp6NKA4NYMZa6b9cjuUhi8_byuOMAk0Yc1%29%29/article.aspx?articleid=1921297376&Country=Uzbekistan&topic=Economy&subtopic=Forecast&subsubtopic=External+sector&u=1&pid=701638854&oid=701638854&uid=1 – 8 VI 2014.

[1623] Cyt. za: Yu Bin, *Putin's Glory and Xi's Dream*…

[1624] *КАРТ-БЛАНШ. Китай прибирает к рукам ШОС*, „Независимая газета" 2013, 13 IX, [on-line:] http://nvo.ng.ru/world/2013-09-13/3_kartblansh.html – 8 VI 2014.

Dużo ważniejsze były jednak działania zakulisowe Moskwy (bo to Rosja, a nie republiki środkowoazjatyckie była przeciwna budowie tej kolei) – na tyle skuteczne, że pod koniec roku Kirgistan odrzucił ofertę[1625] – w połączeniu z propozycją OUBZ z maja 2013 r. o budowie linii kolejowej Rosja–Kazachstan–Kirgistan–Tadżykistan (z ominięciem Uzbekistanu, który zawiesił członkowstwo w OUBZ), mającej być – gdy powstanie – bezpośrednią konkurencją dla linii chińsko-kirgisko-uzbeckiej[1626]. Jak skomentował to Yu Bin, „najwyraźniej Rosja, po utracie monopolu gazowego w regionie nakreśliła czerwoną linię dla chińskich projektów kolejowych", zaś Hou Aijun z Chińskiej Akademii Nauk uznał, że „linia chińsko-kirgisko-uzbecka nigdy nie powstanie, dopóki Rosja pozostanie pasywnym obserwatorem lub nawet psują", a rosyjskie „umiejętności obstrukcji" nie powinny być niedoceniane przez Chiny[1627].

Nieporozumienia rosyjsko-chińskie w Azji Środkowej dały o sobie znać podczas spotkania premierów SzOW w Taszkiencie 29 listopada 2013 r.[1628] W komunikacie końcowym nie znalazło się sformułowanie o „klubie energetycznym" ani wzmianki o banku, tudzież funduszu SzOW[1629]. O braku zgody i konsensusu co do najważniejszych kwestii świadczyła też unilateralna chińska inicjatywa powołania funduszu Chiny–Eurazja, otwartego dla chętnych członków SzOW. Decyzja ta udowodniała, że Chiny, napotykając rosyjską obstrukcję, kolejny raz obeszły SzOW, która zaczęła pod koniec 2013 r. przejawiać „zmęczenie szczytami"[1630]. Nie wiąże się to jednak z końcem organizacji: po prostu w tej chwili nie jest ona potrzebna i nie jest wykorzystywana. W momencie, w którym znów się politycznie przyda Rosji bądź Chinom, zostanie przez nie odnowiona. SzOW jest po prostu użytecznym narzędziem polityki chińskiej i rosyjskiej, a nie wartością autoteliczną.

Początek 2014 r. był niezwykle udany dla relacji rosyjsko-chińskich. Zaczął się od ogłoszenia, że Xi Jinping weźmie udział w otwarciu olimpiady w Soczi, zaś

1625 *Кыргызстан, отказываясь соединять КНР и Узбекистан железной дорогой, взялся за проектирование ТЭО новой ж/д*, KNews Новости Кыргызстана, 2014, 7 II, [on-line:] http://www.knews.kg/econom/44723_kyirgyizstan_otkazyivayas_soedinyat_knr_i_uzbekistan_jeleznoy_dorogoy_vzyalsya_za_proektirovanie_teo_novoy_j_d/ – 8 VI 2014.

1626 *Неформальная встреча глав государств-членов ОДКБ Центрально-Азиатского региона в Бишкеке 28 мая 2013 года*, Организация Договора о коллективной безопасности, Официальный сайт, 2013, 28 V, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/session/detail.php?ELEMENT_ID=2690 – 8 VI 2014.

1627 Yu Bin, *Putin's Glory and Xi's Dream*…

1628 *Заседание Совета глав правительств государств – членов ШОС*, Правительство России. Официальный сайт, 2013, 29 XI, [on-line:] http://government.ru/news/8592 – 8 VI 2014.

1629 *Совместное коммюнике по итогам двенадцатого заседания Совета глав правительств (премьер-министров) государств-членов Шанхайской организации сотрудничества*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, 2013, 29 XI, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=742 – 8 VI 2014.

1630 Yu Bin, *Putin's Glory and Xi's Dream*…

Władimir Putin pojedzie w maju 2014 r. do Chin[1631]. Xi Jinping rzeczywiście pojechał do Soczi i to mimo obaw o bezpieczeństwo igrzysk, co świadczyło o tym, jak ważne są dla Pekinu relacje z Moskwą. Jak się wyraził chiński komentator, Xiao An:

> nie do pomyślenia byłaby nieobecność chińskiego lidera w momencie, w którym potrzebna jest pomoc – a dokładniej rzecz biorąc, Rosja i Chiny podzielają swoje poglądy w takich sprawach jak reformy wewnętrzne, odbudowa narodowa, stabilność regionalna, przykręcenie japońskiego historycznego rewizjonizmu, promocja wzrostu nowych sił, opozycja wobec zachodniej arogancji i sprzeciw wobec hegemonizmu[1632].

Właśnie Japonia była tutaj właściwym tropem: chiński przywódca przyjechał do Soczi, gdyż to samo uczynił japoński premier Shinzo Abe. W rezultacie obecność obu przywódców uratowała w sensie politycznym otwarcie olimpiady, gdyż ceremonię zbojkotowali amerykański prezydent Obama, francuski premier Hollande, brytyjski premier Cameron i niemiecki prezydent Gauck[1633]. To sprawiło, że olimpiada była „najbardziej upolitycznionymi igrzyskami w najnowszej historii", porównywanymi wręcz do olimpiady w Moskwie w 1980 r.[1634] Z perspektywy chińskiej zachodnia krytyka Rosji przed Soczi w czasie, gdy „w Rosji nie ma większych problemów", świadczyła o „egoizmie, wąskości horyzontów i małej tolerancji dla innych" i „prawdopodobnie była rewanżem za Syrię i Snowdena"[1635]. Dyplomatyczny „*quasi*-bojkot" ze strony Zachodu tylko dodał znaczenia wizytom chińskich i japońskich przywódców[1636]. Demonstracja polityczna w postaci wizyty Xi i Abe ożywiła również głosy o „rosyjskim zwrocie do Azji" i wygrywaniu między siebie Japonii i Chin, a przede wszystkim zrównoważeniu nazbyt sinocentrycznej polityki Moskwy w Azji. Kryzys ukraiński, którego eskalacja nastąpiła jeszcze w trakcie olimpiady, obecnie pogrzebał te plany.

Z perspektywy relacji rosyjsko-chińskich ważne było to, że wizyta Xi Jinpinga w Soczi była pierwszą w historii wizytą chińskiego przywódcy za granicą na ot-

---

[1631] *Xi Jinping to visit Sochi in first overseas trip of 2014*, „Want China Times", 23 I 2014, [on-line:] http://www.wantchinatimes.com/news-subclass-cnt.aspx?id=20140123000005&cid=1101 – 23 VI 2014; *Путин в 2014 году совершит два визита в Китай*, РИА Новости, 2014, 6 II, [on-line:] http://ria.ru/world/20140206/993517771.html – 23 VI 2014.

[1632] Cyt za: Yu Bin, *„Western Civil War" Deja vu?*, „Comparative Connections" 2014, vol. 16, № 1, [on-line:] http://csis.org/files/publication/1401qchina_russia_0.pdf – 23 VI 2014.

[1633] Wszystko z powodu oskarżeń o łamanie praw człowieka w Rosji, w szczególności praw homoseksualistów. Delegacja amerykańska liczyła m.in. trzech zadeklarowanych homoseksualistów. *Japan's Abe backs Putin with visit, in contrast to China, Korea ties*, Reuters 6 II 2014, [on-line:] http://www.reuters.com/article/2014/02/07/us-japan-russia-sochi-summit-idUSBREA1603M20140207 – 23 VI 2014.

[1634] D. Trenin, *Sochi: The Game of Politics*, Carnegie Center Moscow, 2014, 27 I, [on-line:] http://carnegie.ru/eurasiaoutlook/?fa=54317 – 23 VI 2014.

[1635] Yu Bin, *„Western Civil War"...*

[1636] D. Trenin, *Sochi...*

warciu ceremonii sportowej[1637]. Sport, rozumiany nie tylko jako hobby, ale również politycznie, miał tu duże znaczenie. Xi, podobnie jak Putin, jest wielkim miłośnikiem sportu (co odróżnia Xi od innych przywódców chińskich), ale przyjazd do Soczi miał służyć również lobbowaniu na rzecz przyznania Pekinowi Zimowych Igrzysk Olimpijskich w 2022 r. (czyli ostatnim planowanym roku kadencji Xi)[1638]. Bez względu na rozliczne motywy przyjazd Xi do Soczi był po raz drugi od czasu objęcia przez niego urzędu podyktowany potrzebą, żeby chiński przywódca „dał twarz" Putinowi (wcześniej było tak podczas jego pierwszej wizyty zagranicznej w Rosji). Chińskie media poświęciły spotkaniu mnóstwo uwagi – zdjęcia Putina z Xi ozdobiły pierwsze strony chińskich gazet i były czołowym *newsem* w chińskiej telewizji[1639]. W komentarzach chińskich podkreślano, że jest to „pierwsza ważna – i prawidłowa decyzja w polityce zagranicznej Chin w 2014 r.", zaś „Rosja i Chiny mają nieograniczone wspólne interesy i wolę współpracy" – jak to ujął Feng Shaolei, dziekan Wschodniochińskiego Uniwersytetu w Szanghaju, czołowy chiński rosjoznawca[1640]. Sam Putin odwdzięczył się Chińczykom za ten gest, mówiąc kilka dni przed wizytą, 17 stycznia, na konferencji prasowej, że „Chiny to wielkie państwo z wielką kulturą", a „Chińczycy są interesujący, pracowici i utalentowani"[1641].

Xi Jinping był pierwszym przywódcą, z którym Putin spotkał się w Soczi[1642]. Tym razem, inaczej niż na innych szczytach rosyjsko-chińskich, nie wydano wspólnego komunikatu, nie podpisano również żadnych dokumentów[1643]. Niemniej jednak szczyt służył podkreśleniu zbliżenia obu państw, szczególnie w kwestiach międzynarodowych, czego najlepszym dowodem była wideokonferencja przywódców z kapitanami statków chińskich i rosyjskich eskortujących syryjską broń

1637 *Asia leaders join Sochi as Obama*, *others stay away*, AP, 2014, 7 II, http://bigstory.ap.org/article/gay-rights-non-issue-asian-leaders-sochi – 23 VI 2014.

1638 Yu Bin, *„Western Civil War"...*

1639 *Asia leaders join Sochi...*

1640 Cyt. za: Yu Bin, *„Western Civil War"...*

1641 Zadający mu pytanie dziennikarz wprowadził nowe standardy zadawania pytań „na kolanach". Zaczął od zdania: „Jest Pan w Chinach niezwykle popularny". Potem było tylko lepiej: mówił, jaki entuzjazm wśród jego (dziennikarza) znajomych wywołał fakt, że będzie na konferencji Putina – miał dostać „dwa miliony polubień"... *Интервью российским и иностранным СМИ*, Президент России. Официальный сайт, 2014, 19 I, [on-line:] http://www.kremlin.ru/news/20080 – 23 VI 2014.

1642 Co go musiało niezwykle ucieszyć w kontekście obecności Shinzo Abe, lecz z Abe Putin odbył dwa dni później znacznie bardziej osobiste spotkanie – w swojej rezydencji, gdzie pokazał mu m.in. psa Yume, którego Abe podarował mu w 2012 r. w ramach podzięki za rosyjską pomoc przy ugaszaniu awarii w Fukuszimie, *Amid Uproar Over Stray Cull*, *Putin Brought His Own Dog to Sochi*, ABC News, 2014, 8 II, [on-line:] http://abcnews.go.com/blogs/headlines/2014/02/amid-uproar-over-stray-cull-putin-brought-his-own-dog-to-sochi/ – 23 VI 2014.

1643 *Встреча с Председателем КНР Си Цзиньпином*, Президент России. Официальный сайт, 2014, 6 II, [on-line:] http://www.kremlin.ru/news/20173 – 23 VI 2014.

chemiczną[1644]. Chiński przywódca miał pogratulować Putinowi z okazji igrzysk, mówiąc: „Olimpiada jest symbolem tego, w jaki sposób Rosja zmierza ku potędze i rozkwitowi pod waszym przywództwem" (trudno powiedzieć, czy ironia Xi była zamierzona)[1645]. Przywódcy umówili się na wspólne spędzenie rocznicy końca II WŚ w Moskwie, co miało znaczenie w związku z Japonią[1646], Xi zaś miał również „zaprosić" Rosję do wzięcia udziału w „ekonomicznym korytarzu Azji Środkowej". Takie postawienie sprawy przez Xi Jinpinga oznaczało wyraźny przekaz: wizerunkowe poparcie dla Rosji ze strony Pekinu (przyjazd Xi Jinpinga na otwarcie olimpiady zbojkotowane przez Zachód) w zamian za poparcie chińskiej polityki w Azji Środkowej i poparcie chińskiej polityki historycznej wobec Japonii[1647]. Aktualnie trudno ocenić, czy oferta została przyjęta – po pierwsze jest zbyt wcześnie, a po drugie – najnowsze wydarzenia, czyli kryzys ukraiński, odwróciły uwagę obu państw od tych kwestii.

j) Kryzys ukraiński a Rosja-Chiny

Dramatyczne wydarzenia na Ukrainie stanowią kolejną, ostatnią zmienną w relacjach rosyjsko-chińskich. Przejęcie władzy przez prozachodnią ekipę w Kijowie, najczulszym miejscu rosyjskiej „bliskiej zagranicy", doprowadziło do rosyjskiej aneksji Krymu i nieformalnej, „pełzającej" interwencji we wschodniej Ukrainie. To doprowadziło do nałożenia na Rosję sankcji zachodnich, a w konsekwencji do dramatycznego pogorszenia się relacji rosyjsko-amerykańskich i znacznego ochłodzenia się relacji Rosji z Unią Europejską. Kryzys ukraiński ponownie skupił uwagę Moskwy na „bliskiej zagranicy", odwracając jej agendę od prób „zwrotu ku Azji". W toczącym się kryzysie kluczowe dla Rosji jest stanowisko Chin, zachowujących wobec Moskwy „życzliwą neutralność". By utrzymać przychylność Pekinu, a przede wszystkim „zabezpieczyć strategiczne tyły", Władimir Putin zawarł w maju 2014 r. ogromny kontrakt gazowy z Chinami. Kryzys ukraiński stanowi więc ostatnią zmienną w relacjach rosyjsko-chińskich w opisywanym tu okresie – zmienną, której znaczenia nie sposób przecenić.

[1644] *Видеоконференция с атомным ракетным крейсером «Пётр Великий»*, Президент России. Официальный сайт, 2014, 6 II, [on-line:] http://www.kremlin.ru/news/20174 – 23 VI 2014.

[1645] *Встреча с Председателем КНР Си…*, [on-line:] http://www.kremlin.ru/news/20173 – 23 VI 2014.

[1646] W ramach rosnącej rywalizacji w Azji między Stanami Zjednoczonymi i ich sojusznikami (m.in. Japonią) a Chinami, Pekin mocno gra kartą historyczną, podkreślając japońskie zbrodnie, by skłócić amerykańskich sojuszników (Koreę i Japonię). R. Pyffel, *Obama w Azji, czyli dlaczego Amerykanie będą woleli chronić Azjatów przed Chinami niż Środkowych Europejczyków przed Rosjanami*, Centrum Studiów Polska-Azja, 2014, 2 V, [on-line:] http://www.polska-azja.pl/2014/05/02/r-pyffel-obama-w-azji-czyli-dlaczego-amerykanie-beda-woleli-chronic-azjatow-przed-chinami-niz-srodkowych-europejczykow-przed-rosjanami/ – 23 VI 2014.

[1647] Yu Bin, *„Western Civil War"…*

Trwające od listopada 2013 r. masowe protesty uliczne w Kijowie przeciwko rezygnacji Ukrainy z podpisania umowy stowarzyszeniowej z UE przybrały dramatyczny charakter w lutym 2014 r., gdy na skutek walk oddziałów rządowych i protestujących na Majdanie ludzi zginęły przynajmniej osiemdziesiąt dwie osoby, a rany odniosło ponad tysiąc. Dnia 21 lutego przy udziale ministrów spraw zagranicznych Polski, Niemiec i Francji (oraz przedstawiciela Rosji) prezydent Ukrainy, Wiktor Janukowycz, podpisał porozumienie z opozycją, lecz już następnego dnia uciekł na wschód kraju, a następnie do Rosji. W międzyczasie przywódcy opozycji z Majdanu przejęli władzę, wybierając Oleksandra Turczanowa na p.o. prezydenta, a Arsenija Jaceniuka na premiera, i wydali za Jakunowyczem list gończy. W odpowiedzi na to 26 lutego 2014 r. Rosja rozpoczęła akcję aneksji Krymu, zakończoną 16 marca 2014 referendum, w którym mieszkańcy Krymu mieli zgodzić się na przyłączenie półwyspu do Rosji. Poczynając od marca, przez kwiecień i maj oraz później, a szczególnie w sierpniu i wrześniu, Rosja przeprowadziła skrywaną interwencję na wschodniej Ukrainie, trwającą do dzisiaj (stan na 30 listopada 2014). W jej wyniku doszło do trwających do dziś walk na wschodzie Ukrainy noszących znamiona wojny domowej (pomiędzy rządem centralnym a separatystami chcącymi odłączenia się wschodniej i południowej Ukrainy) z wyraźnym wsparciem rosyjskim dla separatystów wschodnioukraińskich. Wraz z objęciem urzędu przez nowego ukraińskiego prezydenta, Petro Poroszenkę (objął urząd dzięki zwycięstwu w wyborach 22 maja 2014 r.), pojawiły się nadzieje na rozwiązanie konfliktu, jednakże obecnie perspektywy jego zakończenia są nikłe[1648].

Chiny od początku protestów utrzymywały dystans, a nawet traktowały całą sytuację jako potencjalną okazję dla siebie[1649]. Jednak dramatyczne pogorszenie się sytuacji w lutym 2014 r. postawiło Chiny w niekomfortowej sytuacji – dla Pekinu ważne są zarówno relacje z Zachodem, jak i z Rosją. Z perspektywy chińskiej należało więc tak długo nie opowiadać się po żadnej ze stron i zachowywać neutralność, jak to jest możliwe. To dlatego 24 lutego 2014 r. rzecznik chińskiego MSZ stwierdził, że „Chiny nie ingerują w sprawy wewnętrzne Ukrainy i respek-

---

[1648] Kalendarium, chronologia i analizy kryzysu ukraińskiego patrz: opracowania Ośrodka Studiów Wschodnich: *Rosja wobec Ukrainy: Dywersja i dyplomacja*, OSW, 2014, 8 V, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-05-08/rosja-wobec-ukrainy-dywersja-i-dyplomacja – 23 VI 2014; *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja krymska – studium przypadku*, OSW, 2014, 22 V, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/punkt-widzenia/2014-05-22/anatomia-rosyjskiej-wojny-informacyjnej-operacja-krymska – 23 VI 2014; *Rosyjski plan wasalizacji Ukrainy*, OSW, 2014, 19 III, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-19/rosyjski-plan-wasalizacji-ukrainy – 23 VI 2014; *Konflikt w Donbasie – wymuszona deeskalacja*, OSW, 2014, 11 VI, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-06-11/konflikt-w-donbasie-wymuszona-deeskalacja – 23 VI 2014.

[1649] Przykładem traktowania tego kryzysu jako szansy była wizyta prezydenta Janukowycza w Chinach w grudniu 2013 r., gdzie podpisał traktat o przyjaźni i współpracy. *Главы Украины и КНР подписали в Пекине договор о сотрудничестве*, „РИА Новости" 2013, 5 XII.

tują niezależny wybór narodu ukraińskiego”[1650]. Rosyjska aneksja Krymu z kolei miała zaskoczyć Pekin, gdyż „Chiny chciały poprzeć Rosję w sprawie Ukrainy, ale nie rosyjskie militarne przejęcie Krymu” – to działanie Rosji sprawiło, że Pekin wpadł w „ukraińską pułapkę”[1651].

Sposób, w jaki Pekin wyszedł z tej pułapki, kolejny raz dowiódł chińskiego kunsztu dyplomatycznego. W rozgrywającym się konflikcie Pekin postanowił lawirować, nie zajmować stanowiska i schować się za plecy Rosji. Strategia chowania się za Moskwą, która bierze na siebie ciężar zachodniej krytyki, została opanowana przez Pekin do perfekcji, również dlatego – co istotne – że odpowiada to obu stronom. Putin, budując swoją pozycję w Rosji na antyamerykanizmie i demonstracyjnie rzucając wyzwania Zachodowi w kolejnych obszarach (najpierw Syria, później kwestia praw mniejszości seksualnych, a teraz Ukraina), idealnie pasuje Chinom, które dzięki temu „pozostają w cieniu” – „dyskretnie go wspierają i zyskują spokój (i czas), na którym im tak bardzo zależy”[1652]. Zachowanie Chin w trakcie kryzysu, nawiasem mówiąc, świetnie unaoczniło różnicę między Rosją a Chinami w stylu prowadzenia polityki – Moskwa ciągle wychodziła na pierwszy plan, budując w ten sposób swoją pozycję jako wpływowego gracza, bez udziału którego nie uda się rozwiązać najważniejszych spraw międzynarodowych. Z kolei Pekin wolał pozostawać w cieniu, uważając, że korzystniej jest nie wychylać się, nie narażać się na krytykę i negatywne konsekwencje i po cichu załatwiać swoje sprawy.

Zgodnie ze swą strategią Chiny od początku trzymały się na dystans, zachowując neutralność, która z czasem przeszła w „życzliwą neutralność” wobec Rosji – Chiny poparły Rosję na tyle zauważalnie, by zyskać rosyjską „wdzięczność” (i wzmocnić swoją pozycję *vis à vis* Moskwy) i na tyle nieznacząco, by nie popsuć sobie relacji z Zachodem. Było to możliwe dzięki stworzeniu wrażenia chaosu: kolejne chińskie komunikaty, zamiast rozjaśniać, zaciemniały stanowisko chińskie, co było zgodne z intencją Pekinu. W rezultacie to Chiny w wyniku kryzysu ukraińskiego wyszły politycznie wzmocnione, szczególnie względem Rosji.

[1650] *Foreign Ministry Spokesperson Hua Chunying's Regular Press Conference on February 24, 2014*, Ministry of Foreign Affairs of People's Republic of China, 2014, 24 II, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/xwfw_665399/s2510_665401/2535_665405/t1131653.shtml – 26 VI 2014.

[1651] Yu Bin, *„Western Civil War"...* Pułapka polegała na tym, że Rosja kolejny raz pogwałciła dwa dogmaty chińskiej polityki zagranicznej – wmieszała się w sprawy wewnętrzne Ukrainy, a co gorsza, naruszyła jej integralność terytorialną. Poparcie Rosji oznaczałoby zaprzeczenie swoim zasadom. Z drugiej strony odcięcie się od niej i przyłączenie do zachodnich sankcji – wzmacnianie geopolitycznego przeciwnika i zrażenie do siebie Rosji, co wystawiłoby Chiny na osamotnienie.

[1652] R. Pyffel, *Siedem powodów dla których Chiny nie włączą się w wydarzenia na Ukrainie i pozostaną w ukryciu*, Centrum Studiów Polska-Azja, 2014, 4 III, [on-line:] http://www.polska-azja.pl/2014/03/04/r-pyffel-siedem-powodow-dla-ktorych-chiny-nie-wlacza-sie-w-wydarzenia-na-ukrainie-i-pozostana-w-ukryciu/ – 26 VI 2014.

Dnia 3 marca 2014 r. rzecznik chińskiego MSZ stwierdził, że „Chiny trzymają się zasady nieingerencji w sprawy wewnętrzne jakiegokolwiek kraju i szanują niepodległość, suwerenność i integralność terytorialną Ukrainy"; jednocześnie jednak dodał, że „były powody dla urzeczywistnienia się dzisiejszej sytuacji na Ukrainie" [1653]. Rzecznik nie określił jakie, ale zrobili to nieoficjalnie chińscy analitycy, stwierdzając, że rosyjska aneksja była „nielegalna, ale zrozumiała i godna usprawiedliwienia". Nielegalna – w świetle prawa międzynarodowego. Zrozumiała i godna usprawiedliwienia – z powodu wcześniejszej ingerencji Zachodu w sprawy Ukrainy i pogwałcenia rosyjskich interesów[1654]. Z perspektywy Pekinu rosyjskie działania nie były godne pochwały, ale znacznie mniej szkodliwe od amerykańskiego wsparcia Majdanu[1655]. Przejęcie władzy przez Majdan, wpisało się w czarny archetyp chińskiej kultury politycznej – sytuacja, w której w wyniku ulicznej rewolty lud obala legalny rząd, jest koszmarem chińskich elit politycznych. To, w połączeniu z przekonaniem o roli USA w inspirowaniu zajść na Majdanie[1656], doprowadziło chińskie elity do wniosku, że rosyjska aneksja Krymu (czyli pogwałcenie nienaruszalności terytorialnej) była mimo wszystko mniejszym złem niż przejęcie władzy przez Majdan w wyniku obalenia legalnego rządu.

Co ciekawe, podobnie zareagowało chińskie społeczeństwo. Badanie opinii publicznej w Chinach pokazało zdecydowane poparcie (ponad 80%) dla rosyjskich działań i przejęcia Krymu jako „usprawiedliwionego działaniami zachodnimi"[1657]. Chińskie społeczeństwo w jawny sposób sympatyzowało z Rosją i przychylnie

---

[1653] *Foreign Ministry Spokesperson Qin Gang's Remarks on the Current Situation in Ukraine*, Ministry of Foreign Affairs of People's Republic of China, 2014, 2 III, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/xwfw_665399/s2510_665401/2535_665405/t1133558.shtml – 26 VI 2014.

[1654] Yu Bin, *„Western Civil War"...*

[1655] D. Trenin, *Russia and China. The Russian Liberals' Revenge*, Carnegie Center Moscow, 2014, 19 V, [on-line:] http://carnegie.ru/eurasiaoutlook/?fa=55631 – 26 VI 2014.

[1656] Jest to charakterystycznym dla myślenia reżimów autorytarnych (takich jak Rosja i Chiny), tradycyjnie niedoceniających roli społeczeństw w kształtowaniu polityki. Z perspektywy rosyjskiej czy chińskiej społeczeństwo jest niemym aktorem, przedmiotem, a nie podmiotem polityki. Jeśli się buntuje, to świadczy to ewidentnie o roli czynnika zewnętrznego w inspirowaniu zajść (w tym wypadku USA). Jest po prostu niemożliwe, że ludzie sami wyszli na ulice – ktoś ich musiał na te ulice wyprowadzić. Perspektywa ta nie bierze pod uwagę specyfiki ukraińskiej i tradycji kozackiej z jej wiecami i świadczy o sporej nieznajomości Ukrainy przez Rosję i – szczególnie – Chiny. Przykładem chińskiej perspektywy był komentarz Xinhua, pt. *zachodnie fiasko na Ukrainie*, według którego to Zachód sprowokował kryzys, „zinstalował tzw. demokratyczny i pro-zachodni rząd ukraiński", nie docenił przy tym Rosji, która „zmuszona będzie bronić tam własnych istotnych interesów". Najważniejsza była jednak fraza: „Zachód wywołał bałagan, a teraz nie ma możliwości, by go posprzątać, *Commentary: The West's fiasco in Ukraine*, Xinhua, 2014, 7 III, [on-line:] http://news.xinhuanet.com/english/indepth/2014-03/07/c_133168143.htm – 26 VI 2014.

[1657] D. Cohen, *With Allies Like These, Who Needs Rivals?: China Maintains Studied Ambiguity on Ukraine as Russia Claims 'Concordance of Views'*, „China Brief" 2014, 6 III, [on-line:] http://www.jamestown.org/regions/chinaasiapacific/single/?tx_ttnews%5Bpointer%5D=2&tx_

zareagowało na rosyjskie działania. W podobnym tonie utrzymany był główny nurt komentarzy w chińskiej prasie: nawoływał do utrzymania przychylnej Moskwie neutralności, gdyż „Chiny nie powinny sprawić, żeby Rosja poczuła się rozczarowana ich działaniem"; z tej perspektywy „partnerstwo strategiczne trzeba utrzymać za wszelką cenę" (nawet za cenę utraty interesów na Ukrainie)[1658]. Powróciły również głosy o konieczności tworzenia sojuszu rosyjsko-chińskiego[1659]. Te wszystkie czynniki wpłynęły na chińskie stanowisko w sprawie Ukrainy.

Według rosyjskiego MSZ „Chińczycy wyrazili zrozumienie dla rosyjskiej analizy przyczyn głębokiego kryzysu politycznego i roli sił zewnętrznych w poparciu dla Majdanu"[1660]. W chińskich mediach z kolei pojawiło się oświadczenie, że „obie strony wyraziły głębokie zaniepokojenie sytuacją na Ukrainie (…) i wezwały do przestrzegania stabilności, rozwoju gospodarczego i harmonii społecznej Ukrainy" – słowem kluczem, którego zabrakło w tym oświadczeniu, była „suwerenność"[1661]. Było to znamienne, gdyż Chiny zazwyczaj twardo stoją na stanowisku obrony suwerenności. W wypadku kryzysu ukraińskiego trwanie przy „suwerenności" lokowałoby Chiny po zachodniej stronie barykady, czyli po stronie sprzeciwiającej się Rosji, która obstawała przy „prawie do samostanowienia narodów". Chiny jednak po cichu poparły Rosję, co wyrażało się w słowach Xi Jinpinga w trakcie jego rozmowy telefonicznej z Putinem (4 marca): „Krym nie wziął się znikąd". Jednocześnie Xi stwierdził, iż „Chiny wierzą, że Rosja pomoże w rozwiązaniu tej kwestii środkami politycznymi", co miało świadczyć o chęci uniknięcia przez

---

ttnews%5Btt_news%5D=42053&tx_ttnews%5BbackPid%5D=52&cHash=074ff5c9be07e6c1b065a010cc05c1e5#.U6vfwJR_s6c – 26 VI 2014.

[1658] Chiny są drugim największym partnerem handlowym Ukrainy, po Rosji (najważniejsze obszary współpracy to rolnictwo i sprzedaż broni – Kijów jest jednym z najważniejszych dostarczycieli broni Chinom, tym cenniejszym, iż nie boi się sprzedawać Pekinowi najnowocześniejszych technologii; dzięki temu Ukraina stała się czwartym eksporterem broni na świecie), i uczyniły Ukrainę jednym z swych celów ekspansji ekonomicznej w Europie Środkowo-Wschodniej (obok Białorusi).

[1659] Czołowym zwolennikiem takiego sojuszu jest Yan Xuetonga z uniwersytetu Qinghua, który wszakże wyraźnie podkreśla, że sojusz nie powinien być wymierzony w Zachód, a tylko służyć podbijaniu pozycji politycznej Pekinu. Według niego „Rosja i Chiny łączą strategiczne interesy" – żadne z nich nie może zostać elementem zachodniego bloku, a wręcz przeciwnie – interesy są tutaj sprzeczne. Ponieważ zaś słabnące USA przyjmuje strategię polegania na swoich sprzymierzeńcach w Europie i Azji, to jest to w naturalny sposób sprzeczne z interesami chińskimi. 阎学通：*反对中俄结盟是硬道理吗？*, 21CCom.Net, 2012, 8 VI, [on-line:] http://www.21ccom.net/articles/qqsw/zlwj/article_2012060861511.html – 26 VI 2014.

[1660] Oświadczenie po rozmowach wiceministrów spraw zagranicznych FR i ChRL Grigorija Karasina i Cheng Guopinga, 3 III 2014: *Сообщение для СМИ О консультациях статс-секретаря–заместителя Министра иностранных дел России Г.Б.Карасина с заместителем Министра иностранных дел КНР Чэн Гопином*, Министерство иностранных дел Российской Федерации. Официальный сайт, 2014, 3 III, [on-line:] http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newsline/F79C5A9539E7945D44257C9000493223 – 26 VI 2014.

[1661] Cyt. za: Yu Bin, *„Western Civil War"...*

Pekin bezpośredniego angażowania się w rozwiązanie kryzysu[1662]. Z punktu widzenia chińskiego najlepszym wyjściem z „ukraińskiego dylematu" była zatem „wystudiowana ambiwalencja"[1663] lub nawet „strategiczna ambiwalencja"[1664]. Namacalnym dowodem na chińską neutralność było wstrzymanie się przez Pekin od głosu w trakcie głosowania w RB ONZ nad potępieniem referendum na Krymie (zablokowanego przez Rosję)[1665].

Chiny w początkowej fazie kryzysu przyjęły więc pozycję gracza stojącego z boku i obserwującego rozgrywający się konflikt – według chińskiej zasady *zuo shan guan hu dou*, czyli „siedź na górze i obserwuj walczące tygrysy"[1666]. Jednakże wraz z rozwojem kryzysu ukraińskiego, a przede wszystkim wraz z nałożeniem zachodnich sankcji, chińska neutralność przeszła w coś, co można nazwać „życzliwą neutralnością" wobec Rosji. Stało się tak z dwóch powodów. Po pierwsze, Chińczycy zastosowali swą inną maksymę, będącą chińskim odpowiednikiem naszego „dziel i rządź", czyli *yi yi zhi yi* – „zwalczaj jednych barbarzyńców przy pomocy drugich"[1667]. W tym konkretnym wypadku oznaczało to wsparcie słabszego, czyli Rosji, ale nie na tyle, by zantagonizować Zachód[1668]. Drugi powód lekkiego chińskiego przechyłu w stronę Rosji był natury wewnętrznej. Owa „życzliwa neutralność" Pekinu wiązała się przede wszystkim z tym, że sytuacja na Ukrainie w kwietniu i maju pogorszyła się do tego stopnia, iż toczące się

1662 *Ibidem*.

1663 D. Cohen, *With Allies Like These…*

1664 Yu Bin, *Western Civil War…*

1665 *UN Security Council action on Crimea referendum blocked*, UN News Centre, 2014, 15 III, [on-line:] https://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=47362 – 26 VI 2014. Rosja za to uzyskała wsparcie na szczycie ministrów spraw zagranicznych BRICS 24 marca 2014 r., *BRICS at Hague slam attempts to isolate Putin*, The BRICS Post, 2014, 24 III, [on-line:] http://thebricspost.com/brics-at-hague-slam-attempts-to-isolate-putin/#.U61TL5R_s6c – 27 VI 2014.

1666 *Prof. Bogdan Góralczyk o reakcji Chin na ukraiński kryzys: będą obserwować walczące tygrysy*, Wp.pl, 2014, 12 III, [on-line:] http://wiadomosci.wp.pl/kat,1329,title,Prof-Bogdan-Goralczyk-o-reakcji-Chin-na-ukrainski-kryzys-beda-obserwowac-walczace-tygrysy,wid,16459846,wiadomosc.html?ticaid=112f9b&_ticrsn=5 – 26 VI 2014. „Z pomocą Federacji Rosyjskiej, która cały koszt i całe ryzyko weźmie na siebie, Chiny mogą, trochę jak pokerzysta nie biorący udziału w rozgrywce a obserwujący zachowania pozostałych, przypatrywać się reakcjom elit zachodnich w sytuacjach kryzysowych i sprawdzać ich asertywność". R. Pyffel, *Siedem powodów…*

1667 *Prof. Bogdan Góralczyk o reakcji Chin…*

1668 R. Pyffel, *Siedem powodów…* Powodem nieantagonizowania Zachodu jest trzeźwa kalkulacja, co chyba najbardziej dobitnie ukazał „The Global Times": „połączone siły chińsko-rosyjskie są znacznie słabsze niż Zachodu. Tym samym niemądrym, i ostatecznie nierozważnym jest opieranie strategicznego partnerstwa Rosji i Chin na konfrontacji z Zachodem. Bliższa współpraca pomiędzy tymi dwoma wszakże będzie pożyteczna dla ich relacji z Zachodem, co oznacza, że Zachód będzie bardziej skłonny do kompromisu". *Sochi Games Consolidate Sino-Russian Ties*, „The Global Times", 2014, 6 II, [on-line:] http://www.globaltimes.cn/content/841031.shtml – 26 VI 2014.

wydarzenia na wschodniej i południowej Ukrainie podziałały na wyobraźnię Chińczyków. Obraz walk na Ukrainie przedstawiał się Chińczykom jako „czysty terror, napędzany chęcią zemsty i etniczną nienawiścią generowaną przez wściekłe masy", który może doprowadzić do momentu, kiedy „żadna ze stron nie będzie w stanie zapanować nad sytuacją i znaleźć wyjścia"[1669]. Ta wizja chaosu, irracjonalności i skrajnych emocji prowadzących do upadku i rozpadu świetnie wpisywała się w najbardziej negatywny archetyp chaosu (*luan*) w chińskiej kulturze politycznej – absolutnie najgorszego z możliwych scenariuszy politycznych, przed którym uchronić może tylko silna władza. Patrząc na Ukrainę, chińskie elity polityczne widziały oczyma wyobraźni ten scenariusz w swoim własnym kraju, gdyby upadła władza KPCh. W takiej sytuacji naturalnym odruchem chińskich elit jest poparcie tego, kto stwarza nadzieję na uspokojenie sytuacji i zaprowadzenie porządku dowolnymi metodami (w takim wypadku wszystkie są dozwolone). Dla chińskich elit jest to przede wszystkim Rosja[1670]. Wyrazem rosnącej sympatii dla Rosji wśród chińskich elit było wypuszczenie 6 maja pierwszego dokumentu o bezpieczeństwie narodowym[1671]. Napisano w nim, że „Chiny powinny sprzymierzyć się z Rosją, wzmocnić relacje z Europą i ustabilizować relacje ze Stanami Zjednoczonymi"[1672].

Owa „życzliwa neutralność" spotkała się z wdzięcznością, by nie powiedzieć – entuzjazmem rosyjskim. Putin, występując 18 marca z mową do obu izb parlamentu, podziękował Chinom za wsparcie, a jego emocjonalna mowa była kilkakrotnie przerywana brawami[1673]. Wydaje się, że rosyjska reakcja była z jednej strony kalkulacją polityczną (przedstawianie poparcia chińskiego jako czegoś większego niż w rzeczywistości), a z drugiej strony – dowodem na znaczenie czynnika psychologicznego w polityce rosyjskiej (Rosjanie, często operujący skrajnościami, poczuli, że w przełomowym momencie Chińczycy ich poparli).

[1669] Yu Bin, *„Western Civil War"...* Przykładem chińskiej percepcji wydarzeń na Ukrainie jest artykuł Liu Zoukaia, z-cy departamentu studiów nad Europą Środkową i Wschodnią Chińskiej Akademii Nauk, który – opisując wydarzenia w dłuższej perspektywie czasowej–podkreślał „niestabilność", „nieprzewidywalność", „chaotyczność" sytuacji na Ukrainie. Z tekstu wynikało, że nieszczęściem Ukrainy są kolejne rewolty, jak Pomarańczowa Rewolucja czy Majdan, *Ostrożne zaangażowanie*, nieopublikowany artykuł w posiadaniu redakcji Nowej Europy Wschodniej, za który dziękuję Radosławowi Pyfflowi.

[1670] Co nie przekreśla szans nowego prezydenta – elekta Ukrainy, Petro Poroszenki. Jeśli okazałby się on zdolny do zaprowadzenia porządku na wschodzie Ukrainy, uzyskałby poparcie Pekinu. Chiny bowiem popierają przywódców nie ze względu na sympatię, antypatię czy ideologię, tylko na trzeźwą i realistyczną kalkulację. Wspiera się tego, kto jest silny i zaprowadza porządek, kimkolwiek by nie był.

[1671] *中国首部国家安全蓝皮书发布 呼吁联俄拉欧稳美（全文）*, News.163.Com, [on-line:] http://news.163.com/14/0506/18/9RJ64PDP000146BE_all.html – 30 VI 2014.

[1672] Cyt. za: Yu Bin, *„Western Civil War"...*

[1673] *Обращение Президента Российской Федерации*, Президент России. Официальный сайт, 18 III 2014, [on-line:] http://www.kremlin.ru/news/20603 – 26 VI 2014.

Stanowisko chińskie wynikało jednak przede wszystkim z chłodnej kalkulacji własnych interesów. Dzięki temu to przede wszystkim Pekin zyskał na kryzysie ukraińskim. Generalnie konflikt Zachodu z Rosją był i jest na rękę Pekinowi. Kryzys wiązał Stany Zjednoczone w Europie, tym samym odwracając (przynajmniej w części) ich uwagę od regionu Azja-Pacyfik. Ponadto zgodnie z taoistycznym myśleniem, w którym nawet w najbardziej niekorzystnej sytuacji można znaleźć pozytywne akcenty, Chiny dojrzały korzyści w rosyjskiej aneksji Krymu. Błyskotliwe przejęcie półwyspu stanowiło ciekawy, ewentualny *casus* w przyszłej rozgrywce o Tajwan[1674]. Przede wszystkim kryzys wzmocnił jednak pozycje chińskie naprzeciwko rosyjskich – zawężał pole strategiczne Rosji („zagwarantował, że Rosja na długo pozostanie dla Chin bezpiecznym strategicznym tyłem"), a poza tym zachodnie sankcje sprawiły, że z perspektywy rosyjskiej wzrosło znaczenie Chin jako jedynej ważnej gospodarki świata, która nie przyłączyła się do sankcji[1675]. To zaś sprawiło, że Rosja stała się bardziej zależna od Chin jako źródła finansowania niezależnego od siebie[1676]. Jak to dość cynicznie podsumował Douglas Paal, „chińskie stanowisko wobec Ukrainy najlepiej podsumowuje fraza *xingzai lehuo*, czyli «cieszyć się z nieszczęść innych» (czasem tłumaczona jako niemieckie *Schadenfreude*) – mimo współczucia, które Chiny publicznie wyraziły Ukrainie, jest prawdopodobne, że ich samopoczucie znacząco wzrosło dzięki cierpieniu Ukrainy"[1677]. Na pewno zaś reperkusje kryzysu wzmocniły Chiny *vis à vis* Rosji,

---

[1674] Drugim miejscem, gdzie Chiny mogą zastosować rosyjskie doświadczenia z Krymu, są sporne wyspy na Morzu Południowochińskim, gdzie Chiny „lubią stosować politykę faktów dokonanych", stąd „można oczekiwać niewyrażonego wprost podziwu dla twardych działań Putina" (jednocześnie jednak idea referendum z pewnością nie przypadła Pekinowi do gustu). D. H. Paal, *How Does the Ukraine Crisis Impact China*, Carnegie Center Moscow, 2014. 24 III, [on-line:] http://carnegieendowment.org/2014/03/24/how-does-ukraine-crisis-impact-china/h5i8 – 26 VI 2014. Stąd prawdopodobnie wielki entuzjazm, jaki przejęcie Krymu wywołało wśród chińskich wojskowych. Według Yang Yucaia z Uniwersytetu Obrony Narodowej w Pekinie aneksja miał wyrażać „efektywność administracji Putina połączoną ze strategicznym planowaniem i wysokimi umiejętnościami agencji rządowych". Tak „wysoko efektywne zarządzanie kryzysem wzięło się z konsekwentnej rozbudowy aparatu bezpieczeństwa, a także z faktu, że rosyjskie władze wojskowe i dyplomatyczne przywróciły tradycję pozytywnej obrony, aktywnego udziału i ducha podejmowania ryzyka". Cyt. za: Yu Bin, *„Western Civil War"…*

[1675] D. Trenin, *Russia and China. The Russian Liberals…*

[1676] E. Rumer, *China the Winner*, Carnegie Center Moscow, 2014, 16 VI, [on-line:] http://carnegie.ru/eurasiaoutlook/?fa=55614 – 26 VI 2014.

[1677] D. H. Paal, *How Does the Ukraine Crisis Impact China*, Carnegie Center Moscow, 2014, 24 III, [on-line:] http://carnegieendowment.org/2014/03/24/how-does-ukraine-crisis-impact-china/h5i8 – 26 VI 2014. Z drugiej strony przypisywanie Pekinowi takich demonicznych cech jest typową percepcją zachodnią, operującą kategoriami moralnymi (czyli w podejściu do Chin fundamentalnie błędną). Chiny w kryzysie ukraińskim zachowały się dla siebie typowo, czyli pragmatycznie, realizując własne – i tylko własne, interesy, a nie jakiekolwiek uniwersalne wartości. Dlatego właśnie wygrały.

co doskonale uwidoczniło się podczas wizyty Władimira Putina w Szanghaju 19-20 maja 2014 r.[1678]

Chociaż wizyta została przygotowana już wcześniej, jej czas zbiegł się z kryzysem ukraińskim, a to sprawiło, że geopolityka całkowicie ją przysłoniła – Moskwie zależało na tym, by pokazać to spotkanie jako przełom w relacjach, jako prawdziwy początek „rosyjskiego zwrotu do Azji". Symbolem tego zwrotu i najważniejszym momentem wizyty było rzecz jasna podpisanie kontraktu gazowego (omówionego szerzej w rozdziale Stosunki gospodarcze 2000-2014), nazwanego „kontraktem stulecia", o którym sami Rosjanie mówili, że należy go wpisać na listę Guinnessa[1679]. Jednakże poza podpisaniem kontraktu, którego szczegóły nie są znane i który wedle wszystkich dostępnych danych jest korzystniejszy dla Chin, Rosja osiągnęła sukces tylko relatywny, gdyż Pekin wsparł jej stanowisko w sprawie Ukrainy w umiarkowany sposób.

Trwający dwa dni, pełen fanfar szczyt był wielką demonstracją polityczną. Połączony był z trwającymi nieopodal chińsko-rosyjskimi manewrami (co miało znaczenie w kontekście rywalizacji o wyspy na Morzu Południowochińskim i wysyłało jasny sygnał w stronę Japonii; więcej: rozdział Stosunki militarne 2000-2014)[1680] oraz obradami Konferencji Współdziałania i Budowy Zaufania w Azji (CICA)[1681], starej idei, którą teraz „odkurzono", gdyż jest to forum w wygodny sposób omijające USA i Japonię[1682]. Sam szczyt zakończył się podpisaniem

---

[1678] *Официальный визит в Китай. Саммит Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии*, Президент России. Официальный сайт, 2014, 21 V, [on-line:] http://www.kremlin.ru/visits/21062 – 27 VI 2014. Z ważniejszych wizyt wcześniejszych warto odnotować podróż Siergieja Ławrowa do Pekinu 15 kwietnia 2014 r. *Выступление и ответ на вопрос СМИ Министра иностранных дел России С. В. Лаврова на пресс-конференции по итогам переговоров с Министром иностранных дел Китая Ван И*, *Пекин*, 15 апреля 2014 года, Министерство Иностранных дел Российской Федерации, 2014, 15 IV, [on-line:] http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newsline/57A07930F7917F0244257CBB00443539 – 27 VI 2014.

[1679] Tak stwierdził Aleksandr Miedwiediew, szef działu eksportu Gazpromu. *«Газпром» номинирует газовый контракт с Китаем в Книгу рекордов Гиннесса*, Mediafax.Ru, 2014, 17 VI, [on-line:] http://mediafax.ru/?act=show&newsid=21400 – 27 VI 2014.

[1680] *Открытие военно-морских учений «Морское взаимодействие – 2014»*, Президент России. Официальный сайт, 2014, 20 V, [on-line:] http://www.kremlin.ru/news/21048 – 27 VI 2014.

[1681] *Саммит Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии*, Президент России. Официальный сайт, 2014, 20 V, [on-line:] http://www.kremlin.ru/news/21058 – 27 VI 2014.

[1682] D. Chen, *Are China and Russia Moving toward a Formal Alliance?*, „The Diplomat" 2014, 30 V, [on-line:] http://thediplomat.com/2014/05/are-china-and-russia-moving-toward-a--formal-alliance/ – 27 VI 2014. Sama Konferencja (CICA) jest ideą kazachskiego prezydenta Nazarbajewa z 1992 r. CICA nabrała kształtów po 1999 r., a szczególnie w roku 2006. Jednak do tej pory była to raczej marginalna inicjatywa. Być może Chińczycy postanowili nadać jej większą rangę. Więcej o CICA: Secretariat on the Conference on Interaction and Building Confidence in Asia, [on-line:] http://www.s-cica.org/page.php?lang=1 – 27 VI 2014; *Декларация принципов, регулирующих отношения между государствами-членами СВМДА, основные*

czterdziestu sześciu porozumień i memorandów[1683]. Większość z nich jednak to „niewiążące memoranda, deklaracje intencji lub kontrakty ramowe. Tylko

документы, Секретариат Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии, [on-line:] http://www.s-cica.org/page.php?page_id=179&lang=2 – 27 VI 2014.

[1683] Były to następujące dokumenty: Wspólne oświadczenie; Protokół do umowy o regularnych spotkaniach; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu w kwestii powołania wspólnego rosyjsko-chińskiego uniwersytetu między Uniwersytetem Moskiewskim a Pekińskim Uniwersytetem Technologicznym; Memorandum o międzyregionalnej i przygranicznej współpracy; Memorandum o współpracy w sferze ochrony i obrony znaków towarowych; Memorandum o zrozumieniu między regionami Powołża FR i środkowego i górnego biegu Jangcy o współpracy ekonomicznej i humanistycznej; Porozumienie o przyjaźni i współpracy między Republiką Baszkirii i prowincją Jiangxi; Porozumienie o przyjaźni i współpracy między Krajem Permskim i prowincją Jiangxi; Porozumienie o przyjaźni i współpracy między Tatarstanem a prowincją Hunan; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu między Rosatomem a agencją energii atomowej ChRL o współpracy, budowie elektrowni jądrowej; 20-letni Kontrakt kupna-sprzedaży w ramach projektu „Jamał LNG" między Novatek a CNPC na dostawy 3 mln ton skroplonego gazu ze złóż jamalskich Novateku; Memorandum o projektowym finansowaniu projektu „Jamał-LNG" między spółką Jamał-LNG, Gazprombankiem, Wnieszekonombankiem i China Development Bank; grafik uruchomienia fabryki przetwórstwa ropy w Tiencinie i dostaw ropy w tej fabryce między Rosnieft i CNPC; list intencyjny między grupą Summa i prowincją Jilin; Porozumienie o współpracy strategicznej między rosyjskimi i chińskimi kolejami; Porozumienie o współpracy naukowo-technicznej między rosyjskimi kolejami i firmą Huawei; Porozumienie między grupą Inter RAO i firmą Huaneng; Porozumienie ramowe między Gazprombankiem i China State Development Bank o współpracy strategicznej; Porozumienie między grupą En+ i firmą Shenhua o wspólnej eksploatacji złóż węgla Zaszulanskoje; Memorandum o współpracy między „rosyjskimi samochodami" a firmą Norinco; Memorandum o wzajemnym zrozumieniu między spółką budowy samolotów i chińską firmą samolotów komercyjnych; Porozumienie o współpracy Wniesztorgbanku i Bank of China; Porozumienie o współpracy kredytowej między Wnieszekonombank i Export-Import Bank of China; Ramowe porozumienie o współpracy w obszarze finansowania kredytów leasingowych między Web-Leasing i Export-Import Bank of China; Memorandum między merostwem Moskwy, China Railway Construction Corporation Limited i China International Fund; trójstronne Porozumienie o współpracy przy realizacji projektu budowy fabryki budowy samochodów na terenie obwodu tulskiego między władzami obwodu, tulską regionalną firmą rozwoju partnerstwa państwowo-prywatnego i firmą Great Wall; Memorandum między rosyjsko-chińskim funduszem inwestycyjnym i firmą Vcanland w kwestii stworzenia funduszu inwestycyjnego w kwestii nieruchomości i turystyki dla ludzi starszych; Memorandum między rosyjsko-chińskim funduszem inwestycyjnym HOPU Investments i firmą w kwestii rozwoju infrastruktury logistycznej w Rosji i Chinach; Porozumienie o współpracy między fabryką wagonów Ural i Jizhou Zhongyi FRP Co. Ltd; Porozumienie o partnerstwie strategicznym między RosHydro i PowerChina; Memorandum między górniczą firmą Bajkalskaja i funduszem inwestycyjnym HOPU Investments» w ramach realizacji projektu złóż miedzi Udokanskoje; Porozumienie o budowie elektrowni cieplnej przez RAO Eniergieticzeskije Sistiemy Wostoka i Dongfang Electric International Corporation; Porozumienie o partnerstwie strategicznym między Rosyjskimi Sieciami i państwową firmą telekomunikacyjną Chin; Porozumienie między Sybir Holding i firmą Sinopek o stworzeniu wspólnego przedsiębiorstwa produkcji sztucznego kauczuku w Szanghaju; Porozumienie o współpracy między Sybir Holding i firmą Sinopek; kontrakt między Eurocement Group i China CAMC Engineering na budowę nowej technologicznej linii o mocy 6200 ton klinkierów

kilkanaście to kontrakty albo wiążące porozumienia o konkretnych projektach współpracy"[1684].

Jak komentował to Aleksandr Gabujew, „w normalnych okolicznościach tego typu dokumenty nie dotarłyby na biurka przywódców", co znaczy, że „ta sterta papierów została przygotowana by zaimponować innym"[1685]. To sprawia, że (oprócz kontraktu gazowego) „wyniki gospodarcze szczytu są więcej niż skromne", zaś

> ekonomiczne rezultaty szczytu dobrze odzwierciedlają strukturalne problemy stosunków gospodarczych między Chinami i Rosją – współpraca gospodarcza opiera się na „półkolonialnym" modelu prostej wymiany handlowej, w ramach której Rosja

---

na dobę w obwodzie leningradzkim; kontrakt między Eurocement Group i China CAMC Engineering na budowę nowej linii technologicznej o mocy 3500 ton klinkierów na dobę w obwodzie archangielskim; kontrakt między Eurocement Group i China CAMC Engineering na budowę nowej technologicznej linii o mocy 5000 ton klinkierów na dobę w obwodzie samarskim; kontrakt między Eurocement Group i China Triumph International Engineering na budowę nowej technologicznej linii o mocy 1000 ton klinkierów na dobę w obwodzie briańskim; kontrakt między Eurocement Group i China Triumph International Engineering na budowę nowej technologicznej linii o mocy 6200 ton klinkierów na dobę w obwodzie uljanowskim; kontrakt między Eurocement Group i SINOMA International Engineering na budowę nowej technologicznej linii o mocy 1000 ton klinkierów na dobę w obwodzie riazańskim; Porozumienie partnerskie między Rostelekom i firmą Huawei o współpracy w ramach narodowego programu likwidacji cyfrowej nierówności; Porozumienie uzupełniające do porozumienia o współpracy w kwestii finansowania projektów w regionie Dalekowschodnim między Ministerstwem Rozwoju DW FR i China State Development Bank; Porozumienie o współpracy między Diełowoj Rossijej i China Federation of Industrial Economics; kontrakt na dostawy części zamiennych do samochodów osobowych między firmą Derways i firmą Huatai; Memorandum o współpracy między Grupą Wołga i chińską firmą budowy portów, *Документы, подписанные в рамках официального визита Президента Российской Федерации В. В. Путина в Китайскую Народную Республику*, Президент России. Официальный сайт, 2014, 20 V, [on-line:] http://news.kremlin.ru/ref_notes/1643 – 27 VI 2014.

[1684] Ważne wśród nich są: 20-letni kontrakt na dostawy 3 mln ton skroplonego gazu ze złóż jamalskich Novateku; Memorandum o projektowym finansowaniu projektu „Jamał-LNG" między spółką Jamał-LNG, Gazprombankiem, Wnieszekonombankiem i Bankową Korporacją Rozwoju Chin, eksploatacji przez grupę E+ i firmę Shenhua złóż węgla kamiennego, budowy elektrowni cieplnej przez RAO Eniergieticzeskije Sistiemy Wostoka (wchodzi w skład RusGidro) i Dongfang Electric International Corporation, budowy fabryki samochodów w Tule przez Great Wall Motors (0,5 mld USD), budowy fabryki sztucznego kauczuku w Szanghaju przez Sibur i SINOPEC, dostawy części do montowania samochodów – firmy Derways i Huatai. Według rosyjskiej prasy podpisano także Porozumienie o finansowaniu budowy nowego mostu kolejowego przez Amur, chociaż nie figuruje ono na liście dokumentów podpisanych na szczycie. Nie podpisano również żadnego porozumienia o współpracy wojskowo-technicznej (m.in. nie sfinalizowano kontraktu na Su-35). W. Rodkiewicz, *Putin w Szanghaju: strategiczne partnerstwo na chińskich warunkach*, OSW, 2014, 21 V, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-05-21/putin-w-szanghaju-strategiczne-partnerstwo-na-chinskich-warunkach – 26 VI 2014.

[1685] A. Gabuev, Is Russia *Misreading Asia*, Carnegie Center Moscow, 2014, 3 VI, [on-line:] http://carnegie.ru/eurasiaoutlook/?fa=55776 – 27 VI 2014.

sprzedaje do Chin głównie surowce (ropę naftową, węgiel, metale i drewno – 84% eksportu w 2013 r.), a importuje z Chin przede wszystkim produkty przemysłowe (zwłaszcza maszyny i urządzenia – około 38% w 2013 r.)[1686].

Fakty te jednak mają mniejsze znaczenie przy najważniejszym wydarzeniu szczytu – podpisaniu negocjowanego ponad dziesięć lat kontraktu gazowego Gazprom–CNPC. Putin przyjechał na szczyt osłabiony politycznie i to co najmniej z kilku powodów. Przede wszystkim chodziło o Ukrainę – po sankcjach zachodnich Putin chciał zademonstrować, że „Rosja nie jest sama" i ma ważnych partnerów gdzie indziej. Jednakże rosyjska pozycja była słabsza również z długofalowych przyczyn ekonomicznych – rewolucji łupkowej, rosnącego znaczenia gazu LNG na świecie oraz zaktywizowania się europejskich planów zmniejszenia zależności od Rosji. Wszystkie te cechy „zmieniły równowagę w relacjach dostawców energii (Rosja) i konsumentów (Chiny) na korzyść tych drugich"[1687].

Pekin wykorzystał swoją przewagę. Najpierw „wyczekał" Putina, pierwszego dnia nie zgadzając się na rosyjskie warunki i wysyłając kontrolowane przecieki do prasy, że kontraktu nie będzie[1688]. Zdesperowany Putin miał nawet prosić Jiang Zemina, emerytowanego przywódcę chińskiego, o wsparcie[1689]. Chińska strona postawiła jednak twarde warunki i przy nich wytrwała: niska cena (ok. 350 USD za 1000 m^3 wobec rosyjskiej propozycji 400 USD), a przede wszystkim udziały w inwestycjach energetycznych na Syberii i rosyjskim Dalekim Wschodzie (więcej o kontrakcie gazowym: rozdział Stosunki gospodarcze 2000-2014)[1690]. To wszystko daje Chinom ogromne możliwości wpływu na Syberię – przekształcenia jej w azjatycki odpowiednik Kanady, „stabilnego zaplecza surowcowego dla wielkiego mocarstwa"[1691].

[1686] W. Rodkiewicz, *Putin w Szanghaju…*

[1687] E. Rumer, *China the Winner…*

[1688] Informację tę opublikował Financial Times: *„FT": Rosja i Chiny na razie nie podpiszą kontraktu gazowego*, Forbes, 2014, 21 V, [on-line:] http://www.forbes.pl/-ft-rosja-i-chiny-na--razie-nie-podpisza-kontraktu-gazowego,artykuly,176980,1,1.html – 27 VI 2014. Co ciekawe, ów artykuł z FT szybko zniknął ze strony internetowej gazety…

[1689] Jednakże według drugiej interpretacji Putin wmieszał się w chińskie rozgrywki wewnętrzne: Xi Jinping był protegowanym Jiang Zemina, ale wyraźnie się od niego odciął (Jiang jest również mentorem Zhou Yongkanga, najważniejszego rywala Xi na łonie KPCh). Akio Kawato, *Much Ado…* Jeśli ta druga hipoteza jest prawdziwa, Putin zrobił fundamentalny błąd – w Pekinie takich rzeczy się nie zapomina.

[1690] W. Rodkiewicz, *Putin w Szanghaju…*

[1691] P. Behrendt, *Pyrrusowe zwycięstwo w Szanghaju*, Centrum Studiów Polska-Azja, 2014, 6 VI, [on-line:] http://www.polska-azja.pl/2014/06/06/p-behrendt-pyrrusowe-zwyciestwo-w-szanghaju/ – 27 VI 2014. O skali sukcesu chińskiego świadczy zaniepokojenie amerykańskie. Amerykanie, liczący na to, że Chiny nie dokończą modernizacji, zaczęli się obawiać, że mając Syberię, Chiny mogą osiągnąć swe cele. Z Syberią jako bazą surowcową Chiny będą w stanie przeprowadzić modernizację do końca, co oznaczać będzie koniec hegemonii amerykańskiej.

Podpisanie kontraktu miało znaczenie przede wszystkim polityczne. Polityczność szczytu podkreślało również „wspólne oświadczenie", będące, podobnie jak szczyt – tylko względnym sukcesem Rosji i oczywistym sukcesem Chin. „Wspólne oświadczenie" wzywa do „rezygnacji z języka jednostronnych sankcji" oraz „wspierania działalności mającej na celu zmianę ustroju konstytucyjnego innego państwa albo jego wciągnięcie w jakikolwiek wielostronny związek albo sojusz". Odnośnie do Ukrainy strony „wyraziły poważną troskę w związku z przedłużającym się wewnątrzpolitycznym kryzysem na Ukrainie" i wezwały do „deeskalacji konfliktu w tym kraju, zademonstrowania wstrzemięźliwości i poszukiwania pokojowych, politycznych dróg rozwiązania". W deklaracji podkreślone jest „bezwarunkowe poszanowanie prawa do samodzielnego wyboru drogi rozwoju, zachowania i obrony własnych kulturowo-historycznych, etycznych i moralnych wartości" oraz postulat sprzeciwu „narzucania w dziedzinie praw człowieka, pod pozorem ich uniwersalności, standardów właściwych tylko pojedynczym państwom lub ich grupom". Rosja i Chiny wspólnie występują „przeciwko falsyfikacji historii i rewizji wyników II wojny światowej". Odnośnie do Azji Środkowej strony poparły projekt integracji euroazjatyckiej: „Rosja uznaje za ważną inicjatywę Chin «ekonomiczny pas Jedwabnego Szlaku» i wysoko ocenia gotowość chińskiej strony do poszanowania rosyjskich interesów w regionie". Strony „poszukują dróg wzajemnego powiązania projektu «ekonomiczny pas Jedwabnego Szlaku» i integracji euroazjatyckiej". Deklaracja kończy się stwierdzeniem, że „ustanowione przez Rosję i Chiny międzypaństwowe relacje nowego typu mają szeroką perspektywę dalszego rozwoju"[1692].

Jak komentował to oświadczenie ekspert Ośrodka Studiów Wschodnich Witold Rodkiewicz, Rosja uzyskała tylko częściowe wsparcie Chin (w sprawie sankcji oraz w sprawie rosyjskiej krytyki poczynań Zachodu na Ukrainie), ale nie w kluczowych dla Rosji sprawach federalizacji Ukrainy i jej neutralności czy też potępienia rządu w Kijowie – „w kluczowej dla Moskwy sprawie Ukrainy Putin nie uzyskał więc pełnego i jednoznacznego poparcia ze strony «strategicznego partnera»". W kwestii Azji Środkowej deklaracja jest kompromisem – Moskwie udało się uzyskać poparcie Pekinu dla idei Unii Euroazjatyckiej i zapewnienie o poszanowaniu interesów rosyjskich, ale musiała się ona pogodzić z chińskim „Jedwabnym Szlakiem". „W praktyce bowiem o powodzeniu *de facto* konkurencyjnych projektów zadecydują możliwości gospodarcze i finansowe ich sponsorów, a w tej płaszczyźnie Moskwa nie może konkurować z Pekinem", ponadto „nie jest jasne, czy strony będą w praktyce w stanie ograniczyć, czy tylko ukryć geoekonomiczną rywalizację w regionie"[1693]. Podsumowując te rozważania, można dodać,

---

[1692] *Совместное заявление Российской Федерации и Китайской Народной Республики о новом этапе отношений всеобъемлющего партнерства и стратегического взаимодействия*, Президент России. Официальный сайт, 2014, 20 V, [on-line:] http://news.kremlin.ru/ref_notes/1642 – 26 VI 2014.

[1693] W. Rodkiewicz, *Putin w Szanghaju…*

że Chiny poparły Rosję tam, gdzie im było to wygodne i korzystne z perspektywy własnych interesów, tam, gdzie je to niewiele kosztowało – i nigdzie więcej.

Generalnie szczyt zakończył się realnym sukcesem Chin i relatywnym, przede wszystkim wizerunkowym, sukcesem Rosji. Moskwie ten sukces był niezwykle potrzebny i była w stanie zapłacić wysoką cenę za podpisanie kontraktu gazowego. Świadczą o tym chociażby… słowa samego Putina, który stwierdził, że „Chińczycy to bardzo poważni negocjatorzy", którzy „wyssali sporo naszej krwi w trakcie negocjacji"[1694]. Raczej trudno się więc zgodzić z interpretacją, że Chiny „dowiodły, że są prawdziwym przyjacielem"[1695] – a taka mniej więcej jest dominująca narracja rosyjska. Chociaż rosyjscy komentatorzy głosili programowy optymizm, podkreślali sukces szczytu i „równorzędne warunki"[1696], to jednak niektórzy z nich przyznawali, że zyskały przede wszystkim Chiny. Symptomatyczne są w tym wypadku słowa Dmitrija Trienina, że podpisanie kontraktu gazowego:

> zmieniło układ sił w Eurazji: centrum grawitacji przenosi się z Moskwy do Pekinu, co z pewnością jest korzystne dla Chin, ale daje Rosji szansę wytrzymania amerykańskiej presji geopolitycznej, rekompensaty unijnej reorientacji energetycznej, rozwoju Syberii i rosyjskiego Dalekiego Wschodu i podłączenia się do regionu Azja-Pacyfik[1697].

Trienin również, już w lipcu, a więc w momencie intensyfikacji kryzysu ukraińskiego, przyrównał obecną postawę Rosji wobec Chin do… polityki Aleksandra Newskiego, który „skutecznie odparł atak zachodnich najeźdźców, będąc jednocześnie lojalnym wobec mongolskich chanów"[1698]. Nie trzeba chyba dodawać, że na tej sytuacji zyskują głównie Chiny. One mają konkrety, a Rosja ma ambitne plany, przypominające jednak bardziej „myślenie życzeniowe" niż rzeczywistość. Dlatego też najbardziej trafnym – choć złośliwym – podsumowaniem wizyty (i jej następstw) są chyba następujące słowa: „Putin jak hazardzista zastawia w chińskim lombardzie kolejne rodowe srebra, aby tylko starczyło mu żetonów do gry o coraz wyższe stawki z Zachodem"[1699].

[1694] Yu Bin, *Navigating Through the Ukraine Storm*, „Comparative Connections" 2014, 15 IX, vol. 16, № 2, [on-line:] http://csis.org/files/publication/1402qchina_russia.pdf – 13 X 2014.

[1695] Jak to ujął E. Rumer, „Porozumienie zawarte na korzystnych warunkach, pozwoliłoby wygładzić pęknięcia w stosunkach i sygnalizowałoby wielki krok naprzód w zabezpieczeniu strategicznego partnerstwa. Prawdziwych przyjaciół poznaje się w biedzie" (oryg. *A friend in need is a friend indeed*), E. Rumer, *China the Winner…*

[1696] Ф. Лукьянов, *Логичное партнерство*, „Российская газета" 2014, 21 V, [on-line:] http://www.rg.ru/2014/05/21/lookianov.html – 22 VI 2014.

[1697] D. Trenin, *Russia and China. The Russian Liberals…*

[1698] Idem, *China's Victory in Ukraine*, Project Syndicate, 2014, 31 VII, [on-line:] http://www.project-syndicate.org/commentary/dmitri-trenin-says-that-only-one-major-country-stands--to-gain-from-russia-s-conflict-with-the-west – 31 VII 2014. Samo porównanie do czasów Newskiego, gdy Ruś była zwasalizowana przez Mongołów, jest świetnym dowodem na to, że rosyjskie elity polityczne zdają sobie sprawę realnego układu sił między Moskwą a Pekinem.

[1699] J. Korejba, *Putin wali głową w mur (chiński)*, Nowa Europa Wschodnia, 2014, 11 VI, [on-line:] http://www.new.org.pl/1842,post.html – 22 VI 2014.

Chociaż wizyta Putina miała być w zamierzeniu klamrą zamykającą opisywany okres (datą zakończenia zasadniczej pracy nad książką był 1 lipca 2014), to dynamicznie rozwijająca się sytuacja na linii Moskwa–Pekin sprawia, że należy pokrótce omówić najważniejsze wydarzenia, jakie nastąpiły po 1 lipca 2014 r.

Po wizycie Putina w Chinach w maju miały jeszcze miejsce inne ważne wizyty[1700], ale najważniejsze wydarzenia mające wpływ na relacje rosyjsko-chińskie rozegrały się na Ukrainie (i wokół niej). To, co nastąpiło po 1 lipca 2014 r. w pełni potwierdza najważniejszą tezę tej książki, jaką jest dominacja Chin wobec Rosji. Zestrzelenie malezyjskiego samolotu, intensyfikacja rosyjskich działań na Ukrainie oraz kolejne zachodnie sankcje (które mocno uderzyły w rosyjski sektor finansowy, szukający ratunku w Chinach czy Singapurze) utrudniają, a wręcz pozbawiają na jakiś czas Moskwę opcji prozachodniej, co powoduje osłabienie Rosji wobec Chin – Moskwa „wpada w objęcia Pekinu", zmierzając w najlepsze do stania się partnerem politycznym i gospodarczym wprawdzie bliskim, ale bez żadnych szans na osiągnięcie statusu równoprawności, azjatycką Kanadą lub Białorusią (czyli dodatkiem surowcowym do Chin)[1701].

Dominacja chińska i pogłębiająca się asymetria na rzecz Pekinu były świetnie widoczne w trakcie październikowej wizyty premiera Li Keqianga w Moskwie (12-14 października 2014), w trakcie której podpisano czterdzieści dokumentów, w tym ponad trzydzieści porozumień gospodarczych (m.in. w sferze finansowej, inwestycyjnej i energetycznej)[1702]. Jednakże umowy te nie są przełomem i – jak twierdzą eksperci Ośrodka Studiów Wschodnich w swojej analizie *Rosnące koszty zbliżenia* – „mają (one) w większym stopniu znaczenie polityczno-propagandowe". Świadczą o tym następujące fakty: nadal nie uzgodniono szczegółów realizacji (zasad finansowania) kontraktu gazowego z maja 2014 r. (co oznacza, że „szczegóły finansowania projektu nie zostały jeszcze ostatecznie ustalone, względnie, że ich ramowy charakter jest na tyle niekorzystny dla Rosji, iż Moskwa nie decyduje się na ich ujawnienie"). Inauguracja rozmów o szlaku zachodnim

---

[1700] Z istotnych spotkań warto wymienić dziesiątą rundę strategicznych konsultacji rosyjsko-chińskich w Pekinie (6 VI 2014), wizytę ministra spraw zagranicznych ChRL Wang Yi w Rosji (24-26 VI 2014), spotkanie Putina z Xi Jinpingiem na marginesie szczytu BRICS w Fortalezie (15 VII 2014) oraz spotkanie ministrów spraw zagranicznych FR i ChRL przy okazji szczytu SzoW w Duszanbe (30-31 VII 2014). *China-Russia. Activities*, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3220_664352/3222_664356/ – 24 X 2014.

[1701] R. Pyffel, *Po Boeningu w objęcia smoka*, Centrum Studiów Polska-Azja, 2014, 31 VII, [on-line:] http://www.polska-azja.pl/2014/07/31/r-pyffel-po-boeingu-w-objecia-smoka/ – 3 IX 2014. Jedynym sukcesem Moskwy jest to, że „W sytuacji ostrego kryzysu w stosunkach z Zachodem w sprawie Ukrainy dywersyfikacja ta [w stronę Chin] pozwoliła rosyjskiej elicie politycznej uniknąć poczucia międzynarodowej izolacji". W. Rodkiewicz, *Zwrot na Wschód*..., s. 5.

[1702] *Premier Li: Medvedev sign a range of deals in Moscow*, Sina.Com, [on-line:] http://english.sina.com/china/p/2014/1013/745199.html – 24 X 2014.

(dostawy w wysokości 30 mld m^3 gazu rocznie, realizowane planowaną nową magistralą z Syberii Zachodniej do północno-zachodnich regionów Chin – tzw. rurociąg Ałtaj) jest kwestią czysto polityczną, gdyż Chiny Północno-Zachodnie nie potrzebują tego gazu (mają go z Azji Środkowej). Celem tego działania jest „szantażowanie przekierowywaniem dostaw rosyjskiego gazu z kierunku europejskiego na chiński; potencjalną bazą surowcową dla rosyjskich dostaw byłyby bowiem złoża zachodniosyberyjskie, z których gaz dostarczany jest obecnie do Europy". Polityczne w wymowie są również inne umowy, takie jak Memorandum na budowę szybkiej kolei Moskwa–Pekin przez chińskie koleje, które jest retorsją w stosunku do niemieckiego Siemensa i francuskiego Alstomu za sankcje zachodnie i bardziej ostrzeżeniem niż realną możliwością. Wpływ sankcji zachodnich jest również ewidentny przy innych umowach: kredytach Export-Import Bank of China dla banków rosyjskich (Wnieszekonombankowi, Wniesztorgbankowi) na 4 mld USD oraz kredycie na 300 mln USD dla Rossielchozbanku, które mają być przeznaczone na sfinansowanie projektów inwestycyjnych z udziałem partnerów chińskich głównie w sektorze naftowo-gazowym, rolnym, a także na zakup chińskich towarów, usług i technologii. Wreszcie, w umowie między bankami centralnymi na kwotę 24,5 mld USD, która umożliwi finansowanie transakcji handlowych w juanach i rublach, ale ponownie „warunkiem jest wybór dostawcy chińskiego"[1703].

Generalnie wizyta i podpisane wówczas umowy potwierdzają długofalowy wybór polityki Moskwy, jakim jest budowanie bliskich związków z Chinami po to, by zmniejszyć finansowo-technologiczne uzależnienie od Zachodu, jednakże ceną jest pogłębiająca się asymetria na rzecz Pekinu[1704]. Najlepszym tego symbolem była chińska propozycja rezygnacji Gezpromu z budowy portu LNG we Władywostoku (Gazprom w obliczu sankcji zachodnich znalazł się w trudnym położeniu – ma kłopoty ze znalezieniem inwestorów). Gdyby rzeczywiście do tego doszło, powtórzyłaby się historia z ropociągiem WSTO: miał służyć jako przepustka do odgrywania przez Rosję większej roli w Azji, a skończył jako chińska pompa surowcowa, pogłębiając tym samym uzależnienie Rosji od Chin.

Ostatnim wydarzeniem koniecznym do omówienia w tej pracy był szczyt APEC w Pekinie w dniach 10-11 listopada 2014 r. (został on zapamiętany głównie z uwagi na *faux pas* Putina, który z gracją niedźwiedzia w składzie porcelany próbował być szarmancki wobec żony Xi Jinpinga, Peng Liyuan). Najważniejsze

---

[1703] E. Fischer, S. Kardaś, W. Rodkiewicz, *Rosnące koszty zbliżenia. Nowe rosyjsko-chińskie umowy gospodarcze*, OSW, 2014, 15 X, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-10-15/rosnace-koszty-zblizenia-nowe-rosyjsko-chinskie-umowy-gospodarcze – 24 X 2014.

[1704] Moskwa ma świadomość ceny, jaką musi zapłacić, ale „władze Rosji wydają się gotowe do zapłacenia tej ceny i *de facto* przyjmują pozycję «młodszego partnera» Chin, kierując się przekonaniem, że Pekin, w przeciwieństwie do Zachodu, nie będzie wykorzystywał powiązań gospodarczych, aby prowadzić wobec Rosji politykę «zmiany reżimu»". *Ibidem*.

umowy podpisano jednakże w przededniu tego szczytu, 9 listopada 2014 r., m.in. umowę o rocznych dostawach 30 mld m^3 gazu z Rosji do Chin tzw. szlakiem zachodnim (projekt Ałtaj) oraz umowę o nabyciu przez chiński koncern CNPC 10% udziałów w należącym do Rosnieft złożu Wankor (Kraj Krasnojarski); ponadto Gazprom poinformował, że nie otrzyma chińskiego kredytu na „Siłę Syberii". Umowa dotycząca projektu Ałtaj ma – jak twierdzi Szymon Kardaś z OSW – znaczenie głównie propagandowe, gdyż jej założenia „mają charakter ramowy i powtarzają wcześniejsze ustalenia stron", zaś „rozmowy w kluczowych kwestiach (cena dostaw, finansowanie projektu) dopiero się rozpoczęły"; Rosja forsuje ten projekt jako straszak dla Europy (gdyż ze złóż zachodniosyberyjskich transportowany jest gaz do Europy). Z kolei brak kredytu dla Gazpromu być może „opóźni budowę «Siły Syberii» lub zmusi Gazprom do rezygnacji z innych wschodnich inwestycji (np. z projektu Władywostok-LNG)". Chińczycy wyrazili również zainteresowanie inwestycjami w rosyjski sektor wydobywczy (złoża gazowe Rosji oraz gotowość kredytowania projektu Jamał-LNG), ale „ceną za pozyskanie chińskiego kapitału jest potwierdzona przez prezydenta Putina zgoda Moskwy na nowe warunki współpracy narzucane przez Pekin (udział przedstawicieli Chin we władzach spółek zarządzających projektami; rozliczenia transakcji w juanach), pogłębiające asymetrię w relacjach energetycznych Rosji i Chin"[1705].

Tym samym, patrząc z perspektywy końca listopada 2014 r., należy stwierdzić, iż wszystkie opisane procesy pogłębiającej się asymetrii Moskwy na rzecz Pekinu, jakie zaistniały do 1 lipca 2014 r., obecnie tylko się zintensyfikowały. Jesienią 2014 r. widać jeszcze wyraźniej niż latem tego roku, jak bardzo rosyjski Niedźwiedź znalazł się w cieniu chińskiego Smoka.

***

Stosunki rosyjsko-chińskie w pierwszej dekadzie XXI w. charakteryzowały się imponującą zmiennością. Początkowo relacje te były przedłużeniem modelu z końca lat 90., czyli dodatkiem do relacji Rosji i Chin z Zachodem. Świadczyła o tym przede wszystkim wolta polityczna Władimira Putina po 11 września 2001 r., a także późniejsze rosyjskie rozczarowanie i ponownie zbliżenie do Chin. Wzrost cen surowców pozwolił Rosji na odgrywanie ambitniejszej roli na świecie, co w przypadku relacji rosyjsko-chińskich przełożyło się na próbę „Bismarckowskiej" polityki Putina balansowania w Azji. Jej celem miało być wygrywanie ze sobą Chin, Japonii i Korei. Jednakże już w połowie dekady Moskwa zrozumiała, że jest to niewykonalne, i zdecydowała się na pobłębienie współpracy z Chinami, czyniąc tym samym „z konieczności cnotę". Od tej pory Chiny stały się najważ-

[1705] S. Kardaś, *„Nowe" rosyjsko-chińskie ustalenia energetyczne*, OSW, 19 XI 2014, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-11-19/nowe-rosyjsko-chinskie-ustalenia-energetyczne – 30 XI 2014.

niejszym partnerem Rosji w Azji i drugim najważniejszym na świecie po Stanach Zjednoczonych – wzrost ich znaczenia w Moskwie traktowano bardziej jako „szansę" niż jako „zagrożenie", natomiast „rosnącą asymetrię" relacji wzajemnych za swoistą konieczność, z którą należy się pogodzić. Powodem tego była z jednej strony osłabiona pozycja Rosji – szczególnie po kryzysie ekonomicznym 2008 r., a z drugiej – względy psychopolityczne: skierowanie uwagi przede wszystkim na inne wektory polityki zagranicznej („bliska zagranica", Zachód). Rosja uznała, że w drugorzędnym obszarze swojej polityki zagranicznej, nie mając tego, co lubi, polubi to, co ma – i wyciągała korzyści ze współpracy z Chinami, jakakolwiek by ona nie była. To powodowało, że na wzajemnych relacjach zyskiwał przede wszystkim Pekin – stosunki rosyjsko-chińskie można określić, parafrazując znaną formułę dyplomacji chińskiej, jako „asymetryczne *win-win*" na korzyść Chin.

Relacje rosyjsko-chińskie nabrały ponownej intensyfikacji po objęciu urzędu przez Xi Jinpinga w 2013 r., który odpowiadając na zagrożenie ze strony Stanów Zjednoczonych, od 2011 r. „wracających nad Pacyfik", zacieśnił relacje polityczne z Moskwą – kolejny więc raz czynnik amerykański wpłynął na relacje Moskwa–Pekin. Zbliżenie polityczne nie oznaczało jednak chińskich ustępstw ekonomicznych – wręcz przeciwnie, utrzymał się asymetryczny model tych relacji. Elity rosyjskie, mając świadomość konsekwencji marginalizacji Rosji przez Chiny w Azji (co długoterminowo oznacza marginalizację globalną), rzuciły w 2012 r. ambitne hasło, nawiązujące do „amerykańskiego zwrotu do Azji", rosyjskiego „zwrotu ku Azji", zdając sobie sprawę, iż przyszłość Rosji jako mocarstwa zależy od jej pozycji w regionie Azja-Pacyfik, który staje się powoli centrum polityczno-ekonomicznym globu. „Rosyjski zwrot ku Azji" miał również uwolnić Rosję od nadmiernej dominacji Chin, powodującej marginalizację Rosji w regionie i stawanie się powoli bazą surowcową Chin. Mimo szumnych deklaracji „azjatycki zwrot" w połowie 2014 r. zakończył się „chińskim zwrotem": wraz z podpisaniem kontraktu gazowego w maju 2014 r. Rosja – zajęta kwestią ukraińską – kolejny raz przedłożyła kwestie „bliskiej zagranicy" nad politykę azjatycką i zamiast zmniejszyć zależność od Chin, zwiększyła ją. Chiny dzięki kontraktowi gazowemu zrobiły pierwszy krok do uczynienia z Syberii „azjatyckiej Kanady" – zaplecza dla swojej gospodarki. Tym samym kontrakt gazowy oznacza pogłębienie asymetrycznego modelu relacji rosyjsko-chińskich i wszystko wskazuje na to, że trend ten się utrzyma – Rosja skupiona na najważniejszym wektorze swojej polityki zagranicznej, jakim jest konsolidacja i reintegracja obszaru postradzieckiego za pomocą Unii Euroazjatyckiej (a ostatnio także na próbie wytrzymania zachodniej presji), potrzebuje mieć „spokój od wschodu". Kupuje więc poparcie Chin, co powoduje pogłębienie się wspomnianego modelu asymetrycznego. W rezultacie na relacjach rosyjsko-chińskich zyskują przede wszystkim Chiny.

2. Stosunki gospodarcze 2000-2014

Nowa dekada stosunków rosyjsko-chińskich przyniosła ze sobą rozwój handlu i zwiększenie wymiany handlowej. Niemniej jednak charakteryzowały ją głównie: nacisk na surowce i „surowcową geopolitykę" (czego najlepszym przykładem był ropociąg WSTO i obowiązujący kontrakt gazowy) oraz coraz bardziej niezrównoważony bilans handlowy. Relacje gospodarcze przechyliły się zdecydowanie na korzyść Pekinu, który powoli zmierza do uczynienia z Rosji „zaplecza surowcowego" dla własnej gospodarki. Moskwa jest tego świadoma i próbuje do tego nie dopuścić, jednak jej wysiłki są (na razie) pozbawione rezultatów. W efekcie pogłębia się dysproporcja między tymi krajami: Chiny są dla Rosji bardzo ważne (drugi partner handlowy po Unii Europejskiej), podczas gdy Rosja dla Chin jest partnerem drugorzędnym i coraz mniej atrakcyjnym.

a) Geopolityka surowcowa

Patrząc na potrzeby i interesy obu państw w kwestii energii, wydawałoby się, iż istnieje tu idealna wspólnota interesów. Rosja jest największym eksporterem surowców, Chiny – drugim największym importerem. Jeśli dodać do tego publiczny wizerunek wielkiej przyjaźni rosyjsko-chińskiej, „strategiczne partnerstwo" obu tych państw oraz wspólne oświadczenia o chęci współpracy w dziedzinie energii, to wydawać by się mogło, że oczywiste jest, iż taka współpraca musi być udana. Nie jest tak jednak z powodów geopolitycznych.

Jak to ujął Bobo Lo, „energia zaczęła symbolizować nową geopolitykę XXI wieku bardziej niż każdy inny czynnik: jest instrumentem rywalizacji geopolitycznej tak jak broń atomowa czy liczne armie w trakcie zimnej wojny"[1706]. Według jego opinii obecnie środki osiągania wpływu międzynarodowego stały się bardziej zróżnicowane i skomplikowane, ale cele pozostały te same: bezpieczeństwo narodowe, projekcja siły oraz kontrola nad surowcami i terytorium. Tym samym energia pełni fundamentalną funkcję zarówno dla Rosji, jak i dla Chin jako wschodzącego mocarstwa, ale w zasadniczo różny sposób. Dla Rosji pełni funkcję zbliżoną do broni atomowej, a *boom* na ceny ropy po 1999 r. dał temu państwu okazję do powrotu do gry jako mocarstwo. Połączenie wielkich rezerw rosyjskich i ogólnoświatowego zapotrzebowania na surowce pozwoliło Moskwie grać bardziej wpływową rolę w polityce światowej:

> gdy kremlowscy politycy mówią, że są „mocarstwem energetycznym", przekaz jest jasny: wróciliśmy jako światowe mocarstwo – energia nie jest więc tylko instrumentem wpływu, ale podtrzymuje inne formy siły: wojskową, polityczną, ekonomiczną, technologiczną, kulturową i „miękką"[1707].

[1706] B. Lo, *op. cit.*, p. 132.
[1707] *Ibidem*.

Dla Moskwy energia spełnia trzy najważniejsze cele w polityce zagranicznej: maksymalizuje dochód narodowy (oraz prywatne konta), pozwala Rosji zdobyć uznanie wiarygodnego dostawcy energii i czołowego uczestnika wspólnoty międzynarodowej oraz daje jej poczucie siły[1708].

Dla Chin dostęp do energii jest nie mniej ważny, ale z innych powodów. Chiny „rosną jak Ameryka w XIX wieku, ale bez własnych rezerw ropy i gazu"[1709]. Bez energii modernizacja Chin i ich wzrost jako nowego mocarstwa zostałyby zatrzymane, a pozycja rządzącej KPCh mocno podkopana. Pekin odpowiedział na te zagrożenia, czyniąc światowe poszukiwania energii priorytetem numer jeden polityki zagranicznej. I podczas gdy Rosja w najbliższej przyszłości będzie polegała na eksporcie energii, Chiny pozostaną jej importerem. Tym samym, jak podsumowuje Bobo Lo: „energia i geopolityka tak samo silnie przeplatają się w Rosji, jak i w Chinach, z tą różnicą, że dla Pekinu nie jest to instrument ambicji geopolitycznych, a zasadnicze uzasadnienie bardziej asertywnej polityki zagranicznej, mającej autentyczne ambicje globalne"[1710]. Ta różnica jest istotna. Bez niej wydawałoby się, iż współpraca energetyczna wzajemnie się uzupełnia: z jednej strony największy światowy eksporter gazu i ropy, z drugiej – drugi największy światowy importer energii (a do tego rozwijające się stosunki wzajemne i publiczne deklaracje o rozwoju więzi gospodarczych): „w rzeczy samej, energia stała się symbolem ewolucji ich relacji od głównie politycznej współpracy w latach 90. do dzisiejszych, bardziej «pragmatycznych i biznesowych» kontaktów"[1711].

Kwestia energii zaczęła być istotna w stosunkach rosyjsko-chińskich mniej więcej w połowie lat 90. XX w. (w kwietniu 1996 r. podpisano międzyrządowe porozumienie w sprawie współpracy w energii[1712], w grudniu 1996 r. powstała bilateralna komisja ds. współpracy w dziedzinie energii[1713], w listopadzie 1997 r. podpisano porozumienie o eksploatacji gazu w Kowyktinskoje)[1714], jednak na ofi-

---

[1708] *Ibidem*.

[1709] A. Petersen, K. Barysch, *op. cit.*, p. 11.

[1710] B. Lo, *op. cit.*, p. 133.

[1711] *Ibidem*.

[1712] *Соглашение между правительством Российской Федерации и Правительством Китайской Народной Республики о совместном развертыванни сотрудничества в энергетической сфере*, 1996, 25 V, [w:] *Сборник российско-китайских договоров…*, c. 349.

[1713] Przy okazji wizyty Li Penga w Moskwie i ustanowieniu mechanizmu regularnych spotkań głów rządów. *Справка: механизм регулярных встреч…* Praca komisji została zformalizowana Porozumieniem z 27 czerwca 1997 roku. *Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Китайской Народной Республики о создании и организационных основах механизма регулярных встреч глав правительств России И Китая*, 1997, 27 VI, [w:] *Сборник российско-китайских договоров…*, c. 396.

[1714] *Меморандум о взаимопонимании между Правительством Российской Федерации и Правительством Китайской Народной Республики об основных принципах подготовки технико-экономического обоснования проекта строительства газопровода для транспортировки газа из Восточно-Сибирского региона Российской Федерации в Китайскую*

cjalnych deklaracjach się skończyło (komisja ds. energii po raz pierwszy zebrała się w styczniu 1999 r.)[1715], gdyż rosyjscy oligarchowie kierujący kompaniami energetycznymi, podobnie jak państwowy Gazprom, byli zainteresowani robieniem szybkich pieniędzy gdzie indziej, a nie inwestycjami w Azji. Zaczęło się to zmieniać w 1999 r., głównie z powodu chińskiego głodu surowcowego, a nabrało intensyfikacji już po wstąpieniu Władimira Putina na urząd prezydenta FR. We wspólnych oświadczeniach podkreślano wagę współpracy energetycznej, a we wrześniu 2001 r. Rosja i Chiny porozumiały się (jak się wtedy wydawało) nt. konstrukcji ropociągu do Chin[1716]. Jednakże mimo deklaracji i wielkich planów współpraca w dziedzinie energii była wciąż przysłonięta przez problemy. Głównym z nich było to, że Rosja i Chiny inaczej rozumieją bezpieczeństwo energetyczne. Dla Moskwy jest to „bezpieczeństwo zapotrzebowania" (przede wszystkim gazu): 60% eksportu i 50% budżetu federalnego Rosji to surowce i utrata rynków miałaby katastrofalne znaczenie dla *prosperity* i stabilności reżimu. Dla Pekinu z kolei jest to „bezpieczeństwo dostaw": solidny, długoterminowy dostęp do energii jest „niezbędny wobec ogromnych wyzwań związanych z utrzymaniem najszybszej i najbardziej wszechstronnej modernizacji w historii, a także dla przetrwania reżimu"[1717]. Do tego dochodziły przeszkody obiektywne, takie jak brak ropociągów i kosztowna konieczność ich budowy, złe zarządzanie, korupcja i brak infrastruktury, oraz subiektywne: „bizantyjska natura robienia interesów w rosyjskim sektorze energetycznym i brak prawnych zabezpieczeń, sprawiały, że inwestowanie w ten sektor było ryzykowne, o czym wielokrotnie przekonały się firmy zachodnie"[1718]. Był wreszcie jeszcze jeden znaczący strukturalny powód: „Moskwie zależało przede wszystkim na sprzedaży gazu, podczas gdy Pekin był znacznie bardziej zainteresowany kupnem ropy"[1719]. Dlatego też Chiny pragnęły budowy ropociągu WSTO, ale potężne komplikacje z jego ukończeniem (jak również inne, szumnie ogłaszane, a nierealizowane rosyjsko-chińskie projekty energetyczne) sprawiły, że Chiny zrozumiały, iż kontrakty komercyjne, porozumienia międzyrządowe i publiczne zapewnienia niewiele znaczą, jeśli nie są podparte wolą polityczną. Odpowiedzią na niewiarygodność Moskwy była koncepcja

---

Народную Республику, а также до возможных потребителей в третьих странах, и разработки Ковыктинского газоконденсатного месторождения в Российской Федерации» (Подписан в г. Пекине 10.11.1997), [w:] *Сборник российско-китайских договоров…*, c. 414.

[1715] *Россия – Китай, визит Чжу Жунцзи в Россию…*

[1716] *Генеральное Соглашение о совместной разработке технико-экономического обоснования проекта строительства нефтепровода „Россия – Китай"*, [w:] М. М. Визит, *Касьянова В Китай. Совместное коммюнике…*

[1717] B. Lo, *op. cit.*, p. 133-134.

[1718] J. L. Wilson, *Strategic partners…*, p. 84.

[1719] Import gazu stanowi ok. 3 % chińskiego importu i ma wzrosnąć do 8% w 2020 r. – to wciąż małe liczby, podczas gdy import ropy z Rosji (przewożonej pociągami) wynosił w samym 2006 r. 11%. Głównym celem Pekinu jest „dostać tyle ropy od Rosji, ile jest to możliwe", Pekin traktuje pozostałą współpracę „filozoficznie". B. Lo, *op. cit.*, p. 133-141.

„strategicznej ostrożności" – niezależności od jednego dostawcy i koncentracji na innych rynkach (Zatoce Perskiej, Afryce i Australii), a w konsekwencji uczynienie Rosji „partnerem ograniczonego użytku", znacznie mniej ważnym od innych[1720]. To właśnie sprawiło, że to z Afryki, a nie Rosji uczyniono centrum chińskiej strategii energetycznej, a w rosyjsko-chińskiej współpracy energetycznej wytworzyła się wyraźna przepaść między deklaracjami a autentycznymi rezultatami.

b) Ropociąg WSTO

Ropociąg WSTO[1721] jest nie tylko najważniejszą inwestycją rosyjską w azjatyckiej części FR, ale w ogóle największą inwestycją infrastrukturalną w Rosji po 1991 r. Miał być namacalnym symbolem zrównoważenia komponentu zachodniego wektora polityki Rosji azjatyckim. Miał również odpowiadać na wyzwania związane ze zwiększającą się rolą Azji (szczególnie regionu Pacyfiku) na świecie i być ilustracją intensywnej współpracy Rosji i Chin. Zamiast tego jest „parabolą wielu wzlotów i upadków gospodarczych stosunków rosyjsko-chińskich i – bardziej ogólnie – całego «partnerstwa strategicznego»"[1722].

Plany budowy tego ropociągu sięgają ponoć późnych lat 70., gdy kierownictwo KPZR po raz pierwszy debatowało nad projektem rurociągu w stronę Oceanu Spokojnego. Do idei tej powrócono jednakże dopiero pod koniec lat 90., a człowiekiem, który sprawił, iż plany te przestały być tylko czystą teorią, był Michaił Chodorkowski. Szef Jukosu wykazał się godną szacunku wizją i zrozumieniem procesów zachodzących we współczesnym świecie, a więc przede wszystkim dostrzegł rosnącą rolę Azji. Już wtedy zrozumiał znaczenie Chin i postanowił zbudować ropociąg transportujący surowiec ze złóż w Syberii Wschodniej do Chin. Trasa miała biec z Angarska do mandżurskiego Daqingu. W grudniu 1999 r. porozumiał się z CNCP, rozpoczął też silny lobbing za budową tego rurociągu[1723]. Dnia 17 lipca 2001 r. premier Rosji Michaił Kasjanow i przewodniczący ChRL Jiang Zemin podpisali porozumienie o „wstępnych założeniach ustanowienia ropociągu Rosja–Chiny" (Angarsk–Daqing)[1724]. Chiny od początku tego projektu mocno wsparły Chodorkowskiego, postawiły na Jukos.

Szybko, bo już w kwietniu 2002 r., pojawił się projekt alternatywny, autorstwa rodzimego konkurenta Jukosu – przedsiębiorstwa Transnieft. W tych założeniach

---

[1720] *Ibidem*, p. 141-142.

[1721] Восточный Сибирь – Тихый Океан; Wschodnia Syberia – Ocean Spokojny.

[1722] *Ibidem*, p. 143.

[1723] W. Konończuk, *Ropociąg Wschodnia Syberia – Ocean Spokojny (WSTO): strategiczny projekt – organizacyjna porażka?*, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2008-10-22/ropociag-wschodnia-syberia-ocean-spokojny-wsto-strategiczny-pro#a – 25 VI 2011.

[1724] *Врата в поднебесную*, „Известия" 2001, 23 VII, [on-line:] http://izvestia.ru/news/249469 – 9 V 2014.

ropociąg miał prowadzić z Angarska do portu Nachodka na wybrzeżu Oceanu Spokojnego. We wspieranie tego projektu mocno zaangażowała się Japonia (a nawet sam premier Koizumi). Niemniej jednak postęp w realizacji pierwotnego planu WSTO był widoczny i 27 maja 2003 r. Chodorkowski podpisał umowę z CNPC o kontynuowaniu budowy (potwierdzoną deklaracjami szczytu Putin–Hu)[1725], przewidującą transport 700 mln ton ropy do Chin na okres dwudziestu pięciu lat[1726]. Jednak jej realizację szybko pokrzyżowały inne wydarzenia. Pierwszym było aresztowanie Chodorkowskiego 25 października 2003 r. Drugim, ważniejszym, była interwencja rządu japońskiego, który w styczniu 2003 r. zaproponował Moskwie lukratywny pakiet finansowy (5 mld USD na budowę ropociągu plus 7,5 mld USD na eksploatację złóż we Wschodniej Syberii) na pokrycie budowy znacznie dłuższego odcinka – do Nachodki[1727]. Moskwa, mając dwie oferty, zaczęła grać na czas (zasłaniając się „względami ekologicznymi"), mając nadzieję na rozgrywanie ze sobą Tokio i Pekinu zgodnie ze swoją koncepcją Rosji jako rozgrywającego w Azji – i uzyskanie lepszej oferty.

Nie można było jednak odkładać decyzji w nieskończoność i 31 grudnia 2004 r. postanowiono, że ropociąg będzie poprowadzony z Tajszetu (obwód irkucki) do Nachodki w zatoce Pieriewoznaja nad Oceanem Spokojnym (potem przeniesiono go do zatoki Koźmino)[1728]. Pierwsza nitka miała przebiegać od Tajszetu do Skoworodina (obwód amurski) i mieć przepustowość 30 mln ton rocznie oraz długość 2757 km. Stamtąd ropa miała być transportowana koleją do powstającego terminalu nad zatoką Koźmino (przepustowość 15 mln ton rocznie). Drugą nitką miało być połączenie Skoworodina z zatoką Koźmino ropociągiem o przepustowości 50 mln ton i długości 1963 km. Wtedy też po raz pierwszy nadano mu obecną nazwę – WSTO (*Wostocznyj Sibir, Tichij Okiean*)[1729]. Taka, a nie inna trasa ropociągu była wymownym świadectwem tego, że to projekt Transnieft zwyciężył, a Chiny przegrały pierwszą fazę walki o trasę ropociągu.

Z punktu widzenia interesów Rosji było to słusznie działanie. Gdyby zbudowano WSTO do Nachodki, Rosja mogłaby eksportować ropę na cały region. Gdyby trasa wiodła tylko do Daqingu, Chiny zostałyby monopolistą, mając okazję do wywierania presji co do warunków i ceny. Dłuższy odcinek miał tę przewagę, iż pozwalał zrealizować strategię integracji FR z regionem Azji i Pacyfiku. Strategiczny plan Rosji zakładał przyciągnięcie inwestycji nie tylko chińskich,

---

1725 *Совместная Декларация Российской Федерации и Китайской Народной Республики*, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1999-2007…*, c. 243-253.

1726 ЮКОС и "Газпром" налаживают экспорт в Китай, News.Ru, 2003, 28 V, [on-line:] http://www.newsru.com/finance/29may2003/export.html – 9 V 2014.

1727 *Japan-Russia Action Plan*, Ministry of Foreign Affairs of Japan, [on-line:] http://www.mofa.go.jp/region/europe/russia/pmv0301/plan.html – 9 V 2014.

1728 *Russia approves Pacific…*

1729 W. Konończuk, *Ropociąg Wschodnia Syberia-Ocean Spokojny (WSTO)…*

ale również japońskich i koreańskich (tak by wzajemnie równoważyły swe wpływy) i dzięki nim doprowadzenie do awansu cywilizacyjnego rosyjskiego Dalekiego Wschodu (a szerzej – do wzmocnienia roli Rosji w Azji). W sytuacji odwrotnej (gdyby WSTO szedł tylko do Daqingu) zwiększyłoby to zależność od Chin, a tym samym otwarłoby wschodnie prowincje na większy wpływ chiński. Ropociąg WSTO był kluczem w rozgrywce o strategiczne miejsce Rosji w Azji, gdyż dzięki temu, że jego trasa została tak ułożona, ropa miała być eksportowana na rynki kilku państw azjatyckich (m.in. Japonii, Chin, Korei Południowej), co – ze względu na możliwość konkurencji między odbiorcami – miało sprawić, że surowiec osiągnie wyższą cenę niż w przypadku eksportu wyłącznie do Chin. To zaś sprawiłoby, iż karty w tej rozgrywce trzymałaby Rosja. Można bez większego ryzyka stwierdzić, że poprzez umiejętne rozgrywanie kwestii ceny surowca, a także szereg określonych działań pozabiznesowych (jakie Rosja skutecznie stosuje wobec odbiorców gazu i ropy w Europie), Moskwa miałaby doskonałe narzędzie do prowadzenia skutecznej polityki w Azji. Celem strategicznym Rosji było wciąganie do współpracy na rzecz ożywienia rozwoju społeczno-gospodarczego regionu Syberii i Dalekiego Wschodu zarówno Chin, jak i USA, a także Japonii i Korei Południowej. Decyzja w sprawie rurociągu umożliwiała realizację tego celu, a także korzystną dla rosyjskich interesów współpracę ze wszystkimi głównymi graczami w regionie Azji i Pacyfiku. Umiejętne rozegranie tej kwestii dawało szansę na istotne wzmocnienie pozycji FR w Azji, a co za tym idzie – również na świecie.

Jednocześnie jednak w sprawie WSTO Rosja nie mogła pozwolić sobie na całkowite odrzucenie oferty chińskiej. Podczas swojej wizyty w Pekinie w marcu 2006 r. Putin zgodził się na podpisanie dokumentu zapewniającego o budowie osobnej nitki WSTO prowadzącej do Chin[1730]. Tym samym Chinom udało się chociaż częściowo zniwelować skutki porażki w sprawie trasy ropociągu i wywalczyć obietnicę jego budowy. Tyle tylko, że w przypadku kraju takiego jak Rosja obietnica, że coś zostanie zrobione, nie jest jednoznaczna z tym, że tak będzie naprawdę. Rosja „nie paliła się" do realizacji projektu odgałęzienia nitki, co wiązało się z niepewnością, czy wystarczy ropy na obsłużenie obu odcinków (do Daqingu i do Nachodki). Tak naprawdę jednak najważniejszy powód był inny. Dopóki rurociąg nie został zbudowany, Rosja mogła skutecznie rozgrywać tę kwestię. Była to część szerszego planu: putinowska Rosja miała nadzieję, że może w globalnym rozdaniu być kimś w rodzaju rozgrywającego między USA, Europą a Chinami – w oczekiwaniu na przewidywane słabnięcie amerykańskiej hegemonii. Ropociąg służył też jako straszak w rozgrywaniu rosyjskich interesów w Europie. Na przykład Wiktor Christienko pisał w dzienniku „Financial Times",

---

[1730] *Протокол между ОАО «АК Транснефть» и Китайской национальной нефтегазовой корпорацией*, [w:] *Список документов...*

że Rosja może zdywersyfikować współpracę przemysłową i energetyczną poprzez zwrócenie się w stronę krajów Azji i Pacyfiku[1731].

Mimo pierwotnego sukcesu japońskiego projektu WSTO sytuacja z czasem odwróciła się na korzyść Chin. Po pierwsze – kwestia budowy WSTO zaczęła się łączyć z prywatnymi interesami kremlowskich „czynowników", w tym przede wszystkim Igora Sieczina, szefa Administracji Prezydenta FR. Dla „Kremla sp. z o.o." interes własny był tożsamy z interesem państwa, a projekt do Daqingu był krótszy, tańszy i łatwiejszy w konstrukcji[1732]. Po drugie – i ważniejsze – doszła do tego sytuacja międzynarodowa, a konkretnie pogarszające się w latach 2005--2006 stosunki z Japonią. Tokio wycofało się z części swojej oferty (sfinansowania eksploatacji Wschodniej Syberii) i nalegało na zgodę Moskwy na wykluczenie odgałęzienia do Daqingu (w tym samym czasie Pekin ulepszył swoją ofertę, oferując sfinansowanie całości od Taishetu do Daqingu). Ponadto atmosfera między oboma stolicami pogorszyła się znacznie z powodu Kuryli i przejścia obu państw na nacjonalistyczne pozycje (co wyraźnie kontrastowało z coraz lepszymi stosunkami rosyjsko-chińskimi, co objawiało się w takich aspektach jak demarkacja granicy, współpraca w Azji Środkowej czy pogarszające się relacje Rosji z Zachodem). Rosyjska koncepcja „różnorodności strategicznej" jako klucz do polityki w Azji została postawiona wobec faktu, iż Chiny są nastawione do Rosji znacznie lepiej niż Japonia, „a marzenia o «strategicznym równoważeniu» w Azji Wschodniej są nie do zrealizowania z powodu relacji z Japonią; w tych okolicznościach najlepszym rozwiązaniem stało się uzyskanie dobrej oferty Chin na sfinansowanie odcinka Taishet–Daqing"[1733].

Jednak nawet te plany, nie mówiąc o marzeniach o „strategicznym równoważeniu", zostały pokrzyżowane przez światowy kryzys gospodarczy. Jego skutki dały się mocno we znaki Rosji: na przykład Rosnieft i Transnieft, państwowe giganty o zadłużeniu odpowiednio 21 mld USD i 7,7 mld USD, nie były w stanie zdobyć środków w bankach zachodnich na sfinansowanie WSTO, co wręcz uniemożliwiało dalsze nowe inwestycje[1734]. W tym momencie z pomocą (chciałoby

---

[1731] V. Khristienko, *The EU should not fear investing in energy*, Financial Times, [on-line:] http://www.ft.com/cms/s/0/7151fae4-7dde-11dc-9f47-0000779fd2ac.html#axzz1QHoEtg4w – 26 VI 2011.

[1732] B. Lo, *op. cit.*, p. 145. Bobo Lo słusznie zauważa, iż analizując politykę rosyjską, często przecenia się znaczenie geopolityki. Chociaż rzeczywiście Moskwa używała tego jako straszaka i stosowała podwójne ceny, to „narodowy interes" i „stałe interesy narodowe" są luźnymi konstrukcjami maskującymi prywatne interesy: jeśli istnieje główna zasada podejścia Rosji do kwestii energii, to jest to odpowiednik znanego aforyzmu: „co jest dobre dla General Motors, jest dobre dla Ameryki": „Rosjanie to kapitaliści jak wszyscy: chociaż polityczni przyjaciele nadal otrzymują preferencyjne ceny, a «wrogowie» są karani, to wszyscy konsumenci – sprzymierzeńcy, przyjaciele i inni – muszą płacić, i to znacznie więcej niż kiedyś". *Ibidem*, p. 135-147.

[1733] *Ibidem*, p. 136-146.

[1734] M. Kaczmarski, W. Konończuk, *Rosja-Chiny: umowa o ropociągu do Daqingu jako przejaw nowego kształtu stosunków dwustronnych*, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/

się rzec – bratnią) pośpieszyli Chińczycy, oferując kredyty jako przedpłatę za przyszłe dostawy ropy transportowane odgałęzieniem do Daqingu. Tym samym reaktywowany, z małymi zmianami, został pierwotny plan budowy rurociągu do Chin. Na mocy porozumienia podpisanego podczas wizyty premiera ChRL, Wen Jiabao, w Moskwie (październik 2008 r.) rosyjski monopolista ropociągowy Transnieft i koncern Rosnieft otrzymały chińskie kredyty (odpowiednio 10 mld USD i 15 mld USD), a Pekin gwarancję dostaw 15 mln ton ropy rocznie przez okres dwudziestu lat (z prawdopodobną opcją zwiększenia przesyłu do 30 mln ton rocznie)[1735]. Chiny, wykorzystując słabość Rosji, która nastąpiła w wyniku światowego kryzysu gospodarczego, doprowadziły tym samym do rewizji założeń trasy ropociągu z grudnia 2004 r. i powrotu do pierwotnej idei rurociągu biegnącego bezpośrednio do Chin. Co prawda druga nitka WSTO została zbudowana pod koniec 2012 r., ale obecnie sytuacja wygląda tak, że ropociąg ten transportuje surowiec głównie do Chin. Trudno nie uznać tego za wielki sukces dyplomatyczny Pekinu.

Chińczycy osiągnęli jeszcze jeden spektakularny sukces: sprawili, że Rosja w swym własnym interesie była poniekąd zmuszona z nimi współpracować. Przyczyny tego stanu rzeczy leżały w specyfice wewnętrznej Rosji. Budowa odgałęzienia do Daqingu stała się w pewnym momencie dla Rosji koniecznością, gdyż zbudowano tylko jedną nitkę (do Skoworodkina) zamiast obu i tym samym nie można było przesyłać całości surowca do Koźmina (transport koleją był całkowicie nieopłacalny)[1736]. Drugiej nitki długo nie udawało się zbudować, gdyż koszty przerosły najśmielsze oczekiwania, zaś przy okazji budowy pojawiły się głosy o gigantycznych nieprawidłowościach.

Budowa ropociągu rozpoczęła się w kwietniu 2006 r.; miał być on ukończony do końca 2008 r., ale uruchomienie pierwszej nitki nastąpiło dopiero w grudniu roku 2009[1737]. Jest to największa inwestycja infrastrukturalna w Rosji po 1991 r. – budowa tylko pierwszej nitki kosztowała około 15 mld USD, koszt drugiej będzie prawdopodobnie podobny[1738]. Od początku inwestycji pojawiały się głosy,

---

publikacje/tydzien-na-wschodzie/2008-10-30/rosja-chiny-umowa-o-ropociagu-do-daqingu--jako-przejaw-now – 26 VI 2011.

[1735] *Соглашение о принципах строительства и эксплуатации нефтепровода «Сковородино – граница с КНР» между Китайской национальной нефтегазовой корпорацией и ОАО АК «Транснефть», Совместное коммюнике по итогам тринадцатой регулярной встречи глав правительств КНР и РФ*, Russian.China.Org.Cn, 2008, 29 X, [on-line:] http://russian.china.org.cn/international/txt/2008-10/29/content_16681397.htm – 10 VI 2014; *Wizyta premiera Wen Jiabao w Rosji pod znakiem współpracy*, Tydzień na Wschodzie, 2010, 1 XII, OSW, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2010-12-01/wizyta-premiera-wen-jiabao-w-rosji-pod-znakiem-wspolpracy – 26 VI 2011.

[1736] W. Konończuk, *Ropociąg Wschodnia Syberia-Ocean Spokojny (WSTO)…*

[1737] *Нефтепровод Восточная Сибирь – Тихий океан (ВСТО). Справка*, РИА Новости, 2009, 29 XII, [on-line:] http://ria.ru/economy/20091229/202161419.html – 9 V 2014.

[1738] W. Konończuk, *Ropociąg Wschodnia Syberia-Ocean Spokojny (WSTO)…*

że jej budżet jest przesadzony, a nawet – że udałoby się ją zbudować za połowę tej sumy. Zmiana na stanowisku prezesa Transnieft z Siemiona Wajnsztoka na Nikołaja Tokariewa mogła mieć związek z tymi wątpliwościami[1739]. Następujący po niej audyt Rosyjskiej Izby Obrachunkowej został utajniony, ale do tych dokumentów dotarł adwokat Aleksiej Nawalnyj[1740], który zamieścił ich treść na swoim blogu w Internecie[1741]. Wywołały one burzę, tym niemniej nikt nie stracił stanowiska ani nie został pociągnięty do odpowiedzialności. Z dokumentów upublicznionych przez Nawalnego wynika, iż koszty budowy ropociągu zostały zawyżone o 4 mln USD, zaś przetargi na podwykonawców – ustawione. Wybrane zostały firmy niemające wcześniej doświadczenia w budowie infrastruktury rurociągowej i – według informacji mediów rosyjskich – związane z członkami zarządu Transnieft lub powiązane z niektórymi politykami wysokiego szczebla. Kwestionowane są również ceny dostarczanych materiałów budowlanych i koszty wykonanych usług[1742].

Koszty budowy WSTO (w trudnych warunkach klimatycznych) stawiają go w rzędzie najdroższych ropociągów na świecie. Jego nieopłacalność ekonomiczna bierze się również stąd, iż przynajmniej przez pierwszych kilka lat WSTO musi czerpać ropę ze znacznie oddalonych złóż w Syberii Zachodniej. Jak pisał ekspert Ośrodka Studiów Wschodnich, Wojciech Konończuk:

> strategicznym celem Rosji jest powstanie w Syberii Wschodniej nowej prowincji naftowej, która przynajmniej częściowo będzie w stanie zastąpić spadające wydobycie ze złóż zachodniosyberyjskich i w regionie uralsko-nadwołżańskim. Proces ten zajmie jednak co najmniej kilkanaście lat, co oznacza, że do zapełnienia WSTO wykorzystywana będzie ropa transportowana z innych części Rosji. W połączeniu z kosztami przesyłu ropy, znacznie wyższymi niż przy eksporcie w kierunku zachodnim, podważa to uzasadnienie ekonomiczne projektu[1743].

Za uzasadnienie budowy tego typu inwestycji nie może służyć również argument o dywersyfikacji dostaw surowców do Azji. Chociażby z tego powodu, że „dostawy surowca na rynki azjatyckie byłyby znacznie droższe niż na rynki europejskie i wymagałyby stworzenia nowej infrastruktury o dużo większej przepustowości niż ropociąg WSTO”[1744]. Co więcej, rosyjski eksport do Chin zajmuje obecnie tylko ok. 6% całości. Najważniejsze jednak jest to, że Chińczycy są w stanie zaoferować znacznie mniejsze stawki za ropę i gaz niż kraje europejskie,

---

[1739] *Президент `Транснефти` Семен Вайнштоk уходит со своей должности*, Viperson.Ru, 2007, 17 IX, [on-line:] http://viperson.ru/wind.php?ID=464225&soch=1 – 9 V 2014.

[1740] Ten sam, który obecnie stał się znany jako główny adwersarz polityczny Putina.

[1741] Как пилят в Транснефти, LiveJournal, 2010, 16 XI, [on-line:] http://navalny.livejournal.com/526563.html –26 VI 2011.

[1742] *Ibidem*.

[1743] W. Konończuk, *Ropociąg Wschodnia Syberia-Ocean Spokojny (WSTO)…*

[1744] *Ibidem*.

a na dodatek są partnerem trudnym we współpracy[1745]. Jedyne, co Rosja może robić, to nagłaśniać budowę tego ropociągu i współpracę z Chinami jako wspaniały sukces i wywierać dzięki temu presję na Europę – co, nawiasem mówiąc, znakomicie czyni.

Dywersyfikacja do Azji jest starą groźbą Rosji, którą stosuje do dzisiaj. W sierpniu 2009 r. rząd rosyjski przyjął „strategię energetyczną 2030", w której 2 tryliony USD zostały przeznaczone na eksploatację nowych źródeł i budowę infrastruktury transportowej, mającej podnieść znacząco udział w sprzedaży ropy i gazu do Azji i Pacyfiku[1746]. Region Azja-Pacyfik jest ważny właśnie dlatego, że redukuje zależność od europejskich konsumentów. Jednakże mimo chęci „azjatyzacji" rynków energii, Moskwa się do tego nie pali z jednego powodu: ceny. Komercyjnie Europa pozostaje znacznie lepszą ofertą, i to nie tylko z powodu ceny, lecz również rozbudowanej sieci ropociągów i gazociągów, które generują szybszy i tańszy transport energii do Europy (a jednocześnie ich brak ogranicza możliwość eksportu do Azji)[1747]. W efekcie „potencjał azjatyckich rynków pozostaje niespełniony, gdyż przy całym gadaniu o dywersyfikacji dostaw, bezpośredni zysk pozostaje priorytetem dla rosyjskich kampanii energetycznych i dla najważniejszych urzędników kremlowskich, zasiadających w ich radach nadzorczych"[1748]. W rezultacie strategią jest „utrzymać dochodowe rynki europejskie, traktując kontakty z Chińczykami jako narzędzie nacisku"[1749]. Celem Moskwy jest według Bobo Lo stworzenie „kontrolowanej niepewności": ani spokoju, ani paniki. Chińska karta ma służyć jako neutralizacja Brukseli. To swoiste geopolityczne ubezpieczenie Moskwy –

[1745] В. Нестеров, *С китайцами очень сложно наладить диалог*, Экспертный портал Восточный нефтепровод, 2011, 1 VI, [on-line:] http://www.vstoneft.ru/mnenia.php?number=1022 – 26 VI 2011. Bobo Lo zwraca uwagę na dość paradoksalny aspekt możliwości chińskiego nacisku: ponieważ Rosja chce się ukazać na świecie jako wiarygodny partner (nie tylko z powodów finansowych, lecz również normatywnych – jako członek „cywilizowanych państw") i zależy jej na światowej reputacji, musi wzmacniać relację z Pekinem i ukazywać, że jest ona bezproblemowa, co sprawia, że jest czuła na chińską presję… B. Lo, *op. cit.*, p. 138.

[1746] *Энергетическая стратегия России на период до 2030 года*, Министерство Энергетики Российской Федерации. Официальный сайт, 2009, 13 XI, [on-line:] http://minenergo.gov.ru/activity/energostrategy/ – 9 V 2014.

[1747] Bobo Lo wymienia cztery główne powody przewagi Europy nad Chinami w kwestii energii: 1. Długoletnie partnerstwo, ustanowione dawno (jeszcze za ZSRR) i trwające od dekad (w przeciwieństwie do początkującego z Chinami), 2. Rynek europejski jest większy i bezpieczniejszy od Chin oraz 3. Jest znacznie bardziej lukratywny, wreszcie 4. Logistyka wciąż faworyzuje transport do Europy. Badacz ten podsumowuje to w następujący sposób: „geograficzne zrównoważenie strategicznego eksportu jest uwodzicielską koncepcją, ale wymagałoby kolosalnych inwestycji w rozwoju trudno dostępnych składów i infrastruktury. Niewiele na to wskazuje: wręcz przeciwnie – przemysł wciąż cierpi z powodu braku inwestycji, a kapitał odpływa za granicę". B. Lo, *op. cit.*, p. 150.

[1748] *Ibidem*, p. 136.

[1749] Д. Тренин, *Верные друзья…*

alternatywa na wypadek, gdyby relacje z Zachodem pogorszyły się znacząco, a nawet bardziej jest to środek utrzymywania Europejczyków w niepewności. Rosjanie nie tyle chcą opuścić Zachód, co zmodyfikować jego zachowanie tak, by było zgodne z ich interesami. Obecność wielkiego rynku chińskiego przy podzielonej, pozbawionej wspólnej strategii i skłonnej do paniki Unii Europejskiej, daje Moskwie dobre możliwości wykorzystywania groźby o przeorientowaniu dostaw do Azji; bez Chin ta groźba byłaby pusta[1750]. Pekin odgrywa kluczową rolę w samopoczuciu Moskwy i jej złudzeniu prowadzenia „niezależnej" polityki wobec Zachodu. Bez dobrych relacji z Chinami nie może ona bowiem rozgrywać karty o „chińskiej alternatywie", a już tym bardziej próbować realizować ambicji bycia mostem między Europą a Azją – „w rezultacie chińskie ubezpieczenie jest znacznie ważniejsze dla Moskwy niż dla Pekinu"[1751].

Jednakże umiejętne zagrania propagandowe nie są w stanie przysłonić faktu, iż w następstwie budowy ropociągu WSTO zyskały przede wszystkim Chiny. Rosja w wyniku kryzysu gospodarczego nie była w stanie rozgrywać swoich interesów w regionie Azji i Pacyfiku tak, jak chciała. Projekt WSTO miał być dla Rosji nie tylko dobrym interesem, ale również tym, co Aleksandr Darmin nazwał wręcz „narodową ideą" – środkiem do rozwoju słabo zagospodarowanego Dalekiego Wschodu i tym samym umocnienia pozycji Rosji w Azji[1752]. Tymczasem jeśli zostanie osiągnięty rozwój regionu, to dzięki Chinom, a nie WSTO. Symbolizuje to program rozwoju rosyjskiego Dalekiego Wschodu w 2009 r. Plan ten składa się z dwustu pięciu wspólnych projektów, które przewidują zaangażowanie Chin w zagospodarowanie bogactw naturalnych i podniesienie poziomu cywilizacyjnego regionu[1753]. Ten pozornie korzystny dla obu stron program tak naprawdę wytrąca z ręki Rosji kolejną kartę przetargową – możliwość dywersyfikacji

---

[1750] Ale nawet z Chinami jest to groźba pusta: Rosyjska przewaga w energii jest kwestią bardziej psychologiczną niż materialną. Kreml wykorzystuje krótkowzroczność państw członkowskich UE i ich brak wspólnej strategii, pozwalający Rosji dzielić je. W rzeczywistości pozycja Rosji jest znacznie słabsza, niż na to wygląda. Wymiana handlowa z UE to ponad 50% wymiany FR, podczas gdy odwrotnie to tylko 8-9% (a inwestycje EU w Rosji stanowią ponad 90% wszystkich). Z kolei rosyjskie wojny gazowe są mieczem obosiecznym: „kryzysy te ukazują nieskuteczny charakter rozgrywania kwestii energetycznych: im więcej Rosja używa karty energetycznej jako broni, tym więcej jej konsumenci będą zwracać się ku innym źródłom dostaw". B. Lo, *op. cit.*, p. 151. A przynajmniej tak czynią Chiny, UE już niekoniecznie…

[1751] *Ibidem*, p. 152.

[1752] A. Д а р м и н, *ВСТО: проект как национальная идея*, Экспертный портал Восточный нефтепровод, 2011, 21 VI, [on-line:] http://www.vstoneft.ru/analit.php?number=202 – 26 VI 2011.

[1753] *Программа сотрудничества между регионами Дальнего Востока и Восточной Сибири РФ и Северо-Востока КНР (2009 – 2018 годы)*, Политическое образование.Ru, [on-line:] http://www.lawinrussia.ru/kabinet-yurista/zakoni-i-normativnie-akti/2010-07-18/programma-sotrudnichestva-mezhdu-regionami-dalnego-vostoka-i-vostochnoy-sib – 4 V 2014. Z perspektywy końca listopada 2014 r. widać, że Program… bynajmniej rozwoju rosyjskiemu Dalekiemu Wschodowi nie przyniósł.

inwestycji zagranicznych w Region Dalekowschodni. Warto przypomnieć, iż jednym z głównych celów azjatyckiego wektora polityki rosyjskiej było umiejętne rozgrywanie i balansowanie wpływów Chin, Japonii i Korei. W tej sytuacji jednak to Chiny zajmują decydującą pozycję w regionie. Rozwój Dalekiego Wschodu jest uzależniony od ich wsparcia materialnego, ludzkiego i technologicznego, co z jednej strony jest korzystne dla Rosji, bo dzięki temu region się rozwinie, ale z drugiej daje Chinom kolejny argument w relacjach wzajemnych i może mieć również dalekosiężne skutki w przyszłości. Tym samym Rosja „może skończyć jako ofiara «karty chińskiej», a nie jej zwycięzca – jako zależna politycznie i gospodarczo od Pekinu i z małą ilością opcji, z wyjątkiem bycia bazą napędzającą modernizację swego najsilniejszego sąsiada"[1754]. Jak widać ambitne plany „geopolitycznej szachownicy" Rosji w Azji skończyły się tym, że Rosja jest uzależniona od wsparcia chińskiego. Trend ten odzwierciedla szerszy aspekt: Rosja ma na świecie niewielu przyjaciół, gdyż wykorzystuje energię niczym broń atomową w czasie zimnej wojny i jest kojarzona z twardą siłą; Chiny – odwrotnie – są państwem, z którym prawie każdy, mały i duży, chce utrzymywać dobre stosunki, bo wie, że się to opłaca i że będą to relacje oparte na ekonomii, a nie geopolityce. Ta percepcja, będąca konsekwencją określonej polityki Moskwy i Pekinu, prowadzi do „rosnącej asymetrii" w relacjach tych dwóch państw ze światem, a co za tym idzie – również w relacjach rosyjsko-chińskich[1755]. Jednym słowem: Chiny stają się silniejsze nie tylko z przyczyn obiektywnych, lecz również subiektywnych – umiejętnego prowadzenie polityki, przede wszystkim gospodarczej. Sytucja z ropociągiem WSTO w paradoksalny sposób powtórzyła się przy kolejnym wielkim projekcie rosyjskim w azjatyckiej części Rosji – gazociągu Siła Syberii.

c) Kontrakt gazowy i gazociąg Siła Syberii

Dnia 21 maja 2014 r. zakończyła się druga po WSTO surowcowa epopeja w relacjach rosyjsko-chińskich: został podpisany kontrakt gazowy między Gazpromem a CNPC. Rosyjski gaz ma płynąć gazociągiem Siła Syberii ze złóż w Czajandinskoje i Kowyktinskoje do Chin przez trzydzieści lat – gazociąg ma powstać w latach 2015-2019[1756]. Podpisanie negocjowanego ponad dziesięć lat kontraktu jest bez wątpienia wydarzeniem ważnym i znamiennym. Zdaniem jednych kontrakt symbolizuje „rosyjski zwrot ku Azji". Zdaniem drugich znaczenie podpisania kontraktu jest przede wszystkim polityczne (w kontekście wydarzeń na Ukrainie Rosja podbija swoją pozycję polityczną wobec Zachodu), zaś ekonomicznie zyskały na nim przede wszystkim Chiny.

[1754] B. Lo, *op. cit.*, p. 140.
[1755] *Ibidem*, p. 152.
[1756] *Газпром и CNPC подписали контракт на поставку газа в Китай*, РИА Новости, 2014, 21 V, [on-line:] http://ria.ru/economy/20140521/1008690487.html – 21 VI 2014.

Pierwsze rozmowy o kontrakcie na gaz miały miejsce jeszcze w „dekadzie Jelcynowskiej". W 1994 r. podpisano Memorandum na budowę gazociągu ze złóż Kowyktinskoje do Chin[1757]. W czerwcu 1997 r. podpisano Porozumienie zakładające podpisanie trzydziestoletniego kontraktu na dostawy 25 mld m^3 gazu[1758], zaś w listopadzie 1997 r., podczas wizyty Jelcyna, Memorandum o zasadach współpracy przy realizacji obiektu[1759]. W trakcie wizyty chińskiego premiera Zhu Rongji w Moskwie w lutym 1999 r. potwierdzono te plany[1760]. Jednakże wówczas nic z tych założeń nie wyszło.

Do pomysłu z większą energią powrócono za rządów Putina. W październiku 2004 r. podpisano Porozumienie o współpracy strategicznej między Gazpromem a CNPC[1761]. W marcu 2006 r. z kolei – Protokół o eksporcie, zakładający od 2011 r. dostawy 68 mld m^3 gazu rocznie (trasą wschodnią, kowyktyńską – 38 mld m^3; zachodnią, ałtajską – 30 mld m^3), począwszy od roku 2011[1762]. We wrześniu 2009 r. Rosja i Chiny zawarły ramowe Porozumienie o podstawowych warunkach dostaw gazu (przewidywało ono dostarczenie 68 mld m^3 rocznie)[1763]. W grudniu 2009 r. podpisano ramowe Porozumienie o podstawowych warunkach dostaw gazu, takich jak wielkość i termin dostaw, harmonogram dostaw, ilość gazu, szczegóły techniczne dotyczące odbioru gazu itp.[1764] Dnia 27 września 2010 r. podpisano rozszerzoną wersję Podstawowych warunków dostaw[1765]. Jadnakże wszystkie te dokumenty „często powtarzały postanowienia już wcześniej przyjęte, markując jedynie postęp w negocjacjach konieczny dla celów wizerunkowych"[1766].

[1757] *Gas deal with Russia offers longer-term security*, China Daily, 2014, 23 V, [on-line:] http://usa.chinadaily.com.cn/epaper/2014-05/23/content_17537269.htm – 21 V 2014.

[1758] Porozumienie w sprawie urzeczywistnienia współpracy w sferze gazu i ropy naftowej. *Сборник российско-китайских договоров 1949-1999…*, c. 400-407.

[1759] Rosyjsko-chińskie Memorandum o wzajemnym zrozumieniu w głównych kwestiach dotyczących zasad ułożenia gazociągu i współpracy przy budowie obiektów kondensacji gazu na miejscu jego wydobycia w obszarze Kowyktinskoje. *Ibidem*, c. 428-430.

[1760] *Россия – Китай, визит Чжу Жунцзи в Россию…*; Ю. М. Галенович, *op. cit.*, c. 214-215; J. Abkowicz, *op. cit.*, s. 47.

[1761] *«Газпром» и КННК подписали Соглашение о сотрудничестве*, Газпром.Официальный сайт 2004, 14 X, [on-line:] http://www.gazprom.ru/press/news/2004/october/article55055/ – 21 VI 2014.

[1762] *Российский газ ждут в Китае к 2011 году*, „Известия" 2006, 22 III, [on-line:] http://izvestia.ru/news/375242 – 21 VI 2014.

[1763] *Россия и Китай подписали договор о поставках газа*, „Известия" 2009, 13 X, [on-line:] http://izvestia.ru/news/459942 – 21 VI 2014.

[1764] *«Газпром» и КННК подписали Соглашение об основных условиях поставок газа из России в Китай*, Газпром.Официальный сайт, 2009, 28 XII, [on-line:] http://www.gazprom.ru/press/news/2009/december/article73712/ – 21 VI 2014.

[1765] *«Газпром» и КННК подписали Расширенные основные условия поставок газа из России в Китай*, Газпром.Официальный сайт, 2010, 27 IX, [on-line:] http://www.gazprom.ru/press/news/2010/september/article103480/ – 21 VI 2014.

[1766] S. Kardaś, *Gazowe „partnerstwo" wschodnie: kontrakt Gazpromu i CNPC na dostawy gazu do Chin*, Komentarze OSW, 2014, 16 VI, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/

W marcu 2013 r. Gazprom i CNPC miały uzgodnić wstępnie wielkość dostaw ze złóż kowyktyńskich (38 mld m^3 rocznie), co oznaczało obniżenie planowanych wcześniej dostaw – wcześniejsze plany (68 mld m^3) zakładały wykorzystanie dwóch tras przesyłu surowca – z Syberii Zachodniej (30 mld m^3) i Wschodniej (38 mld m^3). Jednakże w obecnym kontrakcie – jak wynika z przecieków – w ciągu pierwszych pięciu lat Gazprom ma dostarczyć ok. 82 mld m^3 (czyli 16,4 mld m^3 gazu rocznie)[1767]. Jest to więc więcej, niż zakładano wcześniej, i oznacza to modyfikację pierwotnego planu: utrzymano plan wykorzystania złóż kowyktyńskich (wydobycie na poziomie 35 mld m^3 rocznie), ale zamiast Syberii Zachodniej wymieniono złoża Czajadinskoje (wydobycie na poziomie 25 mld m^3 rocznie) w Jakucji (o tym kierunku przesądzono ostatecznie w marcu 2013 r. w ramach Memorandum podpisanego przez CNPC i Gazprom)[1768]. W tym celu ma powstać nowy gazociąg – Siła Syberii. Ma on liczyć ok. 4 tys. km, jego przepustowość ma wynosić 61 mln m^3 gazu rocznie i składać się ma z dwóch odcinków. Pierwszy odcinek ma mieć długoś ok. 3200 km i ma biec z Jakucji do Władywostoku przez Chabarowsk i z niego ma zostać poprowadzona odnoga do Chin w okolicach Błagowieszczeńska. Drugi odcinek ma obejmować obwód irkucki i Jakucję i składać się z ok. 800 km. Część trasy gazociągu ma biec wzdłuż trasy WSTO, zaś początek eksploatacji zaplanowany jest na przełom 2018 i 2019 r.[1769] Łączny koszt rurociągu wynosi 25 mld USD, czyli niemal połowę wydatków Wschodniego Programu Gazowego (opiewającego na 60 mln USD)[1770]. Zważywszy na fakt, że Gazprom jest zaangażowany w wiele innych inwestycji (South Stream, aktywa gazowe w Europie, terminal LNG we Władywostoku), znalezienie środków może stanowić dodatkowe wyzwanie.

Inne istotne koszty wiążą się z eksploatacją Czajadinskoje. Złoże czajadinskie wciąż nie jest wszakże eksploatowane – początek wydobycia zaplanowano

---

komentarze-osw/2014-06-16/gazowe-partnerstwo-wschodnie-kontrakt-gazpromu-i-cnpc--na – 21 VI 2014.

[1767] Prezes Gazpromu oświadczył z kolei, że łączna zakontraktowana wielkość dostaw wynosi 1,032 bln m^3, a ich początek planowany jest na rok 2018 (strony zastrzegły sobie prawo do jednostronnego opóźnienia realizacji o dwa lata). *Ibidem*.

[1768] *«Газпром» и Китай подписали Меморандум о взаимопонимании по поставкам газа по «восточному» маршруту*, Газпром.Официальный сайт 2013, 22 III, [on-line:] http://www.gazprom.ru/press/news/2013/march/article158673/ – 21 VI 2014.

[1769] *«Сила Сибири» Якутский и Иркутский центры газодобычи*, Газпром.Официальный сайт 2013, 22 III, [on-line:] http://www.gazprom.ru/about/production/projects/pipelines/ykv/ – 21 VI 2014; *«Сила Сибири»*, Oil Capital.Ru, [on-line:] http://www.oilcapital.ru/transport/context/sila_sibiri.html – 21 VI 2014.

[1770] S. Kardaś, *Gazowe „partnerstwo"...* Wschodni Program Gazowy to szeroko zakrojony projekt rozwoju azjatyckiej części Rosji dotyczący zagospodarowania złóż Syberii Wschodniej i rosyjskiego Dalekiego Wschodu, budowy infrastruktury przesyłowej i LNG i in. Ogółem jego ideą jest rozwój azjatyckiej części Rosji przy wykorzystaniu surowców naturalnych i handlu nimi z państwami azjatyckimi. *Восточная газовая программа*, Газпром.Официальный сайт, [on-line:] http://www.gazprom.ru/about/production/projects/east-program/ – 22 VI 2014.

na 2016 r., ale potem przełożono na rok 2019, zaś w momencie podpisania kontraktu zarządzono początek eksploatacji na koniec 2018 r.[1771] Ponadto zagospodarowanie nowych złóż oznacza koszty, a jeśli Gazpromowi nie uda się rozpocząć zapowiedzianej eksploatacji, zmuszony będzie wykorzystać inne źródła wschodniosyberyjskie lub sachalińskie, ale oznacza to konieczność wybudowania dodatkowej infrastruktury, a więc również dodatkowe koszty[1772]. To sprawia, że „biorąc pod uwagę niewiadomą – i tym samym kwestionowaną – sprawę zwrotu tych inwestycji, Gazprom pozostanie wielkim wydającym, a nie wielkim otrzymującym w ciągu kilku dekad"[1773]. To wszystko (budowa gazociągu, eksploatacja złóż i inne koszty) oznacza, że Gazprom musi ponieść spore koszty, nim uda się rozpocząć realizację projektu – koszty, których zwrot nie jest pewny z uwagi na cenę surowca.

Właśnie kwestia ceny surowca sprawiła, że ta epopeja gazowa trwała tak długo. Mimo kolejnych szumnych zapewnień przez lata nie zdołano porozumieć się co do najważniejszego punktu: ceny surowca. Powodem była przede wszystkim postawa Chin. ChRL nauczona doświadczeniem kontaktów z Rosją i jej wykorzystywaniem surowców w bieżącej polityce była świadoma tego, że nie może sobie pozwolić na zależność od Rosji, gdyż Moskwa bezwzględnie to wykorzysta. Chiny po pierwsze postawiły więc na import gazu LNG (np. z Australii), a po drugie – złamały rosyjski monopol na gazociągi w Azji Środkowej, podpisując kontrakt z Turkmenistanem na dostawy 85 mld m^3, poszerzony w 2013 r. o kolejną umowę i zwiększenie dostaw do 65 mld m^3 rocznie. Na korzyść Pekinu przemówił jeszcze jeden nieoczekiwany wcześniej czynnik – „rewolucja łupkowa", na której

---

[1771] Początek eksploatacji złoża kowyktińskiego planowano na 2024 r. Jednakże przyspieszenie prac przygotowawczych nie gwarantuje zrealizowania przez Gazprom zobowiązań kontraktowych: „zakładając przesunięcie pierwotnie wyznaczonej daty wydobycia gazu ze złoża czajandińskiego z roku 2017 na 2019, planowany na 2018 r. poziom produkcji 16,1 mld m^3 zostanie osiągnięty najprawdopodobniej nie wcześniej niż w 2020 r. z opcją osiągnięcia poziomu 25 mld m^3 dopiero w 2024 lub 2025 r. W przypadku Kowykty wydobycie w początkowym okresie – 2024 r.) wyniesie ok. 3,4 mld m^3 z opcją 30 mld m^3 w wariancie optymistycznym dopiero po 15 latach eksploatacji". S. Kardaś, *Gazowe „partnerstwo"*…

[1772] Zagospodarowanie nowych złóż to koszty rzędu ok. 13,5 mld USD (Czajanda) i ok. 11-15 mld USD (Kowykta). Inne możliwe złoża gazu na dostawy do Chin to złoża wschodniosyberyjskie (m.in. złoże czikańskie położone niedaleko Kowykty czy złoża w Kraju Krasnojarskim – wymagałoby to jednak wybudowania dodatkowej infrastruktury przesyłowej łączącej je ze złożem kowyktyńskim) lub też złoża znajdujące się na Sachalinie (możliwości dostaw do 30 mld m^3 gazociągiem Sachalin–Chabarowsk–Władywostok). Jeszcze inną możliwością jest początkowe wypełnienie dostaw gazu przez Rosnieft i Novatek, co technicznie jest możliwe, choć ze względu na znaczące oddalenie niektórych złóż od planowanej trasy Siły Syberii oznaczać będzie dodatkowe koszty. *Ibidem*.

[1773] M. Krutikhin, *A Mystery*, *Wrapped in Puzzle*, Carnegie Center Moscow, 2014, 23 V, [on-line:] http://carnegie.ru/eurasiaoutlook/?fa=55680 – 22 VI 2014. Tytuł tekstu, nawiasem mówiąc, jest parafrazą słynnych słów Churchilla o Rosji.

zyskało głównie USA, ale także Chiny, mające jedne z największych źródeł gazu łupkowego. Łupki doprowadziły również do obniżenia ceny gazu na światowych rynkach. Wreszcie, Chiny miały świadomość, że to Rosji zaczyna zdecydowanie bardziej zależeć na podpisaniu kontraktu. Te wszystkie czynniki sprawiły, że Pekin obstawał przy niskiej cenie za gaz, wiedząc, że czas działa na jego korzyść.

Pekin obstawał przy amerykańskiej formule Henry Hub (ok. 135 USD za 1000 m^3 gazu), podczas gdy Rosjanie domagali się formuły Japanese Crude Cocktail (średnia między 524 a 582), co przewyższało nawet cenę 390 USD za 1000 m^3, za jaką Gazprom eksportuje gaz na rynki spotowe w Europie. Ostatecznie strony miały przyjąć cenę „innowacyjną", opartą na cenach LNG przywiązanych do cen ropy, czyli około 346 USD za 1000 m^3[1774]. To by odpowiadało przeciekom medialnym – w większości relacji z podpisania kontraktu podawano cenę ok. 350 USD[1775]. Niemniej jednak sama cena nie została podana do publicznej wiadomości – jest objęta tajemnicą handlową – prezes Gazpromu poinformował tylko, że ogólna wartość kontraktu wynosi 400 mld USD[1776]. Generalnie tajność kontraktu i fakt, że jego szczegóły nie zostały ujawnionie, działa na niekorzyść Rosji – „rosyjscy negocjatorzy mogliby nie być dumni z tego, co osiągnęli (…) nie wiadomo, co obiecali Chińczykom: udziały w produkcji gazu, w projektach transportowych albo cenę gazu poniżej bazowej lub obietnicę dostaw w przyszłości za kredyt lub cokolwiek"[1777].

Przy założeniu ceny ok. 350-390 USD za 1000 m^3 trudno nie zgodzić się z Szymonem Kardasiem z Ośrodka Studiów Wschodnich, że „zarówno ujawnione informacje, jak i kontekst procesu negocjacyjnego (długotrwałość; rosyjska determinacja do zawarcia porozumienia, o czym świadczy osobiste zaangażowanie prezydenta Putina w ostatnią fazę rozmów prowadzonych w trakcie oficjalnej wizyty w Szanghaju), wskazują na to, że większe korzyści ekonomiczne z przyjętej formuły cenowej odniesie strona chińska". Ma o tym świadczyć kilka faktów: cena oscylująca w przedziale 350-390 USD za 1000 m^3 (porównanie ogłoszonej wartości kontraktu – 400 mld dolarów i sumy zakontraktowanych dostaw – 1,032 bln m^3, daje średnią cenę na poziomie 387 USD za 1000 m^3) byłaby przy uwzględnieniu aktualnej sytuacji na azjatyckim rynku gazowym prawie o połowę niższa od ceny gazu sprowadzanego przez Chiny z Kataru (w 2013 r. ok. 680 USD za 1000 m^3), za to byłaby zbliżona do tych, jakie obowiązują w kontraktach Gazpromu z odbiorcami europejskimi (średnia cena w 2013 r. wynosi 380 USD za 1000 m^3) i w kontraktach CNPC z Turkmenistanem (ok. 360 USD za 1000 m^3). Z perspektywy rosyjskiej oznacza to, że

---

1774 S. Kardaś, *Gazowe „partnerstwo"*…

1775 *Газпром и CNPC подписали контракт на поставку газа в Китай*, РИА Новости, [on-line:] http://ria.ru/economy/20140521/1008690487.html – 22 VI 2014.

1776 *Стоимость 30-летнего контракта с Китаем по газу составляет $400 млрд*, РИА Новости, 2014, 21 V, [on-line:] http://ria.ru/economy/20140521/1008694440.html – 22 VI 2014.

1777 M. Krutikhin, *A Mystery…*

Gazprom dostarczałby gaz poniżej granicy opłacalności (za granicę opłacalności dostaw gazu z Czajadinskoje uznaje się 400 USD za 1000 m^3 gazu). Dodatkowo granica opłacalności Gazpromu jeszcze bardziej się obniża, gdy weźmie się pod uwagę fakt, że Moskwa zapowiedziała preferencje fiskalne (zmniejszenie do zera stawki podatku od wydobycia dla złóż mających stanowić zaplecze dostaw do Chin, co obniżyłoby próg rentowności do 370–380 USD za 1000 m^3). W tych warunkach wypowiedź Putina o konieczności dokapitalizowania Gazpromu w związku z wydatkami, jakie musi ponieść przy okazji kontraktu, dostarcza dodatkowych przesłanek na poparcie wspomnianych tu hipotez[1778].

W kwestii ceny za gaz ciekawym wątkiem jest to, że – zgodnie z tym, co Putin napisał w swoim liście do europejskich przywódców w kwietniu 2014 r. – „Rosja poprzez obniżenie ceny na gaz, subsydiowała ukraińską gospodarkę na łączną kwotę 35,4 mld dolarów”[1779]. Tymczasem przy założeniu 350-390 USD za podobną do ukraińskiej objętość dostaw kontraktu gazowego do Chin (przy czym cena dla Ukrainy wynosiła 410-430 USD za 1000 m^3), „wychodzi więc na to, że jeżeli liczyć metodą Putinowską, to Rosja zobowiązała się subwencjonować chińską gospodarkę na sumę 100 mld dolarów”[1780]. W obliczu tych faktów trudno polemizować z tezą, iż „z punktu widzenia racjonalności ekonomicznej umowa jest bez sensu”[1781].

Straty Gazpromu raczej nie zrekompensuje również miraż wejścia na chiński rynek gazowy – „wyrąbania gazowego okna do Azji”[1782]. W rosyjskim dyskursie łączy się to z „rosyjskim zwrotem ku Azji” – zdaniem jego zwolenników „kontrakt gazowy świadczy o tym, że zwrot ten właśnie następuje”[1783]. Gazowy kontrakt w tym ujęciu „pozwala na strategiczną głębię” i umożliwia zdywersyfikowanie handlu z Europy do Azji”[1784]. Jednakże ujmując tę kwestię ekonomicznie, twarde dane i fakty przeczą tym twierdzeniom. Chiny mają wystarczająco dużo gazu – zarówno własnego (łupki), z Azji Środkowej (Turkmenistan), jak i LNG, by nie ziściły

---

[1778] S. Kardaś, *Gazowe „partnerstwo”*... Można dorzucić dodatkową: czy ceny gazu w regionie Azji-Pacyfik w 2030 r. usprawiedliwią koszty? Do tej pory ceny gazu raczej się obniżały, niż rosły. M. Krutikhin, *A Mystery...*

[1779] *Письмо Путина европейским лидерам об урегулировании долга Украины за газ*, „Российская газета” 2014, 10 IV, [on-line:] http://www.rg.ru/2014/04/10/letter.html – 22 VI 2014.

[1780] J. Korejba, *Putin wali głową w mur (chiński)*, Nowa Europa Wschodnia, 2014, 11 VI, [on-line:] http://www.new.org.pl/1842,post.html – 22 VI 2014.

[1781] Ibidem.

[1782] *Россия прорубила «газовое окно» в Азию – благодаря, но не назло Европе*, РИА Новости, 2014, 21 V, [on-line:] http://ria.ru/economy/20140521/1008746496.html – 22 VI 2014.

[1783] *Поворот России в Азию. Реплика Федора Лукьянова*, Kavpolit, 2014, 23 V, [on-line:] http://kavpolit.com/articles/povorot_rossii_v_aziju_replika_fedora_lukjanova-4945/ – 16 VI 2014.

[1784] D. Trenin, *Gas deal entails China-Russia strategic depth*, „The Global Times” 2014, 25 V, [on-line:] http://www.globaltimes.cn/content/862101.shtml – 22 VI 2014.

się rosyjskie marzenia o uczynieniu z Chin drugiej Europy. Po drugie, wielkość kontraktów jest nieporównywalna – zakontraktowana ilość gazu dla Chin równa się 1/16 tego dla Europy[1785]. Konkretnie: 38 mld m^3 do Chin wobec 161 mld m^3 do Europy łącznie z Turcją. Nawet jeśli Rosji uda się zwiększyć eksport gazu LNG (o ok. 41 mld m^3), co wymagałoby szybkiego tempa prac i uzyskania gwarancji inwestycji, umożliwiających osiągnięcie maksymalnych mocy produkcyjnych (co jest mało prawdopodobne), to jej sukces w Chinach jest niepewny[1786]. W Chinach, inaczej niż w Europie, Rosja musi konkurować z wieloma eksporterami gazu (Birma, Katar, Australia, Malezja, Indonezja), z których każdy ma nad nią przewagę. Czy to wynikającą z położenia geograficznego i nieproporcjonalności znaczenia politycznego (Birma), czynników geopolitycznych – konkurencji Chin z USA na terenie Azji Południowo-Wschodniej (Indonezja, Malezja), czy z wiarygodności biznesowej (Katar, Australia). Na niekorzyść Rosji przemawia tu dziedzictwo prowadzenia interesów z Chinami w ostatnich dwóch dekadach. W Pekinie nie zapomniano, w jaki sposób Rosja traktowała Chiny, mieszając biznes i politykę, i to w momencie, w którym Chiny naprawdę potrzebowały dywersyfikacji dostaw. Teraz, gdy już je osiągnęły, nie mają powodu, by okazać Moskwie łaskawość.

Te wszystkie czynniki sprawiają, że podpisanie kontraktu ma przede wszystkim znacznie polityczne[1787]. Jest wzmacnianiem pozycji Rosji wobec Europy, i to w kluczowym momencie kryzysu ukraińskiego. Jego wymowa jest jednoznacznie polityczna:

> przesłanie Putina jest proste i opiera się na staroświeckim (żeby nie powiedzieć: prymitywnym) pojmowaniu logiki stosunków międzynarodowych; według niego jeśli Zachód nakłada na Rosję sankcje i broni Ukrainy, to należy odwrócić się od niego i robić interesy ze Wschodem[1788].

Przyznają to nawet rosyjscy badacze (choć rzecz jasna inaczej kładą akcenty)[1789]. Straszenie dywersyfikacją dostaw gazu ma wzmocnić rosyjską

[1785] Akio Kawato, *Much Ado About Sino-Russian Axis*, Carnegie Center Moscow, 2014, 10 VI, [on-line:] http://carnegie.ru/eurasiaoutlook/?fa=55870 – 22 VI 2014.

[1786] S. Kardaś, *Gazowe „partnerstwo"* …

[1787] O tym, że podpisanie kontraktu było decyzją polityczną Putina i Xi Jinpinga, mówili wprost Chińczycy, a konkretnie Li Yuanchao, wiceprzewodniczący ChRL. *Путин о газовом контракте с КНР: китайцы – надежные партнеры*, РИА Новости, 2014, 21 V, [on-line:] http://ria.ru/economy/20140523/1009068014.html – 22 VI 2014.

[1788] J. Korejba, *Putin wali głową…*

[1789] Łukjanow akcentuje amerykańskie naciski na Rosję, stwierdzając: „Waszyngton jest w stanie wykorzystywać klucze do globalizacji, a światowa gospodarka jest produktem amerykańskiego systemu i przez niego jest regulowana". To powoduje, że „Rosja musi nie tyle obejść to wszystko, ile znaleźć alternatywę". Ma nią być zwrot ku Azji. Ф. Лукьянов, *Логичное партнерство*, „Российская газета" 2014, 21 V, [on-line:] http://www.rg.ru/2014/05/21/lookianov.html – 22 VI 2014. Z kolei Dmitrij Trienin pisze, że „wraz z pogarszającym się politycznym i strategicznym otoczeniem na Zachodzie, oczywistym sposobem na odpo-

pozycję polityczną, poważnie nadwyrężoną w wyniku działalności Moskwy na Ukrainie: „ma sugerować Europie groźbę skierowania gazu do odbiorców azjatyckich – to zaś ma skłonić uzależnione od rosyjskiego surowca państwa do większej pobłażliwości wobec rosyjskiego ekspansjonizmu”[1790]. Jednakże ponownie twarde dane świadczą przeciwko Moskwie. Po pierwsze – niska cena surowca, a po drugie – niemożność przetransferowania ewentualnych dostaw gazu z Europy do Azji (z powodu braku rurociągów obecnie istniejących) sprawiają, że rosyjskie groźby są w dużej mierze działaniami z dziedziny marketingu politycznego. W tych okolicznościach słowa Łukjanowa o tym, że kontrakt gazowy jest początkiem zrównoważonego partnerstwa opartego na równych warunkach, brzmią dość groteskowo[1791]. W rzeczywistości sytuacja wygląda tak, że „zawarty kontrakt, jakkolwiek jest kolejnym krokiem w zakresie intensyfikacji współpracy gospodarczej rosyjsko-chińskiej, w praktyce pogłębia jej asymetryczny charakter, przekształcając systematycznie rosyjskiego partnera w energetycznego wasala Chin”[1792]. Jest więc kolejnym dowodem na „rosnącą asymetrię” w relacjach rosyjsko-chińskich oraz na to, że w relacjach Moskwa–Pekin to przede wszystkim Pekin zyskuje – szczególnie gospodarczo.

d) Wymiana handlowa

Chociaż energia jest najbardziej wyrazistym przykładem rosyjsko-chińskich stosunków gospodarczych, to z przyczyn wskazanych wyżej pozostaje „najsłabszym ogniwem”, a co za tym idzie – relacje gospodarcze znajdują się wyraźnie w tyle za politycznymi czy militarnymi. Chociaż relacje gospodarcze w pierwszej dekadzie XXI w. w porównaniu do dekady jelcynowskiej zintensyfikowały się, to patrząc z ogólnej perspektywy obu państw – nie jest to nic szczególnego:

---

wiedź na to jest skierowanie się ku Azji-Pacyfikowi”. *Russia Pivoting to Asia Or Just to China?*, Carnegie Center Moscow, 2014, 24 III, [on-line:] http://www.carnegie.ru/2014/03/24/russia-pivoting-to-asia-or-just-to-china/h5fe?reloadFlag=1 – 22 VI 2014. Ponadto dodaje on, że po raz pierwszy od czterech dekad relacje Rosji i Chin są lepsze ze sobą niż obu tych państw ze Stanami Zjednoczonymi. Idem, *The Resurgent*, *The Assertive and the Uncertain: Power Shift in Eurasia*, Carnegie Moscow Center, 2014, 16 VI, [on-line:] http://carnegie.ru/eurasiaoutlook/?fa=55915 – 22 VI 2014.

[1790] J. Korejba, *Putin wali głową…*

[1791] „Ustępstwo przy pierwszym kontrakcie – wzór na przyszłość. Model tworzy się właśnie teraz. Dlatego twardy targ do ostatniej sekundy świadczy o tym, że stosunki będą zrównoważone i długofalowe. Co się dzieje, gdy państwo idzie na ustępstwa, które samo uznaje za zbyteczne, wiedzieliśmy nie raz w czasie zimnej wojny. Niezadowolenie i tak weźmie górę i zniszczy podstawową bazę relacji. Część naszego braku harmonii z Zachodem bierze się z tego, że kiedyś ustąpiliśmy”. *Поворот России в Азию. Реплика Федора Лукьянова*, Кавполит 2014, 23 V, [on-line:] http://kavpolit.com/articles/povorot_rossii_v_aziju_replika_fedora_lukjanova-4945/ – 22 VI 2014.

[1792] S. Kardaś, *Gazowe „partnerstwo”* …

ten wzór po prostu naśladuje pogłębioną integrację ze światową gospodarką. Nad współpracą gospodarczą cieniem kładą się wzajemne lęki i podejrzenia: Moskwa boi się, iż zostanie „surowcowym dodatkiem" do Chin (co sprawia, że Putin lobbuje za większym eksportem maszyn i technologii do Chin, na co Pekin nie ma zbyt wielkiej ochoty); podczas gdy Chiny chciałyby rozwinąć przede wszystkim współpracę surowcową[1793]. Chociaż Putin wykazał większe od Jelcyna zainteresowanie odbudową gospodarki Rosji i rozumiał, że wiąże się to z większą konkurencyjnością na rynkach światowych, to surowce, razem z bronią, wciąż dominują w handlu wzajemnym. Rosyjska gospodarka jest zależna, jak nigdy, od eksportu energii, a znaczenie sektora wydobywczego tylko wzrasta, gdyż energia jest zarówno kluczem do geopolitycznych rozgrywek Kremla, jak i narzędziem w polityce wewnętrznej (oraz sposobem na prywatny zysk ekipy czynowników). To podstawowa różnica pomiędzy tymi państwami: podczas gdy dla Pekinu modernizacja jest koniecznością wewnętrzną, dla Moskwy „przynajmniej tak samo ważne jak *prosperity* jest międzynarodowe przebicie, które za tym idzie"; chińskim celem jest osiągnięcie najlepszych warunków zewnętrznych do rozwoju, podczas gdy Rosja „oczekuje politycznej stabilności i wzrostu gospodarczego jako odskoczni do odzyskania wpływu światowego najszybciej, jak to jest możliwe"[1794].

W porównaniu z dekadą lat 90. administracja Putina podjęła wyraźne kroki centralizacyjne, które miały wpływ na relacje gospodarcze z Chinami. Putinowskie podejście do gospodarki ma wiele wspólnego z chińskim: ścisła polityczna kontrola połączona z oparciem o mechanizmy rynkowe, znaczący udział państwa w sektorach o znaczeniu strategicznym, odzyskanie udziału państwa w dysponowaniu surowcami naturalnymi na Syberii itp. Jednak mimo wspólnego podejścia do gospodarki i współpracy politycznej: w „kwestiach gospodarczych oba państwa traktują się w ściśle komercyjnym duchu"[1795]. Zwraca na to uwagę również Dmitrij Trienin: „na rosyjsko-chińskich szczytach nie ma atmosfery koleżeństwa: przywódcy nie zdejmują krawatów ani nie mówią sobie po imieniu – szczyty są ściśle biznesowe i zorientowane na rezultat"[1796]. Jednakże gospodarczo Rosjanie „nadal postrzegają Chiny bardziej jako źródło politycznego nacisku na Zachód niż jako rynek «miliarda konsumentów», potencjalne eldorado dla rosyjskich korporacji"[1797]. Chociaż wymiana handlowa wzrosła ponad ośmiokrotnie za Putina, uczyniła to z bardzo słabej podstawy – 5,7 mld USD w 1999 r., a ponadto stało się tak głównie za sprawą połączenia kilku czynników: wysokich cen ropy, zwiększenia się chińskiego głodu energetycznego oraz wybuchu eksportu rynku

---

[1793] E. S. Downs, *op. cit.*, p. 164.
[1794] B. Lo, *op. cit.*, p. 140.
[1795] R. Lotspeich, *op. cit.*, p. 89.
[1796] Д. Тренин, *Верные друзья…*
[1797] B. Lo, *op. cit.*, p. 84.

chińskich manufaktur i wyrobów konsumpcyjnych; gdy porówna się wymianę handlową Rosji z Chinami (10%) do tej z UE (ok. 48%), widać jak wielka to różnica. Pomimo szumnych deklaracji o rozwoju stosunków gospodarczych i wzajemnej komplementarności oznacza to „nierównowagę i nierówność": podczas gdy Moskwa ma nadzieję uczynić Pekin gospodarczą, polityczną i strategiczną przeciwwagą dla Zachodu, Pekin traktuje Rosję „jako niewiele więcej niż dojną krowę dla chińskiego wzrostu" (z wyjątkiem kilku nisz – broń czy technologia wojskowa – Chińczyków nie interesuje rosyjska technologia, a Rosja jest traktowana jako drugorzędna gospodarka)[1798]. Wzory wymiany handlowej to potwierdzają: Rosja nie jest szczególnie ważnym celem chińskiego eksportu. Stanowią go głównie tanie produkty konsumenckie (konkurencyjne mimo słabego przychodu Regionu Dalekowschodniego głównie ze względu na bliskość geograficzną). Z drugiej strony – Chiny są ważnym importerem surowców i materiałów nieprzetworzonych (energia, drewno) i półproduktów przemysłowych: chemikalia i metale (z tym że w tej drugiej dziedzinie – podobnie jak pierwszej – Chiny mają wybór, co powoduje, Rosja nie jest szczególnie ważna)[1799]. Moskwa inwestuje głównie w następujące chińskie sektory: chemikalia, maszyny rolnicze, samochody, budownictwo i energię atomową, materiały budowlane, transport rzeczny oraz w sektor pierwotny (rolnictwo, leśnictwo i rybołówstwo). Jednakże rosyjski eksport jest zdominowany przez surowce naturalne i produkty nieprzetworzone (razem 80%), zaś udział przemysłu maszynowego sięga jedynie 5%. Z drugiej strony Chińczycy inwestują w Rosji w następujących sferach (nie licząc surowcowej): obróbka drewna, sprzęt telekomunikacyjny, mikroelektronika, sprzęt konsumencki oraz rolnictwo; największym, najsłynniejszym (i najbardziej kontrowersyjnym) chińskim projektem jest budowa kompleksu handlowego „Bałtycka perła" koło Petersburga, szacowanego na ok. 1,25 mld USD[1800].

Nierówność wzajemnych relacji zaczęła przeszkadzać Kremlowi mniej więcej od połowy dekady. Podczas swojej wizyty w Pekinie w marcu 2006 r. Putin narzekał na „odchylenie w eksporcie na rzecz surowców" i fakt, iż chiński import rosyjskich maszyn i sprzętu praktycznie zastygł, podczas gdy eksport tychże do Rosji – zwiększył się[1801]. Nawet sprzedaż broni, „perła w koronie" wzajemnych stosunków, nie jest aż tak imponująca: wartość broni w handlu wzajemnym wynosi jedynie niewiele ponad 10% całej wymiany handlowej[1802]. Co gorsza dla Rosji, wymiana handlowa staje się z roku na rok coraz mniej zrównoważona.

[1798] *Ibidem*, p. 85.

[1799] R. Lotspeich, *op. cit.*, p. 115.

[1800] *Ibidem*, p. 122; *Rosja-Chiny. Współpraca energetyczna największym wyzwaniem*, Tydzień na Wschodzie, 2011, 12 X, OSW, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2011-10-12/rosja-chiny-wspolpraca-energetyczna-najwiekszym-wyzwaniem – 1 VI 2012.

[1801] Yu Bin, *Russia Says 'No' to the West…*, p. 149.

[1802] Idem, *China-Russia Relations: Partying…*, p. 162.

Znaczenie Chin w rosyjskim handlu zagranicznym wciąż wzrasta: w 2010 r. Chiny prześcignęły Niemcy i stały się głównym partnerem gospodarczym Rosji; wymiana handlowa wyniosła 55 mld USD (10% ogólnego handlu rosyjskiego) w porównaniu do 25 mld USD handlu z USA (dla porównania: Rosja jest dziesiątym partnerem handlowym Chin[1803] – ma znaczenie dla północnych regionów Chin, ale patrząc z perspektywy gospodarczej, „właściwie nie jest brana pod uwagę"; w rezultacie to Rosja, również gospodarczo, bardziej potrzebuje Chin niż Chiny Rosji[1804]). Dzieje się tak z czterech powodów wymienionych przez Richarda Lotspeicha. Po pierwsze: chiński import z Rosji jest nastawiony na nieprzetworzone produkty; po drugie: Chiny w imporcie skomplikowanych technologii polegają głównie na Unii Europejskiej i Stanach Zjednoczonych, a nie na Rosji; po trzecie: układ chińskiego eksportu do Rosji zaczyna przypominać wzór eksportu do innych rozwiniętych gospodarek; po czwarte: wymiana handlowa podlega ciągłym wahaniom, ukazując znacznie większe zmiany niż wymiana handlowa Chin z UE czy USA[1805].

Jak podsumowuje przechylające się na korzyść Pekinu relacje gospodarcze Bobo Lo:

> te stosunki są tak asymetryczne, iż zaczynają przybierać neokolonialny odcień: modernizujące się Chiny wykorzystują zacofaną Rosję dla jej energii i lasów i traktują ją jako rynek zbytu dla produktów niskiej jakości niesprzedawalnych gdzie indziej; komercyjnie Chiny traktują Rosję mniej więcej na równi z takimi krajami jak Arabia Saudyjska, Angola czy Sudan[1806].

Rosyjskie próby rozszerzenia relacji gospodarczych były do tej pory nieskutecznie, i to w obszarach, gdzie kiedyś Moskwa miała przewagę. W energii atomowej Rosja została „wygryziona" przez konkurencję zachodnią, dysponującą lepszą technologią. W energetyce, w której Moskwa liczyła na wiele, współpraca oparła się na korzystnych dla Chin warunkach. Również sprzedaż broni i technologii kosmicznych znajduje się pod presją Pekinu, chcącego udostępnienia licencji (czego Moskwa w naturalny sposób nie chce uczynić, choć w ostatnim czasie wyraźnie ustępuje). Ogółem symptomatyczne jest, iż Rosja ze względu na rosnący eksport chińskich produktów i zanikające zainteresowanie importem rosyjskich produktów przemysłowych utraciła długoletni dodatni bilans handlowy, biorący się głównie ze sprzedaży surowców[1807]. „Gospodarcze relacje rosyjsko-chińskie, mimo bliskości geograficznej krajów i komplementarności gospodarek, nie prze-

---

1803 *Top 10 trading partners of the Chinese mainland*, China Daily, 2014, 19 II, [on-line:] http://www.chinadaily.com.cn/bizchina/2014-02/19/content_17290565_10.htm – 22 VI 2014.
1804 Д. Тренин, *Верные друзья…*
1805 R. Lotspeich, *op. cit.*, p. 106.
1806 B. Lo, *op. cit.*, p. 85-86.
1807 Yu Bin, *China-Russia Relations: Partying…*, p. 161; B. Lo, *op. cit.*, p. 85-86.

biegały tak gwałtownie jak integracja obu tych państw ze światem – powodem tego są kwestie społeczne i polityka”[1808].

Ostatnie lata przyniosły pewne modyfikacje. Rosja usiłuje zmienić niekorzystny dla siebie model współpracy poprzez przyciąganie inwestycji chińskich w zamian za sprzedaż zaawansowanej technologii. Rzeczywiście, jak udowadniają ekonomiści, potencjał rozwoju gospodarczych stosunków rosyjsko-chińskich leży w zwiększeniu chińskich inwestycji bezpośrednich (lecz nie odwrotnie). Chiny miałyby inwestować w następujące sektory: szybkie koleje, transport, przemysł stoczniowy, alternatywna energia, sprzęt zasilający. W zamian Rosja ma nadzieję na kontrakty w następujących sferach: energii atomowej, kosmosie, lotnictwie czy produkcji śmigłowców[1809]. Jednakże z tymi nadziejami może być podobnie jak z szumnymi deklaracjami, takimi jak ta, że Rosja i Chiny osiągną 100 mld USD wzajemnej wymiany handlowej w 2015 r.[1810] Ewentualne inwestycje chińskie mają największe znaczenie w Regionie Dalekowschodnim FR. Już w 2004 r. Chińczycy obiecywali inwestycje w wysokości 800 mln USD, ale napływ kapitału pozostał głównie na papierze (w 2008 r. napływ ten wyniósł poniżej 30 mln, a w 2009 wzrósł do 45 mln, co jednak stanowi tylko 0,5% wszystkich inwestycji bezpośrednich w Rosji)[1811]. W 2009 r. Moskwa, odrzuciwszy wcześniejsze lęki przed zbytnim zaangażowaniem chińskim, przyjęła plan chińskich inwestycji w Region Dalekowschodni. Mają dotyczyć one takich obszarów jak: handel, leśnictwo, energia, transport, wytwórstwo oraz rolnictwo[1812]. Inwestycje te tylko zwiększą zależność Rosji od Chin. Chociaż Moskwa dostrzega zagrożenie zostania „zapleczem surowcowym” Chin, to ma nadzieję na zrównoważenie handlu później, poprzez wytwórstwo półproduktów[1813]. Czas pokaże, na ile te plany zostaną zrealizowane i czy nie skończy się to – jak większość szumnie ogłaszanych rosyjsko-chińskich projektów – tylko na „myśleniu życzeniowym”.

Powyżej nakreślone tezy można zweryfikować, porównując z danymi ekonomicznymi, przedstawiającymi chiński i rosyjski eksport/import oraz miejsce obu tych państw w gospodarce światowej, a także wzajemne znaczenie gospodarcze obu tych państw (Chiny są czołowym partnerem dla Rosji, Rosja dla Chin –

[1808] R. Lotspeich, *op. cit.*, p. 137.

[1809] Yu Bin, *Between Geo-Economics…*

[1810] Taką deklarację złożył np. prezydent Miedwiediew w trakcie szczytu z Hu Jintao 16 czerwca 2011 r., *Пресс-конференция по итогам российско-китайских переговоров*, Президент России. Официальный сайт, 2011, 16 VII, [on-line:] http://www.kremlin.ru/transcripts/11594 – 4 V 2017

[1811] Д. Тренин, *Верные друзья…*

[1812] *Программа сотрудничества между регионами Дальнего Востока и Восточной Сибири РФ и Северо-Востока КНР (2009 – 2018 годы)*, Политическое образование.Ru, [on-line:] http://www.lawinrussia.ru/kabinet-yurista/zakoni-i-normativnie-akti/2010-07-18/programma-sotrudnichestva-mezhdu-regionami-dalnego-vostoka-i-vostochnoy-sib – 4 V 2014.

[1813] Д. Тренин, *Верные друзья…*

drugorzędnym). Z tabel wyłania się obraz potwierdzający „rosnącą asymetrię" gospodarczych stosunków rosyjsko-chińskich, w których to Chiny stają się partnerem zdecydowanie silniejszym.

Tabela 17. Chiński import i eksport wg krajów w 2011 i 2012 r. (w 10 000 USD)

Jednostka: USD 10 000	**2011**		**2012**	
Kraj bądź region	**Eksport**	**Import**	**Eksport**	**Import**
Niemcy	7 640 005	9 274 397	6 921 033	9 192 106
Stany Zjednoczone	32 445 336	12 212 891	35 177 679	13 289 746
Japonia	14 827 049	19 456 352	15 162 183	17 783 395
Korea Południowa	8 292 006	1 6270 629	8 767 768	66 873 762
Indie	5 053 709	2 337 115	4 767 751	1 879 582
Rosja	3 890 352	4 036 987	4 405 596	4 415 504

Źródło: Chiński rocznik statystyczny 2013, [on-line:] http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2013/html/Z0607E.HTM – 21 VI 2014.

Tabela 18. Chiński eksport 2001-2013 (w mld USD)

Kraj/Rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
USA	54 280	69 946	92 467	124 942	162 891	203 448	232 677	252 384	220 802	283 287	324 453	351 777	368 427
Hongkong	46 541	58 463	76 274	100 869	124 473	155 309	184 436	190 729	166229	218 302	267 983	323 431	384 792
Japonia	44 941	48 434	59 409	73 509	83 986	91 623	102 009	116 132	97868	121 043	148 270	151 622	150 275
Korea Płd.	12 519	15 535	20 095	27 812	35 108	44 522	56 099	73 932	53670	68 766	82 920	87 678	91 176
Niemcy	9 751	11 372	17 442	23 756	32 527	40 815	48 714	59 209	49916	68 047	76 400	69 210	67 348
Holandia	7 278	9 108	13 501	18 519	25 876	30 961	41 418	45 919	36684	49 704	59 499	58 897	60 317
Wielka Brytania	6 781	8 059	10 824	14 967	18 976	24 163	31 656	36 073	31278	38 767	44 122	45 297	50 949
Indie	1 896	2 671	3 343	5 936	8 934	14 581	24 011	31 585	29656	40 915	50 537	47 678	48 443
Singapur	5 791	6 984	8 854	12 688	16 632	23 185	29 620	32 306	30052	32 347	35 570	40 742	45 864
Rosja	2 710	3 521	6 030	5 098	13 211	15 832	28 466	33 076	17519	29 612	38 904	44 056	49 595

Źródło: dane Banku Rozwoju Azji, 2014, [on-line:] http://www.adb.org/sites/default/files/publication/43030/prc.pdf – 30 XI 2014.

Tabela 19. Chiński import 2000-2012 (w mld USD)

Kraj/Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Japonia	41 520	42 810	53 489	74 151	94 192	100 468	115 811	133 903	150 808	130 928	176 304	194 410	177 727
Korea Płd.	23 208	23 396	28 581	43 135	62 166	76 874	89 819	104 045	102 501	102 501	138 024	161 673	166 590
USA	22 376	26 221	27 251	33 939	44 744	48 995	59 326	69 998	81 723	77 773	101 959	119 164	128 638
Niemcy	10 411	13 695	16 434	24 341	30 159	30 668	37 888	45 422	55 911	55 916	74 378	92 759	92 029
Australia	5 099	5 430	5 852	7 301	11 531	16 147	19 195	25 758	36 284	39 241	59 698	80 930	78 593
Malezja	5 480	6 206	9 295	13 987	18 162	20 108	23 577	28 737	32 131	32 224	50 375	62 017	58 247
Brazylia	1 621	2 347	3 003	5 844	8 656	9 982	12 907	18 342	29 632	28 311	38 038	52 649	52 060
Arabia S.	1 954	2 723	3 436	5 195	7 518	12 286	15 087	17 546	31 072	23 582	32 862	49 545	54 945
Tajlandia	4 380	4 713	5 599	8 837	11 538	13 994	17 962	22 653	25 636	24 846	33 201	39 040	38 456
Rosja	5 769	7 959	8 405	9 726	12 089	15 886	17 539	19 630	23 784	21 103	25 811	39 043	43 952

Źródło: dane Banku Rozwoju Azji, 2013, [on-line:] http://www.adb.org/sites/default/files/ki/2013/pdf/PRC.pdf – 10 X 2014.

W 2013 r. Rosja wypadła z pierwszej dziesiątki najważniejszych eksporterów do Chin.

Tabela 20. Udział państw w handlu światowym wybranych krajów w 2013 r. (w mld USD)

Kraj	Wartość eksportu	Procent światowego eksportu	Miejsce w rankingu	Kraj	Wartość importu	Procent światowego importu	Miejsce w rankingu
Chiny	2 209	11,7	1	USA	2 329	12,3	1
USA	1 580	8,4	2	Chiny	1 950	10,3	2
Niemcy	1 453	7,7	3	Niemcy	1 189	6,3	3
Japonia	715	3,8	4	Japonia	833	4,4	4
Holandia	672	3,6	5	Francja	681	3,6	5
Francja	580	3,1	6	Wlk. Brytania	655	3,5	6
Korea Płd.	560	3,1	7	Holandia	590	3,1	8
Rosja	523	2,8	10	Rosja	343	1,8	16

Źródło: dane Światowej Organizacji Handlu, Statystyki Handlu Międzynarodowego, 2014, [on-line:] http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2014_e/its14_world_trade_dev_e.pdf – 30 XI 2014.

Tabela 21. Handel Chin z głównymi partnerami (2012 r.)

Partnerzy	W mln euro	Procentowo
UE	426 689	14,2%
USA	374 516	12,4%
Hongkong	2 665 885	8,8%
Japonia	256 255	8,5%
Korea Południowa	197 880	6,6%
Australia	90 562	3%
Malezja	73 764	2,5%
Rosja	68 513	2,3%

Źródło: Unia Europejska, Główne wskaźniki gospodarcze Chin, [on-line:] http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113366.pdf – 10 X 2014.

Tabela 22. Główni partnerzy handlowi Rosji (2012 r.)

Import

Partner	W mln euro	Procentowo
UE	103 316	41,9%
Chiny	40 202	16,3%
Ukraina	13 968	5,7%
Japonia	12 181	4,9%
USA	12 067	4,9%

Eksport

Partner	W mln euro	Procentowo
UE	216 007	52,9%
Chiny	27 838	6,8%
Turcja	21 347	5,2%
Ukraina	21 182	5,2%
Białoruś	19 490	4,8%

Główni partnerzy – wymiana handlowa

Partner	W mln euro	Procentowo
UE	319 323	48,8%
Chiny	68 039	10,4%
Ukraina	35 150	5,4%
Białoruś	29 907	4,6%
Turcja	26 688	4,1%

Źródło: Unia Europejska, Główne wskaźniki gospodarcze Rosji, [on-line:] http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113440.pdf – 10 X 2014.

e) Podsumowanie

Relacje gospodarcze są tą sferą, w której w sposób najbardziej wyraźny widać rosnącą asymetrię na rzecz Pekinu w relacjach rosyjsko-chińskich. Chociaż relacje te zasadniczo rozwinęły się w porównaniu do poprzedniej dekady (a Chiny stały się drugim najważniejszym partnerem handlowym Rosji), Moskwa i Pekin wciąż nie są dla siebie najważniejszymi partnerami. Moskwa jest dopiero dziesiątym partnerem handlowym Chin. Pekin z kolei, chociaż jest drugim partnerem handlowym Rosji, to przepaść między nim a Unią Europejską – pierwszym partnerem – jest miażdżąca (prawie 50% wymiany handlowej Rosja–UE wobec nieco ponad 10% wymiany Rosja–Chiny) i wyraźnie świadczy o priorytetowości europejskiego kierunku dla Rosji. Ponadto struktura handlu mówi o wyraźnej przewadze chińskiej. Chiny kupują głównie surowce i materiały nieprzetworzone, a sprzedają dobra konsumenckie i żywnościowe – struktura handlu przypomina wręcz kolonialny układ (w 2012 r. surowce energetyczne stanowiły 70% wartości rosyjskiego eksportu, podczas gdy maszyny i urządzenia jedynie 0,7%; udział Chin w obrotach handlowych Rosji sięga 10,5%, podczas gdy odwrotnie nieco ponad 2%)[1814]. Rosja jest tego świadoma i próbuje to zmienić, lecz do tej pory jej się to nie udało, głównie na skutek braku alternatywy w Azji. Dwie rosyjskie próby aktywniejszego wejścia gospodarczego do Azji za pomocą wielkich

[1814] W. Rodkiewicz, *Zwrot na Wschód*..., s. 14.

projektów – ropociągu WSTO i kontraktu gazowego Siła Syberii (wyniki tej drugiej próby wciąż nie są jasne) zamiast zmniejszyć uzależnienie od Chin, zwiększyły je. Rosja nie ma pomysłu na zmniejszenie uzależnienia od Chin i ucieczkę od bycia „surowcowym dodatkiem" do gospodarki chińskiej. Niebezpieczeństwo tego układu polega na tym, że azjatycka część Rosji, zamiast rozwijać się dzięki współpracy z potężnym i coraz bogatszym sąsiadem, staje się jego bazą surowcową. Nie jest to więc modernizacja Syberii i rosyjskiego Dalekiego Wschodu przy pomocy chińskiego kapitału, lecz eksploatacja surowców i innych dóbr azjatyckiej części Rosji przez Chiny. Właśnie w płaszczyźnie ekonomicznej najlepiej widać, jak wielka jest przewaga Chin w relacjach z Rosją i jak bardzo Chiny zyskują na tych relacjach.

3. Stosunki militarne 2000-2014

Rosyjsko-chińskie stosunki militarne, jeden z najbardziej wyrazistych i namacalnych aspektów wzajemnych relacji, został w dekadzie prezydenta Putina pogłębiony i wzmocniony. Wyraźną różnicą w porównaniu do poprzedniej dekady stało się unormowanie handlu, stopniowe odchodzenie od barteru oraz recentralizacja jego obrotu po stronie rosyjskiej. Nowa dekada zaznaczyła się również powolnym słabnięciem strachu przed sprzedażą Chinom najnowocześniejszej broni (niechęć do tego ma raczej charakter komercyjny niż strategiczny) – Pekin pozostaje głównym odbiorcą rosyjskiej broni. Wyraźnym *novum* były również zainicjowane w 2005 r. (powtórzone w 2007 r. i późniejszych latach) wspólne manewry, których cel był głównie polityczny (i handlowy). Ogółem w stosunkach militarnych między Moskwą a Pekinem w latach 2000-2014 zaczęły dominować kwestie rynkowe, spychając pozostałe sfery na dalszy plan.

a) Równowaga militarna

W podejściu do rosyjsko-chińskich stosunków militarnych najważniejsze są odpowiedzi na dwa pytania. Pierwsze: czy Chińska Armia Ludowo-Wyzwoleńcza (ChALW), przez długi czas słabo wyszkolona i jeszcze gorzej wyekwipowana, jest w stanie dogonić armię rosyjską? Drugie: czy zwiększające się możliwości militarne Chin zagrażają rosyjskim interesom w sferze bezpieczeństwa?[1815]

Chińska Armia Ludowo-Wyzwoleńcza dokonała w ciągu dwóch dekad ogromnych postępów. Wojsko chińskie, kiedyś przeludnione, słabo uzbrojone i fatalnie dowodzone, jest obecnie znacznie odchudzone i zdecydowanie efektywniejsze: lepiej wyszkolone, wytrenowane, dowodzone i wyposażone; wzrósł jego poziom

[1815] B. Lo, *op. cit.*, p. 75.

technologiczny, podobnie jak ogromne inwestycje w ten sektor. Na tym tle upadek armii rosyjskiej był wyraźny: dość wspomnieć pierwszą wojnę w Czeczenii czy katastrofę okrętu atomowego Kursk, a nawet zwycięską wojnę z Gruzją, by zauważyć, iż potencjał militarny Rosji w porównaniu do okresu ZSRR zmniejszył się znacznie. Różnica w postępie chińskim i regresie rosyjskim jest na tyle wyraźna, iż może skłaniać do wniosku, że chińskie możliwości militarne prześcignęły albo wkrótce prześcigną rosyjskie. Nic bardziej błędnego. Mimo spadku znaczenia rosyjskie siły zbrojne cieszą się szeregiem kluczowych przewag, takich jak kilkutysięczna armada jądrowa czy liczące około miliona żołnierzy siły konwencjonalne. I chociaż broń jądrowa nie pełni już takiej geopolitycznej funkcji jak podczas zimnej wojny, to razem z imponującą liczbą żołnierzy oraz zaawansowaną techniką i innymi przewagami technologicznymi pełni ważną konwencjonalną funkcję odstraszającą dla jakiegokolwiek kraju myślącego o zaatakowaniu rosyjskiego terytorium[1816]. Ponadto modernizacja ChALW, skupiająca się głównie na flocie (łodzie podwodne, niszczyciele nowej generacji, fregaty, korwety) i flocie powietrznej (myśliwce z systemem radarowym, siły wczesnego ostrzegania, sprzęt napełniany w powietrzu – *in-flight equipment*) odzwierciedla główne cele militarno-polityczne, jakimi są Tajwan i Morze Południowochińskie, a nie Rosja[1817]. Wreszcie sama modernizacja sił zbrojnych ChRL nie jest bynajmniej zakończona – chińska armia ma jeszcze przed sobą daleką drogę do bycia zdolną do pokonania silnego adwersarza, takiego jak Rosja. Co najmniej z dwóch powodów. Pierwszym jest „przewaga głębi strategicznej": oddalenie najważniejszych ośrodków Rosji od granicy chińskiej, przy jednoczesnej bliskości chińskich (Rosja może uderzyć szybko i efektownie w najważniejsze miasta i instalacje chińskie, Chiny w rosyjskie nie); drugim jest fakt, iż Pekin nie mógłby liczyć na „małą zwycięską wojenkę" o rosyjski Daleki Wschód: Rosja nie oddałaby łatwo 40% swojego terytorium (na którym znajdują się kluczowe surowce naturalne)[1818]. Poważni rosyjscy analitycy zakładają również, że „Chiny nie są zagrożeniem, przynajmniej w perspektywie średnioterminowej": odstraszacz nuklearny, podobnie jak nadzieja na większe uzależnienie Pekinu od rosyjskich surowców, mają być gwarancją bezpieczeństwa na przyszłość[1819].

Do tego dochodzi kolejny czynnik: „pokojowy rozwój/wzrost" Chin. Koncepcja stworzona przez Zheng Bijiana, będąca oficjalną polityką „czwartej generacji" przywódców ChRL, opiera się na założeniu, iż Chiny nie mogą osiągnąć swoich celów polityki zagranicznej i bezpieczeństwa poprzez środki militarne i muszą

[1816] *Ibidem*, p. 76.

[1817] D. Shambaugh, *Modernizing China's Military: Progress, Problems, and Prospects*, California 2004, p. 1-13.

[1818] B. Lo, *op. cit.*, p. 76.

[1819] A. Arbatov, *Russian Military Policy Adrift*, „Carnegie Moscow Center Briefing Papers" 2006, vol. 8, № 6, p. 3.

poszukiwać rozwiązań pokojowych[1820]. Pacyfizm współczesnych Chińczyków nie wynika jednak, jak u Europejczyków, z odrzucenia wojny, jako środka osiągania celów politycznych, lecz jest wyraźnym nawiązaniem do starożytnej myśli Sun Zi, zgodnie z którą lepiej nie prowadzić wojny, jeśli nie jest to absolutnie koniecznie[1821]. Istota tej polityki zasadza się na przekonaniu: „po co używać siły, narażając się na duże straty własne, skoro ten sam efekt można uzyskać poprzez dyplomację lub intrygę"[1822]. To właśnie na tym założeniu oparta jest chińska polityka Wielkiej Strategii wobec Azji Wschodniej – „ku dominacji, ale bez walki"[1823]. „Pokojowy rozwój" nie jest jakąś filozoficzną abstrakcją ani nawet wdzięcznym hasłem propagandowym, ale praktyczną filozofią polityki Pekinu biorącą się ze świadomości swoich ograniczeń oraz implikacji ewentualnego użycia siły dla pozycji międzynarodowej Chin (z jedynym wyjątkiem – Tajwanu, uznawanego wszakże, w zasadzie słusznie, za kwestię wewnątrzchińską).

Dlatego też Pekin jest bardzo czuły na punkcie niepokojów swoich sąsiadów, szczególnie takich jak Rosja. Jego polityka wobec rosyjskiego Dalekiego Wschodu jest tego wyraźnym przykładem. Dlatego kasandryczne wizje chińskiej ekspansji na ten region, charakterystyczne dla części komentatorów rosyjskich[1824], nie biorą pod uwagę szeregu czynników: prawdziwego stanu rozwoju armii obu krajów (mimo sukcesu ChALW wciąż nie ma środków na przeprowadzenie skutecznej kampanii przeciw Rosji – i tak będzie jeszcze przez lata, jeśli nie dekady); kwestie wojskowe są w cieniu ogólnej modernizacji Chin, która jeszcze się nie zakończyła – i nadal pozostaje niewiadomą, stąd pytanie: „co będzie po chińskiej modernizacji", jest czystą spekulacją[1825]. Wreszcie najważniejszym z czynników zabezpieczających los rosyjskiego Dalekiego Wschodu jest kwestia Tajwanu. Cała strategia mili-

---

[1820] *Full Text: China's Peaceful Development Road*, People's Daily Online, 2005, 22 XII, [on-line:] http://english.peopledaily.com.cn/200512/22/eng20051222_230059.html – 10 V 2014. Pierwotnie koncepcja ta nazywała się „pokojowy wzrost", później jednak kierownictwo KPCh zmieniło nazwę na „pokojowy rozwój", by zneutralizować konotacje słowa „wzrost". *China's Peaceful Rise: Speeches of Zheng Bijian, 1997-2005*, Brookings 2005, p. 30.

[1821] Sun Zi, *Sztuka wojenna*, Kraków 2010, s. 187. Tamże, w komentarzu do dzieła Robert Stiller pisze: „koncentrując się na prowadzeniu wojny Sun Zi nie przestaje podkreślać, że najlepiej byłoby wcale nie walczyć, a jeśli to konieczne, wówczas ograniczyć zbrojne aspekty konfliktu do minimum […] Sun Zi zajmuje się nie moralnymi aspektami wojny, tylko jej skuteczności […] w istocie stał się prekursorem prakseologii, czyli nauki o skutecznym postępowaniu". *Ibidem*, s. 180.

[1822] E. Dryjańska, *Historyczne determinanty kształtowania się cech charakterystycznych i specyfiki polityki zagranicznej Chin*, [w:] *Chiny i państwa azjatyckie. Karty z historii i wyzwania współczesności*, red. Degete Kebede Gemechu, Olsztyn 2010, s. 46.

[1823] Chong-Pin Lin, *op. cit.*, p. 79.

[1824] Np. А. Арбатов, *Российская национальная идеа и внешная политика*, „Научный рапорт " 1998, но. 53, с. 39. Więcej o rosyjskich lękach wobec Chin w podrozdziale o rosyjskim Dalekim Wschodzie.

[1825] B. Lo, *op. cit.*, p. 78.

tarna i polityczna Pekinu jest ukierunkowana na „zbuntowaną wyspę" i chociaż akcent położony jest na zjednoczenie pokojowe i Pekin jest przygotowany na to, iż będzie to proces długi, to jednocześnie rozbudowuje potencjał militarny (m.in. floty), mający umożliwić inwazję na wyspę[1826]. To wszakże również jest argument uspokajający Rosjan: całe struktury armii, priorytety budżetowe i rozlokowanie wojsk ChALW wskazują na koncentrację na Tajwanie oraz z dala od Rosji.

Niemniej jednak próba zbrojnej aneksji Tajwanu jest dla Pekinu ostatecznością z uwagi na koszty, takie jak ewentualny konflikt (gospodarczy) z USA, utrata intratnych zaawansowanych technologii, które w razie konfliktu odpłynęłyby z wyspy, pogorszenie się relacji z Japonią i ASEAN, a przede wszystkim – klęska *image'u* „pokojowego państwa" – to sprawia, że Pekin sięgnie po rozwiązanie militarne w ostateczności (czyli w momencie ogłoszenia niepodległości Tajwanu), a najchętniej pragnąłby osiągnąć swoje cele pokojowo i dyplomatycznie. To wszystko jest jednak na tyle odległym scenariuszem, iż zakładanie, co będzie „po przyłączeniu Tajwanu", jest czysto „akademickie". Kwestia tajwańska, dopóki będzie nierozwiązana, pozostanie bowiem najważniejszym zmartwieniem polityki zagranicznej Pekinu, a nawet w wyniku (mało prawdopodobnego) szybkiego zjednoczenia przywództwo skoncentruje się raczej na innych priorytetach, takich jak: poszukiwanie surowców w Azji Południowo-Wschodniej, Afryce, Azji Środkowej czy Ameryce Łacińskiej, próba osiągnięcia dominującej pozycji w regionie Azja-Pacyfik i wreszcie rozgrywania bardziej znaczącej roli w układzie globalnym. Jak podsumowuje Bobo Lo: „w porównaniu do tych celów strategicznych, rosyjski Daleki Wschód jest mało ważną kwestią prowincjonalną, nie wartą ryzyka wojny z państwem posiadającym drugi najważniejszy arsenał nuklearny na świecie"[1827].

b) Handel bronią

Z rosnącego poczucia bezpieczeństwa Rosji i przekonania, iż Chiny nie stanowią zagrożenia, wzięła się kolejna ważna implikacja – zwiększona sprzedaż broni Pekinowi, w tym nawet tej najnowocześniejszej. To wyraźna zmiana w porównaniu do poprzedniej dekady, w której miał miejsce schizofreniczny rozdźwięk między chęcią zysku i koniecznością ratowania upadających zakładów a strachem przed zbrojeniem przyszłego przeciwnika. W drugiej dekadzie strach ten wyraźnie zniknął, a modernizacja chińskiej armii przestała trwożyć rosyjską generalicję. W efekcie wyrażono zgodę na sprzedaż Pekinowi wysoko zaawansowanej technologii wojskowej, takiej jak: łodzie podwodne Kilo, niszczyciele Sowriemiennyj-2 czy śmigłowce SU-30 MKK, a Rosja w ciągu minionej dekady dostarczyła zdecydowaną większość chińskiej broni i wciąż pozostaje absolutnym liderem wśród sprzedawców broni dla

---

[1826] Chong-Pin Lin, *op. cit.*, p. 94.
[1827] B. Lo, *op. cit.*, p. 79.

ChRL[1828]. Szef Sztabu Generalnego Armii Rosyjskiej w latach 2004-2008, gen. Jurij Bałujewskij, stwierdził, że „Chiny staną się światowym mocarstwem militarnym dopiero koło 2050 r." (co daje Rosji mnóstwo czasu)[1829].

W „dekadzie Jelcynowskiej" jednym z głównych powodów sprzedaży broni Pekinowi była chęć uratowania kompleksu wojenno-przemysłowego: w kolejnej dekadzie przemysł ten odżył za sprawą rozszerzonego spektrum klientów (w 2005 r. Rosja prześcignęła USA jako największy eksporter broni na świecie), a mimo to Pekin pozostał czołowym nabywcą (ponad 40% wszystkich importerów)[1830]. Działo się tak poniekąd z powodu wielkości rynku, ale główną przyczyną stało się przekonanie Moskwy, iż sprzedaż najnowocześniejszej broni Pekinowi nie stanowi zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego. Jak podsumował to Kevin Ryan, „rosyjskie elity w dziedzinie bezpieczeństwa może by i wolały być bardziej ostrożne w kwestii rozszerzenia współpracy z Chinami, ale nie widząc alternatywy, chowają swoje lęki"[1831]. Oczywiście, ważną rolę pełnił w tym fakt, iż takie jednostki jak łodzie podwodne Kilo czy niszczyciele Sowriemiennyj w razie konfliktu rosyjsko-chińskiego nie mogłyby zostać użyte, ale tak czy inaczej „stary rosyjski strach, iż broń sprzedawana Chinom może pewnego dnia zostać użyta przeciwko rosyjskim siłom, został zdyskredytowany"[1832].

Dlatego też następna dekada przyniosła rozwój współpracy w dziedzinie handlu bronią – ekipa prezydenta Putina po prostu kontynuowała (a nawet pogłębiła) współpracę w dziedzinie wojskowej. Istotnym *novum* było wszakże odzyskanie przez państwo kontroli nad sprzedażą broni – poczynając od 2001 r., Kreml rozpoczął intensywną „recentralizację" handlu bronią: od tej pory żaden ze „strategicznych materiałów" (terminologia oficjalna) nie mógłby być sprzedawany bez wiedzy i zgody rządu, co przywróciło Moskwie kontrolę nad własnymi zakładami zbrojeniowymi. Stało się tak poniekąd również dlatego, iż to właśnie ekipa Putina postawiła na rewitalizację sektora wojskowo-przemysłowego, uznając to za środek w realizacji celu powrotu Rosji jako mocarstwa: w sektor ten poszły istotne inwestycje centralne, a zbrojeniówka uznana została za kluczowy element ożywienia gospodarczego Rosji – kluczowego w realizacji marzeń politycznych. Chiny były najważniejszym elementem tej układanki, gdyż to one właśnie importowały największą ilość broni. Nie dziwi więc fakt,

---

1828 *Annual Report to Congress. Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2013*, Office of the Secretary of Defence, [on-line:] http://www.defense.gov/pubs/2013_china_report_final.pdf – 10 V 2014.

1829 P. Rangisimaporn, *Russia's Debate on Military-Technological Cooperation with China*, „Asia Survey" 2006, V-VI, p. 488.

1830 *Conventional Arms Transfer to Developing Nations 1988-2005*, Congressional Research Service Report for Congress, 2006, 23 X, [on-line:] http://www.fas.org/sgp/crs/weapons/RL33696.pdf – 10 V 2014.

1831 K. Ryan, *op. cit.*, p. 196.

1832 B. Lo, *op. cit.*, p. 80.

że współpraca rozkwitała: w styczniu 2000 r. podczas wizyty ministra obrony ChRL, Chi Haotiana, w Rosji oba państwa podpisały Memorandum o dalszym pogłębieniu współpracy w obszarze wojskowym, z kolei w trakcie wizyty Putina w Pekinie w lipcu miał zostać podpisany piętnastoletni plan współpracy, mający na celu wspólne badania i konstruowanie sprzętu wojskowego[1833]. Początek dekady wiązał się z wyraźnym wzrostem chińskich zamówień: Pekin kupił m.in. trzydzieści osiem myśliwców Su-27 MKK, cztery systemy przeciwlotnicze S-300 PMU-4, osiem łodzi podwodnych klasy Kilo (projekt 363) oraz dwa niszczyciele 956EM; ponadto dwadzieścia cztery myśliwce Su-30 MK2 wyposażone w rakiety Kh-31A dla chińskiej floty[1834]. Sprzedaż zaczęła spadać pod koniec dekady, gdy możliwości sprzedaży sprzętu osiągnęły punkt krytyczny, zaś na przeszkodzie dalszego rozwoju stanęła kwestia technologii.

W dekadzie Putinowskiej obawy o sprzedaż broni Chinom były przede wszystkim natury komercyjnej – a nie bezpieczeństwa. Pekin preferuje bowiem kupno technologii zamiast samego sprzętu, co teoretycznie byłoby dla Moskwy dobrym rozwiązaniem, gdyż technologicznie sprzęt rosyjski najbardziej pasuje do chińskiego ze względu na to, iż chiński kompleks obronny został zbudowany w latach 50. na radzieckiej technologii i Moskwa w pewien sposób reaguje na to, sprzedając sprzęt i licencje, na temat których jeszcze kilka lat temu w ogóle odmawiała rozmów (np. statki Kłub-S SS-N-27; rakiety Moskit SS-N-22 oraz myśliwce Su-30 MMK2 i Su-30 MKK3, w które nawet armia rosyjska nie jest wyposażona), rozumiejąc, iż inaczej nie sprzeda niczego[1835]. Jednakże Rosja czyni to niechętnie z jednego powodu. Kupno przez Pekin najnowocześniejszej technologii powoduje przechwycenie jej i ponowną sprzedaż innym krajom – tym razem przez Chiny. W ostatniej dekadzie to właśnie Pekin stał się jednym z najważniejszych eksporterów broni na świecie (patrz tabela 24). Dlatego też Moskwa woli nie sprzedawać Chinom najważniejszych licencji, rezerwując je dla innych odbiorców (np. taktyczne bombowce Tu-22M sprzedane zostały Indiom, a myśliwce Su-35 Wietnamowi)[1836]. Ponadto Pekin przyciąga rosyjskich specjalistów w dziedzinie wysoko zaawansowanego sprzętu (w takich obszarach, jak technologia laserowa, miniaturyzacja broni jądrowej, rakiety, broń kosmiczna i nuklearne łodzie podwodne) – zarówno legalnie, jak i nielegalnie[1837]. Wszystko to irytuje Moskwę i stąd problemy rozwoju handlowych stosunków militarnych rosyjsko-chińskich są raczej natury komercyjnej niż

[1833] *Россия – Китай, Новости ВПК и военно-технического сотрудничества*, [on-line:] http://www.mfit.ru/defensive/obzor/ob20-07-01-5.html – 10 V 2014; J. L. Wilson, *Strategic Partners…*, p. 99; Jing-dong Yuan, *op. cit.*, p. 208.

[1834] J. L. Wilson, *Strategic Partners…*, p. 99.

[1835] Jing-dong Yuan, *op. cit.*, p. 214.

[1836] *Ibidem*.

[1837] *Ibidem*.

bezpieczeństwa. Chiński pęd ku modernizacji sił zbrojnych i zakupu nowych technologii pozwala zadać pytanie, jak długo jeszcze Moskwa będzie w stanie podołać tym potrzebom. Dotychczas rosyjski sprzęt pełnił ważną funkcję zwiększania możliwości armii chińskiej na kluczowym obszarze ewentualnej konfrontacji z Tajwanem (samoloty i flota). Jednakże dominująca pozycja Rosji w sprzedaży broni Chinom wiązała się w dużej mierze z faktem, iż pozostała trójka największych eksporterów broni na świecie – Stany Zjednoczone, Wielka Brytania i Francja – utrzymała embargo na sprzedaż broni dla Pekinu nałożone po wydarzeniach na Tiananmen. W razie jego zniesienia Moskwa zyskałaby poważnych konkurentów i mogłaby stracić rynek, podobnie jak to miało miejsce w innych obszarach wysoko zaawansowanej technologii. Symptomy tego zjawiska dały się zauważyć pod koniec dekady – w samym 2007 r. sprzedaż broni Chinom spadła o 62%. Od tego czasu trwała tendencja spadkowa, aż do 2011 r., w którym ponownie nastąpił wzrost (silniki, helikoptery).

Właśnie okres po 2011 r. jest kolejną zmienną. Poczynając od wizyty nowego ministra obrony FR, Siergieja Szojgu, w Pekinie, aktywna współpraca została wznowiona[1838]. Na ten moment datuje się początek intensywnych negocjacji w sprawie kupna przez Chiny dwudziestu czterech myśliwców Su-35 oraz wart 2 mld USD kontrakt na budowę czterech łodzi podwodnych Amur 1650[1839]. Szczególnie kwestia Su jest tutaj symptomatyczna: jest to o tyle ważne, że do tej pory Rosja odmawiała sprzedaży Chinom własnych najnowocześniejszych myśliwców (nie chcąc zobaczyć ich kopii, które Pekin sprzedałby dalej jako swoją produkcję). Jednakże szereg czynników miał sprawić, że Moskwa ponownie zmodyfikowała stanowisko: dywersyfikacja źródeł dostaw przez jej tradycyjnych odbiorców (Indie, państwa środkowoazjatyckie); przekonanie, że Chiny na tyle szybko rozwijają się technologicznie, że wkrótce mogą już nie być zainteresowane kupnem rosyjskiego sprzętu; tradycyjny argument – korzyści finansowe (kupno Su oznacza kontrakt na 1,5 mld USD) i wreszcie fakt, że produkcja Su-35 ma się zakończyć w 2016 r. (ma je zastąpić nowy model), co sprawi, że Rosja i tak utrzyma przed Chinami przewagę technologiczną w myśliwcach[1840]. Z kolei dla Chin zakup Su oznacza zasadnicze wzmocnienie swoich pozycji militarnych w kluczowych z powodu sporów o przynależność wysp relacjach z Japonią, Wietnamem oraz utrzymanie przewagi nad Indiami.

Generalnie w sprawie Su-35 od 2012 r. toczą się intensywne negocjacje. W trakcie wizyty Xi Jinpinga w Moskwie w marcu 2013 r. (podczas wizyty Xi m.in. odwiedził sztab rosyjskiej armii) media podały informację, że Pekin zakupił dwa-

---

1838 *Первый зарубежный визит Шойгу в качестве министра обороны совершает в Китай, выступая за тесное военное сотрудничество с Пекином*, Business-Gazeta.Ru, 2012, 21 XI, [on-line:] http://www.business-gazeta.ru/article/70488/ – 4 VI 2014.

1839 Yu Bin, *Tales of Different 'Pivots'...*

1840 *Ibidem*.

dzieścia cztery Su-35, ale Moskwa stanowczo zdementowała te dane[1841]. Według najnowszych przecieków, negocjacje mają się zakończyć do końca 2014 r. i Chiny mają zakupić od dwunastu do czterdziestu ośmiu Su-35 (kontrakt ma obejmować ok. 4 mld USD)[1842]. Jeśli kontrakt rzeczywiście zostanie zawarty, będzie to oznaczało kolejną ważną zmienną w wojskowych relacjach rosyjsko-chińskich – odejście przez Moskwę od niechęci do sprzedaży Pekinowi najnowocześniejszego sprzętu w obawie przed jego skopiowaniem. Chociaż w tym przypadku brak twardych danych i interpretacja tej postawy jest w dużej mierze spekulacją, wydaje się, że to czynniki ekonomiczne mogą prowadzić do rosyjskiej modyfikacji dotychczasowego stanowiska[1843].

Chiński i rosyjski handel bronią ilustrują następujące tabele:

[1841] *Russia Close to Sign Su-35 Fighter Deal With China*, Ria Novosti, 2013, 6 III, [on-line:] http://en.ria.ru/world/20120306/171780246.html – 20 VI 2014.

[1842] *The contract between Russia and China for delivery of Su-35 fighters will be signed this year*, Russian Aviation, 2014, 19 III, [on-line:] http://www.ruaviation.com/news/2014/3/19/2231/ – 20 VI 2014.

[1843] Trudno bowiem uwierzyć na słowo oficjalnym głosom rosyjskim, mówiącym, iż „skoro Rosja i Chiny podpisały Porozumienie o ochronie własności intelektualnej, to nie ma się czego obawiać", oraz że Su-35 jest „zbyt skomplikowany, by go skopiować", a „Chińczycy przeszli już ten etap (kopiowania)". *Ibidem; Russia will arm China with fighters of generation "4"*, Ru. Facts, 2013, 18 VI, [on-line:] http://ru-facts.com/news/view/21373.html – 20 VI 2014. Tymczasem Chińczycy w 2013 r. wypuścili myśliwiec J-16, mający być jednym z najnowocześniejszych myśliwców w Azji; jest on ulepszoną kopią Su-30 MKK. Rosyjskie niedocenianie możliwości technicznych Chińczyków w umiejętności kopiowania najnowszego sprzętu w tych warunkach zdaje się być dość optymistyczne.

Tabela 23. Chiński import broni 2000-2013 (w mln USD)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Razem
Francja	131	152	182	177	286	207	203	192	221	175	199	219	215	153	2713
Niemcy	8	8	6	8	20	12	8	6	3	3	3	3	3	3	94
Izrael	28	28	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	55
Rosja	1733	2994	2528	2092	2836	3083	2449	1336	1609	1142	636	692	677	1040	24 846
Szwajcaria	65	65	65	65	65	65	65	65	65	65	65	65	65	65	910
Wlk. Brytania	60	60	40	40	80	40	40	50	50	40	40	40	40	40	660
Ukraina	31	41	58	3	33	82	118	54	54	28	-	-	632	64	1196
Razem	2055	3347	2889	2394	3291	3519	2883	1693	1992	1453	943	1020	1631	1534	30 644

Źródło: dane SIPIRI, [on-line:] http://armstrade.sipri.org/armstrade/html/export_values.php – 20 VI 2014.

Tabela 24. Chiński eksport broni do wybranych krajów 2000-2013 (w mln USD)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Razem
Algieria	11	12	15				61				18				116
Bangladesz	11	2			7	1	184	66	10		12	160	219	552	1224
Egipt		18	67	88	88	21		35	35	35	35		1	1	422
Indonesia							12	4	3		2	13	66	66	165
Iran	69	80	81	84	80	43	54	47	47	47	62	62	44		802
Birma	3	50	9	57	74	70		2		7	5	323	372	213	1 183
Pakistan	69	299	286	267	77	78	98	144	250	801	749	578	592	670	5 047
Sri Lanka	29	21	3	8	18	28	49	42	53		5				255
Tajlandia	25					11	11			12		5	25	25	113
Wenezuela							14	27	41	54	89	8	46	92	370
Razem (wliczając eksport do innych krajów, nieuwzględnionych w tej tabeli)	303	515	519	693	381	315	625	466	581	1077	1419	1342	1704	1837	11 776

Źródło: dane SIPRI, [on-line:] http://armstrade.sipri.org/armstrade/html/export_values.php – 20 VI 2014.

Tabela 25. Rosyjski eksport broni do wybranych krajów 2000-2013 (w mln USD)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Razem
Bangladesz	121	39	14				21	20				28	20	24	287
Chiny	1733	2994	2528	2029	2836	3083	2449	1336	1609	1142	636	692	677	1040	24 846
Indie	650	1039	1689	2231	1424	651	921	1783	1555	1504	2297	2443	3865	3800	18 565
Indonezja			11	230	27				41	165	192	59	22	340	1 086
Iran	341	298	92	85	15	15	371	283	15	15	41	33	15	18	1 633
Irak							68	27	95		68	81		46	384
Kazachstan	143	136	20		29	38	27	71	7	18	50	73	74	10	696
Malezja		1	46	16				407	408	407			2	12	1 298
Birma		87	134		120	137	151	127	14	14	39	379	149	143	1 493
Korea Płn.	18	29	9	9	9	5	5	5	5	5	1				98
Polska	23	26	11	6	6				19		20	14			123
Korea Płd.	29			10	32	86	102								259
Sudan		95	32	86	277	96	20	20	20	34	68	75	66	176	1 065
Syria	9	8	25	25	5	15	26		44	72	248	292	351	351	1 470
Wenezuela							356	758	702	252	57	264	525	356	3 269
Wietnam	2	77	62	8	304	249	15	2	153	55	151	982	738	334	3 130
Razem (wliczając kraje nieujęte w tej tabeli)	4043	5936	5638	5322	6189	5229	5096	5556	6343	5112	5962	8495	8391	8283	85 595

Źródło: dane SIPRI, **20**http://armstrade.sipri.org/armstrade/html/export_values.php – 20 VI 2014.

Tabela 26. Sprzedaż broni z Rosji do Chin w latach 2009-2012

Czas zawarcia kontraktu	Przedmiot	Ilość	mln USD	Czas dostarczenia
2009	Helikoptery Mi-171E	32	BD	Listopad 2010
2009	Silniki D-30 KP2 dla Ił-76 i H-6 k	55	BD	Listopad 2009
2011	Silniki D-30 KP2 dla Ił-76 i H-6 k oraz Y-20	184	BD	2012
2011	Silniki AL.-31 FN dla J-10	123	500	2012
2011	Silniki AL.-31 F dla J-11, J-16	150	700	2012
2012	Silniki AL.-31- J-11, J-16	140	700	2012
2012	Helikoptery Mi-171E	52	700	2012

Źródło: Yu Bin, Tales of Different Pivot, „Comparative Connections" 2012, vol. 14, № 3, [on-line:] http://csis.org/files/publication/1203qchina_russia.pdf – 8 VI 2014.

c) Pozostałe obszary współpracy. Wspólne manewry

Minister obrony Federacji Rosyjskiej w 2005 r. Siergiej Iwanow, stwierdził, że rosyjsko-chińskie stosunki militarne zawierają w sobie trzy aspekty: konsultacje wojskowo-polityczne, działania praktyczne w trakcie wspólnych ćwiczeń oraz współpracę wojskowo-techniczną[1844]. Tłumacząc to na język praktyki politycznej: pierwszy obszar to wpływ kwestii wojskowych na politykę (np. promowanie świata wielobiegunowego) – zostało to ujęte w „doktrynie wojennej FR" w 2000 r. i przez lata było priorytetem dla FR[1845]; drugi to wspólne manewry, zaś trzeci to handel bronią. Pierwszy i trzeci aspekt zostały już omówione w niniejszej pracy, czas więc przejść do ostatniego obszaru – wspólnych ćwiczeń – który w nowej dekadzie wysunął się jako istotny czynnik we wzajemnych relacjach militarnych. Rzecz jasna wszystkie trzy aspekty były ze sobą połączone: sprzedaż broni i technologii Chinom oraz wspólne z nimi manewry miały na celu podkopywanie amerykańskiej „hegemonii" tam, gdzie cele polityki zagranicznej Waszyngtonu stały w sprzeczności z interesami Moskwy i Pekinu.

„Historyczne", pierwsze rosyjsko-chińskie wspólne ćwiczenia wojskowe, nazwane „Misją Pokojową", odbyły się w dniach 18-25 sierpnia 2005 r. pod auspicjami SzOW[1846]. Ćwiczenia trwały osiem dni, brało w nich udział 1800 żołnierzy rosyjskich i 7200 chińskich i podzielone były na trzy stadia: pierwsze obejmowało konsultacje we Władywostoku między Sztabami Generalnymi, następne dwa – wspólne ćwiczenia w chińskiej prowincji Shandong na Morzu

[1844] K. Ryan, *op. cit.*, p. 192.
[1845] *Военная доктрина Российской Федерации*, Президент России. Официальный сайт, 2000, 21 IV, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/text/docs/2000/04/30844.shtml – 10 V 2014.
[1846] *Начались российско-китайские учения «Мирная миссия – 2005»*, „Российская газета" 2005, 19 VIII, [on-line:] http://www.rg.ru/2005/08/19/ucheniya.html – 10 V 2005.

Żółtym[1847]. Chociaż oficjalnie deklarowanym celem ćwiczeń było zwalczanie terroryzmu i koordynacja działań w tym zakresie w obrębie SzOW, to zastosowana broń (m.in. nowa rosyjska rakieta „Moskit") czy układ tych ćwiczeń – m.in. lądowanie amfibiami, blokady morskie i inne operacje zupełnie niezwiązane z pustynnym terenem Azji Środkowej – świadczyły o czymś innym[1848].

„Misja Pokoju 2005" była więc „bardziej polityczną deklaracją wobec Zachodu niż prawdziwym ćwiczeniem"[1849]. W miesiącach poprzedzających ćwiczenia doszło do wyraźnych zatargów dobrze ukazujących ograniczenia współpracy – Rosjanie zawetowali pomysł przeprowadzenia ich w prowincji Zhejiang (jako nazbyt oczywistą aluzję wobec Tajwanu), zaś Chińczycy – pierwotną nazwę ćwiczeń: „Misja Przyjaźni"[1850]. Rzeczywiście, o żadnej przyjaźni mowy być nie mogło: ćwiczenia tak naprawdę były wspólne tylko ze względu na nazwę – w ich trakcie nie było praktycznie żadnego kontaktu operacyjnego między armią rosyjską a chińską, które po prostu ćwiczyły oddzielnie. Ponadto chińscy żołnierze ponoć wypadli na tych ćwiczeniach bardzo źle, co dawało Rosjanom powód do okazywania swojej wyższości (i z pewnością przyczyniło się do uspokojenia obaw rosyjskiego dowództwa w kwestii ewentualnego zagrożenia ze strony Chin w przyszłości)[1851]. Ćwiczenia miały również jeszcze jeden cel: były swoistym handlowym pokazem rosyjskiej broni, mającym na celu uzyskanie chińskich kontraktów. Podczas ćwiczeń pokazano m.in. bombowce strategiczne Tu-95 oraz Tu-22M, jak również samoloty transportowe Iljuszyn Ił-76 i Ił-78 (które później Chińczycy rzeczywiście kupili)[1852]. Jednakże najważniejsze były implikacje polityczne: chodziło o zademonstrowanie Zachodowi tego, iż to Chiny i Rosja uznają siebie za czołowych graczy w regionie Azji i Pacyfiku. Tym samym ćwiczenia wojskowe odbywały się „w wyraźnym związku z sytuacją polityczną" i to właśnie polityczny kontekst był ich najważniejszym następstwem[1853].

Kwestie polityczne miały również decydujące znaczenie w przypadku kolejnych ćwiczeń – w sierpniu 2007 r. – choć z trochę innych względów. Tym razem „Misję Pokoju" przeprowadzono w bardziej neutralnym miejscu – w Czebarkulu, na styku Xinjiangu, Kazachstanu oraz Regionu Czelabińskiego w FR, ponownie pod hasłem antyterroryzmu i ponownie pod sztandarem SzOW[1854]. Tym razem

---

[1847] *Мирная миссия – 2005*, „Известия" 2005, 23 VIII, [on-line:] http://izvestia.ru/news/305367 – 30 IV 2014; *Мирная миссия – 2005*, Lenta.Ru, 2005, 18 VIII, [on-line:] http://lenta.ru/articles/2005/08/18/jointforce – 30 IV 2014.

[1848] A. Cohen, *op. cit.*, p. 56; K. Ryan, *op. cit.*, p. 190-191.

[1849] A. Frost, *op. cit.*, p. 99.

[1850] Ю. М. Галенович, *Взаимоотношения…*, c. 373-376.

[1851] A. Frost, *op. cit.*, p. 99.

[1852] Jing-dong Yuan, *op. cit.*, p. 220.

[1853] M. de Haas, *The Shanghai Cooperation Organization…*, p. 248.

[1854] *Совместные антитеррористические военные учения „Мирная миссия 2007"*, Russian.China.Org, [on-line:] http://russian.china.org.cn/international/node_7024466.htm – 2 V 2014.

jednak ćwiczenia rzeczywiście przypominały manewry prowadzone przeciwko terrorystom, co nie przeszkodziło w osięgnięciu kilku innych celów. Ćwiczenia były połączone ze szczytem SzOW w Biszkeku, z którego przywódcy udali się do Czerbakula, by je obejrzeć, co miało oznaczać wzrastające znaczenie komponentu militarnego w organizacji. Ponoć najwięcej zyskały na tych manewrach Chiny (a przynajmniej tak twierdzą chińscy specjaliści), które po raz pierwszy od bardzo dawna wysłały kontyngent 1600 żołnierzy poza granice swojego kraju na długi okres, co pozwoliło im na modernizację armii w czterech aspektach: konsultacji strategicznych, projekcji siły, wspólnego dowodzenia i wspólnych operacji[1855]. Tak naprawdę ćwiczenia te zdominowały polityczne zatargi między Moskwą a Pekinem w zupełnie innej kwestii, a mianowicie tego, kto będzie głównym rozgrywającym w Azji Środkowej. Ponieważ ćwiczenia odbywały się pod auspicjami SzOW (co w naturalny sposób promowało Chiny), a nie wspólnymi SzOW i OUBZ (jak pierwotnie chcieli Rosjanie), Rosjanie zrozumieli, że tak wielkie i kosztowne manewry, jak te w 2005 r., nie leżą w ich interesach. Ograniczyli więc liczbę czołgów, argumentując, iż jest to operacja antyterrorystyczna, i próbowali ograniczyć liczbę żołnierzy (choć ostatecznie w tej kwestii ustąpili). Z drugiej strony nadali ćwiczeniom wyraźny rozgłos, a także (tradycyjnie) antyamerykańskie oblicze: amerykańscy wojskowi nie zostali zaproszeni na ćwiczenia w 2007 r., ale dziennikarze już tak. Chińczycy dla odmiany, znając słabości swojej armii i nie chcąc dopuścić do tego, by zostało to ukazane, wszystkie ćwiczenia utajnili (inaczej niż pozostali partnerzy – Rosja i inne państwa SzOW): nie pozwolili na pojawienie się na nich dziennikarzom ani nie pokazali żadnego sprzętu. Niemniej jednak wszystkiego nie udało się ukryć i chińskie samobieżne działa 100 mm na pokazowych ćwiczeniach miały wyraźne problemy ze sforsowaniem trudnego terenu[1856].

Po „Misji Pokoju 2007" Moskwa zasadniczo zmieniła priorytety swojej polityki bezpieczeństwa w Azji Środkowej: od tej pory położono nacisk nie na SzOW, lecz na OUBZ. Wiązało się to z elementem rozgrywki politycznej w samej Azji Środkowej (w kwestiach bezpieczeństwa dominuje w regionie Rosja, w gospodarce – Chiny; odzwierciedla się to również w organizacjach – w OUBZ dominację, wobec nieobecności Chin, ma Rosja, natomiast w SzOW mimo wszystko górą są Chińczycy), co doprowadziło do marginalizacji znaczenia wspólnych ćwiczeń rosyjsko-chińskich. Na przykład „Misję Pokoju 2009" przeprowadzono już w znacznie mniejszym wymiarze – brało w niej udział po 1300 żołnierzy z każdej ze stron i – chociaż również miała istotne znaczenie – brak w niej było kluczowego dla poprzednich manewrów elementu polityzacji.

„Misja Pokoju 2009" składała się z kolei z kilku stadiów: wspólnych konsultacji w Chabarowsku oraz ćwiczeń w dniach 22-26 czerwca 2009 r. w prowincji

---

[1855] Jing-dong Yuan, *op. cit.*, p. 221.

[1856] A. Frost, *op. cit.*, p. 99; K. Ryan, *op. cit.*, p. 191; M. de Haas, *The Shanghai Cooperation Organization's Momentum…*, p. 18; idem, *The Shanghai Cooperation Organization…*, p. 243.

Jilin, wspólnej akcji ratunkowej na rzece Heilongjaing 31 sierpnia oraz wspólnych manewrów morskich „Błękitna Tarcza Pokojowa" 18 września w Zatoce Adeńskiej (w sumie we wszystkich tych manewrach wzięło udział 3 tys. ludzi, 300 jednostek oraz 40 helikopterów i samolotów)[1857]. Najważniejszym aspektem ćwiczeń było to, że tym razem odbywały się one rzeczywiście wspólnie. Obie armie przez ponad dwa tygodnie mieszkały, ćwiczyły i pracowały razem, co było bezprecedensowym przykładem interakcji w rosyjsko-chińskich stosunkach militarnych. Pozwoliło to na lepsze poznanie siebie i sprzętu („i szpiegowanie" – jak dodaje nie bez sarkazmu Yu Bin). Miało to wszakże swoją cenę: za wszystko zapłacili Chińczycy. Poczynając od paliwa do całego sprzętu użytego w trakcie ćwiczeń, po 8 ton mięsa, 3,6 ton ryb, 27 ton warzyw, 3 tony owoców, a na 45 tys. litrów wody i bonach pieniężnych dla rosyjskich żołnierzy skończywszy[1858].

Kolejną „Misją Pokoju" były wspólne ćwiczenia SzOW przeprowadzone w dniach 9-25 września 2010 r. w Kazachstanie. Wzięło w nich udział ponad 5 tys. żołnierzy z Kazachstanu, Chin, Rosji i Tadżykistanu (Uzbekistan nie przyłączył się, mimo zaproszenia)[1859]. Istotny był fakt, iż podczas ćwiczeń Chiny po raz pierwszy użyły samolotów w operacji poza granicami kraju i wypróbowały wiele nowego sprzętu (Rosja nie wysłała najnowocześniejszego). Zaletą ćwiczeń było to, że po raz pierwszy armie rosyjska i chińska wspólnie uczestniczyły w manewrach, a nie ćwiczyły osobno (co oznaczało wspólne dowództwo, kontrolę i koordynację działań). Jednakże znacznie mniejsza skala tych ćwiczeń świadczyła o pewnym wyczerpywaniu się formuły, a także o coraz mniejszym zainteresowaniu Rosji udziałem we wspólnych ćwiczeniach. Było to wyraźnie widoczne w porównaniu do największych od dwóch dekad ćwiczeń rosyjskiej armii „Wostok 2010" przeprowadzonych w tym samym roku[1860].

Kolejnymi ważnymi ćwiczeniami były wspólne manewry morskie przeprowadzone w dniach 22-27 kwietnia 2012 r. na Morzu Żółtym. W manewrach wzięły udział 23 statki (7 rosyjskich i 16 chińskich), 2 chińskie łodzie podwodne, 13 samolotów, 9 helikopterów i 2 kontyngenty specjalne, nadzorowane z chińskiego Qingdao przez szefów marynarek Chin i Rosji – Ding Yipinga i Leonida

---

[1857] *Начались российско-китайские учения «Мирная миссия – 2009»*, Lenta.Ru, 2009, 22 VII, [on-line:] http://lenta.ru/news/2009/07/22/manoevres – 3 V 2014; *Совместные антитеррористические военные учения „Мирная миссия 2009"*, Russian.China.Org, [on-line:] http://russian.china.org.cn/international/node_7071264.htm – 3 V 2014.

[1858] Yu Bin, *Market Malaise and Mirnaya Missiya*…

[1859] *Совместные антитеррористические учения ШОС «Мирная миссия – 2010»*, РИА Новости, 2010, 24 IX, [on-line:] http://ria.ru/trend/sco_joint_maneuvres_22092010/ – 4 V 2014; *Генштаб уехал на учения*, „Российская газета" 2010, 10 IX, [on-line:] http://www.rg.ru/2010/09/10/ycheniya.html – 4 V 2014.

[1860] Yu Bin, *Peace Mission 2010 and Medvedev's Visit to China*, [on-line:] http://csis.org/files/publication/1003qchina_russia.pdf – 10 XI 2012; Д. Тренин, *Верные друзья…*, с. 41.

Suchanowa[1861]. Z kolei w dniach 8-14 czerwca 2012 r. odbyła się kolejna „Misja Pokoju" (2012) pod egidą SzOW, tym razem w dość ograniczonym zakresie, w Tadżykistanie[1862]. Znacznie ważniejsze były kolejne manewry morskie, „Morskie Współdziałanie 2013", które odbyły się między 5 a 12 lipca 2013 r.[1863] Brało w nich udział 18 okrętów, 8 samolotów (3 chińskie) i 2 oddziały specjalne[1864]. Chociaż ćwiczenia świadczyły o wzrastającej współpracy rosyjsko-chińskiej, i to w obszarze marynarki, będącym do tej pory raczej w cieniu, to wydźwięk tych ćwiczeń był jednoznacznie polityczny. W tym wypadku miejsce ćwiczeń – Morze Japońskie (pierwszy raz w historii chińskiej floty) – oraz to, co ćwiczono (odparcie nieoczekiwanego ataku z powietrza i wody) – świadczyło wyraźnie o tym, że ćwiczenia były politycznie skierowane w stronę Japonii. Ponadto mimo deklaracji o wzrastającym poziomie zaufania powrót chińskich statków przez cieśninę Soya (La Perouse), na zachód od Japonii i nieopodal Kuryli, skutecznie to zaufanie podkopał, gdyż był wymierzony zarówno w Japonię, jak i w Rosję. W odpowiedzi na ten gest Rosja przeprowadziła największe rosyjskie manewry od upadku ZSRR – we Wschodnim Okręgu Wojskowym. Wzięło w nich udział 160 tys. żołnierzy, 5 tys. czołgów i transporterów opancerzonych, 130 samolotów i 70 statków[1865].

Niedługo później odbyła się kolejna „Misja Pokoju" (2013), tym razem wyłącznie bilateralna, rosyjsko-chińska[1866]. W porównaniu do poprzednich lat, w oczy rzucał się element socjalizacyjny. Żołnierze obu stron spędzili ze sobą na poligonach ponad trzy tygodnie i wzajemna interakcja była wyraźnie zamierzonym celem obu stron. Służyły temu m.in. pokazy chińskich sztuk walki, a także występy opery pekińskiej czy parzenie herbaty. Ponadto w chińskim pawilonie prezentowana była wystawa kaligrafii, malarstwa i rzemiosła, a chór ChALW odśpiewał *Podmoskiewskie wieczory* (jedyną rosyjską piosenkę, którą kojarzy każdy Chińczyk). Do tego dochodziły znane z poprzednich manewrów wspólne mecze

---

1861 *Россия и Китай завершили военные учения в Желтом море*, „Российская газета" 2012, 27 IV, [on-line:] http://www.rg.ru/2012/04/27/ucheniya-anons.html – 1 VI 2014; Yu Bin, *Succession*, *Syria… and the Search for Putin's Soul*, „Comparative Connections" 2012, vol. 14, № 1, [on-line:] http://csis.org/files/publication/1201qchina_russia.pdf – 4 VI 2014.

1862 *Учения ШОС «Мирная миссия-2012» стартуют в Таджикистане*, РИА Новости, 2012, 8 VI, [on-line:] http://ria.ru/defense_safety/20120608/668170763.html – 20 VI 2014.

1863 *«Морское взаимодействие-2013»: Россия и Китай успешно одолели общего врага*, Радио Голос России 2013, 11 VII, [on-line:] http://rus.ruvr.ru/2013_07_11/Morskoe-vzaimodejstvie-2013-Rossija-i-Kitaj-uspeshno-odoleli-obshhego-vraga-5314/ – 3 VI 2014.

1864 *«Морское взаимодействие-2013»: важный шаг для организации совместных китайско-российских военных учений*, Russian.China.Org.Cn, 2013, 4 VII, [on-line:] http://russian.china.org.cn/exclusive/txt/2013-07/04/content_29321967.htm – 3 VI 2014.

1865 *Главное – маневры*, Газета.Ру, 2013, 13 VII, [on-line:] http://www.gazeta.ru/politics/2013/07/13_a_5426557.shtml – 3 VI 2014.

1866 *Военные учения «Мирная миссия-2013»*, CNTV Россия, [on-line:] http://russian.cntv.cn/special/peace_mission_2013/index.shtml – 3 VI 2014.

koszykówki czy siatkówki[1867]. To demonstracyjne pokazywanie zbliżenia miało na celu podkreślenie przekazu zacieśniającej się współpracy rosyjsko-chińskiej (oraz zatarcie złego wrażenia po demonstracji chińskich statków i po rosyjskich ćwiczeniach we Wschodnim Okręgu Wojskowym).

W 2014 r. wydarzeniem w militarnych relacjach rosyjsko-chińskich były wspólne manewry morskie „Morskie Współdziałanie" odbywające się w dniach 20-26 maja. Rangę manewrów podkreślił fakt, że w ich otwarciu wzięli udział przewodniczący ChRL, Xi Jinping, i prezydent FR, Putin[1868]. W ćwiczeniach wzięło udział dwanaście statków rosyjskich i sześć chińskich, ale ważniejszy od ich liczby był fakt, gdzie odbywały się manewry: na Morzu Wschodniochińskim (po raz pierwszy w historii), co w kontekście sporów o przynależność wysp miało jednoznacznie polityczny wymiar. Rosja, zgadzając się na wspólny udział z Chinami, dała czytelny znak polityczny, doskonale zrozumiały w kontekście kryzysu ukraińskiego (Japonia nałożyła sankcje na Rosję, Chiny zachowały „życzliwą neutralność")[1869]. Wsparcie Rosji dla Chin nie było jednak całkowite – Moskwa zdystansowała się od najbardziej politycznej części ćwiczeń, nie biorąc udziału w operacyjnych scenariuszach odnoszących się bezpośrednio do konfliktów o wyspy[1870]. Tym samym Rosja poparła Chiny w ramach rewanżu za Ukrainę, ale nie „spaliła mostów" w relacjach z innymi azjatyckimi państwami.

Dla porządku należy wspomnieć, że w dniach 24-29 sierpnia 2014 r. odbyły się kolejne ćwiczenia SzoW – „Misja Pokoju", tym razem w Chinach (w Zhurihe w Mongolii Wewnętrznej). Były to najliczniejsze manewry organizowane pod egidą SzoW (7 tys. żołnierzy, w tym ponad 2 tys. chińskich), pierwsze, w trakcie których obcy żołnierze ćwiczyli w najnowocześniejszej bazie chińskiej, i pierwsze, w trakcie których głównodowodzącym całości był chiński generał[1871].

[1867] Yu Bin, *Summer Heat*…

[1868] *Открытие военно-морских учений «Морское взаимодействие – 2014»*, Президент России. Официальный сайт, 2014, 20 V, [on-line:] http://www.kremlin.ru/news/21048 – 23 VI 2014.

[1869] D. Trenin, *Russia Faces Tough Road to Success*, Carnegie Center Moscow, 2014, 19 V, [on-line:] http://carnegie.ru/2014/05/19/russia-faces-tough-road-to-success/hb7j – 23 VI 2014.

[1870] Akio Kawato, *Much Ado About „Sino-Russian Axis"*, Carnegie Center Moscow, 2014, 10 VI, [on-line:] http://carnegie.ru/eurasiaoutlook/?fa=55870 – 23 VI 2014.

[1871] Yu Bin, *Navigating…*

Tabela 27. Najważniejsze manewry rosyjsko-chińskie w latach 2003-2014

Nazwa manewrów	W ramach SzOW	Wyłącznie rosyjsko--chińskie	Okres	Miejsce	Liczba oddziałów
Koalicja	Tak	Nie	6-12 VIII 2003	Kazachstan i Xinjiang	1300
Misja Pokoju 2005	Nie	Tak	21-25 VIII 2005	Władywostok i Shandong	10 000
Misja Pokoju 2007	Tak	Nie	9-17 VIII 007	Czelabińsk	4000
Misja Pokoju 2009	Nie	Tak	22-26 VII 2009	Chabarowsk i Taonan	1300
Pokojowa Tarcza 2009	Nie	Tak	8 IX 2009	Zatoka Adeńska	6 statków
Misja Pokoju 2010	Tak	Nie	9-25 IX 2010	Kazachstan	5000
Morskie Współdziałanie 2012	Nie	Tak	22-27 IV 2012	Qingdao	25 statków
Misja Pokoju 2012	Tak	Nie	8-14 VI 2012	Tadżykistan	2000
Morskie Współdziałanie 2013	Nie	Tak	5-12 VII 2013	Zatoka Piotra Wielkiego	19 statków
Misja Pokoju 2013	Nie	Tak	27.07-15.08.2013	Czebarkul	1500
Morskie Współdziałanie 2014	Nie	Tak	20-27 V 2014	Szanghaj	25 statków
Misja Pokoju 2014	Tak	Nie	24-29 VIII 2014	Zhurihe	7 tysięcy

Źródło: Yu Bin, *Summer Heat and Sino-Russian Strategizing*, „Comparative Connections" 2013, vol. 15, № 2, [on-line:] http://csis.org/files/publication/1302qchina_russia.pdf – 8 VI 2014.

Oprócz tego warto przytoczyć chronologię najważniejszych wojskowych spotkań na szczycie w latach 2000-2014.

Tabela 28. Najważniejsze spotkania wojskowych Rosji i Chin 2000-2014

Data	Wizyta	Komentarz
16-18 I 2000	Minister obrony ChRL, Chi Haotian, odwiedził Rosję (spotkał się m.in. z ministrem obrony FR, Igorem Siergiejewem, i wicepremierem ds. kompleksu wojenno-przemysłowego, Ilją Klebanowem).	Podpisano piętnastoletni plan współpracy wojskowej i porozumienie o pogłębieniu współpracy wojskowej.
14 II 2000	Pierwszy zastępca sztabu generalnego Rosyjskich Sił Zbrojnych, Walerij Maniłow, odwiedził Pekin.	
4-8 XII 2000	Dowódca Rosyjskich Sił Powietrznych, Gieorgij Szpak, odbył pięciodniową wizytę w Chinach.	Wizyta w elitarnym oddziale spadochroniarzy w Wuhan.
19-22 II 2001	Z-ca przewodniczącego Centralnej Komisji Wojskowej, Zhang Wannian, odbył czterodniową wizytę w Moskwie.	
4 IX 2001	Z-ca dowódcy Ludowej Policji, Zhu Shuguang, przewodniczył w delegacji do Rosji.	
19-21 X 2001	Anatolij Kwaszyn, z-ca ministra obrony FR i szef sztabu generalnego Sił Zbrojnych FR, spotkał się z szefem sztabu generalnego ChALW, Fu Quanyou, w Szanghaju.	
25 XI 2001	Z-ca szefa sztabu generalnego ChALW, Xiong Guangkai, odwiedził Rosję.	
31 V 2001	Minister obrony FR, Siergiej Iwanow, odwiedził Chiny.	
3 VII 2002	Wiktor Czeczewatow, przewodniczący Instytutu Wojskowego Rosyjskich Sił Zbrojnych, odwiedził Pekin i spotkał się z szefem sztabu generalnego ChALW, Fu Quanyou.	
16 XII 2002	Z-ca szefa sztabu generalnego ChALW, Xiong Guangkai, i pierwszy z-ca sztabu generalnego FR, Jurij Bałujewskij, wspólnie przewodniczyli 6 rundzie chińsko-rosyjskich konsultacji wojskowych.	
30 V 2003	Minister obrony FR, Siergiej Iwanow, odbył rozmowy z ministrem obrony ChRL, Cao Gangchuanem, w Moskwie.	
15 XII 2003	Minister obrony ChRL, Cao Gangchuan, odwiedził Moskwę.	
15 III 2004	Pierwszy z-ca sztabu generalnego FR, Jurij Bałujewskij, odwiedził Chiny.	
20 IV 2004	Minister obrony FR, Siergiej Iwanow, odbył rozmowy z ministrem obrony ChRL, Cao Gangchuanem, w Pekinie	
17-23 V 2004	Szef sztabu generalnego ChRL, Liang Guanglie, odwiedził Moskwę i Flotę Bałtycką.	

Data	Wizyta	Komentarz
23 VI 2004	Delegacja wojskowa ChRL z wojskowego dystryktu Jilin odwiedziła wyspę Sachalin na rosyjskim Dalekim Wschodzie.	
5 VII 2004	Z-ca przewodniczącego Centralnego Komitetu Wojskowego, Guo Boxing, odwiedził Moskwę i spotkał się z ministrem obrony FR, Siergiejem Iwanowem, oraz szefem sztabu generalnego FR, Anatolijem Kwaszynem.	
13 XII 2004	Minister obrony FR, Siergiej Iwanow, odbył wizytę w Chinach.	Ogłoszono plany wspólnych ćwiczeń.
17-20 III 2005	Szef sztabu generalnego FR, Jurij Bałujewski, odbył wizytę w Pekinie i spotkał się z premierem ChRL, Zhu Rongji, oraz szefem sztabu ChALW, Liang Guanglie.	Omówiono szczegóły wspólnych ćwiczeń.
18 VIII 2005	Szef sztabu ChALW, Liang Guanglie, oraz szef sztabu generalnego FR, Jurij Bałujewski, odbyli wspólną konferencję prasową w kwaterze głównej Floty Oceanu Spokojnego FR we Władywostoku i spotkali się z dziennikarzami akredytowanymi przy„Misji Pokoju 2005”.	
16 II 2006	Generał porucznik Jewgienij Bużynskij, wicedyrektor Biura Wojskowej Współpracy Międzynarodowej oraz dyrektor Biura Prawa Traktatów Międzynarodowych w Ministerstwie Obrony FR, odwiedził Chiny.	
25-29 III 2006	Głównodowodzący Lądowych Sił Zbrojnych FR, Aleksiej Małow, odwiedził Chiny.	Omówiono współpracę wojskową.
23 IV 2006	Wicepremier i minister obrony FR, Siergiej Iwanow, odwiedził Chiny.	
22-24 V 2006	Szef sztabu generalnego, Liang Guanglie, odwiedził Moskwę, spotkał się z szefem sztabu generalnego FR, Jurijem Bałujewskim.	
30 V 2006	Z-ca szefa sztabu FR, Aleksandr Rukszyn, i z-ca sztabu generalnego ChALW, Zhang Qinsheng, odbyli dziesiątą rundę konsultacji między sztabami generalnymi obu państw.	
3-4 III 2007	Szef sztabu generalnego FR, Jurij Bałujewski, odbył wizytę w Chinach.	Omówiono wojskową współpracę bilateralną i plany „Misji Pokoju 2007”.
7-10 XI 2007	Z-ca sztabu generalnego ChALW, Ma Xiaotian, odwiedził Rosję.	Wziął udział w jedenastej rundzie strategicznych konsultacji rosyjsko-chińskich.
16-19 VI 2008	Głównodowodzący Rosyjskich Sił Obrony Przeciwlotniczej, Nikołaj Frołow, odwiedził Chiny.	Zapoznał się z rosyjskimi systemami rakiet powietrze--ziemia.

Data	Wizyta	Komentarz
9-11 XII 2008	Minister obrony FR, Anatolij Sierdukow, odwiedził Chiny.	Omówiono bilateralną współpracę wojskową.
25-29 IV 2009	Minister obrony ChRL, Liang Guanglie, odwiedził Rosję.	Brał udział w spotkaniu ministrów obrony SzOW.
21-15 V 2009	Delegacja Departamentu Broni ChALW odbyła czterodniową wizytę w Rosji; spotkała się m.in. z wiceministrem obrony FR, Władimirem Popowkinem.	
3-4 VI 2009	Chińska delegacja w składzie trzydziestu dziewięciu generałów z z-cą sztabu generalnego ChAW, generałem porucznikiem Ma Xiaotianem, odbyła konsultacje w sprawie wspólnych ćwiczeń w 2009 r.	
23-27 XI 2009	Przewodniczący Centralnej Rady Wojskowej ChRL, pułkownik generał Guo Boxing, odbył wizytę w Rosji; spotkał się m.in. z prezydentem Miedwiediewem i ministrem obrony FR, Anatolijem Sierdiukowem.	Wizyta na poligonie w Astrachaniu.
2 IV 2010	Generał Ma Xiaotian, z-ca szefa sztabu ChALW, spotkał się z Siergiejem Karaganowem, przewodniczącym Rady Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa FR.	
9-12 VI 2010	Generał Ma Xiaotian, z-ca szefa sztabu ChALW, i porucznik generał Liczijak, z-ca szefa sztabu FR, wspólnie przewodniczyli trzynastej rundzie strategicznych konsultacji w Moskwie.	
9 XI 2010	Minister obrony FR, Anatolij Sierdiukow, odbył wizytę w Pekinie i wziął udział w piętnastym spotkaniu rosyjsko-chińskiej komisji ds. współpracy wojskowo-technicznej.	
13-18 XI 2010	Szef Floty ChRL, admirał Wu Shengli, przybył z wizytą do Rosji.	Odwiedziny na krążowniku „Admirał Kuzniecow" w Petersburgu.
4 VI 2011	Minister obrony ChRL, Liang Guanglie, i pierwszy wicepremier, Siergiej Iwanow, spotkali się w Singapurze.	
3-8 VIII 2011	Generał Chen Bingde, szef sztabu generalnego ChRL, odwiedził Rosję.	
21-25 IX 2011	Wiceprzewodniczący Centralnej Komisji Wojskowej ChRL, Guo Boxing, odwiedził Rosję i wziął udział w szesnastym spotkaniu rosyjsko-chińskiej komisji ds. współpracy wojskowo--technicznej.	
19-20 X 2011	Szef sztabu generalnego ChALW, Chen Bingde, spotkał się z z-cą szefa sztabu FR, Zarudnickim, w Pekinie.	

Data	Wizyta	Komentarz
13-14 II 2012	Z-ca szefa sztabu FR, generał Anatolij Sierdiukow, przybył do Pekinu na spotkanie ze swoim chińskim odpowiednikiem, Ma Xiaotianem. Rozmawiał również z Chen Bigdem, chińskim szefem sztabu.	
20-22 VI 2012	Spotkanie wspólnej inspekcji przygranicznej FR i ChRL w Moskwie; z-ca ministra spraw zagranicznych FR, Iwan Morgułow, rozmawiał z Deng Zhonghuą, dyrektorem spraw granicznych i oceanicznych MSZ ChRL.	
23-25 VIII 2012	Piętnasta runda strategicznych konsultacji pomiędzy sztabami generalnymi FR i ChRL odbyła się w Irkucku. Wspólnie przewodniczyli jej z-ca szefa sztabu ChALW, Ma Xiaotian, i z-ca szefa sztabu FR, Aleksandr Postnikow.	
14 XI 2012	Wiktor Bondariew, nowo mianowany dowódzca Sił Powietrznych FR, odbył wizytę w Pekinie; spotkał się m.in. z Xu Qiliangiem, z-cą przewodniczącego Centralnej Komisji Wojskowej ChRL.	
20-21 XI 2012	Nowy minister obrony FR, Siergiej Szojgu, odwiedził Chiny w ramach siedemnastej sesji wspólnej komisji ds. współpracy wojskowo-technicznej.	Początek rozmów o sprzedaży Su-35 Chinom.
8 I 2013	Sekretarz Rady Bezpieczeństwa FR, Nikołaj Patruszew, odwiedził Pekin i spotkał się z sekretarzem Rady Państwa ChRL, Dai Bingguo, w ramach ósmej rundy strategicznych konsultacji.	
25-26 IV 2013	Sekretarz Rady Państwa ChRL, Guo Shengkun, odwiedził Rosję i spotkał się z sekretarzem Rady Bezpieczeństwa FR, Nikołajem Patruszewem.	
26 VI 2013	Ministrowie obrony ChRL i FR, Chang Wanquan i Siergiej Szojgu, odbyli osobne spotkanie przy okazji szczytu ministrów obrony SzOW w Biszkeku.	
1 VI 2013	Generał Fang Fenghui, szef sztabu ChALW, odwiedził Rosję i spotkał się z rosyjskim szefem sztabu, Walerijem Gierasimowem, i ministrem obrony FR, Siergiejem Szojgu.	Omówione zostało przygotowanie wspólnych ćwiczeń morskich.
29-31 X 2013	Z-ca przewodniczącego Centralnej Komisji Wojskowej ChRL, Hu Qiliang, przybył z wizytą do Moskwy razem z Zhang Youxią, dyrektorem departamentu zbrojeniowego ChALW, z-cą szefa sztabu ChALW, Wang Guangzhongiem, a także zastępcami dowódców Marynarki i Sił Powietrznych ChRL, Liu Yi i Zhang Honghem.	Negocjacje w sprawie zakupu rosyjskich Su-35 i łodzi podwodnych Amur.

Data	Wizyta	Komentarz
5 XI 2013	Szesnasta runda strategicznych konsultacji wojskowych w Pekinie; ze strony chińskiej przewodniczył z-ca szefa sztabu ChALW, Wang Guangzhong, ze strony rosyjskiej z-ca szefa sztabu FR, generał Władimir Zatrudnicki.	
29 III-1 IV 2014	Spotkanie ministrów obrony FR, Siergieja Szojgu, i ChRL, Chang Wanquana, przy okazji szczytu ministrów obrony SzOW.	Szojgu podziękował Chinom za poparcie stanowiska rosyjskiego ws. Ukrainy.
27-29 VIII 2014	Szef sztabu armii rosyjskiej, gen. Walery Gierasimow, odwiedził Pekinu i spotkał się ze swoim chińskim odpowiednikiem, pułkownikiem Fang Fenghui, oraz wziął udział w spotkaniu szefów sztabów SzOW.	

Źródło: do 25-26 IV 2009: Jing-dong Yuan, *Sino-Russian Defence Ties: The View from Beijing*, [w:] *The Future of China-Russia Relations*, ed. J. Bellacqua, Kentucky 2010, p. 212-213; od tego wydarzenia do końca: opracowanie własne na podstawie kolejnych *Comparative Connections* Yu Bina, [on-line:] www.csis.org.

d) Podsumowanie

Wojskowe relacje rosyjsko-chińskie od objęcia rządów przez Władimira Putina zintensyfikowały się. Najbardziej wymownym tego przykładem były wspólne manewry (ćwiczenia) rosyjsko-chińskie – po raz pierwszy zorganizowano je w 2005 r., zaś kolejne przeprowadzano raz do roku albo co dwa lata. Chociaż ćwiczenia te, uzupełnione później manewrami morskimi, miały głównie cel polityczny, siłą rzeczy prowadziły do zacieśniania relacji. Niemniej jednak zaufanie między stronami – chociaż znacznie większe niż w „Jelcynowskiej dekadzie" – jest nadal dość niskie, o czym świadczą wydarzenia z 2013 r. i manewry rosyjskie w odpowiedzi na demonstrację floty chińskiej. Mimo wszystko nie jest to już ze strony rosyjskiej strach przed Chinami jako ewentualnym agresorem: nowa dekada przyniosła w dużej mierze uspokojenie tych lęków i – chociaż część generalicji rosyjskiej wciąż postrzega Chiny jako ewentualne zagrożenie w przyszłości – obecnie strach ten w dużej mierze ustał. Dzieje się tak głównie z tego powodu, iż Rosja wie, że główne wektory polityki zagranicznej ChRL są skierowane na południe i południowy wschód (Tajwan, wyspy na Morzu Południowochińskim), co zasadniczo uspokaja rosyjskie lęki. Drugim czynnikiem łagodzącym te obawy jest świadomość zasadniczej przewagi armii rosyjskiej nad chińską: chociaż Chińska Armia Ludowo-Wyzwoleńcza zrobiła ogromny postęp, to wciąż daleko jej do możliwości armii rosyjskiej. Wszystkie te czynniki miały swoje przełożenie na handel bronią, który zintensyfikował się w kolejnej dekadzie. W przeciwieństwie do poprzedniej Rosja już nie bała się sprzedawać Chinom broni – lęk o to, że broń ta może zostać kiedyś przeciwko Rosji użyta, ustąpił lękowi znacznie bardziej komercyjnemu i zdroworozsądkowemu – że broń ta może zostać przez Chiny skopiowana i odsprzedana dalej jako chińska (i tak się w wielu aspektach dzieje). To właśnie z tego powodu Rosja odmawiała Chinom sprzedaży najnowocześniejszych technologii (nie mając takich oporów wobec np. Indii). Jednakże od 2012 r. rysuje się kolejna zmiana: jeśli Chiny rzeczywiście zakupią Su-35, będzie to znaczyło, że i lęk związany z chińskim kopiowaniem sprzętu zniknął – prawdopodobnie z powodu trudnej sytuacji ekonomicznej Rosji.

4. Stosunki regionalne 2000-2014

a) Azja Środkowa

Azja Środkowa to bardzo szczególne miejsce interakcji Rosji i Chin. Region ten ma swój unikatowy geopolityczny charakter: jest zamknięty i trudno dostępny; oddalony od najważniejszych centrów światowych (co sprawia, że kraje tego regionu mają kłopoty z rozwojem relacji zewnętrznych), a brak wody jest stałym

źródłem napięcia między środkowoazjatyckimi republikami. Uniezależnienie się Azji Środkowej oznaczałoby znaczne osłabienie geopolitycznej pozycji Rosji. Według sławnej geopolitycznej koncepcji Harolda Mackindera Azja Środkowa jest częścią obszaru rdzeniowego, decydującego o budowie pozycji imperialnej w Eurazji[1872]. Przez ostatnią dekadę XX w. pozycja Moskwy w regionie pozostawała dominująca. Jednak w pierwszej dekadzie XXI w. nastąpiło wyraźne zakwestionowanie hegemonistycznej pozycji Rosji w Azji Środkowej. Najpierw przez wejście USA do regionu w następstwie wydarzeń z 11 września 2001 r. (które stanowią wyraźny limes czasowy w polityce mocarstw wobec regionu), a następnie poprzez rosnące znaczenie Chin w regionie (szczególnie po 2008 r.). Federacja Rosyjska początkowo nie sprzeciwiała się interwencji amerykańskiej, a nawet ją wsparła, jednakże szybko zorientowała się, iż długotrwała obecność amerykańska na tym obszarze zagraża podstawowym interesom rosyjskim. Nastąpił zwrot w stronę Chin, z którymi połączyło Rosję wspólne pragnienie usunięcia USA z regionu. Dlatego też druga połowa dekady to wyraźna współpraca rosyjsko-chińska w regionie, czego najlepszym dowodem była Szanghajska Organizacja Współpracy. Jednakże wraz ze współpracą ma miejsce i rywalizacja, gdyż Chiny w Azji Środkowej powoli rzucają wyzwanie Rosji (czego symbolem jest konkurencyjny wobec rosyjskiej Unii Euroazjatyckiej projekt chińskiego „ekonomicznego pasa Jedwabnego Szlaku"), dlatego ambiwalentna polityka obu państw w regonie prawdopodobnie tylko się zintensyfikuje w przyszłości.

Do 11 września 2001 r. w Azji Środkowej utrzymywał się stan z ostatniej dekady XX w. Chiny nie kwestionowały dominującej pozycji Rosji, będąc szczęśliwymi, iż mają dzięki temu zabezpieczone strategiczne tyły. Pozycja FR w regionie była stabilna, aż do interwencji amerykańskiej. Po objęciu w 2000 r. urzędu prezydenta kraju przez Władimira Putina (a zwłaszcza po interwencji USA i sojuszników z NATO w Afganistanie jesienią 2001 r.) Moskwa zaczęła prowadzić tam politykę dużo aktywniejszą; nie powstrzymało to jednak – jak twierdzi analityk Ośrodka Studiów Wschodnich Wojciech Górecki – dalszej erozji jej wpływów. O zahamowaniu tego procesu – choć nie o odwróceniu tendencji – można mówić dopiero od powrotu Władimira Putina na urząd prezydenta w roku 2012 i uznania reintegracji obszaru poradzieckiego za jeden z najważniejszych priorytetów rosyjskiej polityki zagranicznej. Moskwa traktuje dziś Azję Środkową jako istotny element swoich projektów integracyjnych[1873].

Azja Środkowa dla Moskwy pełni przede wszystkim funkcję „miękkiego podbrzusza", czyli buforu zwiększającego bezpieczeństwo FR; ponadto region jest istotny jako źródło surowców (uranu i eksportowanych dalej na Zachód

---

[1872] H. J. Mackinder, *The geographical pivot of history*, „Geographical Journal" 1904, vol. 23, № 4, p. 421-437, [on-line:] http://www.jstor.org/discover/10.2307/1775498?uid=3738840&uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21104142815233 – 11 V 2014.

[1873] W. Górecki, *Coraz dalej od Moskwy*..., s. 18-26.

węglowodorów) oraz taniej siły roboczej. Poza tym region, choć nie jest priorytetowy, jako całość zajmuje w polityce rosyjskiej miejsce bardzo istotne. Ma on dla Moskwy znaczenie jako obszar objęty rosyjskimi inicjatywami integracyjnymi, przestrzeń relacji z Zachodem, Chinami i światem islamu, wreszcie jako potencjalne źródło zagrożeń (pochodzących zarówno stamtąd, jak i z krajów leżących dalej – przede wszystkim z Afganistanu). Wreszcie, jest to ostatni obszar poza Białorusią i Armenią, byłego obszaru radzieckiego, gdzie Moskwa może się czuć niekwestionowanym przywódcą. To powoduje, że obecność w Azji Środkowej ma dla Rosji znaczenie prestiżowe, stanowiąc warunek jej mocarstwowego statusu. Najważniejszym celem[1874] Rosji w regionie jest przez to niezmiennie utrzymanie hegemonii, zachowanie tam wpływów i ograniczanie wpływów innych aktorów tak, aby mieć zapewniony decydujący głos w najważniejszych dla regionu sprawach i aby ta prerogatywa nie była kontestowana przez żadnego z istotnych graczy. Celem Moskwy jest utrzymywanie tam stanu „kontrolowanej niestabilności": daje jej to możliwość zajmowania pozycji arbitra, ewentualnie uzyskiwania korzyści metodą różnego rodzaju nacisków na skonfliktowane strony (*vide*: konflikt w Kirgistanie w 2010 r.). Utrzymanie wpływów w Azji Środkowej ma być warunkiem zachowania pozycji globalnego gracza. Wynika to z żywego w rosyjskim myśleniu zimnowojennego paradygmatu, definiującego świat jako arenę walki mocarstw o strefy wpływów. Jednocześnie utrata regionu, rozumiana jako utrwalenie się tam dominacji innego gracza zewnętrznego, byłaby dla Rosji dotkliwa również w wymiarze symbolicznym, gdyż oznaczałaby koniec tradycji imperialnej, sięgającej dwustu lat[1875].

Jeśli chodzi o Chiny, to podstawą dla nich są w Azji Środkowej kwestie bezpieczeństwa (zabezpieczenie Xinjiangu), zaś główną płaszczyzną współpracy

---

[1874] W obszarze politycznym Moskwie zależy także, aby kraje te nie wiązały się sojuszami z innymi zewnętrznymi aktorami, ale pozostawały w strukturach przez nią kontrolowanych bądź współkontrolowanych (np. SzOW). W obszarze bezpieczeństwa głównym celem jest objęcie całego regionu kontrolowanym przez Rosję systemem bezpieczeństwa zbiorowego. W obszarze gospodarki Rosja dąży do utrzymania uzależnienia od siebie państw regionu w wybranych sektorach (np. chce utrzymać pozycję monopolisty w tranzycie węglowodorów z Azji Środkowej na Zachód). Do instrumentów politycznych należy dominacja w skupiających państwa Azji Środkowej organizacjach regionalnych (np. Wspólnota Niepodległych Państw, Eurazjatycka Wspólnota Gospodarcza, Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym). Na ich forach Rosja egzekwuje swoje interesy skuteczniej niż bilateralnie. Bardzo ważny instrument polityczny daje Moskwie obecność w Rosji wielomilionowej rzeszy gastarbeiterów z państw regionu. Z kolei najbardziej spektakularnym instrumentem są rosyjskie bazy wojskowe w regionie (Kirgistan, Tadżykistan, Kazachstan). Do instrumentów gospodarczych zaliczają się posiadane przez Rosję w krajach regionu aktywa, a także między innymi dominująca pozycja w tranzycie tamtejszych surowców energetycznych na światowe, zwłaszcza zachodnie rynki. Wreszcie, jednym z najważniejszych rosyjskich instrumentów jest bliskość kulturowa, wynikająca ze wspólnej historii, tradycji i kultury. *Ibidem*.

[1875] *Ibidem*.

pozostaje gospodarka (Chiny wyrosły na najważniejszego partnera handlowego regionu, szczególnie w sektorach handlu, energetyki i infrastruktury, dystansując nawet Rosję), co rzecz jasna przekłada się na wpływ polityczny. Relacje Chin i Azji Środkowej są – zdaniem Aleksandry Jarosiewicz i Krzysztofa Strachoty z Ośrodka Studiów Wschodnich – funkcją dwóch procesów światowych: dezintegracji sowieckiego/rosyjskiego wpływu w Azji Środkowej i globalnego wzrostu pozycji Chin. Lokalnym tego przykładem są relacje Xinjiangu z regionem i skokowy wzrost gospodarczy tego regionu (przez dwadzieścia lat Pekin w dużej mierze zdołał spacyfikować resentymenty ujgurskie głównie poprzez potężne zaangażowanie gospodarcze – choć ostatnie wydarzenia z lat 2013 i 2014 pokazują, że problem wciąż nie jest do końca rozwiązany). Dla Chin Azja Środkowa była i jest rynkiem mającym doprowadzić do rozwoju Xinjiangu. Równolegle Chiny z czasem przygotowywały się do wejścia na rynek ropy i gazu ziemnego w regionie (zwłaszcza w Kazachstanie i Turkmenistanie), co miało zapewnić dostawy surowców dla chińskiej gospodarki (lądowy szlak jako bezpieczniejszy od morskiego i rozwiązujący „dylemat Malakki", republiki środkowoazjatyckie jako słabe, bardziej skłonne do współpracy i mniej skore do walki „bronią gazową" niż Rosja). Kolejnym, obok wymiaru energetycznego, obszarem zainteresowania Chin jest potencjał komunikacyjny – tworzenie „nowego Jedwabnego Szlaku"[1876].

Chińskie interesy w Azji Środkowej w wymiarach politycznym i bezpieczeństwa to przede wszystkim: zabezpieczenie Xinjinagu i zneutralizowanie negatywnego wpływu na prowincję ze strony Azji Środkowej; utrzymanie stabilności regionu ze względu na bezpieczeństwo Xinjiiangu; utrzymywanie i wzmacnianie państwowości państw środkowoazjatyckich w celu stworzenia odpowiednich warunków dla chińskiej działalności gospodarczej; osłabianie dominacji mocarstw w regionie (przede wszystkim USA, a stopniowo również Rosji). Z perspektywy Chin Azja Środkowa jest regionem wysoce niestabilnym ze względu na: konflikty zbrojne i etniczne, przewroty polityczne, w tym te w wyniku oddolnych rewolucji (a więc szczególnie „obmierzłe" z perspektywy chińskiej), aktywność radykałów muzułmańskich, napięcia społeczno-ekonomiczne, niewydolność struktur państwowych, chwiejne systemy polityczne oraz bliskość Afganistanu. To powoduje, że Pekin uznaje interesy i inicjatywę Rosji w kwestiach bezpieczeństwa, a swoją słabość jest w stanie przekuć w pozytywny wizerunek państwa niemieszającego się w problemy wewnętrzne innych (co jest poniekąd czynieniem z konieczności cnoty, gdyż Chiny ani nie mają instrumentów wpływu, ani nie są w stanie skutecznie działać w razie regionalnych kryzysów). Na korzyść Pekinu pracuje tu również styl prowadzenia polityki – dyskretny, polegający na cichym i stopniowym budowaniu pozycji politycznej. Jednakże pozycja polityczna Chin jest wciąż nieznacząca, choć rośnie (jedyna organizacja regionalna, w której są

[1876] A. Jarosiewicz, K. Strachota, *Chiny a Azja Centralna. Dorobek dwudziestolecia*, Warszawa 2013, s. 5-32.

obecne, to SzOW). Pekinowi brakuje twardych instrumentów wpływu, więc Chiny stoją z boku rozgrywek regionalnych. To powoduje, że fundamentem obecności chińskiej są młode republiki środkowoazjatyckie – wsparcie suwerenności środkowoazjatyckich republik i władz gwarantujących tę suwerenność jest stałym elementem chińskiej polityki (co powoduje wstrzemięźliwość wobec rozgrywek politycznych w regionie, a także w forsowaniu rozwiązań politycznych i prawnych). Ta „afirmacyjna" polityka opiera się również na dyskretnym wsparciu republik wobec Rosji czy USA. Służą temu głównie narzędzia ekonomiczne, mające uniemożliwić upadek republik, a w wersji idealnej – doprowadzić do strefy dobrobytu w regionie (co ma przełożenie na Xinjiang: ok. 80% eksportu prowincji idzie do Azji Środkowej). To powoduje, że Chiny dążą gospodarczo do osiągnięcia trzech celów: dalszego rozwoju relacji handlowych (ze względu na Xinjiang), dostaw środkowoazjatyckich surowców (co przyczyniło się pośrednio do zwiększenia bezpieczeństwa energetycznego regionu) oraz przekształcenia regionu w pas transmisyjny dla eksportu chińskich towarów[1877].

W XXI w. granicą czasową w Azji Środkowej był 11 września 2001 r. i jego konsekwencje. Dominację rosyjską zakwestionowała interwencja amerykańska. Władimir Putin ją poparł, czyniąc strategiczny wybór nie tylko na rzecz współpracy z Zachodem, ale również zawieszając tradycyjny paradygmat rywalizacji geopolitycznej[1878]. W przypadku Azji Środkowej decyzja ta wynikała z tego, że Kreml zdał sobie sprawę, iż nie jest w stanie powstrzymać USA przed wejściem do Azji Środkowej, a poza tym ich wejście miało i swoje plusy: Waszyngton brał na siebie odpowiedzialność za rozwiązanie problemu Talibów, z którymi i Moskwa nie umiała sobie poradzić – interwencja amerykańska usuwała „miecz Damoklesa", jakim dla Azji Środkowej byli Talibowie[1879]. Putin doszedł do wniosku, że „plusy współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa przeważają nad geopolitycznymi minusami i uczynił z konieczności cnotę, postanawiając zyskać korzyści za bycie pomocnym od samego początku"[1880]. Celem było „uzyskanie przełomu w stosunkach z Zachodem, a co za tym idzie, uzyskanie korzyści materialnych niezbędnych do odbudowy Wielkiej Rosji"[1881].

To myślenie zakładało wszakże, iż obecność amerykańska będzie tymczasowa, a region pozostanie w rosyjskiej sferze wpływów, choć nie na wyłączność. Jednakże zaczęło się to zmieniać, gdy na Kremlu zorientowano się, że Amerykanie planują

1877 *Ibidem*.

1878 Д. Тренин, *Осенный марафон Владимира Путина и рождение российской внешнеполитической стратегии*, „Carnegie Center Moscou Briefieng Paper" 2001, 15 XI, c. 6.

1879 Zhao Huasheng, *Security Building in Central Asia and the Shanghai Cooperation Organization*, p. 264, [on-line:] http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no2_ses/4-2_Zhao.pdf – 10 X 2012.

1880 B. Lo, *op. cit.*, p. 93.

1881 B. Nygren, *The Rebuilding of Greater Russia: Putin's Foreign Policy Towards the CIS Countries*, New York 2008, p. 249.

zostać w Azji Środkowej na dłużej, a co gorsza: zaczynają intensywną promocję demokracji, czego najlepszym dowodem były „kolorowe rewolucje" w byłych republikach radzieckich. To przelało czarę goryczy: geopolityczne i normatywne minusy przeważyły nad współpracą bezpieczeństwa, a w oczach Kremla USA zmieniły się z partnera w wywrotowca, „część problemu raczej niż jego rozwiązanie"[1882]. To doprowadziło do kolejnej rewizji polityki rosyjskiej i wybrania opcji nr 2 – współpracy z Chinami w celu powstrzymania zachodniej interwencji.

Jednakże 11 września 2001 r. miał również decydujące znaczenie dla zmiany chińskiego podejścia do Azji Środkowej. Decyzja Putina o poparciu interwencji amerykańskiej była dla chińskiego kierownictwa szokiem – Pekin nie przypuszczał, że Moskwa wpuści Amerykanów na teren, który był kiedyś częścią Imperium Rosyjskiego, a nawet im w tym wejściu pomoże. Co więcej, Putin nie ostrzegł o tej wolcie, nie dał Pekinowi się przygotować: „praktycznie w ciągu nocy Kreml zamienił swoje wielowektorowe podejście na zogniskowane na jednostronną współpracę ze Stanami Zjednoczonymi – stosunki z Chinami zostały bezceremonialnie zepchnięte do kąta"[1883]. Miało to dla Pekinu ważkie konsekwencje – „władze Chin odczuwały duży polityczny dyskomfort z powodu niespodziewanego pojawienia się wojsk amerykańskich w pobliżu swoich zachodnich granic (…) w bogatym w surowce regionie, na dodatek niejako na tyłach Chin"[1884]. W Pekinie odżyły stare lęki o „okrążanie" Chin przez USA – zarówno od zachodu (Tajwan, Japonia, Korea), jak i wschodu (Azja Środkowa). W tej chińskiej wizji *Realpolitik* świat cechuje się ciągłą walką o dominację, a obecnie głównym adwersarzem ChRL są Stany Zjednoczone[1885].

Zachowanie Putina uświadomiło Chińczykom kilka prawd: po pierwsze – dla Rosji zawsze Zachód będzie najważniejszy; po drugie – oś chińsko-rosyjska jest „zakładnikiem" ważniejszych relacji FR z Zachodem (gdy były one złe, Moskwa zwracała się do Pekinu, zaś gdy były dobre – „strategiczne partnerstwo" schodziło na drugi plan); po trzecie – Rosja nie poprze chińskich interesów w Azji Środkowej, z wyjątkiem tych przypadkowo wspólnych; wreszcie po czwarte – teraz to USA, a nie Rosja są głównym rozgrywającym w regionie[1886]. Jednakże Chiny poczekały

---

[1882] B. Lo, *op. cit.*, p. 94.

[1883] *Ibidem*, p. 96.

[1884] K. Kozłowski, *Państwo Środka a Nowy*…, s. 168

[1885] Wu-ping Kwo, Shiau-shyang Liou, *Competition and Cooperation Between Russia and China in Central Asia and Shanghai Cooperation Organization: Analytical View from International Regime*, National Chengchi University, 2005, 18 IV, [on-line:] https://iir.nccu.edu.tw/hjourn/is_c/is_c_9403.htm – 10 X 2012; Yang Shu, *Reassessing the SCO's Internal Difficulties: A Chinese Point of View*, „China and Eurasia Quartely" 2009, vol. 7, № 3, s. 18; A. Cohen, *After the G-8 Summit: China and the Shanghai Cooperation Organization*, „China and Eurasia Quarterly" 2006, vol. 4, № 3, p. 58.

[1886] Akihiro Iwashita, *The Shanghai Cooperation Organization and Its Implications for Eurasian Security: A New Dimension of 'Partnership' after the Post-Cold War Period*, p. 268, [on-line:] http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no2_ses/4-1_Iwashita.pdf – 10 X 2012.

i doczekały się osłabienia pozycji USA i ponownego ochłodzenia w relacjach FR ze Stanami, co pozwoliło Pekinowi na budowę swojej pozycji w regionie po cichu, bez zwracania niepotrzebnej uwagi obu mocarstw. Niemniej jednak „lekcja 11 września" nie została zapomniana: Chiny nie mogły już polegać na Rosji tak jak poprzednio, gdyż była ona zarówno niegodna zaufania, jak i słaba. Ważne było również, by nie dać się wciągnąć w antyamerykańską agendę Moskwy. Rozwiązanie leżało w prowadzeniu bardziej elastycznej i aktywnej polityki w Azji Środkowej – takiej, która zakładała intensywną rozbudowę związków z państwami regionu[1887]. Narzędziem do tego stała się Szanghajska Organizacja Współpracy, „najrozsądniejsza zapora dla rosnących wpływów regionalnych USA, nieograniczająca jednocześnie bieżących pozytywnych stron interwencji amerykańskiej"[1888]. Chociaż w SzOW Chiny są *de iure* współprzewodniczącym z Rosją, to właśnie one są siłą napędową organizacji, zaś SzOW to forum, na którym chińskie interesy w regionie są równe z rosyjskimi.

Wejście Chin do Azji Środkowej radykalnie odmieniło obraz strategiczny regionu i długofalowo miało ważniejsze znaczenie niż amerykańskie zaangażowanie. To ostatnie było po prostu produktem szczególnych okoliczności, podczas gdy odrodzone chińskie zaangażowanie w regionie wynikało z bardziej stałych przyczyn: bliskości geograficznej, związków historycznych i imperatywów strategicznych. Amerykanie mogą opuścić region (co już się dzieje), podczas gdy Chińczycy zostaną i z czasem wzmocnią swoje więzy z regionem w sferach politycznej, gospodarczej i bezpieczeństwa. Pekin chce mieć pozycję strategicznego lidera regionu bynajmniej nie z powodów historycznych czy mesjanistycznych (jak Rosja), lecz dlatego, że mocniejsza obecność odpowiada jego interesom[1889]. W poradzieckiej Azji Środkowej „czas zdaje się po stronie Państwa Środka": polityka Pekinu wobec Azji Środkowej „jak w soczewce skupia w sobie cechy charakterystyczne dla współczesnej chińskiej polityki międzynarodowej (…) to egzemplifikacja jego agendy energetycznej, ewolucji stosunku do mocarstw światowych, jak i państw rozwijających się (republik środkowoazjatyckich)"[1890]. Najważniejszy z powodów zaangażowania Chin jest Xinjiang – „trudna" prowincja, zamieszkała przez Ujgurów, którzy od dawna kontestują przynależność regionu do Chin. To właśnie z powodu bezpieczeństwa Xinjiangu Azja Środkowa

---

[1887] B. Lo, *op. cit.*, p. 97.

[1888] Lata 2001-2002 były czasem próby dla chińskiej polityki wobec Azji Środkowej – oparły się one na dwóch aspektach: po pierwsze zaczęły przedstawiać Ujgurów jako powiązanych z międzynarodowym terroryzmem, a po drugie zaczęły wzmacniać SzOW, by stał się platformą kooperacji polityki międzynarodowej w regionie Azji Środkowej. W obu przypadkach Chiny odniosły sukces. K. Kozłowski, *Chiny a Nowy Jedwabny Szlak…*, s. 169.

[1889] Zhao Huasheng, *China and Central Asia* [w:] *Central Asia: Views from Washington*, *Moscow and Beijing*, eds. E. Rumer, D. Trenin, Zhao Huasheng, New York 2007, p. 157.

[1890] K. Kozłowski, *Państwo Środka a Nowy…*

jest uznawana w Pekinie za region priorytetowy i znajduje się w samym sercu interesów chińskich.

Strategia Pekinu zakłada, iż w Azji Środkowej, zdominowanej przez reżimy autorytarne, dobre stosunki z nimi są najlepszym remedium na separatyzm ujgurski, podczas gdy ewentualna demokratyzacja regionu mogłaby to popsuć, gdyż w społeczeństwach Azji Środkowej jest spore poparcie dla sprawy Ujgurów (do tej pory ta strategia zdawała egzamin – rządy tych krajów delegalizowały i prześladowały ruchy ujgurskie, bojąc się o dobre stosunki z Chinami)[1891]. W sprawie sprzeciwu wobec demokratyzacji i zachodnich organizacji pozarządowych Chiny idealnie rozumieją się z Rosją, bo podobnie jak ona uznają, że to prosta droga do niestabilności regionu. Ponadto – intensywny rozwój i współpraca gospodarcza z Azją Środkową mają doprowadzić do rozwoju Xinjiangu i przemiany tego regionu z zaścianka w bogatą prowincję, co skutecznie powinno zmniejszyć poparcie dla separatyzmu. Chińczycy są przekonani, że współpraca gospodarcza jest powiązana z kwestiami bezpieczeństwa: walka z biedą ma usunąć podstawę „trzech rodzajów zła"[1892] (terroryzmu, separatyzmu i ekstremizmu)[1893].

Kolejny z kluczowych interesów to dostęp do energii, który jest strategicznym interesem gospodarczym Chin. Zhao Huasheng, dyrektor Centrum Badań nad Rosją i Azją Środkową Uniwersytetu Fudan, wyróżnia trzy główne interesy Chin: uzyskać energię z regionu, zdywersyfikować źródła dostaw oraz stworzyć sieć tranzytu surowców połączoną z chińskimi ropociągami i gazociągami[1894]. Polityka Pekinu jest motywowana nie tylko ogólną potrzebą znalezienia zewnętrznych źródeł energii, ale również chęcią maksymalizacji

---

[1891] Shi Ze, *Relations Between China and Central Asian Countries Face Opportunity of All-Round Development*, „China International Studies" 2005 (Winter), p. 83.

[1892] Jest to jeden z najtrudniejszych, jeśli nie najtrudniejszy z występujących w tej pracy terminów do przetłumaczenia na język polski. W języku mandaryńskim, z którego pochodzi (三股势力, *san gu shi li*), nie ma liczby pojedynczej ani mnogiej (znaczenie wnioskuje się z kontekstu zdania). Nie ma również filozoficznego pojęcia zła jako czegoś jednego – stąd zło nie musi być jedno, ale może być kilka „zeł", dokładnie jak w tym wypadku (i podobnie jak w j. angielskim w którym tę frazę tłumaczy się całkowicie naturalnie jako „Three evils"). Stąd też najlepszym tłumaczeniem wydaje się opisowe: „trzy rodzaje zła", „trzy źródła zła" itp., co będzie, nawiasem mówiąc, zgodne z rosyjskim tłumaczeniem tego terminu – trzy siły zła (*три силы зла*).

[1893] To ogólna strategia chińska, zwana pod nazwą Strategii Rozwoju Zachodu – *Xibu Dakaifa*, jej zamysł polega na tym, że założono, iż przepaść między bogatymi a biednymi prowincjami jest największym wyzwaniem nowej dekady. Celem było więc dofinansowanie biednych prowincji, takich jak Yunnan czy Xinjiang, po to, by mniejszości etniczne je zamieszkujące były zadowolone i również korzystały na postępie gospodarczym Chin. To pozwoliłoby na uniknięcie największego koszmaru KPCh – pójścia drogą ZSRR i rozpadu według granic etnicznych. *Xibudakaifa* (dokument programowy), [on-line:] http://news.xinhuanet.com/ziliao/2005-11/02/content_3719691.htm – 11 V 2014.

[1894] Zhao Huasheng, *Security Building…*, p. 294-295.

opcji w samej Eurazji. Niewiarygodność Moskwy jako dostawcy doprowadziła do intensyfikacji zainteresowania Pekinu takimi krajami jak: Kazachstan, Turkmenistan i Uzbekistan, gdyż Azja Środkowa ma trzecie największe rezerwy złóż na świecie, a bliskość geograficzna daje Chinom przewagę. Chinom było łatwiej porozumieć się z republikami środkowoazjatyckimi, chętnymi na dywersyfikację źródeł eksportu, niż z Rosją, której polityka jest skomplikowana z powodów geopolitycznych i geostrategicznych. W tej sferze interesy Pekinu i Moskwy są najbardziej rozbieżne: Rosja chciała uczynić Chiny zależne od swoich dostaw, podczas gdy Chiny chciały mieć zróżnicowane źródła dostaw – był to jeden z głównych powodów ich wejścia do regionu. Ponadto Moskwa chciałaby monopolu w regionie (kontroli nad ropociągami i wykupywania większości surowców regionu), podczas gdy Chiny skutecznie dążyły do eliminacji pośrednictwa Rosji i ustanowienia kontaktów bezpośrednio z państwami tego obszaru. W tym celu ponownie ujawnia się rola SzOW: organizacja ta służy Pekinowi jako „parasol" dla szybkich porozumień z państwami środkowoazjatyckimi[1895].

Trzecim z celów Pekinu w regionie jest ustanowienie stabilnego środowiska geopolitycznego – Chiny chcą mieć zapewnione bezpieczne i pokojowe środowisko (sąsiedztwo), nim przejdą do odważniejszej, globalnej polityki[1896]. W tym polityka Chin wyraźnie różni się od rosyjskiej czy amerykańskiej. Po pierwsze, w przeciwieństwie do agendy Waszyngtonu czy Moskwy brak tutaj akcentów ideologicznych – „zimny pragmatyzm preferowany przez chińskie elity polityczne pozostaje w rażącej sprzeczności z motywami mesjanistycznymi obecnymi w polityce amerykańskiej"[1897]. Jest też esencjonalnie odmienny od rosyjskiego mesjanizmu i mocarstwowości. Polityka Chin „jest twardo podporządkowana pragmatycznym celom budowy bezpieczeństwa regionalnego i rozwoju współpracy ekonomicznej bez narzucania partnerom dodatkowego bagażu politycznego"[1898]. Po drugie, Pekin „nie postrzega sytuacji międzynarodowej jako gry o sumie zerowej: polityka ChRL jest bardziej finezyjna. Chiny starają się nie tyle ograniczać działania Rosji czy Stanów Zjednoczonych w ogóle, co blokować możliwości ograniczania działań Chin przez USA i FR. Z jednej strony dążą do maksymalizacji własnej swobody działania w regionie (…) z drugiej chcą, by FR i USA nadal były w stanie prowadzić działania zwiększające jego stabilność wewnętrzną, zdejmując ten obowiązek z Pekinu"[1899]. Podczas gdy Rosja chciałaby zachować pozycję niekwestionowanego przywódcy, Chiny mają nadzieję na „koncert mocarstw" w Azji Środkowej charakteryzujący się wzajemnym równoważeniem

---

[1895] Selbi Hanova, *Perspectives on the SCO: Images and Discourses*, „China and Eurasia Quarterly" 2009, Vol. 7, № 3, p. 79.
[1896] A. Cohen, *op. cit.*, p. 52.
[1897] K. Kozłowski, *Państwo Środka a Nowy*…, s. 198.
[1898] *Ibidem*, s. 315.
[1899] *Ibidem*, s. 314.

i kontrolowaniem, które powstrzymałoby inne mocarstwa przed dyktowaniem warunków[1900].

Jednocześnie Pekin ma świadomość, iż państwa Azji Środkowej są wobec jego intencji podejrzliwe i boją się chińskiej dominacji. Odpowiedzią na to jest koncepcja „prosperującego sąsiedztwa", w ramach której Pekin pomaga regionowi ekonomicznie w zamian za poparcie jego projektów, m.in. energetycznych[1901]. Miało to również szerszy wymiar: sukces SzOW miał spory „efekt demonstracyjny" dla chińskiej polityki zagranicznej, bo uwiarygadniał jej „pokojowość" i „niekonfrontacyjność"[1902]. Jednakże, jak podkreśla Niklas Swanström, Chiny dążą w Azji Środkowej – poprzez inwestycje, handel i współpracę wojskową – do ustanowienia „tradycyjnego" (dla nich) modelu wasalnego między Pekinem a środkowoazjatyckimi republikami: chcą doprowadzić do tego, by pokojowo podporządkować sobie te państwa, bez konieczności ustanawiania bezpośredniej kontroli[1903]. Jest to klarowne nawiązanie do sinocentrycznej wizji świata, w której Chiny byłyby w centrum, tyle że do jej realizacji mają służyć metody współczesne. Środkami prowadzącymi do tego celu mają być panregionalizm i współpraca poprzez multilateralne instytucje – przede wszystkim Szanghajską Organizację Współpracy. W tym konkretnym przypadku Pekin odszedł od swojego tradycyjnego modelu polityki zagranicznej opartego na relacjach bilateralnych, gdyż działanie poprzez SzOW jest najskuteczniejszym środkiem interakcji z państwami Azji Środkowej[1904] – również dzięki temu, że takie forum jak Szanghajska Organizacja Współpracy sprawia, iż mniejsze państwa nie odczuwają aż takiej dysproporcji i mogą pozwolić sobie na manewrowanie między Chinami a Rosją; jednocześnie SzOW pozwala na bezkonfliktową i cichą intensyfikację wpływów ChRL w regionie: „członkowstwo w SzOW bardzo przysłużyło się Chinom, dając im znaczący głos w kwestiach Azji Środkowej, bez antagonizowania Rosji i alarmowania lokalnych przywódców oraz trzymając USA na dystans"[1905].

[1900] F. Tolipov, *East vs. West? Some Geopolitical Questions and Observations for the SCO*, „China and Eurasia Quarterly" 2005, VII, p. 22.

[1901] *Peace, Development and Cooperation--Banner for China's Diplomacy in the New Era*, Permanent Mission Of The People's Republic of China to the United Nations Office at Geneva and other International Organizations in Switzerland, [on-line:] http://www.china-un.ch/eng/ljzg/zgwjzc/t212415.htm – 11 V 2014; Zhao Huasheng, *China and Central Asia…*, p. 158-159.

[1902] Pan Guang, *Chinese Perspective on the Shanghai Cooperation Organization*, „The Shanghai Cooperation Organization", SIPRI Policy Paper, 2007, № 17, p. 46; Zhao Huasheng, *China and Central Asia…*, p. 158-159.

[1903] N. Swanström, *China and Central Asia: A New Great Game Or Traditional Vassal Relations*?, „Journal of Contemporary China" 2005, vol. 45, № 14, p. 576-581.

[1904] B. Gill, *China's Evolving Regional Security Strategy*, [w:] *Power Shift: China and Asia's New Dynamics*, ed. D. Shambaugh, California 2005, p. 252-257.

[1905] E. B. Rumer, *China, Russia and the Balance of Power in Central Asia*, „Strategic Forum" 2006, № 223, p. 5.

Moskwa z kolei jest bardzo ostrożna w maskowaniu niezadowolenia z rosnącego chińskiego zaangażowania w regionie, ponieważ wie, że otwarta kontestacja byłaby nieproduktywna nie tylko dla stosunków rosyjsko-chińskich, lecz również dla związków z Azją Środkową. Kreml postanowił więc skontrować projekt „prosperującego sąsiedztwa" Pekinu, grając na lokalnym strachu o chińską dominację gospodarczą, tak jak wcześniej udanie wykorzystał strach lokalnych reżimów przed demokratyzacją. Te obawy są faktem: republiki bardziej boją się Chin niż Rosji, dlatego też poparły jej weto wobec strefy wspólnego handlu SzOW i przedkładają Organizację Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym ponad Szanghajską Organizację Współpracy w kwestii bezpieczeństwa. Zwiększenie strategicznej obecności Chin w Azji Środkowej jest właśnie tym, czego Kreml chciałby uniknąć – to właśnie dlatego Moskwa zawetowała propozycję wejścia wojsk chińskich do Kirgistanu po „tulipanowej rewolucji" w 2005 r.[1906]

Moskwa co prawda nie zamierza (w chwili obecnej) odbudować swoich imperialnych granic (rozumianych w tradycyjny sposób), ale pragnie jednak osiągnąć kontrolę niebezpośrednią nad regionem (a tym samym zmaksymalizować swój globalny wpływ) poprzez określone działania „miękkiej siły" ukierunkowane na państwa Azji Środkowej, takie jak: polityczne wsparcie reżimów autorytarnych, inwestycje gospodarcze i wsparcie ekonomiczne, korzystna dla regionu wymiana handlowa itp. Trzy podstawowe cele Moskwy w Azji Środkowej to: uzyskanie dominacji jako główne mocarstwo, utrzymywanie promoskiewskich reżimów oraz wyłączenie – lub przynajmniej ograniczenie – wpływów amerykańskich i chińskich[1907].

Zakamuflowana rywalizacja z Pekinem gaśnie jednak przy korzyściach ze współpracy z Chinami. Tak jak w każdym innym aspekcie Rosja stara się zyskać jak najwięcej ze swej „osi wygody" z Pekinem: niezadowolenie z działań podejmowanych przez Chiny w Azji Środkowej jest niczym w porównaniu z obawami geopolitycznymi związanymi z interwencją USA, więc Moskwa stosuję zasadę „wróg mojego wroga jest moim przyjacielem" (co prawda USA nie jest wrogiem, lecz najpoważniejszym przeciwnikiem geopolitycznym), a Chiny są naturalnym równoważnikiem wpływów Stanów Zjednoczonych w regionie[1908]. Jednakże ten „kij ma dwa końce": współpraca z Chinami osłabiła, owszem, wpływy amerykańskie, lecz jednocześnie wzmocniła chińskie – by nie dopuścić do ich nadmiernego wzrostu, Moskwa zdecydowała się na współpracę w „nowym ciele", jakim została Szanghajska Organizacja Współpracy. Chociaż Rosja tradycyjnie uznaje relacje bilateralne za najskuteczniejszy środek do realizacji swojej polityki, to w regionie istotną rolę pełnią również multilateralne (albo pseudomultilateralne) organiza-

---

[1906] A. Frost, *op. cit.*, p. 98.
[1907] D. Trenin, *Russia and Central Asia: Interests, Policies and Prospects*, [w:] *Central Asia: Views…*, p. 81-83.
[1908] B. Lo, *op. cit.*, p. 100.

cje, takie jak Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym czy Szanghajska Organizacja Współpracy, dzięki którym można zarówno utrzymywać dominującą pozycję w stosunkach z państwami regionu, jak i kontrolować wpływy Pekinu. Te organizacje to dla Moskwy „tani i stosunkowo efektywny sposób wzrostu własnego znaczenia geopolitycznego”[1909].

Szanghajska Organizacja Współpracy

Mało który aspekt stosunków rosyjsko-chińskich wywołuje tyle uwagi i rodzi tyle sprzecznych interpretacji, co kwestia Szanghajskiej Organizacji Współpracy (SzOW). Dla jednych jest to pozytywna, wielobiegunowa organizacja, reagująca w sposób praktyczny na zagrożenia, takie jak terroryzm. Inni widzą w niej „anty-NATO”, *quasi*-sojusz Rosji, Chin i środkowoazjatyckich autokracji przeciwko zachodnim modelom demokracji. Podobnie niejednoznaczne są zdania na temat efektywności SzOW: oficjalnie Moskwa i Pekin twierdzą, że organizacja skutecznie rozwiązuje zagrożenia bezpieczeństwa w regionie, podczas gdy krytycy zarzucają jej głównie pustosłowie. Implikacje SzOW dla stosunków rosyjsko-chińskich są takie, że rozwój organizacji zarówno „ukazuje siłę wzajemnych relacji, jak i wzmacnia je”. Niemniej jednak dzieje się tak głównie z powodu małych ambicji SzOW – wraz z pojawieniem się bardziej ambitnej agendy na współpracy pojawiły się rysy[1910]. Tak się właśnie dzieje w ostatnich latach, gdy SzOW wyraźnie traci na znaczeniu.

Oficjalnie SzOW jest „międzynarodową organizacją nowego typu”, przywiązaną do pozytywnej współpracy nie tylko w kwestii bezpieczeństwa, ale także w obszarach polityki, gospodarki i kultury[1911]. SzOW ma wyrażać „ducha Szanghaju” polegającego na „wzajemnym zaufaniu, wzajemnych korzyściach, równości, konsultacjach, poszanowaniu różnorodności kultur i wspólnego celu, jakim jest rozwój”[1912]. Proklamowanie tego typu treści ma ambicję wykazania, iż jest to unikatowy i nowatorski przykład „pozytywnych, międzycywilizacyjnych interakcji i rozwiązywania problemów przeszkadzających w budowie harmonij-

---

[1909] V. Paramonov, O. Stolpovski, *Russia and Central Asia: Multilateral Security Cooperation*, „Advanced Research and Assessment Group, Defence Academy of the United Kingdom”, 2008, III, p. 10. Ale jednocześnie, jak twierdzi Michaił Troickij, „jako ważny symbol ukazania partnerom na Zachodzie i kartę przetargową w kontaktach z USA”. M. Troitskiy, *A Russian Perspective on the Shanghai Cooperation Organization*, [w:] A. J. K. Bailes, *The Shanghai Cooperation Organization*, SIPRI Policy Paper, № 17, p. 44.

[1910] B. Lo, *op. cit.*, p. 104.

[1911] *Декларация о создании Шанхайской Организации Сотрудничества*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=83 – 10 X 2012.

[1912] *Ibidem*. Koncepcja ta wzięła się z udanego rozwiązania kwestii granicznej i miała odtąd symbolizować „stabilność i zaufanie”, ale „nosi za sobą niejasne znaczenie i może być interpretowana odmiennie przez każdego uczestnika”. S. Hanova, *op. cit.*, p. 67.

nego świata”[1913]. SzOW ma wyrażać „nowy i niekonfrontacyjny model stosunków międzynarodowych, odrzucający zimnowojenną mentalność i przekraczający różnice ideologiczne” [1914].

Znakiem rozpoznawczym SzOW stało się hasło walki z „trzema rodzajami zła”: terroryzmem, separatyzmem i ekstremizmem[1915]. W porównaniu do innych organizacji język wspólnych oświadczeń i dokumentów SzOW jest zachowawczy – nie ma tutaj odniesień do wartości demokratycznych, promuje się za to takie wartości jak „stabilność”, „nieingerencja”, „różnorodność”, „suwerenność” i „sprzeciw wobec eksportu modelu społecznego rozwoju”[1916]. Państwa SzOW są niechętne propagowaniu wartości demokratycznych, podkreślając w zamian nieingerencję w wewnętrzne sprawy[1917]. Chociaż państwa SzOW deklarują, iż organizacja „nie jest skierowana przeciwko państwom trzecim” (czyli USA), nie jest też szczególnie antyzachodnia, a tylko „propaguje uniwersalne wartości, takie jak współpraca czy wielobiegunowość”, i w ogóle to „przecenia się wpływ USA na SzOW”, to jednak w oświadczeniach często pojawia się sprzeciw wobec hegemonizmu, narzucania zachodnich wzorców oraz podkreślenie „prawa wszystkich krajów do wyboru swojego modelu”[1918]. Jakiekolwiek protesty polityczne w tych krajach są jednak od razu uznawane przez organizację za jedno z „trzech rodzajów zła” (terroryzm, ekstremizm i separatyzm), czego najlepszym przykładem były wydarzenia w Andiżanie w 2005 r. W tym sensie Jan Arno Hessbruegge przyrównał nawet SzOW do rodzaju „Świętego Przymierza” dla Azji Środkowej, mającego ją bronić przed liberalną demokracją[1919].

[1913] *Хартия Шанхайской Организации Сотрудничества*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=86 – 11 V 2014.

[1914] *Декларация пятилетия Шанхайской организации сотрудничества*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=108 – 10 X 2012.

[1915] *Шанхайская конвенция*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=83 – 10 X 2012.

[1916] Na przykład: Декларация пятилетия Шанхайской организации сотрудничества, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=108 – 10 X 2012.

[1917] T. Ambrosio, *Catching the ‘Shanghai Spirit’: How the Shanghai Cooperation Organization Promotes Authoritarian Norms in Central Asia*, „Europe-Asia Studies” 2008, Vol. 60, № 8, p. 1332.

[1918] Декларация о создании Шанхайской Организации Сотрудничества, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=83 – 10 X 2012; Декларация пятилетия Шанхайской организации сотрудничества, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=108 – 10 X 2012; Zhao Huasheng, *Security Building…*, p. 284;

[1919] J. A. Hessbruegge, *The Shanghai Cooperation Organization: A Holy Alliance for Central Asia?* „Journal for Issues related to Southwest Asia and Islamic Civilization”, [on-line:]

Ogólne wrażenie, które państwa członkowskie próbują wywołać, jest takie, że organizacja rozwija się dynamicznie, choć wyszła ze skromnej podstawy, jaką były Szanghajska Piątka i kwestia uregulowania granicy Chin z byłymi republikami radzieckimi. Rzeczywiście, początkowo państwa tworzące organizację „nie łączyło nic więcej niż geografia" [1920], lecz w ciągu mniej niż dekady SzOW przekształciła się najpierw z grupy nadzorującej rozbrojenie w instytucję antyterrorystyczną, a następnie w międzynarodową organizację.

Szanghajska Organizacja Współpracy została powołana 15 czerwca 2001 r. w Szanghaju przez państwa tworzące Szanghajską Piątkę (Rosję, Chiny, Kirgistan, Tadżykistan oraz Kazachstan) i (przyjęty dzień wcześniej) Uzbekistan[1921]. Podczas tego spotkania podpisano również Szanghajską konwencję do walki z terroryzmem, separatyzmem i ekstremizmem (zwanymi popularnie z chińskiego „trzema złami")[1922]. Podczas szczytu w Petersburgu w 2002 r. przyjęto Kartę SzOW, a roboczymi językami organizacji zostały rosyjski i chiński. Według Karty wszyscy członkowie są równi, a decyzje są podejmowane poprzez konsensus (lecz bez prawa weta – jeśli dany członek nie zgadza się z implementacją danego projektu, nie bierze w nim udziału i nie przeszkadza w jego realizacji). Najważniejszym organem jest Rada Głów Państw, składająca się z prezydentów odbywających spotkanie raz do roku. Mniejsze znaczenie mają: Rada Premierów zatwierdzająca budżet organizacji, Rady Ministrów Spraw Zagranicznych, Obrony i inne. Coroczne spotkania są nadzorowane przez Radę Narodowych Koordynatorów[1923]. SzOW jest finansowana przez członków w zależności od ich możliwości: Rosja i Chiny finansują po 24%, Kazachstan 21%, Uzbekistan 15%, Kirgistan 10%, a Tadżykistan 9% budżetu[1924]. Państwa SzOW szczególnie chętnie pragną podkreślać osiągnięcia instytucjonalne: doroczne spotkania głów państw i ministrów spraw zagranicznych; ustanowienie Stałego Sekretariatu w Pekinie (2004 r.), na czele którego stoi Sekretarz Generalny wybierany przez Radę Głów Państw na podstawie rotacji w kolejności alfabetycznej według cyrylicy na trzy lata (pierwszym sekretarzem był Chińczyk Zhang Deguang, zaś obecnym, od 2012 r., jest Rosjanin Dmitrij Mieziencew); ustanowienie Regionalnego Centrum

---

http://fletcher.archive.tusm-oit.org/al_nakhlah/archives/spring2004/hessbruegge.pdf – 10 X 2012.

[1920] A. Cohen, *op. cit.*, p. 53.

[1921] *Декларация о создании Шанхайской Организации Сотрудничества*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=83 – 10 X 2012.

[1922] *Шанхайская конвенция*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=83 – 10 X 2012.

[1923] *Хартия Шанхайской Организации Сотрудничества*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=86 – 11 V 2014.

[1924] I. Oldberg, *op. cit.*, p. 12.

Antyterrorystycznego w Taszkiencie (pierwotnie z siedzibą w Biszkeku) oraz Rady Biznesowej[1925]. W roku 2004 przyjęto również Mongolię jako obserwatora[1926]. Rok później obserwatorem zostały Iran, Pakistan, Indie[1927], zaś w 2012 r. – Afganistan[1928]. Obserwatorzy uczestniczą w wielu działaniach SzOW, takich jak spotkania doroczne, i obserwują ćwiczenia wojskowe[1929], co powoduje, że ich status „jest czymś więcej niż tylko obserwacyjnym"[1930]. Kwestia obserwatorów wzbudzała spore kontrowersje – dotyczy to każdego obserwatora z wyjątkiem Mongolii. Podobno wspólne przyjęcie Indii i Pakistanu w 2005 r. było kompromisem między Chinami (popierającymi Pakistan) a Rosją (popierającą Indie). Jednakże aż do niedawna uznawano, że Indie, Pakistan i Iran mają małe szanse na zostanie członkiem organizacji, gdyż zburzyłoby to delikatną równowagę wewnątrz SzOW: jej członkowie byli niechętni dalszemu rozszerzeniu[1931]. Być może z uwagi na kontrowersje związane z percepcją obserwatorów organizacja po przyjęciu Afganistanu zaprzestała nadawać ten tytuł, zastępując go bardziej elastyczną i mniej zobowiązującą formułą „partner dialogu". Status ten otrzymały: Białoruś i Sri Lanka (w 2010 r.)[1932] oraz Turcja (w 2012 r.)[1933]. Sama SzOW

1925 *Краткие сведения о ШОС*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/brief.asp – 11 V 2014.

1926 *Информационное сообщение о заседании Совета глав государств – членов Шанхайской организации сотрудничества*, „Дипломатический вестник. Официальные материалы" 2004, VII, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/ef25b0726173b6c4c3256ef500491555!OpenDocument – 11 V 2014.

1927 *Индия, Иран и Пакистан получат статус наблюдателей при ШОС. Как у Монголии*, ЦентрАзия, 2005, 4 VI, [on-line:] http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1117870380 – 11 V 2014.

1928 *Информационное сообщение по итогам заседания Совета глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества (Пекин, 6-7 VI 2012 года)*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=648 – 11 V 2014.

1929 *Положение о статусе наблюдателя при Шанхайской организации сотрудничества*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=97 – 11 V 2014.

1930 M. de Haas, *The Shanghai Cooperation Organization's Momentum Towards A Mature Security Alliance*, „Netherlands Institute of International Relations", p. 15, [on-line:] http://www.ajol.info/index.php/smsajms/article/viewFile/42645/9513 – 10 X 2012.

1931 I. Oldberg, *op. cit.*, p. 38-40.

1932 *Информационное сообщение по итогам десятого заседания Совета глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, 2010, 11 VI, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=394 – 11 V 2014.

1933 *Информационное сообщение по итогам заседания Совета глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества (Пекин, 6-7 VI 2012 года)*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=648 – 11 V 2014.

otrzymała w 2004 r. status obserwatora w ONZ[1934]; potem rozpoczęła również formalny dialog z ASEAN i WNP (od 2005 r.), Unią Celną Rosji, Białorusi i Kazachstanu (od 2006 r.), OUBZ (od 2007 r.) i innymi[1935]. Głównymi deklarowanymi polami współpracy SzOW są kwestie bezpieczeństwa, współpraca ekonomiczna, społeczna i kulturalna. Państwa tworzące organizację zamieszkuje ponad 1,5 mld mieszkańców (a jeśli doliczyć obserwatorów, to liczba mieszkańców SzOW stanowi ok. 1/4 całej populacji globu), zaś ich powierzchnia wynosi 30 189 000 km^2, co czyni ją największą organizacją bezpieczeństwa po ONZ[1936].

Według Karty Założycielskiej SzOW z 2002 r. głównymi celami organizacji są: wzmocnienie wzajemnego zaufania, przyjaźni i dobrosąsiedztwa; rozwój wielowymiarowej współpracy, wspólna walka z terroryzmem, separatyzmem i ekstremizmem; zachęcanie do efektywnej współpracy regionalnej; wsparcie dla wielostronnego, zrównoważonego gospodarczego, społecznego i kulturowego rozwoju; koordynacja podejścia integracyjnego do globalnej gospodarki; poparcie praw i fundamentalnych wolności jednostek; wsparcie i rozwój relacji z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi; współpraca w przeciwdziałaniu konfliktom międzynarodowym i pokojowe ich rozwiązywanie; wspólne poszukiwanie rozwiązań dla problemów XXI w.[1937] Te założenia zostały rozszerzone podczas Deklaracji z okazji pięciolecia SzOW w 2006 r. Członkowie zadeklarowali w niej, że nigdy nie będą wrogami, nie przyłączą się do żadnych sojuszy ani organizacji międzynarodowych podkopujących suwerenność, bezpieczeństwo i integralność terytorialną innych ani nie pozwolą na użycie swoich terytoriów do tych celów (jednakże w razie ataku na któregoś z członków rozpoczną tylko „konsultacje")[1938]. Jak stwierdza Ingmar Oldberg, „ten język przypominał sojusz albo pakt", ale najważniejszym celem pozostało unikanie konfliktów między członkami[1939]. Jak podkreśla najpoważniejszy chiński badacz SzOW, Zhao Huas-

---

1934 *59/48. Observer status for the Shanghai Cooperation Organization in the General Assembly*, Resolution adopted by the General Assembly on 2 December 2004, United Nations General Assembly, [on-line:] http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/59/48&Lang=E – 11 V 2014.

1935 *О развитии контактов ШОС с международными организациями в 2007–2008 гг.*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, 2008, 31 XII, [on-line:] http://www.sectsco.org/ru123/show.asp?id=256 – 11 V 2014.

1936 *Краткие сведения о ШОС*, Шанхайская организация сотрудничества, [on-line:] http://www.sectsco.org/ru123/brief.asp – 11 V 2014.

1937 *Хартия Шанхайской Организации Сотрудничества*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=86 – 11 V 2014.

1938 *Декларация пятилетия Шанхайской организации сотрудничества*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=108 – 10 X 2012.

1939 I. Oldberg, *op. cit.*, p. 13.

heng, najważniejszą funkcją SzOW jest „utrzymywanie bezpieczeństwa granic i regionalnego”[1940].

Oficjalne deklaracje stwierdzają, że organizacja istnieje krótko i że wiele jeszcze trzeba zrobić. Jednakże problemem jest to, iż tego typu frazy pojawiają się w komunikatach końcowych kolejnych spotkań i nie robią wrażenia: szczegółów brak, implementacja porozumień jest wolna, pojawiła się przepaść między deklaracjami a działaniami, a kolejne sformułowania sprawiają wrażenie zamiaru ukrycia braku postępów bądź rytualnego zaklinania rzeczywistości[1941]. Tak było chociażby z zaproponowanym przez Putina w 2007 r. Klubem Energetycznym SzOW, który nie miał szans powodzenia choćby z tego powodu, że skupiałby jednocześnie producentów i konsumentów surowców[1942]. Typowe deklaracje SzOW są „pełne banałów”, często skierowane przeciw Waszyngtonowi i rzadko odnoszą się do szczegółowych kwestii współpracy politycznej, gospodarczej i bezpieczeństwa[1943]. Przykładem niech będzie Deklaracja SzOW z Biszkeku z 2007 r., w której można przeczytać m.in., że celem organizacji jest zbudowanie takiej architektury stosunków międzynarodowych, w której „utrzymana zostaje różnorodność kultur i cywilizacji, wzmacniana jest realizacja inicjatyw, których celem jest pogłębienie dialogu pomiędzy cywilizacjami i religiami”[1944]. Akolici SzOW idą jeszcze dalej: według Aleksandra Łukina SzOW „ma szansę stać się najbardziej wpływową światową organizacją”[1945], zaś inni rosyjscy analitycy, na przykład Leonid Iwaszew, kreślą zaiste frapujące wizje: „celem [SzOW] jest spotkanie pięciu niezachodnich cywilizacji, rosyjskiej, chińskiej, islamskiej, hinduistycznej i buddyjskiej, gdzie priorytet kolektywu dominuje nad indywidualistyczną filozofią konsumeryzmu, która prowadzi do nieporozumień ideologii monetaryzmu”[1946].

Pod tym względem porównywanie SzOW do NATO czy UE jest absurdem (na przykład podstawową różnicą między SzOW a NATO jest to, iż NATO jest stworzone do walki z zagrożeniami zewnętrznymi, a SzOW – wewnętrznymi)[1947]. Trafniejsze są już porównania z OBWE, z tą różnicą, iż ta ostatnia ma więcej

---

[1940] Zhao Huasheng, *Security Building…*, p. 294.

[1941] M. Laumulin, *The Shanghai Cooperation Organization as ‘Geopolitical Bluff’? A View From Astana*, „Russie.Nei.Visions” 2006, 12 VI, p. 6.

[1942] E. A. Feigenbaum, *The Shanghai Cooperation Organization and the Future of Central Asia*, Speech at Nixon Center, Washington D.C. 2007, 6 IX, p. 2.

[1943] M. Laumulin, *op. cit.*, p. 6.

[1944] *Бишкекская декларация*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, 2007, 16 VIII, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=111 – 10 X 2012.

[1945] A. Lukin, *Shanghai Cooperation Organization: Problems and Prospects*, „International Affairs” (Moscow), 2004, № 3, p. 39.

[1946] Л. Ивашов, *О расширении Хартленда*, или Шос, Инфо ШОС, 2008, 1 I, [on-line:] http://infoshos.ru/?idn=3509 – 11 V 2014. Nie można się powstrzymać od wyrażenia pewnych wątpliwości, czy autor tych słów – tak piętnujący konsumpcjonizm i monetaryzm – miał kiedykolwiek okazję być w Chinach.

[1947] B. Lo, *op. cit.*, p. 106.

członków i więcej władzy[1948]. SzOW jest przede wszystkim „płaszczyzną potencjalnie umożliwiającą czy ułatwiającą osiąganie określonych celów"[1949]. SzOW już prędzej przypomina WNP, która też na początku lat 90. wydawała buńczuczne deklaracje i podpisywała tysiące porozumień, które pozostawały na papierze: retoryka SzOW zdecydowanie przeważa nad osiągnięciami. Praktycznie nie ma „polityki organizacji *per se*", spora część jej aktywności to „geopolityczny blef" mający na celu wywarcie wrażenia (bądź chociaż iluzji), że oto pojawił się nowy, poważny gracz na arenie regionalnej i międzynarodowej[1950].

Jednakże SzOW nie jest po prostu „miniWNP plus Chiny"[1951]. SzOW jest w stanie wykazać imponującą solidarność, jak w przypadku apelu o wyznaczenie daty wycofania amerykańskich baz w Uzbekistanie i Kirgistanie w 2005 r.[1952] czy doprowadzenia do zamknięcia amerykańskiej bazy lotniczej w uzbeckim Chanabad w 2005 r. (to wydarzenie było największym sukcesem SzOW w redukcji obecności amerykańskiej w regionie)[1953]. Ponadto SzOW ma swoje osiągnięcia, głównie w sferze bezpieczeństwa, w zwalczaniu takich zagrożeń jak terroryzm. Wreszcie, SzOW nie jest tylko ulepszoną wersją Szanghajskiej Piątki: to prawdziwie multilateralna organizacja, nawet jeśli niektórzy członkowie są w niej „równiejsi" (mniejsze państwa, takie jak Tadżykistan, są słyszalne, co odróżnia SzOW od WNP, ponadto obecność dwóch mocarstw pozawala mniejszym państwom na swobodę manewru)[1954]. Najlepszym dowodem na to były wydarzenia z Gruzji w 2008 r. SzOW na swoim szczycie w Duszanbe „w ogłuszającej ciszy" przemilczała rosyjską propozycję uznania niepodległości Osetii Południowej i Abchazji[1955]. Uznanie tych separatystycznych regionów byłoby w oczywisty sposób wbrew ich interesom: separatyzm jest przecież jednym z „trzech rodzajów zła", z którymi ma walczyć organizacja (która wielokrotnie mocno dawała temu wyraz, np. podczas zamieszek w Tybecie w 2008 r.), i jednym z największych problemów państw regionu. Gdyby nie obecność Chin, państwa środkowoazjatyckie nie byłyby w stanie zablokować tej rezolucji. Generalnie kryzys w Gruzji wzmocnił pozycję Chin w Azji Środkowej kosztem FR, czyniąc Pekin znacznie stabilniejszym part-

---

[1948] I. Oldberg, *op. cit.*, p. 10-44.
[1949] K. Kozłowski, *Chiny a Nowy Jedwabny Szlak…*, s. 191.
[1950] M. Laumulin, *op. cit.*, p. 6.
[1951] B. Lo, *op. cit.*, p. 106.
[1952] *Декларация глав…*
[1953] *В Узбекистане закрыта американская военная база*, Lenta.Ru, 2005, 21 XI, [on-line:] http://lenta.ru/news/2005/11/21/base – 11 V 2014.
[1954] B. Lo, *op. cit.*, p. 106. Według większości komentarzy w SzOW istnieje formuła 2+2+2: na czele organizacji stoją Chiny z Rosją, Kazachstan, czasem z Uzbekistanem, choć nie ostatnio, lokuje się w środku, zaś Kirgistan i Tadżykistan są na dole. S. Hanova, *op. cit.*, p. 74; I. Oldberg, *op. cit.*, p. 25.
[1955] N. Swanström, *Georgia: The Split that Split the SCO*, CACI Analyst, 2008, 3 IX, [on-line:] http://www.cacianalyst.org/?q=node/4930 – 10 X 2012.

nerem, trzymającym się zasad SzOW bardziej niż Rosja. Zdaniem wielu to właśnie Chiny są liderem organizacji: jej nazwa wiąże się z Chinami, sekretariat mieści się w Pekinie, jej pracownicy to głównie Chińczycy, a ChRL przekazuje najwięcej środków na wspólne projekty. Organizacja jest bez wątpienia najważniejszym narzędziem chińskiej polityki w Azji Środkowej[1956].

Bardzo popularne jest patrzenie na SzOW przez pryzmat szeroko rozumianej opozycji wobec Zachodu. Wielu krytyków SzOW postrzega ją jako element „starodawnej geopolitycznej rywalizacji, choć ubranej we «współczesne» metody"[1957]. Powszechne są głosy o „anty-NATO", „Wschodnim NATO", „nowym Układzie Warszawskim"[1958], a nawet „Lidze Dyktatorów"[1959]. SzOW została nawet określona jako „najniebezpieczniejsza organizacja, o której Amerykanie nigdy nie słyszeli"[1960]. Chociaż większość głosów w tym nurcie jest bardziej umiarkowana, niemniej jednak postawa ta opiera się na przekonaniu, iż głównym powodem istnienia organizacji jest podkopanie amerykańskiej obecności w Azji Środkowej (co stało się szczególnie popularne po zmuszeniu USA do opuszczenia bazy Chanabad w Uzbekistanie w 2005 r.). Sama Szanghajska Organizacja Współpracy dała podstawy do takich ocen, szczególnie po 2005 r. Świadczy o tym chociażby to, że amerykańska prośba o status obserwatora w organizacji została przemilczana, podczas gdy w czerwcu 2005 r. po spotkaniu w Astanie taki status przyznano Iranowi (razem z Indiami i Pakistanem), którego były prezydent Achmadineżad zawsze budził niepokój Zachodu. SzOW jest również jedyną organizacją bezpieczeństwa na świecie, w której Chiny są członkiem, a USA nie. We Wspólnym Oświadczeniu SzOW po spotkaniu, w którym wezwano Amerykanów do ogłoszenia terminu wycofania wojsk z Afganistanu („członkowie SzOW uznają za konieczne, by określeni uczestnicy koalicji antyterrorystycznej zdefiniowali datę tymczasowo użytkowanych obiektów infrastrukturalnych i obecności militarnej na terytorium członków SzOW"), stwierdzono, iż „racjonalny i sprawiedliwy porządek musi być oparty na ustanowieniu partnerstwa bez pretensji do monopolu i dominacji w stosunkach międzynarodowych", a w kwestii praw człowieka „należy szanować tradycje historyczne i suwerenną równość wszystkich państw"[1961]. „Misja Pokoju 2005", wspólne ćwiczenia wojskowe w 2005 r., chociaż przeprowadzone pod hasłem zwalczania terroryzmu, były „niczym innym jak konwencjonalnymi manewrami, mającymi na celu pokazać światu zachodniemu, że to Rosja i Chiny

---

[1956] I. Oldberg, *op. cit.*, p. 29.
[1957] B. Lo, *op. cit.*, p. 108.
[1958] F. W. Stakelbeck Jr., *A New Bloc emerges?*, „The American Thinker" 2005, 5 VIII, [on-line:] http://www.americanthinker.com/2005/08/a_new_bloc_emerges.html – 10 X 2012.
[1959] R. Kagan, *League of Dictators*?, „Washington Post" 2006, 30 IV, [on-line:] http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/04/28/AR2006042801987.html – 10 X 2012.
[1960] B. Lo, *op. cit.*, p. 108.
[1961] *Декларация глав…*

kontrolują region"[1962]. Deklaracja z 2006 r. w Szanghaju wzywała z kolei do „odrzucenia mentalności zimnowojennej", potępiała podwójne standardy i ostrzegała przed eksportem modeli rozwoju społecznego, co było jasną aluzją do kolorowych rewolucji[1963]. Rosyjski minister obrony, Siergiej Iwanow, był bardziej dosłowny: „sprzeciwiamy się eksportom wszelkiej rewolucji, obojętnie jakiego koloru – różowego, niebieskiego, jakiegokolwiek"[1964]. Rosjanom SzOW nie służy tylko jako element powstrzymywania rewolucji, ale również jako użyteczny przykład sukcesu: SzOW ma tworzyć „łuk stabilności" w Eurazji, w przeciwieństwie do niestabilności spowodowanej przez Waszyngton w Afganistanie i Iraku[1965].

Jednakże błędem jest uznawanie SzOW tylko za geopolityczny instrument. Pomimo skromnego postępu w sferze bezpieczeństwa, to właśnie ona pozostaje głównym priorytetem państw członkowskich. Państwa Azji Środkowej boją się przede wszystkim terroryzmu islamskiego, a dopiero później amerykańskiego „eksportu demokracji": dopiero po tym, jak Waszyngton zaczął krytykować ich politykę wewnętrzną (lata 2004-2005), przyłączyły się do rosyjskiego antyamerykanizmu[1966]. Jak pisze Ariel Sznajder, to w dużej mierze nachalna polityka demokratyzacyjna Waszyngtonu zjednoczyła państwa Azji Środkowej: „USA zmarnowały ciężko nagromadzony dyplomatyczny i polityczny kapitał, próbując wygrać niepotrzebną bitwę, której koszty przewyższały korzyści" – od tego właśnie momentu pozycja USA w regionie zaczęła słabnąć (co wykorzystała Rosja)[1967]. Szanghajska Organizacja Współpracy nie została stworzona w celu blokowania jakichkolwiek ruchów Zachodu (przykładowo Kirgistan i Uzbekistan przyjęły bazy USA po zinstytucjonalizowaniu się SzOW), bo dopiero później przyjęła antyzachodnie oblicze[1968]. Jednak jest ono różne w poszczególnych państwach członkowskich – najsilniejsze w Rosji, znacznie zaś słabsze w Chinach i państwach Azji Środkowej, które mają znaczące interesy z USA. Podobnie podstawowym priorytetem Pekinu jest bezpieczeństwo Xinjiangu, a dopiero potem powstrzymywanie wpływów amerykańskich w Azji Środkowej. Jak podsumowuje Bobo Lo, „SzOW jest skromną organizacją o skromnych osiągnięciach", o czym państwa

---

[1962] M. de Haas, *The Shanghai Cooperation Organization and the OSCE: Two of a kind?*, p. 248, [on-line:] http://www.clingendael.nl/publications/2007/20071100_cscp_art_haas.pdf – 10 X 2012.

[1963] Декларация пятилетия Шанхайской организации сотрудничества, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=108 – 10 X 2012.

[1964] Cyt. za: T. Ambrosio, *op. cit.*, p. 1333.

[1965] S. Hanova, *op. cit.*, p. 65.

[1966] B. Lo, *op. cit*, p. 108.

[1967] A. P. Sznajder, *China's Shanghai Cooperation Organization Strategy*, University of California Press, May 2006, p. 95.

[1968] A. J. K. Bailes, P. Dunay, The *Shanghai Cooperation Organization as a Regional Security Organization*, [w:] *The Shanghai Cooperation Organization*, eds. A. J. K. Bailes et al., „SIPRI Policy Paper" 2007, № 17, p. 15.

członkowskie doskonale wiedzą, gdyż ich priorytety polityki zagranicznej są skierowane gdzie indziej (Rosja, Chiny) albo urzeczywistniane w stosunkach wzajemnych (państwa Azji Środkowej)[1969]. SzOW jest relatywnie małą organizacją, wciąż na dorobku, z budżetem nieprzekraczającym 30 mln USD i niewielkim sztabem ludzi[1970]. Pozostaje „*terra incognita* z niejasnymi interesami i równie nieprzejrzystymi pozycjami jej członków w określonych kwestiach"[1971]. SzOW nie jest do końca ani organizacją bezpieczeństwa (organizowanie manewrów wojskowych to za mało, by nią się stać), ani blokiem handlowym, ani czymkolwiek innym. Przy wszystkich „hasłach o hegemonizmie i podwójnych standardach, napędem rozwoju SzOW jest po prostu nieodłączna logika wewnątrzregionalnej współpracy" – jest wystarczająco dużo wspólnych interesów (stabilność reżimów, walka z terroryzmem, handel), by organizacja mogła się rozwijać bez odniesień do zewnętrznego wroga, realnego bądź sztucznego[1972]. Powodem istnienia SzOW jest kontekst wewnętrzny. Bycie w SzOW po prostu każdemu się opłaca: dla Rosji jest to forum kontrolowania chińskiej współpracy z regionem i utrzymywania swojej pozycji; dla Chin SzOW legitymizuje związki z republikami środkowoazjatyckimi i pozwala na wzrost pozycji poprzez rosnącą przewagę gospodarczą. Obu tym państwom pozwala trzymać zewnętrzne siły (Zachód) z dala od regionu. Dla republik środkowoazjatyckich SzOW pomaga utrzymywać niezależność i mieć (przynajmniej pozornie) równy głos z Rosją i Chinami, jednocześnie nie rezygnując ze związków z Zachodem.

Obawy o zagrożenie działalnością tej organizacji są niezrozumiałe również dlatego, że państwa członkowskie (nie mówiąc o obserwatorach!) dzielą istotne różnice i rzadko są one w stanie znaleźć wspólny język. Najbardziej widoczne jest to w kwestii obserwatorów i ewentualnego rozszerzenia organizacji. Ponadto toczą się spory na temat tego, czym ma być SzOW. Chińczycy nie chcą dopuścić do nadmiernej polityzacji organizacji (jeśli Rosja chciałaby uczynić z SzOW swoisty antyzachodni sojusz, to Chiny na to nie pozwolą z uwagi na swoje relacje z USA), gdyż to odwróciłoby jej uwagę od najważniejszych zadań: bezpieczeństwa, stabilności politycznej i współpracy gospodarczej. Jest to odbicie szerszej dyskusji: czy skupić się na przeciwdziałaniu terroryzmowi i kwestiach geopolitycznych, czy przeorientować się na współpracę gospodarczą i integrację ekonomiczną[1973]. Te różnice dobrze oddają ograniczenia SzOW jako ewentualnego bloku. Integracja wewnątrz SzOW pozostaje słaba, a państwa ją tworzące są kulturowo całkowicie od siebie odmienne i (w przypadku byłych republik radzieckich) mają

[1969] B. Lo, *op. cit.*, p. 108.
[1970] A. Cohen, *op. cit.*, p. 62.
[1971] S. Hanova, *op. cit.*, p. 79.
[1972] B. Lo, *op. cit.*, p. 109.
[1973] E. Karin, *The Shanghai Cooperation Organization and Its Implications for Central Asia*, p. 321, [on-line:] http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no2_ses/4-3_Erlan.pdf – 10 X 2012; B. Lo, *op. cit.*, p. 109.

wyraźny problem z wzajemną współpracą: brak tu zaufania i najczęściej dominują partykularne interesy. Między członkami jest co prawda pewna zbieżność normatywna (reżimy autorytarne i *quasi*-autorytarne), ale zbyt mała, by dojść do konsensusu w kwestiach wartości czy interesów (jak to ma miejsce w UE czy ASEAN). Relatywna jedność była do tej pory osiągana przez samoograniczenia członków (w tym Rosji i Chin), którzy rozumieli doskonale, że nie mogą przecenić możliwości organizacji. SzOW nie figuruje na czele priorytetów polityki zagranicznej ani Moskwy, ani Pekinu i dopóki organizacja pozostanie na uboczu głównych nurtów polityki Pekinu i Moskwy, dopóty obie stolice będą ostrożne i nie będą sobie wchodzić w drogę (dopiero jeśli organizacja się rozwinie – na co się na razie nie zanosi – pojawią się tarcia)[1974].

Na razie SzOW służy wzmocnieniu partnerstwa. Podkreśla wspólne cele, takie jak walka z „trzema rodzajami zła" (terroryzm, separatyzm i ekstremizm) czy powstrzymywanie amerykańskiej obecności w regionie. Ponadto tworzy ramy instytucjonalne współpracy i integruje obie strony ze sobą, jak również z państwami Azji Środkowej. Jednak SzOW to tylko czasowe rozwiązanie, dzięki któremu obie strony mogą się wzajemnie kontrolować i powstrzymywać swoje ambicje[1975]. A te są sprzeczne: Moskwa chciałaby traktować SzOW jako wzmocnienie swojej monopolistycznej pozycji w kwestiach energii oraz jej tranzytu, podczas gdy dla Pekinu SzOW ma służyć jako motor handlu i inwestycji w regionie, w którym to Chiny chcą być najsilniejszym graczem. Dzięki istnieniu takiego ciała jak SzOW, interesy te mogą się spotkać i zrównoważyć, a możliwości konfliktu są ograniczane poprzez kooperację w samej organizacji[1976].

Dlatego też w najbliższym czasie tarcia między Moskwą a Pekinem w Azji Środkowej prawdopodobnie będą ograniczone i region nie stanie się – jak to ujął Zhao Huasheng – „zatrutym jabłkiem" stosunków rosyjsko-chińskich z dwóch powodów: po pierwsze, relacje wzajemne są zbyt ważne, by ryzykować ich popsucie dla uzyskania większego wpływu w Azji Środkowej (szczególnie dla Chin); po drugie, dopóki Stany Zjednoczone pozostaną w regionie, Chiny i Rosja będą miały punkt wspólny (i to nawet przy różnicach w ocenie Zachodu, obie stolice wiedzą, że strategicznie zyskają na wycofaniu się USA z regionu)[1977].

Nie zmienia to jednak faktu, iż tarcia między Rosją a Chinami zdarzają się i prawdopodobnie będą zachodzić w przyszłości – głównie ze względu na chęć dominacji w regionie i idącą za tym chęć ukierunkowania SzOW. Obecnie organizacja „ma dwa koła – bezpieczeństwo i gospodarkę, z tym że to pierwsze

---

[1974] S. Hanova, *op. cit.*, p. 72; Yang Shu, *op. cit.*, p. 17-21; Yu Bin, *Central Asia Between Competition and Cooperation*, [on-line:] http://www.fpif.org/articles/central_asia_between_competition_and_cooperation – 11 V 2014.

[1975] A. Frost, *op. cit.*, p. 105; B. Lo, *op. cit.*, p. 110.

[1976] A. Cohen, *op. cit.*, p. 54; Zhao Huasheng, *Security Building…*, p. 296.

[1977] Zhao Huasheng, *Security Building…*, p. 311; B. Lo, *op. cit.*, p. 110-111.

jest ważniejsze”[1978]. Pekin pragnie popchnąć organizację przede wszystkim na tory współpracy ekonomicznej i integracji gospodarczej, podczas gdy Moskwa podkreśla względy bezpieczeństwa oraz militarne i geopolityczne aspekty (co odzwierciedla silne i mocne strony obu państw: Chiny są mocne gospodarczo, ale słabe militarnie, Rosja odwrotnie, a do tego dochodzą tradycyjne więzi z elitami środkowoazjatyckimi, które obawiają się Chin)[1979]. Ten konflikt interesów ujawnił się najwyraźniej w rosyjskim sprzeciwie wobec chińskiego projektu strefy wolnego handlu SzOW (w czym Moskwę poparły państwa regionu, wiedząc, że taka strefa w naturalny sposób promowałaby najsilniejszego partnera, czyli Chiny, a nawet mogłaby uczynić je zależnymi od Pekinu). Zresztą chociaż między członkami SzoW nastąpiło wyraźne zbliżenie na płaszczyźnie handlowej, nie finansowej czy w sektorze bankowym, co stanowi „poważną przeszkodę w swobodzie przepływu kapitału i usług” – dzieje się tak, gdyż przywódcy środkowoazjatyccy zdają sobie sprawę z dysproporcji potencjału gospodarczego Chin i konsekwencji chińskiej dominacji gospodarczej: „nie chcą powrotu do czasów hegemonii ZSRR tym razem z ośrodkiem decyzyjnym w Pekinie”[1980]. Tym samym stosunek Moskwy do SzOW jest „letni”: politycznie ją popiera, ale jest ostrożna w kwestii praktycznej współpracy. Jednak strach przed tanimi produktami chińskimi to nie wszystko. Obawy przed Chinami mają szersze podłoże. SzOW zawdzięcza swój dynamiczny rozwój przede wszystkim Chinom i w jednoznaczny sposób łączy się z ich powrotem do regionu jako mocarstwa – jednocześnie legitymizując ten powrót i wzmacniając to zaangażowanie: „SzOW pozwala Pekinowi robić to, co w innym wypadku byłoby nie do przyjęcia i nieosiągalne”[1981]. Dla Pekinu „celem istnienia SzOW nie jest uzyskanie hegemonii, ale organizacja jest narzędziem ku temu służącym: ma wzmacniać współpracę, by stać się blokiem w dziedzinie gospodarczej, politycznej i bezpieczeństwa, który może zmienić globalną równowagę sił”[1982].

Jeśli dla Pekinu platformą realizowania interesów jest SzOW, to dla Moskwy jest to przede wszystkim Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (OUBZ powstała z Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym podpisanym w maju 1992 r.[1983], który przekształcił się w organizację w 2002 r.[1984]; tworzy ją pięć państw środkowoazjatyckich – Uzbekistan, będący wśród sygnatariuszy UBZ, wycofał

[1978] Zhao Huasheng, *Security Building…*, p. 311.

[1979] Kazachskie powiedzenie głosi: „jeśli czarne (czyli chińskie) hordy nadejdą, «biali» (czyli Rosjanie) zdadzą się niczym ojciec”, por. A. P. Sznajder, *op. cit.*, s. 99.

[1980] K. Kozłowski, *Państwo Środka a Nowy…*, s. 208-209.

[1981] B. Lo, *op. cit.*, p. 111.

[1982] A. P. Sznajder, *op. cit.*, s. 93.

[1983] *Договор о коллективной…*

[1984] *Устав Организации Договора о коллективной безопасности*, Организация договора о коллективной безопасности. Официальный сайт, 2002, 7 X, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=124 – 11 V 2014.

się, powrócił w 2005 r. po wydarzeniach w Andiżanie i ponownie wycofał się w 2012 r. – oraz Armenia i Białoruś)[1985]. OUBZ „jest typową organizacją w stylu WNP", to kreacja Moskwy, o antyzachodnim nastawieniu i głównie retorycznych efektach. Ponadto pola jej współpracy pokrywają się, przynajmniej formalnie, z tymi w SzOW (walka z terroryzmem, ekstremizmem islamskim, narkotykami i przestępczością zorganizowaną); podobnie pokrywa się retoryka (potępienie działań Zachodu), a na pokaz (ale tylko na pokaz) współpraca ekonomiczna[1986]. Jednakże najważniejszą różnicą jest skład obu organizacji. Podczas gdy Chiny dominują w SzOW (i czerpią z jej rozwoju najwięcej korzyści), Rosja dominuje w OUBZ (dla Moskwy największą wartością tej organizacji jest właśnie to, że nie ma w niej Chin), co oznacza, że hegemonistyczna pozycja FR nie zostanie zakwestionowana. OUBZ ma również swoje siły wojskowe (Siły Szybkiego Reagowania, ok. 4 tys. żołnierzy)[1987], podczas gdy SzOW nie.

Z perspektywy rosyjskiej OUBZ początkowo „gwarantowała dominującej w niej Rosji utrzymanie wpływów w krajach członkowskich przy zmniejszonych z konieczności nakładach finansowych", ale przekształcenie w 2002 r. związku państw w pełnoprawną organizację międzynarodową wzmocniło pozycję Rosji – mogła ona teraz rozmawiać z USA, które przewodziły koalicyjnej operacji w Afganistanie jak równorzędny partner – lider grupy krajów. Celem Rosji pozostawało zmonopolizowanie systemu bezpieczeństwa zbiorowego w Azji Centralnej i uzyskanie jak najmocniejszego mandatu dla swoich działań[1988].

Miało temu służyć m.in. podpisanie 18 marca 2010 r. deklaracji o współpracy pomiędzy OUBZ a ONZ[1989], która oznaczała uznanie zdolności OUBZ do wnoszenia wkładu w zapewnienie bezpieczeństwa na poziomie globalnym, oraz podpisanie porozumienia z grudnia 2011 r., w którym przywódcy krajów członkowskich OUBZ ustalili, że bazy wojskowe państw trzecich mogą zostać rozlokowane na ich terytoriach tylko w porozumieniu z pozostałymi

---

[1985] *Структура ОДКБ*, Организация договора о коллективной безопасности. Официальный сайт, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/structure/ – 11 V 2014; *Узбекистан вновь приостановил участие в ОДКБ*, Lenta.Ru, 2012, 28 VI, [on-line:] http://lenta.ru/news/2012/06/28/again – 11 V 2014.

[1986] B. Lo, *op. cit.*, p. 112.

[1987] *Структура ОДКБ*, Организация договора о коллективной безопасности. Официальный сайт, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/structure/ – 11 V 2014; *Соглашение о статусе формирований сил и средств системы коллективной безопасности Организации Договора о коллективной безопасности*, 1992, 15 V, Организация договора о коллективной безопасности. Официальный сайт, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=1680 – 11 V 2014.

[1988] W. Górecki, *Coraz dalej od Moskwy…*, s. 83-84.

[1989] *Совместная декларация о сотрудничестве между секретариатами Организации обьединнионых нации и Организации Договора о коллективной безопасности*, Организация Договора о коллективной безопасности. Официальный сайт, 2014, 18 III, [on-line:] www.dkb.gov.ru/f/czh.htm – 28 VI 2014.

partnerami[1990]. Był to sukces Rosji, gdyż „zamknęło [to] drogę do bardziej trwałej obecności militarnej USA – chyba że za zgodą Moskwy – w Kirgistanie, Tadżykistanie czy Kazachstanie, po zakończeniu misji afgańskiej (nie dotyczy to Uzbekistanu, który pół roku później opuścił OUBZ"[1991].

Moskwa od początku próbowała stworzyć silniejszą współpracę między OUBZ i SzOW, gdyż to dawałoby jej mocniejszą pozycję, ale najpierw blokował to Uzbekistan, a następnie Chiny (które nie chciały dopuścić – w przeciwieństwie do Rosji – do wytwołania wrażenia „wschodniego bloku" przeciwko NATO). Dlatego Moskwa lobbowała na rzecz wspólnych manewrów SzOW i OUBZ (takich jak „Misja Pokoju 2007"[1992]), gdyż w tej sferze ma przewagę: może pokazać Pekinowi „miejsce w szeregu" oraz jest to kolejny element wpływu na państwa środkowoazjatyckie (szczególnie Tadżykistan i Kirgistan), zależne od rosyjskiego sprzętu i wsparcia[1993]. Jednakże brak realnych osiągnięć OUBZ (wiarygodność OUBZ nadwyrężyła bierność organizacji – i samej Rosji – wobec uzbecko-kirgiskich zamieszek etnicznych, które wybuchły 10 czerwca 2010 r. na południu Kirgistanu)[1994] sprawia, że organizacji nie udaje się maskować swego głównego celu, który jest wyłącznie geopolityczny: doprowadzenia do powrotu Rosji jako głównej siły w regionie[1995]. Tym samym chociaż istnienie obu tych organizacji ma dla Moskwy swoje plusy, przede wszystkim w dziedzinie bezpieczeństwa (oraz w utrzymywaniu prorosyjskich reżimów i ograniczaniu amerykańskich wpływów), podstawowa różnica między SzOW a OUBZ jest taka, iż ta pierwsza jest multilateralnym instrumentem wpływu Pekinu, podczas gdy ta druga – Moskwy. Mimo deklaracji o współpracy (m.in. podpisania memorandum o współpracy w 2007 r.)[1996] są to konkurujące ze sobą organizacje, które łączą podobne sfery interesów, ale po przeciwnych stronach[1997].

Badając stosunki rosyjsko-chińskie w Azji Środkowej, można się zetknąć z dwoma głównymi podejściami. Zdaniem jednych oba te państwa efektywnie współpracują w zwalczaniu terroryzmu oraz normatywnych i strategicznych

---

1990 *Протокол о размещении объектов военной инфраструктуры на территориях государств – членов Организации Договора о коллективной безопасности*, Организация договора о коллективной безопасности. Официальный сайт, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=1682 – 30 XI 2014.

1991 W. Górecki, *Coraz dalej od Moskwy…*, s. 84-86.

1992 Po której wszakże na Kremlu zorientowano się, że na przyszłość trzeba unikać wspólnych manewrów z Chinami, gdyż otwiera im to możliwość dalszego wpływu; od tej Misji, ćwiczenia odbywały się na znacznie mniejszą skalę. A. Frost, *op. cit.*, p. 99.

1993 B. Lo, *op.cit.*, p. 113; A. Frost, *op. cit.*, p. 86

1994 W. Górecki, *Coraz dalej od Moskwy…*, s. 84-87.

1995 D. Trenin, *Russia and Central Asia…*, p. 100.

1996 *Меморандум о взаимопонимании между Секретариатом ШОС и Секретариатом ОДКБ*, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, 2007, 5 X, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=112 – 11 V 2014.

1997 B. Lo, *op. cit.*, p. 113.

zagrożeń płynących z Zachodu, a sukces tej współpracy uświadamia szersze partnerstwo strategiczne między Moskwą a Pekinem. Zdaniem drugich prawdziwa współpraca jest niewielka i gdyby nie obecność wspólnego przeciwnika, jakim są Stany Zjednoczone, stałyby się konkurentami (co w dużej mierze obecnie ma miejsce). Oba te podejścia mają w sobie dużo prawdy. Chociaż rzeczywiście Rosja i Chiny są „dwoma mocarstwami podzielonymi przez wspólny cel – chęć dominacji w regionie" i „strategiczna rozbieżność jest bardziej prawdopodobna niż strategiczna zbieżność", to z drugiej strony „obie strony mają znacznie więcej do zyskania na stabilności i bezpieczeństwie w Azji Środkowej i będą kontynuować współpracę, choć selektywną" – przynajmniej na razie konfrontacja Rosji i Chin Azji Środkowej nie grozi[1998]. Oba kraje mają zbyt wiele do stracenia. Szanghajska Organizacja Współpracy wyraża w najlepszym stopniu koncepcję „partnerstwa" rozumianą w realizmie politycznym jako rodzaj buforu (nie wróg, ale też nie przyjaciel)[1999]. Jednakże z biegiem czasu, a szczególnie po 2013 r., ten bufor staje się narzędziem coraz mniej użytecznym

Nowa Wielka Gra: republiki środkowoazjatyckie a Rosja i Chiny

Rywalizacja rosyjsko-amerykańsko-chińska w regionie Azji Środkowej skłoniła wielu badaczy do określania geopolityki tego obszaru mianem „nowej Wielkiej Gry" (na podobieństwo do XIX-wiecznej Wielkiej Gry pomiędzy Imperium Rosyjskim a Imperium Brytyjskim)[2000]. Z perspektywy połowy 2014 r. wciąż nie wiadomo, kto wygra tę nową Wielką Grę (obecnie rywalizacja toczy się między Rosją a Chinami), za to widać, kto ją przegrał – Stany Zjednoczone. Waszyngton, tak silnie obecny w regionie po 2001 r., na skutek własnych błędów, wynikających w dużej mierze z ideologicznej percepcji świata, dał się zmarginalizować w sprawach regionu, zaś obietnica wycofania wojsk z Afganistanu w 2014 r. i przerzucenie zainteresowania USA na Azję-Pacyfik po 2011 r. dopełniły czary goryczy. Na placu „nowej Wielkiej Gry" pozostały więc coraz bardziej asertywna (szczególnie po 2008 r.) Rosja i Chiny. Moskwa i Pekin wciąż są w stanie utrzymać kompromis i bardziej współpracować niż rywalizować, niemniej jednak fakt rywalizacji tych państw w Azji Środkowej staje się z roku na rok coraz bardziej widoczny. Wszakże najważniejszą zmienną, wyróżniającą „nową Wielką Grę" od

---

1998 *Ibidem*.

1999 Akihiro Iwashita, *The Shanghai Cooperation Organization*..., p. 275.

2000 Termin ten pojawia się u wielu autorów, wśród najważniejszych wypada wyróżnić: A. Rashid, *The New Great Game – the Battle for Central Asia's Oil*, „Far Eastern Economic Review" 1997, 10 IV; idem, *Taliban*, *Oil and the New Great Game in Central Asia*, Tauris 2000; M. E. Ahrari, *The New Great Game in Muslim Central Asia*, Maryland 2002; R. Mullerson, *Central Asia: A Chessboard and Player in the New Great Game*, Columbia 2007. Rosyjscy autorzy Igor Zonn i Siergiej Żylcow piszą z kolei o „Wielkiej Grze 2": И. Зонн, С. Жильцов, *Стратегия США в Каспийском регионе*, Москва 2003, с. 148.

„starej", jest fakt, że republiki środkowoazjatyckie (zwłaszcza Kazachstan i Turkmenistan) nie są tym razem bezwolnym przedmiotem rozgrywek mocarstw, lecz ich pozycja uległa upodmiotowieniu – były one w stanie rozgrywać sprzeczności między mocarstwami i wyciągać z nich maksymalnie dużo korzyści dla siebie.

Wszystkie republiki środkowoazjatyckie, posiadają silne związki z Rosją w różnych sferach: politycznej, społecznej, kulturowej. Elity polityczne tych państw zdobyły wykształcenie w Rosji, a rosyjski pozostaje *lingua franca* na obszarze środkowoazjatyckim. Rosyjskie wsparcie jest potrzebne dla utrzymania bezpieczeństwa i rozwoju środkowoazjatyckich państw, gdyż ich siły wojskowe są słabe, podobnie jak gospodarki – mniej lub bardziej nierozwinięte. Wreszcie, Rosja jest miejscem pracy tysięcy emigrantów z republik środkowoazjatyckich, zaś wpływ Moskwy wynika z dawnych sieci gospodarczych powstałych w czasach ZSRR. Nie zmienia to wszakże faktu, iż każda z republik środkowoazjatyckich zazdrośnie strzeże swojej niepodległości i choć chce wykorzystać związki z Rosją dla swoich korzyści, to jednak nie chce wpaść w pełne uzależnienie. Elity środkowoazjatyckie dojrzały najpierw swoją szansę w równoważeniu wpływów Rosji poprzez (w pierwszej kolejności) wpływy Zachodu: był on intrygującym modelem rozwoju, ale rozumianego w specyficzny sposób. Doświadczenia regionu pokazały bowiem, iż modernizacja kraju nie musi oznaczać demokratyzacji i służy głównie interesom rządzącej elity. Tak promowana przez Zachód demokracja nie cieszyła się i nie cieszy w regionie popularnością – ważniejsze było odrodzenie tradycji państwowych, suwerenność, a demokracja mogła temu zaszkodzić – Stany Zjednoczone nie rozumiały faktu, iż „demokracja będzie długo pukać do drzwi Azji Środkowej"[2001].

Poprzez swoją politykę Waszyngton doprowadził do tego, iż republiki środkowoazjatyckie zwróciły się w stronę Chin, jako lepszego modelu rozwoju. Miało to swoją dodatkową korzyść w tym, że, dzięki zaangażowaniu Pekinu (chińskim kredytom), republiki były w stanie żądać od Moskwy większych stawek za swoje bogactwa naturalne. Sukces chiński jest tym wyraźniejszy, iż początkowo postawę republik środkowoazjatyckich wobec Chin cechowało poczucie obcości i zagrożenia (chińskie pretensje terytorialne, groźba ingerencji Chin w sprawy wewnętrzne, polityka wobec Ujgurów), ale niemieszanie się Chin do spraw wewnętrznych i rosnąca atrakcyjność gospodarcza zmieniły tę percepcję – „Chiny stały się czynnikiem pośrednio stabilizującym sytuację wewnętrzną i faktycznie wzmacniającym rządzące w Azji Centralnej reżimy"[2002]. Chiny zyskały jednak głównie dzięki umiejętnej strategii realizacji swoich interesów długofalowych (miarą skuteczności jest fakt, że prawie wszystkie nowe szlaki transportu surowców z Azji Środkowej, jakie powstały w ciągu ostatnich dziesięciu lat, prowadzą na wschód). Ich dominacja ekonomiczna jest wyraźna – we wszystkich państwach

---

[2001] T. Bodio, P. Załęski, *Elity władzy w Azji Centralnej. Tradycja-modernizacja-etnopolityka*, Warszawa 2008, s. 378.

[2002] A. Jarosiewicz, K. Strachota, *Chiny a Azja Centralna…*, s. 20-30.

współpraca z Chinami stanowi kluczowy element polityki gospodarczej (a republiki nie mają możliwości zmiany tej sytuacji), a Chiny powoli acz konsekwentnie zamieniają region w pas transmisyjny dla towarów chińskich eksportowanych na Zachód oraz Bliski Wschód, co tylko silniej wiąże Azję Środkową z Chinami[2003].

W minionej dekadzie interesy chińskie były realizowane głównie dzięki SzOW oraz relacjom bilateralnym. Z punktu widzenia republik azjatyckich działania SzOW nabrały rozpędu dopiero po 2004 r. i pojawieniu się „kolorowych rewolucji": wcześniej państwa środkowoazjatyckie niechętnie rezygnowały ze swojej polityki wygrywania relacji z Zachodem dla własnych interesów z Rosją czy Chinami; po pojawieniu się tych rewolucji zrozumiały, iż Zachód może być groźny dla ich reżimów. Dla republik Azji Środkowej SzOW spełnia cztery najważniejsze potrzeby: pomaga utrzymać równowagę między Rosją a Chinami oraz ograniczyć ambicje do regionalnej hegemonii Uzbekistanu; dostarcza tak potrzebnych regionowi bezpieczeństwa i stabilności; może przyczynić się do rozwoju gospodarczego i uzyskania pomocy gospodarczej i wreszcie pomaga utrzymać autorytarne reżimy przy władzy[2004]. Chociaż środkowoazjatyckie republiki nie dysponują środkami do prowadzenia w pełni niezależnej polityki ekonomicznej, „potrafią jednak umiejętnie wygrywać przeciwko sobie interesy potęg międzynarodowych i budować własny kapitał"[2005]. Państwa Azji Środkowej nie są bezwolnymi przedmiotami „nowej Wielkiej Gry", lecz same również zaznaczają swoją podmiotowość na mapie złożonych stosunków rosyjsko-chińskich.

Kluczowym rokiem w „nowej Wielkiej Grze" był rok 2008 i wojna rosyjsko-gruzińska. Nowym czynnikiem był nie tyle fakt niezmiennych pretensji Moskwy do hegemonii na obszarze WNP, lecz bezwzględność, z jaką Rosja zaczęła się tej hegemonii domagać[2006]. Taka agenda Moskwy oznaczała niebezpieczeństwo podporządkowania republik Rosji – „realnej groźby ograniczenia samodzielnego rozwoju sektora energetycznego oraz faktycznego uzależnienia polityki wewnętrznej"[2007]. Doprowadziło to do kontestacji działań Rosji (najsilniejszej w Kazachstanie i Turkemnistanie, najsłabszej w Kirgistanie i Tadżykistanie), co było możliwe dzięki formule SzoW i wsparciu Chin – najbardziej namacalnym tego dowodem była odmowa uznania Osetii Południowej i Abchazji przez republiki środkowoazjatyckie[2008]. Drugim elementem był kryzys ekonomiczny, który wzmocnił pozycje Chin w regionie i doprowadził do intensyfikacji działań chińskich, szczególnie w kwestiach energetycznych oraz – po raz pierwszy – do

---

2003 *Ibidem*, s. 60-70.
2004 E. Azarkan, *op. cit.*, p. 402-403.
2005 K. Kozłowski, *op. cit.*, s. 315.
2006 A. Jarosiewicz, K. Strachota, *Nowa Wielka Gra – przesilenie?*, Komentarze OSW, 2009, nr 26.
2007 K. Kozłowski, *Państwo Środka a Nowy…*, s. 242-244.
2008 „Żadne z poradzieckich państw Azji Środkowej nie mogłoby wyjść z inicjatywą tak otwarcie sprzeczną z interesami rosyjskimi, gdyby nie dysponowało poparciem Chin". *Ibidem*, s. 258.

chińskiej asertywności wobec Rosji. Kryzys doprowadził też do osłabienia pozycji republik względem Rosji – i faktycznego uzależnienia Kirgistanu i Tadżykistanu od pomocy rosyjskiej[2009].

Rok 2008 dobrze pokazał cechę charakterystyczną polityki rosyjskiej wobec regionu, jaką zdaniem Krzysztofa Kozłowskiego jest „dominacja i dążenie do utrzymania zależności Azji Środkowej w myśl zasady «dziel i rządź»". Wiąże się to z „postimperialną percepcją regionu": w świadomości większości rosyjskiej klasy politycznej państwa środkowoazjatyckie „mają charakter rosyjskiej kolonii". Jednakże w przeciwieństwie do czasów ZSRR republiki koloniami nie są – traktują współpracę z Rosją jako „zło konieczne", z każdym rokiem wszakże, z uwagi na działania Chin, coraz mniej konieczne: „Chiny oferują krajom regionu wybór inny niż rosyjski – w przeciwieństwie do Rosji nie ingerują w politykę wewnętrzną, lecz wysuwają szerokie oferty ekonomicznie opłacalnej współpracy"[2010].

Dla republik środkowoazjatyckich pokaz siły Rosji wobec Gruzji był sygnałem alarmowym – miały świadomość, że mogłyby być następne[2011]. To właśnie wtedy ujawniła się wartość chińska dla państw regionu – „współpraca z Chinami pozwoliła na przełamanie dotychczasowego monopolu Rosji, dywersyfikację szlaków i odbiorców, wzmocnienie państw regionu"[2012]. Najsilniejszym z państw regionu – Kazachstanowi i Turkmenistanowi, a także, w mniejszym stopniu, Uzbekistanowi, wciąż udaje im się bronić swojej niezależności. Słabsze, takie jak Kirgistan i Tadżykistan, zostały w dużej mierze podporządkowane Rosji politycznie, a (szczególnie Kirigistan) Chinom ekonomicznie. Ich los zależy więc w dużej mierze od wyników ukrytej rywalizacji rosyjsko-chińskich projektów integracyjnych.

W najbardziej spektakularny sposób manewrował **Uzbekistan**, prowadzący „sinusoidalną" politykę (dłuższe okresy współpracy z Zachodem, przeplatane okresowo zacieśnianiem relacji z Moskwą)[2013]. Tradycyjnie pilnie strzegący swej niezależności Islam Karimow był z początkiem dekady największym sojusznikiem Zachodu w regionie, pragnącym dzięki współpracy z USA uzyskać specjalny status

---

[2009] *Nowy rząd w Kirgistanie*, Tydzień na Wschodzie, OSW, nr 160, s. 17.

[2010] K. Kozłowski, *Państwo Środka a Nowy…*, s. 246-247.

[2011] Obecnie zaś, po rosyjskim zaangażowaniu na Ukrainie, wśród elit środkowoazjatyckich panuje popłoch. Jeśli poprzednio mogły one twierdzić, że przynajmniej częściową winę ponosi raptowność Saakaszwiliego, tak teraz w rozmowach prywatnych środkowoazjatyccy badacze nie szukają wymówek: nic nie mówią, co świadczy o stopniu ich strachu: wiedzą, że ich kraje mogą być następne. Wizyta w Kirgistanie, lipiec 2014.

[2012] Jednakże ten kij ma dwa dwa końce: rozwój eksportu surowców energetycznych do Chin ma największy potencjał – w perspektywie krótkoterminowej to Chiny staną się najważniejszym odbiorcą gazu z regionu, co oznacza wzrost zależności Azji Środkowej (przede wszystkim Turkmenistanu) od Państwa Środka. A. Jarosiewicz, K. Strachota, *Chiny a Azja Centralna*…, s. 60-70.

[2013] W. Górecki, *Coraz dalej od Moskwy…*, s. 57.

wśród państw regionu[2014]. W 1999 r. przyłączył się do „anty-WNP": GUAM (Gruzja, Ukraina, Azerbejdżan, Mołdawia), tworząc GUUAM, współpracował militarnie z USA, Chinami i Turcją – rywalami Rosji w regionie (Uzbekistan jest jedynym krajem regionu, w którym nie było i nie ma rosyjskich baz), oraz wspomagał siły amerykańskie w Afganistanie; związki z Rosją pozostawały „anemiczne"[2015]. Uzbekistan również dystansował się od inicjatyw integracyjnych. Jednakże wszystko zmieniły wydarzenia w Andiżanie z 13 maja 2005 r.[2016] Karimow przestraszył się utraty władzy, a Chiny i Rosja zdołały go przekonać, że za powstańcami stało USA. Podczas gdy państwa zachodnie potępiły krwawe rozprawienie się z protestami, Moskwa i Pekin poparły Karimowa (zgotowano mu owacyjne przyjęcie w Pekinie i pogratulowano „rozprawy z terrorystami"), który w podzięce dokonał spektakularnego zwrotu w swojej polityce[2017]. W maju 2005 r. wycofał się z GUUAM[2018], po szczycie SzOW w Astanie w czerwcu 2005 r. nakazał Amerykanom opuścić bazę lotniczą w Chanabad[2019], zaś w 2006 r. podpisał traktat sojuszniczy z Rosją, powracając do OUBZ i pozwalając na stacjonowanie wojsk rosyjskich[2020]. Uzbekistan do tego stopnia zmienił swoją orientację, iż prezydent Dmitrij Miedwiediew nazwał ten kraj „kluczowym partnerem strategicznym w Azji Środkowej"[2021]. Jednakże Karimow nie zerwał całkowicie związków z Zachodem: gospodarka Uzbekistanu (który ma największy potencjał wśród wszystkich państw regionu) była do tego stopnia w złym stanie, iż potrzeba było innych zewnętrznych źródeł dochodów. Karimow, choć wyrzucił bazę amerykańską, to wraz z wycofywaniem się Zachodu z sankcji w latach 2007-2008 zezwolił na stacjonowanie niemieckiej stacji paliwowej w Termezie i korzystanie z uzbeckiej przestrzeni powietrznej i lotnisk w zamian za miliony euro pomocy (zaś amerykańscy wojskowi bez

---

2014 J. Cichocki, K. Strachota, *Polityka zagraniczna Uzbekistanu*, [w:] *Uzbekistan: historia-społeczeństwo-polityka*, red. T. Bodio, Warszawa 2001, s. 458.

2015 C. E. Ziegler, *op. cit.*, s. 237.

2016 Wtedy siły rządowe zbrojnie stłumiły demonstrację w Andiżanie. Więcej o wydarzeniach 13 maja 2005 r.: *Raport OBWE, Preliminary findings on the events in Andijan, Uzbekistan, 13 May 2005*, Organization for Security and Cooperation in Europe, 2005, 20 VI, [on-line:] http://www.osce.org/odihr/15653 – 13 V 2014.

2017 *Human Rights Overview: China*, Human Rights Watch, 2006, 18 I, [on-line:] http://www.hrw.org/legacy/english/docs/2006/01/18/china12270.htm – 13 V 2014.

2018 *Узбекистан вышел из ГУУАМ из-за страха перед «цветной революцией»*, News.Ru, 2005, 6 V, [on-line:] http://www.newsru.com/world/06may2005/guam.html – 13 V 2014.

2019 *В Узбекистане закрыта американская военная база*, Lenta.Ru, 2005, 21 XI, [on-line:] http://lenta.ru/news/2005/11/21/base – 11 V 2014.

2020 *Договор о союзнических отношениях между Российской Федерацией и Республикой Узбекистан*, Министерство иностранных дел Российской Федерации, 2006, 19 VII, [on-line:] http://www.mid.ru/BDOMP/spd_md.nsf/0/D41187581DA8C19444257CBD00281AB1 – 13 V 2014.

2021 *Начало встречи с Президентом Узбекистана Исламом Каримовым*, Президент России. Официальный сайт, 2008, 6 VI, [on-line:] http://www.kremlin.ru/transcripts/336 – 13 V 2014.

rozgłosu zaczęli poprawiać stosunki z Taszkientem, instalując się w Termezie obok Niemców)[2022]. Jednocześnie Karimow kultywował ciepłe relacje z Pekinem (nawiązane po wydarzeniach w Andiżanie), co przekształciło się w wyraźną poprawę relacji gospodarczych. Uzbekistan był kluczowym elementem zakończonego sukcesem chińskiego projektu gazociągu z Turkmenistanu (otwartego 14 grudnia 2009 r. i biegnącego jeszcze przez Kazachstan), dzięki któremu Pekin dokonał wyłomu w monopolistycznej pozycji Rosji w regionie. Moskwa próbowała utrzymać Uzbekistan w swojej orbicie – w styczniu 2009 r. oferując wyższe ceny za uzbecki gaz: podczas wizyty w Taszkencie w styczniu 2009 r. prezydent Dmitrij Miedwiediew potwierdził, że Moskwa będzie kupować surowiec po cenach rynkowych (według medialnych spekulacji oznaczało to około 300 USD za 1000 m^3)[2023]. Jednakże Uzbekistan, mając już niemal ukończony gazociąg do Chin, miał pole manewru (kontrakt podpisano w 2010 r., gazociąg rozpoczął działalność w sierpniu 2012 r., co złamało rosyjski monopol na eksport węglowodorów z Uzbekistanu)[2024]. O atrakcyjności Chin jako odbiorcy gazu świadczy zmniejszenie przez Uzbekistan planowanych dostaw gazu do Rosji do 7,5 mld m^3 rocznie z 9,5 mld m^3 w roku 2012[2025]. W końcu Moskwa, nie mając wyboru, zaakceptowała gazociąg do Chin, choć niechętnie, gdyż „rosyjska postawa wobec Azji Środkowej jest taka, że jeśli gaz ma być transportowany drogą inną niż przez Rosję, to lepiej, by szedł na wschód niż na zachód"[2026]. Stąd też uruchomienie gazociągu nie odbiło się wyraźnie na stosunkach rosyjsko-uzbeckich. Te za to pogorszyło zawieszenie członkowstwa Uzbekistanu w OUBZ (20 czerwca 2012), co demonstrowało ambicje Taszkientu do prowadzenia niezależnej polityki zagranicznej (wystąpienie z OUBZ pozwala Taszkentowi na współpracę z USA

[2022] C. E. Ziegler, *op. cit.*, p. 239. Udział Zachodu w uzbeckiej gospodarce pozostaje wszakże dość umiarkowany, głównie ze względu na wyjątkową, nawet jak na standardy postsowieckie, nieprzyjazność biurokracji, jej korupcję i złe zarządzanie gospodarką, czego najlepszym symbolem jest wymiana waluty (kurs oficjalny różni się znacznie od tego na czarnym rynku), transfer środków za granicę czy brak banknotów o dużych nominałach. Wizyta w Uzbekistanie, maj 2013.

[2023] M. Falkowski, M*iedwiediew w Uzbekistanie – Rosja wysyła sprzeczne sygnały do Azji Centralnej*, Tydzień na Wschodzie, OSW, 2009, 27 I, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2009-01-28/miedwiediew-w-uzbekistanie-rosja-wysylasprzeczne-sygnaly – 13 V 2014.

[2024] A. Jarosiewicz, *Uzbekistan rozpoczął eksport gazu do Chin*, Tydzień na Wschodzie, OSW, 2012, 19 IX, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2012-09-19/uzbekistan-rozpoczal-eksport-gazu-do-chin – 13 V 2014.

[2025] A. Jarosiewicz, K. Strachota, *China a Azja Centralna…*, s. 45.

[2026] E. Chow, L. Hendrix, *Central Asia's pipelines: Field of Dreas and reality*, National Bureau of Asian Research, NBR Special Report No. 23, September 2010, [on-line:] http://csis.org/files/publication/1009_EChow_LHendrix_CentralAsia.pdf – 10 X 2012. Z perspektywy Zachodu rosnące zainteresowanie Chin surowcami Azji Środkowej i skuteczna polityka wobec regionu nie są dobrymi czynnikami, gdyż ropa i gaz idą na wschód, a nie na zachód. To dlatego z perspektywy interesów rosyjskich jest to mniej szkodliwe.

i NATO bez konieczności konsultacji z członkami organizacji, przede wszystkim z Rosją) – zawieszenie członkowstwa nastąpiło zaledwie dwa tygodnie po wizycie Władimira Putina (dla którego była to trzecia oficjalna podróż po powrocie na urząd głowy państwa), co nadwyrężyło w regionie wizerunek Rosji i samego rosyjskiego prezydenta[2027]. W rezultacie tego „polityczne relacje między Moskwą a Taszkentem charakteryzuje całkowity brak zaufania", jednakże Rosja pozostaje monopolistą, jeśli chodzi o transport środkowoazjatyckich surowców do Europy, i jest bardzo istotnym zagranicznym partnerem handlowym Uzbekistanu (czwarte miejsce w uzbeckim eksporcie – 12,8%, za Chinami – 18,5%, Kazachstanem – 14,6%, i Turcją – 13,8%) i pierwsze w imporcie (20,6%, przed Chinami – 16,5%, Koreą Południową – 16,3% i Kazachstanem – 12,8%; dane za 2012 r.)[2028]. Jeśli chodzi o znaczenie Chin, to Uzbekistan obok Turkmenistanu ma najniższy poziom importu z Chin i na tle regionu relatywnie niewysokie negatywne saldo handlowe (około 700 mln w 2012 r.), co wynika z protekcjonistycznej polityki władz uzbeckich, które chronią się przed zalewem tanich chińskich towarów i wprowadzają m.in. zaporowe cła na import artykułów konsumpcyjnych[2029]. Uzbekistan więc, chociaż jest zainteresowany kontaktami handlowymi z Chinami, to i od ich wpływu chce się uniezależnić. Azjatyckim partnerem z wyboru Uzbekistanu jest Korea Południowa, co wynika zarówno z przyczyn historycznych (do Uzbekistanu zesłano w czasach sowieckich Koreańczyków z rosyjskiego Dalekiego Wschodu), jak i polityczno-ekonomicznych (wpływy koreańskie nie są postrzegane w Taszkencie jako zagrożenie suwerenności)[2030]. Podsumowując politykę uzbecką, widać wyraźnie próbę, raz mniej, raz bardziej udaną, utrzymywania kursu na równoważenie wpływów Rosji, Chin i Zachodu.

W nowym tysiącleciu kolejnym spektakularnym zwrotem polityki wykazał się **Turkmenistan**. Pod dyktatorskimi i wręcz totalitarnymi rządami Saparmurata Nijazowa (Turkmenbaszy) kraj ten prowadził ściśle neutralną i izolacjonistyczną politykę (neutralność wpisał nawet do OZN)[2031]. To powodowało, że nawet wpływ rosyjski był słaby – aktywa gospodarcze Rosji są skromne, a konsekwentna „turkmenizacja" wszystkich dziedzin życia publicznego bardzo ograniczyła rosyjskie wpływy także w obszarze *soft power*[2032]. W ramach swej neutralnej polityki Turkmenistan nie przystąpił ani do Szanghajskiej Piątki (tu głównym powodem

---

[2027] Wcześniej, w październiku 2008 r. Uzbekistan wystąpił z Eurazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej (do której należał od marca 2006 r.). W. Górecki, *Coraz dalej od Moskwy…*, s. 59. Z drugiej strony, od 2012 r. wstrzymał politykę derusyfikacji.

[2028] *Ibidem*.

[2029] A. Jarosiewicz, K. Strachota, *Chiny a Azja Centralna…*, s. 33 i 45.

[2030] Przykładem wpływu Korei jest fakt dominacji przemysłu samochodowego – większość nowych aut jeżdżących po uzbeckich drogach to samochody koreańskie. Wizyta w Uzbekistanie, maj 2013.

[2031] *Permanent Neutrality…*

[2032] W. Górecki, *Coraz dalej od Moskwy…*, s. 60-61.

był brak granic z Chinami), ani do Szanghajskiej Organizacji Współpracy i nie nawiązał istotniejszych relacji handlowych. To się jednak zmieniło wraz ze śmiercią Turkmenbaszy w 2006 r. Jego następca, Gurbanguli Berdimuchamedow, „o wiele bardziej radyklanie niż inne państwa regionu zmienił swoją strategię polityczną (…) rozpoczął bardzo dynamiczne poszukiwania nowych partnerów handlowych, co uniezależniałoby go od Federacji Rosyjskiej”[2033]. Choć Berdimuchamedow nie odszedł całkowicie od neutralizmu i izolacjonizmu (m.in. nie wszedł do SzOW), to dopuścił inwestycje zagraniczne (m.in. amerykańskie, niemieckie czy chińskie) do najważniejszej sfery gospodarki – wydobycia gazu (gdyż potrzebował technologii) i (nieznacznie) poluzował śrubę społeczeństwu: rozpoczął politykę „wielostronną” (jak sam ją nazwał)[2034]. Celem jego jest poszukiwanie możliwości nawiązania takiej współpracy międzynarodowej, która uniezależniłaby Turkmenistan od dominacji rosyjskiej w zakresie przesyłu gazu. Berdimuchamedow nadal sprzedaje gaz głównie Rosji (to właśnie tani turkmeński gaz pozwalał Rosji na stosowanie podwójnych cen dla Europy Zachodniej i „bliskiej zagranicy”), ale jedno wydarzenie unaoczniło mu konieczność dywersyfikacji. Była nim tzw. „wojna gazowa” z Rosją w 2009 r. Obie strony zerwały wówczas umowy dotyczące uczestnictwa Gazpromu w turkmeńskim gazociągu Wschód–Zachód, prawdopodobnie na skutek żądania Rosji, by gaz popłynął do Rosji, a nie na Zachód – Rosja zmniejszyła odbiór gazu o 90%, co doprowadziło do uszkodzenia gazociągu i całkowitego wstrzymania dostaw do Rosji[2035]. Mimo naprawy uszkodzeń, przesyłu gazu nie wznowiono – rosyjski koncern zażądał obniżenia ceny gazu albo wielkości dostaw, gdyż chciał przejąć kontrolę nad planowanym gazociągiem Wschód–Zachód, mającym połączyć największe turkmeńskie złoże Jolotan z wybrzeżem Morza Kaspijskiego, tak by nie mógł on posłużyć za transport do Europy (Aszchabad odrzucił propozycję). Na konflikcie bardziej ucierpiał Turkmenistan (według szacunków Aszchabad tracił około 1 mld USD miesięcznie i musiał wstrzymać

[2033] K. Kozłowski, *Państwo Środka a Nowy…*, s. 254.

[2034] *Выступление Президента Туркменистана Гурбангулы Бердымухамедова на заседании Совета глав государств Содружества Независимых Государств (5 декабря 2012 г., город Ашхабад)*, Turkmenistan.Ru, 2012, 5 XII, [on-line:] http://www.turkmenistan.ru/ru/articles/38090.html – 13 V 2014. Berdymuchamedow zastąpił kult jednostki Nijazowa własnym, choć na mniejszą skalę – m.in. usunął dwunastometrowy złoty posąg Turkmenbaszy z centralnego placu Aszchabadu, w jego miejscu instalując własny, również złoty, ale tylko sześciometrowy. I chociaż Berdymuchamedow wyraźnie podąża w ślady poprzednika (momentami dosłownie – pisze „nową Ruhnamę”), to w porównaniu z czasami Nijazowa i tak jest to wyraźna liberalizacja. Przykładem tego jest chociażby zezwalanie na naukę turkmeńskiej młodzieży za granicą, w tym głównie w ChRL; podczas mojego stypendium w Pekinie zetknąłem się z pokaźną grupą Turkemenów, dla których to Chiny są wzorcem. Wizyta w Turkmenistanie, maj 2013; pobyt w Pekinie, 2009-2010.

[2035] E. Shadrina, *Russia's Foreign Energy Policy: Norms, Ideas and Driving Dynamics*, Pan European Institute 2010.

wydobycie na 195 złożach, co groziło ich zniszczeniem)[2036]. Turkmenistan stanął przed dylematem: albo podporządkować się Rosji, albo poszukać innych źródeł dochodu. W decydującym momencie pomocną dłoń wyciągnęli Chińczycy, oferując kredyty w wysokości 4 mld USD na zagospodarowanie złóż gazu i uzgadniając kwestię budowy gazociągu do Chin i sprzedaży im gazu za 10 mld USD. To był prawdziwy przełom – finalizacja gazociągu do Chin w 2009 r. złamała monopol rosyjski (ostatecznie dostawy do Rosji wznowiono na początku 2010 r., choć eksport zatrzymał się na poziomie zaledwie 10,5 mld m^3 – przed kryzysem było to około 40 mld m^3). Chociaż gazociąg do Chin nie był pierwszym gazociągiem łamiącym monopol rosyjski[2037], to liczący ponad 1800 km gazociąg o przepustowości ok. 40 mld m^3 był „najnowszym i najbardziej wyrazistym przykładem rosnącego wpływu Chin w regionie" (a jednocześnie najdłuższym gazociągiem na świecie, mającym 7 tys. km)[2038]. Od tego czasu związki Aszchabadu i Pekinu stawały się coraz silniejsze i to właśnie w stronę Chin zwrócone były oczy turkmeńskich decydentów – Turkmenistan „zdaje się odchylać od zupełnej zależności od Rosji w stronę dominującej zależności od Pekinu w krótkim okresie" oraz „może się stać jednym z najważniejszych eksporterów gazu na świecie"[2039]. Wzrost znaczenia Chin i osłabienie pozycji Rosji widać również w liczbach: Rosja nie liczy się w turkmeńskim eksporcie (pierwsze miejsce zajmują Chiny – 66%, drugie Ukraina – 7%, trzecie Włochy – 4,5%), choć z 13% udziału w imporcie ustępuje jedynie Chinom (20,1%) oraz Turcji (17,5%; dane z 2012 r.) i ma „minimalne możliwości oddziaływania na sytuację w Turkmenistanie"[2040]. Dzięki kontraktom na dostawy gazu Chiny stały się bezdyskusyjnie największym partnerem handlowym Aszchabadu (gospodarka turkmeńska opiera się głównie na eksporcie gazu), ale w Turkmenistanie, po początkowym entuzjazmie wobec współpracy z Chinami, „przyszło otrzeźwienie" – „doraźne zyski ze zmniejszenia, przy pomocy Chin, zależności od Rosji grożą zastąpieniem trudnego patronatu rosyjskiego równie niewygodnym patronatem chińskim"[2041]. Wraz z umowami gazowymi podpisanymi w trakcie wizyty Xi Jinpinga sfinalizowany został „proces zastępowania przez Chiny Rosji w roli patrona i głównego sponsora Turkmenistanu"[2042].

[2036] W. Górecki, *Coraz dalej od Moskwy…*, s. 60-64.

[2037] Pod koniec 1997 r. został uruchomiony dwustukilometrowy gazociąg Korpeże–Kurtkuj do Iranu, obliczony na przesył 8 mld m^3 rocznie, zaś na początku stycznia 2010 r.) uruchomiono drugi krótki gazociąg z Turkmenistanu do Iranu (Dowletabad–Changiran, 182 km, przepustowość do 12 mld m^3. *Ibidem*.

[2038] A. Petersen, K. Barysch, *op. cit.*, s. 3.

[2039] *Ibidem*.

[2040] W. Górecki, *Coraz dalej od Moskwy…*, s. 60-64.

[2041] A. Jarosiewicz, K. Strachota, *Chiny a Azja Centralna…*, s. 30-32 i 60-61.

[2042] A. Jarosiewicz, *Chińskie tour de force w Azji Centralnej*, OSW, 2013, 18 IX, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-09-18/chinskie-tour-de-force-w-azji-centralnej – 29 VI 2014.

Najważniejszym krajem regionu pozostaje jednak **Kazachstan**, „gospodarczy lider regionu", który ma najliczniejsze złoża ropy naftowej (3,5% złóż światowych) z wszystkich środkowoazjatyckich republik i liczne złoża gazu i do tej pory był regionalnym symbolem sukcesu gospodarczo-politycznego[2043]. Pod rządami prezydenta Nazarbajewa Kazachstan kontynuował wielowektorową politykę. Z jednej strony kraj ten jest „najbliższym sojusznikiem Rosji w regionie" z traktatem „o wiecznej przyjaźni i sojuszu", lojalnym członkiem WNP, OUBZ i Unii Celnej[2044]. To właśnie Astanę wybrał na cel swojej pierwszej podróży Dmitrij Miedwiediew (przed udaniem się do Chin)[2045] i odwiedzał to miasto najczęściej ze wszystkich stolic w trakcie swojej prezydentury[2046]. To jedyny kraj regionu wspominany w kolejnych koncepcjach polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej[2047]. Dla Rosji Kazachstan jest „południową rubieżą" – zabezpieczeniem przed zagrożeniami płynącymi z południa (narkotyki, ekstremizm muzułmański i inne)[2048]. Rosja jest również czołowym partnerem gospodarczym Astany – przypada na nią aż 38,4% kazachskiego importu, co daje jej pierwsze miejsce (na drugim są Chiny z 16,8%, na trzecim – Ukraina z 6,6%) oraz 7,3% importu (czwarte miejsce, po Chinach z 17,9%, Włoszech z 16,8% i Holandii z 8,1%; dane z 2012 r.)[2049]. Relacje gospodarcze są jednak problematyczne – Moskwę i Astanę dzielą sprzeczne interesy (Moskwa dąży do utrzymania dominującej pozycji w dziedzinie transportu regionalnych węglowodorów na światowe (przede wszystkim – europejskie) rynki, Kazachstan natomiast stara się tę pozycję podważyć i zmniejszyć uzależnienie od biegnących przez Rosję tras przesyłowych. Strony potrafią jednak iść na kompromis, co sprawia, że „relacje rosyjsko-kazaskie można jednak (z zastrzeżeniami) określić jako partnerskie, czego nie da się powiedzieć o stosunkach Rosji z Kir-

---

[2043] K. Kozłowski, *op. cit.*, s. 297; *Kazachstan. Historia-Społeczeństwo-Polityka*, red. T. Bodio, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2000; A. Petersen, K. Barysch, *op. cit.*, s. 22; http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/PRACE_15.pdf – 10 X 2012.

[2044] *Договор между Российской Федерацией и Республикой Казахстан о добрососедстве и союзничестве в XXI веке*, Президент России. Официальный сайт, 2013, 11 XI, [on-line:] http://www.kremlin.ru/ref_notes/1560 – 14 V 2014.

[2045] *Завершился государственный визит президента РФ в Казахстан*, Kazakhstan Today, 2008, 23 V, [on-line:] http://www.zakon.kz/60460-pervyjj-zarubezhnyjj-vizit-d.-medvedev.html – 14 V 2014.

[2046] *Больше всего зарубежных визитов за президентский срок Медведев совершил в Казахстан*, Новости Казахстан, 2012, 7 V, [on-line:] http://www.newskaz.ru/politics/20120507/3102671.html – 13 V 2014.

[2047] W. Górecki, *Coraz dalej od Moskwy…*, s. 66.

[2048] Д. Тренин, *Post-Imperium…*, c. 180.

[2049] Obecność gospodarcza Rosji w Kazachstanie koncentruje się – podobnie jak w Uzbekistanie i Turkmenistanie – głównie w sektorach surowcowych. Rosyjskie podmioty interesuje przede wszystkim eksploatacja i transport surowców; dążą one do tego, aby przy relatywnie niskich inwestycjach utrzymać dominującą (choć już nie monopolistyczną) pozycję Rosji jako kraju tranzytowego. W. Górecki, *Coraz dalej od Moskwy…*, s. 66-69.

gistanem, Tadżykistanem, Uzbekistanem ani Turkmenistanem"[2050]. Jednocześnie jednak Kazachstan aktywnie współpracuje z USA (m.in. wysyłając żołnierzy do Iraku czy podpisując porozumienia z NATO) czy Chinami. Stany Zjednoczone są jednym z największych inwestorów w kraju (ok. 30% wszystkich inwestycji)[2051]. Kazachstan prowadzi do tego stopnia udaną politykę zagraniczną, że pozwala mu ona „grać ponad swoje możliwości", w dużej mierze ze względu na ogromne pokłady surowców[2052] .

Astana odgrywa aktywną rolę w SzOW, gdzie Kazachstan próbował nawet doprowadzić do utworzenia trójkąta z Moskwą i Pekinem[2053]. Pierwsza dekada XXI w. to jednak ogromny rozwój stosunków chińsko-kazachskich, przede wszystkim w sferze ekonomicznej. Kazachstan jest największym sąsiadem ChRL w regionie (granica wynosi 1700 km i do dziś jej przebieg budzi wątpliwości ze względu na zaszłości historyczne)[2054] i od początku nowej dekady rozpoczął się gwałtowny wzrost wymiany handlowej, szczególnie w obszarach surowców energetycznych. Kazachstan był też pierwszym państwem regionu mającym z Chinami „partnerstwo strategiczne" i jest dla Chin najważniejszym państwem regionu (potencjał gospodarczy wynikający z posiadania surowców naturalnych, takich jak ropa, gaz, uran i metale; bliskość geograficzna, dogodne połączenia komunikacyjne; stabilność polityczna oraz wpływ polityczny Astany)[2055]. W rezultacie stał się najważniejszym partnerem handlowym Chin, zarówno pod względem importu, jak i eksportu (wzrost wymiany jest generowany przez eksport z Kazachstanu do Chin ropy, uranu i metali, a w mniejszym stopniu także poprzez handel przygraniczny, czego egzemplifikacją jest centrum handlowo-transportowe w granicznej miejscowości Horgos[2056]. To właśnie Kazachstan stał się głównym beneficjentem chińskiego wzmożonego zaangażowania w region – oraz chińsko-rosyjskiego patu przy okazji WSTO. Poczynając od wizyty Hu Jintao w Kazachstanie w czerwcu 2003 r. rozpoczęła się współpraca w dziedzinie chińskiego importu kazachskiej ropy[2057]. Następnie chińska CNPC w 2005 r. zakupiła Petrokazakhstan (największą postsowiecką firmę surowcową) za 4,18 mld USD i wydała kolejne

---

[2050] *Ibidem*, s. 66-79.
[2051] E. A. Feigenbaum, *op. cit.*, p. 3.
[2052] C. E. Ziegler, *op. cit.*, p. 243.
[2053] Zhao Huasheng, *Security building…*, p. 289.
[2054] To właśnie Kazachstan odziedziczył po ZSRR terytoria, które ChRL uznaje za zagrabione w wyniku „nierównoprawnych traktatów".
[2055] Chiny są obecne w Kazachstanie przede wszystkim w sferze surowców – ropa, gaz i uran. A. Jarosiewicz, K. Strachota, *Chiny a Azja Centralna…*, s. 30-32.
[2056] *Ibidem*, s. 58-60.
[2057] Podczas wizyty Hu CNPC i KazManayGaz podpisały umowę o współpracy, omawiano również kwestię gazociągu z Turkemnistanu przez Kazachstan do Chin. *Hu's visit seals energy deal*, China Daily, 2013, 3 VI, [on-line:] www.chinadaily.com.cn/en/doc/2003-06/03/content_167653.htm – 28 VI 2014.

700 mln na budowę ropociągu mającego transportować tę ropę do Chin[2058]. Był to największy zagraniczny zakup chińskiej firmy w historii. Zaś 15 grudnia 2005 r. zainaugurowano budowę ropociągu z Kazachstanu do Xinjiangu (ropociąg uzyskał sprawność w 2011 r., ma zacząć operować w pełnej przepustowości w 2014 r.), mierzącego ponad 3 tys. km i skutecznie dywersyfikującego chińskie zapotrzebowanie na ropę od Rosji[2059]. Był to najlepszy dowód na sukces dwutorowej taktyki Astany w odpowiadzi na następstwa konfliktu w Gruzji: Nazarbajew postanowił nie drażnić Moskwy (wstrzymując inwestycje gruzińskie i odmawiając udziału w manewrach NATO w Gruzji), a jednocześnie zintensyfikował działania na rzecz dalszej dywersyfikacji dostaw[2060]. W tym drugim znacząco pomogły mu Chiny – przekazały one Kazachstanowi pożyczkę w wysokości 10 mld USD i uzyskały udziały w kazachskiej firmie wydobywczej MangistauMunaiGas oraz zdołały doprowadzić do budowy wspomnianego wyżej gazociągu z Turkmenistanu, biegnącego przez Kazachstan[2061]. Ostatnimi czasy Kazachstan aktywnie promuje rosyjski projekt Unii Euroazjatyckiej, ale jednocześnie dystansuje się od Moskwy, obwieszczając w grudniu 2012 r. wprowadzenie alfabetu łacińskiego do roku 2025[2062]. Wstąpienie do Unii Euroazjatyckiej ma być z perspektywy Astany zabezpieczeniem przed zbytnim uzależnieniem się od Chin[2063]. Jednakże po rosyjskich działaniach na Ukrainie w Kazachstanie odżyły z kolei lęki o dominację rosyjską i zbyt duże uzależnienie w ramach Unii Euroazjatyckiej[2064]. Podsumowując, można powiedzieć, że Kazachstan jest do tej pory największym zwycięzcą rosyjsko-chińsko-amerykańskiej rywalizacji o Azję Środkową. Był każdemu z tych państw niezbędny i poprzez umiejętną politykę utrzymywał z nimi dobre relacje i dzięki temu najwięcej zyskał. Pytanie jednak, czy w warunkach intensyfikacji rosyjskiej polityki reintegracyjnej oraz pojawienia się konkurencyjnego projektu chińskiego zdoła utrzymać swoją niezależną politykę. Kazachstanowi grozi to, co Mongolii: chociaż polityce zagranicznej Nazarbajewa nie sposób niczego zarzucić – jest sprawna (z perspektywy czasu widać, jak dalekosiężną była decyzja

---

2058 *Chinese Company to Buy Kazakh Oil Interests for $4 Billion*, „The New York Times" 2005, 22 VIII, [on-line:] http://www.nytimes.com/2005/08/22/business/worldbusiness/22cnd-oil.html?_r=0 – 13 V 2014.

2059 *Kazakshtan-China oil pipeline could start operating at its full capacity by 2014*, Energy Global, 2009, 9 XI.

2060 K. Kozłowski, *Państwo Środka a Nowy*..., s. 253.

2061 *China's Hu Kicks Off Central Asian Energy Tour* , Radio Free Europe, 2009, 12 XII, [on-line:] http://www.rferl.org/content/Chinese_Leader_To_Open_Central_Asia_Gas_Pipeline/1902021.html – 13 V 2014.

2062 *Казахстан перейдет на латиницу к 2025 году*, Pravda.Ru, 2012, 14 XII, [on-line:] www.pravda.ru/news/world/14-12-2012/1138756-kazlat-0/ – 28 VI 2014.

2063 A. Jarosiewicz, K. Strachota, *Chiny a Azja Centralna*..., s. 30-60.

2064 A. Jarosiewicz, *Kazachstan wobec integracji z Moskwą: mniej miłości, więcej strachu*, OSW, 2014, 26 V, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2014-05-26/kazachstan-wobec-integracji-z-rosja-mniej-milosci-wiecej – 29 VI 2014.

o przeniesieniu stolicy do Astany), ale i tak może to nie wystarczyć dla utrzymania niezależności w obliczu nowych realiów (siła procesów zewnętrznych, na które Kazachstan nie ma wpływu, może się okazać zbyt wielka). Jeśli jednak Nazarbajew utrzyma niezależność, przejdzie do historii jako wielki mąż stanu. U schyłku jego kariery politycznej czeka go więc najtrudniejsze zadanie.

Pozostałe dwa państwa regionu – **Tadżykistan** i **Kirgistan** – pozostają wyraźnie w tle. Tadżykistan, państwo borykające się z poważnymi problemami wewnętrznymi i zdaniem niektórych zagrożone rozpadem, jest blisko związany z Rosją, co wynika zarówno z zaszłości historycznych, jak i udziału wojsk rosyjskich w tadżyckiej wojnie domowej w latach 1992-1997. Wojska rosyjskie pozostaną w Tadżykistanie przez (przynajmniej) najbliższe dwadzieścia lat[2065]. Tadżykistan, podobnie jak inne państwa regionu, wykorzystał amerykańską interwencję do wzmocnienia swojej pozycji – poparł interwencję i zgodził się na korzystanie przez samoloty NATO z tadżyckich lotnisk oraz przestrzeni powietrznej (w zamian otrzymał amerykańskie wsparcie finansowe). W ramach emancypowania się od Moskwy z kraju wycofano rosyjskich pograniczników oraz rozpoczęto współpracę z Indiami przy renowacji tadżyckiej bazy lotniczej – Ajni. Jednakże Moskwa nie pozostawała dłużna – w ciągu minionej dekady aż po dzień dzisiejszy Rosja starała się odbudować wpływy za pomocą metody „kija i marchewki". Instrumentami były hydroenergetyka (wsparcie bądź jego brak dla budowy elektrowni wodnych od 2009 r. – największa rosyjska inwestycja w Tadżykistanie to uruchomiona w lipcu 2009 r. Sangtuda 1, wytwarzająca 15% energii kraju, w której Rosja ma 75% udziałów; Rosja odmówiła pomocy przy sztandarowej inwestycji tadżyckiej – elektrowni Rogun) oraz tadżycka imigracja zarobkowa w Rosji (ułatwienia bądź groźby deportacji). Tego ostatniego aspektu nie sposób przecenić, gdyż jest to najistotniejsza dziedzina tadżyckiej gospodarki (47% PKB) – Tadżykistan zajmuje pierwsze miejsce na świecie (*sic!*) pod względem dochodu z pracy gastarbeiterów. Mimo tadżyckich prób manewrowania Rosja utrzymuje dominującą pozycję ekonomiczną w Tadżykistanie: w 2004 r. na jej własność na okres czterdziestu dziewięciu lat przeszedł kompleks kontroli przestrzeni kosmicznej „Okno", w 2003 r. na okres dwudziestu pięciu lat Gazprom uzyskał koncesję na badania geologiczne złóż naftowo-gazowych. Wreszcie, według danych z 2012 r. na Rosję przypada ponad 1/4 tadżyckiego importu (25,4%, co daje jej pierwsze miejsce przed Kazachstanem – 16%, i Chinami – 12,9%) oraz 7,9% eksportu (Tadżykistan wysyła więcej tylko do Turcji – 36,3%, i Afganistanu – 14,1%)[2066].

[2065] *Russians Continue to Guard the Tajik Border with Afghanistan*, „Satrapia. The Gazette of Central Asia", 2012, 21 IX, [on-line:] http://www.satrapia.com/news/article/russians--continue-to-guard-the-tajik-border-with-afghanistan/ – 13 V 2014.

[2066] W. Górecki, *Coraz dalej od Moskwy…*, s. 41-50.

Chiny, budujące drogi i inwestujące w tym kraju ponad dwa razy więcej niż Rosja, stają się powoli równie ważnym partnerem Tadżykistanu (i jego największym kredytodawcą), także za sprawą nieporozumień na linii Duszanbe–Moskwa wokół projektu tamy wodnej Rogun. Miało to wszakże swoją cenę: w 2002 r. Tadżykistan oddał Chinom 1 tys. km^2 terytorium w Pamirze w zamian za zrzeczenie się roszczeń do 28 tys. km^2[2067]. Wywołało to antychińskie nastroje w społeczeństwie. Tadżykistan, podobnie jak Kirgistan, utrzymuje dobre relacje z Rosją i Chinami, by hamować mocarstwowe ambicje Uzbekistanu i czasem jego awanturnicze decyzje, takie jak zamykanie granic[2068]. Tadżyskistan jest dla Chin przede wszystkim rynkiem zbytu dla towarów chińskich (towary konsumenckie, maszyny; w drugą stronę Duszanbe wysyła wyłącznie surowce oraz złom)[2069]. Pytaniem otwartym jest, na ile Tadżykistan będzie w stanie wykorzystać rywalizację rosyjskiego i chińskiego projektu integracyjnego – wydaje się, iż będzie próbował balansować (ze wskazaniem na Rosję), co jednak może się okazać ponad siły Duszanbe.

Wreszcie, Kirgistan, kiedyś najbardziej demokratyczne państwo regionu, które jego pierwszy prezydent Askar Akajew nazwał „państwem praw człowieka" (*sic!*)[2070], przeszedł od tego czasu dwa wstrząsy (rewolucja 2005 r. i zamach stanu w 2010 r.) dyktatury Akajewa i Bakijewa oraz konflikty na tle etnicznym (masakry mniejszości uzbeckiej). Pierwszy raz w tej dekadzie Kirgistan przykuł uwagę świata w 2005 r. za sprawą „tulipanowej rewolucji", która „zmiotła" prezydenta Askara Akajewa[2071]. Była to również ogromna „utrata twarzy" dla SzOW ponieważ organizacja uczyniła wiele, by przyciągnąć do siebie Akajewa w kluczowym dla Chin kraju, na terytorium którego znajdowała się amerykańska baza (ok. 300 km od granic chińskich). Wydarzenia w Biszkeku były dla Pekinu szokiem: ponoć minister spraw zagranicznych ChRL, Li Zhaoxing, zaproponował złożenie samokrytyki za brak ostrzeżenia o nadchodzących wydarzeniach[2072]. Na tym tle doszło również do największego rozłamu między Rosją a Chinami: Pekin chciał interweniować w Kirgistanie, ale Moskwa to powstrzymała[2073].

[2067] *Рахмон отдал Китаю тысячу квадратных километров Таджикской земли*, Tajik News 2011, 12 I, [on-line:] http://tjknews.com/?p=4142 – 13 V 2014.

[2068] E. Azarkan, *op. cit.*, p. 414.

[2069] A. Jarosiewicz, K. Strachota, *Chiny a Azja Centralna*..., s. 32-43 i 61.

[2070] *Аскар Акаев провозглашает Киргизию страной прав человека*, Фергана.News, 2002, 22 X, [on-line:] http://www.fergananews.com/articles/994 – 13 V 2014.

[2071] Последствия «тюльпановой» революции 2005 года в Киргизии, РИА Новости, 2010, 7 IV, [on-line:] http://ria.ru/spravka/20100407/218898083.html – 13 V 2014.

[2072] *Hu's Central Asian Gamble to Counter the U.S. "Containment Strategy"*, The Jamestown Foundation China Brief, 2005, 5 VI, [on-line:] http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews[tt_news]=30614&tx_ttnews[backPid]=166&no_cache=1#.U3IVCXbrArw – 13 V 2014.

[2073] Yu Bin, *Politics of Anniversaries*...

W wyniku „tulipanowej rewolucji" prezydentem został Kurmanbek Bakijew, ale kontynuował on politykę jednoczesnego zezwolenia na stacjonowanie baz rosyjskich (w Kirgistanie znajduje się pierwsza baza ustanowiona po rozpadzie ZSRR) i amerykańskich (ta ostatnia, w Manas, wyraźnie irytowała Moskwę, która wielokrotnie przekazywała nieoficjalne środki na jej usunięcie – kredyty na sumę 450 mln USD; opłaty z tytułu jej dzierżawy były jednak na tyle istotnym składnikiem kirgiskiego budżetu, iż kolejnym przywódcom trudno było z niej rezygnować). W styczniu 2009 r. Bakijew ogłosił zamknięcie amerykańskiej bazy w Manas, ale w czerwcu zmienił zdanie i ku wściekłości Moskwy pozwolił Amerykanom pozostać (nie nazywało się to już bazą, lecz „punktem tranzytowym") – zwiększając dzierżawę trzykrotnie (*sic!*), do 60 mln USD[2074]. Moskwa zemściła się, najpierw wprowadzając 100% cła eksportowego na ropę naftową, a następnie popierając powstanie, które pozbawiło władzy Bakijewa w 2010 r. (jego miejsce zajęła Roza Otunbajewa, która sprawowała funkcję tymczasowo)[2075]; obecnym prezydentem jest Almazbek Atambajew, który został wybrany 1 grudnia 2011 r.[2076] Kolejne kirgiskie ekipy kontynuowały taktykę lawirowania i kluczenia w sprawie bazy. W końcu Atambajew uległ i w 2013 r. podpisał ustawę o zamknięciu bazy (czy też „punktu tranzytowego") w Manas (bazę zamknięto w czerwcu 2014 r.). Generalnie jednak od czasu obalenia Bakijewa notuje się wzrastający wpływ Rosji, stopniowo uzależniającej Kirgistan, mimo prób lawirowania ze strony kirgiskich elit. Dominacja Rosji jest znacząca: Rosja jest najważniejszym partnerem Kirgistanu w wymiarze zarówno politycznym, jak i gospodarczym (13% kirgiskiego eksportu – trzecie miejsce; pierwsze miejsce w imporcie – 33%, przed Chinami z 22,5%). Rosja posiada w Kirgistanie cztery obiekty wojskowe, z których najważniejszym jest baza Kant (bazy mają pozostać do 2032 r.), ponadto 26 maja 2013 r. Gazprom zakupił wszystkie aktywa narodowej kompanii gazowej, Kyrgyzgazu (za symbolicznego jednego dolara, w zamian za uregulowanie długów firmy oraz inwestycje w wysokości ok. 650 mln USD w ciągu pięciu lat), co jest znaczącym rosyjskim sukcesem i wzmocnieniem pozycji Rosji w Kirgistanie. Podsumowując, „stopień uzależnienia Kirgistanu od Rosji należy uznać za wysoki"[2077]. W stosunkach Kirgistanu z Chinami dominuje oczywiście gospodarka – w pierwszej dekadzie XXI w. handel z ChRL gwałtownie się zwiększył, w 2006 r. trzykrotnie przekraczając wymianę handlową Kirgistanu

---

[2074] *In Reversal*, *Kyrgyzstan Won't Close a U.S. Base*, „The New York Times" 2009, 23 VI, [on-line:] http://www.nytimes.com/2009/06/24/world/asia/24base.html?_r=0 – 13 V 2014.

[2075] *Путин: Бакиев наступает на те же самые грабли*, Вести.Ru, 2010, 7 IV, [on-line:] http://www.vesti.ru/doc.html?id=351831&tid=79373 – 13 V 2014; *Правительство Киргизии ушло в отставку*, Lenta.Ru, 2010, 8 IV, [on-line:] http://lenta.ru/news/2010/04/07/cabinet/ – 13 V 2014.

[2076] *Биография Атамбаев Алмазбек Шаршенович*, Президент Кыргыской Республики, [on-line:] http://www.president.kg/ru/prezident/biografija/ – 13 V 2014.

[2077] W. Górecki, *Coraz dalej od Moskwy…*, s. 26-40.

z Rosją[2078]. Kirgistan jest przede wszystkim rynkiem zbytu dla towarów chińskich (towary konsumenckie oraz sprzęt i maszyny, finansowane przez chińskie kredyty), ale posiada największy ujemny bilans w handlu z Chinami w regionie, który w 2012 r. wyniósł dla Kirgistanu 5 mld USD (Kirgistan ponadto odgrywa rolę regionalnego ośrodka dystrybucji chińskich towarów, prowadząc reeksport do krajów ościennych, przede wszystkim Uzbekistanu oraz Kazachstanu)[2079]. W ramach „ekonomicznego pasa Jedwabnego Szlaku" powinno się to tylko zwiększyć. Jednakże w Kirgistanie żywe są obawy przed Chinami[2080], dlatego też Biszkek wybiera współpracę z Moskwą, a stosunki z Chinami traktuje jako podbijanie stawki. Czyni tym samym „z konieczności cnotę", co jest z perspektywy kirgiskiej tym prostsze, że za takim wyborem przemawiają względy kulturowe – kolonialna przeszłość kraju i atrakcyjność Rosji dla kirgiskiego społeczeństwa.

Unia Euroazjatycka a „nowy Jedwabny Szlak"

Poczynając od skutków światowego kryzysu ekonomicznego, który wzmocnił Chiny, zaczęły one (mniej więcej w latach 2008-2010) coraz śmielej wkraczać do Azji Środkowej. To zaś doprowadziło do większej asertywności, szczególnie po objęciu urzędu przez Xi Jinpinga i jego „środkowoazjatyckiego *tournée*" we wrześniu 2013 r., gdy rzucił on hasło „ekonomicznego korytarza/pasa Jedwabnego Szlaku". Odpowiedzią Moskwy na zagrożenie chińskie stało się pogłębienie procesów integracyjnych na obszarze postradzieckim, czego najlepszym przykładem jest Unia Euroazjatycka. Tym samym pojawiły się dwie sprzeczne ze sobą idee integracyjne, w najlepszym stopniu symbolizujące wzrastającą rywalizację rosyjsko-chińską w Azji Środkowej.

Interesy Rosji i Chin, póki obecne w regionie były Stany Zjednoczone, idealnie ze sobą współgrały. Jednakże stopniowe osłabianie się pozycji amerykańskich i wycofywanie się Waszyngtonu z regionu sprawiło, że sprzeczność interesów chińskich i rosyjskich stała się coraz bardziej widoczna. W dłuższej perspektywie czasowej regionalna dominacja Rosji w sferze bezpieczeństwa jest trudna do pogodzenia z gospodarczą ekspansją Chin. Moskwa i Pekin inaczej patrzą na republiki środkowoazjatyckie (Moskwa chce je podporządkować i zmniejszyć ich niezależność, zaś Pekin chce ich suwerenności i niezależności, bo zwiększają one pole działania Chin i ograniczają możliwości manewru Rosjanom). Najsłynniejszym miejscem rywalizacji jest jednak obszar surowców energetycznych, gdzie Chinom udało się przerwać rosyjski monopol na dostawy ropy i gazu. Ponadto stale wrastająca wymiana handlowa Chin z regionem i finansowe zaangażowanie Pekinu osłabiają pozycję Rosji. To wszystko powoduje intensyfikację rosyjskich

---

[2078] C. E. Ziegler, *op. cit.*, s. 242.
[2079] A. Jarosiewicz, K. Strachota, *Chiny a Azja Centralna*..., s. 60-61.
[2080] Wizyta w Kirgistanie, lipiec 2014 r.

wysiłków na rzecz reintegracji obszaru postradzieckiego, włączając reintegrację gospodarczą, czego najlepszym symbolem jest Unia Euroazjatycka[2081].

Unia Celna i Wspólna Przestrzeń Gospodarcza, a (wg planu od 2015 r.) Euroazjatycka Unia Gospodarcza (Unia Euroazjatycka) to najważniejsze przykłady prób reintegracji obszaru postaradzieckiego przez obecne kierownictwo rosyjskie. Próba odbudowy dawnej potęgi, wpływu i zbudowania „nowego ZSRR" jest najważniejszym marzeniem politycznym Putina. Na obszarze Azji Środkowej zderza się ona jednak z interesami chińskimi.

Początki Unii Euroazjatyckiej sięgają października 2000 r. i porozumienia tworzącego Euroazjatycką Wspólnotę Gospodarczą (EaWG)[2082]. Lecz jej twórcom brakowało silnej motywacji ekonomicznej i politycznej i wydawało się, że EaWG podzieli los innych inicjatyw na obszarze postradzieckim (np. ZBiR) – stanie się fasadą. Jednakże poczucie zagrożenia ze strony Europejskiej Polityki Sąsiedztwa UE sprawiło, że Rosja we wrześniu 2003 r. powołała kolejną inicjatywę: Wspólną Przestrzeń Gospodarczą (WPG) Rosji, Ukrainy, Białorusi i Kazachstanu[2083]. Podpisane na skutek presji politycznej dokumenty WPG miały przede wszystkim za zadanie wciągnięcie Ukrainy w orbitę integracji, jednakże po „pomarańczowej rewolucji" stało się to nieaktualne, a sam proces integracji wszedł „w fazę stagnacji"[2084].

Trwała ona do 2009 r., gdy Rosję do ponownego podjęcia tej idei zachęcił z jednej strony kryzys gospodarczy, a drugiej polityczny (Partnerstwo Wschodnie UE). Dodatkowym czynnikiem była ekspansja ekonomiczna Chin w Azji Środkowej, w tym szczególnie w Kazachstanie. To właśnie wtedy, w 2009 r., „rosyjska administracja, ściśle nadzorowana przez Władimira Putina, przystąpiła do rzeczywistego formowania struktur wspólnotowych": 9 czerwca 2009 r., po spotkaniu z szefami rządów Białorusi i Kazachstanu w Moskwie, ogłosił on przystąpienie trzech państw do tworzenia Unii Celnej[2085]. Dnia 27 listopada 2009 r. podpisano dokumenty pozwalające na faktyczne utworzenie Unii Celnej między tymi państwami[2086]. Dnia 9 grudnia 2010 r. porozumiano się co do uformowania

---

[2081] A. Jarosiewicz, K. Strachota, *Chiny a Azja Centralna…*, s. 21-30.

[2082] *Договор об учреждении Евразийского экономического сообщества*, Президент России. Официальный сайт, 2000, 10 X, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/text/docs/2000/10/107540.shtml – 29 VI 2014.

[2083] *Соглашение о формировании Единого экономического пространства*, Президент России. Официальный сайт, 2003, 18 IX, [on-line:] http://news.kremlin.ru/ref_notes/3686 – 29 VI 2014.

[2084] I. Wiśniewska, *Integracja euroazjatycka. Rosyjska próba ekonomicznego scalenia obszaru poradzieckiego*, OSW, 2013, 30 VII, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/prace-osw/2013-07-30/integracja-euroazjatycka-rosyjska-proba-ekonomicznego-scalenia – 29 VI 2014.

[2085] *Ibidem*.

[2086] *Подписаны документы о создании Таможенного союза России, Белоруссии и Казахстана*, Президент России. Официальный сайт, 2009, 27 XI, [on-line:] http://www.kremlin.ru/news/6138/print – 29 VI 2014.

od 1 stycznia 2012 do końca roku 2015. Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej i podpisano 9 grudnia 2010 r. dokumenty dotyczące jej funkcjonowania (zaczęła funkcjonować 1 stycznia 2012 r.)[2087]. Z kolei 18 listopada 2011 r. w Moskwie podpisano deklarację o eurazjatyckiej integracji gospodarczej[2088], zaś 28 maja 2014 w Astanie traktat o powstaniu 1 stycznia 2015 r. Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej składającej się z Rosji, Kazachstanu i Białorusi[2089].

Idea Unii Euroazjatyckiej stała się – jak to ujęła Iwona Wiśniewska z Ośrodka Studiów Wschodnich – „sztandarowym projektem Putina". Jest to najdalej posunięty proces integracyjny na obszarze byłego ZSRR, do tego dotychczas dość skuteczny. Jest on motywowany czynnikami czysto politycznymi, a nie ekonomicznymi (zarówno Białoruś, jak i Kazachstan nie mają większego znaczenia dla gospodarki rosyjskiej, jeśli wymiar ekonomiczny ma znaczenie, to również relatywne – jako odpowiedź na ekonomiczną dominację Chin w Azji Środkowej)[2090]. Reintegracja obszaru postradzieckiego stała się strategicznym celem rosyjskiej polityki zagranicznej, o czym w Koncepcji polityki zagranicznej FR z 12 lutego 2013 r. napisano wprost[2091].

Ma to utrzymać status mocarstwowy Rosji i przeciwdziałać zwłaszcza ekspansji ekonomicznej Unii Europejskiej i Chin oraz rozluźnianiu więzi krajów WNP z Rosją – ma to utrzymać jej wpływy polityczno-ekonomiczne. Postępująca integracja ekonomiczna odbywa się na rosyjskich warunkach. Najważniejszy z nich to utworzenie ponadnarodowych organów (zdominowanych jednak i kontrolowanych przez Rosję, przykładowo siedziba Komisji znajduje się w Moskwie). Decydując się na reintegrację obszaru postradzieckiego, Moskwa stanęła przed dylematem integracji „szerokiej" (obejmującej więcej państw, ale powodującej luźniejsze związki między nimi) albo „głębokiej" (mało państw, silniejsze związki). Wobec trudności wewnętrznych i zewnętrznych władze rosyjskie opowiedziały się w praktyce – nie deklarując tego wprost – za tym drugim wariantem[2092].

[2087] *9 декабря в Москве состоялось заседание Межгоссовета ЕврАзЭС*, Президент Республики Беларусь, 2010, 9 XII, [on-line:] http://president.gov.by/ru/news_ru/view/9-dekabrja-v-moskve-sostojalos-zasedanie-mezhgossoveta-evrazes-4962/ – 29 VI 2014.

[2088] *Президенты Беларуси, России и Казахстана подписали Декларацию о евразийской экономической интеграции*, Президент Республики Беларусь, 2011, 18 XI, [on-line:] http://president.gov.by/ru/news_ru/view/prezidenty-belarusi-rossii-i-kazaxstana-podpisali--deklaratsiju-o-evrazijskoj-ekonomicheskoj-integratsii-5169/ – 29 VI 2014.

[2089] *Подписан Договор о Евразийском экономическом союзе*, Президент России. Официальный сайт, 2014, 29 V, [on-line:] http://www.kremlin.ru/news/45787 – 29 VI 2014.

[2090] I. Wiśniewska, *Integracja euroazjatycka…*

[2091] *Концепция внешней политики Российской Федерации*, Министерство иностранных дел Российской Федерации. Официальный сайт, 2013, 18 II, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/ns-osndoc.nsf/e2f289bea62097f9c325787a0034c255/c32577ca0017434944257b-160051bf7f – 29 VI 2014.

[2092] W. Górecki, *Coraz dalej od Moskwy…*, s. 80.

Moskwa postrzega wzmocnienie pozycji w regionie jako drogę do odbudowy swojej pozycji globalnej, a także jako wizerunkowe podkreślenie swojego centralnego statusu na obszarze postradzieckim. Służy temu m.in. przymuszanie Armenii do przystąpienia do Unii, a przede wszystkim – naciski na Ukrainę. Z kolei w przypadku Kirgistanu i Tadżykistanu chodziło o potwierdzenie dominacji rosyjskiej na obszarze Azji Środkowej. Projekt Unii Euroazjatyckiej będący krzyżówką rozwiązań Unii Europejskiej i Związku Radzieckiego ma w zamierzeniu Rosji być mostem łączącym Europę z Azją i Pacyfikiem.

Chiny mają jednakże inne plany i swoją ideę integracyjną – „ekonomiczny pas/korytarz Jedwabnego Szlaku", zwany potocznie „nowym Jedwabnym Szlakiem". Nazwa „ekonomiczny pas" pochodzi z programowego wystąpienia Xi Jinpinga na Uniwersytecie Nazarbajewa w Astanie 7 września 2013 r., podczas którego zaproponował on państwom regionu podłączenie się do ambitnego planu rozwoju regionu. Planu otwarcie niesprzeciwiającego się rosyjskim planom integracyjnym, ale realnie będącego dla nich największym zagrożeniem.

Wrześniowa wizyta Xi Jinpinga w Azji Środkowej była symbolem nowej asertywności Chin w Azji Środkowej i wieńczyła proces ewolucji polityki Państwa Środka wobec regionu – od spokojnej, zachowawczej, idącej krok po kroku i chowającej się za plecami Moskwy, przez coraz bardziej aktywną – najpierw skierowaną na ograniczenie wpływów amerykańskich, następnie na uniezależnienie się od Rosji pod względem surowców, po „otwarcie kart", jakim było wystąpienie Xi Jinpinga. Można wręcz powiedzieć, że jego wrześniowe *tournée* po Azji Środkowej było regionalnym przykładem nowej pekińskiej asertywności spod znaku „chińskiego marzenia".

W trakcie wizyty Xi podpisał szereg umów o charakterze gospodarczym z wszystkimi republikami środkowoazjatyckimi. Jego wizyta była początkiem planów ścisłego zintegrowania regionu z Chinami na płaszczyźnie infrastrukturalnej, handlowej, finansowej i energetycznej. Lista zapowiedzianych inwestycji imponuje – jeśli uda się je zrealizować, oznaczać to będzie podwojenie i tak wysokiego zaangażowania chińskiego w regionie. Najistotniejsze były tutaj umowy energetyczne, cementujące chińską dominację: nowa nitka gazociągu z Turkmenistanu, przez Uzbekistan, Tadżykistan i Kirgistan, do Chin, kontrakt na dostawy 25 mld m^3 gazu rocznie z Turkmenistanu oraz umowa o realizacji i finansowaniu przez Chiny drugiej fazy budowy drugiego największego złoża gazowego na świecie – Galkynyszu (co oznacza koniec marzeń o dywersyfikacji dostaw gazu przez Turkmenistan). Nowa nitka („szlak D") przez Kirgistan i Tadżykistan oznacza, że „Chiny *de facto* dążą do integracji regionu wzdłuż własnych projektów energetycznych"[2093].

[2093] A. Jarosiewicz, *Chińskie tour de force w Azji Centralnej*, OSW, 2013, 18 IX, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-09-18/chinskie-tour-de-force-w-azji-centralnej – 29 VI 2014.

Najbardziej spektakularnym wydrzeniem była jednak mowa programowa Xi Jinpinga w Astanie, w której zaprezentował nową chińską strategię dla regionu: Ekonomiczny Korytarz Wielkiego Jedwabnego Szlaku. Strategia ta opiera się na budowie infrastruktury transportowej, wzroście wymiany handlowej, likwidacji barier handlowych (Xi zaproponował strefę wolnego handlu) oraz wzmocnieniu roli walut narodowych we własnych roliczeniach. Dodatkowo zaproponował liczne inicjatywy kulturalne oraz stypendia[2094].

Pod względem formalnym inicjatywa chińska nie jest antyrosyjska, a Pekin po staremu unika otwartej konfrontacji z Moskwą i nadal nie kwestionuje politycznego prymatu Rosji nad regionem, skupiając się na uzyskiwaniu przewagi przy pomocy narzędzi gospodarczych. Przykładem tego jest pozwalanie Rosji na kierowanie nacisku w Szanghajskiej Organizacji Współpracy na kwestie międzynarodowe i bezpieczeństwa, a nie regionalne, co powoduje przekształcenie się SzoW „w symbolicznie zdominowane przez Rosję forum koordynacji stanowisk w kwestiach globalnych", a nie realnie wpływającą na sytuację w regionie organizację (tak jak kiedyś)[2095]. Oznacza to, że Chiny prawdopodobnie na razie „postawiły krzyżyk" na SzOW, wiedząc, że mając Rosję w strukturach tej organizacji, nie będą w stanie przeforsować swoich pomysłów. Pekin zwraca się więc ku dyplomacji bilateralnej, co zresztą jest również popularnym sposobem rozwiązywania spraw przez Chiny (*vide*: Azja Południowo-Wschodnia).

Chińska strategia „nowego Jedwabnego Szlaku" godzi jednak w interesy rosyjskie i to w ich najważniejszy projekt – Unię Euroazjatycką. W pewnym sensie jest jej przeciwieństwiem, gdyż nie zakłada integracji politycznej, co z perspektywy republik środkowoazjatyckich jest bardzo pożądane. Chińskim celem jest uczynienie Azji Środkowej pasem transmisyjnym dla chińskich towarów na Zachód i Bliski Wschód (co jest korzystne dla państw środkowoazjatyckich, zabiegających o to, by szlaki komunikacyjne szły przez ich terytoria)[2096]. Koncepcja ta opiera się na rozbudowie więzi, a nie tworzeniu barier, jak to ma miejsce w przypadku Unii Celnej.

Ten element, korzystny dla państw regionu, jest jednak celem drugorzędnym Pekinu. Pierwszorzędnym jest przekształcenie Azji Środkowej we własne

---

[2094] *President Xi Jinping Delivers Important Speech and Proposes to Build a Silk Road Economic Belt with Central Asian Countries*, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2013, 7 IX, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/xjpfwzysiesgjtfhshzzfh_665686/t1076334.shtml – 4 VI 2014.

[2095] A. Jarosiewicz, *Chińskie tour de force…*

[2096] Szlaki komunikacyjne z Chin do Europy przez wieki biegły właśnie przez ten region, tworząc legendarny Jedwabny Szlak, jednak wraz z wielkimi odkryciami geograficznymi został on porzucony i region zastygł w stagnacji. Dzisiejsza koncepcja „nowego Jedwabnego Szlaku", abstrahując od pretensjonalności tytułu, ma więc uzasadnienie historyczne. W nazwie tej widać wyraźnie „chińską rękę" – Chińczycy lubią prowadzić politykę w nawiązaniu do wzorców historycznych.

zaplecze surowcowe, jak to ma miejsce w przypadku Turkmenistanu. Dlatego też chiński „nowy Jedwabny Szlak" rodzi „ryzyko aneksji regionu w sferę wpływów chińskich", co jest dokładnie sprzeczne z integracyjnymi interesami rosyjskimi. Co ważniejsze jednak, rozwój relacji gospodarczych potężnych Chin ze słabszymi państwami i częstokroć ich sponsorowanie „w sposób nieuchronny prowadzi do popadnięcia państw Azji Centralnej w różny stopień zależności politycznej od Chin, co w niektórych przypadkach nadaje jej wręcz charakter neokolonialny"[2097].

Chiny, w przeciwieństwie do Rosji, celowo nie stawiają na kwestie polityczne, gdyż nie mają (w Azji Środkowej) ambicji mocarstwowych rozumianych w tradycyjny sposób (wielkie terytorium, strefa wpływów itp.). Pekin chce po prostu najpierw ekonomicznie zwasalizować środkowoazjatyckie republiki, następnie uczynić z nich rodzaj wielkiej geopolitycznej autostrady, a na koniec wyeksploatować bogactwa regionu. Parafrazując stare powiedzenie Stalina, Pekin chce potraktować Azję Środkową niczym cytrynę: wycisnąć i wyrzucić. Czyli uczynić z nią dokładnie to samo, co robi obecnie z rosyjskim Dalekim Wschodem.

Otwartym pozostaje pytanie o sukces chińskiego planu, a przede wszystkim o wynik rywalizacji rosyjsko-chińskich projektów regionalnych. Pekin pokazał, że ma plany obejścia rosyjskich regulacji Unii Celnej (chcąc tworzyć w Kirgistanie mieszane spółki kirgisko-chińskie, które dzięki temu produkować będą towary w Kirgistanie i nie będą podlegać restrykcjom celnym)[2098]. Z drugiej strony Moskwa pokazała, że jest w stanie zablokować chińskie plany w regionie (wymówienie przez Kirgistan umowy o budowie kolei do Chin na skutek nacisków rosyjskich). Tym samym w Azji Środkowej zaczęła się kolejna odsłona „nowej Wielkiej Gry", tym razem jeszcze bardziej skomplikowanej i zniuansowanej niż poprzednio. Moskwa i Pekin bowiem pod pozorami współpracy i zgodności, coraz bardziej niewygodnej „osi wygody", zaczynają ukrytą rywalizację, której stawką jest prymat w Eurazji.

Dramatyczne wydarzenia związane z kryzysem ukraińskim tylko dodały dynamiki temu procesowi. Chociaż decyzja Ukrainy o podpisaniu stowarzyszenia z Unią Europejską jest ciosem dla rosyjskich planów Unii Euroazjatyckiej, to ich nie przekreśla, a przynajmniej nie w najważniejszym dla tej pracy zagadnieniu relacji rosyjsko-chińskich w Azji Środkowej. Tutaj języczkiem u wagi jest Kazachstan. W następstwie kryzysu ukraińskiego w Kazachstanie jest „więcej strachu i mniej miłości" wobec idei Unii Euroazjatyckiej. Astana usiłuje „zejść z linii strzału" i przetrwać, minimalizując straty związane z przystąpieniem do Unii Euroazjatyckiej. Astana pokłada teraz nadzieję w Chinach – dzięki współpracy gospodarczej z Pekinem liczy na zrównoważenie zwiększających się wpływów Rosji lub też na chińskie wsparcie w relacjach z Moskwą: „z perspektywy Kazachstanu to Chiny,

---

[2097] *Ibidem*.

[2098] A. Jarosiewicz, K. Strachota, *China a Azja Centralna…*, s. 62.

a nie Zachód, są jedynym czynnikiem zdolnym mitygować Rosję w Azji Środkowej i tym samym zapewnić Astanie pole manewru w relacjach z Kremlem"[2099].

Decydujące więc będzie ułożenie relacji między Moskwą a Pekinem w Azji Środkowej. Na chwilę obecną za wcześnie jest, by oceniać, w jaki sposób zakończą się te relacje – możliwa jest albo rywalizacja, albo współpraca przy wielu wariantach pośrednich[2100]. Wydaje się, że nie dojdzie do otwartej rywalizacji (za to zakulisowej – jak najbardziej) o to, która z inicjatyw będzie mieć decydujące znaczenie, i do wielu wymuszonych kompromisów (komunikat po wizycie Putina w Szanghaju jest tego najlepszym dowodem). Chociaż pozycja Rosji jest wciąż silniejsza, to słabnie, mimo prób zatrzymania tego procesu przez rosyjskie elity. Z kolei pozycja Chin rośnie, również *vis à vis* Rosji (ostatnio na skutek zachodnich sankcji). To sprawia, że w perspektywie długoterminowej więcej kart w tej rozgrywce mają Chiny (choć Rosja nie odpuści tak łatwo tego obszaru), ale nie będą one dążyć do publicznego okazywania swego zwycięstwa, lecz raczej odwrotnie – okażą Rosji wizerunkowe wsparcie i uznanie dla jej potrzeby mocarstwowości na tym terenie i zadowolą się ekonomicznym kontrolowaniem regionu w sposób zakulisowy.

b) Azja-Pacyfik

Wraz z dojściem do władzy Władimira Putina wektor azjatycki polityki zagranicznej FR został wyraźnie wzmocniony. W przeciwieństwie do Jelcyna, dla którego Azja stanowiła tylko element równoważenia Zachodu, za Putina nastąpiła „azjatyzacja" polityki zagranicznej: Putin doprowadził do bliższych relacji z Chinami, Japonią, Koreą Południową i Koreą Północną oraz państwami ASEAN, a także włączył FR do szeregu organizacji regionalnych (APEC, Regionalne Forum ASEAN, Szczyt Azji Wschodniej, Organizacja Konferencji Islamskiej), przez co slogan o „wielobiegunowości" nabrał znaczenia (Moskwa wyszła poza sferę *stricte* polityczną). Działo się tak w dużej mierze z konieczności geograficznej – większa część Rosji znajduje się w Azji, z wrażliwym Regionem Dalekowschodnim na czele. Jednakże mimo tych wysiłków zrównoważenie w polityce zagranicznej Rosji pozostaje „nieuchwytne": moskiewski sposób patrzenia na świat pozostaje „zachodocentryczny": relacje z państwami azjatyckimi (choć wzrosły znacząco w nowej dekadzie, to ruszały z bardzo słabej podstawy) wciąż są daleko za tymi

---

[2099] A. Jarosiewicz, *Kazachstan wobec integracji*..., [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2014-05-26/kazachstan-wobec-integracji-z-rosja-mniej-milosci-wiecej – 29 VI 2014.

[2100] Z perspektywy października 2014 r. najbardziej prawdopodobny wydaje się wariant, w którym „rosyjski establishment polityczny w imię zachowania dobrych stosunków z Chinami jest gotów zaakceptować swoiste kondominium w Azji Centralnej". W. Rodkiewicz, *Rosyjski zwrot na Wschód*..., s. 20-21.

z Zachodem, a znaczenie Rosji w azjatyckich organizacjach – minimalne (nawet w obszarach, gdzie Rosja ma przewagę – np. w energii – jej wpływ pozostaje drugorzędny): „jeśli Azja nie jest już opuszczonym teatrem polityki zagranicznej Kremla, to wciąż jednak nie plasuje się wśród jego najważniejszych priorytetów”[2101].

Region Azji i Pacyfiku to specyficzne miejsce. Samuel Huntington nazwał je „kotłem cywilizacji” – jest to tradycyjne miejsce starcia interesów wielkich mocarstw (Chin, Japonii, USA, będących, w przeciwieństwie do Rosji, naturalnymi członkami regionu); relacje między państwami charakteryzują się ciągłą rywalizacją, a często otwartą wrogością[2102]. Inaczej niż w Europie, nie ma tutaj wspólnego dziedzictwa regionalnego ani tradycji współpracy, państwa opierają się na relacjach bilateralnych i sojuszach (np. USA z Japonią), a najważniejsze organizacje bezpieczeństwa (typu ASEAN) powstały poza „sercem” regionu, jakim jest Azja Wschodnia, „stanowiąca największy obszar geopolityczny, gdzie gra o sumie zerowej i równowagi sił liczą się bardziej niż gdziekolwiek indziej na świecie”[2103]. Patrząc z perspektywy azjatyckiej to nie rosyjsko-chińskie „partnerstwo strategiczne” jest najważniejszym wydarzeniem, ale wzrost znaczenia Chin jako najważniejszego mocarstwa i reakcja innych na to. Centralna rola Chin w regionie jest już faktem. Pekin w swojej „Wielkiej Strategii” dąży do dominacji w Azji Wschodniej, ale bez walki: to on chce zmienić układ polityczny regionu[2104]. Chiny pełną rolę miejscowego „naruszyciela pokoju”: poprzez swoją chęć wzmocnienia wpływów politycznych na bazie rosnącej gospodarki i globalnej ekspansji kapitału zmieniły strategiczny obraz regionu[2105]. Chociaż polityka Chin jest motywowana względami wewnętrznymi (rozwój powoduje stabilność polityczną), to zawiera również milczące (od czasów Xi Jinpinga coraz mniej milczące) założenie, że proamerykański porządek musi zostać zmieniony (choć potrzeba na to czasu) i że Chiny powrócą do bycia naturalnym przywódcą regionu: już zmieniły obraz strategiczny regionu, a to tylko się pogłębi.

Na tym tle doskonale widać różnicę pomiędzy Chinami a Rosją: oba te państwa są „wschodzącymi mocarstwami”, ale w zupełnie innym sensie. Rosja opiera się na dawnych i nowych symbolach potęgi (wielkie terytorium, zasoby nuklearne, surowce itp.), a

> jej potrzeba mocarstwowości opiera się na mesjanistycznych wizjach i jest stymulowana przez mitomanię i koloryzowanie – ważne składniki w promowaniu Rosji

---

[2101] B. Lo, *op. cit.*, p. 115-116.
[2102] S. Huntington, *The Clash of Civilization and the Remaking of the World Order*, London 1998, p. 218.
[2103] B. Lo, *op. cit.*, p. 117.
[2104] Chong-Pin Lin, *Formująca się Wielka Strategia Chin (ku dominacji w Azji Wschodniej, ale bez walki)*, „Azja-Pacyfik” 2006, nr 9, s. 78-97.
[2105] V. Mikheev, *East Asia and Russia's Developement Strategy*, „Russia in Global Affairs” 2007, vol. 5, № 1, p. 72.

jako światowego mocarstwa – co prowadzi do tego, że rosyjscy przywódcy mają tendencję do patrzenia na świat przez kartezjańskie soczewki: „myślimy, że jesteśmy mocarstwem, więc jesteśmy”[2106].

Postawa chińska jest zupełnie inna. Chińskie przywództwo nie ma złudzeń co do swoich ograniczeń i słabości – Chiny przeszły daleką drogę, ale wciąż wiele przed nimi. Chociaż mają poczucie wyższości, to umiejętnie je ukrywają, pamiętając „wiek upodlenia” (*bai nian guo chi*). Nie dążą do symboli potęgi, lecz do istoty rzeczy. Główna różnica polega na tym, że gdy Rosja podkreśla swoje rosnące znaczenie, Chiny je zaniżają, co wynika z pragmatycznej chęci minimalizacji opozycji wobec własnych interesów[2107]. Jak podkreśla Chong-Pin Lin, Chiny „wolą grać w grę «go» niż w szachy: w szachach bowiem jedna strona jest często stawiana w stan najwyższej gotowości przez przeciwnika i nadchodzące zagrożenia, podczas gdy w «go» można przegrać, nie podejrzewając tego aż do ostatniej chwili, kiedy gra okazuje się zakończona”[2108].

Jednak przy wszystkich chińskich podkreśleniach równości relacji z Rosją, to one stają się dominującym partnerem. Rosja przyciąga uwagę świata tylko w określonych kwestiach, często negatywnych: „Rosja jest widziana przez wielu jako tylko coś lepszego niż warchoł [oryg. *spoiler*], bez umiejętności ani chęci rozwiązywania globalnych problemów”[2109]. Chiny z kolei są powszechnie uznanym głównym graczem, „odpowiedzialnym udziałowcem”, którego wpływ tylko się zwiększy i który ma centralne znaczenie dla świata. Jak podsumowuje Bobo Lo, „w trakcie gdy Rosja próbowała ponownie stać się mocarstwem, jej splendor został ukradziony przez nadzwyczajny sukces Chin: to one (i Indie), są prawdziwymi wschodzącymi mocarstwami świata”[2110]. To stawia Rosję w dwuznacznej sytuacji: z jednej strony potrzebuje ona Chin znacznie bardziej niż Chiny jej (co nawet rosyjscy autorzy już przyznają), ta potrzeba zaś prowadzi do nierównowagi w ich relacjach[2111]. Z drugiej – by zwiększyć swoje znaczenie międzynarodowe, Rosja „musi porozumieć się z krajem, który jest odpowiedzialny (choć może niechcący) za powszechne postrzeganie Rosji jako drugoligowego mocarstwa”[2112]. Nigdzie nie jest to tak widoczne, jak w Azji. W efekcie „azjatyzacja” polityki zagranicznej

---

[2106] B. Lo, *op. cit.*, p. 81.

[2107] *Ibidem*. Zdanie to pozostaje aktualne, mimo iż od momentu przejęcia władzy przez „piąte pokolenie” Chiny wyraźnie zaczynają „podnosić głowę”. Porównując to do działań Rosji, nadal jednak widać, że Chiny wciąż bardziej zaniżają niż zawyżają swoje znaczenie. Na tle Moskwy nowy asertywny Pekin nadal pozostaje bardzo skromny.

[2108] Lin Chong-Pin, *op. cit.*, p. 83.

[2109] B. Lo, *op. cit.*, p. 88.

[2110] *Ibidem*, p. 81.

[2111] Dmitrij Trienin pisze, iż „po raz pierwszy od dwóch i pół wieku to Chiny są silniejsze”. Д. Тренин, *Верные друзья…*; zob. również: А. Лукин, *Китай: опасный сосед или выгодный партнер…*, с. 74.

[2112] B. Lo, *op. cit.*, p. 88.

Putina i próba wejścia Rosji do Azji gasną przy chińskim znaczeniu. Rosja jest w Azji „przysłonięta przez Chiny”[2113].

Dlatego też azjatycka polityka Moskwy opiera się głównie na Chinach, a Chiny dominują w rosyjskim spojrzeniu na Azję. Jednakże nie oznacza to bynajmniej sinofilii: tak jak amerykanocentryzm nie oznacza proamerykańskości, tak rosyjski sinocentryzm w Azji ma w sobie tak pozytywne, jak i negatywne elementy: „Putin mocno punktuje na «strategicznym partnerstwie» z Chinami, ale większość jego azjatyckiej polityki opiera się na przekonaniu, że dominujące Chiny są szkodliwe dla interesów rosyjskich”[2114]. Dobrze widać to w polityce wobec **Indii**, innego „strategicznego partnera” Rosji (strategiczne partnerstwo między Rosją a Indiami zostało podpisane w 2000 r. w Nowym Delhi)[2115]. Rosja ma z Indiami wiele wspólnego: od tradycyjnie bliskich relacji w kwestii wojskowej, poprzez reformę ONZ (Rosja popiera aspiracje Indii), sytuację w Afganistanie czy status obserwatora w SzOW (ewentualny akces Indii równoważyłby wpływy Chin). Dla Indii ważne jest też to, że Moskwa popiera ich stanowisko w sprawie Kaszmiru. To wszystko sprawia, że o relacjach Moskwa – Nowe Delhi mówi się (z pewną dozą przesady): „szczególnie uprzywilejowane partnerstwo strategiczne”[2116].

Cechą charakterystyczną relacji rosyjsko-indyjskich jest wysoka intensywność kontaktów politycznych. Nowa dekada przyczyniła się również do wyraźnego wzrostu wymiany handlowej między Moskwą a Nowym Delhi: przedsiębiorstwa obu państw kooperują w branży naftowej, gazowej oraz w eksploatacji rosyjskich złóż gazu przez firmy indyjskie, Rosja jest również zainteresowana wspólnymi projektami z zakresu technologii energetycznych, z czym wiąże nadzieje na obecność na rynkach azjatyckich[2117]. Najważniejszym jednak aspektem tych relacji jest wciąż sprzedaż broni Indiom. Skala współpracy w tej dziedzinie znacznie przekroczyła tę z Pekinem i obejmuje m.in.: wspólną produkcję morskich rakiet balistycznych, niewykrywalnych myśliwców PAK-FA, rozwój indyjskiej floty (fregaty Kriwak), a także najbardziej spektakularną sprzedaż licencji Su-30 MKI (znacznie bardziej zaawansowanej licencji niż sprzedane Chinom Su-30 MKK, co nawiasem mówiąc doprowadziło do protestów Chin)[2118]. W szerszym znaczeniu polityka Rosji wobec Indii opiera się na założeniu „trójkąta strategicznego” (Rosja, Chiny, Indie), którego celem ma być wzmocnienie Rosji. To Rosja jest motorem napędowym tego układu i to jej najbardziej na tym zależy. Pierwotnie (za Jewgienija Primakowa)

[2113] L. Buszynski, *op. cit.*, p. 266.
[2114] B. Lo, *op. cit.*, p. 118.
[2115] *Декларация о стратегическом партнерстве между Российской Федерацией и Республикой Индией (принята 3 октября 2000 года в Дели в ходе государственного визита Президента В. Путина в Индию)*, Президент России. Официальный сайт, 2000, 3 X, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/interdocs/2000/10/03/0000_80628.shtml – 14 V 2014.
[2116] W. Rodkiewicz, *Rosyjski zwrot na Wschód*..., s. 23.
[2117] T. Kapuśnik, *Chiny i Indie w polityce...*
[2118] L. Buszynski, *op. cit.*, p. 280.

chodziło o wspólne z Chinami i Indiami powstrzymanie hegemonizmu Stanów Zjednoczonych, teraz jest to postrzegane bardziej jako ukradkowa próba równoważenia Chin. Jednakże poza sferą wojskową realna współpraca Rosji i Indii jest słaba, a Delhi jest bardziej zainteresowane współpracą gospodarczą ze Stanami Zjednoczonymi niż z Rosją i jego rola jako równoważnika Chin jest w najlepszym wypadku niepewna.

Na Kremlu zdają sobie sprawę, iż bez Chin odzyskanie przez Rosję pozycji mocarstwowej jest niemożliwe. Jednocześnie jednak Rosjanie obawiają się, że w związku ze wzrostem znaczenia Chin, przestaną one być tak powściągliwe[2119]. Te obawy są dwojakiego rodzaju. Mianowicie chodzi o Region Dalekowschodni i założenie, że Chiny jako mocarstwo Azji i Pacyfiku podkopią rosyjskie próby grania bardziej aktywnej roli w regionie (poprzez kontrolę źródeł energii, bycie punktem tranzytowym do Europy czy kluczową stroną w rozwiązywaniu konfliktów). Chiny zależne lub chociaż odpowiedzialne przed sąsiadami to miejsce na projekcję rosyjskiego wpływu (gospodarczego i geopolitycznego). Potężne Chiny mogą z kolei stworzyć przeszkodę nie do przeskoczenia dla rosyjskich interesów. Dlatego też Rosjanie akceptują rolę USA w regionie, bo powstrzymuje to Chiny, a poza tym Stany Zjednoczone nie wchodzą w Azji w strefy wpływów rosyjskich (tak jak to ma miejsce w Europie)[2120]. W Azji USA pełnią nawet pożyteczną rolę dla Moskwy, gdyż równoważą coraz silniejszą pozycję Chin: „przy wszystkich próbach kwestionowania dominacji USA Kreml nie chciałby zostać młodszym partnerem Chin; czynić złośliwości Waszyngtonowi to jedno, przyjąć słabszą pozycję wobec Pekinu to coś zupełnie innego"[2121]. Dlatego „amerykański zwrot" ku Azji od 2011 r. jest działaniem dla Moskwy jak najbardziej pożądanym, co najmniej z trzech powodów: po pierwsze, odwraca uwagę Waszyngtonu od Europy i „bliskiej zagranicy", będących najważniejszymi polami polityki zagranicznej Rosji. Po drugie, „amerykański zwrot" ogranicza potęgę i wpływy Chin w Azji i po trzecie wreszcie, rywalizacja amerykańsko-chińska jest na rękę Rosji, gdyż wzmacnia pozycję Moskwy wobec Waszyngtonu i Pekinu: każde z nich musi, jeśli nie zabiegać, to przynajmniej mieć na uwadze interesy rosyjskie. Dotyczy to szczególnie Chin.

Rosjanom towarzyszy przekonanie, że Chiny niewiele robią, by pomóc Rosji w Azji. I jest to słuszne przekonanie. Chiny nie robią praktycznie nic, by wspierać Rosję w regionie, i tak naprawdę byłoby to wbrew interesom Pekinu (który wszakże dość skutecznie ukrywa swoją postawę)[2122]. Pekin nie chce się z nikim „dzielić" Rosją: chce mieć na wyłączność jej surowce, a nie pomagać kolejnemu

---

[2119] Ю. М. Галенович, *Россия-Китай-Америка. От сотрудничества к гармонии интересов?*, Москва 2006, с. 269-302.
[2120] B. Lo, *op. cit.*, p. 120.
[2121] Д. Тренин, *Верные друзья...*
[2122] L. Buszynski, *op. cit.*, p. 269.

mocarstwu w (ponownym) wejściu do regionu, gdzie i tak tych mocarstw jest zbyt dużo. Tym samym rosyjskie podejście do Azji i Pacyfiku opiera się na

> przekonaniu, że rosnąca asymetria w relacjach rosyjsko-chińskich nie jest nigdzie tak widoczna, jak w Azji Wschodniej. Wraz z pogłębieniem się tego stanu, Moskwa będzie zwracać się ku innym, by zachować takie środowisko, które chroni rosyjskie interesy strategiczne. Rosja ma nadzieję na stabilne i bezpieczne Chiny, ale jednocześnie nie aż tak silnie i nie tak pewne siebie, by zakłócić obecną strategiczną równowagę z Rosją albo nawet ją wykluczyć z regionu[2123].

Odpowiedzią Rosji na te wyzwania jest poczwórna strategia: po pierwsze „różnorodności strategicznej", po drugie „koncertu Azji", po trzecie – udziału w multilateralnych organizacjach[2124]. I wreszcie, po czwarte, od 2012 r., „rosyjskiego zwrotu".

W pierwszym przypadku, „różnorodności strategicznej", decydująca jest **Japonia**. To ona jest kluczem do powrotu Rosji do gry w Azji, bo sojusz z nią „pozwoliłby jej na strategiczny manewr"[2125]. Dla Rosji, chcącej uniknąć wyprzedzenia przez Chiny i ryzyka wykluczenia z regionu, logicznym krokiem i odpowiedzią jest rozwój relacji z Japonią. Japonia ma zaskakująco dobry *image* w Rosji. Nie jest uznawana za agresywne mocarstwo (co jest dość paradoksalne, biorąc pod uwagę historię)[2126], jest podziwiana jako najbardziej rozwinięta gospodarka świata (z produktami wysokiej jakości, co lokuje ją dokładnie na przeciwległym biegunie rosyjskiej percepcji niż Chiny), pożądana jako inwestor w Regionie Dalekowschodnim[2127]. A co najważniejsze: jest pozytywnym modelem sukcesu, gdyż jest krajem azjatyckim, który przeszedł okcydentalizację, stał się wpływowy i potężny jak państwa Zachodu, ale był w stanie zachować swoją tożsamość i wartości – przedstawia coś, co Putin chciałby uczynić z Rosją: „w wielu aspektach Japonia wyraża uosobienie «dobrego Wschodu» – Wschodu politycznie rozwiniętego, prosperującego gospodarczo, ambitnego technologicznie i strategicznie niegroźnego"[2128]. W razie sukcesu z Tokio Rosja mogłaby wiele zyskać. Chiny i Japonia wzajemnie by się neutralizowały, co po pierwsze znacznie oddaliłoby zagrożenie rosyjskiego Dalekiego Wschodu, a po drugie dałoby Rosji możliwości rozgrywania w Azji Wschodniej. Manewrowanie pomiędzy dwoma azjatyckimi gigantami maksymalizowałoby rosyjską siłę przebicia i potrzebę uznania Moskwy

---

2123 B. Lo, *op. cit.*, p. 120.

2124 *Ibidem*.

2125 Д. Тренин, В*ерные друзья…* Zob. również: A. Bryc, *op. cit.*, s. 170.

2126 Być może działa tu mechanizm psychopolityczny opisany przez Leonida Radzichowskiego, polegający na tym, że Rosjanie nie obawiają się krajów, które ongiś pokonali, jak np. Niemcy. L. Radzichowski, *Traktat o szacunku*….

2127 А. Лукин, *Китай:медьведь наблюдает…*, с. 312-318.

2128 B. Lo, *op. cit.*, s. 121.

za mocarstwo. Wreszcie rosnąca rywalizacja Chin i Japonii (połączona ze wzajemną antypatią) o rosyjskie zasoby dawałaby Rosji wielką przewagę.

Władimir Putin po objęciu stanowiska prezydenta FR próbował rozwinąć stosunki z Japonią i zrównoważyć wpływy Chin. Jego podstawowym celem była i jest normalizacja relacji z Japonią na zasadach rosyjskich. Opiera się to na koncepcji „strategicznej cierpliwości" – względem Japonii Moskwa „prowadzi subtelną grę, aby przekonać ją, że wobec wzrostu potęgi chińskiej Tokio powinno być na tyle zainteresowane kultywowaniem dobrych relacji z Moskwą, aby przyjąć rosyjskie warunki uregulowania sporu o Wyspy Kurylskie oraz zwiększyć zaangażowanie gospodarcze w Rosji"[2129]. Było to najlepiej widoczne przy budowie ropociągu WSTO. Dzięki ropociągowi dociągniętemu do Nachodki Moskwa chciała stworzyć sobie możliwość sprzedaży ropy w całym regionie (a nie tylko Chinom), a co za tym idzie, włączyć się do gry w Azji. Te ambitne plany skończyły się jednak wraz z kryzysem i ropa płynie (wyłącznie) do Chin. Jednakże ropociąg to nie wszystko. Za Putina imponująco zwiększyła się wymiana handlowa – w samym 2004 r. osiągnęła 7,5 mld USD, rosnąc o 50% w stosunku do poprzedniego roku i bijąc rekord z czasów ZSRR; w następnych latach następował jej dalszy rozwój, do 30 mld w 2008 r.[2130] Jednakże to, co ekipa Putina nadrobiła w gospodarce, straciła w decydującej kwestii – Kuryli. Putin przystępował do władzy z misją odbudowy mocarstwowości rosyjskiej i jej dawnego potencjału i ewentualne oddanie Kuryli Japonii stało wobec tej wizji w wyraźnej opozycji. W efekcie stanowisko Putina usztywniło się w porównaniu do Jelcyna: zaproponował zwrot jedynie Szykotan i Chabomaj, co było nie do zaakceptowania przez Tokio. Doszło do impasu, który trwał do 2012 r. Tokio zwykło traktować tę kwestię zero-jedynkowo (gwoli ścisłości trzeba dodać, iż Rosja w dużym stopniu też) jako sprawę honoru narodowego, integralności terytorialnej i sprawiedliwości historycznej. To sprawiło, że pod koniec kadencji Medwiediewa relacje wyraźnie się pogorszyły (dowodem na to była wizyta Miedwiediewa jako pierwszego prezydenta FR na Kurylach w 2010 r.)[2131], a zdaniem Fiodora Łukjanowa nawet „sięgnęły dna"[2132].

Wszystko z powodu Kuryli. W sierpniu roku 2006 rząd rosyjski przedstawił dziewięcioletni plan rozwoju Kuryli (obecnie zamieszkanych przez około dwudziestu tysięcy Rosjan, z których połowa żyje poniżej granicy biedy), zakładający inwestycje w wysokości 670 mln dolarów, w tym budowę lotniska w celu

---

[2129] W. Rodkiewicz, *Rosyjski zwrot na Wschód*..., s. 6 i 26.

[2130] *Stosunki dwustronne Japonia-Rosja*, Stosunki Międzynarodowe.Pl, 2011, 23 III, [on-line:] http://www.stosunkimiedzynarodowe.info/kraj,Japonia,stosunki_dwustronne,Rosja – 14 V 2014.

[2131] Поездка Дмитрия Медведева на Курилы *1 ноября 2010 года*, РИА Новости, 2010, 2 XI, [on-line:] http://ria.ru/trend/medvedev_kurily_01112010/ – 15 VI 2014. Potem, już jako premier, ponownie odwiedził Kuryle w 2012 r.

[2132] Ф. Лукьянов, *Отношения России и Япония достигли дна*, Mail.Ru, 2011, 30 IV, [on-line:] http://my.mail.ru/mail/ded-ka/video/23357/23420.html – 15 VI 2014.

zatrzymania odpływu ludności, która od 1989 r. zmniejszyła się o 40%[2133]. Dnia 16 sierpnia 2006 r. na wodach wokół Kuryli doszło do ostrzelania japońskiego kutra rybackiego przez rosyjski kuter patrolowy; w incydencie zginął japoński rybak i był to pierwszy od 1956 r. zgon związany ze sporem o Kuryle, mimo że w latach 1994-2005 władze rosyjskie zatrzymały aż trzydzieści japońskich kutrów i dwustu dziesięciu rybaków[2134]. Na początku czerwca 2007 r., tuż przed spotkaniem Putina z premierem Japonii, Shinzo Abe, przy okazji szczytu Grupy G8 w Heiligendamm w Niemczech, Siergiej Ławrow jako pierwszy rosyjski minister spraw zagranicznych złożył wizytę na Kurylach, dając czytelny sygnał, iż Rosja nie zamierza zrezygnować z wysp[2135]. Od tego momentu japońskie stanowisko się usztywniło: w czerwcu 2009 r. premier Taro Aso oświadczył, że „Rosja nielegalnie przejęła wyspy", zaś w lipcu 2009 r. parlament japoński ogłosił swoją suwerenność nad wyspami[2136]. Na odpowiedź Rosji nie trzeba było długo czekać: 1 listopada 2010 r. prezydent Miedwiediew odbył bezprecedensową wizytę na Kunaszyrze[2137], zaś 9 lutego 2011 r. Miedwiediew zapowiedział rozmieszczenie dodatkowej broni w celu zapewnienia, że Kuryle pozostaną „nierozerwalną częścią Rosji"[2138]. Generalnie kwestia Kuryli utknęła w martwym punkcie, za co odpowiedzialne były obie strony. To sprawiało, że stosunki rosyjsko-japońskie aż do roku 2012 były pełne (niespełnionych) oczekiwań i obietnic, „stabilne, choć mało konstruktywne"[2139].

Zaczęło się to zmieniać po (ponownym) dojściu do władzy Shinzo Abe w grudniu 2012 r.[2140] Abe postawił na ambitny plan przywrócenia Japonii potęgi gospodarczej i pozycji lidera tej części świata utraconej na rzecz Chin – którym Tokio postanowiło rzucić wyzwanie i z którymi relacje Japonii stopniowo coraz bardziej

---

2133 *Социально-экономическое развитие Курильских островов (Сахалинская область) на 2007-2015 годы*, Федеральные целевые программы России, [on-line:] http://www.programs-gov.ru/40_1.php – 15 VI 2014.

2134 *Южные Курилы: первая кровь*, Lenta.Ru, 2006, 16 VIII, [on-line:] http://lenta.ru/articles/2006/08/16/victim – 15 VI 2014.

2135 *Япония попыталась запретить Лаврову посещать Южные Курилы*, „Известия" 2007, 5 VI, [on-line:] http://izvestia.ru/news/401162 – 15 VI 2014.

2136 *Japan claims islands ahead of Russia talks*, SBS, 2009, 4 VII, [on-line:] http://www.sbs.com.au/news/article/2009/07/04/japan-claims-islands-ahead-russia-talks – 15 VI 2014.

2137 *Поездка Дмитрия Медведева на Курилы 1 ноября 2010 года*, РИА Новости, 2010, 2 XI, [on-line:] http://ria.ru/trend/medvedev_kurily_01112010/ – 15 VI 2014. Podróż została oprotestowana przez Japonię, która czasowo wycofała swojego ambasadora z Moskwy (ambasador zresztą szybko powrócił, co świadczyło o braku pomysłu Tokio na politykę wobec Moskwy).

2138 *Закурили. Российский лидер призвал уделять особое внимание Курильским островам*, 2011, 10 II, [on-line:] http://www.rg.ru/2011/02/09/kurily-site.html.

2139 A. Bryc, *op. cit.*, s. 170.

2140 *Ex-Premier Is Chosen to Govern Japan Again*, „The New York Times" 2012, 26 XII, [on-line:] http://www.nytimes.com/2012/12/27/world/asia/shinzo-abe-selected-as-japans-prime-minister.html?_r=1& – 15 VI 2014.

się pogarszają, głównie ze względu na spór o przynależność wysp Senkaku/Diaoyou[2141]. W celu odbudowy pozycji Japonii Abe postawił na ściślejsze relacje z USA, ożywione zainteresowanie Azją Południowo-Wschodnią (m.in. Birma, Wietnam) oraz znormalizowanie relacji z Rosją. To sprawiło, że w 2013 r. w relacjach rosyjsko-japońskich „powiała świeża bryza"[2142]. Jej pierwszym sygnałem była nieoficjalna, sondażowa propozycja weterana japońskiej dyplomacji i byłego premiera, Iosiro Mori, ze stycznia 2013 r., by Rosja oddała trzy Wyspy Kurylskie (Kunaszyr, Szykotan i Chabomaj), zaś zachowała kontrolę nad Iturup/Etorofu. Oficjalnie Tokio odcięło się od propozycji, ale prawdopodobnie był to „balon próbny" ze strony japońskiej. Sam fakt, że rozmowy wyrwały się z martwego punktu był już znaczącym znakiem[2143].

Jeszcze bardziej znamienna była wizyta Shinzo Abe w Moskwie w dniach 28-30 kwietnia 2013 r. – była to pierwsza oficjalna wizyta japońskiego premiera w Rosji od 2003 r. (po 2003 r. Rosję kilkukrotnie odwiedzali premierzy japońscy, jednak za każdy razem Tokio oświadczało, że były to wizyty nieoficjalne)[2144]. Putin i Abe mieli znaleźć wspólny język, przejść na „ty", a nawet znaleźć wspólną pasję do psów[2145] (spotkanie określono jako „ciepłe i przyjacielskie", a od tego czasu przywódcy spotkali się jeszcze czterokrotnie, w tym ostatni raz podczas Olimpiady w Soczi)[2146], co nie powinno dziwić, gdyż, podobnie jak w przypadku Putina i Xi Jinpinga, obaj są realistami i obaj mają podobne ambicje – przywrócenia ich państwom dawnej potęgi. Ponadto obaj doskonale rozumieją, że „sinocentryczny kontynent nie leży w ich interesach"[2147], a Rosja i Japonia „są drugoligowymi gracza-

---

[2141] *Shinzo Abe: The Patriot*, „The Time" 2014, 17 IV, [on-line:] http://time.com/66275/shinzo-abe-japanese-leader-retakes-world-stage/ – 15 VI 2014.

[2142] Ф. А. Лукьянов, *Три к одному*, Россия в глобальной политике, 2013, 21 II, [on-line:] http://globalaffairs.ru/redcol/Tri-k-odnomu-15854 – 15 VI 2014.

[2143] Ф. А. Лукьянов, *Три к одному…*, [on-line:] http://globalaffairs.ru/redcol/Tri-k-odnomu-15854 – 15 VI 2014.

[2144] *Премьер Японии приехал в Москву за весной*, Окно в Россию, 2013, 30 IV, [on-line:] http://windowrussia.ruvr.ru/2013_04_30/Premer-JAponii-priehal-v-Moskvu-za-vesnoj/ – 15 VI 2014.

[2145] W 2012 r. japoński premier podarował Putinowi psa Akitę w ramach podziękowania za rosyjską pomoc przy wygaszaniu Fukushimy. Podczas spotkania Putin–Abe w Soczi obaj premierzy bawili się z Akitą. *Amid Uproar Over Stray Cull*, *Putin Brought His Own Dog to Sochi*, ABC News, 2014, 2 VIII, [on-line:] http://abcnews.go.com/blogs/headlines/2014/02/amid-uproar-over-stray-cull-putin-brought-his-own-dog-to-sochi/ – 23 VI 2014.

[2146] M. Dąbrowski, *Japonia a sprawa krymska*, Centrum Studiów Polska-Azja, 2014, 19 III, [on-line:] http://www.polska-azja.pl/2014/03/19/m-dabrowski-japonia-a-sprawa-krymska/ – 15 VI 2014.

[2147] Д. Б. Миллер, *Сближение России и Японии неминуемо? 19 февраля 2014*, [on-line:] http://globalaffairs.ru/number/Sblizhenie-Rossii-i-Yaponii-neminuemo-16400 – 15 VI 2014. Jak to ujął Trienin: „Premier Abe wie, że potrzebuje Rosji, by równoważyć Chiny. Jego myślenie jako pragmatyka wykracza poza zwykły import energii z Rosji i chciałby mieć udział w rosyjskich projektach energetycznych. Jako strateg nie chce, by Moskwa przekazywała zbyt wiele

mi w regionie zdominowanym przez coraz bardziej asertywne Chiny”[2148]. Chociaż na szczycie z kwietnia 2013 r. nie doszło do przełomu w kwestii terytorialnej (bo nie mogło dojść), to był to kolejny krok naprzód w relacjach Moskwa–Tokio. Porozumiano się za to w stworzeniu formuły 2+2 (spotkania ministrów spraw zagranicznych i obrony FR i Japonii)[2149]. Spotkanie 2+2 rzeczywiście odbyło się w listopadzie 2013 r. w Tokio, w jego trakcie podpisano porozumienia o współpracy w bezpieczeństwie cybernetycznym i wspólnych manewrach flot Rosji i Japonii, lecz nie zdołano posunąć się naprzód w kwestiach terytorialnych[2150]. Niemniej jednak sam fakt spotkania był znaczący – zazwyczaj spotkania w takiej formule odbywają się między bliskimi sojusznikami, a relacje rosyjsko-japońskie trudno za takie uznać. Jednak czynnik chiński był ewidentnym powodem zbliżenia japońsko-rosyjskiego z 2013 r. – historia z chińskim statkiem Xuelong przepływającym Arktykę i manewry chińskiej floty na Morzu Ochockim latem 2013 r. zbliżyły do siebie Moskwę i Tokio. Rosja przyznała Japonii status obserwatora w Radzie Arktyki (ignorując od dawna zgłaszany akces na ten status przez Chiny), zaś Putin publicznie poparł kandydaturę Tokio na organizatora igrzysk olimpijskich w roku 2020[2151]. Zbliżenie z Tokio obudziło nadzieję na aktywację ambitnego planu Moskwy rozwoju stosunków z Japonią na wzór reaktywowania tych z Niemcami w Europie[2152].

Nie licząc kwestii chińskiej, najważniejszym elementem zbliżenia Moskwa–Tokio były kwestie gospodarcze. Dla Rosji Japonia to przede wszystkim źródło technologii (których nie mogą zapewnić Chiny). Marzeniem Rosji jest to, by Japonia stała się „tym, czym były Niemcy – najważniejszym partnerem technologicznym, czołowym inwestorem i bramą do wejścia na szerszy region”[2153]. Z kolei dla Tokio głównym obszarem zainteresowań jest współpraca energetyczna, a konkretnie projekt budowy 1400 km gazociągu z Sachalinu do Japonii. Po katastrofie

---

technologii armii chińskiej”. D. Trenin, *Russia: Pivoting to Asia or Just to China?*, Carnegie Center Moscow, 2014, 24 III, [on-line:] http://www.carnegie.ru/2014/03/24/russia-pivoting-to-asia-or-just-to-china/h5fe?reloadFlag=1 – 23 VI 2014.

2148 F. Hill, *Gang of Two. Russia and Japan Make a Play for the Pacific*, „The Foreign Affairs” 2013, 27 XI, [on-line:] http://www.foreignaffairs.com/articles/140288/fiona-hill/gang-of-two – 15 VI 2014.

2149 *Совместное заявление Президента Российской Федерации и Премьер-министра Японии о развитии российско-японского партнерства*, Президент России. Официальный сайт, 2013, 29 IV, [on-line:] http://news.kremlin.ru/ref_notes/1446 – 15 VI 2014.

2150 *First diplomatic talks between Japan*, *Russia result in strengthened security cooperation*, JDP, 2013, 04 XI, [on-line:] http://japandailypress.com/first-diplomatic-talks-between-japan-russia-result-in-strengthened-security-cooperation-0438928/ – 15 VI 2014.

2151 F. Hill, *Gang of Two…*

2152 Д. Тренин, *Верные друзья…*, с. 47.

2153 Idem, *Russia: Pivoting to Asia or Just to China?*, Carnegie Center Moscow, 2014, 24 III, [on-line:] http://www.carnegie.ru/2014/03/24/russia-pivoting-to-asia-or-just-to-china/h5fe?reloadFlag=1 – 23 VI 2014.

w Fukushimie w marcu 2011 r. Japonia jest bardziej zainteresowana dostawami gazu jako bezpieczniejszej energii[2154]. Drugim elementem zainteresowania Japonii jest gaz skroplony (LNG) – to z myślą o rynku japońskim podpisano w 2012 r. memorandum o zbudowaniu we Władywostoku terminala LNG[2155]. Ewentualny gazociąg do Japonii i transport gazu LNG miał wzmocnić rosyjskie pozycje względem Chin, w toczącym się od lat boju o cenę gazu dla Pekinu, jednakże nowa okoliczność geopolityczna, jaką był kryzys ukraiński, sprawiła, że Moskwa kolejny raz poświęciła swoje długofalowe interesy w regionie Azja-Pacyfik (jakimi byłaby dywersyfikacja źródeł dostaw) na rzecz potrzebnego jej wówczas poparcia Chin i gestu politycznego w stronę Zachodu, czyli podpisania umowy gazowej w Szanghaju w maju 2014 r.

Właśnie kryzys ukraiński i jego następstwa pogrzebały (na razie) dobrze zapowiadającą się „odwilż japońsko-rosyjską". Japonia w ramach G7 została zmuszona do potępienia Rosji za działania na Krymie (12 marca 2014 r., oświadczenie G7)[2156] oraz do wprowadzenia sankcji na Rosję (najpierw 18 marca, a następnie 29 marca 2014)[2157]. Tokio próbowało minimalizować straty wynikające z konieczności przyłączenia się do państw zachodnich w krytyce Rosji. Japonia chciała iść za przykładem Chin – ustosunkować się do kryzysu w tak niejednoznaczny sposób, by mieć możliwość manewru[2158]. Jednakże Stany Zjednoczone szybko przywołały ją do porządku i Tokio świadome tego, że w sytuacji wzrastającego napięcia wokół wysp Senkaku/Diaoyu, a także własnych interesów gospodarczych, nie może sobie pozwolić na odwrócenie się od amerykańskiego patrona, ustąpiło wobec nacisków amerykańskich[2159]. Stanowisko japońskie stało się „cichym echem stanowiska Waszyngtonu"[2160]. To zaś doprowadziło do „końca romansu" japońsko-rosyjskiego[2161].

[2154] Д. Б. Миллер, *Сближение…*

[2155] *«Газпром» и Агентство по природным ресурсам и энергетике Японии подписали Меморандум по проекту «Владивосток-СПГ»*, Газпром. Официальный сайт, 2012, 8 IX, [on-line:] http://www.gazprom.ru/press/news/2012/september/article143511/ – 23 VI 2014.

[2156] *Statement of G-7 Leaders on Ukraine*, The White House, 2014, 12 III, [on-line:] http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/03/12/statement-g-7-leaders-ukraine – 15 VI 2014.

[2157] *Japan imposes new sanctions on Russia*, Itar-Tass, 2014, 29 IV, [on-line:] http://en.itar-tass.com/world/729887 – 15 VI 2014.

[2158] *The end of the affair*, „The Economist" 2014, 17 III, [on-line:] http://www.economist.com/blogs/banyan/2014/03/japans-relations-russia – 15 VI 2014.

[2159] Przykładem tego było m.in. wspólne oświadczenie amerykańsko-japońskie, w którym Tokio przyłączyło się do stanowiska Waszyngtonu. *U.S.-Japan Joint Statement: The United States and Japan: Shaping the Future of the Asia-Pacific and Beyond*, Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2014, 25 IV, [on-line:] http://www.mofa.go.jp/na/na1/us/page24e_000045.html – 15 VI 2014.

[2160] M. Dąbrowski, *Japonia a sprawa krymska*, Centrum Studiów Polska-Azja, 2014, 19 III, [on-line:] http://www.polska-azja.pl/2014/03/19/m-dabrowski-japonia-a-sprawa-krymska/ – 15 VI 2014.

[2161] *The end of the affair*…

W maju 2014 r. Rosja ponownie postawiła na Chiny, finalizując kontrakt gazowy. W obliczu priorytetowych działań („bliska zagranica" dla Rosji, Azja-Pacyfik dla Japonii), krótkotrwała rosyjsko-japońska odwilż dobiegła końca[2162]. Na razie jednak geopolityczna sytuacja na linii Tokio–Moskwa–Pekin w połowie 2014 r. powróciła do stanu z roku 2012. Zaś rosyjska polityka w Azji pozostaje „najbardziej sinocetryczna w historii, co jest funkcją relacji z Japonią"[2163]. Dopóki relacje z Japonią zasadniczo nie poprawią się, Putin nie jest w stanie zrealizować swojej wizji „strategicznej różnorodności", na czym tylko korzystają Chiny, pozostające jedynym „strategicznym partnerem" Rosji w Azji; podczas gdy Moskwa staje się coraz bardziej zależna od Chin, Pekin jest w stanie sterować wzajemnymi relacjami z silniejszej pozycji[2164].

Drugą z koncepcji Rosji jest „koncert mocarstw w Azji". Jest to – jak zauważył twórca tego pojęcia, Amitav Acharya – nie tyle formalna bądź nieformalna instytucja, lecz raczej pojęcie filozoficzne: chodzi w nim o to, że wielkie mocarstwa powinny kolektywnie decydować o najważniejszych kwestiach[2165]. Rosja, która jest za słaba, by pojedynczo decydować lub nawet wpływać na losy regionu, byłaby więc najbardziej zainteresowana rodzajem kondominium mocarstw zarządzających wspólnie Azją-Pacyfikiem, swoistym strategicznym systemem kontroli i równoważników (*check and balances*) w regionie, gdyż miałoby to dwie podstawowe cnoty: hamowałoby hegemonistyczne wpływy Pekinu bądź Waszyngtonu i pozwalałoby drugorzędnym aktorom, takim jak Rosja, mieć więcej do powiedzenia[2166]. Koncert mocarstw w Azji-Pacyfiku jest pochodną ogólnej, preferowanej przez Moskwę wizji stosunków międzynarodowych, opierającej się na „oligarchicznym konsensusie mocarstw, cywilizacyjnym pluralizmie, deideologizacji stosunków międzypaństwowych, absolutnej nieingerencji w sprawy wewnętrzne wielkich mocarstw, poszanowaniu stref wpływów i priorytecie współpracy biznesowej"[2167]. Najlepszym dowodem na realizację tej koncepcji „koncertu mocarstw" w Azji-Pacyfik jest polityka FR wobec **Półwyspu Koreańskiego**.

[2162] Nie wydaje się, iż w obecnej konfiguracji geopolitycznej mogło dojść do przełomu rosyjsko-japońskiego. Tokio jest zbyt związane ze swoim amerykańskim patronem, by zaryzykować zantagonizowanie go w tej prestiżowej kwestii. Prawdopodobnie więc dojdzie do pewnego zbliżenia na linii Moskwa–Tokio, ale nie do przełomu (nim mogłoby być podpisanie kontraktu gazowego lub – co znacznie mniej prawdopodobnie – porozumienie w kwestii Kuryli). Tym samym rzeczywista sytuacja jest taka, że Moskwa ma Pekin realnie, a Tokio tylko potencjalnie. Dopóki się to nie zmieni, sinocentryzm azjatyckiej polityki rosyjskiej utrzyma się.

[2163] B. Lo, *op. cit.*, p. 122.

[2164] *Ibidem*, p. 121-122.

[2165] A. Acharya, *A Concert of Asia?*, „Survival" 1999, vol. 41, № 3, p. 89.

[2166] B. Lo, *op. cit.*, p. 123.

[2167] W. Rodkiewicz, *Zwrot na Wschód*..., s. 6.

Od początku lat 90. Rosja bezskutecznie próbowała uczestniczyć w multilateralnych negocjacjach dotyczących przyszłości półwyspu (została wyłączona z porozumienia z 1994 r.[2168], podobnie jak z rozmów czterostronnych w latach 1996-1997)[2169], co ilustrowało jej małe znaczenie w tym rejonie świata. Chiny zaś grzecznie, choć konsekwentnie, odrzucały prośby Moskwy o włączenie do tej formuły. Władimir Putin postanowił to zmienić i był zdeterminowany, by włączyć Rosję do rozmów. Postawił na „dyplomację osobistą" (m.in. odbył wizytę w Phenianie w czerwcu 2000 r.; Kim Dzong-Il odwdzięczył się wizytami w Rosji w sierpniu 2001 r. i sierpniu 2002 r.; następną odbył jednak dopiero w roku 2011[2170]), która miała zdobyć dla Rosji pozycję przy stole negocjacyjnym i – jak czas pokazał – miał rację. Jednym z największych sukcesów Putina było „zrównanie" polityki wobec obu Korei (za ZSRR popierano Północ, za Jelcyna – Południe); to zrównoważenie wyraża zrozumienie dla faktu, że najlepszą szansą grania aktywnej roli w Azji Wschodniej jest pozycjonowanie siebie jako „dobrego obywatela regionu", oddanego pozytywnym rezultatom[2171]. Drugim powodem była polityka amerykańska i deklaracja George'a W. Busha o „osi zła" ze stycznia 2002 r.[2172] Obawa o kolejną interwencję amerykańską (tym razem u swoich granic) popchnęła Chiny do pierwszego wspólnego oświadczenia z Rosją, w którym wspomniano o Korei – o tym, że w rozwiązaniu kryzysu na Półwyspie powinny uczestniczyć „wszystkie zainteresowane rządy"[2173]. Jednakże wspólne oświadczenie nie oznaczało jeszcze poparcia Pekinu dla udziału FR w negocjacjach – „Rosjanie odkryli, że partnerstwo strategiczne ma swoje ograniczenia na Półwyspie Koreańskim,

---

[2168] *Agreed Framework of 21 October 1994 between the United States of America and the Democratic People's Republic of Korea*, International Atomic Energy Agency Informational Circular, 1994, 2 XI, [on-line:] http://Www.Iaea.Org/Publications/Documents/Infcircs/Others/Infcirc457.Pdf – 14 V 2014.

[2169] *North Korea Agrees to Join 4-Party Talks*, „The New York Times" 1997, 1 VI, [on-line:] http://www.nytimes.com/1997/07/01/world/north-korea-agrees-to-join-4-party-talks.html – 14 V 2014.

[2170] *Bilateral relations of Russia and DPRK*, Embassy of Russia to the DPRK, [on-line:] http://www.rusembdprk.ru/en/russia-and-dprk – 14 V 2014. W trakcie swojej pierwszej wizyty, odbywanej do Moskwy pociągiem (!) (Kim Dzong-il panicznie bał się latania samolotem; za to jego synowi, Kim Dzong-unowi, zdarza się podróżować samolotem po kraju) przez całą Rosję, Kim Dzong-il rozregulował rozkład jazdy rosyjskich kolei na kilka tygodni. Nawet po pięciu latach było to doskonale pamiętane przez mieszkańców (pobyt na rosyjskim Dalekim Wschodzie, wrzesień 2006). Dla porządku należy dodać, iż w 2000 r. Rosja podpisała z Koreą Północną traktat o przyjaźni, dobrosąsiedztwie i współpracy. *Договор о дружбе, добрососедстве сотрудничестве между Российской Федерацией и Корейской Народно-Демократической Республикой*, „Дипломатический вестник. Официальные материалы" 2000, IX, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/711eaeb749094784c32569840051161d!OpenDocument – 14 V 2014.

[2171] B. Lo, *op. cit.*, p. 124.

[2172] *The President's State of the Union…*

[2173] *Совместная декларация Российской Федерации…*

a wspólne zaniepokojenie amerykańskim uciekaniem się do siły nie przekłada się na chińskie poparcie dla włączenia Rosji do stołu negocjacyjnego"[2174]. Chińskie i rosyjskie interesy były tutaj sprzeczne. Chińczycy chcieli utrzymać Północ jako bufor przed wpływami USA i trzymaniem Japonii z daleka, z kolei Rosjanie byliby zainteresowani zjednoczeniem Korei, gdyż wtedy Korea zwróciłaby się w ich stronę dla zrównoważenia wpływu Chin (czego przykładem był projekt linii kolejowej biegnącej przez obie Koree do Rosji i dalej do Europy, który szedł w poprzek chińskim planom pociągnięcia kolei przez Mandżurię; żaden projekt nie doszedł do skutku). Zresztą to właśnie do Chin zwrócili się Amerykanie z prośbą o mediacje na początku 2003 r., które doprowadziły do rozmów trójstronnych, z ominięciem Rosji. Pekin zgodził się na mediację, bo był wściekły na Phenian, gdyż przez jego awanturniczą politykę „stracił twarz": popierając Koreę Północną, nie był w stanie zapobiec jego nuklearyzacji, co stanowiło skazę na jego obliczu bezbłędnego dyplomatycznego gracza[2175]. Chiny nie czuły się w obowiązku, by zaprosić Rosję, jednak gdy rozmowy się załamały na skutek twardej postawy Phenianu, Pekin zaprosił Moskwę jako mediatora, co było dobrym symbolem tego, że „partnerstwo strategiczne" działało tylko wtedy, gdy Pekin tego potrzebował[2176]. Jednak Rosja została włączona dopiero po tym, jak USA nalegały na włączenie Japonii i Korei Południowej do negocjacji – wtedy Korea Północna (a nie Chiny!) zaproponowała Rosję jako równoważnik (FR miała dla Północy kilka zalet: prawo weta w RB ONZ, stosunkowo małe znaczenie, opozycja wobec USA oraz możliwość dyskretnego transferu pieniędzy przez rosyjskie banki). Tym samym sprawdziła się Putinowska polityka kultywowania więzi osobistych i Rosja została włączona do rozmów sześciostronnych (w których wszakże pozostawała peryferyjnym uczestnikiem, lecz nie miało to aż takiego znaczenia). Było to istotne o tyle, iż Moskwa słusznie przewidziała, iż „rozmowy posłużą jako baza do nowego północnoazjatyckiego regionalizmu, który utrzyma obecność Rosji na Półwyspie Koreańskim"[2177]. Uczestnictwo w rozmowach było do tej pory największym sukcesem Rosji w polityce wobec Półwyspu Koreańskiego.

Niestety dla Rosji, ten korzystny układ nie trwał długo – z powodu działań Północy. Dnia 9 października 2006 r. Północ przeprowadziła pierwszą próbę nuklearną, która stała się momentem przełomowym[2178]. Do tej pory świat był przekonany, że Północ tylko blefuje, teraz przekonał się, że naprawdę posiada broń nuklearną. Oznaczało to dalszą izolację Północy i początek końca rozmów sześciostronnych (formalnie ostatnie rozmowy odbyły się w 2008 r., ale od próby nuklearnej stało się jasne, że problem jest nie do rozwiązania poprzez

---

[2174] L. Buszynski, *op. cit.*, p. 271.
[2175] Chong-Pin Lin, *op. cit.*, p. 95-96.
[2176] L. Buszynski, *op. cit.*, p. 275.
[2177] *Ibidem*, p. 277.
[2178] *North Koreans Say They Tested Nuclear Device*, „The New York Times" 2006, 9 X, [on-line:] http://www.nytimes.com/2006/10/09/world/asia/09korea.html?pagewanted=all&_r=0 – 19 VI 2014.

negocjacje)[2179]. Przyspieszyło również koniec południowokoreańskiej „słonecznej polityki"[2180]. Nawet Rosja reagowała stanowczo na północnokoreańskie próby nuklearne, gdyż nuklearyzacja półwyspu oddala szansę na jego zjednoczenie, na czym Rosja może szczególnie zyskać[2181]. Najważniejsza była jednak reakcja chińska. Z perspektywy Pekinu działania Phenianu oznaczały kolejny raz „stratę twarzy" – Korea Północna publicznie pokazała, że Chiny jej nie kontrolują. ChRL kolejny raz dała jednak pokaz swojego pragmatyzmu: od tego momentu publicznie przyłączała się do potępień reżimu (m.in. w RB ONZ)[2182], ale nie przyłączała się do kolejnych sankcji – m.in. podczas (nieudanego) wystrzelenia rakiety Taepodong II w kwietniu 2009 r.[2183] i kolejnej próby nuklearnej Phenianu 25 maja 2009 r.[2184] Mimo że politycznie stanowisko Pekinu wobec Phenianu usztywniło się, kontakty ekonomicznie znacznie się zintensyfikowały – Chiny zaczęły intensywnie inwestować gospodarczo w Korei Północnej[2185]. Phenian odwiedził m.in. premier Wen Jiabao w 2009 r.[2186], a lata 2009-2013 to okres wyraźnej intensyfikacji relacji gospodarczych między ChRL a KRLD[2187]. Reżim północnokoreański, znalazłszy

---

[2179] *The Six-Party Talks at a Glance*, Arms Control Association, 2012, V, [on-line:] https://www.armscontrol.org/factsheets/6partytalks – 19 VI 2014.

[2180] „Słoneczna polityka" to nazwa południowokoreańskiej polityki ustępstw wobec Korei Północnej w latach 1998-2007, zainicjowanej przez Kim Dae-jung i kontynuowanej przez jego następcę, Roh Moo-hyuna. Założenie „słonecznej polityki" opierało się na przekonaniu, że można osiągnąć zjednoczenie Korei w pokojowy sposób, iż poprzez wsparcie finansowe Korei Północnej doprowadzi się do jej ustępstw i finalnie, zjednoczenia. Polityka ta zakończyła się klęską i tak naprawdę w pośredni sposób przyczyniła się do zbudowania przez Phenian bomby atomowej. Zakończyła się wraz z dojściem do władzy Lee Myung-baka, który prezentował twardą postawę wobec Północy (która to postawa również poniosła klęskę). Na „słonecznej polityce", obok Phenianu, najbardziej zyskał Kim Dae-jung, który otrzymał w 2000 r. Pokojową Nagrodę Nobla, oraz kilka tysięcy rodzin koreańskich, którym pozwolono się spotkać po raz pierwszy od zakończenia wojny koreańskiej.

[2181] O. Pietrewicz, *Półwysep Koreański w polityce mocarstw w XXI wieku*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna" 2014, nr 1(44), s. 203-209.

[2182] Na przykład, przy rezolucji 1718, *United Nations Security Council Resolution 1718 (2006)*, UN.Org, 2006, 14 X, [on-line:] http://www.un.org/News/Press/docs/2006/sc8853.doc.htm – 1 V 2014.

[2183] *North Korean Missile Launch Was a Failure*, Experts Say, „The New York Times" 2009, 5 IV, [on-line:] http://www.nytimes.com/2009/04/06/world/asia/06korea.html?pagewanted=all – 19 VI 2014.

[2184] *North Korea Claims to Conduct 2nd Nuclear Test*, „The New York Times" 2014, 25 V, [on-line:] http://www.nytimes.com/2009/05/25/world/asia/25nuke.html – 19 VI 2014.

[2185] O. Pietrewicz, *Specjalne strefy ekonomiczne jako przykład bardzo trudnego wprowadzania reform w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej*, [w:] J. Włodarski, K. Ziedler, M. Burdelski, *Korea w oczach Polaków*, Gdańsk 2012, s. 398-402.

[2186] *NK leader greets Chinese premier*, BBC News, 2009, 4 X, [on-line:] http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/8289170.stm – 19 VI 2014.

[2187] O. Pietrewicz, *U źródeł stanowiska Chińskiej Republiki Ludowej wobec Półwyspu Koreańskiego w świetle wydarzeń z lat 2009-2012*, [w:] J. Rowiński, O. Pietrewicz, *Półwysep Koreański: wyzwania i zagrożenia*, Toruń 2013, s. 243-283.

się w jeszcze większej izolacji po próbach nuklearnych w 2006 i 2009 r., był tym bardziej skłonny do współpracy z Chinami. Te, nie mając konkurencji, zdominowały gospodarkę północnokoreańską[2188]. Tym samym po cichu zrealizowały swój podstawowy cel, jakim jest wasalizacja Północnej Korei i niedopuszczenie do zjednoczenia półwyspu (ewentualne zjednoczenie Korei mogłoby stanowić wyzwanie ekonomiczne dla Chin, poza tym Korea byłaby wtedy politycznie wzmocniona i na pewno dążyłaby do uniezależnienia się od Pekinu). Tak więc, chociaż Pekin był zirytowany Kim Dzong-Ilem (który w ogóle nie zwracał uwagi na chińskie „rady"), to kolejne napięcia na półwyspie, w tym przede wszystkim rok 2010, kiedy doszło do jednego z najpoważniejszych kryzysów od czasów wojny koreańskiej[2189], powodowały „zabetonowanie się" obu państw koreańskich na swoich pozycjach i grzebanie nadziei na zjednoczenie – a więc w konsekwencji były jak najbardziej na rękę Pekinowi. Taki z kolei układ sił był fatalny dla Rosji, gdyż dominacja chińska nad północną częścią półwyspu oznacza, że to Chińczycy biorą prawie cały „północnokoreański tort".

Do kolejnej zmiany doszło po śmierci Kim Dzong-Ila i przejęciu władzy przez Kim Dzong-Una w 2011 r. Chociaż w tym wypadku jeszcze trudniej niż zwykle[2190] jest domniemywać źródeł decyzji politycznych w Korei Północnej, to wydaje się, że „Kim III" próbuje nie tylko sprawdzać reakcje państw regionu (m.in. przeprowadzając 12 lutego 2013 r. kolejną próbę nuklearną)[2191], lecz także wyrwać się z uzależnienia chińskiego i chociaż trochę zdywersyfikować obce wpływy w Korei. Dowodem na to mogła być m.in. egzekucja wuja Kima, Jang Song-Taeka, znanego z prochińskiego stanowiska[2192]. Północnokoreańska polityka wobec Chin jest

---

[2188] Wymownym potwierdzeniem chińskiej dominacji gospodarczej w KRLD jest to, że w 2013 r. Chiny odpowiadały za 89,1% całości wymiany handlowej Korei Północnej; *N. Korea's overall trade volume grows to record high in 2013*, Yonhap News, 2014, 22 V, [on-line:] http://english.yonhapnews.co.kr/northkorea/2014/05/21/16/0401000000AEN20140521003200320F.html – 19 VI 2014.

[2189] Najpierw 26 marca 2010 r. Korea Północna zatopiła południowokoreańską korwetę Cheonan, zabijając 46 marynarzy, z kolei 23 listopada 2010 r. ostrzelała południowokoreańską wyspę Yeonpyeong, zabijając czterech Koreańczyków. *Incidents between north and south Korea*, „The Guardian" 2010, 23 XI, [on-line:] https://www.google.com/fusiontables/DataSource?dsrcid=317611#rows:id=1 – 19 VI 2014.

[2190] Opisywanie polityki północnokoreańskiej to przysłowiowe „wróżenie z fusów". Patrząc na nią, pełno w niej pozornej sprzeczności i braku logiki, a wobec absolutnej nietransparentności i braku danych stawianie jakichkolwiek tez jest tyleż trudne, co bezkarne – bo niesprawdzalne. Nie zwalania to oczywiście z konieczności podejmowania takich prób, jednakże wszystkie moje sądy są w dużej mierze tylko spekulacją.

[2191] *North Korean nuclear test draws anger, including from China*, Reuters, 2013, 12 II, [on-line:] http://www.reuters.com/article/2013/02/12/us-korea-north-idUSBRE91B04820130212 – 19 VI 2014.

[2192] *Kim Jong Un's uncle Jang Song Thaek executed in North Korea*, Dailymail, 2013, 12 XII, [on-line:] http://www.dailymail.co.uk/news/article-2522859/Kim-Jong-Uns-uncle-Jang-Song-Thaek-executed-North-Korea-traitor.html – 19 VI 2014.

zresztą pełna paradoksów: Phenian publicznie drwi sobie ze stanowiska Pekinu, a nawet wyśmiewa chińskie koncepcje (takie jak „chińskie marzenie")[2193], a jednocześnie śmiało korzysta z chińskiej pomocy, bez której by nie przetrwał. Ta polityka szantażu silniejszych graczy została zresztą przez północnokoreański reżim opanowana do perfekcji i stanowi jeden z podstawowych powodów istnienia reżimu i jego względnej niezależności – Korea Północna jest jednym z najbardziej suwerennych państw współczesnego świata (jeśli suwerenność będzie rozumiana jako odporność na ingerencję obcych podmiotów w wewnętrzny proces polityczny). Jednocześnie jednak zależność ekonomiczna od Chin i dominacja chińskiego kapitału nie jest na rękę Phenianowi, szuka on więc sposobów dywersyfikacji. W tym miejscu kolejny raz otwierają się możliwości dla Rosji (np. w strefie ekonomicznej Rason, gdzie dominuje kapitał chiński, ale rosyjski również jest obecny)[2194], która wyraźnie w ramach „rosyjskiego zwrotu" próbuje powrócić do Korei (służy temu m.in. decyzja o anulowaniu 11 mld USD północnokoreańskiego długu)[2195]. Jednakże powodzenie tego przedsięwzięcia zależy od woli politycznej reżimu północnokoreańskiego i nawet jeśli będzie to mieć miejsce, to na małą skalę. Zasadnicze bowiem interesy Moskwy są sprzeczne zarówno z interesami Phenianu, jak i Pekinu[2196]. Rosja na Półwyspie Koreańskim stawia na wielkie projekty transkoreańskie (gazociąg, kolej itp.), do których sukcesu potrzeba zjednoczenia Korei (inaczej bowiem nikt nie zaryzykuje inwestowania w te projekty kapitału w obliczu nieobliczalności reżimu północnokoreańskiego). Tymczasem zjednoczenie Korei nie jest na rękę ani Phenianowi, ani – szczególnie – Pekinowi[2197]. Tym samym Moskwa, przynajmniej w Korei, nie ma szans na odgrywanie

---

[2193] *North Korea Slams Xi Jinping and the Chinese Dream*, The Diplomat, 2014, 17 VI, [on-line:] http://thediplomat.com/2014/06/north-korea-slams-xi-jinping-and-the-chinese-dream/ – 19 VI 2014.

[2194] Strefa ekonomiczna Rason była pierwszą specjalną strefą ekonomiczną otwartą w KRLD (1991). Dominuje w niej kapitał chiński (dzięki tej strefie Chińczycy mają tańszy transport dóbr z Chin Północno-Wschodnich na wybrzeże), ale Rosjanie również są obecni – zbudowali wiadukt i linię kolejową do Rosji. *Things Are Brewing In North Korea's Rason Zone*, „The Forbes" 2013, 20 XI, [on-line:] http://www.forbes.com/sites/forbesasia/2013/11/20/things-are-brewing-in-north-koreas-rason-zone/ – 19 VI 2014.

[2195] *Russia*, *North Korea Sign Debt Pact*, „Wall Street Journal" 2012, 18 IX, [on-line:] http://online.wsj.com/news/articles/SB10000872396390444450004578003921362316046 – 19 VI 2014.

[2196] Jedynym wspólnym interesem Moskwy, Pekinu i Phenianu jest troska o to, by reżim trwał i nie upadł, gdyż jego upadek oznaczałby wyzwanie (np. demograficzne) dla Rosji i Chin. E. Haliżak, *Regionalny kontekst bezpieczeństwa w Azji Północno-Wschodniej*, „Żurawia Papers" 2005, z. 3, s. 109.

[2197] Chiny irytują cieplejsze relacje rosyjsko-północnokoreańskie, w ciągu minionej dekady podróże Kim Dzong-ila każdorazowo wzbudzały niepokój w Pekinie o to, że północnokoreański „wasal" będzie próbował wyrwać się spod kurateli Pekinu. W. J. Dziak, *Korea: pokój czy wojna?*, Warszawa 2003, s. 222.

pierwszoplanowej roli. Niemniej jednak, dzięki utrzymywaniu dobrych relacji z reżimem północnokoreańskim w ogóle jest uczestnikiem gry politycznej, co samo w sobie jest z perspektywy rosyjskiej sukcesem.

Jednakże mimo relatywnego sukcesu na Półwyspie Koreańskim, koncepcja „koncertu Azji" nie zakorzeniła się z powodów obiektywnych. Pierwszym był brak wspólnej tożsamości regionu oraz tradycji współpracy – Azja to nie XIX-wieczna Europa, gdzie wszyscy uczestnicy koncertu wywodzili się z jednego pnia kulturowo-cywilizacyjnego i podzielali podobne wartości[2198]. Drugim powodem był brak równowagi między mocarstwami. W przeciwieństwie do koncertu europejskiego, gdzie wszyscy uczestnicy byli mniej więcej równi, tutaj równości nie było. Stany Zjednoczone są zdecydowanie najsilniejsze, Chiny są głównym pretendentem do przywództwa, zaś Rosja jest mocarstwem marginalnym, o nieznaczącym udziale. Trudno przypuszczać, że w tych warunkach byłaby traktowana na równi z USA, a jeszcze trudniej – że największe mocarstwa zaakceptowałyby konieczność ograniczeń swoich działań z jej powodu[2199]. Skoro Moskwa nie jest w stanie stworzyć „koncertu mocarstw", jej interes jej dokładnie odwrotny niż większości krajów regionu. Azja dąży do pokoju i dostatku, starając się unikać konfliktów, a taka sytuacja nie jest na rękę Rosji. Abstrahując już od tego, iż Rosja w układzie międzynarodowym „tradycyjnie szuka wroga, co wiąże się z lękami i fobiami"[2200]. Wzrost Chin oparty jest na założeniu stabilności i pokoju na świecie (a przynajmniej w sąsiedztwie ChRL), a inne potęgi gospodarcze – USA, Japonia, Korea Południowa – na pokoju mogą tylko zyskać. Rosja odwrotnie: w czasach pokoju widać wyraźnie jej słaby potencjał i niewielkie znacznie; w czasach konfliktów może ona zacząć grać rolę nieproporcjonalnie większą do swojego potencjału, jak to miało miejsce w Iraku. Stąd też „interes Moskwy leży w ciągłym stanie «kontrolowanego napięcia» pomiędzy mocarstwami (stanie «ani wojny, ani pokoju»), kiedy pozostałe mocarstwa są w stanie «kontrolowanej» ale napiętej równowagi, nawet skromna Rosja może być niezwykle efektywna"[2201].

Wreszcie kolejna ze strategii – udział w organizacjach regionalnych. Był to sposób na wyjście Rosji z izolacji regionalnej[2202]. To właśnie świadomość własnej słabości sprawiła, iż Rosja w Azji odeszła od swojego zwyczaju opierania polityki zagranicznej na stosunkach bilateralnych, gdyż „oznaczałoby to zbytnią zależność od chińskiej dobrej woli, podczas gdy przejrzysty sinocentryzm nie

---

[2198] N. Khoo, M. Smith, *A Concert of Asia?*, „Policy Review" 2001, № 108 (August), [on-line:] http://www.hoover.org/publications/policy-review/article/7060 – 10 X 2012.
[2199] B. Lo, *op. cit.*, p. 124.
[2200] Ł. Gacek, *Chiny-Rosja odmienne strategie rozwoju państwa*, [w:] *Stosunki międzynarodowe w Azji Wschodniej. Problemy, wyzwania i szanse*, red. M. Pietrasiak, D. Mierzejewski, Toruń 2010, s. 16.
[2201] B. Lo, *op. cit.*, p. 125.
[2202] J. L. Wilson, *op. cit.*, p. 56.

pomaga w budowie więzi z innymi krajami"[2203]. Ponadto Rosja próbowała uciec od swojego *image'u* państwa traktującego Azję tylko jako kolejny element rozgrywki geopolitycznej ze Stanami Zjednoczonymi i w istocie niewykazującego większego nią zainteresowania. Symptomatyczne, iż rosyjskie próby grania roli „mostu między Europą a Azją"[2204] czy budowy tożsamości eurazjatyckiej są z perspektywy azjatyckiej całkowitą porażką[2205]. Rosja nie jest państwem regionu Azji i Pacyfiku według większości kryteriów. Historycznie i kulturowo – jest europejska, politycznie i ekonomicznie – jest bardziej Zachodem niż Wschodem. Z perspektywy azjatyckiej Rosja jest europejskim krajem, który przez przypadek historyczny („imperialistyczny") znalazł się w Azji[2206]. Rosja z tej perspektywy jest po prostu „trzecim Zachodem" (po Europie i USA). Dla Azjatów to, że Putin ćwiczy judo i lubi chińską kuchnię jeszcze nie czyni z niego Azjaty[2207]. Prezydent Yudhoyono może publicznie zaśpiewać Putinowi „Sto lat", ale czyni tak nie dlatego, że uważa go za swojego współziomka, lecz dlatego, że robi z nim dobre interesy (czytaj: kupuje broń).

Odpowiedzią Rosji na marginalizację w Azji była więc próba podłączenia się do procesów regionalnych. Putin zaczął uczęszczać na wszystkie najważniejsze szczyty regionalne w Azji (ASEAN, APEC, ASEM, EAS) i odwiedził większość krajów regionu – nie tylko Chiny czy Japonię. Mimo tych prób, „Rosja jest pełnoprawnym uczestnikiem azjatyckiego ładu regionalnego jedynie formalnie", co wiąże się nie tylko z niezależnymi od Rosji procesami międzynarodowymi (w związku ze słabą pozycją Rosji w Azji), ale również ze sposobem prowadzenia przez Moskwę polityki zagranicznej[2208].

Kluczem dla rosyjskiej próby był **ASEAN**, „jądro regionalnej integracji" i czwarta gospodarka świata (jeśli liczyć państwa ASEAN wspólnie)[2209]. Rosja próbowała przekonać, że podziela „sposób ASEAN" – wspólną tożsamość tej organizacji, opierającą się na „pięciu zasadach pokojowego współistnienia": akcencie na pragmatyzm, praktyczności, dyskrecji, tworzeniu konsensusu,

---

[2203] B. Lo, *op. cit.*, p. 125.

[2204] Temat „mostu między Europą a Azją" pojawia się często w rosyjskich opracowaniach, szczególnie publicystycznych (np. Е. Стригин, *Эра Дракона*, Москва 2008, с. 252-458). Bardziej naukowo – co nie znaczy mniej naiwnie – podchodzi do tego np. М. Титаренко, *Геополитическое…*, с. 30-45 i 371-408.

[2205] „Chociaż przyszłość Rosji jest na Wschodzie, to postępuje prowincjonalizacja Rosji: o zbliżeniu do Azji się tylko mówi – są słowa, ale nie ma zbliżenia". Rozmowa z Fiodorem Łukjanowem, Moskwa, 2013, 27 IX.

[2206] B. Lo, *op. cit.*, p. 126.

[2207] Yu Bin, *Guns and Games…*; zob. również: J. L. Wilson, *Strategic partners…*, p. 56.

[2208] Słabość pozycji w Azji wiąże się przede wszystkim z zapóźnieniem rosyjskiego Dalekiego Wschodu. M. Kaczmarski, *Rosyjski zwrot ku Azji…*

[2209] М. Титаренко, *Геополитическое…*, с. 409. APEC i ASEM jako fora również się liczą, choć mniej niż ASEAN. Z perspektywy relacji w samej Azji podobnie można powiedzieć o G20.

niekonfrontacyjnej postawie[2210]. Jednakże mimo tego, iż Moskwa uczyniła naprawdę dużo, by uwiarygodnić się jako państwo azjatyckie, to droga do tego, by zmienić swoją percepcję, jest wciąż bardzo daleka. Rosja wysyła sprzeczne sygnały. Chociaż deklaruje multilateralizm i wykorzystuje instytucje międzynarodowe, tak naprawdę jest to wbrew jej naturze (Rosja ceni sobie podejmowanie decyzji samodzielnie i nie ma w zwyczaju z kimkolwiek się konsultować, a już tym bardziej uzgadniać wspólnych stanowisk[2211]). Współpraca w organizacjach regionalnych, choć niezbędna, wiąże się z przyjęciem do wiadomości, iż Moskwa jest dość nieznaczącym graczem, którego głos niewiele znaczy (i którego zdanie może zostać przegłosowane przez większość mniejszych państw). Ta świadomość jest dla decydentów rosyjskich trudna do zniesienia – Moskwa zdecydowanie woli koncepcję „koncertu mocarstw"[2212]. W rezultacie tych dylematów zaangażowania w azjatyckie organizacje multilateralne następuje wyraźny rozdźwięk między słowami a czynami, czego najlepszym dowodem jest sprzedaż broni Chinom. Chociaż Moskwa deklaruje pokojowe zamiary, jednocześnie zbroi Pekin i urządza z nim manewry, co w regionie bynajmniej nie jest odbierane jako wzmacnianie pokoju i „nie pomaga Rosji w budowie *image'u* «dobrego obywatela Azji»"[2213]. Azjaci nie umieją zrozumieć tej postawy Moskwy – jak to ujęli Indusi: „czy Rosjanie są głupi, ślepi, czy zbyt opętani Stanami Zjednoczonymi?"[2214]. Nadmierne zbliżenie z Chinami nie jest dobrze

---

[2210] Więcej o „sposóbie ASEAN": *The Declaration of ASEAN Concord*, Bali, Indonesia, 24 II 1976, ASEAN.Org, [on-line:] http://www.asean.org/news/item/declaration-of-asean-concord--indonesia-24-february-1976 – 14 V 2014; *The ASEAN Way And The Rule Of Law*, ASEAN.Org, [on-line:] http://www.asean.org/resources/2012-02-10-08-47-56/speeches-statements-of--the-former-secretaries-general-of-asean/item/the-asean-way-and-the-rule-of-law – 14 V 2014; por. G. Goh, '*The ASEAN Way': Non Intervention and ASEAn's Role in Conflict Management*, [on-line:] http://www.stanford.edu/group/sjeaa/journal3/geasia1.pdf – 10 X 2012; por. także: Ł. Fijałkowski, *Regionalny wymiar bezpieczeństwa w Azji Południowo-Wschodniej. Normy-instytucje-ład regionalny*, Wrocław 2010, s. 111-137.

[2211] Podobnie jak nie ma w zwyczaju ukrywać się za kimś w podejmowaniu decyzji (co świetnie czynią Chiny), co świadczy o jej globalnej słabości. А. Девятов, *Китай и Россия в двадьсать первом веке*, Москва 2002, с. 272.

[2212] Przykładem tego typu myślenia jest wybór najważniejszych partnerów w Azji, mających być stymulatorem „rosyjskiego zwrotu". Wśród nich są: Japonia, państwa koreańskie, Wietnam i Birma. Pierwsze dwa opisano wyżej, natomiast w zarówno w przypadku Wietnamu, jak i Birmy, mimo szumnych deklaracji, Moskwie nie udało się osiągnąć wiele poza zwiększeniem handlu bronią. Ponadto Rosja patrzy w stronę Singapuru jako źródła wysokich technologii, ale pogłębione relacje z Singupurem, państwem proamerykańskim, są w chwili obecnej z uwagi na sankcje niemożliwe. M. Kaczmarski, *Rosyjski zwrot ku Azji…*; D. Trenin, *Pivoting to Asia…*; Więcej o relacjach birmańsko-rosyjskich piszę w swojej książce, M. Lubina, *Birma…*, s. 303-304.

[2213] B. Lo, *op. cit.*, p. 126.

[2214] Д. Тренин, *Верные друзья…* Odpowiedź jest inna: jak twierdzi Trienin, Rosja się Chin nie boi, czym odróżnia się od reszty Azji.

odbierane w pozostałych państwach Azji – jak to ujął Japończyk Akio Kawato, „widmo krąży po Azji – widmo sojuszu rosyjsko-chińskiego”[2215].

Wreszcie, rozwiązanie konfliktu w Osetii Południowej, Abchazji i Ukrainie było ciosem dla prób budowy tego wizerunku w Azji. Rosyjska interwencja w Gruzji , aneksja Krymu czy mieszanie we wschodniej Ukrainie niewiele miały wspólnego ze „sposobem ASEAN”: złamały bodajże wszystkie najważniejsze zasady tej organizacji, takie jak poszanowanie integralności terytorialnej i suwerenności, nieagresja, nieingerencja w sprawy wewnętrzne, pokojowe rozwiązywanie sporów, wolność od obcej interwencji czy wyrzeczenie się użycia siły.

W czasie kryzysów, a więc w decydujących momentach („chwilach prawdy”), a takimi były kryzysy osetyński i ukraiński, Rosja zachowuje się w sposób „nieazjatycki” (w rozumieniu ASEAN). Jej odwoływanie się do siły militarnej, chociaż budzi w Azji respekt i poważanie, to jednocześnie pogłębia percepcję Rosji jako bytu kulturowo i cywilizacyjnie obcego. Dalekowschodni Azjaci mogą czuć przed Rosją mir, lecz sposób rozwiązywania spraw przez Moskwę przypomina im najgorsze wzorce XIX-wiecznego kolonializmu i imperializmu, a więc tym bardziej alienuje Rosję od jej azjatyckich partnerów. Rosja z perspektywy dalekowschodnich elit azjatyckich jest więc państwem, z którym należy rozmawiać i prowadzić interesy, ale którego nie przyjmie się do własnej „rodziny”, nie uzna się za „swego”.

Potwierdzeniem tej tezy jest chociażby zachowanie Rosji na trzynastym dialogu Shangri-La w Singapurze od 30 maja do 1 czerwca 2014 r.[2216] Rosja nie dość, że wysłała delegację niskiego szczebla, to jeszcze jej przewodniczący, Anatolij Antonow, mówił o „niebezpieczeństwie kolorowych rewolucji w Azji” na przykładzie „zachodnich spisków mających na celu obalenie legalnych rządów, jak na Ukrainie”[2217]. Jak gorzko podsumował obecny w rosyjskiej delegacji Aleksandr Gabujew:

> Antonow nie wspomniał o żadnych sprawach istotnych dla publiczności, takich jak bezpieczeństwo żeglugi, spory na Morzu Południowochińskim czy rola obecności

---

[2215] Akio Kawato, *Much Ado About "Sino-Russian Axis"*, Carnegie Center Moscow, 2014, 10 VI, [on-line:] http://carnegie.ru/eurasiaoutlook/?fa=55870 – 23 VI 2014. Jego parafraza Marksa, zważywszy na komunistyczną przeszłość Rosji i Chin, jest podwójnie błyskotliwa. Lecz sam autor pokazuje, że owa „oś rosyjsko-chińska” jest w dużej mierze bardziej strachem niż realnością.

[2216] Spotkanie organizowane przez Międzynarodowy Instytut Studiów Strategicznych (IISS) stało się miejscem spotkań skupiającym najważniejsze postacie związane z obroną, polityką zagraniczną regionu Azji-Pacyfik. USA (szczególnie) i Chiny od lat wysyłają na „Dialog” delegacje na wysokim szczeblu. *Shangri-La Dialogue concludes, Shangri-La. The IISS Asia Security Summit*, IISS, [on-line:] https://www.iiss.org/en/events/shangri-s-la-s-dialogue – 22 VI 2014.

[2217] *Major Power Perspectives on Peace and Security in the Asia-Pacific: Anatoly Antonov*, *Deputy Minister of Defence*, *Russia*, Shangri-La Dialogue. The IISS Asia Security Summit, 2014, 1 VI, on-line:] http://www.iiss.org/en/events/shangri%20la%20dialogue/archive/2014-c20c/plenary-4-a239/anatoly-antonov-c9d2 – 22 VI 2014.

wojskowej USA w regionie. Większość osób zapamiętała tylko wątek ukraiński, co biorąc pod uwagę, że większość uczestników nie akceptuje rosyjskich działań na Krymie ze strachu, że mogą być one możliwym modelem dla Chin w rozwiązywaniu sporów unilateralnie, nie było dobrym znakiem. Niektórzy azjatyccy uczestnicy stwierdzili, że Rosja kompletnie nie rozumie tego, co się dzieje w Azji, a niektórzy nawet składali mi z tego powodu kondolencje[2218].

Osobną kwestią w omawianiu polityki Rosji w Azji i jej udziale w azjatyckich organizacjach regionalnych jest rola Rosji w **BRICS**. BRICS oczywiście nie jest organizacją azjatycką, tylko światową, ale ponieważ polityka rosyjska wobec BRICS przypomina tę wobec azjatyckich organizacji, zostanie opisana tutaj. BRICS niezwykle się rozwinął – od koncepcji akademickiej do jednej z najbardziej wpływowych organizacji międzynarodowych[2219]. Wszystkie państwa członkowskie mają znaczący potencjał – są wpływowymi mocarstwami regionalnymi, co w połączeniu z łączną sumą ich ludności (3 mld), łącznie wytwarzanym PKB globalnym (1/4 światowego) i posiadaniem wielu światowych rezerw, daje znaczącą pozycję[2220].

Jeśli jednym zdaniem opisać znaczenie BRICS dla Rosji, będzie to „forum, które dało dobrą okazję do zwiększenia swego globalnego *image'u* za bardzo małą cenę"[2221]. BRICS jest niezwykle użytecznym narzędziem dla Rosji (podobnie jak dla Chin, nawiasem mówiąc). Zaspokaja jej globalne ambicje jako alternatywy dla Zachodu, sytuuje ją w jednym rzędzie ze „wschodzącymi mocarstwami" i łechcze próżność. Wszystkie te czynniki okazują się na tyle silne, że popularne jeszcze kilka lat temu głosy o „końcu BRICS", „post-BRICS" czy „BiC" okazały się przedwczesne – nie ma znaczenia, że gospodarka Rosji opiera się na surowcach, system jest nietransparentny, a krajowi grozi zapaść demograficzna, zaś w Rosji ma miejsce stagnacja, a nie stabilizacja[2222]. BRICS jest dla Rosji użytecznym na-

---

[2218] A. Gabuev, *How Russia is Misreading Asia*, Carnegie Center Moscow, 2014, 3 VI, [on-line:] http://carnegie.ru/EURASIAOUTLOOK/?FA=55776 – 22 VI 2014.

[2219] Akronim BRIC (Brazylia, Rosja, Indie, Chiny) został po raz pierwszy użyty przez ekonomistę Banku Goldman Sachs, Jima O'Neilla, w 2001 r. Artykuł dostępny na: http://www.goldmansachs.com/our-thinking/brics/brics-reports-pdfs/build-better-brics.pdf – 20 V 2012. Niektórzy prorosyjscy apologeci twierdzą, że tak naprawdę koncepcję wymyślił w 1989 r.… M. Gorbaczow. Rakesh Simbha, *Why Russia Prefers BRICS to Europe*, Forum Ekonomiczne 2013, [on-line:] http://www.forum-ekonomiczne.pl/xxiii-economic-forum-2013/media--about-forum-2/why-russia-prefers-brics-to-europe/?lang=en#.U53klpR_s6c – 15 VI 2014. Tego typu twierdzenia ładnie nawiązują do radzieckich prób udowodnienia, że wszystkie najważniejsze wynalazki ludzkości miały miejsce na terenie ZSRR.

[2220] R. Weitz, *Is BRICS a Real Bloc?*, „The Diplomat" 2011, 22 IV, [on-line:] http://thediplomat.com/2011/04/is-brics-a-real-bloc/1/ – 15 VI 2014.

[2221] Д. Тренин, *Верные друзья…*

[2222] B. Judah, J. Kabzova, N. Popescu, *Dealing with a post-BRIC Russia*, European Council on Foreign Affairs, [on-line:] http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR44_RUSSIA_REPORT_AW.pdf – 10 X 2012.

rzędziem, a Rosja w BRICS jest użyteczna dla innych, nie ma więc powodu, by ją stamtąd usuwać – dokładnie na tej samej zasadzie, dzięki której przez lata państwa zachodnie akceptowały Rosję w G7, chociaż jej obecność w G7 była (jeśli wziąć pod uwagę potencjał gospodarczy) jeszcze bardziej kuriozalna.

W analizach dotyczących BRICS, a niepochodzących z państw członkowskich organizacji podkreśla się często jej ograniczenia. Fareed Zakaria nazwał nawet BRICS „potiomkinowską wsią”[2223]. BRICS jest w tym ujęciu hamowany przez krzyżujące się interesy członków, ich wzajemne animozje, brak niezależnej struktury organizacyjnej, wspólnych projektów oraz przez ogólny brak celu. Nawet w sferze ekonomicznej, będącej rdzeniem interesów państw członkowskich, ich zaangażowanie jest niepełne (angażują się one bardziej w projekty unilateralne i bilateralne); brak strefy wolnego handlu czy fakt członkowstwa w WTO wszystkich członków BRICS nakłada ograniczenia finansowe na organizację – zazwyczaj najważniejszym partnerem każdego z nich jest państwo spoza BRICS. Co więcej, organizacja zrzesza największych dostawców (Rosja i Brazylia) i odbiorców energii (Chiny, Indie), co powoduje krzyżujące się interesy i hamuje rozwój – BRICS nie jest forum, na którym można porozumieć się co do najważniejszych kontraktów handlowych. Nawet sprzeciw wobec dominacji dolara jest hamowany przez fakt, że państwa członkowskie mają większość swoich rezerw w tej walucie. To wszystko powoduje, że państwa BRICS „skupiają się na negatywach: zgodzie na to, na co się nie zgadzają”[2224].

Lecz to w zupełności wystarcza. BRICS jest bowiem przede wszystkim organizacją polityczną – ma większe znaczenie, niż sądzą jej zachodni krytycy, i mniejsze, niż chcieliby jej niezachodni apologeci. BRICS próbuje przezwyciężyć swoje wewnętrzne wyzwania, jednocząc się na pozycjach antyzachodnich lub postzachodnich (a więc z natury rzeczy politycznych). BRICS sprzeciwia się zachodnim próbom ograniczania suwerenności państw (cztery z pięciu krajów organizacji to byłe kolonie lub półkolonie) – państwa BRICS są wielce podejrzliwe wobec zachodnich twierdzeń, że suwerenność może zostać zastąpiona tak zwanymi uniwersalnymi zasadami[2225]. BRICS opowiada się za multipolarnym światem, w którym żadna siła nie dominuje, i uznaje (przynajmniej deklaratywnie) wiodącą rolę ONZ. BRICS jest więc użyteczną formułą dla państw członkowskich, narzędziem, które wykorzystuje się, gdy jest przydatne, i ignoruje, gdy przestaje takie być (podobnie jak SzOW).

[2223] Dodając, że to „rosyjska koncepcja, więc Rosja doskonale potrafi wykorzystać jej praktyczne i symboliczne znaczenie”. F. Zakaria, *Why Russia needs the BRICS*, Global Public, [on-line:] http://globalpublicsquare.blogs.cnn.com/2013/09/03/why-russia-needs-the-brics/ – 15 VI 2014.

[2224] R. Weitz, *Is BRICS a Real Bloc…*

[2225] Z. Keck, *Why Did BRICS Back Russia on Crimea?*, „The Diplomat” 2014, 31 III, [on-line:] http://thediplomat.com/2014/03/why-did-brics-back-russia-on-crimea/ – 15 VI 2014.

Właśnie na tym polega największa użyteczność BRICS dla Rosji – jest to użyteczność polityczna – co pokazał kryzys ukraiński. Podczas gdy świat zachodni ostro potępił Rosję, a Chiny udzieliły ambiwalentnego poparcia, wsparcie BRICS było jednoznaczne. Co więcej, było ono o tyle znaczące, że w wypadku kryzysu to Rosja pogwałciła jedną z najważniejszych zasad dla państw członkowskich – zasadę suwerenności drugiego państwa (plus zasadę integralności terytorialnej). W takim wymiarze poparcie BRICS oznacza, że antyzachodni duch organizacji jest jej największym spoiwem i powinien być przede wszystkim interpretowany jako czytelny znak pod adresem Zachodu, że nie da się stworzyć żadnego porządku międzynarodowego w oparciu o wspólne wartości[2226].

W kryzysie ukraińskim uwidoczniła się największa zaleta BRICS dla Rosji – w momencie, w którym świat zachodni nałożył sankcje, BRICS daje nadzieję na stworzenie alternatywy ekonomicznej (namacalnym przykładem tych marzeń jest stworzenie Banku BRICS oraz własnego funduszu walutowego na szczycie w Fortalezie[2227]) i geopolitycznej – i tym samym uniezależnienie się Rosji od Zachodu[2228]. Jednakże jest to po pierwsze perspektywa odległa i jej sukces jej niepewny, a po drugie – i ważniejsze – jej powodzenie zależy od Chin, najważniejszego państwa BRICS, coraz bardziej dominującego w organizacji. Rosja może darzyć największą sympatią Brazylię czy Indie, lecz budowanie jakiejkolwiek globalnej alternatywy musi się opierać o Chiny, co oznacza pogłębienie się zależności rosyjskiej od Chin, a nie jej przezwyciężenie. Tym samym politycznie występuje to, co kiedyś metaforycznie opisał Orwell: „skutek może sam z kolei stać się przyczyną, wzmacniając przyczynę wyjściową i wywołać ten sam skutek w intensywniejszej formie"[2229]. BRICS miał być jednym ze sposobów na wyrwanie się Rosji od zdominowania jej azjatyckiej polityki przez Chiny, tymczasem kierunek rozwoju BRICS (i sytuacja geopolityczna) sprawia, że Rosja jest jeszcze bardziej zdominowana przez Chiny właśnie.

Wreszcie, najnowsza zmienna, trwająca od września 2012 r., czyli czwarty sposób Rosji na zmianę sytuacji dominowania przez Chiny w regionie Azja-Pacyfik: „rosyjski zwrot" ku Azji.

[2226] *Ibidem*.

[2227] Podczas VI szczytu BRICS w Fortalezie 14-16 lipca 2014 r. państwa BRICS porozumiały się co do stworzenia Banku Nowego Rozwoju („Banku BRICS"), o kapitale 100 mln USD (Chiny wyłożyły 41 mln, Indie, Rosja i Brazylia po 18 mln, RPA 5 mln). Siedzibą banku został Szanghaj, co symbolizuje dominację Chin w tej organizacji – to od Chin w dużej mierze zależy jej sukces, gdyż Chiny gospodarczo są silniejsze niż cała reszta razem wzięta. R. Pyffel, *Czy BRICS zdoła zmienić świat?*, Centrum Studiów Polska-Azja, 2014, 16 VIII, [on-line:] http://www.polska-azja.pl/2014/08/16/r-pyffel-czy-brics-zdola-zmienic-swiat-2/ – 3 IX 2014.

[2228] Na szczycie Putin podkreślał konieczność stworzenia alternatywy dla zdominowanych przez Zachód globalnych instytucji finansowych. Warto zauważyć, że dzień po zakończeniu szczytu… Stany Zjednoczone nałożyły na Rosję nowe sankcje. Yu Bin, *Navigating…*

[2229] Orwell dał tutaj przykład alkoholizmu: „ktoś może zacząć pić, czując, że mu się nie wiedzie, po czym będzie doznawał jeszcze gorszych porażek na skutek tego, że pije".

Paradoksalnie krajem, dla którego „rosyjski zwrot" ma największe znaczenie, jest **Mongolia**. Mająca w swojej historii długie okresy podboju zarówno przez jedną, jak i przez drugą stronę, Mongolia nawet dziś ma z nimi problem – „nie ma chyba na świecie drugiego państwa mającego tak trudne położenie geopolityczne jak Mongolia"[2230]. Mając bolesną świadomość, z kim graniczą[2231], Mongołowie nauczyli się rozgrywać sprzeczności między Pekinem a Moskwą i utrzymywać równy dystans między nimi, a przede wszystkim – zaczęli szukać „trzeciego sąsiada", czyli prowadzić politykę zagraniczną opartą na kimś, kto gwarantowałby uniknięcie dostania się w polityczną lub gospodarczą zależność od Moskwy lub Pekinu[2232]. Określenie to stało się fundamentem polityki zagranicznej Mongolii.

Niestety, nawet sprawność w rozgrywaniu przeciwieństw rosyjsko-chińskich nie gwarantuje Mongolii sukcesu – „trzecim sąsiadem" mogłyby być Stany Zjednoczone, Korea Południowa, a przede wszystkim Japonia („Mongolia jest jednym z nielicznych państw w regionie, z którymi Japonia nie ma żadnych historycznych zadrażnień"), lecz żadne z nich nie jest obecnie wystarczająco silne, by Ułan Bator mógł się na nim długofalowo oprzeć[2233].

Mongolii pozostaje więc nadzieja na wzajemne równoważenie się Rosji i Chin, do niedawna skuteczna. W tej sytuacji „trzymanie równego dystansu i rozgrywanie jednego sąsiada przeciwko drugiemu, a także „trzeciego sąsiada" przeciwko obu, było najlepszym, co mogła ona robić – to balansowanie Mongolia zresztą opanowała do perfekcji, uzyskując na tym niemałe korzyści: „trudno dotychczasowej polityce zagranicznej Mongolii cokolwiek zarzucać – jedyną gwarancją bezpieczeństwa, na jaką może liczyć, jest to, że Rosja i Chiny będą się wzajemnie klinczować"[2234]. Zresztą oba państwa uważały, by nie wchodzić sobie w drogę w Mongolii:

[2230] B. Niedziński, *Czy Mongolia powinna odejść od balansowania między Rosją a Chinami?*, Centrum Studiów Polska-Azja, 2014, 27 VI, [on-line:] http://www.polska-azja.pl/2014/06/27/b-niedzinski-czy-mongolia-powinna-odejsc-od-balansowania-miedzy-rosja-a-chinami/ – 29 VI 2014.

[2231] Ponoć w czasach radzieckich w Mongolii istniała tradycja, że w rodzinach elit mongolskich, mając dwoje dzieci, jedno kierowało się na naukę języka rosyjskiego, a drugie chińskiego. Wizyta w Mongolii Wewnętrznej, październik 2009.

[2232] *Mongolia's 'Third Neighbor' Foreign Policy*, Asia Society, 2013, 23 VI, [on-line:] http://asiasociety.org/korea/mongolias-third-neighbor-foreign-policy – 29 VI 2014.

[2233] B. Niedziński, *Kto jest najważniejszym „trzecim sąsiadem" Mongolii*, Centrum Studiów Polska-Azja, 2013, 1 VI, [on-line:] http://www.polska-azja.pl/2013/06/01/b-niedzinski-kto-jest-najwazniejszym-trzecim-sasiadem-mongolii/ – 29 VI 2014.

[2234] „Przykładem jest umorzenie przez Rosję niemal całości długu z czasów sowieckich – 11,4 mld USD, to więcej niż wynosi roczny PKB Mongolii) czy uzyskanie pieniędzy na remont kolei transmongolskiej (Rosja i Mongolia mają w niej po 50% udziałów) i od Moskwy, i od Waszyngtonu, przy czym Rosja nie otrzymała w zamian żadnych koncesji wydobywczych, na które liczyła". Idem, *Czy Mongolia powinna odejść…*

rywalizacja rosyjsko-chińska była jak walka z cieniem, w której każdy chciał podciąć interesy drugiego, ale nie bezpośrednio. Niestety dla Rosji, jest niemal pewne, że przegra tę walkę, z jednego prostego powodu – nieodpowiedniej kategorii wagowej. Dzisiejsze relacje rosyjsko-chińskie są niczym powrót do przeszłości, jak w czasach układów w Nerczyńsku i Kiachcie, co nie działa na korzyść Rosji[2235].

Obecnie okoliczności zmieniły się: układ sił między Rosją a Chinami przemienił się w wyraźną dominację chińską, tak w wymiarze globalnym, jak i regionalnym (rosyjski Daleki Wschód), oraz w samej Mongolii (do Chin trafia 87% mongolskiego eksportu, Chiny są jednym z głównych inwestorów i chętnie przejęłyby jej złoża surowców naturalnych). Do tej pory taktyka Chin w Mongolii była dość spokojna – „Chiny czekały, wiedząc, że i tak wygrają, że owoc prędzej czy później wpadnie w ich ręce"[2236].

Jednakże ostatnio zaczęły przejawiać zniecierpliwienie faktem, że mongolski owoc wciąż się trzyma. W wyniku nowej asertywnej polityki za Xi Jinpinga, a także obiecującego z perspektywy Pekinu i złowieszczego z perspektywy Ułan Bator przykładu krymskiego, Chiny „coraz bardziej postrzegają Mongolię jako kraj tymczasowo niepodległy, który powinien wrócić pod ich zwierzchnictwo", biorąc pod uwagę „przewagę militarną, ludnościową, gospodarczą Chin, ta zmiana podejścia jest dla Mongolii śmiertelnie niebezpieczna"[2237]. Tym bardzie, że „istnieją wyraźne granice mongolskiej umiejętności zmieniania reguł gry ustalonych przez Chiny"[2238].

W momencie, w którym żaden z „trzecich sąsiadów" nie gwarantuje wystarczającego zabezpieczenia przed ekspansjonizmem chińskim, a Chiny dominują nad Rosją, Mongolia zasadniczo nie ma większego wyboru – najbardziej naturalne wydaje się zwrócenie się ku Rosji jako mniejszemu zagrożeniu[2239]. Rosja ma podstawowy atut – Moskwa, inaczej niż Chiny, które chcą ponownie zająć Mongolię i włączyć ją do Wielkich Chin, traktuje Mongolię jako państwo buforowe, może nawet suwerenne, choć oczywiście pod wpływem rosyjskim. O takiej postawie świadczy fakt, że Rosja toleruje obecność zachodnią w Mongolii, gdyż wie, że „lepszym rozwiązaniem jest równoważenie rosnących wpływów chińskich zachodnimi niż samodzielne przegranie tego kraju"[2240].

Lecz oparcie się na Rosji budzi wiele kontrowersji w Mongolii: polityka ta byłaby zaprzeczeniem całej mongolskiej niezależnej polityki po 1990 r. i powrotem do wasalnego stanu z czasów ZSRR, a „nie jest to najlepsza opcja dla Mongolii,

---

2235 S. Radchenko, *Sino-Russian Competition in Mongolia*, „The Asian Forum" 2013, 22 XI, [on-line:] http://www.theasanforum.org/sino-russian-competition-in-mongolia/ – 29 VI 2014.
2236 *Ibidem*.
2237 B. Niedziński, *Czy Mongolia powinna odejść…*
2238 S. Radchenko, *Sino-Russian Competition…*
2239 Nawiasem mówiąc, nasuwają się tutaj, *toutes proportions gardées*, podobieństwa do orientacji III RP na Niemcy po 1989 r.
2240 B. Niedziński, *Czy Mongolia powinna odejść…*

ale może być jedyną, jaką ten kraj ma”[2241]. Jak pociesza Mongołów z prawdziwie wielkomocarstwową wyrozumiałością Siergiej Radczenko, „rosyjskie powiedzenie głosi, że lepszy stary przyjaciel niż dwóch nowych”[2242].

Mongolii, która posmakowała radzieckiej przyjaźni, ta perspektywa wcale się nie uśmiecha. Na dodatek sama Rosja nie ułatwia Mongołom zadania. Polityka Moskwy w Mongolii prowadzona jest „z gracją bulteriera, co psuje głoszony przez Moskwę obraz przyjaciela ludu mongolskiego”, jak to ujął właśnie Radczenko[2243]. Przykładowo Władimir Putin odwiedził Mongolię w przededniu wyborów prezydenckich w 2009 r. i poparł prorosyjskiego Nambaryna Enkhbayara, odmawiając spotkania z jego konkurentem Tsakhiagiinem Elbegdorjem: „Enkhbayar nie dość, że przegrał, to jeszcze później trafił do więzienia za korupcję”[2244]. Patrząc na to, trudno nie doszukać się analogii z Janukowyczem i „pomarańczową rewolucją”[2245].

Dlatego też z perspektywy mongolskiej „rosyjski zwrot ku Azji” jest bardzo korzystny, gdyż „im bardziej Moskwa będzie zaangażowana na wschodzie, tym Mongolia będzie dla niej cenniejsza”. Mongołowie są tymi, którzy powinni najbardziej trzymać kciuki za powodzenie „rosyjskiego zwrotu ku Azji” – i będą jednymi z pierwszych, którzy w razie jego klęski odczują tego skutki.

„Rosyjski zwrot ku Azji”, ostatnia, wciąż trwająca, efektowna próba „powrotu do Azji”, rozpoczęła się szczytem APEC we Władywostoku we wrześniu 2012 r.[2246] Zapowiedzi były szumne, z najsłynniejszymi zdaniami o „łapaniu chińskiego wiatru”[2247] i „rosyjskim zwrocie”[2248]. Dowodem na „rosyjski zwrot” miały być

[2241] *Ibidem*.

[2242] S. Radchenko, *Sino-Russian Competition…*

[2243] Radczenko zarzuca Putinowi kierowanie się własnymi sympatiami – miał powiedzieć o Enkhbaryarowie, że „wie, jaka jest Rosja” po tym, jak Enkhbaryarow stwierdził: „Mongołowie wybrali mnie w dużej mierze ze względu na bardzo dobre relacje z rosyjskim przywódcą, Władimirem Putinem”. Putin miał również unilateralnie darować mongolski dług. Ogólnie rzecz biorąc, „Moskwa słabo rozumie krajobraz polityczny w Mongolii, twórcy polityki nieustannie źle odczytują sytuację, stawiając na złych graczy”. Generalnie „są powody do rozczarowania” – rosyjski powrót do Mongolii nie przyniósł spodziewanych rezultatów”. *Ibidem*. Dobrze to świadczy, nawiasem mówiąc, o mongolskiej umiejętności rozgrywania Wielkiego Brata (określenie to zostało po raz pierwszy użyte w ZSRR właśnie w stosunku do Mongolii).

[2244] B. Niedziński, *Czy Mongolia powinna odejść…*

[2245] *Ibidem*.

[2246] Impulsem do „zwrotu” miała być narada prezydenta Miedwiediewa z 2 lipca 2010 r. w Chabarowsku, gdzie zaordynował on intensyfikację relacji z Azją-Pacyfik. *Стенографический отчёт о совещании по социально-экономическому развитию Дальнего Востока и сотрудничеству со странами Азиатско-Тихоокеанского региона*, Президент России. Официальный сайт, 2010, 2 VII, [on-line:] http://www.kremlin.ru/transcripts/8234 – 13 X 2014; W. Rodkiewicz, *Rosyjski zwrot na Wschód*…, s. 6-9.

[2247] В. Путин, *Россия и меняющийся мир*, Московские новости, 2012, 27 II, [on-line:] http://www.mn.ru/politics/20120227/312306749.html – 16 VI 2014.

[2248] D. Trenin, *Russia Can Pivot*…

wielkie inwestycje we Władywostoku[2249] – na podstawie pięcioletniego planu o wartości 21 mld USD infrastrukturę miasta poddano intensywnemu liftingowi, co było największą jednorazową inwestycją w miasto w całej historii zarówno rosyjskiej, jak i radzieckiej[2250]. Jednakże po pierwsze zaraz po szczycie zainteresowanie Azją na Kremlu osłabło, a po drugie, wybór Władywostoku dobrze pokazywał oderwanie Rosji od azjatyckiej rzeczywistości. W pewnym sensie uczynienie z Władywostoku centrum „rosyjskiego zwrotu" do Azji było nawiązaniem do XIX-wiecznej imperialistycznej próby podboju kontynentu, czego najlepszym dowodem jest symboliczna nazwa miasta (Władywostok = „władca wschodu"). Inaczej niż chciałby Trienin, który podkreślał korzyści geograficzne Władywostoku (60 do 90 minut lotu do Pekinu, Tokio i Seulu, niewiele dalej do Szanghaju, Hongkongu i Tajpej oraz bliżej do San Francisco i Doliny Krzemowej)[2251], tak to właśnie zostało zinterpretowane w Azji, gdzie Rosja wciąż kojarzy się z europejską potęgą kolonialną – „Rosja tak naprawdę zwróciła się do Azji półtora wieku wcześniej – w trakcie traktatu ajguńskiego"[2252].

Z perspektywy połowy roku 2014 „rosyjski zwrot" ku Azji skończył się tradycyjnie, czyli na słowach. Chociaż od szczytu APEC we Władywostoku Putin odbył sporo spotkań z azjatyckimi przywódcami, wcześniej (w maju 2012 r.) powołał osobne Ministerstwo Rozwoju Dalekiego Wschodu[2253], rosyjska dyplomacja zaktywizowała się na kierunku azjatyckim, a tematyka azjatycka zaczęła się częściej pojawiać w codziennej polityce i mediach, to są to „kroki w zasadzie rytualne, symboliczne", zaś „tego, co realnie zmieniłoby sytuację, jest mało"[2254]. Sam „zwrot ku Azji pozostaje niepewny", „zbliżenia z Azją jak nie było, tak nie ma – są słowa, nie ma zbliżenia", a „przyszłość Rosji na wschodzie jest co najmniej niepewna" i „postępuje prowincjonalizacja Rosji"[2255]. Ostatnie wydarzenia wyraźnie pokazały, że Rosja zamiast zwracać się do Azji, skupia się raczej na konsolidacji „bliskiej zagranicy" (idea Unii Euroazjatyckiej, kwestia Ukrainy) i to temu właśnie zadaniu nadaje priorytet – na „zwrot ku Azji" Moskwa nie ma już tyle sił.

[2249] Mieście do tej pory pozostającym raczej w cieniu zarówno w skali całego kraju, jak i nawet regionalnej – Chabarowsk przez ostatnie dwudziestolecie rozwinął się znacznie bardziej, dystansując lokalnego rywala. Wizyta na Dalekim Wschodzie Rosji, wrzesień 2006.

[2250] *Подготовка к саммиту АТЭС-2012 во Владивостоке*, РИА Новости, 2012, 28 VI, [on-line:] http://ria.ru/trend/APEC_2012_preparation_030309/ – 8 VI 2014; Yu Bin, *Tales of Different 'Pivots'*, „Comparative Connections" 2012, vol. 14, № 3, [on-line:] http://csis.org/files/publication/1203qchina_russia.pdf – 8 VI 2014.

[2251] D. Trenin, *Russia Can Pivot*…

[2252] Yu Bin, *Tales of Different 'Pivots'…*

[2253] *Указ Президента Российской Федерации о структуре федеральных органов испольнительной власти*, Президент России. Официальный сайт, [on-line:] http://news.kremlin.ru/media/events/files/41d3ee929d7c94bc0d7a.pdf – 16 VI 2014.

[2254] Ф. Лукьянов: Мы и новая Азия, Совет по внешнй и оборонной политике, 2013, 11 XI, [on-line:] http://svop.ru/news/7661/ – 16 VI 2014.

[2255] Rozmowa z Fiodorem Łukjanowem, Moskwa 2013, 27 IX.

Tezie tej mógłby przeczyć majowy kontrakt gazowy z Chinami i następstwa szczytu rosyjsko-chińskiego. Rosyjscy komentatorzy podkreślają, że właśnie od majowego kontraktu rosyjski zwrot realnie się zaczął[2256] i że to kryzys ukraiński był „katalizatorem rosyjskiego zwrotu"[2257]. W tym ujęciu umowa z Chinami jest początkiem prawdziwie długofalowej współpracy, wreszcie godnej miana strategicznej[2258]. Gdyby rzeczywiście oznaczało to przeorientowanie polityki rosyjskiej na Azję, uczynienie z niej głównego wektora polityki zagranicznej Moskwy i włączenie się do światowego centrum, jakim jest obecnie region Azja-Pacyfik, to „rosyjski zwrot" stałby się faktem. Lecz czy tak się stanie, w chwili obecnej, w połowie 2014 r., oceniać jest zbyt wcześnie. Można jedynie prognozować – a biorąc pod uwagę całą dotychczasową historię polityki rosyjskiej w Azji i sposób, w jaki Rosja prowadzi swoją światową agendę, jest wielce wątpliwe, czy „rosyjski zwrot" będzie czymkolwiek więcej niż tylko podbijaniem pozycji wobec Zachodu. To, że rosyjska polityka w Azji nabierze większego niż obecnie znaczenia, jest prawdopodobne. Lecz nie znaczy to, że Rosja przeorientuje się na Azję. To „bliska zagranica" i Europa są najważniejszymi kierunkami polityki rosyjskiej i zapewne takimi pozostaną. Hasła o „powrocie do Azji" zdają się po pierwsze podbijaniem stawki wobec Zachodu, a po drugie klasycznym rosyjskim „myśleniem życzeniowym"[2259]. Parafrazując słowa cytowanych tu najważniejszych rosyjskich politologów, można powiedzieć, że „Rosja wciąż nie nauczyła się żeglować po znacznie bardziej burzliwych wodach Pacyfiku"[2260] i w warunkach sztormu, jaki obecnie panuje na świecie, prędzej wywróci się, niż nabierze wiatru w żagle[2261].

[2256] *Поворот России в Азию. Реплика Федора Лукьянова*, Kavpolit, 2014, 23 V, [on-line:] http://kavpolit.com/articles/povorot_rossii_v_aziju_replika_fedora_lukjanova-4945/ – 16 VI 2014.

[2257] *Логичное партнерство*, „Российская газета" 2014, 21 V, [on-line:] http://www.rg.ru/2014/05/21/lookianov.html – 16 VI 2014.

[2258] D. Trenin, *Gas deal entails China-Russia strategic depth*, „The Global Times" 2014, 25 V, [on-line:] http://www.globaltimes.cn/content/862101.shtml – 16 VI 2014.

[2259] Tak to również wygląda z perspektywy października 2014 r. Jak czytamy w raporcie Ośrodka Studiów Wschodnich: „«zwrot na Wschód» w rosyjskiej polityce zagranicznej nie przyniósł zapowiadanego fundamentalnego przełomu w stosunkach pomiędzy Rosją a jej azjatyckimi partnerami i nie doprowadził do istotnego wzmocnienia pozycji Rosji w Azji Wschodniej […] Nie stworzył też skutecznego mechanizmu, który umożliwiłby wykorzystanie ekonomicznej dynamiki regionu Azji i Pacyfiku do modernizacji rosyjskiego Dalekiego Wschodu. Dywersyfikacja ograniczona jest […] do wymiaru polityczno-dyplomatycznego i nie dotyczy więzi gospodarczych". W. Rodkiewicz, *Zwrot na Wschód*…, s. 5-6.

[2260] D. Trenin, *Russia Can Pivot*…

[2261] „Każdy żeglarz wie, że w czasie sztormu sterować żaglowcem jest nieprawdopodobnie trudno. Ale jeśli się uda, jest szansa dotrzeć do celu znacznie szybciej", *Поворот России*…, [on-line:] http://kavpolit.com/articles/povorot_rossii_v_aziju_replika_fedora_lukjanova-4945/ – 16 VI 2014.

Podsumowując, warto przypomnieć, że wszystkie te cztery podejścia rosyjskiej polityki zagranicznej mają na celu zmniejszenie zależność od Chin. Pekin jest tego świadom, jednakże „przymyka na to oko", doskonale wiedząc, iż nie ma znaczenia, na ile azjatyckich szczytów Putin pojedzie, ponieważ cokolwiek się tam stanie, jego wpływ pozostanie tam drugorzędny i nie będzie w stanie podkopać dominującej pozycji Chin. Co więcej, Pekin doskonale rozumie, że w obecnym klimacie politycznym w Azji nie ma miejsca na konsensus ani chęci na żaden „koncert mocarstw", a już szczególnie taki, w który włączyłaby się Rosja. Jak pisze Gilbert Rozman, „jeśli mocarstwa azjatyckie zgadzają się choć w jednym, to jest to założenie, iż region nie potrzebuje dodatkowych komplikacji płynących od państwa, którego poczucie prawa do udziału znacznie przewyższa realny wkład"[2262]. Chiny nie wspierają aspiracji Rosji, bo po pierwsze im się to nie opłaca, a po drugie – popsułoby to ich wizerunek jako kraju respektującego ograniczenia, będącego odpowiedzialnym podmiotem międzynarodowym (bo Rosja takim podmiotem nie jest) i podważałoby podstawową koncepcję polityki zagranicznej, jaką jest wzajemna korzyść (jaką korzyść Pekin w sensie *stricte*, a region w sensie *largo* odniosłyby z wejścia Rosji?). Jednocześnie jednak Pekin nie konkuruje z Moskwą, bo to nie jest dla niego przeciwnik (porównywanie obu byłoby absurdem, zważywszy na potencjał i wpływ), lecz „jest gotowy połechtać rosyjską próżność, jeśli ma to pomóc w osiągnięciu ważniejszych kwestii, takich jak zabezpieczenie «strategicznych tyłów» albo uzyskanie dostępu do surowców naturalnych"[2263]. Pekin nie traktuje Moskwy jak długoterminowego sojusznika, ale raczej jak trudnego – ale ważnego – partnera w określonych kwestiach: Chińczycy nie mają ani wielkich złudzeń, ani wielkich oczekiwań wobec Rosji i prowadzą spokojną politykę wyczekiwania i uzyskiwania maksymalnych możliwych korzyści (jak w przypadku WSTO), wiedząc, iż „Rosja w Azji pozostaje słabym graczem, z małą ilością przyjaciół, i nie zagraża interesom chińskim"[2264]. Dzieje się tak, gdyż „współpraca z Chinami nie jest zrównoważona przez kooperację z innymi partnerami; handel z ChRL stanowi około 60% całości rosyjskiego handlu w Azji Wschodniej, podobnie wygląda współpraca inwestycyjna na rosyjskim Dalekim Wschodzie, która jest zdominowana przez kapitał chiński, niezrównoważony przez dopływ inwestycji z innych krajów azjatyckich"[2265]. W następstwie tego stanu, mimo zaangażowania Putina, „rosyjska polityka w Azji staje się coraz bardziej, a nie mniej, zależna od Chin"[2266]. „Chiński kierunek pozostaje głównym

---

[2262] G. Rozman, *Russia in Northeast Asia*, [w:] *Russian Foreign Policy in the 21st Century and the Shadow of the Past*, ed. R. Legvold, Colombia 2007, p. 385.
[2263] B. Lo, *op. cit.*, p. 128.
[2264] *Ibidem*, p. 131.
[2265] M. Kaczmarski, *Rosyjski zwrot ku Azji*..., [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2012-10-09/rosyjski-zwrot-ku-azji-wiecej-slow-niz-czynow – 23 VI 2014.
[2266] B. Lo, *op. cit.*, p. 131.

w azjatyckiej polityce Kremla", a Moskwa „*de facto* poddała się Chinom i przestała być niezależnym czynnikiem w geopolityce Azji"[2267].

Teraz, w trakcie „rosyjskiego zwrotu" próbuje to zmienić, ale do połowy 2014 r. jej się to nie udało. Podpisanie kontraktu gazowego z Chinami tylko zwiększa, zamiast zmniejszać, zależność od Chin, gdyż „oddala Rosję od innych państw azjatyckich". Jeśli sprawdzą się słowa japońskiego analityka Akio Kawato, że decyzje podjęte przez Rosję wciągu kilku tygodni maja i czerwca 2014 r. „zasadniczo zdeterminują pozycję Rosji w Azji Wschodniej na lata", to dominacja Chin w azjatyckiej polityce Rosji stanie się trwała[2268]. A to oznacza pogłębienie asymetrycznego modelu stosunków Moskwa–Pekin. Rosja zamiast uwalniać się z uzależnienia chińskiego, popadła weń głębiej: „azjatycki zwrot Rosji" zamienia się w „chiński zwrot"[2269].

Jednak stosunki rosyjsko-chińskie, mimo asymetryczności, są mocne, gdyż odpowiadają obu stronom, nawet przy przedefiniowaniu ich pod względem wzrastającej roli Chin. Udawanie zgodności poglądów odpowiada interesom obu państw: „Rosja zyskuje pozycję i złudzenie wpływu, podczas gdy Chiny otrzymują energię, surowce naturalne i broń; krótko mówiąc, to działa, bo jest zbudowane na oportunizmie, pragmatyzmie i niemałej dozie cynizmu"[2270].

Fakt, iż Rosja w dużej mierze pogodziła się z dominacją Chin w regionie Azji i Pacyfiku i nie zaryzykuje nadmiernego nadwyrężania relacji z tym państwem, najlepiej widać w stosunku do **Tajwanu**. Niepokorna wyspa zawsze była czułym punktem Pekinu, ale po zwycięstwie opozycyjnej (i proniepodległościowej) partii DPP w wyborach w 2000 r.[2271] Tajwan stał się wręcz chińską obsesją. Rosja wyciągnęła wnioski z poprzedniej dekady i wyraźnie poparła stanowisko Pekinu: w kręgach rosyjskich zapanowała powszechna zgoda, że sprawa tajwańska, to wewnątrzchińska „kłótnia w rodzinie"[2272]. Moskwa udzieliła wsparcia Pekinowi zarówno w traktacie z 2001 r.[2273], jak i w przypadku uchwalonej w 2005 r. Ustawy

---

[2267] Д. Тренин, *Верные друзья…* Zob. również: Й. В. Худодеев, *Россия-Китай. Стратегическое партнерство на современном этапе. Проблемы и перспективы*, Москва 2011, c. 19. Zdaniu o „poddaniu się" przeczyłaby próba unormowania relacji z Japonią po 2012 r., lecz konsekwencje kryzysu ukraińskiego sprawiają, że ponownie teza o poddaniu się na odcinku azjatyckiej polityki nabiera aktualności.

[2268] Akio Kawato, *Much Ado…*

[2269] D. Trenin, *Russia: Pivoting to Asia or Just to China*…; http://carnegie.ru/eurasiaoutlook/?fa=55062

[2270] B. Lo, *op. cit.*, p. 128-131.

[2271] *Year 2000 Presidential Elections*, New Taiwan, 2004, 24 II, [on-line:] http://www.taiwandc.org/elec2000.htm – 14 V 2014.

[2272] А. Лукин, *Китай: медьведь наблюдает…*, c. 467.

[2273] Konkretnie w artykule 5, gdzie zapisano zasadę „Jednych Chin" (istnieją jedne Chiny, a rząd ChRL jest prawowitym rządem całych Chin, Tajwan nieodłączną częścią Chin). *Договор о добрососедстве, дружбе и сотрудничестве между Российской Федерацией и Китайской Народной Республикой Подписан Президентом Владимиром Путиным и Председателем*

antysecesjonistycznej, powszechnie uznawanej za sankcję prawną ewentualnej inwazji Tajwanu[2274]. Rosyjskie wsparcie miało miejsce również w innych starciach na linii Pekin–Tajpej, jak chociażby przy okazji próby przyjęcia Tajwanu jako państwa do WHO[2275]. Również manewry wojskowe „Misja Pokoju 2005" miały wyraźnie antytajwański wydźwięk i chociaż rosyjscy dyplomaci temu zaprzeczali, to jednym z ich głównych powodów (dla strony chińskiej) była demonstracja mająca na celu odstraszenie wyspy od prób ogłoszenia niepodległości. Chociaż Federacja Rosyjska wciąż utrzymywała pozapolityczne stosunki z Tajpej i rozwinęła się współpraca handlowa, to, jak zauważył Aleksandr Łukin, „zrozumienie między Moskwą a Pekinem dyktuje to, że Rosja nie podejmie żadnych znaczących kroków w rozwoju relacji z Tajpej bez zgody Pekinu"[2276]. W nowej dekadzie wpływ takich postaci jak Oleg Łobow uległ znacznemu osłabieniu, a mimo wyraźnych prób DDP przełom w relacjach z Rosją nie nastąpił. Zresztą Moskwa przyjęła też z ulgą wieść o przegranej kandydata DPP w wyborach w 2008 r. i zwycięstwie prochińskiego Ma Ying-Jeou[2277]. Ewentualna wojna o wyspę postawiłaby Rosję w kłopotliwej sytuacji: z jednej strony musiałaby poprzeć swojego „strategicznego partnera" – Chiny, z drugiej – nie chciałaby antagonizować USA. Generalnie, jak podkreśla Jurij Cyganow, „Rosja nie ma pomysłu na kurs polityczny wobec reunifikacji wyspy i po prostu próbuje ignorować problem"[2278].

Tajwan, mimo nikłych związków z Rosją, pełni wszakże subtelną, choć niebezpośrednią, rolę w stosunkach rosyjskich-chińskich. Dopóki trwa niezależność wyspy, Rosja czuje się całkowicie bezpieczna od Chin i może im sprzedawać broń[2279]. Moskwa dobrze wie, że głównym celem Pekinu jest odzyskanie Tajwanu – do czasu spełnienia tego celu nie mogą mieć miejsca żadne próby, realne bądź potencjalne, kwestionowania przez Chiny przynależności rosyjskiego Dalekiego Wschodu. Nie sposób wszakże przewidzieć, co się stanie po odzyskaniu Tajwanu

---

Цзян Цзэминем 16 июля 2001 года в Москве, Президент России. Официальный сайт, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/text/docs/2001/07/30565.shtml – 14 V 2014.

2274 *反分裂国家法*（全文), China.Com.Cn, 2005, 14 III, [on-line:] http://www.china.com.cn/chinese/PI-c/810355.htm – 30 VI 2014.

2275 *UN rejects Taiwan's membership bid*, China Daily.Com, 2007, 24 VII, [on-line:] http://www.chinadaily.com.cn/china/2007-07/24/content_5442231.htm – 14 V 2014.

2276 А. Лукин, Китай: медьведь наблюдает…, с. 467.

2277 *Decisive victory for Ma Ying-jeou*, Taipei Times, 2008, 23 III, [on-line:] http://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2008/03/23/2003406711 – 14 V 2014. Ma ponownie zwyciężył w wyborach w 2012 r., ku niewątpliwej uldze Pekinu i Moskwy. *Taiwan's President Ma Ying-jeou wins second term*, BBC News, 2012, 14 I, [on-line:] http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-16557209 – 18 VI 2014.

2278 Ю. Циганов, *Российско-китайские отношения и Тайван*, „Мировая экономика и межнародные отношения" 1998, № 3, с. 122-128.

2279 J. L. Wilson, *Russia*, *China…*, p. 403. Rodzaj broni sprzedawanej Chinom również wskazuje na militarne ukierunkowanie na Tajwan.

przez Chiny, ale z pewnością wzmocni to nacjonalizm chiński. Na razie jednak, dopóki Tajwan pozostaje niezależny, Kreml nie ma powodów do obaw.

Podsumowując relacje rosyjsko-chińskie w regionie Azji i Pacyfiku, widać dominację Chin. Rosji się to nie podoba i próbuje to zmienić – przykładem tego są koncepcje „różnorodności strategicznej", „koncertu Azji", udziału w organizacjach regionalnych i „rosyjski zwrot ku Azji". Każde z tych przedsięwzięć zakończyło się jednak częściowym lub pełnym niepowodzeniem („rosyjski zwrot" wciąż trwa, lecz jego sukces jest raczej mniej niż bardziej prawdopodobny – na razie jest to bardziej „chiński zwrot") i Moskwa, koniec końców, zwraca się zawsze w stronę Pekinu, wychodząc z założenia, że lepiej współpracować z Chinami i zyskiwać na tym (mając jednocześnie świadomość, że Chiny zyskują więcej), niż mieć znacznie mniej. Tym samym rosyjska polityka w Azji, mimo prób jej równoważenia, pozostaje sinocentryczna i poza Chinami sprowadza się głównie do symboliki, drugorzędnej wymiany handlowej i sprzedaży broni. Jeśli rację ma Akio Kawato, że „dzisiejsza Azja Wschodnia łączy konfrontację w stylu XIX-wiecznego imperializmu z XXI-wieczną integracją ekonomiczną i że to, w jaki sposób sobie z tym regionem radzi, będzie dobrym papierkiem lakmusowym sprawdzającym nowoczesność Rosji", to można ze spokojem stwierdzić, że na razie Rosja ten egzamin oblewa[2280]. Taka sytuacja sprzyja przede wszystkim Pekinowi. Dopóki ta sytuacja się nie zmieni, co w obecnych warunkach oznacza pytanie o sukces „rosyjskiego zwrotu", dopóty Pekin będzie nie tylko dominował nad Moskwą w relacjach wzajemnych w regionie Azja-Pacyfik, ale wręcz ustalał agendę rosyjskich stosunków w regionie.

***

Patrząc na relacje regionalne Rosji i Chin w dwóch kluczowych obszarach Azji (Azja Środkowa i Azja-Pacyfik), widać, jak bardzo adekwatną była teza o „osi wygody". W obu tych obszarach Moskwa i Pekin dostosowywały się do sytuacji (przewaga Rosji w Azji Środkowej, przewaga Chin w Azji-Pacyfik) i usiłowały wyciągnąć z tego maksymalnie dużo korzyści, nie antagonizując jednocześnie swego „strategicznego partnera". Współpraca szczególnie dobrze przebiegała w Azji Środkowej (najlepiej, gdy w regionie wciąż silna była pozycja Stanów Zjednoczonych), jednakże ostatnie wzmocnienie Chin i ich plany wobec regionu wystawiają „oś wygody" na trudną próbę, gdyż kwestionują tak naprawdę układ zastany w regionie od 1991 r. Prawdopodobnie jednak Moskwa i Pekin znajdą w sobie wystarczająco dużo pragmatyzmu, by mimo wszystko porozumieć się, przynajmniej w okresie krótko- i średnioterminowym. W okresie długoterminowym bardziej prawdopodobny wydaje się rosnący wpływ w regionie Chin niż utrzymanie dominacji rosyjskiej.

[2280] Akio Kawato, *Much Ado...*

W Azji-Pacyfiku Rosja jest zdominowana przez Chiny i próbuje (na razie bezskutecznie) się z tego wyrwać. Kolejne rosyjskie próby kończą się jednak niepowodzeniami (ostatnia, „rosyjski zwrot ku Azji", wciąż trwa, lecz prawdopodobnie też się nie powiedzie), co powoduje, że Moskwa *nolens volens* zwraca się ku Chinom wedle zasady: „jak się nie ma, co się lubi, to się lubi, co się ma". W Azji-Pacyfiku doskonale widać, że relacje Rosji z Chinami są jak przysłowiowe polityczne małżeństwo z rozsądku, w którym obie strony przymykają oczy na wzajemne krótkotrwałe romanse i które to polityczne małżeństwo rozpadłoby się w razie znalezienia lepszych partnerów – na razie jednak tych partnerów nie ma, stąd związek polityczny Moskwy i Pekinu będzie trwał, bo się obu stronom wciąż opłaca.

5. Rosyjski Daleki Wschód a Chiny w XXI wieku

Rosyjski Region Dalekowschodni (Daleki Wschód) w najbardziej bezpośrednim sensie zawiera w sobie ambiwalencje stosunków rosyjsko-chińskich. Tutaj, bardziej niż gdziekolwiek indziej, strategiczny niepokój i kulturowa alienacja współistnieją z politycznym i gospodarczym zbliżeniem obu państw. Chociaż związki między Moskwą a Pekinem stały się bardziej rozwinięte w ostatnich latach, tego regionu dotyczyło to w najmniejszy stopniu. Mimo rozwiązania kwestii terytorialnej przyszłość regionu jest niepewna: może on stać się przykładem nowej jakości stosunków bilateralnych i wielostronnego zaangażowania w Azji Północno-Wschodniej albo „martwą strefą" podejrzliwości i przestępstwa[2281].

Rosyjski Daleki Wschód jest zdaniem Dmitrija Trienina tym, co daje Rosji jej „azjatyckość": bez niego byłaby ona wciąż bardziej Moskwą niż Rosją[2282]. Jednakże Rosja może istnieć w Azji w sensie fizycznym, geograficznym, ale podstawy historyczne czy cywilizacyjne dla takiego twierdzenia są słabe: nieprzypadkowo powiedziano ongiś o Rosji, iż „jest w Azji, ale nie jest Azją"[2283]. Nigdzie nie widać tego lepiej niż w Regionie Dalekowschodnim, a w szczególności w jego wschodniej części. Dla Rosji „wybrzeże Pacyfiku nie było i nie jest bramą do Azji, ale naturalną granicą ekspansji; pograniczem i barierą, która musi zostać przezwyciężona zarówno w sensie psychologicznym, gospodarczym, jak i politycznym"[2284]. Rosyjski

---

[2281] B. Lo, *op. cit.*, p. 56.

[2282] Д. Тренин, *Конец Евразии: Россия между геополитикой и глобализацей*, Москва 2001, с. 227.

[2283] Słowa Firuza Kazamzadeha, amerykańskiego historyka z Yale o rosyjskich korzeniach zajmującego się głównie stosunkami rosyjsko-irańskimi; cyt. za: B. Lo, *op. cit.*, p. 57.

[2284] V. Larin, *Russia's Eastern Border: Last Outpost of Europe Or Base for Asian Expansion?*, [w:] B. Lo, *op. cit.*, p. 215.

Daleki Wschód jest bowiem, jak podsumowuje Trienin, „bardziej przedłużeniem Europy w Azji niż częścią Azji”[2285].

Pozostawienie regionu samemu sobie w latach 90. XX w. (obcięcie dopłat, upadek przemysłu, depopulacja) doprowadziło do tego, iż region stał się „zapomnianym miejscem” – do tego stopnia zapomnianym, iż zaczęto mówić o jego „odpadaniu” od Rosji. Region stał się symbolem negatywnych następstw i uczuć wobec transformacji. Pionierski duch, który stał u podstaw kolonizacji tych ziem, dawno ustąpił miejsca fatalizmowi i demoralizacji. Dominować zaczęła nostalgia za czasami ZSRR, a wobec Chińczyków ksenofobia i mentalność „oblężonej twierdzy”. Region Dalekowschodni stał się symbolem słabości Rosji w Azji, tym, co Rajan Menon nazwał „chorym człowiekiem Azji”, gdzie „bufoni, krętacze i ksenofobowie zajmowali pozycje u władzy z taką regularnością, by uczynić ze złego rządzenia normę”[2286].

Gdy Władimir Putin obejmował urząd prezydenta, stawał przed szeregiem wyzwań. Rozpoczął energicznie: zwolnił gubernatora Nazdratienkę personifikującego ponure lata 90. w regionie[2287]. Następnie udał się w czerwcu 2000 r. na rosyjski Daleki Wschód, gdzie w Błagowieszczeńsku wygłosił ważną mowę, w której stwierdził, iż jeśli Rosja nie rozpocznie natychmiastowych inwestycji w regionie, utraci go, a jego mieszkańcy zaczną mówić po chińsku, koreańsku i japońsku[2288]. Współgrało to z ogólną wizją odbudowy pozycji Rosji na „poziomie wertykalnym” (czyli centralizacji). Udało mu się również rozwiązać kwestię granicy, co pozostaje jednym z jego największych sukcesów w ogóle. Jednakże znacznie trudniejsze były inne zadania: dysfunkcyjna struktura gospodarcza regionu (oparta na ciężkim przemyśle wydobywczym, mającym zasilać budżet centralny, nie regionalny) kompletnie nieprzygotowana do realiów rynkowych oraz dramatyczna depopulacja regionu. To ostatnie zadanie nie było kwestią gospodarczą, ile bardziej polityczną i bezpieczeństwa, gdyż powodowało lęk o „żółtą migrację” w regionie. To właśnie ta kwestia stała się dla Putina prawdziwym dylematem. Z jednej strony pragnął on rozwoju stosunków z Pekinem, co oznaczało zwiększenie kontaktów handlowych i międzyludzkich, m.in. z przy-

---

[2285] Д. Тренин, *Интеграция и идентичность…*, с. 169-170.

[2286] R. Menon, *The Sick Man of Asia: Russia's Endangered Far East*, „The National Interest” 2003, № 73, p. 99. Podobnie bezlitosny opis regionu dał niedawno również pochodzący z Azji Południowej Parag Khanna w swojej głośnej książce: *The Second World. How Emerging Powers are Redefining Global Competition in the Twenty First Century*, New York 2008, p. 71-78.

[2287] Dając mu klasycznego „kopniaka w górę”: Nazdratienko został ministrem rybołówstwa, gdzie szybko dał się poznać z… korupcji i malwersacji. Jego następca Darkin zaczął od nawoływania do rosyjsko-amerykańskiego sojuszu przeciwko Chinom, a skończył na… występowaniu za aktywnym rozszerzeniem współpracy z Chinami.

[2288] *Вступительное слово на совещании «О перспективах развития Дальнего Востока и Забайкалья»*, Президент России. Официальный сайт, 2000, 21 VI, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/text/appears/2000/07/28796.shtml – 10 XI 2012.

granicznymi prowincjami chińskimi. Z drugiej strony nie mógł on ignorować gospodarczych i społecznych napięć wyrastających z antychińskich sentymentów. Do tego dochodził dylemat strategiczny: jak użyć zastrzyku chińskich inwestycji, by ożywić Region Dalekowschodni bez ryzykowania jego utraty?[2289] Można powiedzieć, że po prawie piętnastu latach rządów Putina dylemat ten nie stracił na aktualności.

a) Ostateczne ustalenia linii granicy

Jednym z najważniejszych wydarzeń w nowej dekadzie stosunków rosyjsko-chińskich była pełna demarkacja wspólnej granicy. Wraz z podpisaniem porozumienia uzupełniającego na temat wschodniego odcinka rosyjsko-chińskiej linii granicznej 14 października 2004 r.[2290] oraz ustanowieniem słupów granicznych 14 października 2008 r.[2291] dobiegła końca jedna z najtrudniejszych kwestii w najnowszych stosunkach Rosji i Chin.

Chociaż inne trudne kwestie zostały rozstrzygnięte w poprzedniej dekadzie, to na początku XXI w. ta sprawa wciąż pozostawała niedokończona, wciąż nierozwiązana pozostawała przynależność trzech wysp na Amurze i Ussuri: Wielkiej Ussuryjskiej (Bolszoj Ussuryjskij/Heixiazi), Tabarow (Yinlong) oraz Wielkiej (Abagaitu). Droga do unormowania tej kwestii była następująca: we wrześniu 2001 r. ministrowie spraw zagranicznych FR i ChRL „osiągnęli jednomyślność w rozumieniu zasad kierowania się przy ustanawianiu granicy", w lutym 2003 r. „osiągnęli zasadniczą zgodę" w kwestii rozgraniczenia na pozostających dwóch odcinkach granicy, zaś w 2003 r. Hu Jintao podczas pobytu w Rosji potwierdził w rozmowie z Putinem osiągnięte porozumienie[2292]. Dnia 14 października 2004 r. ministrowie spraw zagranicznych podpisali w Pekinie „porozumienie uzupełniające", zaś 14 października 2008 r. odsłonięto słupy przygraniczne[2293]. Tym samym,

---

[2289] B. Lo, *op. cit.*, p. 59.

[2290] *Дополнительное соглашение между Российской Федерацией и Китайской Народной Республикой о российско-китайской государственной границе на ее Восточной части (Пекин, 14 октября 2004 года)*, [w:] *Сборник российско-китайских договоров 1999-2007…*, с. 318-323.

[2291] *Россия торжественно передала Китаю 337 квадратных километров близ Хабаровска*, News.Ru, 2008, 14 X, [on-line:] http://www.newsru.com/russia/14oct2008/cninlundao.html – 19 V 2014.

[2292] Ю. М. Галенович, *Взаимоотношения…*, с. 450.

[2293] *Дополнительное соглашение между Российской Федерацией и Китайской Народной Республикой о российско-китайской государственной границе на ее Восточной части (Пекин, 14 октября 2004 года), [w:] Сборник российско-китайских договоров 1999-2007…*, с. 318-323; *Россия торжественно передала Китаю 337 квадратных километров близ Хабаровска*, News.Ru, 2008, 14 X, [on-line:] http://www.newsru.com/russia/14oct2008/cninlundao.html – 19 V 2014.

jak nieco górnolotnie podkreślali chińscy komentatorzy, zakończył się „400-letni konflikt pograniczny" (na pewno zaś czterdzieści lat trudnych negocjacji)[2294].

Przedmiot głównego sporu – przynależność trzech wysp – został podzielony kompromisowo: wyspę Tabarow w całości oddano Chinom, z kolei wyspę Wielką Ussuryjską podzielono na pół, chociaż według wcześniejszych założeń (granica wzdłuż głównego farwateru) powinna ona w całości przypaść Chinom, gdyż znajduje się po ich stronie Amuru. Również z powodów historycznych wyspa ta powinna należeć w całości do Chin, gdyż została zajęta przez ZSRR dopiero w 1929 r. Niemniej jednak jej położenie: naprzeciwko Chabarowska (koło lotniska), jednego z najważniejszych centrów na rosyjskim Dalekim Wschodzie, sprawiało, iż z przyczyn strategicznych Rosja nie chciała słyszeć o jej zwrocie. W zamian za ustępstwo w tej sprawie Pekin uzyskał zgodę na żeglugę swoich statków wojennych i pasażerskich po Amurze i Ussuri. Kompromisem zakończył się również podział trzeciej spornej wyspy: Wielkiej (Bolszoj/Abagaitu), którą także podzielono na pół. Porozumienie miało symboliczny i kompromisowy charakter również dlatego, iż owe 50% wyspy Wielkiej Ussuryjskiej to 350 m^2, tj. 500 razy tyle, co wyspa Damanska (*Damanskij ostrow*, *Zhenbao yu*) o którą ZSRR walczył z ChRL w 1969 r.[2295] Ogółem Chiny uzyskały 3575 km^2. Oficjalna ceremonia przekazania wyspy odbyła się 14 października 2008 r. i celowo nadano jej niską rangę. Stronę chińską reprezentował urzędnik MSZ Zhao Xidi, zaś rosyjską – Władimir Małyszew, dyrektor Pierwszego Departamentu MSZ FR[2296].

Kompromis w sprawie wysp był obopólny, było to ustępstwo obu stron. Kreml był w stanie uciszyć dalekowschodnich krytyków porozumienia, którzy uniemożliwili jego osiągnięcie w poprzedniej dekadzie, z kolei Pekin uciszył nacjonalistyczne głosy domagające się zwrotu całości wyspy Wielkiej Ussuryjskiej (argumentując, iż w tych okolicznościach nie dało się uzyskać nic więcej); w sumie po obu stronach zwyciężył zdrowy rozsądek i po czterystu latach obie strony uzyskały wzajemnie uznaną granicę.

b) Chińska emigracja na rosyjskim Dalekim Wschodzie w XXI wieku

Jak ukazano w poprzednim rozdziale, mity o milionach emigrantów chińskich były wynikiem określonych działań politycznych miejscowych dygnitarzy i nie miały wiele wspólnego z rzeczywistością. Jednakże stały się częścią kultury: wiara w to, iż Chińczycy migrują „milionami", jest w Rosji dość powszechna i nowa dekada

---

[2294] Yu Bin, *End of History…*

[2295] *Ibidem*. Wyspa Zhenbao/Damanska została przekazana ChRL na mocy porozumienia z 1991 r.

[2296] *Россия торжественно передала Китаю 337 квадратных километров близ Хабаровска*, News.Ru, 2008, 14 X, [on-line:] http://www.newsru.com/russia/14oct2008/cninlundao.html – 19 V 2014; Ю. М. Галенович, *Взаимоотношения…*, с. 450.

bynajmniej tego nie zmieniła. W społeczeństwie wciąż dominują twierdzenia typu: „jeśli codziennie przez granicę przejdzie milion Chińczyków, będą szli trzy i pół roku”[2297]. Co więcej, do popularnych twierdzeń o milionach emigrantów przyłączają się nie tylko populiści, dziennikarze czy mający w tym interes miejscowi dygnitarze, lecz również poważni (zdawałoby się) urzędnicy. W „klimacie, w którym prawda jest niejasna, sinofobia jest powszechna, a miejscowi i federalni politycy widzą korzyści w manipulowaniu opinii publicznej”, pojawiają się takie wypowiedzi, jak ta dyrektora Federalnej Służby Imigracyjnej Olega Romanowskiego, który w marcu 2006 r. powiedział w Dumie, iż „na rosyjskim Dalekim Wschodzie znajduje się od 400 do 700 tys. nielegalnych emigrantów”, co świadczyło o tym, iż „Romanowskij nie miał pojęcia o właściwej liczbie Chińczyków: czy ci «imigranci» byli długoletnimi osadnikami, robotnikami sezonowymi, czy «mrówkami»; czy byli legalni, czy nie”[2298]. Nie jeden Romanowskij nie wiedział. Abstrahując od dziennikarzy czy publicystów, regularnie straszących rosyjskie społeczeństwo liczbą „milionów” Chińczyków, znacznie zawyżoną liczebność chińskiej migracji podają także naukowcy – i to, zdawałoby się – solidni. Przykładowo w jednym z numerów czasopisma „Federacja Rosyjska dziś” („Rossijskaja Federacija segodnia”) w artykule pod wymownym tytułem *Perspektywy sinizacji Rosji* dr hab. nauk ekonomicznych Jewgienij Gilbo z Akademii Dyplomatycznej Pokoju przy UNESCO oszacował liczbę Chińczyków w Rosji na 8 mln (*sic!*), co jest dotychczasowym rekordem i bije nawet populistyczne szacunki polityków z lat 90.[2299]

Jak udowodnił, na podstawie swoich i wspólnych z innymi ekspertami badań, Aleksandr Łarin, jeden z najważniejszych rosyjskich badaczy zajmujący się kwestią Chińczyków w Rosji, „za najbardziej wiarygodną liczbę Chińczyków w Rosji można uznać **200-400 tys.** [podkreślenie moje – M. L.], maksimum 500 tys., zaś na rosyjskim Dalekim Wschodzie – około 200 tysięcy”[2300]. Podobnego zdania jest Wilija Giełbras, który jako pierwszy podjął się całościowych badań nad obecnością Chińczyków w Rosji i obliczył ich liczbę na 200-450 tys.

[2297] Zdanie to miał wypowiedzieć jeden z moskiewskich celebrytów w popularnym programie telewizyjnym: Д. Тренин, *Верные друзья…* Dobrze wpisuje się ono w stereotyp Chińczyka jako nierozerwalnie związanego ze swoim ogromnym narodem, realizującego przede wszystkim interes ogółu, „masy”, z którą współwystępuje niezależnie od tego, gdzie się znajduje. Innymi słowy, za jednostką zawsze podąża jakiś, najczęściej wyobrażony, tłum: „chińskich migrantów nie może być mało z założenia, wszak Chińczyków z zasady nie bywa mało”. В. Дятлов, *Динамика формирования стереотипов*, [on-line:] http://www.baromig.ru/experts/stati-o-migratsii/grazhdane-blizhnego-zarubezhya-i-drugie-viktor-dyatlov-.php – 28 IV 2012, cyt za: A. Łopińska, *Stereotyp i mit…*, s. 8.

[2298] Ale jednocześnie ten sam Romanowskij w 2006 r. nazwał Chińczyków „najbardziej praworządnymi ze wszystkich imigrantów”. B. Lo, *op. cit.*, s. 60.

[2299] Е. Гильбо, *Перспективы китаизации России*, Русское Дело, [on-line:] http://www.russkoedelo.org/mysl/gilbo/kitaizatsija.php – 10 XI 2012.

[2300] А. Г. Ларин, *Китайские мигранты в России. История и современность*, Москва 2009, с. 149.

osób[2301]. Oczywiście dane z różnych źródeł różnią się: szacunki Spisu Powszechnego FR z 2010 r. podają, że Chińczyków jest w Rosji… 28 tys. (liczba ewidentnie zaniżona)[2302]. Sam Łarin podaje wyniki badań S.J. Prichod'ko i K. Wnukowa mówiące o 150-200 tys., dane służb migracyjnych[2303], oceniające liczbę Chińczyków na ok. 205 tys.; podaje również, iż w owej liczbie 200-400-500 tys. imigrantów są już wliczeni nielegalni imigranci (których liczba z roku na rok maleje, choć wciąż stanowią ok. połowy wszystkich)[2304].

Inne ważne badania, dotyczące chińskiej migracji, pochodzą od Anatolija Wiszniewskiego, Michaiła Aleksiejewa i Wiliji Giełbrasa. Wiszniewskij, jeden z najważniejszych rosyjskich badaczy zajmujących się kwestiami demograficznymi (wprowadził m.in. termin „demograficzna rewolucja"), w swoich pracach twierdzi, iż Chińczyków w Rosji jest „między 400 a 600 tys." (dane na 2009 r.)[2305]. Pokazał też, że z wszystkich Chińczyków żyjących w Rosji tylko ok. 30% mieszka na rosyjskim Dalekim Wschodzie (pozostałe 60% rozkłada się mniej więcej po równo na Syberię i Moskwę – odpowiednio 29% i 28%, w Petersburgu mieszka wg niego ok. 3,5%)[2306].

Nawet pobieżny rzut oka na te wszystkie dane świadczy o ogromnym chaosie, jaki panuje w tej kwestii w Rosji. Notorycznie rozjeżdżają się dane pochodzące z różnych urzędów państwowych (przykładowo spis powszechny podaje ok. 30 tys. Chińczyków, a służby migracyjne – 200 tys.), nie mówiąc o danych pochodzących z badań rosyjskich badaczy. Kontemplacja tych wszystkich przytaczanych tu danych może doprowadzić do wręcz filozoficznych wniosków („widełki" różnic w populacji chińskiej wynoszące 200-300 tys. ludzi!). Mimo wszystko jedną rzecz widać wyraźnie: Chińczyków w Rosji są setki tysięcy, ale nie miliony. Te fakty najlepiej przeczą populistycznym i demagogicznym hasłom o „milionach chińskich imigrantów". Liczbę wjazdów Chińczyków do FR ilustruje tabela 29.

[2301] В. Гельбрас, *Китайская реальность России*, Москва 2001, с. 39-40.

[2302] Konkretnie 28 943, *Всеросийская перепись населения 2010*, Национальный состав населения, Федеральная служба государственной статистики, [on-line:] http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm – 20 V 2014. Co ciekawe, w poprzednim spisie, z 2002 r., liczbę Chińczyków policzono na 34 tys. (konkretnie 34 577), *Всеросийская перепись населения 2002*, Том 4: *Национальный состав и владение языками, гражданство*, [on-line:] http://www.perepis2002.ru/index.html?id=17 – 20 V 2014.

[2303] O których sam Łarin pisze, iż „na Dalekim Wschodzie żaden z organów władzy nie jest w stanie podać mniej lub bardziej dokładnej liczby imigrantów, ani ogółu wszystkich, ani chociażby tylko chińskich, czy to legalnych, czy nielegalnych". А. Г. Ларин, *op. cit.*, с. 255.

[2304] *Ibidem*, c. 148-152 i 255-257. Na początku lat 2000 wprowadzono na granicy automatyczny system zliczania migrantów, stopniowo wyeliminowano nielegalne przypadki przekraczania granic (obecnie wszelkie przejścia są legalne, nielegalna jest często późniejsza działalność – np. praca bez pozwolenia administracyjnego albo działalność gospodarcza na wizie turystycznej).

[2305] *Население России 2009, Семнадцатый ежегодный демографический доклад*, отв. ред. А. Г. Вишневский, [on-line:] http://demoscope.ru/weekly/knigi/ns_09/acrobat/glava5.pdf – 10 XI 2012.

[2306] *Ibidem*.

Tabela 29. Podział Chińczyków wg celów wjazdu do Rosji w latach 1999-2008, w tysiącach ludzi

Lata	Wskaźnik	Cel przyjazdu						
		Praca	Turystyka	Osobisty	Stałe miejsce zamieszkania	tranzyt	Personel obsługi	Razem
1999	Przyjazd	184,6	178,8	24,3	00,1	1,7	58,2	447,6
	Wyjazd	177,0	172,5	33,1	0,01	1,1	57,1	440,8
	Przyrost migracyjny	7,6	6,3	-8,8	-	0,6	1,1	6,8
2000	Przyjazd	239,5	172,2	29,6	0,02	2,7	49,5	493,8
	Wyjazd	239,5	165,5	33,5	-	1,3	50,4	490,8
	Przyrost migracyjny	0,3	6,7	-3,9	0,02	1,4	-9,9	2,9
2001	Przyjazd	164,8	164,8	78,2	0,02	2,5	50,8	461,2
	Wyjazd	165,4	156,8	82,4	0,01	1,3	50,9	456,2
	Przyrost migracyjny	-0,6	8,0	-4,2	0,01	1,2	-0,1	4,4
2002	Przyjazd	126,3	267,0	262,1	0,01	4,5	65,7	725,8
	Wyjazd	111,2	258,6	254,9	1,3	4,0	68,6	698,6
	Przyrost migracyjny	15,1	8,4	7,2	-1,2	0,5	-2,9	27,2
2003	Przyjazd	99,7	203,3	293	0,02	7,0	76,8	679,6
	Wyjazd	93,8	190,2	289,5	2,3	5,0	75,5	656,3
	Przyrost migracyjny	5,9	13,1	3,5	-2,28	2,0	1,3	23,3
2004	Wyjazd	117,7	283,8	323,0	0,05	10,5	078,0	813,2
	Przyjazd	113,0	275,0	310,0	0,6	8,3	76,6	783,6
	Przyrost migracyjny	4,7	8,8	13,0	-0,55	2,2	1,4	29,6
2005	Przyjazd	146,3	204,2	352,5	0,1	7,3	88,2	798,7
	Wyjazd	140,3	197,3	338,8	0,7	5,6	87,8	771,0
	Przyrost migracyjny	6,0	6,4	13,7	-0,6	1,7	0,4	27,7
2006	Przyjazd	257,4	157,4	241,0	0,9	10,7	98,0	765,3
	Wyjazd	226,2	153,3	244,0	2,4	5,5	97,5	728,8
	Przyrost migracyjny	31,2	4,1	-3,0	-1,5	5,2	0,5	36,5
2007	Przyjazd	183,8	129,7	337,6	0,3	11,3	102,3	765,1
	Wyjazd	177,5	128,2	338,0	2,5	26,4	101,4	750,1
	Przyrost migracyjny	6,3	1,3	-0,4	-2,2	-15,1	0,9	15,0
2008	Przyjazd	196,9	127,2	377,7	0,7	9,9	103,1	815,5
	Wyjazd	193,6	125,4	358,5	1,2	2,5	101,7	783,0
	Przyrost migracyjny	3,3	1,8	19,2	-0,5	7,4	1,4	32,5

Źródło: А.Г. Ларин, *Китайские мигранты в России. История и современность*, Москва 2009, na podstawie statystyki Państwowego Urzędu ds. Statystyki FR i Federalnej Służby Statystki FR.

Michaił Aleksiejew zauważył, że dla Chińczyków „rosyjski Daleki Wschód był po prostu jednym z peryferyjnych celów", a liczbę „osiedlonych" migrantów w regionie uznali oni za „statystycznie nieznaczącą". Większość tak zwanych migrantów stanowili ludzie przebywający krótkotrwale: turyści, handlowcy („mrówki"), przedsiębiorcy, pracownicy, kłusownicy, przemytnicy i studenci. W porównaniu do chińskich diaspor na świecie „Chińczycy są marginalnym etnicznym wycinkiem Kraju Nadmorskiego oraz rosyjskiego Dalekiego Wschodu w ogóle". Praca kończy się konkluzją, że „przewidywania setek tysięcy, jeśli nie milionów chińskich robotników osiedlających się na rosyjskim Dalekim Wschodzie w celu przejęcia jego surowców naturalnych na razie pozostają w obszarze fantazji"[2307].

Badania Wiliji Giełbrasa z kolei koncentrowały się na samym Regionie Dalekowschodnim. Giełbras zauważył co prawda wzrost liczby przybywających Chińczyków, ale stwierdził, iż „większość z chińskich migrantów przybywa do Rosji legalnie", a „skala tej legalnej migracji nie jest na tyle duża, by wywołać panikę, a już tym bardziej by mówić o chińskiej demograficznej ekspansji". Ponadto „chińska migracja nie jest żadnym poszukiwaniem ziemi obiecanej. Po prostu wyniknęła jako konsekwencja przepływu dóbr". Dane Giełbras z Władywostoku i Chabarowska świadczą o tym, że liczba migrantów mieszkających z rodzinami w Regionie Dalekowschodnim zatrzymała się, a Chińczycy widzą rosyjski Daleki Wschód jako miejsce, w którym można się szybko wzbogacić, ale nie jako obszar, gdzie chcieliby żyć"[2308].

Dzieje się tak, gdyż – jak to ujął Aleksandr Łarin – „Rosja to czynnik utrudniający życie", i to z kilku powodów: „efektywność pracy struktur państwowych jest niska, urzędnicy są skorumpowani, łapownictwo powszechne, nie można się doczekać podjęcia decyzji, działania są nieprzeźroczyste, wszystko wymaga mnóstwa czasu"[2309]. Największym problemem jest wszakże milicja (jak mówi popularne powiedzenie: „Chińczycy mają trzy źródła strachu: milicja, celnicy i skinheadzi") – „w Rosji nie znalazłby się ani jeden Chińczyk, który nie został poszkodowany przez milicję"[2310]. Według badań największe problemy to: opłacanie się milicji: 82% (*sic!*), „reket" (opłacanie się „plecom" – np. różnym gangom): 49%, łapownictwo organów podatkowych i migracyjnych: 45%; ogółem: „główne przeszkody, z którymi stykają się imigranci, mają dokładnie taki sam charakter, jak te ich rosyjskich kolegów: są oni elementami jednej wspólnej atmosfery, w której funkcjonuje biznes w Rosji, szczególnie mały i średni"[2311].

[2307] M. Alexeev, *Chinese Migration into Primorskii Krai: Economic Effects and Interethnic Hostility*, [w:] *Slavic Eurasia's Integration into the World Economy and Community*, eds. Shinichiro Tabata, Akihiro Iwashita, Sapporo 2004, p. 336.

[2308] V. Gelbras, *Chinese Migration in Russia*, „Russia in Global Affairs" 2005, vol. 3, № 2, p. 179; por. również: idem, *Китайская реальност России*, Москва 2001.

[2309] А. Г. Ларин, *op. cit.*, с. 215.

[2310] *Ibidem*, с. 192-273. Teraz już policję, ale aktualność zdania pozostaje w mocy.

[2311] *Ibidem*, с. 186-187.

Nie zmienia to faktu, że chińska obecność jest poważnym problemem, choć z innego powodu. To zagrożenie zostało źle zinterpretowane jako „potop", który przepowiada zajęcie i ewentualną aneksję regionu przez Chiny – była to współczesna rekonstrukcją mitu „żółtego zagrożenia" z końca XIX i początku XX w.[2312] Jak słusznie zauważa Giełbras, „prawdziwym problemem nie jest liczba chińskich migrantów, lecz szkody, jakie przynoszą oni gospodarce Rosji"[2313]. Nie są to, wbrew pozorom i antychińskiej propagandzie, szkody polegające na „kryminalizacji" życia społecznego (o co często oskarża się Chińczyków). Dane Aleksandra Łarina pokazują, że najczęstsze przestępstwa Chińczyków mają charakter gospodarczy: dominuje przemyt i kontrabanda, w dalszej kolejności są to: nielegalna imigracja, uchylanie się od podatków, nielegalny wywóz środków finansowych, nielegalny wywóz drewna; jeśli chodzi o przestępstwa kryminalne typu grabieże czy zabójstwa, to dokonywane są one głównie przez Chińczyków na Chińczykach – w ich własnej sferze. Chińczycy co prawda słabo znają rosyjskie prawo, ale dzieje się tak, gdyż najczęściej załatwiają rzeczy przez pośredników, a „jak już mają do czynienia z milicją, to praktyka tych kontaktów ma niewiele wspólnego z prawem"[2314]. Ponadto zdecydowana większość przestępstw gospodarczych typu przemyt wiąże się nie tylko, ani nawet nie głównie, z działalnością chińską, lecz jest wspólnym dziełem Rosjan i Chińczyków: Chińczycy po prostu dostosowują się do miejscowych warunków, wykorzystując szeroko rozpowszechnione korupcyjne standardy i luki w prawie: „rosyjskie gospodarcze i administracyjne mechanizmy często nie tylko pozwalają, ale prowokują i zmuszają imigranta do działań niezgodnych z prawem (…) rosyjska szara strefa nie tylko powoduje kuszące możliwości kryminalne, ona po prostu zmusza chińskiego kupca, by obchodził prawo. A chiński kupiec zachowuje się dokładnie tak, jak rosyjski: chętnie przyjmuje zasady gry, jeśli są one dlań wygodne, w pozostałych przypadkach robi to wbrew swojej woli: kto jest wśród wron, musi krakać tak, jak one[2315]. Jak retorycznie pyta Łarin: „jeśli nie potrafimy sobie poradzić z naszymi przestępcami, przynoszącymi ogromne straty naszemu państwu, to czy ma sens domagać się od Chin przyskrzynienia ich obywateli, łamiących cudze prawa na cudzej ziemi, tym bardziej że oni, w przeciwieństwie do naszych, nie szkodzą swojemu krajowi?"[2316].

[2312] A. Łopińska, *The „Yellow Peril" syndrome in contemporary Russia*, „Sensus Historiae. Studia interdyscyplinarne" 2012, vol. 8, № 3, p. 41 -58. „Bezrefleksyjnie naniesiono model „żółtego zagrożenia" wykuty w XIX wieku na obecną sytuację". Eadem, *Stereotyp i mit w ocenie chińskich migracji do Rosji*, [w:] *Oblicza polityki azjatyckiej. Szanse i bariery*, red. J. Marszałek-Kawa, Toruń 2013, s. 246-270.

[2313] V. Gelbras, *Chinese Migration…*, p. 183-186.

[2314] А. Г. Ларин, *op. cit.*, с. 185.

[2315] *Ibidem*, с. 268, 418. W oryginale: „kto wchodzi do wsi, musi uszanować jej obyczaje".

[2316] *Ibidem*, с. 271.

Niemniej jednak sam fakt istnienia takich związków, mimo ich źródeł leżących po stronie rosyjskiej, wpływa niekorzystnie na Rosję. Zdaniem Giełbrasa zagrożenia chińskie dla regionu są dwojakiego rodzaju. Po pierwsze wymiana handlowa jest skrzywiona na korzyść ChRL: Chiny eksportują tanie dobra konsumenckie (na które gdzie indziej nie byłoby zbytu), a w zamian importują surowce naturalne, takie jak drewno czy metale nieżelazne. Po drugie: większość z tego handlu jest nielegalna i jest prowadzona przez organizacje przestępcze z obu stron granicy. To „podwójne zagrożenie" podkopuje „bezpieczeństwo gospodarcze" Rosji, hamuje powstanie „cywilizowanej gospodarki rynkowej" i powoduje, iż „Rosja staje się dodatkiem surowcowym do Chin"[2317]. W rezultacie Region Dalekowschodni zamiast wciągnąć Rosję do Azji, może stać się peryferią nie Rosji, lecz Azji Wschodniej, coraz bardziej uległą wobec chińskich potrzeb"[2318]. Patrząc na politykę chińską wobec rosyjskiego Dalekiego Wschodu, nasuwają się skojarzenia z chińską polityką wobec Laosu: działa tu podobny, iście neokolonialny mechanizm: Chiny eksploatują region z surowców, a w zamian zalewają go produktami najniższej jakości.

Mieszkańcy regionu są świadomi wzrastającego wpływu Chin. Większość z nich uważa, że to tylko Chiny zyskują na współpracy wzajemnej i że wpływ Chin na gospodarkę lokalną jest ujemny (Chińczycy mają w tym ujęciu podkopywać przemysł budowniczy, zajmować ziemię i przejmować ją na własność oraz wycinać lasy). Takie postawy mają, zdaniem Bobo Lo, swoje etnokulturowe podłoże i wiążą się z „kulturą zazdrości", będącą ważną częścią rosyjskości[2319]. Większość Chińczyków przybywająca na rosyjski Daleki Wschód to albo handlowcy z rynków/bazarów, albo krótkoterminowi/sezonowi robotnicy: „najbardziej typowy Chińczyk w Regionie Dalekowschodnim to mały handlowiec, wolny przedsiębiorca lub kupiec mający umowę z firmą lub robotnik najemny"[2320]. Ci pierwsi są stosunkowo dobrze sytuowani i są w stanie prosperować dobrze na rynku, gdzie mało jest alternatyw. To głównie ludzie zajmujący się tzw. *feiguangfan*, czyli „nieoficjalnym" (albo wg terminu rosyjskiego: „ludowym") handlem, których kariera przebiegała najczęściej od „mrówki" począwszy w latach 90., przez handel na bazarach, a na własnych stoiskach skończywszy. Najczęściej sprzedawali odzież, obuwie, a obecnie – prawie wszystko, w tym zaawansowaną technologię. Najbliżej im do tego, co nazywa się małym i średnim biznesem. Ci drudzy są biedni, pochodzą najczęściej z chińskiego interioru i podejmują (głównie w rolnictwie i budownictwie) słabo płatne prace (wg rosyjskich standardów), ale ich zarobek jest znacznie większy, niż byłby u nich w domu. Generalnie obecnie „zarobki zasadniczej masy chińskich imigrantów są dosyć skromne, a wyobrażenie o tym,

---

2317 V. Gelbras, *Chinese Migration…*, p. 183-186.
2318 B. Lo, *op. cit.*, p. 62.
2319 *Ibidem*.
2320 А. Г. Ларин, *op. cit.*, с. 174-179.

jakoby odbierali oni miejsca pracy Rosjanom, co jest ulubionym argumentem ksenofobów, jest niczym więcej niż mitem”[2321].

Inną kwestią jest odbiór Chińczyków przez Rosjan. W swoich badaniach Wiktor Łarin udowodnił, iż Chińczycy są postrzegani przez Rosjan jako znacznie lepsi pracownicy – przedsiębiorczy, utalentowani, pracowici i trzeźwi. Z drugiej strony przypisuje się im spryt, chciwość oraz agresję – znacznie większą niż u innych Azjatów i nawet większą niż u mieszkańców Kaukazu, tradycyjnie ulubionego celu rosyjskiej ksenofobii[2322]. Ciekawym fenomenem ostatniej dekady jest znaczący wzrost liczby mieszanych małżeństw: chińskich mężczyzn z rosyjskimi kobietami, i wiążący się z nimi wzrost sinofobii wśród rosyjskiej męskiej populacji regionu. Jak stwierdza jedna z dalekowschodnich dziennikarek, Anastasija Nazarowa, „leniwy, bijący żonę syberyjski alkoholik wścieka się, gdy widzi inne piękne Rosjanki wpadające w ramiona chińskich mężczyzn”[2323]. Według badań pozytywnie do pomysłu mieszanych małżeństw odnosi się 8% Rosjan, obojętnie i negatywnie – po 40%, zaś wyniki te można interpretować jako „jeden z przejawów szowinizmu, względnie szowinizmu plus migrantofobii”[2324]. Ta niechęć nie jest tylko kwestią zwykłej zawiści, lecz również strachu, że trend ku wychodzeniu Rosjanek za Chińczyków, jeśli się wzmocni, może doprowadzić do intensywniejszej obecności chińskiej w regionie, a dokładniej – sinizacji poprzez małżeństwa (a wszystko to dzieje się na tle rosnącego nacjonalizmu w Rosji)[2325].

Obawa o sinizację wiąże się z kolejnym problemem, jakim jest hermetyczność chińskich enklaw w regionie. Społeczności chińskie są – jak pisze wielce symptomatycznie Jewgienij Strigin – „zamkniętymi i doskonale zorganizowanymi grupami, praktycznie niekontaktującymi się z władzą, działającymi gdzieś pomiędzy legalną a szarą strefą, żyjącymi prawie zawsze w ramach swoich społeczności, niechcącymi się zintegrować z rosyjskim społeczeństwem[2326]. Piszący te słowa najlepiej oddaje lęki miejscowych mieszkańców: „w miejscowościach bądź dziel-

---

[2321] Przykładowo fenomen jednocześnie leżącej odłogiem ziemi i powszechnego bezrobocia tłumaczy się nie wpływem chińskim, lecz powszechnym alkoholizmem miejscowych mieszkańców, „alkoholowym eskapizmem” o skali, nawet jak na Rosję, nieznanym. Jednakże jest to tylko część problemu – pozostała zasadza się na fakcie braku pomysłu państwa rosyjskiego, co z tym problemem zrobić. *Ibidem*, c. 175-179 i 219.

[2322] В. Ларин, *В тени проснувшегося дракона*, Владивосток 2006, c. 274-275.

[2323] Cyt. za: B. Lo, *op. cit.*, p. 63. W podobnym stylu pisze Parag Khanna: „Rosjanki wolą pracowitych Chińczyków od swoich rodaków, zazwyczaj pijanych”. P. Khanna, *op. cit.*, p. 75-78. Wydaje się jednak, iż nierosyjscy badacze przeceniają negatywne implikacje nadużywania alkoholu na stosunek do Chińczyków; wszak problem nadużywania alkoholu nie dotyczy tylko dalekowschodnich Rosjan i bynajmniej nie jest w Rosji nowy.

[2324] А. Г. Ларин, *op. cit.*, c. 200.

[2325] B. Lo, *op. cit.*, p. 63.

[2326] Е. Стригин, Эра Дракона, Москва 2008, c. 428. Słowa te są tu przytaczane nie dlatego, że są faktem, lecz po to, by ukazać pewną charakterystyczną percepcję Chińczyków wśród sporej części mieszkańców regionu. Autor tego opracowania w trakcie swojego pobytu na

nicach miast, w których przeważają Chińczycy (Błagowieszczeńsk, Chabarowsk), następuje sinizacja nazw: «swoim» hotelom i restauracjom Chińczycy nadają własne nazwy (np. «Ostankino» na «Dong Fang», «Izmaiłowo» na «Renmin» itp.), ponadto istnieją, na pół legalne, restauracje tylko dla Chińczyków, z menu tylko po chińsku. Podobnie, tylko dla swoich, funkcjonują banki, targi, kasyna, domy handlowe, a nawet własne domy publiczne"[2327]. W takich obrazach jak ten Strigina migracja chińska „przybiera demoniczny wydźwięk, społeczność zaczyna przypominać tajny zakon, niewidoczną armię posiadającą skrytą siłę"[2328].

Miejscowi są niechętni Chińczykom nie tylko z powodu ich trzymania się razem i wzajemnego wsparcia, ale również niechęci do asymilacji. W rezultacie Chińczycy są postrzegani przez wielu jak ongiś Żydzi w Imperium Rosyjskim: „jako inna społeczność, z jej własnym, zamkniętym dla innych, sposobem życia i «dziwnymi» zwyczajami"[2329]. Porównanie to, w warunkach rosyjskich mocno negatywne, nawiązuje zresztą do tradycyjnego pojmowania Chińczyków jako „Żydów Azji"[2330]. Jednakże w dużej mierze są to porównania przesadzone i panikarskie. Jak udowadnia Władimir Łarin, Chińczycy w Rosji nie tworzą diaspory (ta tworzy się przez ludzi mieszkających od wieków w danym kraju), gdyż są to głównie tymczasowi gastarbeiterzy (zdecydowana większość nie mieszka tu więcej niż pięć lat), „niebędący obywatelami, ani stałymi mieszkańcami, niezapuszczającymi korzeni, nieinwestującymi znacznych kapitałów", a wszystkie opisane wyżej czynniki (tworzenie własnych hoteli, restauracji, gazet itd.) występują po prostu po to, by Chińczycy mogli normalnie funkcjonować w niszy; ponadto nie

---

rosyjskim Dalekim Wschodzie (sierpień-wrzesień 2006) zetknął się z bardzo podobną postawą mieszkańców regionu wobec Chińczyków.

[2327] *Ibidem*, c. 430-431. Patrz również opis największego targu w Irkucku, tzw. Szanghajki, u tego autora, będący dobrym przykładem miejscowej sinofobii: „Szanghajka ma tysiące wejść i wyjść. Targ zajmuje dziesiątki kwartałów prywatnej zabudowy, ograniczonej wielkim żywopłotem, zaś na szczycie wzgórza znajduje się park. Ongiś był to cmentarz, ale nowi właściciele się tym nie przejęli – zrównali część wzgórza, by można było postawić setki kolejowych kontenerów. W tych stalowych pudłach mieszkają Chińczycy, nie odchodząc zbyt daleko od swego towaru. Po tej operacji Szanghajka rozszerzyła się na wszystkie strony: teraz fasadowe domki już dawno zostały wykupione z rąk miejscowych, na dachach kłębią się anteny satelitarne. Zza czarnych izb widać osobniaki z czerwonej cegły – tam mieszkają i robią interesy bogaci Chińczycy. W tym Chinatownie działa mnóstwo herbaciarni, są dwa nielegalne banki, salony gier, burdel, plac do walk psów. Szanghajkę chciano zlikwidować. Na skraju Irkucka władze znalazły działkę i jak tylko obwieściły o swych planach, okazało się, że owa działka jest już wykupiona przez pewną firmę, a wszystkie kwartały zdane w arendę chińskim kupcom. Tak więc Szanghajka rozmnożyła się przez dzielenie – była jedna, są dwie". *Ibidem*, c. 432.

[2328] А. Г. Ларин, *op. cit.*, c. 181.

[2329] B. Lo, *op. cit.*, s. 63.

[2330] W ten sposób pisano o Chińczykach w Rosji na początku XX w., podobnie pojmowali Chińczyków m.in. Anglicy w XIX w. Trudno jednoznacznie wskazać, która nacja – Rosjanie czy Anglicy – jako pierwsza użyła tego porównania, ale biorąc pod uwagę stosunek do Żydów w Rosji, można spokojnie domyśleć się, gdzie miało to bardziej negatywne implikacje.

walczą o swoje prawa politycznie, nie chcąc naruszać równowagi z miejscowymi (co sprawia, że ich siła jest „bogactwem eunucha", jak stwierdził jeden z chińskich uczonych cytowany przez Łarina); to wszystko powoduje, iż „sytuację Chińczyków w Rosji można określić mianem *quasi*-diaspory"[2331]. Z biegiem czasu ich pobyt może się przeciągnąć i wtedy powstanie prawdziwa diaspora, lecz równie prawdopodobny jest wariant alternatywny: wraz z kurczeniem się rynku pracy pojadą oni do innych krajów. Stąd też zbyt wcześnie na wyciąganie w tej kwestii daleko idących wniosków.

Co nie zmienia faktu, że z sinofobią mieszkańców regionu wiążą się ich oskarżenia wobec Pekinu. Są one trojakiego rodzaju. Po pierwsze rząd chiński miałby wspierać migrację (gdyż to rozwiązuje problem rosnącego bezrobocia w kraju, a stabilność systemu w ChRL zależy od utrzymywania wzrostu) bądź też po prostu przymykać oko na nielegalne przekraczanie granicy przez udających „turystów" Chińczyków. Po drugie Pekin miałby zwiększać nielegalny import bogactw naturalnych regionu, w tym przede wszystkim rosyjskiego drewna (według niektórych szacunków corocznie ponad 1,5 mln m^3 drewna jest ścinanych nielegalnie w Kraju Nadmorskim), którego 60% eksportu trafia właśnie do Chin (cierpiących na poważny deficyt drewna)[2332]. Chociaż oskarżenia te zawierają elementy prawdy (w ramach polityki *zou chu qu* – „wyjścia na zewnątrz" – rzeczywiście stymuluje się migrację, a głód surowców powoduje nie zawsze uczciwe uzyskiwanie tychże, np. w krajach Azji Południowo-Wschodniej, takich jak Laos czy Birma), to „nie ma dowodów na to, iż «nielegalna migracja» jest powiązana z polityką Pekinu"; tolerowanie działań chińskich firm czy osób, w tym przestępczych, „oznacza nie tyle oficjalną zmowę, ile świadczy o niemożności kontroli przez Pekin wielu obszarów działalności gospodarczej i społecznej: Chiny nie są już hermetycznie zamkniętym monolitem, jakim były w czasach Mao"[2333].

Rzeczywistość jest zgoła odmienna. Po pierwsze: region ten w skali mikro, a Rosja w skali makro, jest znacznie mniej atrakcyjnym miejscem migracji Chińczyków niż Zachód: „Chińczyków od Rosji odstrasza zimny klimat, brak możliwości biznesowych i mała gościnność mieszkańców"[2334]. Po drugie – rząd chiński w tej kwestii znacznie bardziej idzie na współpracę niż pozostawia tę kwestię samą sobie: Chińczycy są bardzo skłonni do akceptacji kolejnych rosyjskich warunków ograniczania swobody przemieszczania się[2335]. Wiążę się to z najważniejszą zasadą chińskiej polityki wobec Rosji: „Pekin nie ma interesu w tym, by pozwolić migrantom zepsuć ważniejsze bilateralne stosunki, wiedząc, jak Rosjanie potrafią

2331 В. Ларин, *op. cit.*, c. 159-181.

2332 B. Lo, *op. cit.*, p. 63-64. Wreszcie, choć wraz z poprawą stosunków rosyjsko-chińskich strach przed Pekinem ustępuje, wielu wciąż uważa, iż Pekin nie porzucił marzeń o odzyskaniu regionu i odwróceniu wyników „nierównoprawnych traktatów".

2333 *Ibidem*, p. 64.

2334 Д. Тренин, *Верные друзья…*

2335 А. Лукин, *Китай опасный сосед…*, c. 85.

reagować alergicznie na tym punkcie”[2336]. Jeśli już posądzać Chiny o złe intencje wobec regionu, to będą nimi raczej chęć eksploatacji jego bogactw naturalnych, a nie próba jego asymilacji, co jest wszakże i tak celem drugorzędnym wobec podstawowego priorytetu chińskiej polityki zagranicznej w stosunku do Rosji, jakim jest zabezpieczenie sobie tyłów: „spokój od północy”.

Dlaczego więc kwestia migracji pozostaje delikatną sprawą w stosunkach rosyjsko-chińskich? Częściowo jest to spowodowane głęboką sinofobią miejscowych mieszkańców, których szowinizm objawia się nie tylko niechęcią do chińskich imigrantów, lecz zakłada również wrogie intencje Pekinu. Istnieją tu powody obiektywne: geopolityczne i geoekonomiczne realia (upadek Rosji, wzrost Chin) oraz subiektywne: poczucie upadku kraju i niemożności utrzymania sytuacji pod kontrolą na wschodniej granicy przez państwo rosyjskie (te ostatnie powody ostatnio osłabły). Swoją rolę odegrało tutaj jednak również polityczne rozegranie kwestii chińskiej przez lokalnych polityków pokroju Nazdratienki i chociaż antychińska retoryka zasadniczo osłabła w nowej dekadzie, to bynajmniej nie znaczy to, że zniknęła – przeszła ewolucję bądź zeszła do podziemia rosyjskiego dyskursu politycznego.

Według najnowszych danych (badań opinii publicznej przeprowadzonych w latach 2000-2013 r.) lęki o utratę terenów na rzecz Chin obecnie, w tym również na skutek „migracyjnej ekspansji”, znacząco osłabły (w 2013 r. tylko 24% respondentów w regionie obawiało się utraty terenów na rzecz Chin, w 2000 r. było to 61%). Jednocześnie jednak – jak komentuje wyniki badań Michaił Aleksiejew – nastąpił paradoks: chociaż lęki, że chińska migracja może doprowadzić do utraty terytorium, zasadniczo się zmniejszyły, to „lęki geopolityczne i ksenofobia nie obniżają się”. Poczucie dużej migracji wciąż utrzymuje się, poziom ksenofobii pozostaje wysoki (ok. 54% respondentów opowiada się za wyrzuceniem wszystkim imigrantów, legalnych i nielegalnych, włącznie z ich dziećmi), a poczucie, że Chiny więcej zyskują w handlu pogranicznym, wzmacnia się. Ponadto mieszkańcy Nadamurza rzadziej wchodzą w kontakty z Chińczykami (spadek z 84% do 61%), są jeszcze bardziej negatywnie nastawieni do mieszanych małżeństw (ponad 90% jest przeciwna ślubom swoich krewnych z migrantami) i częściej (77% wobec 65% w 2000) popierają hasło „Rosja dla Rosjan” (*Россия для русских*). Według Aleksiejewa powodem tych danych jest: wzmocnienie władzy centralnej i przekonanie o jej efektywności, zasadniczy wzrost dochodów mieszkańców oraz zdecydowanie częstsze pobyty dalekowschodnich Rosjan w Chinach (chociaż nie miały one wpływu na zmniejszenie się negatywnej opinii o Chińczykach) – to ostatnie jest ciekawe, gdyż „wyjazdy do Chin spowodowały zmniejszenie się przekonania o zagrożeniu migracji, lecz nie dlatego, że ten, kto częściej jeździł, stał się bardziej otwartym i gotowym przyjąć chińskich migrantów, lecz dlatego, że przestano uznawać przekraczanie granicy za problem bezpieczeństwa”. Jednocześnie

[2336] B. Lo, *op. cit.*, p. 64.

nie spadło przekonanie o tym, że Chińczycy uważają te ziemie za swoje oraz że wysuną pretensje terytorialne w przyszłości[2337]. Jeśli można podsumować wyniki tego najnowszego badania jednym zdaniem, to będzie to konstatacja, iż na skutek konsolidacji władzy przez administrację Putina mieszkańcy dalekowschodniej Rosji przestali się obawiać utraty ziem na rzecz Chin dziś, lecz wciąż boją się, że może to nastąpić jutro. Nie zmieniła się również niechęć do Chińczyków.

Antychińskie resentymenty (realne bądź wyimaginowane) można, za Łarinem, podzielić na następujące kategorie: gospodarcze (Chińczycy stanowią konkurencję i zaniżają ceny; zajmują całe sektory rynku, np. rolnictwa; nie płacą podatków; powodują korupcję), kulturowe („zachowują się jak u siebie w domu, przestrzegają tylko swoich praw"), kryminalne (imigracja, gangi, przemyt narkotyków), terytorialno-bytowe („zajmują naszą ziemię") oraz demograficzne; wszystkie te cechy łączą się ze sobą, co powoduje, iż mają silny wpływ na stosunek do imigrantów, „tworzą agresywne układy i emocje: nieżyczliwość, podejrzliwość, przesadę w ocenach, nieuzasadnione pretensje"[2338]. Generalnie im więcej jest kontaktów miejscowej ludności z imigrantami, tym ocena tych ostatnich jest niższa, a miejscowe lęki przekładają się na politykę ogólną i jej szkodzą: istnienie dyskursu alarmistycznego źle wpływa na Rosję – sprzyja prowadzeniu irracjonalnej polityki nadmiernej kontroli granic[2339].

Te wszystkie resentymenty rodzą na się podłożu ogólnego niepokoju o losy Rosji i wzrastającej siły Chin. Przykładem niech będzie ogólnorosyjska zapaść demograficzna i wiążąca się z nią wzrastająca populacja Chin. Na tym obiektywnym tle realne działania Pekinu niewiele znaczą, gdyż rzeczywistość jest taka, że rzucają się w oczy odmienne wzory demograficzne obu państw, a nawet graniczących ze sobą regionów. W takim układzie realne działania nie uśmierzają lęków, gdyż Rosjanie wierzą w determinizm terytorialny – jeśli nas jest mało, a ich dużo, to oni na pewno tu prędzej czy później przyjdą. Gdy Rosjanin słyszy zdanie Chińczyka o „wspólnym dziedzictwie Bajkału", drży z niepokoju, widząc oczami wyobraźni Chińczyków zajmujących te ziemie[2340]. Przykładem była bardzo negatywna reakcja na przekazanie wysp (półtorej wyspy dokładnie) koło Chabarowska Chinom w 2008 r., która odbiła się na stosunku miejscowych do imigrantów, czy powszechne przekonanie o tym, że Chińczyków na rosyjskim Dalekim Wschodzie są miliony (tylko 3% ankietowanych podało prawdziwą

[2337] Badania zostały przeprowadzone przez zespół uczonych rosyjskich i zagranicznych w ramach projektu Ponars Eurazja. Komentarz do ich wyników Michaiła Aleksiejewa: *Прошание с «азиатскими Балканами» Восприятие китайской миграции на Дальнем Востоке России, 2000-2013*, SLON. Ru, 2014, 21 V, [on-line:] http://demoscope.ru/weekly/2014/0601/gazeta023.php – 18 VI 2014.

[2338] А. Г. Ларин, *op. cit.*, c. 319.

[2339] A. Łopińska, *op. cit.*, s. 246-270; В. Гельбрас, *Китайская реальность России…*, c. 162.

[2340] Д. Тренин, *Верные друзья…*

liczbę Chińczyków w Rosji, tj. 300-400 tys., podczas gdy 19% – kilka milionów, 32% – że ich liczba się zwiększa z roku na rok, a 35% – że z roku na rok zostaje ich nielegalnie coraz więcej); „próby uspokojenia populacji i uświadomienia jej, że nie ma żadnej «demograficznej ekspansji» nie mogą być skuteczne w warunkach, gdy raz pobudzona masowa świadomość słabo poddaje się logice, a niepewność jutra przekształca się w skażone wyobrażenie dnia dzisiejszego”[2341]. W rezultacie Chińczycy na rosyjskim Dalekim Wschodzie pełnią podwójną rolę: z jednej strony ratują region źle rządzony i niedofinansowany z centrum (poprzez dostarczanie mu niezbędnych towarów, akcesoriów itp.), z drugiej – są wygodnym „kozłem ofiarnym” kiedykolwiek tylko potrzeba[2342].

Sinofobia nie pozwala Rosjanom dojrzeć najważniejszego problemu: a mianowicie takiego, iż Chińczyków na rosyjskim Dalekim Wschodzie nie jest za dużo, lecz za mało. Według danych takich badaczy, jak Żanna Zajonczkowskaja[2343] czy Aleksandr Łarin, tylko Chińczycy mogą wypełnić pustkę, jaka nastała w regionie, bez uzupełnienia której niemożliwy jest rozwój Dalekiego Wschodu ani jego awans cywilizacyjny. Wg nich mieszkańcy północnego wschodu Chin są optymalnymi imigrantami: są przyzwyczajeni do rosyjskiego klimatu, wśród nich wielu to chłopi, a ponadto mają doświadczenie pracy w Rosji i kontaktów z Rosjanami[2344]. Jednakże problemem jest fakt, iż Rosja nie ma możliwości asymilacji tych Chińczyków, uczynienia z nich pożytecznych dla kraju obywateli: brak jej siły do uczynienia z kraju „tygla kulturowego” na wzór Stanów Zjednoczonych; problemem jest nietolerancja, ksenofobia i niechęć miejscowych (tak mieszkańców, jak i władz), rosnący nacjonalizm, strach przed roszczeniami terytorialnymi w przyszłości i in.: w efekcie w razie zwiększenia migracji „nie nastąpi obniżenie się migrantofobii, lecz na odwrót – jej wzrost”, podobnie jak wzrost negatywnych konsekwencji typu nielegalny handel (wynikający z braku państwa prawa)[2345]. Tak naprawdę bowiem „najważniejsze jest zrozumienie tego, iż wprowadzenie działalności imigrantów w ramy prawne, gotowość przyjęcia ich na rozumnych warunkach, uświadomienie sobie pożyteczności ich pracy – to wszystko zadania przede wszystkim strony rosyjskiej, wiążące się wszakże z ogólną potrzebą modernizacji kraju”; a ta postępuje bardzo wolno, co sprawia, iż region jest po prostu najbardziej wyrazistą ilustracją „słabości rosyjskich pozycji gospodarczych, politycznych i wojskowych na Dalekim Wschodzie: to właśnie jest główna przyczyna stosunku do Chińczyków”[2346].

[2341] А. Г. Ларин, *op. cit.*, с. 323.
[2342] B. Lo, *op. cit.*, p. 68.
[2343] Zajonczkowskaja w 2005 r. szacowała, że potrzeba by co najmniej 25 mln imigrantów w nadchodzącym dwudziestoleciu, by wypełnić lukę w sile roboczej – a Chińczycy mają największy potencjał migracyjny. A. Łopińska, *op. cit.*, 246-270.
[2344] А. Г. Ларин, *op. cit.*, с. 275.
[2345] *Ibidem*, с. 278-282.
[2346] *Ibidem*, с. 340 i 422.

c) Wpływ Chin na obecną sytuację na rosyjskim Dalekim Wschodzie

Znaczenie lokalnej ksenofobii, manipulacji politycznej i trendów demograficznych jest wszakże niczym przy nieustającym niepowodzeniu Moskwy w próbie stworzenia strategii rozwoju dla Regionu Dalekowschodniego. Chociaż w 2002 r. powstał (a w 2009 r. został przyjęty przez rząd) dokument pt. Strategia socjalnego i gospodarczego rozwoju Wschodniej Syberii i rosyjskiego Dalekiego Wschodu do 2025 r., to pozostał on głównie na papierze[2347]. Region pozostaje najbardziej zapóźnionym w Rosji, jego gospodarka jest zależna od chińskich dóbr, usług i pracy, trend depopulacyjny się nie zmienia, a „mimo wszystkich obietnic Putina polityka Moskwy wobec Regionu Dalekowschodniego jest niewiele efektywniejsza (inwestycje federalne w sferze gospodarczej i społecznej pozostają nieadekwatne, a reformy centralizacyjne Putina nie zredukowały korupcji i złego rządzenia na lokalnym szczeblu) niż w trakcie chaosu dekady Jelcynowskiej”[2348]. Kreml nie ma pomysłu, co zrobić z regionem – próbuje stymulować wewnętrzną migrację do niego z zachodu kraju i Rosjan z byłych republik radzieckich (co jest nawiązaniem do dawnej polityki Stołypina), ale są to próby połowiczne i nieskuteczne. Ponadto „istnieją minimalne widoki na przyciągnięcie migracji do jednego z najbardziej depresyjnych regionów Federacji Rosyjskiej”[2349]. Nawet jeśliby się to stało, to i tak nie zapełniliby oni pełnego zapotrzebowania regionu – Moskwa nie ma warunków, by tym ewentualnym emigrantom zapewnić korzystną pracę. W regionie na rynku pracy zasadniczo istnieją dwie grupy: wąskie specjalizowane nisze (takie jak przemysł zbrojeniowy) albo tania siła robocza (budownictwo i rolnictwo): w rezultacie prace te wykonują tylko Chińczycy – bo dla Rosjan jest ona zbyt wyczerpująca – i zbyt nisko płatna[2350]. Według badań Chińczycy pracują najczęściej w następujących obszarach – nie licząc najpopularniejszego handlu wynoszącego 59% – budownictwo (17%), rolnictwo (7,5%) oraz leśnictwo (6%)[2351]. Pomysł, żeby rozwinąć region dzięki wielkim inwestycjom energetycznym (w istocie swojej pomysł bardzo sowiecki z ducha), również spalił na panewce. Takie projekty nie dają wielkiej liczby rąk do pracy, więc ich wpływ na rozwiązanie problemu bezrobocia jest marginalny. Ponadto one same często są bardziej wirtualne niż realne (kolej i ropociąg przez Półwysep Koreański) i prawie zawsze umocowane w bieżącej geopolityce (WSTO, gazociąg Siła Syberii), a nawet gdy wreszcie dochodzą do skutku (jak WSTO, i to tylko częściowo), to zyski z nich lądują w Moskwie i na

---

[2347] *Стратегия социально-экономического развития Дальнего Востока и Байкальского региона на период до 2025 года, Распоряжение Правительства РФ от 28 XII 2009 N 2094-р*, Закон-Прост.Ru, [on-line:] http://www.zakonprost.ru/content/base/part/658678 – 20 V 2014.
[2348] B. Lo, *op. cit.*, p. 66-70.
[2349] *Ibidem*, p. 66.
[2350] В. Ларин, *op. cit.*, c. 121.
[2351] А. Г. Ларин, *op. cit.*, c. 154.

prywatnych kontach, a nie w regionie[2352]. Wreszcie, brak rządów prawa, wysoki (nawet jak na warunki rosyjskie) poziom korupcji i przestępczości zniechęca do inwestowania małych i średnich przedsiębiorców, będących głównym źródłem rozwoju. Nawet miejscowi mieszkańcy – Chińczykom nieżyczliwi – mają lepsze zdanie o chińskiej administracji niż o rosyjskiej, mawiając, iż „choć i tu, i tam jest korupcja, to Chińczycy przynajmniej próbują z nią walczyć"[2353].

W rezultacie zaniedbania i zapomnienia centrali główne źródła dochodu Regionu Dalekowschodniego pochodzą z Chin: rosyjski konsument na Dalekim Wschodzie nie jest już w stanie sobie poradzić bez chińskich sprzedawców i towarów[2354]. Według szacunków Wiktora Łarina zależność prowincji dalekowschodnich od Chin wynosi 60-80% w produktach spożywczych (mięso, warzywa, owoce) oraz w produktach konsumpcyjnych (odzież, ubrania, AGD)[2355]. Trudno się dziwić tym szacunkom: regiony dalekowschodnie, nie mogąc uzyskać źródeł z Moskwy, zwróciły się w stronę Chin, choć i tak współpraca z (bardzo na to chętnymi) sąsiednimi prowincjami chińskimi mogłaby być znacznie większa, gdyby Rosjanie jej nie blokowali (np. stref wolnego handlu)[2356]. A blokują, gdyż po pierwsze wciąż obecny jest silny strach przed chińskim uzależnieniem, a po drugie z rosyjskiego punktu widzenia handel służy głównie Chinom. Eksport z regionu polega głównie na drewnie (ok. 47%) i produktach ropopodobnych (19,5%), podczas gdy import – na maszynach (44%) i tekstyliach (30%)[2357]. Aż do 2010 r. brak było jakichkolwiek większych inwestycji chińskich, a rosyjskie firmy nie przebiły się na rynek chiński. Co gorsza, większość handlu odbywa się nielegalnie albo półlegalnie: „życie gospodarcze regionu charakteryzuje się kwitnącymi związkami kryminalnymi po obu stronach granicy, czy to w handlu drewnem, budownictwie, handlu detalicznym, bankowości, szpitalnictwie, kłusownictwie czy przemycie ludzi, by nie wspomnieć o korupcji w rządzie i strukturach siłowych, w których wielu członków bezpośrednio uczestniczy w takich działaniach albo ma swój udział"[2358]. To wszystko prowadzi do „rosnącej i niezdrowej zależności od Chin": „znacząca część populacji już jest zintegrowana w gospodarczą zależność od Chin, od branży hotelarskiej, przez detaliczną, aż po budownictwo"[2359]. Z perspektywy Moskwy najgorsze jest to, iż nie ma zbyt wielu możliwości zmiany tego stanu, gdyż południowa część Regionu Dalekowschod-

---

[2352] B. Lo, *op. cit.*, p. 67.
[2353] Е. Стригин, *op. cit.*, c. 311-320.
[2354] А. Г. Ларин, *op. cit.*, c. 416.
[2355] В. Ларин, *Азиатско-тихоокеанский гегион в начале XXI века: вызовы, угрозы, шансы Тихоокеанской России*, Владивосток 2010, c. 146-147.
[2356] M. Kaczmarski, W. Konończuk, *Po obu stronach Amuru*, „Nowa Europa Wschodnia" 2012, nr 5, [on-line:] http://www.new.org.pl/1006,post.html – 10 XI 2012.
[2357] В. Ларин, *op. cit.*, c. 147.
[2358] B. Lo, *op. cit.*, p. 68.
[2359] *Ibidem*.

niego już jest bardziej zintegrowana gospodarczo z Chinami niż z resztą Rosji[2360]. Rosyjski Daleki Wschód jest w ogromnym stopniu uzależniony od chińskiego kapitału, zaś jego mieszkańcy często gromadzą oszczędności w juanach (RMB), a nie jak dotychczas – w dolarach[2361].

To wszystko jest wynikiem braku pomysłu Moskwy na region. Podstawowy dylemat Moskwy polegający na tym, iż nie potrafi rozwikłać problemów regionu (choć zdaje sobie z nich sprawę), pozostaje nierozwiązany, czego efektem jest dezorientacja i akcent na połowiczne rozwiązania typu przyciąganie pracowników z zachodu Rosji albo przebudowa Władywostoku na szczyt APEC. Od rozpadu ZSRR w Moskwie regularnie zapewniano, iż należy przeciwdziałać upadkowi regionu oraz przyjmowano strategie rozwoju. Na tym się kończyło i obecnie niewiele się zmieniło: „najnowszym pomysłem miała stać się specjalna korporacja do spraw rozwoju Dalekiego Wschodu o skali prerogatyw porównywalnej chyba tylko do radzieckiego Dalstroju czy Brytyjskiej Kompanii Wschodnioindyjskiej"[2362]. W maju 2012 r. w końcu formalnie powstało Ministerstwo do spraw Rozwoju Dalekiego Wschodu, mające m.in. zatrzymać ucieczkę ludzi z regionu[2363]. Innym bodźcem miał być szczyt APEC we wrześniu 2012 r. we Władywostoku[2364]. To właśnie wtedy miał się zacząć „rosyjski zwrot ku Azji", tak nagłośniony w samej Rosji. Na szczyt przygotowano kilka wielkich projektów inwestycyjnych (m.in. drogi, mosty, budynki), by pokazać lepszą twarz Rosji w Azji, jednak wraz z zakończeniem obrad szczytu entuzjazm osłabł i pozostało po staremu, czyli bez pomysłu na długofalowy rozwój rosyjskiego Dalekiego Wschodu. W maju 2014 r., po podpisaniu kontraktu gazowego w Szanghaju, odżyły głosy o „rosyjskim zwrocie", jednakże na razie są jedynie sprawnym marketingiem politycznym.

Region pozostał zapomniany przez Moskwę i tak naprawdę jedyną realną opcją dla regionu pozostają Chiny. Rezultatem jest ambiwalencja. Z jednej strony prowincjonalna administracja czerpie bezpośrednie zyski z kontaktów gospodarczych z Chinami, a one utrzymują miejscową gospodarkę przy życiu (dostarczając koniecznych dóbr konsumpcyjnych i przyczyniając się do politycznej i społecznej stabilności), z drugiej – Rosjanie za wszelką cenę nie chcą się przyznać do swojej zależności, czy to ze strachu, czy z poczucia upokorzenia. Do tego dochodzi „myślenie życzeniowe", polegające na nadziei na to, iż negatywny bilans handlowy i bycie „dodatkiem surowcowym" uda się zrównoważyć później,

---

2360 M. Alexeev, *op. cit.*, p. 341.

2361 Е. Стригин, *op. cit.*, с. 311-320.

2362 M. Kaczmarski, W. Konończuk, *Po obu stonach Amuru…*

2363 *Указ Президента Российской Федерации о структуре федеральных органов исполнительной власти*, Президент России. Официальный сайт, [on-line:] http://news.kremlin.ru/media/events/files/41d3ee929d7c94bc0d7a.pdf – 20 V 2014.

2364 *Саммит АТЭС стартовал во Владивостоке*, „Российская газета" 2012, 2 IX, [on-line:] http://www.rg.ru/2012/09/02/apec.html – 20 V 2014.

eksportując do Chin półprodukty wyprodukowane na ich terytorium[2365]. Generalnie jednak wszystko to powoduje, iż „długotrwała rosyjska obawa polegająca na przekształceniu się Rosji w dodatek surowcowy Chin i rynek dla najtańszych chińskich towarów ma poparcie w rzeczywistości"[2366].

Na poziomie politycznym Pekin i Moskwa zrobiły dużo, by zminimalizować napięcia wynikające z chińskiej obecności w regionie (które rzutowały na relacje bilateralne). Pekin zawsze szedł na współpracę, gdy Moskwa chciała wzmocnić reżim wizowy czy uregulować handel przygraniczny; przy każdej okazji potwierdzał, iż nie ma żadnych roszczeń oraz ze spokojem odnosił się do oskarżeń rosyjskich polityków lokalnych. Moskwa ze swojej strony od początku odrzucała koncepcje „chińskiego zagrożenia" (zarówno ogólnie, centralnie, jak i w kwestii regionu), pozwalając na handel przygraniczny i chińskie inwestycje, ponadto Kreml zdołał uciszyć największych regionalnych politycznych sinofobów (przynajmniej publicznie). Obecność gubernatora Chabarowska, Iszajewa, w poprzedniej dekadzie wielkiego krytyka Chin (drugiego obok Nazdratienki), na uroczystości podpisania ostatecznego porozumienia granicznego w Pekinie w październiku 2004 r. była tego najlepszym dowodem[2367]. W efekcie dobra wola po obu stronach doprowadziła do tego, iż dialog w kwestiach Regionu Dalekowschodniego wyraźnie się poprawił w najważniejszych kwestiach: demarkacji granicy i „nielegalnej migracji" (która obecnie jest mniejszym niż kiedykolwiek od początku relacji w 1991 r. problemem). Handel przygraniczny rośnie, a relacje między regionalnymi politykami po obu stronach są dobre, by nie powiedzieć przyjacielskie. Jednakże właśnie to jest problemem. Zdaniem Bobo Lo „w dużej mierze pozytywny poziom relacji w kwestiach Regionu Dalekowschodniego nieproporcjonalnie opiera się na «zawieszeniu nieufności»: to tak jakby Moskwa i Pekin zgodziły się nie zagłębiać zbyt głęboko w ukryte przeciwieństwa, by nie obudzić bestii"[2368]. W rezultacie o najważniejszych i najtrudniejszych kwestiach się nie mówi, spycha się je pod polityczny dywan, mając nadzieję, że stamtąd nie powrócą. Spotkania podsumowuje się szumnymi deklaracjami, na których się wszystko kończy, a region pozostaje tak samo drugorzędną sprawą dla Moskwy i Pekinu, jak był do tej pory.

[2365] Д. Тренин, *Верные друзья…*

[2366] B. Lo, *op. cit.*, p. 67-68.

[2367] Tym niemniej Iszajew na użytek wewnętrzny (regionalny) odgrywał rolę zaskoczonego tą decyzją (twierdził, że „nie został poinformowany"), tak, by stworzyć wrażenie, że „to Putin oddał wyspy, a Iszajew o nie walczył", co mu się w dużej mierze powiodło – taka opinia pokutuje w regionie po dzień dzisiejszy. *Путин подарил Китаю полтора острова: на Дальнем востоке подсчитывают убытки*, Lenta.Ru, 2004, 19 X, [on-line:] http://www.newsru.com/russia/19oct2004/present.html – 20 V 2014; *Хабаровское противостояние: Виктор Ишаев против Вячеслава Шпорта*, Mail.Ru, 2012, 29 VIII, [on-line:] http://news.mail.ru/inregions/fareast/27/politics/10054576/ – 20 V 2014.

[2368] B. Lo, *op. cit.*, p. 67-68.

Przełomem w sprawie regionu miał się stać program rozwoju rosyjskiego Dalekiego Wschodu z udziałem chińskiego kapitału. Dnia 22 czerwca 2010 r. rosyjskie Ministerstwo Rozwoju Regionalnego (MRR) zatwierdziło realizację pierwszych dziewięciu projektów inwestycyjnych w ramach przyjętego w 2009 r. programu współpracy między rosyjskimi i chińskimi regionami na Dalekim Wschodzie do 2018 r.[2369] Plan został podpisany przez prezydentów Rosji i Chin we wrześniu 2009 r. i zawiera spis dwustu pięciu wspólnych projektów w takich dziedzinach jak: technologia, energia i rozwój infrastruktury. Zakłada on m.in. utworzenie specjalnych stref ekonomicznych, klastrów przemysłowych i technologicznych, w których mają obowiązywać preferencyjne warunki dla inwestorów, w tym zagranicznych[2370]. Projekt zakłada udział chiński m.in. w: budowie elektrowni w obwodzie amurskim, zagospodarowaniu złóż węgla na Czukotce i obwodzie magadańskim, rozwoju przemysłu leśnego na Sachalinie, utworzeniu centrów turystycznych w regionie Bajkału, budowie mostu kolejowego na Amurze. Ogólna wartość wszystkich projektów sięga 13 mld USD, z tego 1,7 mld USD ma pochodzić z budżetu rosyjskiego, a reszta od inwestorów z obu krajów[2371]. Jednakże w połowie roku 2014 „program współpracy" trudno uznać za sukces – zaledwie kilka projektów udało się zrealizować, a reszta pozostała na papierze. Dzieje się tak, gdyż – jak dyplomatycznie przyznają rosyjscy eksperci – „mechanizmy realizacji Programu nie zostały doń włączone"[2372]. Generalnie „przychodzi dojść do wniosku, że program nie jest realizowany"[2373]. Chińczycy bynajmniej nie garną się do masowego inwestowania w region, a dzieje się tak z dwóch powodów wymienianych przez Olega Timofiejewa z Uniwersytetu Amurskiego: po pierwsze zmienił się pomysł na rozwój Chin Północno-Wschodnich (*Dongbei*). Dawny model rozwoju *Dongbeia* oparty o współpracę z Rosją zostaje obecnie zastępowany przez współpracę *Dongbeia* z południowymi prowincjami chińskimi (co jest zrozumiałe – południe Chin jest po prostu bogatsze). Po drugie zaś: „Chińczycy

---

[2369] *Rusza program współpracy rosyjsko-chińskiej na Dalekim Wschodzie*, Tydzień na Wschodzie, 2010, 30 VI, OSW, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2010-06-30/rusza-program-wspolpracy-rosyjsko-chinskiej-na-dalekim-ws – 1 VI 2012.

[2370] *Rosyjski Daleki Wschód: zaplecze surowcowe Chin?*, OSW, 2013, 30 X, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-10-30/rosyjski-daleki-wschod-zaplecze-surowcowe-chin – 16 VI 2014.

[2371] *Программа сотрудничества между регионами Дальнего Востока и Восточной Сибири РФ и Северо-Востока КНР (2009 - 2018 годы)*, Политическое образование.Ru, [on-line:] http://www.lawinrussia.ru/kabinet-yurista/zakoni-i-normativnie-akti/2010-07-18/programma-sotrudnichestva-mezhdu-regionami-dalnego-vostoka-i-vostochnoy-sib – 4 V 2014.

[2372] В. Кулешев [и другие], *О некоторых аспектах совершенствования российско-китайского межрегионального сотрудничества*, Проблемы Дальнего Востока" 2010, № 6, с. 67.

[2373] А. Ларин, *Несколько замечании о возрождении Дальнего Востока России на фоне возрожденмия китайской нации*, [w:] *Азиатско-тихоокеанское сотрудничество и место России в региональном развитии*, Москва 2014, с. 19.

nie kwapią się do inwestowania w regionie, oni chcą po prostu zabrać surowce i tyle”[2374]. Tym samym „program współpracy” zamiast być motorem rozwoju Regionu Dalekowschodniego, staje się kolejnym dowodem na staczanie się regionu do roli zaplecza surowcowego Chin: tego typu polityka Rosji prowadzi „do uzależnienia gospodarczego i finansowego regionu od inwestorów azjatyckich, a zwłaszcza ekspansywnych firm chińskich zainteresowanych pozyskaniem rosyjskich surowców”[2375].

Z jednej strony wydaje się, iż Rosja zgodziła się na ten projekt, gdyż w kraju zmieniła się percepcja ChRL. Jeszcze kilka lat temu Rosjanie pytali Chińczyków, czy mają telewizory, teraz widzą już potęgę Chin[2376]. Chiny stają się atrakcyjnym miejscem do studiowania dla młodych Rosjan z Dalekiego Wschodu, którzy nigdy nie byli w Moskwie, ale za to kilkakrotnie w Pekinie; nie dziwi więc, iż liczba studentów rosyjskich w Chinach systematycznie rośnie, a Pekin chętnie to wspiera, widząc przyszłe korzyści z kapitału ludzkiego[2377]. Ogółem ChRL dziś to dla Moskwy gospodarczy gigant, siła finansowa uzbrojona w największe na świecie rezerwy walutowe, nowa potęga naukowa i technologiczna oraz wzrastająca siła militarna[2378]. Rosja, mimo obaw, postanowiła skorzystać na tym, przyciągając chińskie inwestycje do regionu i dzięki temu chcąc doprowadzić do jego rozwoju. Z drugiej strony Moskwa uczyniła „z konieczności cnotę”, gdyż tak naprawdę na skutek szeregu czynników nikt inny (Japonia, Korea Płd., Tajwan) nie chce inwestować w tym regionie, a Rosja jest zbyt słaba, by go zagospodarować. W obecnie pogarszającej się sytuacji finansowej „Rosja nie może sobie pozwolić na wielomiliardowe inwestycje w zaniedbywany od dziesiątków lat obszar Dalekiego Wschodu”, a ponadto, „jak pokazują dotychczasowe doświadczenia, środki przeznaczane w ciągu ostatnich lat na inwestycje nie przynosiły oczekiwanych rezultatów i były wykorzystywane nieefektywnie, a czasami nawet były defraudowane, czego przykładem mogą być obiekty budowane na organizowany w 2012 r. we Władywostoku szczyt APEC”[2379].

W rezultacie stało się podobnie jak z ropociągiem WSTO: Moskwa chciała, by służył jako lokomotywa rozwoju azjatyckiej części kraju i powodował równoważenie wpływów azjatyckich mocarstw, a skończyło się na tym, iż służy przede wszystkim Chinom, z kolei Rosja uznała, że lepsza taka opcja niż żadna (Rosjanie po prostu postanowili ugrać, ile się tylko da, godząc się na nieuniknione, czyli na współpracę tylko z Chinami). Chiny wszakże zyskują więcej

---

[2374] Rozmowa z prof. Olegiem Timofiejewem z Uniwersytetu Amurskiego w Błagowieszczeńsku, Łódź 2014, 7 VI.

[2375] *Rosyjski Daleki Wschód: zaplecze surowcowe Chin…*

[2376] А. Г. Ларин, *op. cit.*, с. 237.

[2377] Autor tej pracy miał okazję przekonać się o tym osobiście podczas studiów w Pekinie w latach 2009/2010.

[2378] Д. Тренин, *Верные друзья…*

[2379] *Rosyjski Daleki Wschód: zaplecze surowcowe Chin…*

(jeśli nie znacznie więcej) i w przypadku całego Regionu Dalekowschodniego prawdopodobnie będzie dokładnie tak samo. W efekcie wraz z rozwojem inwestycji uzależnienie tej części Rosji od Chin będzie się tylko pogłębiać, co sprawi, iż współpraca z Chinami stanie się życiową koniecznością i nieuchronnością. W takiej atmosferze dalekowschodni Rosjanie nie będą mogli sobie pozwolić na antychińskie działania, gdyż podkopałoby to podstawy ich egzystencji, i zgodzą się na nieuniknione, czyli dominację chińską[2380]. Stają oni przed realiami, w których „odrodzenie i modernizacja nie są możliwe bez współpracy z Chinami, które są głęboko zainteresowane realizacją rozlicznych form współpracy w celu własnego rozwoju"[2381]. Gospodarcza sinizacja rosyjskiego Dalekiego Wschodu (a nie jego aneksja militarna) wydaje się najbardziej prawdopodobnym wariantem przyszłości, o tyle realnym, iż nic nie wskazuje na to, że jedyna istniejąca alternatywa (rosyjskie inwestycje centralne w region) może mieć kiedykolwiek miejsce. Jak podsumowuje Dmitrij Trienin,

> rosyjscy przywódcy zdają sobie sprawę, że najpoważniejsze wyzwanie geopolityczne XXI w. znajduje się na wschodzie: że muszą znaleźć sposób na rozwój wschodnich prowincji, które pomogą Rosji zintegrować się z dynamicznym regionem Azji i Pacyfiku, a jeśli tego nie zrobią, Rosja nie tyle formalnie „straci" te terytoria na rzecz Chin, lecz ujrzy je coraz bardziej ciążące ku Chinom. XXI-wieczny Chabarowsk może być historyczną odwrotnością XIX-wiecznego Harbinu: zagranicznym posterunkiem w sąsiednim kraju i centrum rozszerzającej się strefy wpływów[2382].

d) „Rosyjski zwrot ku Azji"[2383]

Na Kremlu zdają sobie sprawę z powagi sytuacji i konsekwencji uzależnienia regionu od Chin. Po to, by przeciwdziałać scenariuszowi redukowania znaczenia regionu do roli zaplecza surowcowego Chin, rozpoczęto ambitny projekt „rosyjskiego zwrotu ku Azji". Symbolicznym początkiem miał być szczyt APEC

[2380] Rozmowa Chen Yurong, dyrektor Departamentu Rosji Chińskiego Instytutu Studiów Międzynarodowych (CIIS), Pekin, czerwiec 2010. Dyrektor Chen mówiła, iż „jeśli Rosja chce być mocarstwem, musi rozwinąć te tereny, a zrobić to może tylko z Chinami". Wymieniła szereg czynników sprawiających, iż udział Chin jest niezbędny, m.in. brak siły roboczej, przy jednoczesnej niechęci do podjęcia najgorzej płatnych posad; brak infrastruktury, już teraz dominację chińskiego kapitału, m.in. w budownictwie czy w materiałach AGD. Tym samym współpraca z Chinami jest dla regionu koniecznością: „Rosjanie nie mają wyjścia" i muszą współpracować z Chinami, jest to „nieuniknione". Chociaż Chen Yurong nie powiedziała tego wprost, to zdaniem, które najlepiej mogłoby podsumować ten wywód, jest: „sami do nas przyjdą".

[2381] А. Г. Ларин, *op. cit.*, с. 317.

[2382] Д. Тренин, *Верные друзья…*

[2383] „Rosyjski zwrot ku Azji" został opisany w tej pracy jeszcze w kilku innych miejscach – patrz strony: 324-326, 380, 397-399, 481, 499 i 502-506.

we Władywostoku we wrześniu 2012 r. (lecz po zakończeniu szczytu entuzjazm osłabł). Do idei powrócono pod koniec 2013 r., a już szczególnie po wybuchu kryzysu ukraińskiego w 2014 r.

W 2013 r. uznano rozwój Dalekiego Wschodu za „priorytet narodowy"[2384], czego symbolem ma być powołanie Ministerstwa Rozwoju Dalekiego Wschodu z siedzibą w Chabarowsku[2385]. To typowe, biurokratyczne rozwiązanie sprawy nie jest – jak to dyplomatycznie ujął Trienin – „najbardziej kreatywne", ale badacz ten ma rację, że „nagląca konieczność pobudzenia rozwoju wschodnich regionów została słusznie rozpoznana"[2386]. Chociaż brak jednego dokumentu programowego „rosyjskiego zwrotu", za najbliższe mu można uznać: Strategię Rosji w regionie Azji i Pacyfiku z 2010 r.[2387], „posłanie" Putina do Zgromadzenia Federalnego, w którym ogłosił on region Azji-Pacyfiku głównym wektorem rozwoju dla kraju[2388], energetyczną strategię do 2020 r. (zgodnie z którą do Azji powinno trafiać od 22 do 25% eksportowanej ropy naftowej oraz 19–20% eksportowanego gazu)[2389] oraz „Strategię XXI wieku" Rady ds. Polityki Zagranicznej i Obronnej FR, w której rozwój kontaktów z regionem Azja-Pacyfik zajmuje czołowe miejsce[2390]. W Rosji czołowymi analitykami/badaczami będącymi zwolennikami zbliżenia z Azją są Fiodor Łukjanow, Dmitri Trienin i Aleksandr Łarin.

Sensem założenia „rosyjskiego zwrotu" jest wszechstronna azjatycka strategia obejmująca skoordynowany ze sobą rozwój wewnętrzny (rozwój rosyjskiego Dalekiego Wschodu) i zewnętrzny (pozycjonowanie w Azji-Pacyfik), a także rozszerzenie i pogłębienie związków z Japonią, Koreą Południową, Indiami,

---

2384 *Владимир Путин в ежегодном Послании Президента РФ Федеральному Собранию назвал подъем Сибири и Дальнего Востока национальным приоритетом на весь XXI век*, Министерство Российской Федерации по развитию Дальнего Востока. Официальный сайт, 2013, 12 XII, [on-line:] http://minvostokrazvitia.ru/press-center/news_minvostok/?ELEMENT_ID=1705 – 23 VI 2014.

2385 Министерство Российской Федерации по развитию Дальнего Востока. Официальный сайт, [on-line:] http://minvostokrazvitia.ru/ – 23 VI 2014.

2386 D. Trenin, *Moscow on the Pacific: the Missing Piece in the Pivot to Asia*, Carnegie Center Moscow 30 X 2013, [on-line:] http://carnegie.ru/2012/10/30/moscow-on-pacific-missing--piece-in-pivot-to-asia/ero2 – 23 VI 2014.

2387 *Тихоокеанская Стратегия России*, Азиатско-Тихоокеанский Совет Сотрудничества По Безопасности (Атссб), [on-line:] http://russkiymir2.ru/export/sites/default/russkiymir/ru/events/advertisement/docs/Nikonov_080710.pdf – 14 X 2014.

2388 *Послание Президента Федеральному Собранию*, Президент России. Официальный сайт, 2014, 12 XII, [on-line:] http://www.kremlin.ru/transcripts/19825 – 16 VI 2014.

2389 *Энергетическая стратегия России на период до 2030 года*, Министерство Энергии Российской Федерации, 2009, [on-line:] http://www.minenergo.gov.ru/activity/energo-strategy/ – 23 VI 2014.

2390 *Стратегия – XXI: версия для обсуждения*, Совет по внешней и оборонной политике, 2014, 21 IV, [on-line:] http://svop.ru/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%8B/strategy-xxi/9997/ – 16 VI 2014.

Wietnamem, Singapurem i Indonezją, tak by współpraca z Azją-Pacyfikiem nie ograniczała się tylko do Chin[2391]. Szczególnie istotna jest tutaj współpraca regionalna, rozwijająca się z dala od „wielkiej polityki" i służąca wszystkim zainteresowanym stronom – taka jak Inicjatywa Wielkiego Tumenu[2392]. Wewnętrznie podstawowym problemem jest „nowe oswojenie", intensyfikacja wykorzystywania Syberii i rosyjskiego Dalekiego Wschodu, bez której „Rosja nawet nie będzie w stanie marzyć o znaczącej roli w Azji" – nie uda się tego uczynić metodami mobilizacyjnymi, potrzeba przyciągnąć ludzki kapitał we wschodnią część kraju, potrzeba kompleksowego programu działań nie tylko ekonomicznych, ale również swoistej reklamy tego obszaru, by „przestał być kojarzony jako depresyjna prowincja, a zaczął – jako najbardziej perspektywiczne terytorium"[2393]. To „nowe oswojenie" należy stymulować poprzez stworzenie dwudziestu pięciu regionalnych centrów rozwoju „od Kaliningradu do Władywostoku"[2394]. Generalnie rosyjskie elity zdają sobie sprawę, iż potrzeba prężnego centrum administracyjnego w azjatyckiej części kraju – „bardzo potrzebna jest faktyczna stolica na Syberii"[2395]. Jest to więc wyraźne nawiązanie do błyskotliwej tezy Trienina, że gdyby Piotr I żył obecnie, to przeniósłby stolicę do Władywostoku[2396]. Z tym łączy się konieczność rozwoju Syberii i Regionu Dalekowschodniego oparta przede wszystkim na projektach infrastrukturalnych[2397]. Zewnętrznie koniecznością

[2391] *Логичное партнерство*, „Российская газета" 2014, 21 V, [on-line:] http://www.rg.ru/2014/05/21/lookianov.html – 16 VI 2014.

[2392] Inicjatywa Wielkiego Tumenu jest wspólnym działaniem Rosji, Chin, Korei Południowej i Mongolii (pod agidą UNDP), z niejednoznacznym udziałem Korei Północnej, mającym na celu rozwój obszaru rzeki Tumen. Inicjatywa łączy się ze specjalną strefą ekonomiczną Rason w KRLD. Jej dotychczasowy względny sukces jest jednakże niepewny w przyszłości ze względu na nieprzewidywalność Korei Północnej. Tak więc chociaż czynnik „wielkiej polityki" dotychczas nie przeszkadzał w rozwoju idei, będzie w przyszłości kluczowym dla dalszego rozwoju tego obszaru. Więcej o inicjatywie patrz: *Overview. Greater Tumen Inicjative*, [on-line:] http://www.tumenprogramme.org/?list-1524.html – 19 VI 2014. Patrz też: deklaracja ułanbatorska z ostatniego szczytu Inicjatywy z października 2013 r.: *Ulaanbaatar Declaration (2013),* [on-line:] http://tumenprogramme.org/UploadFiles/pdf/Documents/UB%20Declaration2013_14CC.pdf – 19 VI 2014.

[2393] *Фёдор Лукьянов: «Азия – это не периферия»*, Городские новости, 2014, 12 III, [on-line:] http://www.gornovosti.ru/tema/delovoy-chetverg/fedor-lukianov-aziya-eto-ne-periferiya51548.htm – 17 VI 2014.

[2394] *Стратегия – XXI…*

[2395] Choć sam Łukjanow dodaje, że „jak tego dokonać, pozostaje w sferze fantazji". *Фёдор Лукьянов: «Азия - это не периферия»…* Można dodać, że nie tylko to, jak tego dokonać, ale w ogóle cała idea pozostaje w tej właśnie sferze…

[2396] D. Trenin, *Russia Can Pivot*… Lecz Putin, mimo swych wielkich ambicji, nie jest współczesnym Piotrem I.

[2397] А. Ларин, *Несколько замечании о возрождении Дальнего Востока России на фоне возрожденмия китайской нации*, [w:] *Азиатско-тихоокеанское сотрудничество и место России в региональном развитии*, Москва 2014, с. 19.

Rosji jest wykorzystanie „dynamizmu Azji" dla rozwoju swojej części azjatyckiej. Nie chodzi tylko o inwestycje czy inicjatywy ze strony państw sąsiednich (choć to rozumie się samo przez się), ale doprowadzenie do sytuacji, w której Syberia i Daleki Wschód staną się miejscami, gdzie będzie mieć miejsce współpraca z Europą i Ameryką. Podstawowym celem stającym za ideą „rosyjskiego zwrotu" jest – rzecz jasna – utrzymanie pozycji mocarstwowej przez Rosję: „tak, jak od trzystu lat status mocarstwa zależał od pozycji na morzach Bałtyckim czy Czarnym, tak teraz zależy od pozycji na Oceanie Spokojnym"[2398]. Dzieje się tak, gdyż „Rosja jest wciąż mocarstwem dzięki długiemu wybrzeżu Pacyfiku i temu, co leży między Pacyfikiem a Uralem: Syberii, z jej surowcami naturalnymi. Wykorzystanie tego potencjału to przepustka do przyszłości, klęska w integracji wschodu oznacza upadek Rosji jako mocarstwa"[2399].

Jednak sukces „rosyjskiego zwrotu" jest wątpliwy z przyczyn wewnętrznych. Jak zauważa Lilia Szewcowa, „rosyjskie elity są zbyt zajęte troską o codzienne przetrwanie, by stworzyć spójną politykę dla relacji z Azją jako regioniem lub poszczególnymi jej krajami". To sprawia, że „azjatycka polityka Kremla jest w dużej mierze imitacją", a „zwrot ku Azji" (lub „zwrot ku Chinom" – jak złośliwi go nazywają, podkreślając, że dotyczy tylko Chin) „prawdopodobnie zakończy się taką samą potiomkinowską wsią, jak szczyt APEC we Władywostoku – wszystko to fasada i żadnej treści". Szewcowa podsumowuje plany „rosyjskiego zwrotu" w miażdżący sposób: „nie jest niespodzianką, że dziennikarze śmiali się, że szczyt APEC we Władywostoku wyglądał równie absurdalnie jak człowiek przebrany za ptaka latający za syberyjskimi żurawiami (aluzja do „lotów" Putina za żurawiami). Azjatyckie loty Putina prawdopodobnie zakończą się podobnie: wzajemnym oziębieniem, rozczarowaniem, a może nawet wrogością[2400].

Nawet zwolennicy „zwrotu ku Azji" zauważają ogromne trudności w jego realizacji. Łarin słusznie udowadnia, że ulubiony sposób rozwoju preferowany przez obecne elity rosyjskie – w oparciu o wielkie projekty energetyczne (surowcowe), „nie może zostać zostosowany jako skuteczny model rozwoju rosyjskiego Dalekiego Wschodu, gdyż ekonomiczne i geograficzne realia tej części azjatyckiego kontynentu temu nie sprzyjają"[2401]. Do tego dochodzą kwestie mentalne. Jak

---

[2398] *Ф. Лукьянов: Мы и новая Азия*, Совет по внешнй и оборонной политике, 2013, 11 XI, [on-line:] http://svop.ru/news/7661/ – 16 VI 2014.

[2399] D. Trenin, *Moscow on the Pacific: the Missing Piece in the Pivot to Asia*, Carnegie Center Moscow, 2013, 30 X, [on-line:] http://carnegie.ru/2012/10/30/moscow-on-pacific-missing-piece-in-pivot-to-asia/ero2 – 23 VI 2014.

[2400] L. Shevtsova, *Russia's "Pivot" to China: Is It Real or Fake?*, Carnegie Center Moscow, 2013, 28 III, [on-line:] http://carnegie.ru/2013/03/28/russia-s-pivot-to-china-is-it-real-or-fake/g1oy – 23 VI 2014.

[2401] Rosyjska strategia opierania się na surowcach spycha bowiem region do roli surowcowego dodatku Chin, idealnie więc służy podstawowemu interesowi chińskiemu, jakim jest przekształcenie tego obszaru w surowcową bazę. А. Ларин, Несколько…, с. 19-20.

twierdzi Łukjanow, Rosja nadal aksjologicznie i mentalnie pozostaje państwem europejskim, podczas gdy najważniejsze wydarzenia na świecie mają już miejsce w regionie oceanów Spokojnego i Indyjskiego, stąd też „najtrudniejsza jest świadomość". Rosjanie jako mieszkańcy państwa europejskiego tradycyjnie orientują się na Zachód i przez zachodni pryzmat widzą świat (co dotychczas, gdy Zachód był centrum świata, było naturalne), podczas gdy teraz występuje nowa sytuacja, w której system wartości i świadomość dalej pozostaje europejski, ale główne wydarzenia zachodzą już w Azji, co powoduje, że „rosyjski orzeł, chociaż ma dwie głowy, to z przyzwyczajenia patrzy tylko na Zachód"[2402].

Wydarzenia na Ukrainie zepchnęły „zwrot ku Azji" na dalszy plan. Co prawda Moskwa w sferze polityczno-dyplomatycznej zintensyfikowała działania na odcinku azjatyckim, a także podpisała kontrakt gazowy z Chinami, ale działania te nie przyniosły przełomu, nie miarkują zasadniczego zwrotu ku Azji w rosyjskiej polityce zagranicznej i nie oznaczają rozpoczęcia realizacji ambitnego programu podłączenia się do współczesnego centrum światowego, jakim jest region Azji-Pacyfiku. Ponadto planowane powołanie Unii Euroazjatyckiej również odwraca uwagę Moskwy od dalekowschodniej Azji. Jest to bowiem próba stworzenia strefy polityczno-ekonomicznej wokół Rosji konsolidującej dawny obszar radziecki w opozycji do Unii Europejskiej. Konfrontacja wokół Ukrainy pokazuje, że tak naprawdę to reintegracja byłego ZSRR pozostaje najważniejszym celem politycznym Kremla, a nie reorientacja ku Azji. Jest to działanie z perspektywy doświadczeń historycznych Rosji, a także jej mocarstwowej mentalności logiczne i zrozumiałe, ale patrząc z perspektywy globalnej – krótkowzroczne. We współczesnym świecie to Azja jest centrum polityczno-ekonomicznym globu, zaś Ukraina i obszar postaradziecki pozostaje jego peryferią. Zajęta „zbieraniem ziem sowieckich" Moskwa odwraca uwagę od Azji i zapomina „o zwrocie ku Azji", a to właśnie od jej pozycji na tym kontynencie w najbliższej przyszłości zależeć będzie jej los jako mocarstwa.

Tym samym „rosyjski zwrot ku Azji" z perspektywy listopada 2014 r. można podsumować metaforycznie, nawiązując do znanych słów Deng Xiaopinga, który powiedział Kissingerowi, że różne nazwy nadawane Władywostokowi przez Chińczyków i Rosjan odzwierciedlały ich cele: (pierwotną) chińską można by przetłumaczyć jako „ogórek morski" (inaczej strzykwa)[2403], rosyjska zaś oznacza „panowanie nad Wschodem"[2404]. Dziś, patrząc z perspektywy 2014 r., mimo wszystkich szumnych zapowiedzi „rosyjskiego zwrotu ku Azji", Władywostok, rozumiany metaforycznie, nadal politycznie jest bardziej strzykwą niż „władcą Wschodu".

[2402] Ф. Лукьянов, *Мы и новая Азия…*

[2403] Dosłownie: *Haishenwai*, „urwiska strzykwy".

[2404] Deng, komentując to, stwierdził, że „nie uważa, żeby Władywostok miał jakieś inne znaczenie niż nominalne". H. Kissinger, *O Chinach*, Wołowiec 2014, s. 82.

***

Dojście do władzy Władimira Putina z perspektywy Regionu Dalekowschodniego i jego relacji z Chinami oznaczało próbę modernizacji i reform. Bez wątpienia działania nowej ekipy były energiczniejsze niż za czasów Jelcyna. Udało się osiągnąć bezsporny sukces, będący jednym z największych osiągnięć rosyjskiej polityki zagranicznej za Putina, jakim było zakończenie demarkacji granicy z Chinami. Sukcesem było również uciszenie głosów o „migracyjnej ekspansji" Chińczyków w regionie. Jednakże reformowanie Regionu Dalekowschodniego nie poszło już Moskwie tak dobrze – pozostaje on jednym z najbardziej zacofanych regionów Rosji, zaś próba jego rozwoju w oparciu o źródła zewnętrzne przy okazji ropociągu WSTO zawiodła. Rosja zwróciła się więc ku idei rozwoju regionu przy współpracy z Chinami, lecz patrząc z perspektywy listopada roku 2014, cel ten wciąż nie został zrealizowany. Dzieje się tak z powodu agendy chińskiej. Pekin jest bardziej zainteresowany importem surowców naturalnych regionu niż partycypacją w jego rozwoju. Polityka Pekinu wobec rosyjskiego Dalekiego Wschodu przypomina politykę chińską wobec Laosu – z jednej strony Chiny eksploatują region ekonomiczne, zabierając z niego surowce i materiały nieprzetworzone, z drugiej zalewają go produktami niskiej jakości (odzież, technika użytkowa, AGD itp.). W wyniku tej neokolonialnej polityki ekonomicznej rosyjski Daleki Wschód zamienia się w surowcowy dodatek do Chin. Dzieje się tak, gdyż Chiny mają monopol w regionie, a Rosja jest zbyt słaba, by przeciwdziałać spychaniu Regionu Dalekowschodniego do roli surowcowego zaplecza Chin.

Rosyjskie elity zdają sobie sprawę z powagi sytuacji – odpowiedzią Moskwy jest próba „rosyjskiego zwrotu" ku Azji, dzięki któremu Rosja mogłaby wyrwać region z izolacji i podłączyć się do najważniejszego obecnie na świecie regionu Azji-Pacyfik. Patrząc wszakże z perspektywy połowy 2014 r., „zwrot" wciąż pozostaje bardziej w sferze planów i „myślenia życzeniowego" niż rzeczywistości. Ambitne plany „zwrotu ku Azji" musiały ustąpić miejsca rozgrywce o Ukrainę i projektowi tworzenia Unii Euroazjatyckiej. W rezultacie uzależnienie Regionu Dalekowschodniego od Chin, zamiast maleć, pogłębia się.

6. Podsumowanie stosunków rosyjsko-chińskich w latach 2000-2014

W połowie 2014 r. Rosja i Chiny to zupełnie inne kraje niż w 1991 r. Dziś nikt chyba nie ma złudzeń co do przewagi Chin – chiński smok dominuje nad rosyjskim niedźwiedziem. Dzieje się tak, mimo że od dojścia do władzy Władimir Putin stara się powstrzymać słabnięcie Rosji, co w wielu apektach mu się udało.

Lecz w relacjach rosyjsko-chińskich, mimo aktywnej polityki, manewrowania i ambicji wyrwania się z chińskiej dominacji, Putinowska Rosja jest wyraźnie „młodszym bratem" Chin.

Początkowo Putin kontynuował politykę Jelcyna, a stosunki rosyjsko-chińskie podążały utartym torem bycia odbiciem relacji chińsko-amerykańskich i rosyjsko-amerykańskich. Przykładem tego było zbliżenie tych państw po 2000 r. (kontynuacja trendu zapoczątkowanego po Kosowie), czego najlepszym przykładem był traktat rosyjsko-chiński z 2001 r. Jednakże już kilka miesięcy później, po 11 września 2001 r., Putin dokonał kolejnej wolty i rozpoczął zbliżenie ze Stanami Zjednoczonym. Jednakże brak oczekiwanych rezultatów doprowadził do rozgryczenia, a nowe możliwości (wzrost cen surowców) pozwoliły na próbę rozpoczęcia przez Rosję „Bismarkowskiej polityki" rozgrywania mocarstw. Polityka ta, patrząc z perspektywy globalnej, nie do końca nieudana (pozycja Rosji na świecie rzeczywiście się wzmocniła), w Azji poniosła jednak klęskę: Rosja nie zdołała rozegrać Chin, Japonii i Korei Południowej przy okazji ropociągu WSTO i w warunkach kryzysu ekonomicznego zmuszona została do akceptacji oferty chińskiej. Symbolizowało to zdominowanie rosyjskiej polityki azjatyckiej przez Chiny. Pekin zdominował również relacje ekonomiczne – chociaż od 2000 r. nieustannie rosną obroty handlowe, a Chiny stały się drugim najważniejszym partnerem handlowym Rosji, to struktura handlu działa na wyraźną korzyść Chin, podobnie jak bilans handlowy. Nawet w relacjach wojskowych – tradycyjnie najmocniejszym punkcie Rosji – przewaga rosyjska osłabła (choć nadal jest wyraźna). Pekin ma coraz wyraźniejszą przewagę w najważniejszych aspektach: w relacjach bilateralnych (przykładem pozycji chińskiej było to, że Putin oddał półtorej wyspy Chinom – układ ten można więc określić mianem kompromisu ze wskazaniem na Chiny), w polityce regionalnej w regionie Azji i Pacyfiku (a w regionie Azji Środkowej w najlepsze zmierza do zakwestionowania rosyjskiej hegemonii, co jeszcze dwadzieścia lat temu byłoby nie do pomyślenia), w stosunkach gospodarczych, jak również w kwestii rosyjskiego Dalekiego Wschodu, którego rozwój jest uzależniony od wsparcia chińskiego.

Daje to obraz wielowymiarowej przewagi Pekinu w najważniejszych sferach polityki, przewagi, która prawdopodobnie będzie się bardziej pogłębiać, niż zmniejszać, co wiąże się z subiektywnymi czynnikami, takimi jak wpływ kulturowy na decyzje polityczne. Rosja wciąż nie może się wyzwolić z problemów związanych z klęską na rzecz Zachodu (przede wszystkim USA) w zimnej wojnie i wciąż jej polityka za punkt centralny uznaje Zachód, na czym tylko korzystają Chiny. Od 2009 r. zmieniło się to o tyle, że za swój główny cel Rosja uznaje reintegrację obszaru postradzieckiego (czego symbolem ma być Unia Euroazjatycka), na czym też generalnie korzystają Chiny (z wyjątkiem Azji Środkowej), gdyż Moskwa musi mieć „zabezpieczone tyły" od wschodu. Kryzys ukraiński potwierdza tę tezę.

Generalnie w ciągu dekady mimo wzmocnienia rosyjskiej pozycji chińska pozycja uległa jeszcze większemu wzmocnieniu (na skutek czynników obiek-

tywnych – wzrostu znaczenia Chin na świecie, oraz subiektywnych – sprawnego prowadzenia polityki), co powoduje, że Rosja coraz bardziej staje się „młodszym bratem" Chin. Pekin narzuca agendę stosunków, tak by odpowiadały głównie chińskim interesom (kwestie ekonomiczne, eksploatacja rosyjskiego Dalekiego Wschodu i spychanie azjatyckiej Rosji do bycia bazą surowcową Chin), co powoduje, że relacje rosyjsko-chińskie zaczynają być historyczną odwrotnością kolonializmu: obecnie to modernizujące się Chiny wykorzystują zacofaną Rosję i wysyłają tam te dobra konsumenckie, których nie mogą sprzedać na Zachód.

Rosja skupiona na próbie odbudowy ZSRR zmienionymi środkami musi mieć zabezpieczenie od wschodu i poparcie, przynajmniej symboliczne, Chin. Ponadto sama zacieśnia współpracę z Pekinem, w tym w tak istotnej sferze, jak energetyka – Rosja widzi wzrost potęgi Chin bardziej jako szansę niż zagrożenie. Dzieje się tak, gdyż Moskwa „mierzy się z podwójną zagwozdką: po pierwsze potrzebuje bardziej Chin niż Chiny jej, a po drugie: by zwiększyć swoje znaczenie międzynarodowe musi znaleźć wspólny język z państwem, które jest częściowo odpowiedzialne za to, że staje się ona mocarstwem drugorzędnym"[2405]. Ponieważ jednak Chiny nie zagrażają ani integralności terytorialnej, ani politycznej stabilności, ani rozwojowi ekonomicznemu czy cywilizacyjnemu Rosji, ponadto, w przeciwieństwie do Zachodu, dają mniej powodów do irytacji (nie świętowały upadku ZSRR, nie pouczają Moskwy w kwestiach wewnętrznych ani w polityce zagranicznej, traktują Moskwę z szacunkiem godnym mocarstwa i są bardzo ostrożni, by nie upokorzyć państwa przeżywającego trudny czas postimperialny), to jest ona w stanie przeboleć coraz słabszą rolę we wzajemnych relacjach, gdyż dobre relacje z Pekinem – mimo wszystko – podnoszą znaczenie Rosji na świecie i zwiększają pole manewru, przede wszystkim w kontaktach z Zachodem. Wzrost Chin osłabia pozycję USA i tworzy świat wielobiegunowy, a co za tym idzie – zwiększa marzenia Rosji na odgrywanie w nim jakiejś istotnej roli.

Stąd też choć świadomość stawania się „zapleczem surowcowym" Chin jest dla Rosji trudna do zaakceptowania, to zakłada, że i tak jest to rozwiązanie tymczasowo do przyjęcia, bo lepszy taki model relacji z Pekinem niż jakakolwiek forma uzależnienia od Zachodu (a poza tym Moskwa łudzi się, że w przyszłości zdoła zniwelować tę asymetrię gospodarczą). Rosyjskie elity wciąż rozgrywają swoją współpracę z Chinami jako kartę przetargową z Zachodem. Z jednej strony jest to przykład prawdziwej *Realpolitik*, mającej na celu wyciągnięcie maksymalnie wielu korzyści poprzez prowadzenie umiejętnej polityki. Z drugiej: kremlowscy włodarze zdają się nie dostrzegać, że równoważenie wektora zachodniego chińskim jest nierealne, a pojmowanie Chin jako kontrapunktu i alternatywy dla Zachodu jest przykładem „myślenia życzeniowego" i prowadzi wprost do kolonialnej wręcz zależności. Chiny znakomicie nauczyły się bowiem grać na wielkości Rosji, a jednocześnie robić swoje – bezwzględnie wykorzystywać

[2405] B. Lo, *op. cit.*, p. 88.

przewagę w celu maksymalizacji własnych interesów. By zrozumieć, że „chińska droga" prowadzi Moskwę do zależności wręcz *quasi*-kolonialnej, rosyjskie elity musiałyby odrzucić dominujące resentymenty antyzachodnie, będące kluczowym czynnikiem psychopolitycznym w rosyjskim pojmowaniu świata: „dopóki rządzące elity będą się bardziej zajmować siłą i pieniędzmi niż polityką, rosyjski nieubłagany upadek *vis à vis* Chin będzie się tylko pogłębiać"[2406].

Rosyjską próbą odpowiedzi na tę sytuację ma być „rosyjski zwrot ku Azji" – strategia silniejszego zaangażowania się w regionie Azji-Pacyfik, deklaratywnie uczyniona po szczycie APEC we Władywostoku w 2012 r. Namacalnym dowodem na „rosyjski zwrot" miał być kontrakt gazowy podpisany w maju 2014 r. w Chinach i wieńczący ponad dziesięć lat negocjacji. Jednakże zwolennicy tej tezy zdają się nie zauważać, że kontrakt gazowy zamiast zmniejszać zależność rosyjską od Chin w Azji, zwiększa ją, jeszcze bardziej ograniczając pole manewru Rosji. Kontrakt gazowy jest tak naprawdę egzemplifikacją modelu relacji rosyjsko-chińskich, w których to głównie Chiny zyskują. Zaś jego podpisanie sprawia, że „rosyjski zwrot ku Azji" zamienił się tak naprawdę w „rosyjski zwrot ku Chinom" i tylko pogłębił przewagę Pekinu *vis à vis* Moskwy.

Przyszłość relacji rosyjsko-chińskich wydaje się podążać torem coraz większego wzmocnienia Chin i wykorzystywania przez nie tej sytuacji, a tym samym – popychania Rosji do stania się zapleczem surowcowym gospodarki chińskiej. Tym samym w perspektywie średnioterminowej Rosja może sporo zyskać na „przyłączeniu się" (*bandwagoning*) do silniejszych Chin. Dzięki temu będzie w stanie prowadzić bardziej asertywną politykę wobec Zachodu, co jest dla niej istotne tak z przyczyn realnych interesów, jak i psychopolitycznych, a co najważniejsze – może prowadzić swoje reintegracyjne projekty w Eurazji, i to w warunkach wzrastającej zachodniej presji (konskwekwencje wydarzeń na Ukrainie). Ponadto Rosja coś zyska na współpracy gospodarczej z Chinami. Jednakże w perspektywie długoterminowej to Chiny stanowią najważniejsze wyzwanie polityki rosyjskiej. Przede wszystkim z powodów wewnętrznych – rosyjskiego Dalekiego Wschodu. Pozostanie mocarstwem przez Rosję zależy od sposobu, w jaki Rosja rozwiąże ten problem. W razie porażki modernizacyjnej regionu i jego „ciągnięcia" w stronę Chin, Rosji grozi marginalizacja, w polityce azjatyckiej wasalizacja wobec Chin.

[2406] Д. Тренин, *Верные друзья...*

Niedźwiedź w cieniu smoka

Podsumowanie okresu 1991-2014

Stosunki rosyjsko-chińskie w latach 1991-2014 przeszły długą drogę. Te dwa kraje będące ongiś zapiekłymi wrogami były w stanie znormalizować relacje i doprowadzić do bezprecedensowego zbliżenia w dziejach: „strategicznego partnerstwa". Było to tym większym sukcesem, że dokonało się mimo odmienności kulturowo-cywilizacyjnej, trudnej historii, wzajemnej niechęci, politycznego niezrozumienia, różnic ideologicznych oraz rywalizacji geopolitycznej. To, jak wielkim osiągnieciem jest normalizacja stosunków rosyjsko-chińskich, pozwala zrozumieć historia relacji do 1991 roku, w szczególności zaś okres wrogości radziecko-chińskiej, którego kulminacją były starcia o wyspę Damanską (Zhenbao) na Ussuri w 1969 roku. Mimo normalizacji relacji przez Michaiła Gorbaczowa i Deng Xiaopinga w 1989 roku, sposób, w jaki potoczyła się radziecka „pieriestrojka" i upadek ZSRR z jednej strony, a wydarzenia na Tiananmen z drugiej doprowadziły do tego, iż początkowa Jelcynowska Rosja i ChRL traktowały siebie z wyraźną rezerwą, by nie powiedzieć niechęcią. Zmieniło się to w obliczu realiów geopolitycznych: zawiedzionych nadziei na równoprawne stosunki z Zachodem w Moskwie oraz pragmatyzmu Pekinu, chcącego mieć „spokój od północy", by móc się skupić na ważniejszych interesach narodowych. Jednocześnie oba te państwa zrozumiały korzyści, jakie płyną z podkreślania wzajemnych bliskich więzi: oba miały swoje kluczowe interesy na Zachodzie i obu potrzebna była silniejsza pozycja w rozmowach z (głównie) Stanami Zjednoczonymi, z którymi wszakże wiele ich dzieliło. To właśnie opozycja „ideologiczno-aksjologiczna" wobec Zachodu była motorem zbliżenia rosyjsko-chińskiego w latach 90. XX wieku. Rosję i Chiny łączyło wspólne postrzeganie świata, sprzeciw wobec amerykańskiego unilateralizmu i niechęć wobec zachodnich wartości, w tym przede wszystkim liberalnej demokracji i uniwersalności praw człowieka. Tutaj

szczególnie interwencja w Kosowie miała dalekosiężne następstwa, utwierdzając Moskwę i Pekin w przekonaniu o nieustającej chęci dominacji USA nad światem. To właśnie opozycja wobec Zachodu, w bardzo różnych aspektach, połączyła Moskwę i Pekin i nadała dynamikę, a może nawet istotę, ich zbliżeniu z lat 90. Nie był to wszakże żaden sojusz ani próba tworzenia nowego bloku, lecz raczej podbijanie i wzmacnianie swojej pozycji w relacjach z Zachodem. Świadczy o tym chociażby ambiwalencja rosyjskiej polityki, która z jednej strony ogłaszała „strategiczne partnerstwo", a z drugiej wciąż traktowała Chiny jako bardzo realne zagrożenie dla wschodnich prowincji kraju. Chińczycy wcale nie byli lepsi: chociaż publicznie podkreślali ważne znaczenie Rosji, gdy przychodziło do konkretów, takich jak np. wybór firm w kluczowych dla modernizacji kraju branżach, nieodmiennie wybierali zachodnią technologię (symbolem czego była Zapora Trzech Przełomów). Zarówno dla Moskwy, jak i dla Pekinu to Zachód, przede wszystkim Stany Zjednoczone, pozostawały podstawowym punktem odniesienia. Można wręcz powiedzieć, że relacje rosyjsko-chińskie w latach 90. były w dużej mierze dodatkiem do relacji Rosji i Chin ze Stanami Zjednoczonymi i innymi państwami Zachodu.

Nie zmienia to wszakże faktu, że mimo to Rosjanie i Chińczycy osiągnęli w pierwszej dekadzie badanych stosunków kilka znaczących sukcesów. Były nimi przede wszystkim demilitaryzacja i demarkacja (choć niepełna) granicy. Sukces ten jest tym wyraźniejszy, jeśli przyrówna się do niego sytuację z lat 70. i 80. XX wieku, gdy granica radziecko-chińska była najbardziej zmilitaryzowaną na świecie. Wagę miał również rozwój relacji gospodarczych i dynamicznie rosnąca wzajemna wymiana handlowa (i to mimo jej spadku w połowie dekady i ogólnych kontrowersji, jakie wzbudzała): to chińskie produkty uratowały rosyjski Daleki Wschód od pustych półek zaraz po upadku Związku Radzieckiego, a bez sprzedaży broni Chińskiej Republice Ludowej gigantyczny rosyjski kompleks wojskowo-przemysłowy prawdopodobnie nie przetrwałby, co miałoby jeszcze bardziej dramatyczne konsekwencje dla rosyjskiej transformacji. Wreszcie, mimo rozgrywania wzajemnych stosunków głównie jako przeciwwagi dla Zachodu, Rosji i Chinom udało się utworzyć instytucjonalno-strukturalną bazę (m.in. dzięki mechanizmowi regularnych spotkań na szczycie), co stworzyło podstawę, która zaprocentowała w następnej dekadzie.

Nie zmienia to jednakże faktu, że partnerstwo między Rosją a Chinami w latach 90. było nie tyle „strategiczne", ile po prostu użyteczne. Tam, gdzie interesy Moskwy i Pekinu łączyły się, tam kraje te wzajemnie się popierały (jak na przykład w Azji Środkowej). Tam, gdzie interesy były rozbieżne, Rosja i Chiny nie zwracały na siebie większej uwagi, będąc gotowe na poświęcenie „strategicznego partnerstwa" na rzecz lepszych relacji z USA, a nawet (w przypadku Rosji) z Japonią. Chiny nie stały się również, jak mieli nadzieję Rosjanie, ich punktem oparcia i platformą do głębszego zintegrowania się z Azją: Pekin skutecznie, choć zakulisowo, hamował rosyjskie ambicje, czego najlepszym przykładem była kwestia koreańska. Najważ-

niejszą rozbieżnością, w zasadzie przysłaniającą większość sukcesów lub raczej spychającą je do rangi drugorzędnych, była orientacja obu państw na Zachód, co sprawiało, że to tam lokowały większość interesów (głównie gospodarczych, choć nie tylko), których ochrona miała znacznie większy priorytet niż baczenie na reakcję „strategicznego partnera". Gdy przychodziło do najistotniejszych kwestii, w Moskwie i Pekinie zawsze najważniejszy był Waszyngton.

Dojście do władzy Władimira Putina i okres jego rządów (najpierw jako prezydenta, następnie jako premiera, a obecnie ponownie jako prezydenta) charakteryzował się najpierw pewnym powtórzeniem schematu z poprzedniej dekady. Początkowe zbliżenie (którego owocem był m.in. traktat z 2001 roku) odeszło w cień wobec proamerykańskiego zwrotu Moskwy, będącego rezultatem wydarzeń z 11 września 2001 roku w Nowy Jorku. Jednakże, gdy na Kremlu ponownie dało o sobie znać rozczarowanie brakiem realnych wyników tego zbliżenia, Rosja, wzmocniona zastrzykiem gotówki związanym ze wzrostem światowych cen surowców, ponownie zwróciła się w stronę Pekinu w celu równoważenia Waszyngtonu. Tym razem jednak zbliżenie rosyjsko-chińskie miało głębsze podstawy. Udało się osiągnąć bezdyskusyjny sukces, jakim była ostateczna demarkacja granicy (zdaniem niektórych był to największy sukces polityki zagranicznej Putina). Partnerstwo stało się znacznie bardziej wielowymiarowe i napełnione treścią niż do tej pory. Moskwa i Pekin coraz lepiej rozumiały się nie tylko w kwestiach politycznych, lecz i strategicznych czy normatywnych. Nawet relacje gospodarcze – zawsze „najsłabszy punkt" wzajemnych stosunków – osiągnęły znaczący wzrost, a Chiny stały się drugim partnerem handlowym Rosji. Rosji i Chinom udało się zbudować skuteczne relacje. W pewnym sensie było to jedno z największych osiągnięć polityk zagranicznych obu tych państw. Dla Rosji być może największe po upadku Związku Radzieckiego. Dla Chin – tak potrzebna manifestacja swej „pokojowej drogi rozwoju".

Stosunki rosyjsko-chińskie znormalizowały się. Oba państwa chcą rozwijać relacje, a jednocześnie stosunki są hamowane przez wzajemny brak zaufania. Rosja i Chiny głoszą wszem wobec, że stworzyły „nowy model stosunków międzynarodowych", lecz wbrew szumnym deklaracjom, nie jest to partnerstwo nowego typu, lecz współczesny model XIX-wiecznej *Realpolitik*. Rosja i Chiny mają świadomość problemów i przeszkód, ale to nie przeszkadza im w robieniu interesów. Mimo ciągłego odniesienia do aksjologii w tych relacjach, wartości, nawet wspólne, mają drugorzędne znaczenie wobec trzeźwo rozumianego interesu narodowego. Aksjologia pełni funkcję użytkową – uprawomocnia działania polityczne obu tych państw. W Moskwie i Pekinie nie wierzą w bajki o „erze ponadnarodowej" i „uniwersalnych wartościach" – wolą trzymać się tradycyjnych imperatywów realizmu politycznego: bezpieczeństwa narodowego, projekcji siły i utrzymywania strategicznej równowagi. To w duchu realizmu politycznego wykształcone zostały elity rosyjska i chińska i właśnie przez pryzmat realizmu postrzegają one współczesny świat jako miejsce dominacji siły, a nie żadnych

domniemanie uniwersalnych wartości. Wizja świata wywiedziona z realizmu politycznego łączy elity w Moskwie i Pekinie – rozumieją się bez słów.

Demokracja i prawa człowieka są w tym ujęciu zachodnimi instrumentami służącymi poszerzaniu stref wpływów i mieszaniu się do spraw wewnętrznych innych. Opozycja wobec nich, choć odmiennie artykułowana (krytyka demokracji jest wyraźnie silniejsza w Chinach, Rosja ze względu na swoją potrzebę samopercepcji jako europejskiego kraju nie może sobie pozwolić na całkowitą negację tego ustroju), jest więc dobrze pojmowaną ochroną interesów narodowych. Ważne jest jednak, by rozumieć, że sprzeciw wobec demokracji i praw człowieka nie wynika z ideologicznej opozycji demorkacja–autorytaryzm, lecz z interesów narodowych. W Moskwie i Pekinie nie postrzegają świata ideologicznie, lecz pragmatycznie, by nie powiedzieć cynicznie. Są w stanie nawet korzystać ze współczesnego języka szkoły liberalnej stosunków międzynarodowych („współzależność"), stosować nowoczesne narzędzia (organizacje multilateralne, jak SzoW w Azji Środkowej), a nawet publicznie głosić najbardziej szczytne hasła, ale myślą kategoriami realistycznymi. Postrzegają świat przez pryzmat XIX-wiecznej rywalizacji mocarstw, z tą różnicą, że mają do czynienia z jednym hegemonem (choć słabnącym) – Stanami Zjednoczonymi oraz że zmieniły się narzędzia: miejsce armii zastąpiły surowce (w Rosji), a w przypadku Chin – kluczowa dla świata gospodarka. To geopolityka opakowana w nowe wzorce. Zmieniło się *decorum*, istota pozostała ta sama.

Ideologie pełnią funkcję użytkową – Rosja i Chiny nie uważają demokracji za wartość uniwersalną, lecz za zachodni wynalazek, dość ułomny zresztą. To, czego nie rozumie wielu idealistów na Zachodzie, to fakt, że ewentualna demokratyzacja Rosji i Chin (co z dzisiejszej perspektywy brzmi jak *political fiction*) niczego by nie zmieniła: nawet zdemokratyzowane elity chińskie i rosyjskie zachowywałyby się tak samo jak dziś (ewentualnie zmieniłyby środki, lecz na pewno nie cele). Tak samo broniłiby swoich interesów narodowych i maksymalizowałyby swój wpływ. Dzieje się tak, gdyż taka jest ich natura. Kierują się interesami, nie wartościami.

Dobrze widać to w chińskim pojmowaniu Rosji: jednym z głównych powodów, dla których Pekin jest w stanie znosić kolejne wolty Rosji, jest to, iż dzięki dobrym stosunkom z Moskwą Pekin ma zabezpieczone strategiczne „tyły" od północy, bodajże pierwszy raz w długiej historii tego państwa. Zresztą dla obu tych państw podstawowy cel dobrych relacji polega na zabezpieczaniu swoich pozycji na świecie i zwiększaniu bezpieczeństwa narodowego. Doskonale widać to w przypadku ostatniego kryzysu ukraińskiego i szerzej – rosyjskich działań na rzecz reintegracji obszaru postradzickiego. Dla Rosji odbudowa swego wpływu to absolutny priorytet, lecz musi mieć w tym „spokój od wschodu" – tak jak Chiny realizujące swoje ambicje w Azji Południowo-Wschodniej muszą mieć „spokój od północy".

Kierując się realistycznym podejściem, oba państwa wiedzą, iż w najważniejszych kwestiach nie mogłyby na siebie liczyć. W razie konfliktu z Tajwanem

Rosja poparłaby Chiny tylko werbalnie, zaś w przypadku konfliktu amerykańsko-chińskiego nawet i to nie jest pewne. Podobnie Chiny są dla Rosji wciąż ważną kartą w rozgrywkach z Zachodem i w przyszłości bardziej konkurentem niż partnerem w Azji Środkowej. Charakterystyczne jest to, iż mimo napełnienia się stosunków rosyjsko-chińskich większą treścią i znacznego ich rozwoju w nowej dekadzie, wciąż pozostają one w jakimś stopniu zależne od relacji Rosji z Zachodem i Chin z Zachodem. Nie zmieniło się również to, iż dla Moskwy i Pekinu Zachód wciąż jest ważniejszy od drugiego „strategicznego partnera" – i to nawet teraz, gdy Moskwa demonstracyjnie głosi „zwrot ku Azji".

Rosyjsko-chińskie partnerstwo nie tyle jest strategiczne, ile ograniczone – przede wszystkim brakiem zaufania. Wiele z osiągnięć jest tak naprawdę względnych: wymiana handlowa pozostaje funkcją wymiany Rosji z UE, a Chin ze Stanami Zjednoczonymi, a zgodność w międzynarodowych kwestiach jest w dużej mierze kwestią chwili i zawsze może się odwrócić. Rosję i Chiny wiele łączy, ale i dzieli – w ostatnim czasie jest to coraz wyraźniej Azja Środkowa, mimo prób zatuszowania podskórnej rywalizacji i sprzeczności dwóch wizji regionu (Unia Euroazjatycka i „nowy Jedwabny Szlak"). Jeszcze bardziej dzieli Rosję i Chiny stosunek do rosyjskiego Dalekiego Wschodu – rosyjskie lęki o przyszłość dalekowschodnich prowincji, o dominację gospodarczą Chin we wzajemnych relacjach i spychanie Rosji do półkolonialnej zależności i stawania się „surowcowym dodatkiem" do Chin są nie tylko coraz wyraźniejsze, ale – co ważne – coraz bardziej adekwatne. Łączy się to z obniżaniem się międzynarodowego znaczenia Rosji w wyniku wzrostu pozycji Chin. Oba państwa do końca sobie nie ufają. Wielu członków rosyjskiej elity wciąż operuje koncepcją „zagrożenie chińskiego" (mimo wsparcia dla rozwoju relacji z Pekinem – jako przeciwwagi dla USA). Dla wielu słowo Chiny kojarzy się głównie z niepewnym losem dalekowschodnich prowincji Federacji Rosyjskiej. Mimo rozwiązania kwestii granicznej Rosjanie wcale nie czują się spokojni: nieustająco podejrzewają Pekin o to, że pewnego dnia zechce odzyskać swoje niedzisiejsze ziemie, bez względu na wszystkie porozumienia i traktaty, tylko na razie, póki nie odzyskał Tajwanu, pozostawia tę sprawę na później. Nieufność wobec Chin wynika z założenia, że jeśli po jednej stronie jest pustka, a z drugiej – nadmiar mieszkańców, to samo przez się oznacza to potencjalne zagrożenie. Tu odzwierciedla się po pierwsze realizm polityczny, po drugie rosyjska wielkomocarstwowa mentalność (skoro ktoś ma powód, by podbić, z pewnością to zrobi), a po trzecie – myślenie szachisty. Jednakże Chiny nie grają w szachy lecz w *weiqi* (*go*), nie muszą podbijać terenu, by wygrać – wręcz przeciwinie – wolą wyeksploatować go ekonomicznie, parafrazując Stalina, „wycisnąć jak cytrynę i wyrzucić".

Chińska skuteczność w wykorzystywaniu środków ekonomicznych najbardziej trwoży Rosjan – to wpadanie w „neokolonialną" zależność gospodarczą od Chin i staczanie się do roli zaplecza surowcowego chińskiej gospodarki. Chociaż Rosja od dekad pełni taką funkcję wobec Zachodu i do niej przywykła, to perspektywa

analogicznej sytuacji w relacjach z Chinami jest dla Rosjan upokarzająca (choć ostatnie wydarzenia związane z kryzysem ukraińskim mogą świadczyć, że Rosja politycznie „zamienia siekierkę na kijek" – bycie młodszym partnerem Zachodu na rzecz Chin). Moskwa czuje się coraz bardziej wykorzystywana w relacjach z Pekinem, ma tego świadomość i próbuje to zmienić, lecz nie udaje się jej. W Azji Środkowej próbą zatrzymania chińskiego „nowego Jedwabnego Szlaku" (a więc projektu mającego uzależnić ekonomicznie Azję Środkową od Chin i uczynić z tego regionu kolejną metaforyczną chińską „cytrynę") jest priorytetowy dla Moskwy projekt Unii Euroazjatyckiej. W regionie Azji-Pacyfiku Rosja próbuje zdywersyfikować dominację chińską nad swoją polityką poprzez „rosyjski zwrot ku Azji". Jednakże koncentracja na ważniejszych wektorach polityki zagranicznej (reintegracja obszaru postradzieckiego, ze szczególnym uwzględnieniem Ukrainy) sprawia, że Moskwa musiała się zgodzić na korzystny dla Chin kontrakt gazowy. To z kolei powoduje, że „rosyjski zwrot ku Azji", jeśli w ogóle się rozpoczął (zdaniem złośliwych skończył się tam, gdzie się zaczął, czyli na Wyspie Rosyjskiej we Władywostoku, gdzie go ogłoszono na szczycie APEC w 2012 roku), nie jest „zwrotem ku Azji", lecz „zwrotem ku Chinom". Tym samym zamiast maleć, dominacja chińska nad Rosją w regionie zwiększa się. Wreszcie w perspektywie globalnej Rosja ma świadomość, że jej sukces z pierwszej dekady XXI wieku i odrodzenie się jako mocarstwa regionalnego został przysłonięty przez jeszcze bardziej spektakularną modernizację Chin – i to Chiny, a nie Rosja, są kluczowym partnerem Zachodu w rozwiązywaniu najważniejszych problemów globalnych. To wszystko powoduje brak zaufania wobec Chin z rosyjskiej strony, brak złudzeń, a ostatnio również, na skutek wydarzeń ukraińskich – brak wyboru.

Chiny również Rosji nie ufają – nauczyły się, że nie można na niej polegać – stosują raczej maksymę Dzierżyńskiego: „ufaj, ale sprawdzaj". Z perspektywy chińskiej Rosja to partner ograniczonej użyteczności i jeszcze bardziej ograniczonego zaufania. Chiny nauczyły się Rosji – wiedzą, że polagać na niej nie jest mądrze, gdyż nigdy nie można mieć pewności, czy nie poświęci któregokolwiek z porozumień dla kolejnej wolty w relacjach z Zachodem, a może nawet, o zgrozo, z Japonią. Pekin w relacjach z Rosją daje więc dowody swego legendarnego pragmatyzmu – przyjął utylitarną zasadę, by „brać, co jest", i nie przejmować się zbytnio szumnymi hasłami o przyjaźni. Dla Chin liczy się konkret, a tym jest zabezpieczenie strategicznych tyłów i zapewnienie dostaw surowców czy drewna z rosyjskiego Dalekiego Wschodu. Reszta jest drugorzędna.

Tym samym badanie stosunków rosyjsko-chińskich odsłania fakt, iż właściwie w każdym z aspektów wzajemnych relacji sukces miesza się z porażkami, a zgodność interesów z ich sprzecznością, wszystko tu jest względne, niczym w filozofii taoistycznej. Rozwój handlu jest równoważony przez jego strukturę (dominacja surowców), skuteczne ograniczenie pola Amerykanom w Azji Środkowej – przez wzajemną rywalizację, sprzeciw wobec amerykańskiego unilatryzmu – odmiennymi wizjami świata. Współpraca na rosyjskim Dalekim Wschodzie – wzajemną

nieufnością i podejrzliwością. Taki stan rzeczy sprzyja, nawiasem mówiąc, dowolności interpretacji. Badając stosunki rosyjsko-chińskie, można patrzeć na ten sam aspekt z odmiennych perspektyw i tym samym dojść do zupełnie innych wniosków, które niekoniecznie będą błędne. W tej łamigłówce znaczeń, potęgowanej jeszcze czynnikami kulturowymi (Rosja i Chiny są odmienne od Zachodu i kierują się w swojej polityce odmiennymi przesłankami), najlepszym sposobem badania relacji rosyjsko-chińskich wydaje się chłodne podejście realistyczne. To właśnie dzięki niemu można dojrzeć to, że podstawą współpracy rosyjsko-chińskiej jest użyteczność. Relacje te mają charakter tego, co Bobo Lo nazwał „osią wygody". Obie strony nie mają nadmiernych oczekiwań, nie dominuje również optymizm: a skoro nie ma wielkich oczekiwań, to później i rozczarowań brak. Mimo deklarowanej przyjaźni („przyjaźń rosyjsko-chińska" jest niczym dawniej „przyjaźń radziecko-polska"), tak naprawdę brakuje jej – związek Rosji i Chin to polityczne „małżeństwo z rozsądku". Odzwierciedla to biznesowa atmosfera rosyjsko-chińskich szczytów, gdzie nie ma chodzenia do łaźni czy picia piwa. Po prostu należy ubić interes. Uściski i poklepywania są tylko przed kamerami. To spotkanie dwóch cywilizacji, które mają ze sobą bardzo mało wspólnego, nie darzą się specjalną sympatią, ale mają interes w tym, by się porozumieć, i go dobijają.

Oba państwa są dla siebie użyteczne, choć w różnych aspektach. Dla Rosji, która nie jest już supermocarstwem, lecz wciąż zachowała mocarstwowe myślenie i podobną retorykę – oraz mocarstwowe ambicje wyrażające się chęcią reintegracji byłego ZSRR – Chiny pełnią psychopolityczną funkcję równoważnika Zachodu, swoistego strategicznego wentyla bezpieczeństwa, który pozwala rosyjskim politykom na komfort posiadania alternatywy (bez względu na to, na ile jest ona realna). Obecny kryzys na Ukrainie jest tego najlepszym dowodem. Ponadto Chiny są dla Rosji ważne w szeregu kwestii, w tym przede wszystkim modernizacji rosyjskiego Dalekiego Wschodu (bez Chin niewykonalnego) – Rosja chce „złapać chiński wiatr", jak to ujął Putin, i dzięki niemu rozwinąć region (niestety, patrząc na chińską politykę wobec Regionu Dalekowschodnego, bardziej adekwatną metaforą dla Rosji byłoby „przeminęło z wiatrem").

Z kolei dla Chin Rosja to „pierwszorzędny partner drugorzędny", który w zamian za uznanie swojej pozycji (Pekin nauczył się grać na rosyjskim wielkomocarstwowej tęsknocie) jest bardzo użyteczny tak w polityce zagranicznej (zabezpieczenie „tyłów", opozycja wobec ideologicznego nacisku Zachodu), jak i wewnętrznej (dostarcza surowców koniecznych do modernizacji). Ponadto zbliżenie z Rosją dobrze wpisało się w wizerunkową próbę budowy przez Pekin wrażenia chęci utrzymania dobrosąsiedzkich relacji z wszystkimi państwami graniczącymi (maksyma Deng Xiaopinga: „spokój na granicach"). Większość sukcesów rosyjsko-chińskich była mało spektakularna, ale bardzo użyteczna, a do tego politycznie wygodna. Stosunki rosyjsko-chińskie wciąż w sporej mierze opierają się na czynniku zewnętrznym, jakim jest Zachód – jeśli nawet nie bezpośrednio, to relacyjnie (zachodni sprzeciw wobec rosyjskich prób reintegracji byłego

ZSRR widoczny na Ukrainie popycha Rosję w stronę Chin; „amerykański zwrot ku Azji" popycha Chiny ku Rosji). Chociaż ten „czynnik Zachodu" jest widoczny w znacznie mniejszym stopniu niż w latach 90. i odnosi się bardziej do Rosji niż do Chin, to jednak wciąż istnieje i dla obu państw Zachód jest nadal ważniejszy niż one dla siebie. Czynnik Zachodu powoduje wszakże, iż oba państwa muszą tłumić resentymenty wobec siebie i (przynajmniej na zewnętrz) zachowywać spokój i tolerancję wobec irytujących czasem działań „strategicznego partnera". W rezultacie Rosja i Chiny nie tylko nie akcentują swoich różnic, ale i przemilczają je (co jest wyraźnie odmienne od stosunków rosyjsko-amerykańskich) – jak chociażby w kwestii chińskiej polityki wobec rosyjskiego Dalekiego Wschodu czy rywalizacji w Azji Środkowej. Pomaga w tym niedemokratyczny charakter obu państw i zamkniętość ich kultur politycznych. W rezultacie „osi wygody" następuje sytuacja, w której oś ta działa, bo jest użyteczna: korzyści przeważają nad problemami. Rosja potrzebuje Chin, by maksymalizować swoje opcje w polityce zagranicznej i wspierać aspirację do odgrywania większej roli na świecie. Chiny potrzebują Rosji jako strategicznego tyłu oraz źródła surowców.

Istotnym wszakże faktem jest rosnąca asymetria w relacjach między Rosją a Chinami – używając porównania bokserskiego, Moskwa i Pekin to zupełnie inne wagi. Patrząc na dwudziestotrzylecie relacji, widać dobrze, w jakim stopniu Chiny zyskały wielopłaszczyznową przewagę nad Rosją. Stało się tak po części z przyczyn obiektywnych, a po części subiektywnych (umiejętnie prowadzona polityka). Proces przewagi chińskiej nabrał wyraźnych barw po kryzysie ekonomicznym 2008 roku, a od tego czasu tylko się pogłębił. Zmiana układu sił powoduje narzucanie przez Pekin agendy stosunków, które można określić, parafrazując znaną chińską frazę, jako „asymetryczne *win-win*" – obie strony zyskują na relacjach, ale to Pekin zyskuje więcej, znacznie więcej. Dowodem na to jest sfera ekonomiczna, w której Chiny stopniowo i konsekwentnie spychają Rosję do roli zaplecza dla gospodarki chińskiej – z rosyjskiego Dalekiego Wschodu już uczyniły północnoazjatycki odpowiednik Laosu, a z całej Syberii chcą uczynić „azjatycką Kanadę", surowcowe zaplecze, pozwalające na dokończenie modernizacji i powrót do roli światowego hegemona. Na tym nie koniec asymetrii na rzecz Chin. Pekin ma coraz wyraźniejszą przewagę w najważniejszych aspektach: w relacjach bilateralnych, w polityce regionalnej w Azji i Pacyfiku osiągnął dominację, zaś w Azji Środkowej zaczyna kwestionować dominację Rosji (co jeszcze dwadzieścia lat temu byłoby nie do pomyślenia), na dodatek jego pozycja jest rosnącą (wobec słabnącej pozycji Rosji).

To wszystko daje obraz wielowymiarowej przewagi Pekinu w najważniejszych sferach polityki, przewagi, która prawdopodobnie będzie się pogłębiać. Chiny stają się partnerem silniejszym, i to pod prawie każdym względem. Ekonomicznym – mają mocniejszą gospodarkę i są znacznie ważniejsze dla globalnej gospodarki, mimo tego, iż to Rosja ma największe surowce (których polityczne wykorzystanie podkopuje wszakże jej wiarygodność). Chiny są dla

Rosji drugim partnerem gospodarczym, Rosja dla Chin – dziesiątym (liczy się jako dostawca surowców, ale niepewny, uwikłany w bieżącą geopolitykę: Chińczycy właśnie dlatego wolą importować z Australii czy Afryki – to bardziej przewidywalni partnerzy). Chiny pod względem politycznym powoli stają się drugim supermocarstwem globu, z ambicjami globalnymi, ale i globalnym znaczeniem (podczas gdy w przypadku Rosji – tylko regionalnym), będącym wynikiem rozważnej polityki, „odpowiedzialnym współudziałowcem", państwem prowadzącym spokojną i zrównoważoną politykę (jakże odmienną od Rosji). Nawet pod względem wojskowym, choć wciąż Rosja ma (znaczną) przewagę, Chiny szybko się modernizują i skracają dystans.

Najważniejszy jest jednak fakt, iż obecnie to Chiny są ważniejsze dla Rosji niż Rosja dla Chin. Podczas gdy stosunki z Chinami stały się bardzo ważnym czynnikiem dla Rosji i dotykają całej gamy kwestii zagranicznych i wewnętrznych (Pekin jest dla Moskwy niezbędny jako równoważnik w ciągłych targach z Zachodem, czego ostatni kryzys ukraiński świetnie dowiódł; Rosja potrzebuje Chin w sprzedaży energii jako straszaka, ponadto Chiny są istotne w Azji Środkowej; w sprawach wewnętrznych, takich jak rozwój wschodnich prowincji czy nierównowagi handlowej). Znaczenie chińskie jest do tego stopnia ważne, że tylko relacje ze Stanami Zjednoczonymi są dla Moskwy ważniejsze, choć jeśli obecne następstwa kryzysu ukraińskiego utrzymają się, Pekin być może zdystansuje Waszyngton i stanie się najważniejszym wektorem polityki rosyjskiej.

Z kolei Rosja ma dla Chin drugorzędne znaczenie i jest przede wszystkim dostarczycielem surowców niezbędnych dla modernizującego się kraju, a nie sojusznikiem w rywalizacji z Zachodem (jest za to wygodnym parawanem, za którym można się schować i załatwiać swoje sprawy po cichu). Rosja nie ma znaczenia dla polityki wewnętrznej Pekinu (bolesnym dla Rosji tego dowodem jest fakt zmiany paradygmatów rozwoju chińskich prowincji północno-wschodnich; jeszcze dwadzieścia lat temu uważano w Pekinie, że mogą się one rozwinąć głównie dzięki handlowi z rosyjskim Dalekim Wschodem, obecnie postawiono na rozwój poprzez kontakty z południem Chin) i bynajmniej nie jest centralna dla jego polityki zagranicznej, co najwyżej wspiera ogólną strategię „odzyskiwania swojego miejsca na świecie". Chiny, mimo wizerunkowego doceniania Rosji, tak naprawdę nie traktują jej poważnie: uznają ją za upadłe mocarstwo, które dało się pokonać Zachodowi (choć jednocześnie szanują Putina jako tego, który usiłuje „przywrócić Rosji należne miejsce"). Z perspektywy chińskiej Rosja to kraj zacofany, źle zorganizowany, niecywilizowany i mało atrakcyjny – niemogący w żadnym razie być przyrównany do najważniejszych państw Zachodu mających z perspektywy Chin bezcenną rzecz: zaawansowane technologie. Za to mogący być świetnym instrumentem w rozgrywkach z Zachodem. Przykładowo, z perspektywy chińskiej kryzys ukraiński jest „darem Niebios", bo choć nie związał, jak wielu w Pekinie oczekiwało, Amerykanów ponownie w Europie (administracja Obamy wciąż kontynuuje „zwrot ku Azji" kosztem Europy), to oddala strategiczny

koszmar chińskich elit – porozumienie amerykańsko-rosyjskie, które oznaczałoby „strategiczne okrążenie" Chin. Pekin zrobi wiele, by do tego nie dopuścić.

Chińczycy do perfekcji nauczyli się wykorzystywać rosyjską megalomanię i chęć odgrywania czołowej roli. Chiny nie świętowały upadku ZSRR ani nie pouczają Kremla w sprawach wewnętrznych, a ponadto w Pekinie oddaje się Rosjanom wszystkie możliwe hołdy: kiedy kremlowscy politycy przyjeżdżają do Państwa Środka, czekają na nich armaty, parady i kwieciste przemowy o odrodzonym rosyjskim imperium; Chińczycy mówią dokładnie to, co Rosjanie chcieliby usłyszeć. Co więcej, na korzyść chińską działa również odmienny styl prowadzenia polityki: rosyjska chęć grania ponad swoją pozycję i chińskie pozostawanie w cieniu. Rosja, zawyżając swoją pozycję, wysuwając się na pierwsze miejsce i pokazując, że bez niej nie da się rozwiązać kwestii międzynarodowych, świetnie służy Chinom, celowo zaniżającym swoją pozycję. Pekin, chociaż od 2013 roku prezentuje nową asertywność spod znaku „chińskiego marzenia", wciąż wie, że nie może sobie pozwolić na konfrontację z Zachodem: Zachód pozostaje kluczowym ogniwem w dokończeniu gigantycznej modernizacji kraju, a to był i jest najważniejszy priorytet polityczny Pekinu. Rosja nieustannie irytująca Zachód i wizerunkowo mu się stawiająca, a ostatnio również wiążąca, przynajmniej w części, jego uwagę na Europie, jest dla Chin wymarzonym strategicznym parawanem.

Jednocześnie jednak Pekin realistycznie ocenia rosyjskie możliwości i widzi, że one zarówno globalnie, jak i regionalnie słabną, czego najlepszym przykładem jest bezprecedensowa inicjatywa „nowego Jedwabnego Szlaku" w Azji Środkowej – dotychczas Pekin szanował „bliską zagranicę" jako bezwzględną strefę wpływu Rosji, teraz, widząc jej słabość, przestaje mieć opory. Jeszcze wyraźniej marginalne znaczenie Rosji chińskie elity widzą w regionie Azji-Pacyfiku, gdzie Moskwa praktycznie przestała odgrywać jakąkolwiek rolę i mimo miotań i marzeń o „azjatyckim zwrocie" *de facto* kapituluje na rzecz Chin (*vide*: kontrakt gazowy), co powoduje, że azjatycka polityka Rosji jest najbardziej sinocentryczna w dziejach (Rosja wychodzi z realistycznej kalkulacji, że więcej i tak się nie da osiągnąć).

Po raz pierwszy w najnowszej historii (lecz nie pierwszy raz w ich relacjach) Rosja ma do czynienia z Chinami silniejszymi i bardziej dynamicznymi niż ona sama. W pewnym sensie jest to powrót do przeszłości – czyli do relacji rosyjsko-chińskich w XVII wieku, gdy Rosja była w stanie zbudować stosunki z Pekinem i mimo iż była słabsza i musiała ustąpić w kilku kluczowych kwestiach (przede wszystkim terytorialnych), to zyskała na tym i była w stanie ustanowić znośne *modus vivendi*. Był to układ na chińskich warunkach, ale Rosja, mimo iż była słabsza, nie stała się państwem trybutarnym Chin (choć nie była im równa). Teraz sytuacja niejako się powtarza, a powołanie się na doświadczenie historyczne (tak lubiane w Chinach) może wiele powiedzieć o możliwym przyszłym modelu relacji rosyjsko-chińskich. Będzie to więc nowa wersja starego układu, wzorowanego na XVII-wiecznym – sinocentrycznego modelu z Chinami jako

Państwem Środka i Rosją jako ich wasalem (co ważne – wasalem ważnym, być może najważniejszym). W tym układzie zyskują przede wszystkim Chiny – one rządzą, one nadają wizję i kształt relacjom – ale Rosja też zyskuje (oczywiście znacznie mniej, zgodnie z zasadą „asymetrycznego *win-win*"). Tak jak dawniej, przed epoką „stu lat państwowego upokorzenia" (1842-1949), w wizji Państwa Środka inne podmioty międzynarodowe mogły istnieć i swobodnie funkcjonować pod warunkiem uznania „naturalnej" wyższości i zwierzchności chińskiej, tak teraz Rosja również będzie mogła się rozwijać, a nawet integrować obszar byłego ZSRR („zbierać ziemie ruskie") pod warunkiem uznania prymatu chińskiego i stania się chińskim „młodszym bratem". Z perpsketywy chińskiej będzie to nie tyle powrót do przeszłości, ile powrót do normalności.

Rosyjskie elity są świadome konsekwencji zostania „młodszym bratem Chin", ale z kilku powodów wybierają mimo wszystko współpracę z Chinami, konsekwentnie zacieśniając współpracę z Pekinem, widząc wzrost potęgi ChRL bardziej jako szansę niż zagrożenie (co nabrało szczególnej intensyfikacji po rozpoczęciu kryzysu ukraińskiego w 2014 roku). Pierwszym jest nieumiejętność zrównoważenia wpływów chińskich – rosyjskie elity chcą, ale nie umieją tak poprowadzić rosyjskiej polityki, by wyrwać się z chińskiej dominacji (czego „rosyjski zwrot ku Azji" dowodzi). Drugim jest świadomość, że na razie Rosja wciąż może spać spokojnie (pozycja Chin, choć rosnąca, wciąż nie jest hegemoniczna) – wzrost znaczenia Chin nie martwi aż tak Moskwy. Wierzy ona (i ma rację, przynajmniej na razie), że strategiczne geopolityczne ambicje Pekinu są skierowane w innym kierunku (południowo-wschodnim), a nie północnym i przez to Rosja jest bodajże jedynym państwem w Azji, które nie boi się silnych Chin. Po trzecie, Rosjanie mimo docenienia sukcesów Chińczyków, są wciąż sceptyczni co do ostatecznego sukcesu reform, wiedząc, jak wiele trudności wciąż przed Pekinem stoi. Chińska modernizacja jest wciąż niedokończona, Chińczycy, parafrazując słynną metaforę Zhao Ziyanga[2407], chociaż do tej pory niezwykle umiejętnie stąpali po kamieniach, przechodząc przez rwącą rzekę, i nawet widzą już brzeg, na którym czeka status mocarstwa, to nadal tej rzeki nie sforsowali i wciąż się mogą wywrócić. Rosjanie mają tego świadomość, a to ich uspokaja. Wreszcie, po czwarte, wzrost znaczenia Chin powoduje słabnięcie Stanów Zjednoczonych i tworzenie się bardziej zrównoważonego systemu międzynarodowego, co może dać Moskwie więcej miejsca na manewr. Rosja, chociaż obawia się zostania zwasalizowaną przez Chiny, to wie, iż historyczne resentymenty Państwo Środka przejawia raczej wobec Zachodu niż jej samej (i że to USA, nie Rosja, może – i chce – powstrzymać chiński „powrót

[2407] Modernizowanie Chin jest niczym „przechodzenie przez rzekę, czując kamienie pod stopami" (*Mo zhe shitou guo he*). B. Góralczyk, *Chiński feniks*..., s. 39. Zdanie to wypowiedział Zhao Ziyang, działacz komunistyczny z Syczuanu, w latach 80. premier, jeden z najbliższych współpracowników Deng Xiaopinga. Stało się ono sławne jako metafora całych reform Denga (stąd też niektórzy błędnie przypisują jego autorstwo samemu Dengowi).

na należne miejsce"). Moskwa wie również, że to Stany Zjednoczone, a nie Rosja, są tym hegemonem, którego Chiny chcą ostatecznie zastąpić.

Tak więc chociaż Rosji nie podoba się „rosnąca asymetria", nie jest to podstawowa, fundamentalna obawa o stabilność państwa i reżimu, co powoduje, iż mimo asymetrii są to relacje silne i stabilne – i takimi będą w najbliższej przyszłości. Rosji po prostu w wielu kwestiach opłaca się współpracować z Chinami (na warunkach chińskich). Przykładowo w regionie Azji i Pacyfiku idealnym partnerem Rosji byłaby Japonia – ale nie jest nim i w przewidywalnej przyszłości nie będzie. W tej sytuacji Rosja przyłącza się do Chin, bo chociaż traci na tym pole manewru, to jednak zyskuje udział, choć drugorzędny, w decydowaniu o ważnych kwestiach regionu (np. Korea). Podobnie ma to miejsce na rosyjskim Dalekim Wschodzie. Rosja wolałaby równoważyć wpływy Chin w tym regionie poprzez inwestycje z różnych krajów, ale takowych brak i Moskwa, *nolens volens*, wybiera zaangażowanie chińskie – bo tylko ono istnieje, a bez niego nie da się rozwinąć regionu. Dalej, Putinowskie „zbieranie ziem ruskich" – reintegracja obszaru postradzieckiego. Jej sukces zależy w dużej mierze od ułożenia sobie relacji z Chinami – w wersji minimalnej „spokoju od wschodu" (nieprzeszkadzania przez Chiny), a wersji maksymalnej – chińskiego wsparcia. Najlepiej jest to widoczne w Azji Środkowej. Wreszcie ostatni czynnik: w obliczu rosnącej konfrontacji z Zachodem z powodu Ukrainy Moskwa uznaje, że to postawa Zachodu, a nie Chin jest dla niej największym wyzwaniem – śmiertelnym zagrożeniem planów reintegracyjnych – i to Zachodowi się chce oprzeć, a do tego potrzebuje wsparcia Chin. Niczym ongiś Aleksander Newski Putin zakłada, że musi podporządkować się silniejszemu, lecz odległemu mocarstwu na wschodzie, by odeprzeć bezpośrednie, egzystencjonalne zagrożenie na zachodzie (czas pokaże, czy ten polityczny „Faustowski układ" przyniesie Putinowi sukces porównywalny ze zwycięstwem na jeziorze Pejpus). Te wszystkie czynniki powodują, że dziś Chiny są po prostu Rosji potrzebne, a miejscami niezbędne.

Konsekwencją tego stanu rzeczy jest fakt, że agenda stosunków rosyjsko-chińskich nie tylko jest ustalana w Pekinie, ale to właśnie od sukcesu Chin zależy dalszy los tych relacji. Jeśli Chiny zdołają zakończyć swoją modernizację i staną się hegemonem, to Rosję czeka los wasala (choć prawdopodobnie najważniejszego wasala). Jeśli jednak Chiny zatrzymają się w rozwoju, albo nawet „wywrócą się" (np. na skutek problemów wewnętrznych bądź amerykańskiej polityki powstrzymywania), będzie to oznaczało szansę dla Rosji na granie ponad swoją stawkę, którą to umiejętność opanowała mistrzowsko. Jak zakończy się ta dynamicznie tocząca się historia relacji tych dwóch państw-cywilizacji, czas dopiero pokaże. Patrząc z dzisiejszej perspektywy, widać wyraźnie jedną, najważniejszą cechę: rosyjski niedźwiedź jest w wyraźnym cieniu chińskiego smoka.

Bibliografia

ŹRÓDŁA

I. DOKUMENTY

1. Akty normatywne

Zapisywane w alfabecie łacińskim

Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty, [on-line:] http://www.ctbto.org/fileadmin/content/treaty/treatytext.tt.html – 16 IV 2014.

Kosovo Declaration of Independence, Republic of Kosovo Assembly, 2008, 17 II, [on-line:] http://www.assembly-kosova.org/?cid=2,128,1635 – 2 V 2014.

Observer status for the Shanghai Cooperation Organization in the General Assembly, *59/48. Resolution adopted by the General Assembly on 2 December 2004*, United Nations General Assembly, [on-line:] http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/59/48&Lang=E – 11 V 2014.

Permanent Neutrality of Turkmenistan, *United Nations. Resolutions Adopted by the General Assembly A/RES/50/80*, [on-line:] http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/50/80&Lang=E – 9 IV 2014.

Resolution 1244, United Nations Security Council, 1999, 10 VI, [on-line:] http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement – 18 V 2014.

Resolution 1441(2002), United Nations Security Council, [on-line:] http://www.un.org/depts/unmovic/new/documents/resolutions/s-res-1441.pdf – 26 IV 2014.

Resolution 1695, Unated Nations Security Council (2006), [on-line:] http://www.un.org/ News/Press/docs/2006/sc8778.doc.htm – 1 V 2014.

Resolution 1718, United Nations Security Council 2006, 14 X, [on-line:] http://www.un.org/News/Press/docs/2006/sc8853.doc.htm – 1 V 2014.

Resolution 1737, United Nations Security Council, 2006, 23 XII, [on-line:] http://www.un.org/News/Press/docs/2006/sc8928.doc.htm – 1 V 2014.

Resolution 1973, United Nations Security Council, 2011, 17 III, [on-line:] http://www.un.org/News/Press/docs/2011/sc10200.doc.htm – 20 VI 2014.

Resolution 2087 (2013). Adopted by the Security Council at its 6904th meeting, on 22 January 2013, United Nations Security Council, [on-line:] http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2087(2013 – 2 VI 2014.

Resolution 2094 (2013). Adopted by the Security Council at its 6932nd meeting, on 7 March 2013, United Nations Security Council, [on-line:] http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2094(2013 – 2 VI 2014.

The situation in the Syrian Arab Republic. Resolution adopted by the General Assembly on 16 February 2012, 66/253, United Nations General Assembly, 2012, 21 II, [on-line:] http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/66/253 – 30 V 2014.

Zapisywane w alfabecie rosyjskim

Верховный Совет Российской Федерации. Постановление от 13 февраля 1992 г. n 2348-1 о ратификации Соглашения между СССР и КНР о советско-китайской государственной границе на ее Восточной части, [on-line:] http://www.alppp.ru/law/konstitucionnyj-stroj/territorija/5/postanovlenie-vs-rf-ot-13-02-1992-2348-1.pdf – 11 IV 2014.

Военная доктрина Российской Федерации, Президент России. Официальный сайт, 2000, 21 IV, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/text/docs/2000/04/30844.shtml – 10 V 2014.

Договор между Российской Федерацией и Республикой Казахстан о добрососедстве и союзничестве в XXI веке, Президент России. Официальный сайт, 2013, 11 XI, [on-line:] http://www.kremlin.ru/ref_notes/1560 – 14 V 2014.

Договор о добрососедстве, дружбе и сотрудничестве между Российской Федерацией и Китайской Народной Республикой, Сайт Президента Российской Федерации, [on-line:] http://2002.kremlin.ru/events/260.html – 25 IV 2014.

Договор о добрососедстве, дружбе и сотрудничестве между Российской Федерацией и Китайской Народной Республикой Подписан Президентом Владимиром Путиным и Председателем Цзян Цзэминем 16 июля 2001 года в Москве, Президент России. Официальный сайт, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/text/docs/2001/07/30565.shtml – 14 V 2014.

Договор о дружбе и сотрудничестве между Российской Федерацией и Республикой Индией, Best Pravo.Ru, [on-line:] http://www.businesspravo.ru/Docum/DocumShow_DocumID_158743.html – 9 IV 2014.

Договор о дружбе, добрососедстве и сотрудничестве между Российской Федерацией и Корейской Народно-Демократической Республикой, „Дипломатический вестник. Официальные материалы" 2000, IX, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/711eaeb749094784c32569840051161d!OpenDocument – 14 V 2014.

Договор о коллективной безопасности, Организация договора о коллективной безопасности. Официальный сайт, 1992, 15 V, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=126 – 11 V 2014.

Договор об учреждении Евразийского экономического сообщества, Президент России. Официальный сайт, 2000, 10 X, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/text/docs/2000/10/107540.shtml – 29 VI 2014.

Договор о союзнических отношениях между Российской Федерацией и Республикой Узбекистан, Министерство иностранных дел Российской Федерации, 2006, 19 VII, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/6F97FBE1FBFF53A044257D3400285504 – 16 VI 2014.

Закон РФ «О Безопасности», № 2446-1 от 5 марта 1992 года, Служба внешней разведки Российской Федерации. Официальный сайт, 2000, [on-line:] http://svr.gov.ru/svr_today/doc04.htm – 19 V 2014.

Концепция внешней политики Российской Федерации, Министерство иностранных дел Российской Федерации. Официальный сайт, 2013, 18 II, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/ns-osndoc.nsf/e2f289bea62097f9c325787a0034c255/c32577ca0017434944257b160051bf7f – 29 VI 2014.

Концепция национальной безопасности Российской Федерации, „Независимая газета" 2000, 14 I, [on-line:] http://nvo.ng.ru/concepts/2000-01-14/6_concept.html – 26 IV 2014.

Постановление Думы Приморского Края от 13.03.96 N 295 о неконституционности решения Верховного Совета РСФСР от 13.02.92 о ратификации Соглашения между СССР и КНР о советско-китайской государственной границе на ее Восточной части от 16.05.91, [on-line:] http://www.referent.ru/107/1981 – 11 IV 2014.

Распоряжение Президента Российской Федерации от 21 февраля 1996 г. № 77-РП «О мерах по завершению демаркационных работ на Восточной части российско-китайской государственной границы», Сборник законов законодательство Российской Федереаци, [on-line:] http://sbornik-zakonov.ru/217419.html – 11 IV 2014.

Резолюция принятая Советом по правам человека 19/1, Эскалация грубых нарушений прав человека и ухудшение гуманитарной ситуации в Сирийской Арабской Республике, ООН Генеральная Ассамблея, 2012, 10 IV, [on-line:] http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G12/129/87/PDF/G1212987.pdf?OpenElement – 30 V 2014.

Соглашение между Министерством обороны Российской Федерации и Министерством обороны Китайской Народной Республикио военном сотрудничестве, 1993, 11 X, [on-line:] http://www.bestpravo.ru/rossijskoje/rf-dokumenty/y0b.htm – 6 IV 2014.

Соглашение между Правительствами Республики Казахстан, Республики Кыргызстан, Российской Федерации и Республики Таджикистан о переговорах с Китайской Народной Республикой по взаимному сокращению Вооруженных Сил и укреплению доверия в военной области в районе границы, Параграф. Kz, г. Минск 1992, 8 IX, [on-line:] http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1024715 – 9 IV 2014.

Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Китайской Народной Республики о безвизовых групповых туристических поездках, г. Москва 2000, 29 II, „Бюллетень международных договоров" 2001, № 5, с. 40-44.

Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Китайской Народной Республики о создании и организационных основах механизма регулярных встреч глав Правительств России и Китая, „Бюллетень международных договоров" 1997, № 10, с. 69-71.

Соглашение между Правительством Союза Советских Социалистических Республик и правительством Китайской Народной Республики о принципах создания и деятельности совместных предприятий, Пекин 1988, 8 VI, [on-line:] http://www.chinaruslaw.com/RU/CnRuTreaty/004/2011225222754_823742.htm – 15 IV 2014.

Соглашение между Республикой Казахстан и Китайской Народной Республикой о казахстанско-китайской государственной границе, Параграф. Kz, г. Алматы 1994, 26 IV, [on-line:] http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1016993 – 9 IV 2014.

Соглашение о статусе формирований сил и средств системы коллективной безопасности Организации Договора о коллективной безопасности, Организация договора о коллективной безопасности. Официальный сайт, 2010, 10 XII, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=1680 – 11 V 2014.

Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Китайской Народной Республики о торгово-экономических отношениях, Ministry of Foreign Affairs of People's Republic of China, 1992, 5 III, [on-line:] http://www.crc.mofcom.gov.cn/crweb/rcc/info/Article.jsp?a_no=370&col_no=46 – 30 VI 2014.

Соглашение о формировании Единого экономического пространства, Президент России. Официальный сайт, 2003, 18 IX, [on-line:] http://news.kremlin.ru/ref_notes/3686 – 29 VI 2014.

Указ Президента Российской Федерации о структуре федеральных органов исполнительной власти, Президент России. Официальный сайт, [on-line:] http://news.kremlin.ru/media/events/files/41d3ee929d7c94bc0d7a.pdf – 30 VI 2014.

Указ президента РСФСР О либерализации внешнеэкономической деятельности на территории РСФСР, 1991, 15 XI, [on-line:] http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=12244 – 5 IV 2014.

Указ Президента РФ об отношениях между Российской Федерацией и Тайванем, [on-line:] http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=131978 – 4 IV 2014.

Указ Президента РФ от 09.01.1996 № 23 «О Примакове Е.М.», Сборник законов.Ru, 1996, 9 I, [on-line:] http://sbornik-zakonov.ru/218768.html – 30 VI 2014.

Устав Организации Договора о коллективной безопасности, Организация договора о коллективной безопасности. Официальный сайт, 2002, 7 X, [on-line:] http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=124 – 11 V 2014.

Хартия Шанхайской организации сотрудничества, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=86 – 11 V 2014.

Zapisywane alfabetem chińskim

中华人民共和国宪法(1982年）, 中国人大网, [on-line] http://www.npc.gov.cn/wxzl/gongbao/1982-12/04/content_1478495.htm – 30 VI 2014.

东北地区振兴规划, 2007 VIII 20, 中华人民共和国中央人民政府, [on-line] http://www.gov.cn/gzdt/2007-08/20/content_721632.htm – 30 VI 2014.

中华人民共和国和俄罗斯联邦睦邻友好合作条约, 全国人大信息中心, [on-line] http://www.npc.gov.cn/wxzl/gongbao/2001-12/06/content_5280849.htm – 30 VI 2014.

2. Zbiory dokumentów

Россия и Китай: сборник документов 1991-2006, сост. И. И. Климин, СПБ 2007.

Русско-китайские отношения 1689-1916. Официалные документы, сост. П. Е. Скачков, В. С. Мясников, Москва 1958.

Русско-китайские отношения в XVII веке. Материалы и документы, т. 2: *1686-1691*, сост. Н. Ф. Демидова, В. С. Мясников, Москва 1972.

Сборник российско-китайских договоров 1949-1999, ред. Г. Б. Карасин, Москва 1999.

Сборник российско-китайских документов 1999-2007, ред. М. Р. Вервальд, Москва 2007.

3. Pozostałe

Zapisywane alfabetem łacińskim

Agreed Framework of 21 October 1994 between the United States of America and the Democratic People's Republic of Korea, International Atomic Energy Agency Informational Circular, 1994, 2 XI, [on-line:] http://Www.Iaea.Org/Publications/Documents/Infcircs/Others/Infcirc457.Pdf – 14 V 2014.

Australia in the Asian Century, White Paper, Department of the Prime Minister and Cabinet, Australian Government, 2012, X, [on-line:] http://pandora.nla.gov.au/pan/133850/20130914-0122/asiancentury.dpmc.gov.au/white-paper/foreword.html – 13 VI 2014.

BRIC II Summit of head of State/Government Statement, 2010, 15 IV, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjdt/2649/t688366.htm – 10 XI 2012.

China and Russia Issue a Joint Statement, Declaring the Trend of the Boundary Line between the Two Countries Has Been Completely Determined, 2004, 14 X, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/dozys/gjlb/3220/3221/t165266.htm – 10 XI 2012.

China's Peaceful Development Road, China Daily.Com, [on-line:] http://www.chinadaily.com.cn/english/doc/2005-12/22/content_505678.htm – 26 IV 2014.

China's strategy to rejuvenate old industrial base, GOV.CN, 2005, 19 VII, [on-line:] http://english.gov.cn/2005-07/19/content_21170.htm – 1 V 2014.

Fourth BRICS Summit – Delhi Declaration, Ministry of External Affairs, Government of India, 2012, 29 III, [on-line:] http://mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/19158/Fourth+BRICS+Summit++Delhi+Declaration – 1 VI 2014.

Framework for Elimination of Syrian Chemical Weapons, U. S. Department of State, 2013, 14 IX, [on-line:] http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/09/214247.htm – 3 VI 2014.

Full Text: China's Peaceful Development Road, People's Daily Online, 2005, 22 XII, [on-line:] http://english.peopledaily.com.cn/200512/22/eng20051222_230059.html – 10 V 2014.

Government Assessment of the Syrian Government's Use of Chemical Weapons on August 21, 2013, The White House. Office of the Press Secretary, 2013, 30 VIII, [on-line:]

http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/08/30/government-assessment-syrian-government-s-use-chemical-weapons-august-21 – 3 VI 2014.

Harmonious society, The 17th National Congress of the Commuist Party of China, English.People.Com, 2007, 29 IX, [on-line:] http://english.people.com.cn/90002/92169/92211/6274603.html – 13 VI 2014.

Japan-Russia Action Plan, Ministry of Foreign Affairs of Japan, [on-line:] http://www.mofa.go.jp/region/europe/russia/pmv0301/plan.html – 9 V 2014.

Joint Communiqué of the Ninth Meeting of Foreign Ministers of China, India & Russia, 2009, 27 X, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/dozys/gjlb/3220/3221/t627502.htm – 10 XI 2012.

Joint Communiqué of the Tenth Meeting of the Foreign Ministers of the People's Republic of China, the Russian Federation and the Republic of India, 2010, 15 XI, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/dozys/gjlb/3220/3221/t769170.htm – 10 XI 2012.

Joint Communiqué of the Thirteenth Regular Meeting Between the Heads of Government of the People's Republic of China and the Russian Federation, 2008, 29 X, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/dozys/gjlb/3220/3221/t16728.htm – 10 XI 2012.

Joint Communiqué on the Fifth Regular Meeting between the Heads of Government of the People's Republic of China and the Russian Federation, 2000, 22 XI, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/dozys/gjlb/3220/3221/t16729.htm – 10 XI 2012.

Joint Communiqué on the results of the trilateral meeting of the Foreign Minister of India, Russia and China, 2007, 14 II, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/dozys/gjlb/3220/3221/t299991.htm – 10 XI 2012.

Joint Statement by China, France and Russia Interpreting UN Security Council Resolution 1441 (2002), City University London, [on-line:] http://www.staff.city.ac.uk/p.willetts/IRAQ/FRRSCHST.HTM – 26 IV 2014.

Joint Statement Of The BRIC Countries Leaders June 16, 2009 Yekaterinburg, Russia, BRICS5.Co, [on-line:] http://www.brics5.co.za/about-brics/summit-declaration/first-summit/ – 3 V 2014.

National Security Strategy, The White House, 2010, V, [on-line:] http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf – 13 VI 2014.

NATO-Russia Council. Rome Summit 2002, Nato.Doc, [on-line:] http://www.nato.int/docu/comm/2002/0205-rome/rome-eng.pdf – 25 IV 2014.

Peace, Development and Cooperation – Banner for China's Diplomacy in the New Era, Permanent Mission Of The People's Republic of China to the United Nations Office at Geneva and other International Organizations in Switzerland, [on-line:] http://www.china-un.ch/eng/ljzg/zgwjzc/t212415.htm – 11 V 2014.

Premier Li, Medvedev sign a range of deals in Moscow, Sina Com, [on-line:] http://english.sina.com/china/p/2014/1013/745199.html – 24 X 2014.

President Jiang Zemin and President Yeltsin Issue Joint Press Communiqué at the Conclusion of Their Second Informal Summit, 2000, 15 XI, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/dozys/gjlb/3220/3221/t16726.htm – 10 XI 2012.

Proposed Prevention of an Arms Race in Outer Space (Paros) Treaty, Center for Nonproliferation Studies, 2012, 12 III, [on-line:] http://cns.miis.edu/inventory/pdfs/paros.pdf – 2 V 2014.

Sanya Declaration, Third Summit BRICS, BRICS5.Com, 2011, 14 IV, [on-line:] http://www.brics5.co.za/about-brics/summit-declaration/third-summit/ – 5 V 2014.

Statement of G-7 Leaders on Ukraine, The White House, 2014, 12 III, [on-line:] http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/03/12/statement-g-7-leaders-ukraine – 15 VI 2014.

Sustaining U.S. Global Leadership: Priorities for 21st Century Defense, U. S. Department of Defense, 2012, I, [on-line:] http://www.defense.gov/news/defense_strategic_guidance.pdf – 13 VI 2014.

The Basic Provisions of the Military Doctrine of the Russian Federation, „Federation of American Scientists", [on-line:] http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/russia-mil-doc.html – 8 IV 2014.

The Declaration of ASEAN Concord, Bali, Indonesia, ASEAN.Org, 1976, 24 II, [on-line:] http://www.asean.org/news/item/declaration-of-asean-concord-indonesia-24-february-1976 – 14 V 2014.

U. S. Japan Joint Statement: The United States and Japan: Shaping the Future of the Asia-Pacific and Beyond, Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2014, 25 IV, [on-line:] http://www.mofa.go.jp/na/na1/us/page24e_000045.html – 15 VI 2014.

Ulaanbaatar Declaration (2013), [on-line:] http://tumenprogramme.org/UploadFiles/pdf/Documents/UB%20Declaration2013_14CC.pdf – 19 VI 2014.

Zapisywane alfabetem rosyjskim

Астанинская Декларация десятилетия Шанхайской организации сотрудничества, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, 2011, 15 VI, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=474 – 8 V 2014.

Бишкекская декларация глав государств Республики Казахстан, Китайской Народной Республики, Киргизской Республики, Российской Федерации и Республики Таджикистан, „Дипломатический Вестник. Официальные материалы " 1999, IX, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/75840e107e23bf94c3256886005242a7!OpenDocument – 9 IV 2014.

Бишкекская декларация глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, 2013, 13 IX, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=699 – 8 VI 2014.

Бишкекская декларация, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, 2007, 16 VIII, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=111 – 10 X 2012.

Визит М. М. Касьянова в Китай. Совместное Коммюнике по итогам восьмой регулярной встречи глав правительств России и Китая, Пекин, 24 IX 2003, „Дипломатический Вестник. Официальные материалы " 2003, X, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/de060f29ddcf4832c3256de5003dec94!OpenDocument – 26 IV 2014.

Визит М. М. Касьянова В Китай. Совместное коммюнике по итогам седьмой регулярной встречи глав правительств России и Китая, „Дипломатический Вестник. Официальные материалы " 2002, IX, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/d68ed3202891d107c3256c5c0027f65a!OpenDocument – 25 IV 2014.

Визит Чжу Жунцзи в Россию, „Дипломатический Вестник. Официальные материалы" 1999, III, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/9aa880016aba4b13c32568870044373c!OpenDocument – 5 IV 2014.

Визит Чжу Жунцзи в Россию, Совместное коммюнике по итогам шестой регулярной встречи глав правительств России и Китая, „Дипломатический Вестник. Официальные материалы " 2001, X, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/ffa9935b3814ecb3c3256b09003a299a!OpenDocument – 25 IV 2014.

Год России в Китае. Программа мероприятий года России в Китае, Сайт Общества Российско-Китайской Дружбы, [on-line:] http://orkd.ifes-ras.ru/index.php?page=china_year – 30 IV 2014.

Декларация глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, 2005, 5 VII, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=98 – 11 V 2014.

Декларация глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества о построении региона долгсрочного мира и совместного процветания, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, 2012, 7 VI, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=646 – 1 VI 2014.

Декларация глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, 2005, 5 VII, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=98 – 11 V 2014.

Декларация десятого заседания Совета глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, Ташкент 2010, 10-11 VI, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=395 – 4 V 2014.

Декларация о стратегическом партнерстве между Российской Федерацией и Республикой Индией (принята 3 октября 2000 года в Дели в ходе государственного визита Президента В.Путина в Индию), Президент России. Официальный сайт, 2000, 3 X, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/interdocs/2000/10/03/0000_80628.shtml – 14 V 2014.

Декларация принципов, регулирующих отношения между государствами-членами СВМДА, основные документы, Секретариат Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии, [on-line:] http://www.s-cica.org/page.php?page_id=179&lang=2 – 27 VI 2014.

Декларация пятилетия Шанхайской организации сотрудничества, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=108 – 10 X 2012.

Душанбинская Декларация, Шанхайска организация сотрудничества. Официальный сайт, 2008, 28 VIII, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=115 – 2 V 2014.

Заключительная сессия российско-китайской демаркационной комиссии, „Дипломатический Вестник. Официальные материалы " 1999, V, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/2db6e0793cba1c3ec3256887004154b8!OpenDocument – 12 IV 2014.

Меморандум между Правительством Российской Федерации и Правительством Китайской Народной Республики о сотрудничестве в области мо-

дернизации экономики, Pravo.Ru, [on-line:] http://docs.pravo.ru/document/view/25735226/25471731/ – 8 V 2014.

Меморандум о взаимопонимании между Секретариатом ШОС и Секретариатом ОДКБ, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, 2007, 5 X, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=112 – 2 V 2014.

Многосторонняя встреча в Алма-Ате, „Дипломатический Вестник. Официальные материалы " 1998, VIII, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/dip_vest.nsf/19c2fdee616f12e54325688e00486a45/c603b3915829207dc32568890029bb34!OpenDocument – 9 IV 2014.

Основные положения концепции внешней политики Российской Федерации в редакции распоряжения Президента Российской Федерации от 23.04.1993 № 284-рп, „Дипломатический Вестник. Официальные материалы " 1993, Специальный выпуск.

Основы государственной политики Российской Федерации в Арктике на период до 2020 года и дальнейшую перспективу, Совет Безопасности Российской Федерации. Официальный сайт, 2008, 18 IX, [on-line:] http://www.scrf.gov.ru/documents/98.html – 15 VI 2014.

Пекинская декларация, Президент России. Официальный Сайт, 2000, 18 VIII, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/events/articles/2000/07/125088/125165.shtml – 20 V 2012.

Письмо Путина европейским лидерам об урегулировании долга Украины за газ, „Российская газета" 2014, 10 IV, [on-line:] http://www.rg.ru/2014/04/10/letter.html – 22 VI 2014.

Программа сотрудничества между регионами Дальнего Востока и Восточной Сибири РФ и Северо-Востока КНР (2009 - 2018 годы), Политическое образование. Ru, [on-line:] http://www.lawinrussia.ru/kabinet-yurista/zakoni-i-normativnie-akti/2010-07-18/programma-sotrudnichestva-mezhdu-regionami-dalnego-vostoka-i-vostochnoy-sib – 4 V 2014.

Программа эффективного использования на системной основе внешнеполитических факторов в целях долгосрочного развития Российской Федерации, Українська правда, 2010, 13 IV, [on-line:] http://blogs.pravda.com.ua/authors/kuzyo/4bec22fe3e992/ – 4 V 2014.

Проект Федерального закона n 97802229-2 «О развитии сотрудничества Российской Федерации с Тайванем», ред., внесенная в ГД ФС РФ, [on-line:] http://www.lawmix.ru/lawprojects/76811 – 9 IV 2014.

Протокол о консультациях между Министерством иностранных дел Российской Федерации и Министерством иностранных дел Китайской Народной Республики от 27 января 1994 года, „Дипломатический Вестник. Официальные материалы " 1994, II.

Протокол-описание линии российско-китайской государственной границы на ее Восточной части между Правительством Российской Федерации и Правительством Китайской Народной Республики от 9 декабря 1999 года, [on-line:] http://www.mamt74.ru/zakonnie-soveti/026407pravovie.html – 15 IV 2014.

Российско-Китайское совместное заявление, „Российская газета" 1999, 11 XII, [on--line:] http://www.rg.ru/oficial/from_min/mid_99/561.htm – 4 V 2014.

Россия – Китай, визит Чжу Жунцзи в Россию, „Дипломатический Вестник. Официальные материалы " 1999, III, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/dip_vest.ns

f/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/9aa880016aba4b13c32568870044373c!OpenDocument – 9 V 2014.

Россия – Китай. Визит М.М. Касьянова в Китай. Совместное коммюнике по итогам пятой регулярной встречи глав правительств России и Китая, „Дипломатический Вестник. Официальные материалы ” 2000, XII, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/b294bc8113458a65432569cb0043af8e!OpenDocument – 25 IV 2014.

Совместное заявление Российской Федерации и Китайской Народной Республики о взаимовыгодном сотрудничестве и углублении отношений всеобъемлющего партнёрства и стратегического взаимодействия, Президент России. Официальный сайт, 2013, 22 III, [on-line:] http://news.kremlin.ru/ref_notes/1423 – 2 VI 2014.

Совместная декларация КНР и РФ по основным международным вопросам, Russian.China.Org, 2008, 24 V, [on-line:] http://russian.china.org.cn/china/txt/2008-05/24/content_15445098.htm – 2 V 2014.

Совместная декларация о сотрудничестве между секретариатами Организации Ообьединнионых Ннацийи и Организации Договора о коллективной безопасности, Организация Договора о коллективной безопасности. Официальный сайт, 2014, 18 III, [on-line:] www.dkb.gov.ru/f/czh.htm – 28 VI 2014.

Совместная Декларация Российской Федерации и Китайской Народной Республики, Журнал «Дипломатический Вестник» июнь 2003 год. Официальные Материалы, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/00fbb02166aacc4fc3256d6b004b6ba5!OpenDocument – 3 XI 2014.

Совместная Декларация Российской Федерации и Китайской Народной Республики, 2003, 27 V, „Дипломатический Вестник. Официальные материалы” 2003, VI.

Совместная декларация Российской Федерации и Китайской Народной Республики, Russian.China.Org, 2006, 22 III, [on-line:] http://russian.china.org.cn/russian/227232.htm – 30 VI 2014.

Совместная декларация Российской Федерации и Китайской Народной Республики о междуародном порядке в XXI веке, ABIRUS.Ru, 2005, 1 VII, [on-line:] http://www.abirus.ru/content/564/623/627/634/636/11261/11267.html – 30 VI 2014.

Совместное заявление в связи с 10-летием Договора о добрососедстве, дружбе и сотрудничестве между Российской Федерацией и КНР, Посольство России в Китае, 2011, 21 VI, [on-line:] http://www.russia.org.cn/rus/2839/31293778.html – 8 V 2014.

Совместное заявление глав правительств (премьер-министров) государств-членов ШОС об экономическом положении в мире и на пространстве ШОС, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, 2011, 7 XI, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=498 – 8 V 2011.

Совместное заявление Президента Российской Федерации В. В. Путинаи Председателя Китайской Народной Республики Цзян Цзэминя по вопросам противоракетной обороны, „Дипломатический Вестник. Официальные материалы” 2000, VIII, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/c856f4f3997c922bc325695f0021fdd8!OpenDocument – 26 IV 2014.

Совместное заявление Президента Российской Федерации и Премьер-министра Японии о развитии российско-японского партнерства, Президент России. Официальный сайт, 2013, 29 IV, [on-line:] http://news.kremlin.ru/ref_notes/1446 – 15 VI 2014.

Совместное заявление Российской Федерации и Китайской Народной Республики о дальнейшем углублении российско-китайских отношений всеобъемлющего равноправного доверительного партнерства и стратегического взаимодействия, Президент России. Официальный сайт, 2012, 5 VI, [on-line:] http://news.kremlin.ru/ref_notes/1230 – 1 VI 2014.

Совместное заявление Российской Федерации и Китайской Народной Республики о всестороннем углублении российско-китайских отношений партнерства и стратегического взаимодействия, Президент России. Официальный сайт, 2010, 27 IX, [on-line:] http://news.kremlin.ru/ref_notes/719 – 4 V 2014.

Совместное заявление Российской Федерации и Китайской Народной Республики о новом этапе отношений всеобъемлющего партнерства и стратегического взаимодействия, Президент России. Официальный сайт, 2014, 20 V, [on-line:] http://news.kremlin.ru/ref_notes/1642 – 26 VI 2014.

Совместное заявление Российской Федерации и КНР по текущей ситуации в мире и основным международным вопросам, Посольство России в Китае, 2011, 21 VI, [on-line:] http://www.russia.org.cn/rus/2839/31293775.html – 8 V 2014.

Совместное информационное коммюнике о неформальной встрече Ппрезидента Российской Федерации Б. Н. Ельцина и Ппредседателя Китайской Народной Республики Цзян Цзэминя, „Дипломатический Вестник. Официальные материалы ” 1998, XII, [on-line:] http://www.mid.ru/bdomp/dip_vest.nsf/99b2ddc4f717c733c32567370042ee43/78cb4912623ff494c3256887004dff10!OpenDocument – 16 IV 2014.

Совместное информационное сообщение по итогам пекинской встречи министров иностранных дел России и Китая, „Российская газета” 1999, 2 VI, [on-line:] http://www.rg.ru/oficial/from_min/mid_99/44.htm – 5 IV 2014.

Совместное коммюнике министров иностранных дел КНР и РФ о ситуации на Корейском полуострове, China.Org, [on-line:] http://russian.china.org.cn/russian/61880.htm – 26 IV 2014.

Совместное коммюнике неформальной встречи глав МИД КНР, РФ и Индии, Генеральное Консульство Китайской Народной Республики в г. Хабаровске, 2005, 3 VI, [on-line:] http://www.chinaconsulate.khb.ru/rus/xwdt/t199594.htm – 30 IV 2014.

Совместное коммюнике о встрече министров иностранных дел Российской Федерации, Республики Индия и Китайской Народной Республики, Министерство инностранных дел РФ. Официальный сайт, 2007, 25 X, [on-line:] http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/FE8D3E7E723B9959C325737F002AEE01 – 2 V 2014.

Совместное коммюнике по итогам 15-ой регулярной встречи глав правительств России и Китая, Посольство России в Китае, 2010, 1 XII, [on-line:] http://www.russia.org.cn/rus/2839/31293007.html – 5 V 2014.

Совместное коммюнике по итогам 18-восемнадцатой регулярной встречи глав правительств России и Китая, Правительство России. Официальный сайт, [on-line:] http://government.ru/media/files/41d4999905acab08a52d.pdf – 8 VI 2014.

Совместное коммюнике по итогам двенадцатого заседания Совета глав правительств (премьер-министров) государств-членов Шанхайской организации сотрудничества, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, 2013, 29 XI, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=742 – 8 VI 2014.

Совместное коммюнике по итогам двенадцатой регулярной встречи глав Правительств России и Китая, Konsultant Plus, Москва 2007, 6 XI, [on-line:] http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=INT;n=40809 – 2 V 2014.

Совместное коммюнике по итогам тринадцатой регулярной встречи глав правительств КНР и РФ, Russian.China.Org.Cn, 2008, 29 X, [on-line:] http://russian.china.org.cn/international/txt/2008-10/29/content_16681397.htm – 10 VI 2014.

Совместное коммюнике по итогам заседания Совета глав государств-членов ШОС, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, 2007, 16 VIII, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=110 – 2 V 2014.

Совместное коммюнике по итогам заседания Совета глав правительств (премьер-министров) государств-членов Шанхайской организации сотрудничества, Инфо ШОС, Бишкек 2012, 4-5 XII, [on-line:] http://www.infoshos.ru/ru/?id=111 – 2 VI 2014.

Совместное коммюнике по итогам заседания Совета глав правительств (премьер-министров) государств-членов ШОС, Посольство России в Китае, Санкт-Петербург 2011, 7 XI, [on-line:] http://www.russia.org.cn/rus/2887/31294234.html – 8 V 2014.

Совместное коммюнике по итогам заседания Совета глав правительств (премьер-министров) государств-членов Шанхайской организации сотрудничества, Russian.Xinhua.Com, 2010, 26 XI, [on-line:] http://russian.news.cn/dossiers/2010-11/26/c_13622832.htm – 4 V 2014.

Совместное коммюнике по итогам заседания Совета глав правительств (премьер-министров) государств-членов Шанхайской организации сотрудничества, Russian.People.Com.Cn, 2009, 14 IX, [on-line:] http://russian.people.com.cn/31521/6783761.html – 4 IV 2014.

Совместное коммюнике по итогам тринадцатой регулярной встречи глав правительств КНР и РФ, Russian.China.Org.Cn, 29 X 2008, [on-line:] http://russian.china.org.cn/international/txt/2008-10/29/content_16681397.htm – 3 V 2014.

Совместное Коммюнике по итогам Шестнадцатой регулярной встречи глав правительств России и Китая, Посольство России в Китае, 2011, 12 X, [on-line:] http://russia.org.cn/rus/2842/31294063.html – 8 V 2014.

Совместное Российско-Китайское заявление об итогах встречи на высшем уровне в Москве, 17 июня 2009 года, Президент России. Официальный сайт, 2009, 17 VI, [on-line:] http://www.kremlin.ru/ref_notes/58 – 30 VI 2014.

Совместное российско-китайское коммюнике об итогах встречи на высшем уровне в Пекине, Президент России. Официальный сайт, 2008, 24 V, [on-line:] http://www.kremlin.ru/ref_notes/246 – 2 V 2014.

Соглашение о принципах строительства и эксплуатации нефтепровода «Сковородино – граница с КНР» между Китайской национальной нефтегазовой корпорацией и ОАО АК «Транснефть».

Совместное коммюнике по итогам тринадцатой регулярной встречи глав правительств КНР и РФ, Russian.China.Org.Cn, 2008, 29 X, [on-line:] http://rus-

sian.china.org.cn/international/txt/2008-10/29/content_16681397.htm – 10 VI 2014.

Социально-экономическое развитие Курильских островов (Сахалинская область) на 2007-2015 годы, Федеральные целевые программы России, [on-line:] http://www.programs-gov.ru/40_1.php – 15 VI 2014.

Справка к Федеральному закону «О ратификации Дополнительного соглашения между Российской Федерацией и Китайской Народной Республикой о российско-китайской государственной границе на ее Восточной части», Президент России. Официальный сайт, 2005, 1 VI, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/text/docs/2005/06/88865.shtml – 30 IV 2014.

Стратегия — XXI: версия для обсуждения, Совет по внешней и оборонной политике, 2014, 21 IV, [on-line:] http://svop.ru/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%8B/strategy-xxi/9997/ – 16 VI 2014.

Стратегия социально-экономического развития Дальнего Востока и Байкальского региона на период до 2025 года, Распоряжение Правительства РФ от 28 XII 2009, N 2094-р, Закон-Прост.Ru, [on-line:] http://www.zakonprost.ru/content/base/part/658678 – 20 V 2014.

Шанхайская конвенция, Шанхайская организация сотрудничества. Официальный сайт, [on-line:] http://www.sectsco.org/RU123/show.asp?id=83 – 10 X 2012.

Энергетическая стратегия России на период до 2030 года, Министерство Энергетики Российской Федерации. Официальный сайт, 2009, 13 XI, [on-line:] http://minenergo.gov.ru/activity/energostrategy/ – 9 V 2014.

Энергетическая стратегия России на период до 2030 года, Министерство Энергии Российской Федерации, 2009, [on-line:] http://www.minenergo.gov.ru/activity/energostrategy/ – 23 VI 2014.

Zapisywane w alfabecie chińskim

西部大开发, Xinhuanet.Com, 2005, 2 XI, [on-line:] http://news.xinhuanet.com/ziliao/2005-11/02/content_3719691.htm – 30 VI 2014.

中俄总理第十八次定期会晤联合公报, Gov.Cn, 2010, 22 X, [on-line:] http://www.gov.cn/ldhd/2013-10/22/content_2512543.htm – 30 VI 2014.

中俄联合公报：拓展深化知识产权保护领域合作, Gov.Cn, 2009, 16 X, [on-line:] http://www.gov.cn/gzdt/2009-10/16/content_1441746.htm – 30 VI 2014.

中俄总理第十五次定期会晤联合公报, Gov.Cn, 2010, 24 XI, [on-line:] http://www.gov.cn/jrzg/2010-11/24/content_1752822.htm – 30 VI 2014.

中俄联合公报, Govinfo.Cn, 2005, 30 VI, [on-line:] http://govinfo.nlc.gov.cn/gtfz/zfgb/gwygb/2005073021/201010/t20101011_450366.html – 30 VI 2014.

上海合作组织成立宣言, Xinhuanet. Com, 2001, 15 VI, [on-line:] http://news.xinhuanet.com/ziliao/2002-06/04/content_423358.htm – 30 VI 2014.

打击恐怖主义、分裂主义和极端主义上海公约, 上海合作组织, [on-line:] http://www.sectsco.org/CN11/show.asp?id=99 – 30 VI 2014.

上海合作组织宪章, 上海合作组织, 2002, 15 VI, [on-line:] http://www.sectsco.org/CN11/show.asp?id=162 – 30 VI 2014.

上海合作组织成员国元首塔什干宣言, 上海合作组织, Chinalawedu.com, 2006, 17 VI, [on-line:] http://www.chinalawedu.com/falvfagui/fg23155/169187.shtml – 30 VI 2014.

上海合作组织五周年宣言, 上海合作组织, Sina.Com, 2006, 15 VI, [on-line:] http://news.sina.com.cn/w/2006-06-15/20109213801s.shtml – 30 VI 2014.

比什凯克宣言, 上海合作组织, 2004, 17 VI, [on-line:] http://www.sectsco.org/CN11/show.asp?id=176 – 30 VI 2014.

上海合作组织十周年阿斯塔纳宣言, 上海合作组织, Xinhuanet.Com, 2011, 15 VI, [on-line:] http://news.xinhuanet.com/world/2011-06/15/c_121540663.htm – 30 VI 2014.

II. Wspomnienia

Федотов В. П., *Полвека вместе с Китаем. Воспоминания, записиы, раозмышления*, Москва 2005.

III. Wystąpienia, przemówienia i wywiady:

Zapisywane alfabetem łacińskim

Feigenbaum E. A., *The Shanghai Cooperation Organization and the Future of Central Asia*, Speech at Nixon Center, Washington D. C., Department of State Archive, [on-line:] http://2001-2009.state.gov/p/sca/rls/rm/2007/91858.htm – 6 IX 2007.

Hu Jintao, *Hold High the Great Banner of Socialism with Chinese Characteristics and Strive for New Victories in Building a Moderately Prosperous Society in All*, Report to 17th Party Congress, [on-line:] http://www.china.org.cn/english/congress/229611.htm – 30 VI 2014.

Major Power Perspectives on Peace and Security in the Asia-Pacific: Anatoly Antonov, Deputy Minister of Defence, Russia, Shangri-La Dialogue. The IISS Asia Security Summit, 2014, 1 VI, [on-line:] http://www.iiss.org/en/events/shangri%20la%20dialogue/archive/2014-c20c/plenary-4-a239/anatoly-antonov-c9d2 – 22 VI 2014.

President Xi Jinping Delivers Important Speech and Proposes to Build a Silk Road Economic Belt with Central Asian Countries, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2013, 7 IX, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/xjpfwzysiesgjtfhshzzfh_665686/t1076334.shtml – 4 VI 2014.

Remarks by President Obama to the Australian Parlament, The White House, 2011, 17 XI, [on-line:] http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/11/17/remarks-president-obama-australian-parliament – 13 VI 2014.

Remarks by Secretary Panetta at the Shangri-La Dialogue in Singapore, U. S. Department of Defense, 2012, 2 VI, [on-line:] http://www.defense.gov/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=5049 – 13 VI 2014.

Remarks by Vice President Biden at 45th Munich Conference on Security Policy, Office of the Vice President, 2010, 7 II, [on-line:] http://www.whitehouse.gov/the_press_office/RemarksbyVicePresidentBidenat45thMunichConferenceonSecurityPolicy – 4 V 2014.

Statement to the Press by the Secretary General Following Decision on the ACTORD, NATO HQ, 1998, 13 X, [on-line:] http://www.nato.int/DOCU/speech/1998/s981013a.htm.

The President's State of the Union Address, The White House President George W. Bush, 2002, 29 I, [on-line:] http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/print/20020129-11.html – 30 IV 2014.

Whither China: From Membership to Responsibility? Remarks to National Committee on U. S. China Relations, U. S. Department of State Archive, 2005, 21 IX, [on-line:] http://2001-2009.state.gov/s/d/former/zoellick/rem/53682.htm – 30 VI 2014.

Working Together for the Establishment of a Just and Equitable New International Order. Text of Jiang Zemin Speech to Duma, April 23, 1997, Beijing Xinhua in English, 1997, 23 IV.

Written Speech by President Hu Jintao at Moscow Airport, 2003, 27 V, [on-line:] http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb/zzjg/dozys/gjlb/3220/3221/t22934.htm – 10 XI 2012.

Xi Jinping: *'The people are our strength'*, CCTV, 2013, 14 III, [on-line:] http://english.cntv.cn/special/newleaders/xijinping.html – 14 VI 2014.

Zapisywane alfabetem rosyjskim

Владимир Путин в ежегодном Послании Президента РФ Федеральному Собранию назвал подъем Сибири и Дальнего Востока национальным приоритетом на весь XXI век, Министерство Российской Федерации по развитию Дальнего Востока. Официальный сайт, 2013, 12 XII, [on-line:] http://minvostokrazvitia.ru/press-center/news_minvostok/?ELEMENT_ID=1705 – 23 VI 2014.

«Владимир Путин: между Москвой и Вашингтоном нет конкуренции за влияние на страны СНГ», Интервью Президента Российской Федерации В. В. Путина китайской газете „Жэньминь Жибао", 2002, 4 VI, [on-line:] http://www.shanhai.rfn.ru/interviews/doc.html?id=392 – 25 IV 2014.

Вступительное слово на совещании «О перспективах развития Дальнего Востока и Забайкалья», Президент России. Официальный сайт, 2000, 21 VII, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/text/appears/2000/07/28796.shtml – 10 XI 2012.

Вступительное слово на совещании «О перспективах развития Дальнего Востока и Забайкалья», Президент России. Официальный сайт, 2000, 21 VI, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/text/appears/2000/07/28796.shtml – 10 XI 2012.

Выступление Ху Цзиньтао на торжественном вечере, посвященном 60-летию установления дипотношений между Китаем и Россией, Russian.Xinhuanet.Com, 2009, 18 VI, [on-line:] http://www.russian.xinhuanet.com/russian/2009-06/18/content_894770.htm – 3 V 2014.

Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности, Официальный сайт Президента России, 2007, 10 II, [on-line:] http://archive.kremlin.ru/appears/2007/02/10/1737_type63374type63376type63377type63381type82634_118097.shtml – 20 V 2012.

Выступление и ответы Министра иностранных дел России С. В. Лаврова на вопросы СМИ в ходе совместной пресс-конференции по итогам 11-й встречи министров иностранных дел России, Индии и Китая, Москва, 13 апреля 2012 года, Министерство Инностранных дел России. Официальный сайт, 2012, 13 IV, [on-line:] http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newsline/C543C0D3AE1CCE99442579DF00411C64 – 4 VI 2014.

Выступление министра иностранных дел РФ Е. М. Примакова на 51-й сессии Генеральной Ассамблей ООН, „Внешняя политика России 1996", Москва 2001.

Выступление на заседании Совета глав государств – членов Шанхайской организации сотрудничества, Президент России. Официальный сайт, 2013, 13 IX, [on-line:] http://www.kremlin.ru/transcripts/19215 – 8 VI 2014.

Выступление Президента Туркменистана Гурбангулы Бердымухамедова на заседании Совета глав государств Содружества Независимых Государств (5 декабря 2012 г., город Ашхабад), Turkmenistan.Ru, 2012, 5 XII, [on-line:] http://www.turkmenistan.ru/ru/articles/38090.html – 13 V 2014.

Лекция в Пекинском университете и ответы на вопросы студентов и преподавателей, Президент России. Официальный сайт, 2008, 24 V, [on-line:] http://www.kremlin.ru/transcripts/198 – 2 V 2014.

«Мир превратился в Глобальную деревню. Выступление Ли Кэцяна в МГУ», „Российская газета" 2012, 2 V, [on-line:] http://www.rg.ru/2012/05/02/mnenie.html – 1 VI 2014.

Наша российская модель демократии называется «суверенной демократией», Единая Россия, Оофициальный сайт партии, [on-line:] http://www.edinros.ru/news.html?id=114108 – 25 IV 2014.

Обращение Президента Российской Федерации, Президент России. Официальный сайт, 2014, 18 III, [on-line:] http://www.kremlin.ru/news/20603 – 26 VI 2014.

Послание Президента Федеральному Собранию, Президент России. Официальный сайт, 2013, 12 XII, [on-line:] http://www.kremlin.ru/transcripts/19825 – 16 VI 2014.

Речь Председателя КНР Цзян Цзэминя в Государственной Думе, 1997, 24 IV, „Думский вестник" 1997, № 4.

Стенограмма выступления Министра иностранных дел России С. В. Лаврова в Совете Федерации Федерального Собрания Российской Федерации в рамках «правительственного часа» по теме: «Проблемы международно-правового обеспечения приоритетных направлений внешней политики», Москва, 13 мая 2010 года, Министерство Инностранных дел Российской Федерации. Официальный сайт, [on-line:] http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newsline/4C257006D591F8F9C325772200591162 – 4 V 2014.

Стратегия «Казахстан-2050». Послание Президента Республики Казахстан — Лидера Нации Н. А. Назарбаева народу Казахстана, Служба центральных коммуникаций при Президенте РК, 2014, 17 I, [on-line:] http://ortcom.kz/ru/program/program-2050/text/show – 4 VI 2014.

OPRACOWANIA

I. Monografie i syntezy

Zapisywane alfabetem łacińskim

Ahrari M. E., *The New Great Game in Muslim Central Asia*, Maryland 2002.

Anderson J., *The Limits of Sino-Russian Strategic Partnership*, Oxford 1997.

Anthony I., *Russia and the Arms Trade*, Oxford 1998.

Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku. Przemiany polityczne i społeczne. Studia i szkice, red. K. Gawlikowski, M. Ławacz, Warszawa 2004.

Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku. Stosunki międzynarodowe i gospodarcze. Studia i szkice, red. K. Gawlikowski, M. Ławacz, Warszawa 2004.

Bäcker R., *Rosyjskie myślenie polityczne za czasów prezydenta Putina*, Toruń 2007.
Bankowicz M., *Demokracja. Zasady, procedury, instytucje*, Kraków 2006.
Bankowicz M., *Niedemokratyzmy*, Kraków 2011.
Bankowicz M., *Przywódcy polityczni współczesnego świata. Mężowie stanu, demokraci i tyrani*, Kraków 2007.
Bazylow L., *Historia Mongolii*, Warszawa 1981.
Bazylow L., *Historia Rosji*, Wrocław 1985.
Bieleń S., *Tożsamość międzynarodowa Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2006.
Bierdiajew M., *Rosyjska idea*, Warszawa 1999.
Bierzanek R., *Współczesne stosunki międzynarodowe*, Warszawa 1980.
Blank S., *The Dynamics of Russian Weapon Sales to China*, Washington 1997.
Bodio T., Załęski P., *Elity władzy w Azji Centralnej. Tradycja-modernizacja-etnopolityka*, Warszawa 2008.
Braun O., *Chińskie zapiski 1932-1939*, Warszawa 1976.
Bryc A., *Cele polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Toruń 2007.
Bryc A., *Rosja w XXI wieku. Gracz światowy, czy koniec gry?*, Warszawa 2008.
Brzeziński Z., *Wielka szachownica*, Warszawa 1999.
Burles M., *Chinese Policy Toward Russia and the Central Asian Republics*, Santa Monica 1999.
Carlson A., *Unifying China, Integrating with the World. Securing Chinese Sovereignity in the Reform Era*, Stanford 2005.
Central Asia: Views from Washington, Moscow and Beijing, eds. E. Rumer, D. Trenin, Zhao Huasheng, New York 2007.
Chang Jung, Halliday J., *Mao*, tłum. P. Amoterdamski, Warszawa 2008.
China and the World. Chinese Foreign Policy Faces the New Millenium, ed. S. S. Kim, Cumnor Hill 1998.
China's Peaceful Rise: Speeches of Zheng Bijian, 1997-2005, Brookings 2005.
Chinese Foreign Policy: Pragmatism and Strategical Behavior, ed. Zhao Suisheng, New York 2004.
Chińska polityka zagraniczna i jej uwarunkowania, red. J. Marszałek-Kawa, Toruń 2004.
Chińska Republika Ludowa we współczesnych stosunkach międzynarodowych, red. P. Ostaszewski, Warszawa 2011.
Chiny i państwa azjatyckie – karty z historii i wyzwania współczesności, red. Degete Kebede Gemechu, Olsztyn 2010.
Chiny w stosunkach międzynarodowych, red. K. Iwańczuk, A. Ziętek, Lublin 2003.
Chiny. Rozwój społeczeństwa i państwa na przełomie XX i XXI wieku, red. K. Tomala, K. Gawlikowski, Warszawa 2002.
Chodubski A., *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2008.
Cooperation and Conflict in the Former Soviet Union: Implications for Migrations, eds. J. R. Azrael, E. A. Pain, Santa Monica 1996.
Cziomer E., Zyblikiewicz L., *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2006.
Diec J., *Cywilizacje bez okien. Teoria Mikołaja Danilewskiego i późniejsze koncepcje monadycznych formacji socjokulturowych*, Kraków 2002.
Dmochowski T., *Interwencja mocarstw na Syberii i Dalekim Wschodzie 1918-1922*, Toruń 2000.

Dmochowski T., *Radziecko-chińskie stosunki polityczne po śmierci Mao Zedonga*, Gdańsk 2009.
Dmochowski T., *Rosyjsko-chińskie stosunki polityczne (XVII-XIX w.)*, Gdańsk 2001.
Dmochowski T., *Walka polityczna mocarstw o dominację w dorzeczu Amuru, Mandżuria i Przyamurze w okresie zmierzchu dawnych potęg (koniec XIX w. – 1917 r.)*, Toruń 1999.
Drogowskazy. Zbiór rozpraw o inteligencji rosyjskiej, red. M. Bierdiajew, tłum. W. Pajcaw, Warszawa 1986.
Dugin A., *Podstawy geopolityki*, Moskwa 1997.
Dziak W. J., Bayer J., *Mao. Zwycięstwa, nadzieje, klęski*, Warszawa 2007.
Dziak W. J., Burdelski M., *Chiny u progu XXI wieku*, Toruń 1997.
Dziak W. J., *Chiny postmaoistowskie*, Warszawa 1989.
Dziak W. J., *Chiny – wschodzące mocarstwo*, Warszawa 1996.
Dziak W. J., *Korea: pokój czy wojna?*, Warszawa 2003.
Dziak W. J., *Korea Północna. U źródeł rodzinnej sukcesji władzy*, Warszawa 2009.
Economy E. C., *The River Runs Black. The Enviromental Challange to China's Future*, Cornell 2004.
Fairbank J. K., *Historia Chin. Nowe spojrzenie*, tłum. T. Lechowska, Gdańsk 2003.
Faligot R., *Tajne służby Chin. Od Mao do igrzysk olimpijskich*, tłum. Ł. Aderman, M. Stefańska-Matuszym. Katowice 2009.
Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych, red. A. Czarnocki, I. Topolski, Lublin 2006.
Fijałkowski Ł., *Regionalny wymiar bezpieczeństwa w Azji Południowo-Wschodniej. Normy – instytucje – ład regionalny*, Wrocław 2010.
Flemming P., *A Forgotten Journey*, London 1988.
Fursenko A., Naftali T., *Tajna wojna Chruszczowa*, tłum. J. Szkodliński, Warszawa 2007.
Gacek Ł., *Azja Centralna w polityce ekonomicznej Chin*, Kraków 2014.
Gacek Ł., *Chińskie elity polityczne w XX wieku*, Kraków 2009.
Garlicki J., Noga-Bogomilski A., *Kultura polityczna w społeczeństwie demokratycznym*, Warszawa 2004.
Gawlikowski K., *Konfucjański model państwa w Chinach*, Warszawa 2009.
Globalizacja polityki światowej. Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych, red. J. Baylis, S. Smith, Kraków 2008.
Goldman M. I., *Petrostate. Putin, Power and the New Russia*, New York 2008.
Goldman M. I., *The Enigma of Soviet Petroleum*, London–Boston 1980.
Goodman D. S. G., Segal G., *China Rising: Nationalism and Interdependence*, London 1997.
Góralczyk B., *Chiński feniks. Paradoksy wschodzącego mocarstwa*, Warszawa 2009.
Góralczyk B., *Pekińska wiosna. Początki ruchu demokratycznego w Chinach*, Warszawa 1999.
Gufarow B., *Dzieje i kultura Azji Centralnej. Prehistoria – Starożytność – Średniowiecze*, Warszawa 1978.
Halimarski A., *Trzy kręgi polityki zagranicznej Chin*, Warszawa 1982.
Haliżak E., *Polityka i strategia Chin w kształtowaniu międzynarodowego bezpieczeństwa*, Warszawa 2007.
Haliżak E., *Regionalny kompleks bezpieczeństwa Azji Północno-Wschodniej*, Warszawa 2004.

Haliżak E., *Stosunki międzynarodowe w regionie Azji i Pacyfiku*, Warszawa 1999.
Haliżak E., *Zmiana układu sił USA–Chiny a transformacja porządku międzynarodowego*, Warszawa 2005.
Harris S., Klintworth G., *China as a Great Power. Myths, Realities and Challenges in Asia--Pacyfic Region*, New York 1995.
Heller M., *Historia Imperium Rosyjskiego*, Warszawa 2000.
Heritage of China: Contemporary Perspectives on Chinese Civilisation, ed. P. Ropp, Berkeley 1990.
Historia polityczna Dalekiego Wschodu od końca XVI w. do 1945 r., red. J. Żukow, M. Sładkowski, A. Dubiński, Warszawa 1981.
Historia polityczna Dalekiego Wschodu: 1945-1976, red. E. M. Żukow, Warszawa 1986.
Historia. Polityka. Stosunki Międzynarodowe, Warszawa 1994.
Hsiung J. C., *Asia Pacific In the New World Politics*, New York 1993.
Huntington S., *The Clash of Civilization and the Remaking of the World Order*, London 1998.
Huntington S., *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa 1997.
Imperium Putina, red. W. Konończuk, Warszawa 2007.
Jach A., *Rosja 1991-1993. Walka o kształt ustrojowy państwa*, Kraków 2011.
Jin Canrong, *Odpowiedzialność wielkiego mocarstwa. Chińska perspektywa*, Toruń 2012.
Kaczmarski M., *Rosja na rozdrożu. Polityka zagraniczna Władimira Putina*, Warszawa 2006.
Kagan R., *The Return of History and the End of Dreams*, New York 2008.
Kajdański E., *Długi cień Wielkie Muru. Jak Polacy odkrywali Chiny*, Warszawa 2005.
Kajdański E., *Korytarz. Burzliwe dzieje Kolei Wschodniochińskiej 1898-1998*, Warszawa 2000.
Kałuski M., *Polacy w Chinach*, Warszawa 2001.
Kapuśnik T., Mierzejewski D., Zajączkowski J., *Strategiczny Trójkąt Rosja – Chiny – Indie: szanse i wyzwania*, Lublin–Łódź–Warszawa 2009.
Kazachstan. Historia-Społeczeństwo-Polityka, red. T. Bodio, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2000.
Keohane R. O., Nye J. S., *Power and independence*, New York 1989.
Khanna Parag, *The Second World. How Emerging Powers are Redefining Global Competition in the Twenty First Century*, New York 2008.
Kisielewski T. A., *Schyłek Rosji*, Warszawa 2007.
Kisielewski T. A., *Średnioterminowe perspektywy rozwoju sytuacji geostrategicznej. Rosja – Chiny – NATO*, Toruń 2002.
Kissinger H., *O Chinach*, Wołowiec 2014.
Konflikty kolonialne i postkolonialne w Afryce i Azji 1869-2006, red. P. Ostaszewski, Warszawa 2006.
Korea w oczach Polaków, red. J. Włodarski, K. Ziedler, M. Burdelski, Gdańsk 2012.
Kozłowski K., *Państwo Środka a Nowy Jedwabny Szlak. Poradziecka Azja Centralna i Xinjiang w polityce ChRL*, Toruń 2011.
Kozyriew A., *Demokratyczna transformacja*, Warszawa 1995.
Krauz-Mozer B., *Metodologiczne problemy wyjaśniania w nauce o polityce*, Kraków 1992.
Krauz-Mozer B., Szostak W., *Teoria polityki. Podstawy metodologiczne politologii empirycznej*, Kraków 1993.

Krauz-Mozer B., *Teoria polityki. Podstawy metodologiczne politologii empirycznej*, Kraków 1993.
Krauz-Mozer B., *Teorie polityki. Założenia metodologiczne*, Warszawa 2007.
Kukułka J., *Historia współczesnych stosunków międzynarodowych 1945-2000, z kalendarium 2001-2006*, Warszawa 2007.
Kukułka J., *Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2003.
Levin M. L., *The Next Great Clash. China and Russia vs. The United States*, Westport–London 2008.
Li Bing, *Outlines of Chinese History*, Shanghai 1996.
Li Zhisui, *Prywatne życie przewodniczącego Mao*, Warszawa 1996.
Lo Bobo, Shevtsova L., *A 21th Century Myth. Authoritarian Modernization in Russia and China*, Carnegie Center Moscow 2012.
Lo Bobo, *The Axis of Convenience. Moscow, Beijing and the New Geopolitics*, London 2008.
Łoś-Nowak T., *Stosunki międzynarodowe: Teorie, systemy, uczestnicy*, Wrocław 2000.
Lubina M., *Birma. Historia państw świara w XX i XXI w.*, Warszawa 2014.
Lubowski A., *Zbig. Człowiek, który podminował Kreml*, Warszawa 2011.
Łukawski Z., *Dzieje Azji Środkowej*, Kraków 1996.
Łukawski Z., *Historia Syberii*, Wrocław–Warszawa 1981.
Lupher M., *Power Restructuring In China and Russia*, New York 1996.
Lüthi L. M., *Chiny-ZSRR. Zimna wojna w świecie komunistycznym*, Warszawa 2011.
Mahbubani Kishore, *The New Asian Hemisphere. The Irresistible Shift of Global Power to the East*, New York–London 2008.
Makowski K., *Świat według Mao Zedonga. Doktrynalne podstawy chińskiej polityki zagranicznej 1949-1976*, Toruń 2006.
Mancall M., *Russia and China. Their Diplomatic Relations to 1728*, Cambridge 1972.
Marciniak W., *Rozgrabione imperium. Upadek Związku Sowieckiego i powstanie Federacji Rosyjskiej*, Kraków 2004.
Materski W., *Bolszewicy i samuraje. Walka dyplomatyczna i zbrojna o rosyjski Daleki Wschód (1917-1925)*, Warszawa 1990.
Ming Yen Tsai, *From Adversaries to Partners? Chinese and Russian Military Cooperation after the Cold War*, London 2003.
Morgenthau H., *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, New York 1948.
Moszumański Z., Czarnotta-Mączyńska J., *Ussuri 69*, Warszawa 1997.
Mullerson R., *Central Asia: A Chessboard and Player in the New Great Game*, Columbia 2007.
Najnowsza historia Chin, red. G. Astafiew, W. Nikiforow, M. Sładkowski, Warszawa 1976.
Nakamura Hajime, *Systemy myślenia ludów Wschodu. Indie – Chiny – Tybet – Japonia*, Kraków 2005.
Nizioł M., *Dylematy kulturowe międzynarodowej roli Rosji*, Lublin 2004.
Nolan P., *China's Rise, Russia's Fall. Politics, Economic and Planning*, London 1995.
Nygren B., *The Rebuilding of Greater Russia: Putin's Foreign Policy Towards the CIS Countries*, New York 2008.
Oblicza Chin na początku XXI wieku. Historia. Polityka. Społeczeństwo, red. J. Marszałek-Kawa, Toruń 2008.

Oblicza polityki azjatyckiej. Szanse i bariery, red. J. Marszałek-Kawa, Toruń 2013.
Olszewski W., *Chiny. Zarys kultury*, Poznań 2003.
Ossowski S., *O osobliwościach nauk społecznych*, Warszawa 1983.
Ostaszewski P., *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Warszawa 2008.
Państwo we współczesnych stosunkach międzynarodowych, red. E. Haliżak, J. Popiuk-Rysińska, Warszawa 1995.
Paradowski R., *Eurazjatyckie imperium Rosji: studium idei*, Warszawa 2003.
Pei Minxin, *From Reform to Revolution. The Demise of Communism in China and the Soviet Union*, Cambridge 1998.
Pietraś Z. J., *Międzynarodowa rola Chin*, Lublin 1990.
Pietraś Z. J., *Podstawy teorii stosunków międzynarodowych*, Lublin 1986.
Pipes R., *Rosja bolszewików*, Warszawa 2005.
Polit J., *Chiny. Historia państw świata w XX i XXI w.*, Warszawa 2004.
Polit J., *Pod wiatr. Czang Kaj-szek 1887-1976*, Kraków 2009.
Polityka zagraniczna Rosji, red. S. Bieleń, M. Raś, Warszawa 2008.
Polmar N., *Cold War Submarines, The Design and Construction of U. S. and Soviet Submarines*, Potomac 2003.
Półwysep Koreański: wyzwania i zagrożenia, red. J. Rowiński, O. Pietrewicz, Toruń 2013.
Porządek międzynarodowy u progu XXI w. Wizje-koncepcje-paradygmaty, red. R. Kuźniar, Warszawa 2005.
Postacie narodów a współczesność (Wstęp), red. K. Gawlikowski, Warszawa 1984.
Power Shift: China and Asia's New Dynamics, ed. D. Shambaugh, California 2005.
Problemy badawcze i metodologiczne politologii w Polsce, red. A. Chodubski, M. J. Malinowski, Gdańsk 2006.
Problemy polityczne współczesnego świata, red. Z. Cesarz, E. Stadtmüller, Wrocław 1998.
Przywództwo polityczne. Teorie i rzeczywistość, red. L. Rubisz, K. Zuba, Toruń 2004.
Rapprochement or Rivalry? Russia – China Relations in a Changing Asia, ed. S. W. Garnett, Washington D.C. 2000.
Rashid A., *Taliban, Oil and the New Great Game in Central Asia*, Tauris 2000.
Rediscovering Russia and Asia. Siberia and the Russian Far East, London 1995.
Rodziński W., *Historia Chin*, Wrocław–Warszawa 1992.
Rojek W., *Ekspansja mocarstw w Chinach i jej wpływ na rozwój stosunków międzynarodowych w latach 1895-1914*, Kraków 1990.
Rosja – Chiny. Dwa modele transformacji, red. R. Paradowski, K. Gawlikowski, Toruń 2001.
Rosja – między współczesnością a historią, red. A. Głowacki, A. Stępień-Kuczyńska, Łódź 2002.
Rosja Putina. Leksykon, red. A. Głowacki, A. Stępień-Kuczyńska, Łódź 2004.
Rosja, Chiny, Japonia w polityce globalnej. Materiały pokonferencyjne, Piotrków Trybunalski 2008.
Ross R., *The Great Wall and the Empty Fortress: China's Search for Security*, New York 1997.
Rosyjska w stosunkach międzynarodowych, red. A. Czarnocki, I. Topolski, Lublin 2006.
Rowiński J., *Ewolucja polityki zagranicznej Chin*, Warszawa 1989.
Rozman G., *Northeast Asia's stuned regionalizm: Bilateral distrust In the shadow of globalisation*, Cambridge 2004.

Russia and Asia. The Emerging Security Agenda, red. G. Chufrin, Oxford 1999.
Russia in the World Arms Sales, eds. A. J. Pierre, D. Trenin, Washington 1997.
Russian Foreign Policy in the 21st Century and the Shadow of the Past, ed. R. Legvold, New York 2007.
Russian Foreign Policy Since 1990, ed. P. Shearman, San Francisco 1995.
Ryszka F., *Nauka o polityce. Rozważania metodologiczne*, Warszawa 1984.
Shadrina E., *Russia's Foreign Energy Policy: Norms, Ideas and Driving Dynamics*, Pan European Institute 2010.
Shambaugh D., *Modernizing China's Military: Progress, Problems, and Prospects*, California 2004.
Short P. A., *Mao. A life*, London 1999.
Siberia and the Russian Far East In the 21st Century: partners in the Community of Asia, ed. Akihiro Iwashita, Sapporo 2005.
Slavic Eurasia's Integration into the World Economy and Community, eds. Shinichiro Tabata, Akihiro Iwashita, Sapporo 2004.
Sławiński R., *Geneza Chińskiej Republiki Ludowej*, Warszawa 1987.
Sławiński R., *Historia Chin i Tajwanu*, Warszawa 2002.
Smoleń M., *Stracone dekady. Historia ZSRR 1917-1991*, Warszawa–Kraków 1994.
Spence J., *In Search for Modern China*, Norton, New York 1990.
Spence J., *To Change China. Western Advisers in China 1620-1960*, Boston 1969.
Społeczeństwa posttotalitarne. Kierunki przemian, red. Z. Sadowski, Warszawa 1991.
Stadnicki W., *Daleki Wschód w polityce światowej*, Warszawa 1931.
Staniszkis J., *Postkomunizm. Próba opisu*, Warszawa 2005.
Stepen J., *The Russian Far East: A History*, Stanford 1994.
Stosunki międzynarodowe Chin, red. K. Gawlikowski, M. Ławacz, B. Zakrzewski, „Azja-Pacyfik" 2006, nr 9, Warszawa.
Stosunki międzynarodowe w Azji Wschodniej. Problemy, wyzwania i szanse, red. M. Pietrasiak, D. Mierzejewski, Toruń 2010.
Stosunki międzynarodowe w XXI wieku. Księga jubileuszowa z okazji 30-lecia Instytutu Stosunków Międzynarodowych UW, red. E. Haliżak et al., Warszawa 2006.
Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika, red. E. Haliżak, R. Kuźniar, Warszawa 2006.
Sun Zi, *Sztuka wojenna*, Kraków 2009.
Sutter R. G., *China's Rise in Asia: promises and perils*, Lanham 2005.
Szczupaczyński J., *Władza i społeczeństwo*, Warszawa 1995.
Szkice o Rosji, red. A. Stępień-Kuczyńska, J. Adamowski, Łódź 2000.
Sztompka P., *Socjologia*, Kraków 2003.
Taubman W., *Chruszczow. Człowiek i epoka*, Wrocław 2012.
Teoretyczne i metodologiczne problemy badań nad kulturą polityczną, red. Z. Blok, Poznań 2005.
Thant Myint-U, *Where China Meets India. Burma and the New Crossroads of Asia*, New York 2011.
The Future of China-Russia Relations, ed. J. Bellacqua, Kentucky 2010.
The Making of Chinese Foreign and Security Policy In the Era of Reform 1978-2000, ed. D. M. Lampton, Stanford 2001.
The New Russia and the Two Chinese Goverments, ed. Tai Wan-Chin, Taipei 1996.

The paradox of China's Post-Mao Reforms, eds. M. Goldman, R. MacFarquhar, Cambridge 1999.
The Rise of China and a Changing East Asian Order, eds. Kokubun Ryosei, Wang Jisi, Tokyo 2004.
The Strategic Quadrangle: Russia, China, Japan and Us in East Asia, ed. M. Mandelbaum, New York 1995.
Topolski I., *Siła militarna w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Lublin 2004.
Toynbee A., *Studium historii*, Warszawa 2000.
Transformation from Below: Local Power and the Political Economy of Post-Communist Transitions, eds. J. Gibson, P. Hanson, Cheltenham 1995.
Trenin D., *Russia's Strategic Choices*, Moskwa, Carnegie 2007.
Uzbekistan: historia – społeczeństwo – polityka, red. T. Bodio, Warszawa 2001.
Voskresenski A. D., *Russia and China: A Theory of Inter-state Relations*, London–New York 2003.
Voskresenski A. D., *Russia–China–USA: Redefining the Triangle*, New York 1996.
W kierunku azjatyckiego przywództwa, red. J. Marszałek-Kawa, Toruń 2011.
Warntz W., *Global Science and the Tyranny of Space*, New York 1967.
Weitz R., *China–Russia Security Relations. Strategic Parallelism Without Partneship or Pashion?*, Washington 2012.
Wierzbicki A., *Etnopolityka w Azji Centralnej. Między wspólnotą etniczną a obywatelską*, Warszawa 2008.
Wilson J. L., *Strategic Partners. Russian-Chinese Relations in the Post-Soviet Era*, London 2004.
Wishnick E., *Mending fences. The Evolution of Moscow's China Policy from Brezhnev to Yeltsin*, Washington 2001.
Wites T., *Wyludnianie Syberii i rosyjskiego Dalekiego Wschodu*, Warszawa 2007.
Władimirow P., *Dziennik z Rejonu Specjalnego Chin z lat 1942-1945*, Warszawa 1977.
Władza i społeczeństwo, red. J. Szczupaczyński, Warszawa 1995.
Wojtkowiak J., *Stosunki radziecko-japońskie w latach 1931-1941*, Poznań 2000.
Wołkogonow D., *Siedmiu wodzów*, Warszawa 1999.
Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce, red. B. Szmulik, M. Żmigrodzki, Lublin 2003.
Współczesne stosunki międzynarodowe w Azji Wschodniej. Problemy, wyzwania, szanse, red. M. Pietrasiak, D. Mierzejewski, Toruń 2010.
Współczesne stosunki międzynarodowe, red. T. Łoś-Nowak, Wrocław 2008.
Yahuda M. B., *The International Politics of the Asia-Pacific 1945-1995*, London–New York 1996.
Zajączkowski J., *Indie w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2008.
Załęski P., *Kultura polityczna więzi w Azji Centralnej (przypadek Kirgistanu na tle państw regionu)*, Warszawa 2011.
Zapaśnik S., *„Walczący islam" w Azji Centralnej. Problem współczesnej genezy zjawiska*, Wrocław 2006.
Żmigrodzki M., *Polityczno-ustrojowe wyznaczniki międzynarodowej roli ChRL*, Lublin 1990.
Zyga S., *Chińska Republika Ludowa 1965-1970*, Warszawa 1971.

Zapisywane alfabetem rosyjskim

Агранат Г. А., *Возможности и реальности освоения Севера: глобальные уроки,* Москва 1992.

Азиатско-тихоокеанское сотрудничество и место России в региональном развитии: сборник докладов, ред. К. А. Кокарев, Е. В. Супонин, Б. М. Волхонский, Москва 2014.

Бажанов Е., *Актуальные проблемы международных отношенийи*, Москва 2002.

Бажанов Е., *Эволюуция российской внешщней политики 1991-1999*, Москва 1999.

Боляиатко А. В., *Дальний Восток в поисках стратегической стабильности: проблемы национальной безопасности России на Дальнем Востоке*, Москва 2003.

Быстриыцкий С. П., Заусаев В. К., *Россия-Северно-Ввосточная Азия: Ддальневосточный экономический мост на рубеже эепох*, Москва 2007.

Ван СиХайдун, Цязан Сцзяоянъ, *Российско-китайские отношения и проблемы безопасности Северно-Ввосточной Азии (90-е годы XX века)*, Орел 2004.

Взаимодейиствие России, Индии и Китая и Индии в XXI веке: проблемы, перспективы, направления, сост. ред. С. Б. Уянев, Москва 2004.

Воскресенский А. Д., *Большая Восточная Азия, мировая политика и эзнергетическая безопасность*, Москва 2006.

Воскресенский А. Д., *Китай и Россия в Евразии. Историческая динамика политических взаимовлияниивзаимовлияний*, Москва 2004.

Воскресенский А. Д., *Российско-китайские стратегическое взаимодействиея и мировая политика*, Москва 2004.

Воскресенский А. Д., *Россия и Китай:теория и история межгосударственных отношенийи*, Москва 1999.

Галенович Ю. М., *«Белые пяиатниая» и «болевые точки» в истории советско-китайских отнощенийи*, Москва 1992.

Галенович Ю. М., *История взаимоотношений России и Китая*, к. 3: *Один строй, два государства (1949-1991)*, Мосва 2011.

Галенович Ю. М., *Россия-Китай. Шесть договоров*, Москва 2008.

Галенович Ю. М., *Россия-Китай-Америка. От сопетрудничества к гармонии интересов?,* Москва 2006.

Гельбрас В., *Китайская реальность России*, Москва 2001.

Девятов А., *Китай и Россия в двадьцсать первом веке*, Москва 2002.

Делюсин Л. Р., *Россия и Китай: от конфронтации к партнерству*, Москва 1999.

Деревяннко А. П., *Российское Приморье на рубежепороге третьего тысячеилетия*, Владивосток 1999.

Желтая опасность, ред. Б. Дьяченко, Владивосток 1996.

Жирнов Д. А., *Россия и Китай в современных, международных отношениях*, Москва 2002.

Звягельская И., *Становление государств Центральной Азии. Политические процессы*, Москва 2009.

Зонн И., Жильцов С., *Стратегия США в Каспийском регионе*, Москва 2003.

Иванов В., Тренин Д., Кучин Э., *Российско-американские отношения. Как добится лучшего*, Москва–Карнеги 2005.

Ивасита Акихиро, *4000 километров проблем. Российско-китайская граница*, Москва 2006.

Ивашов Л. Г., *Хоронить не спешите Россию*, Москва 2003.
Ишаев В. И., *Россия в Восточной Азии: сотрудничество, проблемы, перспективы*, Москва 2005.
Качинс Э., Никонов В., Тренин Д., *Российско-американские отношения. Как добиться большего*, Москва–Карнеги 2005.
Киреиев Г. В., *Россия-Китай. Неизвестные страницы пограничных переговоров*, Москва 2006.
Китай и соседиы в новое и новейшее время, ред. С. Л. Тихвинский, Москва 1982.
Китай на пути модернизации и реформ, ред. М. Титаренко, Москва 1999.
Китай. Угрозы, риски, вызовы развитию, ред. В. Михеаев, Москва Центр Карнегие 2005, [on-line:] http://carnegieendowment.org/files/9275book_Kitai1.pdf – 16 VI 2014.
Кузык Б. Н., Титаренко М. Л., *Китай-Россия 2050: стратегия соразвития инновационного прорыва*, Москва 2006.
Ларин А. Г., *Китайские мигранты в России. История и современность*, Москва 2009.
Ларин А. Г., *Китайцы в России. Вчера, сегодня: исторический очерк*, Москва 2003.
Ларин В., *Азиатско-тихоокеанский ргегион в начале XXI века: вызовы, угрозы, шансы Тихоокеанской России*, Владивосток 2010.
Ларин В., *В тени проснувшегося дракгона*, Владивосток 2006.
Ларин В., *Китайцы в России. Вчера, сегодня:исторический очерк*, Москва 2003.
Ларин В., *Российско-китайские отношщения в региональных измерениях (80-е годы XX - начало XXI века),* Москва 2005.
Лозанский Э., *Россия между Америкой и Китаем*, Москва 2007.
Лузянин С. Г., *Восточная политика Владимира Путина:возвращение России на «Большой Восток» (2004-2008 гг.)*, Москва 2007.
Лукин А. В., *Медведь наблюдает за драконом. Образ Китая в России в XVII-XXI веках*, Москва 2007.
Макиенко К., *Военно-технические сотрудничество России и КНР в 1992-2002 годах: достижения, тенденции, перспективы*, Москва 2002.
Макиенко К., *Опасно ли тоарговать оружием с Китаем?*, Москва 1999.
Малашенко А., *Центральная Азия: на что рассчитывает Россия?*, Москва 2012.
Малевич И., *Внимание, Китай*, Москва 2001.
Миграционная ситуация на Дальнем Востоке и политика России. Научные доклады, ред. М. Г. Носов, Москва 1996.
Мировицская Р. А., *Китайская государственность и советская политика в Китае 1941-1945*, Москва 2000.
Мировицская Р. А., *Советский Союз в стратегии гГуоминьдана: (20-30-е годы)*, Москва 1990.
Мясников В. С., *Договорными статьями утвердили (дипломатическая история русско-китайской границы XVII-XX вв.)*, Хабаровск 1997.
Нелегальная миграция в приграничных районах Дальнего Востока:история, современность и последстия, ред. Л. Л. Рыбаковский, Москва 1994.
Николаев М. Е., *Россия-Китай: от разногласий прошлого к гармоничному будущемуя к гармонии интересов*, Москва 2007.
Отношения между Китаем и Россией в современных условиях, Доклады международной научной конференции, Пекин 1992 – Москва 1993.

Перспективы Дальневосточного региона. Межстрановыное взаимодействия, ред. Д. Тренин, Москва 1999.

Перспективы Дальневосточного региона: Китайский фактор, Москва 1999.

Рогачев И. А., *Российско-китайские отношения в конце XX – начале XXI века*, Москва 2005.

Россия в Азии: проблемы взаимодействия, ред. К. А. Коакарев, Москва 2006.

Россия и Китай в Шанхайской организации сотрудничества, ред. А. В. Боятко, Москва 2006.

Рубан Л. С., Катаева Е. Г., Хегай В. К., *Геостратегическиое интересы Российской Федерации на Дальнем Востоке*, Москва 2006.

Русско-китайские отношениия в XVII в. Тт.1 1608-1683, отв. ред. С. Л. Тихвинский, ред. В. С. Мяасников, Москва 1969.

Русско-китайские отношениия 1689-1916, ред. В. С. Мяасников, Москва 1958.

Рогачев И. А., *Российско-китайские отношения в конце XX – начале XXI века*, Москва 2005.

Россия и Китай в Шанхайской организации сотрудничества, ред. А. В. Боятко, Москва 2006.

Рыубаковский Л. Л., *Масштабы проникновеания иммигрантов на Дальний Восток Современная социально-демографическая ситуация и запатность населения России*, Москва 1994.

Рыбаковский Л. Л., Захарова О. Д., Миндогулов В. В., *Нелегальная миграция в приграничных районах Дальнего Востока: история, современность и последствия*, Москва 1994.

Современная социально-демографическая ситуация и запатность населения России. Материалы научной сессии Академии социальных наук 11 апреля 1994 г., Москва 1994.

Степранов Е. Д., *Политика начинается с границы: некоторые вопросы пограничной политики КНР во второй половиные XX века*, Москва 2007.

Стригин Е., *Эра дракона*, Москва 2008.

Титаренко М. Л., *Китай на пути модернизации и реформ*, Москва 1999.

Титаренко М. Л., *Россия и Восточная Азия. Вопросы международных и межцивилизационных отношенийи*, Москва 1994.

Титаренко М. Л., *Россия лицом к Азии*, Москва 1998.

Титаренко М. Л., *Россия:. Безопасность через сотрудничество. Восточно-азиатицкий вектор*, Москва 2003.

Титаренко М. Л., *Геополитическое значение Дальнего Востока. Россия, Китай и другие страны Азии*, Москва 2008.

Титов А. С., *Материалы к политической биографии Мао Цзэдуна*, Москва 1979.

Тихвинский С. Л., *Восприятие в Китае образа России*, Москва 2008.

Ткаченко, Б. И., *Россия-Китай: восточная граница в документах и материалах*, Владивосток 1999.

Тренин Д., *Интеграция и идентичность. Россия как «новый Запад»*, Москва 2006.

Тренин Д., *Китайская проблема России*, Москва 1998.

Тренин Д., *Конец Евразии: Россия на границе между геополитикой и глобализацией*, Москва 2001.

Тренин Д., *Post-imperium: евразийская история*, Москва 2012.

Формирование границ Китая, сост. рел. М. Сладковский, Москва 1977.
Худодеев Й. В., *Россия-Китай. Стратегическое партнерство на современном этапе. Проблемы и перспективы*, Москва 2011.
Чудодеев Ю. В., *Россия-Китай. Стратегическое партнерство на современном етапе. Проблемы и перспективы*, Москва 2011.
Шаклеина Т. А., *Внешняя политика и безопасность современной России. 1991-2002. Хрестоматия в четырех томах*, Том 3, Москва 2002.
Шлык Н. Л., Шлык Е. В., *Дальний Восток России: проблемы включения в интеграционные процессы в рамках АТЭС*, Владивосток 2005.
Яковлев А. Г., *Россия, Китай и мир*, Москва 2002.

Zapisywane alfabetem chińskim

阎学通, *东亚和平与安全*, 北京大学出版社 2004.
杨闯, 高飞, 冯玉, *百年中俄关系*, 世界知识出版社 2006.
冯绍雷, 20世纪的俄罗斯, 资中筠 陈乐民 2007.
王奇, *中俄国界东段学术史研究:中国、俄国、西方学者视野中的中俄国界*, 中央编译 2008.
刘明福, *中国梦:后美国时代的大国思维与战略定位*, 中国友谊出版公司 2010.
冯绍雷, *构建中的俄美欧关系:兼及新帝国研究*, 华东师范大学出版社 2010.
周晓沛, *中苏中俄关系亲历记*, 东北财经大学出版社 2010.
冯绍雷, *上海合作组织发展报告*, 上海人民出版社 2012.

Artykuły naukowe i rozdziały w monografiach

Zapisywane alfabetem łacińskim

Alexeev M., *Chinese Migration into Primorskii Krai: Economic Effects and Interethnic Hostility*, [w:] *Slavic Eurasia's Integration into the World Economy and Community*, eds. Shinichiro Tabata, Akihiro Iwashita, Sapporo 2004.
Almond G. A., Verba S., *Kultura polityczna – klasyczne ujęcie*, [w:] *Władza i społeczeństwo*, red. J. Szczupaczyński, Warszawa 1995.
Amirov V. B., *Russia in the Asia-Pacific area: challenges and opportunities*, [w:] *Russia and Asia: The Emerging Security Agenda*, ed. G. Chufrin, New York 1999.
Bäcker R., *Typy myślenia społecznego Vilfredo Pareto a typologia kultur politycznych*, [w:] *Teoretyczne i metodologiczne problemy badań nad kulturą polityczną*, red. Z. Blok, Poznań 2005.
Bäcker R., *Władza przywódcza a totalitaryzm*, [w:] *Przywództwo polityczne. Teorie i rzeczywistość*, red. L. Rubisz, K. Zuba, Toruń 2004.
Baum R., Shevchenko E., *The 'State of the State'*, [w:] *The paradox of China's Post-Mao Reforms*, eds. M. Goldman, R. MacFarquhar, Cambridge 1999.
Bazhanov E., *Russian Policy toward China*, [w:] *Russian Foreign Policy Since 1990*, eds. P. Shearman, San Francisco 1995.
Bellacqua J., *Contemporary Sino-Russian Relations. Thirteen Years of a 'Strategic Partnership'*, [w:] *The Future of China–Russia Relations*, ed. J. Bellacqua, Kentucky 2010.
Bieleń S., *Polityka zagraniczna Rosji*, [w:] *Federacja Rosyjska 1991-2002*, red. J. Adamowski, A. Skrzypka, Warszawa 2002.

Biełkowski S., *Biznes Władimira Putina. Zakończenie*, [w:] *Imperium Putina*, red. W. Konończuk, Warszawa 2007.

Bojarczyk B., *Stosunki międzynarodowe Federacji Rosyjskiej z państwami Azji Południowej*, [w:] *Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, red. A. Czarnocki, I. Topolski, Lublin 2006.

Bułhakow S., *Rozmyślania nad religijną naturą inteligencji rosyjskiej*, [w:] *Drogowskazy. Zbiór rozpraw o inteligencji rosyjskiej*, red. M. Bierdiajew, tłum. W. Pajcaw, Warszawa 1986.

Buszynski L., *Overshadowed by China: The Russia-China Strategic Partnership in the Asia-Pacific Region*, [w:] *The Future of China-Russia Relations*, ed. J. Bellacqua, Kentucky 2010.

Chodubski A., *O aktualnych tendencjach w badaniach politologicznych*, [w:] *Problemy badawcze i metodologiczne politologii w Polsce*, red. A. Chodubski, M. J. Malinowski, Gdańsk 2006.

Chufrin G., *Asia as a factor in Russia's international posture*, [w:] *Russia and Asia: The Emerging Security Agenda*, ed. G. Chufrin, New York 1999.

Cichocki J., Strachota K., *Polityka zagraniczna Uzbekistanu*, [w:] *Uzbekistan: historia-społeczeństwo-polityka*, red. T. Bodio, Warszawa 2001.

Curanowić A., *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej*, [w:] *Polityka zagraniczna Rosji*, red. S. Bieleń, M. Raś, Warszawa 2008.

Czarnocki A., *Cywilizacyjno-kulturowa tożsamość Rosji*, [w:] *Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, red. A. Czarnocki, I. Topolski, Lublin 2006.

Cziomer E., *Stanowisko Rosji wobec integracji europejskiej w latach dziewięćdziesiątych*, [w:] *Ku zjednoczeniu Europy. Studia nad Europą Środkową i Południowo-Wschodnią w XX wieku*, red. R. I. Stawowy-Kawka, W. Rojek, Kraków 1997.

Dmochowski T., *Proces kształtowania się granicy rosyjsko-chińskiej (1689-1911)*, [w:] *Problemy badawcze i metodologiczne politologii w Polsce*, red. A. Chodubski, M. J. Malinowski, Gdańsk 2006.

Dmochowski T., *Tematyka stosunków rosyjsko-chińskich w badaniach polskich politologów*, [w:] *Problemy badawcze politologii w Polsce*, red. M. J. Malinowski, M. Burdelski, R. Ożarowski, Gdańsk–Warszawa 2004.

Dmochowski T., *Z dziejów granicy radziecko/rosyjsko-chińskiej po II wojnie światowej*, [w:] *Regionalizacja a globalizacja. Polska – Unia Europejska oraz inne zjawiska i procesy regionalne świata*, red. A. Chodubski et al., Gdańsk 2007.

Dryjeńska E., *Historyczne determinanty kształtowania się cech charakterystycznych i specyfiki polityki zagranicznej Chin*, [w:] *Chiny i państwa azjatyckie – karty z historii i wyzwania współczesności*, red. Degete Kebede Gemechu, Olsztyn 2010.

Fedorovsky A. N., *Russian Policy and interests in the Korean Peninsula*, [w:] *Russia and Asia: The Emerging Security Agenda*, ed. G. Chufrin, New York 1999.

Felgenhauer P., *An Uneasy Partnership: Sino-Russian Defense Cooperation and Arms Sales*, [w:] *Russia in the World Arms Sales*, eds. A. J. Pierre, D. Trenin, Washington 1997.

Fiedorow J., *Rosyjskie supermocarstwo: mity i rzeczywistość*, [w:] *Imperium Putina*, red. W. Konończuk, Warszawa 2007.

Gacek Ł., *Chiny-Rosja odmienne strategie rozwoju państwa*, [w:] *Stosunki międzynarodowe w Azji Wschodniej. Problemy, wyzwania i szanse*, red. M. Pietrasiak, D. Mierzejewski, Toruń 2010.

Gacek Ł., *Chiny-Rosja*: *Strategiczne partnerstwo, czy nieunikniony konflikt? Wybrane aspekty kształtowania się relacji wzajemnych*, [w:] *Chińska polityka zagraniczna i jej uwarunkowania*, red. J. Marszałek-Kawa, Toruń 2004.

Gardocki S., *Ciągłość i zmiana w strukturze i stylu rządzenia w Rosji*, [w:] *Stosunki międzynarodowe w XXI wieku. Księga jubileuszowa z okazji 30-lecia Instytutu Stosunków Międzynarodowych UW*, red. E. Haliżak et al., Warszawa 2006.

Garnett S. W., *Limited Partnership*, [w:] *Rapprochement or Rivalry? Russia – China Relations in a Changing Asia*, ed. S. W. Garnett, Washington D. C. 2000.

Garver J. W., *Sino-Russian Relations*, [w:] *China and the World. Chinese Foreign Policy Faces the New Millenium*, ed. S. S. Kim, Cumnor Hill 1998.

Gawlikowski K., *Dwie drogi odchodzenia od komunizmu: Rosja i Chiny*, [w:] *Rosja–Chiny. Dwa modele transformacji*, red. K. Gawlikowski, R. Paradowski, Toruń 2001.

Gawlikowski K., *O komunizmie w Europie i Azji uwag kilka*, [w:] *Rosja–Chiny. Dwa modele transformacji*, red. K. Gawlikowski, R. Paradowski, Toruń 2001.

Gawlikowski K., *Proces transformacji w Chińskiej Republice Ludowej*, [w:] *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku. Przemiany polityczne i społeczne*. *Studia i szkice*, red. K. Gawlikowski, Warszawa 2004.

Gelman H., *The Changing Asia Area*, [w:] *Rapprochement or Rivalry? Russia–China Relations in a Changing Asia*, ed. S. W. Garnett, Washington D. C. 2000.

Gill B., *China's Evolving Regional Security Strategy*, [w:] *Power Shift: China and Asia's New Dynamics*, ed. D. Shambaugh, California 2005.

Gołembski F., *Geopolityczne uwarunkowania pozycji międzynarodowej Uzbekistanu*, [w:] *Uzbekistan. Historia - Społeczeństwo – Polityka*, red. T. Bodio, Warszawa 2001.

Góralczyk B., *Chińskie reformy*, [w:] *Chiny w stosunkach międzynarodowych*, red. K. Iwańczuk, A. Ziętek, Lublin 2003.

Haliżak E., *Polityka zagraniczna ChRL: uwarunkowania decyzyjne i wizje rzeczywistości międzynarodowej*, [w:] *Chiny. Przemiany państwa i społeczeństwa w okresie reform 1978-2000*, red. K. Tomala, Warszawa 2001.

Haliżak E., *Region Azji i Pacyfiku w polityce międzynarodowej*, [w:] *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku. Stosunki międzynarodowe i gospodarcze, studia i szkice*, red. K. Gawlikowski, Warszawa 2004.

Hasegawa Tsuyoshi, *Russo-Japanese relations and the security of North-East Asia in the 21 century*, [w:] *Russia and Asia. The Emerging Security Agenda*, ed. G. Chufrin, New York 1999.

Iwashita Akahiro, *An Inquiry for the New Thinking on the Border Dispute*, [w:] *Siberia and the Russian Far East In the 21st Century: partners in the Community of Asia*, ed. Akahiro Iwashita, Sapporo 2005.

Jakimowicz R., *Azja Północno-Wschodnia w polityce zagranicznej Rosji w pierwszych latach XXI wieku*, [w:] *Rosja, Chiny, Japonia w polityce globalnej*, Piotrków Trybunalski 2007.

Janowski K. B., *Kultura polityczna*, [w:] *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, red. B. Szmulik, M. Żmigrodzki, Lublin 2003.

Kapuśnik T., *Chiny i Indie w polityce Federacji Rosyjskiej na początku XXI wieku*, [w:] T. Kapuśnik, D. Mierzejewski, J. Zajączkowski, *Strategiczny Trójkąt Rosja – Chiny – Indie: szanse i wyzwania*, Lublin–Łódź–Warszawa 2009.

Kirkow P., *The Siberian and Far Eastern Challenge to Center-Periphery Relations in Russia: A Comparison between Altaiskii and Primorskiy Krai*, [w:] *Transformation from Below: Local Power and the Political Economy of Post-Communist Transitions*, eds. J. Gibson, P. Hansen, Cheltenham 1995.

Kołodziejczyk A., *Chińskie wizje rzeczywistości międzynarodowej*, [w:] *Porządek międzynarodowy u progu XXI w. Wizje-koncepcje-paradygmaty*, red. R. Kuźniar, Warszawa 2005.

Kozłowski K., *Państwo Środka a Nowy Jedwabny Szlak. Poradziecka Azja Centralna i Xinjiang w polityce ChRL*, [w:] *W kierunku azjatyckiego przywództwa*, red. J. Marszałek-Kawa, Toruń 2011.

Kraj K., *Chiński kierunek azjatyckiej strategii Rosji*, [w:] *Chińska polityka zagraniczna i jej uwarunkowania*, red. J. Marszałek-Kawa, Toruń 2004.

Kuchins A., *Russian Perspective on China: Strategic Ambivalence*, [w:] *The Future of China-Russia Relations*, ed. J. Bellacqua, Kentucky 2010.

Kuźniar R., *Międzynarodowe stosunki polityczne*, [w:] *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, red. E. Haliżak, R. Kuźniar, Warszawa 2006.

Kwiatkowski P., *Chińsko-rosyjska rywalizacja o dostawy turkmeńskiego gazu*, [w:] *Współczesne stosunki międzynarodowe w Azji Wschodniej. Problemy, wyzwania i szanse*, Toruń 2010.

Kwiecieński R., *Nowa dyplomacja Chin na początku XXI w.*, [w:] *Stosunki międzynarodowe w Azji Wschodniej. Problemy, wyzwania i szanse*, red. M. Pietrasiak, D. Mierzejewski, Toruń 2010.

Li Fenglin, *Chinese-Russian relations after the fifth summit in Beijing*, [w:] *Russia and Asia: The Emerging Security Agenda*, ed. G. Chufrin, New York 1999.

Li Jingjie, *From Good Neighbors to Strategic Partners*, [w:] *Rapprochement or Rivalry? Russia–China Relations in a Changing Asia*, ed. S. W. Garnett, Washington D. C. 2000.

Linz J. J., *Totalitaryzm i autorytaryzm*, [w:] *Władza i społeczeństwo*, red. J. Szczupaczyński, Warszawa 1995.

Liu Zoukai, *Ostrożne zaangażowanie,* nieopublikowany artykuł w posiadaniu redakcji „Nowej Europy Wschodniej".

Lotspeich R., *Economic Integration of China and Russia in the Post-Soviet Era*, [w:] *The Future of China-Russia Relations*, ed. J. Bellacqua, Kentucky 2010.

Łastawski K., *Koncepcje polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, red. A. Czarnocki, I. Topolski, Lublin 2006.

Łopińska A.*, Stereotyp i mit w ocenie chińskich migracji do Rosji*, [w:] *Oblicza polityki azjatyckiej. Szanse i bariery*, red. J. Marszałek-Kawa, Toruń 2013.

Łoś-Nowak T., *Nurty i paradygmaty w nauce o stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Współczesne stosunki międzynarodowe*, red. T. Łoś-Nowak, Wrocław 2008.

Łoś-Nowak T., *Państwo jako uczestnik stosunków międzynarodowych*, [w:] *Studia z teorii polityki*, t. 2, red. A. W. Jabłowski, L. Sobkowiak, Wrocław 1998.

Łoś-Nowak T., *Paradygmat realistyczny – projekcje porządku międzynarodowego w XXI wieku*, [w:] *Porządek międzynarodowy u progu XXI w. Wizje – koncepcje – paradygmaty*, red. R. Kuźniar, Warszawa 2005.

McFaul M., *Odwrót rosyjskiego liberalizmu*, [w:] *Imperium Putina*, red. W. Konończuk, Warszawa 2007.

McFaul M., *The Far Eastern Challenge to Russian Federalism*, [w:] *Rapprochement or Rivalry? Russia – China Relations in a Changing Asia*, ed. S. W. Garnett, Washington D. C. 2000.

Miao Huashou, Liu Jian, *Podstawa teoretyczna i jej kierunek realizowany w polityce zagranicznej ChRL*, [w:] *Chińska Republika Ludowa i jej uwarunkowania*, red. J. Marszałek-Kawa, Toruń 2008.

Miasnikov V., *New Russia's Policy Towards China*, [w:] *The New Russia and the Two Chinese Goverments*, ed. Tai Wan-Chin, Tajpej 1996.

Mierzejewski D., *Chińska Republika Ludowa wobec możliwości strategicznego sojuszu z Federacją Rosyjską i Indiami*, [w:] T. Kapuśnik, D. Mierzejewski, J. Zajączkowski, *Strategiczny Trójkąt Rosja-Chiny-Indie: szanse i wyzwania*, Lublin–Łódź–Warszawa 2009.

Mierzejewski D., *Koncepcja bezpieczeństwa Chińskiej Republiki Ludowej*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, red. R. Zięba, Warszawa 2008.

Mierzejewski D., *Rosja–Chiny. Próba charakterystyki współpracy w latach dziewięćdziesiątych*, [w:] *Rosja-między współczesnością a historią*, red. A. Głowacki, A. Stępień-Kuczyńska, Łódź 2002.

Mierzejewski D., *Rosyjski zwrot. Chińskie relacje z Rosją a zapotrzebowanie Państwa Środka w surowce naturalne*, [w:] *Chińska polityka zagraniczna i jej uwarunkowania*, red. J. Marszałek-Kawa, Toruń 2004.

Minakir P. A., *Chinese Immigration in the Russian Far East: Regional, National, and International Dimnsions*, [w:] *Cooperation and Conflict in the Former Soviet Union: Implications for Migrations*, eds. J. R. Azrael, E. A. Pain, Santa Monica 1996.

Moskalenko V., Shaumian T., *Russia's security and the geopolitical situation in South Asia*, [w:] *Russia and Asia. The Emerging Security Agenda*, ed. G. Chufrin, New York 1999.

Naumkin V. V., *The emerging political balance in Central Asia: a Russian view*, [w]: *Russia and Asia: The Emerging Security Agenda*, ed. G. Chufrin, New York 1999.

Nosov M. G., *Russian-US Relations in Asia-Pacific*, [w:] *Russia and Asia: The Emerging Security Agenda*, ed. G. Chufrin, New York 1999.

Olcott M. Brill, *Central Asia, Russia and the West*, [w:] *Russia and Asia: The Emerging Security Agenda*, ed. G. Chufrin, New York 1999.

Olcott M. Brill, *Russian-Chinese Relations and Central Asia*, [w:] *Rapprochement or Rivalry? Russia – China Relations in a Changing Asia*, ed. S. W. Garnett, Washington D. C. 2000.

Olimov Mouzaffar, *The policy of Russia in Central Asia: a perspective from Tajikistan*, [w:] *Russia and Asia: The Emerging Security Agenda*, ed. G. Chufrin, New York 1999.

Ostaszewski P., *Wojna chińsko-wietnamska 1979*, [w:] *Konflikty kolonialne i postkolonialne w Afryce i Azji 1869-2006*, red. P. Ostaszewski, Warszawa 2006.

Paradowski R., *Rosyjska myśl polityczna wobec upadku imperium*, [w:] *Rosja–Chiny. Dwa modele transformacji*, red. K. Gawlikowski, R. Paradowski, Toruń 2001.

Pawełczuk P., *Przywódca w państwie autorytarnym – w ujęciu socjotechnicznym*, [w:] *Przywództwo polityczne. Teorie i rzeczywistość*, red. L. Rubisz, K. Zuba, Toruń 2004.

Pietrasiak M., *Rosja a Daleki Wschód. Koncepcje polityki Rosji wobec regionu Azji Wschodniej w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych*, [w:] *Szkice o Rosji*, red. A. Stępień-Kuczyńska, J. Adamowski, Łódź 2000.

Pietraś Z. J., *Stosunki międzynarodowe*, [w:] *Współczesne stosunki międzynarodowe*, red. T. Łoś-Nowak, Wrocław 2008.

Pietraś Z. J., *Wyłanianie się nowego ładu międzynarodowego*, [w:] *Historia. Polityka. Stosunki Międzynarodowe, Księga jubileuszowa na 65-lecie profesora Kukułki,* red. B. Mrożek et al., Warszawa 1994.

Pietraś Z. J., *Polityka zagraniczna państwa*, [w:] *Współczesne stosunki międzynarodowe*, red. T. Łoś-Nowak, Wrocław 1997.

Pietrewicz O., *Amerykański zwrot w kierunku Azji i Pacyfiku: problemy i wyzwania* (nieopublikowany artykuł w posiadaniu autora).

Pietrewicz O., *Specjalne strefy ekonomiczne jako przykład bardzo trudnego wprowadzania reform w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej*, [w:] J. Włodarski, K. Ziedler, M. Burdelski, *Korea w oczach Polaków*, Gdańsk 2012.

Pietrewicz O., *U źródeł stanowiska Chińskiej Republiki Ludowej wobec Półwyspu Koreańskiego w świetle wydarzeń z lat 2009-2012*, [w:] J. Rowiński, O. Pietrewicz, *Półwysep Koreański: wyzwania i zagrożenia*, Toruń 2013.

Podberezsky V., *Between Europe and Asia: The Search for Russia's Civilisational Identity*, [w:] *Russia and Asia. The Emerging Security Agenda*, red. G. Chufrin, New York 1999.

Qimao Chen, *Sino-Russian relations after the break-up of the Soviet Union*, [w:] *Russia and Asia: The Emerging Security Agenda*, ed. G. Chufrin, New York 1999.

Retrospekcje i perspektywy rozwoju stosunków dyplomatycznych między ChRL a Federacją Rosyjską, [w:] *Chińska polityka zagraniczna i jej uwarunkowania*, red. J. Marszałek-Kawa, Toruń 2004.

Rhee Sang-Woo, *Russia and a new balance of power in East Asia: implications for stability on the Korean Peninsula*, [w:] *Russia and Asia. The Emerging Security Agenda*, ed. G. Chufrin, New York 1999.

Rigger S., *The Taiwan Issue and the Sino-Russian Partnership*, [w:] *The Future of China-Russia Relations*, ed. J. Bellacqua, Kentucky 2010.

Rigger S., *The Taiwan Issue and the Sino-Russian Strategic Partnership. The View from Beijing*, [w:] *The Future of China-Russia Relations*, ed. J. Bellacqua, Kentucky 2010.

Ross W., *Stosunki rosyjsko-chińskie: historia, współczesność, perspektywy*, [w:] *Chińska Republika Ludowa we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, red. P. Ostaszewski, Warszawa 2011.

Rowiński J., *Spory graniczne i konflikty terytorialne w Azji Wschodniej u progu XXI w.*, [w:] *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku. Stosunki międzynarodowe i gospodarcze, studia i szkice*, red. K. Gawlikowski, Warszawa 2004.

Rozman G., *Russia in Northeast Asia*, [w:] *Russian Foreign Policy in the 21st Century and the Shadow of the Past*, ed. R. Legvold, Colombia 2007.

Rozman G., *Sino-Russian Relations: Mutual Assessments and Predictions*, [w:] *Rapprochement or Rivalry? Russia – China Relations in a Changing Asia*, ed. S. W. Garnett, Washington D. C. 2000.

Rozman G., *Turning Fortress into Free Trade Zone*, [w:] *Rapprochement or Rivalry? Russia – China Relations in a Changing Asia*, ed. S. W. Garnett, Washington D. C. 2000.

Ryan K., *Russo-Chinese Defense Relations. The View from Moscow*, [w:] *The Future of China-Russia Relations*, ed. J. Bellacqua, Kentucky 2010.

Rychłowski B., *Stosunki Chiny-Rosja w okresie transformacji*, [w:] *Rosja–Chiny. Dwa modele transformacji*, red. R. Paradowski, K. Gawlikowski, Toruń 2001.

Sałajczyk S. P., *Zmierzch Lewiatana? Spór o pozycję państwa we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Państwo we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, red. E. Haliżak, J. Popiuk-Rysińska, Warszawa 1995.

Sergounin A. A., Subbotin S. V., *Sino-Russian Military-Technical Cooperation: a Russian View*, [w:] A. Ian, *Russia and the Arms Trade*, Oxford 1998.

Shukla Vinay, *Russia in South Asia: A View from India*, [w:] *Russia and Asia: The Emerging Security Agenda*, ed. G. Chufrin, New York 1999.

Sivin N., *Science and Medicine*, [w:] *Heritage of China: Contemporary Perspectives on Chinese Civilisation*, ed. P. Ropp, Berkeley 1990.

Słomczyńska I., *Procesy decyzyjne ChRL*, [w:] *Chiny w stosunkach międzynarodowych*, red. K. Iwańczuk, A. Ziętek, Lublin 2003.

Stadtmüller E., *Międzynarodowy ład polityczny*, [w:] *Problemy polityczne współczesnego świata*, red. Z. Cesarz, E. Stadtmüller, Wrocław 1998.

Syroezhkin K., *Russian policy in Central Asia: a perspective from Kazakhstan*, [w:] *Russia and Asia: The Emerging Security Agenda*, ed. G. Chufrin, New York 1999.

Szewcowa L., *Rosja przed nowym cyklem politycznym: paradoksy stabilności i petro-state*, [w:] *Imperium Putina*, red. W. Konończuk, Warszawa 2007.

Szmulik B., Żmigrodzki M., *Autorytaryzm i totalitaryzm*, [w:] *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, red. B. Szmulik, M. Żmigrodzki, Lublin 2003.

Szmulik B., Żmigrodzki M., *Typ i forma państwa*, [w:] *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, red. B. Szmulik, M. Żmigrodzki, Lublin 2003.

Thornton J., *Reform in the Russian Far East: Implications for Economic Cooperation*, [w:] *Rapprochement or Rivalry? Russia – China Relations in a Changing Asia*, ed. S. W. Garnett, Washington D. C. 2000.

Topolski I., *Stosunki chińsko-rosyjskie*, [w:] *Chiny w stosunkach międzynarodowych*, red. K. Iwańczuk, A. Ziętek, Lublin 2003.

Trenin D., *Russia and Central Asia: Interests, Policies and Prospects*, [w:] *Central Asia: Views from Washington, Moscow and Beijing*, eds. E. Rumer, D. Trenin, Zhao Huasheng, New York 2007.

Trenin D., *The China Factor: Challenge and Chance for Russia*, [w:] *Rapprochement or Rivalry? Russia – China Relations in a Changing Asia*, ed. S. W. Garnett, Washington D. C. 2000.

Troitskiy M., *A Russian Perspective on the Shanghai Cooperation Organization*, [w:] A. J. K. Bailes et al., *The Shanghai Cooperation Organization*, SIPRI Policy Paper № 17.

Troyakova T., *A View from the Russian Far East*, [w:] *Rapprochement or Rivalry? Russia – China Relations in a Changing Asia*, ed. S. W. Garnett, Washington D. C. 2000.

Tsyganov Y. V., *Russia and China: What is in the Pipeline*?, [w:] *Russia and Asia: The Emerging Security Agenda*, ed. G. Chufrin, New York 1999.

Vitkovskaya G., Zayonchkovskaya Z., Newland K., *Chinese Migration into Russia*, [w:] *Rapprochement or Rivalry? Russia – China Relations in a Changing Asia*, ed. S. W. Garnett, Washington D. C. 2000.

Voskressenski A. D., *Russia's Evolving Grand Strategy toward China*, [w:] *Rapprochement or Rivalry? Russia – China Relations in a Changing Asia*, ed. S. W. Garnett, Washington D. C. 2000.

Walicki A., *Totalitaryzm i posttotalitaryzm. Próba definicji*, [w:] *Społeczeństwa posttotalitarne. Kierunki przemian*, red. Z. Sadowski, Warszawa 1991.

Wang Jisi, *China's Changing Role in Asia*, [w]: *The Rise of China and a Changing East Asian Order*, ed. Kokubun Ryosei, Wang Jisi, Tokyo 2004.

Wilson J. L., *China, Russia, and the Taiwan Issue: The View from Moscow*, [w:] *The Future of China-Russia Relations*, ed. J. Bellacqua, Kentucky 2010.

Wishnick E., *Chinese Perspectives on Cross-Border Relations*, [w:] *Rapprochement or Rivalry? Russia – China Relations in a Changing Asia*, ed. S. W. Garnett, Washington D. C. 2000.

Wishnick E., *Why a 'Strategic Partnership'? The View from China*, [w:] *The Future of China-Russia Relations*, ed. J. Bellacqua, Kentucky 2010.

Wishnik E., *Chinese Migration to the Russian Far East: a Human Security Dilemma*, [w:] *Human Flows cross National Borders In Northeast Asia*, eds. Tsuneo Akaha et al., California 2003.

Wojtaszczyk K. A., *System polityczny*, [w:] *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, red. B. Szmulik, M. Żmigrodzki, Lublin 2003.

Yu Bin, *China and Russia. Normalizing Their Strategic Partnership*, [w:] *Power Shift. China and Asia's New Dynamics*, ed. D. L. Shambaugh, Berkeley 2005.

Yuan Jing-dong, *Sino-Russian Defense Ties*, [w:] *The Future of China-Russia Relations*, ed. J. Bellacqua, Kentucky 2010.

Zagorsky A., *Russian-Japanese relations: back to the deadlock*, [w:] *Russia and Asia: The Emerging Security Agenda*, ed. G. Chufrin, New York 1999.

Zapaśnik S., Morochojewa Z., *Dziedzictwo Jelcyna. System polityczny Rosji przed wyborami prezydenckimi 2000 roku*, [w:] *Rosja–Chiny. Dwa modele transformacji*, red. K. Gawlikowski, R. Paradowski, Toruń 2001.

Zhao Huasheng, *China and Central Asia*, [w:] *Central Asia: Views from Washington, Moscow and Beijing*, eds. E. Rumer, D. Trenin, Zhao Huasheng, New York 2007.

Ziegler Ch. E., *Russia and China in Central Asia*, [w:] *The Future of China-Russia Relations*, ed. J. Bellacqua, Kentucky 2010.

Ziętek A., *Stosunki Federacji Rosyjskiej z państwami regionu Azji i Pacyfiku*, [w:] *Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, red. A. Czarnocki, I. Topolski, Lublin 2006.

Zyblikiewicz L., *Ewolucja doktryny Paktu Północnoatlantyckiego w latach dziewięćdziesiątych*, [w:] *Nowy kształt bezpieczeństwa europejskiego. Studia i Analizy*, red. E. Cziomer, Kraków 1996.

Zapisywane alfabetem rosyjskim

Арбатов А., *Российская национальная идеяа и внешняая политика*, „Научный рапорт", Московский Общественный Фонд 1998, № 53.

Баранов А. В., *Переход к партнёрским отношениям стратегического взаимодействия во взаимоотношениях Рроссии и Ккитая (вторая половина 1990-х гг.)*, [on-line:] http://www.bgpu.ru/site/content/kafs/kitae/russiaandchina/2012/history/baranov.pdf – 30 VI 2014.

Витковская Г., Зайончковская Ж., *Новая Столыупинская политика на Дальнем Востоке России,* [w:] *Перспективы Далневосточного региона: межстрановыное взаимодействия*, Москва 1999.

Картков А. А., *Россия и Центральная Азия,* [w:] *Россия в Азии:проблемы взаимодействия,* ред. К. А. Коакарев, Москва 2006.

Курс Президента В. В. Путина на консолидацию общества, [w:] А. В. Филиппов, *Новейшая история России. 1945-2006 гг.*, [on-line:] http://www.prosv.ru/umk/istoriya/6.html – 12 VI 2014.

Ларин А., *Несколько замечанийи о возрождении Дальнего Востока России на фоне возрожденнмия китайской нации*, [w:] *Азиатско-тихоокеанское сотрудничество и место России в региональном развитии*, Москва 2014.

Ларин В., *Дальний Восток России в фокусе китайской политики*, [w:] *Внешняая политика и безопасность современной России 1991-2002*, Москва 2002.

Мотрич Е. Л., *Китайские Мигранты в Хабаровске*, [w:] *Перспективы Дальневосточного Региона: Китайский фактор*, Москва 1999.

Мяасников В. С., Шепелева Н. Р., *Империя Цин и Россия в XVII – начале XX в.*, [w:] *Китай и соседиы в новое и новейшее время,* ред. С. Л. Тихвинский, Москва 1982.

Носов М. Г., *Российский Дальний Восток и Китай: проблемы сегодняшнего дня и перспективы сотрудничества*, [w:] *Миграционная ситуация на Дальнем Востоке и политика России*, Москва 1996.

Сотрудничество Китая и России по международным проблемам, „Международные отношения Ссеверно-восточной Азии", К. 2, Москва 1996.

Фельгенгауэр П. Е., *Оружие для Китая и национальная безопасность России*, „Россия в мировой тоарговле оружием: стратегия, политика,экономика", Москва–Карнеге 1996.

Zapisywane alfabetem chińskim

阎学通, „*中俄战略关系有待加强*",《中国评论》2003年第8期.

冯绍雷, *载于俄罗斯的俄文网站*，2010年5月.

冯绍雷 „*普京对外政策的文章平衡客观*"，俄罗斯新闻网，2012年2月27日.

冯绍雷, „*普京重归时代的中俄关系走向*"，《外交观察》，总第1辑（2012年秋季号），2012年9月27日。

Artykuły naukowe w czasopismach

Zapisywane alfabetem łacińskim

Abkowicz J., *Rosja – Chiny. Partnerstwo w 21 stuleciu?*, „Dziś" 2001, nr 1.

Acharya Amitav, *A Concert of Asia?*, „Survival" 1999, vol. 41, № 3 (Autumn).

Ambrosio T., *Catching the 'Shanghai Spirit': How the Shanghai Cooperation Organization Promotes Authoritarian Norms in Central Asia*, „Europe-Asia Studies" 2008, vol. 60, № 8.

Azarkan Ezeli, *The Interests of the Central Asian States and the Shanghai Cooperation Organization*, „Ege Academic Review" 2010, vol. 10.

Bailes A. J. K., Dunay P., The *Shanghai Cooperation Organization as a Regional Security Organization*, „The Shanghai Cooperation Organization", SIPRI Policy Paper, 2007, № 17 (May).

Bernkopf T. N., *China as a Factor In the Collapse of the Soviet Empire*, „Political Science Quartely" 1995, vol. 110, № 4.

Bieleń S., *Orientacje ideowo-programowe w rosyjskiej polityce zagranicznej*, „Stosunki międzynarodowe" 2000, nr 3-4.

Braekhus K. E., Overland I., *A Match Made in Heaven? Strategic Convergence between China and Russia*, „China and Eurasia Forum Quartely" 2007, № 2.

Buszynski L., *Oil and territory In Putin's relations with China and Japan*, „The Pacific Review" 2006, № 3.

Chong-Pin Lin, *Formująca się Wielka Strategia Chin (ku dominacji w Azji Wschodniej, ale bez walki)*, „Azja-Pacyfik" 2006, nr 9.

Cohen A., *After the G-8 Summit: China and the Shanghai Cooperation Organization*, "China and Eurasia Quarterly" 2006, vol. 4, № 3.

Dittmer L., *The Strategic Triangle: An Elementary Game-Theoretical Analysis*, „World Politics" 1981, vol. 33, № 4.

Farkhard Tolipov, *East vs. West? Some Geopolitical Questions and Observations for the SCO*, „China and Eurasia Quarterly" 2005 (July).

Frost A., *The Collective Security Treaty Organization, the Shanghai Cooperation Organization, and Russia's Strategic Goals in Central Asia*, „China and Eurasia Quarterly" 2009, vol. 7, № 3.

Garver J. W., *The Chinese Communist Party and the Collapse of Soviet Communism*, „The China Quartely" 1993, № 3.

Garver J. W., *A Far Eastern Rapallo: the post cold-war Russian-Chinese strategic partnership*, „Проблемы Далнего Востока" 1998, № 1 (in English).

Gawlikowski K., *Demontaż komunizmu w Chinach i w Rosji*, „Azja-Pacyfik" 1999, nr 2.

Gawlikowski K., *Problem „wartości azjatyckich" uwagi o koncepcjach Mahathira Ben Mohamada*, „Azja-Pacyfik" 1998, nr 1.

Gawlikowski K., *Problem praw człowieka z perspektywy azjatyckiej*, Azja-Pacyfik" 1998, nr 1.

Gelbras V., *Chinese Migration in Russia*, „Russia in Global Affairs" 2005, vol. 3, № 2 (April--June).

Gradziuk A., *Główne problemy Chin w rozwoju strategicznego partnerstwa z Rosją*, „Biuletyn PISM" 2007, nr 18.

Gradziuk A., Wyciszkiewicz E., *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec Chińskiej Republiki Ludowej*, „Biuletyn PISM" 2003, nr 50.

Haliżak E., *Regionalny kontekst bezpieczeństwa w Azji Północno-Wschodniej*, „Żurawia Papers" 2005, z. 3.

Hanova S., *Perspectives on the SCO: Images and Discourses*, „China and Eurasia Quarterly" 2009, vol. 7, № 3.

Hao Yufan, *The Development of Soviet Far East, A Chinese Perspective*, „Korea and World Affairs" 1991, № 15.

Iwashita Akihiro, *The Influence of Local Russian Initiatives on Relations with China: Border Demarcation and Regional Partnership*, „Acta Slavica Iaponica" 2002, vol. 19.

Kerr D., *Problems in Sino-Russian Economic Relations*, „Europe-Asia Studies" 1998, № 7.

Kuchins A., *Russia and China: The Ambivalent Embrace*, „Current History" 2007, № 10.

Laumulin M., *The Shanghai Cooperation Organization as 'Geopolitical Bluff'? A View From Astana*, „Russie.Nei.Visions" 2006, 12 VI.

Lee Nam-Ju, *From Partnership to Alliance? The Development of Sino-Russian Relations*, „East Asian Review" 2001, vol. 13, № 1.

Lukin A., *Shanghai Cooperation Organization: Problems and Prospects*, „International Affairs" (Moscow) 2004, № 3.

Łopińska A., *The „Yellow Peril" syndrome in contemporary Russia*, „Sensus Historiae. Studia Interdyscyplinarne" 2012, vol. 8, № 3.
Malek R., *Hexie shehui: nowa utopia? Budowa harmonijnego i stabilnego społeczeństwa chińskiego oraz rola religii*, „Azja-Pacyfik" 2008, nr 11.
Maxwell N., Report from China: The Chinese Account of the 1969 Fighting at Chenpao, „The China Quartely" 1973, № 56.
Menkiszak M., *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec Azji po 11 września*, „Sprawy Międzynarodowe" 2002, nr 1.
Menon Rajan, *The Sick Man of Asia: Russia's Endangered Far East*, „The National Interest" 2003, № 73.
Miasnikow W., *Chiński aspekt bezpieczeństwa Rosji*, „Dziś" 1997, nr 6.
Mierzejewski D., *Stosunki rosyjsko-chińskie. Spojrzenie z Moskwy*, „Homo Politicus. Rocznik Politologiczny" 2007, nr 1-2.
Mikheev V., *East Asia and Russia's Developement Strategy*, „Russia in Global Affairs" 2007, vol. 5, № 1 (January-March).
Milewski P., *Polityka ChRL w Azji Centralnej i udział Chin w Szanghajskiej Organizacji Współpracy*, „Azja-Pacyfik" 2003, nr 6.
Milewski P., *Stosunki między Chinami a Rosją*, „Zeszyty Akademii Dyplomatycznej" 2005, z. 27.
Milewski P., *Strategia i polityka rozwoju Zachodnich Chin a stosunki gospodarczo-handlowe z sąsiadami Państwa Środka*, „Azja-Pacyfik" 2003, nr 6.
Mohanty A. K., *A Russian Understanding of China's SCO Policy*, „China Report" 2007, № 43.
Moltz J. C., *From Military Adversaries to Economic Partners: Russia and China In the New Asia*, „The Journal of East Asian Affairs" 1995, № 9.
Morzycki-Markowski M., *Dwugłowy orzeł i złoty smok*, „Mówią Wieki" 2002, nr 10.
Pan Guang, *Chinese Perspective on the Shanghai Cooperation Organization*, „The Shanghai Cooperation Organization", SIPRI Policy Paper, 2007, № 17 (May).
Panarin A. S., *Położenie geopolityczne Rosji: scenariusze alternatywne u progu XXI wieku*, „Studia Politologiczne" 2000, nr 4.
Paradorn Rangisimaporn, *Russia's Debate on Military-Technological Cooperation with China*, „Asia Survey" 2006 (May/June).
Paramonov V., Stolpovski O., *Russia and Central Asia: Multilateral Security Cooperation*, „Advanced Research and Assessment Group, Defence Academy of the United Kingdom" 2008 (March).
Pietrewicz O., *Półwysep Koreański w polityce mocarstw w XXI wieku*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna" 2014, nr 1(44).
Podolski A., *Rosyjskie partie fasadowe*, „Polska w Europie" 1998, z. 27, nr 10.
Popova L., *Recent Trends in Russian-Chinese Economic Cooperation*, „World Economic Papers" 2006, № 7 (special issue).
Rajan Menon, *The Sick Man of Asia: Russia's Endangered Far East*, „The National Interest" 2003, № 73.
Rozman G., *Russia's Reasurgence In Northeast Asia: Views from the Region*, „Russian Analytical Diggest: Russia's Asia Policy" 2007, № 25.
Rozman G., *Troubled Choices for the Russian Far East: Decentralization, Open Regionalism and Internationalism*, „Journal of East Asian Affairs" 1997, vol. 11, № 2.

Rumer E. B., *China, Russia and the Balance of Power in Central Asia*, „Strategic Forum" 2006, № 223 (November).
Rumer E. B., Wallander C. A., *Russia: Power in Weakness*, „Washington Quarterly" 2003-2004, vol. 27, № 1 (winter).
Rychłowski B., *Stosunki rosyjsko-chińskie u progu XXI wieku*, „Polityka Wschodnia" 1997 nr 1.
Scalapino R. A., *Northeast Asia Today – an overview*, „Azja-Pacyfik" 2004, nr 7.
Shambaugh D, *The Sovie t Influence on China's Worldview*, „The Australian Journal of Chinese Affairs" 1992, № 27.
Shi Ze, *Relations Between China and Central Asian Countries Face Opportunity of All-Round Development*, „China International Studies" 2005 (Winter).
Shlapentokh V., *China In the Russian Mind Today: Ambivalence and Defeatism*, „Europa-Asia Studies" 2007, № 1.
Shlapentokh V, *Russia, China and the Far East: Old Geopolitics Or a New Peaceful Cooperation?*, „Comunist and Post-Communist Studies" 1995, vol. 28, № 3.
Stakelbeck F. W. Jr., *A New Bloc emerges?*, „The American Thinker" 2005, № 5 (August).
Swanström N., *China and Central Asia: A New Great Game Or Traditional Vassal Relations*? „Journal of Contemporary China" 2005, vol. 45, № 14 (November).
Tolipov Farkhard, *East vs. West? Some Geopolitical Questions and Observations for the SCO*, „China and Eurasia Quarterly" 2005 (July).
Tubilewicz Cz., *The Little Dragon and the Bear: Russian-Taiwanese Relations in the Post-Cold War Period*, „Russian Review" 2002, vol. 61, № 4.
Vitkovskaya G., *Does Chinese Immigration Endanger Russian Security*? „Carnegie Briefings" 1999, № 8 (August).
Wagner R. H., *Economic Independence, Bargaining Power and Political Influence*, „International Organisation" 1988, vol. 42, № 3.
Wasilewski A., *Gaz ziemny w polityce zagranicznej Rosji*, „Sprawy międzynarodowe" 2004, nr 1.
Weitz R., *Shanghai summit fails to field NATO-style Demence agrement*, „Jane's Intelligence Review" 2006 (August).
White A., *Guiding the 'Near Abroad' Russia and the SCO*, „China and Eurasia Quarterly" 2005, Special Edition: the SCO At One, July.
Wishnik E., *Sino-Soviet Relations in a Changed International Landscape*, „China Perspectives" 2002, № 43.
Wroński G., *Mocarstwowość Chin – przegląd atrybutów międzynarodowej pozycji we współczesnym świecie*, „Azja-Pacyfik" 2007, nr 10.
Wycieszkiewicz E., *Perspektywy współpracy energetycznej w regionie Azji Północno-Wschodniej*, „Materiały Studialne PISM" 2006, nr 2.
Yang Shu, *Reassessing the SCO's Internal Difficulties: A Chinese Point of View*, „China and Eurasia Quartely" 2009, vol. 7, № 3.
Yu Bin, *Back to Geostrategics*, „Comparative Connections" 2005, vol. 7, № 1.
Yu Bin, *Beautiful Relationship In a Dangerous World*, „Comparative Connections" 2002, № 4.
Yu Bin, *Between Cooperation and Competition*, „Comparative Connections" 2007, vol. 9, № 3.
Yu Bin, *Between Crisis and Cooperation*, „Comparative Connections" 2009, vol. 11, № 1.

Yu Bin, *Between Geo-Economics and Geo-politics*, „Comparative Connections" 2011, vol. 12, № 3.
Yu Bin, *Central Asia Between Competition and Cooperation*, [on-line:] http://www.fpif.org/articles/central_asia_between_competition_and_cooperation – 11 V 2014.
Yu Bin, *China's Year of Russia and the Gathering Nuclear Storm*, „Comparative Connections" 2006, vol. 8, № 1.
Yu Bin, *China-Russia Relations: Putin's Ostpolitik and Sino-Russian Relations*, „Comparative Connections" 2000, № 2.
Yu Bin, *Coping with Korea*, „Comparative Connections" 2010, vol. 11, № 4.
Yu Bin, *Crouching Missiles, Hidden Alliances*, „Comparative Connections" 2001, vol. 3, no 3.
Yu Bin, *Embracing a Storm and Each Other?* „Comparative Connections" 2008, vol. 8, no 4.
Yu Bin, *End of History, What Next?* „Comparative Connections" 2005, vol. 6, № 4.
Yu Bin, *From Election Politics to Economics Posturing*, „Comparative Connections" 2008, vol. 10, № 1.
Yu Bin, *G-8, Geoeconomics, and Growing "Talk" Fatigue*, „Comparative Connections" 2006, vol. 8, № 3.
Yu Bin, *Living with Normalcy*, „Comparative Connections" 2004, vol. 5, № 4.
Yu Bin, *Living with Putin's Unfading Glory and Dream*, „Comparative Connections" 2007, vol. 9, № 4.
Yu Bin, *Market Malaise and Mirnaya Missiya*, „Comparative Connections" 2009, vol. 11, № 3.
Yu Bin, *Medvedev's Ostpolitik and Sino-Russian Relations*, „Comparative Connections" 2008, vol. 10, № 2.
Yu Bin, *Moscow and Beijing Adapt to a Different Pax Americana*, „Comparative Connections" 2002, № 4.
Yu Bin, *Mounting Challenges and Multilateralism*, „Comparative Connections" 2011, vol. 12, № 1.
Yu Bin, *Mr. Putin Goes to China. Ten Years After*, „Comparative Connections" 2009, vol. 11, № 4.
Yu Bin, *One Year Later: Geopolitics or Geoeconomics*, „Comparative Connections" 2002, vol. 4, № 3.
Yu Bin, *Partying and Posturing for Power, Petro and Prestige*, „Comparative Connections" 2007, vol. 9, № 2.
Yu Bin, *Peace Mission 2010 and Medvedev's Visit to China*, „Comparative Connections" 2010, vol. 11, № 3.
Yu Bin, *Pivot to Eurasia and Africa: Xi Style*, „Comparative Connections" 2013, vol. 15, no 1, [on-line:] http://csis.org/files/publication/1301qchina_russia.pdf – 8 VI 2014.
Yu Bin, *Politics of Anniversaries and Beyond*, „Comparative Connections" 2005, vol. 7, no 2.
Yu Bin, *Politics of Two Anniversaries*, „Comparative Connections" 2011, vol. 12, № 2.
Yu Bin, *Pollution, Politics and Partnership*, „Comparative Connections" 2005, vol. 7, № 4.
Yu Bin, *Presidential Politicking and Proactive Posturing*, „Comparative Connections" 2004, vol. 6, № 1.

Yu Bin, *Putin Invited Xi: Overture to 2012*, „Comparative Connections" 2010, vol. 12, № 1.
Yu Bin, *Putin's Glory and Xi's Dream*, „Comparative Connections" 2013, vol. 15, № 3, [on-line:] http://csis.org/files/publication/1303qchina_russia.pdf – 3 VI 2014.
Yu Bin, *Reset under Medvedev: Zapad-Politik and Vostok 2010*, „Comparative Connections" 2010, vol. 11, № 2.
Yu Bin, *Russia Says "No" to the West and „Sort of" to China*, „Comparative Connections" 2007, vol. 9, № 1.
Yu Bin, *SCO Five Years On: Progress and Growing Pains*, „Comparative Connections" 2006, vol. 8, № 2.
Yu Bin, *Succession, SCO, and Summit Politics in Beijing*, „Comparative Connections" 2012, vol. 14, № 2, [on-line:] /http://csis.org/files/publication/1202qchina_russia.pdf – 8 VI 2014.
Yu Bin, *Succession, Syria… and the Search for Putin's Soul*, „Comparative Connections" 2012, vol. 14, № 1, [on-line:] http://csis.org/files/publication/1201qchina_russia.pdf – 4 VI 2014.
Yu Bin, *Summer Heat and Sino-Russian Strategizing,* „Comparative Connections" 2013, vol. 15, № 2, [on-line:] http://csis.org/files/publication/1302qchina_russia.pdf – 8 VI 2014.
Yu Bin, *Summitry: Between Symbolism and Substance*, „Comparative Connections" 2009, vol. 11, № 2.
Yu Bin, *Tales of Different 'Pivots'*, „Comparative Connections" 2012, vol. 14, № 3, [on--line:] http://csis.org/files/publication/1203qchina_russia.pdf – 8 VI 2014.
Yu Bin, *The New World Order According to Moscow and Beijing*, „Comparative Connections" 2005, vol. 7, № 3.
Yu Bin, *What Follows China „Russia's Year"?*, „Comparative Connections" 2006, vol. 8, № 4.
Yurchuk Y., *Russian Views on their Asian Neighbors*, „Russian Analytical Diggest: Russia's Asia Policy" 2007, № 25.
Zamaraeva A., *Interesy Chin w Azji Centralnej*, „Azja-Pacyfik" 2005, nr 8.
Zhao Huasheng, *Security Building in Central Asia and the Shanghai Cooperation Organization*, [on-line:] http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no2_ses/4-2_Zhao.pdf – 10 X 2012.

Zapisywane alfabetem rosyjskim

Афанасьев Е., *Российско-китайские отношения: от нормализации к партнерству*, „Проблемы Дальнего Востока" 1994, № 2.
Гельбрас В., *О восточной политике России,* „Pro et Contra" 1998, т. 3, № 1.
Кулешов В. [и другие], *О некоторых аспектах совершенствования российско-китайского межрегионального сотрудничества*, „Проблемы Дальнего Востока" 2010, № 6.
Ларин А., *Ретроспектива: кКитайцы в России*, „Миграция" 1997, № 1.
Ларин В., *Россия и Китай на пороге третьего тысячеилетия: кто же будет отстаивать наши национальные интересы? Взгляд из Дальнего Востока*, „Проблемы Дальнего Востока" 1997, № 1.
Ломанов А., *На периферии столкновения цивилизацийи*, „Pro et Contra" 1998, т. 3, № 1.

Лукин А., *Китай опасный сосед или выгодный партнер?*, „Pro et Contra" 2007, № 6 (ноябрь-декабрь).

Минакир П., Деваева Е., *Российский Дальный Восток и Забайкалье: программа международного экономического сотрудничества*, „Проблемы Дальнего Востока" 2002, № 1.

Мясников В. С., *Россия и Китай. Контакты государств и цивилизацийи*, „Общественные науки и современность" 1996, № 2.

Панарин А. С., *Россия в Евразии. Геополитическое вызовы и цивилизационные ответы*, „Вопросы философии" 1994, № 12.

Портьяков В., *Он уважать себья заставил... (Китай и Россия в экономическом измерении)*, „Pro et Contra" 1998, т. 3, № 1.

Рогачеов И., *Российско-китайский саммит 2005 года*, „Международная жизнь" 2005, № 7-8.

Тарасюк А., *Экономический потенциал Северно-восточного Китая и его влияние на раозвитие сотрудничества с приограничными регионами России*, „Проблемы Дальнего Востока" 2007, № 2.

Цыиганов Ю., *Российско-китайские отношения и Тайвань*, „Мировая экономика и международные отношения" 1998, № 3.

Яковлев А., *Международная политическая обстановка в СВА и положение России в регионе*, „Проблемы Дальнего Востока" 1995, № 2.

Analizy, raporty i dane statystyczne

Zapisywane alfabetem łacińskim

Akio Kawato, *Much Ado About Sino-Russian Axis*, Carnegie Center Moscow, 2014, 10 VI, [on-line:] http://carnegie.ru/eurasiaoutlook/?fa=55870 – 22 VI 2014.

Annual Report to Congress. Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2013, Office of the Secretary of Defence, [on-line:] http://www.defense.gov/pubs/2013_china_report_final.pdf – 10 V 2014.

Arbatov A., *Russian Military Policy Adrift*, „Carnegie Moscow Center Briefing Papers" 2006, vol. 8, № 6.

Blank S., *Threats to Russian Security: The View From Moscow*, U.S. Army War College Strategic Studies Institute, 2000, 1 VI, [on-line:] http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/display.cfm?pubID=135 – 10 V 2014.

Chiński przywódca w Moskwie: geopolityczna harmonia, umiarkowany postęp we współpracy energetycznej, OSW, 2013, 27 III, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-03-27/chinski-przywodca-w-moskwie-geopolityczna-harmonia-umiarkowany-postep – 23 VI 2014.

Chow E., Leigh H., *Central Asia's pipelines: Field of Dreas and Reality*, National Bureau of Asian Research, NBR Special Report no 23, 2010, IX, [on-line:] http://csis.org/files/publication/1009_EChow_LHendrix_CentralAsia.pdf – 10 X 2012.

Collins J. F., Trenin D., Shevtsova L., *Is Russia Ready for Change?*, Carnegie Center Washington D. C. 2009, II, [on-line:] http://carnegie.ru/events/?fa=1258&solr_hilite=Russia-China – 30 VI 2014.

Conventional Arms Transfer to Developing Nations 1988-2005, Congressional Research Service Report for Congress, 2006, 23 X, [on-line:] http://www.fas.org/sgp/crs/weapons/RL33696.pdf – 10 V 2014.

Fischer E., Kardaś S., Rodkiewicz W., *Rosnące koszty zbliżenia. Nowe rosyjsko-chińskie umowy gospodarcze*, OSW, 2014, 15 X, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-10-15/rosnace-koszty-zblizenia-nowe-rosyjsko-chinskie--umowy-gospodarcze – 24 X 2014.

Gabuev A., *How Russia is Misreading Asia*, Carnegie Center Moscow, 2014, 3 VI, [on-line:] http://carnegie.ru/EURASIAOUTLOOK/?FA=55776 – 22 VI 2014.

Godement F., *Xi Jinping's China*, European Council on Foreign Affairs, 2013, 17 VII, [on--line:] http://www.ecfr.eu/publications/summary/xi_jinpings_china212 – 14 VI 2014.

Góralczyk B., *Chiński sen*, Komentarz Międzynarodowy Pułaskiego 3/2013, [on-line:] http://www.pulaski.pl/images/publikacje/kmp/Komentarz_Miedzynarodowy_Pulaskiego_nr_3_13_PL.pdf – 14 VI 2014.

Góralczyk B., *Chińskie sny*, Obserwator Finansowy, 2013, 21 VII, [on-line:] http://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/chinskie-sny/ – 14 VI 2014.

Górecki W., *Coraz dalej od Moskwy. Rosja wobec Azji Centralnej*, OSW, Warszawa 2014.

Gvosdev N. K., *The Sources of Russian Conduct*, The National Interest, 2004, 1 IV, [on--line:] http://nationalinterest.org/article/the-sources-of-russian-conduct-647 – 30 VI 2014.

Hu's Central Asian Gamble to Counter the U.S. "Containment Strategy", The Jamestown Foundation China Brief, 2005, 5 VI, [on-line:] http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews[tt_news]=30614&tx_ttnews[backPid]=166&no_cache=1#.U3IVCXbrArw – 13 V 2014.

International Trade Statistics 2012, World Trade Organization, [on-line:] http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2011_e/its2011_e.pdf – 30 VI 2014.

Jarosiewicz A., *Chińskie tour de force w Azji Centralnej*, OSW, 2013, 18 IX, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-09-18/chinskie-tour-de-force -w-azji-centralnej – 29 VI 2014.

Jarosiewicz A., *Chiny włączają się w turkmeńsko-rosyjski konflikt gazowy*, „Tydzień na Wschodzie. Biuletyn OSW" 2009, 1 VII.

Jarosiewicz A., Strachota K., *Chiny a Azja Centralna. Dorobek dwudziestolecia*, Warszawa 2013.

Jarosiewicz A., Strachota K., *Nowa Wielka Gra – przesilenie?*, „Komentarze OSW" 2009, 12 V.

Judah B., Kabzova J., Popescu N., *Dealing with a post-BRIC Russia*, European Council on Foreign Affairs, [on-line:] http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR44_RUSSIA_REPORT_AW.pdf – 30 VI 2014.

Kaczmarski M., Konończuk W., *Rosja-Chiny: umowa o ropociągu do Daqingu jako przejaw nowego kształtu stosunków dwustronnych*, OSW, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2008-10-30/rosja-chiny-umowa-o-ropociagu-do-daqingu-jako-przejaw-now – 30 VI 2014.

Kaczmarski M., *Pierwsza podróż zagraniczna prezydenta Miedwiediewa*, „Tydzień na Wschodzie. Biuletyn OSW" 2008, 28 V.

Kaczmarski M., *Rosja – Chiny: postępująca zmiana układu sił*, OSW, 2012, 9 V, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2012-05-09/rosja-chiny-postepujaca-zmiana-ukladu-sil – 23 VI 2014.

Kaczmarski M., *Rosyjski zwrot ku Azji. Więcej słów niż czynów*, OSW, 2012, 9 X, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2012-10-09/rosyjski-zwrot-ku-azji-wiecej-slow-niz-czynow – 23 VI 2014.

Kaczmarski M., Smolar E., *Unia Europejska wobec Rosji*, Portal Spraw Zagranicznych, 2008, 17 VII, [on-line:] http://www.psz.pl/tekst-12102/Marcin-Kaczmarski-Eugeniusz-Smolar-Unia-Europejska-wobec-Rosji – 30 VI 2014.

Kardaś Sz., *Gazowe „partnerstwo" wschodnie: kontrakt Gazpromu i CNPC na dostawy gazu do Chin*, „Komentarze OSW" 2014, 16 VI, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2014-06-16/gazowe-partnerstwo-wschodnie-kontrakt-gazpromu-i-cnpc-na – 21 VI 2014.

Khoo N., Smith M., *A Concert of Asia?*, „Policy Review" 2001, VIII, [on-line:] http://www.hoover.org/publications/policy-review/article/7060 – 10 X 2012.

Konończuk W., *Ropociąg Wschodnia Syberia-Ocean Spokojny (WSTO): strategiczny projekt – organizacyjna porażka?*, OSW, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2008-10-22/ropociag-wschodnia-syberia-ocean-spokojny-wsto-strategiczny-pro#a – 30 VI 2014.

Konończuk W., *Wizyta premiera Putina w Chinach pod znakiem zacieśnienia współpracy surowcowej*, „Tydzień na Wschodzie. Biuletyn OSW" 2009, 14 X.

Krutikhin M., *A Mystery, Wrapped in Puzzle*, Carnegie Center Moscow, 2014, 23 V, [on-line:] http://carnegie.ru/eurasiaoutlook/?fa=55680 – 22 VI 2014.

Makienko K., *Preliminary Estimates of Russian Performance in Military-Technical Cooperation with Foreign States in 2000*, „Eksport Vooruzheniy Journal" 2001, № 1 (January-February), [on-line:] http://www.cast.ru/eng/journal/2001/1-preliminary/ – 25 IV 2014.

Makienko K., *U. S. Congressional Research Service Report on Russia's Place in the Arms Market*, „Moscow Defence Brief" 2001, № 5, [on-line:] http://mdb.cast.ru/mdb/5-2001/at/uscr/ – 06 IV 2014.

Marsh C., *Russia Plays In the China Card*, „National Interest" 2007, no 90.

Miller A., *The Work System of the Xi Jinping Leadership*, The Hoover Institution 2013, 6 VI, [on-line:] http://media.hoover.org/sites/default/files/documents/CLM41AM.pdf – 14 VI 2014.

Mitchell D., *China and Russia*, CSIS, [on-line:] http://csis.org/files/media/csis/pubs/090212_07china_russia.pdf – 13 VI 2014.

Munir Majid, *Southeas Asia Between China and the United States*, LSE, [on-line:] http://www.lse.ac.uk/ideas/publications/reports/pdf/sr015/sr015majid-china-vs-us.pdf – 13 VI 2014.

National Bureau of Statistics of the People's Republic of China 2013, [on-line:] http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2013/html/Z0607E.HTM – 21 VI 2014.

Niedziński B., *Kto jest najważniejszym „trzecim sąsiadem" Mongolii*, Centrum Studiów Polska-Azja, 2013, 1 VI, [on-line:] http://www.polska-azja.pl/2013/06/01/b-niedzinski-kto-jest-najwazniejszym-trzecim-sasiadem-mongolii/ – 29 VI 2014.

Niedziński B., *Czy Mongolia powinna odejść od balansowania między Rosją a Chinami?*, Centrum Studiów Polska-Azja, 2014, 27 VI, [on-line:] http://www.polska-azja.pl/2014/06/27/b-niedzinski-czy-mongolia-powinna-odejsc-od-balansowania-miedzy-rosja-a-chinami/ – 29 VI 2014.

Nowa Wielka Gra. Przesilenie, OSW, 2009, 12 V, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2009-05-12/nowa-wielka-gra-przesilenie – 1 VI 2012.

Oldberg I., *The Shanghai Cooperation Organization: Powerhouse or Paper Tiger?*, FOI Report, 2007, VI.

Paal D. H., *How Does the Ukraine Crisis Impact China*, Carnegie Center Moscow, 2014, 24 III, [on-line:] http://carnegieendowment.org/2014/03/24/how-does-ukraine-crisis-impact-china/h5i8 – 26 VI 2014.

Petersen A., Barysch K., *Russia, China and the geopolitics of energy in Central Asia*, CRR Report, Carnegie Edowment 2011, 16 XI, [on-line:] http://carnegieendowment.org/2011/11/30/russia-china-and-geopolitics-of-energy-in-central-asia/a173 – 1 VI 2012.

Preliminary findings on the events in Andijan, Organization for Security and Cooperation in Europe, 2005, 20 VI, [on-line:] http://www.osce.org/odihr/15653 – 13 V 2014.

Pyffel R., *Chiny-Rosja: Kto kogo? Komentarz wizyty premiera Putina w Chinach*, Centrum Studiów Polska-Azja, 2009, 16 X, [on-line:] http://www.polska-azja.pl/2009/10/16/chiny-rosja-kto-kogo-komentarz-wizyty-premiera-putina-w-pekinie/ – 30 VI 2014.

Pyffel R., *Miedwiediew nie dał rady w Pekinie*, Centrum Studiów Polska-Azja, 2010, 4 X, [on-line:] http://www.polska-azja.pl/2010/10/04/radoslaw-pyffel-miedwiediew--nie-dal-rady-w-pekinie – 30 VI 2014.

Pyffel R., *Siedem powodów dla których Chiny nie włączą się w wydarzenia na Ukrainie i pozostaną w ukryciu*, Centrum Studiów Polska-Azja, 2014, 4 III, [on-line:] http://www.polska-azja.pl/2014/03/04/r-pyffel-siedem-powodow-dla-ktorych-chiny-nie-wlacza-sie-w-wydarzenia-na-ukrainie-i-pozostana-w-ukryciu/ – 26 VI 2014.

Radchenko S., *Sino-Russian Competition in Mongolia*, The Asian Forum, 2013, 22 XI, [on-line:] http://www.theasanforum.org/sino-russian-competition-in-mongolia/ – 29 VI 2014.

Rodkiewicz W., *Putin w Szanghaju: strategiczne partnerstwo na chińskich warunkach*, OSW, 2014, 21 V, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-05-21/putin-w-szanghaju-strategiczne-partnerstwo-na-chinskich-warunkach – 26 VI 2014.

Rosyjski Daleki Wschód: zaplecze surowcowe Chin?, OSW, 2013, 30 X, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-10-30/rosyjski-daleki-wschod-zaplecze-surowcowe-chin – 16 VI 2014.

Rumer E., *China the Winner*, Carnegie Center Moscow, 2014, 16 VI, [on-line:] http://carnegie.ru/eurasiaoutlook/?fa=55614 – 26 VI 2014.

Rusza program współpracy rosyjsko-chińskiej na Dalekim Wschodzie, „Tydzień na Wschodzie. Biuletyn OSW" 2010, 30 VI, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2010-06-30/rusza-program-wspolpracy-rosyjsko-chinskiej-na-dalekim-ws – 1 VI 2012.

Shevtsova L., *Russia's "Pivot" to China: Is It Real or Fake?*, Carnegie Center Moscow, 2013, 28 III, [on-line:] http://carnegie.ru/2013/03/28/russia-s-pivot-to-china-is-it-real-or-fake/g1oy – 23 VI 2014.

Shevtsova L., *Tinker, Tailor, Snowden, Spy?*, Project Syndicate, 2013, 18 VII, [on-line:] http://www.project-syndicate.org/commentary/what-the-snowden-scandal-

revealed-about-the-state-of-western-liberal-democracies-by-lilia-shevtsova – 3 VI 2014.

Short War, Long Shadow. The Political and Military Legacies of the 2011 Libya Campaign, Royal United Service Institute Report, 2012, [on-line:] https://www.rusi.org/downloads/assets/WHR_1-12.pdf – 20 VI 2014.

SIPRI *Armstrade*, [on-line:] http://armstrade.sipri.org/armstrade/html/export_values.php – 20 VI 2014.

Stakelbeck F. W. Jr., *A New Bloc emerges?*, „The American Thinker" 2005, 5 VIII, [on-line:] http://www.americanthinker.com/2005/08/a_new_bloc_emerges.html – 10 X 2012.

Strachota K., *Tadżykistan: czas próby*, „Prace OSW" 2004, nr 15.

Swaine M., *The 18th Party Congress and Foreign Policy: The Dog that Did Not Bark?*, The Hoover Institution, 2014, 14 I, [on-line:] http://media.hoover.org/sites/default/files/documents/CLM40MS.pdf – 14 VI 2014.

Swanström N., *Georgia: The Split that Split the SCO*, CACI Analyst, 2008, 3 IX, [on-line:] http://www.cacianalyst.org/?q=node/4930 – 10 X 2012.

The Emerging Arctic, Council of Foreign Relations, 2014, [on-line:] http://www.cfr.org/arctic/emerging-arctic/p32620#!/ – 15 VI 2014.

The World Factbook, CIA, 2013, [on-line:] https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rs.html – 1 IX 2014.

Trade with China, European Union, European Comission, [on-line:] http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113366.pdf – 10 X 2012.

Trade with Russia, European Union, European Comission, [on-line:] http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113440.pdf – 10 X 2012.

Trenin D., *The Resurgent, The Assertive and the Uncertain: Power Shift in Eurasia*, Carnegie Moscow Center, 2014, 16 VI, [on-line:] http://carnegie.ru/eurasiaoutlook/?fa=55915 – 22 VI 2014.

Trenin D., *Moscow on the Pacific: the Missing Piece in the Pivot to Asia*, Carnegie Center Moscow, 2013, 30 X, [on-line:] http://carnegie.ru/2012/10/30/moscow-on-pacific-missing-piece-in-pivot-to-asia/ero2 – 23 VI 2014.

Trenin D., *Russia and China. The Russian Liberals' Revenge*, Carnegie Center Moscow, 2014, 19 V, [on-line:] http://carnegie.ru/eurasiaoutlook/?fa=55631 – 26 VI 2014.

Trenin D., *Russia Faces Tough Road to Success*, Carnegie Center Moscow, 2014, 19 V, [on-line:] http://carnegie.ru/2014/05/19/russia-faces-tough-road-to-success/hb7j – 23 VI 2014.

Trenin D., *Russia Hits the Reset Button*, Project Sindicate, 2010, 31 V, [on-line:] http://www.project-syndicate.org/commentary/russia-hits-the-reset-button – 4 V 2014.

Trenin D., *Russia Pivoting to Asia Or Just to China?*, Carnegie Center Moscow, 2014, 24 III, [on-line:] http://www.carnegie.ru/2014/03/24/russia-pivoting-to-asia-or-just-to-china/h5fe?reloadFlag=1 – 22 VI 2014.

Value of Import and Export Goods by Country (Region) of Origin/Destination, Asian Development Bank, Banu Rozwoju Azji, 2013, [on-line:] http://www.adb.org/sites/default/files/ki/2013/pdf/PRC.pdf – 21 VI 2014.

Wańczyk K., *Szanghajska Organizacja Współpracy*, Portal Spraw Zagranicznych, [on-line:] http://www.psz.pl/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=3059 – 30 VI 2014.

Wiśniewska I., *Integracja euroazjatycka. Rosyjska próba ekonomicznego scalenia obszaru poradzieckiego*, OSW, 2013, 30 VII, [on-line:] http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/prace-osw/2013-07-30/integracja-euroazjatycka-rosyjska-proba-ekonomicznego-scalenia – 29 VI 2014.

Wołoska A., *Kazachstan: regionalny przykład sukcesu*, „Prace OSW" 2004, nr 15.

Wu-ping Kwo, Shiau-shyang Liou, *Competition and Cooperation Between Russia and China in Central Asia and 'Shanghai Cooperation Organization: Analytical View from International Regime*, National Chengchi University Journal, 2005, 18 IV, [on-line:] https://iir.nccu.edu.tw/hjourn/is_c/is_c_9403.htm – 30 VI 2014.

Yan Jiann-Fa, *Vladimir Putin's Deepening Rapprochement with China in the Tangled China-Russia-US Triangle*, National Chengchi University Journal, [on-line:] http://rustudy.nccu.edu.tw – 30 VI 2014.

Yermukhanov M., *China's relations with Kazakhstan are warming, but to what end?*, Association for Asian Research, Jamestown Foundation, [on-line:] http://www.asianresearch.org/articles/2185.html – 30 VI 2014.

Zasada G., *Nowy etap w rozwoju Szanghajskiej Organizacji Współpracy*, „Komentarze OSW" 2004, 22 I.

Zhao Kejin, *China Turns to Southeast Asia*, Carnegie-Tsinghua, 2014, 28 III, [on-line:] http://www.carnegietsinghua.org/2014/03/28/china-turns-to-southeast-asia/h621 – 13 VI 2014.

Zysk K., *Russia, Norway and the High North - past, present, future*, Geopolitics in the High North, [on-line:] http://www.geopoliticsnorth.org/index.php?option=comcontent&view=article&id=2:russia-norway-and-the-high-north-past-present-future&catid=3&Itemid=71&showall=&limitstart – 15 VI 2014.

Zapisywane alfabetem rosyjskim

Алексеев М., *Прошание с «азиатскими Балканами» Восприятие китайской миграции на Дальнем Востоке России, 2000-2013*, SLON.Ru, 2014, 21 V, [on-line:] http://demoscope.ru/weekly/2014/0601/gazeta023.php – 18 VI 2014.

Всероссийская перепись населения 2002, Том 4 - «Национальный состав и владение языками, гражданство», [on-line:] http://www.perepis2002.ru/index.html?id=17 – 20 V 2014.

Всероссийская перепись населения 2010, Национальный состав населения, Федеральная служба государственной статистики, [on-line:] http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm – 20 V 2014.

Ивашов Л., *О расширении Хартленда, или Шос*, Инфо ШОС, 2008, 1 I, [on-line:] http://infoshos.ru/?idn=3509 – 11 V 2014.

Лукьянов Ф. А., *Отношения России и Япониия достигли дна*, Mail.Ru, 2011, 30 IV, [on-line:] http://my.mail.ru/mail/ded-ka/video/23357/23420.html – 15 VI 2014.

Лукьянов Ф. А., *Мы и новая Азия*, Совет по внешнй и оборонной политике, 2013, 11 XI, [on-line:] http://svop.ru/news/7661/ – 16 VI 2014.

Лукьянов Ф. А., *Три к одному*, „Россия в глобальной политике" 2013, 21 II, [on-line:] http://globalaffairs.ru/redcol/Tri-k-odnomu-15854 – 15 VI 2014.

Миллер Дж. Б., *Сближение России и Японии неминуемо?*, 2014, 19 II, [on-line:] http://globalaffairs.ru/number/Sblizhenie-Rossii-i-Yaponii-neminuemo-16400 – 15 VI 2014.

Население России 2009, Семнадцатый ежегодный демографический доклад, Ответственный редактор А.Г. Вишневский, [on-line:] http://demoscope.ru/weekly/knigi/ns_09/acrobat/glava5.pdf – 10 XI 2012.

Поворот России в Азию. Реплика Федора Лукьянова, Kavpolit, 2014, 23 V, [on-line:] http://kavpolit.com/articles/povorot_rossii_v_aziju_replika_fedora_lukjanova-4945/ – 16 VI 2014.

Россия в мировой тоарговле оружием: стратегия, политика, эекономика, Московский Центр Карнеге, Москва 1996.

Тренин Д., *Верные друзья? Как Россия и Китай воспринимают друг друга*, [on-line:] http://www.carnegie.ru/2012/02/29/верные-друзья-как-россия-и-китай-воспринимают-друг-друга/ex09 – 10 XI 2012.

Тренин Д., *Осенниый марафон Владимира Путина и рождение российской внешнеполитической стратегии*, „Carnegie Center Moscow Briefieng Paper" 2001, 15 XI.

Трешин А., *Фёдор Лукьянов: «Азия - это не периферия»*, „Городские новости" 2014, 12 III, [on-line:] http://www.gornovosti.ru/tema/delovoy-chetverg/fedor-lukianov-aziya-eto-ne-periferiya51548.htm – 17 VI 2014.

Zapisywane alfabetem chińskim

阎学通：*反对中俄结盟是硬道理吗*？21CCom.Net – 2012, 8 VI, [on-line:] http://www.21ccom.net/articles/qqsw/zlwj/article_2012060861511.html – 26 VI 2014.

阎学通：*中俄战略关系最具实质意义*, 21CCOM.net, [on-line:] http://www.21ccom.net/articles/qqsw/zlwj/article_2013040380495.html – 40 VI 2014.

俄罗斯和中国的"国家年", Rusnews.Com, 2004, 14 X, [on-line:] http://rusnews.cn/db_ezhongguanxi/20070101/41713331.html – 30 VI 2014.

苏涵, *中国人的"俄罗斯情结"*, HLJNews, 2012, 9 VI, [on-line:] http://epaper.hljnews.cn/lnrb/html/2012-06/09/content_837624.htm – 30 VI 2014.

苏涵, *中俄关系下一个六年*, Sina.Com, 2012, 4 VI, [on-line:] http://finance.sina.com.cn/roll/20120604/011412212674.shtml – 30 VI 2014.

Artykuły publicystyczne

Zapisywane alfabetem łacińskim

A New Anti-American Axis?, „The New York Times" 2013, 6 VII, [on-line:] http://www.nytimes.com/2013/07/07/opinion/sunday/a-new-anti-american-axis.html?pagewanted=all&_r=0 – 2 VI 2014.

Bartosiak J., *Nowa Jałta. Gotujmy się na strategiczny koszmar*, „Rzeczy Wspólne" 2012, 10 X, [on-line:] http://www.rzeczywspolne.pl/2012/10/nowa-jalta-gotujmy-sie--na-strategiczny-koszmar/ – 13 VI 2014.

Behrendt P., *Pyrrusowe zwycięstwo w Szanghaju*, Centrum Studiów Polska-Azja, 2014, 6 VI, [on-line:] http://www.polska-azja.pl/2014/06/06/p-behrendt-pyrrusowe--zwyciestwo-w-szanghaju/ – 27 VI 2014.

Brzeziński Z., *Moscow's Mussolini*, „*Wall Street Journal*" 2004, 20 IX.

Chasing the Chinese dream, „The Economist", [on-line:] http://www.economist.com/news/briefing/21577063-chinas-new-leader-has-been-quick-consolidate-his-power-what-does-he-now-want-his – 14 VI 2014.

Chen Dingding, *Are China and Russia Moving toward a Formal Alliance?*, „The Diplomat" 2014, 30 V, [on-line:] http://thediplomat.com/2014/05/are-china-and-russia-moving-toward-a-formal-alliance/ – 27 VI 2014.

Clinton H., *America's Pacific Century*, „The Foreign Policy" 2011, 11 X, [on-line:] http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/10/11/americas_pacific_century – 1 VI 2014.

Co z tą Rosją? *Wywiad z Dmitrijem Treninem*, „Polityka" 2011, nr 41.

Dąbrowski M., *Japońsko-rosyjska wielka gra*, Centrum Studiów Polska-Azja, 2014, 17 VI, [on-line:] http://www.polska-azja.pl/2014/06/17/m-dabrowski-japonsko-rosyjska-wielka-gra/ – 19 VI 2014.

Dąbrowski M., *Japonia a sprawa krymska*, Centrum Studiów Polska-Azja, 2014, 19 III, [on-line:] http://www.polska-azja.pl/2014/03/19/m-dabrowski-japonia-a-sprawa -krymska/ – 15 VI 2014.

de Haas M., *Russia – China Security Cooperation*, „Power and Interests News Report" 2008, № 2.

de Haas M., *The Shanghai Cooperation Organization and the OSCE: Two of a kind?*, [on--line:] http://www.clingendael.nl/publications/2007/20071100_cscp_art_haas.pdf – 30 VI 2014.

de Haas M., *The Shanghai Cooperation Organization's Momentum Towards A Mature Security Alliance*, „Netherlands Institute of International Relations", [on-line:] http://www.ajol.info/index.php/smsajms/article/viewFile/42645/9513 – 30 VI 2014.

Erlan K., *The Shanghai Cooperation Organization and Its Implications for Central Asia*, [on-line:] http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no2_ses/4-3_Erlan.pdf – 10 X 2012.

Friedman T. L., *China Needs Its Own Dream*, „The New York Times" 2012, 2 X, [on-line:] http://www.nytimes.com/2012/10/03/opinion/friedman-china-needs-its-own -dream.html?_r=0 – 14 VI 2014.

Gaddy C., Ickes B., *Russia's Virtual Economy*, „Foreign Affairs" 1998, № 5.

Goh G., '*The ASEAN Way': Non Intervention and ASEAn's Role in Conflict Management*, [on- -line:] http://www.stanford.edu/group/sjeaa/journal3/geasia1.pdf – 10 X 2012.

Góralczyk B., *Amerykański „naszyjnik" wokół Chin – USA zwiększają obecność w Azji*, Wp.pl 2014, 7 V, [on-line:] http://wiadomosci.wp.pl/kat,1329,title,Amerykanski-naszyjnik-wokol-Chin-USA-zwiekszaja-obecnosc-w-Azji,wid,16584874,wiadomosc.html – 13 VI 2014.

Góralczyk B., *Wokół chińskiego modelu rozwojowego. W odpowiedzi R. Pyfflowi*, Centrum Studiów Polska-Azja, 2013, 1 VI, [on-line:] http://www.polska-azja.pl/2013/06/01/prof-b-goralczyk-wokol-chinskiego-modelu-rozwojowego-w-odpowiedzi-r-pyfflowi/ – 14 VI 2014.

Gushin A., *Understanding China's Arctic Policies*, „The Diplomat" 2013, 14 XI, [on-line:] http://thediplomat.com/2013/11/understanding-chinas-arctic-policies/ – 15 VI 2014.

Hessbruegge J. A., *The Shanghai Cooperation Organization: A Holy Alliance for Central Asia?*, „Journal for Issues related to Southwest Asia and Islamic Civilization", [on-line:] http://fletcher.archive.tusm-oit.org/al_nakhlah/archives/spring2004/hessbruegge.pdf – 30 VI 2014.

Hill F., *Gang of Two. Russia and Japan Make a Play for the Pacific*, „The Foreign Affairs" 2013, 27 XI, [on-line:] http://www.foreignaffairs.com/articles/140288/fiona-hill/gang-of-two – 15 VI 2014.

Horak S., *The ideology of the Turkmenbashy Regime*, „Perspectives on European Politics and Society" 2005, № 6.

Huasheng Zhao, *Security Building in Central Asia and the Shanghai Cooperation Organization*, [on-line:] http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no2_ses/4-2_Zhao.pdf – 30 VI 2014.

Huei-Ming Mao, *The U.S. – China – Russia Strategic Triangle Relationship – Since the Beginning of the Bush Adinistration*, „Tamkang Journal of International Affairs" 2003.

Iwashita Akihiro, *The Shanghai Cooperation Organization and Its Implications for Eurasian Security: A New Dimension of 'Partnership' after the Post-Cold War Period*, [on-line:] http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no2_ses/4-1_Iwashita.pdf – 30 VI 2014.

Kaczmarski M., Konończuk W., *Po obu stronach Amuru*, „Nowa Europa Wschodnia" 2012, nr 5, [on-line:] http://www.new.org.pl/1006,post.html – 10 XI 2012.

Kagan R., *League of Dictators*?, „Washington Post" 2006, 30 IV, [on-line:] http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/04/28/AR2006042801987.html – 10 X 2012.

Karin E., *The Shanghai Cooperation Organization and Its Implications for Central Asia*, [on-line:] http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no2_ses/4-3_Erlan.pdf – 30 VI 2014.

Keck Z., *Why Did BRICS Back Russia on Crimea?*, „The Diplomat" 2014, 31 III, [on-line:] http://thediplomat.com/2014/03/why-did-brics-back-russia-on-crimea/ – 15 VI 2014.

Khristienko V., *The EU should not fear investing in energy*, „Financial Times", [on-line:] http://www.ft.com/cms/s/0/7151fae4-7dde-11dc-9f47-0000779fd2ac.html#axzz1QHoEtg4w – 26 VI 2011.

Korejba J., *Putin wali głową w mur (chiński)*, „Nowa Europa Wschodnia" 2014, 11 VI, [on-line:] http://www.new.org.pl/1842,post.html – 22 VI 2014.

Mackinder H. J., *The geographical pivot of history*, „Geographical Journal" 1904, vol. 23, № 4 (April), [on-line:] http://www.jstor.org/discover/10.2307/1775498?uid=3738840&uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21104142815233 – 11 V 2014.

Mahathir bin Mohamad, *Rozważania o wartościach azjatyckich*, „Azja-Pacyfik" 1999, nr 2.

Miller T., *Marzenia o drugim biegunie*, „Rzeczpospolita" 1997, 4 IX.

Mongolia's 'Third Neighbor' Foreign Policy, Asia Society, 2013, 23 VI, [on-line:] http://asiasociety.org/korea/mongolias-third-neighbor-foreign-policy – 29 VI 2014.

North Korea Slams Xi Jinping and the Chinese Dream, „The Diplomat" 2014, 17 VI, [on-line:] http://thediplomat.com/2014/06/north-korea-slams-xi-jinping-and-the-chinese-dream/ – 19 VI 2014.

Pei Mingxin, *Will China Become Another Indonesia?*, „Foreign Policy" 1999, № 116.

Pipes R., *Flight from Freedom: What Russians Think and Want*, „Foreign Affairs" 2004, vol. 83, № 3 (May/June).

Popowski S., *Jiang Zemin w Moskwie. Rosyjsko-chińskie ocieplenie*, „Rzeczpospolita" 1994, 5 IX.

Prof. Bogdan Góralczyk o reakcji Chin na ukraiński kryzys: będą obserwować walczące tygrysy, Wp.pl 2014, 12 III, [on-line:] http://wiadomosci.wp.pl/kat,1329,title,Prof-Bogdan-Goralczyk-o-reakcji-Chin-na-ukrainski-kryzys-beda-obserwowac-walczace-tygrysy,wid,16459846,wiadomosc.html?ticaid=112f9b&_ticrsn=5 – 26 VI 2014.

Putin V., *A Plea for Caution From Russia*, „The New York Times" 2013, 11 IX, [on-line:] http://www.nytimes.com/2013/09/12/opinion/putin-plea-for-caution-from-russia-on-syria.html?_r=0 – 3 VI 2014.

Pyffel R., *Obama w Azji, czyli dlaczego Amerykanie będą woleli chronić Azjatów przed Chinami niż Środkowych Europejczyków przed Rosjanami*, Centrum Studiów Polska-Azja, 2014, 2 V, [on-line:] http://www.polska-azja.pl/2014/05/02/r-pyffel-obama-w-azji-czyli-dlaczego-amerykanie-beda-woleli-chronic-azjatow-przed-chinami-niz-srodkowych-europejczykow-przed-rosjanami/ – 23 VI 2014.

Radzichowski L., *Ja, imperator*, „Newsweek" 2005, 15 I.

Radzichowski L., *Traktat o szacunku*, „Newsweek" 2004, 20 XII.

Rakesh Simbha, *Why Russia Prefers BRICS to Europe*, Forum Ekonomiczne, 2013, [on-line:] http://www.forum-ekonomiczne.pl/xxiii-economic-forum-2013/media-about-forum-2/why-russia-prefers-brics-to-europe/?lang=en#.U53klpR_s6c – 15 VI 2014.

Rashid A., *The New Great Game – the Battle for Central Asia's Oil*, „Far Eastern Economic Review" 1997, 10 IV.

Seoul Cautious on Putin's Far East Development Push, „The Wall Street Journal Asia" 2013, 13 XI, [on-line:] http://blogs.wsj.com/korearealtime/2013/11/13/putin-arrives-in-seoul-on-far-east-development-push/ – 4 VI 2014.

Shinzo Abe: The Patriot, „The Times" 2014, 17 IV, [on-line:] http://time.com/66275/shinzo-abe-japanese-leader-retakes-world-stage/ – 15 VI 2014.

Singh Jaswant, *A Chinese Monroe Doctrine?*, Project Syndicate, 2014, 5 VI, [on-line:] https://www.project-syndicate.org/commentary/jaswant-singh-believes-that- india-has-no-choice-but-to-challenge-china-s-hegemonic-ambitions-in-asia – 13 VI 2014.

Sznajder A. P., *China's Shanghai Cooperation Organization Strategy*, „University of California Press" 2006 (May).

The end of the affair, „The Economist" 2014, 17 III, [on-line:] http://www.economist.com/blogs/banyan/2014/03/japans-relations-russia – 15 VI 2014.

The World's Most Powerful People 2013, „ The Forbes" 2013, 30 X, [on-line:] http://www.forbes.com/sites/carolinehoward/2013/10/30/the-worlds-most-powerful-people-2013/ – 3 VI 2014.

Things Are Brewing In North Korea's Rason Zone, „The Forbes" 2013, 20 XI, [on-line:] http://www.forbes.com/sites/forbesasia/2013/11/20/things-are-brewing-in-north-koreas-rason-zone/ – 19 VI 2014.

Trenin D., *Gas deal entails China-Russia strategic depth*, „The Global Times" 2014, 25 V, [on-line:] http://www.globaltimes.cn/content/862101.shtml – 16 VI 2014.

Trenin D., *Gas deal entails China-Russia strategic depth*, „The Global Times" 2014, 25 V, [on-line:] http://www.globaltimes.cn/content/862101.shtml – 22 VI 2014.

Trenin D., *Russia Can Pivot to the Pacific, Too*, „The Globalist" 2012, 7 IX, [on-line:] http://www.theglobalist.com/russia-can-pivot-to-the-pacific-too/ – 1 VI 2014.

Weitz R., *Is BRICS a Real Bloc?*, „The Diplomat" 2011, 22 IV, [on-line:] http://thediplomat.com/2011/04/is-brics-a-real-bloc/1/ – 15 VI 2014.

Xi Jinping and the Chinese Dream, „The Economist" 2013, 2 V, [on-line:] http://www.economist.com/news/leaders/21577070-vision-chinas-new-president-should-serve-his-people-not-nationalist-state-xi-jinping – 14 VI 2014.

Yan Wei, *Commerce, Culture and Communication. Building stronger relationship with Russia*, „Beijing Review" 2010, № 4.

Zakaria F., *Why Russia needs the BRICS*, „Global Public", [on-line:] http://globalpublicsquare.blogs.cnn.com/2013/09/03/why-russia-needs-the-brics/ – 15 VI 2014.

Zhang Yuanan, *What China Sees When It Looks at Southeast Asia*, „Real Clear World" 2003, 17 X, [on-line:] http://www.realclearworld.com/articles/2013/10/17/what_china_sees_when_it_looks_at_southeast_asia_105526.html – 13 VI 2014.

Zapisywane alfabetem rosyjskim

Агаджанян М., *Международная динамика толкает Россию и Китай в «объятия» друг другу*, Политком.Ru, 2013, 15 VIII, [on-line:] http://www.politcom.ru/16219.html – 3 VI 2014.

Афанасьев Е., Логвинов Г., *Россия и Китай на пороге третьего тысячеилетия*, „Ммеждународная жизнь" 1995, № 11.

Воскресенский А. Д., *Ветер с Запада или ветер с Востока*, „Свободная мысль" 1996, № 10.

Воскресенский А. Д., *Китай – союзник или возможный противник*, „Сегодня" 1995, 31 IX.

Где-то в Китарктике. Пекин подбирается к полярным богатствам, Lenta.Ru, 2013, 14 VI, [on-line:] http://lenta.ru/articles/2013/06/14/chinarctic/ – 15 VI 2014.

Гильбо Е., *Перспективы китаизации России*, „Русское Дело", [on-line:] http://www.russkoedelo.org/mysl/gilbo/kitaizatsija.php – 10 XI 2012.

Гущин А., *Где-то в Китарктике. Пекин подбирается к полярным богатствам*, Lenta.Ru, 2013, 14 VI, [on-line:] http://lenta.ru/articles/2013/06/14/chinarctic/ – 15 VI 2014.

Дармин А., *ВСТО: проект как национальная идея*, Экспертный портал Восточный нефтепровод, 2011, 21 VI, [on-line:] http://www.vstoneft.ru/analit.php?number=202 – 26 VI 2011.

Ишаев В. И., *Китайские женихи оказываются фиктивными мужьями*, „Российская газета" 1999, 30 VIII.

Кара-Мурза В., *Под эхо теракта в метро закрутят гайки оппозиции*, „Свободная пресса" 2010, 29 III, [on-line:] http://svpressa.ru/politic/article/23132/ – 12 VI 2014.

Козырев А. В., *Азиатским путем к системе безопасности в Азии*, „Сегодня" 1994, 4 II.

Комаров А., *О российской национаалной идее*, „Духовное наследие. Аналитика", [on--line:] http://www.nasled.ru/analit/vnutr/4_02.HTM – 30 VI 2014.

Ли Фэнлинь, *Китай и Россия – друзья на веки*, „Независимая газета" 1996, 25 IV.

Лошак В. Г., *Евгений Максимович Дэн Сяопин*, „Московскиое новости" 1999, 3-9 VIII.

Лукьянов Ф. А., *Логичное партнерство*, „Российская газета" 2014, 21 V, [on-line:] http://www.rg.ru/2014/05/21/lookianov.html – 22 VI 2014.

Мясников В., *Второе вхождение президента в Китай*, „Сегодня" 1996, 18 IV.

Мяасников В. С., *Сведения китайцев о России в XVII веке*, „Вопросы истории" 1985, № 12.

Паин Э., «*Нелегалы» на берегах Амура*, „Российские вести" 1997, 6 V.

Путин В., *Россия и меняющийся мир*, „Московские новости" 2012, 27 II, [on-line:] http://www.mn.ru/politics/20120227/312306749.html – 16 VI 2014.

Сванидзе Н., *Ли Пэн заявляет: Китай не поощряет переселение своих граждан в России*, „Независимая газета" 1998, 19 II.

Цыиганов Ю., *Российско-китайские отношения и Тайвань*, „Мировая экономика и международные отношения" 1998, № 3.

Чуфрин Г. И., *Как перелезть через Великую китайскую стену?*, „Московкое новости" 1995, 21-28 V.

Hasła encyklopedyczne

Herbut R., *Reżim polityczny*, [w:] *Leksykon politologii*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 1998.

Malendowski W., *Demarkacja*, [w:] *Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych*, red. C. Mojsiewicz, Wrocław 1998.

Sokół W., *Autorytaryzm*, [w:] *Mała encyklopedia wiedzy politycznej*, red. M. Chmaj, W. Sokół, Toruń 2001.

Łoś-Nowak T., *Stosunki międzynarodowe*, [w:] *Encyklopedia politologii*, t. 5, Kraków 2002.

Żmigrodzki M., *System polityczny*, [w:] *Mała encyklopedia wiedzy politycznej*, red. M. Chmaj, W. Sokół, Toruń 2001.

Indeks osobowy

Abe Shinzo 354, 361-362, 483, 484
Abkowicz Jerzy 66, 68, 77, 90, 94, 393
Acharya Amitav 487
Agadżanjan Michaił [Агаджанян Михаил] 346
Agranat Grigorij [Агранат Григорий] 157
Ahmedineżad Mahmud 242
Ahrari Mohhamed E. 455
Akajew Askar 148, 153, 468
Aleksiejew Michaił [Alexseev Mikhail, Алексеев Михаил] 514, 516, 522-523
Almond Gabriel 32-33
Ambrosio Thomas 442, 449
Amirov Vyacheslav [Амиров Вячеслав] 131, 180
Anderson Jennifer 49
Andropow Jurij 330
Anthony Ian 117
Antonow Anatolij 496
Antoszewski Andrzej 19, 26
Arbatow Aleksiej [Arbatov Alexei, Арбатов Алексей] 409
Arbatow Gieorgij 124
Arsieniew Władimir 179-180
Aso Taro 483
Assad Bashar 302, 313, 348, 350
Atambajew Ałmazbek 286, 469
Augustyn, św. 15
Awen Piotr 60, 107-108
Azarkan Ezeli 457, 468
Azrael Jeremy R. 178

Babakin Aleksandr [Бабакин Александр] 176
Bäcker Roman 9, 20, 30, 35-36, 48
Bailes Alyson J. K. 449
Baker Rodger 321
Bakijew Kurmanbek 285-286, 468-469
Bałujewskij Jurij 250, 412, 425-426,
Bankowicz Marek 18-19, 25-26
Baranow A. W. [Баранов А. В.] 82
Bartosiak Jacek 10, 309
Barysch Katinka 204, 382, 463-464
Baum Richard 18
Bayer Jerzy 9, 40, 47, 55
Baylis John 15
Bazylow Ludwik 54
Bażanow Jewgienij [Бажанов Евгений, Bazhanov Eugene] 74, 79, 106
Behrendt Paweł 374
Berdimuchamedow Gurbanguli 462
Bhatiya Neil 342
Biełczuk Igor 169
Bieleń Stanisław 23-24, 28, 34-36, 38, 48, 58, 69, 74, 79, 130-131, 142, 190
Biełkowski Stanisław 221
Bin Yu 222-225, 227, 229-235, 237-239, 241-248, 250-258, 261-263, 265-269,

272-275, 278-281, 283-286, 288, 290, 292, 294-295, 297-304, 308, 314-316, 318-319, 325-328, 331, 333, 335-336, 338-342, 345-347, 351, 355-363, 365--370, 376, 401-403, 414, 418, 421--424, 429, 451, 468, 494, 499, 503, 512,
Blank Stephen J. 124
Blok Zbigniew 35
Bo Xilai 313
Bodio Tadeusz 47, 151-152, 154, 456, 459, 464
Bojarczyk Bartosz 136-137
Bojkow Fiodor 52
Bolszakow Aleksiej 83
Bonczol Łukasz 10
Bondariew Wiktor 428
Borisova Yevgenia 111
Borodawkin Aleksiej 285
Borowiec Piotr 13
Braekhus Kyrre E. 219
Brona Adrian 10
Bryc Agnieszka 41, 58, 74, 211, 481, 483
Brzeziński Zbigniew 188
Bułgak Władimir 67
Bułgakow Siergiej [Bułhakow Siergiej] 21
Burdelski Marceli 490
Burles Mark 143
Bush George W. 197-198, 209, 211, 227, 232, 239, 243-244, 488
Buszynski Leszek 77,137, 479-480, 489
Bużynskij Jewgienij 426

Cao Gangchuan 234, 254, 425-426
Chabarow Jerofiej 52
Chang Wanquan 428-429
Chapman Anna 344
Chen Bingde 427-428
Chen Dingding 371
Chen Qimao 79, 113, 159, 162, 167, 172, 248
Chen Yurong 531
Cheng Guoping 367
Chi Fulian 331
Chi Haotian 67, 190, 413
Chiang John 138
Chmaj Marek 25
Chodorkowski Michaił 211, 215, 384-385
Chodubski Andrzej 27, 56
Chow Edward 460
Christienko Wiktor [Khristienko Victor, Виктор Христенко] 386-387
Cichocki Jacek 459
Clinton Bill 88, 97, 221
Clinton Hillary 309, 324
Cohen Ariel 419, 435, 438, 443, 450-451
Cohen David 366, 368
Cox Robert 29
Cyganow Jurij [Tsyganov Yuri, Циганов Юрий] 58, 79, 89, 99, 115, 507
Cyryl, patriarcha 347
Czang Kaj-Szek 55
Czarnocki Andrzej 56
Czeczewatow Wiktor 425
Czeriepkow Wiktor 176
Czernichowski Nicefor 52-53
Czernomyrdin Wiktor 66-67, 71-73, 84, 87, 95, 108, 167, 169
Cziomer Erhard 16, 29-30
Czubajs Anatolij 75, 178,
Czufrin Giennadij [Чуфрин Геннадий, Chufrin Gennady] 38, 74, 128-131, 133, 137, 143
Czurkin Witalij 249

Dai Bingguo 296, 328, 428
Dalajlama XIV [właśc. Tenzin Gjaco] 136
Daniłow Walentin 224
Darkin Siergiej 510
Darmin Aleksandr [Дармин Александр] 391
Dawidow Oleg 110
Dąbrowski Mariusz 10, 484, 486
Demidowa Natalia [Демидова Наталья] 53
Deng Rong 235
Deng Xiaoping 18, 27, 34, 41, 62, 75, 79, 84, 183, 215-216, 235, 329-331, 535, 541, 547, 551
Deng Zhonghua 428
Diaczenko B. [Дяченко Б.] 179-180
Diatłow Wiktor [Дятлов Виктор] 513
Diec Joachim 9, 34
Diejniekin Piotr 123

Dieriewianko Anatolij [Деревянко Анатолий] 180
Diewiatow Andriej [Девятов Андрей] 495
Dittmer Lowell 31
Dmochowski Tadeusz 19, 21, 27-29, 31--32, 35, 37-38, 40-41, 47, 52-56, 58, 69, 107, 120, 158
Domke William 29
Druzgała Piotr 10
Dryjańska Ewa 44, 410
Du Xianzong 158, 162
Dubiński Aleksandr 54
Dugin Aleksandr 219-220
Dunay Pál 449
Dziak Waldemar Jan 40, 47, 55, 134, 492
Dzierżyński Feliks 546

Economy Elizabeth C. 323
Elbegdorj Tsakhiagiin 502
Enkhbayar Nambaryn 502
Evans Kelly 308

Fairbank John 49
Falkowski Maciej 460
Fang Fenghui 428-429
Fedorovsky Alexander 134
Feigenbaum Evan A. 446, 465
Feng Shaolei 49, 362
Fiedorow Jurij 205-206, 219
Fiodorow Nikołaj 60
Fiedotow Władimir [Федотов Владимир] 110
Fielgiengauer Pawieł [Фельгенгауэр Павел, Felgenhauer Pavel] 116-117, 123
Fijałkowski Łukasz 495
Filipowicz Franciszek 10
Filippow Aleksandr [Филиппов Александр] 212
Fischer Ewa 378
Flemming Peter 141
Fradkow Michaił 221, 225, 235-236, 242, 246-248, 313
Friedman Thomas 332
Frołow Nikołaj 263, 426
Frost Alexander 419-420, 440, 451, 454
Fu Quanyou 425
Fudała Piotr 10
Fursenko Aleksandr 55

Gabujew Aleksandr [Gabuev Alexander] 373, 496
Gacek Łukasz 48, 251, 264, 493
Gaddy Clifford 110
Gajdar Jegor 16, 57, 67, 115-116, 156
Galenowicz Jurij [Галенович Юрий] 48, 55, 58-60, 62, 65-66, 69-73, 76-77, 82, 87, 94-95, 97, 109, 192-193, 196, 218, 222, 225, 233-234, 279, 293, 419, 480, 511-512
Gao Hucheng 279
Garlicki Jan 18, 32-33
Garner John 132
Garnett Sherman W. 57, 72, 113, 115, 131, 134, 183
Gawlikowski Krzysztof 18, 21-24, 33, 47, 57, 244
Gelman Harry 133-134
Gemechu Degefe Kebede 44, 410
Gielbras Wilija [Gelbras Vilya, Gelbras Wilia] 48, 513-514, 516-518
Gierasimow Walerij 428-429
Gilbo Jewgienij [Гильбо Евгений] 513
Gill Bates 439
Gilpin Robert 29-30
Głowacki Albin 17
Godement François 330, 333
Godin Wiktor 224
Goldman Merle 18, 205
Gonchar Ksenia 115
Goodich Lauren 36
Gorbaczow Michaił 20, 55-56, 107, 134, 157, 497, 541
Gorczakow Aleksandr 74
Gore Al 108
Gornostajew Dmitrij [Горностаев Дмитрий] 97
Góralczyk Bogdan 9, 18, 34, 44, 47, 311, 331-333, 368, 551
Górecki Wojciech 10, 47, 141-143, 151, 153-154, 431, 453-454, 458, 461, 463-464, 467, 469, 472

Graczow Pawieł 65, 70-71, 121, 123-124, 129, 177
Gromow Feliks 121
Gryzłow Boris 221, 242, 254, 284, 304
Gu Kailai 313
Guo Boxing 121, 426-428
Guo Shengkun 428
Gushin Arthur 322-323
Gvosdev Nikolas 42, 188, 226

Haas Marcel de 49, 419-420, 444, 449
Haliżak Edward 15, 32, 48, 492
Han Feizi 14
Hanova Selbi 438, 441, 447, 449-451
Hanson Philip 158
Harris Stuart 49
Harvey Brian 107
Hashimoto Ryutaro 133
He Liangliang 266
Hejnowicz Gala 10
Hejnowicz Stefan 10
Heller Michaił 52, 54
Hendrickson David C. 227
Hendrix Leigh 460
Herbut Ryszard 19
Hercen Aleksandr 9
Hessbruegge Jan Arno 442
Heywood Neil 313
Hill Fiona 324, 347, 485
Hobbes Thomas 14
Hou Aijun 49, 360
Hsiung James Chieh 49
Hu Angang 330
Hu Jintao 162, 27, 44-46, 162, 201, 208, 211, 213-216, 218, 220, 222-223, 225, 229, 231, 233, 235, 241, 243-244, 247, 250, 252-254, 256, 258, 261, 264-266, 271, 276, 283, 288, 298, 300, 304, 314, 320, 326, 329-330, 334, 403, 465, 511
Hu Yaobang 157
Huang Yisheng 87
Miao Huashou 80, 196, 237
Huntington Samuel 34, 130, 477
Husajn Saddam 210

Ickes Barry 110
Igor Światosławowicz, książę 58
Ishiba Shigeru 341
Ismaiłow Telman 278
Iszajew Wiktor 165, 167-168, 170, 176, 528
Iwanek Krzysztof 10
Iwanow Igor 95, 97, 173, 190-191, 200--201, 211, 218, 225, 235
Iwanow Siergiej 17, 233-234, 418, 425--427, 449
Iwańczuk Krzysztof 99
Iwashita Akihiro [Ивасита Акихиро] 166-167, 169-172, 435, 455, 516
Iwaszow Leonid [Ивашов Леонид] 157, 446

Jabłoński Andrzej W. 16
Jaceniuk Arsenij 364
Jach Anna 9
Jakimowicz Robert 47, 69
Jakowlew Aleksandr 177
Jakunin Władimir 254
James Bellacqua 49
Jang Song-Taek 491
Janowski Karol 32
Janukowycz Wiktor 364, 502
Jarosiewicz Aleksandra 47, 433, 456-458, 460-461, 463, 465-466, 468, 470-471, 473-475
Jawlinskij Grigorij 70, 177
Jelcyn Borys 56, 58-62, 64-69, 71, 73-79, 81-84, 88-91, 93
Jellinek Georg 16
Jelonek Adam 9
Jia Qingguo 148
Jiang Zemin 27, 46, 59, 62, 66-71, 76-77, 79, 81, 83-85, 87-91, 93, 95-97, 117, 149, 190-194, 199-201, 208-211, 214, 222, 329-330, 334, 374, 384,
Jin Canrong 331, 333
Judah Ben 497

Kabzova Jana 497
Kaczmarski Marcin 9, 47, 187, 192, 197--200, 204, 211, 219, 226-227, 249, 268-269, 316-317, 355, 494-495, 497, 505, 526-527

Kaddafi Muammar 300-301
Kagan Robert 231, 245, 448
Kajdański Edward 52, 54
Kałuski Marian 52
Kangxi, cesarz 54
Kapuśnik Tomasz 136, 479
Karaganow Siergiej 427
Karasin Grigorij 367
Kardaś Szymon 47, 378-379, 393-399
Karimow Islam 144, 151, 230, 317, 357, 458-460
Karin Erlan 450
Kartkow A. A. [Картков А. А.] 142
Kasjanow Michaił 193, 201-202, 218, 384
Kaupi Mark V. 16
Kawato Akio 398, 423, 496, 506, 508
Kazemzadeh 509
Keck Zachary 498
Kennedy Paul 49
Keohane Robert 16, 30
Kerr David 114, 178
Kerry John 350
Khanna Parag 510, 519
Khoo Nicholas 493
Kim Dae-jung 490
Kim Dzong-Il 285, 308, 488, 491-492
Kim Dzong-Un 488, 491
Kim Ir Sen 134, 342
Kirijenko Siergiej 75
Kirijew Gienrich 86, 169
Kirkow Peter 158
Kissinger Henry 7, 31, 75, 535
Klebanow Ilja 122, 125, 425
Klimin I. I. [Климин И. И.] 120
Klintworth Gary 49
Koizumi Junichiro 385
Kokariew Konstantin [Кокарев Константин] 142
Kokoszyn Andriej 60, 122
Kokubun Ryosei 138
Kolesnikow Michaił 65, 121
Koneczny Feliks 33
Konończuk Wojciech 47, 268-269, 281, 384-385, 388-389, 526-527
Korabielnikow Walentin 122
Korejba Jakub 376, 397-399
Korżakow Aleksandr 175
Kotiołkin Aleksandr 116
Kowalczyk Sylwia 10
Kowalska Maria 10
Kozłowski Krzysztof 43, 45, 48, 145, 147, 149, 435-436, 438, 447, 452, 457-458, 462, 464, 466
Kozyriew Andriej [Козырев Андрей] 57--58, 60-61, 65-66, 70, 73-74, 107, 116, 130, 138, 169
Krauz-Mozer Barbara 13
Krutichin Michaił [Krutikhin Mikhail, Крутихин Михаил] 395-397
Krzesaj Robert 10
Kuchins Andrew 58, 208, 219, 231, 237, 250
Kugler Jacek 29
Kukułka Józef 28-29
Kunadze Georgij 59, 168, 341
Kurojedow Władimir 122
Kuryłowicz Michał 10
Kuzniecow Władimir 158, 175
Kuźniar Roman 16
Kwaszyn Anatolij 425-426

Landes David 39
Lang Lang 250
Laumulin Murat 446-447
Lebiedź Aleksandr 169
Lee Myung-bak 490
Lee Tenghui 71
Leszczewicz Piotr 10
Levin Michael 75-76
Lewitin Igor 280
Li Baodong 301
Li Denghui 139
Li Fenglin 89, 113, 178, 217
Li Hui 273, 280
Li Jingjie 57-61, 63-65, 68, 112, 159
Li Keqiang 258, 315-317, 327, 329-330, 377
Li Lanqing 83, 87
Li Peng 59, 62, 68, 70-73, 83, 87, 91, 108, 143-144, 153, 178, 190, 193, 382
Li Ruihan 162
Li Yuanchao 398

Li Zhaoxing 218, 220, 230, 235, 241, 268
Liang Guanglie 425-427
Liczijak, generał 427
Lin Chong-Pin 410-411, 477-478, 489
Linz Juan 19-20, 25
Liu Huaqing 65, 121-123
Liu Jian 80
Liu Mingfu 332
Liu Suchang 220
Liu Yandong 274
Liu Yi 428
Liu Yunshan 329
Lo Bobo 17, 26, 48, 64, 80, 89, 145, 207, 228, 245, 258-259, 381-382, 387, 390, 402, 411, 449, 478, 518, 528, 547, 608
Lotspeich Richard 100, 102-103, 105-106, 400-403
Lubina Michał 249, 257, 309, 495
Lüthi Lorenz M. 55

Łapszyn Michaił 70
Łarin Aleksandr 513-514, 516-517, 524, 532, 534
Łarin Wiktor 519, 526
Łarin Władimir 48, 159, 162, 520-521, 523
Łastawski Kazimierz 56
Ławrow Siergiej 207, 225, 230, 235, 241, 243, 253, 265, 283, 285, 288, 294, 298, 304, 313, 317, 348-349, 371, 483
Łobow Oleg 138-139, 507
Łopińska Aleksandra 10, 513, 517, 524
Łosiukow Aleksandr 195
Łoszak Wiktor [Лошак Виктор] 75
Łoś-Nowak Teresa 14, 16
Łukaszewicz Aleksandr [Лукашевич Александр] 354
Łukin Aleksandr [Лукин Александр] 48, 87, 115, 124, 138-140, 157-160, 164, 167-168, 170-171, 175-177, 180, 182, 446, 478, 481, 506-507, 521
Łukin Władimir 62
Łukjanow Fiodor [Лукьянов Федор] 48, 324, 339, 398-399, 482, 484, 494, 503, 532-533, 535

Ma Xiaotian 426-428
Ma Ying-Jeou 507
MacFarquhar Roderick 18
Machiavelli Niccolò 14
Mackinder Harold 431
MacKinley Halford 199
Mahathir bin Mohamad 244
Makijenko Konstantin [Макиенко Константин] 115, 125
Malczyk Jerzy 188
Malek Roman 216
Malinowski Marek 27, 56
Małow Aleksiej 426
Małyszew Władimir 512
Mancall Mark 49, 52-53
Mandras M. 246
Maniłow Walerij 425
Manmohan Singh 298
Mao Huei-Ming 197, 199
Mao Lingun 191
Mao Zedong 20, 47, 275, 342
Marciniak Włodzimierz 48, 207, 212
Marszałek-Kawa Joanna 80, 517
Matwijenko Walentina 329
Mączka Marcin 10
McFaul Michael 169, 176, 179, 187, 212
Mendras Marie 206-207
Menon Rajan 510
Miasnikow Władimir [Мясников Владимир, Mjasnikow Władimir] 35, 48, 53, 77-79
Michajew Wasilij [Михаев Василий] 200, 228, 248
Michałkow Nikita 177
Miedwiediew Aleksandr 371
Miedwiediew Dmitrij 27, 46, 238, 252, 258, 261-263, 265-266, 271, 274, 276, 283-284, 287, 290, 293, 295-297, 304, 306-307, 314, 317, 327-328, 352-353, 403, 427, 429, 460, 464, 482-483, 502
Mierkułow Spiridon 179-180
Mierzejewski Dominik 47, 136-137, 207, 225, 228, 240, 493
Mikheev Vassily [Михеев Василий] 477
Miller Alice 329

Miller Jonathan [Миллер Джонатан] 484, 486
Minakir Pawieł [Минакир Павел, Minakir Pavel] 178, 181
Mindogułow Władimir [Миндогулов Владимир] 181
Ming Yen Tsai 49
Mironow Siergiej 221, 242, 256
Mirowickaja Raisa [Мировицская Раиса] 55
Mitchell Derek 226, 238, 249
Mitrofanow Aleksiej [Митрофанов Алексей] 140
Moltz James Clay 135
Morgenthau Hans 14-15
Morgułow Igor 358
Morgułow Iwan 428
Mori Iosiro 484
Morzycki-Markowski Mikołaj 39
Moskalenko Vladimir 136
Motricz Jewgienij [Мотрич Евгений] 176
Mullerson Rein 455
Munir Majid 312
Murawjow-Amurskij Nikołaj 54

Naftali Timothy 55
Naryszkin Siergiej 347
Naumkin Vitaly V. 143, 151
Nawalnyj Aleksiej 312, 389
Nazarbajew Nursułtan 141, 144, 154-155, 266, 357, 371, 464, 466-467, 473
Nazarowa Anastasija 519
Nazdratienko Jewgienij 167-172, 175-176, 178-180, 510, 522, 528
Neilan Terence 198
Newland Kathleen 173-174, 177, 181
Newski Aleksander 376, 552
Nguyen Tan Dung 282
Niedziński Bartłomiej 10, 500-502
Niemcow Boris 75, 87
Niewielskoj Giennadij 54
Nijazow Saparmurat 152, 461-462
Niu Jun 49
Nizioł Monika 26, 36-38
Noda Yoshihiko 325
Noga-Bogomilski Artur 18, 33
Nosov Mikhail 131
Nuri Said Abdullo 153
Nye Joseph S. 30
Nygren Bertil 434

O'Neill Jim 245, 275, 497
Obama Barack 287-288, 294, 296, 309--310, 324, 348-350, 361, 549
Oberg James 107
Obuchi Keizo 133
Olcott Martha Brill 142, 144, 147-150, 152, 154-155
Oldberg Ingmar 48, 443-445, 447-448
Olimov Mouzaffar 153
Olszewski Wiesław 39
Orieszkin Dmitrij 205, 219-220
Orwell George 499
Ossowski Stanisław 33
Otunbajewa Roza 286, 469
Øverland Indra 219

Paal Douglas 370
Pain Emil [Паин Эмиль] 177-178
Palmerston lord zob: Temple Henry John
Palonka Krystyna 10
Pan Guang 439
Pan Liangshi 346
Panetta Leon 310
Panow Aleksandr 170
Paradowski Ryszard 18, 57
Paramonov Vladimir 441
Park Geun-Hye 354
Patruszew Nikołaj 191, 296, 307, 328, 428
Pawełczuk Piotr 19
Pei Minxin 21-22, 49
Petersen Alexandros 204, 382, 463-464
Petlin Iwan 51
Pierre Andrew 117
Pietrasiak Małgorzata 47, 493
Pietrewicz Oskar 309-310, 490
Piotr I, car 17, 54, 188, 197, 324, 533
Pipes Richard 49, 188
Podberezsky Igor [Подберезкий Игорь] 38
Podolski Antoni 24

Polit Jakub 47, 55, 213
Polmar Norman 117
Poniewiera Jarosław 9
Popescu Nicu 497
Popova Liudmila V. 104
Popowski Sławomir 69
Poroszenko Petro 364, 369
Portiakow Władimir 48
Postnikow Aleksandr 428
Powell Bingham G. 32
Powell Colin 211
Prichod'ko S. J. 514
Primakow Jewgienij 43, 73-76, 84, 93-94, 96, 109, 131-132, 137, 143, 148, 170, 185, 192-193, 230, 479
Pugacewicz Tomasz 10
Putin Władimir 17, 25, 27, 41, 43, 46, 75, 96-97, 110, 149, 187-191, 193-194, 197-201, 203-213, 215-223, 225--232, 234-236, 238, 240-246, 249--250, 253-254, 256-258, 261-263, 265-269, 278-282, 284, 286, 289, 295, 301, 304-305, 308, 312-315, 317, 319-320, 322, 324-326, 328, 333-335, 339-340, 342-344, 349-355, 359, 361--363, 365, 367, 369-371, 374-379, 383, 385-386, 389, 393, 396-398, 400-401, 408, 412-413, 423, 430-431, 434-436, 461, 471-472, 476, 479, 481-485, 487-489, 494, 499, 502-503, 505, 510-511, 523, 525, 528, 532-534, 536-537, 543, 547, 549, 552
Pyffel Radosław 10, 209, 213, 219, 290, 292, 363, 365, 368, 377, 499

Qian Qichen 59, 61, 67-68, 70, 73, 75, 84, 178, 215
Qianlong, cesarz 40
Qiao Shi 71, 76
Qin Jiwei 60

Rachmonow Emomali [Рахмонов Эмомали] 153
Radchenko Siergiej 501-502
Radzichowski Leonid 188, 481
Rakesh Simbha 497
Rangisimaporn Paradorn 412
Rashid Ahmed 455
Raś Jacek 10
Razow Siergiej 273
Rhee Sang-Woo 135
Riabkow Siergej 334
Rice Condoleeza 243
Rigger Shelley 61, 139-140
Rodionow Igor 122, 124, 133
Rodkiewicz Witold 47, 373-375, 377-378, 407, 476, 479, 482, 487, 502-504
Rodziński Witold 34, 54
Roh Moo-hyun 490
Rojek Wojciech 54
Rokita Zbigniew 10
Romanowskij Oleg 513
Ropp Paul 39
Ross Wiktor 47, 267
Rousseff Dilma 298
Rowiński Jan 48, 490
Rozman Gilbert 49, 63, 69, 75, 84, 89, 91--92, 108-109, 157-164, 167, 171-172, 325, 505
Rozow Walerij 170
Rubisz Lech 19-20
Rukszyn Aleksander 426
Rumer Eugene 187, 370, 374, 376, 439
Ryan Kevin 412, 418-420
Rybakowskij Leonid [Рыбаковский Леонид] 181
Rybkin Iwan 65-66, 169
Rychłowski Bogumił 55, 57, 64, 66, 72, 78, 84-86, 88-89, 96, 113, 120, 185

Saakaszwili Micheil 458
Sadowski Zdzisław 20
Salisbury Robert 15
Samsonow Wiktor 120-121
Sarkozy Nicolas 265
Sartori Giovanni 18-19
Sawienkow Julij [Савенков Юрий] 108
Schab Karolina 10
Schröder Gerhard 43
Sergounin Alexander A.117
Shadrina Elena 462
Shambaugh David 331, 409, 439
Shaumian Tatjana 136

Shearman Peter 106
Shevchenko Alexei 18
Shi Yunsheng 122
Shiau-shyang Liou 435
Shlapentokh Vladimir [Шляпентох Владимир] 177
Shukla Vinay 136
Sieczin Igor 17, 272, 280, 387
Sielezniow Giennadij 84
Sierdiukow Anatolij 254, 427-428
Siergiejew Igor 96, 122, 124, 425
Singh Jaswant 312
Sivin Nathan 39
Skaczkow Piotr [Скачков Петр] 53
Sładkowskij Michaił [Сладковский Михаил] 40, 54
Sławiński Maria Roman 55
Słowikowski Michał 201, 219, 227
Smith Michael 493
Smith Steve 15
Smolar Eugeniusz 249
Smoleń Mieczysław 9, 48, 55
Snowden Edward 343-345, 361
Sobkowiak Leszek 16
Sokół Wojciech 25
Sołżenicyn Aleksandr 177
Spence Jonathan 49, 54
Spengler Oswald 35
Stakelbeck Frederick W. Jr. 448
Stalin Józef 17, 55, 342, 375, 475, 545
Staniszkis Jadwiga 23
Stankiewicz Siergiej 62, 74
Stephan John 49
Stępień-Kuczyńska Alicja 17
Stiepanow Onufrij 52
Stiller Robert 410
Stoller Barry 227
Stolpovski Oleg 441
Stołypin Piotr 189, 525
Strachota Krzysztof 47, 153, 433, 456-461, 463, 465-466, 468, 470-471, 475
Strigin Jewgienij [Стригин Евгений] 278, 494, 519-520, 526-527
Strojew Jegor 83-84
Su Han 49, 319
Subbotin Sergey V. 117
Suchanow Leonid 422
Sun Zi 14-15, 30, 41, 410
Surkow Władisław 206
Swaine Michael 331
Swanidze Nikołaj [Сванидзе Николай] 178
Swanström Niklas 439, 447
Syroezhkin Konstantin [Сыроежкин Константин] 155
Szakleina Tatjana [Шаклеина Татьяна] 64, 82
Szczupaczyński Jerzy 19, 33
Szepielewa N. R [Шепелева Н. Р.] 52
Szewcowa Lilia [Шевцова Лилия, Shevtsova Lilia] 17, 25-26, 37, 42, 48, 204-205, 287, 344, 534
Szmulik Bogumił 16, 18-19, 25-26, 32
Sznajder Ariel 449, 452
Szochin Aleksandr 60, 65, 67, 107
Szojgu Siergiej 326, 414, 428-429
Szostak Władysław 13
Szpak Gieorgij 425
Sztompka Piotr 32
Szymańska-Matusiewicz Grażyna 10
Szynkin Aleksandr [Шинкин Александр] 176

Ścigaj Paweł 13

Tabata Shinichiro 516
Tang Jiaxuan 59-60, 97, 173, 190, 193-194, 201-202, 211, 228, 235
Tang Ziyun 60
Temple Henry John 74
Thornton Judith 104, 110, 114
Tichwinskij Siergiej [Тихвинский Сергей] 48, 52, 173-174, 217, 237-238
Timofiejew Oleg 325, 529-530
Titarienko Michaił [Титаренко Михаил] 48, 64, 131, 164, 196, 203-204, 223, 237-238, 248, 252, 260, 494
Tiutczew Fiodor 35, 205
Tkaczenko Boris [Ткаченко Борис] 169, 171, 180
Tokariew Nikołaj 389

Tolipov Farkhard [Толипов Фарход] 439
Tołstoszein Konstantin 180
Topolski Ireneusz 47, 56, 99, 104, 106, 109, 118, 125
Toynbee Arnold 35
Trietiakow Witalij 267
Trienin Dmitrij [Тренин Дмитрий, Trenin Dmitri] 48, 80, 82, 92, 128, 143, 212, 223, 227, 231, 244, 259-260, 265, 270, 279, 287-288, 290, 304, 324-325, 376, 390, 398, 400, 402-403, 421, 464, 478, 480-481, 484-485, 495, 497, 503, 506, 509-510, 521, 523, 528, 530-533, 539
Troickij Michaił [Troitskiy Mikhail] 441
Trojakowa Tamara [Troyakova Tamara, Троякова Тамара] 158-159, 161, 163, 177, 182
Trzmiel Antoni 10
Tsai Ming Yen 49
Tubilewicz Czeslaw 139
Tucker Robert W. 227
Tukidydes z Aten 14-15
Turczanow Oleg 364

Urkowski Jerzy 40
Uszakow Jurij [Ушаков Юрий] 344

Verba Sidney 32
Viotti Paul R. 16
Virant Christiaan 124

Wagner Robert Harrison 31
Wajnsztok Siemion 389
Walicki Andrzej [Валицкий Анджей] 20, 35
Wallander Celeste A. 187
Waltz Kenneth 31
Wang Guangyya 249
Wang Guanzhong 428-429
Wang Haiyun 49, 319
Wang Jisi 138-139
Wang Li
Wang Lijun 313
Wang Qishan 272, 329
Wang Xiadong 49
Wang Yi 333, 338, 348-349, 377
Wangli, cesarz 51
Wańczyk Kacper 148
Wardęga Joanna 10
Wasiliew Boris 230
Weber Max 32-33
Weitz Richard 118, 142-143, 145, 149, 497-498
Wen Jiabao 388, 490, 214, 218, 220, 235--236, 246, 256-258, 269, 280, 282, 293-294, 307, 313, 327-329
Wierzbicka Elżbieta 10
Wierzbicki Andrzej 48
Wilde Oscar 9
Wilson Jeanne L. 49, 57-59, 62, 65, 67, 72, 75, 81, 96, 99-100, 103-113, 115-116, 118-121, 123, 125, 131, 139, 158, 160, 163-166, 168, 170-173, 177-178, 192-193, 195, 197-201, 210-211, 383, 413, 493-494, 507
Wishnick Elisabeth 49, 60, 62, 65, 67, 71, 73, 76-77, 80, 82-83, 86, 112, 149, 157-159, 161-162, 217, 237, 248
Wiszniewskij Anatolij 514
Wiśniewska Iwona 471-472
Wites Tomasz 157, 174
Witkowskaja Galina [Витковская Галина, Vitkovskaya Galina] 174, 181
Włodarski Józef 490
Wnukow K. 514
Wo-Lap Lam Willy 201
Wojtaszczyk Konstanty A. 26, 464
Wolskij Arkadij 87, 116
Wołkow Nikołaj 167
Wołoska Anna 154
Worobjow Michaił 248
Woronin Jurij 65
Woskriesienskij Aleksiej [Воскресенский Алексей, Voskressenski Alexei] 48, 51, 54, 79, 91, 111-114
Wsiewołod Światosławowicz, książę 58
Wu Bangguo 220, 242, 256, 304, 329
Wu Dahui 315
Wu Dawei 285
Wu Shengli 427
Wu Yi 253
Wu-ping Kwo 435

Wyatt Carolyn 198
Wyszyński Artur 10

Xi Jinping 27, 44, 46, 258, 283-284, 293, 297, 317, 326, 328-329, 331-335, 340, 342, 347, 349, 352, 355-356, 360-363, 367, 374, 377-378, 380, 398, 414, 423, 463, 470, 473-474, 477, 484, 501
Xiao An 361
Xiong Guangkai 425
Xu Qiliang 428
Xuetong Yan 49, 314, 367

Yan Jiann-Fa 227
Yan Xuetong 49, 314, 367
Yang Cheng 49
Yang Jiechi, 253-254, 274, 283, 285, 298, 304, 329, 347
Yang Shangkun 64
Yang Shu 435, 451
Yang Yucai 370
Yin Shuguang 315, 425
Yiping Ding 421
Yu Zhengsheng 329
Yuan Jing-dong 107, 115, 118, 122, 413, 419-420, 429
Yudhoyono Susilo Bambang 351, 494

Zacharienko Michaił 122
Zacharowa Olga [Захарова Ольга] 181
Zaionczkowskaja Żanna [Заиончковская Жанна, Zayonchkovskaya Zhanna] 173-174, 177, 181
Zajączkowski Jakub 136
Zakaria Fareed 498
Załęski Piotr 48, 456
Zapaśnik Stanisław 47
Zarudnickij Władimir 427
Ze Shi 437
Zhang Deguang 443
Zhang Dejiang 329, 352
Zhang Gaoli 329, 343
Zhang Guobao 241
Zhang Hongh 428
Zhang Lianzhong 121
Zhang Qinsheng 426
Zhang Qiyue 224
Zhang Wannian 96, 122, 125, 425
Zhang Youxi 428
Zhang Yuanan 311
Zhao Huasheng 49, 434, 437, 439, 442, 445-446, 451-452, 456
Zhao Kejin 311
Zhao Suisheng 49
Zhao Xidi 512
Zhao Ziyang 34, 551
Zheng Bijian 409
Zhilin Aleksandr 116
Zhou Qingchang 59
Zhou Yongkang 374
Zhu Rongji 91, 94, 96, 105, 109, 112, 125, 162, 165, 194, 202, 208, 214, 393, 426
Zhu Shuguang 425
Ziedler Kamil 490
Ziegler Charles E. 144, 150-151, 153-155, 459-460, 465, 470
Ziemowit Jacek Pietraś 48
Ziętek Agata 99
Ziuganow Giennadij 70, 76
Zoellick Robert 90
Zonn Igor [Зонн Игорь] 455
Zuba Krzysztof 19-20
Zubkow Wiktor 257
Zuma Jacob 298
Zwiagielskaja Irina [Звягельская Ирина] 142
Zyblikiewicz Lubomir 16, 29-30

Żak Elżbieta 10
Żmigrodzki Marek 16, 18-19, 25-26, 32
Żukow Aleksandr 274, 280
Żukow Jewgienij 54
Żylcow Siergiej [Жильцов Сергей] 455
Żyrinowski Władimir 76, 139-140, 177, 284

Indeks geograficzny

Abchazja 266-267, 287, 447, 457, 496
Adeńska, zatoka 279, 421, 424
Afganistan 93, 118-119, 148, 198, 211, 226, 231, 233, 274-275, 285, 287, 294, 299, 318-320, 342, 359, 431-433, 444, 448-449, 453, 455, 459, 467, 479
Afryka 199, 207, 298, 311, 335, 340, 384, 411, 549
Afryka Południowa 11
Afryka Północna 303
Ajgun 54
Ajni 467
Algieria 416
Ałbazin 52-54
Ałama-Ata (Ałmaty) 93, 96, 147, 298, 342
Ałtaj 173, 240
Ameryka Łacińska 207, 411
Ameryka Południowa 207
Ameryka Północna 130
Amur 53, 55-56, 67, 70, 72, 87, 110, 112, 125, 167-168, 236-237, 270, 288, 511-512, 529
Amurski, obwód 163, 173, 181-182
Andiżan 230, 442, 453, 459-460
Angarsk 208, 215, 222, 384-385
Angola 118-119, 208, 402
Arabia Saudyjska 208, 269, 402
Archangielski, obwód 373
Arguń 194, 202, 242
Astana 155, 230, 233, 271, 298, 302, 355, 357, 448, 459, 464, 467, 472-474
Aszchabad 152, 356, 462
Auckland 97
Australia 42, 130, 202, 309-312, 384, 395, 398, 405-406, 549
Azerbejdżan 151, 207, 459
Azja 22, 58, 66, 69, 73, 82, 88, 130-134, 136-137, 141, 182, 190, 203, 225, 227-228, 244, 268, 274, 308-310, 319, 321, 324-326, 338-339, 353, 355, 361, 363, 367, 378-380, 383-387, 389-392, 367-399, 407, 415, 476-477, 479-482, 487, 493-497, 499, 503-506, 508-510, 527, 532-537, 539, 542, 551
Azja Południowa 88, 90, 93, 137, 357
Azja Południowo-Wschodnia 130, 199, 309, 311, 334, 398, 411, 474, 484, 521, 544
Azja Północno-Wschodnia 130, 277, 342, 492, 509
Azja Środkowa 8, 21, 36, 43, 46-49, 58, 38, 73, 93, 99, 129-130, 141-145, 147-155, 184, 198-200, 207, 211, 228, 231, 248, 250-251, 254-256, 258, 260, 263, 266, 274, 282-283, 285-286, 289, 292, 297, 299-300, 302, 304, 333, 342, 355-356, 358-360, 363, 375, 378, 387, 395, 397,

411, 419-420, 430-440, 442, 447--451, 454-460, 466, 470-476, 508, 537, 542, 546, 548-550, 552
Azja Wschodnia 124, 129, 132-133, 184-185, 190, 199, 210, 228, 234, 250, 317, 387, 410, 477, 481, 488, 504-506, 508, 518
Azja Zachodnia 320
Azja-Pacyfik, region 8, 11-12, 15, 46, 63, 66, 69, 72, 90, 129-132, 155, 158, 164, 196, 207, 268, 293, 308-312, 318-319, 321, 327, 350, 352, 370, 376, 380, 385--387, 390-391, 397, 399, 411, 419, 455, 473, 477, 480-481, 486-487, 494, 499, 502, 504, 506, 508-509, 531-533, 535-537, 539, 546, 548, 550, 552

Bajkał 288, 523, 529
Bajkonur 154
Bali 304, 351
Bangalore 283
Bangkok 218
Bangladesz 416-417
Belgrad 95, 192
Białoruś 21, 42, 61, 257, 283, 285, 299, 318, 327, 358-359, 367, 377, 407, 432, 444-445, 453, 471-472
Biegun Północny 322
Biesłan 212, 236
Birma 9, 130, 249, 257, 309, 311, 398, 416-417, 484, 495, 521
Biszkek 148-149, 254-255, 327, 351, 355, 358, 420, 428, 444, 446, 468
Błagowieszczeńsk 72, 110, 165, 325, 394, 510, 520, 530
Boli 168
Bośnia i Hercegowina 168
Brasilia 284
Brazylia 11, 244-245, 277, 298, 405, 497-499
Briański, obwód 373
Brunei 130, 194, 201, 311-312, 348
Buriacja 295, 353

Cam Ranh 198, 354,
Cannes 307
Chabarowsk 70, 86, 165, 167-168, 170, 176-178, 236, 240, 274, 394-395, 420, 424, 502-503, 512, 516, 520, 523, 528, 531-532
Chabomaj 482, 484
Chanabad 447-448, 459
Changiran 463
Chanka 81, 173
Chankajski, region 168
Chasan 168-169, 171-172
Chasanski, region 168
Chengdu 313
Chińskie Cesarstwo 34, 39
Czajanda 392, 395
Czangfatum 87
Czebarkal 255
Czebarkuł 419, 424
Czechy 249
Czeczenia 72, 197, 209, 221, 223, 250, 409
Czelabiński, region 419
Czebarkul 255, 419-420 424
Czoruk-Dajron 320
Czukotka 288, 529
Czytyjski, obwód 163, 167, 182

Daleki Wschód 69, 133, 157, 162, 168-169, 174, 180, 291-292, 337, 496, 524, 529
Dalekowschodni, region (Rosyjski Daleki Wschód) 8, 12, 43, 46, 65, 67, 69, 76, 99, 104, 106, 109-110, 112, 114, 124, 129, 133-134, 156-157, 160-161, 163--164, 166, 171, 173-174, 176-178, 181, 183, 196, 222, 259, 268, 283-284, 288, 290, 305, 324-325, 353, 355, 373--374, 376, 386, 391-392, 394, 401, 403, 408-411, 426, 461, 471, 476, 480-481, 488, 494, 501, 503-505, 507, 509-514, 516, 518, 520, 523-534, 536-539, 542, 545-549, 552
Dalian 157, 290
Damanska, wyspa (Damanskij/Zhenbao) 55-56, 79, 156, 512, 541
Daqing 208, 215, 222, 225, 229, 268-272, 289-291, 296, 303, 384-388
Darwin 310
Delhi 136

Dowletabad 463
Durban 340
Duszanbe 191-192, 256, 266, 293-294, 377, 447

Egipt 416
Etorofu (Iturup) 484
Europa 12, 14, 43, 130, 141, 164, 171, 203, 245, 250, 268, 274, 289, 291, 297, 308, 320, 323, 367, 369-370, 378, 386, 390-391, 394, 396-399, 461-462, 473-474, 477, 480, 485, 493, 504, 510, 534, 549-550
Europa Środkowa 22, 369
Europa Środkowo-Wschodnia 367
Europa Wschodnia 21, 23, 369
Europa Zachodnia 42-43, 57, 211, 462

Filipiny 130, 309-311, 319, 321
Finlandia 283
Fortaleza 377, 499,
Francja 43, 119, 210-211, 215, 262, 265, 317, 364, 404, 406, 414, 416

Galkynysh 356, 473
Genewa 58, 261
Gruzja 151, 265, 367, 275, 287-288, 409, 447, 458-459, 466, 496
Guizhou 106

Hajnan, prowincja 337
Hajnan, wyspa 297
Harbin 159, 162, 236, 253, 257, 531
Hefei 106, 353
Heihe 72, 110, 157, 163, 165
Heiligendamm 253, 483
Heilongjiang 114, 157-159, 162, 165, 270, 279, 318, 337, 352, 421
Hajnan
Hokkaido 265, 346
Holandia 54, 405-406, 464
Hong Kong 87, 111, 245, 297, 343, 405--406, 503
Horgos 465
Hunan 372
Hunchun 91

Imperium Mongołów 51, 376,
Imperium Rosyjskie 12, 38, 40, 46, 74, 147, 152, 156, 435, 455, 520
Indie 11, 58, 75, 90, 118-119, 130-132, 136-138, 142, 155, 203, 219, 230, 233, 239, 242, 244-245, 250, 252, 254, 257, 264, 274, 277, 283, 293, 298-299, 302, 310-311, 314, 317, 331, 334, 342, 349, 404-405, 413-414, 417, 430, 444, 448, 467, 478-480, 497-499, 532
Indonezja 130, 202, 207, 311, 334, 351, 398, 417, 533
Irak 93-94, 207, 210-214, 223, 226-227, 253, 417, 449, 465, 493,
Iran 119, 143, 207-208, 219, 227, 230, 233, 238-239, 242-244, 251, 259, 261, 277, 280, 288, 294, 296, 299, 314-315, 318, 338, 358, 416-417, 444, 448, 463
Irkuck 181, 202, 278, 327, 352, 428, 520
Islandia 323
Izrael 119, 416

Jakucja 394
Japonia 45, 58, 66, 76, 90, 101-102, 104, 114, 120, 124, 129-130, 132-133, 135, 155, 164, 168, 184, 225-226, 232, 260, 268, 291, 294, 303, 310-312, 319, 321, 331, 333, 341-342, 345-347, 354, 361, 363, 371, 379, 385-387, 392, 404-406, 411, 414, 422-423, 435, 476-477, 481-487, 489, 493-495, 500, 506, 530, 532, 537, 542, 546, 552
Japońskie, morze 163, 169, 172, 422
Jekaterynburg 222, 274, 277
Jiangsu 83, 106,
Jiangxi 372
Jilin 236, 279, 372, 421, 426
Jolatan Południowy 275
Jolotan 462
Jugosławia 92-93, 95-96, 189, 192

Kaesong 341
Kaliningrad 171, 533
Kałmucja 225
Kałużski, obwód 304
Kambodża 130, 309, 311

Kanada 42, 130, 207, 312, 374, 377
Kani Kurgan 87
Kant 286, 469
Kanton 222
Karaczi 149
Kashi 149
Kaszagan 357
Kaszmir 299, 479
Katar 356, 396, 398
Kaukaz 21, 181, 276-277, 292, 519
Kazachstan 42, 71, 81, 85-86, 141, 146--151, 154-155, 171, 207, 254, 256, 262, 275, 282, 289, 298, 300, 304, 320, 327, 353, 355, 357-360, 417, 419, 421, 424, 432-433, 438, 443, 445, 447, 454, 456-458, 460-461, 464-467, 470-472, 475
Kazan 277
Kiachta 53-54, 501
Kijów 363-364, 375
Kioto 303
Kirgistan (Kirgizja) 71, 86, 146, 148-150, 153-154, 228, 275, 285-287, 303, 307, 348, 355, 357, 359-360, 432, 440, 443, 447, 449, 454, 457-458, 467-470, 473, 475
Kirgistan, obwód dżalalabadzki 285
Komsomolsk 125, 236
Korea Południowa 58, 101-102, 114, 129--130, 134-135, 164, 210, 268, 306, 310-311, 319, 341, 354, 386, 404-406, 417, 461, 476, 489, 493, 500, 530, 532-533, 537
Korea Północna 129-130,134-135, 211, 227, 232, 235, 242-244, 280, 285, 293-294, 296, 307, 314, 340-342, 354, 417, 476, 488-492, 533
Korpeże 463
Kosowo 89, 93-96, 98, 129, 184, 189, 192, 261, 537, 542
Kowykta 88, 94, 194, 240, 382, 392-393, 395
Kowyktyńskie, zagłębie 94
Kozakiewicza, kanał 168
Koźmino 272, 388
Koźmino, zatoka 385
Krasnojarski, kraj 251, 279, 395
Krym 84, 310, 363-368, 370, 486, 496-497
Kuba 198
Kunasyr 483-484
Kurtkuj 463
Kuryle Południowe 132
Kurylskie, wyspy 132, 134, 171, 347, 482, 484
Kuwejt 119

Laoning 72, 190
Laos 130, 225, 518, 521, 536, 548
Leningradzki, obwód 372
Lianyuangang 83, 94
Liaoning 83
Libia 300-303, 314
Lima 271
Liwadia 147
Lizbona 294
Lob Nor 148
Londyn 275
Lourdes 198
Lubljana 198

Machalino 91
Magadański, obwód 288, 529
Malakki, cieśnina 323, 356, 433
Malezja 119, 130, 244, 310-312, 319, 321, 398, 405-406, 417
Manas 275, 469
Mandżuria 94, 316, 489
Manhoula 167
Mankesela 167
Manzhouguo 91, 165
Matybulak 289
Meksyk 130, 201, 244, 312
Melanezja 130
Mikronezja 130
Mińsk 146
Mohe 291
Mołdawia 151, 459
Monachium 249
Mongolia 21, 130, 136, 299, 444, 466, 500--502, 533
Mongolia Wewnętrzna 136, 165, 423, 500

Nachodka 163, 165, 169, 272, 385-386, 482
Nadamurze 52-54, 522
nadbałtyckie, kraje 21, 59
Nadmorski, kraj 158, 160, 164, 166-170, 172, 175, 180-182, 516, 521
Nerczyńsk 53, 501
Niemcy 43, 75, 101, 114, 171, 210-211, 253, 304, 317, 364, 402, 404-407, 460, 481, 483, 485, 501
Nowa Zelandia 97, 130, 312
Nowe Delhi 250, 349, 479
Nowo-Ogariewo 231-232
Nowosybirsk 122, 125
Nowy Jork 73, 97, 193, 197, 201, 211, 280, 283, 543

Ocean Atlantycki 96
Ocean Spokojny (Pacyfik) 310, 384-385, 426, 504, 509, 534-535
Oceania 130
Ochockie, morze 53, 485
Osetia Południowa 265-267, 287, 447, 457, 496

Pakistan 90, 137, 149, 230, 233-234, 299, 342, 416, 444, 448
Pamir 147, 468
Pekin 8, 49, 51, 53-55, 58, 60-62, 65-67, 70-71, 73 , 76-77, 81, 83, 87-89, 91, 95-97, 107-108, 120-122, 125, 139, 144, 160, 162, 170, 172-173, 191, 193-194, 202, 208, 218, 221-222, 224-225, 235, 238, 241, 246, 250, 254, 262, 265, 271, 274, 280, 284-285, 293, 297, 313, 315, 317, 319, 328, 331-332, 342, 347, 352-353, 370-371, 377-378, 386, 401, 413-414, 425-429, 443, 448, 459, 462, 503, 511, 528, 530
Permski, kraj 372
Perska, zatoka 117, 3
Petersburg 147, 201, 215, 240, 244, 247, 253, 283-284, 294, 306, 343, 349, 401, 427, 443, 514
Phenian 91, 488, 490
Phuket 280
Piotra Wielkiego, zatoka 424
Polinezja 130
Polska 14, 127, 260, 290, 334, 364, 417
Południowochińskie, morze 58, 117, 124, 319, 321, 331, 338, 370-371, 409
Port Artur 290, 317
Portugalia 54, 332
Północna Równina Europejska 36
Północny Szlak (Północne Przejście) 322--323
Półwysep Koreański 134-135, 155, 210, 214, 251, 264, 277, 284, 292, 303, 354, 487-489, 492-493, 525

Qingdao 128, 234, 421, 424

Rangun 249
Rapallo 132
Rason 492, 533
Republika Baszkirii 372
Republika Południowej Afryki 244, 297--298, 335, 340, 499
Riazański, obwód 373
Riukiu 309
Rosyjska, wyspa 325, 546
Ruś 51, 376
Rzym 198

Sachalin 240, 288, 323, 347, 395, 426, 485, 529
Sachaliński, obwód 247
San Francisco 503
Sanya 297
Senkaku-Diaoyu 321, 331, 484, 486
Seul 253, 306, 341, 354, 503
Shandong 128, 234, 418, 424
Shandong, półwysep 234
Shanxi 106
Sharm El-Sheikh 253
Shenyang 125
Shenzhen 157, 277
Sierra Leone 272
Singapur 111, 130, 283, 310, 312, 377, 405, 427, 495-496, 533
Skołkowo 306
Skorowodino 225, 270, 289, 291, 296, 303,

Smolne 284
Soczi 234, 277, 325, 328, 360-362, 484
Soya (La Perouse) 345, 422
Sri Lanka 299, 416, 444
Sudan 207, 402, 417
Suifenhe 159, 165
Sungari 236-237
Syberia 52, 54, 156, 268, 374, 376, 380, 386, 400, 408, 514, 533-534, 548
Syberia Wschodnia 54, 281, 282-283, 292, 384-385, 387, 389, 394, 525
Syberia Zachodnia 281, 378, 389, 394
Syczuan 262, 280, 551
Sydney 256
Syria 118-119, 307, 313-315, 318, 320, 338, 348-351, 358, 361, 365, 417
Szanghaj 40, 49, 76, 81, 122, 128, 146--147, 201, 242, 273, 277, 290, 293, 314, 362, 371-373, 396, 424-425, 441, 443, 449, 476, 486, 499, 503, 527
Szwajcaria 416
Szwecja 283, 323
Szykotan 482, 484

Tabarow (Yinlong) 167, 222, 271, 511-512
Tadżykistan 71, 81, 85-86, 144, 146-150, 152-153, 198, 275, 307, 360, 241-422, 424, 432, 443, 447, 454, 457-458, 465, 467-468, 473
Tajlandia 130, 280, 310-311, 405, 416
Tajpej 139, 503
Tajszet (Taishet) 318, 385, 387
Tajwan 44, 59, 61, 63, 71-72, 77, 80, 92, 117, 124, 130, 132, 137-141, 145, 152, 192, 195-196, 199, 207, 209, 213, 223, 225, 229, 232, 234, 239, 250, 255, 260-261, 266, 277, 292, 309, 321, 370, 409-411, 414, 419, 430, 435, 506-508, 530, 544-545
Tajwańska, cieśnina 76, 232
Takeshima-Dokdo 321
Taonan 424
Taszkent 143, 151, 220, 285, 287, 317, 360, 444, 460
Tatarstan 372
Tbilisi 265
Termeza 459-460
Tianjin (Tiencin) 281, 337, 352-353, 372
Tianwan 106, 111, 194, 257, 270, 277, 281, 291, 295, 328
Tokio 485, 503
Tomski, obwód 263
Tongjiang 270
Toronto 285
Tumen 73, 91, 163, 165, 168, 171, 533
Tumenu, dorzecze 163, 165
Turcja 143, 307, 319, 398, 407, 444, 459, 461, 463, 467
Turkiestan Wschodni (Ujgurystan) 209, 223,
Turkmenistan 150, 152-153, 254, 256--257, 275, 292, 304, 320, 355-357, 395-397, 433, 438, 456, 458, 460-466, 473, 475
Tybet 44, 72, 80, 96, 143, 196, 209, 213, 223-224, 239, 266, 277, 292

Ukraina 61, 119, 151, 225, 227, 333, 363--371, 374-375, 377, 392, 397-399, 406-407, 416, 423, 429, 459, 463-464, 466, 471, 473, 475, 496, 503, 535-536, 539, 546-548, 552
Ukraina południowa 364, 369
Ukraina wschodnia 21, 363-364, 496
Uljanowski, obwód 373
Ułan Bator 65
Unia Europejska 43-45, 212, 260, 274, 287, 302, 306, 331, 334, 343, 363-364, 381, 390-391, 401-402, 406-407, 446, 451, 471-473, 475, 535, 545
Ural 534
Uralsko-Nadwołżański, region 389
Urumqi 144
USA 28, 41-45, 57-58, 62, 69, 71, 74, 76--79, 85-86, 88-92, 95-98, 101-102, 104, 111, 113-114, 119, 124, 129--131, 133, 135-136, 142-143, 145, 151, 154, 183-185, 189, 192, 195, 197-201, 203-205, 207-208, 210-213, 217, 219, 226-227, 231-232, 234, 238, 242-244, 248, 250, 252, 255, 259-

-261, 265, 267, 275, 285-290, 294, 296, 298-299, 307-312, 314-315, 319, 321, 324, 329-334, 338-344, 345-346, 349-350, 351, 355-356, 363, 366-367, 369, 370-371, 374, 380, 382, 386, 396, 398-399, 402, 404-405, 406, 411-412, 414, 418, 431, 433-436, 438-442, 446, 448-451, 453-456, 458-460, 465, 469--470, 477, 480, 484, 486-487, 489, 493-497, 499-500, 507-508, 524, 537--538, 541-544-546, 549, 551-552
Ussuri 67, 70, 511-512, 541
Ussuryjski, kraj 54
Usuryjski, region 168
Uzbekistan 150-154, 192, 198, 230, 254, 256, 282, 299, 317, 320, 350, 357, 359-361, 421, 438, 443, 447-449, 452, 454, 457-461, 464-465, 468, 470, 473

Vancouver 198

Wankor 379
Waszyngton 62, 96, 2,
Wenezuela 207, 416-417
Wielka Brytania 92, 95, 119, 142, 205, 210, 262, 348, 405-406, 414, 416
Wielka Ussuryjska (Heixiazi), wyspa 167--168, 222, 271, 511-512
Wielka, wyspa (Abagaitu zhouzhu) 167
Wietnam 21-22, 118-119, 130, 198, 282, 302, 311, 319, 321, 354, 413-414, 417, 484, 495, 533
Władywostok 86, 109, 125, 128, 158, 162--163, 165, 168-170, 176, 179-180, 198, 230, 233, 252, 273, 277, 281, 283, 324-325, 329, 351, 378-379, 394-395, 418, 424, 426, 486, 502-503, 516, 527, 530, 532-535, 539, 546
Włochy 43, 119, 463
Wschodniochińskie, morze 296, 423
Wyborg 171

Xi'an 307
Xinjiang 44, 72, 80, 96, 143, 145, 149, 155, 193, 199, 228, 266, 292, 419, 424, 432-433, 436-437, 449, 466

Yeonpyeong 293, 491

Zabajkale 53
Zabajkalsk 91
Zakaukazie 303
Zaszulanskoje 372
Zhejiang 419
Zhurihe 423-424
Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich 11-12, 20, 38, 40, 45-46, 50, 56, 142, 145, 166, 183, 204, 473, 542-543

Żółte, morze 229, 316, 418-419, 421
Żydowski Okręg Administracyjny 167

SUMMARY

The Bear Overshadowed by the Dragon

Russia-China Relations 1991-2014

The Russian-Sino relations went a long way since the clashes on Damanskyi/Zhenbao in 1969. The two states were able to normalize their relations in 1989 and fulfill an unprecedented rapprochement, called 'the strategic partnership, within the 1990's. The relations were successfully re-established despite cultural and ideological differences, a painful history and political misunderstandings. It must be considered a great achievement.

The modernizing paths chosen by Russia and China after the demise of communism determined the first period of relations: Moscow and Beijing looked at each other with reservations, if not dislike. This has changed due to geopolitical realities – Russia's failed hopes to deliver equal relations with the West and thanks to Chinese pragmatism. Both countries understood benefits of mutually friendly relations: strengthening their positions *vis-à-vis* the West being the most important one. It was "ideological-axiological" opposition against the West that became the engine of their relations in 1990s. Moscow and Beijing shared a similar perception of global affairs: both opposed the American unilateralism and disliked Western values. NATO's intervention in Kosovo, in particular, had farfetched consequences. It strengthened their belief of the US' hegemonistic attitude. Their opposition against the West united them and made their rapprochement in the 90s possible. It was not, however, an alliance or bloc – Russia and China simply strengthened their own positions against the West.

Russia's ambivalence has proven it to be correct. Within the 90s Moscow took a dual approach – on one hand it has proclaimed a strategic partnership with Beijing, while on the other still considered China a threat to the Far Eastern provinces. Beijing was no better. The Chinese officially accepted the importance of

relations with Russia, but when it came to concrete facts (choosing key investors in the country's modernization) they always preferred the Western ones (see: Three Gorges Dam). It can therefore be summarized that in 1990s Russian-Sino relations were not much more than an appendix to their ties with the West.

Nevertheless, they achieved some significant success: within the demilitarization and demarcation (though not full) of the border and the economic relations and growing trade volume - the Chinese goods saved Far Eastern Russians from empty shelves whereas China's vast purchase of arms saved Russia's military--technical industry. Finally, Russia and China created an institutional and structural base for mutual contacts. This has proved to be fruitful within the new decade.

Within the 90's however, the partnership was more practical than strategic. Where Russian and Chinese interests overlapped (Central Asia), the nations gave support to one another. If their interests were contradictory, Moscow and Beijing felt no hesitation in sacrificing the other country's interests. What overshadowed most success was Moscow's and Beijing's orientation towards the West. As for the most important issues, Washington was always most significant for Moscow and Beijing.

Vladimir Putin's term of office first repeated the former decade scheme. Initial rapprochement with China (best symbolized by 2001 treaty) was soon overshadowed by Putin's pro-western turn after 11 September 2001. This rapprochement, however, ended up in bitter disappointment. Moscow – strengthened by rising oil and gas prices – turned to Beijing again to balance Washington. This time the Russian-Sino rapprochement had stronger fundaments. Their partnership became more multidimensional, substantial. Two sides were able to completely demarcate the border. Even the economic relations – which have always been the weakest point - have improved, with China becoming Russia's second trade partner. Russia and China were able to build a successful relationship. In a sense, this is one of their foreign policies' biggest achievements.

The Russian-Sino relations have normalized. Moscow and Beijing proclaimed that they built 'a new model of international relations', but this was nothing more than an equivalent of the 19th century *Realpolitik*. In this approach, international system is considered anarchic, based on power politics and, consequently build on an "organized hypocrisy" rule. It's a place where logic of expected consequences prevails over logic of appropriateness. Their political behavior is based on traditional, 19th century *realpolitik* imperatives: national security, power projection, management of the strategic balance and emphasis on the primacy of state sovereignty. The only difference is the discourse: they have learned to use more modern and inclusive language. But all of this is merely a smoke screen: ideology plays an instrumental role for the two nations. Democracy and human rights are understood here as western instruments of enlarging the zone of influence and interfering in domestic affairs of other countries. Therefore opposition against them is a well-conceived defense of national interests. Moscow and Beijing per-

ceive the world through the prism of the 19th century power struggle, with the sole difference being that only a single hegemonic power – albeit weakening – exists now: the US. The tools of influence though, are new. Simply: the decorum changed, but the essence remains the same.

This is clearly visible in the way the nations perceive one another. The main reason why Beijing is able to forbear Moscow its subsequent political twist is that good relations with Russia secure China's north border. Russia, whilst trying to rebuild a position on the former Soviet area, needs to be secure from the east as well. Therefore, as China needs "peace from the North", Russia needs "peace from the East". A realistic attitude makes Russia and China aware of the fact that they cannot count on each other in key issues. It does not matter that Russian-Sino relations became more substantial; they are still somehow a function of Russia-West and China-West relations. The West or USA precisely, is still most important to them, even now as Moscow proclaims her "pivot to Asia".

The Russian-Sino partnership is more limited than strategic: it is a partnership limited by the lack of trust. Many of its achievements are quite relative. The trade exchange remains the function of Russia's trade with UE and China's with USA. The convergence in international issues may always be reversed. Many things divide Russia and China – recently for instance, there has occurred an issue quite evident, though not exploited by both. Its Central Asia, where the rivalry of two exclusive visions of regional integration occurs: the New Silk Road and Eurasian Union. Russian Far East is another point. The Russian fears of Chinese economic dominance and the slide to being China's raw material appendage are becoming more and more adequate. Even more threatening is the Chinese economic advantage and Russia's 'neocolonial' economic dependency on China. Russia feels exploited, wants to cease this advantage, however has limited tools that would allow it to be changed and has more important political agendas now. Russian concentration on the priority regions (reintegrating post-Soviet land, Ukraine) meant that Russia had to accept a beneficial gas contract for the Chinese in May 2014. This, in turn, means that Russia's "pivot to Asia" - if it ever materialized - is turning into "pivot to China". Hence China's dominance in Russian Asian policy in spite of decreasing – increases. All this makes Russia's attitude towards China a disillusioned one based on distrust, no illusion and – recently – a lack of choice.

The Chinese elites don't trust Russia either. They have learned that Moscow cannot be counted on. From a Chinese perspective, Russia is a partner of limited trust and limited usefulness. China realized that trusting Russia is unwise: Moscow can always sacrifice relations with Beijing for improving ties with the US, or even Japan. Therefore when dealing with Moscow, Beijing gives examples of the Chinese proverbial pragmatism: it takes what is to be taken and does not care about a proclaimed 'friendship'. For China, the concrete things matter. In Russia's case it is the securing strategic rear and the stability of energy supplies from the Russian Far East that are important. The rest is of less significance.

Many aspects of the Russian-Chinese relations are a mixture of success and failure. The development of trade is balanced through its structure, effectively limiting the American influence in Central Asia through mutual rivalry, the resistance against American unilateralism, through different world visions, and the cooperation on the Russian Far East by mutual distrust and suspicion. In this complex environment the best clue to understanding the Russian-Sino relations is utility. Their relations are what Bobo Lo called an "Axis of Convenience": the sides do not expect much from one another, hence they are never disappointed. Despite an often-proclaimed "friendship", it truly is a very business-oriented relation - a political "marriage of convenience". It is a meeting of two alien civilizations that have very little in common, and yet they have a deal to make and must make it successfully.

Both states consider themselves as useful ones, though in different aspects. For Russia, China plays a psycho-political role of the West's equalizer - a strategic alternative, no matter if real or virtual (see: the crisis in Ukraine). Moreover, China is important to Russia in multiple aspects – most notably in the development of Russian Far East. On the other hand, Russia is to China an important, and yet secondary partner. If properly treated, this partner may be quite useful in foreign policy (securing strategic rear, assuring energy supplies, the ideological opposition against the West) and domestic matters (the necessities for finishing modernization). Besides, Russia is an important example of proof that China indeed is "peaceful".

Most of the Russian-Sino success is not spectacular, but useful, and politically convenient. It still based on an external factor – the West – if not directly, then relation-wise (Western opposition to Russian reintegration actions push Moscow into the hands of China, whereas the US pivot to Asia pushes China into hands of Russia). Although this "Western factor" is less visible than during the 1990s and applies more to Russia than to China, it is still present. Both countries still perceive the West as more important than each other (though for Russia it may change now). "The Western factor" forces Moscow and Beijing to curb their mutual resentments, keep calm whatever happens and be tolerant to the irritating actions of the 'strategic partner'. Russia and China not only don't stress their differences, but also stay silent (see: rivalry in Central Asia). The undemocratic character of their societies and the closeness of their political cultures help here. Consequently, the Axis of Convenience works, because of its usefulness – the benefits overtake the problems. Russia needs China to maximize its options within foreign policy and play a more important role worldwide. China on the other hand, needs Russia as a strategic rear and source of supplies.

Another important factor here is a growing asymmetry in the Russian-Sino relations. To use a boxing metaphor, these are two different categories. Within the 23 years of cooperation, China achieved a multidimensional advantage over Russia. This process accelerated after the world economic crisis in 2008 and

since then only deepened. The changing balance of power signifies that Beijing is implementing an agenda of relations that can be called "asymmetric win-win": both sides gain, but it is China that wins more, much more. The economic sphere is a good example. Here, step-by-step, China consequently pushes Russia into being a raw material appendage to the Chinese economy. Beijing has already made the Russian Far East a Northeast Asian equivalent of Laos, and wants to make Siberia an "Asiatic Canada": it is the raw material supply base needed to finish the Chinese modernization. Asymmetry doesn't end here though. Beijing has an advantage in the most important aspects of bilateral relations – with the exception of military sphere – and in the Asia-Pacific (within Central Asia, China is catching up with Russia). China is becoming a stronger partner in almost every aspect. Within the aspect of economy, China is superior and far more important to the world. China is Russia's second trade partner, whereas Russia is China's tenth. Politically China is becoming a global superpower, with global – not only regional, like in the case of Russia– importance. Even within the military sphere, where Russia's advantage is still significant, China is modernizing and shortening the gap between the two nations.

It is China that is more important to Russia, rather than Russia to China. Relations with the People's Republic of China touch upon many aspects of Russia's domestic and foreign policy – only the United States are more important to Russia in this aspect. On the other hand, Russia carries much less importance to China: it is a useful, albeit not the only one and not the most reliable one, source of supplies deeply needed in a modernizing project. It is not however, not an ally in confrontation with the West (it is a convenient smokescreen behind which China can hide and win the interests of the Chinese quietly). Russia is insignificant to the Chinese domestic policy and is not central in Beijing's foreign policy: it is only a complement of the general strategy of „returning to the right place". Although publicly China shows Russia respect and praises Russia as the 'great power', the reality is that Beijing does not treat Russia seriously. The Chinese learned how to tackle Russians: they know how to make use of the Russian megalomania; they tell Russians exactly what they want to hear. In reality, however, China considers Russia a fallen power that lost in confrontation with the West, even though the Chinese elites respect Putin as a strong leader who want to bring back the lost glory. From the Chinese perspective Russia is a backward, unorganized, uncivilized and non-attractive country that cannot be compared with developed Western countries. The countries, which possess something truly priceless: high technologies. Russia however, can be very useful to China in tactical games with the West and so Beijing will push Russia to keep doing so. The way of conducting foreign policy aids China as well: when Russia upgrades its position and plays beyond its status, China downgrades its position and attempts to keep stay in the shadows. Although since 2013 Beijing remains quite assertive in its "Chinese dream" state, it is still aware that China cannot afford confrontation with the US. The West

remains the key partner in ending the grand modernization, and this has been Beijing's top priority. At the same time, China realistically assesses Russian possibilities and sees that Russian influences are shrinking globally and regionally. Beijing therefore loses checks to respect the Russian zone of influence: (see: the an unprecedented initiative of "New Silk Road" in Central Asia).

For the first time in modern history, though in their relations, Russia faces a China stronger and more dynamic than itself. This is, in a way, a back to the past, for Russian-Sino relations to the ones of the 17th and 18th century. Back then Russia, although weaker and forced to withdrawn from Priamuria, was nevertheless able to construct an acceptable *modus vivendi* with Beijing. It was a deal broken on Chinese terms, however Russia did not become a tributary state, even though it was not equal to China. Now the situation repeats, and if historical experience is to be trusted, then the future model of Russian-Sino relations may be an equivalent to that of the 17th century's Sinocentric model, with China at the apex and Russia as her vassal (maybe even the primary one). It would therefore be as before 1842, when the Sinocentric world order of tributary relations did not necessarily involve any significant political control carried out by China. It did require, however, the lesser political entities to recognize a hierarchical structure with China at the apex. In this scenario, Russia would develop too and even reintegrate the former USSR's area. This would occur under one condition: the recognition of Chinese primacy and becoming China's junior partner. If this happens, then from Chinese perspective it would not only be a back to the past, but also back to what is natural.

The Russian elites are aware of the consequences behind becoming China's junior partner, but choose to cooperate anyway. They consider the rising China a chance rather than a threat. This happens for a few reasons. First, they cannot balance the Chinese influence: they want, but are unable to conduct a foreign policy to diversify China's dominance. Secondly, they are aware that so far Russia can stay calm: China's position is far from hegemony. The rise of China is not threatening Russia because Moscow knows that – for now – the strategic ambitions of China are concentrated on East and Southeast Asia, not Northeast Asia. Thirdly, although Russians acknowledge the success of the Chinese, they remain skeptical about the ultimate triumph of the reforms: they realize that the Chinese modernization is still unfinished; China still has a long way to go. Finally the rising China weakens the United States and forms a more balanced international system, giving Moscow place to maneuver. Russia, although anxious about China, knows that Chinese historical resentments are focused on the West rather than on Russia. Moscow also understands, that it is United States, not Russia, whom China wants to replace as a global hegemon.

Henceforth, although Russia is dissatisfied with the growing asymmetry, it is not a basic, fundamental anxiety about the state and the regime's stability. Consequently, in spite of being asymmetric, the relations are strong and stable

– and will remain so in the near future. The cooperation with China (on Chinese conditions) pays off to Russia. Within the Asia-Pacific, Russia's chosen partner would be Japan – but in the near future this will not happen. Therefore Russia bandwagons to China – looses space to maneuver, but gains access, although secondary, to decisions in regional affairs (see: Korea). A similar scenario is happening now in the Russian Far East. Russia would prefer to neutralize the Chinese influence through different Asian investments, but doesn't have much and *nolens volens* chooses Chinese engagement as the only remaining option for the development of this region. Finally, the success of Putin's reintegration policy also depends on forging relations with China. The light version states that the purpose to this is to keep things "calm from the East" (China does not disturb), the harder version states that the purpose is to gain China's support. And finally presenting the last aspect: in the realities of growing confrontation with the West over Ukraine, Moscow feels that it is the Western, not the Chinese, attitude that challenges its interests: it is a mortal threat to the Russian integration project. Therefore Russia chooses to oppose the West and needs the help of China. It is hence reasonable from Russia's perspective to subordinate to a distant power on the east, in order to oppose the immediate threat from the West. To sum it up, in the present day Russia needs China, sometimes perhaps being dependent on it.

Consequently, not only the agenda of Russian-Sino relations is settled in Beijing, but also the future so dependent upon China's success. If China were able to finish modernization and become a hegemon, Russia would slip in to be her vassal state (though probably the most important one). And yet if China freezes on the development path (due to domestic problems or American containment policy) this would mean a chance for Russia to act beyond her strength (which Moscow does brilliantly). This however, is a long-term perspective. Today one thing is certain: the Russian "Bear" is overshadowed by the Chinese "Dragon".

W serii *Rosja wczoraj, dziś i jutro. Polityka – kultura – religia*
pod redakcją Mieczysława Smolenia, Joachima Dieca i Anny Jach ukazały się:

1. Anna Jach, *Rosja 1991-1993. Walka o kształt ustrojowy państwa*, 2011.
2. *Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata*, cz. 1: *Federacja Rosyjska*, red. Anna Jach, 2011.
3. *Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata*, cz. 2: *Wspólnota Niepodległych Państw*, red. Mieczysław Smoleń i Michał Lubina, 2011.
4. *Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata*, cz. 3: *Kontekst międzynarodowy*, red. Joachim Diec, 2011.
5. *Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata*, cz. 4: *Reinterpretacja po dwudziestu latach*, red. Anna Jach i Michał Kuryłowicz, 2012.
6. Olga Nadskakuła, *Kategorie „swój" i „obcy" w rosyjskim myśleniu politycznym*, 2013.
7. Joachim Diec, *Konserwatywny nacjonalizm. Studium doktryny w świetle myśli politycznej Igora Szafariewicza*, 2013.
8. *Rosyjskie siły zbrojne. Aspekty wewnętrzne i kontekst polski*, red. Anna Jach, 2013.
9. Дмитрий Романовский, *Антоний Храповицкий. философия, богословие, культура*, 2013.
10. Dymitr Romanowski, *Trzeci Rzym. Rozwój rosyjskiej idei imperialnej*, 2013.
11. *Ценности в политике. Опыт Польши и России*, ред. Богдан Шляхта, Анна Ях, 2013.
12. Anna Kadykało, *Dzieciństwo jako rosyjski temat kulturowy w XX wieku*, 2014.
13. Małgorzata Flig, *Mitotwórcza funkcja kina i literatury w kulturze stalinowskiej lat 30. XX wieku*, 2014.
14. *Fenomen Rosji – pamięć o przeszłości i perspektywy rozwoju*, cz. 1: *Pamięć o przeszłości w idei i kulturze Rosji*, red. Martyna Kowalska i Michał Kuryłowicz, 2014.
15. *Fenomen Rosji – pamięć o przeszłości i perspektywy rozwoju*, cz. 2: *Kontekst polityczny i gospodarczy*, red. Joachim Diec i Anna Jach, 2014.
16. *Fenomen Rosji – pamięć o przeszłości i perspektywy rozwoju*, cz. 3: *Na wschód od linii Curzona. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Mieczysławowi Smoleniowi*, red. Renata Król-Mazur i Michał Lubina, 2014.
17. Elżbieta Żak, *Mieszkańcy rosyjskiej świadomości zbiorowej XX i XXI wieku. Bohater kryminałów Aleksandry Marininej i Borysa Akunina*, 2014.

Niedźwiedź w cieniu smoka. Rosja-Chiny 1991-2014 Michała Lubiny to pierwsza w języku polskim całościowa monografia opisująca współczesne stosunki rosyjsko-chińskie. Bazując na bogatym materiale źródłowym i osobistej znajomości Rosji i Chin, autor głosi, że lata 1991-2014 stanowią okres przełomowy w stosunkach na linii Moskwa-Pekin. Po raz pierwszy w historii najnowszej to Chiny stały się partnerem silniejszym, zyskując wieloaspektową przewagę nad Rosją w relacjach wzajemnych, która to przewaga prawdopodobnie będzie się tylko pogłębiać.

ROSJA
Wczoraj, dziś i jutro
Polityka – kultura – religia

Michał Lubina przedstawił rozprawę nie tylko dotyczącą ciekawego zagadnienia, ale też (…) na bardzo wysokim poziomie merytorycznym. Wysoko oceniam zdolności interpretacyjne poszczególnych wydarzeń i faktów z zakresu relacji rosyjsko-chińskich. Te umiejętności analityczne już w tej chwili sytuują Michała Lubinę w gronie najlepszych znawców relacji politycznych i gospodarczych nie tylko pomiędzy tymi dwoma państwami, ale też w znaczącej części północno-wschodniej i środkowej Azji. Oceny poszczególnych wydarzeń formułowane przez Michała Lubinę są nie tylko zazwyczaj bardzo trafne, ale też świadczą o bardzo dobrze opanowanej umiejętności stosowania siatki kategorii teoretycznych obowiązującej w nauce o stosunkach międzynarodowych. Konieczne jest też dodanie, iż dotychczas brak jest tego typu opracowania najnowszych stosunków rosyjsko-chińskich w języku polskim.

Prof. dr hab. Roman Bäcker
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Michał Lubina jest doktorem nauk społecznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, asystentem w Instytucie Bliskiego i Dalekiego Wschodu Uniwersytetu Jagiellońskiego i analitykiem w Centrum Studiów Polska-Azja w Warszawie. Ukończył rosjoznawstwo i studia dalekowschodnie na Uniwersytecie Jagiellońskim, był również kilkukrotnym stypendystą Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (m.in. w roku 2009/2010 w Pekinie) oraz laureatem grantu Narodowego Centrum Nauki. Jest autorem dwóch książek, wydanej w serii *Historia Państw Świata w XX i XXI Wieku* pierwszej w Polsce historii Birmy: *Birma* (Trio, Warszawa 2014) oraz monografii *Birma: centrum kontra peryferie. Kwestia etniczna we współczesnej Birmie 1948-2013* (Krakowska Oficyna Naukowa Tekst, Kraków 2014).

KSIĘGARNIA AKADEMICKA
www.akademicka.pl

ISBN 978-83-7638-497-9
9 788376 384979